KEMAL BEYDİLLİ

TÜRK BİLİM VE MATBAACILIK TARİHİNDE

MÜHENDİSHÂNE

MÜHENDİSHÂNE MATBAASI VE KÜTÜPHÂNESİ

(1776-1826)

EREN

TÜRK BİLİM VE MATBAACILIK TARİHİNDE

MÜHENDİSHÂNE
MÜHENDİSHÂNE MATBAASI
VE
KÜTÜPHÂNESİ

(1776-1826)

1) III. Selim'in Resmi. Ressâmı: Kapıdağlı Konstantin

III. Selim'i devrin kıyâfeti içinde parlak bir şekilde resmeden bu eserin sol üst köşesinde Pâdişâh'ın Tuğrası görülmektedir. Tuğra'nın sağ üst köşesinde "*Yükselen Hilâl*" içinde"*Güneş-yıldız*" bulunmaktadır. III. Selim'in Tuğra'larını karakterize eden bu "*Ay-yıldız* "ın, Pâdişâh'ın adına yapılan eserlerde yer alan bazı Tuğra'larda maalesef şuûrsuz bir şekilde kazınarak, yok edildiği görülmektedir. Nitekim, Küçüksu Kasrı'nın hemen arkasında bulunan ve III. Selim'in annesi Mihrişâh Vâlide Sultân adına yaptırılan mermer çeşmenin, Küçüksu çayırına bakan cadde tarafındaki arka cephesinde yer alan böyle bir Tuğra üzerindeki Ay-yıldız, çeşmenin yakın zamanlardaki son restorasyonu esnasında kazınarak silinmiştir. Bilgisiz eller, herhâlde "*ay-yıldız*"ın bir Pâdişâh Tuğrası'nda yer almasına bir anlam verememiş ve bunun sonradan ilâve edilmiş olduğunu sanmış olmalılar. Oysa, Ay-Yıldız, tuğra ile beraber çeşitli yerlerde kullanılmaktaydı. Meselâ, dökülecek yeni toplar üzerine, *"Tuğra'dan mâ'adâ ağızına karîb mahalde hilâl şekli ile bir yıldız resm"* olunmasına dâir III. Selim'in bir Hatt-ı Hümâyûn'u için bkz. *BOA. HH.* 14553. Pâdişâh'ın sağ elinde tuttuğu zümrüt imâmeli ve duraklı şâhâne inci tesbih bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nde sergilenmektedir. Bu tesbih, Bağdad Vâlisi Ali Paşa tarafından hediye olarak gönderilen "*İnci Tesbih* "olmalıdır. (Bkz. *BOA. HH.* 2026)

KEMAL BEYDİLLİ

TÜRK BİLİM VE MATBAACILIK TARİHİNDE

MÜHENDİSHÂNE
MÜHENDİSHÂNE MATBAASI
VE
KÜTÜPHÂNESİ

(1776-1826)

EREN

Yayımlayan: Muhittin Salih EREN
İstanbul 1995
34-93-Y-70-049

ISBN 975-7622-31-1

EREN Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti.
Tünel, İstiklâl Cad. Sofyalı Sokak No: 34
80050 BEYOĞLU - İSTANBUL
Tel: (212) 251 28 58 - (212) 252 05 60
Telefax: (212) 243 30 16

Şube: Sahaflar Çarşısı No: 16 BEYAZIT - İSTANBUL
Tel: (212) 522 85 31 *Fax:* (212) 512 85 59

Dizgi ve Ofset Hazırlık : **Eren**
Baskı: Çetin Ofset.

İTHÂF

İmparatorluğun yenilenmesi ve yeniden yapılanması aşamasında Avrupa örneğinde açılan Mühendishâne ve Matbaası'nın inkılâp şehidi kurucu hükümdârı, çoğu hayatlarını kaybedecek olan o devrin Nizâm-ı Cedîd ricâli, bu müesseselerin gayretli nâzırları, fedâkâr ilk hocaları, genç halifeleri ve eğitime alınan ilk talebeleri, devrin çeşitli zorluklarını göğüsleyen ve her işe koşturulan ilk mühendisleri ve mimârları, kapıcısından kitâbet hizmetinde bulunanlarına kadar bütün hizmeti geçenler; Mühendishâne Kütüphânesi'nin ilk hâfız-ı kütübleri, çeşitli eserleri temin eden, bağışlayan, bu eserleri telif ve tercüme edenler, Mühendishâne Matbaa'sının kurulmasını sağlayanlar, riyâsetinde bulunanlar ve gelişmesinde emeği geçenler, gerekli harfleri başarı ile döken ve kullanılacak alet ve edevâtı imâl eden ustalar ve işçiler, birçok değerli eserleri basan, burada çalışan mürettipler, musahhihler, ressâmlar, hakkâklar ve mücellidler; teceddüd devri bilim ve kültür tarihimizin bu önemli müesseselerinde hizmet vermiş olan bütün adı geçenler ve isimleri unutulmuş, eserleri gizli kalmış diğerleri...

Bu çalışmamı, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'un eğitime başlamasının 200. yıldönümünde, sizlere ithâf etmekteyim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Türk bilim ve matbacılık tarihimizde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi'ni ele alan bu etraflı çalışma uzun yıllar süren zorlu bir araştırma ve mesâînin mahsûlu olarak ilim âlemimize takdim edilmektedir. Çalışmamızda incelenen konular şimdiye kadar ele alınmamış ve arşiv malzemelerine dayanılarak işlenmemiştir. Müteferrika'dan sonra matbaacılık tarihimiz, Mühendishâne'de kurulan matbaa, bunun hangi tarihde kurulduğu, nereye ne zaman taşındığı ve nasıl bir faaliyet yoğunluğu veya ataleti içinde bulunduğu, basılan kitaplar ve bunların listeleri, kaç adet basıldıkları, maliyet ve satış fiyatları; Mühendishâne Kütüphânesi ve burada mevcûd bulunan tüm kitapların, alet ve edevâtın tam listeleri ve buralarda çalışanlar; Mühendishâne'deki hocalar, eğitim gören talebeler, verilen dersler ve eğitim müfredâtı, bunlara dâir nizâmları ve kanûnnâmeleri; kütüphânenin hâfız-ı kütüpleri, basılan eserlere emeği geçen matbaadaki elemanlar, eserleri hazırlayan san'âtkârlar, matbaanın riyâsetinde bulunan müdürleri, mü'ellifler, mütercimler, bütün bunların hizmetleri karşılığı aldıkları maaşları, tayin ve vazifeden ayrılma tarihleri ve o devirde hemen her işe koşulan az sayıdaki mühendisleri, bunların mühendislik ve mütercimlik de dahil olmak üzere ifâ ettikleri çeşitli hizmetler, bu çalışmanın yalnızca arşiv belgelerine dayanılarak çıkartılan bilgileri dahilindedir. Yalnızca arşiv malzemelerine dayandırılmak ise, bu konuları ele alan herhangi bir araştırmanın mevcûd olmamasının doğal ve kaçınılmaz bir sonucudur. Kullanılan malzemenin ağırlığı, bunların sıhhatli bir şekilde tasnif ve terkib edilerek kullanımının ve konunun istifâde edilecek mevcûd literatürünün bulunmamasının arz ettiği zorluklar yanında, arşiv ve kütüphânelerimizde çalışanlara ve araştırıcılara, başta çalışma ve araştırma ve fotokopi veya mikrofilm alma izni olmak üzere çıkartılan çeşitli zorluklar, bu uzun mesâînin sabırla göğüslenilen sikletini arttırıcı etkenleri olmuştur. Araştırıcı, bu tür mesâîsinde maalesef yalnızdır ve üstelik kütüphânelerimizdeki ve arşivlerimizdeki çeşitli bürokratik engeller ve bazı ilkel zihniyetlerle de mücâdele etmek durumundadır. Bu anlamda, özellikle Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde çalışmak isteyen meslekdaşlarımızın ne gibi zorluk ve engellerle karşılaştıkları, arşiv idâresinin mütelevvin ve keyfi mu'amelesine marûz kalındığı, kâh açık kâh kapalı olan bu arşivde çalışmanın ne kadar sağlam bir sinir işi olduğu, yerli ve yabancı araştırıcıların bu yüzden bu arşivden nasıl uzaklaştığı, buraya yolu düşen her meslekdaşın şehâdet edeceği bir husûsdur. Arşivin kapalı kapısıyla karşılaşan araştırıcıya, mazeret olarak, daha evvel telefon ile açık olup olmadığının soruşturulmasını öneren, açık olacağı günün pazarlık ile belirlendiği, rezervasyon ile çalışan bu garib arşivin, en kısa zamanda, son senelerde gayet iyi ve modern tarzda bir hizmet vermekte olan, hemen yakınındaki Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile birleştirilmesi, herkesin uzun zamandır beklemekte olduğu bir hayırlı uygulama olacaktır.

Üniversitelerin okullaştığı, bu okullaşmanın ise vardiyalaştırıldığı ve bunun da bir marifet sayıldığı, üniversite ve ilim telâkkisinin kalmadığı, akademik çalışmalardaki standartın tamamen düştüğü, akademik kadrolara atanmalarda gerekli olan zorunlu çalışmaların ilmî vasfının ve hattâ mevcûdiyyetinin dahi pek sorgulanmadığı, doçentlik tezi olmadan *Doçent*, profesörlük tezi olmadan *Profesör* olunduğu; çalışanların çalışmayanlarla, arşivlerde ve kütüphânelerde pekçok araştırmalar yapıp neşredenlerin, buralara adımını atmayıp, on senedir bir makale dahi yazmayan, başkalarının

çalışmalarına ortak çıkan otlakcı ve başkalarının eserlerini çalıp, kendilerine mâl eden müntehillerle aynı kefeye konulduğu günümüz akademik dünyamızda, mensup oldukları müesseselerdeki eğitim faaliyetleri yanında herşeye rağmen ilmî etkinliklerini sürdürmeye kalkışanların önlerine çıkartılan zorlukların, bir an evvel giderilmesi ve ilmî mesâîsine fedakârlıkla devam edenlerin tefrik ve taltifi, *"ma'rifet iltifâta tâbidir"* düstûrunun işâret ettiği anlam doğrultusunda beklenmektedir. Ancak, takdim ettiğimiz bu çalışmayı inceleyeceklerin gözünden kaçmayacağı üzere, *"cehele ile ehl-i ilmin emr-i ma'âşda ve kadr ü i'tibârda müsâvî"* olma hâlinin, yani *"testiyi getiren de bir kıran da bir"* deyişinin, III. Selim zamanında da dile getirildiği ve bu durumun şikâyet konusu olduğu gerçeği, çalışanları ümitsizliğe sevk edebilecek bir tesbittir ve günümüz uygulamaları da bu konuda iyileştirici herhangi bir teselli ve ümidi de vaad etmemektedir. Hülâsa, III. Selim devrinde sefâret ile Rusya'ya yollanan ve daha sonra Reisülküttâbhk da yapmış bulunan Mustafa Râsih Efendi'nin, zamanının, *Sandal Bedesteni'nde sandal yapıldığını sanan* cehli ile marûf tiplerinden olan ve *"cehlin ercümendi"* ünvânı ile anılan oğlu Abdüşşekûr Efendi misâli, cühelâ-yı allâme-nümâların parlak örnekleri, yalnızca geçmiş zaman devirlerinde yaşamıyorlar. Bununla beraber, ilim sarayının cüceleri olan günümüzün Abdüşşekûr efendilerine de teşekkür etmeliyim. Onların eğlencesi olmasa, bu çalışmanın sikleti çekilmezdi!

Bu durumda, çeşitli zorluklar içinde itmâm edilen bir çalışmada araştırıcının, en küçük yardımı bile minnet ve şükrânla karşılamakta olması, yalnızca bir nezâket icâbı olarak telâkki edilemez. Çalışmaların hitâmında, aslında *"sonsöz"* olarak kaleme alınan *"önsöz"*, böyle bir borçun edâsına mahsûs en uygun yer olagelmiştir ve bir anlamda çalışmanın genel muhâsebesinin yapıldığı bir yer olma özelliğini de taşır, nihâyet araştırıcıya teşekkürleri kadar belirli bir ölçüde dahi olsa bazı şikâyetlerini de dile getirme imkânı verir. Teşekkürlerimize ise arşiv ve kütüphânelerimizdeki, araştırıcıya hizmet veren en alt kadrolardaki kıymetli hizmet elemanlarından başlamak istemekteyiz. Pekçok kitabı ve yüzlerce belgeyi, bulundukları yerlerden çıkarıp getiren ve bu çalışmanın ana malzemelerinin kullanılmasında en önemli payı yüklenen ve emeği geçen bütün bu görevlilere müteşekkirim. İncelediğimiz dönemde matbaada basılan pekçok eseri görüntülemek istediğimizde, bunların büyük bir kolaylıkla bulunup, filme alınması işi Üniversite ve özellikle Süleymaniye kütüphânelerinde gerçekleştirildi. Kütüphâne idârecilerine ve özellikle Süleymaniye Kütüphânesi müdür yardımcısı sayın Dr. Nevzat Kaya'ya teşekkür ederim. Kendisinin genelde tüm araştırıcılara karşı ve hasseten şahsımıza karşı gösterdiği büyük yardımseverlik, basılmış kitaplardan vermekte olduğumuz örneklemelerin rahatlıkla yapılmasını temin etmiştir. Matbaada basılan eserlerden bazılarının görüntü seçimi esnasında sayın Turgut Kut'un bilgisinden istifâde ettik. Sayın Kut, ayrıca Vauban tercümelerinin yazma nüshaları üzerinde son kritik kontrölleri yapmak üzere bize refâkat etti ve Süleymaniye Kütüphânesi yanında Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi'ne de gelerek, beraberce eserlerin incelenme ve örneklemelerimizin tesbitinde yardımcı oldu. Kendisine teşekkür ederim. Konu ile ilgili bazı arşiv belgelerine işâret eden meslekdaşım İdris Bostan'a ve incelediğimiz vesikalardaki bazı muğlak kelimelerin sıhhatle okunması ve tahkikine yardımcı olan değerli meslekdaşlarım Mehmet İpşirli ve Feridun Emecen'e ayrıca teşekkür ederim. Çalışmamızın bazı ayrıntı yükünü genç meslekdaşım Şamil Mutlu çekti. El ile hazırladığım kitap listelerini bilgisayarına çeken, dikkatli bir gözle çalışmayı okuyan ve bazı düzeltmelere işâret eden sayın Mutlu'ya özellikle teşekkür ederim. Örneklediğimiz bazı kitapların kütüphânelerden bulunup, fotokopilerinin temininde yardımcı olan değerli meslekdaşım Mehmed Ali Beyhan'a müteşekkirim. Çalışmamızda yer alan basım, gravür ve cilt işlerini gösteren görüntüleri temin eden sayın Emre Dölen'e şükrânlarımı sunarım. Takdim ettiğimiz çalışma dizgi itibârıyle de büyük zahmetler ihtiyârını ilzâm etmiştir. Özellikle Mühendishâne Kütüphânesi'ndeki kitap dökümlerinin listeler hâlinde verilmesi ve metnin belgelere dayalı bir çalışma olmasından ileri gelen imlâlı hâli, çalışmanın dizilmesindeki külfet ve sarf edilen dikkat payını arttırmıştır. Bu sebebten ötürü, ilk dizgi işlerini başarı ile tamamlayan sayın Cem

Kaygusuz'a teşekkür etmek benim için zevkli bir vazifedir. Hazırladığımız çalışmayı mütalaa eden ve örneklediğimiz kitaplar hakkında bazı düzeltmelere isabetle işâret eden sayın Necmeddin Hilav'a ayrıca teşekkür ederim. Çalışmamıza sahip çıkması ve basım işini üstlenmesi yakışık alacak bazı bilim kurumlarının ilgisizliğini özellikle dile getirmek istemekteyim. Çalışmamızın EREN YAYINEVİ tarafından basılmış olmasından ötürü ise kendimizi şanslı addetmekteyiz. Yayınevinin nâşiri sayın Muhittin Salih Eren, çalışmamızın en iyi bir şekilde neşri için maddî ve manevî bütün imkânlarını mebzûlen kullanmıştır. Sayın nâşir, resimlerin yerleştirilmesi, son dizgiler, sayfa düzenlemesi ve basım işlerinin en küçük ayrıntısı ile bizzât ilgilenmiş, çalışmanın en iyi bir şekilde basılmasını temin etmenin dışında, bunun çeşitli belge ve görüntülerle değerlendirilmesinde de herhangi bir kısıtlama getirmemiş, nihâyet çeşitli önerileriyle bu yönde çok olumlu katkılarda bulunmuştur. Özenli bir basım takdim etmenin kaygusunu taşıdığına şahit olduğumuz sayın nâşire ve yayınevinin basım işleriyle uğraşan değerli elemanlarına en derin şükrânlarımı sunarım.

Kemal Beydilli

KISALTMALAR

AE	Ali Emirî Tasnifi
A.O.	Archivum Ottomanicum
AÜ.	Ankara Üniversitesi
Bkz.	Bakınız
B.	Receb
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
C.	Cumâde'l-âhir
CAs.	Cevdet Askerî Tasnifi
CA.	Cumâde'l-ûlâ
CB.	Cevdet Bahriye Tasnifi
CH.	Cevdet Hariciye Tasnifi
CM.	Cevdet Maârif Tasnifi
CMa.	Cevdet Maliye tasnifi
çev.	Çeviren
DBŞM.	Divân-ı Hümâyûn Başmuhâsebe
DMA.	Deniz Müzesi Arşivi
DTCFD.	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
GA.	Gaye
GDAAD.	Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
GOD.	Geschichte der osmanischen Dichtkunst
GOR.	Geschichte des osmanischen Reiches
Gu.	Gurre
HH.	Hattı Hümâyûn Tasnifi
Haz.	Hazırlayan
İA.	İslâm Ansiklopedisi
İÜ. Ede. Fak.	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜ. Kütb.	İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi
İÜ. Ede. Fak.	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜ. TAM.	İstanbul Üniversitesi Tarih Araştırma Merkezi
İÜ. SBF.	İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
KK.	Kâmil Kepeci Tasnifi
Krş.	Karşılaştırınız
kr.	Kuruş
Ktb.	Kitaplık
Kütb.	Kütüphâne

L.	Şevvâl
M.	Muharrem
MMD.	Maliyeden Müdevver Defter
MOT.	Mufassal Osmanlı Tarihi
MÜ.	Marmara Üniversitesi
MÜ. TAE.	Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
N.	Ramazan
n.	dipnot
Nr.	Numero
OA.	Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies)
OTAM.	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
OT.	Osmanlı Tarihi
pr.	Para
R.	Rebiü'l-âhir
RA.	Rebiü'l-evvel
S.	Sayı
s.	Sahife
SA.	Safer
SO.	Sicill-i Osmânî
Ş.	Şaban
TD.	Tarih Dergisi (İÜ. Ede. Fak.)
TDV. İA.	Türk Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TED.	Tarih Enstitüsü Dergisi (İÜ. Ede. Fak.)
TOEM.	Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası
TSMA.	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TSMKütb.	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi
TTEM.	Türk Tarih Encümeni Mecmuası
TTK.	Türk Tarih Kurumu
Ty.	Türkçe Yazma
tz.	Tarihsiz
v.	Varak
Yay.	Yayımlayan
Z.	Zilhicce
ZA.	Zilka'de
ZDMG.	Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft

GİRİŞ

Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi ile ilgili bir çalışma yapmak, bu sahada herhangi bir incelemenin bulunmamasından kaynaklanmış ve konunun kültür ve bilim tarihimiz açısından büyük bir önem taşımakta olması, çalışmanın ihtiyâr edilen külfetini tahfîf etmiştir. Vaktiyle Müteferrika Matbaası'nı ele alan N. S. Gerçek'in *(Türk Matbaacılığı, Müteferrika Matbaası,* İstanbul 1939), eserinin iç kapağında, Mühendishâne ve Üsküdar Matbaası hakkında bir çalışma yapılacağına dâir bir işâret mevcut olmakla beraber, böyle bir çalışmanın meydana getirilmediği bilinmektedir. Öte yandan O. N. Ergin'in Muallim Cevdet ile ilgili eserinde *(Muallim Cevdet'in Hayatı ve Eserleri ve Kütüphânesi,* İstanbul 1937) yer alan, Râşid Efendi'den satın alınan Müteferrika bakıyyesi *"Basmahâne Takımı"*na dâir bazı dökümler veya Muallim Cevdet'in *"Türkiye'de İlk Avrupaî Fen Kitapları"* (*İş Mecmuası,* Sayı 1, İstanbul 1934) ünvânlı dört yapraklık yazısında dökümü verilen bir kitap listesi, konunun kıt-kanaat gösterilebilen özgün malzemelerinin varlığını hissettirmekteydi.

Mühendishâne-i Berrî, III. Selim devri (1789-1807) müesseselerinden biri olarak çeşitli cepheleriyle ele alınmak durumunda olup, ancak genelde Mehmed Es'ad'ın *"Mir'ât-ı Mühendishâne"*sinden (İstanbul 1312/1896) beri bilinen mahdûd bilgilerin tekrarlanagelmesinden pek öteye geçilmeyen bir zafiyyet odağı olarak kalmıştır. Bu okulun bünyesinde, hemen eğitime geçmesi (1795) akabinde, faaliyete başlaması öngürülen bir Matbaa kurulmasına gayret sarfedilmesi, aynı şekilde geniş bir bilgi boşluğunun derinliğinde kalmıştır. Mühendishâne'nin kuruluş gayesi, yerinin seçimindeki kıstaslar, binâsının inşâsı, genişliği-darlığı, çeşitli odalarının tefrişi, hocalarının durumu, aldıkları -ve genelde bir türlü geçinemedikleri- maâşları, verilen dersler, ne derecelerde başarılı olduğu ve imparatorluğun bu alandaki ihtiyâcına ne ölçülerde cevap verebildiği gibi husûslar ve kanûnnâmeleriyle ilgili karışıklıklar bu araştırmada açıklanmaya çalışılmıştır. Mühendishâne'nin 1806'da Eyüp'de Hançerli Sultan Yalısı'na taşınması ve müstakil bir bünyeye kavuşturularak ilk Kanûnnâmesinin tanzimi, Hasköy'deki binâsının Humbaracı ve Lağımcı Ocakları deposu olarak kullanılması dolayısıyla metrûk ve muattal bir hâle gelmesi ve 1807-1826 arasında uğradığı ağır ihmal, yine bu çalışmanın ortaya çıkarttığı önemli bulgulardan biri olmuştur. Bilinenin ve tekrarlanagelenin haric, arşiv vesikalarına müstenid ve ilk defa kullanılan özgün malzemelerden istihrâc edilen bilgilerin ise dahil tutulması; bu anlamda belki az, ama öz bilgilerin derlenmesi, terkibî, sağlam ve mutlak doğrulukta bilgilerin verilmesine özen gösterilmesi, Matbaa, Kütüphâne ve diğer Müteferrik Hizmetler ile ilgili konular için de sözkonusu olmuştur.

Müteferrika Matbaası, çeşitli araştırıcılar tarafından ele alınmış ve tekrarlanmakta olan bilgileriyle, en son bir doktora çalışmasına da konu olmuş (O. Ersoy, *Türkiye'de Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler* Ankara 1959), özellikle Müteferrika'nın gerçek kimliği ve fikrî yapısı N. Berkes tarafından doğru olarak teşhis ve tesbit edilmiştir (*"İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dinî ve Fikrî Kimliği", Belleten,* XXXVI/104, Ankara 1962, 715-737). Böyle olmakla beraber, son senelerde Arşivlerimizde gözlenen geniş hizmet telakkisi, hazırlanan –genelde yakın zamanlarla ilgili olsa da– pekçok yeni kataloglar ve araştırıcıya sunulan daha eski dönemlerle ilgili yeni vesikalar (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde olduğu gibi), bu konuda var olan boşluğun doldurulması bakımından, araştırıcılara epey incelenecek bâkir malzemeler arzedebilecek ve mevcûdun kifayetsizliğini tekrarla-

makla yetinmek istemeyenleri teşvik ve tahrik edecek zenginliktedir. Müteferrika ve halefleri sonrası Matbaa tarihimiz, bu çalışmanın ele aldığı konulardan birini teşkil etmektedir. İncelememize, Müteferrika bakıyyesi *Basmahâne Takımı*'nın Râşid Efendi tarafından satın alınmasıyla (1196/1781-82) başladık ve 1824 senesinde Üsküdar (Harem) Matbaasının tekrar İstanbul tarafına taşınmasına kadar, konuyu arşiv belgeleriyle tahlîl ve takdîm ettik. İstanbul'a taşınma tarihi olarak 1831 senesinin mevcûd literatürde kabul edilmesinin yanlışlığını da vurgulayarak, matbaa konusunu noktaladık. Ele aldığımız dönemin ağırlığı Mühendishâne'nin açılmasıyla artmaktadır. Matbaa, ilgili kısımda değinmiş olduğumuz nedenlerden ötürü Mühendishâne'nin ayrılmaz bir parçası ve onu tamamlayan bir unsur olarak düşünülmekteydi. Ders kitapları ve risâleleri yanında, okulun tercüme ve telif diğer temel kitap ihtiyacının kaynağıdır. Bu anlamda Matbaa, *Nizâm-ı Cedîd* hareketinin de önemli bir müessesesi olmuştur. Ve bu telakki içinde 1808 senesindeki Yeniçeri ayaklanmalarıyla *Nizâm-ı Cedîd* karşıtı eylemlerin hedefi dahilinde yer alır ve *Nizâm-ı Cedîd* semti olan Selimiyye (Harem)'nin, kışlası ve çevre hizmet binâlarıyla beraber yangın tahribâtına ve Yeniçeri saldırısına uğradığında, bundan Matbaa da payını alır, tahrîb ve yağma edilmekten kurtulamaz. Matbaa, devletin içinde bulunduğu genel zafiyyet noktalarının oluşturduğu düzlemde yer alır ve aynı zafiyyet ile muzdariptir: Çalışmasının aksaması, kesilmesi, zaman zaman kapalı kalması, iflasın eşiğinde hazinenin yardımıyla ayakta tutulması, bunun doğal neticesidir.

Mühendishâne Kütüphânesi, kitap niteliği ve sayısı itibâriyle gelişmesi ancak III. Selim devrine inhisâr etmiş, başka bir zafiyyet tablosu arzeder. Kitapların tedâriki, cinsleri vs. yanında, konularına göre yaptığımız tahlîl ve tasnîflerde, mühendislik bilimi ile doğrudan ilgisi olanların mütevazı mevcûdâtı ortaya çıkartılmıştır. Özellikle, *Hâfız-ı Kütüb*'lerin haleften selefe devr ve teslim ettikleri kitapların ve yine Kütüphâne'de muhâfaza edilen alet ve edevâtın tek tek dökümlerini zabt eden *Genel Mevcûdat Listeleri,* yakından incelenmiş olup, tahlîl ve tasnîf edilmiştir. Bu *Genel Mevcûdât Listeleri* ilk defa gün ışığına çıkartılmış olup, neşredilmek üzere çalışmamıza ilâve edilmiştir.

Müteferrik Hizmetler başlığı altında ele alınan konular, kullandığımız arşiv malzemelerinin zengin teferrûâtı cümlesindendir. Bevvâb, Ferrâş ve Kitâbet hizmetleri, ilk Hâfız-ı Kütüb ve diğerleri, Matbaa'da çalışanlar dışında Mütercimlik hizmeti verenler, yeni harf dökümcüleri ve yeni basım tezgâhlarının imâli vs. gibi konular, bu malzemenin zengin ihâta boyutunu da gözler önüne sermektedir.

Bütün bu çalışma, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*'nde mahfûz vesikalara dayanmaktadır. Özellikle, 7917 numerolu *Maliyeden Müdevver Defter* çalışmamızın malzemesinin en önemli kısmını bir araya toplar. *Cevdet Hariciye, Cevdet Bahriye,* ama özellikle *Cevdet Maârif* ve *Hatt-ı Hümâyûn* tasnifleri ve diğer tasniflerdeki müteferrik vesikalar ve içlerinde önemli malzemeler bulduğumuz *Maliyeden Müdevver* diğer defterlerdeki kayıtlar, bu malzemeyi geniş ölçüde tamamlar, teyid ve tevsi ederler. Söz konusu olan 7917 numerolu *Maliyeden Müdevver Defter*, konumuz dışındaki malzemeleri de ihtivâ eder. Bu gibi malzemelerin kayıtları ve konumuzla ilgili ana kayıtlar ve bunlara ayrıntı olacak geniş hacimdeki diğer kayıtlar ve malzemeler ve bunların çeşitli adresler için tanzîm edilmiş mükerrer sûretleri, hepsi birer *"deftergûne"* hâlindedirler ve sonradan bir araya getirilmiş ve birlikte ciltlenmiş olmalıdırlar. Bu sebepten ötürü, kullandığımız defter kalın ve istifâde edilmesi zor bir hâldedir. Çalışmamız sırasında şirâzesinden çıkmış ve çözülme hâli arzeden bu defter, bir müddet önce onarım görmüş ve yeniden ciltlenmiştir (Bence, değişik adreslere yöneltilmiş mükerrer kayıtları içeren, aynı muhtevadaki *"deftergûne"*leri bir araya getirerek daha sistemli ve kullanımı kolay incelikte ve hacimde, birkaç parçaya bölerek ciltlenmiş olması daha isabetli olurdu). 7917 numerolu *Maliyeden Müdevver Defter,* neticede 860 yazılı sahife hâlinde 17 x 45 cm. eb'admdadır. Defterin aslı 900 sahife olup, son 40 sahifesi boştur. Derkenârlarına kadar mâil ve yarı mâil, bazen tersten kaleme alınmış kesif ve istifî kayıtlarla dolu olan bu defter, yoğun malzemesi ile gerek okunması gerekse tahlil,

tasnif ve terkib edilmesi açısından epey zorluklar arzeder. Bu sebeplerden ötürü malzemesinin kullanılır hâle getirilmesi uzun zaman alan bir iş olmuştur

Takdim etmekte olduğumuz çalışmanın bu konudaki mevcûd boşluğu dolduracağına inanmakta ve görülecek hataların, çalışmamızın istinad etmekte olduğu malzemenin özgünlüğü ve ele aldığımız konuların bâkirliği göz önüne alınarak, hoş görüleceğini ümid etmekteyiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜHENDİSHÂNE-İ BERRÎ-İ HÜMÂYÛN

MÜHENDİSHÂNE-İ BERRÎ-İ HÜMÂYÛN

Mühendishâne-i Bahrî'den Berrî'ye geçiş

XVIII. yüzyılın başlarından itibâren zafiyyet hâlini giderek arttıran ve özellikle kendisini, asrın son çeyreğinde Rus ve Avusturya cephelerinde uğranılan ağır mağlûbiyyetler neticesinde acı bir şekilde hissettiren, Avrupa tarzında eğitimli ve düzenli bir ordu ve donanma, fennî topçuluk ve askerî teknik sınıflara, teknik eğitime ve dolayısıyla askerî mühendislik bilimlerine duyulan ihtiyâc, bu sahalarda bazı ilk adımların atılmasını kaçınılmaz kılmıştır. İmparatorluğun çağdaş mühendislik hizmetlerini karşılayabilmek amacı ile ilk hamlede fevkalâde mütevâzı şartlar dahilinde eğitime açılan ve geliştirilmesinde, gerekli ölçü ve yeterlilik seviyesine getirilmesinde dâimâ güçlük çekilmekle beraber, daha öncelerde Humbaracı ve Topçu Ocaklarında yapılan ve Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa) ve Baron de Tott gibi isimlerle beraber anılan bazı kısa ömürlü ve semeresiz denemelerin aksine[1], nihâyet devamlılık arz edecek olan ilk müessesenin, daha sonraları yerleşen parlak ismiyle "*Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn*" (İmparatorluk Deniz Mühendishânesi) olduğu bilinmektedir[2]. Okulun kuruluş tarihi 1776 olup, açılışı ile ilgili olarak Baron de Tott'a kaydedilen himmet hânesi abartılı ve yanıltıcı, 1773'de Tott tarafından kurulduğu söylentisi ise mesnedsizdir[3]. 1770 senesinde Çeşme'de Osmanlı gemilerinin Cebelitarık'dan geçerek Akdeniz'e inmiş bulunan Rus filosu tarafından yakılması hadisesiyle zafiyyet noktası su üstüne çıkan donanma işleri ve bahrî bilgilerdeki yetersizlik, bu tarihten sonra özellikle Fransızların yardımlarıyla giderilmeye çalışılmışsa da ciddi bir eğitimi ele alan bir plânlama 1776 senesine kadar söz konusu olamamıştır. Bunda, o sıralarda devam etmekte olan Osmanlı-Rus harbinin (1768-1774) ağır serüveni muhakkakki önemli bir rol oynamıştır. 1776'da bu sahadaki zafiyyetin giderilmesi için küçük bir başlangıç adımı atılır: Hikâyesini en yetkili ve bilgili bir ağızdan sıhhatle takib ettiğimiz ve anahatlarını kronolojik bir anlatım dahilinde ve-

---

1 XVIII. yüzyıl boyunca gelişen bu gibi reform teşebbüsleri için bzk. Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma.*

2 Yalnızca bu müesseseyi ele alan müstakil, etraflı ve güvenilir bir çalışma maalesef henüz mevcûd değildir. Bu müessesenin bazı hocaları ile ilgili olarak yaptığımız arşiv belgelerine müstenid bir çalışma için bkz. "*Seyyîd Mustafa*". Bu müessese ile ilgili genel bilgi için bkz. Uluçay-Kartekin, *Yüksek Mühendislik Okulu* ; Kurtoğlu, *Deniz Mektepleri* ; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye* ; İhtiyat ile kullanmak kaydıyla, Gençer, *Bahriye'de Yapılan.*

3 Okulun kuruluş tarihi olarak çeşitli yazarlar iki farklı tarih kullanırlar. Kurtoğlu, (*aynı eser*, s. 47) ve Uzunçarşılı, (*Merkez- Bahriye*, s. 507) 1776 senesini kabul ederken; O. N. Ergin (*Maarif Tarihi*, II, 265), Adıvar (*Osmanlı Türklerinde İlim*, s. 202) ve bunlara imtisâlen, Gençer (*aynı eser*, s. 24) 1773 tarihini esas almaktadırlar. Uluçay - Kartekin ise her iki tarihi de zikretmekle beraber, daha çok 1773 senesini tercih eden bir kararsızlık içinde görülmektedir. (*Yüksek Mühendislik Okulu*, s. 21-22, 22-24, 34). Bu tarihlemelerden 1773 senesinin isâbetli olmadığı, Tott'un, anlattığı olaylardaki zaman dilimlerini sıhhatle belirleme yönünden hayli karışık olan hatırâtından, bu konu ile ilgili kısmın dikkatlice incelenmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim, açılacak *okul* sebebiyle tertiplenen -bir üçgenin içaçılarının toplamının kaç derece olduğunu sorduğu o meşhûr- imtihânda, Tott'un yanında hazır bulunanlar arasında ismini vererek zikrettiği Reisülküttâb İsmâil Bey'in varlığı (bkz. Baron de Tott, *Mémoire*, III, 212-213. İsmâil Bey'in Reisülküttâb olduğu kaydı için bkz. III, 186), bu okulun açılış tarihinin 1773'den sonra olması gerektiğinin, metîn tenkidi yoluyla istidlâl edilen bir delilidir. Zirâ, Reisülküttâb Râ'if İsmâil Bey (azlinden sonra Paşa), 1774 senesi Ağustos ayı başlarından 1776 senesi Temmuz-Ağustos ayları arasında Reisülküttâblık vazifesinde bulunmuştur. (Bkz. Dânişmend, *Kronoloji*, V, 347). Okulun bu zâtın Reisliği zamanında açıldığı tesbit edildiğine göre, açılışın 1773 senesinde olamıyacağı aşikârdır. Bu durumda, konu ile ilgili olarak çokca kullanılan temel bir belge olan ve bizimde aşağıda kendisinden istifâde edeceğimiz, Kaptan-ı deryâ Küçük Hüseyin Paşa'nın 1797 tarihli *Lâyiha*'sında, böyle bir okulun açılış tarihi olarak vermiş olduğu 1776 (1190) tarihi daha da bir değer ve kesinlik kazanmaktadır. İlk defa 1773 tarihini vermiş bulunan Toderini'nin de Tott'un hatırâtındaki anlatım karmaşasının kurbanı olduğu ve 1773 tarihini kabul edenleri de aynı yanlışlığa sürüklediği anlaşılmaktadır. (Toderini, *Letteratura*, I, 175).

ren bir vesikasını kullandığımız Kaptan-ı deryâ Küçük Hüseyin Paşa'nın (vazife süresi: 1792-1803), bu okulun açılması ve gelişmesiyle ve nihâyet kendi devrinde yeni olarak yapılması gerekenlerle ilgili olarak, 1797'nin ilk aylarında III. Selim'e sunduğu, *Lâyiha*'sına,[1] donanma gemilerinde "*hendese ve coğrafya ilmini*" bilenlerin bulunması icâb ettiğini vurgulayan çarpıcı bir ifâde ile başlar. Böylece ve bu ihtiyâcın karşılanması için, 1776 (1190) senesinde Tersâne'nin "*Darağacı*" mahallinde eski gemilerin çekildiği bir "*çeşm*" (hangar) içinde bir "*Hendese Odası*"[2] açılmış olduğunu ve buraya bir hoca, bir halife ve bir alet sorumlusu ile on talebe tayin edildiğini ve bunlara yapılacak ödemelerin belirlendiğini kayd eder. Burada iki gün tatil olmak üzere, haftada beş gün geometri (hendese) ve deryâ haritası ile ilgili bazı nazarî dersler verilmekteydi. Okulun hocalığına getirilmiş bulunan Cezayirli Hasan Hoca, kendisi ile görüşmüş bulunan Toderini'nin ifâdesiyle İtalyanca, Fransızca, İngilizce ve İspanyolca gibi lisânlara âşina bir zât idi. Toderinin 1781'deki ziyareti esnasında okuldaki derslere, bazı kaptanların ve devlet ricâlinin çocuklarından oluşan elli kadar talebe müdâvemet etmekteydi[3]. Tek odalı, mekân ve eğitim yönünden yetersiz olarak üç kıtada geniş toprakları ve denizleri bulunan bir imparatorluğun ihtiyâclarına cevap vermesi beklenen, eğitim ve kadrolarıyla çağını yakalayamamış, talebeleri *müdâvemet* telakkisi dışında eğitimi zorunlu olarak takibe mecbûr tutulmayan ve bu anlamda okula kayıd ve mezûniyyet statüsü henüz belli olmayan bu kurum, Sadrâzam Halil Hamid Paşa'nın (Sadâreti: 1782-85) reform teşebbüsleri[4] çerçevesinde tekrar ele alınmıştır. Önce mekân sorununa bir ferâhlık getirilmesi için, o sıralarda Tersâne Emîni olan Mehmed Ataullah Efendi tarafından, Tersâne Zindânı yanında üçanbarlı kalyonların yapıldığı mahal civârında birkaç odalı bir binâ inşâ edilerek, okul 1784'de, mevcûd hoca ve talebeleriyle buraya nakledilmiştir. Bu binânın ise, 1797 senesindeki tamirâtı vesilesiyle verilen bilgilerden, bir katı 189 m² olmak üzere (9x21 m.) iki kat hâlinde inşâ edilmiş olduğu anlaşılmaktadır[5]. Bu vesile ile ders programlarında da yeni düzenlemelere gidilmiş ve eğitim kadrosu ise Fransa'dan getirtilen Lafitte-Clavé ve Monnier gibi mühendislerle takviye edilmiştir[6]. Bu düzenlemeye rağmen, bu mühendislerin de bahriye işlerinden anlayan mühendisler olmadığı ve yalnızca istihkâm ve kale işlerinden anlayan "*kale mühendisleri*" olduğu belirtilmektedir. Böyle bir tercih ise, kara mühendisliği alanında da bazı şeyler yapılması gerektiği gerçeğinin anlaşılmış olduğuna işaret etmektedir. Bununla beraber, o sıralarda Tersâne'deki bahrî bilimlerle iştigal eden bu Mühendishâne dışında teknik eğitim veren başkaca bir kurum mevcûd olmadığından, bu Fransızların kendi branşları ile ilgili dersleri burada vermelerinden başka bir çözümyolu bulunamamıştır. Böylece burada verilmeye başlanan istihkâm, tâbiye ve hendese dersleri ile kara mühendisliğinin de ilk tohumları atılmış olmaktaydı. Bu iki Fransız mühendis, Aynalıkavak Sarayı bahçesinde yaptıkları bir istihkâm modeli ile tatbikî (amelî) dersler vermişlerdir. Derslerin hendese ağırlıklı teorik (ilmî) kısımları için iki yeni hoca atanmıştır. Bunlardan biri Gelenbevî İsmâil Efendi ve diğeri ise Kassâbbaşızâde İbrâhim Efendi'dir. Fransız mühendisler tarafından hazırlanan ders notları ise tercüman Miran tarafından tercüme edilerek talebelere verilmekteydi[7]. Bu sırada (1785) okulun

---

[1] Küçük Hüseyin Paşa Lâyihası için bkz. Kurtoğlu, *aynı eser.* ; Uluçay-Kartekin, *aynı eser.* Her ikisinde de *BOA. CB.* 5849'da kayıtlı bu vesikanın fotografisi var. Aynı vesikayı kullanmış olan Uzunçarşılı, bu lâyihanın bir bölümünün yırtık olmasından ötürü otuz satır kadarının eksik olduğu ayrıca belirtilmektedir. (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 533). *Lâyiha*'nın tamamını içeren bir defter kaydı için bkz. *BOA. MMD.* 8882, s.121-122.

[2] Toderini'nin deyişi ile "*Camera di Geometria*", *aynı eser*, I, 175

[3] Toderini, *aynı eser*. I, 167-177, 179.

[4] Halil Hamid Paşa için bkz. Uzunçarşılı, "*Halil Hamid Paşa*". Kendisinin yapmak istediği reformlerle ilgili bazı özgün bilgiler için bkz. Beydilli, "*D'Ohsson*", 272.

[5] *BOA. MMD.* 8955, s. 64 24.L.1211/22.4 1797 tarihli "*Tersâne Mühendishânesi*" tamirâtı ile ilgili *Keşif Defteri.*

[6] 1784'de hizmete alınan bu Fransız mühendisler hakkında bkz. *BOA. HH.* 8558, 10447, 8537, 10405. Ayrıca Bkz. Ahmet Refik, " *Fransa-Türk Askerliği*"; Hitzél, "*Lafitte-Clavé*".

[7] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*. s. 508. Tercüman Miran (kayıtlardaki imlâ çeşitliğine göre, Miran. Milan; Uzunçarşılı'ya göre Mihran). 22.SA.1199/4.1.1785'de aylık 50 kuruş ile tercümanlığa başlamıştır. 9.D.1204/20.8. 1791'de de bu vazifesini aynı maâş ile sürdürmektedir. Bkz. *BOA. MMD.* 8882, s. 91. Miran, Lafitte-Clavé'nin iş

nezâretine daha sonraki *Nizâm-ı Cedîd* devrinin önde gelen simâlarından biri olacak olan ve takib ettiğimiz *Lâyiha*'nın verildiği senede ise (1797) *İrâd-ı Cedîd Defterdârı* vazifesiyle reformlara önemli katkılarda bulunan Mustafa Reşid Efendi tayin edilmiştir Mustafa Reşid Efendi bir sene kadar sonra bu vazifesinden ayrılmış ve yerini Kassâbbaşızâde İbrâhim Efendi'ye bırakmıştır. İbrâhim Efendi okula nâzır (müdür) olarak atandıkdan bir müddet sonra Gelenbevî ve sâir hocalarla da müzâkerelerde bulunarak, okula devamı zorunlu bir hâle sokmak ve *müdâvimleri* özendirmek için bazı tedbirler almıştır. Güdülen amacın, *müdâvim* ve *heveskâr* olma telakkisi ile derslerin ihtiyârî olarak takib edilmiş olmasıyla yetinilmeyip, bunların dışındaki bir kaygu ile, okulun gelecekteki kadrolarının yetiştirilmesinin tedbirlerini almayı hedeflediği anlaşılıyor. Böylece, o sıralarda okulun müdâvimlerinden olan bazı istidâdlı kimselerin birer mıkdâr aylık verilerek desteklenmesine ve devam ve eğitimlerini aksatmadan yürütme ile yükümlü bir talebe nüvesi oluşturulmasına karar verilmiştir. (1200/1786). Günümüzün *burs*una benzer bu uygulama ile, dersleri takib edenlerin okula muntazaman devam ve ihtimâmlarının teşviki ve böylece diğer heveslilerin de şevk ve gayretinin arttırılması düşünülmekteydi. Böylece bu statü ile okula kayd edilmek üzere, altısı on, biri beş kuruş aylık ile yedi talebe seçilmiştir[1]. Tatil olan Salı ve Cuma günleri dışında her gün[2] Mühendishâne'ye gelerek buradaki dersleri takib etmek üzere seçilen bu *müdâvimler*, temel bilgileri edindikden sonra, öğrendiklerini bu sahaya ilgi duyan diğer *heveslilere* de aktaracaklardı[3]. Bütün bu uygulamalar ise, okulun eğitim proğramı, eğitim görevlileri ve dersleri takib edecek talebeleri açısından, çağının benzerî okullarında raslanmayan bir örnek içinde olduğunu göstermekte ve başlangıç sıkıntılarını açıkca gözler önüne sermektedir[4]. Okulda *Bahrî* konuları, -dolayısıyla ilâve edilen *Berrî* konuları- belirli bir eğitim programı ve zamanı içinde birbirini tamamlayan bir bütünlük arz edecek bir şekilde öğreten ve bu eğitimi alan bir talebenin, gördüğü eğitim ile ilgili bir mezûniyyete ve diplomaya eriştiği bir sistem henüz, hâliyle böyle bir modeli tatbik edebilecek şartların oluşmamış olmasından ötürü, geliştirilememiştir. Başlangıçda, belirli bir eğitim süresi boyunca kendi içinde bir bütünlük arzeden böyle bir eğitim için, ne hoca kadroları ne de böyle bir eğitimi alacak kapasitede ve sayıda talebe düzeyi mevcûddur. Zirâ, *Yüksek eğitim* diyebileceğimiz, bu türdeki bir *teknik* eğitimi takib edebilecek şekilde yetiştirerek mezûn veren müteselsil temel eğitim müesseseseleri yoktur. Mevcûd olan klâsik kurumlar ise, bu tür bir eğitim için devşirilecek talebeyi yetiştirmekten uzaktırlar. Bununla beraber ulemânın, astroloji ve takvim hesapları dışında, özellikle kazâ tarîkine yönelecek olanların hesap ve hendese ile ilgili bilgileri edinmek zorunda oldukları, kadıların ârâzî meseleleri ile ilgili davâlarda alan hesapları yapmak, çeşitli iş davâlarında hafriyât ve kazılarda mesâî takdirini tesbit için mik'ab hesaplarında bulunmak üzere cebir ve hendese alanında bilgi sahibi olmaları gerektiği bilinmektedir. Ziştovi barışından sonra Avusturya-Osmanlı sınırlarının tahdidi işinde vazifelendirilen ve daha sonraları uzun yıllar yeni açılan Mühendishâne-i Berrî'nin hocalığını yapacak olan Müderris Abdurrahman Efendi örneğinde olduğu gibi *tahdîd-i hudûd* meselelerinde ulemânın

seyâhâtlarına da iştirâk etmiş, 1787'de Özü kalesinin istihkâmlarının takviyyesi işinde tercüman olarak onun yanında bulunmuştur. Bkz. Hitzél, "*Lafitte- Clave*", s. 644.

[1] Kassâbbaşızâde İbrâhim Efendi'nin kardeşi Sâlih Efendi, Mustafa Rif'at Bey, Abdurrahman, Mehmed, humbaracı serkâtibi yamağı İbrâhim, mücellid Mustafa ve Halil Efendilerden oluşan bu yedi kişi ile ilgili kayıtlar için bkz. *BAO. MMD.* 8882, s. 90. Kendisine beş kuruş maâş tahsis edilen Mollâ Halil, 4.M.1202 /15.10.1787 tarihli bir vesikadan anlaşıldığına göre vefât ettiğinden, yerine, "*hendesehâne müdâvim ve mülâzımlarından Mollâ İbrâhim*" tayin edilmiştir Bkz. *BOA. CM.* 8509. (Bkz. Beydilli, "*Seyyîd Mustafa*", s.397). Bu yedi kişi arasında yer alan ve "*mücellid Mustafa*" olarak kayd edilmiş olan şahsın, aşağıda ismi tekrar geçecek olan ve 1794'de okulun halifeleri arasında yer alacak olan Büyük Seyyîd Mustafa'dır Hakkında ayrıntılı olarak bkz. Beydilli, "*Seyyîd Mustafa*". Abdurrahman Efendi'nin Berrî hocası Mehmed Efendi'nin kardeşi olduğuna dâir ise bkz. s. 367.

[2] İlgili vesikalarda (*BOA. CB.* 5849 ve *MMD.* 8882, s. 120. s. 90 ve Küçük Hüseyin Paşa, *Lâyiha*, s. 120) yalnız Salı ve Cuma günleri olmak üzere haftada iki gün ders günleri olarak gösteriliyor ise de, bu iki gün tatil günü olduğundan, vesikayı bu anlamda tashih ettik.

[3] Küçük Hüseyin Paşa, *Lâyiha*.

[4] O devirde Avrupa'daki eğitim ve müsseseleri ve Aydınlanma Devri'nden beri gösterdiği gelişmeleri, ülkeler hâlinde tek tek ele alan, en yeni ve kapsamlı bir kaynak olarak bkz. *Revolution des Wissen?*

vazifelendirilmeleri ve yine ulemâdan adı yukarıda anılan İsmâil Gelenbevî, Ali Bahar, Abdurrahman Efendiler ve okulun daha sonraki hocalarından Gelenbevîzâde Emîn Efendi gibi şahısların Mühendishâne'de ders vermekle görevlendirilmeleri ve daha sonraları kadı olarak çeşitli kazalara atanmaları, bu anlamda tesâdüfî değildir[1]. Vesikalarda geçen ve talebeleri niteleyen, "*müdâvim*", "*heveskâr*" gibi tanımlamalar, belirli bir kabul ve kayıd, bir devam zarûreti ve hitâmında eğitim durumlarını belirten bir belge alma mecbûriyyeti gerektiren bir sistemin oluşmamış olduğunu ifşâ ederken; nihâyet okula kabul edilen, yukarıda sözü edilen yedi kişi ile devam ve eğitimi *ihtiyârî* olmayan, kayıtlı ve bir anlamda *burslu* bir talebe statüsü ile dersleri ve eğitimi *zorunlu* olarak takib edecek küçük de olsa bir *ana talebe nüvesi* teşkil edilmiş olmaktaydı, ki bunların bir kısmının, özellikle Fransız hocaların yardımıyla, ileride bu okul bünyesinde hoca nâmzedi (*halife*) olarak vazife alabilecek derecelerde iyi yetiştikleri görülecektir[2]. Bununla beraber, eğitim meselesini, hoca, talebe ve öğrenim temellerinde gideremeyen, eğitimi bütün kademeleriyle ve aşamalarıyla bir bütün hâlinde ele alamayan bu zafiyyet hâli, yanlız *Bahrî* için değil, yeni olarak açılacak *Berrî* için de uzun zamanlar söz konusu olacaktır ve her iki müessese de bir türlü Avrupa örneğindeki istenilen düzeye tam olarak getirilemiyecektir. Bunda, her müessesenin ait olduğu bütünün -dolayısıyla devletin genel durumunun- bir parçası ve bu bütünün zafiyyet veya mükemmel olma hâlinin bir aynası olduğu gerçeğinin büyük payı olduğuna şüphe yoktur.

Okuldaki eğitime katılan, harita çıkartmak, müstâhkem mevkileri takviyye ve diğer askerî sahalarda da teknik hizmet veren Fransız mühendis ve subayları, 1787/88'de Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya'ya karşı iki cepheli bir savaşa mecbûr kaldığında, bu devletlerin Fransa nezdinde sürdürdükleri girişimlerinin bir sonucu olarak 1788'de memleketlerine dönmek zorunda kalmışlardır[3]. Gelenbevî İsmâil Efendi de 1789'da Yenişehr-i fener Kadılığına tayin edildiğinden okuldan ayrılmış ve ertesi sene de vefât etmiştir[4]. Gelenbevî'nin yerine atanan müderrislerden Palabıyık Mehmed Efendi'nin iki sene kadar sonra vâki olan infisâli ile yerine Ali Bahar Efendi getirilmiştir. (1792). Bu arada, Rus savaşının sonu görünür görünmez, önceleri düşünce alanında önemli bir yer tutmaya başlayan, devletin, ama özellikle ve öncelikle silahlı kuvvetlerin yenilenmesi ve yeniden yapılanmasına dâir olan plânlar ve niyyetler yavaş yavaş kuvveden fiile çıkacak bir aşamaya gelmekteydi: Bu konularda, aralarında aşağıda kendisinden bahsedeceğimiz D'Ohsson'un da dahil bulunduğu[5], devletin önde gelen bazı şahsiyetlerinden reformlarla ilgili görüşlerini ve tekliflerini içeren *lâyihalar* istendiği ve bir islâhat programının ön şartlarının ve fikri birikiminin sorgulandığı bilinmektedir[6]. Bu tür lâyihalar daha henüz tertîb ve hattâ D'Ohsson'unkinde sözkonusu olduğu gibi, henüz daha takdîm bile edilmeden önce, 1792 senesi Ağustos'unda Humbaracı ve Lağımcı Ocakları için ilk *Kanûnnâme*'ler ve 1793 senesinin ilk aylarında da bunları itmâm bâbındaki *Zeyl*'leri çıkmaya başlar. Bunlardan Mühendishâne'nin, askerî karakterde bir kurum olarak, bu Ocaklar bünyesinde ve bu Ocaklara bağlı olarak kurulmak istendiğini anlamaktayız. Mühendishâne'nin içinde ise bir matbaa bulunması gerektiğine daha ilk aşamalarda karar verilmiş olduğuna, aşağıda ayrıca değineceğiz. Önceleri *Okmeydanı* veyahûd *Kâğıdhâne*'de yapılması düşünülmüş olan Humbaracı ve Lağımcı Ocağı Kışlası'nın daha sonra *Hasköy*'de yapılmasına karar verildiği anlaşılıyor[7]. Mühendishâne ile de ilgili olan bu yerin

---

1 Gelenbevî Mehmed Emîn Efendi için bkz. s.58. 78. Abdurrahman ve Ali Bahar Efendi için ayrıca bkz. s. 34, 312.

2 Bkz. *HH*.10405.

3 Okulda 18. 9. 1784- 5. IV. 1787 arası ders veren Lafitte-Clavé, harbin başlarında, 28 Nisan-Kasım 1787 arasında Özü Kalesi'nin istihkâmlarının takviyyesi vazifesi ile ilgilenmiş ve 12 Aralık 1787'de İstanbul'a dönmüştür. 12.VI.1788'de ise İstanbul'dan ayrılmıştır. Bk. Hitzél, "*Lafitte-Clavé*", 643, 648.

4 Bkz. *Cevdet Tarihi*, IV. 258.

5 Hakkındabkz. Beydilli "*D'Ohsson*".

6 Lâyihalar için bkz. *Cevdet Tarihi*, V; Karal, *Nizâm-ı Cedid* ; Beydilli "*D'Ohsson*".

7 Bkz. Humbaracı ve Lağımcı Ocakları *Kanûnnâme*'si ve bu kanûnnâmelere yapılan *Zeyl*'lerin metinleri, *BOA. HH.* 58411 ve *HH* 16188; *Nuri Tarihi*, v. 189b-211b. İnşâsı düşünülen mahallin zikri, v. 191a; Bu Kanûnnâme metinleri için ayrıca bkz. *Vâsıf Tarihi*, 5981, v. 115a-136b.

seçimi aşağıda ayrıca tartışılacaktır. Ocakların inşâsına 14 Temmuz 1793'de başlanmıştır[1]. Humbaracı ve Lağımcı Ocakları *"fünûn-ı harbiyyeyi şâmil"* olduğundan, dolayısıyla teknik bilgi ve eğitim istediğinden, neferât ve mülâzımları top ve tüfenk atmak, metris almak, hendese üzere humbara atmak ve yeni harb bilimlerini öğrenmek mecburiyyetinde idiler[2]. Kanûnnâme, bu Ocak neferât ve mülâzımlarının tatil günleri olan Salı ve Cuma'dan gayrı haftanın sâir beş günü Mühendishâne'ye müdâvemet ile kendilerini ilgilendiren konuların ilmîsini burada öğrenmelerini ve amelîsi için de talim mahallerinde veya mevsimine göre kışlalarında talim etmelerini öngörmekte idi. Neferâtın eğitimi, Mühendishâne'nin talebeleri olarak kabul edilen ve Mühendishâne'deki dersleri takib ile vazifeli olan Ocak mülâzımları tarafından sürdürülecektir. Lağımcı Ocağı mülâzımlarına ait kadrolar ise Mühendishâne'ye bağlanmaktaydı. Nihâyet, *"Mühendishâne-i hümâyûn hocası kavâ'id-i lâzimeyi müştemil risâleler te'lîfiyle fenn-i hendese üzere humbara atmak san'atını iktizâ edenlere ale'd-devâm tefhîm ü ta'lîm eyliye"* kayıtlarıyla Kara Mühendishânesi hocaları için ön görülen vazifeler, Humbaracı Kanûnnâmesi içinde ilk defa olmak üzere dile getirilmeye başlanır[3]. Bu ilişkiden ötürü, Mühendishâne'deki derslere iştirâk eden Ocak mülâzımlarının terakkileri ve mahlûl bir timâra tâlibiyyetleri söz konusu olduğunda, adayın isti'dâd ve istihkakı önce Mühendishâne hocası tarafından tashîh ve tahkik edilecektir[4]. Öte yandan teknik eğitim Lağımcı Ocağı mensûpları için daha da bir önem kazanmaktaydı: *"Fenn-i hendese ve sâ'ir sanâyi'-i mi'mâriyyeyi ta'lîm ü ta'allüm ile lağım bağlamak"*[5] ve buna dâir konularda mâhir olmak, kendilerinden aranan şartlar olarak tanımlanan Lağımcı Ocağı mensûplarının sayılarındaki eski kötü uygulamalardan oluşan kabarıklıkların giderilmesi özellikle öngörülmüştür. Böylece tîmârlı lağımcıların sayıları 200 adete ininceye kadar mahlûllerinin zabtına karar verilmiştir. Bunların dışında günde 30 akça ile 50 adet yevmiyyeli mülâzım kadrosu oluşturulmuştur. Neferât ve mülâzımlar 125'er kişilik iki sınıfa ayrılmıştır: Bir sınıfı lağım bağlamak fennine dâir çağdaş bilgileri öğrenecekler, diğer sınıf mensûbânı ise, köprü, tâbye ve kale, top kundağı ve tekerlek (gülle) ve humbara kundağı yapmak ve metris almak ve ordu mahallini tesbît etmek gibi mi'mârlık san'atını ve hendese fennini tahsil edeceklerdir[6]. Gerek bu iki sınıfa münkasim lağımcılara ve gerekse humbaracılara, eğitimlerinin esâsı başta matematik ve hendese olmak üzere teknik bilimler teşkil ettiğinden, bunlar için yapılacak kışlaların civârında, bu tür eğitimin verileceği *"Tersâne'de olan Mühendishâne gibi"* bir Mühendishâne kurulması gerekli görülmekteydi[7]. Bu durumda Lağımcı Ocağı mülâzımları da, Humbaracı mülâzımları gibi Mühendishâne'nin doğal talebeleri olarak kabul edilmişlerdir. Bunların kadroları, dolayısıyla lağımcılara mahsûs olan tîmâr ve zeâmetler *"mühendis yetiştirmek"* amacıyla Mühendishâne'ye tahsis edilmiş olup, terakkileri hakkında son söz, eğitim durumlarındaki başarılarına kıyâsen Mühendishâne hocası tarafından söylenecektir. Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'na bağlı olarak kurulacak olan yeni Mühendishâne'nin işleyişi, hoca ve dersleri ile ilgili kayıtlar, bu Ocakların Kanûnnâmeleri içinde yer almaktadır. Gerek 1792 Ağustos'unda düzenlenen *"Lağımcıyân Ocağı Şurûtu"* ve 1793 kışında buna yapılan *"Zeyl"* ve özellikle ileride değineceğimiz, Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Kanûnnâmesi'ne yapılan 1801 tarihli *Zeyl*,[8] kendi bünyeleri içinde yer alan Mühendishâne'nin çalışmalarını da düzenleyen kanûnnâmelerdir. Ancak, bu Ocaklara merbût olan Mühendishâne, tıpkı Tersâne'ye bağlı olan ve bu sebebden ötürü de Tersâne Kanûnnâmeleri içinde nizâmı tedvin edilen Tersâne Mühendishânesi gibi, müstakil

---

1 Bkz.s. 32, 44.

2 *BOA. HH.* 58411 ve 16188; *Nuri Tarihi*, 195a-195b, 199b-200a.

3 *BOA. HH.* 58411: Humbaracı Ocağı Kanûnnâmesi Zeyli ve *Nuri Tarihi*, v. 200a.; *Vâsıf Tarihi*, 5891. v.134b.

4 *BOA.HH.* 58411 ve *Nuri Tarihi*, v. 201a.

5 *BOA. HH.* 16188: Lağımcı Ocağı Kanûnnâmesi Zeyli ve *Nuri Tarihi*, v. 202b-203a; *Vâsıf Tarihi*, 5981. v. 132a-136b.

6 *BOA.HH.* 16188 ve *Nuri Tarihi*, 203b., v. 208b; *Vâsıf Tarihi*, 5981. v. 129a.

7 *BOA. HH.* 16188 ve *Nuri Tarihi*, v. 206a; *Vâsıf Tarihi*, 5981. v.131a.

8 Bkz.s. 49.

bir müessese olmadığından, müstakil bir kanûnnâmesi de yoktur. Bu anlamda müstakil ve ilk kanûnnâmesinin ise zannedildiği gibi 1795 (1210) tarihinde değil de 1806 tarihinde çıkartılmış olduğunu ve bunun sebeblerini ileride göreceğiz[1]. Yukarıda zikrettiğimiz *Lağımcı Ocağı Şurûtu* içinde yeni Mühendishâne için ön görülen "*tertîb ü nizâm*" şöyledir: "*...el-hâletü-hazihi Tersâne'de olan Mühendishâne gibi Humbaracı ve Lağımcı Kışlaları'nın civârında bir Mühendishâne dahi inşâ olunup, sanâyi'-i mezkûre ta'lîm ü ta'allümüne iktizâ eden âlât ü edevâtı nâzır ma'rifetiyle mîrîden tanzîm birle ol Mühendishâne'ye bir hoca ve dört halife tahsîs oluna ve senevî mîrîden hocaya 2000 kuruş ve başhalifeye 1500 ve halife-i sânîye 1250 ve halife-i sâlise 1000 ve halife-i râbî'e 750 kuruş cihet-i ma'âş ta'yîn oluna ve Lağımcı timâr ve ze'âmetlerinden olmak üzere nâ-mevcûd ve terk-i hizmet ve mahlûlden bu mâ'âşlara mu'âdil bunlara başka başka ze'âmet veyâhûd timâr birikdirilüp, tertîb-i mezkûr üzere tanzîm olundukda, ol vakt ma'âşları ref' oluna ve bunlardan biri fevt oldukda tarîk i'tibâr olunmayup, hâricden ve dâhilden hüner ü kemâli lede'l-imtihân zâhir olanlara tevcîh oluna. Ve işbu hoca ve halifeler fünûn-ı mezkûrenin ilmîsine ve amelîsine vâkıf olmak şart kılınmağla, ilmîsine vâkıf olup amelîsine vukûfu olmayanlar, amelîsini tahsîl etmedikce hoca ve halife olmayalar İktizâ eder ise âhar mahallerden fenlerinde mâhir üstâd humbaracı ve lağım bağlayıcı ve mühendisler celbiyle amelîsini ânlardan tahsîl eyleyeler Ve işbu hocalar ve halifeler humbara atmak ve âna dâ'ir sanâyi'-i âteşbâzî ve fünûn-ı harbiyyeyi humbara neferâtına ve lağım bağlamak ve âna dâ'ir sanâyi'in ilmîsini ve amelîsini lağımcı neferâtına; ve fenn-i hendese üzere meteris hafr etmek ve tâbiye inşâ etdirmek ve kal'a tâbiyesi yapdırmak ve ordu tombaz mahallini tahsîs etmek ve top kundağı ve cisr tombaz yapdırmak ve âna dâ'ir sanâyi'i lağımcılardan fenn-i hendeseyi tahsîl edecek mühendislere ale'd-devâm meşk ü ta'lîm eyleyeler. Bu zikr olunan dört halife kifâyet etmeyüp, işbu tertîb ü nizâma şurû'dan sonra halifelerin ziyâde olması iktizâ eder ise birkaç dahi halife ta'yîniyle herbirinin iktizâsına göre senevî mîrîden ma'âşları tanzîm oluna ve kezâlik ma'âşlarına mu'âdil ze'âmet ve tîmâr verildikde ma'âşları ref' oluna. Ve el-yevm Tersâne'de ta'lîm ü ta'allüm üzere olan Mühendishâne'ye nakl olunup, lede'l-imtihân ber-vech-i meşrûh fünûn-ı mezkûrede kesb-i hüner ü kemâl edenlerden halifeliğe şâyeste olanlar halifeliğe tahsîs olunup, müsta'id olanları yevmiyye ile tahrîr olunacak mülâzımine idhâl ile yevmiyyelü mülâzıma mahlûl tîmâr verilmek lâzım geldikde, ânlar başmülâzım i'tibâr olunmak üzere yedlerine mülâzemet emri verile ve lağım bağlayıcı ve mühendislere iktizâ eden âlât ü edevât-ı hendesiyye ve mi'mâriyye ve boya ve kâğıd ve kitâb ve ta'lîm ü ta'allümde sâ'ir malzemeleri ve amele her bâr nâzır ma'rifetiyle iktizâsına göre mîrîden tedârük oluna ve neferât-ı merkûme kışlalarında îkâd edecekleri kandil ve şem'-behâ ve cârûb ve hatab ve kömür ve sâ'ir malzemeleriyçün i'ânete muhtâç olduğundan senevî 2000 kuruş bu makule masraflarıyçün mîrîden tahsîs olunup, kışlaları esnâsında her kaç oda tanzîm olunur ise meblağ-ı mezbûr nâzır ma'rifetiyle her odaya tertîb ü takdîm oluna ve işbu lağımcı ve mühendislerden gerek seferde ve gerek hazarda mecrûh ve amel-mânde olanların Humbaracı şurûtuna tatbîk ile tekâ'üd olmaları câ'iz ola...*"[2].

Model arayışları: D'Ohsson

Yeni oluşacak Mühendishâne'nin ne şekilde ve hangi örneklerden esinlenerek yapılanmasının icâb edeceği suâline, çeşitli kanallarla bir cevâb aranması yoluna gidilmiş olduğu görülmektedir. Bu amaçla çeşitli ülkelerdeki bu tip okul modelleri hakkındaki bilgilerin toplanılmasına çalışılmıştır. 1792 Yaş antlaşmasını mübâdele etmek üzere Ocak 1793'de Rusya'ya gönderilen Mustafa Râsih Paşa, klasik örneğine uygun biçimde takdim ettiği *Sefâretnâme* 'si dışında, tanzim ederek sunduğu mufassal raporunda, Rusya'nın sosyal ve ekonomik yapısı ve özellikle askerî durumu hakkında

---

1 Bkz. ilgili kısım, s. 78.

2 *Nuri Tarihi*, v. 206a-207a. Lağımcı Kanûnâmesi, Ağustos 1792; *BOA. HH* 16188: Lağımcı Kanûnnâmesi'ne Zeyl ve *Nuri Tarihi*, v. 208b-209a, Şubat 1793. Ayrıca bkz. *Vâsıf Tarihi*, 5981. v.128a-136b.

etraflıca bilgiler vermekteydi[1]. 1791 Ziştovi Antlaşması'nı mübâdele etmek üzere Avusturya'ya gönderilen Ebu Bekir Râtıb Efendi, bu ülkenin başta silahlı kuvvetleri ve eğitim kurumları olmak üzere, hemen bütün sosyal ve siyâsî kurumlarını, her yönüyle ayrıntılı bir şekilde ele almış ve ayrıca özellikle Rusya ve Fransa'daki durumu da aksettiren bilgiler de derlemiş olarak, bütün bunları dönüşünde hacimli bir rapor halinde takdîm etmiştir[2]. *Nizâm-ı Cedîd* plânlayıcılarının, nazarî eğitim programları açısından Avusturya'nın Askerî ve Mühendislik Akademilerinden (*Akademie Militâr* ve *Akademie Enginieur*) esinlendiklerini, tatbikî eğitim sahasında ise kendilerine Fransa'yı örnek aldıklarını söylemek, pek yanlış olmayacaktır. Ebu Bekir Râtıb Efendi'nin "*Büyük Lâyiha* "sının yüzlerce sahifelik hacmi içinde kaybolur gibi duran, yeri, hocaları ve dersleri itibâriyle Viyana'daki Mühendishâneler hakkında vermiş olduğu bilgilerin aksine; Fransız örneğini ön plâna alan teklifleri ve *paket programı* ile, aslen bir Osmanlı vatandaşı olarak uzun yıllar Fransa'da yaşayan ve Osmanlı hukuk sistemi ağırlıklı marûf eseri[3] yeni yayımlanmış parlak bir şahsiyet olarak ortaya çıkan Mouradgea D'Ohsson (Muradcan Tosunyan), Viyana'da Ebu Bekir Râtib Efendi ile uzunca görüşmeler ve reform sohbetleri yapmış olarak nihâyet İstanbul'a geldiğinde (Ekim 1792), teknik eğitim konusundaki görgü ve bilgisinden istifâde edilmek istenen kişilerin başında yer almıştır. Bizzât Sadrıâzam Melek Mehmed Paşa, kendisini III. Selim'e, Avrupa'nın bütün nizâm, sanâyi ve ahvâline vâkıf, Avrupa devletlerinin harb fennindeki mehâretlerini, aldıkları tedbirleri ve harb hilelerini tamamen bilen, bir şahsiyyet olarak takdim etmekteydi. Bu durumda kendisinden, "*fünûn-ı harbe müte'allik ve nizâm ve idâre-i askere dâir*" tavsiyelerini kaleme alıp takdim etmesinin istenmiş olması şaşırtıcı olmamalıdır[4]. Avrupa'dan mimâr-mühendis ve askerî uzmanların getirtilmesinde de aracı olan D'Ohsson'un bu konuda hazırlamış olduğu *lâyiha*, bir "*Fünûn-i harbiyye Ta'lîmhânesi*", dolayısıyla bir *Kara Mühendishânesi*, bir "*Mekteb-i fünûn-ı Harbiyye*" açılması ile ilgili olarak, bu konuda açık ve sistemli öneriler getirir[5]. D'Ohsson lâyihasına, "*askerin tertîb ve ta'lîmi*" konusunun taşıdığı öneme değinerek başlamakta ve mes'eleyi iki noktada yoğunlaştırmaktaydı: 1) Avrupa'dan yeterli sayıda "*Ofîçyal* " temîn edilmesi. 2) "*Fünûn-i Harbiyye'ye mahsûs bir Ta'lîmhâne* " kurulması. Avrupa'dan yeterli sayıda uzman getirtilmesi konusu ise, bilfiil ordu hizmetinde görev alacak subaylar ve kurulacak olan mektepde "*Fünûn-i Harbiyye'nin ilmî ve amelîsini* " öğretecek olan mu'allimler olmak üzere iki şekilde mütalaa edilmekteydi. Bu noktaların vurgulanmasından sonra D'Ohsson, esas konu olarak telakki ettiği, askerî eğitim üzerinde durur: Kendisine göre muhârebelerde asl olan, askerin sayısal çokluğu değildir. Galibiyyet için esas şart, harb ilmine ve san'âtına vukûf ve askerin düzenli bir şekilde sevk ve idâre edilmesidir. Bir devletin esas kuvveti, bu sahada göstereceği başarı ile ölçülmektedir. Bu sebebden, Avrupa devletlerinde askerî okulların nizâmlarına fevkâlade ihtimâm gösterilmektedir ve buralarda ihtiyâcları devlet eliyle karşılanan üç-beş yüzer talebe, en yeni bilgilerle ve en iyi bir şekilde yetiştirilmektedir. D'Ohsson'a göre, Osmanlı Devleti teknik eğitim verecek bir okul açma konusunda daha önceleri bir takım teşebbüslerde bulunmuş, bilhassa Halil Hamid Paşa'nın sadaretinde (1782-1785), bu alanda büyük gayretler sarfedilmiştir[6]. Ancak bunun semeresi görülmemiştir. Bu başarısızlık, talebenin isti'dâd ve zafiyyetinden değil, "*Ta'lîmhâne'nin usûl-ı nizâmiyyesine etrâflıca dikkat olunmamasından*" meydana gelmiştir. İslâm Dünyası'nın vaktiyle kaydettiği yüksek medeniyyeti, astronomi ve riyâziyye sahasındaki üstünlüğünü dile getiren ve Harun Reşid'in Karlman'a hediye ettiği çalar sâati, buna örnek olarak gösteren D'Ohsson, Sultan Orhan devrinde kurulduğunu söylediği Yeniçeri

---

1 Bkz. Mustafa Râsih Paşa'nın, *Rusya Sefâreti dönüşünde takdîm ettiği Lâyihası* .

2 Bkz. Ebu Bekir Râtib Efendi, *Büyük Lâyiha*.

3 *Tableau Général de l'Empire Othoman, Divisé en deux Parties, Dont l'une Comprend la Législation Mahométane; L'autre, l'Histoire de l'Empire Othoman* . Paris, III, 1787-1820.

4 Beydilli, "*D'Ohsson* ", s. 258-259 ve orada gösterilen vesikalar.

5 *BOA. HH.* 9783: "*Fünûn-ı Harbiyye Ta'lîmhânesine dâ'ir tertîb olunan lâyihanın tercümesidir*". 25.Ş.1208/ 28.3.1794. Bkz. Beydilli, "*D'Ohsson*".

6 Burada kasd edilen 1784 senesinde Tersâne Mühendishânesi'de yapılan yeni düzenlemelerdir

Ocağı'nın disiplin ve düzeninden bahisle, eslâfın ahlâfın eserlerini devam ettiremediğini ve Avrupa'da kaydedilen gelişmelerden faydalanılmadığını ve böylece bu günkü duruma gelindiğini ifâde etmektedir. Devletin eski şan ve şöhretini yeniden kazanmasını ancak, "*ta'lîm-i fünûn*" hususunda gösterilecek gayrette gören D'Ohsson, bu husûsda kaydedilecek ilerlemeler ile kısa zamanda "*hem ilm ü ma'rifet ve hem de nizâm ü râbıta cihetiyle*" bütün milletlere fâ'ik olunacağından şüphe etmemekteydi. Netice olarak, bu husûsun tahakkukunu, "*Fünûn-ı Harbiyye*"ye mahsûs bir okulun açılmasına bağlı gören D'Ohsson, bu okulun hazırlanması için gerekli gördüğü bazı noktaları 18 maddelik bir rapor halinde hazırlayıp, takdim etmiştir. Burada, genel olarak, kurulacak okulun, yeri, yapısı, düzeni, alınacak talebenin cinsi, adeti ve yaşı, okutulacak dersler, lisan eğitimi, gerekli alet ve edevâtın temini, kitap tedâriki ve gerekli olan kitapların telif ve tercümesi, yapılacak imtihânlar, hocalara verilmesi gereli maâş tutarları gibi konular tek tek sıralanmıştır. 1794 senesinin ilk günlerinde verdiği bu lâyiha ile D'Ohsson'un bir "*Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye*" kurulmasını elzem gördüğü açıkca anlaşılmaktadır. Yaptığı teklifler ve tavsiyyelere gelince:

1) Kurulacak okul için en uygun yer Kâğıdhâne'nin sol sahili kesimidir. Burasının havası güzeldir, suyu mevcûddur, gidip-gelmesi kolaydır. Ayrıca veba gibi bulaşıcı hastalıkların zuhûrunda şehirden uzaklığı cihetiyle de güvenli bir mahaldir. Etrafdaki geniş ve boş arâzîler, tatbikî hendese eğitimi ve saha ölçümleri ve sâir gerekli ta'lîmler için uygundur. Burada, Avrupa'dan getirtilecek hocaların ikametleri için binâlar, talebeler için bir takım odalar inşâ edilmelidir. Bu binâların ahşâb olmayıp, kârgir olmaları gerekmektedir.

2) Okulun talebe mevcûdu, Müslümanlardan 45 ve Rumlardan 15 olmak üzere 60, yaşları ise 15-25 arasında olmalıdır. Talebelerden birinin ayrılması hâlinde, yerine bir başkası alınmalıdır. Talebe sayısı artırılmalı, ancak öngörülen mevcûdun altına düşülmemelidir.

3) Okulun ders müfredâtı içinde yer alacak olan şu dersler müstakilen okutulmalıdır: Hesap ve cebir, ölçme (mesâha), gemi inşâ mühendisliği, denizcilik ile ilgili bilimler (seyr-i sefer ve seyr-i sefâin), astronomi, teknik resim, asker tertibi, mimârlık ve geometri (hendese). Alınacak talebe içinde okuma-yazma bilmemeleri söz konusu olursa, bunların eğitimi için Türkçe hocalar tahsis edilmelidir. Osmanlı Devleti ile ilişki içinde bulunan devletler, her türlü masrafı göze alarak, Türkçe öğretmek üzere 30-40 talebelik Dil Okulları açmış bulunmaktadırlar. Osmanlı Devleti'nin de Avrupa ile sıkı bir ilişki içinde bulunması göz önüne alındığında, Avrupa dillerinin, fakat hiç olmazsa Avrupa'da genel bir geçerliliği ve diğer dillere göre bir üstünlüğü olan Fransızca'nın öğretilmesi kaçınılmazdır. Bu dil hem Müslümanlara hem de Rumlara öğretilmelidir. Böylece, bunlar devletin her türlü hizmetinde kullanılabileceği gibi, özellikle incelenmesi gereken bir takım kitapların ve eserlerin de tercüme edilmelerini gerçekleştirebilirler. Bu yüzden okulda Fransızca öğretmek üzere dil hocaları da bulunmalıdır.

4) Okulun kütüphânesinde gerekli bazı Türkçe ve Fransızca kitaplar ve aletler bulunmalıdır. Bunlar, herşeyden önce, devletin tüm sahillerini ve topraklarını ayrı ayrı gösteren haritalar, pusulalar, plânlar, çeşitli kale ve müstâhkem mevki modelleri, çeşitli hendese aletleri ve bu konulara ait Türkçe ve Fransızca kitaplardan oluşmalıdır. Bunların bir an evvel tedârik ve satın alınması gerekmektedir. Bu tür ihtiyâclar, okula nezâret edecek olan nâzır tarafından bir liste halinde hazırlanmalıdır Eflatun, Aristo ve Sokrat gibi kadîm devrin düşünürlerinin eserleri, zaman içinde işlenmiş ve hattâ bunların fevkinde pekçok yeni eserler vücûda getirilmiştir. Bu yeni eserler Türkçe'ye tercüme olunmalıdır. Böylece bunlar, hem okula devam edecek olan talebeler hem de ilim tahsiline hevesli ve devlete bu suretle hizmeti bir iftihâr vesilesi addeden diğer kişiler tarafından okunur ve istifâde edilir. Bu sebeblerden ötürü bu tür eserlerin tercüme edilerek basdırılması ve herbirinden 500-600 adet bulundurulması gerekmektedir.

5) Reisülküttâb, okulun tek söz sahibi kişisi olmakla beraber, dirâyetli ve gayretli birini okulun günlük tüm işlerini yürütmek üzere nâzır (müdür) olarak tayin etmek lâzımdır. Okulda vazifelendirile-

cek bir başmu'allim ve dört halife ile üç Türkçe ve üç Fransızca hocası, bu nâzırın idâresinde vazife görmelidirler.

6) Talebenin dersleri ile ilgili tüm düzenlemeler ve işler nâzır ve başmu'allim arasındaki müzâkerelerden sonra çözümlenecektir Başmu'allim yabancı (*tâ'ife-i efrenç*'den) olacaktır.

7) Okula alınacak talebenin seçilmesi işi tam bir salâhiyyet ile okulun nâzırı tarafından sürdürülecektir. Talebenin seçim işini gayret ve ciddiyyet ile ifâ edecek olan nâzır, ayrıca bunların disiplinlerine ve dersleri düzenli olarak takib etmelerine, devamsızların ve okul nizâmına uyum sağlayamayanların uyarılıp, yola getirilmeleri ile ilgili yaptırımları, Reis Efendi'nin tasvibini aldıkdan sonra uygulayacak; yola getirilemeyenler ve eğitim programını takibden aciz olanlar okuldan uzaklaştırılacaktır.

8) Talebenin her gün dersleri takib etmeleri zarûridir. Sabah, gündoğuşu ile beraber talebelerin hepsi okulda hazır bulunmalı ve beş sâat kadar süren eğitim akabinde, dağılarak, hânelerinde veya okulda, herbiri tekrar dersleriyle meşgûl olmalıdırlar. Okul cuma ve pazar günlari tatildir.

9) Okulun açılmasından sekiz ay sonra başlamak ve her aybaşında tekrarlanmak üzere, her görülen ders ve lisan dersi için ayrı ayrı imtihânlar yapılmalıdır. İmtihân günleri okul, bu konulara vukûfiyyeti olan herkese açık olmalıdır. Bu sahada eğitim görenleri ve heveslileri teşvik ve bu tür ilimlerin ne derecelerde geçerli olduğunun herkese bir kanıtı olmak üzere imtihânlara zaman zaman devlet ricâli de iştirâk etmelidir. Sene sonu imtihânlarında başarılı olanlara, derecelerine göre, kitap, harita ve hendese aleti masraflarını karşılamak üzere para ile ödüllendirilmelidir. Bu talebeleri teşvik edecek ve onları gayrete getirecektir.

10) Okulda çalışacaklara senelik mâaşlar tahsis edilmelidir. Okul nâzırına 5000, başmu'allime 3500, dört adet halifenin herbirine 2500, altı adet olan dil hocalarının herbirine 1300 ve altmış aded talebenin beherine 200 kuruş, okulun üç adet hademesine toplam 500 kuruş ve odun ve kömür masrafları için 500, kâğıd, mürekkep ve resim için boya masrafı olarak da 700 kuruş olmak üzere senelik cem'ân 40000 kuruş tahsis edilmelidir. Mâaş ödemeleri ay başlarında yapılmalı ve karşılığında makbûz alınmalıdır.

11) Okulun mefrûşâtı, gerek hocalar gerekse talebeler için gereken masa ve sıralar devlet tarafından sağlanmalıdır. Avrupa'dan celb edilen hocalar için müstakil odalar tahsis edilmelidir. Odalarda ve okul içinde sıgara içilmemelidir.

12) Vebânın sârî bir hastalık olduğu tecrübe ile sâbit olduğundan, İstanbul'da böyle bir şey zuhûrunda, hastalığın okula bulaşmasını önlemek amacıyla okul nâzırı ve başmu'allim gerekli önlemleri beraberce almalıdır.

13) Avrupa'dan getirtilecek olan uzman subayların mukaveleleri birkaç sene için yapılmalıdır. Bunların içlerinden çalışmalarını aksatmayanlar ve bilgili ve başarılı olanlar, yetiştirmek durumunda olduğu talebe mıkdârı göz önüne alınmak kaydıyla, mukavelelerinde ön görülen ödemeler dışında taltifen para ile ödüllendirilmelidirler. Bu digerlerini de teşvik edecektir

14) Bütün dersleri ikmâl eden ve taleb edilen tüm nazarî bilgileri edinen talebe, en iyi bildiği konu ile ilgili olan sahada amelen istihdâm edilmelidir. Bunlar, bu tatbikat devrelerini işinin ehli ve mâhir bir kimsenin yanında geçirirlerse, işin nazarîsini bildiklerinden, kısa zamanda amelîsini de kavrayarak, kale inşâsı ve top imâli ve piyâde ve süvârî askerlerin tertibi ve seyr-i sefer ve sefâ'in konularında amelî ve nazarî bilgi mükemmelliği düzeyine erişeceklerdir.

15) Devletin kara ve deniz kuvvetlerini iyi bir durumda tutabilmek için, teknik eğitim ve bilgiye sahib en az yüz kişinin elde bulundurulması lâzımdır. Bu ise okulun iyi bir eğitim ile faaliyetini sürdürmesiyle mümkündür. Bu sebebden, okulu bitirenler, bir müddet sahaları ile ilgili işlerde çalışıp, tecrübe ve bilgi mükemmelliğine eriştikden sonra, okuldaki eğitim faaliyetlerine katılmak üzere vazifelendirilmelidirler.

16) Bütün dersleri görerek okulu bitirenler taşrada istihdâm edilmek üzere gönderilmeleri icâb ettiğinde, bunlara, ilk sene için 1000, ikinci sene için 1500 ve üçüncü sene için 2000 kuruş maâş tahsis edilmeli, ayrıca yol masrafları da karşılanmalı ve (taşra tazminâtı olarak) günlük birer kuruş ilâveten ödenmelidir. İçlerinde başarılı olanlar, sâiri de teşvik edecek şekilde ödüllendirilmelidir. Mühendislik hizmeti askerî bir konu ve iş olduğundan, bu gibilerin askerî rütbe verilerek taltifi yerinde olur. Okulu bitiren ve çeşitli hizmetlerde istihdâm edilenlere timâr gelirlerinin tahsisi yerine maâş verilmesi daha uygundur. Zirâ, bu timâr gelirlerindeki farklılıklar, bu kişiler arasında farklı ödeme dengesizliğinden gelen bir huzursuzluk ve memnuniyyetsizliğe yol açacağı gibi, bunların bütün vakitlerini devletin önemli işlerine hasretmeleri icâb ederken, zihinlerinin timâr ve zeâmet tasarrufu ile işgal edilmelerine sebebiyyet verebilecektir. Bu yüzden maaşları aydan aya ve nakden yapılmalıdır.

17) Okula alınan talebelere özel bir kıyâfet gerekmez. Ancak bunların, okulu bitirdikden sonra amelî hizmet ile tecrübelerini arttırmak üzere istihdâm edildiklerinde özel bir kıyâfet giymeleri yerinde olur.

18) Okulun mükemmel bir hâle gelmesi zaman isteyen bir işdir. Bu yüzden, okulun zaman içinde doğacak olan yeni ihtiyâcları doğrultusunda nâzırın aklına gelen tedbirlerin, Reis Efendi'nin de onayı ile uygulanmasında kusur edilmemeli ve zihnen daha neler yapılabileceği husûsunda devamlı olarak meşgûl olunmalıdır.

D'Ohsson'un bu teklifleri ile öngörmekte olduğu Mühendishâne, yukarıda değinildiği üzere oluşma ve yapılanma yoluna zaten girmiş ve 1793 Temmuz'unda inşâsına başlanan Humbaracı ve Lağımcı Ocakları civârında bir Mühendishâne binâsı inşâsına da girişilmiş, hattâ ilk ve kurucu hocası olan müderris Abdurrahman Efendi'nin tayini gerçekleşmiş bulunmaktaydı. Mühendishâne'nin, D'Ohsson'un öngördüğü gibi müstakil, hattâ Rum talebelerinde alınmasını ön gördüğüne gibi *sivil* bir müessese olarak kurulmamış olduğuna ve Humbaracı ve Lağımcı Ocakları bünyesinde, bu Ocakların teknik eğitim ve teknik bilgi ihtiyâclarına cevâb verecek *askerî* bir yapıda düşünüldüğüne ve Ocakların neferât ve mülâzımlarınm bu okulun talebeleri olarak kabul edildiğine ve bunun zarûrî bir tercih olduğuna yukarıda işâret etmiş bulunmaktayız. Uygulamaya bir örnek olmak üzere, Okulun ilk ve marûf talebelerinden Küçük Seyyîd Mustafa'nın da Temmuz 1794'de, Lağımcı Ocağı'na kaydedilmek sûretiyle, küçüklüğünden beri hayalini gördüğü teknik eğitime, bu Ocaklar bünyesindeki Mühendishâne'de nasıl başladığını ayrı bir çalışmamızda göstermiş bulunmaktayız[1]. D'Ohsson'un müstakil bir müessese olarak düşündüğünden ötürü, sivil kesimden ve Müslim ve Gayrımüslimlerden oluşan bir talebe kitlesinin kaydedilmelerini öngördüğü Mühendishâne'nin, bu teklifin tam aksine olarak, askerî bir kurum içinde ve böyle bir kuruma bağlı olarak, öncelikle askerî ihtiyacları karşılamak üzere teşkilâtlandırılması zarûreti sözkonusu olunca, Mühendishâne'nin merbût bulunduğu bu Ocaklar ile kader birliği içinde olacağı açıktır. Nitekim, bu sebebden ötürü Mühendishâne, bünyesinde yer aldığı bu Ocakların zafiyyetleri ve sıkıntıları ile yoğrularak, sonunda bu Ocaklardan ayrılıp, müstakil bir teşkilâtlanma ile kendi gelişmesini serbetce tamamlama yolunu seçme denemesini yapmak zorunda kalacaktır[2]. D'Ohsson'un kurulacak Mühendishâne'nin ders programı ile ilgili teklifleri, Ebu Bekir Râtib Efendi'nin Avusturya örneğinde de belirttiği gibi, genelde bu türdeki bir müessese için bütün Avrupa'da uygulanan bir eğitimin standart müfredâtından başka birşey değildir ve Batı örneğinde kurulan bir teknik okulun da bu örneğe uygun olarak, aynı ders ve eğitim programını benimsemesi kadar da dogal bir şey düşünülemez. Bu anlamda, yabancı dil dahil olmak üzere teknik eğitimin tüm dersleri, kendisinin ve aşağıda değinileceği gibi Ebu Bekir Râtib Efendi'nin teklif ettikleri ile uygunluk halindedir. D'Ohsson'un hoca kadrosuna (bir hoca ve dört halife, Fransızca ve gerektiğinde Türkçe hocaları) verilmesi icâb eden maâşlar ve tayinât, devletin takdir ettiği ödemelerden

---

[1] Bkz. Beydilli "*Seyyîd Mustafa*", s. 417-418.
[2] Bu bahis için bkz. s. 75.

yüksekdir. Bununla beraber, yeni Mühendishâne'nin maâş tesbitinin devrin geçim standardını belirleyen rakkamlara dayandırılmış olduğunu ve başlangıçda teşvik gayesiyle, o devir için -diğer işkolları ve hattâ Bahrî'deki emsâllerine nazaran- yüksek sayılabilecek bir ücret politikası uygulandığını söylemek mümkündür[1]. Ancak, uzun süren bir harbin yıkımının ve yenilenme ve yeniden yapılanmanın ağır masraflarının ve ekonomik sıkıntılarının yaşandığı bir devirde, maâşların, mevcûd olan hayat pahalılığını dengeleyecek bir şekilde makul aralarla yeniden düzenlenmemesi, ve uzun seneler hiç değişmeden kalması, geçim sıkıntılarının artmasına yol açacaktır[2]. Mühendishâne hocalığına bir yabancının getirilmesi teklifine -daha önceki Lafitte-Clavé ve Brun'un Bahrî'deki hocalıkları örneğinde olduğu gibi- uyulmadığı ve *Nizâm-ı Cedîd* devrinde istihdâm edilen çok sayılardaki yabancı teknik elemanlara bu okulun hoca kadroları içinde yer verilmediği görülmektedir[3]. D'Ohsson'un, okulun kitap ve çeşitli malzeme ve kırtasiyye ihtiyaclarının devlet tarafından karşılanması ve ihtiyaca cevap veren bir kütüphânenin oluşturulması gibi tekliflerinin fevkinde, üstelik bu okul bünyesinde bir de matbaa kurulmasını plânlamış olan devletin, kendi programıyla, şartlarına ve teknik eğitim alanındaki o andaki zarûrî ihtiyacına en iyi bir şekilde cevap verecek bir seçim ve terkib içinde olduğunu söyleyebiliriz.

Bununla beraber, bir Kara Mühendishânesi'ne duyulan ihtiyacın çok daha öncelerden kendisini hissettirmeye başladığını biliyoruz. Lafitte-Clavé ve Monnier'in "*kara mühendisleri*" olarak istihkâm ağırlıklı eğitimi başlatmaları (1784) ardından geçen zaman içinde *Bahrî*'deki eğitim çeşniliiği ve mekân darlığı sebeblerinden ötürü, yeni bir Mühendishâne açılması ferâhlıkla karşılanır *Bahrî*'deki bu son gelişmeleri Küçük Hüseyin Paşa'nın *Lâyiha*'sından takib etmeye devam edecek olursak, Fransız mühendislerinin memleketlerine dönmesinden sonra (1788), *Bahrî*'deki eğitim Cezayirli Hasan Hoca'nın yerine geçen Seyyîd Osman Efendi (1787), müderrislerden Gelenbevî (1789'da ayrılmıştır), Palabıyık Mehmed Efendi (1789) ve Ali Bahar Efendi (1792) Mehmed Sâlih Efendi (1797)[4] gibi hocalar tarafından sürdürülür. 1791/92 Ziştovi ve Yaş barışlarından sonra, özellikle serhâd kaleleri ve müstâhkem mevkilerin takviyyesi, istihkâmların Avrupa'da tatbik edilen yeni usûllere göre elden geçirilmeleri, bir kısmının tadil ve yenilerinin inşâsı güncel bir boyut kazandığında, buna dâir olan bilim dalı ("*Kılâ' hendesesi*") ön plâna çıkmıştır. Öte yandan "*Avrupa'da kâ'ide-i hendese ile ihtirâ ve tarh olunan sefâ'in*"gibi gemiler inşâ ederek bir donanma meydana getirilmesi de "*cümleden ehemm*" addedilmekteydi. Özellikle bu son ihtiyâcı karşılamak amacıyla 1793'de gemi yapımı sahasında önemli hizmetler verecek ve usta mimâr-mühendisler yetişmesinde emeği geçecek olan başta Brun olmak üzere bazı Fransız mühendisler hizmete alınmıştır[5]. Brun'un yetiştirdikleri arasında, 1787'da seçilerek Mühendishâne'ye rabt edildiğini gördüğümüz yedi kişi arasında yer alan ve aradan geçen zaman içinde eğitimlerinde önemli merhaleler kat ederek, artık "*erşed şagirdân*" olarak kendilerinden bahsedilen Seyyîd (Büyük) Mustafa ile bu grup dışından Ahmed Hoca, gemi yapımında Brun'un talebeleri olarak yetişmiş ve ustalaşmışlardır[6]. Böylece Brun'un himmetiyle 1793'den sonra Tersâne Mühendishânesi'nde bir gemi yapımı ("*inşâ-yı sefâ'in*") kısmı kurulmuş, yine Brun'un öngördüğü husûslar dahilinde teşkilâtı yapılmış ve Ahmed Hoca Brun'un birinci, Seyyîd Mustafa ise ikinci halifeliğine atanmıştır. (1797)[7]. Bu düzenleme ile, yabancı mühendislerin memleketlerine dönmeleri hâ-

---

1 Bu konuda bkz. s. 48 vd.

2 Bu konu için bkz. s. 52.

3 Bu bahis için bkz. s. 85.

4 Bahrî'de ilm-i hendese ve fenn-i deryâ ve coğrafya dersleri verdiğine dâir, bkz. *BOA. HH.* 10405.

5 Bkz. Bostan,"*Yabancı Uzmanlar*".

6 Mustafa'nın 1796'da Kalas'da, Ahmed Hoca'nın ise Midilli'de inşâ ettiği *Bülheves* ve *Ziver-i bahrî* isimli gemiler için bkz. Beydilli, "*Seyyîd Mustafa*" s. 400-401. Bu gemilerin gravürleri için bkz. Mahmûd Râ'if, *Tableau*.

7 1793'de 500 kuruş ile işe başlayan Brun'un aylığı Eylül 1794'de 800 kuruşa yükseltilmiştir. (Bkz. s. 89) Birinci Halife Ahmed Hoca'nın maâşı 100, ikinci Halife Seyyîd Mustafa'nın ise 80 kuruştur. Ahmed Hoca'nın maâşı, Brun'un ayrılması ve yerine kendisinin geçmesi hâlinde, me'yûs olmaması için 200 kuruşa çıkabilecektir. Bkz. Küçük Hüseyin Paşa, *Lâyiha*.

linde, işlerin devamını sağlayacak bilgi ve deneyimde yerli mimâr-mühendislerin yetiştirilmesinin hedef alındığı belirtilmektedir. Nitekim, Brun'un, Fransa'nın Mısır'a saldırması ile başlayan savaş sebebiyle İstanbul'dan ayrılması (1798) üzerine, Fransız mühendislerden Benoît gemi inşâîyye dersini yürütmüş ve Mustafa ve Ahmed hocaların İstanbul dışındaki tersânelerde gemi inşâsı ile meşgûl olmalarından ötürü oluşan boşluk böylece giderilmeye çalışılmıştır. Brun tarafından bir düzene sokulan Bahrî'deki eğitimin ikinci önemli dalı olan *"Harita ve Coğrafya fenni"* ise, 1797'de Berrî'den tekrar buraya, bu sefer *"hoca"* olarak dönmüş olan Seyyîd Osman Efendi ve bu kısımda *"halife-i evvel"* olan Ahmed Hoca tarafından sürdürülmüş, işin amelî kısmında bir müddet Fransız mühendis Parale'den istifâde edilmiş, bu arada donanma hoca, reis ve hizmetlilerinin çocuklarından 20 talebe de devşirilerek eğitime alınmıştır. Fransa harbi sebebiyle Parale'nin de işden atılması ile eğitimin amelî kısmı, bu talebelerin sefere çıkan şavaş gemilerine alınması şekliyle icrâ edilmiştir[1]. Öte yandan, Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Kışlası yanında inşâ edilen Kara Mühendishânesi'nin inşââtı 1795 senesi Ekim ayı sonlarına doğru artık bitmiş ve mefrûşât ile ilgili son işler de 1796 senesi içinde itmâm edilmiştir[2]. Ancak, bu yeni Mühendishâne'ye hoca ve halife tahsisi daha öncelerden başlamış bulunmaktaydı. 1793'de müderris Abdurrahman Efendi buraya hoca olarak tayin edilmiş[3], 1794'de, Bahrî'de hoca olan Seyyîd Osman Efendi, bu yeni Mühendishâne'ye üçüncü halife olarak atanmış idi[4]. 1794 baharında Mühendishâne'deki eğitim kadrosunu teşkil etmek üzere belirlenmiş olan isimlere maâş ödemeleri yapılmasına başlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, Mühendishâne hocalığına Müderris Abdurrahman Efendi'nin uhdesinde devam ederken, birinci halifeliği İbrâhim Kâmî[5], İkinci halifeliği Hüseyin Rıfkı ve nihâyet üçüncü halifeliği Seyyîd Osman Efendiler doldurmaktadırlar. Dördüncü halifelik için uygun bir aday bulunamadığından ve açılan imtihâna kimse girmediğin-

---

1 Bu bilgiler için bkz. *BOA. HH.* 2495.

2 Bu konular için bkz. s. 46.

3 Abdurrahman Efendi'nin doğum tarihini, ne gibi bir eğitim gördüğünü ve daha önceki hizmetleri hakkında fazla bilgiye sahib değiliz. Ancak kendisinin. *"Kırk Medresesi'nden munfasıl ve erbâb-ı kemâlden"* olduğu ve *"hidmet-i celîle-i Devlet-i aliyye'ye ta'yîn olması cihetiyle Keşfî Osmân Efendi Medresesi bâ-ibtidâ-i hâric tevcîh buyurulduğu"*, 6.CA.1205 (11.1.1791) tarihli olarak hazırlanan Şeyhülislâm Mehmed Mekkî Efendi'nin bir arzından anlaşılmaktadır.(Bkz. *BOA. CM.* 3959.) Sözü edilen devlet hizmeti, harb içinde kendisinin mühendislik bilgisinden istifâde edilmek üzere istihdâmından başka birşey değildir. Nitekim, Ziştovi Antlaşması'ndan (4.8.1791) sonra, Ekim ayında, Bosna cihetindeki hudûdların tahdidi vazifesi ile Bosna Vâlisi Vezîr Hüsameddin Paşa ma'iyetine sâbık Yeniçeri kâtibi İsmâ'il İsmetî Efendi. Hacegân'dan mimâr Hâfız İbrâhim Efendi (bu son iki şahsın tayini için ayrıca bkz. *BOA. HH.* 7389) ve Kapuçubaşı Hüseyin Ağa'nın yanında mühendis Abdurrahman Efendi de dâhil edilmiş bulunuyordu. Hudud tahdid işini ifâettikden sonra, 1206 senesi Ramazan'ında (Nisan-Mayıs 1792) İstanbul'a dönen Abdurrahman Efendi'ye bu hizmetinden ötürü Altmışlı rütbesi ihsân edilmiştir. (Bkz. *Vâsıf Tarihi*, 5981, v. 75a-76b). Abdurrahman Efendi'nin Mühendishâne hocası sıfatıyla ve yine Bosna cihetinde *"tahdîd-i kat'-ı hudûd"* işleri için tekrar gönderilmesi 1795 senesi yazında vâki olmuştur. Bosna'ya gidip gelinceye kadar maâşının *"hânesi tarafına verilmesi"* için *"Fermân-ı âlî-şân"* sâdır olmuştur. (Bkz. bu husûs için verilen şerh. Tarihi: 6. D. 1209/ 24. 6. 1795. *BOA. MMD.* 7917, s. 462. sürhle yazılmış üst mâ'il çıkma kayıdlar). 1801 senesi sonuna kadar mühendishâne hocalığı ve 1802 başlarından 1807 senesi sonlarına kadar, Üsküdâr'a (Harem'e) taşınmış olan matbaanın reisliği vazifesini sürdürmüştür. Mühendishâne hocalığı ve matbaa reisliğinde bulunduğu uzun yıllardaki hizmetlerini ayrıntıları ile takib etmemiz bu çalışmamızda mümkün olmuştur. *Sicill-i Osmânî*'ye göre 1222 (1807)'de Yenişehir Mollâsı oldukdan sonra vefât etmiştir. (III, 325). 1808'de ölmüş olmalıdır (Bkz. s. 246). Oğlu Mehmed Efendi de 1837'de Mühendishâne'nin talebeleri arasındadır. (Bkz. Mühendis Ahmed Sırrî Paşa, *Sergüzeşt*, s. 47). Diğer bir oğlu için bkz. s. 328.

4 Küçük Hüseyin Paşa *Lâyihası*'nda ve *BOA. HH.* 2495 'de sehven *"dördüncü"* halife olarak zikredilmektedir. 27.6.1794 tarihli olan bu atama için bkz. *BOA. CM.* 2157. Bu vesikada *"üçüncü"* halife olarak geçmektedir. Bkz. ayrıca, Beydilli *"Seyyîd Mustafa"*, s. 399.

5 İbrâhim Kâmî Efendi (baba adı Ali), *"Yevmiyyenâme"* adını verdiği yazma eserinde (Bkz. İÜ.Kütb.Ty. 6873, 170 varak. Katologda eser, ayrıca, *"Ta'lîmâtnâme-i Humbaracıyân"* adıyla da geçmektedir.), kendisini, *"emekdârân-ı ketebe-i Divân-ı âlî"* olarak tanıtır. (v.3b). Hesap ve hendeseden tercüme ve te'lîf ettiğini söylediği *"Maktûm"* ünvânlı eseri Pâdişâh'a takdîm etmiş, eser çok beğeni kazandığından, yalnızca büyük atiyyeler ile taltîf edilmekle kalmamış, aynı zamanda *"Mühendishâne-i Hümâyûn başhalifeliği"* hizmeti de kendisine verilmişdir. (v.4a). Okulda, Humbaracı ve Lağımcı neferâtına vesâ'ir müsta'idlere *"ulûm-ı riyâziyye"* öğrettiğini zikreden, İbrâhim Kâmî Efendi, humbara fenninin ilmî ve amelîsini gösterir bir eser bulunmadığım ve top ve havan doldurup atmasını bilen çok az kişinin kaldığını dile getirir. Bu sahadaki boşluğun giderilmesi amacı ile, *"Yevmiyyenâme"* adını verdiği, sözkonusu olan eserini yazdığını ifâde eder. Eserini, bir *Mukaddime*, 18 *Bâb* ve bir *Hatime* üzerine tertîb ve gerekli eşkâl ve tasvîrler ilâve ettiğini ayrıca tasrîh eder. (v.4b-5a).

den, bu kadroya herhangi bir atamadan şimdilik sarfınazar edilmiştir. Ayrıca, "*şimdilik bir dördüncü halîfeye*" ihtiyâc olmadığı da zikredilmektedir[1]. Dördüncü halifelik kadrosunun uzun zaman boş kaldığı anlaşılıyor. Nihâyet 1796 senesi Mayıs'ında buraya, Hâfız Mehmed Emîn Efendi atanmıştır[2]. Seyyîd Osman Efendi'nin 1797 bahar başlangıcında tekrar Bahrî'ye nakledilmesi üzerine Mehmed Emîn Efendi üçüncü halifeliğe getirilmiş, kendisinden boşalan dördüncü halifeliğe ise Hâfız Abdullah Efendi atanmıştır[3] Maâşlar, Lağımcı Ocağı Kanûnnâmesinde zikredildiği gibi, hocaya senelik 2000, diğerlerine sırasıyla 1500, 1250, 1000 ve dördüncü halife için 750 kuruştur. Ayrıca gıda tayinâtları vardır. Bu durumda aylık maâşlar: Hoca için 169 kuruş, halifeler için ise sırasıyla, I/127, II/105, III/84 ve IV/63 kuruş olarak hesaplanmış bulunuyordu[4]. Nisan 1794 ödemesi, birinci halife İbrâhim Kâmî Efendi mevcûd maâşına 75 kuruş zam ile mühendis olarak Anapa Kalesi'ne gönderilmesinden ötürü[5] iki halife ve bir hoca için aylık 359,5 kuruş 25 akça olarak tahakkuk ettirilmiştir. 1796 senesi Ağustos ve Ekim ayları ödemeleri için 531,5 kuruş hesaplanmış olduğu görülmektedir[6]. Bu son iki ödeme örneğinden İbrâhim Kâmî Efendi'nin Anapa'dan geri gelmiş olduğundan başka, nihâyet bir dördüncü halifenin de atanmış olduğu anlaşılmaktadır[7]. Maâş ödemeleri *İrâd-ı Cedîd Hazinesi* tarafından zabt olunan Humbaracı ve Lağımcı tîmârları hâsılâtından naklen *Hazine-i âmire* tarafından ödenmektedir. Yeni Mühendishâne'nin oluşmaya başladığı, bu *Bahrî*'den *Berrî*'ye geçiş devresinde, burada verilmesi lâzım gelen bazı derslerin de değişkenlik arzettiği ve bu derslerin, ilk zamanlarda Bahrî'deki hocalar tarafından takviyye edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1797 senesine kadar, "***nisbet-i hendesiyye üzere kılâ' binâsı***" vesâir müstâhkem mevkiler ile ilgili dersler, humbaracı ve lağımcıları ilgilendirdiği hâlde Tersâne Mühendishânesi'nde ve Ali Bahar Efendi tarafından verilmekteydi. Bu durum Bahrî'deki mekân sıkıntısını ayrıca had safhaya çıkartmaktaydı. Zirâ burada, daha ilk anlarından itibaren bu mühendishânede yer almakta olan: 1) Harita ve coğrafya, 2) seyr-i sefâ'in (Navigation) ve son zamanlarda, 3) gemi inşâsı ("*inşâ-yı süfûn*") kısmı ve derslerinden başka, henüz Berrî'ye nakl edilmediğinden, 4) İstihkâm ve *kılâ' hendesesi* derslerine de yer verilmekteydi. 1797'de Brun'un önerileri doğrultusunda gemi inşâiyye kısminın teşkilâtlanması ve açılması söz konusu olunca, butün bu ders ve kısımların hepsinin birden mekân itibârıyla Bahrî'de barınamıyacağı anlaşılmıştır. Bu tesbit ve konunun çözümü için getirdiği öneriler, aslında Küçük Hüseyin Paşa'nın *lâyihası*'nın kaleme alınış sebebini teşkil etmektedir. Hüseyin Paşa, bunların hepsine *Bahrî*'de yer bulunmasının imkânsızlığını dile getirdikden sonra, kale inşâiyyesi ve kale hendesesi biliminin *Tersâne* ile ilgisi olmadığına değinmekte ve yeni açılmış bulunan Mühendishâne'nin mekân ferâhlığı yanında bu bilim dalı ile lağımcıların iştigalinin gerekeceği noktalarından hareketle, bu eğitim dalının ait ol-

---

1 *BOA. CM.* 836. Abdurrahman Efendi'nin yukarıda isimleri geçen halife ve kendisi için 1208 senesi Ramazan-Şevvâl ayları (4.4.-30.5.1794) ve Zilka'ade başından itibâren (31.5.1794) bir aylık maâş ödemesi ile ilgili dilekçesi ve bu dilekçe üzerindeki işlemler.

2 *BOA. MMD.* 7917. s. 462. Ayda 61 kuruş üzerinden tertib edilen Mayıs 1796 maâş kaydı.

3 *BOA. Ruus.* 111. s. 74 ve *Ruus.* 72. s.73. Tarih: 13.DA.1211/10.5.1797. Bu atamalar adayların imtihân edilmeleri neticesinde yapılmaktadır ve bu münâsebetle imtihânda sorulan suâller hakkında bilgilenmemiz mümkün olabilmektedir. Dördüncü halifeliğe aday olan Elhâc Hâfız Abdullah Efendi, Mühendishâne hocası müderris Abdurrahman Efendi ve Humbaracı ve Lağımcı Ocakları kâtibi İbrâhim ve sâir halifelerin hâzır olduğu bir kurul tarafından imtihân edilmiştir. Kendisi, *Eşkâl-i Tesîs*'in 20. şeklinden imtihâna tâbi tutulmuş. bu şekle dâir iktizâ eden suâlleri cevaplandırmıştır. Amelî bilgi yoklaması olarak kabul edilen imtihânın bu safhasında başarılı oldukdan sonra, işin nazarîsinin de yoklanmasına geçilmiştir. Bir "*tabile-i hendese*" getirtilerek. bir mıkdâr mahal mesâha ettirilmiş ve "*kavâ'id-i hendese üzere mesâha ve hesâb ile verdiği cevâblar*" neticesinde ehliyyeti teslim edilerek, imtihânda hâzır bulunanlar tarafından, kendisinin dördüncü halife olarak atanmasına karar verilmiştir. Daha sonra berâtının hazırlanması için gerekli işlemlere başlanmıştır. Bkz. *BOA. Ruus,* 111, s. 74.

4 Bkz. *BOA. CM.* 836.

5 İbrâhim Kâmî Efendi'nin Anapa Kalesi'ne iki defa gönderilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Birinci olarak vazifelendirilmesi, Gu.DA.1208/9.R.1209 (31.5.1794/26.10.1794) tarihleri arasında olup, ikinci gidişi ise. Gu.DA.1209-Gu.M.1211 (20.5.1795-2.7.1797) tarihleri arasındadır. Bkz. BOA. MMD. 7971. s. 462. Ay be-ay gösterilmiş maâş dökümleri, derkenâr notları ve sürhle yazılmış mâ'il kayıtlar.

6 *BOA. CM.* 67 ve *Ali Emirî III Selim,* 11262

7 Ayrıca, bkz. *BOA. MMD.* 7917. s. 462.

duğu yere, yani *Berrî*'ye naklini önerir. Yine kendisinin teklifi ile 1787 senesinde seçilen yedi talebenin de -ki artık bunlar yetişmiş birer şâgird ve halife adayıdırlar- bu yeni Mühendishâne'ye naklini teklif eder. Dolayısıyla, "*kalyon inşâsı ve deryâ fenleri*" *Bahrî*'ye, "*istihkâmât ve hendese üzere kale inşâsı*" ve kara askerliği ile ilgili harb ilminin öğretilmesi *Berrî*'ye tahsis edilerek iki Mühendishâne eğitim sahaları itibâriyle birbirlerinden tefrik edilir. (1797). Bu münâsebetle *Bahrî*'de, "*nisbet-i hendese üzere kılâ' inşâsı*" dersini vermekte olan Ali Bahar Efendi'nin, artık bu dersin *Berrî*'ye nakli tahakkuk ettiğinden ve *Berrî*'de ise bu dersin müderris Abdurrahman Efendi tarafından verilmesi sözkonusu olduğundan ve bir yerde iki hocanın da aynı dersi vermesinin gereksizliği, hattâ daha da önemlisi, bir yerde prensip olarak iki hocanın bulunmaması icâb ettiğinden ve bulunması hâlinde bundan kaynaklanacak geçimsizlik vesâire gibi mahzûrlar gözönüne alındığından, bu ders ile olan alakası kesilir (1797)[1]. Bu gibi hoca ve ders ayarlaması dahilinde 1794'da *Bahrî*'den kaydırılan Seyyîd Osman Efendi, *Berrî*'de yeterli halife olması gerekçesiyle, 1797'de tekrar *Bahrî*'ye alındığına ise yukarıda değinilmiş bulunmaktadır[2]. Yukarıda yapılan izâhlardan da anlaşılacağı gibi, bütün bu hocalar ve derslerdeki değişkenlik ve sık sık yapılan çeşitli düzenlemeler, kısa aralıklarla verilen yeni "*nizâm*"lar, 1776'dan beri gündemde olan Mühendishâne-i Bahrî'nin, aradan geçen yirmi seneye rağmen hâlâ sağlam bir yapılanmaya, yeterli eğitim kadroları ve talebeleri cihetiyle istikrârlı bir eğitime kavuşamadığını, hoca ve talebe ve dersleri itibâriyle olması gereken bir düzeye getirilemediğini ifşâ etmektedir. Neticede, hizmete alınan ve bir zaman sonra herhangi bir sebebden ötürü -herşeyi yüzüstü bırakarak- tekrar memleketlerine dönen yabancı mühendislerin yerine, bu teknik ihtiyâcı karşılayabilecek elemanların yurt içinde yetiştirilmelerinin daha isâbetli olacağı[3] zarûretinin idrâk edilmesi, çağdaş harbin teknik bilgisini hizmete sokacak yeni bir Mühendishâne'nin açılmasını kaçınılmaz kılmıştır. İlgi çekici olan ve *Bahrî*'nin bunca senelik geçmişine rağmen hiç gündeme gelmeyen ve düzenli bir eğitim mihverine oturamadığı için de hiç ihtiyâc duyulmayan bir husûs, yeni bir Mühendishâne'nin açılmasının düşünüldüğü andan itibâren, onunla aynı mekânda bir de matbaa kurulması fikrinin oluşmuş olmasıdır." ...*Etrâfdan mühendis celb olunmaktan ise Devlet-i aliyye'de bir Mühendishâne ve derûnunda bir Tab'hâne terfîbiyle mühendis yetıştirilip...*"[4] ifâdeleri, matbaanın ilk andan itibâren düşünülen teknik eğitimin ayrılmaz bir parçası olarak algılandığım da göstermesi bakımından ayrıca önemlidir.

Mühendishâne'nin İnşâsı ve Yerleri

Yeni Mühendishâne'nin İstanbul'un hangi mahallinde kurulması gerekeceği üzerinde epey tartışıldığı anlaşılmaktadır. 1794 senesinin ilk günlerinde verdiği, "*Nizâm-ı Cedîd'e dâ'ir Lâyıha*"sını, genel olarak yalnızca, "*Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye*" olarak addettiği bir Kara Mühendishânesi kurulmasına ayırmış olduğunu gördüğümüz D'Ohsson, Mühendishâne'nin Kâğıdhâne'nin sol sahilinde kurulmasını teklif etmekteydi[5]. Bu teklif, Kâğıdhâne'nin İstanbul'dan uzak olduğu ve dolayısıyla gidip-gelecek olan talebelerin eziyet çekecekleri, istek ve şevklerinin kırılacağı ve aşırı yol masrafları altında ezilecekleri, nihâyet bütün bu sebeblerden ötürü bezginliğe düşerek, devamlılıklarının aksayacağı ve devam etmelerine engel teşkil edeceği gibi haklı -hattâ günümüz için dahi geçerli- kaygularla kabul edilmemiştir[6]. Bu yaklaşımla, Mühendishâne'nin İstanbul'a yakın bir yerde kurulması söz konusu olmaktaydı. İstanbul'a yakınlık, yukarıdaki mahzûrları ortadan kaldıracağı gibi, gündüzcü tale-

---

1 Bu gelişme için bkz. *BOA. HH.* 13921, ayrıca krş. s. 312.

2 Bahrî'ye dönmüş olan Osman Efendi'ye senede 1000 kuruş maâş ve ayda 30 vukiyye pirinç, 15 vukiyye sâdeyağ ve 45 vukiyye koyun eti ile günde yedi adet ekmek tayinât olarak tahsis edilmiştir. Bkz. *BOA. HH.* 2529-A ve *CB.* 2260. Ayrıca bkz. *BOA. Ruus*, 72, s.73

3 Bkz. *BOA. HH.* 9783-B.

4 *BOA. HH.* 9783-B.

5 Beydilli, "*D'Ohsson*", 268.

6 *BOA. HH.* 9783-B

belerin akraba ve taallukât hânelerinde kalmalarını kolaylaştıracaktır. Ayrıca, yatılı okumak durumunda olacaklar için, yapılacak inşââtte geniş odalar tahsis edilmesi düşünülüyordu[1]. Öte yandan, İstanbul'a yakın olmanın da bir sınırı, dolayısıyla mahzûrları vardı. Nitekim, Mühendishâne'nin Bahçekapısı'na yakın Sultanhamamı karşısında yer alan Âşir Efendi'ye ait olan arsanın satın alınarak inşâsı söz konusu olduğunda, şehrin içinde olma hâli sebebiyle bu sefer de, *"hatıra gelmeyecek bazı kimesnelerin müdâvemetleri melhûz olduğundan"*[2], pek tercihe şâyân addolunmamıştır. Bu tereddüdte, *"Nizâm-ı Cedîd'e dâ'ir Lâhiya"* veren hemen herkes tarafından dile getirilen kayguların; yani, yeni asker adayı genç çocukların Yeniçeri ve eski Ocak halkıyla ihtilât peyda etmemiş olmalarına özen gösterilmesi ve bu yüzden bunların o gün için şehirden epey uzak, *"sapa ve ılcra"* sayılan mahallerde (Levend Çiftliği, Üsküdar/Harem-Selimiyye Kışlası gibi) barındırılarak, eğitilmeleri gibi kayguların önemli bir etken olduğu açıktır[3]. Âşir Efendi'nin arsasının plânı bir kâğıda çıkartılmış olduğundan, incelenmesi mümkündür[4]. Bu arsa ittisâlinde bir takım kârgîr odalar mevcûd olduğundan başka, duvarları tuğladan, döşeme ve tavanları ahşaptan, Divânhâne ve Dolap odaları ve Kütüphâne yapmaya yeterli yerlerin mevcûd olduğuna da işâret edilmekte; köşebaşında yer alan kârgîr odanın da satın alınması hâlinde, burada, ikisi aynı mahalde olmak üzere, *"hem Mühendishâne hem de Basmahâne"* oluşturulması ve özellikle matbaanın da böylece çok kısa bir zamanda devreye sokulmasının mümkün olacağı düşünülmekteydi[5].

Mühendishâne için münâsib bir yer tesbiti tartışmaları henüz devam ederken, girişilecek teknik eğitim için önemli bazı tedbirlerin öncelikle alınması gerektiğinin gündeme getirilmiş olmasını görmek ilgi çekicidir. Matbaanın öncelikle kurulmasının düşünülmesi, bu anlamda kaçınılmaz bir zarûret ise, burada basılacak ve eğitimde kullanılacak eserlerin de daha önceden hazırlanmasının bir ön şart olduğu idrâk edilmiş demektir. Nitekim, bu anlamda bazı kitapların Türkçe'ye tercüme edilmeleri gerektiği, bunları tercüme için bazı Rum mütercimler ve *"lisâna âşinâ"* kimselerin bulunup, vazifelendirilmeleri icâb ettiği dile getirilmekte ve Matbaa'nın, Mühendishâne binâsı hitâmından evvel, bir an önce açılmak istenmesi de, gerekli kitapların eğitime yetiştirilmek üzere vaktiyle bastırılması hedefinden ileri gelmekteydi. Ders kitaplarının tercüme ettirilip, basılmaları yanında, *"fenn-i hesâp ve hendesenin amelî ve ilmîsine ve inşâ-yı kal'a ve i'mâl-i sefâyin ve fünûn-i harbiyye ve sâ'ir fünûnda mâhir üstâdların dahi celbine şimdiden mübâşeret olunması lâzım geleceği"*, ayrıca ifâde edilmekteydi[6]. Mühendishâne için her ne kadar yabancı dillerde gerekli eserler tedârik ve bunların tercüme ve yeni telifler oluşturması cihetine gidilmişse de, bu anlamda yabancı hocalar celbi ve yeni Mühendishâne'deki eğitimde bu gibilerden bilfiil *"hoca"* olarak istifâde edilmesi söz konusu olmamıştır. Ancak, dışarıdan kalyon inşâsı (Brun, Benoît, Klinteberg), havuz inşâsı[7] (Rhode) için bazı mühendislerden istifâde edildiği ve bunlardan bazılarının Mühendishâne-i Bahrî'deki eğitime bizzât katkıda bulundukları bilinmektedir[8].

---

1 *BOA. HH* 9783-B

2 *BOA. HH* 9783-B

3 Şehirden uzak veya yakın olma konusunun, Mühendishâne-i Berrî'ye örnek teşkil eden Avusturya askerî mühendishânesi (Akademie Enginieur, bkz. s. 44) için de söz konusu olduğu, Râtıp Efendi'nin *"Büyük Lâyıha"*sına derc ettiği, bu Mühendishâne *Kanûnnâmesi* 'nin Almanca'sından yapılan tercümesinde de yer almaktadır: *"Şart-ı sânî:* Bu mahal dârü'l-mülk olan şehre pek yakın ve pek uzak olmaya. Zirâ, şehre pek yakın oldukda, ânda olan heves ü sefâhat ve hevâ vü lezzet ânda olan etfâli idlâl ve iğfâl ü ihlâl eder. Pek uzak oldukda, devletin nazarından ba'id olup, nizâmına ihtimâm olunmaz". Râtıp Efendi, *Büyük Lâyiha,* v. 24b.

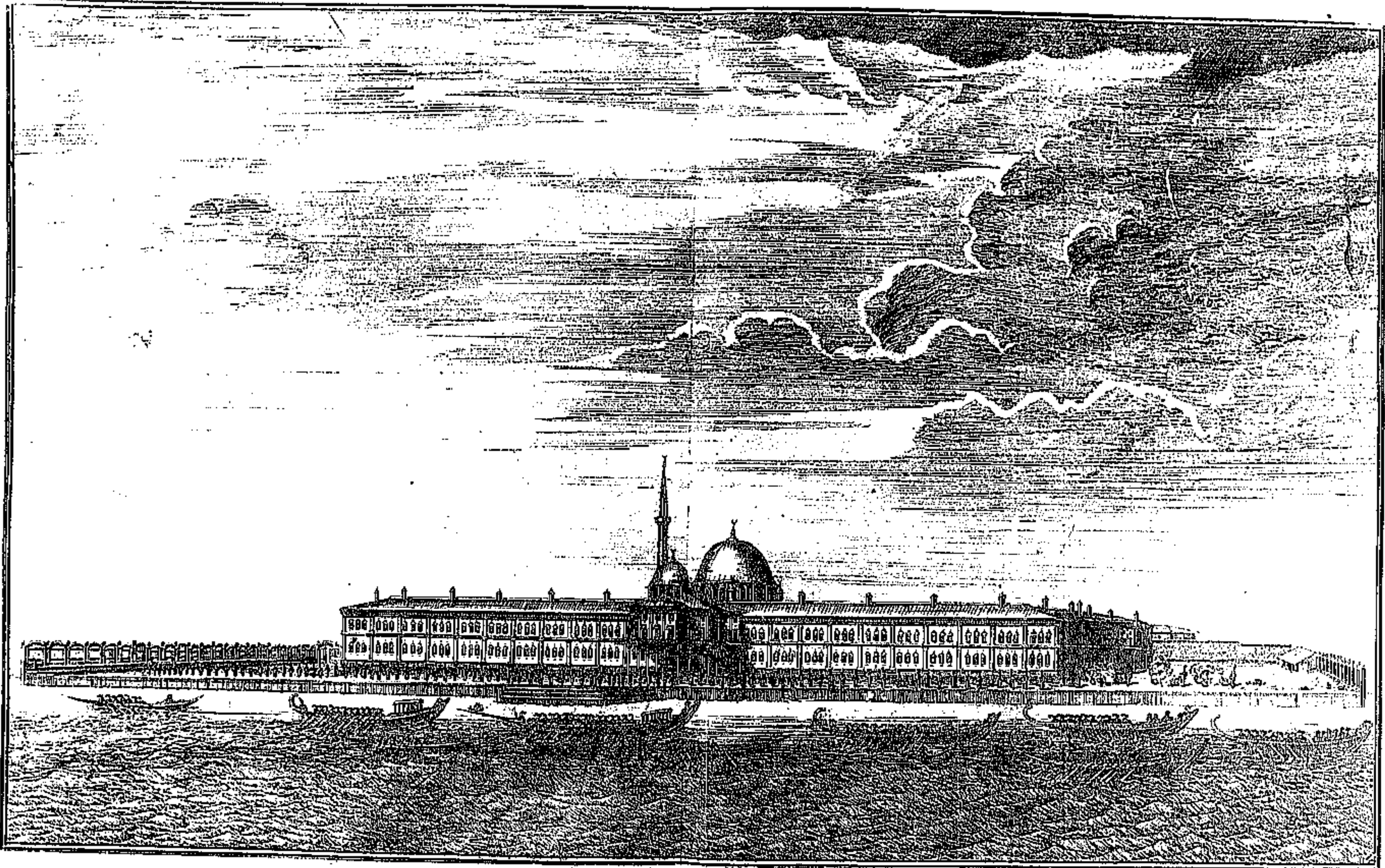
4 *BOA. HH.* 9783-C: Âşir Efendi'nin arsasını gösterir plân. Bkz. *Vesikalar* Âşîr Efendi'nin konağının da Bahçekapusu yakınlarında olduğu bildirilmektedir. Bkz. *Soğan Ağa,* v.39a.

5 *BOA. HH* 9783-A

6 *BOA. HH.* 9783-B

7 Bostan, *"Havuz İnşâsı"*.

8 Hizmete alınan yabancı teknik elemanlar hakkında ilgili kısma bakınız.

*Vue des Nouvelles **CASERNES** des Bombardiers et des Mineurs.*

2) 1798'de Hasköy'deki Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Kışlası. (Mahmûd Râ'if'den)

14 Temmuz 1793 tarihinde temelleri atılmış olan Humbaracı ve Lağımcı Kışlası hemen yanında yer alan (gravüre göre sol yandaki bahçe duvarının öbür tarafında), Mühendishâne ve bunun zemin katında 1797'da faaliyete başlayan Matbaa'sıyla Nizâm-ı Cedîd devrinin en önemli yapılarından birini teşkil eder. Dörtköşe bir plân üzerinde yükselen yapının sahile bakan orta kısmında "*Hünkâr kasrı* " ve bunun hemen arkasında ve binânın orta avlusu içinde III. Selim'in annesi Mihrişâh Sultân tarafından yaptırılan câmi' yer almaktadır. *Câmi', 26.9.1794 tarihinde ibâdete açılmıştır. Şeyh Gâlib tarafından yazılmış* olan, giriş kapısı üstündeki kitâbe yerinde bulunmamaktadır. Câmiin içindeki yine Şeyh Gâlib mısrâ'larıyla müzeyyen ve Vâlide Sultân'ın adını anmakta olan küçük kitâbe her nasılsa yerindedir. Bugün mimârî özelliği büyük ölçüde tahrib edilmiş, zaman içinde ilâve edildiği ikinci bir minâresi ile gravürde gözlenen tek minâreli halini kayb etmiş bulunan ve hiçbir mi'mârî kavrama sığmayan bir hâlesokulmuş bulunan bu câmi'in özgün çizgileri, bütün bunlara rağmen devrinin mimârî özelliklerini hâlâ gözler önüne serebilmektedir. Teknik âvâze ile okunan vakit ezânları sebebiyle artık çıkılmadığı ve kullanılmadığı anlaşılan minâre şerefelerinde kuşların yuva yapıp, yumurta bıraktıkları bu eserin, aslına uygun bir şekilde restorasyonu, ait olduğu binâ külliyâtının perişân ve tahrîb edilmiş hâli karşısında daha da bir önem kazanır gibidir. Kışlanın gravürde görülen mekân bütünlüğü artık mevcûd değildir. Binânın ortasında yer alan câmi'in, Mühendishâne duvarına doğru uzanan, gravüre göre sol kısmına isabet eden parçası, yani kışlanın hemen yarısı, tamaman ortadan kalkmış bulunmaktadır. Binânın arka mekânları yapılmış olan köprünün ayakları altında tahrib edilmiş bulunduğundan kaybolup gitmiştir. Bütün bunlar olurken, binânın tarihi önemine uyun olarak mi'mârî özelliklerinin tesbiti ve özgün plânlarının zabtı herhâlde akla gelmemiştir. Hülâsa, gravürde görülen Humbaracı ve Lağımcı Kışlası'ndan geriye özgün hiçbirşey kalmamıştır. 1793'de inşâ edildiğinde bulunduğu yerin "*sapa ve ücrâ* " olarak vasıflandırılmasına rağmen ma'mûr bir hâlde olan bu binâlar, bu gün İstanbul'un göbeğinde ve herkesin gözü önünde tahrib edilerek, yok olup gitmiştir.

(خمبره‌خانه درونده مجددا انشا بیوریلان مهندسخانه‌نك تاریخیدر)

جناب خان سلیم معدلتكار — كه اولدی مركز پركار دنیا
ایدوب تقدیم اصلاح مصالح — جهانی قیلدی معمور الزوایا
كچوب تدقیق تقلیدیسی رأیی — حكمده اولدی افلاطون اعلا
سزادر اولسه پای انداز راهی — قماش اطلس گردون خضرا
مهمات امور جنگی یكسر — ارسطو كبی تدبیر ایتدی حقا
ایدوب از جمله احیای فن حربی — مهندسخانه بنیاد ایتدی حالا
او صورتده مصنع كیم كورنلر — اولور چرخله چون نقش هیولا
قیلوب تأسیس اشكال مهارت — بناسی اولدی قسطاس تماشا

بو مصرع كلدی بر تاریخ غالب
مهندسخانهٔ نو رسم والا

3) Mühendishâne'nin Hasköy Askerlik Şubesi'nin bahçesine atılmış ve yok olmaya terk edilmiş olan, Mahmûd Ra'if'in gravüründe de görülen, cümle kapısının üstündeki yekpâre mermer kitâbesinin fotoğrafı. Altta bu kitâbenin *Şeyh Gâlib Divânı*'ndaki metni görülmektedir.

Mühendishâne resmi ve kitâbesi hakkında

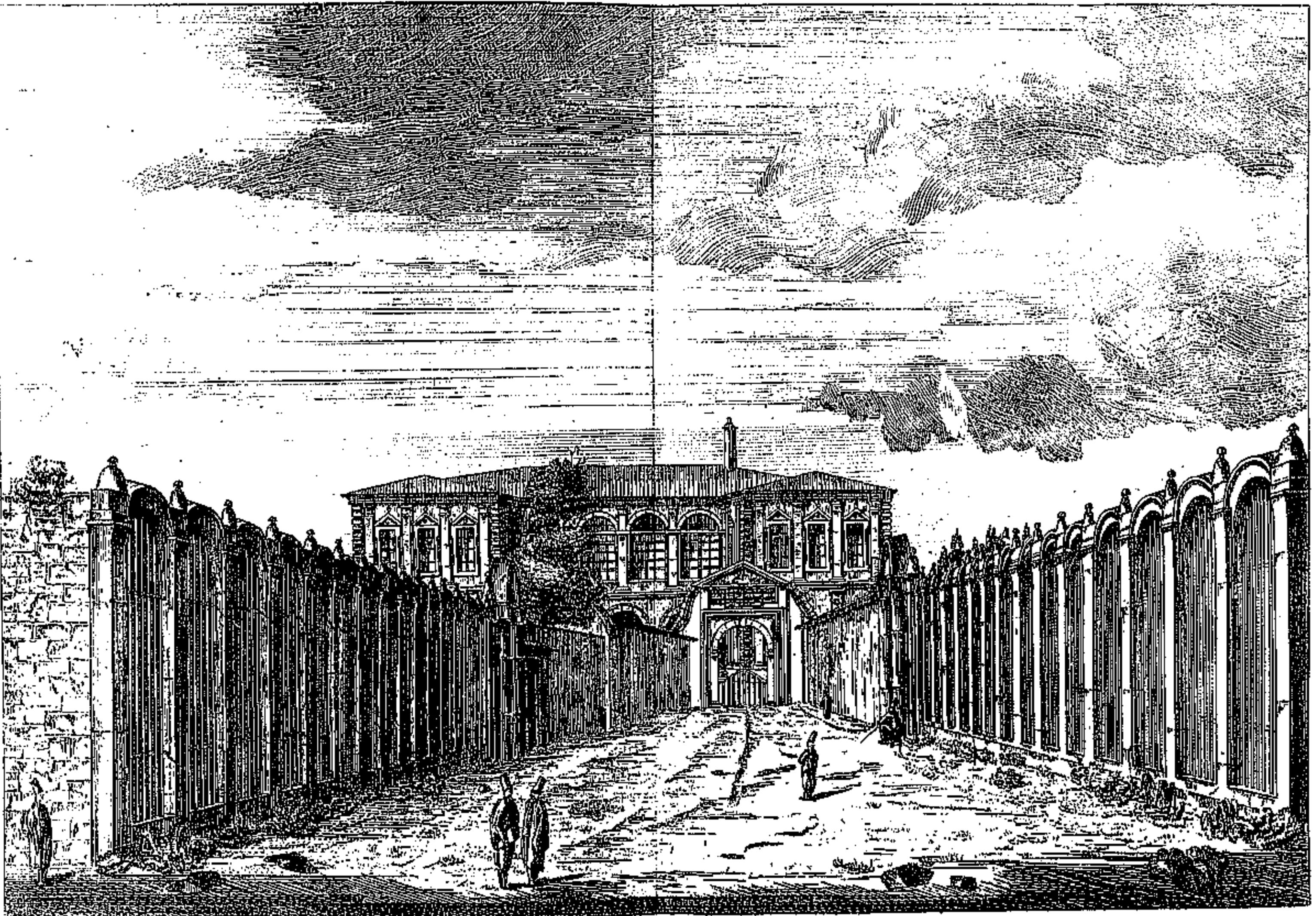
Zemin katı hariç iki kat üzerinde görülmekte olan binânın, giriş katının toprak seviyesinden yüksek olduğu ve binâya merdivenlerden çıkılarak, girildiği gravürde de görülmektedir. Dolayısıyla, Matbaa'nın bulunduğu alt kat, pencereleri olmayan, karanlık bir zemin katı değildir. Giriş kapısı boyunca görülen duvarlar sahile doğru uzanırlar ve Mühendishâne ve Matbaa için gerekli alet-edevât ve eşyaların ve dolayısıyla dışarıya sevk edilenlerin mavnalar ile deniz yoluyla taşınması buradan gerçekleşir. Giriş kapısı önünde görülen, kimi çubuk içerken kimi ise elinde defter arkadaşıyla sohbet ederken gösterilen figürler, Mühendishâne'ye öğrenci olarak devam etmekte olan Humbaracı ve Lağımcı Ocağı Mülâzımları'dır. Bunlar başlarına "*Humbaracı Kavuğu* " takar, gravürde de görüldüğü gibi üstlerine bir "*Cüppe* " giyerlerdi. Binânın bulunduğu mekâna açılan büyük giriş kapısının bir kitâbesi olduğu gravürde de görülmektedir. Bu kitâbe, 1210 /1795 senesi, daha kesin ifâde ile 1795 senesinin Temmuz ve Aralık aylarını kapsayan bir zaman dilimi ile tarihli olup, kitâbenin *Tarih Mısrâ'ı* olan "*Mühendishâne-i nev resm-i vâlâ* (=1210) buna işaret etmektedir. 255x77 cm. eb'adında ve. 20 cm. kalınlığındaki yekpâre mermer üzerine hakkedilmiş bulunan bu ağır ve büyük kitâbenin metni Galata Mevlevîhânesi Şeyhi Gâlib Efendi'nindir. Kitâbenin metni şöyledir:*

Cenâb-ı Hân Selîm-i ma'delet-kâr	Ki oldur merkez-i pergâr-ı dünyâ	Edüp takdîm-i adlâ-yı mesâlih	Cihân-ı kıldı ma'mûrü'z-zevâyâ
Geçüp tedkîk-i Oklides-i re'yi	Hikemde oldu Eflatun'dan a'lâ	Sezâdır olsa pây-endâz-ı râhî	Kumâş-ı atlas-ı gerdûn-ı hadrâ
Mühimmât-ı umûr-ı ceng-i yekser	Aristo gibi tedbîr etti hakkâ	Edüp ez-cümle ihyâyı fenn-i harbi	Mühendishâne bünyâd etti bâlâ
O sûretde musanna' kim görenler	Olur hayretle çün nakş-ı heyûlâ	Kılup te'sîs-i eşkâl-i mehâret	Binâsı oldu kıstâs-ı temâşâ
	Bu mısrâ' geldi bir târîh Gâlib	Mühendishâne-i nev-resm-i vâlâ	

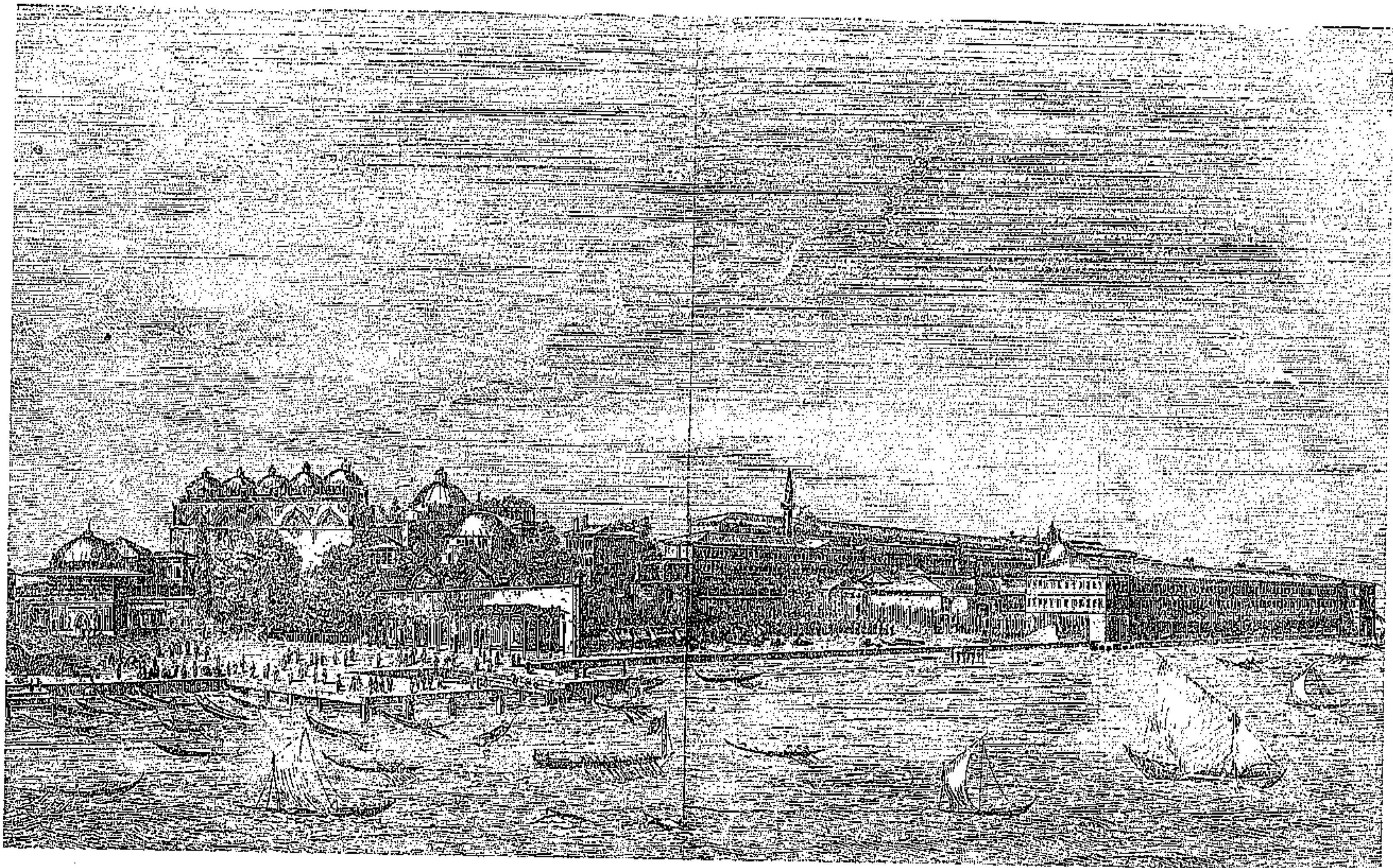
Gravürde görülen Mühendishâne binâsı, dış cephe görünüşü ve Abdülmecid ve II.Abdülhamid zamanlarında geçirdiği tamirât ve genişlemeler itibariyle, dolayısıyla aradan geçen ikiyüz sene zarfında büyük ölçüde değişmiş olmakla beraber, özgün çizgilerini gözlemek yine de mümkün olabilmektedir. Bu hâliyle binâ, bugün Hasköy Askerlik Şubesi Binâsı olarak kullanılmaktadır. Gravürde görülen ön cephe duvarları ve kitâbeli giriş kapısı artık mevcûd olmamakla beraber, binâya bugün de bir merdivenle girilmektedir. Zemin katındaki "*Basmahâne* " mahallini tesbit edebilmek bugün için dahi mümkün olabilmektedir. Giriş kapısı üzerinde vaktiyle yer almış olan kitâbeye gelince, Şeyh Gâlib'in mısrâ'larıyla değerlenen eğitim ve kültür tarihimizin bu önemli belgesi, hemen yandaki, mimârî özellikleri yok edilmiş olarak, elde kalan bakıyyesi binâ kılığına sokulmaya çalışılan Humbaracı ve Lağımcı Kışlası'nın artık mevcûd olmayan kitâbeleri ve genelde bu tür pekçok kitâbelerin başına geldiği gibi, maalesef binânın sağ tarafındaki bahçe köşesine atılarak, etrafın ve açık havanın tahribine terk edilmiş bir hâlde bulunmuştur. Bu taş, yakın zamanlarda, herhâlde barınmasına tahammül edildiği yerden alınarak, büyük bir sorumsuzluk, bilgisizlik ve bilgilenme ihtiyâcını duymama örneği olarak buraya atılmış olmalıdır. Binânın askerî yetkililerine, bu taşın tarihi kıymeti ile ilgili olarak yaptığımız uyarılarımızın ve muhâfaza altına alınması, hattâ uygun bir yere konularak sergilenmesi istikametindeki ricâlarımızın herhangi bir etkisi olmamıştır. Kendi okullarının en önemli bir belgesi ve ikiyüz senelik geçmişlerinin tesâdüfen günümüze erişmiş bir tapusu olarak bu kitâbeye sahiplenmeleri umulan ve bunun kurtarılması heyecanını duyacakları zannedilen Teknik Üniversite'nin de bu yönde harekete geçirilmesi maalesef mümkün olmamıştır. Mühendishâne'nin 200. kuruluş yılında, teknik eğitimin başlangıcının temel taşı olan bu kitâbe, hâlâ kendisini kurtaracak elleri beklemektedir!

---

* Kitâbe metni *Mir'ât-ı Mühendishâne*'de ve K. Çeçen'de (s. 22) dört mısrâ'ı eksik olarak verilmekte, ayrıca Çeçen'de okuma yanlışlıkları göze çarpmaktadır. Kitâbe metninin *Şeyh Gâlib Divânı*'ndan aldık ve Kitâbe'nin kendisi ile de karşılaştırdık. Şeyh Gâlib'in şiirlerinde III. Selim ve Nizâm-ı Cedîd konusunu işleyen Cem Dilçin'in, Şeyh Gâlib Divânı'ndan verdiği çeşitli örnekler içinde, özellikle Mühendishâne kitâbesini ele almayı unutmuş ve bunu değerlendirmemiş olması büyük bir eksikliktir. Bkz. Cem Dilçin, "*Şeyh Galip'in Şiirlerinde III Selim ve Nizâm-ı Cedîd*". Ayrıca bkz. G.W.Gawrych, "*Şeyh Galib and Selim III Mevlevism and the Nizâm-ı Cedid*".

4) Hasköy'de 1795'de eğitime başlayan Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'un (İmparatorluk Kara Mühendishânesi) deniz cephesinden görünüşü. 1798. (Mahmûd Râ'if Efendi'den). Mühendishâne'nin bulunduğu saha yüksek duvarlarla çevrilidir ve sağ tarafta uzanan duvar, binânın hemen bitişiğinde yer alan Humbaracı ve Lağımcı Ocağı Kışlası'nı ihâta eden duvarın devamıdır. (Krş. Humbaracı ve Lağımcı Kışlası gravürü) Mühendishâne binâsı kapısı üstünde yer alan 1795 tarihli kitâbe, bügün Hasköy Askerlik Binâsı olarak kullanılan bu binânın bahçesine atılmış olup, kurtarılmayı beklemektedir.

5) III. Selim devrinde büyük bir ma'mûriyyet kesb eden Tophâne'nin görünüşü, 1798. (Mahmud Râ'if Efendi'den). Tophâne'de yapılan Topçu ve Arabacı Ocakları binâları ve Tophâne'nin tekmîli ve içlerine *asâkîr-i cedîd* yerleştirilmeleri, 28. B. 1208 /1.3.1794 tarihinde gerçekleşmiştir. (Bkz. *Soğan Ağa*, v.41a.). Haliç ve özellikle Tophâne önlerindeki deniz zemini hakkında yapılan ilgi çekici bir araştırmada, Nizâm-ı Cedîd icrâât senelerine denk düşen bir zaman dilimi içinde önemli mıkdârlarda madenî artıklarının denize atılmış ve bunların dibe çökmüş olduğu tesbît edilmiştir. Bu bulgu, bu devirdeki faaliyet yoğunluğunun bir göstergesi olsa gerektir.

Şehir merkezine yakın ve uzak olma hâlinin tartışılması, Hasköy'de yapılmasına başlanılan Humbaracı ve Lağımcı Kışlaları *"derûnunda"* bir Mühendishâne binâsı inşâsına karar verilmesi ile sona ermiş olmalıdır[1]. Zirâ, temel atılması 14 Temmuz 1793 (5.Z.1207) tarihinde[2] gerçekleşen Kışla'nın inşââti için hazırlanan *"Keşif Defteri"* dökümlerinden, yapımı plânlanan çeşitli binâlar yanında bir Mühendishâne binâsına da yer verilmiş olduğu görülmektedir[3]. Yapılan çeşitli binâların 1794-95 senesi içinde bitirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu binâlar içinde yer alan hamâm ve önündeki câmekân, nâzır dâiresi, mühimmât ambarı ve kereste depolanacak olan sundurma, siyah barut cebehânesi, demirhâne, amele koğuşları ve kışla haricinde yer alan dükkânlar 25.2.1795 (6.Ş.1209) tarihli keşif defterine göre bitmiş ve son muâyeneleri Sermimâr elhâc Ahmed Nurullah Ağa ve Yani Kalfa tarafından yapılmıştır[4]. Kışla inşâatının ise, 22.B.1208/23.2.1794 tarihinde bitirilmiş olduğu anlaşılıyor[5]. Kışlalar ortasında yer alan ve Vâlide Sultân'ın yaptırdığı câmi 26.9.1794 tarihinde bitmiştir[6]. Mühendishâne binâsının inşâsı ise, herhâlde aşağıda değinilen sebebden ötürü diğerlerine nazaran biraz geçikmiştir. Nâzır dâiresi civarında olan arsa üzerine inşâ edildiği bildirilen mühendishânede yapım işleri, Binâ Emîni Cânib Efendi ve Yani Kalfa'nın beyânları doğrultusunda 1795 senesi Ekim ayı sonu ve Kasım ayı başlarında bitecektir[7].

Kışlâk-ı mezkûr derûnunda kezâlik evsâf-ı mezkûreli bir kıt'a Mühendishâne binâsı inşâsı[8]			
arzen		10	zirâ'
tûlen	x	50	zirâ'
		500	
Çıkmalar+	+	32	
		532	zirâ' [kare]
Tahminî maliyyet: 2000 x 532 = 1.064.000 para			

Keşif Defteri'ndeki bu kayda nazaran, yapılacak binâ, 7.5 metre eninde ve 37.5 metre boyunda olarak, 281 metrekare ve 18 metrekarelik çıkmalarıyla, cem'ân ancak 300 metrekare olabilecektir. Bu binânın tek kat üzerinde inşâ edilmesinin plânlandığı anlaşılıyor. Oysa, Mühendishâne'nin, Mahmut Râ'if Efendi'nin ma'rûf eserinde yer alan ve gününde yapılmış gravüründen hareketle (zemin katı hariç), iki katlı bir binâ olduğu görülmektedir. Binânın inşâsı bu şekliyle plânlanmakla beraber, Mühendishâne'nin sonradan daha geniş olmak üzere ve yine kışla havalisinde, ancak yukarıda değinildiği gibi, nâzır dâiresi civarında başka bir yerde yapıldığı anlaşılıyor. Bu değişikliğe inşââtın hangi safbasında gidildiğini tesbit edemedik. Ancak *"dar"* olduğu belirtilen Mühendishâne binâsının önce bulunduğu yerde genişletilmesinin düşünüldüğü ve bu işin tahkikinin İrâd-ı Cedîd Defterdârı Mustafa Reşid Efendi ile Humbaracı Nâzırı Yenişehirli Mustafa Bey'e havâle edilmiş olduğu anlaşı-

[1] Ancak, II. Mahmûd devrinde bile (1826'dan sonra) Hasköy'ün *"sapa ve ücrâ"* bir konumda olarak addedilmesi ilgi çekicidir. Mühendishâne'nin İstanbul içine nakledilmesinin gündeme gelmesi vesilesiyle bu husûsa ileride değinilecektir. Bkz. s. 75.

[2] *MMD,* 622, Binâ Emîni Rûznâmçe-i evvel Es-seyyid Mehmed Efendi ve Hassa Mi'mârı Ârif Ağa ile Yani Kalfa'dan oluşan heyetin, atılan temeli mu'ayene ederek, sağlamlığına dâir rapor vermeleri: 14.Z.1207/23.7.1793.

[3] *MMD,* s. 628; *Keşif Defteri* sûreti ve muhtemel maliyet fiyâtlarının tahminleri ve diğer bu inşâât ile ilgili kayıtlar için bkz. *MMD,* s. 620-621, 622-623, 624-625, 626-627, 629, 631-632.

[4] Bkz. *BOA. DBŞM* 16064.

[5] Bkz. *Soğan Ağa,* v. 41a.

[6] Bkz. *Cevdet Tarihi,* VI, 139.

[7] Bkz. BOA. *Ali Emirî III Selim,* 16524. Mimâr Ağa'nın takrîri. 13.R.1210/27.10.1795.

[8] *MMD,* s. 628.

lıyor. Bunlar, meseleyi Mühendishâne hocası Abdurrahman Efendi ile müzâkere etmişler ve neticede Mühendishâne'nin bulunduğu yerde genişletilmesi mümkün olmadığından, *"Nâzırhâne Havlısı'ndan Cebehâne'ye karîb 2500 zirâ' arsa-yı hâliyye"* olduğuna işâret ile yeni Mühendishâne binâsının, bu boş arsa üzerinde yapılabileceğini ifâde etmişler ve gerekli plânını da bir kâğıda resmederek, bir kıt'a takrîr ile beraber arzetmişlerdir. Yeni binânın 15.000 kuruşa mal olacağı tahmin edilmekteydi. Sadrıazam Paşa tarafından III. Selim'e sunulan takrîr bâlâsında Pâdişâh'ın, *"yapılsın"* hükmü yer almaktadır[1]. Bu binânın ise, içinde *"Basmahâne Odası"*nın da yer aldığına ileride değineceğimiz ve mevcûd diğer mekânlarıyla toplam 269 metrekarelik bir yer işgal eden zemin katı ile birlikte, cem'an 807 metrekarelik (269 m^2 x 3) bir alan kapladığını hesaplamış bulunmaktayız.

Mühendishâne'nin üst katta, hoca ve halife odaları olarak kullanılan iki oda ve iki dershâne ile alt katta yer alan yine iki oda ve iki dershâneden, dolayısıyla sekiz odadan ibaret olduğu bilinmektedir Bundan başka, üst katta bir *"Divânhâne"* ve alt katta bir *"Ta'lîmhâne Odası"*nın mevcûdiyeti de ayrıca anlaşılmaktadır. Alt kattaki odanın biri hendese aletlerinin muhafaza edildiği *"Âlât Odası"* olarak, üst katta, sol köşede yer alan ve dershâne olarak da kullanılan büyük oda ise *"Kütüphâne Odası"* olarak adlandırılır. Her dershânede üçer sıra ve her sırada da kitap konulmak üzere çekme-gözler bulunmaktadır[2]. Kullanılan *"sandalyeler"*[3] herhâlde yeni okulun modern kisvesini de vurgulamaktaydı. Binânın alt (zemin) katında (*"tahtânîsinde"*) yer alan matbaa'nın ise, bu bütünün en önemli parçasını teşkil ettiği muhakkaktır. Ancak, bir müddet sonra yer darlığının bu sefer de Matbaa için söz konusu olacağı ve Matbaa'nın bu binâdan taşınmak zorunda kalacağını göreceğiz[4].

Mefrûşât-Döşenilen eşyalar

Mühendishâne odaları ile Humbaracı ve Lağımcı Kışlası odalarının tefrişi için yapılan ödeme dökümlerinden hareketle, bu odalara ne gibi eşyalar konulmuş olduğunu anlayabilmekteyiz. Yine aynı şekilde, Kütüphâne için yapılan harcamalar, buraya konulan gerekli eşyalar ve genel tefrişi hakkında bir fikir verebilmektedir. Temmuz 1797'de çıkartılan dökümden, Mühendishâne odaları ve adı geçen kışlalardaki bazı odaların döşenmesi için 414 kuruşu aşan bir harcamanın yapıldığı hesaplanmaktadır[5]. Bunun, 6960 paralık (174 kuruş) kısmının yalnızca Mühendishâne odaları mefrûşâtı için sarfedildiği meselâ, Marangozhâne'ye konulan eşyalara 3949 para (98.7 kuruş) harcandığı tasrîh edilmektedir[6]. Buna karşılık, Humbara ve Lağımcı Kışlası'na Pâdişâh'ın ziyâretleri için hazırlanan *"Kasr-ı Hümâyûn"*a, 53.520 para (1.338 kuruş) sarfedildiği ve dolayısıyla daha masraflı ve lâyıkıyla döşendiği[7], öte yandan kışlalardaki *"Nâzır Odası"*nın da diğer odalardan daha mükemmel ve pahalı bir tefriş ile düzenlendiği ve bu iş için de 580 kuruş harcanmış olduğu kayıtlardan takib edilebilmektedir[8]. Odalarda, oturma yerlerine minderler sıralanmış ve dayanmak için sırtlara mâilî çatma[9] yasdıklar dizilmiştir. Yasdıkların kaplanması sincâbî boğası[10] olup, içleri kılıflıdır. Minderlere yün,

---

1 *BOA. HH* 8394.

2 Mehmed Es'ad, *Mirât-ı Mühendishâne*, s. 63.

3 *MMD*, s. 630; Sandalye kullanımı hakkında çok daha geç bir başka tesbit için bkz. *Takvîm-i Vekâyi'*, sayı 69, sene 7.C.1249/22.10.1833.

4 Bkz. s. 136.

5 *MMD*, s. 618: Lağımcı ve Humbaracı Kışlası esbâk Nâzırı Memiş Efendi'den intikal eden mefrûşât giderleri dökümü. halefi Yenişehirli Mustafa Beyefendi tarafından tanzîm edilerek, arz edilmiştir. Tarih: 6.M.1211/12.7.1797. *"Tezkire"* verilme tarihi: 13.7.1797.

6 Kezâ, *MMD*, s. 618: Esbâk Nâzır Memiş Efendi zamanında satın alınan eşyaların mesârif yekûnu. Tarih: 6.SA.1211/11.8.1797. *"Tezkire"* verilme tarihi: 12.8.1797.

7 *MMD*, s. 619: Humbara ve Lağımcı Kışlası Nâzırı İsmail Kâmî Efendi eliyle ta'mîr ve tekmîl edilen *"Kasr-ı Hümâyûn"* tefrişi dökümü. Tarih: 11.Z.1218/23.3.1804 *"Tezkire"* verilme tarihi: 24. 3. 1804.

8 *MMD*, s. 618: Elhâc Memiş Efendi'nin takdîm ettiği döküm. Tarih: 23.L.1211/21.4.1797. *"Tezkire"* verilme tarihi: 28.L.1211/26.4.1797.

9 *"Çatma"*: Çiçek ve desenlerinden havı, zemine nazaran yüksek olan kadife. Bkz. Kütükoğlu, *Narh Defteri*, s. 345.

10 *"Boğası"*: Daha ziyâde astar olarak kullanılan bir cins pamuklu bez. Bkz. Kütükoğlu, *Narh Defteri*, s. 343.

yasdıklara ise pamuk doldurulmuştur. Pencerelere astarlı perdeler asılmıştır. Tercüman Odası'na altı adet şayak yasdık (tanesi 90 para ödenerek), Kahve Odası'na üç çift yasdık (tanesi 100 paradan 600 para ödenerek) konulmuştur. Hoca ve halife Efendilerin odasının keten örtülü minderleri için 24 kuruş, yere serilen bir adet büyük Mısır hasırına 12 kuruş ve altı adet küçük hasıra ise tanesi 100 paradan 15 kuruş harcanmıştır. Hoca Odası'nda yer alan *"Köşe mak'adı ve çift yasdık ve yapağısı"* için dokuz kuruş ödenmiştir. Bütün bu harcamalar, deniz yolu ile nakliyye ve işçi ücretleriyle birlikte 414 kuruşa baliğ olmaktaydı[1].

Kışladaki Nâzır Odası'nın da genelde aynı tür eşyalar kullanılarak döşendiği görülür. Mefrûşât için 580 kuruş harcanması, diğer odalardan daha iyi tefriş edildiğine işâret etmektedir. Kırmızı boğasılı, keten kaplı yastıklar, cem'ân 201 kuruşa mal olmuşlardır 11 adet mak'adları beyaz astarlı minder için 171 kuruş harcanmıştır. Yine 11 adet alt ve saçaklı üst şilteleri ile yere serilen Mısır hasırı (14 kuruş) için toplam 97 kuruş sarfedilmiştir. Bir adet büyük ve astarlı kapı perdesi (17 kuruş), dört top bezden çıkan (bunun için 14 kuruş) pencere perdeleri; astarlı, saçaklı koltuk yastıkları ve köşe minderleri (bunlar için 31 kuruş) ve yalnızca kaplama kumaşı olarak kullanılan çukasına 16 kuruş ödenen erkân minderleri ve Kahveci Odası'na serilen iki adet büyük keçesiyle (bunun için 13 kuruş), Nâzır Odası herhâlde güzelce döşenmiş olmalıdır[2].

Pâdişâhın yeni kışlaları ve herhâlde Mühendishâne'yi de ziyâretlerinde istirahatmı temin için inşâ edilen *"Kasr-ı Hümâyûn"*da mevcûd eşyânın yenilenmesi ve tamiri vesilesiyle tanzim edilmiş bulunan bir dökümden, bu odanın görünüşü hakkında bir fikir sahibi olmak mümkündür. Topu 180 paradan altı top a'lâ hasse kumaş için 1.800 para (27 kuruş) ve şilteler üzerine örtülmek üzere canfes[3] için de (140 paradan 137 zirâ') 19.180 para (479.5 kuruş) ödenmiştir. Kapı perdeleri sarı kutni'den[4] olup (70 paradan 49 zirâ' olarak), toplam 3.600 para (90 kuruş) tutmuştur. Odanın civânnda yer alan *"muşamma' mahaller ve memşâların iktizâ eden"* yerlerine çuka masrafı olarak 4.090 para (102 kuruş) sarfedilmiştir. Kapı perdelerine 130 tane halka (beherî bir paradan) ve üç adet demir (beherî 60 paradan), hasırların tamiri için yevmiyyesi 100 paradan beş gün çalışan tamirciye yapılan ödeme ve yine yevmiyyesi 100 paradan dört gün çalışan hallaç (şilte ve minderleri atmış olmalıdır) ile yine yevmiyyesi 100 paradan çalışan yorgancı için yapılan 1.200 para (30 kuruş) ve diğer müteferrik harcamalar (amele ve nakliyye gibi), toplamı 1.338 kuruş gibi önemli bir harcamayı icâbettirmiştir[5].

Hoca ve Kütüphâne Odaları

Mühendishâne'nin bazı odalarının tefriş işlerinin 1796 senesi sonlarına kadar devam ettiği anlaşılıyor[6]. Bununla beraber Kütüphâne ile ilgili eşyalar çok daha erken tarihlerde tedarik edilmiştir. Kütüphâne Odası'nın tefrişi hakkında ilk bilgilerimiz, buraya konulmak için verilen kitapların muhafaza edileceği bir *"dolab"*ın mevcûdiyyetine dâir olup, bu *"dolab"*ın anahtarının Mühendishâne hocası olan Abdurrahman Efendi'de bulunduğuna ve dolayısıyla kendisinin aynı zamanda Kütüphâne'nin ilk *"Hâfız-ı Kütübü"* sayıldığına ayrıca işâret edilecektir[7]. Kütüphâne ve onun müştemilâtından olan hoca ve halife odaları mefrûşâtı genelde aynı tür temel ihtiyâc eşyalarından oluşmaktadır: Yerlerde Mısır hasırı, Selânik keçeleri, yünle doldurulmuş ve keten ile örtülü minderler ve Bursakârî çatma yastıklar, iki adet bakır mangal... Kütüphâne'de diğer odalardan farklı olarak yer alan eşyalar ara-

---

[1] *MMD*, s. 618. Bkz. *Vesikalar.*
[2] *MMD*, s. 618.
[3] *"Canfes"*: Tek renk ipekten, desensiz kumaş. Bkz. Kütükoğlu, *Narh Defteri*, s. 344.
[4] *"Kutni"*: Çözgüsü ince ipek, atkısı iki pamuk bir ipekten olan enine kaba ve kalın kumaş. Bkz. Kütükoğlu. *Narh Defteri*, s. 354.
[5] *MMD*, s. 619. Bkz. *Vesikalar*
[6] Bkz. *BOA. CM.* 905.
[7] Bkz. Dördüncü Bölüm.

sında, kitap dolabı, kilit ve anahtarlı çekmeceler yanında göze çarpan -ve herhâlde de batan- sandalyeler olmalıdır. *"Destgâh"*, *"rahle"* ve *"sandalye"* için önce 20.000 paralık (500 kuruş) bir masrafın tahmin edilmiş olduğu tesbit edilmektedir[1]. Ancak, işin nihâyetinde Kütüphâne, dolap, rahle ve çekmeceler için toplam 3.203 kuruş sarfedildiği, mefrûşât giderlerinin de hoca ve halife odalarıyla beraber 672 kuruş tuttuğu, dolayısıyla toplam 3875 kuruş harcandığı görülmektedir[2]. Humbaracı ve Lağımcı Kışlaları Nâzırı İsmâil Kâmî Efendi tarafından tanzim edilen dökümlerden hareketle, kışlaların esbâk nâzırı Elhâc Memiş Efendi zamanında Kütüphâne odası ile hoca ve halife odaları için yapılan bu anlamdaki masrafların şu kalemlere dağılmış olduğu belirtilmektedir[3].

Ecnâs-ı kerestehâ-yı rahle ve çekmece ve Kütüphâne der Mühendishâne-i Hümâyûn			
Cinsi	**adet**	**Beheri/pr.**	**Tutarı/pr.**
Rumeli Omurgası	154	40	6.160
Bartın Kanadlığı	161	12	1.932
Ihlamur Tekneliği	50	200	10.000
Denklik	100	25	2.500
Çifte Ihlamur Tekneliği	14	800	11.200
Kalas Koğuşu*	15	25	375
Ihlamur Kanadlığı	140	90	12.600
Gördüs Koğusu	36	19	684
Kıran Koğusu	30	19	570
Ceviz Tahtası	15	400	6.000
Yekûn			46.677
Ücret-i Ma'ûne ve Hammâliyye			600
Genel Yekûn			47.277**

Mismâr-ı müteferri'a				
Cinsi	**Vukiyye**	**Takım/adet**	**Birim fiyatı/pr.**	**Tutarı/pr.**
Yerli Lokması Cingâne	6 9		36	540
Mismâr-ı zağra	8		38	304
Mismâr-ı sandal	24		60	1.440
Mismâr-ı Sayıs	16		68	1.088
Yeni kalıp Tahta	5 10		40	640
Civata	16		40	640
Kütüphâneye Raht Takımı***		16	120	2.000
Yaldızlı top		20	10	200
Çekmecelere Kilid ma'a Miftâh		80	40	3.200
Kütüphâneye Kilid		10	80	800
Yevmiyye behâ ve yevmiyye-i Nakkâş				4.358
Genel Yekûn				15.110****

[1] *MMD*, s. 630. Tarih: 25.N.1208/26.4.1794.
[2] *MMD*, s. 635. *"Tezkire"* verilme tarihi: 12.M. 1217/15.5.1802.
[3] *MMD*, s. 634. Tarih: 10.M.1217/13.5.1802.
* Koğuş: Kiriş nev'i kereste.
** Bu hesabın aslında 52621 kr. tutması icâb etmektedir.
*** Raht takımı: Kapı ve pencere menteşe takımı.
**** Bu hesabın aslında 15212 olması icâb etmektedir.

Cam				
Cinsi	Vukiyye	adet	Birim fiyatı/pr.	Tutarı/pr.
Kütüphâneye ayna camı		63	50	3.650
Ma'cûn	7		80	600*
Ba'zı şikest olan ayna camlar ta'mîri		37	60	2.250
Mismâr ve yevmiyye-i cam				360
Yekûn				6.794

Döşeme-i Oda						
Cinsi	Vukiyye	Top	Adet	Birim fiyat	Tutarı	
Burusakârî çatma yasdık			7	15 kr.	105 kr.	
Mâî çuka mak'ad			22	5,5 kr.	121 kr.	
Kırmızı bez		6		3,5 kr.	21 kr.	
Minderlik bez		9		3,5 kr.	33 kr.	10 pr.
Yün	202			18 pr.	90 kr.	36 pr.
Yasdık kılıfı		15		25 pr.	9 kr.	15 pr.
Keten	130			4 pr.	13 kr.	
Perdelere ve halife minderlerine		5		6 pr.	30 kr.	
Selânik kecesi			48	60 pr.	73,5 kr.	
Mısır hasırı			2	37,5 kr.	75 kr.	
Beş adet halifelerin minderlerine yasdık					27 kr.	
Mangal-ı nuhâs			2	16 kr.	32 kr.	
Mi'mâr halifelerinin odaları tanzîmi					40 kr.	
Yekûn					672 kr.	

Genel Masraf[1]	
Mesarif-i inşâ-yı kütüphâne ve dolabhâ ve rahle ve çekmece	3.203 kuruş
Mesarif-i Mefrûşât	672 kuruş
Toplam	3.875 kuruş

Mühendishâne'de Çalışanlar ve Maâşları

1792 tarihli Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Kanûnu ve bu kanunların 1793 tarihli Zeyl'lerinde, bu Ocaklar bünyesinde hizmet vermesi düşünülen Mühendishâne için bir hoca ve dört halifeden oluşan bir öğretim kadrosu belirlenmiş ve bunlardan, hocaya senelik 2000, "*başhalife*"ye 1500, "*halife-i sânî*"ye 1250, "*halife-i sâlis*"e 1000 ve "*halife-i râbî*"e 750 kuruş maâş öngörülmüş olduğuna yukarıda değinmiş bulunmaktayız[2]. Hocalık ve halifeliklerin herhangi bir sebebden ötürü boşalması hâlinde, yeni atamalar için, mevcûd sıraya riâyeten yükselme yani, "*tarîk i'tibâr*" edilmesi söz konusu değildir. Yükselme, açılacak imtihân neticesinde ve mühendislik ilminin nazarî ve amelîsine en ziyâde vâkıf olanın tesbiti cihetiyle gerçekleştirilecektir. Dolayısıyla, bu anlamda bilgi ve becerisi teslim edilen bir kişi, Mühendishâne dışından dahi olsa, hocalık ve halifelik vazifesine atanabilecektir. Tek bir hoca esas olmakla beraber, ihtiyac hâlinde halife sayısının arttırılması mümkün olabilecektir[3]. Maâşlar, başlangıcında *İrâd-ı Cedîd Hazinesi* tarafından ve aylık olarak verilecektir. Bu masrafların

* Aslında 560 para olmalıdır. Yuvarlak hesaplanmış.
1 *MMD*, s. 635. "*Tezkire*" verilme tarihi: 12.M.1217/15.5.1802.
2 Bkz. *BOA.HH*. 16188; *Nuri Tarihi*, v. 206a. *Vâsıf Tarihi*, 5981, v.131a-131. Ayrıca bkz. s. 35.
3 *BOA. HH* 16188; *Nuri Tarihi*, aynı yer

karşılanması için sözü geçen *Hazine*'ye çeşitli zeâmet ve tîmârlar tahsis edilmiştir. Buna dâir verdiğimiz bir örneği hatırlayacak olursak, Rebîü'l-evvel 1211 (Eylül 1796) maâşları tutarı olarak, Abdurrahman Efendi ve dört halifeye 531,5 kuruş, "*Humbaracı ve Lağımcı tîmârları hâsıllarından olarak İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ne naklolunan akçadan*" ödenmiştir[1]. Maâş ödemelerinin, İrâd-ı Cedîd'den tahsis edilen tîmârlar dışında, bunlara, İstanbul'a yakınlığı itibâriyle özellikle Paşa Sancağı'nda vâki Sofya, Filibe, Tatarpazarı, Dimetoka, Edirne, Manastır, Siroz, Dırama, İpsala, Malkara (Mıgalkara), Vodina, Karaferye, Köstendil ve kazalarından oluşturulacak timârların katılması ile karşılanması plânlanmıştır[2]. Dolayısıyla, ödenen maâşların içinde bu tür kaynaklardan edinilen gelirler en önemli payı oluşturacaklardır ve bu tür kaynak gelirleri arttıkca, devletin ("*cânib-i mîrî*") maâşlara yaptığı katkı payının da giderek ortadan kalkması öngörülmüştür. Bu durumda, Mühendishâne hoca ve halifelerine tahsis edilen maâşların başlangıçda devlet hazinesi ("*hazine-i âmire*") tarafından verilmesi husûsu, geçici bir uygulama olarak kabûl edilmekteydi. Zirâ, Humbaracı ve Lağımcı Ocağı'na mahsûs tîmâr ve zeâmetlerden "*nâ-mevcûd ve terk-i hidmet ve mahlûl*" vukû' buldukca, bunların "*biriktirilip*", Mühendishâne hoca ve halifelerine verilen maâşların ödenmesinde ve "*mühendis yetiştirilmesinde*" kullanılması ve dolayısıyla maâşların "*cânib-i mîrî*" den karşılanan paylarına giderek bir son verilmesi daha ilk andan itibâren hedeflenmiş ve bu husûs sözü geçen Ocakların kanûnnâmelerinde kaydedilmiş bulunmaktaydı[3].

1801 senesi son ayında Humbaracı ve Lağımcı Ocakları neferât ve mülâzımlarının Mühendishâne'deki eğitimlerini yeniden düzenlenmesini amaclayan yeni bir *Kanûnnâme zeyli* hazırlanarak uygulamaya konulmuştur[4]. Lağımcı Ocağı'nın 1792 tarihli Kanûnnâmesi ve buna yapılan 1793 tarihli Zeyl, 200 Ocak neferât ve 50 kişiden oluşan yevmiyyeli Ocak mülâzımlarının, 125 kişiden oluşan iki takım hâlinde teşkilini ve takımlardan birinin lağım bağlamak diğerinin ise köprü kurmak, tâbiye, metris ve kale almak gibi mimârlık ve mühendislik, dolayısıyla "*fenn-i hendese*" eğitimi ile ilgili konuları öğrenmelerini ve bunların nazarîsini Mühendishâne'de, uygulamalarını ise talîm mahallerinde icrâ etmelerini öngörmekteydi[5]. Ancak, bu tarihden dört sene sonraki kayıtlarda, aradan geçen zamana rağmen Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'nın hâlâ bir türlü istenilen düzeye getirilemediği en yetkili ağızlardan açıkca itirâf edilmektedir[6]. Şimdi ise, Kanûnnâmelerin bu şartına, aradan

---

1 *BOA.CM.* 67. Bkz. s. 35.

2 *BOA.HH.* 58411; *Nuri Tarihi*, v.202b.; Ayrıca bkz. *BOA. HH* 58412: Âmedî Âtıf Efendi'nin Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'ndaki bazı aksamalar ve bunların giderilmesi ile ilgili islâh tekliflerini hâvî mufassal takrîri. Krş.s. n. 6.

3 Bkz. *BOA.HH.* 16188; *Nuri Tarihi*, v. 206a.

4 3.Ş.1216/9.12.1801 tarihli *Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Kanûnnâmesi Zeyli. BOA. CM.* 921 ve 222; *BOA. MMD*, 7917, s. 40-41.

5 *Nuri Tarihi*, v.208b; *Vâsıf Tarihi*, v.129a. Bu iki takım için çeşitli sebebelerden ötürü boşalan kadrolara zaman zaman alınmakta olan yeni neferât ve atanan mülâzımlar ile ilgili kayıt örnekleri için bkz. *BOA. Ruus*, 72, s. 77, 87, 88, 183.

6 Bkz. *BOA. HH.* 58412. 1796/97 tarihli Âmedî Âtıf Efendi'nin mufassal takrîri: "*Zikr olunan Ocaklar'ın şimdiye dek nizâm bulmamasının bir sebebi dahi..*" ve *BOA. HH* 57809'da yer alan ve bu Ocaklar ile ilgili olarak III. Selim'in "*Hatt-ı Hümâyûnı*"u: "*...mahfiyyen tecessüs ve dikkat edesiz. Zirâ istediğim gibi dahi nizâm bulmadı*". Âtıf Efendi'nin *takrîr*inde Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'nın timârlı ve yevmiyyeli neferât ve mülâzımlarının evli olanlarının münâvebe ile şehirdeki ve taşralardaki ailelerini ziyâretleri ve bu uygulama ile ortaya çıkan zorluklar, bunlara tahsis edilen tîmârların sayılarının azaltılması ile ilgili kanûnnâme hükmünün tatbikinden doğan sıkıntılar ve efrâd ve mülâzımların, mahlûl tîmârların zabt edilmeleri ve bunları evlâdlarına bırakamamalarından ileri gelen şikâyetleri, yevmiyyeli olmakdan çok tîmârlı olmayı tercih etmeleri ve bu durumun onların şevklerinin azalmaşına yol açtığı ve dolayısıyla disiplin altına alınmalarını da zorlaştırmakta olduğu, özellikle Mühendishâne'ye muntazam devam etmelerinin sağlanamadığı ve bu işe başta nâzırların ihmâli sebebiyle gereğince dikkat edilmemiş olduğu gibi husûslarda yoğunluk bulmaktadır. Humbaracı Ocağı'da 323, Lağımcı Ocağı'da ise 277 kayıd tîmâr ve zeâmet mevcûd olduğu, Humbaracı Ocağı'nda altı takım humbaraya 364 kişinin yevmiyyelu neferât ve mülâzım olarak yazılmış bulunduğu. Lağımcı Ocağı için 85 kesesi zâbitâna olmak üzere senede 100 kese harçandığı, l 50 keselik müteferrik harcamalar ve Humbaracı Ocağı'na da yapılan masraflar ile bu iki Ocak için senede cem'ân 350 kese gibi önemli bir harçamada bulunulduğu, ileride neferât sayısının artması düşünüldüğünden bu meblağın senelik 500 keseye, hattâ belki daha da fazlaya varabileceği, dolayısıyla bu kadar ağır masraflara karşılık Ocağın istenilen bir duruma hâlâ sokulamamış olduğu tafsilen dile getirilmektedir. Takrir'de yer alan ve Mühendishâne Kütüphânesi için gerekli bazı kitapların, bu arada

geçen zaman içinde kadro ve eğitim itibâriyle artık oturmuş olması iktizâ eden Mühendishâne eğitiminden daha iyi istifâde edilmesi yönünden bir canlılık getirilmesinin hedeflendiği anlaşılıyor. 1801 tarihli yeni *Kanûnnâme Zeyli*, Mühendishâne'ye devamı yeniden düzenlerken, Humbaracı ve Lağımcı Ocakları mülâzımları müsta'idlerinden otuzar kişinin seçilerek, bunların Mühendishâne talebeleri olarak kabul edilmesini ve iki tatil günü dışında her gün "*hendese tahsiline*" devam üzere olmalarını emretmekteydi. Eğitimleri sonunda yapılacak imtihânlarda başarılı bulunanların "*başmülâzım*" olarak tayin edilecektir. Ayrıca sâir vazife, tayinât ve terakkiler ve kıyâfetlerine dâir teferrûat da tesbit edilmiştir. Düzenlemenin diğer bir yönü ise mimârlık san'atının "*fünûn-ı hendese müteferri'âtından*" olması gerekçesinden hareketle "*mi'mâr halifeleri*"ne taalluk etmekteydi. Bunların sayıları Mimâr Ağa tarafından tesbit edilerek, hepsinin Mühendishâne'ye "*rabt ü ilhâkı*" ve ellerine buna dâir "*ru'ûs*" verilmesi öngörülmekteydi. Ancak, bu birleşmenin organik olmadığı, Kanûnnâme'deki, bunların vazifeli olmadıkları zamanlarda Mühendishâne'ye devam ederek, "*sanâyi'-i mi'mâriyye ve fünûn-ı hendesiyyeyi ilmen ve amelen tahsile sa'y*" etmeleri şartmının tasrihinden anlaşılmaktadır. Bunların müdâvemetlerini teşvik için günde "*beş paralık katık behâ*" ve bir çift ekmek tayinât tahsisi kararlaştırılmıştır. İki hafta devam etmeyenin ise tayinâtı kesilecektir[1]. Bütün bu gelişmelerden önce ve bağımsız olarak, Ağustos ayında Mühendishâne'de bir beşinci halifelik ihdâs edilmiş ve buraya İngiliz muhtedisi mühendis Selim atanmış bulunuyordu[2]. 1801 senesi sonundaki bu düzenleme ile, ileride tafsilen söz konusu edileceği üzere, Mühendishâne hocası olan ve aynı zamanda Matbaa riyâsetinde de bulunan müderris Abdurrahman Efendi, hocalık vazifesinden alınarak, yalnızca, o sıralarda Üsküdâr'a (Harem'e) taşınmakta olan matbaa işleri ile ilgilenmek ile vazifelendirilmiş ve hocalığa ikinci halife olan Hüseyin Rıfkı Efendi getirilmiştir[3]. Kendisinden boşalan ikinci halifeliğe ise açılan imtihânda başarılı görülen Mühendishâne başmülâzımlarından Hâfız İbrâhim Edhem Efendi atanmıştır[4]. Bu durumda Mühendishâne'nin halife kadrosu şu isimlerden oluşmaktaydı: I/ İbrâhim Kâmî, II/

40-50 ciltlik bir ansiklopedinin tedariki ve bunların Mühendishâne hocasına teslimi ile ilgili teklifler, Kütüphâne bahisde ayrıca değerlendirilmiştir. Bkz. s. 279.

1 3.Ş.1216/9.12.1801 tarihli *Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Kanûnnâmesine Zeyl*. *BOA. CM.* 921. *BOA. MMD*, 7917, s.40-41. Bu düzenleme doğrultusunda tesbit edilen, Mühendishâne'ye talebe statüsünde müdâvemetleri sözkonusu olan Humbaracı ve Lağımcı Ocakları müsta'idlerinin isimleri için bkz. *BOA.CM.* 1579 (Humbaracı, 13. 9. 1802. Listede 29 kişi kayıtlı olup, bir kişi daha sonra tesbit edilecektir.) ve *BOA. CM.* 6201 (Lağımcı, 3. 12. 1802. Listede 30 kişi yer almaktadır). Bu iki gruptakilerin herbirine 40 akça yevmiyye ve 15 akça katık-behâ olmak üzere günde 55 akça tayin edilmiştir. Mühendishâne'ye müdâvemet edecek Mi'mâr halifeleri'nin isimleri için bkz. *BOA. CM.* 3964, (18. 7. 1801). Listede 46 kişi yer almakla beraber, bir kişi iptâl edilmiştir.

2 Atama sebebi ve bununla ilgili olarak kendisine verilen 2.R.1216/12.8.1801 tarihli berât için bkz. *BOA. Ruus*, 111, s. 98. Mühendis Selim için bkz. s. 53.

3 Bkz. s. 124.

4 *BOA. MMD.* s. 18. Bu imtihân şu şekilde ceryân etmiştir: İmtihân tarihi, 10.Ş.1216/16.12.1801. İmtihân neticesinde ikinci halife olarak atanması için icâb eden yerlere ilmühaberlerinin yazılması ve gerekli işlerin itmâmı, selh-i Ş.1216/4.1.1802. Hüseyin Efendi'nin Abdurrahman Efendi yerine Mühendishâne Hocası olarak atanmasından sonra, ikinci halifelik için imtihân açılır. Bu imtihâna üçüncü halife olan Hâfız Mehmed Emîn, dördüncü halife Elhâc Hâfız Abdullah ve beşinci halife olan Selim Efendiler, "*bizler aldığımız gediklere kanâ'at ederiz*" diyerek, açılan imtihâna tâlib olmazlar. İmtihâna Mühendishâne'de başmülâzım ve tîmâr sâhibi olanlardan Masdariyecizâde Hüseyin Efendi (Masdariyecizâde için bkz. s. 357) ve Hâfız İbrâhim Edhem Efendi (baba adı Mahmûd) ile o sırada Mühendishâne başmülâzımı olan Seyyîd Mehmed Ali Efendi iştirâk eder. Adaylara, yeni hoca Hüseyin Efendi tarafından, "*usûl-i hendese*"nin "*makāle-i sânî*"sinden "*ders ta'yîn*" edilir. İmtihâna Tersâne Mühendishânesinin kadîm hocası Seyyîd Osman Efendi ve Humbaracı ve Lağımcı Ocağı Kâtibi hacegândan İbrâhim Efendi mümeyyiz olup, Şıkk-ı sânî ve İrâd-ı Cedîd Defterdârı ve Mu'allem asker Nâzırı Elhâc İbrâhim Reşîd Efendi "*vesâ'ir ashâb-ı fenn*" hâzır bulunmuşlardır. İmtihân su'âllerine İbrâhim Edhem Efendi "*hepsinden aliyyü'l-alâ ve kavî*", Masdariyyecizâde "*a'lâya karîb*", başmülâzım Mehmed Ali ise "*vasat*" cevâplar verdiği görülmüştür. Ancak, bu aşamada daha evvel imtihâna girmek istemediğini ifâde eden üçüncü halife Hâfız Mehmed Emîn Efendi, "*İbrâhim Edhem'e mu'ârız olup*", imtihân olmak istediğini bildirmiştir. Bunun üzerine adaylar tekrar imtihân olunmuşlar ve bu sefer bunlara, "*Usûl-ı hendese'nin makāle-i evvelinden ders ta'yîn*" edilmiştir. Neticede Seyyîd İbrâhim Edhem Efendi'nin yine ilk imtihânda olduğu gibi su'âllere "*aliyyü'l-alâ kavî*" cevâb verdiği tesbit edilmiş olduğundan, ikinci halife olarak atanmasına karar verilir. Kendisinin, Paşa Sancağı'nda Siroz nahiyesindeki bir köyden (köyün adı sıhhatle okunamamıştır) 4457 akça olmak üzere, senelik 500 kuruş olarak mutasarrıf olduğu tîmâr geliri vardır. Ölümünden sonra bu tîmâra halel gelmemek ve

Hâfız İbrâhim Edhem, III/ Hâfız Mehmed Emîn, IV/ Elhâc Hâfız Abdullah, V/ Selim. Bu yeni düzenleme neticesinde Mühendishâne hoca ve halifelerinin maâşlarına da zam yapılmıştır[1]. Maâşlara yapılan yeni zamlar ışığında, mahlûlden verilen zeâmet hâsılâtının bu maâşlar içindeki payları tasrih edilerek, Mühendishâne'nin bünyesinde bulunduğu Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Kanûnnâmesine *Zeyl* olarak ilâve edilmiştir. Bununla beraber, zamlı maâşın, "*cânib-i mîrî*" payları dışında kalan ve zeâmet hâsılâtından oluşacak olan kısımlarının ödemeleri dâimâ sorun çıkarmakta ve çoğu zaman bunların tahakkuku mümkün olamamaktaydı. Dolayısıyla, maâşların, gösterildiği oranlarda genelde hiç ödenemeyen kısımları dışında kalan "*mîrî*" payları ile geçinmeye çalışan hoca ve halifelerin, sıkıntıya düşmeleri, görüleceği gibi önlenememiştir. Bu durumda, maâşların zamlı olarak tesbitinden umulan, "*hoca ve halifelerin tezâyüd-i şevk ü rağbeti*" ve Mühendishâne'ye "*külle yevm devâm ve muvâzebetlerine vesile olması*"[2] beklentisinin de tahakkuk etmediği açıktır. İleride bahsedeceğimiz üzere, müstakil bir hâle getirilme denemesi geçirecek olan Mühendishâne'nin 1806 tarihli ilk Kanûnnâmesi,[2] öğretim kadrosunu dört hoca ve dört halife olarak tesbit etmiş, dolayısıyla hoca sayısını, biri "*hoca-yı evvel*" olmak üzere dörde yükseltmiştir. İlk defa dört sınıf üzerine tertib edilen eğitim ise, beher sınıfda onar talebe olmak üzere 40 talebe ile kısıtlanmış, dolayısıyla, 1801 tarihli yeni uygulama neticesinde humbaracı ve lağımcılardan ve mimâr hülefasından devşirilmek üzere oluşturulan ve 1806 Kanûnnâme'sinde cem'ân 80 kişi olarak gösterilen talebe sayısı aşağıya çekilmiştir[3]. Mühendishâne'nin müteferrik hizmetlerini görmek üzere vazifeye alınan altı memûr ile bu hoca-halife ve öğrenci sayısı 54 kişi (4+4+40+6) olarak belirlenmiştir. Tayinâtlar (günlük ekmek, et, yağ vs. gibi yiyecek yardımları) dışında, bunlara maâş giderleri olarak senede cem'ân 60.120 kuruş sarfedilmekte, maâşlar ise aylık ödemeler hâlinde İrâd-ı Cedîd Hâzinesi tarafından yapılmaktaydı[4]. Ancak, Nizâm-ı Cedîd'in ilgası ve III. Selim'in tahtan indirilmesi ile gelişecek olaylar neticesinde bu son düzenlemenin uygulanamadığı ve hoca adedinin de dörde çıkartılmasının kâğıd üzerinde kaldığı ve kalıcı olamadığı anlaşılmaktadır. Nizâm-ı Cedîd'in ilgasıyla beraber, bu tür işlere tahsis edilen tîmâr gelirlerinin reform uygulamalarına karşı çıkan yeni idâreciler ve bunların taraftarları arasında paylaşılması[5], bu gelirlerle takviyye edilmesi ve nihâyet tamamen bu gelirlerle ödenmesi düşünülen

---

geliri evlâdına tevcih edilmek şartıyla. tayini ile ilgili gerekli işlemler, Humbaracı Ocağı nâzırı İsmâ'il Kâmî Efendi'nin takriri mucebince yapılır. *BOA. MMD.* 7917, s.18 .

1 *BOA. CM.* 222. Bkz. 1801 tarihli Maâş cetveli.

2 Bkz. s. 78.

3 Bu gelişme ve bunun sebebleri ilgili bölümde ele alınmıştır. Bkz.s. 78 vd.

4 Bkz. *BOA. MMD.* s. 634-635. Bkz. s. 54-55, 1807 tarihli maâş cetveli.

5 Kara ve deniz kuvvetleri başta olmak üzere genelde askerî, mâlî ve idârî reformlar ile ilgili olarak yapılanlar ve bunların ağır masraflarının karşılanması için ihdâs edilen yeni gelir kaynakları ve başta timâr ve zeâmet olmak üzere mevcûd kaynaklara bir çeki-düzen verilerek elkonulması, bu uygulamalardan çıkarları zedelenelerin memnûniyyetsizliğine ve geniş bir kitlenin de bu icrââtın ağır faturası altında sıkıntıya düşmesine yolaçmıştır. Bu gelişme, ulemâının da çok karanlık bir rol üstlendiği, yeniçerilik gayreti maskesi altında sürdürülen Nizâm-ı Cedîd karşıtı muhâlefetin ana sebebini teşkil etmiştir. Pek kullanılmayan önemli bir kaynak bu husûsda şunları ifşâ etmektedir: "*...asâkir-i mezkûrın teksîri husûsuna ikdâm ve sarf-ı enzâr-ı Mülûkâne olundukca Anadolu ve Rumeli ahâlisinin teklîfâtı mütezâyîd ve sekenesi tehammül edemeyüp, pârekende ve perîşân olduğu ve Nizâm-ı Cedîd asâkiri ter'tîbine mübâşeret olundukda mâhiyyelerinin ve levâzımlarının tanzîmi ve idâresiçün katı vâfir kesânın irâdına ve medâr-ı ma'âşına ve tîmâr ve ze'âmetine halel târî olup...*". Merzifonlu Ebu Bekir Efendi, *Vak'a-yı Cedîd*, s. 11. Nizâm-ı Cedîd'in ilgasıyla Nizâm-ı Cedîd Hazinesi'ne aktarılan gelirler, yeni devrin kahramanları arasında yağmalanır. İlk hamlede, İrâd-ı Cedîd tarafından zabtedilmiş bulunan timâr ve zeâmetlerin 30 adeti orduya tahsîs olunur ve bir mıkdâr timâr ve zeâmetin daha ayrılması öngörülür. Toplam 139316 kuruş hasılât getiren timârlar, ayaklanmanın başoyuncuları olan Karadeniz Boğazı kal'aları efrâdına tahsîs edilmek ve bunlara yapılan ödemelerde ("*mevâciblerde*") kullanılmak üzere Darbhâne'ye kaydedilir. Bu timârların, bu amacla olsa bile Darbhâne'ye kaydı, yeni Pâdişâh IV. Mustafa'yı tedirginliğe sevk etmiş olduğu anlaşılıyor. IV. Mustafa, Darbhâne'ye rabtolunacak timârların, Boğaz'daki efrâdın mevâcibleri için dahi olsa, Darbhâne'ye rabtını, eski idârenin "*mukâta'at rabtını*" hatırlattığını ve bunun "*zemân-ı sâbıkdaki Nizâm-ı Cedîd şurûtı gibi*" halka menfûr görüneceğini ifâde eder 22 adet zeâmet Enderûn halkı için ayrılmıştır. IV. Mustafa, sarayda, "*merhametşâyeste kullarının çokluğundan*" bahisle, bu sayıyı az bulur ve bunun yeni timârlar bulunarak, arttırılmasını ister. 300 adet timâr ise Sadrıazam ve sâ'ir devlet ricâlinin adamları arasında paylaşılır. (Bkz. *BOA.HH.*

maâşların da kaynağını kurutacak ve yetersiz maâş sıkıntıları had safhaya varmış olarak sürüp gidecektir Nitekim, Ocak 1808 Kanûnnâmesi'nin çıkmasıyla, dört hoca ve halifeye ve sâir talebe ve hademeye tahsis edilen aylık 10708 kuruş mukabili tîmâr ve zeâmet gelirleri, 1223 (1808) senesi Mart'mdan itibâren ödenmesi söz konusu olduğu hâlde, 28.8.1808 tarihine kadar henüz tahakkuk etmemiş olduğu bizzât hoca Hüseyin Rıfkı Efendi'nin başvurusu ile ortaya çıkmaktadır[1]. Kuyûda mürâcaat edildikde, 1222 (1807) senesi için Mühendishâne'ye tahsis edilen tîmâr ve zeâmetlerin hazine tarafından zabt ve ilzâm edildiği ve bu sebebden ötürü ödemelerin 1223 (1808) hâsılâtmdan yapılması icâb etmiş olduğu ortaya çıkar. Böylece, Gurre-i RA. 1222'den (/8.6.1807. 29 Mayıs'da ise III. Selim tahtan indirilmiştir) hocaların *"târîh-i tevcîhlerine kadar"* (bu tevcîh tarihinden eğitim kadrosunun, Ocak 1808 Kanûnnâmesi ile ibka edilmesi anlaşılmalıdır) maâşlardaki tîmâr ve ze'âmet katkı payı ödemesi yapılmamış olduğu anlaşılmaktadır ve maâşların tîmâr ve ze'âmet katkı paylarının ise 1222 Rebîü'lahir gurresinden 1223 Martının girişine kadar (8.6.1807-29.3.1808) dokuz ay kadar duhûlde kaldığı ifâde edilmektedir. Bu durumda, ödeme ile ilgili Hüseyin Rıfkı Efendi'nin başvurusu Ağustos ayında olduğuna göre buna beş ay daha ilâve etmek gerekecektir. Duhûlde kalan maâş katkı payları tutarının aylık 15375 kuruş olduğu hesâplanmış ve bunun hazine tarafından ödenmesi lâzım geldiği belirtilmiştir. Verilen karar, duhûlda kalan dokuz aylık ödemeden sarf-ı nazar edilmesi ve hocaların 1223 senesi başından itibâren (Mart 1808) alacakları ile *"ta'ayyüş ve kanâ'at"* etmeleri doğrultusundadır[2].

Selim devri sonuna kadar Mühendishâne-i Berrî eğitim kadrosu ve maâşlarına genel bakış

Kadro	İsim	Açıkmalar	İsim	Maâş 1793-1801 Senelik kr./ aylık kr.	Maâş 1801-1807 Senelik kr./ Aylık kr.
Mühendishâne Hocası	Müderris Abdurrahman	1793-Aralık 1801 arası Mühendishâne hocası ve Matbaa reisi. Aralık 1801'de hocalığı Hüseyin Rıfkı Efendi'ye bırakır. 1802 başından itibâren yalnızca matbaa riyâseti ile meşgûl olur.	Hüseyin Rıfkı	2000/169	3000/250
Halife-i evvel	İbrâhim Kâmî	31.5.1794-26.10.1794 ve 20.5.1795-7.7.1796 aralarında iki def'a mühendis olarak vazifelendirildiğinden Anapa kalesi'nde hizmet görmüştür.	İbrâhim Kâmî	1500/127	2000/166
Halife-i sânî	Hüseyin Rıfkı	1794-1801 arası ikinci halife. Aralık 1801-1817 arası Mühendishâne hocalığı yaptı. Kendisinden boşalan ikinci halifeliğe Hâfız Seyyîd İbrâhim Edhem atanmıştır.	Hâfız Seyyîd İbrâhim Edhem	1250/105	1500/125
Halife-i sâlis	Seyyîd Osmân	1794'de Bahrî'den naklen Berrî'ye üçüncü halife olarak atanır. 1797'de tekrar Bahrî'ye hoca olarak döner. Kendisinden boşalan üçüncü halifeliğe Seyyîd Mehmed Emîn getirilir. 1222/1807'de vefat etmiştir. (Bkz. *BOA. CM.*40.)	Hâfız Mehmed Emîn	1000/84	1250/104
Halife-i râbî	Hâfız Mehmed Emîn	Mart 1796'da dördüncü halife olarak atandı. Nisan 1797'de Osmân Efendi'nin yerine üçüncü halife olur. Kendisinden boşalan dördüncü halifeliğe Hâfız Abdullah Efendi tayin edilir.	Elhâc Hâfız Abdullah	750/63	1000/83
Halife-i Hâmis		İngiliz muhtedisi Mühendis Selim Ağustos 1801'de 600 kuruş senelik maâş ile beşinci halife olarak atanır. 1801 düzenlemesinde maâş 750 kuruş olur. Ayrıca, Mühendishâne'ye atanmadan evvelki senelerde görınekte olduğu çeşitli hizmetlerden ötürü kendisine bağlanan aylık 100 kuruş maâşım muhâfaza etmektedir.	Selim	600/50[+100]	750/62,5[+100]

53751). Nizâm-ı Cedîd'e duyulan tepkinin bu yönden tahkîk edilmesi neticesinde, ortaya çok ilgi çekici bir tablo çıkacağından şüphe edilmemelidir.

[1] Bkz. *BOA. MMD.* 7917, s. 20. Tarihi: 6 B.1223/ 28.8.1808.

[2] *BOA. MMD.* 7917, s. 20. III. Selim'in tahtan indirilmesi ve Nizâm-ı Cedîd'in sona ermesi ile beraber mühendishâne hocalarına dört-beş ay kadar hiçbir maâş ödemesinde bulunulmadığı hakkında ayrıca bkz. s. 54.

Mühendishâne hoca ve halifelerine tahsîs edilen maâş tutarları (3.Ş.1216/9.12.1801)[1]

Kadro	Fi'l-asl tertîb olunan	Bu def'a zam olunan	Senelik kr.	Aylık kr.	Mahlûlden verilen ze'âmet hâsılâtı kısmı	Cânib-i mîrî'den karşılanan kısmı
Mühendishâne hocası	2.000	1.000	3.000	250	1.450	1.550
Halife-i evvel	1.500	500	2.000	166	1.500	500
Halife-i sânî	1.250	250	1.500	125	1.250	250
Halife-i sâlis	1.000	250	1.250	104	1.000	250
Halife-i râbî	750	250	1.000	83	–	1.000
Halife-i hâmis[2]	600	150	750	62,5	–	750

1 *BOA. CM,* 222.

2 Mühendishâne'nin bu "*Beşinci halifesi*", Mühendis Selim'dir (Bkz. *Ruus,* 111, s. 98. Bu tayin ile ilgili olarak verilen *Berât* tarihi: 2. R. 1216/12. 8. 1801). Mühendis Selim'in İngiliz asıllı olduğu ve 1792 senesi içinde Müslüman olarak, Osmanlı Devleti'nin hizmetine geçtiği anlaşılmaktadır (*MMD,* 10421, s. 41. 23. M. 1207/10. 9. 1792 tarihli ve Mustafa Reşid Efendi tarafından verilen takrîr sûreti). Bu takrîrde kendisine ayda 40 kuruş maâş bağlanması teklif edilmişse de, ayda 30 kuruş verilmesine karar çıkmıştır. 15 Aralık 1792 (Gu. CA. 1207)'den Şubat 1794 (Receb 1208) tarihine kadar ayda 30 kuruş almıştır. (Böyle bir ödeme için bkz. *BOA. CAs.* 7361. 1208 Safer ayı /Ekim 1793 Ödeme dilekçesi). 3. Ş. 1208/6. 3. 1794'de İsmail Kalesi'ne, bu kalenin tamiri ile ilgili olarak gönderilir. Bu vesile ile maâşı ayda 100 kuruş olmuştur (*MMD,* 10421, s. 41). Mart 1795'de tekrar İstanbul'a gelir ve İsmail'de iken İsmail Kalesi Binâ Emîni tarafından verilmekte olan maâşı, avdetinde tekrar mîrî hazine tarafından karşılanmaya başlanır (*MMD,* 10421, s. 40. 6.9.1796 /4.R.1211 tarihli böyle bir ödeme için bkz. *BOA. CM.* 1173). Mühendis Selim, İsmail Kalesi yanında, Yergöğü ve Niş kaleleri ve "*Sol Kol*"da vâki diğer müstahkem mevkilerin tamirinde de hizmet verir ve bu yerlerin, "*ilm-i hendeseye tevfîk ve tatbîk olunarak inşâ vü ta'mîri*" husûsunda bilgisinden istifâde edilir (*MMD,* 10421. s. 312). 1797'de basılan ve *Usul-ı Hendese* ünvanlı risâleyi İngilizce'den Mühendishâne'nin ikinci halifesi olan Hüseyin Tamanî ile birlikte tercüme etmiştir. 1799'da Fransızlar'ın Mısır'a saldırmaları üzerine başlayan Osmanlı-Fransız savaşı sebebiyle, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa kumandasında yola çıkarılan ordu ile Mısır'a gönderilmesi söz konusu olur. Ancak Mühendis Selim, bu vazifeden "*nukûl*" eyleyerek, gitmekten imtina eder. Bunun üzerine kendisine verilmekte olan 100 kuruşluk maâşı kesilir (*MMD,* 10421, s. 312. 18.M.1215/11.6.1800 tarihli İrâd-ı Cedîd Defterdârı İbrahim Reşid Efendi'nin takrîri ve bu takrîr sebebiyle yapılan işlemler). Böylece İstanbul'da kalan Mühendis Selim, bir müddet işsiz kaldıktan sonra, "*ba'zı harita ve sâ'ir hizmetlerde*" kullanılmak istenildiğinden, bu tür hizmetlerde istihdâm edildiği müddetce ayda 100 kuruş maâş ile vazifelendirilmesi için Padişâh'ın izini alınır (Maâş ödenmesine geriye dönüşlü olarak, Gu.M.1215/25.5.1800'den itibâren geçilmiştir. *MMD,* 10421, s. 312). Zikredilen, "*Ba'zı harita ve sâ'ir hizmetlerden*" ise, Mühendishâne'de mevcûd, "*fenn-i hendese ve kılâ' inşâsı ve muhâsarasına ve metris hafrına ve köprü binâsına ve sâ'ir sanâyi'-i âteşbâzînin amelî ve ilmî sine dâ'ir İngiltere ve Fransa ve İtalya lisânları üzere kütüb-i kesîre ve coğrafyadan Atlas-ı Kebîr ve luzûmlu kıt'aât-ı harita*"nın tercüme işleri olduğu anlaşılıyor. Mühendis Selim'in zikrolunan bu "*sanâyi'den ba'zısının amelîsini istihrâc ve eşkâl rusûmâtını tersîme isti'dâdı olduğundan*", kendisinin bu tür hizmetlerinden de istifâde edilmesi için Mühendishâne'ye *Beşinci halife* olarak tayin edilmesi, bizzât Mühendishâne hocası Abdurrahman Efendi tarafından teklif edilmiştir. Mühendishâne Kanunnâmesi, dört halife istihdâmını öngörmekle beraber, ihtiyâc hâlinde daha fazla halife istihdâmına da cevâz vermekte idi. Bu husûsun tahkiki neticesinde Mühendis Selim. yukarıda zikredilen tercüme türü işlerinden ötürü almakta olduğu aylık 100 kuruş maâşını muhafaza etmek şartıyla, senede 600 kuruş, dolayısıyla ayda 50 kuruş *Beşinci halife*'lik maâşı tahsis edilmiş olarak Mühendishâne'ye alınır ve 2. R. 1216/12. 8. 1801 tarihiyle "*Berât*"ı verilir (Ruus, 111, s. 98. Ayrıca bkz., BOA. CAs. 10753). İlgili maâş listesinden anlaşılacağı üzere, aynı senenin Aralık ayında yapılan bir zamla maâşı senelik 750 kuruşa çıkartılmıştır (Ayda 62,5 kuruş + 100 kuruş). Mühendis Selim, bundan sonra da hizmetlerine, "*gerek Tersâne-i âmire'de ve gerek Beykoz nâm mahalda kâ'in Kağıdhâne'de inşâsı mukarrar olan çarhları ihtira' vü inşâ ve cüz'î ve küllî hidemât-ı lâzime-i sâ'irede nice mesâî-i hendese icrâ ederek*" devam etmiştir. Mısır'ın Fransızlar'dan geri alınması sebebiyle İstanbul'da tertiplenen şenliklerde kullanılmak üzere Tersâne'de havaî fişenk imâline me'mûr kılınan Mühendis Selim, bu münâsebetle kendi icâdı olan ve sıcak hava ile doldurulan bir balon uçurarak, III. Selim'in de dahil olduğu kalabalık huzurunda gösteriler yapmıştır. (18.C.1216 Pazar/26.10.1801. Bkz. "*Rûznâme*", s. 361-362 ve 384. Kezâ, başka bir gösteri için Bkz. *Soğan Ağa,* v. 36a. 29.CA.1216/7.10.1801. Mühendis Selim'in askerî haber alma amacıyla, meselâ, "*muhâsara altındaki bir kaleden dışarıya haber iletmek için balon uçurmak*" gibi pratik faydalar serdederek, balonun askerî alandaki kıymetine dikkati çekmesi ve bu türdeki balon uçurma denemeleri için bkz. *Câbî Tarihi,* v. 49a-49b. Sene 1805). Mayıs 1802'de de (Evâsıt-ı M. 1217) 100 kuruşluk ek maâşına 70 kuruşluk bir zam almıştır (*MMD,* 19421, s. 312). Mühendis Selim ve dolayısıyla diğer mühendis meslekdaşları için zor günler, III. Selim'in tahtan indirilmesi ve Nizâm-ı Cedîd'in ilgasıyla başlar. Yeni devir, Nizâm-ı Cedîd aleyhtârı tutumu teknik eğitim ve elemanlara karşı da göstermekte gecikmez. "*Mühendis lâzım değildir*" cevâpları ile ve onbeş senelik hizmeti ve son zamanlarda edindiği "*Hâssa silâhşörlüğü*" ünvânına rağmen almakta olduğu maâşı artık kesilmiştir (*MMD,* 10421, s. 312. Mühendis Selim'in bu husûslara dâir verdiği "*arzuhâl*" sebebiyle yapılan işlem ve muâmeleyi aksettiren takrir sûreti. Tarih: 9.CA.1222/15.7.1807). Başka herhangi bir gelir kaynağı olmayan Selim, diğer mühendis meslekdaşları gibi ağır bir sıkıntı içine düşer. Kendisinin "*Fermân-ı âlî*" uyarınca kesilen maâşı, yaptığı bu başvurusuna rağmen bağlanmamış

Nizâm-ı Cedîd'in fiyasko ile sona ermesi ve III. Selim'in hal'i üzerine (1807), İrâd-ı Cedîd Hazinesi de *"ref'ü ilga"* olduğundan, bu Hazine'den tertib edilen ödemeler kesilmiş, hattâ Mühendishâne kadrolarından maâş almakta olan hoca ve halifeler ile diğerlerine dört ay kadar herhangi bir ödemede bulunulmamıştır. Nihayet Mühendishâne kadroları Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'na *"mülhak ve merbût"* sayıldıklarından, maâşların, *"be-her mevâcib ihrâcında Ocakların yevmiyyeli neferâtı mevâcib i'mâline ihâle ile Hazine-i âmire'den ihrâc ve tevzi' ve i'tâ olunması"* hususu bir karara bağlanmıştır[1]. Bu doğrultudaki, yani Hazine-i âmire'den yapılacak ödemelere mesned olmak üzere, mevcût kadro ve maâşların tutarını gösteren bir döküm hazırlanmıştır ki, buradan genel ödeme kalemlerini takib etmek mümkün olmaktadır. Ancak, Hazine-i âmire de -günümüz devlet hazinesi gibi- bu tür mevâcib -maâş- ödemelerinin ağır yükü altında ezilmekte ve sıkıntısını çekmektedir. Maâşların, *"vakt ü zemânıyla ihrâc ve i'tâsına bir gûne halel"* gelmemesi, yani vaktinde ve muntazaman ödenmesi için ek bir kaynak (fon) oluşturulması düşünülmüştür. Bulunan çözüm yine eskiden olduğu gibi, bir takım tîmâr ve zeâmet gelirlerinin bu iş için tahsisi şeklinde olmuştur. Bu gibi gelir kalemleri Defterhâne'den tanzim edilen *"Şukka"*ya kaydedilmiştir[2]. Burada gösterilen zeâmet ve tîmârların toplam gelirleri senelik 18.470 kuruştur. Bunun Mühendishâne mensuplarının tüm giderlerini karşılaması mümkün olmamakla beraber, ilk aşamada Hazine'nin yükünü hafiflettiği muhakkaktır. Müteakiben bu tür tedbirlerle, bütün masrafların karşılanması yoluna gidileceği umulmaktadır. 1807 Ekim'inde tahsis edilen tîmâr ve zeâmetlerin iltizâm bedelleri olan 18.470 kuruş şu yörelerdeki tîmâr ve zeâmetlerden toplanmaktadır: Tırhala livası 2.850 kuruş, Köstendil livası 2.100 kuruş, Selânik 1.000 kuruş, Sivas 2.000 kuruş ve Erzurum livası'na bağlı Erzincan'da mevcûd 51 adet tîmâr ve zeâmet geliri 10.520 kuruş[3]. Böylece karşılanan 1807 Ekim ayına ait maâşların dökümleri aşağıda gösterilmiştir. Bununla beraber, tahsis edilen tîmâr ve zeâmet gelirlerinin, kağıd üzerinde kalan bu maâşların belirlendiği şekilde ödenmesine katiyyen kifayet etmediği unutulmamalıdır.

Mühendishâne-i Hümâyûn'da hoca, halife ve şâgirdân Ma'âşları: 21.Ş.1222/24.10.1807[4]

Kadro	adet	Senelik/kr.	Aylık nisbeti/kr.
Hoca-ı evvel	1	4.000	333,3
Hoca-ı sânî	1	3.500	291,6
Hoca-ı sâlis	1	3.000	250
Hoca-ı râbî	1	2.500	208,3
Halife-i evvel	1	2.250	187,5
Halife-i sâni	1	2.000	166,6
Halife-i sâlis	1	1.750	145,8
Halife-i râbî	1	1.500	125
T o p l a m		20.500	
Sınıf-ı evvel Şâgirdânı	10	6.400	53,3
Sınıf-ı sânî Şâgirdânı	10	5.000	41,6
Sınıf-ı sâlis Şâgirdânı	10	3.600	30
Sınıf-ı râbî Şâgirdânı	10	2.200	18,3
T o p l a m		17.200	

olarak kalır ve *"münâsib hidmet zuhûrunda istihdâm ve kayırılacağı"* va'diyle Nizâm-ı Cedîd karşıtı yeni devrin gadrine terk edilir (*MMD*, 10421, s. 312).

[1] *MMD*, s. 408. *Derkenâr* kaydı. *Derkenâr*'daki bu kayıd eksiktir. Dolayısıyla, müteakib 409. sahifede devam etmemektedir. Devamı olması icâb eden sahife herhâlde kopmuş olmalıdır. 409. sahifede başka bir metin yer almaktadır.

[2] *MMD*, s. 408. *Ortadaki* metin. Bkz. *Vesikalar*

[3] *MMD*, s. 408. *Ortadaki* metin.

[4] *MMD*, s. 634-635.

Mühendishâne'de Çalışan Me'mûrların Ma'âşları			
Mühendishâne Kâtibi	1	1.200	100
Mühendishâne Hattâtı	1	300	25
Mühendishâne Hâfız-ı kütübü	1	300	25
Mühendishâne Bevvâbı	1	240	20
Mühendishâne Ferrâşı	1	180	15
Mühendishâne Tercemânı	1	1.200	100
Mesârif-i Oda-yı Mühendishâne			
Mesârif-i Oda	9	1.800	
Toplam		22.420	
Genel Toplam		60.120	

Maâş ödemelerinin genelde dâimâ bir mesele teşkil ettiği ve maâş giderlerini karşılamak üzere tahsis edilen tîmâr ve zeâmetlerin, ön görülen geliri her zaman denkleştiremedikleri, dolayısıyla başhocalar dahil olmak üzere, diğer bütün hoca, halife ve me'mûrların geçim sıkıntısı içine düştükleri ve uzun seneler değişmeden aynen kalan maâşlarla yaşama maharetini de göstermek mecbûriyetinde kaldıkları anlaşılıyor. Cüz'î geliri bir nebze ma'işetine medâr olsun diye bevvâblık ve ferrâşlık hizmetlerinin, ki toplam senelik 240+180 = 420 kuruş, dolayısıyla ikisinin birden ayda ancak 35 kuruşluk bir gelir sağlaması söz konusudur, 1806'da tek bir şahsın uhdesine, Ali veled-i Abdullah Efendi'ye havâle edildiğine ileride ayrıca değinilecektir[1]. Müderris Abdurrahman Efendi'nin halefi olarak 1801 senesi son ayında Mühendishâne hocası olan Hüseyin Rıfkı Efendi[2], Ekim 1814'de yaptığı bir müracaâtta, kendisine maâş geliri olmak üzere tahsis edilen çeşitli tîmârların senelik hasılâtının 2000 kuruşu ancak bulabildiğini, oysa maâşının Kanûnnâme mucebince 4000 kuruş olduğunu ifâde ettiğinde; Humbarahâne Nâzırı Mehmet Nazif Efendi'nin de mühürlü ilâmıyla, konunun tahkîkine girişilmiş ve zikredilmiş olduğu gibi, tahsis edilen tîmârların gereken geliri temin edemediği belirlenmiştir. Noksan kalan meblağın, ilâve tîmâr ve zeâmet ile karşılanması gerekmekle beraber, Humbaracı ve Lağımcı tîmârlarının, bu Ocaklara mahsûs olduğu ve Mühendishâne'ye tahsisi memnû' olduğu, Dergâh-ı âlî Humbaracılar Ocağı Kanûnnâmeleri'nde musarrah olması hasebiyle; Hüseyin Rıfkı Efendi'nin ma'işet sıkıntısının, *"sebkat eden emeğine terahhumen"* 2000 kuruş hasılâtlı başkaca tîmârlar ilhâkıyla giderilmesi ve maâşını noksânsız almasının temini husûsunda gerekli kararın irâdesi sâdır olmuştur. Ancak, buna rağmen, bu iş için bazı Sancak tîmârlarından mahlûl vuk'unun beklenmesi icâb ettiğinden, maâşı için senelik 2000 kuruşun Hazine'den verilmesi cihetine gidilmesi mecburiyeti hasıl olmuş ve 16.9.1814'de (Şevvâl 1229'dan itibâren) kifâyet etmeyen tîmâr gelirlerinin farkı olarak düşünülen 2000 kuruşun Hazine'den (*"cânib-i mîrî"*) ödenmesine başlanmıştır[3]. Neticede, Hüseyin Rıfkı Efendi'nin bu tarihten önce, kâğıd üzerinde alması gereken 4000 kuruş senelik maâş gelirinden doğru dürüst ve tam olarak istifâde edemediği ve sıkıntı çektiği anlaşılmaktadır.

Başhoca düzeyinde maâş kifâyetsizliği ve geçim sıkıntısını örneklemeye devâm edecek olursak, maâş olarak gözüken senelik 4000 kuruşluk gelirin sözde ve kâğıd üzerinde kalma hâlinin ve üstelik uzun seneler değişmeden aynı mıkdârda durmasının devâm etmekte olduğu, Ekim 1828 tarihli olarak, yine Mühendishâne başhocası olan Ali Bey'in vâki' müracaâtından takib edebilmekteyiz[4].

---

1 Bkz. Beşinci Bölüm.

2 Hakkında bkz. İhsanoğlu, *"İshâk Efendi"*, s. 742, n. 27. Ayrıca bkz. İhsanoğlu, *"Batı Bilimi ve Osmanlı Dünyası"*, s. 761, n. 72. ve *"Başhoca İshâk Efendi"*, s. 14. Hüseyin Rıfkı Efendi'nin başhocalığa 1800'de atandığına dâir kayıd ise düzeltilmelidir. Bkz. Ulucay-Kartekin, *Yüksek Mühendis Okulu*, s. 85. Hüseyin Rıfkı Efendi'nin 1801 senesi sonunda Mühendishâne hocası olarak tayin edilişi için bkz. s. 124.

3 *MMD*, s. 409. *Orta Üst* kayıd. Tarih: 3.ZA.1229/17.10.1814.

4 *MMD*, s. 409. *Derkenâr* kaydı. Tarih: 17.RA.1244/27.9.1828.

1817'de (1233 H.) başhocalık hizmetine memûr kılındığını ve ber-muceb-i Kanûnnâme senevî 4000 kuruşluk *"ze'âmet"* tahsis buyurulmuş olduğunu ifâde eden Ali Bey, Mühendishâne'de *"leyl ü nehâr fenn-i hendese ve ulûm-ı sâ'ire kırâ'at ve ta'lîmi ile meşgûl"* olduğunu, kendisine tahsis edilen *"ze'âmet-i mezkûrdan gayrı âhar mahalden bir lokma murâd ve ma'âşı olmadığını"* dile getirerek, selefi Hüseyin Rıfkı Efendi'ye, *"Tevsî'-i idâre-i ma'âşı zımnında"* Hazine'den ödenen senevî 2000 kuruşun kendisine de inâyet buyurulmasını inhâ ve istirhâm etmektedir. Muktezâsı Humbarahâne Nâzırı Sâlih Efendi'den soruldukta, Ali Bey'in uhdesindeki geliri senevî 4000 kuruş olmakla beraber, bu gelirin tam olarak tahakkuk etmediği ikrâr ve dolayısıyla, *"âhar mahalden habbe-i vahide mutasarrıf ma'âşı olmayan"* Ali Bey'in zarûret çekmekte olduğu ve kendisini idâre edemediği, *"duyûn-ı kesîreye girîftâr ve muzdaribü'l-hâl"* olduğu tasrih edilmiştir. Oysa, kendisi, hergün Mühendishâne'de *"dört sınıf şâgirdâne tedrîs ve fenn-i hendeseyi ta'lîm ile meşgûl"*dür. *"Hâline merhameten"* selefine tahsis edilen 2000 kuruş senelik gelirin kendisine de *"inâyet"* buyurulması, Sâlih Efendi tarafından niyâz edilmekteydi. Ancak, buna rağmen, bu konuda Ali Bey'in selefi Hüseyin Rıfkı Efendi kadar şanslı olmadığı görülmektedir. *"Kendisine el'ân 4000 kuruşluk bir gelir tahsîsi var iken, şu aralık cânib-i mîrîden ma'âş tahsîsi iktizâ etmez. Münâsib mahlûl olur ise, ol vakt ilhâken tevcîh olunur"*, kararı ile kendisinin, *"ne hâli varsa görsün"* durumuna sokulmuş olduğu anlaşılıyor[1]. Zirâ, kâğıd üzerinde görülen ve yirmi küsür sene evvel tesbit edilmiş olmakla beraber, hiç değişmeden kalmış olan bu maâş tutarına bu şekilde kaygusuz kalınmasının başka bir izâhı yoktur. Ancak, *"... şu aralık..."* kaydı, o sıralarda içinde bulunduğu sıkışık durumda olanın yalnız Ali Bey olmadığını bizlere hatırlatmaktadır. Kasd edilen sıkıntılı durumun 1828/29 Osmanlı-Rus savaşı olduğu açıktır. Ruslar, üstelik o sıralarda, yani birkaç hafta kadar önce Edirne'yi ele geçirmiş bulunuyorlardı (22.8.1828). Düşmanın İstanbul yakınlarına geldiği bir zamanda maâş konusuna sağlıklı bir çözüm getirilmesi beklenemez ise de, bunca yıllar aynı düzeyde tutulmuş olmasının da makul bir izâhını yapmak zordur. Zirâ, krizler ve savaşlar bütün Mahmûd devrini dolduracak yoğunluktadır. Bu durumda, hocalara da *"inâyet ola"* cevâbından gayrısı kalmamaktadır!..

Mühendishâne-i Berrî mensuplarının iç açıcı olmayan bu durumları yanında, aynı şekilde senelerdir değişmeden kalan ve üstelik çok daha düşük maâşlarla yetinmek zorunda bırakılan Mühendishâne-i Bahrî hocalarının da fevkalâde zor şartlar içinde bulundukları ve müessesenin mu'attal bir hâlde kaldığı ve gelişmesinin uzun yıllardan beri tamamen durmuş olduğu gözlenmektedir. Geçim sıkıntısı çeken hocalar ve talebelerin bazıları vazifeden ayrılmış, dolayısıyla okulu terk etmiştir. Hoca ve talebeler bezginlik, usanç ve ümitsizlik içine düşmekte ve başka işler tutmak mecbûriyetinde kalmaktadır. Bu durum, güncel boyutları bugün için dahi hâlâ geçerli olan bir tesbit olmak üzere ilgi çekicidir. Buna bir son vermek için, maâşların mümkün mertebe arttırılması ve durumun islâhı cihetine acîlen gidilmesi, Kaptan-ı Deryâ Hüsrev Paşa tarafından kaleme alınan 1824 tarihli bir mufassal raporda açıkca dile getirilmektedir[2]. Mühendishâne-i Bahrî'de geniş bir düzenlemeye gidilmesi ve mevcûd hoca, halife ve şâgirdânın geçim sıkıntısı altında başka işler ve başka yerlerde rızk peşinde koşmalarının önlenmesi ve yalnızca eğitim işleriyle meşgûl olmalarının temini amacıyla, maâşlarının yükseltilmesinin gerektiği, Hüsrev Paşa tarafından, kendisinin daha ilk Kaptan-ı Deryâ'lığı eyyâmında (1811-1818) gündeme getirilmiş olmakla beraber, bir çözüme kavuşturulamamıştı. Kendisinin bu yöndeki teklifi, o zaman meclislerde görüşülmüş, müzâkere edilmiş ve hattâ tasvib ve kabul dahi edilmiştir. Ancak, yapılacak zamlardan oluşacak yirmi bin küsür kuruşun nasıl ve nereden karşılanacağına bir çare bulunamadığından, dolayısıyla bir kaynak yaratılamadığından, bu iş gerçekleşemeden kalmıştır[3]. Oysa, Mühendishâne-i Bahrî'deki hoca, halife

---

[1] *MMD*, s. 409. *Derkenâr* kaydı.

[2] *BOA. HH.* 24048. Tarih: 13.M.1240/7 9.1824: Kaptan-ı Deryâ Hüsrev Paşa'nın *Raporu*. Bkz. *Vesikalar*

[3] *BOA. HH.* 24019. Tarih: 13.M.1240/7.9.1824. Hüsrev Paşa tarafından tanzîm edilen maâşları gösterir *"Varaka"*. Bkz. *Vesikalar*.

ve şâgirdânın maâşları, en son tanzim edildikleri 1804 (1219 H.) senesinden bu yana geçen yirmi sene içinde hep aynı kalmış ve herhangi bir değişikliğe uğramamıştır. Bu durumu ifâde eden Hüsrev Paşa, şimdiki ikinci Kaptan-ı Deryâlığında (1822-1827) buna bir çözüm getirmeye azimlidir[1]. Aksi hâlde, eğitimin devâmını temin ve elemanların geçim derdine düşmüş olarak başka yerlerde iş tutmalarının ve talebelerin bir yolunu bulup, Mühendishâne-i Berrî'ye geçmelerinin[2] önlenmesi ve müesseseye işlerlik kazandırılması mümkün olamıyacaktır. Bu kanıda olan Hüsrev Paşa, Tersâne Hazinesi'nin zamlı maâş giderlerini karşılamaktan uzak olduğunu görmekteydi. Ancak, Mühendishâne-i Bahrî'deki eğitimi canlandırmak ve mühendislik hizmetlerini verebilecek elemanların yetiştirilmesinin önemini, bir takım maddî imkânsızlarla göz ardı etmek niyetinde olmadığı da anlaşılmaktadır. 1804 senesinde tesbit edilen maâşlara yapılacak zamların tutarının 27.300 kuruşa varacağım hesaplayan Hüsrev Paşa, bunları, genel ve 1804'deki ve şimdi (1824) yapılacak artışları mukayeseli olarak gösteren bir tablo (*"varaka"*) hâlinde hazırlayarak göstermiştir[3]. Bu *"varaka"*nın incelenmesi durumu yeterli bir şekilde açıklığa kavuşturmaktadır. Mühendishâne-i Berrî'nin kâğıd üzerinde dahi olsa yüksek görünen maâşlarıyla mukayesesi ise, Mühendishâne-i Bahrî'deki maâş fukaralığını, dolayısıyla bu ilk müessesenin uğradığı ağır ihmâli daha açık bir şekilde gözler önüne serebilmektedir.

---

[1] *BOA. HH.* 24048.

[2] *BOA. HH* 24048. Zirâ talebeleri ve hocalarının maâşları Mühendishâne-i Bahrî'ye göre daha dolguncadır.

[3] *BOA. HH.* 24019. *"Varaka"* için bkz. *Vesikalar*

Mühendishâne-i Bahrî'nin Maâş Cedveli*

Kadro	Nefer	1804 Eski Maâş tutarı Aylık/kuruş		Nefer	1824 Yeni Zamlı Maâş Aylık/kuruş	Yapılan Zam Aylık/kuruş
Fenn-i Harita Hendesehânesi'nin bu def'a verilen nizâm mucebince bir aylık mâhiyye ve ta'yînâtı						
Hoca	1	83		1	180	97
Halife-i Evvel	1	70		1	100	30
Halife-i Sânî	1	70		1	80	20
Hattât	1	20		1	50	30
Odacı	1	10		1	25	15
			Sınıf-ı Evvel	20	45/900	–
Şâgirdân	35	15/525	Sınıf-ı Sânî	15	30/450	–
			Sınıf-ı Sâlis	10	15/150	
Yekûn	40	768		50	1935	

Kadro	Nefer	1804 Eski Maâş tutarı Aylık/kuruş		Nefer	1824 Yeni Zamlı Maâş Aylık/kuruş	Yapılan Zam Aylık/kuruş
Fenn-i İnşâ'iyye Hendesehânesi'nin bu def'a verilen nizâmı mucebince bir aylık mâhiyye ve ta'yînâtı						
Halife-i Evvel	1	100		1	150	50
Halife-i Sânî	1	80		1	100	20
Hülefâ	6	50/300		–	–	–
Mülâzım	3	10/30		–	–	–
			Sınıf-ı Evvel	8	80/640	–
Şâgirdân	4	24/96	Sınıf-ı Sânî	10	45/450	–
			Sınıf-ı Sâlis	3	15/45	–
Yekûn	15	606		23	1385	

Her iki Hendesehâne kadroları için yapılan bir aylık genel zam tutarı	3320	kuruş
Her iki Hendesehâne kadroları için yapılan bir aylık yeni ta'yînât tutarı	668	kuruş
Yekûn	3988	kuruş
Her iki Hendesehâne'nin 1804'den beri devâm eden eski maâş ve ta'yînât tutarı	1710	kuruş
Yeni zamlardan oluşan aylık yük tutarı	2278	kuruş
Eski ödemeler hesâbıyla Mühendishâne'nin bir senelik maâş ve ta'yînât tutarı (1710x12)=	20520	kuruş
Yeni ödemeler hesâbıyla Mühendishâne'nin bir senelik maâş ve ta'yînât tutarı (3988x12)=	47856	kuruş
Yapılan zamlar sebebiyle oluşan bir senelik ilave gider (47856-20520)=	27336**	kuruş

Hüsrev Paşa'nın, bu raporunda ayrıca Mühendishâne-i Bahrî'deki eğitimin de rayına oturtulması konusunu ele aldığı görülmektedir. Mühendishâne başhocası olan Gelenbevîzâde Mehmet Emîn Efendi'nin, *"illet-i mizâc ve kıllet-i ma'âşı"* sebebiyle, Mühendishâne'ye hergün gelemediğini zikreden Hüsrev Paşa, Başhalife olan Halil Efendi'nin de her ne kadar, *"fenninde mâhir"* olduğunu dile getirmekteyse de, kendisinin başhocalığa iktidârı olmadığını, hattâ bu gerçeğin bizzât kendisi tarafından da ikrâr edilmekte olduğunu ifâde etmekteydi. Münâsib bir hoca aranması icâb ettiğinden, gözler hâliyle öbür kaynağa, yani Mühendishâne-i Berrî'ye çevrilmiştir. Burada ikinci hoca olarak vazife görmekte olan, sabık ve müteveffa Divân Tercümanı Yahya Efendi'nin oğlu Mehmet Ruheddin Efendi'nin Mühendishâne-i Bahrî'ye transfer edilmesi gündeme gelmiştir. Kendisinin, *"ilm-i hen-*

* *BOA. HH.* Nr. 24019. Tarih 13.M.1240/7.9.1824.
** Vesikada sehven 27330 olarak toplanmıştır.

dese"de mehâreti, Fransızca'dan Türkçe'ye tercüme edebildiği gibi husûsiyetleri, o sırada Divân Tercümanı vazifesini yürüten İshâk Efendi tarafından ihbâr edilmiştir. Neticede, Mühendishâne Berrî Başhocası Ali Bey'i huzuruna celb eden Hüsrev Paşa, bu işi karara bağlamıştır. Mehmet Ruheddin Efendi, almakta olduğu senelik 3500 kuruş maâşı ve malûm tayinâtıyla Mühendishâne-i Bahrî'ye başhoca olarak geçmektedir. Oysa, o sırada, sözü edilen Başhoca Gelenbevîzâde'nin senelik battal maâşı, *"kıllet-i ma'âş"* tanımlamasıyla da belirtildiği üzere, senede ancak 1200 kuruş tutmaktaydı[1].

Okutulan Dersler ve Eğitim

Mühendishâne-i Berrî'de verilen eğitimin başlıca hedefinin, *"hülefâ, neferât ve mülâzımların hendese ve hesâbı tahsîl ve tertîb ü tasnîf-i asker ve istihkâmâta dâ'ir sanâyi'-i harbiyyeyi tekmîl ve kesb-i mehâret eylemeleri"* husûsu olduğu dile getirildiğine göre[2], bu yeni müessesenin Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'na bağlı ve bu ocaklar bünyesinde faaliyet gösterecek bir *"Topçu ve İstihkâm ve Mühendislik Mekteb-i Hümâyûnu"* olarak düşünüldüğü ve böyle bir geniş hizmete cevâb vermesinin beklendiği anlaşılır. Bunun ilhâm kaynağı ve örneğinin Maria Theresia devri müesseselerinden olarak, Ebu Bekir Râtıp Efendi'nin dile getirdiği, Avusturya *"Militer Akademisi"*[3], dolayısıyla D'Ohsson'un, *"Nizâm-ı Cedîd"*e dâir verdiği *"Lâhiya"*sında aynı anlamda olarak vurguladığı gibi bir *"Mekteb-i Fünûn-i Harbiyye"*[4] olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Nitekim, Mühendishâne-i Berrî'nin ders programlarının, Râtıp Efendi'nin gösterdiği şekilde Avusturya *"Akademie Militär"* ve *"Akademie Enginieur"* (*"Hendese mektebi"*/Mühendislik Akademisi)[5]'de okutulan derslerin her ikisinin de bir karışımı olduğu görülür: Hendese, coğrafya, mesâha, hesap, teknik resim ve harita ve tasvîr, mekanik, istihkâmât ve binâ emsâli muhârebeye müte'allik fünûn (Akademi militär); istihkâmât-ı kıl'â ve muhâsara ve müdâfa'a ve muhâfaza fenleri (Akademi Enginieur)[6]. Devrin bu anlamdaki askerî ve teknik ihtiyâcının arzettiği zafiyyet de zaten bu husûsu teyîd eder mahiyyettedir. Durum böyle olunca okulda yürütülen derslerin de bu doğrultuda olacağı açıktır. Nitekim, Mahmûd Râ'if Efendi, bu husûsu Mühendishâne'nin merbût bulunduğu Humbaracı ve Lağımcı Ocaklarının Kanûnnâmesinden istihrâcen şu satırlarıyla tasrîh etmektedir: "... *İşbu Mühendishâne-i Hümâyûn hocası efendi ve halifeler dâ'imâ ve müstemirren humbara atmak ve âna dâ'ir sanâyi'-i âteş-bâzî ve fünûn-ı harbiyyeyi humbaracı neferâtına ve Lağım bağlamak ve âna dâ'ir sanâyi'nin ilmîsini ve amelisini Lağımcı neferâtına ve fenn-i hendese üzere meteris hafretmek ve tabya inşâ ettirmek ve kal'a tabyası yaptırmak ve ordu mahallini tahsîs etmek ve top kundağı ve tekerlek ve humbara kundağı ve cisr tombazı yaptırmak ve âna dâ'ir sanâyi'i, Lağımcılardan fenn-i hendeseyi tahsîl edecek mühendislere meşk ü ta'lîm ve tahsîl edecekleri ma'arife dâ'ir müfîd risâleler te'lîfiyle fünûn-ı mezkûreyi etrafıyla iktizâ edenlere ale'd-devâm ifâde vü tefhîm etmek... ve tahsîline me'mûr oldukları fenlerine dâ'ir mühendishâne'de resimler çizüp, kışlalarında ameleye tefhîm ü irâ'e ile alçıdan ve ağaçtan sagîr nümûneler inşâ ettirmek..."*[7]. Mühendishâne'ye kayd edilen ve yeni başlayan

---

[1] *BOA. HH.* 24048.
[2] *MMD,* s. 310-311.
[3] Ebu Bekir Râtıb Efendi, *"Büyük Lâyiha"*, v. 12b, vd.
[4] Beydilli, *"D'Ohsson"*, s. 268.
[5] Ebu Bekir Râtıb Efendi, *"Büyük Lâyiha"*, v. 13a.
[6] Ebu Bekir Râtıb Efendi, *"Büyük Lâyiha"*, v. 12b.
[7] Mahmûd Râ'if, *Tableau,* Neşre hazırladığımız Osmanlıca özgün metninden. Keza, Fransızca metin, s. 38. Aynı kayıtlar için 9.12.1801 tarihli *Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Kanûnnâmesi Zeyli, BOA. CM,* 921; *Lağımcı Ocakları Kanûnnâmesi, Zeyli, Nuri Tarihi,* v. 206a-207a. Yukarıda işaret ettiğimiz Avusturya örneğindeki Mühendishâne'de vazife görecek hocalardan beklenen nitelik, bu Avusturya Mühendishâne *Kanûnnâmesi*'nin dördüncü maddesi olarak Râtib Efendi'nin *Lâyiha*'sında yer almakta olup, bunlar bizim hocalardan beklenilenlerin hemen aynıdır: "*Şart-ı râbî:* Bu Akademiya için lâzım üstâdlar ki, elsine-i mütenevvi' ve müte'addideye âşinâ ve fünûn-ı harbiyye ve hendeseye ve idâre-i askeriyyeye dânâ ve coğrafya ve resm ve harita ve nakş ve tasvîr ve fürûsiyyet ve istihkâmât ve inşâ-i kılâ' ve müdâfaa ve muhâsara ve muhâfaza fenlerine ve şanz [metris] ve tabya ve kule inşâsına ve ordu ve asker tertîb-i nizâ-

öğrencilerin eğitimine öncelikle matematik *("hesâb")* öğretilmesiyle başlanır. Daha sonra, Gelenbevî İsmâil Efendi'nin *"Müselles Risâlesi"*nin okutulması ile geometri (*"hendese"*) derslerine girilirdi. Bu arada, *"hüsn-ı hatt"* ve imlâ, teknik resim, Arapca ve Fransızca gibi dersler de görülürdü. Yine Gelenbevî'nin, *"Hesâb-ı Küsûr ve Cebr-i Mukābele Risâlesi"* ders kitabı olarak kullanılırdı. Bundan sonra, İngilizce'den tercüme edilen, *"Usûl-ı Hendese Risâlesi"* ve bunun akabinde Lafitte Clavé'nin *"Ordu Tertîbine dâ'ir"* kitabından yine okuma kitabı olarak istifâde edilir ve *"nesh makāmından olmak üzere kırâ'at"* ettirilirdi. Bu derslerin işlenmesinden sonra, çağdaş harb ilmini işleyen (*"sanâyi'-i harbiyyeyi müştemil kütüb-i fenniyye"*) eserlere geçilirdi[1]. Bu şekilde görülen derslere gerekli olan kitap ve risâlelerin tercüme ve telifleri ile hazırlanarak, basılmaları önceliği olan bir iş olarak telakki edilmiştir[2]. Bu konularla ilgili eserler genelde yabancı dillerde (özellikle, Fransızca ve İngilizce ve bazıları ise Arapca olmaları gibi) olması, bunların tercümelerine öncelik verilmesini icâbettirdiği gibi, hocalardan tercümeler dışında, gerekli eserleri telif etmeleri beklenirdi[3]. İkinci sınıfta yer alan coğrafya dersleri, üçüncü sınıfta da devâm eder. Üçüncü ve dördüncü sınıflarda öğrenciler, artık gerekli eğitime tam olarak intikal etmişlerdir: Ölçme (*"mesâha"*), harita çıkarma, lağımcılık ve müstahkem binâlar inşâsı, çağdaş askerlik tertîbi, topçuluk; lağımcılık ve istihkâm gibi temelde yüksek matematike dayanan, koni kesitleri (*"fenn-i mahrûtiyyât"*), difrensiyel hesap (*"Hesâb-ı Tefazülî"*), integral hesap (*"Hesâb-ı Tamâmî"*), mekanik (*"İlm-i Cerr-i Eskāl"*) ve astronomi (*"İlm-i Hey'et"*) gibi her türlü *"mühendislik"* bilimini tahsil ederlerdi. İmparatorluğun teknik alandaki büyük ihtiyâcı ve bu alandaki zafiyeti, ilk devir mühendislerinin tüm branşlarda bilgi ve beceri sahibi olmalarını gerektirmekte olduğundan, herbiri ayrı bir disiplin olabilecek bilim dallarında bâriz bir ihtisaslaşmaya henüz gidilememiştir. Bir mühendis hemen herşeyi bilmek durumundadır[4].

Arâzî üzerinde tatbikî olarak yapılan ölçme gibi dersler, meraklı seyirciler tarafından da izlenir, bazen de kadîm Ocak mensûbânı bıçkınlarınca lâf atılarak, alaya alınırdı. Mühendishâne-i Berrî'nin genç ve ilk mühendislerinden Seyyîd Mustafa, eserinde[5], bu tür dersleri anlatmakta, çağdaş asker kullanımı ve harb san'atının modern mühendislik bilimi üzerine dayandığını ifâde ile bunu idrâkten uzak olanların, ellerinde cetvel ve pergelleriyle sahraya çıkan, arâzîde çalışan, ellerindeki kâğıdlarına birşeyler yazıp-çizen genç mühendis adaylarına, harblerin pergel ve cetvelle mi kazanılacağı, yollu lâflar attıklarını, renkli bir şekilde anlatmıştır: *"... Bu kâğıdlar üzerine bu çizgileri ne çizersiniz? Bunun ne fâ'idesi vardır? Harb ü peygâr cedvel ü pergâr ile olmaz!"*[6]. Seyyîd Mustafa'nın, *"cehâlet sadâsı ve nâdânlık nidâsı"* olarak nitelediği, *"sâde-dilân-ı cehele-i nâs"*'ın da iştirâk ettiği bu telakkinin, imparatorluğun terakki yolunda karşısında duran en büyük engelden biri olduğu muhakkaktır. Gerçekten, çağdaş savaşların, artık Yeniçeri Ocağı anlayışıyla, *"destiye kurşun atmak, keçeye pala sallamak"* talîmi ile yetinilerek kazamlamıyacağı ve gidişâta yön verecek bilim dallarının mühendislik biliminden geçtiğinin, dolayısıyla, müsbet ilme dayandığının ve en etkili silahın, *"pergel ve cetvel"* olduğunun idrâk edilmesi uzun zamanlar alacaktır.

---

mına ve mesâha ve cerr-i eskāl emsâl muhârebeye lâzım olan ma'arif ve sanâyi'e vukûf ve mehâret sahibi olan mu'allimlerdir". Ebu Bekir Râtib Efendi, *"Büyük Layiha"*, v. 12b-13a.

1 *MMD*, s. 310-311.

2 Bkz. Üçüncü Bölüm.

3 Kezâ, Mühendishâne başhocası Ali Bey'in Ali Kuşcu'nun *"Fethiye"* nâm eserini, *"Mir'ât-ı Âlem"* adıyla Türkçe'ye tercüme etmesi ve 250 adet basılması kararını istihsâl eden Sadrıazâm Paşa takrîrinde ayrıca dile getirildiği gibi. Bkz. *BOA. HH.* 40090. Sene: 1245/1829.

4 Bu konuda bkz. s. 359.

5 *Diatribe de l'ingénieur Seid Moustapha sur l'état actuel de l'art militaire, du génie, et des sciences à Constantinople.* Bkz. Beydilli, *"Seyyîd Mustafa"*. Üsküdar Matbaası'nda basılan ilk kitaplar arasında yer alan bu eser ve müellifi hakkında müstakil bir inceleme yapmış olduğumuzdan, bu çalışmamızda üzerinde ayrıca durulmayacaktır.

6 Beydilli, *"Seyyîd Mustafa"*, s. 432.

* ⁂ بسم الله الرحمن الرحيم ⁂ *

حمد وسپاس بی قیاس وشکر وستایش
بی مقیاس اول خالق عالم عناصر والافلاکک تنزهت
ذاته عن مشابهة الاشکال والاشتراکک اولان
جناب کبریانک شان عظمتنه واجب وشایاندر که
نه طاق اسمانی کواکب سیاره وثابته ایله تزیین واقالیم
زمینی موالید ثلثه ایله تقیین قلمشدر ونتیجهٔ صلوة
تحیات بی عد وزکیهٔ سلام طیبات لایعد اول قطب
کرهٔ رسالت ومرکز مدار نجم کرامت اولان فخر الانبیا
افندیمز حضرتلرینه لایق وجسباندر که وجود شریفی
باعث احداث بسایط وآفاق وسبب تدویر لطائف
نه طاق اولمشدر وادعیهٔ لایقهٔ بی نهایه وتصلیه وترضیهٔ
عدیم الغایه اول آل واصحاب واتباعنه سزا
وارزاندر که هر بری نجوم سماء خلافت ومدار کوکب
ولایت اولمشدر وبعد معلوم اوله که حکمت نظریه

اقسامندن

٣

اقسامندن قسم اوسط اولان علوم ریاضیه نک
بر قسمی دخی علم هیئت اولوب واشبو علم هیئتده
حکمای متقدمین ومتأخرین اوچ قول اوزرینه ذاهب
اولملریله قول اول ارسطالیس وبطلمیوسک
ذاهب اولدیغی قولدرکه کرهٔ ارض ثابت وانک اطرافنده
کواکب سیاره وثابته متحرک اولمقدر وقول ثانی
فیثاغورسین وافلاطون وقوپرنیقوسک ذاهب اولدیغی
قولدرکه شمس ثابت وارض انک اطرافنده وقمر ارضک
اطرافنده وکواکب باقیه شمسک اطرافنده متحرک
اولمقدر وقول ثالث تیقوبراهه نک ذاهب اولدیغی قولدرکه
ارض ثابت وقمر وشمس وکواکب ثابته انک اطرافنده
وکواکب باقیه شمسک اطرافنده متحرک اولمقدر زیرا
اقوال ثلثهٔ مذکورهدن قول اول بلاد اسلامیهده معتبر
اولدیغی کبی اولنان زیجلر دخی انک اوزرینه مرتب اولوب
وطبع حقیره دخی اشبو قول موافق اولدیغندن انک
اوزرینه تألیف اولنان بعض کتب ورسائل تتبع
ومطالعه اولندقده ابو الفتح سلطان محمد خان علیه الرحمة
والغفران حضرتلرینک زمان سلطنتلرنده میرزا الوغ بکک
رصدلرندن فاضل محقق وکامل مدقق افضل
المتقدمین واکمل المتأخرین مولانا علاء الملة والدین
علی القوشجی رحمة الله علیهک اشبو فن جلیل القدرده

6) *Mir'ât-ı âlem* : Ali Kuşcu'nun *Fethiye* adlı Arapça eserinin Mühendishâne hocalarından Seyyîd Ali Efendi tarafından yapılan Türkçe tercümesi. Üsküdar matbaası, Şubat 1824. Eserin ilk sahifeleri.

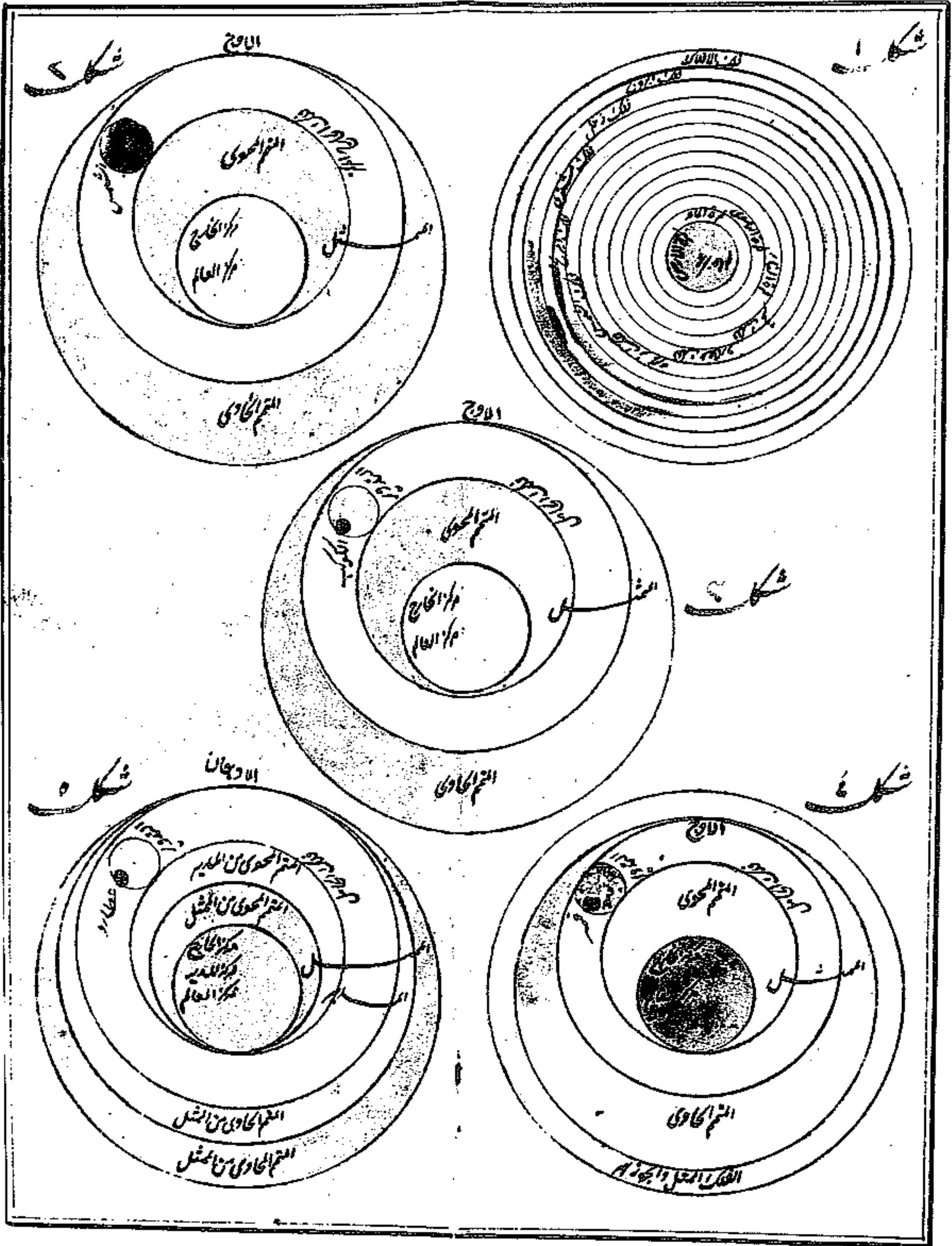
١٣٠

وذكر اولنان مواددن ظاهر اولدیکه ثوابتدن قدر اول
اولان کوکبك قطرنده قطر ارضك التی مثلی والتی
دقیقه اولوب اشبو کواکبك جرمی ظاهر اولمق ایچون
اول ایکیسنك مکعبلری اخذ اولندقده انك
جرمی جرم ارضك ایکیوز یکرمی یدی مثلی
اولدیغی آشکار اولور
والله اعلم

طبعت هذه الرسالة المسماة بمرآة العالم بعون الله
الاجل الاحکم بمعرفة ابراهیم صائب مدیر
دار الطباعة العامرة فی اواخر الجمادی الآخرة
من سنة تسع وثلثین ومائتین
والف

معلوم اوله که ثوابتك قدرلری التی مرتبه اولمق اوزره ترتیب اولنوب قدر اولده اولان کوکب قدر سادسده اولان کوکبك التی مثلی اولنجه دکلدر. بونلرك تفاضلی التیشر اولمق اوزره اخذ اولنوب قدر اولده اولان کوکب اعظمی وقدر سادسده اولان اصغری اولور وکذا انك هر قدرده اولان اقداری متفاوت اولدیغیچون کوکبك هر قدری دخی اوچ مرتبه یعنی اکبر واوسط واصغر اولمق اوزره اعتبار اولنمشدر

7) *Mir'ât-ı âlem.* Eserin son sahifesi.

8) *Mir'ât-ı âlem* . Eserdeki şekillerinden bir örnek.

DIATRIBE

DE

L'INGENIEUR SÉID MOUSTAPHA SUR L'ETAT ACTUEL DE L'ART MILITAIRE, DU GÉNIE, ET DES SCIENCES A CONSTANTINOPLE.

Dans la nouvelle Typographie de Scutar fondee par le SULTAN SELIM III.

1803

2

AVANT PROPOS

Sur mon Etat.

Né à Constantinople, je sentis dès ma plus tendre enfance un penchant à l'étude des Sciences et des Arts; d'après ce goût prématuré, pour ainsi dire, que j'observois en moi, je serois tenté d'opiner contre ces Philosophes qui refusent d'admettre des inclinations innées dans l'homme: cette secte de Philosophes la plus nombreuse et la plus brillante s'appuie, à la vérité, sur des raisons très solides en niant dans l'homme ce goût inné pour certaines choses, une impulsion quelconque, ou une instruction étrangère n'ayant pas eu lieu du tout; la science dans l'homme n'étant qu'une qualité accessoire; elle ne peut, disent-ils, qu'être acquise; comment l'homme dont on n'a pas du tout dirigé l'entendement, peut-il avoir des connoissances qui ne s'acquièrent guères que par une étude continuelle et opiniâtre? Cette proposition ne peut pas être révoquée en doute, et le cours constant et ordinaire de la nature est tel; mais n'y a-t-il pas aussi des exceptions à la règle? n'a-t-on jamais

DIATRIBE Eserin ünvân sahifesi.

AVANT PROPOS Eserin, Seyyîd Mustafa'nın kendi durumu, çocukluğu ve ailesi, çocuk yaşından beri müsbet ilimlere duyduğu ilgi ve helecanı dile getiren eserin ilk sahifesi.

9) 1795'de eğitime başlayan Mühendishâne-i Berrî'nin ilk talebeleri arasında yer alan Küçük Seyyîd Mustafa'nın *Nizâm-ı Cedîd* adı altında, genelde askerî alanda yapılan yenilikleri konu alan ve bu tür faaliyetler karşısında duyduğu helecanı dile getiren eseri. *Nizâm-ı Cedîd* 'i tanıtım amacını güttüğünden Fransızca olarak kaleme alınmıştır. 1803'de Üsküdar Matbaasında basılmıştır. Bu eserin tıpkıbasımı için Bkz. K.Beydilli, "*Seyyîd Mustafa*". Yukarıda bu eserin ilk ve *Mukaddime* sahifeleri görülmektedir.

10) Seyyîd Mustafa'nın kendisi hakkında bilgi verdiği ve müsbet ilimlere duyduğu ilgiyi dile getirdiği eserin ilk Osmanlıca/Türkçe yazma metninin *Mukaddime* sahifesi. Eserin bu özgün Türkçe yazma metninin neşri için bkz. K. Beydilli, *"Seyyîd Mustafa"*.

Mühendishâne-i Berrî'de Başhoca İshâk Efendi tarafından derslerin nasıl yapıldığı, *"Takvîm-i Vekâyi'"*de (sene, 1249/1833) anlatılmış olması, konunun nadir bilgileri arasında yer alır. Buna göre, İshâk Efendi, eğitimi altındaki 36 öğrencisiyle Mühendishâne'nin kütüphânesinde ders yapmaktadır. Öğrenciler, üçer kişilik küçük gruplar (*"Takım"*) hâlindedir ve her ders günü bir *"takım"* nöbetcidir. Öğrenciler, değinildiği gibi sandalyeler üzerine oturmakta ve dersleri böylece takib etmektedirler. Karşılarında bir karatahta yer alır. Hoca, ders hakkında bu karatahtaya tebeşirle icâb edenleri yazar. Önce, Bezo'nun [Étienne Bezout] Fransızca Riyâziyye kitâbının ikinci cildinden okunur. Bu risâleden okunan parça, nöbetci olan *"takım"* tarafından Fransızca olarak karatahtaya yazılır. Böylece, Fransızca yazma alışkanlığı arttırılır. Sonra, Fransızca-Arapca gramer dersi yapılır. Her iki dilden Türkçe'ye tercümelerle derse devâm edilir Talebelerin kendi ellerindeki *"siyah yazıtaşlarına"* yazdıklarını hoca tashih eder. Daha sonra, hidrolik (*"Hendese-i miyâh"*) dersine geçilir. Tahtaya şekiller çizilir. Bu dersten sonra, kısa bir teneffüs yapılır. Talebeler odalarında dinlenirler. Akabinde tekrar Kütüphâne'de toplanılır ve İshâk Hoca'nın *"Ulûm-ı Riyâziyye"* adlı eserinin ikinci cildinden Mekanik (*"ilm-i cerr-i eskâl"*) okunur. Yine, tahtaya resimler çizilir. Hoca, talebelerin yazdıklarını kontrol eder, suâllerini cevaplandırır ve bizzât kendi bazı suâller tevcih eder. Ders sonunda tekrar herkes odasına çekilir. İkindi vaktine kadar istirahat edilir. Namaz için cami'e gidilir. Namazdan sonra derse burada devâm edilir. İshâk Efendi, müsta'id talebelere, *"İlm-i Mantık'da İsagoci Risâlesi"*ni okutur. Yine, karatahta ortadadır. Arapca kaideler Fransızca kaidelere dönüştürülür. Dil bilgisi takviyye edilir. Bu dersten sonra, yine İshâk Efendi'nin *"Siyağa"* adlı eserinden bahisler okunur. O gün nöbetci olan *"takım"*, tahtaya şekiller çizer ve yine suâl ve cevâplarla derse nihâyet verilir. Daha sonra halifelerden biri münâvebe üzere, talebeler de bir *"ressâm"* ve on nefer ile arâzîye çıkarlar ve okunan hendese derslerini arâzîde tatbik ederler. Kâğıdlara yazıp, çizerler -Seyyîd Mustafa'nın seneler evvelinden anlattığı gibi- ve dönüşte başhocaya verirler. Müsta'id halifelerden halife-i sânî İsmâil Efendi sabahları, *"Usûl-ı Hendese"*, ikindi üzeri ise, *"Mecmû'a-i Ulûm-ı Riyâziyye"*nin ikinci cildinden okutur. Sınıf-ı evvel şagirdânından, İshâk hoca'nın oğlu Samî Efendi, babasının derslerini öğrendikten sonra, Bezo'nun risâlesinin birinci cildini ve ikindi üzeri ise, *"İlm-i Sarf"*dan *"Maksûd Risâlesi"*ni; ve yine isti'dâdlı şagirdlerden Derviş Efendi, başlayanlar için Fransızca gramer ve Mehmed Efendi, *"Diyalog"* nâm *"Mükâleme Risâlesi"*ni ve *"sınıf-ı evvel mülâzım-ı sânîsi"* Mehmet Tosun Efendi, *"Ulûm-ı Riyâziyye"*nin birinci cildini ve yine aynı sınıfın mülâzım-ı sâlis'i Numanzâde Mehmed Efendi, *"Mecmû'atü-l-mühendisîn"* risâlesini okutur[1]. Derslerin, İshâk Efendi'nin tercüme ve telifâtı ağırlıklı görünmesi, aradan geçen uzun senelere rağmen gerekli kitapların Türkçe'ye tercüme edilmeleri ve telif eserlerin hazırlanmasında yeterli mesafe katedilememiş olmasında yatmaktadır. Mühendishâne hocası Ali Bey zamanında, kendisinin de katkılarıyla İshâk Efendi'nin giriştiği tercüme ve telifâtın, o sıralarda okutulan ders kitaplarının İshâk Efendi imzalı olması neticesini vermiş görünmektedir[2]. Ancak, ders verme yükünün başhocanın sırtında olduğu ve başhocaların biraz da yetişmiş hoca kıtlığından gelen bir zarûret ile *"tek adam"* rolünü üstlenmek mecburiyetinde kaldıkları görülüyor. Bu husûs, yukarıda anlatılan İshâk Hoca örneğinde olduğu gibi, 1824'de Mühendishâne-i Berrî'ye transfer edilen ve Mühendishâne-i Bahrî'nin kesilmiş olan eğitimine hayat vermesi beklenen Yahyazâde Mehmed Ruheddin Efendi örneğiyle de te'yid bulur[3]. Ruheddin Efendi'nin, Mühendishâne-i Bahrî'de şu dersleri vermesi öngörülmekteydi: Üçüncü sınıf talebelerine: *"Fenn-i kitâbet ve rakam"*, *"san'at-ı ressâmiyye"*, *"mukaddemât-ı hendese ve hesâp"*, *"Arapca"* ve *"Fransızca"*; İkinci Sınıf öğrencilerine: *"İlm-i coğrafya"*, *"müsellesât-ı müsteviyye"*, *"tahtît-i bahriyye"*, *"ilm-i hendese"*, *"hesâp"*; Birinci sınıf talebelerine: *"Fenn-i mahrûtiyye"*, *"ilm-i cerr-i eskâl"*, *"hey'et"*, *"müsellesât-ı kürrevî"*. Ancak, Arapça dersleri için, ayrı hoca bulunması ken-

1 *Takvîm-i Vekâyi'*. Sayı 69, sene, 7.C.1249/22.10.1833; Kezâ, İhsanoğlu, *"İshâk Efendi"*, s. 752-753.
2 Bu konuda Bkz. s. 316.
3 Bkz. s.58.

disinin kifâyetsizliği sebebiyle gerekmiştir[1]. Talebe sayısındaki mevcûdun arttırılması ile, *"Fenn-i Harita Takımı"*nı 68 kişiye çıkartılması söz konusu edildiğine göre (I/8, II/10, III/20, IV/30 kişi olmak üzere)[2], Mühendishâne-i Bahrî'ye transfer edilen Ruheddin Efendi, bu ağır yük altında, Bahrî'ye göre oldukca dolgun gözüken eski maâşı ile geldiği yeni vazifesi başında, herhâlde kimsenin hasedini çekmemiş olmalıdır[3].

Maâşlardaki bu durum açıkca belirtilmiş olduğu ve tahmin de edileceği gibi, Mühendishânelerdeki eğitimi zaman zaman kesintilere uğratma yanında, kalitesini de son derece düşürmüştür. Yine Hüsrev Paşa'nın, Seraskerliği zamanında hazırladığı ve bu sefer de Mühendishâne-i Berrî'deki eğitimin durumuna değindiği bir başka Lâhiya'sında (1246 H./1830), buradaki eğitim düzeyini, *"yerinde sayar gibi"* tanımlamış olması, yalnızca gerçeği aksettiren sıradan bir tesbit değildir[4]. 1795 senesinden beri, yani eğitime başlandığı 35 sene içinde bu müessesenin aldığı yolu ve vardığı noktayı gözler önüne sermesi bakımından ayrı bir önem taşır. Her iki Mühendishâne'de Avrupa örneklerinde olduğu gibi, *"sınıf geçerek"* me'zûn olma, dolayısıyla bir diploma alarak, mesleğini ispat ve icrâ etme usûlüne hangi sebeblerden ötürü gidilememiş olduğunu anlamak mümkün değildir. Bunun yerine eskiden beri uygulanan, *"silsile yürütme"* yoluyla mevcût sınıflarda iyice yıllanarak, ancak bir *"mahlûl"* vukû'unda bir üst sınıfa geçebilmek, herhâlde özenilen çağdaş Avrupa tarzındaki eğitim kurumlarının uygulamalarına ters düşmektedir. Nitekim, Hüsrev Paşa da bu önemli husûsu dile getirmiştir. *"Avrupa Mühendishânelerinde"* olduğu gibi, talebelerin gereken dersleri sırasıyla gördükten sonra, nihâyet okuldan me'zûn olmaları ve ellerine birer *"İcâzetnâme"* (Diploma) verilmesini gündeme getirmekte, böyle bir belge verilmeden, mesleklerin icrâsının mümkün olamadığını, Avrupa'daki uygulamaları örneğinde ileri sürmekteydi. Eğitim kadrolarını, özellikle başhocaların yetersizliğini tenkid eden Hüsrev Paşa'nın, kendi elinden çıkan ve yukarıda ele almış bulunduğumuz rapor ve *"varaka"*daki maâş sefaleti ışığında, geçinmek için başka işler tutmak zorunda kalma, esas çalıştığı müesseseyi ihmâl etme, devâmsızlık hâli gibi tesbitleri, bu açıdan biraz haksız olmakla beraber; bozulmanın bir diğer temel sebebi olan ve yalnızca ekonomik durumların yetersizliği ile izâh edilmesi mümkün olmayan bir boyutunu, yani kaliteli insan faktörü boyutunu da gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Bu da kadrolaşmalardaki ilmî olmayan ve her türlü sû-i istimâle açık, subjektiv ölçülerin hakim olduğuna dâir yaptığı açıklamalarıdır: Hocaların kifâyetsizliği, meslekî çalışmalarda bulunmamaları, asistan ve öğrencilerin yetişmelerine özen göstermemeleri, çeşitli sebeblerle kendilerine çeşitli türden yakınlık içinde bulunan, ama hiçbir akademik vasfı hâiz olmayan kimseleri, bir yolunu bulup yanlarına almaları, bunların imtihandan geçirilmeleri gerektiğinde, kendi gibileriyle işbirliği yaparak ve diğer hocaları zorlayarak, bunların *"halife"* ve *"hocalık"* mesnedlerine yükselmelerini sağladıkları, dolayısıyla bu yüzden ilim halkalarına ilâveler yapılamadığı ve bu sebebden de diğer kurumlarda vazife alacak yetişmiş ve ehliyetli eleman çıkmadığı gibi yargılarındaki acı gerçek payı -bütün bunlara, *"aile boyu"* akademik (!) hısımlaşmaların da eklendiği gözlenen- günümüzdeki tefessüh hâli için de geçerlidir: ("... *Nâ-ehl makûleleri başhocalık hizmetinde istihdâm olunarak, kendileri tahsîle sa'y etmediklerinden başka, istikrâr dâ'iyyesiyle sâ'ir hoca ve Hülefânın zekî ve müsta'idlerini dahi me'mûriyetlere intihâb ve Şâgirdânı kendilerinden tenfîr etmek misillü hareketler ile tahsîl-i mehâretlerine mâni' olduklarından ve kezâlik kendülerine istinâd eden gabî neferât makûlesi hademelerini bir takrîb Hendese-i Hümâyûn'a idhâl ve imtihân vukû'unda sâ'ir hocalarla bi'l-icbâr tasdîk ettirerek halife ve hocalık mesnedine irtika eylediklerinden, ulûm-ı ma'lûme-i mezkûrenin*

---

1 *BOA. HH.* 24019, *HH.* 24048.

2 Kezâ, *BOA. HH.* 24019, *HH.* 24048.

3 Mühendishâne-i Bahrî'deki genel eğitim aksaklıkları ve fevkalâde derecelerdeki yetersizliğin diğer ayrıntıları için bkz. *BOA. HH* 24019.

4 *BOA. HH.* 28635-A. Hüsrev Paşa'nın bu *"Lâyiha"*sı aynı zamanda İshâk Efendi'nin başhocalığa tayinini de tavsiyye etmektedir. Kezâ, bkz. İhsanoğlu, *"İshâk Efendi"*, s. 748-749. *"Lâyiha"* fotoğrafı için bkz. *aynı yer, Vesika* Nr. 8.

garaz-ı aslı olan bi't-tedrîc tekmîli husûle gelemediğinden dâ'imâ tenâkus bulmağla, Mühendishâne-i Hümâyûn'dan sâ'ir mahallerde liecli'l-istihdâm ve intihâb ve ta'yîn kılınacak kâmil mühendis bulunması muhâl hükmüne gelmiş olduğu...")[1].

---

1 *BOA. HH.* 28635-A.

٥١٢

قد استراح القلم من تأليف الجلد الاول بعون الله عز وجل فى اوائل
رجب المرجب لسنة ست واربعين ومأتين
والف من هجرة من له العز
والشرف

مم
م

قد تم طبع هذا الجلد * ويتلوه الجلد الثانى * فى اواخر محرم الحرام
بعون الله الملك العلام
١٢٤٧

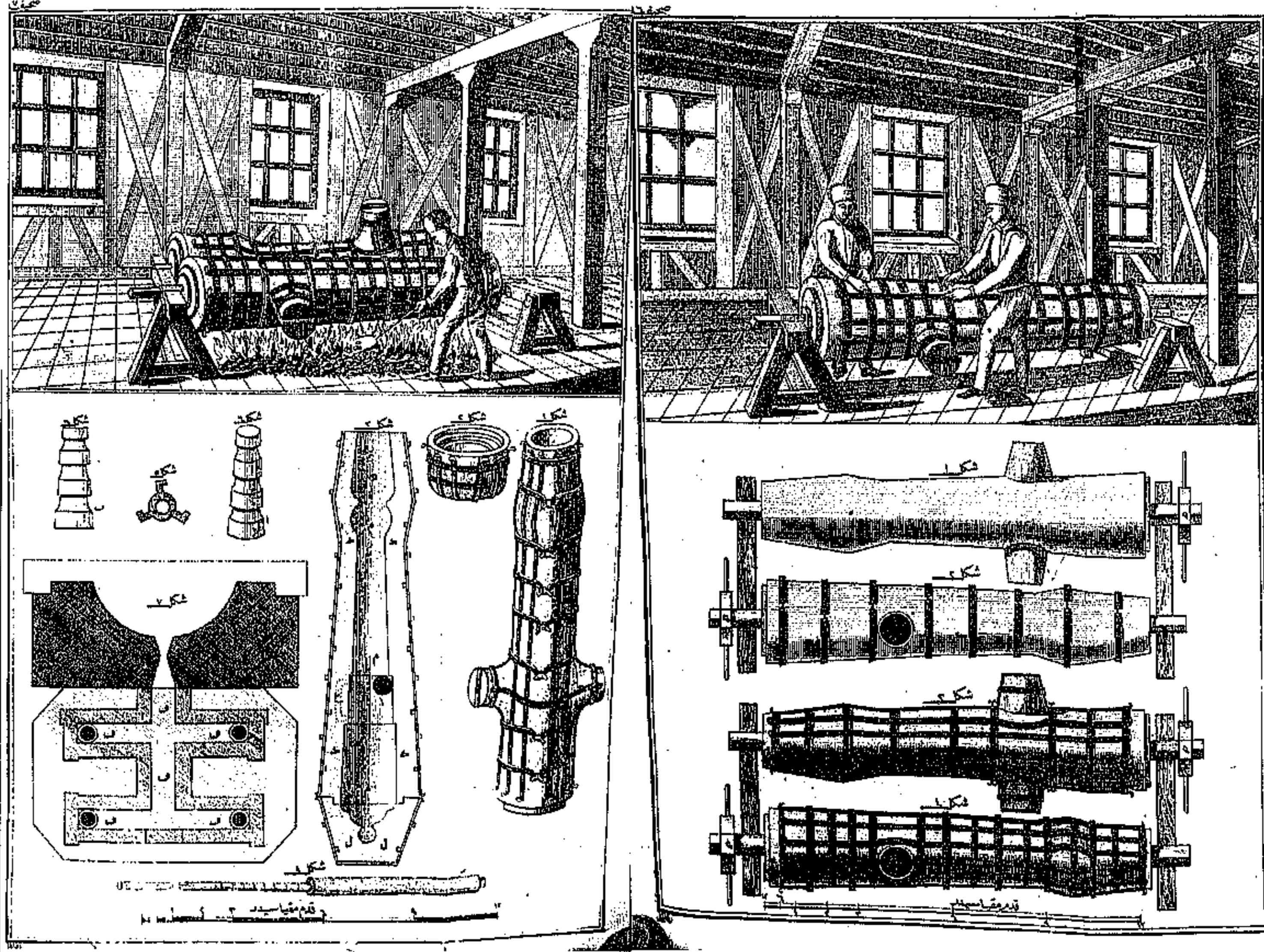
* *

* بسم الله الرحمن الرحيم *

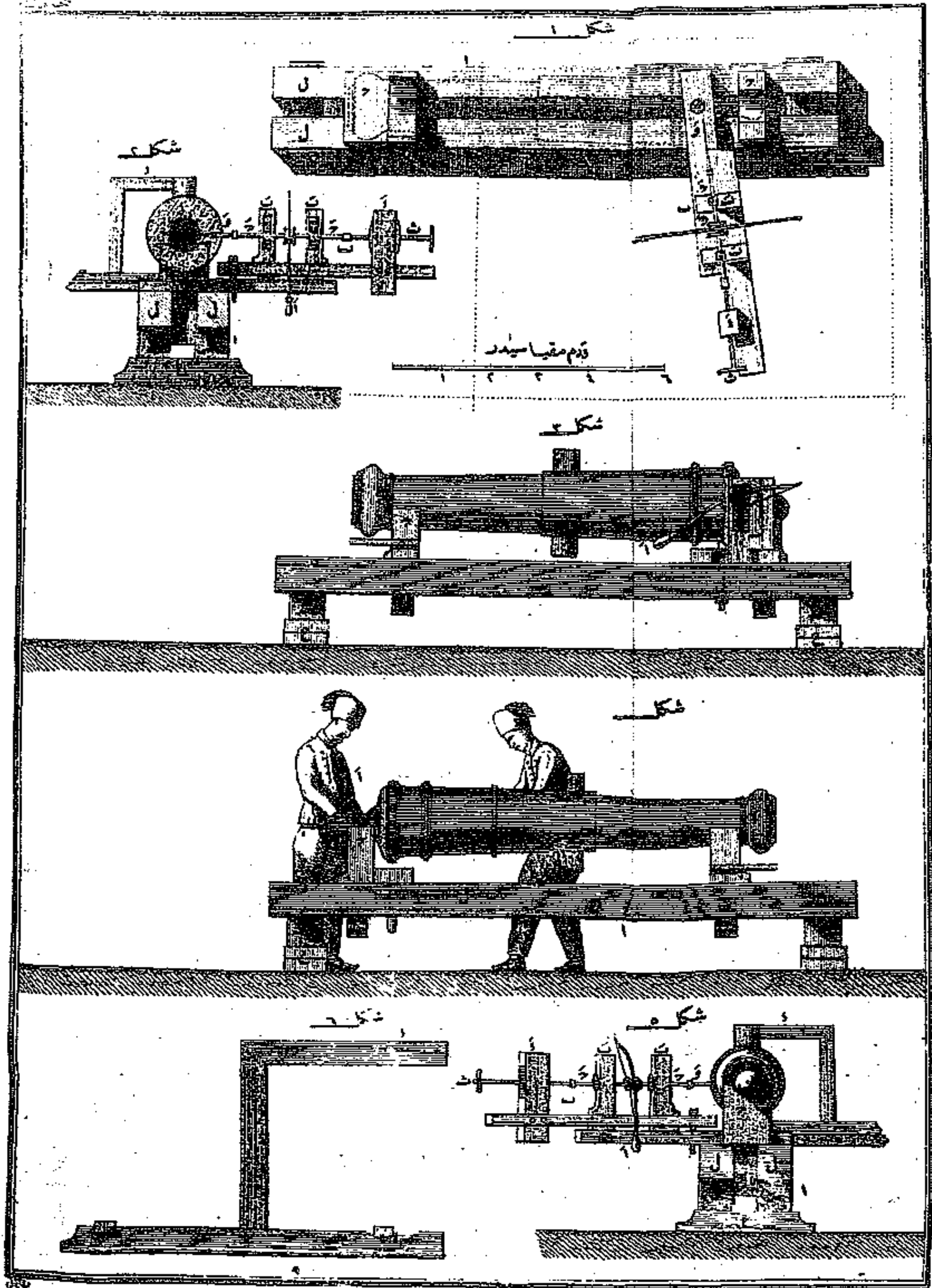
عمدهٔ سبيكهٔ حمد وسپاس وزبدهٔ كلبچهٔ شكر وستايش بيقياس اول
صانع كاركاه امكان ومبدع بدايع اكوان نزه ذاته عن الاشكال
والالوان حضرتلرينك دركاه اقدس الوهيتنه اخص واحرادر كه
(جيره) دستى استاد حكمت سبحانيه ويشه كرى صباغ
قدرت صمدانيه سيله اجزاى كثيفه وهيولاى بسيطهٔ طوب
زمينك فروت صنع بيچون الهى ودستكاه صورنمون بجاد
نامتناهيسنده شكل كروى اوزره تركيب واصافه سند ارادهٔ ازليه
ومشيت لم يزليه سى تعلق برله حسن قالبه افراغ وتكوين وخلايق
متنوعه ومولد الحوصه ايله تمزيج وتزيين ايلمشدر (وخلاصهٔ) ماء
مسكوب صلوات زاكيات ونقاوهٔ سبايك تحيات صافيات اول جوهر
ماهيتدين مبين ومظهر سر خاتميت مرسلين افنديمز حضرتلرينك
پيشكاه نبوتپناهيلرينه عاجزانه اهدا اولنور كه (واسطهٔ) قدسيهٔ
نبويه لريله ساحهٔ سعدى دار السلام اسلام حديد مصبوب اساماده
جروف اوثان واصنامدن تزكيه بولمش والى يوم القيام تا مش شرع

متين

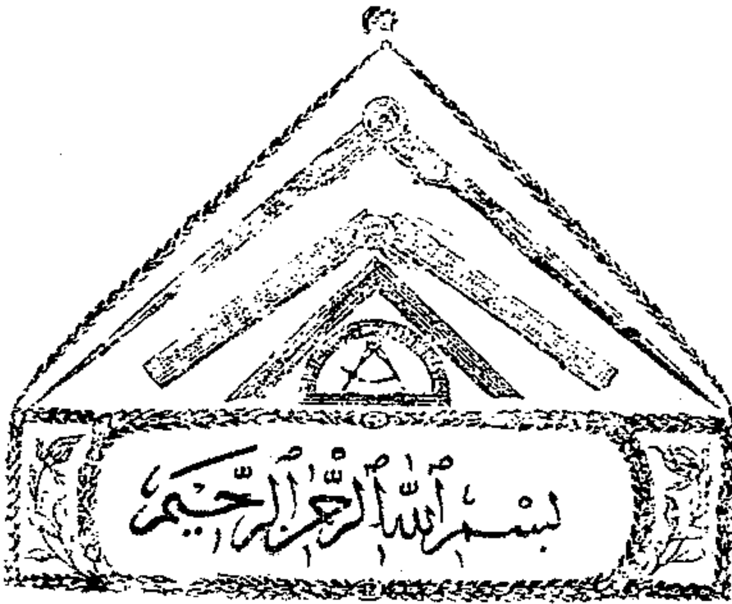
11) Mühendishâne hocası İshâk Efendi'nin *Usûlü's-siyâga* isimli eseri. Top dökümü ile ilgili olarak Fransızca'dan derlenmiştir. İstanbul Matbaası 1831. Eserin ilk ve son sahifesinden ve top döküm ve imâlini gösteren resimli sahifelerinden örnekler.

12) İshâk Efendi'nin *Usûlü's-siyâga* isimli eseri. Top döküm ve imâlini gösteren resimli sahifelerinden örnekler.

13) İshâk Efendi'nin *Usûlü's-siyâga* isimli eseri. Top döküm ve imâlini gösteren resimli sahifelerinden örnekler.

حمد وسپاس بی حساب * وشکر وستایش ضراعت نصاب *
اول قسم قسمت نحن قسمنا * وجامع جمعیت دنیا وعقبی * تقدس
ذاته وتعالی * حضرتلرینك * درکاه اقدس احدیت * وبارکاه
مقدس صمدیته اخص واحرادرکه * جبیره بند کائنات * وتنظیم ساز
مسئلت ارباب حاجات * ونسق فرمای * جذر ومد انفاس مخلوقات
اولان * ذات الوهیتی * مماثلت مثل ومعادل اخر * ومشابهت اجسام
واشکال وصوردن مبرا * وکیت قدرت باهرهٔ الهیه سی * دائرهٔ
تقدیر وتعییندن دور وبی انتها * ونعم جلیلهٔ صمدانیه سی * منتشر
سطوح بسائط سبرا * ومشتمل اقطار وآفاق وماسوادر * وصلوات
عالیة الدرجات * وتسلیمات دائمة البرکات * اول مستند زاویهٔ جلی
الاضلاع رسالت * ومشید قوائم سنی الارتفاع شریعت * افندمز
حضرتلرینك * پیشکاه نبوتپناهیلرینه عاجزانه اهدا * اولنور که

آثار

14) İshâk Efendi'nin,"*ulûm-ı hesâb ve ilm-i cebir ve ilm-i hendeseyi şâmil* "olarak Fransızca'dan derlemiş olduğu *Mecmû'a-i Ulûm-ı Riyâziyye* ünvânlı eseri. İstanbul Matbaası 1247 (1831/32). Eserin birinci cildinin ilk sahifesi.

مهندسخانهٔ * بریهٔ همایون * باش خواجه سی *
الحاج حافظ اسحق افندینك * تألیفكرده سی
اولان * مجموعهٔ علوم ریاضیه نك *
علم حساب * وعلم جبر * وعلم
هندسه یی شامل *
جلد اولیدر

مم
م

15) İshâk Efendi'nin, *Mecmû'a-i Ulûm-ı Riyâziyye* ünvânlı eserinden son sahife. Bu sahifede Mühendishâne Kütüphânesi'nin II. Mahmûd Tuğra'lı âidiyyet mührü yer almaktadır.

Mühendishânelerin bu duruma düşmelerinde, özellikle Nizâm-ı Cedîd'in ortadan kaldırılması ile başlayan (1807) ve 1826 senesinin ortalarına kadar gelen II. Mahmûd devrinin önemli bir kısmında da devâm eden, çağdaş Avrupa tarzı eğitime son verilme ve teknik eğitimden uzaklaşılma halinin başlıca etken olduğu anlaşılmaktadır. III. Selim'in yürüttüğü yenilenme hareketine karşı ayaklanan ve *Nizâm-ı Cedîd*'i ilga eden karşı hareketin, Mühendishâne'nin beşinci halifesi olan Mühendis Selim'i işten atarken ifâde ettiği ve "*mühendis lâzım değildir*"[1] gerekçesiyle açığa çıkarttığı zihniyyeti, başlayan yeni devirde çağdaş eğitime karşı takınılacak tavrı da gözler önüne sermekteydi. Zirâ, eski tarz askerî kurumlara dönülmesi, yeni ve Avrupaî sistemin ayrılmaz ve tamamlayıcı bir parçası olan çağdaş askerlik bilimini ve teknik eğitimi gereksiz kılmaktaydı. Bir başka deyişle, birbirlerinin "*lâzım ve melzûmu*" olduklarından, Avrupaî tarzda eğitilen askerî kurumlar olmadan, teknik eğitimin var olması da mümkün değildi. Dolayısıyla, Nizâm-ı Cedîd'in sona ermesiyle başlayan ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar gelen dönemde tekrar eski tarz askerî kurumlara dönülmüş olduğundan ve teknik eğitim veren kurumlara ihtiyac duyulmadığından, bunlar büyük bir ihmale uğramışlardır. Bu sebebden ötürü, Yeniçeri Ocağı'nın yerine çağdaş ve talimli bir ordu olarak kurulan *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*'nin teşkilâtında önemli bir yeri olan mühendislik hizmetleri ihtiyacının karşılanması büyük bir sorun olmuştur. Bu sıralarda hazırlanan ve bu tür ihtiyacların karşılanamamasındaki sebebleri ve teknik eğitimden uzaklaşılmış olunması yüzünden içine düşülmüş bulunan zafiyyet halinin boyutlarını dile getiren *lâyihalar*'ın incelenmesi, Hüsrev Paşa'nın yukarıda sözünü ettiğimiz tesbitlerinde yalnız olmadığını ve meseleleri hiç de abartmadığını ve saptırmadığını göstermektedir. Bu konuda, gerek Seretibbâ Abdulhak Mollâ ve Divân-ı Hümâyûn Tercümanı tarafından hazırlanan *lâyihalar*[2] gerekse bunlara istinâden durumu tesbit eden Sadrıazâm Selim Sırrı Paşa'nın *Takrîr*'i[3] ve bizzât II. Mahmûd'un Hatt-ı Hümâyûnları, teknik eğitimin içinde bulunduğu acıklı durumu bütün çıplaklığı ile bir kere daha tesbit ve itirâf eder: "*Ta'lîmli askerin ilgasıyla mühendislik biliminin de terk ve ihmâl edildiği*", Mühendishâne'nin kanûnlarına riâyet edilmemiş olmasından ötürü, "*Mühendishâneyi cehl isti'ab*" ettiği, "*hülâsa, bu âna kadar sarf olunan emvâl-i mîriyye hemân telef ve hebâ derecesine resîde olduğu*", yeni kurulan ordunun her tertibine ikişer "*üstâd mühendis*" terfiki "*kanûnnâme*" gereği olmakla beraber, bulunamadığından mühendis tedârik edilemediği ve bu yüzden Mühendishâne'nin yeniden ele alınarak düzenlenmesi gerektiği, iş görecek toplam mühendis sayısının dört *halife* ve yetişkin yirmi *şâgird* olmak üzere ancak yirmidördü bulabildiği, İstanbul'daki yeni ordu tertibleri için gereken onaltı adet mühendisin dahi temin edilemediği ve Mühendishâne'de mevcûd işe yarar mühendislerin bu ihtiyaca cevab veremiyeceği, mühendislerin maâşlarının yetersizliği ve para kazanmak için başka işlerle uğraştıkları, Mühendishâne'yi ihmâl ettikleri, özellikle hocaların bu gibi amaçlar ve kale inşâsı dahil olmak üzere çeşitli işler için uzun süreli olarak uzak mahallere gönderilmeleri ve bu yüzden derslerin kesilmesi ve eğitimin aksaması[4] türünden dile getirilen müşterek şikâyet ve tesbitler, yer aldıkları belgeleri birer "ağlama duvarı" haline getirmektedir. Mühendishâne'nin eğitime başladığı 1795 senesinden bu yana geçen otuzbeş sene zarfında varılan netice, Hüsrev Paşa'nın tek kelimelik ifâdesi ile "*yerinde sayar gibi*" olma hâlinden ve Seretibbâ Abdülhak Mollâ'nın tesbiti ile, "*hülâsa, sarf olunan bütün emvâl-i mîriyye telef ve hebâ* " olmuştur gerçeğinin tesliminden başka birşey değildir. Mühendishâne'yi tekrar düzene koymak için öngörülen, kanûnnâmesine uyulması, kadroların daha tatminkâr maâşlarla çalıştırılması, düzen ve disiplinine dikkat edilmesi vs. gibi tedbirler içinde, Mühendishâne'nin, söz konusu edilen bu 1826 ve daha son-

---

1 Bkz. s. 53.

2 Bkz. *BOA. HH.* 17685-A. Seretibbâ Abdulhak Mollâ'nın *Lâyihası* (1826); *BOA. HH.* 17685-B. Divân-ı Hümâyûn Tercümanı'nın *Lâyihası* (1826).

3 Bkz. *BOA. HH.* 17685. Sadr-ı azâm Selim Sırrı Paşa'nın *Takrîri* (1826).

4 Burada, Mühendishâne'nin üçüncü halifesi olan mühendis Mahmûd'un Cezayir'e gönderilmesi örnek olarak gösterilmektedir. Bu husûs için ayrıca bkz. s. 359.

raki senelerde bile hâlâ "*sapa ve ücrâ* " addedilen Hasköy'den alınarak, İstanbul içine taşınmasının istenmesi ilgi çekicidir. Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması ve Avrupa ölçülerinde yeni ve çağdaş bir ordu kurulması ile birlikte, herşeye tekrar ve yeniden başlanmıştır. Bu yeni düzenlemeler dahilinde, Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Nâzırı Hâcı Sâlih Efendi'nin de görüşü doğrultusunda Mühendishâne'nin Hasköy'den şehre daha yakın bir mahalle taşınmasından şimdilik vaz geçilmiş ve bu müessesenin eski yerinde bırakılarak, orada islâhı cihetine gidilmiştir.[1] Ancak, bu aşamada Mühendishâne'nin bağlı olduğu bu Ocaklar'dan ayrılması tekrar gündeme gelmiştir ki, bu konuya aşağıda müstakilen değinilecektir.

Mühendishâne'deki bu teknik eğitim dışında kalan medreselerdeki öğrenimin de aynı zafiyyet ve bozulma içinde olduğu ve gerilemenin bütün emarelerini gösterdiği, devrin güvenilir kaynaklarında acı bir şekilde dile getirilmektedir: "*Pây-ı taht-ı saltanat'da ehl-i ilim nânuna olan, birkaç ders-i âmm efendilerden ibârettir*" yargısı, tek başına imparatorluk merkezindeki durumu bütün çıplaklığı ile gözler önüne serecek azamettedir. İlim tahsil eden talebe sayısının azaldığı, Ru'ûs'a müracaat edenlerin nitelik ve nicelik itibâriyle kifâyetsizliği, medreseler ve câmiilerde verilen derslerin sayıca "*üç-beşi*" geçmediği, bunların da geçmiş devirlerle mukayese edildiğinde "*etfâl mektebi dersi*" gibi kaldığı, "*cehele ile ehl-i ilm, emr-i ma'âşda ve kadr ü i'tibârda müsâvî olduğu*", yani günümüz hayıflanması ile "*testiyi getiren de bir kıran da bir* " deyişinin, o devirde de geçerliliğini koruduğu, devrin genel eğitim zafiyyetini ortaya koyan kayıtlar meyânındadır.[2]

Mühendishâne'nin Hançerli Sultân Yalısı'na (Eyüp) taşınması ve eski binânın depo olarak kullanılması (1806)

1806 senesi yaz başlarında Mühendishâne'nin Eyüp'te bulunan Hançerli Sultân Yalısı'na taşındığını tesbit etmiş bulunmaktayız. Bu önemli tesbit, çalışmamızla ilk defa ortaya çıkartılmış olup, taşınma sebebi olarak, Mühendishâne'nin, 1207'de (1792-1793) çıkan kanûnnâmelerinin üzerinden uzun yıllar geçtiği hâlde, hâlâ istenildiği şekilde bir "*nizâm*"a kavuşturulamadığından bahsedilen[3] ve yapılanma zorlukları arzeden Humbaracı ve Lağımcı Ocağı'na bağlı kalarak, faaliyetine devâm etmesi halinde, istenildiği gibi bir gelişme kaydedemiyeceğinin artık anlaşılmış olması gösterilmektedir. Bu noktaya ışık tutan kayıtlarda, Mühendishâne talebelerinin şimdiye kadar Humbaracı ve Lağımcı mülâzımlarından tertib olunmuş olduklarına işaret[4] ve bunların Humbaracı Ocağı yakınlarında inşâ edilmiş olan Mühendishâne'de talim ve taallum edilmekte olduklarına değinildikten sonra, Mühendishâne için nihâyet müstakil bir düzenlemeye geçilmek istendiği belirtilmektedir. Bu düzenleme ile neler getirilmek istendiği hakkında doyurucu bilgiler verilmemekle beraber, Mühendishâne neferâtının Humbaracı Ocağı'ndan ayrılması ("*ifrâzı*") ve bunlar için "*mekteb ve kışla ittihâz olunan Eyüp sevâhilinde vâki' Hançerli Sultân Sahilhânesi'ne nakl ü iskân olunması*" söz konusu edilmektedir[5]. Verilen bilgiler, dahilinde Mühendishâne'nin 1806 senesi sonbaharında taşınmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu taşınma ve yeni bir mekânda yerleşme olayının, yeni bir "*Kanûnnâme*" hazırlanmasını da istilzâm etmiş olduğu görülmektedir[6]. II. Mahmûd devrinde, Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması ile kurulan "*Asâkir-i Mansûre*"nin mühendislik ihtiyaclarının karşılanması için, uzun yıllar ihmâle uğrayan Mühendishâne'nin tekrar ele alınması ile igili olarak hazırlanan "*lâyiha*"larda bu ta-

---

[1] Bkz. *BOA. HH.* 17685 ve bu konuda II. Mahmûd'un "*Hatt-ı Hümâyûn* "u.

[2] Bkz. Ömer Fâ'ik Efendi, *Nizâmü'l-atîk*, v. 11b-12a; Behic Efendi, *Sevânihü'l-levâyîh*, v.7b vd, 12b, 34a-35a. 36b.

[3] Bkz. s. 49.

[4] Hatırlanacağı üzere, 3.Ş.1216/9.12.1801 tarihli "*Kanûnnâme Zeyli*", Lağımcı ve Humbaracı Ocakları'nın "*yevmiyyeli mülâzımlarından*", otuzardan altmış kişinin seçilerek, "*Mühendishâne şâgirdi i'tibâr olunmasını*" ve mimâr hülefasının da Mühendishâne'deki dersleri takib etmelerini öngörmekteydi. Dolayısıyla, Mühendishâne öğrencileri, artık bu Ocak'ların "*müsta'id*" elemanlarından devşirilmeye başlanmıştır. Bkz. s. 49-50.

[5] *MMD.* 8956, s. 166, Mâ'il derkenâr kaydı. Tarihi: 4.N.1221/15.11.1806.

[6] *BOA. HH.* 14572. Sadrıazam Paşa *Takrîri*

şınma olayına dâir bazı bilgiler verilmektedir. Burada, Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Nâzırları'nın işlerinin yoğunluğundan, kendilerine bağlı olan Mühendishâne ile gereği gibi ilgilenemedikleri vurgulanmakta ve Mühendishâne'nin "*Ocak-ı mezkûreye mülhak kaldığı sûretde menâfi'-i umûm üzere olmayup, akall-i kalîl olacağından mâ'adâ el-haletü-hazihi Avrupa devletlerinin mühendishânelerine verilen nizâm ü intizâm ve tahsîl olunan menâfi'den Mühendishâne-i Hümâyûn böyle kalur ise menâfi'-i kesîreden ârî olacağı hissolunmağla, Humbarahâne-i âmire'den ifrâz ve müstakil bir Mühendishâne inşâ olununcaya dek Bahariyye semtinde Hançerli Sultân Sarâyı'na iskân olunarak, ol asrın erbâb-ı ma'ârifi Avrupa mühendishânelerinin nizâmını tefahhus birle, Devlet-i aliyye kavâ'idine tatbîk ederek, cümlenin ittifâkıyla bir Kanûnnâme-i müstahsene vaz' ü tertîb ve min-ba'd destûrü'l-amel olmak üzere bâlâsına Hatt-ı şerîf çekilmiş idi. Kanûnnâme-i mezkûr fi'l-vâki' umûr-ı müstahseneden olup, icrâsında fevâ'id-i külliyye tahsîli melhûzdur ve Mühendishâne-i Hümâyûn sarây-ı merkûmda âriyyeten ikâmet ve ta'lîm ü ta'allüm ile iştigâl ve mücedded inşâ' olunacak mühendishânenin tekmîline müterakkıb ü intizâr üzere iken, bi-kazâ'i'l-lâh-i te'âlâ ol vak'a-i fâci'a zuhûr ve cülûs-ı Hümâyûn vukû'uyla umûr-ı mülkiyye gayr-ı gûne yüzgösterüp...*", kayıtları ile bu husûsa açıklık getirilmektedir[1]. Humbaracı ve Lağımcı Kışlası'ndan hem mekân ve hem de mühendislerin bu Ocaklar'ın talebelerinden yetiştirilmeleri cihetiyle, bunların Ocaklar'la olan ilişkilerinin kesilerek, yeni bir statüde vazife görmelerine imkân verilmesinin, Mühendishâne'nin askerî ağırlıklı olan yapısına sivil bir kimlik kazandırılmak istenmesi şeklinde yorumlanması, III. Selim devri için biraz zor olmakla beraber, böyle bir yoruma, Seretibbâ Abdülhak Mollâ'nın, 1826'da II. Mahmûd'a sunduğu *Lâyiha*'sındaki ifâdelerin daha müsâid olduğu görülmektedir. Otuz küsûr senelik bir zamana rağmen Nizâm-ı Cedîd devrinin sona ermesi ve Avrupa tarzında eğitilen ordunun ilgasıyla mühendislik bilimlerinin ve teknik eğitimin de inkıtaya uğradığım ve bunca senedir sarfedilen "*emvâl-i mîriyye*"nin tamamen "*hebâ ve telef*" olduğunu belirten Abdulhak Mollâ, Mühendishâne'nin "*sapa ve ücrâ*" addettiği Hasköy'den kaldırılarak, İstanbul içine taşınmasını teklif ederken, Mühendishâne'nin herşeyden önce Humbaracı ve Lağımcı Ocağı'ndan ayrılmasını tavsiyye eder. Ve "..*hendese ilm-i hikmetin cüz'i a'zamı olmak münâsebetiyle Müneccimbaşılık, Hekîmbaşılığa merbût ve mülhak olduğu misillü, Mühendishâne-i Hümâyûn nezâreti dahi Hekîmbaşı efendilerin fi-ma'-ba'd bilâ-ma'âş zîr-i idârelerinde*" olmalarını tavsiyye eder ve Mühendishâne talebelerinin başlarına Humbaracı kalpağı takmalarına karşı çıkarak, "*efendiliğe mensûb olan mollâ ve kâtibî kavuklarından*" birinin giydirilmesini önerir[2]. Bu durumda, Mühendishâne'nin Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'ndan ayrılması ve başka bir yere ve mekâna taşınması ve nihâyet sivil bir yapıya kavuşturulması konusu çok daha sonraları tekrar gündeme gelmiş olmaktadır.

Tekrar III. Selim devrine dönecek olursak, taşınma olayını dile getiren Sadrıazam İbrâhim Hilmi Paşa'nın bir takriri, bu münâsebetle yeni tanzim edilen "*Kanûnnâme* "ye atıfta bulunmakta ve taşınılacak olan binânın tamir masraflarının ("*mesârif-i ebniyyesi*") ve "*ber-muceb-i Kanûnnâme tertîb olunan hoca ve halife ve şâgirdânın ma'âş ve ulûfe ve ta'yînât ve mesârif-i sâ'irenin*" hangi kaynakdan karşılanacağı husûsunu sormaktaydı. III. Selim, bu tür masrafların doğal olarak karşılandığı kaynağın *İrâd-ı cedîd Hazinesi* olduğunu vurgulamış ve bu hazinenin ağır yüküne de dikkatleri çekerek, bu kaynağın ilgisiz masraflarla zorlanmaması gerektiğini tenbih etmiştir. Yeni Mühendishâne mahallinin tamire muhtac durumu ve eski binâsından daha uygun olmadığı, yine Pâdişâh'ın bu Hatt-ı Hümâyûn'una ilâve ettiği şu satırlardan anlaşılmaktadır. "*Hançerli Sultân Yalısı şimdilik mümkün mertebe ta'mîr olunup, iskân olunsunlar İnşâ-Allahu te'âlâ vaktiyle pek a'lâ yaptırdırım*"[3]. Taşınmadan altı-yedi ay kadar sonra meydana gelen olaylar ve III. Selim'in tahtan indirilmesi hadisesi, yeni bir binânın yapılmasına fırsat vermemiştir.

---

1 *BOA. HH* .17685-B. Divân-ı Hümâyûn Tercümânı tarafından hazırlanan *Lâyiha*. (1826).

2 *BOA. HH*. 17685-A. Seretibbâ Abdülhak Mollâ'nın *Layiha*"sı. (1826).

3 *BOA. HH*. 14572. Sadrazam Paşa *Takrîri* bâlâsında yer alan *Hatt-ı Hümâyûn* sûreti.

Hasköy'de tahliye edilen eski binâ (*"Kışla civârında kâ'in Mühendishâne-i atîk"*) ise, *"hâlî ve mu'attal olarak terk olunmuş"* bir vaziyettedir[1]. Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'nda mevcûd *"mühimmât-ı mîriyye"* ve satın alınán veya imâl edilen diğer çeşitli ve gerekli malzemelerin güvenli bir mahalde muhafazalarını temin edecek, *"müstakil ve me'men"* bir yerlerinin bulunmamasından ötürü, boşaltılan Mühendishâne binâsının bu amacı karşılamak üzere, bir depo olarak kullanılması gündeme getirilmiştir. Neticede, bu tür malzemelerin zayi' olmadan muhafazası ve emîn bir binâda hıfzı için boşalan Mühendishâne binâsından *"gayrı münâsib bir mahal"* olmadığına karar verilmiştir. Binânın böylece depo olarak kullanılması tahakkuk edince, bazı yerlerinin tamir ve içine konulacak malzemelerin daha iyi korunmasını temin için bazı kısımlarının muhkem bir hâle getirilmesi gerekmiştir. Bu husûs, Humbaracılar Nâzırı Râmiz Efendi'nin takdim ettiği bir takrîrde dile getirilmiş ve *"takrîr mucebince tanzîm oluna"* Hattı ile de kesinlik kazanmıştır. Râmiz Efendi'nin Sermimâr-ı hâssa ile müşâveresi neticesinde, binânın gerekli tamir ve tadilâtına başlanmıştır[2]. Binâ için iki keşif dökümü elimizdedir. Birinci keşif Sermimâr İbrâhim Kâmi Efendi tarafından 3.ZA.1221/12.1.1807 tarihinde yapılmıştır. Yapılacak işler için 1304 kuruşluk bir masraf tahmin edilmekteydi[3]. İkinci keşif, yeni Sermimâr olarak tayin edilen Hâfız Mehmed Emin Efendi tarafından 22.ZA.1221/31.1.1807 tarihinde yapılmıştır ve 1509 kuruşluk bir masraf öngörülmüştür[4].

Tanzîm edilen bu *"Keşif Defterleri"*'ne göre, terk edilmiş bulunan Mühendishâne'nin depo olarak kullanılması işlevini temin için şu değişiklikler yapılmıştır[5]: Mühendishâne'nin birinci ve ikinci katındaki pencerelerin yağmurdan korunması için ahşap panjurlar (*"kanad"*) takılmıştır (150 x 75 cm. eb'adında, 80 adet). Birinci katta yer alan *"Ta'lîmhâne"* de koşum ve sâir mühimmâtın muhafazası için merdivenli bir çardak inşâ edilmiştir. Mühendishâne binâsının zemin katında yer alan iki odanın içinde bulunan çadırların, zeminden yüksek bir yere konularak nemden muhafazası için iki adet kerevit inşâ edilmiştir. Bu kattaki odaların açıldıkları avluda yer alan ve üst kata çıkan merdivenden iniş ve çıkışları önlemek için, bu merdivene 150 x 150 cm. eb'adında bir kepenk yapılmıştır. Yine bu kattaki pencerelerde yer alan demir parmaklıklar sökülmüş ve yerlerine duvar örülmüştür. Sökülen bu demir parmaklıklar ise, birinci kattaki başka pencerelere takılmıştır. Birinci kattaki Divânhâne, kapılı bir tahtaperde ile ortadan ikiye bölünmüştür. 13 Oda, 2 Talimhâne ve bir kepenk için yeni kilidler takılmıştır. Nihâyet, Mühendishâne'nin bahçesine top gülleleri depolanmak istendiğinden, bahçedeki tümsekler kazılarak, çukur yerler ise doldurularak zemin tesviyesi yapılmıştır.

Mühendishâne, 1808 senesi başlarında, Humbaracı ve Lağımcı Ocakları *"kurbundaki"* bu ilk binâsına tekrar dönmüştür[6]. Şubat 1809 tarihli bir tamirât keşfi, binânın bazı mahallerinin elden geçirildiğini haber vermektedir. Kütüphâne odası tavanı, hoca ve halifeler odaları ile Divanhâne mahalli üzerindeki tüm kiremitler, yani Mühendishâne'nin bütün tavanı aktarılmıştır. Bazı pencerelerin camları yenilenmiş, Abdesthânesinin su yolları ve memşâları tamir edilmiş, Lağımı boşaltılmıştır. Gerekli sıva ve badanaları yapılmıştır. Bütün bu işler için 632 kuruşluk bir masraf öngörülmüş bulunuyordu[7].

---

1 *MMD.* 8956, s. 166, Mâ'il Derkenâr kaydı.

2 *MMD,* 8956, s. 166, Mâ'il Derkenâr kaydı.

3 *MMD,* 8956, s. 166, Birinci *Keşif Defteri* sûreti.

4 *MMD,* 8956, s. 177, İkinci *Keşif Defteri* sûreti.

5 Birincisiyle pek farklı olmamakla beraber, verilen bu bilgilerde ikinci *Keşif Defteri* esas alınmıştır

6 IV. Mustafa tarafından çıkartılan yeni *Kanûnnâme*'si için bkz. *BOA.HH.* 16170 ve *BOA. Âmedî Kalemi* Odası, Nr. 60/2. Ayrıca bkz. *BOA.HH.* 53485. Krş. Beydilli, "*Seyyîd Mustafa*", s. 405.

7 *MMD.* 8956, s. 546. 4 M. 1224/19. 2. 1809 tarihli Sermimâr-ı hâssa Hafız Mehmed Emin Efendi'nin *Keşif Defteri* sûreti.

Mühendishâne'nin ilk Müstakil Kanûnnâmesi (1806)

Humbaracı ve Lağımcı Ocaklarına bağlı olarak ve bu Ocaklar bünyesinde oluşturulan Mühendishâne-i Berrî'nin müstakil bir kanûnnâmesi bulunmadığına ve eğitim işlevinin, özellikle Lağımcı Ocağı Kanûnnâmeleri ve bunlara yapılan *Zeyl*'ler dahilinde tanzîm edilmiş olduğuna işâret etmiş bulunmaktayız[1]. Mühendishâne'nin 1806'da merbût olduğu bu Ocaklar'dan ayrılması tahakkuk edince, artık müstakil bir hâle getirilen ve başka bir binâya taşınacak olan bu müesseseye ayrı bir Nâzır tayini ve ayrı bir Kanûnnâme hazırlanması gerekmiştir. Hazırlanan Kanûnnâme'nin, Mühendishâne'ye nâzır olarak atanan Seyyîd Abdullah Râmiz Efendi'nin kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır[2]. Râmiz Efendi'nin hazırladığı ilk kanûn müsveddesi III. Selim tarafından incelendiğinde, kendisinin Bahrî ve Berrî'nin tedrisâtının birleştirilmesi yönündeki işâretinin yanlış anlaşıldığı ve Râmiz Efendi'nin bu iki müesseseyi organik olarak birleştiren bir kanûnnâme taslağı hazırladığı ortaya çıkmıştır. Râmiz Efendi'nin hazırladığı bu taslağı arşivlerimizden henüz ortaya çıkartamamış olmakla beraber, III. Selim'in bu taslak hakkında görüşlerinden hareketle, konuya intikal etmek mümkün olabilmektedir: "*Bu sûret benim mülâhaza ettiğim gibi değil. Tersâne'de yine mühendisler mahalli lâzımdır. Benim ikisi bir olsun dediğim, usûl-i hendeseyi görmeğe her sınıf müşterek mekteb ve kalem gibi râbıtalı bir mahal olsun. Mukaddemât-ı fünûn ve kâffe-i ulûmu görmeğe ânda müretteb ve tarîk olsun. Berrî'ye ve Bahrî'ye ve sâ'ir hendese-i sanâ'iye ve ulûm u lisân ve ulûm-ı hakîmiyye ta'lîm ü ta'allüm olunup, kisve ve Ocak rusûmu kayd olunmasun. İçinden müsta'id mühendis erişdikce semt-i isti'dâdına göre taraf taraf çırâğ ve ta'yîn ve istihdâm olunsunlar. Ya'nî Tersâne Hendesehânesi yine mevcûd ve ricâli dirâyetlü bulunub, istihdâm olunurlar Fakat Osman Efendi ve Gelenbevîzâde makûlesi hocalar olmaz. Tahsîli ulûm ve hocalar mekteb-i umûmiyyeye mahsûs olur. Kezalik Berrî dahi böyle olur. Ve gün tahsîs olunur. Kaldıki, silsile-i merâtıbları dahi başka sûret iktizâ eyler Ya'nî Tersâne'nin merâtıbı yine Tersâne Kanûnnâmesi'nde tasrîh olunan gibi yürür. Sâ'irleri halifeliğe dek yürür. Halifelikden tahsîs olunan menâsıbın biriyle münâsibi çırâğ olur. Ba'dehu büyük rütbe i'tâ ve tekerrürü irâde ile hasbe'l-isti'dâd olur Ve'l-hâsıl halifelikden sonra gerçi çırâklık tevsî' olundu. Lakin silsile olamaz. Zirâ bir âdem dököm ocaklarını dolaşınca pîr olur. Gereği gibi mülâhaza olunarak seri'ân tekrâr kaleme alınıp arz oluna.*"[3] Bu durumda ve yeniden kaleme alınan kanûnnâme metninde de ifâdesini bulacağı üzere Mühendishâne-i Bahrî'nin organik olmasa bile tedrisâtı itibârıyla Berrî ile birleştirilmesi söz konusudur. Yeni Kanûnnâme'nin 1806 senesi Mayıs ayı içinde hazır olduğunu düşünmekteyiz. Zirâ, yeni Kanûnnâme'de, 1801 tarihli düzenleme ile Mühendishâne'ye talebe olarak müdâvemetleri ön görülen humbaracı ve lağımcılardan seçilenler ile mimâr hülefasından oluşan, cem'ân 80 kişinin mevcûdunda önemli tenzilâta gidilmesi öngörüldüğünden, bunların sayıları bu tarihde 40 kişiye düşürülmüş olarak gösterilmiştir. Râmiz Efendi'nin verdiği bilgilerden bu seksen kişinin dağılımı şöyledir: Mühendis mülâzımları 10, lağımcı mülâzımları 10, mühendis şâgirdleri 60 kişi. Yeni uygulamaya göre bunların sayıları azaltılacağından, birikmiş olan üç aylık maâşlarının ("*Masar*"aylıkları cem'ân 4200 kr.) son defa ödenmeleri 1216 senesi

---

1 Bkz. s. 27-28.

2 III. Selim'in tahtan indirilmesinden sonra Alemdâr Mustafa Paşa'nın yanında toplanan "*Rusçuk yârânı*" arasında yer alan ve *Nizâm-ı Cedîd*'in önemli bir ismi olan Râmiz Efendi aslen Kırımlıdır. Alemdârın müdâhalesi ve II. Mahmûd'u tahta çıkartması akabinde Kaptan-ı Deryâ olmuş (Ağustos 1808), Alemdâr'ın kısa bir zaman sonra (üç ay onsekiz gün) devrilmesi ile beraber gizlenerek Rusya'ya kaçmış, 1813'de döndüğünde Rusçuk'da yakalanarak idâm edilmiştir. Humbarahâne nâzırlığı görevine ilâveten Mühendishâne nâzırlığı görevini de üstlenen Râmiz Efendi'ye, Humbarahâne nâzırlarının aylık maâşı olan 500 kuruş verilmekteydi. Ancak, bu paranın kifâyet etmediği ve kendisinin de servet sâhibi bir kişi olmadığı beyânıyla, Sadrıazam Paşa'nın teklifi ile aylık maâşı, sadece şahsına tahsis edilmiş olmak kaydıyla ve 1000 kuruş ilâvesiyle 1500 kuruşa çıkartılmıştır. *BOA. HH.* 14427.

3 *BOA. HH.* 14427.

Rebîü'l-ahir (19.5.1806) itibâriyle Râmiz Efendi tarafından istenmektedir[1]. Kanûnnâme'de de okunması mümkün olduğu üzere, 1801 uygulaması ile seçilmiş olan bu grup içinde çoğunluğu mimâr hülefası teşkil etmektedir. Sözü edilen 80 kişi içinde"*ekseriyyette*" olduğu Kanûnnâme'de vurgulandığına göre, bunların, Râmiz Efendi'nin, yukarıda Mayıs 1806 tarihli maâşlarla ilgili olan yazısında "*mühendis şâgirdleri*" ifâdesiyle tanımladığı ve sayıları 60 kişiden oluşan grubun içinde yer aldıkları açıktır[2]. Bu durumda, geriye humbaracı ve lağımcı mülâzımlarından 1801 düzenlemesinin öngördüğünden daha az kişinin kaldığı ve Ocak efrâdının talim ve terbiyyelerini yürütecek olan mülâzımlara verilmek istenen teknik eğitimin yeterli sayı ile ve istenildiği gibi yürütülemediği tekrar ortaya çıkmaktadır. Ancak, sayı itibâriyle ekseriyyette olmalarına rağmen, mimâr halifelerinin de devâm ve dersleri özen ile takib etmeleri temin edilememiştir. Zirâ, bunların, haftada iki-üç gün "*keşf-i ebniyye*" bahanesiyle nazarî ve uygulamalı derslere girmeyerek, devâmlı olarak dışarılarda, çarşı ve pazarlarda dolaştıklarından ve Mühendishâne'ye devâmdan kaçındıklarından ve böylece doğru-dürüst bir şey öğrenemediklerinden Kanûnnâme'de ayrıca şikâyeten dile getirilmektedir.

Müstakil hâle getirilen Mühendishâne'nin 1806 tarihli ilk kanûnnâmesi, Mühendishâne'nin açıldığı sene olan 1795 tarihinde çıkartılmış olarak bilinegelmiştir. Kanûnnâme'nin, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Kütüphânesi'nde mahfûz nüshası Mayıs 1328 (1912) tarihinde bastırılmış olmakla beraber, bunun tarihi, "*Mühendishâne-i Sultânî'nin te'sîs ve küşâdını âmir*" ifâdesinden de anlaşılacağı üzere 1210/1795 tarihli olarak kabûl edilmiştir. Yanılgı, aynı şekilde *Mir'ât-ı Mühendishâne* mü'ellifince de[3] devâm ettirilmiş ve böylece umûmileşmiştir[4]. Nihâyet, bu tarihlerden günümüze kadar bu konuda yazan bütün kalemleri aynı hataya düşürerek, nihâyet 1990 tarihli en son çalışmaya kadar[5] böylece gelinmiş ve ciddi ve etraflı bir çalışma hâlinde meseleler ele alınmamış olduğundan, yanlışlık fark edilememiştir. Öte yandan, yayınlanan nüshadan başka arşivlerimizde tesbit ettiğimiz Kanûnnâme sûretlerinin de dikkatlice incelenmesi lâzımdır. Zirâ, bunların bir kısmı, 1806 Kanûnnâmesi'nin çıkartılmasından bir sene kadar sonra III. Selim'in tahttan indirilmesi ve bunun neticesinde değişen şartların mahsûlü olarak, 1806 Kanûnnâmesi'nin öngördüğü bazı düzenlemelerden vaz geçildiğini ve bu sûretle yeniden tanzimi kaçınılmaz olan yeni ve başka bir kanûnnâmenin varlığını haber vermektedir. Dolayısıyla, mevcûd kanûnnâme metinlerinin bir kısmı IV. Mustafa tarafından çıkartılmıştır. 1808 senesi Ocak ayı başlarında IV. Mustafa tarafından çıkartılan kanûnnâme neticesinde, 1806 Kanûnnâmesi'nin öngördüğü bazı yeni düzenlemeler iptâl edilmiş ve Mühendishâne tekrar Hasköy'deki eski binâsına geri dönmüştür[6].

---

1 Râmiz Efendi'nin takrîri. Mayıs 1806. Vesika altında Râmiz Efendi'nin "*Nâzır-ı Mühendishâne-i Hümâyûn*" ünvânlı mührü yer almaktadır.

2 1802 tarihli ve Mi'mâr Ağa tarafından tanzim edilen listede 45 kişi kayıtlıydı. Bkz. s. 50.

3 Mehmed Es'ad, İstanbul 1312.

4 Mehmed Es'ad tarafından verilen Kanûnnâme, yine kendisinin ifâdesiyle, bu Kanûnnâme içinde yer alan Mühendishâne-i Bahrî ve Humbaracı Ocağı ile ilgili kısımların çıkartılması ile ve "*hülâsa*" olarak verilmiş olduğundan, eksiktir ve kullanılmaya uygun değildir. Bkz. *Mir'ât-ı Mühendishâne*.

5 Bkz. K. Çeçen, *İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi*, Istanbul 1990. s. 51. Üstelik burada verilen Kanûnnâme III. Selim'in de değil, Ocak 1808 tarihli olarak IV. Mustafa'nın çıkarttığı Kanûnnâmedir.

6 Dolayısıyla, Kartekin-Uluçay'da (*Yüksek Mühendislik Mektebi*, s. 82) ve herhâlde ondan naklen Çeçen'de vurgulandığı gibi, "IV.Mustafa bu kanunnameyi aynen kabul ettiğini bildirerek, kopyası üzerine Tuğrasını koydurtmuştur" (Çeçen, *aynı eser*, s. 58, n.1.) ifâdesi mesnedsizdir. Arşivlerimizde bulunan nüshalar şu şekilde dağılmaktadır. A) III. Selim'e ait olanlar: 1) *BOA. HH.* 57898. 2) *Amedî Kalemî Odası*, 60/2, s. 123-134. 3) *Ruus*, 111, s. 154-159. 4) 1328 tarihli *matbu nüsha*. Bu nüsha üzerinde III. Selim'in özgün Hatt-ı Hümâyûn kaydı yer almaktadır. Bkz. EK. IX. *Mir'ât-ı Mühendishâne* ünvânlı eserdeki metnin ise eksik olduğuna işâret ettik. Bu Kanûnnâme nüshalarının hepsi tarihsizdir. B) IV. Mustafa'ya ait olanlar: 1) *BOA. HH* 17240. Bu vesika üzerinde vaktiyle arşivdeki tasnif heyetince düşürülmüş bulunan 1210/1795 tarihi yanıltıcıdır. 2) *BOA. HH.* 16170. Bu vesika sonunda 13. ZA. 1222/11. I. 1808 tarihi yer almaktadır ve IV. Mustafa'nın özgün Hatt-ı Hümâyûn kaydını taşır. Bkz. EK. IX. 3) *BOA. Amedî Kalemi Odası*, 60/2, s. 33-41. 4) *BOA. MMD.* 7917, s. 312-318. Bu son iki defter kaydında 13.ZA.1222/11.1.1808 tarihi yer almaktadır 5) *BOA. Kâmil Kepeci, Divân-ı Hümâyûn Tahvîl Kalemi*, 7514. 6) *BOA. Ruus*, 111. s. 1-8. Bu son iki Kanûnnâme sûreti tarihsizdir 7) Çeçen'de verilen ve başlangıç kısmının fotoğrafı görülen (Bkz. aynı eser. s. 51) 1808 tarihli Kanûnnâme'nin kaynağı gösterilmemiştir.

1806 ve 1808 Tarihli Kanûnnâmelerin Mukayese ve Tahlili

1806 Kanûnnâmesi, daha ilk cümlesinde, Hasköy'de ve Tersâne'deki mühendishânelerin yeniden ihyâ edildiğini vurgular ve bu iki mühendishânede tedris edilecek Berrî ve Bahrî konularına dâir olan hendese, hesap, coğrafya bilimlerinin yaygınlık ve yoğunluk kazanılmasından ve devlet için elzem ve gayet önemli olan harb bilimlerinin nazarî ve amelî olarak öğrenilmesine karar verilmiş olduğundan bahisle, 1801 senesinde yapılmış olan düzenlemeye atıfta bulunur Böylece, 1801 tarihde Hasköy Mühendishânesi'ne Lağımcı Ocağı mülâzımlarından elli ve Humbaracı Ocağı mülâzımlarından otuz olmak üzere cem'ân seksen kişi tayin edildiğini[1], bir hoca ve beş nefer halifeden oluşan bir eğitim kadrosu tahsis edildiğini, ayrıca Fransızca eğitimi için bir lisân mu'allimi ile bir tercümanın da atanmış olduğu belirtilir. Yine bu düzenleme çerçevesinde Hâssa Mi'mârbaşılığı'nın mühendishâneye raht edilmiş olduğu ve bu vazifenin birinci halifelere tahsis edildiğini ve mimâr halifeliklerinin de mühendishâne mülâzımları arasından tayin edilmeleri gerektiğine dâir verilmiş olan düzen dile getirir. 1792 Lağımcı Kanûnnâme ve 1793 tarihli Zeyl'inde de yer alan ve 1801 düzenlemesinde de tekrar tebarüz ettirilen, bu Ocak'daki tîmâr kayıtlarının ikiyüz adede tenzili husûsu hatırlatılarak, oluşan mahlûlâtın Mühendishâne başmülâzımına ve İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ne verilmesi ve Mühendis mülâzımlarının Levend Çiftliği'nde ve Üsküdâr kışlalarındaki Tüfekçi Bostancıyân Ocaklarında vazife görmek üzere atanmalarının öngörüldüğü belirtilir[2]. Humbaracı ve Lağımcı Ocaklarının mühendis mülâzımlarına verilecek maâş ve tayinât mıkdârları, bu Ocakların kanûnnâme ve zeyllerinde belirtildiği üzere tekrar zikredilir[3].

Humbaracı ve Lağımcı Ocakları ile ilgili olarak daha önceleri tanzim edilmiş olan bu husûslar hatırlatıldıkdan sonra anahatları ile Tersâne Mühendishânesi ile ilgili gelişmelere geçilir. Burada vazifeli mühendislerin de iki kısma taksim edilmiş oldukları, bir kısmının seyr-i sefâyin ve bir kısmının ise gemi inşâsı ile ilgili bilimleri nazârî ve amelî olarak tahsil ettikleri, birinci kısımda iki hoca, bir halife ve otuzbeş talebe, ikinci kısımda ise iki halife ve on talebe bulunduğu tasrih edilir. Birinci kısımdaki yetenekli talebelerin, halife olmaları şartı aranmadan gerektiğinde donanmadaki gemilerden birine tayin edilebileceği ve bunların başlangıçda *Jurnal Hocası* (kâtib muâvini) ve daha sonra *Şorba Hocası* (gemi kâtibi) ve *Başhoca* ve imtihândan geçirildikden sonra ise *Kapudan* olarak tayin edilecekleri belirtilir. İkinci kısımdaki yetenekli talebelerin ise, kinci halife ve daha sonra başhalife olarak atanacakları, bu hizmetleri hitâmında vazifelerine Tersâne Mimârbaşılığı hizmetinde istihdâm edilmek üzere devâm edebilecekleri husûslarının Tersâne-i âmire nizâmâtına zeyl olarak ilâve edilmiş bulunduğu hatırlatılır ve bu yeni kanûnnâmenin kendileri için ön gördüğü uygulamanın anahatları serdedilir. Tersâne mühendisleri, hendese, "*hikmet*", hesap, coğrafya ve istihkâmât ve harb tarihi gibi konular ve harb san'atı ile meşgûl olacaklarından ötürü, bunlar ilim tahsil eden talebe ("*talebe-i ulûm*") zümresinden addedilmektedirler. Ve bu gibi ilim tahsil edenlerin de diğer askerî sınıflardan üstün tutulmalarının temin edilmesi gerektiği ve ilim tahsil edenlerin de böyle bir üstün tutulmayı özellikle bekledik-

---

[1] Oysa 1801 tarihli Humbaracı ve lağımcı Ocakları Kanûnnâmesine yapılan *Zeyl*'de, bu ocaklardan otuzardan altmış mülâzım kaydı ön görülmüştü. Bkz. s. 50.

[2] Nitekim, 1800 senesi ilk aylarında Levend Çiftliği'ne timârlı mühendislerden Şehreminli Mollâ Mustafa, Masdariyyecizâde Mollâ Hüseyin (Bkz. s. 357), Güdezli Pehlivân Ahmed (Bkz. s. 358), Filibeli Hâfız Ahmed ve yevmiyyeli mülâzımlardan Süleymâniyyeli İbrâhim, Tophâneli Hüseyin, Eyüblü Halil ve Ahmed ve daha sonraları Boşnak Mustafa, Eyüblü İbrâhim ve Sofu Mustafa ve Hasköylü Ahmed tayin edilmiş bulunmaktaydı. BKz. *BOA. Ruus*, 111, s. 88-89.

[3] Humbaracı mühendis mülâzımlarına günde ellibeş akça, yüz dirhemden iki ekmek, senelik ellibir kuruş kıyafet masrafı; lağımcı mühendis mülâzımlarına, bunlar iki takım olarak addedildiklerinden, (Bkz. s. 27) lağımbağlayan takıma günde kırkbeş akça ve iki ekmek ve senede ellibir kuruş kıyafet masrafı; köprü kurmak, tâbiye, metris ve kale almak gibi mimârlık ve mühendislik bilimleri ile eğitilen diğer takıma ise günde ellibeş akça ve iki ekmek ve senelik aynı mıkdarda kıyafet masrafı verilmektedir.

leri vurgulanır ve bu beklenti insan mizâcının doğal eğilimi cihetiyle (*"bermukteză-yı tabâyi'-i beşeriyye"*) haklı görülür[1]. Bu anlamda, bunlara bazı imtiyâzlar tanınması ve maâşlarının zamanın rayicine göre yeterli bir hâle getirilmesi ve böylece şevk ve gayretlerinin arttırılması öngörülür ve Tersâne Mühendishânesi ile ilgili olarak şu yeni düzenlemeler getirilir: Tersâne Mühendishânesi halife ve talebeleri, Hasköy Mühendishânesi'ndeki halife ve talebeler ile beraber ve hepsi bir yerde eğitim göreceklerdir. Bunun için ve bunlara tahsis edilmek üzere uygun bir yerde müstakil bir *"kalem ve mektep şeklinde"* bir binâ oluşturulacaktır[2]. Müşterek eğitimli bu okula eğitim kadrosu olarak dört hoca ve dört halife tayin edilecek ve bunlar yalnızca bu okulda eğitim faaliyetlerini sürdüreceklerdir. Ancak, bu yeni kurum, Tersâne mühendisleri için yalnızca bir *"mekteb"* olarak vazife görecek ve Tersâne mühendisleri halifeleriyle birlikte, pazartesi ve perşenbe günleri olmak üzere haftada iki gün buraya gelip, ikindi vaktine kadar dersleri takib edeceklerdir. Haftanın geri kalan diğer günlerinde ise, Tersâne'de kendilerine tahsis edilen kışlalarında talebelerin eğitimi ile meşgûl olacaklardır. Tersâne mühendisleri başlarına eskiden olduğu gibi *Kalyoncu Şalı* saracak ve bunlar *Bahriyye Mühendisleri* adıyla anılacaklardır. Değişik kıyafete bürünmeleri ise yasaklanmıştır. Daha önce eğitim sahaları itibâriyle iki kısma taksim edilmiş oluğuna değinilen Tersâne mühendislerinin maâş, tayinât ve rütbeleri *Tersâne-i âmire Kanûnnâmesi*'nde tanzim ve tensik olunmuş olduğu ve uygulamaya aynen devâm edileceği belirtilir[3]. Yeni Kanûnnâme, seyr-i sefâyin eğitimi için tertib olunan talebe sayısını otuz, halifeleri ise üç kişi; diğer gemi inşâsı sınıfının talebe sayısı ise yirmi ve halife sayısını da iki kişi olarak belirler. Bunların gereken maâşlar yine Tersâne-i âmire'nin kanûn ve usûllerine uygun olarak verilecektir. Tersâne Mühendishânesi'ndeki talebeler, halife olmadan herhangi bir yere vazife ile gönderilmeyeceklerdir. Bundan güdülen gayenin ise, daha önceki uygulamalarda da görüldüğü üzere talebelerin (ve de hocaların), yetişmiş eleman sıkıntısından ötürü çeşitli işler için vazifelendirilmeleri ve bu sûretle eğitimlerinin aksaması olduğu açıktır. Talebeler halifeliğe yükseldikden sonra, bir rütbeye tayin ve bir işe memûr edileceklerinde, Mühendishâne-i Berrî'nin ayrıntılarına aşağıda yer verilecek olan bu konudaki yeni düzenlemeleri örnek alınacak, dolayısıyla, *"eskilik ve yenilik"* gibi, bir ilim müessesesi için hiçbir anlamı olmayan kıdemli olmak hâline bakılmayacak, ancak yetenek ve becerilerine itibâr edilerek, yükselmeleri ve atamaları bu esasa göre yapılacaktır. Bu durumda, kıdemli olmaktan gayrı hiçbir özelliği olmayan ve işgal ettiği kadronun öğrenim, eğitim ve araştırma yükümlülüğünü yerine getirmeyenlerin terakkisi söz konusu değildir.

Tersâne Mühendishânesi ile ilgili olarak bu genel prensiplerin tesbitinden sonra Mühendishâne-i Berrî ile ilgili en önemli uygulamanın anahatlarına geçilir. Bu mühendishânede mevcûd olan ve tîmârlı ve yevmiyyeli olarak Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'na bağlı olan kara mühendislerinin, bundan böyle adı geçen ocaklar ile herhangi bir irtibât ve iltihâklarının kalmadığını ve mühendishânenin artık müstakil bir *"mekteb"* olduğunu ilân eder. Mühendishâne, bu ocaklardan *"ifrâz ve başlı başına bir kalem misillü i'tibâr"* olunmaktadır. Bunun anlamı, mühendishânenin bu ocaklarla, dolayısıyla Lağımcı Ocağı'na ait olup da mühendis yetiştirilmek amacı ile kendisine tahsis edilmiş bulunan tîmârlarla olan ilgisinin kesilmesi, bağımsız bir idâreye ve müstakil bir mâlî yapıya ve maâş ve tayinât tahsisine kavuşturulmasıdır. Mühendishâne'de mevcûd olan ve derslere devâmı bütün düzenlemelere ve alınan tedbirlere rağmen istenildiği gibi yürütülemeyen talebelerin sayıları, talebe fazlalığının devlet hazinesine zarardan başka bir faidesi olmadığı (*"kesret-i şâgirdânın hasâret-i mîriyyeden gayrı*

---

1 Burada, cihâda dayanan bir din olmasına rağmen İslâm'ın, âlimin mürekkebini şehîdin kanından daha üstün gören telakkisinin ve ulemânın seyfiyye ile kıyâs edildiğinde, toplumun bütün katmanlarında her cihetten daha imtiyâzlı ve saygın tutulmasının, o devrin cemiyyet hayatında hâlâ geçerli olan, yaşayan ve uygulanan önemli bir değer yargısının dile getirilmekte olduğuna şüphe yoktur.

2 Hâsköy Mühendishânesi'nin yeni bir binâ yapılıncaya kadar Eyüp'deki Hançerli Sultân Yalısı'na taşınması 18[illegible]6 senesi sonuna doğru tahakkuk edecektir. Bkz. s. 75.

3 Burada, Tersâne Mühendishânesi'nin de müstakil bir kurum olmayıp, Tersâne-i âmire bünyesinde ve ona merbût olarak yapılanmış olduğu hatırlanmalıdır. Bkz. s. 27.

bir fâ'idesi olmadığı") gerekçesiyle, yarıya düşürülerek, kırka indirilmiştir. Öte yandan, 1801'den itibâren beş olan halife sayısının da dörde indirilmesi öngörülmüştür. Bunda, dört hoca ve dört halifeden oluşacak olan eğitim kadrosunun, kırk talebelik mevcûdu, dört sınıf üzerinde eğitmek ve her sınıfı bir hoca, bir halife ve on talebe hâlinde ve dört sınıflık bir eğitim dâhilinde düzenlemek isteyen yeni uygulama modelinin etken olduğu açıktır. Buna rağmen, "*silsile yürütmek*"den nihâyet vaz geçerek, sınıf geçme esasına dayalı bir sistem oluşturulamamıştır. Bir üst sınıfa geçiş, mülâzım ve başmülâzımlıklarda veya halifeliklerde yükselme, ancak yer açıldığında (*mahlûl vukû'unda*) sözkonusudur. Her sınıfın eğitim süresi farklıdır. Birinci sınıfda eğitim bir sene, ikinci ve üçüncü sınıflarda iki sene olarak belirlenmiştir ve imtihânlar ancak bu sürelerin sonunda yapılır. Son sınıfda (dördüncü sınıfdır) ise eğitim zamanla sınırlandırılmamıştır. Yeterli derecede eğitimden geçtiğine inanılan, ancak dördüncü halifeliğin de boşalması hâlinde, halifeliğe yükselebilir ve boşalan yere silsile yürütülerek diğer bekleyenler atanır. Bu durumda talebeler için ilk üç sınıfda, bir nev'i sınıf geçme esası getirilmiş olmakla beraber, halife ve hocaların yükselmelerinde yer boşalması ve silsile yürütülmesi usûlu aynen kalmıştır. Kanûnnâme, buraya tahsis edilen halife ve talebelerin aslında "*Ocaklu*" olmalarını da hesaba katar ve bunların şevk ve rağbetlerini kırmamak için, bu mektebin halife ve talebelerinin bazen, "*Mühendishâne-i berriyye Ocağı*" şeklinde anılmalarına ve bir mekteb hâlinde ihdâs edilecek mühendishânenin de "*Mühendisler Kışlâsı*" şeklinde zikrine müsâade eder. Kanûnnâmenin siyâkından, bu tür isimlendirmelere verilen cevâzın, ancak geçici bir tedbir olarak düşünülmüş olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Yeni Kanûnnâme, Tersâne'deki Mühendishâne'yi yalnızca eğitim yönünden birleştirdiği Berrî'ye, ayrıca yeni katılımlar da yapar. Bunlar, Hasköy Dökümhânesi Dökmecibaşılığı, Tophâne-i âmire Dökmecibaşılığı, Su Nezâreti ve Hâssa Mi'mârbaşılığı ile Lağımcıbaşılığı ve Humbaracıbaşılığı'dır. Bunlar Mühendishâne-i Berrî'ye bağlanmışlardır. Arabacıbaşı ve Topçubaşı, Levend Çiftliği ve Üsküdâr Ortaları'na Başbuğu ve Ağa olmak üzere yapılacak tayinler de yine bu okulun bünyesindekilere, dolayısıyla eğitiminden geçmiş olanlara tahsis edilecektir

1806 Kanûnnâmesi, yukarıdaki bu açıklamalardan sonra ve "*...işbu tertîb olunan kırk nefer...*" ifâdesiyle başlayan cümle ile, muhteva itibâriyle 1808 tarihli Kanûnnâme ile birleşir. Bu bakımdan, 1806 Kanûnnâmesi "*mukaddime*" olarak kabûl edebileceğimiz bu temel düzenlemeler ve açıklamalar dışında, uygulamaya getirilen sâir ayrıntı açısından 1808 Kanûnnâmesi ile aynıdır. Birleşik metne geçmeden önce, 1808 Kanûnnâmesi'nin 1806 Kanûnnâmesi'nin baş kısmında yer alan genel düzenlemelerden ne ölçülerde ayrılmış olduğunun tesbiti lâzım gelmektedir. Aynı cümlelerle başlangıç yapan 1808 Kanûnnâmesi, 1801 düzenlemesi ile ilgili gelişmelere yer vermez ve 1806 Kanûnnâmesi'nden, bu kanûnnâme ile talebe sayısının kırk kişiye indirildiğini ve dört hoca ve halifeden müteşekkil bir kadro öngörülmüş olduğuna dâir kısa ve bir cümlelik bir ifâdede bulunmakla yetinir ve hemen bu yeni kanûn ile yapılan düzenlemeleri ele almaya başlar. İki Kanûnnâme'nin birleştiği, "*...işbu tertîb olunan kırk nefer...*" cümlesine gelene kadar kısaca ve beş-on cümle içinde yapılan izâhlardan, Tersâne Mühendishânesi ile Berrî arasındaki tedrisî birliğe bir son verilmiş olduğu anlaşılır. Bu iki mühendishâne kendi yerlerinde ve kendi hocalarıyla derslerini sürdüreceklerdir. Mühendishâne-i Berrî, taşınmış olduğu Hançerli Sultan Yalısı'ndan tekrar eski binâsına geri dönmüştür ("*Hasköy'de vâki' Humbaracı ve Lağımcı Kışlâsı civârında kâ'in Mühendishâne kadîmi üzre bunlara tahsîs olunduğu...*") ve derslerini yalnızca burada yapılacaktır. Bunun gerekçesi olarak, Hasköy'deki Humbaracı ve Lağımcı Ocakları mülâzım ve efrâdına verilecek eğitime telmihen, eğitim kadrosu ve talebelerin tekrar bir arada olmalarının gerektiği gösterilmektedir. Dolayısıyla, 1806 Kanûnnâmesi ile öngörülen, bu Ocaklar'dan ayrılmış ve müstakil bir hâle getirilmiş bir mühendishâne oluşturulmasından vaz geçilmiştir. III. Selim'in tahtan indirilmesi ve *Nizâm-ı Cedîd*'in sona ermesi ile başlayan yeni devrin ve özellikle Yeniçeri isyânları, karşı darbeler ve Pâdişâh değişiklikleri ile geçecek olan ilk birkaç senenin istikrârsızlığı ve infiâli içinde, herşeyin tekrar eski hâline dönüştürülme

eğilimi taşıdığı hatırlanırsa, 1806 Kanûnnâmesinin plânladığı şekilde bir mühendishânenin hayat bulamıyacağı kolaylıkla anlaşılır. Hattâ, artık Avrupa tarzında düzenli, öğrenimli ve eğitilmiş bir ordunun ortadan kaldırılmış olması sebebiyle, böyle bir orduya hizmet vermek üzere teşkilâtlanan bir teknik eğitimin de gerekli özenden mahrûm kalması ve ağır bir şekilde ihmâle uğraması, başlayan yeni devrin genel gidişinin kaçınılmaz bir neticesi olacaktır. 1806 Kanûnnâmesi de eğitim kadrosu ve 40 adet talebe sayısını aynen muhâfaza eder. Ancak, bunların tekrar eskiden olduğu gibi Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'na bağlar ve bu tasarrufa bir anlamda 1806 Kanûnnâmesi'nin de gözardı edemediği bir kaygu ile, yanî bunların eskiden beri Ocak mensûbu olmalarından hareketle, şevk ve rağbetlerinin kırılmaması amacıyla teşebbüs eder görünür. Ancak, 1806 Kanûnnâmesi, mühendishâneyi yalnızca Humbaracı ve özellikle Lağımcı Ocakları bünyesinden ayırmakla kalmamış, bunun yanında yapılan diğer düzenlemeler neticesinde Lağımcı Ocağı da humbaracılardan ayrılarak müstakil bir hâle getirilmiş idi. Bununla beraber, iç gelişmelerden ötürü, Lağımcı Ocağı'nın müstakilen yapılanması tahakkuk edememiş ve uygulamaya bir son verilmek mecbûriyyeti hâsıl olmuştur. Bu arada, Mühendis yetiştirmek amacı ile mühendishâneye tahsis edilmiş olan lağımcı tîmârları, mühendishânenin ifrâz ve müstakil hâle getirilmesi ile, Humbaracı Ocağı müstahaklarına tevcih edilmiş bulunduğundan, lağımcıların yevmiyyeli mülâzımı kalmamış, bunların halifelerinin çoğu mühendis halifeleri olduğundan, mühendishânenin ayrılması ile birlikde, halifelerinde de bir azalma meydana gelmiştir. zaman zaman oluşan mahlûlâtın kimlere tevcih edilmesi gerektiği ise bilinmemektedir. Mahlûlâtı zabt olunacak olunsa, kısa bir zaman içinde ocağın tamamen çökmesi sözkonusu olabileceği gibi, artık eskiye dönüş de mümkün değildir[1]. 1808 Kanûnnâmesi iki ocağın birbirinden ayrılma hâline bu gerekçeler ile bir son vermekle kalmamış, 12 Ocak 1808 tarihli "*Lağımcı Nizâmı*" ile, bu sefer Lağımcı Ocağı'nı Humbaracı Ocağı'na ilhâk etmiş ve bu ocağın müstakil olma hâline bir son vererek, Lağımcıları, "*Humbaracı Ocağı'nın 65 ve 36. ve 26. ve 14. ve 7 bölüklerinden ibâret olan beş bölüğe zam ve ilâve ile*" iki ocağı birleştirmiştir. Bundan böyle, Lağımcılar müstakil bir bölük i'tibâr olunacak ve bunlara "*Lağımcı Bölüğü*" denilecektir[2]. Öte yandan, Hasköy Dökümhânesi Nezâreti, Su Nezâreti, Hâssa Mi'mârbaşılığı'nın mühendishâneye rabt edilmiş hâlini devâm eder. Ancak, Mi'mârbaşılık hizmetini, mühendishâne hocalarına tahsis edilmekten çıkararak, mi'mâr halifelerinin liyâkat kesbetmiş olanlarına tahsis eder. 1806 Kanûnnâmesi, Levend Çiftliği, Üsküdâr kışlalarındaki askerî birliklere atanacak zâbitlerin ve Arabacıbaşı ve Topçubaşı olacak kişilerin mühendishâne eğitimli olmalarını öngördüğü hâlde, 1808 Kanûnnâmesi böyle bir kayda yer vermez. Kanûnnâme, bu hâliyle devrin genel havasını ve askerî yenilik karşıtı oluşumun tepkisini hissettirir. Birbirini ifnâ eden iki devrin ilga ve ibka ettiği bu değişikliklerin belirtilmesinden sonra başlayan müşterek metin, zaman zaman bu anlamdaki değişikliklere işaret eden ifâdeleriyle, ama genelde büyük bir farklılık arzetmeden devâm eder. Bu kısmın müşterek kadro, maâş ve tayinât dökümleri, hocalar ve eğitim çizelgeleri her iki kanûnnâmenin de aynen yer verdiği husûslar olarak aşağıdaki gibi gösterilmiştir

---

1 *BOA. MMD.* 7917, s. 320: 12.1.1808 tarihli *Lağımcı Nizâmı.*

2 13.DA.1222/12.1.1808 tarihli Humbaracı Ocağı Kanûnnâmesi'ne zeylen hazırlanan yeni *Lağımcı Nizâmı* için bkz. *BOA. MMD.* 7917, s. 320-322.

Her İki Kanûnnâme'nin Müştereken Öngördüğü Kadro, Maâş ve Tayinât Dökümleri	
Kadrolar	**Maâş ve tayinât**
Başhoca	Senelik 4000 kr. geliri olan zeâmet. Günde dört vukiyye ekmek, iki vukıyye koyuneti, birer vukıyye sâdeyağ ve pirinç.
İkinci Hoca	Senelik 3500 kr. geliri olan zeâmet. Günde yarımşar vukiyyeden üç çift ekmek, birbuçuk vukiyye koyuneti, bir vukiyye sâdeyağ ve bir vukiyye Pirinç.
Üçüncü Hoca	Senelik 3000 kr. geliri olan zeâmet. Günde yarımşar vukiyyeden üç çift ekmek, bir vukiyye koyuneti, birer vukiyye sâdeyağ ve pirinç.
Dördüncü Hoca	Senelik 2500 kr. geliri olan zeâmet. Günde iki vukiyyeden ekmek, bir vukiyye koyuneti, bir vukiyye pirinç.
Başhalife	Senelik 2250 kr. geliri olan zeâmet. Günde yarımşar vukiyyeden iki çift ekmek, bir vukiyye koyuneti, bir vukiyye sâdeyağ ve bir vukiyye pirinç.
İkinci Halife	Senelik 2000 kr. geliri olan zeâmet. Günde iki vukiyye ekmek, bir vukiyye koyuneti, birer vukıyye sâdeyağ ve pirinç.
Üçüncü Halife	Senelik 1750 kr. geliri olan zeâmet. Günde birbuçuk vukiyye ekmek, bir vukıyye koyuneti, yarımşar vukiyye sâdeyağ ve pirinç.
Dördüncü Halife	Senelik 1500 kr. geliri olan zeâmet. Günde birbuçuk vukiyye ekmek, bir vukıyye koyuneti, yarımşar vukıyye sâdeyağ ve pirinç.
Birinci Sınıf Şâgirdânı	Beherine ayda 45 kr. Günde yarımşar vukiyyeden on çift ekmek, ikişeryüzer dirhemden beş vukıyye koyuneti,yüzer dirhem sâdeyağ ve pirinç. Ayrıca kıyâfet parası olarak senede 100 kr.
İkinci Sınıf Şâğirdânı	Beherine ayda 35 kr. Günde yarımşar vukiyyeden on çift ekmek, ikiyüzer dirhemden beş vukıyye koyuneti, yüzer dirhem sâdeyağ ve pirinç. Ayrıca kiyâfet parası olarak senede 80 kr.
Üçüncü Sınıf Şâgirdânı	Beherine ayda 25 kr. Günde yarımşar vukiyyeden on çift ekmek, yüzer dirhemden ikibuçuk vukiyye koyuneti, ellişer dirhem sâdeyağ ve pirinç. Ayrıca kıyâfet parası olarak senede 60 kr.
Dördüncü Sınıf Şâgirdânı	Beherine ayda 15 kr. Günde yarımşar vukıyyeden on çift ekmek, yüzer dirhemden ikibuçuk vukıyye koyuneti, ellişer dirhem sâdeyağ ve pirinç. Ayrıca kıyâfet parası olarak senede 40 kr.
Mühendishâne Kâtibi	Bir kişi olarak ayda 1200 kr. Günde yarımşar vukiyyeden iki çift ekmek, bir vukiyye koyuneti. Ayrıca oda masrafı için senede 200 kr.
Mühendishâne Hattâtı	Bir kişi olarak ayda 25 kr. Günde yarımşar vukiyyeden bir çift ekmek.
Mühendishâne Hâfız-ı Kütübü	Bir kişi olarak ayda 25 kr. Günde yarımşar vukiyyeden bir çift ekmek.
Mühendishâne Bevvâbı	Bir kişi olarak ayda 20 kr. Günde yarımşar vukiyyeden bir çift ekmek.
Mühendishâne Ferrâşı	Bir kişi olmak üzere ayda 15 kr. Günde yarımşar vukiyyeden bir çift ekmek.
Mühendishâne âlât Tamircisi	Bir kişi olmak üzere ayda 60 kr.
Mühendishâne Tercümânı	Bir kişi olmak üzere ayda 100 kr.

Dört hoca ve dört halife ile bir kâtib odası olmak üzere cem'ân dokuz adet odanın, temizlik, aydınlanma ve kahve masrafı olarak, beherine 200 kuruşdan senelik 1800 kuruşun ilâvesiyle, maâşların senelik toplam gideri 42640 kuruştur. Vesikalardaki dökümlerde, birinci sınıf talebelerinin ayda 45 kuruşdan senelik 5400 kr. olan maâş tutarı 6400 olarak gösterildiğinden, 1000 kr. fazlalık tenzil edilmiş ve 1806 kanûnnâmesi'nde ön görülmeyen âlât tamircisinin senelik 620 kr. olan maâşı da ilâve edilerek, genel meblağ tashih edilmiştir.

Her İki Kanûnnâme'nin Müştereken Öngördüğü Hocalar ve Eğitim		
Hoca ve Halife	**Sınıflar**	**Verilen Dersler**
Dördüncü Hoca ve Dördüncü Halife	Sınıf, 10 kişi. Bir senelik dersler sonunda yapılan imtihânda başarılı olanlar sınıfın başmülâzımlığına yükselecek ve boş yer var ise II. sınıfa geçecektir.	Resm-i hatt, imlâ ve erkâm, resim san'atı (teknik resim, plân çizimi), Arapça, hendese ve hesaba giriş, Fransızca
Üçüncü Hoca ve Üçüncü Halife	Sınıf, 10 kişi. İki sene süren bu sınıf eğitimi sonunda imtihân yapılır ve başarılı olanlar başmülâzımlığa yükselerek, boş yer olduğunda III. sınıfa geçerler.	İlm-i hesâb ve hendese, coğrafya, Arabca ve Fransızca
İkinci Hoca ve İkinci Halife	Sınıf, 10 kişi. İki sene süren bu sınıf eğitimi sonunda yapılan imtihânlarda başarılı olanlar başmülâzımlığa yükselir ve yer açıldığında I. sınıfa geçerler.	İlm-i coğrafya, İlm-i müsellesât-ı müsteviyye (Düzlem geometrisi), Cebir ü mukâbele (Denklem), tahdîd-i ârâzî ve harb tarihi
Başhoca ve Birinci Halife	Sınıf, 10 kişi. Süresi belli değildir. Talebenin yetiştiğine kanaat getirildikdeo ve dördüncü halifeliğin de boşalmış olması sözkonusu oldukdan sonra imtihân edilerek, talebelikden çıkartılır ve halifeliğe geçilir. Halifelikde aynı şekilde boşluk oldukca yükselinir ve silsile yürütülür.	Fenn-i mahrûtiyyât (Koni kesitleri), Hesâb-ı tefâzulî (Difrensiyel hesap), Hesâb-ı Tamâmî (İntegral hesap), İlm-i Cerr-i eskâl (Mekanik), İlm-i Hey'et (Astronomi), Ameliyyât-ı Fenn-i remiy ve Lağım (Top atmak ve lağım bağlamak), ta'lîm-i asker, ilm-i istihkâmat

İstihdâm Edilen Yabancı Uzmanlar

XVIII. yüzyılın ilk yarısından sonra sıkca rastlanmaya başlanan, Bonneval, Tot, Muhtedî Osman[1] gibi iz bırakanlar ve daha pek çok adını dahi zabtedemediklerimiz, ister eski kimliklerini muhafaza etmiş veya ister ihtidâ ederek, bunları değiştirmiş olsunlar, genelde devletin askerî ağırlıklı çağdaş bilgi boşluğunu doldurmak ve mühendislik dallarındaki zafiyyetini telâfi etmek amacıyla celb, cezb ve istihdâm edilmişlerdir. Konu, genel ve etraflı bir incelemeye muhtacdır. A. Boppe'un, vaktiyle yaptığı ve Fransız mühendislerinin faaliyetlerini sergileyen çalışması ise, bunların 1788'de başlayan Osmanlı-Avusturya (ve Rus) Savaşı ile memleketlerine dönmeleri anında sona erer, dolayısıyla I. Abdulhamid devrindeki (1774-1789) kısa süreli bir denemeye ancak zayıf bir ışık tutmakla yetinir[2].

Çeşitli teknik bilgi ihtiyaclarını karşılamak üzere, özellikle Nizâm-ı Cedîd ile birlikte eski örneklerle kıyâslanamayacak boyutlarda ve çok sayılarda yabancı uzman ve zanaatkâr işçi celb edildiği gözlenmekle beraber, bunlar hakkında da etraflı ve sıhhatli bir araştırma henüz mevcûd değildir[3]. Nizâm-ı Cedîd hareketi ile birlikte giderek artan bir ihtiyac temposu dahilinde gelmeye başlayan yabancıları önce, I- *"İstihdâm Sahaları"* ve II- *"Tedârik Kanalları"* noktalarından olmak üzere iki ana gruba ayırarak ele alabiliriz. *"İstihdâm Sahaları"* açısından ise bunları dört grupta toplamak mümkündür: 1) Mühendisler, 2) Modern harb san'atını öğretecek Subaylar, 3) Çeşitli teknik işkollarında çalışacak kalifiye işçiler, 4) Tabîb ve Cerrâhlar. *"Tedârik Kanalları"* açısından ise bunları yine dört gruba ayırabiliriz: 1) İlgili devletlerin İstanbul'daki elçisi aracılığıyla temin edilenler, 2) Devlet ricâlinin teşebbüsleriyle tedârik edilenler, 3) *"İkâmet Elçileri"* vasıtasıyla bulunanlar, 4) Kendiliğinden işçi olarak çalışmak üzere gelenler.

---

1 K. Beydilli, *"Muhtedî Osman Bey"*.

2 A. Boppe, *"La France et le militaire Turc"*. Bu Fransız mühendislerinden Lafitte-Clavé'nin 1787'de Özi Kalesi'ndeki faaliyetleri için ayrıca bkz. Frédéric Hitzel, "Défense de la place Turque d'Oczakow par un officier du génie Français (1787)", *Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, s. 639-655.

3 Bu konuda öncü bir çalışma için bkz. İ. Bostan, *"Yabancı Uzmanlar"*.

Bunlar içinde, ilgili devlet elçisinin girişimleriyle, dolayısıyla *"resmî"* yollardan ve *"me'zûnen"* gelen *"askerî ve teknik heyetler"* ile kendiliğinden gelen münferit işçiler birbirlerine zıd iki cihet gibidirler. Münferid şahıslar, biraz da günümüzdeki *"kaçak yabancı işçileri"* andırırlar. Ancak, belirli bir sahada bilgi ve beceri sahibi olmaları Osmanlı hizmetine tâlib olmanın ve iş bulmanın vazgeçilmez önşartıdır. Zirâ, vasıfsız işçiye devletin ihtiyaci yoktur. Birinci kanaldan temin edilenler, yani ilgili devletin İstanbul'daki elçisi vasıtasıyla celb edilenler, genelde *"resmî"* ve iki devlet arasındaki işbirliğinin ve doğal olarak da siyâsî yakınlığın mevcûd olma şartını taşır ve bu gibiler hakkında kayıt ve bilgileri, o ülkenin arşivlerinde bulmak ve varsa yapılmış olan inceleme ve yayınlarından takib etmek mümkün görülmektedir. Ancak, bu konuda da yapılmış ve arşivlere dayandırılmış çalışmalar çok az ve araştırmalar ise gayet zayıf olup, yeterli ve ayrıntılı bilgi vermekten henüz çok uzaktırlar. Kendi ayakları üzerinde durmak azmiyle gelen, münferid şahısların -Osmanlı kayıtlarındaki adlarıyla *"amele"*lerin- biraz da *macera* vaadeden *iş bulma* serüvenlerini takib ve hangi ümid dünyalarını beraberinde taşıdıklarını tesbit etmek hemen hemen imkânsız gibidir. Ama, bu husûsları, kendi dünyamızdan çıkan *"yabancı işçilerimiz"* ile mukayese ederek tahmin etmek pek zor olmasa gerektir. Bunlar, tebeası oldukları devletlerin resmî kayıtlarında genelde pek iz bırakmazlar ve bu anlamda, bu gibiler hakkında toplanacak bilgilerin kaynağım, yine genelde sadece Osmanlı arşiv kayıtları teşkil eder. Ancak, bunlar hakkında tesbit edilecek bilgilerin de, birinci grupta yer alan *"resmi"* vasıflı olanlar gibi pek doyurucu olmadığı görülmektedir. Osmanlı kayıtlarının bu gibiler hakkında yalnızca *"ma'âş"*, *"ta'yinât"*, *"harcırâh"*, *"hâne kirâsı"* gibi harcamalara konu oldukları nisbette bilgi vermesi, bunların bu maddî maliyyetleri dışında, buna hak kazandıkları teknik hizmetlerinin teferruâtını sıhhatle takib etme imkânını vermemektedir. Hattâ, bunların çoğu kez isimlerini bile, ya hiç zikretmemekte veya duyduğu gibi ve her başka kayıtta çeşitli yazılış şekillerine ve değişimlerine sokarak, büsbütün tanınmaz bir hâlde kayd eder, ki bu da sıhhatli bir tesbiti daha da zorlaştırıcı bir keyfiyettir. Bu durumda, özellikle birinci grupta yer alan *"resmî"* kimlikliler için, bunların ait oldukları devletlerin arşivlerinden hareketle ve açık isimlerinin de tesbitiyle daha doyurucu bilgilerin verilebileceğini tahmin etmek pek yanıltıcı olmasa gerektir.

Birinci grupta zikredilen ilgili devletlerin elçileri aracılığı söz konusu edilince, özellikle Fransa ve İsveç gündeme gelir. İsveç'in 1792'de biten Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile bir ittifâk içinde bulunması[1] ve özellikle İstanbul'da Elçilik Baştercümanı, bilâhire Maslahatgüzâr ve nihâyet bizzât Elçisi olacak olan D'Ohsson (Muradcan Tosunyan)'un gayretleri, bu ülkeden kaliteli teknik eleman temininde önemli bir rol oynar[2]. Fransa ile yakınlık, biraz da ihtilâl Fransası'nın, Avrupa'nın sâir monarkları karşısındaki yanlızlık ve zâfiyyetinden kaynak bulur. İhtilâlci *"France Cumhuru"*nun temsilcileri, Nizâm-ı Cedîd programının teknik ihtiyacının giderilmesindeki Fransız katkısını, Bâbıâlî tarafından kabul ve tanınmayı kolaylaştırıcı bir unsur olarak ve giderek, nihâyet Osmanlı Devleti'nin Fransa'nın düşmanlarına karşı elde tutulması ve hattâ Fransa'nın yanında bir ittifâka çekilmesinin aracı olarak kullanırlar. Böylece, teknotrakların yanında ilk *"resmî askerî heyetler"* Osmanlı ordu ve donanmasının ve diğer teknik kurumlarının yeniden yapılanma programına işlerlik kazandırmaya başlarlar. Bu anlamda, Fransız *"askerî heyetleri"*, Almanlardan ve diğer Avrupa ülkelerinden çok daha evvel iş başındadırlar ve konunun ilk örneklemelerini sergilerler. İsveç ve Fransa dışında kalan İngiltere, Prusya, Avusturya ve Rusya'nın bu programa bu şekilde resmî bir tavırla ilgi duymamaları anlaşılır bir tutumdur. Nitekim, bu devletlerin resmî kanallarla, hattâ kısa bir zaman evvel barış yapmış bulunan Avusturya ve Rusya için resmî olmayan yollarla bile, gelen teknik uzman ve eleman hemen hemen yok gibidir.

---

1 Bkz. Beydilli, *1790 Osmanlı, Prusya*, s. 48, 100; kezâ, Beydilli, *D'Ohsson*, s. 237.

2 Bkz. Beydilli, *D'Ohsson*, s. 263-264.

Büyük devletlerin merkezlerinde kurulan *"İkâmet Elçileri"*[1] vasıtasıyla yabancı teknik elemanların tedarikinde önemli bir kapı açılır. 1793'de Londra'da vazifeye başlayan Yusuf Agâh Efendi, bu kanaldan İstanbul'a pekçok eleman yollar. Bunların, özellikle subayların (*"Ofiçyal"*), genelde kral taraftarânı olmaları hasebiyle, Fransa'dan kaçmış bulunan ve diğer Avrupa ülkelerinden ve özellikle İngiltere'de pekçok rastlanan Fransızların oluşturması rastlantı değildir. Bunların yanında bazı İngilizlerin de Osmanlı Devleti'nde çalışmak üzere tâlib oldukları görülmekteyse de, bunlar sayıca çok azdır. Londra'dan büyük yol paraları harcanarak İstanbul'a getirilen Fransızlar bunlarla mukayese edilemiyecekleri gibi, diğerlerine de kıyâsla sayıca en kabarık grubu teşkil ettikleri kesindir. Son tedarik kanalı olarak, İstanbul'da başta Sadrıazam, Reis Efendi, ama özellikle Nizâm-ı Cedîd hareketinin gerçek *"motoru"* olarak gösterilen[2], *"Nizâm-ı Cedîd Defterdârı ve Ta'lîmli Asker Nâzırı"* olan Mustafa Reşid Efendi[3] başta olmak üzere, Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın gayretleri ile pekçok yabancının işe alındığını tesbit etmek mümkün olmaktadır. Bunlar da genelde Fransız ağırlıklı veya İsveçli olmakla beraber, içlerindeki İspanyol, Venedikli, Cenevizli, Polonyalı gibiler az da olsa, mevcûda çeşnilik katan değişik devletlere ve milletlere mensup kişilerden oluşmaktaydılar.

Bütün bu gibiler genelde bekârdır veya hanımları yanlarında değildir. Bazılarının memleketlerinde evli oldukları, yetişkin ve baba mesleğini icrâ eden, dolayısıyla ailece aynı işi yapan baba ve çocuklar veya yalnızca kardeşler hâlinde gelerek işe başladıkları; bazılarının burada Müslüman olarak, din ve kimlik değiştirdikleri görülüyor. Beceri ve zanaatlarında ehil olmadıkları anlaşılanların yol paraları ödenerek geriye yollanması ve işe yaramayan elemana fuzûli ödeme yapmayarak, devlet hazinesinin korunması, riâyet edilen tasarruf cümlesindendir. Gelenler küçük gruplar hâlinde Pera'da kirâ evlerinde ikâmet ederler ve genelde artan taleb kirâları yükseltir. Daha o zamanlar ortaya çıktığı anlaşılan *"yabancıya ev kirâlama"* olgusu ise bu yükselmeyi tırmandırır. Kirâ bedelleri bazı istisnalar dışında, işe alınanlar tarafından ödenir. Ancak, bunların makul bir bedel karşılığında ev tutmalarına, *"kirâ tesbit davâlarıyla"* yardımcı olunur. Hükümetin daveti, dolayısıyla özellikle Yusuf Agâh Efendi tarafından temin edilenlerin yüksek yol masrafları devlet tarafından karşılanır. Zaten, bunun başka türlü olmasının düşünülmesi de mümkün değildir. Zirâ yol masrafları birçoğunun senelik maâşlarının çok üstünde bir yekûn tutmaktadır. Dil önemli bir engel ve zorluklar arzeden bir husûstır. Bu bakımdan, özellikle mühendis ve ofiçyal gibi, yani Türklerle doğrudan eğitim ilişkisi içinde olanlara birer tercüman verilmekte, hattâ bazen bir *"yazıcı"* dahi tahsis edilmektedir. Bazı istisnalar dışında, mühendis ve ofiçyallare ayda genel olarak 500 kuruş ödenir. Ancak, bu her zaman başlangıç maâşı olmayabilir. Bilakis işe ilk girme genelde daha düşük maâşlarla tecelli eder. Terfik edilen tercümanlar için değişmez ödeme ayda 100 kuruştur. İşçilerin ücretleri ayda 100-125 kuruşu pek geçmez. Ancak, bu da nadir bulunan işkollarında çok daha yüksek bir şekilde gerçekleşebilir. Tâbib ve cerrâhlar için takdir edilen maâş, ayda 150 kuruş olarak belirlenmiş gibidir. İşlerinde başarılı ve iyi hizmet verenler ayrıca para (*"atiyye"*) ile mükâfatlandırılır veya maâşlarına zam istemeleri uygun karşılanırdı. Ancak bunlar ellerindeki iş bittikten sonra, genelde *"işsiz"* kalırlar ve bu durumda kendilerine herhangi bir ödeme yapılmazdı. Aynı durum mühendisler için de söz konusudur. Hizmete alınanların genel sayılarını tam olarak tesbit etmek zordur. Bununla beraber, hizmete alınan bu dört grup elemanların sayılarının bazı zamanlar altıyüzü bulmuş olduğunu söylemek mümkündür[4]. Bu söylediklerimizi Osmanlı arşiv kayıtlarından hareketle örnekleyecek olursak[5]:

---

1 Bkz. E. Kuran, *İkamet Elçileri*

2 Zinkeisen, *GOR*, VII, 323.

3 Zinkeisen dışında Tanpınar'ın da (*XIX Asır Türk Edebiyat Tarihi*, s. 57), Nizâm-ı Cedîd devrinde oynadığı önemli role işaret ettiği bu şahıs hakkında etraflı bir araştırma tarafımızdan sürdürülmektedir.

4 Shaw, *Old and New*, s. 182.

5 *MMD*. 10421 numerolu *Defter* bu tür kayıtları topluca içermekte olup, örneklemeleri bu kaynaktan yaptığımızda sahife numerolarını metin içinde göstermekteyiz. Diğer kaynaklar dipnotunda ayrıca verilmiştir.

Yol paraları: Yusuf Agâh Efendi'nin Londra'dan yolladığı Fransız *"Ofiçyallar"*, kral taraftarânı olduklarından İngiltere'ye kaçmışlardır. Bunlar, Londra'dan İstanbul'a gelmek için 2940 kuruş yol masrafı yapmışlardır. Londra'da kendilerine pey olarak 750 kuruş verilmiştir. Geri kalan 2200 kuruşun İstanbul'da kendilerine ödenmesi ve ayda 500 kuruş maâş bağlanması, ayrıca *"kadr-ı kifâye ta'yînât"* tahsisi söz konusudur. Ancak, bunların iddiâda bulundukları gibi mehâretli olmadıkları, olsalar dahi kral taraftarânı olmaları cihetiyle, hizmete alınmış sâir Fransızlar ile imtizac edemiyerek, huzursuzluklara sebebiyet verebileceklerinden kaygılanılmıştır. Bu yüzden bunlara, yol paralarına mahsûben 3000 kuruş verilerek, geri dönmelerinin sağlanması cihetine gidilmiştir[1]. Böylece, siyâsî çekişmelerin iş huzurunu bozabileceği ihtimâli, Osmanlı işverenini tedbirli davranmaya sevk etmekte olduğu anlaşılıyor. Bununla beraber, Mühendis ve teknik ressâm olarak uzun yıllar hizmet veren Fransız Kofer'in durumuna değişik bir açıdan yaklaşılmıştır. Kofer, Haziran 1800'de hizmet dışı bırakılmış ve maâşı kesilmiştir. Ancak, Kofer *"kralcı"* olduğundan memleketine dönmek istememektedir ve neticede Osmanlı Devleti'ne *"iltica"* etmiştir. Kendisi, *"gerektiğinde ba'zı harita ve resim ve sâ'ir hizmetlerde"* kullanılmak üzere alıkonulur ve ayda da 300 kuruşluk bir maâş bağlanır. 18.M.1215/11.6.1800 (s. 313). Yol paralarının çok büyük yekünler tuttuğu ve bu yüzden devlet tarafından karşılanmasının zarûrî olduğu açıktır. Mustafa Reşid Efendi'nin 25.M.1211/31.7.1796 tarihli inhâsında dile getirilen örnek, bu ödemelerin yüksekliğini gözler önüne serer. İstanbul'a gelen üç kişi, sekizer binden cem'ân 24.000 kuruş yol parası taleb etmektedir. Neticede bunlara ikişer binden 6000 kuruş ödenmiş olmakla beraber, bunun Mühendishâne-i Berrî'de vazife gören bir hoca ve dört halife'nin murettep bir senelik maâşlarının toplamını aşan bir meblâğ olduğunu hatırlatmak, sadece yol parası için yapılan masrafın azametini gözler önüne sermeye yeter. Havuz yapımında önemli hizmetler veren İsveçli Rhode, memleketine döndüğünde (Gu.Ş.1219/5.11.1804), kendisine 2000 kuruş yol parası verilir. Bu da Mühendishâne ve Matbaa riyâsetini sürdürmüş olan hoca Mühendis Abdurrahman Efendi'nin bir senelik maâş toplamı demektir!

Maâşlar: Mühendislere genelde 500 kuruş verilmekle beraber, bu bazıları için belirli bir zaman, belki bir tecrübe devri geçirdikten ve liyâkat ve mehâreti subût bulduktan sonra yapılan *"tavan"* ödeme genelidir. Zira, işe başlama maâşları çok daha düşüktür. İstihdâm edilen bazı mühendislerin 100 kuruş gibi emsâllerinden düşük ve yerli mühendis takımına verilen maâşlara yakın ödemelere tenezzül ettiklerini örneklemek mümkündür. Mesela, Kofer (s. 98) ve Fransız mühendis Tirekor ile kardeşi. Bu iki kardeş Mühendishâne'ye *"fenn-i hendeseyi ta'lîm için"* memûr edildiklerinde 100 kuruş maâş takdir edilmiştir. 27.ZA.1208/26.6.1794. Tirekor kardeşlere 1211 (1796/97) senesine kadar geçen üç sene zarfında hep aynı maâş ödemesi yapılmış, nihâyet bunlar maâşlarının, *"idâre-i mesârif-i zarûriyyelerine kifâyet"* etmediklerinden istifâ ve başka diyâre gitmek zorunda kalacaklarını ifâde etmek mecburiyyetinde kalırlar ve böylece maâşları, standart genel maâş tavanı olan 500 kuruşa yükseltilir (s. 100, 101). Bununla beraber, gelenin zarûret hâli, özellikle siyâsî durumlardan, dolayısıyla siyâsî durumların yol açtığı ekonomik çöküntü ve iş bulma sıkıntılarından ötürü memleketinden veya o sıralar sürekli bir savaş hâli yaşayan Avrupa genelinden kaçmak istemesi, İstanbul'da o andaki iş arzının iş talebinden az olması gibi sâiklerin, genel maâş düzeyindeki düşüşlere yol açtığı gözlenmektedir. D'Ohsson'un marifetiyle 19.ZA.1209/7.6.1795 tarihinde gelen (s. 138) 11 kişilik bir grup içinde yer alan Havuz Mühendisi Rhode ve Gemi İnşâ Mühendisi Klinteberg ile Fransız Monier ve Brun gibi isim bırakacak kadar makbûl hizmetlerde bulunan mühendislerin başlangıç maâşları, ayda standart 500 kuruşun altındadır. Rhode 400, Klinteberg ise 200 kuruş ile işe başlar. Rhode'nin maâşının yüksekliği, biraz zor bulunduğu anlaşılan *"Havuz Mühendisi"* olmasındandır. Klinteberg'in maâşı bilâhire 300 kuruşa çıkartılmış ve ikisi de nihâyet Gu. M.1210/18.7.1795 tarihinden itibaren geçerli olmak kaydıyla yüzer kuruş zam alarak, maâşlarını 500 dolayısıyla 400 kuruşa çıkartırlar. Bu maâş

[1] *MMD*, 10426 124.

durumu 1215/1800-01 senesine kadar aynen kalır (s. 160). Fransız gemi inşâ mühendisleri olan Monier ve Brun kardeşler 500 kuruş ile işe başlar. Gu.RA.1209/26.9.1794 tarihinde, büyük Brun'un maâşına 300 kuruşluk yüklü bir zam yapılır ve maâşı 800 kuruşa çıkar (s. 110).

Osmanlı hizmetine girmek epey câzip bir iş olmalı ki, Daniel adındaki bir İngiliz 1787-92 savaşlarında Karadeniz donanmasında kullanılmış iken, şimdi tekrar Londra sefiri Yusuf Agâh Efendi'den ve sabık Reisülküttap Râşid Efendi'den birer *"Tavsiyyenâme"* alarak gelir ve devlet hizmetine girmeye tâlib olur. Kendisi bazı mertebelerde *"fünûn-i inşâya vâkıf ise de bir fenn-i mu'ayyende yed-i tulâsı olmadığından"* tarzındaki kayda rağmen, 400 kuruş ile istihdâma lâyık görülmüştür. 16.Ş.1209/7.3.1795. Buna rağmen bu işe alınma pek uzun sürmez. *"Erbâb-ı hünerden olmadığı ve hiçbir maslahâtta istihdâma elvermediği ta'ayyün edince"*, işine son verilerek maâşı kesilir. 17.M.1210/3.8.1795 (s. 124). Bazı mühendislerin gerekli-gereksiz ve bazen de plânsız-programsız celb edildikleri, bunların geldikleri gibi hemen geri yollandıkları görülmektedir. Yine Yusuf Agâh Efendi'nin *"Tavsiyyenâme"*si ile gelen İngiliz *"Havuz Mi'mârı"* Olaf, kendisinden istifâde edilecek yer bulunamadığından, beyhûde ödemelere yol açmamak için 500 kuruş olarak belirlenmiş bulunan maâşı kesilerek, geriye yollanmıştır. 16.Z.1210/22.6.1796 (s. 137). Bu gelişmede, aynı sene işe başlayan, yukarıda değindiğimiz İsveçli havuz mühendisi Rhode ve arkadaşlarının hizmete alınmasının da etken olduğu açıktır. Nitekim, Fransız mühendis Antuan, 650 kuruş gibi yüklü bir maâş almakta iken, bu maâşı -herhâlde o anda kendisine havâle edilmiş bulunan işi bitirmiş olmasından ötürü- kesilmiştir. Ancak, Fransız Elçisi Sébastiani'nin mahiyetinde olması sebebiyle maâşının *"terkîn kılınmamış gibi ödenmesine devâm edilmiştir"*. Bu durum Sébastiani'nin geri dönmesine kadar devâm eder[1].

İngiliz mühendislerinin genelde diğerlerine nazaran daha yüksek maâşlar taleb ettikleri ve çok daha dolgun ödemelerle işe başladıkları anlaşılmaktadır. 1210/1795-96 senesinde hizmete giren İngiliz mühendis Cock 1000 kuruş maâş almakla beraber, bunu beğenmemektedir. Maâşının arttırılmasını, aksi halde geriye döneceğini ihbâr eder. Neticede iki aylık ücreti olan 2000 kuruşu alarak memleketine döner (s. 143). Başka bir İngiliz mühendisinin ayhk maâşının 1207/1792-93 senesinde 1200 kuruştan 1500 kuruşa yükseltildiğini tesbit etmekteyiz, ki bu şimdiye kadar ödenen en yüksek maâş tutarıdır (s. 40). Yine, Mazurier adındaki bir Fransız mühendisin de ayda 1500 kuruş maâş ile istihdâm edildiği anlaşılmaktadır. Bu zâtın, 15.CA.1208/19.12.1793'de vefat ettiği Fransız elçiliği tercümanı Fonton tarafından ihbâr edilmiştir (s. 92). Ancak, bu çok yüksek maâşlı mühendislerin henüz biten Osmanlı-Rus/Avusturya savaşı esnasında istihdâm edilmenin şansını yakaladıkları, diğer bir deyişle mühendis pazarının daha patlamadığı bir devre mensup olduklarını düşünerek, bu yüksek maâşlarına bir açıklama getirmek daha doğru olur

Ofiçyaller: Mühendisler gibi, süvârî ve piyâde askerlerini eğitmek için celb edilen subayların -ki bunlar resmî kanallardan ve mensup oldukları devletlerin izni ile *"me'zûnen"* gelirler- aldıkları maâşlar da genelde 500 kuruş üzerinde tesbit edilir. 1208 Receb'i Gurresi'nde (2.2.1794) gelen iki topçu ustası ve Safer 1210'da (Ağustos-Eylül 1795) *"Françe Cumhûru"* tarafından gönderilen beş nefer ofiçyal için beşyüzer kuruş maâş tahsis edilmiştir (s. 93; s. 143). İspanya'dan gelen Migiel'e de yine 500 kuruş bağlanır (Gu.C.1208/4.1.1794). Bu maâşın ise 1210/1795-96 senesine kadar aynı kaldığı belirlenir (s. 85). Ancak, bunlar içinde yer alan mesela, Dozuski'nin, Bender ve Hotin kalelerine giderek, *"ba'zı lüzûmlu olan sûret-i resm-i kılâ'ı fenn-i hendeseye tatbiken resm ü zabt ettiğinden"*, kendisine 2000 kuruş *"atiyye"* verilmiştir (27.ZA.1211/24. 5. 1797). Bu tür uygulamalardan, bu gibilere ayrıca teşvik bâbında önemli ödemeler de bulunulduğunu anlamaktayız (s. 142). Tek tek bireylerin değil de, devletten devlete yapılan sözleşmeler neticesinde gruplar hâlinde *"me'zûnen"* gelen *"resmî heyetler"*e dahil ofiçyallere nezaret etmek üzere gönderilenlerin maâşları da devlet

---

[1] *MMD*, 10442, s. 87 ve *Derkenâr* kaydı.

tarafından üstlenirdi. Nitekim, *"Fransalu olarak hizmet gören bi'l-cümle mi'mârân ve ofiçyal ve amele-i sâ'ireyi hidemât-ı lâzimelerinde nezâret etmek üzere Nâzır olarak"* tayin edilen General Menan için 750 kuruş maâş tahsis edilmiştir. 11.CA.1211/12.11.1796 (s. 166). Bir müddet sonra bu şahsın süvârî topçularını da eğittiği görülmektedir. 18.ZA.1212/4.5.1798. Menan, 1213/1798 senesi içinde Fransa'ya döner. Maâşı, 1213 Safer Gurresi'nde/15.7.1798 kesilir (s. 166).

Ameleler: Gelenler içinde yekünu çeşitli işkollarında çalışan usta işçiler (*"amele"*) tutmaktadır. Bunlara duyulan ihtiyac ofiçyal ve mühendislere duyulandan hiç de az değildir. Bunların aldıkları maâşlar değişiktir. Yusuf Agâh Efendi'nin Londra'da bulup yolladığı usta işçiler, genelde yabancı para birimleri üzerinden kontrat yaparlar. Mesela, Mulart ve Bermond isimlerindeki iki top ustası yevmiyye ikişer Macar altını ve Kaloş isimli bir başka top ustası ise yevmiyye bir Macar altını üzerinden anlaşma yapmıştır. Bunlara, Londra'dan ayrıldıkları tarihten itibaren geçen zaman içinde biriken maâş ödemeleri toptan yapılmıştır. Mulard ve Bermond için 420şer, Kaloş için ise 210 kuruş maâş ödenmiştir (s. 143). Gelen işçiler (*"esnâf-ı amele"*) çeşitli meslekleri temsil ederler: Marangoz, oymacı, yelkenbezi diken, demirci, dökmeci, ressâm, top kundakları demircisi, top dökümcüsü, kalafatcı, burgucu... 19.C.1211/20.12.1796 tarihli bir kayda nazaran Levend Çiftliği ve Hasköy'de mîrîden maâş alan ve bu ödemeler için ayda 6130 kuruş sarfedilen 38 nefer Fransız amele çalışmakta olduğu, *"Başmuhâsebe Derkenârları'ndan ma'lûm"* olduğu açıklaması ile belirtilmektedir (s. 246). Oymacı 125 kuruş almaktadır. Makaracı gibi ustalar içinde bu işi ailece yapanlar ve çocuklarının da baba mesleğine girmiş oldukları gözlenir. Makaracı Marko Vasalu ve oğulları Şalolu, Anton, Nikola ve Peter bu işi ailece icrâ ederler. Bunlardan babaya ayda 125 kuruş, oğullarına ise otuzar kuruş ödenir. 13.Ş.1211/11.2.1797 (s. 184). Fransız Elçisi marifetiyle temin edilen, *"esnâf-ı sanâyi' ve harbiyye"*, deniz ve kara yollarıyla gelirler (s. 175). 12.Ş.1211/10.2.1797 tarihinde hizmete alınan 28 nefer *"esnâf-ı amele"* için cem'an 4400 kuruş aylık tertib edilir. Bunlar içinde yer alan bir ofiçyal 750 kuruş alırken, birer nefer dökümcü ve demirci ustaları için 300, dolayısıyla 250 kuruş bağlanır[1]. Fransız mühendis Brun vasıtasıyla tedarik edilen ve donanmadaki gemilerin yelken bezlerini kesip-biçip dikecek olan bir yelkenci ustasına ayda 125 kuruş takdir edilmiştir. Kalafatcı ve marangozların herbiri 100 kuruş alır. 16.N.1211/14.3.1797 (s. 188). Oysa, Tersâne'de çalışan yerli marangozlara günde 12 para (ayda 9 kuruş) verilmekte olduğu, bunların serbest piyasa işlerinde, meselâ bir Tüccar gemisi veya bir binânın marangozluk işlerinde günde 60 ve bazen 80 para (1.5 veya 2 kuruş) kazanabildikleri, dolayısıyla en nihâyet ayda 45 veya 60 kuruş alabildiklerini sıhhatli bir bilgi olarak, Mahmûd Râ'if Efendi zikredilen eserinde kayd etmektedir[2]. Top kundakları demircisi olan usta 250 kuruş maâş alır. 5.SA.1212/30.7.1797 (s. 210).

Tabîb ve Cerrâhlar: Özellikle askerî alandaki tabîb ve cerrâh ihtiyacının had safhada olduğu, özellikle cerrâhların bu ihtiyac içinde ayrı bir yeri olduğu anlaşılıyor. *"Nice işe yarar insanlar ameliyâtta kaldı"* ifâdeleri ile bu sahadaki zafiyyet hâli dile getirilmiştir (s. 90). Levend Çiftliği'nde açılan *"Hastahâne"*de istihdâm edilmek üzere tabîb ve cerrâh celb edildiği, burada vazifeye başlayan Burk adında bir cerrâha ayda 150 kuruş maâş bağlandığı, 1208/1793-94 (s. 90-91), yine aynı yerde istihdâm edilen Cazik Mıstıkıc adında bir diğer tabîb ve cerrâhın mevcûdiyyeti bildirilmektedir. 24.M.1215/17.6.1800 (s. 259, 314).

İkâmetgâh: Gelen yabancıların ikâmet edecekleri yerler mahdûd olup, İstanbul için Pera ve Galata en uygun olan semtler idi. Burada genelde gayr-ı müslimlere ait olan evler kirâlanmaktaydı. Gelenlerin bir kısmı da vazife gördükleri mahallerde, meselâ, Levend Çiftliği'nde kalmaktaydılar. Zikredilen semtlerdeki kirâların, bu yabancı akımı ile artmış olduğu anlaşılmaktadır. Gelenler, genelde bu kirâları aldıkları maâşlardan karşılarlar. Hem yer kıtlığı ve hem de ekonomik olması hase-

---

1 28 Nefer ustanın isimleri ve tertîb edilen maâşları için bkz. *MMD*, 10421, s. 175. Tarih: 15. L. 1211/13. 4. 1797.

2 Bkz. *Tableau*, s. 46; Keză, *Nuri Tarihi*, v. 99a.

biyle küçük gruplar hâlinde ikâmet etmek yaygın bir uygulamadır. Meselâ, Brune -ki bunun kendi hissesine düşen kirâ bedeli mîrîce karşılanmaktadır- altı kişi ile paylaştığı ev için 58 kuruş kirâ öder, dolayısıyla evin kirâsı ayda 350 kuruş gibi, zamanı için yüksek bir meblağ tutar. 10.L.1208/11.5.1794 (s. 110). Kirâların fâhiş bedellere tırmanması, *"kirâ tesbit davâlarını"* arttırır. Bu gibi durumlara bir örnek olmak üzere: Lusye isimli bir kadın Divân-ı âlî'ye müracaâtla, Galata'daki evine Galata Voyvodası tarafından Fransa'dan gelen amelelerin yerleştirildiğini beyân ve henüz herhangi bir kirâ takdiri söz konusu edilmemiş olduğundan bahisle, evi için ayda 600 kuruş taleb eder. Bu örnekte, evin mîrîce *"lojman"* olarak kirâlandığı anlaşılmaktadır. Ancak, ne devletin ne de ev sahibesinin *"gadre uğramaması"* için sözü geçen evin, civârındaki mevcûd emsâlleri ile mukayese edilerek, *"kirâ tesbiti"* yapılmasına karar verilir. Galata Voyvodası eliyle sürdürülen tahkikat esnasında, evin bulunduğu *"mahallenin papası ve söz sahipleri ve sâ'ir hem-civâr olan zimmîlerin"* ifâdelerine müracaât olunur. Aynı mahallede bulunan ve İngilizlerin oturdukları benzeri bir ev, gerekli tamîrâtı kirâcılar tarafından yapılmak şartıyla -demek uygulama daha o zaman böyle imiş!- ayda 166 kuruş 5 akçe üzerinden kirâlandığı tesbit olunmuştur. Bu durumda, Lusye'nin evinin de buna kıyâsen aynı kirâ bedeli ile kirâlanması gerektiğine karar verilmiştir. 5.R.1211/8.10.1796. İşçiler, 17.R.1211/20.10.1796 tarihinde taşınırlar ve kirâ ödemesine bu tarih itibariyle başlanır (s. 174). Ancak, bir müddet sonra bu *"amelelerin"* başka bir yere taşındıkları ve evin bu sefer de Fransız topçu ustalarına tahsis edildiği anlaşılmaktadır[1].

Netice olarak: Yabancı Mühendis, Askerî Eğitmen ve Usta İşçilerine verilen maâşların aynı işi yapan yerli elemanlara verilenlerin çok üstünde olduğu ve bu gibilerin özellikle yol masraflarının, Mühendishâne kadrolarının senelik maâş giderleri toplamını aşmakta olduğu örneklemiş bulunmaktayız. Gelen uzmanların, aynı işi yapan ve bir müddet sonra aynı işi becerebilecek bir hâle gelen yerlilerden çok daha yüksek ücretler alması, işin tabiâtı icâbıdır. *"Uzmanlığın"* her devirde ve her yerde ödenmesi gereken bir değeri olmuştur. Yabancı uzmanlarla yerliler arasındaki maâş farklarının bazı sızlanmalara yol açmış olması gerektiğini, imparatorluğun daha yakın ve son devrelerindeki yabancı askerî uzmanlara yapılan yüksek ve muntazam ödemeler karşılığında, yerli subayların hem düşük ücret hem de sık sık duhûlde kalan maâş ödemelerinin husûle getirdiği hoşnutsuzluklardan hareketle tahmin etmek mümkündür. Nizâm-ı Cedîd devrindeki yüksek maâş alan ve büyük masraflara mal olan yabancı uzmanlar ile yerli elemanları arasındaki münâsebetleri bu açıdan da ele almak, muhakkak ki ilgi çekici bazı bulguları açığa çıkartacaktır. Bir senelik maâş tutarı olan 2000 kuruşun bir kalemde, memleketine dönen bir mühendise yol parası olarak verildiğini duyan veya mensubu bulunduğu Mühendishâne'deki, kendi dahil diğer tüm halifelerin bir senelik maâşlarını aşan ödemelerin yalnızca bu iş için sarfedildiğini gören Müderris Abdurrahman Efendi'nin veya diğer halife ve sâir mühendislerin, uzun yıllar değişmeden kalan ve kendilerini sıkıntılar içinde bırakan gelir düzeyleri karşısında hiç infiâl duymamış olmalarını sanmak pek mümkün değildir. Konuya, Nizâm-ı Cedîd devrinin mes'ul idârecilerinden olan Behîc Efendi'nin şu ifâdeleri ışık tutmaktadır: *"... El-haletü hazihi Darü's-saltanat-ı seniyye ve memâlik-i Devlet-i aliyye'de hezarfenn ve erbâb-ı hüner eğerci çok olup, ancak memâlik-i efrenciyyeden gelen Frenk tâ'ifesine verilen mahiyye ve yevmiyyenin nısfı ve rub'ı verilmek mülâbesesiyle san'atlarından nefreti mûcîb olduğu..."*[2] Behîc Efendi, bu sözlerini, Matbaada basılan *Atlas-ı Kebîr*[3] tab'ında çalışan ve bu eserin haritalarını çizip, hakk eden yerli san'atkârların işlerinde çok daha dikkatli ve mâhir oldukları hâlde, beraber çalıştıkları Frenk ressâm

---

[1] Lusye'nin evinin devletce lojman olarak kiralanması ve Fransızlar'a tahsisi daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Aylık 150 kuruş kira bedelinin ödenmesi için Lusye'nin vermiş olduğu mühürlü *"arzuhâl"*'i ve yapılan işlemleri için bkz. *BOA.CH.*, 1784. Tarih: 4 ZA. 1215 (19.3.1801).

[2] Behîc Efendi, *Sevânihü'l-levâyih*, v. 72a-72b.

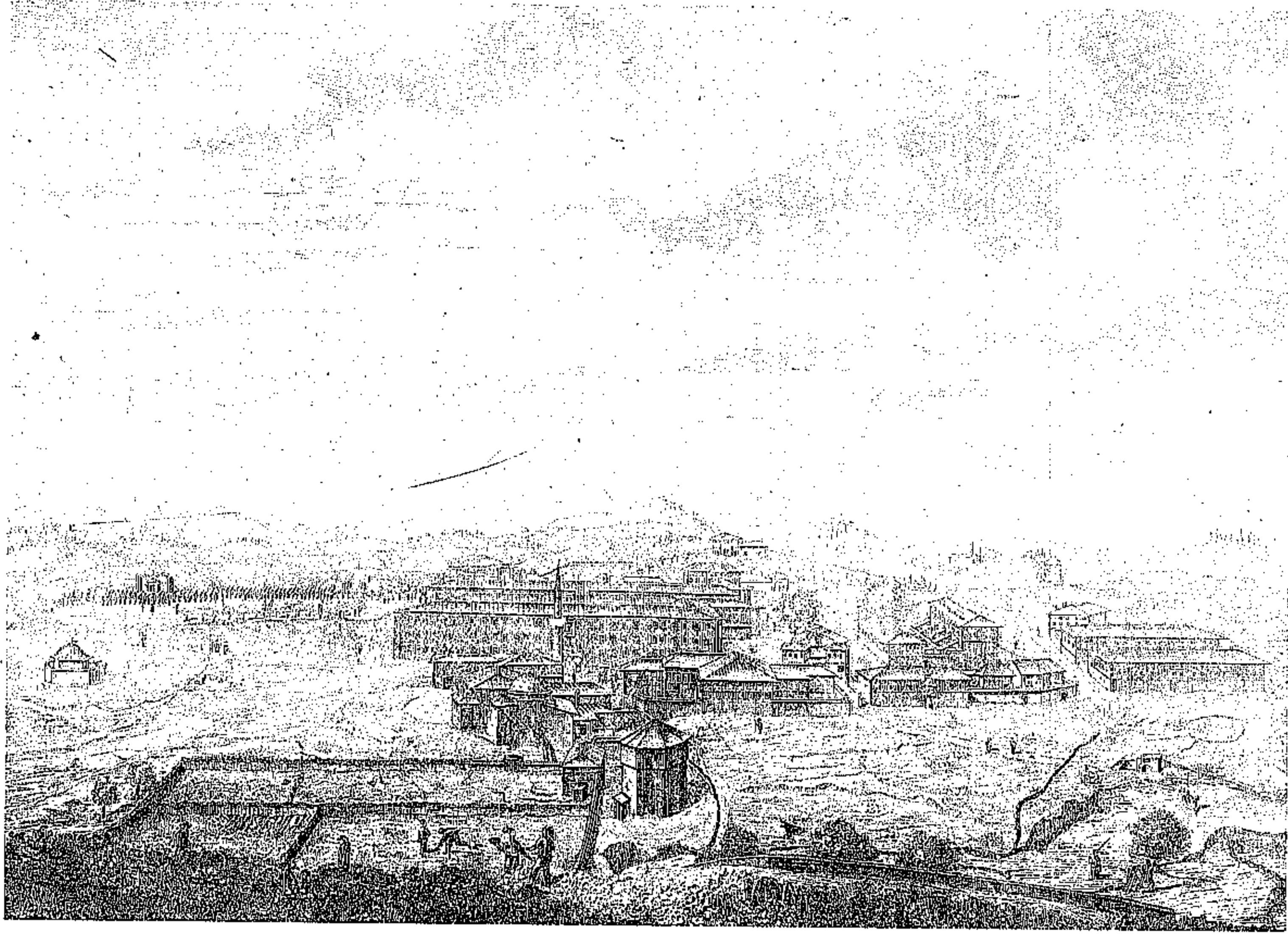
[3] Bu eser için ilgili kısıma bkz.

Likar'dan çok daha az ücret aldıklarını[1] vurgularken, dile getirir. Belirli bir şikâyeti ifşâ eden bu yargıyı ise, böyle bir genelleştirme için esas kabul edebiliriz.

Mühendishâne-i Berrî'ye riyâset eden hocalar	
İsim	**Vazife süreleri**
Abdurrahman Efendi	1793 - Aralık 1801
Hüseyin Rıfkı Efendi	1801 - 1817
Ali Bey	1817 - Temmuz 1831
İshâk Hoca	1831 - Subat 1836
Ali Bey (İkinci defa)	1836 - 1845

Mühendishâne'nin Kısa Kronolojisi
1776 Tersâne'nin *Darağacı* mahallinde eski gemilerin çekildiği bir hangar ("*çeşm*") içinde bir "*Hendese Odası*" açılması. bir hoca ve on talebe tayiniyle Deniz Mühendishânesi'nin temellerinin atılması.
1784 Tersâne Zindânı yanında üçanbarlı kalyonların yapıldığı mahal civârında birkaç odalı yeni bir binâ inşâsıyla Hendese Odası'nın buraya nakli, eğitim ve ders programının yeniden düzenlenmesi, Fransa'dan getirtilen Lafitte-Clave ve Monnier gibi mühendislerle eğitimin takviyyesi, bu mühendisler tarafından verilen istihkâm ve tâbiye ve hendese dersleri ile Kara Mühendishânesi'nin ilk tohumlarının atılması.
1786 Okulun isti'dâdlı müdâvimlerinden yedi kişinin seçilerek, belirli bir maâş (burs) tahsisi ile talebe statüsü altında okula devâmlarının temini.
1788 Hizmete alınan Fransız Mühendislerinin memleketlerine dönmeleri
1793 Fransız gemi yapım mühendislerinden Le Brun'un hizmete alınması. Harita ve Coğrafya bilimi derslerinin islâhı ve gemi yapım mühendisliği kısmının kurulması.
1793 Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'nın Hasköy'de inşâ edilen binâlarının temel atımı. Yapılan bu binâlar içinde bir Kara Mühendishânesi binâsına da yer verilmesi
1793/94 Kara Mühendishâne'nin hoca ve halife kadrolarına atamaların yapılması
1795/96 Kara Mühendishâne'sinin Humbaracı ve Lağımcı Ocaklarına merbûten ve bu Ocaklar kanûnnâmesi dahilinde düzenlenmiş olarak yeni binâsında eğitime başlaması
1797 Deniz Mühendishânesi'nde verilmekte olan kalemühendisliği dersinin Kara Mühendishânesi'ne nakli
1798 Le Brun'un ve diğer Fransız mühendislerin memleketlerine dönmeleri
1801 Humbaracı ve Lağımcı Ocakları kanûnnâmesine ilâve edilen Kanûnnâme zeyli ile bu Ocak mülâzımlarından otuzar kişinin ve mimâr hülefâsının mühendislik eğitimine alınmaları ile ilgili yeni düzenleme. Beşinci halifelik kadrosunun ihdâsı. Hüseyin Rıfkı Efendi'nin Abdurrahman Efendi yerine Mühendishâne hocalığına getirilmesi.
1806 Mühendishâne'nin Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'ndan ayrılarak müstakil bir müessese hâline getirilmesi. İlk müstakil kanûnnâmesi'nin tanzimi. Eyüp'de Hançerli Sultân Yalısı'na taşınması ve eski binâsının depo olarak kullanılması. Lağımcı Ocağı'nın da Humbaracı Ocağı'ndan ifrâzı ve ayrı bir Ocak hâline getirilmesi.
1807 III. Selim'in tahtan indirilmesi, IV. Mustafa'nın cülûsu ve *Nizâm-ı Cedîd* hareketinin sona ermesi.
1808 Mühendishâne'nin tekrar Hasköy'deki eski yerine dönmesi. Yeni bir kanûnnâme çıkartılması. Lağımcı Ocağı'nın Humbaracı Ocağı'na ilhâk edilmesi ve Mühendishâne'nin de eskiden olduğu gibi tekrar bu Ocaklara bağlanması.
1808-1826 Avrupa tarzında eğitilmiş ordu mevcûdunun ortadan kaldırılması sebebiyle mühendislik eğitiminin ve hizmetlerinin ağır bir ihmâle uğraması
1826 Yeniçeri Ocağı'nın ilgasıyla kurulan talimli ve düzenli ordu ile beraber Mühendishâne'nin ihyâsı ve mühendislik hizmetlerinin tekrar gündeme gelmesi ve yeni ordunun ihtiyâcının karşılanması amacıyla Mühendishânenin canlandırılması.

[1] San'atkârlara yapılan ödemeler, bu eserle ilgili kısımda gösterilmiştir.

16) Levend Çiftliği'nin 1798'deki görünüşü. (Mahmûd Râ'if Efendi'den).

Levend Çiftliği hakkında

Nizâm-ı Cedîd'in en önemli askerî kuruluşlarından ve Avrupa tarzında eğitilen ta'limli askerlerin merkezi olan *Levend Çiftliği ve Bostancı* Tüfekçileri Kışlası. Arka plân detayında Nizâm-ı Cedîd askerlerinin eğitimleri gösterilmektedir. (Mahmûd Râ'if Efendi'den). I. Abdülhamid tarafından Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya, Paşa'nın Levend'lerini barındırması için tahsis edilen ve bu sebebden ötürü *Levend Çiftliği* adıyla anılan bu mahal (Oliver, *Voyage*, I, 53; Zinkeisen, *GOR*, VII, 327), şehirden, dolayısıyla Yeniçeriler'in gözünden uzaklığı itibariyle, yeni askerin eğitilmesi için özellikle seçilmiş bulunuyordu. II. Katharina'ya İstanbul'u ele geçirmek için takdim edilen plânlar arasında yer alan ve şehrin, su merkezi olan Bentler'e yapılacak ani bir hücûm ile, susuz bırakılarak kolaylıkla teslime zorlanabileceği doğrultusundaki söylentilerin; beklenmedik bir Rus saldırısı karşısında, su kaynaklarına sür'âtle erişebilecek bir konumda olan bu mahallin, askeri bir üs olarak inşâsını ve burada çağdaş eğitim gören askeri kuvvetlerin hazır tutulmasını kaçınılmaz kıldığı savı, ta'limli askere karşı olan kesimlerin susturulması için bir gerekçe olarak kullanılmıştır. (Ani bir baskın ile İstanbul'un su kaynağı olan Bentler'e hücûm ve böylece susuz kalacak olan şehri kolaylıkla ele geçirmeyi hedef alan cür'etkâr plânı ile ilgili olarak, bizzât Prens Repnin'in yapmış olduğu ifşâât için bkz. Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet*, v.164b. Aynı doğrultudaki kayıtlar için bkz. *Sekbanbaşı Risâlesi*, s. 39 A. Uçman neşri. Kezâ, Berkes, *Çağdaşlaşma*, s. 565, n. 8.). İçinde, geniş eğitim sahaları, kışlaları, cerrâhhânesi, çeşitli imâlâthâneleri, câmi', hamâm vs. gibi binâları bulunan bu askerî tesisde yabancı subaylar, mühendisler, çeşitli iş kollarına mensûb yabancı ustaişçiler ve cerrâhlar hizmet görmekteydi. Devrin Padişahı III. Selim, yanında devlet ricâli olduğu hâlde burayı sık sık ziyârete gelir ve eğitilen askerleri teftiş ederdi. 1807 isyanında Büyükdere'den İstanbul'a doğru ilerleyen serkeşlerin (26 Mayıs), Bebek civârına vardıklarında en çok korktukları husûs, yukarıdaki Levend Çiftliği'nde hazır bekleyen onbinden fazla eğitilmiş askerin üzerlerine sevkedilebileceği ihtimali olmuştu. 17 kasım 1808'deki Alemdar Vak'ası ile başlayan Yeniçeri isyanında, Nizâm-ı Cedîd'in bu önemli merkezi, Selimiyye Kışlası, Matbaa, Azadlu Baruthânesi ve benzeri Nizâm-ı Cedîd kurumları gibi tahrib edilmiş ve yakılmıştır. Levend Çiftliği'nden bugüne birşey kalmadığı gibi, hakkında herhangi bir araştırma da henüz yapılmış değildir.

17) Avrupa'da 16. yüzyılda yapılmış "Turcetum" (Türk aleti) olarak tanınan bir "alet-i irtifâ'" resmi. (*Schätze der Astronomie...* adlı eserden).

İKİNCİ BÖLÜM

MÜHENDİSHÂNE MATBAASININ KURULMASI VE FAALİYETLERİ (1797-1824)

MÜHENDİSHÂNE MATBAASININ KURULMASI VE FAALİYETLERİ (1797-1824)

Mühendishâne Matbaasının Kurulması: Râşid Efendi'den satın alınan Müteferrika bakiyyesi Basmahâne Takımı, *"Basmahâne Odası"* (1797), Yeni Dökülen Hurûfât ve Basım Tezgâhları

İbrâhim Müteferrika'nın[1] kurduğu Matbaa (1727), ölümünden sonra (1745), kendisinin kalfası olan Kadı İbrâhim Efendi tarafından faaliyetini devâm ettirmeye çalışmışsa da, başarılı olamamış ve Kadı İbrâhim Efendi'nin de vefâtından sonra, matbaa işleri tamamen terk edilmiş ve unutulmuş, 1782 senesine gelinceye kadar da pek ilgileneni çıkmamıştır[2]. Müteferrika bakıyyesi matbaa takımlarının, bu sene içinde vârislerinden Fransız elçiliği tarafından satın alınmak istenmesi, matbaa işlerini tekrar gündeme getirmiştir. Böylece bu bakıyye, Mehmet Râşid Efendi tarafından satın alınmış ve matbaaya tekrar bir işlerlik kazandırılmıştır[3]. III. Selim zamanında Mühendishâne-i Berrî'nin açılması (1795) ve bünyesinde bir matbaanın kurulması icâbettiğinden, bu bakıyyenin Râşid Efendi'den satın alınarak, ihyâsı düşünülmüş ve Râşid Efendi'nin elindeki *"âlât ve edevât ve Basmahâne takımı"* devletce sahiblenerek, Mühendishâne Matbaası'mn kurulması gerçekleştirilmiştir (1797). Konunun ayrıntılarına gelince: Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Nâzırı olan Memiş Efendi'nin, 15.2.1797 (17.Ş.1211) tarihiyle takdîm ettiği takrîr, Humbaracı ve Lağımcı Kışlası yanında açılan Mühendishâne'de kurulan Matbaa ile ilgili ana hatlarıyla genel, ancak gayet özgün ve değerli bilgiler vermektedir. Mühendishâne bünyesinde bir matbaa kurulması, bu okulda yetişecek olan öğrencilerin, *"fenn-i hendese üzere Humbara atmak, Lağım hafr etmek ve kal'a ve tabya ve köprü yapmak ve metris almak misillü sanâyi'i"* öğrenmeleri için gerekli, hendese ve hesaba dâir bazı Türkçe kitap, risâle ve cedvellerin kısa zamanda temin edilmesi gerekçesine dayandırılmakta ve özellikle, haritalı ve cedvelli ve şekilli olan kitapların elle çoğaltılmasındaki zorluk ve mahzûrlar, bunların bu çoğaltma esnasında, *"tagayyur ve tebeddül"* geçirebilecekleri ihtimalinin yüksekliği dile getirilmekte, dolayısıyla, kısa zamanda tek tip, standart ve hatasız eserin çok sayıda olmak üzere basımı esas alınmaktaydı[4].

---

1 İbrahim Müteferrika hakkında özellikle bkz. Berkes, *"Ilk Türk Matbaası Kurucusu"*.

2 *Cevdet Tarihi*, I, 65; Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr*, s. 132-134.

3 Vâsıf, *aynı yer; Cevdet tarihi*, III, 120-121. *Vâsıf*'tan naklen *Cevdet*, "... bu san'atın tekrar ihyâsı Devlet-i aliyye'ye bir hidmeti cemîle olacağını cezmen, Beğlikçi Râşid Efendi ile bi'l-müzâkere cânib-i mîrîye siklet vermeyerek, mesârifi tarafımızdan verilmek ve ba'zı şurût ile Evkâf-ı Hümâyûn'a rabt olunarak, san'at-ı mezkûre yine meydana getirilmek üzere beynimizde karar verip, Bâb-ı âlî'ye bir kıt'a takrîr takdîmiyle tahsîl-i ruhsat ettikten sonra âlât ü edevât-ı mezkûreyi bi't-terâzi tereke-i mezkûreden iştirâ ile i'mâl ü icrâsına mübâşeret ettik" (III, 120), dediğine göre; aynı kaynağı kullanmış görünerek, matbaanın "I. Abdülhamid'in isteği üzerine canlandırıldığı... ve Râşid ve Vâsıf Efendilerin bu iş için görevlendirildiğini..." ileri sürmek, yanıltıcı bir yorumdur (Bkz. Kabacalı, *Kitap Tarihi*, s. 58). Bilakis, satın alma ile ilgili ödemelerin dahi bu zâtlar tarafından yapıldığı görülüyor. Özel bir teşebbüs olarak girişilen bu iş için hükümetten, izin ve imtiyâzlandırılmaya delâlet eden bir "Berât" alınmıştır. Nitekim, konuyu I. Abdülhamid'e aksettiren Sadrazam Halil Hamid Paşa takrîrinde yer alan "...fenn-i mezkûrun müteveffa İbrahim Efendi zevcesinde olan kavâlıb ve âlâtını iştirâ etmeleriyle gerek tab'hâne icâresi ve amelesi ücretleri ve levâzım behâları ve gerek mesârifi sâ'iresi mûmaileyhümâ kulları taraflarından verilmek ..." kayıdları bu husûsu ayrıca doğrulamaktadır. Bkz. Uzunçarşılı, *OT*, IV/2, s. 520. Halil Hamid Paşa'nın bu takrîri ve I. Abdülhamid'in konu ile ilgili Hatt-ı Hümâyûn sûreti için bkz. Kezâ Uzunçarşılı, *OT*, IV/2, s. 520-521. *BOA. AE*, Nr 1064'de yer alan bu vesika için bkz. *Vesikalar* Bu vesika, Uzunçarşılı'da sehven 1074 numero altında gösterilmektedir.

4 *MMD*, s. 280. *Mâ'il derkenâr* Yeni kurulan Mühendishânenin matbaa ile ilişkisine, Mühendishâne için hazırlanan 1806 ve 1808 tarihli *Kanûnnâme*'lerde yer verilmektedir: *"...ve Mühendisîn-i merkûmenin tahsîli ma'ârif eylemeleri, edevât ve âlât ve kütüb-ı lâzime-i Türkînin müstevfî ve mükemmel olarak tedârük ve temînine menût olduğu ve*

Matbaa (*"Tab'hâne"*) riyâsetinin, bu işlerin üstesinden gelmeyi taahhüd etmekte olan Mühendishâne Hocası *"Müderrisîn-i kirâmdan"* Abdurrahman Efendi'nin uhdesine tevcîhini önermekte olan Memiş Efendi; Tab'hâne kurma imtiyâz ve berâtını hâlâ elinde tutmakta olan, sâbık Reisülküttap ve o anda Tersâne Emîni vazifesini sürdüren Mehmed Râşid Efendi'nin elinde mevcûd bulunan *"Basmahâne takımı"*nın, İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nce satın alınmasını ve bir matbaa oluşturulmasını teklif etmekteydi. Râşid Efendi'nin elindeki Basmahâne Takımı'ndan mâadâ yeniden bir takım *"hurde rakkam"* ve bir takım da *"mevcûd hurûfâttan sağîrce hurûfat"* dökülmesi öngörülmekte ve bunların 4000 kuruşluk bir masraf ile meydana getirebileceği hesaplanmaktaydı[1]. Bütün bunlar, Hasköy'de açılan yeni Mühendishâne'nin altındaki boş odalara (*"Mühendishâne'nin tahtanisinde vâkı' hâlî odalar tab' husûsuna müstevfî olmağla, mahal-i mezkûrda tab'u temsîle mübâşeret olunduk*ta")[2] yerleştirilerek, orada bir matbaa kurulduğunda, kısa zamanda, *"Mühendishâne şâgirdânı ve sâ'irleri bu san'ata âşinâlık kesbedecekleri"*, yine Memiş Efendi'nin takrîrinde yer almaktadır.

İrâd-ı Cedîd Defterdârı Mustafa Reşid Efendi'nin 10.N.1211/8.3.1797 tarihli takrîri ise, Mühendishâne'nin zemin katında (*"tahtanîsinde"*) yer alacak olan matbaa mahallinin daha yakından tanınmasını sağlayacak bilgilerin ortaya çıkmasına yol açar. Bu takrîrde, oluşturulacak matbaanın riyâsetine Müderris Abdurrahman Efendi'nin[3] tayin edildiği ve Mühendishâne'nin *"tabaka-i süflâsı"*nın (zemin katının) Tab'hâne'ye tahsis olunduğu belirtilerek, bu amacla bu katta bazı inşâât ve tadilât işlerinin yapılması gerektiği dile getirilir. Pencerelere çerçeveler ve cam takılması, duvarların sıvanması, kapıların takılması ve sağlam bir şekilde yenilenmesi, kiriş ve zemin tahtalarının döşenmesi gibi işler, Humbaracılar Nâzırı Memiş Efendi ve Sermimâr-ı hâssa Ârif Ağa marifetiyle yapılacaktır. Ârif Ağa'nın bu maksatla hazırladığı *"Keşif Defteri"*ndeki dökümler ise, matbaanın yer alacağı mahal hakkında malûm olmayan yeni bilgileri gün ışığına çıkartmaktadır[4].

Buna göre, zemin katı beş oda ve bir avludan oluşmaktadır. Tamamı 269 metrekaredir (18 x 26,5 zirâ'). Kattaki en büyük oda 126,5 metrekare (18 x 12,5 zirâ') ile matbaa'ya ayrılmıştır ve burası müstakil bir mekân olup, *"Basmahâne Odası"* olarak anılmaktadır. Basmahâne Odası içinde 75 cm. yüksekliğinde 2.25 x 11.25 ölçülerinde (3 x 15 zirâ'), dolayısıyla 25 metrekare eb'adında bir platform inşâ edilerek, üzerine basma tezgâhları yerleştirilmiştir. Bu tezgâhları birbirinden ayırmak için aralarına meşe ağacından yapılmış ve kapılarına kilidler takılmış parmaklıklar yerleştirilmiştir. Odaya, kâğıd koymak için oniki bölmeli 300 x 75 x 75 cm. ölçülerinde bir dolap yapılmıştır. Tezgâhların pencerelere yakın yerlere konulmuş oldukları anlaşılmaktadır. Pencereler 75 x 150 cm. eb'adında olup, yekpâre camlarla kaplıdır. Basmahâne'ye tahsis edilen bu odanın mevcûd kapısı sağlam görülmediğinden değiştirilmiş ve 225 x 150 cm. eb'adında başka bir *"mükemmel kapı"* yapılmıştır. Aşağıda söz sonusu edilecek olan havlunun üst katla bağlantısını sağlayacak bir merdivenden *"Keşif Defteri"*nde bahsedilmemiş olmakla beraber, daha önce değinildiği üzere, Mühendishâne'nin Eyüp'te Hançerli Sultan Yalısı'na taşınarak, binâsının Lağımcı ve Humbaracı Ocakları deposu olarak kullanılması amacıyla öngörülen bazı tadilât sebebiyle yapılan *"Keşif Defteri"*nden, üst kata çıkan bir merdivenin mevcûd olduğu anlaşıldığı gibi, o zaman iniş ve çıkışların önlenmesi için bir kepenk konulan bu merdivenin, yalnızca havluya açılan üç oda ve bir mutbak

---

ale'l-Husûs kütüb-ı fenniyyenin teksîri mübâya'a ve tahrîr ile müşkîl olup, ancak tab' olunmaya muhtâc idüğü âşikâr olmağla, bunların muhtâc oldukları edevât-ı lâzime ve kütüb-i fenniyyeleri hocaları tarafından nâzırlarına inhâ olunduğu gibi, derhâl nâzırları Bâb-ı âlî'ye arz u istid'â eyledikde, iktizâ eden kütüb-i fenniyyenin tab'ına isti'câl ve müsâra'at oluna..." Bkz. *BOA. Kâmil Kepeci*, Nr. 7514: *"Hasköy Mühendishânesi Kanûnnâmesi"*. Ayrıca bkz. s. 445.

1 4000 kuruşun verilmesi ve *"Sûret"*inin Başmûhasebe'ye kaydı ve *"Dârü't-tibâ'a"* riyâsetinin Abdurrahman Efendi'ye ihâlesi kayıdları için bkz. *MMD*, s. 282. tarih: 27.Ş.1211/25.2.1797.

2 *MMD*, s. 280.

3 Metinde sehven *"Abdullah"* olarak yazılmıştır.

4 Verilen takrîr sûreti için bkz. *MMD*. 8955, s. 53. Mâ'il derkenâr. *"Keşif Defteri"* dökümü için bkz. *aynı. yer.* s. 53-54.

odasını yukarı kata bağladığı, dolayısıyla Basmahâne'nin yalnızca bahçeye açıldığı tahmin edilmektedir. Bu durumda, müstakil bir mekân olan Basmahâne Odası'nın bu büyük kapısının, doğrudan doğruya dışarıya -bahçeye- açılan bir *"giriş kapısı"* olduğu anlaşılıyor. Bahçe duvarla çevrilmiştir[1].

Basmahâne Odası yanındaki *Birinci Oda*, üst kattaki Hendesehâne Âlât Odası'nın hemen altında yer alır ve 35 metrekare (7 x 9 zirâ') büyüklüğündedir. Pencereleri, diğer bütün odalarda olduğu gibi 75 x 15 cm^2 eb'adındadır. *İkinci Oda* ve Basmahâne Odası yanındaki *Üçüncü Oda* yanyana olup, *Dördüncü Oda* depo (*"hazine"*) ve matbah mahallidir. Bu odanın *"sokağa"* bakan pencerelerine dört adet ahşap *"kanat"* (panjur) takılmıştır. Bütün pencerelerin ise demir parmaklıklarla takviye edilmiş oldukları ayrıca belirlenmiş bulunduğundan, bu kanatların iç taraftan takılmış olması iktiza etmektedir. Matbah Odası'na dört adet çekmeceli ve kilitli dolap konulmuştur. Matbah ve diğer üç odanın da kapıları zeminden *"onsekiz parmak"* yüksek oturtulmuş olduklarından, bunlar sökülerek tekrar zemin hizasına yerleştirilmişlerdir. Kapıların önlerindeki küfeki taşından basamaklar (*"kademe"*) yer almaktadır. Pencerelerde dökme pirinç vidalar ve mandallar kullanılmıştır. Bütün kapılara mükemmel kilidler takılmıştır. Basmahâne Odası, matbah ve diğer üç oda 28 metrekare eb'adında, üç dolayısıyla dört metre genişliğinde ve 10,5 metre uzunluğundaki bir havluya açılırlar. Bütün mekânlar ise, belirtildiği gibi cem'an 269 metrekarelik bir alan tutmaktadır[2]. Bu mahallerle ilgili *"Keşif Defteri"*ndeki kayıtlar aynen şöyledir:

> Mühendishâne tahtında Basmahâne ta'bîr olunan oda derûnunda çiftemâneden bir iki olarak kakma kazık üzerine on iki arşun orta câpeden üç sırada bir tabanlı, arşunda bir oniki arşun kebîrinden kirişli kalasın ıhlamur tahtasından döşeme tecdîdi. Tulen 18 zirâ', arzen 12,5 zirâ'.
>
> Zikr olunan oda derûnunda destgâhlar vaz'olunacak mahalle müceddeden kârgîr üzerine kebîr şeşhâne tuğladan döşeme inşâsı. Kadden 1 zirâ', arzen 3 zirâ', tulen 15 zirâ'.
>
> Yine mahall-i mezkûrde gürgen ağacından çatma pâyeli ıhlamur tahtasından neccârkârî destgâh tecdîdi. Arzen 18 zirâ', tulen 13 zirâ'.
>
> Yine mahall-i mezkûrda kâğıd vaz' içün Rumeli omurgasından kirişli ıhlamur tahtasından kaplamalı oniki aded bölmeli neccârkârî dolap tecdîdi. Kadden 4 zirâ', arzen 1 zirâ', tulen 1 zirâ'.
>
> Tab'hâne Odası derûnunda destgâhları içün mevcûd pâyeler hizasıyla üç mahallinden kapulu, dört sıra kuşaklı neccârkârî a'lâ ve metîn olmak üzere meşe yolmasından inşâsı iktiza eden parmaklık, ma'a elvân boya. Kadden 5 zirâ', tulen 18,5 zirâ'.
>
> Yine mahall-i mezkûrda destgâhlar pîşgâhına mevcûd pencerelere sekiz aded ayna camlı kestenaden masnû' iktiza eden doğrama çârcûbe tecdîdi. Aded 18. Tulen 1 zirâ', arzen 2 zirâ'.
>
> Zikr olunan Basmahâne'nin mevcûd kapusu zâ'if olmağla çiftemâneden çârcûbeli kilidli ve elvân boyalı doğramacıkârî mükemmel kapu tecdîdi. Aded 1. Kadden 3 zirâ', tulen 2 zirâ'.

---

[1] Basmahâne tarafındaki, *"kütüb-ı mütenevvi'a ve âlât-ı hendese ile memlû'"* odaya bakan bahçe duvarının 18 metreden fazla bir kısmı yıkılmış ve 7. N. 1214/2. 2. 1800 tarihindeki keşif üzerine yeniden yapılmıştır (Bkz. *MMD*. 8955. s. 274. Humbarahâne Nâzırı Yâ'kub Efendi'nin takrîri ve keşif sûretleri). Mühendishâne binâsının iki tarafındaki duvarların ise pek fazla yüksek olmadığı ve içeri hırsız girdiği ve bu sebebten ötürü mevcûd duvarların üzerine iki zirâ' (150 cm.) kârgir ve 1,5 zirâ' (110 cm.) tuğladan havâle inşâ edildiği anlaşılmaktadır (Bkz. *MMD*. 18955. s. 946. 22.C.1219/28.9.1804 tarihli Sermimâr-ı hâssa İbrahim Kâmî Efendi'nin *Keşif Defteri* sûreti).

[2] *MMD*. 8955, s. 53-54. Tarih: 5.L.1211/4.4.1797. Tezkire ve Humbaracılar kışlası mesârifine mahsûb edilmek üzere verilen *"Sûret"* itâsı tarihi: 8.L.1211/6.4.1797.

Zikr olunan kapu pîşgâhına taşdan tahtı rıhtlı kademe tecdîdi. 1 Aded. Arzen 8 zirâ', tulen 2 zirâ'.

Hendesehâne Âlât Odası'nın tahtında Basmahâne ittisâlinde mevcûd oda derûnuna oniki arşun câpeden tabanlı Rumeli omurgasından kirişli koğuş tahtasından döşeme inşâsı. Arzen 7 zirâ', tulen 9 zirâ'.

Zikr olunan odanın mevcûd pencerelerine kezalik ayna camlı kestaneden doğrama çârcûbe tecdîdi. Adet 7. Kadden 2 zirâ', arzen 1 zirâ'.

Basmahâne pîşgâhında olan havluya tahtı horasanlı kezalik tuğladan döşeme inşâsı. Arzen 10 zirâ', tulen 17 zirâ'.

Zikr olunan havlu ittisâlinde diğer oda derûnunda kezalik taban ve kirişli koğuş tahtasından döşeme inşâsı. Arzen 5 zirâ', tulen 7 zirâ'.

Mahall-i mezkûreye kezalik ayna camlı kestane çârcûbe tecdîdi. Aded 5. Kadden 2 zirâ', tulen 1 zirâ'.

Yine bu mahalde diğer oda derûnunda kezalik döşeme inşâsı. Arzen 5 zirâ', tulen 7 zirâ'.

Yine bu mahalde pencerelere ayna camlı kestaneden çârcûbe tecdîdi. Aded 3. Kadden 2 zirâ', arzen 1 zirâ'.

Hazine ve Matbah Odası'nın derûnuna oniki arşun orta câpeden tabanlı Rumeli omurgasından kirişli kezalik ıhlamur tahtasından döşeme tecdîdi. Arzen 7 zirâ', tulen 10 zirâ'.

Zikr olunan odanın mevcûd pencerelerine ayna camlı kestaneden doğrama çârcûbe tecdîdi. Aded 8. Kadden 2 zirâ', arzen 1 zirâ'.

Zikr olunan odanın zokak tarafında mevcûd pencerelerine doğramacıkârî kanad tecdîdi. Aded 4. Kadden 2 zirâ', arzen 1 zirâ'.

Mahall-i mezkûrda tahtı ayaklı ve çekmeli ikişer aded bölmeli etrafı kanadlık tahtasından çekmeli doğramacıkârî kanadlı ve kilidli elvân boyalı dört aded çekmeceli dolab tecdîdi. Kadden 2 zirâ', arzen 1 zirâ', tulen 5 zirâ'.

Zikr olunan oda kapuları döşemeden onsekiz parmak kaddinde murtefi' olmağla mahallinden ihrâc, yine vaz' ve üstâdiyyesi. Kapu aded 4.

Mezkûr dört aded kapuları önüne tahtı horasanlı küfekî taşdan kademe tecdîdi. Aded 4. Arzen 8 zirâ', tulen 1,5 zirâ'.

Zikr olunan pencerelere dökme pirinç vidalı tahtı hatablı iktiza eden mandal tecdîdi. Aded 82.

Dört aded oda kapularına, üç aded parmaklıklara mükemmel kilid vaz'ı. Aded 7.

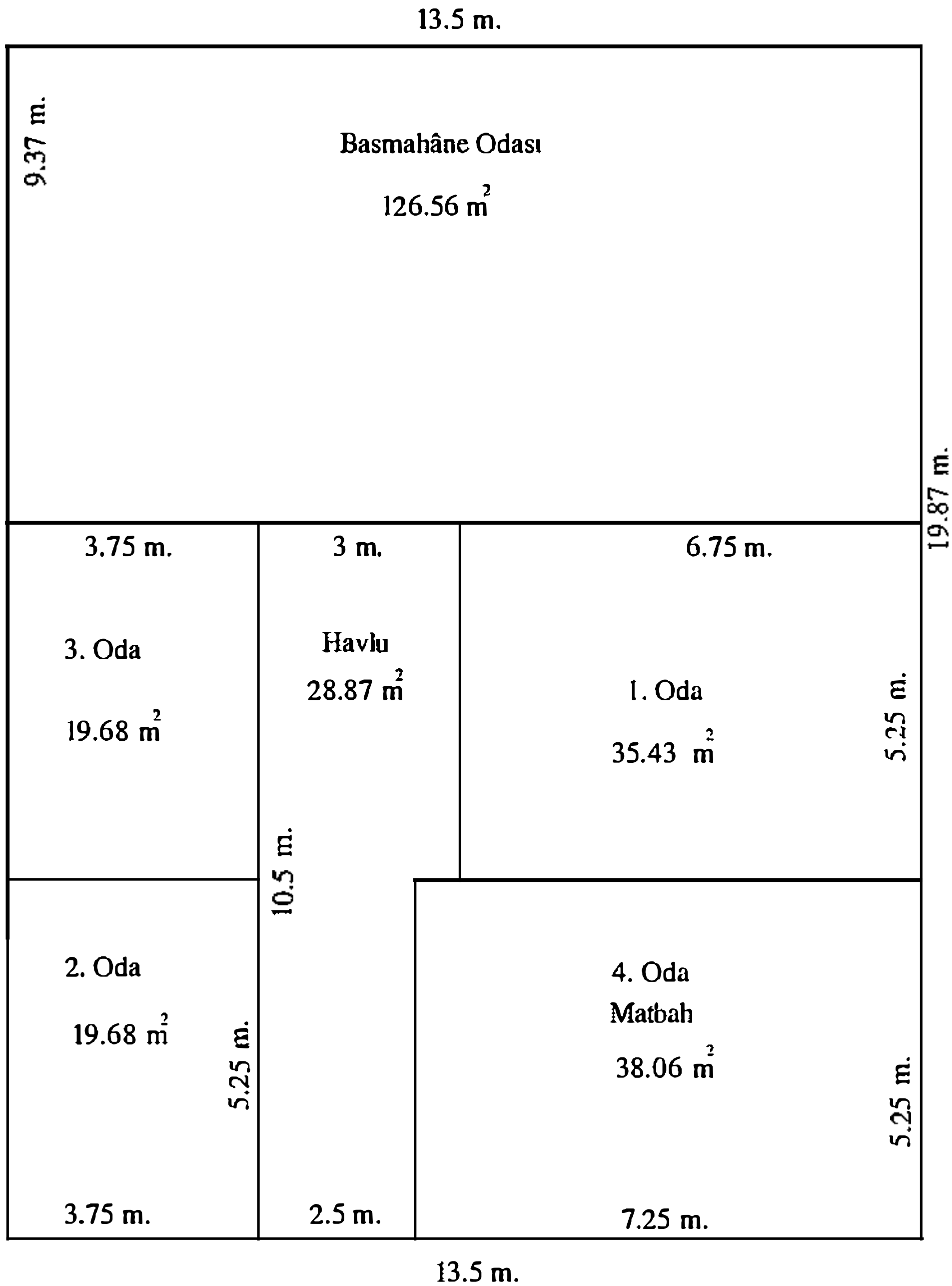
Hammâliyye ve nakliyye ücret-i ma'ûne ve kayık ve mesârif-i sâ'ire. 18.848 Akçe.

Cem'an 100.520 Akçe[1]

2.513 kuruş

Bu dökümde verilmiş bulanan bilgilerden hareketle *"Basmahâne Odası"*nın bulunduğu zemin katının aşağıda gösterildiği şekilde bir plâna sahib olduğu anlaşılmaktadır.

[1] Metinde sehven 301.560 olarak yazılmıştır.

Bugün Askerlik Şubesi binâsı olarak kullanılan Mühendishâne binâsı Abdülmecid ve II. Abdülhamid devirlerinde, dış cephe ve iç mekânda meydana getirilen büyük genişleme ve tadilât sebebiyle, Mahmûd Râ'if Efendi'nin gravüründe gördüğümüz görüntünün dışına çıkmıştır. Bununla beraber, denize nâzır ana kapıdan girip, merdivenli sahanlığı çıktıktan sonra varılan geniş mekân, yukarıdaki plânda gösterilen 13,5 x 20 m. eb'adıyla, esas binânın yerini ifşâ etmektedir. Burada hâlâ mevcûd olan ve zemin katına inen merdiven, vaktiyle içinde "Basmahâne Odası"nın da bulunduğu mekâna açılmaktadır. Bir müze halinde düzenlenmesi gereken matbaa tarihimizin, yegâne yeri bilinen ve günümüze erişen bu önemli mekânı (zirâ, Müteferrika ve Râşid Efendi matbaalarının faaliyet gösterdikleri mechûl yerlerden, Üsküdar matbaa binâsı gibi günümüze hiçbir iz kalmamıştır), bugün binânın kalorifer dâiresi olarak kullanılmaktadır.

Memiş Efendi'nin ve Mustafa Reşid Efendi'nin değinilen takrîrlerinde verdikleri bu izâhâttan, Hasköy Mühendishânesi'nin bünyesindeki matbaanın 1797 senesi bahar ve yaz ayları içinde oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Memiş Efendi'nin takrîri üzerine Râşid Efendi ile irtibata geçilmiştir. Önce, kendisinde mevcûd bulanan, *"âlât-ı fenn-i tıbâ'anın keyfiyyet ve kemmiyyeti ve semenleri ve teknîlleri ve mesârîfi su'âl"* olunmuştur. Râşid Efendi verdiği cevâbta, elinde mevcûd olan basım aleti ve tezgâhlarının daha önce, *"tıbâ'ata me'mûr terceman kâtibi müteveffâ İbrâhim Efendi*[1] *halilesinin yedinde"* uzun zaman, *"nâ-müsta'mel ve metrûk ve mensî"* kaldığını, hattâ, *"efrenç tâ'ifesinden"*[2] bazılarının bunları satın almak için 4000 kuruş teklif ettikleri ve satın almak üzere olduklarını duyduğunda, bunların devlet tarafından satın alınması ve devletin elinde kalması gerektiği mülâhazasıyla, Frenklerin vereceği meblağdan bir mıkdâr fazla vererek, bunları, 1196 (1781/82) senesinde İbrâhim Efendi halilesinden satın aldığını ifâde etmektedir. Daha sonra, basma san'atında daha önce çalışmış ve henüz ber-hayat olan birkaç kişinin bulunmuş olduğundan ve bunların marifetiyle basma aletlerinin ve tezgâhlarının elden geçirilmiş, onarılmış ve yenilenmiş olduklarından bahseden Râşid Efendi, bu onarım ve yeniden imâl etme işlerinin zorluklarından, ustaların bunları, *"i'mâl ve tanzîmleri ellerinden gelmemeğle, herbirinin birkaç def'a bozarak-düzerek"* husûle getirinceye kadar, bunların maliyyet masraflarının, satın alındıkları fiyâtın neredeyse iki katına vardığını dile getirmekte ve bu konuda bize ilk def'a öğrendiğimiz gayet özgün bilgiler vermektedir. Bu güçlüklerin aşılmasından sonra, *"fenn-i tıbâ'atın idâresi bâbında Berât-ı âlîşân isdâr"* olunduğunu belirten Râşid Efendi, *İzzî Tarihi* ve *Suphî Tarihi* ve *İ'rabü'l-Kâfiye* adlı eserleri bastırdığını, ancak, *"elli-altmış Kese"* masraf edilerek basılan bu kitaplar, satılmadığından elde kalmış ve bu yüzden başkaca kitap basdırılması *"kaydına"* düşmeyerek, basmacılık işini *"terk"* etmiş olduğunu ifâde etmektedir. 1783-1785 (1198-1199) yıllarındaki bu basım faaliyetlerinden sonra, 1792-1793 (1207) senesine gelinceye kadar birşey basmayan Râşid Efendi, devâmla -ilgili kısımda ele alacağımız Vauban tercümeleri olarak bilinen-, *"Fenn-i Lağım"* (1793), *"Muhâsara-yı Kılâ'"* (1792) ve *"Usûl-i Harbiyye"* (1794) gibi konulara dâir *"üç nev' eşkâlli"* kitapları da tab'ettiğini ve bunların masraflarının devlet tarafından karşılandığını, ancak bu eserlerin basımından sonra basmacılık işine tekrar son vererek, mesleği *"terk"* ettiğini vurgular[3].

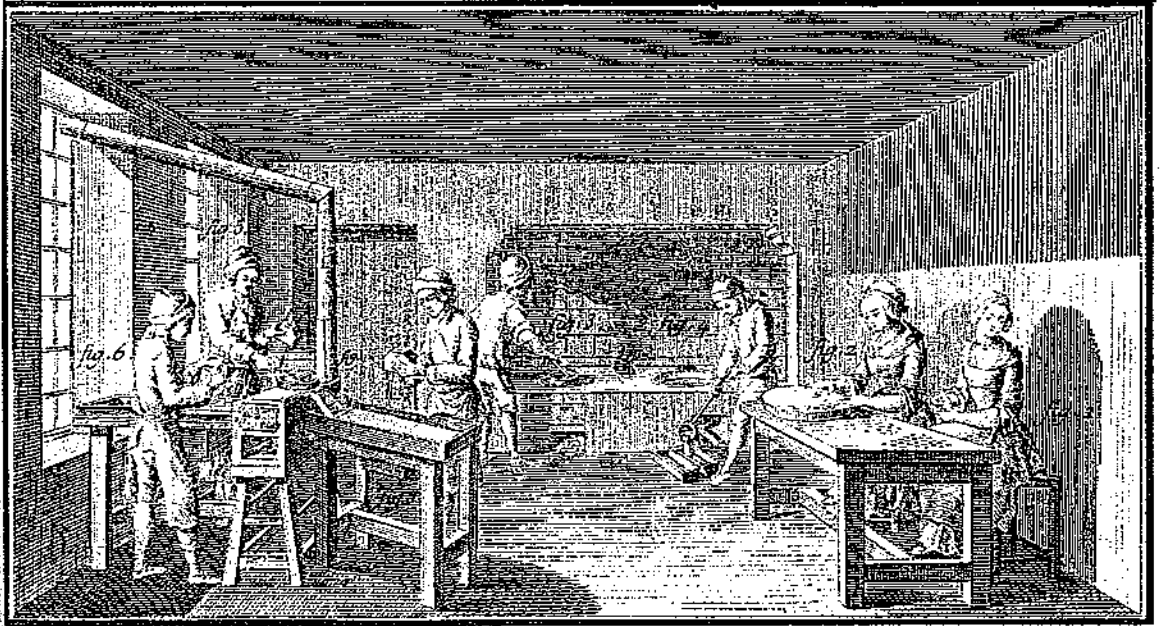
1 1745'te vefât eden İbrahim Müteferrika'nın halefi Rumeli Kadılarından İbrahim Efendi. Bkz. *Cevdet Tarihi*, I, 65.

2 Kasd edilen Fransızlardır. Ayrıca bkz. *Cevdet Tarihi*, III, 120.

3 *MMD*, s. 280. Vauban tercümeleri ve bunların çeşitli isimlerle anılmaları ile bu eserlerin müellif sorunu için bkz. s. 81 vd.

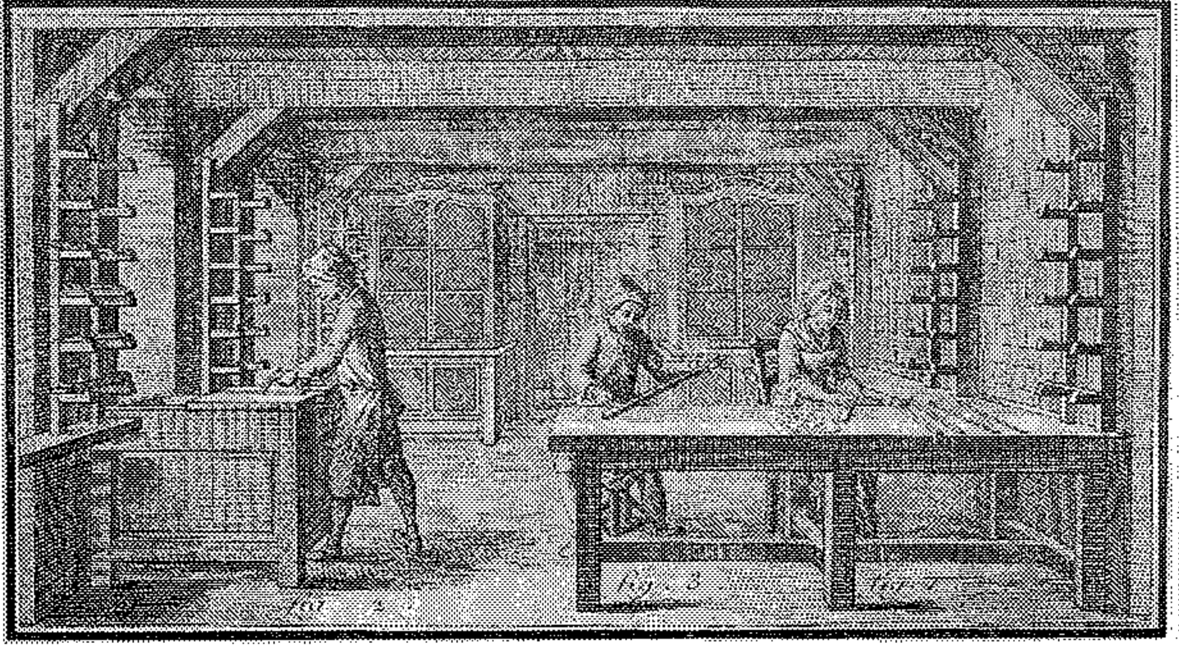
18) Sadrıazam Halil Hamid Paşa'nın, Beğlikci-i Divân-ı Hümâyûn Mehmed Râşid Efendi ve Vekâyi'-i nüvis Ahmed Vâsıf Efendi tarafından Müteferrika bakıyyesi Basmahâne takımının satın alınması ve kurmak istedikleri matbaa ile ilgili olarak takdim ettikleri arzuhâllerini konu alan ve kendilerine bu iş için bir *Berât* verilmesini isteyen *takrîr'i* ve I. Abdülhamid'in ruhsatını hâvî *Hatt-ı Hümâyûn* kaydı. *BOA.AE.* Nr.1064. Vesikanın sol üst köşesindeki Hatt-ı Hümâyûn kaydından, padişâhın Na'îmâ, Râşid ve Küçük Çelebizâde Âsım gibi basılmış tarihleri örnekleyerek, basma eserlerin kolaylıkla ve sağlıklı bir şekilde kullanıldıklarına işaret etmektedir. Pâdişâhın vak'anüvis tarihlerini anarak yaptığı bu işâreti doğrultusunda, yeni matbaa işleticilerinin İzzî, Sâmî-Şâkir-Suphî gibi, Pâdişâhın sözünü ettiği tarihlerin devâmı olan vak'anüvis tarihlerini basmış olduklarını söyleyebiliriz.

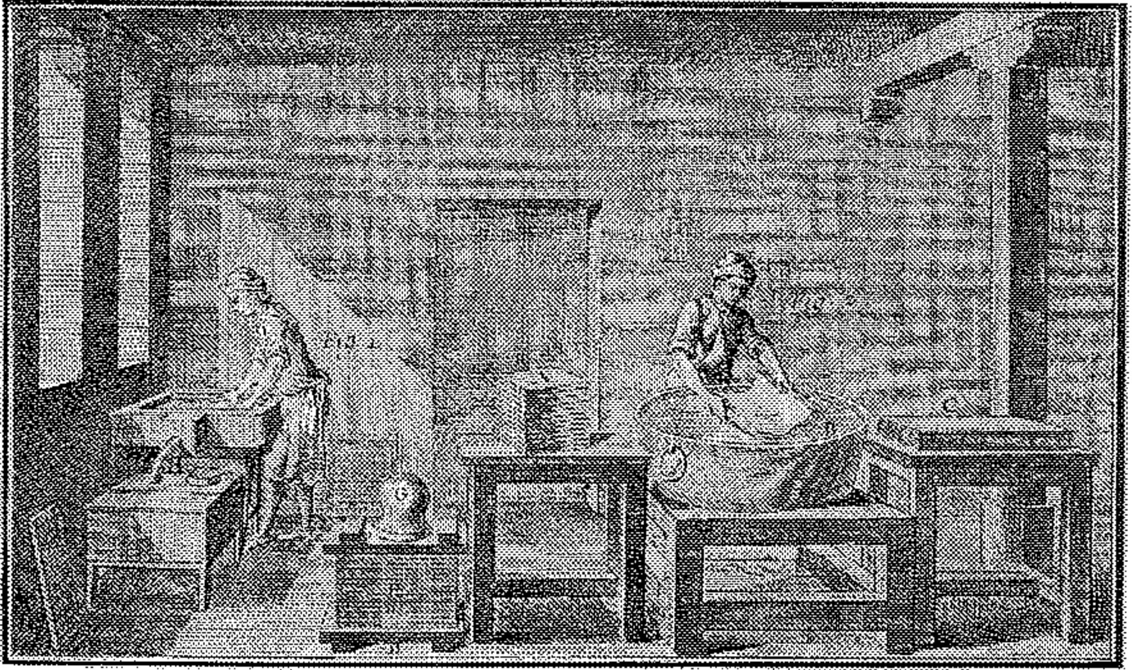

Vol. II, Fonderie en caracteres, Pl. I.

19) Hurûfât Dökümü. (*Encyclopedia of Trades and Industry*'den).

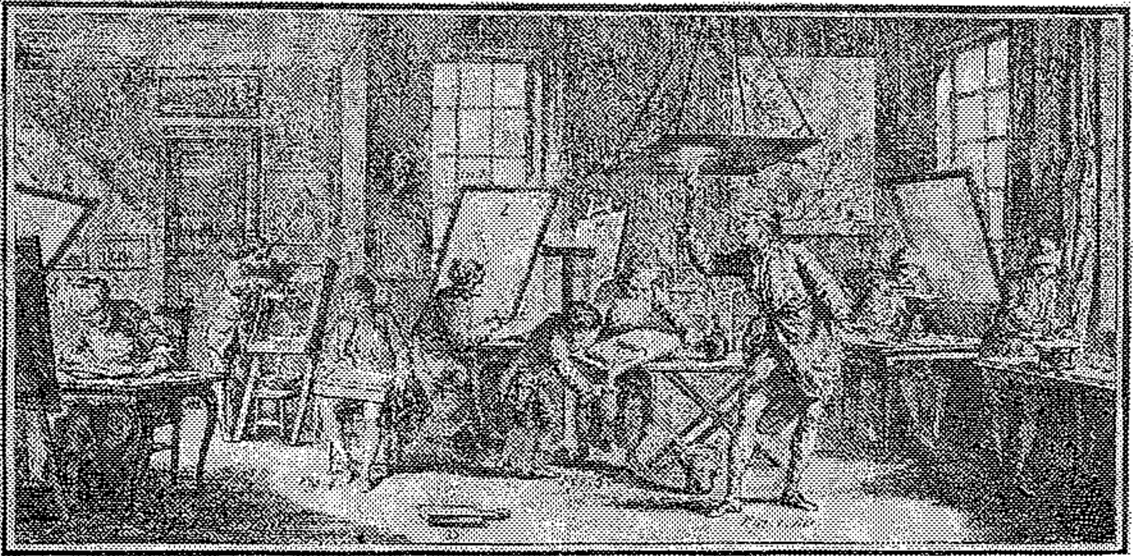

20) Müterriplerin çalışmaları, klişelerin hazırlanışı, sahife bağlanması, basılan sahifelerin asılarak kurutulması. (*Encyclopedia of Trades and Industry*'den).

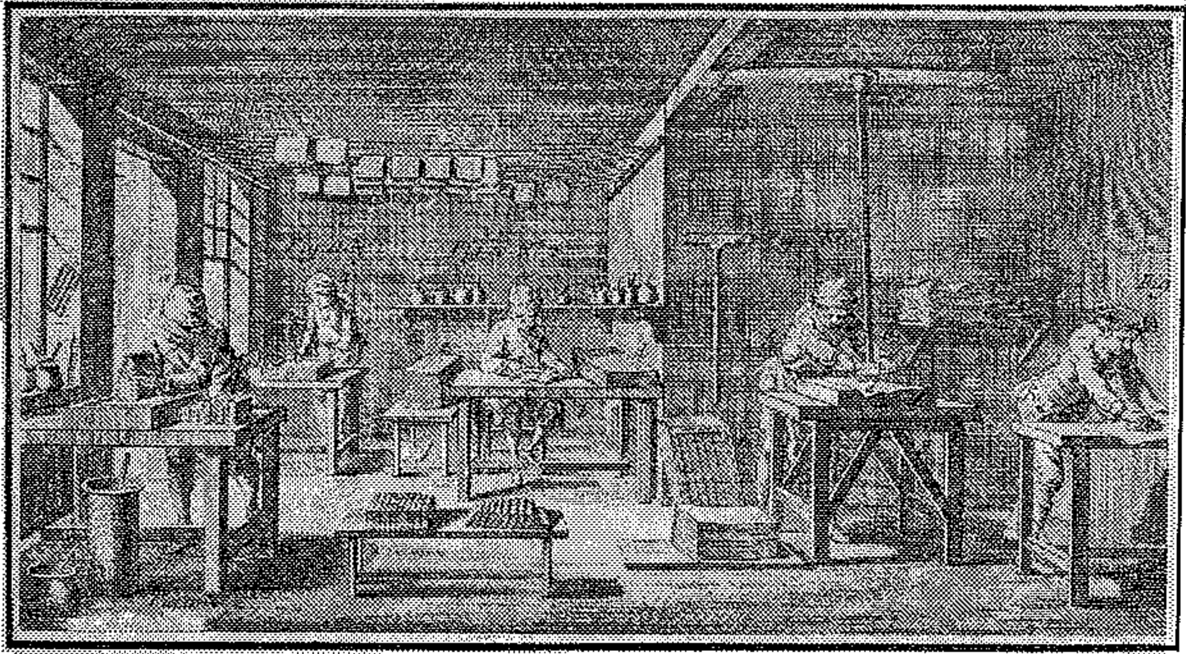
21) Basımdan önce kâğıdların hafif alkalik suda nemlendirilmesi (üstte).
Kâğıdların mührelenmesi ve sıkıştırılması (Altta). (*Encyclopedia of Trades and Industry*'den).

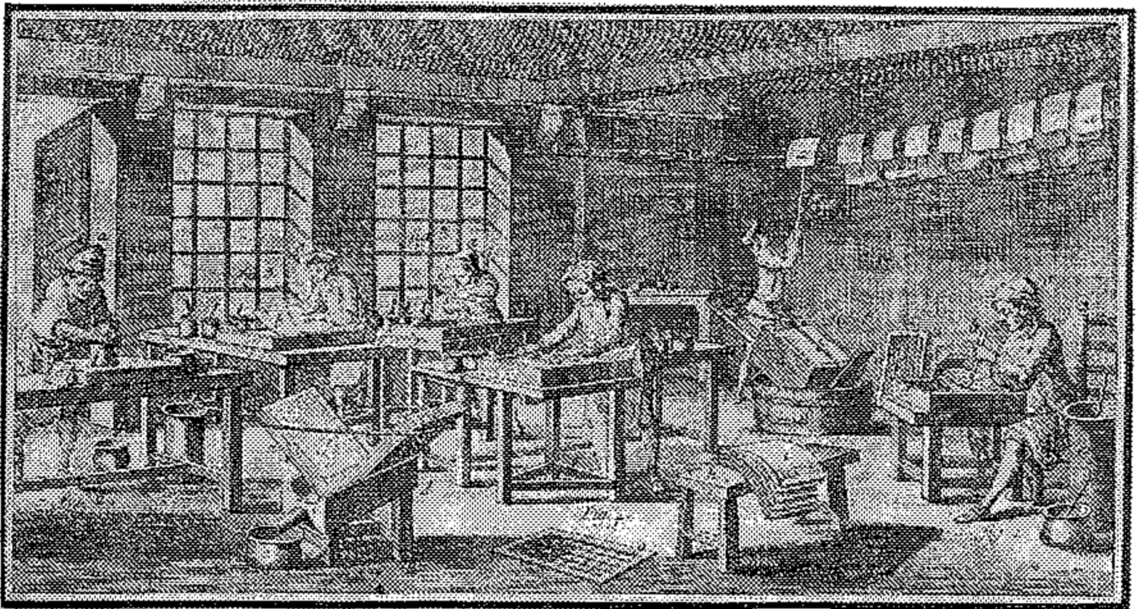

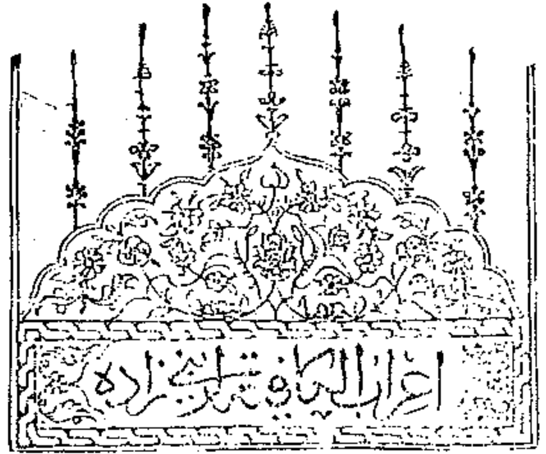
22) **Bakır levhaların hazırlanışı ve gravürlerin çizimi. (*Encyclopedia of Trades and Industry*'den).**

23) Kağıda basılan gravürlerin kurutulmak üzere asılması (Üstte) Kitapların ciltlenmesi (altta). (*Encyclopedia of Trades and Industry*'den).

24) Kâğıdların mührelenmesi ve ebru kâğıdın hazırlanışı, kurutulmak için asılması. (*Encyclopedia of Trades and Industry*'den).

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله على نعمه الكافية الوافية ومننه الشافية
الصافية والصلوة والسلام على المبعوث الى الاسود
والاحمر بالقرآن العربي المجيد المنور وعلى آله الذين نحوا
نحوه واتبعوا كلماته وكلامه وعلى اصحابه الذين رفعوا
اعلام العدل بين الانام ونصبوا الملاقاة الجازمين
الشكوك والاوهام اما بعد فيقول الراجي من ربه
الحسنى والزيادة حسين بن احمد الشهير بزيني زاده
غفر ذنوبهما وستر عيوبهما لما كان كتاب الكافية
للشيخ ابن الحاجب اوصله الله سبحانه الى اعلى المراتب
من احسن ما صنف في علم الاعراب الذي هو الهادي
الى صوب الصواب اذ به يتيسر فهم كتاب الله المنزل
ويتضح معنى حديث النبي المرسل فانهما الوسيلة الى
السعادة الابدية والذريعة الى تحصيل المصالح الدينية

الدينية والدنيوية ولله در قول فخر خوارزم الذي هو
من الافاضل والاكارم في ديباجة المفصل ونعم الكتاب
المفصل والذي يقضي منه العجب اي العجب حال
هؤلاء الذين يذمون العربية لا يجدون علما من العلوم
الاسلامية فقهها وكلامها وعلمي تفسيرها واخبارها
الا وافتقاره الى العربية بين لا يدفع ومكشوف لا يتقنع
ويرون الكلام في معظم ابواب اصول الفقه مسائلها
مبنيا على علم الاعراب والتفاسير مشحونة بالروايات
عن سيبويه والاخفش والكسائي والفراء وغيرهم
من النحويين البصريين والكوفيين ولما اشتغل بقراءته
وحفظه الطلاب من اولي الافهام وذوي الالباب
الا انه لم يتصد لكشف اعرابه احد من الفحول كما
يرتضيه اصحاب العقول بل تصدى له من لم يخوضوا
في بحار الابواب والفصول فما توافيه بالغرائب
والفصول حتى سنح لبالي الفاتر وطاع لوعي القاصر
ان اكتب كلمات متعلقة بحل اعرابه وافية غير
محتاجة الى غيره طلبا لمرضاة رب العباد واعراضا
عن لوم ذوي العناد الا انه يعوقني عند العوائق ويمنعني
عنه موانع اللواحق ولذلك تراخيت ظاهرا وباطنا
بالغدو والآصال في الظلمة الكرام ولا حجة لعظام
الجهة [illegible]

25) Râşid Efendi Matbaası'nda basılan mahdûd sayıdaki eserler arasında yer alan Güzelhisârî Zeynîzâde Hüseyin bin Ahmed'in *İ'râbü'l-Kâfiye* ünvânlı eseri. Bu eser İbn-i Hacîb'in Arapca *El-kâfiye* adlı gramer kitabından hazırlanmıştır. İki cilt halinde ve Arapça olarak basılmıştır. 1200/1785-86. Eserin ilk sahifeleri.

طبعت هذه النسخة الجليلة ذات الفوائد الجزيلة في ايام سلطنة

*

من هو
ظل الله
في ارضه
والمتضع بانواره
في سننه وفرضه
النير الاعظم الذي تضيء بدور
الملوك بانواره والبحر الخضم
الذي تستمد جداول السلاطين من
انهاره والسماء الذي تنتطق الجوزاء
لخدمته وتحاق الاسدان عند النهاية سطوته
سلطان البرين وخاقان البحرين السلطان
ابن السلطان ابن السلطان السلطان عبد
الحميد خان ابن السلطان احمد خان
لا زال مؤيدا بنصر لا يبلى جديده
ولا تحل يد الحوادث
عقوده
امين رب العالمين

وفي زمان صدارة
الوزير الموقر الاعظم والدستور
المشهور الافخم من قلت يد عزائمه لظفار
الخطوب وكادت لا تهب بغير اذنه الصبا والجنوب
اغر الاسم والوجه والمناقب يكاد يثقب دررا كواكب
بسنان همته الثاقب اعني به الصدر الاعظم
والوزير الاكرم والمشير الافخم يوسف باشا
يسر الله له ما يروم وما يشاء في جاه
افضل من على الارض مشى

*

وفي اوان مشيخة
علامة الدهر وفهامة العصر
من تفيأت فتاوى البرايا تحت ظلال يراعته
وسالت مسائل المسائل من مجاري عيون براعته
مشرق شموس الشريعة المحمدية ومطلع بدور الملة
الاحمدية غوث المسلمين وغيث الطالبين شيخ
الاسلام ومفتي الانام مولانا احمد افندي
مفتي زاده جعل الله التقوى زاده
واناله الحسنى والزيادة

*

في قسطنطينية المحمية سنة الف ومائتين من الهجرة النبوية

26) Râşid Efendi Matbaası'nda basılan mahdûd sayıdaki eserler arasında yer alan Güzelhisârî Zeynîzâde Hüseyin bin Ahmed'in *İ'râbü'l-Kâfiye* ünvânlı eseri. Bu eser İbn-i Hacîb'in Arapca *El-kâfiye* adlı gramer kitabından hazırlanmıştır. İki cilt halinde ve Arapça olarak basılmıştır. 1200/1785-86. Eserin ilk sahifeleri.

* * طبعت هذه النسخة الجليلة المطبوعة في عصر * *

*

ملك

* الملوك على *
الاطلاق * المتفوق على اسلافه
بكرايم الاخلاق * الناشر آثار البسطة
والنصفة والعدل * الباسط يد الجود والفضل
والطول * خليفة الله في ارضه * والنافذ لامره وفرضه
* مالك البرين والبحرين * خادم الحرمين الشريفين *
الا وهو السلطان ابن السلطان السلطان عبد الحميد
خان * ابن السلطان احمد خان * ابن السلطان
محمد خان * جعل الله عمره اطول الاعمار
* وابقى سلطنته ما تعاقب
الليل والنهار *
امين *

* وفي زمان صدارة *   *   * وفي اوان مشيخة *

* الوزير
الاعظم الافخم *
والصدر الجليل المكرم *
آصف زمانه * وصاحب اوانه *
الذي سار ذكر محاسنه في الانحاء *
ضياء البدور في كبد السماء * وزير جمع
اشتات الامور بحسن الرأي والكياسة *
صدر اقام اود الدولة بثقاف الدراية
والسياسة * مشير عقدت له الخناصر *
ودانت سطوته الاكابر والاصاغر
* اعني به الوزير حميد خليل
پاشا * يسر الله له
ما يروم وما يشاء
* امين *

* الفاضل
العلامة * والكامل
الفهامة * منبع العلوم
اليقينية * حلال المشكلات
الدينية * مشرق الفضل ومغربه *
ومقصد الشرف ومطلبه * نور حديقة
ارومته نور حدقة فخر قومه * ذو المحاسن
السنية * والكمالات البهية * مفتي الانام *
وشيخ الاسلام * اعني به السيد محمد
عطاء الله افندي * وفقه
الله لصالح الاعمال *
وسره بنجاح
المقاصد
والامال

* في قسطنطينية المحمية *
دامت عمارتها وذلك في سنة
١١٩٨

27) Râşid Efendi Matbaası'nda basılan *Sâmî-Şâkir ve Suphî Tarihi* 1198/1783-84. Eserin ilk sahifesi.

فهرس تاریخ سامی و شاکر و صبحی

28) Râşid Efendi Matbaası'nda basılan *Sâmî-Şâkir ve Suphî Tarihi*. 1198/1783-84. Eserin fihrist sahifesi.

* * طبعت هذه النسخة الجليلة المطبوعة في عصر * *

*

مالك

* الملك على *

الاطلاق * المتفوق على اسلافه

بكرائم الاخلاق * الناشر آثار البسطة

والعفو والعدل * الباسط يد الجود والفضل والطول

* خليفة الله في الارضين * وظله الممدود على العالمين

* مالك البرين والبحرين * خادم الحرمين الشريفين *

الا وهو السلطان ابن السلطان السلطان عبد الحميد

خان * ابن السلطان احمد خان * ابن السلطان

محمد خان * جعل الله عمره اطول الاعمار

* وابقى سلطنته ما تعاقب

الليل والنهار *

امين *

وفي زمان صدارة * وفي اوان مشيخة

الوزير
الاعظم الافخم
والصدر الاجل الاكرم
آصف زمانه وصاحب اوانه
الذي سار ذكر محاسنه في الافاق
صيرا لبدور في كبد السماء وزرجم
اشتات الامور بحسن الراي والكياسة
صدر القوم اوما الدولة بخفقان الراية
والسياسة مشير عقدت له الخناصر
وهابت سطوته الاكابر والاصاغر
اعني به الوزير على
باشا يسر الله له
مايرومه ويشاء
آمين

الفاضل
العلامة والكامل
الفهامة منبع العلوم
اليقينية حلال المشكلات
الدينية مشرق الفضل ومغربه
ومقصد الشرف ومطلبه نور حديقة
ارومته نور حدقة جرثومته ذو المحاسن
السنية والكمالات البهية مفتي الانام
وشيخ الاسلام مولانا ابراهيم افندي
ابن الصدر المرحوم الغازي محمد
باشا وفقه الله لصالح
الاعمال وسره
بنجاح المقاصد
والامال

في قسطنطينية المحمية
دامت عمارتها وذلك في سنة

١١٩٩

29) Râşid Efendi Matbaası'nda basılan *İzzî Tarihi* . 1199/1784-85. Eserin ilk sahifesi.

فهرست تاریخ عزی

وقایع سنهٔ سبع وخمسین ومائه والف توجیه قضاء مکهٔ مکرمه ومدینهٔ منوره ٣
مأموریت توقیعی سابق سعید محمد افندی بجانب مصر ٣ توجیه صدارت روم
ایلی ٣ توجیه سر عسکری جانب قارص بصدر سابق وزیر مکرم الحاج احمد پاشا ٣
مأموریت چکسری یه لی احمد افندی بجانب قارص و توجیه بعض مناصب دیوانی ٣
مأموریت اودتهای یکیچریان و جبه جیان وطوپجیان بجانب قارص ٤ تسلیم نامهٔ
همایون بایلچی نمرلانده در سرای حضرت آصفی ٤ احسان وزارت برئیس الکتاب
راغب محمد افندی با ایالت مصر قاهره و سلف او الحاج مصطفی افندی امین دفتر
خاقانی رئیس الکتاب شد وامانت دفتر کاتب یکیچریان سابق حسن افندی را عنایت می
فرمود ٤ قرائت مولد شریف مغفرت ردیف ٥ اخراج دونغای همایون
بدریای سفید ٥ تشریف همایون بگلشن سرای قره اغاج و بعد ازین بصاحلسرای
بشکطاش ٥ عزل ونصب ویودهٔ افلاق ٦ ورود خبر وفات سر عسکر دیاربکر
علی پاشا وسر عسکر شدن والی حلب حسین پاشا وسر عسکری جانب بغداد احمد پاشا ٦
مأموریت کتخدای دودمان بکتاشیان بجانب ارضروم برای سوق لشکر ٦ وقوع
توجیهات بعض مناصب دیوانی ٦ ظهور غریبه ٦ مأموریت وزیر مکرم
پیر مصطفی پاشا والی روم ایلی بجانب سیواس ٧ ظهور حریق ٧ ورود دشمن
بجانب قارص ووقوع محاربات عدیده وانجام کار خسران شعار او ٧ ظهور غریبه ١٢
وقوع توجیهات بعض مناصب دیوانی ١٢ نقل همایون از صاحلسرای بشکطاش
بسرای همایون عامره ١٣ آمدن نامه رس از جانب هند باستانهٔ سعادت ورجعت وی
برافقت سفیر دولت علیه سالم محمد افندی ١٣ صورت ترجمهٔ نامهٔ پادشاه هندوستان
ابو الفتح ناصر الدین محمد شاه بر کاب کامیاب حضرت ظل الله پادشاه عالمپناه ایده الله تعالی
وابقاه سلطان محمود خان ١٤ صورت نامهٔ همایون حضرت شهریار خلافتمدار که
جواب نامهٔ شاه هند است بسفیر مزبور سید عطاء الله را تسلیم و فرستاده ١٤ صورت نامهٔ
همایون ملاطفت مقرون بجانب شاه هند نوشته است بسفارت سالم محمد افندی فرستاده ١٥
توجیهات بعض مناصب وزرا در عقب ورود خبر وفات وزیر مصطفی پاشا والی طرابلس
شام ١٦ احسان وزارت بمیرمیران کرام چته جی عبد الله پاشا با انضمام ایالت دیاربکر
١٧ توجیه قضاء استانبول ١٧ توجیه صدارت اناطولی ١٧ ضیافت
آغای یکیچریان بحضرت صدر عالی ١٧ توجیه قپودانی دریا و تبدیل بعض مناصب وزرا ١٧
وقوع ضیافت همایون در سرای حضرت آصفی ١٧ توجیه سر عسکری جانب قارص
بصدر اسبق یکن محمد پاشا ١٨ توجیهات بعض مناصب وزرا ١٨ مأموریت
چته جی وزیر عبد الله پاشا والی دیاربکره خان اردلان احمد خان بعیت او برای تاخت و تاراج
دیار عجم ١٩ مأموریت میرمیران از اولهای روم ایلی بجانب قارص ١٩ توجیه جاه
والای نقابت ٢٠ رخ نمودن خان اردلان احمد خان بپایهٔ سریر اعلا ٢٠ ورود

30) Râşid Efendi Matbaası'nda basılan *İzzî Tarihi.* 1199/1784-85. Eserin fihrist sahifesi.

33. Halqe indjidèni Allah sevmèz. *Dieu n'aime point celui qui fait des outrages à la société.*

34 مظلوملك كوكلنه ظلم ايله يارە آچان كندو يارەلنور

34. Maaloumun guieuynunè zoulm ıle yarè atchan. kèndi yarèlènir. *Celui qui par des injustices ouvre une plaie dans le cœur de l'homme paisible, se fait une plaie à lui-même.*

35 دلنه كلان كلامى عبث يره سويلين آخرتده محروم قالور

35. Dilnè guièllèn kèlame abès yèrè feuylèyèn, aqhirètdè mahroum qaler. *Celui qui profere inutilement tout discours qui se présente à sa langue, restera privé de mérites pour la vie future.*

36 بر كمسه‌نك كوكلنى انجتمه كه سنك كوكلك انجنمسون

36 Bir kimsènin guieuyounu indjitmè ki, sènin guieuynun indjinmèsin. *N'altérez l'affection de personne, de peur que votre affection n'en soit aussi altérée.*

37 حقك ويرديكنه قناعت ايدوب شكايت ايلمه

37 Haqqen vèrdiyinè qana-'at èdib, chikiayèt èylèmè. *Contentez vous, & ne faites aucune plainte de ce que Dieu vous a donné.*

38 هر كمسه‌نك ايلكنى اك كوتولكنى سويلمه

38. Hèr kimsènin èylıyini an; keutuluyunu feuylèmè. *Rappellez le bien qu'ont fait les autres; ne parlez point du mal qu'ils ont fait*

39 ايلك قدرينى بلمزسك بارى كوتولك ايتمه

39. Èylik qadrini bilmèzsèn, bari keutuluk ètmè. *Si vous ne connoissez pas les avantages du bien, au moins ne faites pas de mal.*

40 كندو نفسكدن قياس ايله اكا كوره خلقه ظلم ايتمكى دوشون

40. Kèndı nèfsindèn qeyas èylè; ana guieurè halqa zoulm ètmèyè duchun. *Jugez par vos propres sentimens; & conformément à cette régle, pensez à commettre contre les autres des injustices.*

41 لسانكى فصلدن خلقى ذم ايتمدن پك صقله

41. Lisanene fafeldan, halqe zèmm ètmèdèn pèk faqla. *Préservez soigneusement votre langue de la critique & du blâme d'autrui.*

42 لسانى حفظ ايتميان اذيتدن خالى اولمز

ELEMENS
DE
LA LANGUE TURQUE,
OU
TABLES ANALYTIQUES
DE LA LANGUE TURQUE USUELLE,
AVEC LEUR DÉVELOPPEMENT,
DÉDIÉS AU ROI,

Sous les auspices
de M. Le Comte De CHOISEUL-GOUFFIER
Ambassadeur de Sa Majesté Très-Chrétienne
près la Porte Ottomane,

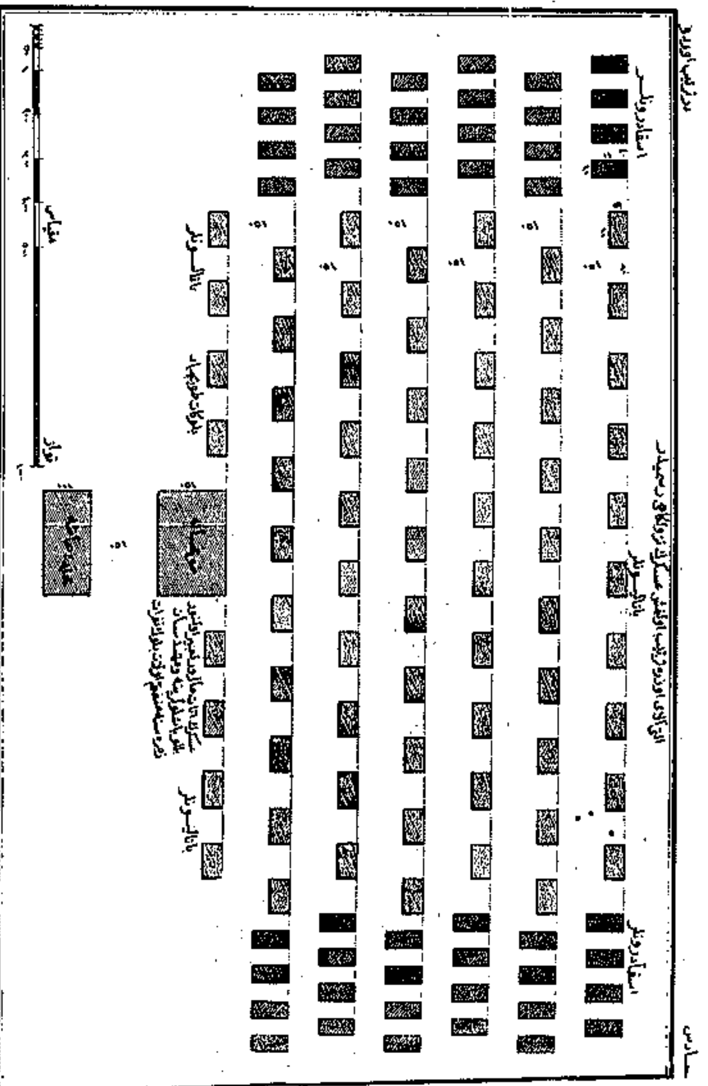
Par M. VIGUIER, Préfet Apostolique
des Établissemens de la Congrégation de la Mission dans le Levant

A CONSTANTINOPLE,

DE L'IMPRIMERIE DU PALAIS DE FRANCE.

Mars 1790

31) İstanbul'daki Fransız Elçiliği Matbaası'nda Fransızca olarak basılan Viguier'in *Türkçe Gramer* ünvânlı eseri. Mart 1790. İlk ve metin sahifelerinden örnek.

اصول المعارف

فى ترتيب الاوردو

وتحصينه موقّتا

من تأليف مهندس ده لافيت قلاوه المرسل

من طرف دولة فرانسا للدولة العلية

العثمانية والمعلم فى المهندسخانه الكائن

بدار السلطنة السنية

فصل اول

عمل الطبع بدار الطباعة الكائنة فى بيت ايلچى

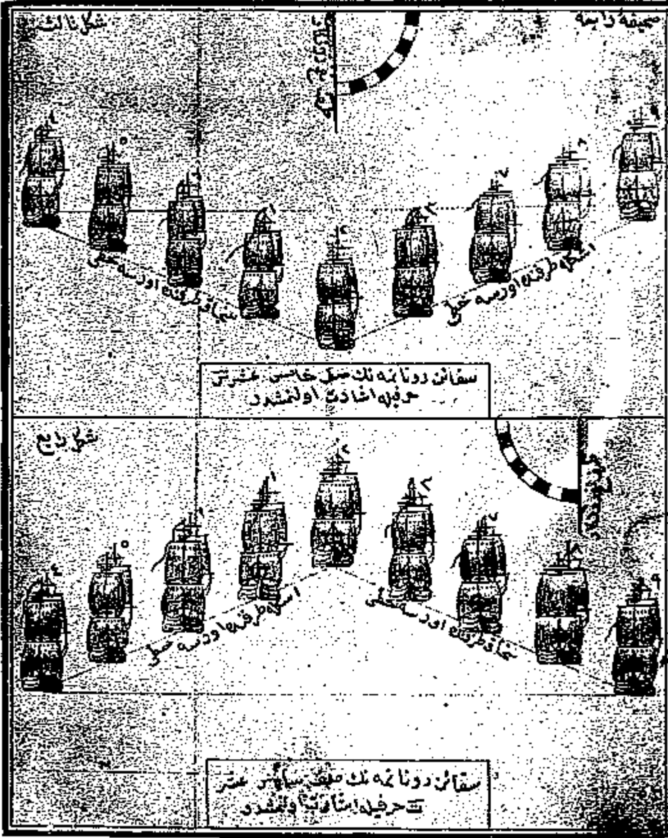
دولة الفرانساويه

فى قسطنطينيه

سنه

١٢٠١

32) **İstanbul'daki Fransız Elçiliği Matbaası'nda basılan De Lafitte Clave'nin, *Usûlü'l-Ma'ârif fî Tertîbi'l-Ordu* ünvânlı eseri. Eserin aslı Fransızca'dır. 1201/1786-87. İlk sahife ve eserdeki resimlerden bir örnek.**

اصول المعارف

فى وجه تصفيف سفاين دونها

وفن تدبير حركاتها

من تأليف ده تروكه

من رؤساء سفاين

دولة فرانچه

من الطبع الكاين فى دار ايلچى فرانچه

فى قسطنطنيه

سنه

١٢٠٢

33) İstanbul'daki Fransız Elçiliği Matbaası'nda basılan De Truguet'nin, *Usûlü'l-ma'ârif fî vechi Tasfîf-i Sefâ'in-i Donanma* ünvânlı eseri. Eserin aslı Fransızca'dır. 1202 /1787-88. İlk sahife ve eserdeki resimlerden bir örnek.

Bu açıklamalardan sonra, elindeki mevcûd alet ve tezgâhların değeri hakkında vâki' su'âla cevâb vermeye çalışan Râşid Efendi, şimdiye kadar bunlar için 13.000 kuruşu aşan masraflarda bulunduğunu, ancak satmak için ortaya koysa, bunlara en fazla 5-6000 kuruş değer biçilebileceğini, bu yüzden, *"masrafı olan mıkdâr-ı mezkûru beyân ve istid'âdan hicâb etmekte olduğunu"* ifâde etmekteydi. Elindeki basmahâne takımının ayrıntısını deftere döken Râşid Efendi, bu defterde kayıtlı görülen 48 adet bakır eşkâllerin -Vauban'nın- zikredilen *"üç nev'"* kitaplarının eşkâlleri olduğunu tasrîh ile; bunların, elde kalan kitaplarla beraber, basım masraflarını üstlenmiş olmasından ötürü devlete ait olduğu ve satılmaları halinde toplanacak paranın, eser basmak amacı ile İngiliz kâğıdı satın alınmasına tahsîs edilmesi düşünüldüğünü ve eline, bu husûsa dâir bir de *"sened"* verilmiş olduğunu belirtmekteydi. Basma işinin *"Berât"* ile üzerinde olduğuna dikkati çeken Râşid Efendi, bu işin Abdurrahman Efendi'ye havâlesi hâlinde, kendi berâtının iptâl ve Abdurrahman Efendi'ye yeni bir berât verilmesi gerekeceğini hatırlatmakta ve kendisinde mevcûd olan alet ve tezgâh ve kitapların defterlerini takdîm etmekteydi[1]

Râşid Efendi'nin, 4000 kuruşa alıp, tekmîli için 9000 kuruşdan fazla harcadığı, buna rağmen yaptığı masraf yekûnu olan 13.000 kuruşu satış bedeli olarak istemekten utandığı, *"Basmahâne Takımı"* için yalnızca 7500 kuruş ödenmesi, tarafların uzlaşmalarıyla takarrur etmiş ve bunlar Abdurrahman Efendi'ye teslim edilmişlerdir (25.2.1797)[2]. Ayrıca Abdurrahman Efendi'ye, yeni olarak imâl edeceği, *"hurde rakam ve kalıplar"* masrafı olmak üzere ilk hamlede 4000 kuruşluk bir ödemede bulunulmuştur[3]. Daha sonra, yine İrâd-ı Cedîd Hazinesi tarafından iki kalem hâlinde yapılan ödemelerle, Râşid Efendi'den alınan Basmahâne Takımı'nın itmâmı, yeni rakam dökümü ve hurûfât kalıpları ve tezgâhlar imâli işi gerçekleştirilmiş ve bütün bu işler için toplam 10.741 kuruş harcanmıştır[4].

---

[1] *MMD*, s. 280-281. Ayrıca bütün bu gelişmeleri özetleyen bir vesika olarak bkz. *BOA. HH.* 16007. Bkz. *Vesikalar*

[2] *MMD*, s. 280. Kezâ, Abdurrahman Efendi'nin teslim aldığı Basmahâne Takımı ve sâir mevcûdâtı gösterir döküm için bkz. *BOA. CM*, 3425 (27.Ş.1211/25.2.1797, arka yüzü). Abdurrahman Efendi'nin Matbaa'ya nakl etmek üzere Voban ciltlerini (birinci cild 300, ikinci cild 300 ve üçüncü cild 316 olmak üzere, cem'ân 916 cild) teslim aldığına dâir mühürlü makbûzu, *BOA. HH.* 3425 (13.ZA.1211/10.5.1797. ön yüzü). Bu makbûzda yer alan mühür. Mühendishâne'nin o andaki isimlendirilmesi açısından da önem taşır. Abdurrahman Efendi kendisini şu şekilde tanıtmaktadır: *"Bende, Abdurrahman, mu'allim-i Mühendishâne-i Sultânî"*. (Bkz. Vesikalar). *"Mühendishâne-i Sultânî"* tanımlamasının ise, bir sene sonra basılacak olan Mahmûd Râ'if Efendi'nin Fransızca eserinde yer alan Mühendishâne resminin altına yazılan *"Academie Royale des Sciences"* (Almanca tercümesindeki ifâde ile, *"Die königliche Academie der Wissenschaften"*) tanımlamasını karşıladığı açıktır. Abdurrahman Efendi'ye teslim edilen bu Basmahâne Takımı ile ilgili daha geç tarihli başka bir döküm sûreti için bkz. *BOA. CM.* 2905 (Z.1214/Nisan-Mayıs 1800).

[3] *MMD*, s. 285 ve 287. *Mâ'il derkenâr* Bunların dökümü için bkz. *MMD*, s. 284 ve 468.

[4] *MMD*, s. 284 ve 468. Bkz. *Vesikalar*

Râşid Efendi'nin alınan Basmahâne Takımı dökümü

Parça No.	Alet ve Edevât İsmi	Aded	Açıklama
1	Cedîd basma destgâhı, Takımlarıyla	2	
2	Harita destgâhı. Ma'a takım	1	
3	Atîk destgâh. Ma'a takım	1	
4	Kâğıd vaz' oluncak çekmeceli destgâh	1	
5	Demir mengeneli hurûf gîş-tahtası	1	
6	Tavşankârî çekmeceli ayaklı destgâh	2	
7	Tavşankârî ceviz destgâh	1	
8	Sahâ'if demirleri	15	
9	Hurûf sandıkları. Beş mürettep takımlardır beher nefere sandık aded 3	16	
10	Âbâ kavâlıb	186	
11	Ümmühât kavâlıb	369	
12	Kavâlıb-î hurûf isâgasıçün pirinç hurûf forma	2	
13	Forma Takımı	1	
14	Şimşîr mengene-i dest	1	
15	İngilterekârî sekiz vidalı mengene	2	
16	Çelik ve kurşun üzerine mahkûk dökülmüş hurûfât	409	Kıyye
17	Hal olunmuş mükerrer kurşun mâyesi	105	Kıyye
18	Nuhâs üzerlerine resimleri mahkûk atîk Cihânnümâ levhâları: kebîr 3, sagîr 3	6	
19	Nuhâs üzerlerine resimlerin mahkûk müceddeden tab' olunan üç nev' kitapların levhaları. Bunların mesârifi basılan kitabları mesârifiyle ma'ân mukaddemce mîrîden verilmişdir.	48	
20	Müzehheb imâliçün kebîr seng-i mermer havan. Ma'a dest	1	
21	Demir mürekkeb tapesi	3	
22	Destgâh tokmakları güderili, kebîr 3, sagîr 2	5	
23	Şimşîr muşta	2	
24	Seng-i mermer zer mühre	1	
25	Kitâb ıslâhıçün demir tokmak	1	
26	Kâğıd islâhıçün demir ütü	1	
27	Mürekkeb ma'akavanos	2	
28	Besmele-i şerîf ve ser-levhalar ve sûret-i hatt-ı humâyûn ve sûret-i fermân-ı âlî ve ism-i kitâblar ve sâ'ir resimleri mahlûk sagîr ü kebîr şimşîr kavâlıb	58	
29	Atîk kebîr destgâh burmaları	3	
30	Sagîr müfred resimler	29	
31	Sagîr örs	3	
32	Kebîr eğe	8	
33	Kebîr kurşun tapaları demir 4, iskale 2	6	
34	İngilterekârî sagîr eğe	6	
35	İngilterekârî gönye	1	
36	Vasat per-kâr	1	
37	Mengene-i dest	1	
38	Vasat matkab	1	
39	Çift	4	

40	Mikraz	3	
41	Sagîrhâdde	1	
42	Sagîr ve kebîr kızağı ve bîzler	15	
43	Sagîr pirinç gönye	1	
44	Terâzu	1	
45	Ziyâde destgâh âlâtı, atîk kundakları ve sâ'ire	–	
46	Pirinç mastara	4	
47	Pirinç kavanos	4	
48	Pirinç mastara tenekesi	4000	
49	Atîk kefgîr	1	
50	Keser	1	
51	Çekiç	1	
52	Çatal demiri	1	
53	Sahîfe icün kurşunlar çiftesi	4	
54	Ağaç sahîfe levhaları	30	
55	Gönye simşîr ağaç lokmaları	500	
56	Müsta'mel destgâh yelpazeleri	2	
57	Destgâh ve kâğıd icün seng-i mermer	9	
58	Efrençkârî sâde nuhâs levhaları kebîr levha 2, vasat levha 10, sagîr levha 11	23	
59	Kâğıd basmak icün seng-i denk	2	
60	Kâğıd ıslâh için seng-i kebîr	1	
61	Hurûf süpürmek icün kanat	1	
62	Kâğıd ıslatmak için kebîr ağaç kovata teknesi	1	

Tab'hâne-i Hümâyûn'da müceddeden inşâ olunan envâ'-ı hurûfât âbâ ve ümmühât ve ısâğa olunan cedîd hurûfâtın ve destgâh ve sâ'ir edevât-ı lâzıme-i tıba'iyyenin mesârifi

Parça No:		Aded	Fiyat	Açıklama
1	Müceddeden inşâ olunan hurûfâtın âbâ ta'bîr olunur sulu ve cilâlı celik	203		
2	Hendeseye dâ'ir inşâ olunan kezâlik âbâ celikleri	48		
3	Kebîr ve sagîr üç nev' erkâmın âbâ celikleri	30		
4	Müceddeden inşâ olunan sinî hurûfâtın âbâ çelikleri	65		
Yekûn:	Âbâ, aded 346. Beheri ma'a üstâdiyye 5 kuruş	346	1730	kuruş
5	Müceddeden inşâ olunan hurûfâtın ümmühât ta'bîr olunur nüshaları	421		
6	Hendeseye dâ'ir inşâ olunan kezâlik ümmühât nüshaları	81		
7	Kebîr ve sagîr üc nev' erkâmın ümmühât nüshaları	30		
8	Müceddeden inşâ olunan sinî hurûfâtın ümmühât nüshaları	75		
Yekûn:	Âbâ, ümmühât, aded 607. Beheri ma'a üstâdiyye 3 kuruş	607	1821	kuruş
9	Müceddeden çelikden inşâ olunan hurûfât forması	2	400	Adedi 200 kuruş
10	Müceddeden celikden inşâ olunan erkânı forması	2	400	Adedi 200 kuruş
11	Cedvel isâgasıcün princden insâ olunan tulânî forma	1	30	kuruş
12	Müceddeden inşâ olunan tavşankârî mükemmel basma destgâhı	2	900	Adedi 450 kuruş

13	Müceddeden inşâ olunan tavşankârî mükemmel harita destgâhı	1	400	kuruş
14	Müceddeden inşâ olunan tavşankârî tertib destgâhı	8	560	Beheri 70 kuruş
15	Müceddeden inşâ olunan erkânı tertib-hânesi	8	40	Adedi 5 kuruş
16	Çekmeli sahâ'if tahtaları	15	37,5	Adedi 2,5 kuruş
17	Destgâhdan sahâyıf def'içün inşâ olunan tahta	10	20	Adedi 2 kuruş
18	Tavşankârî ayaklı	2	20	Adedi 10 kuruş
19	Müceddeden inşâ olunan tavşankârî frengî hurûfât vaz'içün kebîr tertîb destgâhı	1	80	kuruş
20	Hurûfât ısâgasıçün kebîr od taşından ocak	1	12	kuruş
21	Efrenckârî hasırlı sandaliye	10	20	Adedi 2 kuruş
22	Tüccârkârî çâr-kûşe ağaç iskemle	1	5	kuruş
23	Çuka	16	64	Adedi 4 kuruş
24	Müceddeden mübâya'a olunan erkânı ve hurûfât isâga olunan ma'mûl kurşun, kıyye 250	250	750	Beheri 3 kuruş
25	Atîk tab'hâneden makbuzu olan 400 vakıyye kurşunun müceddeden hurûfât isâgası sâf. 300 kıyye	300	800	kuruş
26	Müceddeden mübaya'a olunan firengî hurûfât	266	1862	Beheri 7 kuruş
27	Atîk tab'hâneden naklolunan takımın araba ve ma'ûne (mavna) ve hammâliye mesârifi		86	kuruş
28	France Sarayı'ndan tab'hâne takımının nakliçün hammâliyye ve ma'ûne ücret-i mesârifi		113	kuruş
29	France Sarayı'ndan alınan iki aded basma destgâhı ta'mirine		25	kuruş
30	Dört destgâhı mahallelerine vaz' ve istihkâmına olan mesârif		123	kuruş
31	Tab'hâne'de mühimmât odasına müceddeden inşâ olunan şirvân ve beş aded dolablara doğrama kapak ma'a kilid		157	kuruş
32	Kitâb sıkma için kebîr ağaç mücellid cenderesi sagîr cendere 2	3	16	kuruş
Yekûn:			(cem'ân)	10471,5 kuruş

Nihayet, Râşid Efendi'ye verilmiş bulunan berâtı iptâl edilerek, *"Re'is-i Darü't-tıbâ'a"*lığın Abdurrahman Efendi'nin uhdesine tevfîz olunduğunu belirten yeni bir berât tanzimi, İrâd-ı Cedîd Defterdârı Mustafa Reşid Efendi tarafından takrîr edilmiştir. Bu takrîr, Pâdişâh'a arz olunduğunda, *"şundan gayet haz eyledim. Hemen nizâm verip, pey der-pey i'mâline mübâşeret olunsun"*, Hattı sâdır olduğundan, Abdurrahman Efendi'ye berâtı verilerek, tayini gerçekleştirilmiş ve ilgili yerlere de *"ilm ü haberi"* yazılmıştır (25.2.1797)[1]. Abdurrahman Efendi'ye, Mühendishâne Hocası olarak verilen senelik 2000 kuruş maâşı dışında, Tab'hâne riyâsetinden ötürü herhangi bir ilâve ödeme yapılmamış ve bu yeni hizmeti *"bilâ-ma'âş"* ifâ etmeye başlamıştır. Bu hâli, Aralık 1801 tarihine kadar böylece devâm etmiştir. Nihayet bu tarihte, bu iki hizmetin birbirinden ayrı ve müstakil birer memûriyet olduğunu idrâk ile; mühendishâne hocalığı muayyen olan maâşı ile Halife-i sânî Hüseyin Efendi'ye tevcîh olunmuş ve Darü't-tıbâ'a riyâseti, önce *"bîlâ ma'âş"* Abdurrahman Efendi uhdesinde ibkâ olunmuş ve hemen akabinde, kendisine *"cânib-i mîrî"*den 2000 kuruş maâş tayin edilerek, bu paranın aylıklar hâlinde ödenmesi için İrâd-ı Cedîd Defterdârı Elhâc İbrâhim Reşid Efendi'ye ruhsat verilmiştir. Böylece, Abdurrahman Efendi'ye 1216 Şa'ban'ının Gurresinden (7.12.1801) itibâren -ve

---

[1] *MMD*, s. 281. *Mâ'il derkenâr* Matbaaya bir kapıcı ve ferrâş tayini de gerektiğinden, bu işin Mühendishâne kapıcısı ve ferrâşı Musa veled-i Mehmed tarafından yapılması uygun görülmüştür. Musa'ya Mühendishâne kapıcılığı ve ferrâşlığı için ayda 30 akça ulûfe ve 15 akça zam yapılmıştır. Atama Humbaracı ve Lağımcı Ocakları nâzırı Hacı Memiş Efendi'nin takrîri ile gerçekleşmiş ve Musa'ya bu husûs ile ilgili olarak "berât" verilmiştir. BOA. Ruus, 72, s. 69. Tarihi: 12.L.1211/10.4.1797. Ayrıca krş. s. 309.

dolayısıyla başka bir kadrodan- senevî 2000 kuruş maâş tayin olunmak üzere Başmuhâsebe'ye gerekli kaydı yapılmıştır (20.12.1801)[1].

Fransız Elçiliğinden alınan Basmahâne Takımı

Mühendishâne matbaası birbuçuk-iki sene kadar sonra, 1798 senesi sonunda, faaliyetini Mahmûd Râ'if Efendi'nin ma'rûf eserini (Tableau des Nouveaux Réglemens de l'Empire Ottoman), Fransızca ve *"eşkâlli"* olarak ve kitap basma san'atımızın parlak örneklerinden birini teşkil edecek mükemmellikte basarak, gözler önüne sermiştir. Bu arada, Aralık 1798'de İstanbul'daki Fransız Elçiliği bünyesinde faaliyet gösteren ve hattâ, diğer bazı eserler dışında 1786/87 (1201) ve 1787/88 (1202) yıllarında, De Lafitte Clavé'nin, ""*Usûlü'l-ma'ârif fî tertîbi'l-ordu*" ve De Truguet'nin, ""*Usûlü'l-ma'ârif fî vechi tasfîf-i sefâ'in-i donanma*" ünvânlı mütercem eserlerini Türkçe olarak basan, *"Françe Sarayı'nda Tab'hâneye dâ'ir ba'zı âlât"* ve sâir basma san'atıyla ilgili malzemelere el konulmuştur[2]. Bu olayın, Fransa'nın Mısır'a saldırmasıyla (1.7.1798) başlayan ve Osmanlı devletinin harb ilânına varan (3.9.1798) gelişmelerle ilgili olduğu ve bütün Fransız mallarına el konulduğu ve müsadere edildiği ve bazen de satıldığı, Fransız temsilcisinin Yedikule'de gözaltında tutulduğu bir dizi tedbirler zinciri ile bağlantılı olduğu açıktır[3]. El konulan mallar arasında yer alan Basmahâne levâzımâtını[4] tetkik eden Abdurrahman Efendi, bunları beğenmiş ve başkalarına satılmasını uygun görmemiştir. Sözü geçen malzemelerin bir dökümü çıkartılarak, *"defter"* edilmiş ve 3095 kuruş kıymet biçilmiştir. Malzemelerin, Mühendishâne'ye taşınarak, Başmuhâsebe'ye kayd edilmesini, *"Françelü emvâl zabtına me'mûr"* Serçavuşân-ı Dergâh-ı âlî Osman Efendi takrîr ettiğinde, *"takrîr mucebince verilsin"* Hattı sâdır olduğundan, bu eşyalar Mühendishâne'ye taşınmıştır[5]. Bu taşıma işi için, kirâlanan mavna ve hammâlliyye ücreti olmak üzere 113 kuruş ödenmiş, mevcûdât içinde yer alan iki adet basım tezgâhlarının tamiri için de 25 kuruş sarfedilmiştir[6]. Fransa ile savaş hâlinin 25.6.1802 tarihinde yapılan Paris Antlaşması ile sona ermesi ve nihâî barış akdi akabinde antlaşmanın VI. maddesi uyarınca, iki taraf vatandaşlarına ve temsilcilerine ait olup da, harb esnasında müsâdere edilerek el konulan malların eski sahiplerine iâdesi husûsu söz konusu edilmiş olduğundan[7], Fransa Maslahâtgüzârı Rufen, 1803 senesi Eylül'ünün ilk günleri içinde verdiği bir *"arzuhâl"* ile, harb içinde el konulmuş olan Basmahâne takımı ve bazı kitapların, yapılan antlaşma uyarınca iâde edilmesini taleb etmiş ve hattâ bunların Hasköy Mühendishânesi'nde olması ihtimâlini de dile getirmiştir[8]. Harb sonrası iâdesi söz konusu olan, *"Fransa emvâlinin taharrisine me'mûr"* ricâl-i devletten İbrâhim Nesim Efendi, Başmuhâsebe'den istihrâc edilen ve yukarıda değindiğimiz dökümün *"Derkenâr"*a alınan kaydından hareketle vaktiyle el konulan Basmahâne Takımı'nı ortaya çıkartmakla vazifelendirilmiştir[9]. Sözü edilen alet ve edevâtın bir araya getirilmesi fazlaca bir mesele oluşturmamış olmakla beraber,

---

1 *MMD*, s. 454.

2 Bu Fransız Matbaasının faaliyetleri için bkz. Gérald Duverdier, "Savary de Brèves et Ibrahim Müteferrika", *Bulletin du bibliophile*, III (1987), s. 354-356. Bu kaynağa işaret eden Turgut Kut'a teşekkür ederim; Ayrıca bkz. Kabacalı. *Kitap Tarihi*, s. 65-69.

3 Bkz. Ruffin 2 Eylül'de Yedikule'ye nakledilmiştir. Bkz. *La Vie de Pierre Ruffin*, II, 146 vd. kezâ krş. s. 196 vd.; Ayrıca bkz. *Vâsıf Tarihi*, 5981, v. 221a-222b.; Beydilli, "*D'Ohsson*", s. 292.

4 1799'da matbaayı gezen Pouqueville, burada altı basım tezgâhı bulunduğunu ifâde ederken. bunların büyük bir kısmının Fransız Sarayı'ndan getirildiğini belirtir ki, her hâlde yanılmaktadır Zirâ müsadere edilen basmahâne takımı içinde basım tezgâhı, verdiğimiz dökümde de görüleceği üzere yalnızca iki adettir. Pouqueville, *Voyage*, II, 211.

5 *MMD*, s. 469.

6 *MMD*, s. 284.

7 Soysal, *Türk-Fransız*, s. 334-335. Fransa ile yapılan barış antlaşması uyarınca, zabt edilmiş olan çeşitli yerlerdeki tüccâr emvâlinin iâdesi hakkında, Fransız Maslahatgüzarı'nın girişimleri ve bu türdeki taleb ve iâdelerle ilgili olarak bkz. *MMD*, 312.

8 *BOA. CH* 5320 ve CH. 2018 Bu *"arzuhâl"* sûretleri için bkz. *Vesikalar*.

9 *BOA. CH*. 5320. Tarih: 20. CA. 1217/18. 9. 1802. İlgili *"emr-i âlî"* ve *"derkenâr"* kaydı. Bkz. *Vesikalar*

Maslahâtgüzârın taleb etmekte olduğu bazı kitapların tesbitinde zorluklar çekilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu kitapların, *"lugat misillü"* ve *"kavâ'id-i hendeseye dâ'ir ba'zı şeyler olduğu"* tahkik ile aranmıştır[1]. Nitekim bu kitaplar içinde olduğu tesbit edilen Meninski Lugatı bulunarak iâde edilmiştir.

Fransız Elçiliğinden Alınan Basmahâne Takımı Dökümü*		
Parça No	Alet ve Edevât ismi	Aded
1	Basma destgâh ma'a takım	1
2	Müteferrik basma destgâh ma'a takım	1
3	Frengî hurûfât kurşunla ma'a yazıhâne	5
4	Tavsânkârî sofra	1
5	Tashîh sandığı hurûfâtıyla ma'a tas	1
6	Sahife demirleri	23
7	Tûlânî kursun cedvel. Ber-vech-i tahmîn 60 vukiyye	—
8	Tahta üzerinde tertîb olunmuş sahife	7
9	Yektâ çekmece gözü ma'a frengî hurûfât	14
10	Sepet derûnunda mahfûz frengî hurûfât	10
11	Revganlı ağac kâse derûnunda hurûfât ve ber-vech-i tahmîn 100 vukiyye	40
12	Demir kumpas	6
13	Burma çevirek demir parçaları	18
14	Sağîr ağaç sandık. Basma içün müsta'meldir	1
15	Sahife tahtaları ve tertîb tahtaları tahmînen	50
16	Yağlı basma mürekkebi, 5 vukiyye	—
17	Vesâir ağaç çivi ve mevcûd hırdavât	—

**BOA. CH.* 5320; *MMD.* 7917, s. 284. Bkz. *Vesikalar*

Matbaa Nizâmnâmesi

1800 senesi Mayıs ayına gelindiğinde, Tab'hâne'nin faaliyette bulunmasına rağmen, henüz belli bir nizâmnâmesinin yapılmamış olduğu görülmüştür. Aylık maâşları ve ücretleri tahsis edilmiş, sürekli olarak çalışan elemanların istihdâmını temin eden bir nizâmı mevcûd değildir ve herhangi bir kitap basılması irâde buyuruldukta, gerekli işçiler ücret ile tedârik ve istihdâm olunmaktaydılar. Basım işi bittiğinde ise, bunlar tekrar dağıldıklarından, basım işlerini ve san'atını bilir ve öğretir kimseler yetişememekte ve bu gibilerin ihtiyâc halinde tedâriklerinde de zorluklarla karşılaşılmaktaydı. Bir maâşa bağlanmış ve devâmlı olarak Tab'hâne'de istihdâm olunacak elemanların mevcûdiyetinin ayrıca başkalarının da *"tefennün ve tahsîline medâr"* olacağı aşikâr addedilmekteydi[2]. Bu düşüncelerden hareketle nihâyet, Abdurrahman Efendi'nin de teklifi doğrultusunda, *"ale'd-devâm Tab'hâne'de bulunmak üzere"* iki musahhih, sekiz mürettip, iki ustabaşı, iki basmacı, iki hurûfât tertîb ve bir kişi de tab' hizmetinde istihdâm olunmak üzere, cem'ân onbeş *"amele"* işe alınmıştır. Bunlara verilecek maâşlar tesbit edilmiş ve daha fazlasına ihtiyâc duyulması hâlinde, mevcûd kadronun daha da genişletilmesine karar verilmiştir. Bunların dışında, bakır sahifelere hakk edilecek *"eşkâl-i hendesiyyeye ve sâ'ir mücessemât ve harita ve resimler içün"*, başka bir müsta'idi bulunana kadar şimdilik yine Likar adlı Frenk ressâmın istihdâm edilmesi gerekli görülmüştür. Bu kadrolara verilecek maâşların aylık 755 kuruşa ve senelik 9060 kuruşa baliğ olacağı hesaplanmaktaydı[3].

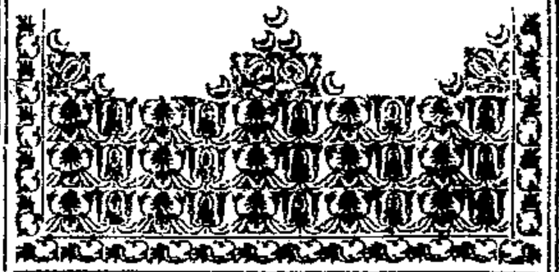
1 *BOA. CH.* 5320. *Leff.* Tarih: 29. CA. 1217/27. 9. 1802. Bkz. *Vesikalar.*
2 *MMD,* s. 465.
3 *MMD,* s. 465.

Tab'hâne'de istihdâm olunanların maâş cedveli				
Adet/nefer	Vazifesi	Aylık Maâş kr.	Aylık Maâş kr.	Senelik Maâş kr.
1	Musahhih-i evvel	60	60	720
1	Musahhih-i sânî	50	50	600
1	Mürettib-i evvel	45	45	540
7	Mürettib	40	280	3360
1	Ustabaşı-yı evvel	60	60	720
1	Ustabaşı-yı sânî	40	40	480
2	Basmacı	30	60	720
1	Frengî Hurûfât Mürettibi	60	60	720
1	Ressâm Likar	100	100	1200
16			755	9060

"Harita, eşkâl-i hendesiyye ve mücessemât-ı sâ'ire tersîmi içün" gerekecek bakır, Tersâne-i âmire'de olduğu gibi, beher kıyyesine ödenecek, *"ücret-i üstâdiyyesiyle"* ve Tersâne fiyâtı üzerinden kazgancı esnâfına döğdürülecek olunursa, mîrî fiyâtının düşükce tutulmakta olması yüzünden yeterli özenin gösterilemiyeceği endişesi söz konusu olduğundan, bu husûsun esnâf ile görüşülerek ve pazarlık edilerek, makûl bir ödeme karşılığında temiz iş çıkartılmasının sağlanması gerekli görülmüştür. Yine gerekli kâğıdın, tüccârdan ve kâğıdcı esnâfından satın alınması husûsu, Kâğıdcıbaşı ve tüccâr ile görüşülerek çözümlenecekti. Bu durumda her iki iş için piyasada oluşmakta olan fiyâtlar üzerinde bir mutabakat söz konusu edilmektedir ve mîrî fiyât zorlamasından, kaliteli iş çıkartılması hassasiyyeti ile vazgeçilmiştir[1]. Bu husûsların dercedildiği bir takrîr, İrâd-ı Cedîd Defterdârı İbrâhim Reşid Efendi tarafından takdîm edilmiş ve Pâdişâh'ın da onayına sunulmuştur. III. Selim, kendisine konuyu aksettiren telhîs bâlâsına, *"mucebince tanzîm olunup, mesârifi İrâd-ı Cedîd'den verilsün ve Tab'hâne hiç mu'attal kalmayup, ale'd-devâm işlemesine dikkat olunsun"*, Hattını düşürmüştür[2]. Abdurrahman Efendi'nin teklifleri doğrultusunda kaleme alındığı anlaşılan *"Nizâmnâme"*, Başmuhâsebe'ye kayd olunarak, bir sûreti kendisine bir sûreti de İrâd-ı Cedîd tarafına verilmiştir (11.7.1800/18.S.1215)[3]. Bununla beraber, Tab'hâne'nin zaman zaman mu'attal kaldığı, işçilerinin dağıldığı ve verilmek istenilen *"Nizâm"*ın kalıcı olmadığı görülecektir.

---

[1] Tab'hâne ihtiyâcı için Abdurrahman Efendi'nin çeşitli tarihlerde satın aldığı kâğıdlarla ilgili olarak bkz. s. 360-361.
[2] *MMD*, s. 465. Ayrıca bkz. *BOA. HH.* 15833.
[3] *MMD*, s. 465-466. *"Nizâmnâme"* metni için bkz. EK-I ve *Vesikalar*

* رساله بركوى *

* بسم الله الرحمن الرحيم *

الحمد لله الذى هدانا للاسلام وجعلنا من امة
محمد عليه الصلوة والسلام والصلوة والسلام
على جميع الانبياء والمرسلين خصوصاً منهم على
افضل المخلوقين محمد واله وصحبه اجمعين
اما بعد فهذه وصية الفقير الحقير المعترف بالعجز
والتقصير محمد بن پيرعلى عفا عنهما العفو العلى
لنفسه ولجميع المكلفين كتبها بالتركية ليعم نفعها

* بيان الصفات السلبية *

اول وصيتم اولدركه ايده لر شهادت ايدرن عبادته
لايق و مستحق يوقدر الا الله تعالى واردر شريكى
و نظيرى يوقدر كيمسه دن و قورشانمه دن

وايمه دن

٨٦

ويا اغرى ويا بوزنى بللو ايسه بتون اوغلان
طوغرمش كبى نفاس اولور اكر هيچ بر يرى بللو
دكلسه نفاس اولماز لكن اوچ كون يا دخى ازرق
اقارسه حيض اولور اكر حيضدن كسيله لى اون بش
ويا دخى ازرق اولوب ده دوشورسه واكر اوچ
كوندن اكسكده كسلسه ويا دخى حيض كسيله لى دن
اون بش كون اولمامش اولسه حيض دكلدر بورن
قانى كبيدر نمازن قيله اوروجن دوته اريله يانه غسل
لازم دكلدر تم تصنيفه بعون الله تعالى
ولطفه تقريباً ٩٧٠

اشبو رساله مرغوبه اندرون همايونده موجوده
مصنف خطيله اولان نسخه دن تحرير اولنوب بعده
مقابله و تصحيح اولنمش نسخه دن طبع و تمثيل اولنمشدر
على يد اضعف العباد عبد الرحمن المدرس المأمور
بعمل الطبع بدار الطباعة الجديدة المعمورة
فى مدينة اسكدار فى شهر جمادى الاخرة
لسنه ثمانية عشر بعد المأتين والف
من هجرة من له العز والشرف
* وفقها صاحب الخيرات *

شنور

34) Üsküdar (Harem) Matbaası'nda basılan ilk eserlerden Mehmed bin Pîr Ali Birgivî'nin *Risâle-i Birgivî* ünvânlı din kitabı. 1218/ Eylül 1803. İlk ve son sahifeler.

(٢٩٨)

برحمتك يا ارحم الراحمين وصلى وسلم وبارك على سيدنا وشفيعنا
رسولك وحبيبك محمد وعلى سائر النبيين
والمرسلين وعلى آل الكل وصحبهم اجمعين
والحمد لله رب العالمين
آمين

قد تيسر طبع هذا الكتاب المستطاب المسمى بفرائد الفوائد
في بيان العقائد في دار الطباعة العامرة للدولة العلية العثمانية
لازالت محفوظة بتأييدات الصمدانية بمعرفة الفقير الى آلاء
ربه القدير عبد الرحمن المدرس والرئيس دار الطباع العامره
وذلك في عام عشرين بعد المأتين والف
في اواخر ربيع الاخر

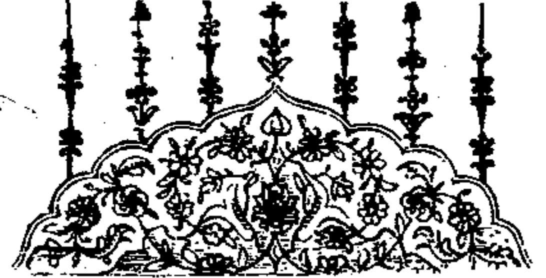
❋ فرائد الفوائد ❋ في بيان العقائد ❋

❋ بسم الله الرحمن الرحيم ❋

جميع محامد بي عد وثنای لايعد وشكر بي حسابه وبي حد
اول خلاق متعال وقدير بي مثال وحي قيوم بي زوال مالك الملك
والملكوت رب العزة والجبروت مقدر الاكوان والازمان
عليم اسرار انس والجان مذكور بكل لسان مشكور بكل اركان
وجنان معبود في كل وقت وزمان علام احوال واطوار بصير
اضمار واسرار اولان رب الارباب ومالك رقاب تلالؤ بوارق آيات
على صفائح الحدثات . واشرق شوارق صفاته على الواح المدعات
حضرتنه اولسونكه كافة كائنات ❋ ما ترى في خلق الرحمن من تفاوت
فارجع البصر هل ترى من فطور ثم ارجع البصر كرتين ينقلب اليك
البصر خاسئا وهو حسير ❋ فحواسنجه نظم بديع اوزرينه ابداع
وعامة مصنوعاتی اسلوب منيع اوزره اختراع ايدوب هر برينك
كمال ناتوری سنی مقتضای حكمت ربوبيت برله اوزرلرينه اجرا وترتيب
ايلدی ونسخه آدمی خامه قدرتيله لوح وجوده تحرير وصورت
انسانی احسن تقويمله تصوير ايدوب جواهر عقل وادراك ايله
مزين وامكان اماكن مكوناتيله معين ومسالك معاشی تعليم ومناهج
مسالكی تفهيم ايدوب جمله عبادی ❋ والله يدعو الى دار السلام
كلام منزليله دار سلامته دعوت ومظهر ازليه اولنلری دين اسلام
اولان صراط مستقيمه هدايت ايله ممتاز ايلدی وجواهر صلوات

متواصلات

35) Kadızâde İslâmbolî Ahmed bin Mehmed Emîn Efendi'nin *Ferâ'idü'l-fevâ'id fî beyâni'l-aka'id* ünvânlı eserine yapılan Şerh: *Âmentü Şerhi*. Üsküdar Matbaası. Temmuz 1805. İlk ve son sahifeler. Mart 1808'de aynı yerde tekrar basılmıştır.

حمد بی حد او کرم فرمایه   که اڭ نعمتیدر بی غایه
قیلدی ازجمله او خلاق کریم   حضرت آدمه اسما تعلیم
شانن موسایه ایدوب هم تکریم   قیلدی ذاتینه اضافتله کلیم
هم سلیمانی او علام لطیف   منطق الطیر ایله ایتدی تلطیف
حکمت و قدرتی ایله عیسا   طفل ایکن اولدی بشکده گویا
نوع انسانی هم اولدی انباز   ایلدی ناطقه ایله ممتاز
اختلاف صور و السنه دن   نیجه بیڭ حکمتی واردر روشن
شعرا السنه سن اول منان   قیلدی مفتاح در کنج نهان
هم رسولینه هزاران صلوات   که اودر افصح اصحاب لغات
نطق ایدر روحی خداوند علیم   نه گهردر او کریم ابن کریم
عالمینه سبب رفعتدر   انس و جنه بیوك نعمتدر
نازل اولدی آکا فرقان جلیل   کیم ایدر شاننه عالم تبجیل
گرچه کیم شعر دکلدر او کلام   نظم شاعرده نه ممکن بو نظام
فهم ایدوب مرتبهٔ اعجازین   ایشیدوب هدهدهٔ آوازین
ابکم اولدی فصحای عدنان   قالدی حیران بلغای قحطان
ایلدی مدح عبانی ملزم   جمله سی عجز ایله اولمش مفحم
اولسون اصحابنه صد گونه سلام   که آنڭ هر بریسی اهل کلام
بری ازجمله جناب حسان   نظمنی عالم ایدر استحسان
بری هم کعب بلاغت پیرا   کمی بین الفصحانڭ اعلا
جمله سی اهل حدیث و تفسیر   علم و عرفانله بی مثل و نظیر
اومه رمکی اولیجق روز جزا   اولهلر وهبی زاره شفعا
بعد ذا بسط مقال ایلیه لم   سبب نظمی ندر سویلیه لم
چونکه بو عبد ضعیف و احقر   ایتدی ایرانه سفارتله سفر

زن عزیز اول قحبه کیم رسوای عام   قلبه خوارندی کیدی بین العوام
مغلم اولان شخصه دیرلر تازباز   آره لقده ایش دوزیجی کارساز
تار خیر و چارمیخ اول فعل خام   کوه دلال اولدی یارك غلام
عرق پران برد ناد خیال ایلمك   هم میان باچه سور شدر لك دیمك
سر گرفته دیندی یقه اتمشه   داخی خفت و خیرند رنجی اینه
دیندی مجرم کیسه یه نامه سیاه   هم دخی زلف خطا جرم و گناه
توبه ایله جا برابر سنك زن   عهدکی بوزمه شو پیمان شکن
فارغ اولمقدر ورق گرداندن   اوبله در رهم آستین افشاندن
معنی جان من و جان شما   بز سزکله صاغ اولالم دنیا
دست و پای خود زدم چکدم امك   هم وداع ایتدم دعا گفتم دیمك
بو که اولسیدی دیو ایتمك رجا   جان گرو جامه گرو باش جان فدا
دی سر آمد اولسه بر نسنه تمام   تحفهٔ وهبی ده بیتدی والسلام

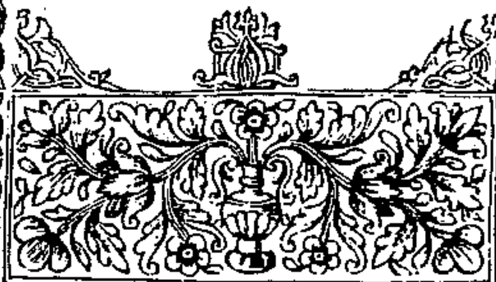
بو تاریخیله ذیل تحفه مسکی الختام اولدی

زهی منظومه کیم پیوستهٔ حسن نظام اولدی
وزیر اعظمك نام شریفیله بنام اولدی
که وردم سنبلستان هنردن برگ سبزمدر
گل و سنبل کبی پیرایهٔ فرق انام اولدی
قسم یکمه قوتندن بلم اصلا افتخار ایتم
مجرد لطف حقیله پذیرای ختام اولدی
اوقوندقجه دعای خیره مظهر اوله در مقصود
بو مطلب بندهٔ ناکامه اقصای مرام اولدی
هزاران شکر ایدوب حقه دیدم تاریخ اتمامن
بحمد الله بو زیبا تحفهٔ وهبی تمام اولدی

طبعت هذه الرسالة المنظومة * فی دار الطباعة المعمورة *
* للدولة العلية العثمانية المنصورة *
١٢١٣

الفقیر عبد الرحمن رئیس دار الطباعة

36) Sünbülzâde Vehbî'nin *Tuhfe-i Vehbî* ünvânlı Farsca-Türkçe manzûm lugatı. Mühendishâne Matbaası 1213/1798. İlk ve son sahifeler.

بسم الله الرحمن الرحيم

فاتحهٔ نظم لآلی لغات وسانحهٔ رقم آمال نكات وسرلوحهٔ تحف
دانشوران وفرجهٔ صبیان هنروران نظم فرائد محامد الله افسرپوش
وختم دقایق حقایق تعالی ایله زرفروش وكلستان آرای صلوات
وبهارستان پیرای تسلیمات صاحب منطق الطیر جناب نبوی ایله آراسته
واهل شوكت وذوی رأی صائب آل مصطفوی ایله پیراسته قلندقدنصكره
ناظم تحریر اطال الله عمره وقدره حضرتلری بو شرحه خامه كش اولدیغی
تحفه سنك عقیب اتمامنده بو فقیر پر تقصیر السید احمد حیاتیدن بالمكاتبه
شرحنی التماس اتكلریله قلیل البضاعه ومنكسر الیراعه وكثیر الضراعه
اولدیغم حالده بو شرح ناچیزه اقدام وبحمد الله الملك العلام رسیدهٔ
اختتام اولندی فاما كه بدای اتمام وهو بدای انجام اولمغله عنوان
ملاحظه سانه طغرای غرّای آفرین وتوقیع شاباش تحسین كشیده
بیورلسی احق جناب معالی نصاب وذات ملای مثانی خطاب وزیر آصف
نظیر ارسطو تدبیر صاحب تقریر ابن مقله تحریر حاتمی شیم حاتمی كرم برمكی
همم اعنی بو تاریخ هجریدن الف ثانی حدودینك ماهٔ ثانیه سی اوائلنده ماتیند
حكیم فلاطون امین معادن همایون ووالی والای ولایت آمد ومتصرف
ایالت رعش مع علاوه چند محال برمحامد یوریلان یوسف پاشا یسّر الله
نعمای مایرید ومایشاء افندمز حضرتلری ولو بر دفعه جدا اولسون شرح
مذكوره بر كری بی احالهٔ نظر كرامت اثرلریله مقبول انام وپسندیده
خاص وعام ووسیلهٔ شاباش تحسین وذریعهٔ صد هزار آفرین بیورملری

مكارم

٤٠٥

* هزاران شكر ایدوب حقه دیدم اتمامی تاریخن *

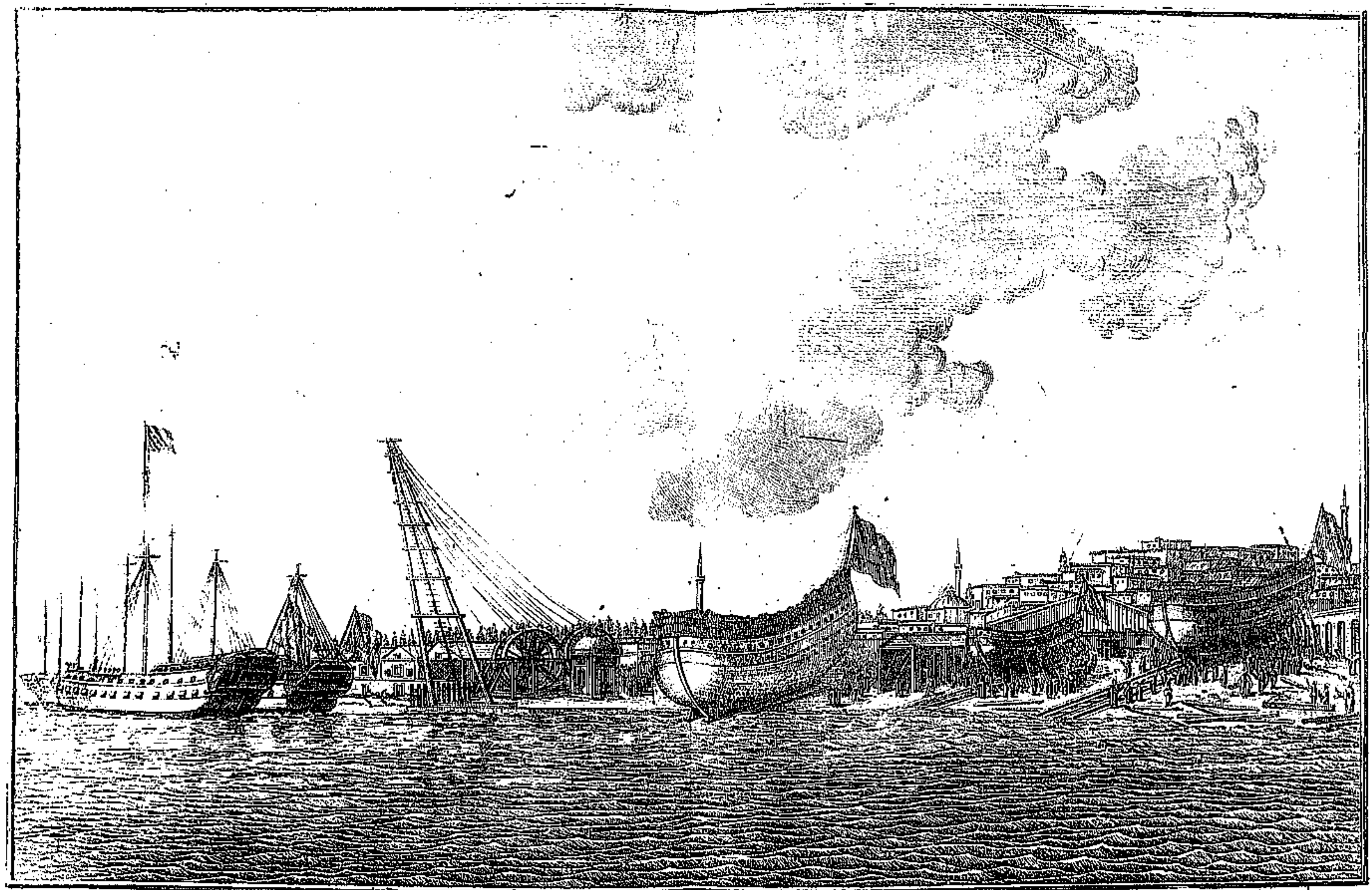
هزاران . خلاف قیاس اوزره جمع هزاره دخی ماسبق قواعد المستعمله
هزارینك دیوانو رطفو رنجی قطعه نك بیت زاعنده بكندی
شكر واتمام . عربلردر انسالرده دخی شایعلردر . تاریخ . اصلی
همزه ایله تاریخ بلكه واو ایله تور تحذیر ماصلی تفعیل عن جندر

* بحمد الله بو ربیا تحفه وهی تمام اولدی *

ربیا . بافسفلو دیوانكی قطعه نك بعض اوزانده كجدی بو بنده ناظم تحریر
حسن اختتام بیوردیغی نقطه در . حاصل تاریخ . ختنامه الملك عبد توحیده
بك بوز طقسان بدی بو شرحك ختامی بك ایكیوز الی سنه سی رمضاننك
یوم سادسی یوم اثنینك بین الظهر والعصرنده در بو یله اولنجه
تمام تحفه ایله شرحك بینی طقسور سنه اولدی
اللهم اجعل مباركا ومنشرا بین الانام الی یوم القیام
متمادی الدهور والایام الی اختتام الاحقاب
والاعوام بالعز والسعادة ذو الاكرام
سبحان ربك رب العزة عما یصفون
وسلام علی المرسلین
والحمد لله رب العالمین

تم طبع شرح تحفة المنظومة الدریة فی لغة الفارسیة والدریة بعون الله
الملك الباری البریة فی بلدة الطیبة القسطنطینیة صانها الله
عن الآفات والبلیة علی ید اضعف العباد عبد الرحمن المدرس رئیس
دار الطباعة السلطانیة فی یوم السابع والعشرین من شهر
المحرم الحرام لسنة خمس عشر ومائتین والف
من هجرة النبویة علیه افضل الصلوة
واكمل التحیة

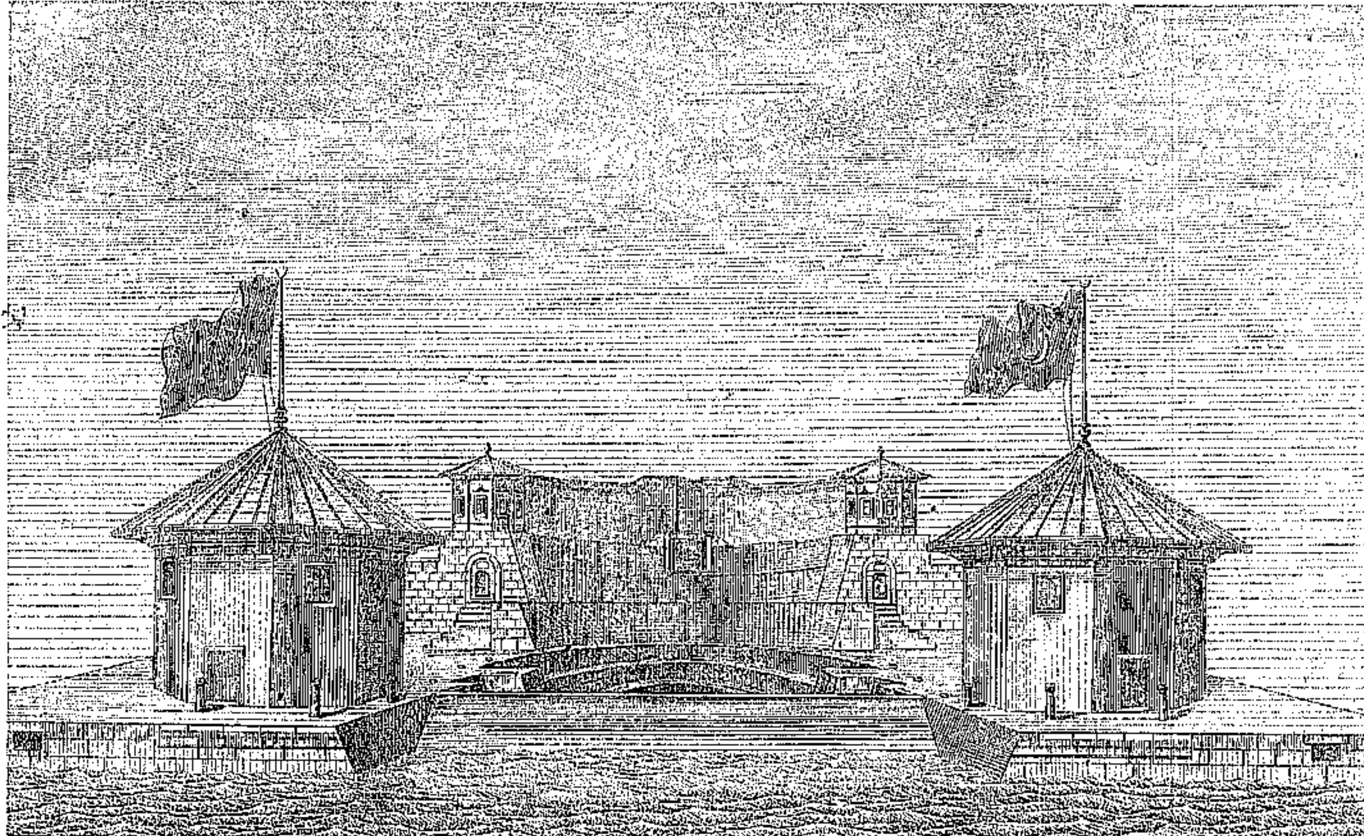
37) Es-seyyid Ahmed Hayâtî'nin *Şerh-i Tuhfe-i Vehbî* ünvânlı manzûm lugatı. Mühendishâne Matbaası, 1215/Haziran 1800. İlk ve son sahifeler.

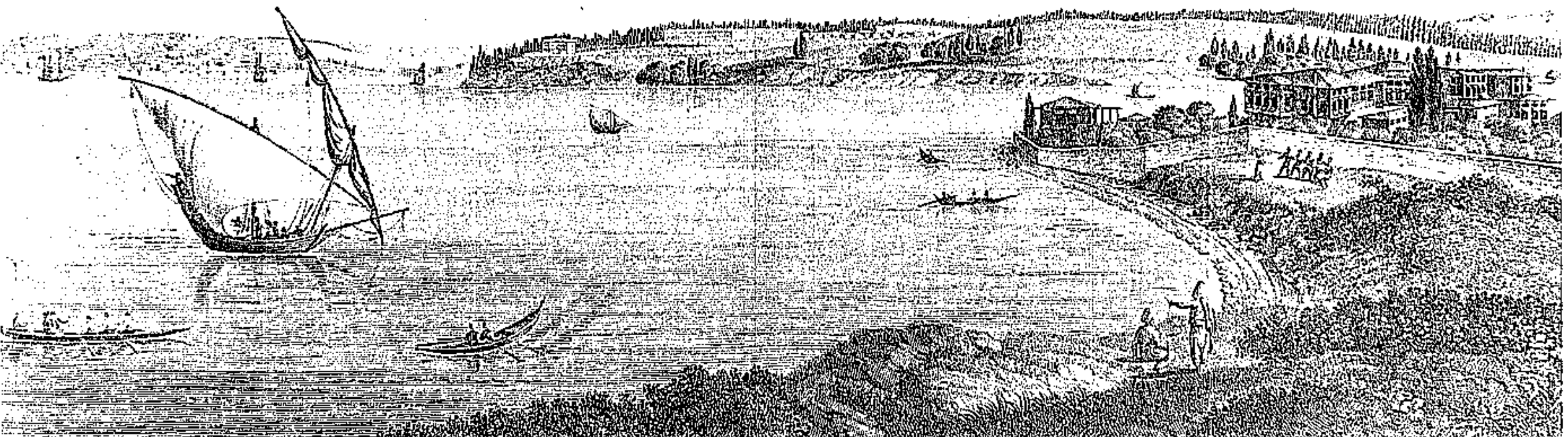
38) 1798'de Tersâne'den bir Görünüş. (Mahmûd Râ'if Efendi'den).

39) 1812'de Tersâne'den bir Görünüş. (Ch. Pertusier, *Atlas des Promenades pittoresques dans Constantinople et sur les rives du Bosphore.* Paris 1817). Sağ uç köşede III. Selim tarafından yaptırılan *Havz-ı kebîr* görülmektedir. Büyük vincin hemen yanındaki mahalde, devlet ricâli ve ulemânın iştirakiyle duâ ve kurbanlar kesilerek yapılmakta olan, bir kalyonun denize indirilme merasimin aksettirildiği ilgi çekici ve nâdir bir ayrıntı yer almaktadır.

40) III. Selim tarafından yaptırılmış olan ve inşâsı 1797-1800 yılları arasında süren Büyük Havuz ("*Havz-ı Kebîr*"). (Mahmûd Râ'if Efendi'den). Havuz'un yapımı, başta İsveçli Havuz-Mühendisi Rhode olmak üzere çalışanları, kullanılan malzeme ve maliyyeti vs. hakkında arşiv malzemelerinden istifâde ile mükemmelen bkz. İ. Bostan, "*Tersâne'de Büyük Havuz İnşâsı*".

41) Kadıköy Mühürdâr'dan Selimiye Kışlası'nın görünüşü. (Melling'den). Kışla, III. Selim devrinde yapılan (1802) ve ahşâb olan ilk hâliyle görülmekte olup, bu binâ 17 Kasım 1808'deki Yeniçeri ayaklanması esnasında çevresindeki diğer "*Nizâm-ı Cedîd*" hizmet binâları ve Matbaa ile birlikte tahrib edilmiş ve yakılmıştır. Kışla, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra (1826) II. Mahmûd tarafından kârgîr olarak tekrar yapılarak 1243'de (1827-28) hizmete sokulmuştur. Yukarıdaki gravürde görülen, kışlanın önünde, uçda, denize inen set üzerinde yer alan büyük binâ "*Kasr-ı Hümâyûn*" olup, III. Selim, kışla önündeki geniş meydanda "*Nizâm-ı Cedîd*" askerlerinin talimlerini, buradan temâşâ ederdi.

Matbaa'nın Üsküdar'a (Harem'e) Taşınması (1802), İşletme ve Faaliyeti ve Tekrar İstanbul Tarafına Nakledilmesi (1824)

1802 senesinde Tab'hâne, Mühendishâne binâsı içindeki yerinin darlığı sebebiyle[1] önce İstanbul'da *"Kapalı Fırın"* semtindeki bir mahalle taşınmışsa da, burasının da yeterli bir genişliğe sahib olmadığı görüldüğünden, faaliyete geçemeden tekrar bir başka yere taşınmasında zarûret hâsıl olmuştur. Matbaanın Kapalı Fırın'a taşınması mevcûd literatürde zikrolunmayan bir aşama olup, Tab'hâne, aynı sene buradan Üsküdar'a, Harem iskelesi arkasında yer alan Selimiyye Vakfı arâzîsi üzerinde yeni ve bu vakfın müsakkafatı olarak yaptırılan büyük ve gösterişli bir binâya taşınmıştır[2]. Dolayısıyla matbaanın eski yerinde herhangi bir basmî faaliyetinde bulunması artık söz konusu değildir ve Mühendishâne'de mevcûd bütün basım alet ve edevâtı bu yeni matbaaya taşınmıştır[3]. Bu arada Tab'hâne'nin işletme usûlüne de yeni bir şekil verilmiştir. Bu yeni düzenleme ile matbaanın eski hâlinde olduğu gibi, *"cânib-i mîrî"*den değil de, *"maktû'ân idâresi"* cihetine gidilmiştir. Dolayısıyla, Mühendishâne'deyken devlet tarafından ödenmekte olan maâş ve yevmiyyelerin ödenmesine bir son verilmiştir. Matbaanın, *"cânib-i mîrî"*den değil de *"maktû'ân idâresi"* cihetine gidildiğinden, kendisine bir sermaye tahsis olunmasına ve kâr ve zarar hesâbıyla çalışacak bir kamu işletmesi hâline dönüştürülmesine karar verilmiş ve işletmesi yeni bir *"nizâma"* kavuşturulmuştur. Bu amaçla mevcûd mal varlığına ilâveten 25.000 kuruş sermaye tahsis edildi. Bu sermaye ile matbaayı işletmeye tâlib olan ve Selimiyye Vakf-ı Humâyûnu tarafına da ayda 100 kuruşdan senelik 1200 kuruş *"icâre"* ödemeyi taahhüd eden Abdurrahman Efendi'ye bu sefer de, bu yeni matbaanın idâresi ihâle edilmiştir. Tab'hâne masrafları için, o vakte kadar İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nden aynen devr ve teslim olunan kitaplar ve alet

---

1 Mühendishâne binâsının da darlığı ve daha geniş bir yeni binânın inşâsı projesi söz konusu olduğuna değinmiş bulunuyoruz. Bkz. s. 44.

2 III. Selim tarafından oluşturulan bu yeni semt ve tesisler hakkında genç mühendis Küçük Seyyîd Mustafa. *Risâle*'sinde şu bilgileri vermektedir: *"Topkapusu'nda vâki' Sarây-ı Hümâyûnlarına karşu mahmiyye-i Üsküdar'da Kavaksarâyı demekle ârîf ki. Kalçedonya dedikleri şehr-i atîkin bakıyye-i civârına yakındır. Makām-ı mezkûr hevâ vü mevki' cihetiyle lâ-nazîr, eslâf Padişâhların Anadolu yakasında sarây-ı be-nâmları idi. Ânda fenn-i mi'mârî-i hendese üzere bir kıt'a mükemmel kışlak ve pîşgâhında evsâ' ta'lîm meydânı ve bir câmi'-i şerîf ve hammâm ve büyût ve dekâkîn ve cümle levâhik ü levâzımı ile hemân bir şehr-i cedîd binâ ve cemî'i ma'ârif ü sanâyi'e dâ'ir ve envâ'ı kütüb ü haritalar tab'olunmak için kebîr bir Tab'hâne dahi inşâ ederek, sekiz-on bin kîse sarfıyla erbâb-ı ulûm ü fünûn teksîrine ve ma'allem asâkirin tevfîrine dâ'ir bâkî ve ân be-ân müterâkki vü müzdâd olan rağbetlerin cümleye müceddeden beyân ü inhâ ve nakş-ârâ-yı levh-i zamîri olan tevfîr-i miknet-i devleti işbu kubbe-i ra'nâ ile temhîr eyledi"*. Bkz. Beydilli. *"Seyyîd Mustafa"*. s. 436-437. Matbaa binâsının, müstakil ve gösterişli. *"âlî"* bir binâ olduğu Behîc Efendi tarafından da çağdaş bir kayıd olarak vurgulanmıştır. Bkz. *Sevânihü'l-Levâyih*, v. 70a. Aynî Efendi de Matbaa binâsını tavsif ederken, bunun Padişâh'ın şahsiyyeti gibi büyük olduğu [illegible] ifâde eder: *"Tabi'atince mu'alla Basmahâne eyledi icâd"*. (*Aynî Divânı*, s. 283). Devrin resmî tarihcisi Vâsıf [illegible] idi. Selimiyye Kışlası inşââtinc kısaca değinmiş olmakla beraber. matbaa'dan söz etmez (Bkz. Üni. Kütb. TY. 6013, v. 6a-6b; 6012. v.81a, 204a. Ayrıca bkz. *Soğan Ağa*, v.40a). Devri özel olarak kayd eden Câbî ise, Selimiyye Kışlası. Matbaa ve bazı basılan eserler hakkında ve nihâyet buralardaki Yeniçeri tahribâtı ile ilgili olarak çok daha fazla bilgiler vermektedir: *"Üsküdar'da vâkı' Kavak Sarayı ve kışla yanında... bir câmi'-i şerîf binâsı... bir hammâm... ve bir kütüb-i tevârîh ve sâ'ir harita basmaya etrâfıyla bir mükemmel kütübhâne binâsı dahi..."*, (v. 31a). Câbî'nin *"Kütüphâne"* dediği Matbaa binâsıdır. Kezâ, yine bir başka yerde: "... *Üsküdar'da Selimiyye Câmi'-i şerîfi kurbunda mu'anven kitâb ve sâ'ir basmahânesi binâ ve içine mürettibler ve mubassırlar, mahiyyeler ta'yîn ve Hadice Sultan tarafından bin Birgivî Risâlesi ve bin Van Kulu ve Küçük Tezkireci Muhib Efendi'nin pederinin şerheylediği Âmentü Şerhi basılup ve Atlas-ı Cedîd'ler basılup ve Harem İskelesi'ne bir kârgîr iskele binâ..."* (v. 77b). Selimiyye Kışlası'nın deniz tarafındaki ahırların yerinde olduğu kaydedilen Matbaa'nın, bu ahırların yapımı esnasında (1259/1843) yıkıldığı ayrıca belirtilmektedir (Bkz. Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, II, 528, 531). Bu bilgi ışığında, Süheyl Ünver'in 1945 tarihli bir suluboya tablosunda resmedilen bir binânın, Matbaa binâsı olarak gösterilmesinin mesnedsizliği açıktır. (Söz konusu olan suluboya tablonun resmi için bkz. *İstanbul Dergisi*, S. 4. Ocak 1993. s. 158).

3 BOA. CM. 2493. *"Mühendishâne Matbaası'ndaki kimi makinelerin buraya* (Üsküdar Matbaası'na) *taşındığı yolundaki tahminler, bir önceki bölümde belirtildiği gibi 'isabetli' değildir. İlk yıllarda her iki matbaanın da çalıştığı biliniyor"* (Kabacalı. *Kitap Tarihi*. s. 77) diyen. Kabacalı'daki bu kaydın mesnetsiz ve tashihe muhtaç olduğu açıktır. Hasköy'den matbaanın Harem'deki yeni yerine taşınmasından önce. geçici olarak başka bir yerde mekân tuttuğu ve tüm alet ve edevâtıyla eski mahallini tamamen terk ettiği husûsu yeterince belgelenmiştir.

ve edevâtın bedeli olarak, sarf olunmuş meblağ mıkdârı 66.425,5 kuruş tutmaktaydı. Bu paranın 18.301,5 kuruşu mevcûd alet ve edevât, *"destgâh ve sâ'ir Tab'hâne takımı behâsı"* olarak belirlenerek, adı geçen demirbaşlar Abdurrahman Efendi'ye zimmet kaydedilmişlerdir. Yine bu meblağdan 25.000 kuruş da sermaye olarak alıkonulmuş ve bakiyyesi olan 22.825 kuruş tedricen ödenmesi gereken mıkdâr olarak kaydedilmiştir[1]. Böylece, bundan böyle İrâd-ı Cedîd Hazinesi tarafından verilmekte olan maâşların kesilmesi ve teslim olunan alet ve edevât ve bilcümle mühimmâtın mîrî malı ve demirbaş olmak üzere zimmet kaydolunması, zamanla ve aşırı kullanma sebebiyle eskiyen ve tamire muhtac olanların, tamir ve bakımlarının yapılması ve kaybedilmemesi ve eksiksiz olarak haleften selefe devr ve teslim olunması, zayiâtın zuhûru hâlinde, tanzim edilmesi ve her ay Selimiyye Vakfı'na ayda 100, dolayısıyla senede 1200 kuruşun icâre olarak ödenmesi şartlarıyla, Tab'hâne idâresi maktû'ân Abdurrahman Efendi'ye tevfîz edilerek, bu şartlar dahilinde memûriyetini hâvî Berât'ı kendisine verilmiştir (Evâsıt-ı Şa'ban 1217/6-16 Aralık 1802)[2]. Yine, Berât şartları cümlesinden olmak üzere, yeni bir idârî yapıya kavuşturulan, tanımlama yerindeyse *"sivil"* bir kimliğe büründürülen, ama bir *"kamu"* işletmesi olma özelliğini de kaybetmeyen Tab'hâne'de; Mühendishâne Matbaası olarak faaliyet gösterdiği zamanlarda mevcûd olmayan bir kayıd olmak üzere, o zamanlar basması söz konusu edilmeyen, *"Tefsîr ve Hadis-i Şerîf'den mâ'adâ"*, piyâsa ihtiyâcına da cevâp verebilecek faydalı kitap ve risâleler de basılarak, satılabilecektir.[3] Dolayısıyla, artık bu kısıtlama dışında, piyasaya açık, pazar talebine uygun eserlerin basımını da üstlenebilecektir Bu çerçeve içine gayrı müslimlerin dinî yayınlarının basılmasının da girdiği görülecektir. Devletce basımı istenecek olan bazı kitap, risâle ve şekil ve resimler, basdırıldıklarında, hâsıl olacak masrafları devlet tarafından ödenecektir. Her türlü eserin *"basım tekeli"* bu yeni matbaaya verilmiştir ve başka bir yerde birşey basmak yasaklanmıştır. İşletmenin, *"külliyetli kârı"* söz konusu olacak olursa, sermaye varidâtı, masraflar ve maâş ve ücretler düşüldükten sonra kalan fazla kâr İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ne intikal ettirilecektir[4].

Üsküdar Tabhânesi'nin faaliyetlerine bu nizâm dahilinde dört-beş sene kadar devâm ettiği ve bu arada, ilgili bölümde değinileceği gibi, gayet değerli bazı eserler basdığı görülmekle beraber, 1807 senesi içinde, faaliyetini durdurarak, *"mesdûd ve san'at-ı tab'ii temsîl metrûk"* olacak bir hâle geldiği anlaşılmaktadır. Bu konuda sabık Defteremîni vekili Sâlihzâde Hüseyin Beyefendi'nin takdîm ettiği takrîrinde, matbaanın içinde bulunduğu bu duruma sebeb olarak, sermayesinin yetersiz ve az olması gösterilmektedir. *"Menâfi'-i ammesi olan"* matbaanın bu şekilde, *"metrûk ve mu'attal"* kalması câiz olamıyacağını ve matbaanın faaliyette olması ve kitap ve risâleler basarak, bunları *"memâlik-i İslâmiyye'ye neşr ile davât-ı hayriyyeye dikkat etmek üzere"* matbaa idâresinin, *"mâl-i mu'accele takdîriyle ber-vech-i mâlîkâne"* kendi uhdesine tevcîh olunmasını inhâ eden Hüseyin Beyefendi'nin bu takrîri üzerine, *"matbaanın mesdûdiyyetinin hangi sebebe mebnî olduğu ve hüsn-i i'mâl ve idâresinin ne vechile olabileceği"* husûsları hakkında Abdurrahman Efendi'nin de fikrinin sorulmasına karar verilmiştir. Matbaa riyâseti hizmetini onbir yıldır sürdürmekte olduğunu beyân ile uzun seneler içinde faydalı birçok kitap ve risâleler, coğrafya ve Atlas tercümeleri ve haritalar basarak, bu işler için külliyetli meblağlar sarfedilmiş olduğunu dile getiren Abdurrahman Efendi, matbaanın kapatılma aşamasına gelmiş olmasını içine düştüğü mâlî krize bağlamaktaydı. Zirâ, basılan kitaplar -ilgili bö-

---

1 *MMD*, s. 294 ve 297. *mâ'il derkenâr* Tarih: 16. L. 1217/9. 2. 1803.

2 *MMD*, s. 294 ve 297. *Berât Sûreti* için bkz. *BOA. CM* 6869. Tarih: 17.Ş.1217/13.12.1802. *Berât* metni için bkz. EK-II ve *Vesikalar*.

3 Devrin önde gelen simâlarından olan Behic Efendi, müslüman halkın cehâletten kurtarılabilmesi için dinî kitapların da matbaada basılması gerektiğini savunur ve bunların basım yolu ile daha ucuza temin edilebileceğini ileri sürer. Günlük iâşesine takadı olmayan ve en az 500 kuruşluk kitaba ihtiyâcı olan talebe-i ulûmun. böylece 150 veya 200 kuruşluk bir masraf ile kitap ihtiyâcını matbû' olarak karşılayabileceğini ifâde eder. Nihâyet. bu tür ihtiyâcın karşılanması hedef alındığında. matbaanın iş sıkıntısı çekmeden, boş ve mu'attal kalmadan. devâmlı olarak faaliyet içinde bulunabilmesinin de şartlarının yaratılmış olacağına dikkati çeker. Bkz. Behic Efendi. *Sevânihü'l-levâyih*. v.126.

4 *MMD*, s. 294 ve 297.

lümde de değinileceği üzere- satılamamakta, dolayısıyla elde kalmakta, taşraya da sürülememekteydi. Hepsinin satılması ise zamana mütevakkıf bir iş olarak durmakta, dolayısıyla basım ve işletme masrafları karşılanamadığından, matbaanın faaliyeti inkıtaya uğramaktaydı.

Meselenin tahkiki ve matbaanın idâresinin tekrar Abdurrahman Efendi'ye mi, yoksa idârî ve mâlî şartların islâhı ile talibiyyeti doğrultusunda Hüseyin Beyefendi'ye mi tevcihi şıkları, Reisülküttap Mehmet Gâlib Efendi'ye havâle edilmiştir. Mehmet Gâlib Efendi'nin ise, Hüseyin Beyefendi'nin, *"sadâkat ve istikāmet-i lâzımesince Tab'hâne'nin idâresine sarf-ı makderet edeceği âşikâr olduğuna mebnî"*, matbaanın riyâsetinin kendisine ihâle edilmesini münâsib gördüğünü bildirmiştir. Bunun üzerine, *"Tab'hâne'nin kāide-i mîriyye üzere mâl ve mu'accele takdîriyle"*, Hüseyin Beyefendi'nin uhdesine ihâle ve tevcîhi ve gerekli Berât'ın verilmesi bâbında Fermân-ı âlî sâdır olmuştur. Akabinde Hüseyin Beyefendi celb olunarak, Tab'hâne riyâsetinin ihâle ve kâbul şartları kendisine müzâkere olunmuştur. Neticede, Berât şartları şu şekilde tesbit edilmiştir: Hüseyin Beyefendi'ye devr ve teslimi icâb eden 18.301,5 kuruşluk edevât ve aletler ile sâir mühimmât içinde, kullanılmaya elverişli olmayan bazı ahşap tezgâhlara mahsûben 2000 kuruşun tenzîl edilerek, 16.301,5 kuruşun alet behâsı olarak Hazine-i âmire'ye nakden teslimi ve Tab'hâne'nin binâ bakım ve tamiri müstecire ait olmak kaydıyla, Selimiyye Vakfı tarafına ayda 100 kuruşdan senelik 1200 kuruş icâre ödenmesi ve devlete her sene vaktinde ve peşin olarak ödeyeceği *"800 kuruş mâl-i mîrî ve 2500 kuruş mu'accele ile bîlâ sermâye ber-vech-i mâlîkâne"* kendisine tevcîh olunmasında mutabık kalınmıştır. Kararlaştırılan şartlar mucebince, Türkçe, Arapca, Farsça ve Rumca kitap ve risâlelerin Tab'hâne'den başkaca bir yerde basılmaması ve basan olur ise men' edilmesi, dolayısıyla Tab'hâne'ye tahsis kılınan *"tekel"* imtiyâzı ayrıca tasrîh olunmaktaydı. Böylece, 1222 Şevvâl ayı gurresinden (2.12.1807) itibâren Seyyîd Hüseyin Beyefendi'nin Abdurrahman Efendi'ye halef olarak Tab'hâne riyâsetine tayin edilmesi kesinleşmiştir[1].

Bu bilgiler ışığında, Üsküdar Tab'hânesi'nin daha III. Selim'in son saltanat senelerinde mâlî sıkıntı ve işletme sermayesi yetersizliği içine düştüğü, gerekli ilgiden yoksun kalarak, *"mesdûd ve mu'attal"* bir hâle geldiği anlaşılmaktadır. Durumun tahkiki kendisine havâle edilen Reisülküttap Gâlib Efendi'nin, Ekim 1806'dan 25 Temmuz 1807 tarihine varınca, dokuz ay kadar Reislik yaptığına ve 29 Mayıs 1807'de III. Selim hal'olunduğuna göre, Tab'hâne'nin daha evvel bozulmaya başlamış olması gereken ve 1806'da Mühendishâne'nin de Hançerli Sultan Yalısı'na taşınmasıyla daha da kötüye giden durumu, Ekim 1806-Mayıs 1807 arası tahkik konusu olarak kendisine verilmiş olmalıdır. Tab'hâne'nin, daha III. Selim zamanında içine düştüğü bu acı durum, Nizâm-ı Cedîd aleyhtârı ayaklanma ve III. Selim'in tahtan indirilmesi ile başlayan istikrârsızlığın müteakip aylarında da sürmüş, dolayısıyla IV. Mustafa'nın cülûsu hadiselerinden etkilenmiş ve ihmâli devâm etmiştir. Reisülküttab Gâlib Efendi'nin azil tarihi olan 25.7.1807 tarihinden herhangi bir zaman evvel verdiği ve Hüseyin Beyefendi'yi tercih eden raporu ise, nihâyet Aralık 1807'de bir karara bağlanmıştır. Hal', katl, iclâs ve isyanlarla dolu bir siyâsî istikrârsızlık devrine rastlayan Hüseyin Beyefendi'nin Tab'hâne riyâseti, bir sene kadar sürmüş ve 23.7.1808'den (29.CA.1223)' itibaren Tab'hâne mukata'ası yine aynı berât şartlarıyla, yani, *"haleften selefe hîn-i devrinde âlât ve edevât-ı mevcûdesi bilâ-noksân devr ü teslîm ve noksânı zuhûr ederse tazmîn ettirilmek ve mâl-ı maktû'a ve kalemiyye ve vakf-ı şerîf-i mezkûre mu'ayyen olan icâresi vakt ü zemânıyla edâ ve teslîm olunmak..."* üzere Hacegândan Ali Efendi ile Doğancılar İmâmı Hâfız Mehmed Emîn Efendi'ye, *"ber-vech-i iştirâk"* ihâle edilmiştir[2]. Ortaklar Başmuhâsebe'de kayıtlı defter mucebince, Abdurrahman Efendi'den halefi Hüseyin Beyefendi'ye devr vü teslim olunan ve şimdi kendilerine teslim edilen aletler, edevât ve bazı kitapların tahmin edilen değerlerini zimmetlerine geçirmişlerdir. Bunların dökümü şöyledir:

---

1 *MMD*, s. 278-279.
2 *MMD*, s. 298.

Takım-ı Tab'hâne-i amîre	16.601,5 kuruş
785 adet Lehcetü'l-lugat, ma'a cild	14.679,5 kuruş
20 adet Voban	166,5 kuruş
45 adet Eşkâlli	540 kuruş
31 adet Harita	1.395 kuruş
Toplam	33.382,5 kuruş

Devr ve teslim aldıkları bu alet ve edevât, kitap ve haritaların değeri olarak tesbit edilen 33.382,5 kuruşluk meblağ tutarı olarak, kendilerinden bir de *"sened"* alınmıştır. Bu meblağ *"cânib-i mîrî'ye ceste ceste ve tedricen"* ödenecekti (23.CA.1223/17.7.1808)[1].

Bu arada İstanbul'da önemli siyâsî hadiseler ceryan etmekte, II. Mahmûd, Alemdâr Mustafa Paşa'nın askerî müdâhalesi neticesinde tahta çıkarılmaktaydı (6.7.1808). Aynı senenin Sonbahar'ında olgunlaşan olaylar, Kasım ayında patlak vermiş ve İstanbul'da kanlı hadiselerin ceryanına sebeb olmuştur. Alemdâr Mustafa Paşa'ya karşı tertiplenen karşı darbe ve sû-i kasd kanlı bir şekilde sonuçlanmış, gelişen Yeniçeri isyanı Saray'ı da tehdid eden boyutlara bürünmüştür[2]. Asiler bir zaman önce kurulmuş olan Sekbân-ı Cedîd ordusuna karşı duydukları infiâli, bu askerlerin barındıkları Levend ve Selimiyye Kışlaları'na hücum ve buraları yakarak gözler önüne sermişlerdir (17 Kasım 1808). Özellikle, Selimiyye Kışlası'na saldırmaları; burasını, maiyetindeki az sayıdaki Sekbân askeri ile müdafaaya çalışan Binbaşı Arnavud Mustafa'yı öldürmeleri ve kışlayı ateşe vermeleri, bütün yakın çevrenin de isyan ve yangın ateşiyle kavrulmasına ve tahribine yol açmıştır. Çevrede subay ve kumandanların oturdukları evler yanında, sade vatandaşların ikâmetgâhları ve dükkânları da yağma edilmiş ve ateşe verilmiştir[3]. III. Selim'in tahtan indirilmesi ve Nizâm-ı Cedîd askerinin ortadan kaldırılması ile kışlanın ve dolayısıyla çevresindeki Selimiyye Vakfı musakkafâtından olan mütemmim binâ ve işletmelerin çok daha önceleri metrûk bir hâle gelmeleri söz konusu olmuş idi. Hattâ, o zaman, kışla ve çevre binâlarda alakası bulunan çok sayıda esnâf, bir müddet sonra yeni Pâdişâh IV. Mustafa'ya müracaâtla, matlûbları olan 61 bin kuruşu taleb etmişler ve bunların alacaklarının, Selimiyye vakfından, dört taksit hâlinde ödenmesi karar altına alınmıştı. Bu ödemeyi karşılayabilmek ve gelir temini amacıyla, kışlanın bir *"Han"* hâline dönüştürülmesi ve odalarının kirâya verilmesi plânlanmış ve bu iş için binâya bir de *"mütevelli"* atanması cihetine gidilmiştir. II. Mahmûd'un tahta çıkması üzerine, kışlanın bu şekilde amac dışı kullanılmak istenmesine bir son verilmiş ve esnâfın, uğradığı zarâr-ziyân karşılığı olarak taleb ettiği meblağın ödenmesi devlet tarafından üstlenerek, binânın yeniden tamirine karar verilmiştir[4]. Böylece, binâ yeniden Sekbân-ı Cedîd askerine tahsîs edilmiş olarak, tekrar kışla olarak kullanılmaya başlanmış[5], ancak 17 Kasım 1808 isyanında, *"külliyen, bir dahi binâ olunmamak için ihrâk olunmuştur"*[6].

Selimiyye Kışlası ve çevresindeki binâların uğradığı yangın ve yağma felâketinden geriye kısmen yanmış olarak Selimiyye Cami'inden gayrı başka birşey kalmamıştır[7]. *"Harem İskelesi verâsında"* ve iskele *"kurbunda"* yer alan Tab'hâne'nin de bu felâketten nasibini aldığı anlaşılmaktadır. Tab'hâne'de

---

1 *BOA. CM* 7205: *"Temessük sûreti"*. Arkasında Mehmed Emin ve Ali Efendilerin mühürleri yer almaktadır. Bkz. *Vesikalar;* Kezâ. *MMD.* s. 298.

2 Bütün bu olaylar için bkz. Schlechta-Wssehrd. *Die Revolutionen.*

3 *Âsım tarihi,* II, 259; *Şânîzâde Tarihi,* I, 142; *Cevdet Tarihi,* IX, 41; *Yayla İmâmı Risâlesi,* s. 257-258; Konyalı, *Üsküdar Tarihi,* II, 355. Civârı ile muhterik olup, bir sene hâlî ve mu'attal kaldığına dâir ayrıca bkz. *Soğan Ağa,* v. 40a

4 *Câbî Tarihi,* v. 417a-417b.

5 "Kışlâ Kapusu küşâd ve derûnuna Sekbân askeri vaz'" edilmesinin 31. 9. 1808 (10. Ş. 1223) tarihinde olduğunu öğrenmekteyiz. Bkz. *Soğan Ağa,* v. 5b ve 7a.

6 *Câbî Tarihi,* v. 417b.

7 Konyalı, *Üsküdar Tarihi,* II, 335.

mevcûd bulunan ciltli ve ciltsiz pekçok kitap, alet ve edevât ve basım tezgâhları ve diğer şeyler gasb ve yağma edilmiş ve kırılmış olup, bunların bir kısmı da yangında yanmıştır[1]. Böylece, Patrona İsyanı'ndaki yakıp-yıkmalara rağmen zarar görememiş olduğu belirtilen, *"Lâle Devri"* matbaasının aksine, bu seferki Yeniçeri isyanında, *"Nizâm-ı Cedîd"* faaliyetlerinin önemli ve mütemmim bir parçası olarak algılanmış olması lâzım gelen Tab'hâne, *"Nizâm-ı Cedîd"* müesseseleri meyânında olmak üzere önemli bir şekilde hasara uğramıştır.

Tab'hâne'yi, içinde bulunduğu bu duruma rağmen işletmeye devâm eden Hâfız Mehmed Emîn ve Ali Efendiler, bir taraftan alet ve edevâtın tanzimine gayret etmişler, diğer taraftan da maktû'ân devr aldıkları Tab'hâne'nin senelik 800 kuruş tutan *"mâl-i mîrî ve kalemiyye"* ve Selimiyye Vakfı'na olan 1200 kuruş icâresini *"vakt ü zemânında"* ödemeye çalışmışlardır. Ayrıca, Tab'hâne'nin alet ve edevât ve sâ'ir kitaplar behâsı olarak tesbit edilen 37.729,5 kuruşu da[2] *"tedricî"* sûret ile devlete ödemek gibi, mevcûd duruma göre, bir müddet sonra ağır gelmeye başlayacak *"Berât"* şartlarına uymaya çalışmaktaydılar. Tab'hâne'ye tanınan *"Tekel"* hakkı, işletmenin rakipsiz olarak ve kârlı bir şekilde çalışabilmesine katkıda bulunması amacıyla düşünülmüş bir tedbir olduğundan, ortaklar daha Ağustos 1808 içinde, Berât'larında da yer alan bu husûsu gündeme getirmişlerdir. Her ikisinin de müştereken verdikleri *"Arzuhâl"*de, Tab'hâne'de mevcûd âlât ve edevât ve tezgâhlarda, *"ehl-i zimmet tâ'ifesinin dahi âyînlerine müte'allik kütüb tab'ü temsîli"*nin mümkün olduğuna dikkat çekilmekte, hattâ, selefleri Abdurrahman Efendi zamanında, gayr-ı Müslim ahâlinin ihtiyâc duydukları bazı dinî kitapların basıldığını zikretmekteydiler. Yukarıda değinildiği üzere, Tab'hâne daha III. Selim'in son saltanat senelerinde ihmâle uğramış, *"mu'attal ve metrûk"* kalmış ve arzuhâl sahiblerinin de bu hâli te'yîden ifâde ettikleri gibi, *"Basmahâne çend mâh mesdûd"* dahi kalmıştır. Tab'hâne'nin bu durumu, gayr-ı Müslim halkın, ihtiyacları için İstanbul'un başka mahallerinde gizlice kitaplar basmaya yönelmelerine yol açmıştır. Bu ise, hem Tab'hâne'nin *"Tekel"* hakkının ihlâli ve hem de Tab'hâne ihtiyâcına cevâb vermesi beklenen mücellidlerin *"celb ve zabt"* edilmeleri gibi, her iki cihetten de Tab'hâne işletmesine zarar veren, *"mîrî kitapların cildsiz kalmasına ve Basmahâne'nin tâ'tiline bâ'is olan, mâl-i mîrî ve icâre-i vakfın kesr ü noksânına bâdî ve sebeb-i müstakil"* olan bir gelişmeydi.[3] Bu yüzden, Tab'hâne nizâmına ve kendilerine verilen *"Berât"*ta zikrolunan bu *"Tekel"* maddesine işlerlik kazandırabilmek için, konunun İstanbul'daki kadılara duyurulması istenmekteydi[4]. Verilen bu *"arzuhâl"*in sağ üst köşesine, Tab'hâne nizâmı mucebince işletmenin *"Tekel"* imtiyâzını ifâde eden şartı *"derkenâr"* edilmiş, dolayısıyla, *"Üsküdar'da Harem İskelesi verâsında Selimiyye Vakfı arâzîsinde müceddeden inşâ ve vakf-ı şerîfe ilhâk olunan Tab'hâne mukata'asından başka mahalde sanâyi'i tab'aiyye icrâ olunmamak ve ettirilmemek ve hufyeten icrâ men'ü def' olunmak"* kaydı düşürülmüştür. Bu konu, Defterdâr tarafından takrîren arz edildiğinde, *"takrîr mucebince emrini isdâr ettiresin"* Hattı ile iktiza edenlere hitâben hüküm tahrîri takarrur etmiştir (17.2.1809). 1808 Ağustos'unda yapılan bu mürâcaâtın, bu kadar gecikmeli olarak bir sonuca bağlanmış olmasının ise, araya giren Yeniçeri isyanları ile ilgili olduğu açıktır. Alınan bu karar doğrultusunda ve Tab'hâne'nin *"Tekel"* imtiyâzını tasrîh ve te'yîden sâdır

---

[1] *MOA. CM* 6745. Tab'hâne reisi Hâfız Mehmed Emîn Efendi'nin beyânı. Bu hadiseyi bildiren devrin başka bir kaynağı için bkz. Y. Erdem, *"Doğubilimci Langlès"*, s. 19.

[2] Bu meblağ, yukarıda zikredilen 33.282.5 kuruş ile aşağıda sözü edilecek temessükler karşılığında ayrıca alınmış olan paralardan oluşmuş olmalıdır.

[3] O sıralarda İstanbul'da bulunan mücellitlerin isimlerini, kâğıtçılarla aralarında geçen bir anlaşmazlıkdan ötürü, Kadı Sicildefterleri'nde bulmak mümkün olabilmektedir. Bunlar: Es-seyyîd hâfız Halil Efendi, Süleymân Efendi, Es-seyyîd hâfız Mustafa Efendi, Es-seyyîd Süleymân Efendi, Es-seyyîd elhâc İbrâhim Efendi, Es-seyyîd Mehmed Arif Ağa. Elhâc Mehmed Ağa. Ahmed Ağa, Mollâ Sâdık, diğer elhâc Mehmed Ağa. Es-seyyîd İbrâhim Edhem Ağa, Mehmed Ağa, Süleymân Ağa ve İsmâ'il Ağa olmak üzere öndört kişi olarak kaydedilmişlerdir. Bkz. İ. Bakırcan. *94 numaralı Şer'iye Sicili*, v.47a. 21.R.1223/16.6.1808.

[4] *BOA. CM.* 6347. Mehmed Emin ve Ali Efendilerin *"Arzuhâli"*. Tarih: 18. 8. 1808.

olan ve İstanbul, Üsküdar, Galata ve Haslar Kadılarına hitâb eden *"Hüküm"* sûreti 24.2.1809 tarihli olarak kaleme alınmıştır[1].

Hâfız Mehmed Emîn ve Ali Efendiler arasındaki bu ortaklığın uzun zaman ahenk içinde yürütülememiş olduğu ve vaktiyle Râşid ve Vâsıf Efendilerin başına geldiği gibi[2], bu ikisinin de arasının açıldığı, anlaşılmaktadır. Bir müddet sonra ve aşağıda zikrolunacağı üzere, Ali Efendi belirli bir gelir payı karşılığında işleri ortağına devretmiş ve 1814'den sonraki bir zamanda vefât etmiştir. Öte yandan, İmâm Mehmed Emîn Efendi de işleri iyi idâre edememektedir ve Tab'hâne'nin işlerinde aksamalar görünmektedir. Tab'hâne, genelde 1807'deki ihmâl ve 1808'deki yağma ve yangın sarsıntılarını atlatamamıştır. Faaliyetini zorlukla sürdürmekte, bastıklarını satamamakta ve işletme kâra geçemediğinden, gerekli ödemelerini de yapamamakta ve sürekli olarak borçlanmaktadır. Nitekim, Eylül 1814'de Vak'anüvis Âsım Efendi'nin *"Kamûs"* tercümesinin basımı kararlaştırılmış olduğunda, matbaanın *"âlât ve edevâtlarının fenâ-pezîr ve amelesinin pârekende ve perîşân"* bir hâlde olduğu gözler önüne serilmiştir. Bu durumda, Tab'hâne'nin yine İstanbul tarafına taşınması, özellikle *"amelesinin suhûletine"* medâr olacağı düşüncesiyle gündeme gelmiş ve Tab'hâne'nin, *"Tersâne-i amîre'de Havz-ı kebîr ittisâlinde kâ'in Ta'lîmhâne'ye nakli"* sözkonusu edilmiştir. Bu arada, Büyük Havuz'un yanındaki bu Ta'lîmhâne'nin Tersâne'ye gerek o anda gerekse ileride lüzûmlu olup, olmayacağının tahkikine girişilmiştir. Tersâne Emîni eliyle sürdürülen tahkikât neticesinde, bu mahallin Tersâne'ye gerekli olduğu, Tersâne ricâli tarafından ifâde edilmiş olarak, tebeyyün etmiştir. Bunun üzerine, Tab'hâne'nin tekrar eski yerinde kalması, ancak *"Kamûs"* basımı için gerekli hazırlıklar ve donanım takviyyesi içine girilmesi ve eksikliklerin tamamlanmasına karar verilmiştir[3].

1817 senesine gelindiğinde ise, bu arada vefat etmiş bulunan Ali Efendi'nin mahlûlünden ve Mehmed Emîn Efendi'nin de elinden yarımşar hisseleri, *"bâ hatt-ı hümâyûn"* zabt olunarak, Tab'hâne mukataası Rûznâmçe-i evvel Abdurrahim Mühib Efendi uhdesine tevcîh edilmiştir (16.M.1233/26.11.1817)[4]. Tab'hâne'de mevcûd âlât ve edevât ve çeşitli kitaplar, *"yegân yegân zabt ü tahrîr"* olunarak, Mühib Efendi'ye devr ve teslîm edilmiştir (1.12.1817/21.M.1233)[5]. Selefi, İmâm Mehmed Emîn Efendi'nin hesapları çıkartıldığında, bunun, 1223 senesi Şevvâl'i gurresinden (20.11.1808) 1232 (1816/17) senesine gelinceye kadar, mâl-i maktû'dan on senelik zimmeti olan 8000 kuruştan havâlesi tahakkuk etmiş 5400 kuruş ve Selimiyye Vakfı'na mu'ayyen olan senelik 1200 kuruştan teslim edilmemiş olan 2200 kuruş borcu olduğu; ayrıca Tab'hâne'nin kendisine devrinde, *"temessük ile cânib-i mîriyye"* ödemeyi taahhüd ettiği 4.032 kuruşu ödemediği[6] ve Tab'hâne'nin Münib Efendi'ye devr ve tesliminde noksânı zuhûr eden kitap ve diğer levâzımâtın yekûnu olarak 6.136,5 kuruş 36 akçalık[7] bir borcu bulunduğu hesaplanmıştır. Bunlar toplam olarak

---

1 *BOA. CM.* 6347. *Leff.* *"Hüküm sûreti"*. Tarih: 9. M. 1224)/24. 2. 1809. Metin için bkz. EK-III. Bkz. *Vesikalar* Kezâ, *MMD*, s. 295.

2 Müteferrika bakıyyesi Basmahâne Takımı'nın Râşid Efendi tarafından satın alınarak, Matbaa'nın tekrar faaliyete geçirilmesi (1782), Râşid Efendi'ye havâle edildiğinde, Vâsıf Efendi de bu işe *"kâr ortağı"* olarak iştirâk ettirilmiştir. Bir müddet sonra musahhih Gelenbevî İsmail Efendi ile arası açılan ve matbaanın gelirleri ile ilgili dürüst olmayan tutumu yüzünden Râşid Efendi ile bozuşan Vâsıf Efendi'nin, bu ortaklığına bir son verilmiştir (*Cevdet tarihi*, VIII, 282-283). Râşid Efendi ile ortaklığına son verilmesinin sebebi, Vâsıf'ın paraya olan bilinen zafiyyeti ve irtikâb ettiği yolsuzluktur. *Cevdet Tarihi*'ndeki (III, 120-121) sarâhate rağmen Vâsıf'ı korumaya çalışan ifâde nezâketi için bkz. İlgürel, *Mehâsinü'l-âsâr*, s. XXVI.

3 *MMD*, s. 303. Bkz. s. 213.

4 *MMD*, s. 374-375. *Sicill-i Osmanî*'de. Mühib Efendi'nin Tab'hâne riyâsetine tayini tarihi 1235 olarak gösterilmesi tashihe muhtacdır. Bkz. IV, 98.

5 *MMD*, s. 375. *Mâ'il derkenâr*

6 *MMD. CM* 6745'de 5.969.5 kuruş. Bu 4032 kuruş, Tab'hâne'nin ilk idarecisi olan Abdurrahman Efendi'nin zimmeti olup, selefleri Hüseyin Beyefendi ve dolayısıyla Mehmed Emîn ve Ali Efendiler tarafından da kabul edilmiş bir borçdur. Seleflerinden bu borç karşılığında Başmuhâsebe'de hıfz olunmak üzere vaktiyle birer *"Temessük"* alınmış bulunuyordu. Bkz. *MMD*, s. 298.

7 *BOA. CM* 6745'de 5969.5 kuruş olarak gösteriliyor.

17768,5 kuruş 36[1] akça tutmaktaydı. Ayrıca, 1230 (1814/15) senesinden 1232 (1816/17) senesine gelinceye kadar, *"Kalemiyye-i hazret-i sadaret-penâhîden 160 kuruş ve Kalemiyye-i hazret-i Defterdârîden 80 kuruş"* zimmeti olduğu; bunun dışında, vasat ve sağîr iki adet efrençkârî nuhâs levha ile 28 adet ağaç sahife ve altı adet Portbalat[2] takımının nuhâs levhaların fiyâtları ma'lûm olmadığından, aynen tahsîli lâzım geldiği belirlenmiştir[3]. Ali ve Mehmed Emîn Efendiler, Tab'hâne'ye tâlib olduklarında, mevcûd âlât ve kitapların değeri olmak üzere, *"cânib-i mîrî"*ye 33.382,5 kuruş[4] ödemeyi taahhüd etmiş oldukları, kendilerinden alınan borç senedinden anlaşılmaktaydı. Mevcûd âlât ve kitaplar Mühib Efendi'ye devr ve teslim oldukları, kendilerinden alınan borç senedinden anlaşılmaktaydı. Mevcûd âlât ve kitaplar Mühib Efendi'ye devr ve teslim olunacağından, kaybedilen aletler ve daha önce satılmış bulunan kitapların bedelleri, bu meblağdan düşülerek, geriye kalanların Mühib Efendi'ye devri ve bunların karşılığı olarak da kendisinden bir *"temessük"* alınması uygun görülmüştür. Zuhûr eden noksân mâl ve kalemiyye ve icâreden oluşan zimmetlerin ise İmâm Mehmed Emîn Efendi'den ve müteveffa Ali Efendi'nin ise veresesinden tahsîl olunması gerekmekteydi. Ancak, daha önceleri, bu iki ortak arasında anlaşmazlık çıktığında, Tab'hâne'nin zikrolunan mâl ve kalemiyye ve icâre giderlerinin karşılanması ve Ali Efendi'ye senelik 500 kuruşluk bir gelir (*"fâ'iz"*) ödenmesi, Mehmed Efendi tarafından mukavele ve derûhde edilmiş olduğu, bu husûsun *"ilhâh-ı hakk"* olunmasını taleb eden Ali Efendi'nin veresesi tarafından ibrâz edilen *"Sened"*den anlaşılmış; hattâ bunun bir mikdârının dahi parça parça ödenmiş olduğu görülmüş olduğundan, ortaklar arasındaki bu davânın, *"taraf-ı şeri'âta"* havâle edilerek hâlli uygun görülmüş ve takdim edilen Sened'e nazaran Mehmed Emîn Efendi'nin, *"Tab'hâne müdîri"* olması hasebiyle, noksan zuhûr eden alet ve kitapların bedelleri ve mâl ve icâre tarafına ödenmemiş bulanan meblağların, kendisinden tahsiline karar verilmiştir. Hâfız Mehmed Emîn Efendi, hesabını vermek üzere celb ve istintak edildikde, önce telef oldukları ileri sürülen çeşitli alet-edevât ve bazı kitapların tutarı olarak zimmet çıkartılan 17.601,5 kuruşluk[5] yekûna itirâz etmek istemiş ve bu meblağın içinde görülen bazı alet ve edevât ile bir takım kitapların 1808 Kasım'ındaki hadiselerde yağma ve garet ve bazılarının da yangın esnasında yandığını ifâde etmiştir. Tab'hâne riyâseti ile üzerindeki yarım hissenin kendisinden *"bîlâ mu'accele"* geri alındığından ve böylece rızkının kesildiğinden bahisle, borçlarını *"tedrîcen"* ödeyebilmek için hiç olmazsa hissesinin kendi üstünde bırakılmasını ricâ etmiştir. O sıralarda 80 yaşını aşmış bir ihtiyâr olduğunu belirten Mehmed Emîn Efendi, fakir ve zarûret içindedir. *"Basmahâne"* işi için maâşından vazgeçmiş, varını-yoğunu satmıştır. Şimdi ise, borçlarına mahsûben satılmasını teklif ettiği ve bu ihtiyâr yaşında başını soktuğu yalnızca bir hânesi vardır. Zaten, o da satılacak olsa 1000 kuruştan fazla etmeyecektir. Böyle bir durumda üstelik kendisi bir de *"hâne-berdûş"* kalacaktır. Hâline merhameten ve mevcûd borcunu *"tedrîcen"* ödeyebilmek için, ya yarım hissesinin muhafazasını veya *"zimmet-i mîrîsi"* olan borcunun avfını istirhâm etmektedir. Neticede, Tab'hâne'de ibka olunsa idâreye ve borçlarını ödemeye kudreti olamıyacağı açık olduğundan; ihtiyârlığına ve zarûret hâline merhameten, ancak; *"Tab'hâne talebinde bulunmamak"* şartıyla *"zimmet-i mîrîsinin avfına"*[6] ve borçlarının silinmesine karar verilmiştir[7]. Böylece, *"menâfi'-i ammesi"* olması hasebiyle, Tab'hâne işletmesinin bu seferki zararlarının da -zaten hiç bir zaman kâra geçemiyecektir- tekrar devletce karşılanması cihetine gidilmiş olmaktaydı. Halefi olan Mühib Efendi'ye teslim olunan alet ve edevât ve kitaplar, kendisine zimmet kayd ve kitaplar satıldıkca, oluşacak meblağın, *"cânib-i*

---

1 *BOA. CM* 6745'de 17601,5 kuruş olarak gösteriliyor; *MMD,* s. 375'de ise 16601,5 kuruş; *MMD,* s. 374'de ise 18138,5 ve en nihâyet doğru toplanmış olarak, 17768 kuruş.
2 Porteblatt.
3 *MMD,* s. 374-375; *BOA. CM.* 6745.
4 *BOA. CM* 6745'de 37702,5 kuruş.
5 *MMD,* s. 374'de 18138,5 kuruş. Doğru toplamı 17768,5 kuruştur.
6 Hatt-ı hümâyûn sûretidir. *BOA. CM* 6745.
7 *BOA. CM,* 6745. Tarih: 22. R. 1233/29. 2. 1818. Bkz. *Vesikalar.*

mîrî"ye verilmesi şartıyla, halef ve selefe ayrı ayrı "*defter-i müfredât*" sûretleri tanzîm ve i'tâ kılınmıştır (12.M.1233/22.11.1817)[1].

Matbaanın idâresi, 18.8.1821 tarihindeki vefâtına kadar, atandığı an Rûznâmçe-i evvel olan[2] Abdurrahim Mühib Efendi'nin elinde kalmıştır. Mühib Efendi'nin matbaa işlerine karışması, herhâlde selefinin aczi karşısında 1813'de başlamış, ama özellikle 1814'de Vak'anüvis Âsım Efendi'nin "*Kamûs*" tercümesinin basılmasına karar verilmesi ile su yüzüne çıkmıştır. *Kamûs*'un basımına nezâret etmesi, Tab'hâne'ye riyâset eden Mehmed Emîn Efendi'ye havâle edilmesi icâb ederken, o sıralarda Defteremîni sâbıkı olarak anılan Mühib Efendi'nin uhdesine bırakılmıştır[3]. Şimdi, Tab'hâne idâresinin kendisine "*bâ-Hatt-ı Hümâyûn*" tevcîh edilmesi üzerine, selefi zimmetinde olan kitapların değeri olarak hesaplanan 9.257,5 kuruş ve 24 akçe ile alet ve edevât behâsı olan 16.601,5 kuruş kendisine zimmet kaydedilmiştir. Kitaplar satıldıkca, toplanacak para zimmetine mahsûben devlete teslim edilecekti[4]. Ayrıca, selefleri zamanındaki yükümlülüklerin (mâl-i mîrî'ye senede 800 kuruş ve vakfa kirâ bedeli olan senelik 1200 kuruş gibi) ödenmesine devâm edecektir. Mühib Efendi'nin dört sene kadar süren riyâseti, Tab'hâne'nin mevcûd kötü durumunda herhangi bir iyileşme meydana getirememiştir. Bilakis, Mühib Efendi de, devrini selefleri gibi zarar ve ziyânla ve borç takarak kapatmıştır. Üstelik zimmeti olan bazı kitapları, alet ve edevâtı da "*telef*" etmiştir. Ayrıca, Arapoğlu Bogos, imâl ettiği 800 bakır ve 400 çelik hurûfât karşılığı olmak üzere 33.950 kuruş alacağı olduğunu beyân ile, alacağının ödenmesini taleb etmekteydi[5], ki bu da Mühib Efendi devri borç hânesini arttırmıştır. Emekdâr ve devlete çeşitli hizmetleri geçmiş bir zât olan Mühib Efendi'nin "*medyûnen vefât*" etmiş olmasına rağmen, varislerinin konak ve sahilhânesindeki emvâl ve eşyasının satılmayarak, kendilerine bırakılmasını ve devlete olan borçlarının da, "*perişân-ı hâllerine merhameten*" avf ve ihsânını istirhâm etmiş oldukları görülmektedir. Bunun üzerine Mühib Efendi'nin borç yekûnu kuyûda mürâcaâtla tesbit edilmiş ve Darbhâne-i âmire'ye cem'ân 99.106 kuruş birikmiş borcu olduğu ortaya çıkartılmıştır. Bunun, 10.907 kuruşu duyûnda kalan mâl-i mîrî ve vakıf icâresi olup, 88.119 kuruşu, dört kıt'a "*deyn temessükü*" ile de sâbit olduğu üzere, basılan kitaplarda harcanmak şartıyla alınan meblâğ idi. Bunların dışında, Tab'hâne riyâseti kendisine tevcih edildiğinde, mevcûd alet-edevât ve kitaplara mahsûben, yani zimmetine geçen demirbaş karşılığı 25.859 kuruşluk bir "*deyn temessükü*" daha mevcûd idi. Bu borç senedi, "*telef*" ettiği[6] bazı kitap ve demirbaşa rağmen iptâl edilmiş, diğer 88.119 kuruşluk borcun da, "*Darbhâne-i âmire mukata'ât fâ'izine masraf kayd olunarak*" terkîni cihetine gidilmiştir[7]. Neticede bunun da borçlarını ve telefâtı sineye çekilmiştir. II. Mahmûd, elde mevcûd kitaplarının on seneye kadar bile satılamayacağını, dolayısıyla basımları için verilen paraların geriye gelmiyeceğinden şikâyetle, "*erbâbına havâle olunmayan mâdde böyle olur*", sözleriyle, Tab'hâne riyâsetinin ehil ellere teslim edilmemekte olduğunu dile getirmişse de; kitapların istenildiği gibi satılmaması ve yatırılan sermayenin devr etmemesinin, erbâbı eline düşmemekten daha başka sebebleri olsa gerektir. Neticede, Bogos'un da

---

1 *MMD*, s. 374-375. Döküm için bkz. s. 82 ve *BOA. CM* 6745. Bkz. *Vesikalar*

2 *MMD*, s. 274.

3 *MMD*, s. 303. Bununla beraber Mühib Efendi'nin matbaa işleri ile olan ilgisinin çok daha eskilere dayandığı kendi ifâdelerinden anlaşılmaktadır. 1806'da Paris'e elçi olarak gönderildiğinde Moniteur Gazetesi'nin matbaasını gezmiş olan Mühib Efendi, buradaki alet ve edevâtın aynılarının Üsküdar Matbaası'da da mevcût olduğunu belirtir. Mühib Efendi, babasının hazırladığı "*Birgivî*" ve "*Amentü*" şerhlerinin basılacağı kâğıdların, iyi bir basım alınabilmesi için iyice mührelenmesi icâb ettiği görüldüğünden, binlerce sahife tutmakta olan kâğıdların elle mührelenmesindeki zorluğu giderınek için, "*mengene şeklinde cendere icâd*" etmiş olduğunu ve kâğıdların bu cendereden geçirildikde mührelenmiş gibi olduklarını anlatması, matbaa işlerine olan yakın ilgisinin bir nişânesidir. Bkz. Mühib Efendi, *Fransa Sefâretnâmesi*, v. 32 b. Krş. s. 70, 1ı. 139.

4 *MMD*, s. 375. Bu konuda verdiği "*Temessük*" ile ilgili işlemler ve kayıtlar. Tarih: 21.M.1223/31.11.1817. Zimmetine geçirilen meblağın doğru toplamı 17768,5 kuruştur.

5 *MMD*, s. 377.

6 Mühib Efendi'nin telef ettikleri için bkz. aşağıdaki tablo.

7 *MMD*, s. 303-304. Tarih: 28.M.1237/25.10.1821; keză, *MMD*, s. 307. Tarih: 2.CA.1240/23.12.1824.

döktüğü 1200 adet hurûfâtın Tab'hâne'ye teslim ve irâd kaydedilmesi ve 33.950 kuruşun da ayrıca kendisine ödenmesine karar verilmiştir[1].

Mühib Efendi'nin vefâtını müteakib Tab'hâne riyâseti yine maktû'ân Hacegân-ı Divân-ı Hümâyûn'dan Cebehâne-i âmire Nâzırı İbrâhim Sâ'ib Efendi'ye tevcih edilmiştir. İbrâhim Sâ'ib Efendi'nin 22 Ekim 1823 (16.M.1239) tarihli takrîrinde, *"Üsküdar Matbaası"* ile ilgili son gelişmeleri takib edebilmekteyiz[2]: 1821 Rum ayaklanmaları ile gelişen olaylar, müteakib senelerde de artarak devam etmiş olup, bu meyanda, özellikle İstanbul'da, başşehrin kritik noktalarında ve Tersâne, Baruthâne vs. gibi önemli mahallerde güvenlik tedbirleri alındığı, kontrollerin sıkılaştırıldığı ve *"Frenk kıyâfetine"* girmiş olarak, İstanbul'a gelecekleri ihbâr edilen Rum *"eşkiyâ re'isleri"* ve militanlarının sabotaj ihtimalleri ve hattâ devlet adamlarına karşı sûikast tertiplerine karşı sıkı polisiye tedbirlerin alındığı bilinmekle beraber, henüz işlenmemiş bir konu olması hasebiyle ayrıntıları bir araya getirilmemiştir[3]. Ancak, bu gelişmeler çerçevesinde Rum asıllı Divân-ı Hümâyûn Tercümanı ve benzerlerinin vazifelerinden uzaklaştırılmaları gibi önlemler doğrultusunda, bazı önemli devlet dâire ve işletmelerindeki *"kritik"* personelin de işten el çektirilmelerine, bir güvenlik tedbiri olarak tevessül edilmiştir. Bu anlamda, matbaada çalışan elemanlar içinde *"re'âyâ"*dan olanların yerlerine *"ehl-i İslâm"* olanların tedârik ve istihdâmı husûsuna çalışılmış olduğu, İbrâhim Sâ'ib Efendi'nin vermiş olduğu bu takrîrinden anlaşılmaktadır Ancak, Üsküdar ahâlisinin çoğu, *"bağ ve bağçe ile me'lûf"* olduklarından, idâresini derûhde ettiği andan itibâren matbaada çalışanların, *"ehl-i İslâm"*dan tedâriki husûsunda gösterdiği gayret pek fazla semereli olmamış ve kendi ifâdesiyle, *"bir destgâh takımından ziyâde amele yetiştirilememiştir"*[4]. Dolayısıyla, Matbaa Üsküdar'da kaldığı müddetce, özellikle işletmenin en önemli elemanlarından sayılan musahhihlerin, mürettip ve diğer işçilerin temini ve yetiştirilerek istihdâmı husûslarında devâmlı zorluk ve meşakkat söz konusu olmaya devâm edecektir. Şehirden fazlaca uzaklık, sapa bir mevki'de bulunma hâli, ulaşım zorlukları gibi unsurların da önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. İbrâhim Sâ'ib Efendi, bu gibi mahzûrların giderilmesini, ancak, Matbaa'nın *"İstanbul derûnunda münâsib bir mahalle nakl edilmesinde"* görmekteydi. Ayrıca, böyle bir taşınmanın Selimiyye Vakfı için de daha faydalı olacağı ve Matbaa'ya ayrılmış bulunan mahallin Sandalcı esnâfına daha yüksek bedel ile kirâlanabileceği ve vakfa daha fazla gelir temin edilebileceğini ifâde etmekteydi. İstanbul'da Matbaa için gözönünde, merkezî ve uygun bir yer de tesbit etmiş olan İbrâhim Efendi, bu yerin, *"Süleymâniyye civârında kâ'in müddet-i medîdeden beru mu'attal kalan Kapudan [İbrâhim] Paşa Hammâmı"* olabileceğini ve burasının, sahibinin ırzâsıyla, Darbhâne'den verilecek 20.000 kuruş ile satın alınabileceğini teklif ve ifâde etmekteydi. Bu mahallin tanzîm ve yeniden *"Berât"* isdârı ile, *"san'at-ı tab'ü temsîlin icrâsı için"* kullanıma elverişli bir hâle getirilmesinden sonra, *"teşeyyüh etmiş musahhih ve talebe ve sâ'ir ehl-i İslâm hademe"* tedarik edilerek, zorlukların giderilmesi ve gereken kitapların en az masrafla en çok sayıda bastırılmasının çaresine bakılabileceğini ileri süren İbrâhim Sâ'ib Efendi'nin bu takrîri ve istid'âsı üzerine, kuyûddan lâzımesi ihrâc ile iktizâsı Darbhâne-i âmire Nâzırı'ndan sorulmuştur. Verilen cevap, Matbaa'nın Üsküdar'a taşınmasından evvel bir ara ve kısa bir müddet için *"Kapalu Fırın nâm mahalde"* mekân tuttuğu, ancak burasının *"vüs'atı olmadığından"* Üsküdar'a nakl olunduğu, Matbaa'nın Üsküdar'da faaliyet göstermesinin de zorluklarının belli ve açık olduğundan, İbrâhim Sâ'ib Efendi'nin inhâsı doğrultusunda tekrar

---

1 *MMD*, s. 377.

2 *MMD*, s. 380. Tarih: 16.M.1239/22.10.1823.

3 *BOA. HH.* 37985 ve 37985-A; *Şânîzâde Tarihi*, IV, 35, 121, 128-129, 140 vd. Ayrıca seyrüsefâyin kontrolü ile ilgili tedbirler için bkz. Beydilli, *"Karadeniz'in Kapalılığı"*, 696, 712.

4 *MMD*, s. 380. Matbaa'da çalışan gayrımüslimlerin kimliklerini tesbit edememekle beraber bunlardan birinin, 20.8.1820'de Ermeni Patrikhânesi'nin basılması olayında rol oynayan Bagdasar ismindeki bir usta olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda bkz. Beydilli. *II Mahmûd Devrinde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilisesi'nin Tanınması*, s. 7.

İstanbul'a taşınmasının uygun olacağının Sadrazam [Silahdâr Ali Paşa][1] tarafından da onaylandığı i'lâm edilmiştir. Mesele, II. Mahmûd'a aksettirildiğinde, *"Defterdâr'dan işbu takrîrinde inhâ ve i'lâm olunduğu üzere tanzîmine ibtidâr oluna"*, emrini hâvî Hattı sâdır olmuş olduğundan, Kaptan Paşa Hammâmı'nın alınması kesinleşmiş ve burasının Tab'hâne hâline getirilmesi için gerekli düzenlemelere sarf edilmek üzere, İbrâhim Sâ'ib Efendi'ye iki senede ve iki taksit hâlinde geri ödenmek şartıyla Darbhâne'den 20.000 kuruş borç verilmiştir (16.M.1239/ 22.9.1823)[2].

Aradan altı ay kadar bir zaman geçtiğinde, yeni Tab'hâne mahallinin taşınmaya hazır bir hâle getirilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Nisan 1824)[3]. Bu amacla, daha önce Üsküdar Tab'hânesi'nde mevcûd olan âlât ve edevât ve bazı kitapların dökümü çıkartılarak, *"Defter"* edilmesi iktizâ etmiştir. Bu işe nezâret etmek üzere Başmuhâsebe'den bir kâtip vazifelendirilmiş, Tab'hâne Emîni İbrâhim Sâ'ib Efendi tarafından da Hacı Hâşim Efendi görevlendirilmiştir. Bu iki zât ve onlara iltihâk eden diğer *"erbâb-ı vukûf"* bir arada olarak, mevcûdu teker teker gözden geçirmiş ve kaydetmişlerdir (9.12.1823). Bunlardan yeni Tab'hâne'ye nakl olunacak, kullanılır hâldeki malzemeler için ayrı bir *"Defter"* tutulmuş; diğer taşınmaya değmeyecek derecede *"köhne ve isti'mâle gayr-ı sâlîh"* olanlar için de ayrı bir *"Defter"* tanzîm edilmiştir. Bunların dışında, kayıtlarda mevcûd ve Mühib Efendi'nin zimmetinde görülen, ancak *"telef"* edilmiş olduğu belirtilen bir mıkdâr kitap ve bazı eşya ve alet, ayrı bir yerde *"Defter"* edilmiştir[4]. Mühib Efendi'ye vaktiyle teslim edilmiş olan kitaplar[5] ve bunlara ilâve edilen bazı alet ve eşyaların, hangi sebebden ötürü *"telef"* olduğu açıklanmamakla beraber, bunların değerleri olarak hesaplanan mıkdâr ve zimmeti olan meblağ, Mühib Efendi'nin *"emekdârlığına hürmeten ve veresesine merhameten zimmet-i mîriyyesinin cümleten kaydı terkîn olunmak bâbında Hatt-ı Hümâyûn sâdır olmağa"*, herhangi birşey taleb edilmemek üzere avfa uğramış ve zimmet kayıtları iptal edilmiştir[6]. Diğer eşyalar içinde köhne ve kullanılmaya elverişli olmayanlar -ki bunlar genelde Müteferrika bakıyyesi olarak vaktiyle Râşid Efendi'den alınanlar ağırlıklı alet ve edevâttır- satılmak üzere Üsküdar Tab'hânesi'nde bırakılmıştır[7]. İşe yarayanları hâvî olarak, birinci defterde mukayyed olanlar ise, yeni Tab'hâne'ye nakl edilmişlerdir (7.6.1824)[8].

---

1 9.RA.1239/13.11.1823 tarihinde azl edilmiştir. Matbaanın İstanbul'a taşınma ve yeni yerinde yerleşip, işletmeye açılması çalışmaları, daha önce Reisülküttaplığı sırasında (1221 Şa'ban/Ekim-Kasım 1806-19.CA.1222/25.7.1807) Matbaa işleri ile ilgilendiğini gördüğümüz (bkz. s. 138) Mehmed Gâlib Paşa'nın sadaretinde (1823-14. 9. 1824) gerçekleşmiştir.

2 *MMD*, s. 380. Bu işlemle ilgili olarak "*Sûret*" verilen yerler: Darbhâne-i âmire, Selimiyye Vakfı, Tab'hâne Emîni.

3 *MMD*, s. 382-383.

4 *MMD*, s. 381.

5 *MMD*, s. 375.

6 *MMD*, s. 381.

7 *MMD*, s. 283, *MMD*, s. 381-382.

8 *MMD*, s. 381-382. Bkz. *Vesikalar*

Mühib Efendi'ye devr edilenler*		
	Cild	kuruş
Behâ-i kütüb-i Lehcetü'l-lugât	486	9088,24
Behâ-i kütüb eşkâlli	12	144
Behâ-i kütüb-i Voban	3	25
Ber-muceb-i defter-i müfredât devr ü teslim olunan	501	9257,24
tab'hâne takımı		16601
		25858,24
Muhib Efendi'nin emekdârlığına hürmeten ve veresesine merhameten zimmet-i mîrîyyesinin cemîleten kaydı terkîn olunmak bâbında Hatt-ı hümâyûn sudûr etmekle zîrde mastûr tekmîl kütübün kaydı terkîn ve defterden fürû-nihâde olunmağa işbu mahalle dahi işâret olunmuştur.		

Mühib Efendi'nin telef ettikleri**			
		Adet	Cild
1	Nuhâs üzerine resimleri mahkûk üç nev' Goban kitâblarının levhaları	7	
2	Kitâb-ı Goban		3
3	Lehçetü'l-lugat		486
4	Frengîü'l-lugat		12
5	Frengîü'l-ibâre eşkâlli kütüb-ı muhtelife	9	
6	İngilterekârî sagîr eğe	7	
Yekûn		23	501

Kullanım dışı kaldıkları için satılacak olanlar***		
Parça Nr.	Alet ve edevât ismi	Adet
1	Köhne takım	2
2	Harita destgâhı ma'a takım	1
3	Atîk destgâh	1
4	Hurûf sandıkları	16
5	Seng-i mermer	2
6	Atîk destgâh burmaları	3
7	Tavşânkârî mükemmel harita destgâhı	2
8	Tavşânkârî sofra	2
9	Dolap	4
10	Tavşânkârî firengî hurûfât ve vaz' içün kebîr tertîb destgâhı	1
11	Tahta sandık	2
12	Kebîr resim tahtası	1
Yekûn		37

* *MMD.* Nr. 7917, s. 375. Tarih: 31. 11. 1817.
** *MMD,* Nr. 7917, s. 381. Tarih: 2. 4. 1824.
*** *MMD,* Nr. 7917, s. 283.

İstanbul'a nakl edilecek olanlar			
Reisü'l-küttâb müteveffâ Râşid Efendi'nin Dârü't-tıbâ' re'isi olarak müteveffâ Abdurrahman Efendi'ye 7500 kuruş behâ takdîriyle teslîm bulunan*			
Parça No.	**Alet ve Edevât İsmi**	**Aded**	**Açıklama**
1	Basma destgâh	1	
2	Kâğıd vaz' olunacak çekmeli destgâh	2	
3	Demir mengeneli hurûf pîştahtası	1	
4	Tavşankârî ceviz destgâh	1	
5	Sahâ'if demirleri	15	
6	Tavşankârî çekmeli ayaklı destgâh	2	
7	Âbâkavâlıb	196	
8	Ümmühât kavâlıb	369	
9	Kavâlıb hurûfları ısağasçün pirinç hurûf forma	1	
10	Forma takımı	1	
11	Şimşîr mengene	1	
12	İngilterekârî sekiz vidalı mengene	2	
13	.... kurşun. Kıyye	15	
14	Mürekkeb i'mâliçün seng-ı mermer havan	1	
15	Destgâh takımları, 3 kebîr, 3 sağîr	6	
16	Şimşîr muşta	2	
17	Kâğıd ıslâhiçün demir tokmak	1	
18	Çift	4	
19	Sağîr örs	2	
20	Kâğıd ıslâhiçün demir ütü	1	
21	Kebîr eğe	4	
22	Demir kurşun tapesi, 1 cedid, 3 köhne	4	
23	İngilterekârî demir gönye	1	
24	Vasat pergâr	1	
25	Vasat matkab	1	
26	Mikrâs	2	
27	Sağîr hâdde	1	
28	Sağîr pirinç gönye	1	
29	Terâzi	1	
30	Pirinç kumpas	1	
31	Mengene-i mastara	4000	
32	Keser	1	
33	Çekiç	1	
34	Atîk kefgir	1	
35	Çatal demir	1	
36	Ağaç lokma	510	
37	Demir yelpaze	2	

* *MMD*, Nr. 7917, s. 381-382. Bu şekilde bir başlık atılmış olmakla beraber, bu listede vaktiyle Râşid Efendi'den alınanların (krş, s. 122-124) dışında bu vakte kadar (1824) yapılmış ve edinilmiş olan bütün diğer alet ve edevât da yer almaktadır.

38	Sahifeleriçün kurşun halkası	4	
39	Ağaç sahifeleri	2	
40	Pirinç mastara	4	
41	Destgâh kâğıdlarıçün seng-i mermer	5	
42	Kâğıd basmak içün seng	–	
43	Kâğıd ıslâhıçün seng-i mermer	1	
44	Hurûf sürmek için	1	
45	Besmele-i şerîf ve Hatt-ı Hümâyûn ve Fermân-ı Alî ve esmâ-i kütüb ve sâire resimleri mahkûk ecnâs-ı şimşîr kavâlıb	38	
46	Nuhâs üzerine resimleri mahkûk üç nev' Gobârı kitapların levhâları	41	
47	Efrenckârî sâde nuhâs levhâları. Kebîr 1, vasat 9, sağîr 19	29	
48	Demir mürekkeb tapesi	1	
49	Kebîr ve sağîr	15	
50	1212 senesinde inşâ olunan envâ'-ı hurûfatın âbâ ve ümmühât ve ısağa olan hurûfâtın kurşun destgâhları ve sâ'iresi âbâ ta'bîr olunur hurûfâtın sulu ve cilâlı çelikleri: Çelik	203	
51	Hendeseye dâ'ir (inşâ olunan kezâlık âbâ çelikleri)	48	Cem'ân
52	Kebîr ve sagîr üç nev'-i erkâmı (ın âbâ çelikleri)	30	346
53	(müceddeden inşâ olunan) sinî hurûfât (ın âbâ çelikleri)	65	
54	(müceddeden inşâ olunan hurûfâtın) Âbâ ta'bîr olunur nüshaları	421	
55	Hendeseye dâ'ir (inşâ olunan kezâlik ümmühât nüshaları)	83	Cem'ân
56	Kebîr ve sagîr üç nev'-i (erkâmın ümmühât nüshaları)	30	613
57	(müceddeden inşâ olunan) sinî hurûfât (ın ümmühât nüshaları)	79	
58	Hurûfât forması	3	
59	Erkâm forması	2	
60	Tûlânî forması	1	
61	Od taşından Ocak	1	
62	Tavşankârî mükemmel basma destgâhı	2	
63	Tavşankârî mükemmel mürekkeb ve destgâhı	1	
64	Erkâm tertîbhânesi	8	
65	Çekmeli sahâ'if mengeneleri	15	
66	Destgâhdan sahâ'if def' içün tahta	10	
67	Efrençkârî hasırlı sandalye	1	
68	Tüccârkârî çâr-kûşe iskemliye	2	
69	Hurûfât ısağa olunmuş kurşun 300 vukıyye, 239 vukıyye Türkî	539	
70	Kitâb sahifeleri içün ağaç mücellid cendere	2	
71	Frengîü'l-ibâre eşkâlli kebîr ve sagîr nuhâs levhaları, müressem 33, sâire 3	36	
72	Atlas haritaların takımları	75	
73	Portolan ta'bîr olunur......müte'allik harita levhaların nüshaları: Akdeniz 4, Marmara 1, Karadeniz 1	6	
74	Kebîr nuhâs, kazgan	1	
75	Kazgan	1	
76	Mizân tahtaları, kebîr 1, sagîr 2	3	

77	Nuhâs kısaç	82	
78	Üç nev' olarak i'mâl olunan nuhâs levhaları	38	
79	Mükemmel basma destgâhı. 1 kavâlıb	3	
80	Demir mürekkeb tapesi	2	
81	Demir çift	2	
82	....	2	
83	Çekmeli sahâ'if tahtaları	15	
84	....	2	
85	.... ikişer kanadlı dolab	1	
86	Bağlı harita. Ordu mahalli 1, asker tertîbi 1	2	
87	Tûlânî hurûf forması	1	
88	.... tertîbhânesi. 66 göz	5	
89	Merhûme Hatice Sultan hazretlerinin hediye olarak irsâl buyurdukları tam çalar sâ'at	1	
90	Tüccârkârî Avrupa kıt'asının nuhâs kebîr levhaları	9	
91	İngilterekârî demir	1	
92	Tavşankârî mükemmel basma destgâhı	2	
93	Demir kumpas	1	
94	Nuhâs kısaç	7	
95	Hurûfât ve kurşun	236	
96	Harekeli kavâlıb-i ümmühât. 39, 16, hendeye dâ'ir 16, 15	86	
97	Harekeli çelik kavâlıb. Hendese 8	27	
98	Kebîr ve sağîr sulu ...... çelik	17	
99	Hareke forması	1	
100	Yazuhânesi	2	
101	Müteveffâ Münib Efendi'nin ma'rifetiyle Tab'hâne(de) tab'ü temsil edüp, Tabhâne-i şâhâneye irâd kaydolunan nuhâs üzerine isimleri mahkûk Mir'âtü'l-ebdân ve Miyârü'l-ettiba levhaları	56	
102	Cânib-i mîrîden mübaya'a ile Tabhâne-i şâhâneye irâd kayd olunan İngilterekârî mükemmel basma destgâh	1	
103	Arapoğlu Bogos ma'rifetiyle ta'lik hattı hurûfâtıçün hakk olunan nuhâs hurûfâtın cümlesi cânîb-i mîrîden te'diye ile Tabhâne-i mezkûreye irâd kayd olunan, çelik 419, kalıb 816	1235	

Tab'hâne Riyâseti	
İsim	Riyâset müddeti
Müderris Abdurrahman Efendi	26.2.1797 - 1802-1807
Sâbık Defteremîni vekili Salihzâde Seyyîd Hüseyin Beyefendi	02.12.1807 - 19.11.1808
Hâcegân'dan Maraşlı Ali ve Doğancılar İmâmı Hâfız Mehmed Emîn Efendiler	19.11.1808 - 26.11.1817
Abdurrahim Mühib Efendi	26.11.1817 - 18.8.1821
Hâcegân'dan Cebehâne Nâzırı İbrâhim Sâ'ib Efendi	1821 - 1832

MATBAANIN KISA KRONOLOJİ

1727-1745	İbrâhim Müteferrika
1747	Kadı İbrâhim ve Kadı Ahmet
1196 (1781/82)	İbrâhim Efendi halilesinden Müteferrika bakiyyesinin Râşid Efendi tarafından satın alınması
22. 9. 1794	Nizâm-ı Hıfz-ı resm-i Kılâ'-ı Serhâdât ve Harita
6.3.1797	Mübâya'a-i Kütüb, Zabt ü Rabt-ı Nizâm-ı Mühendishâne ve Nizâm-ı sâ'ire bâ-Hatt-ı Hümâyûn
Şubat 1797	Râşid Efendi elindeki Müteferrika bakıyyesi Basmahâne Takımının devletce satın alınması. Matbaa'nın mîrî işletme olarak Mühendishâne'de faaliyete geçmesi
25.2.1797	Müderris Abdurrahman Efendi'nin Riyâseti ve Berât verilmesi
23.12.1798	Fransız Elçiliği Matbaası'nın alınması
28.5.1800	Matbaanın tertîb-i ma'âş ve amele ve sâ'ir nizâmının yapılması
1802	İstanbul'da Kanalu Fırın'da bir başka yere geçici olarak taşınması
1802	Üsküdar'da Harem İskelesi arkasına, Selimiyye'ye taşınması ve bir sermâye tahsisi ile maktû'ân işletilmesi
13.12.1802 - 1807	Abdurrahman Efendi'ye yeni Berât'ı verilerek tekrar riyâsete ta'yîni. Matbaaya *"Tekel"* hakkının tanınması
1806	Matbaa, daha III. Selim'in son saltanat senesinde ihmâle uğramış olarak mu'attal ve metrûk bir hâle düşer
1.12.1807 - 19.11.1808	Sâbık Defteremîni Vekili Sâlihzâde Seyyîd Hüseyin Beyefendi'nin kısa süren matbaa riyâseti
17 Kasım 1808	Matbaa, Yeniçeri isyanlarında yangından hasar görür ve yağma edilir
19.11.1808-26.11.1817	Hâcegân-ı Divân-ı Hümâyûn'dan Ali ve Doğancılar İmâmı Hâfız Mehmed Emîn Efendiler'e Matbaa'nın işletmesi *"maktû'ân"* havâle edilir
1814	Matbaa'nın İstanbul tarafına, Tersâne'deki Havz-ı Kebîr ittisâlindeki Ta'lîmhâne'ye nakli gündeme gelir
26.11.1817-18.8.1821	Rûznâmce-i evvel Abdurrahim Mühib Efendi'nin Riyâseti
1821 - 1832	Hâcegân'dan Cebehâne-i âmire Nâzırı İbrâhim Sâ'ib Efendi'nin Matbaa riyâsetine getirilmesi
7 Haziran 1824	Matbaa'nın tekrar İstanbul tarafına, Kaptan İbrâhim Paşa Hamamı'na (Süleymaniyye, şimdiki İstanbul Üniversitesi Kütb.) taşınması*
15.8.1831	Bursa Mütesellimi sâbık Dergâh-ı âlî Kapucubaşılarından Musa Ağa'nın *"Tab'hâne-i Âmire"* civârındaki konağı 100 bin kuruşa satın alınarak (15. 8. 1831) *"Gazetehâne"* hâline getirilmesi**
1248/1832/33	*"Tab'hâne-i Âmire"*nin *"Vekâyi' hâne-i Âmire"* ile merbûten idâre edilmeye başlanması. Riyâsetine Es'ad Efendi'nin, *"Takvîm-i Vekâyi'hâne-i Âmire ve Tab'hâne-i Ma'mûre Nâzırı"* ünvânıyla tayini***

* Matbaanın Üsküdar (Harem)'dan İstanbul tarafına taşınması konu ile ilgili mevcûd tüm literatür ve ansiklopedi maddelerinde dâimâ 1831 senesi olarak gösterilmiştir. Bu yanlışlığın, herhâlde aynı sene neşr edilmeye başlanan *"Takvîm-i Vekâyi"*'den ötürü ve matbaanın gazete çıkartmak için taşınmış olduğu zannının uyanmış olması nedeniyle oluştuğu akla gelmektedir. Matbaanın 1824'de taşındığı bu çalışmamızın ortaya çıkarttığı bir önemli husûs olmakla beraber; *Lütfi Tarihi*'nde bu noktaya dâir yer alan küçük bir kaydın mevcûdiyeti de, eserin yakın zamanlara kadar yazma, dolayısıyla kullanılmasının külfetli olmasından ötürü, gözden kaçmıştır. Bu husûsta Lütfi'de verilen bilgi şöyledir: *"Üsküdar'da birçok âsâr-ı mü'ellefe tab'ü temsîl olundu. Mu'ahharan firdevs-âşiyân Sultan Mahmûd Hân-ı sânî zemânında Vak'a-i Hayriyye'den mukaddem bâlâda mezkûr câmi'-i şerîf ittisâlinde Kapudân Paşa Hamâmı nâmıyla ma'rûf hamâm-ı mesdûd matba'a hey'etine konularak, Üsküdar Matba'ası edevâtı oraya nakl ile Dârü't-tıbâ'ati'l-âmire ittihâz kılındı..."* (*Lütfi Tarihi*, X, 110). Bu durumda Üsküdar Matbaası'nda basılan kitapları gösteren bütün listelerin de yeniden tanzim edilmesi icâb etmektedir Zirâ, 1824'den sonra basılanların basım yeri artık Üsküdar Matbaası değildir. Tashihe muhtaç böyle bir liste için bkz. Kabacalı, *Kitap Tarihi*, s. 81-91.

** *BOA. MMD.* Nr. 8257, s. 12, 5.RA.1247/10.8.1831.

*** *BOA. MMD.* Nr. 8257, s. 60 ve 61.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜHENDİSHÂNE MATBAASI'NDA BASILAN BAZI ESERLER

MÜHENDİSHÂNE MATBAASI'NDA BASILAN BAZI ESERLER

TABLEAU DES NOUVEAUX RÉGLEMENS DE L'EMPIRE OTTOMAN

1797 Senesinde hazır hâle getirilerek açılan Hasköy'deki Mühendishâne Tab'hânesi'nde basılan önemli eserlerin başında şüphesiz, kitap basma san'atımızın da parlak örneklerinden birini teşkil etmekte olan, Mahmûd Râ'if Efendi'nin, *"Nizâm-ı Cedîd"* hareketini ve icrââtini yabancılara tanıtma amacını güden ma'rûf, *Tableau des Nouveaux Réglemens de l'Empire Ottoman* (1798) ünvânlı Fransızca ve gravürlü eseri gelmektedir[1]. Kayıtlarda müellif ismi zikredilmeksizin, *"Firengîü'l-ibâre, eşkâlli"* olarak tavsif edilmekte olan bu eserden yalnızca 200 adet basılmış olup, içinde küçük ve büyük boylarda olmak üzere 36 adet gravür yer almaktadır. Bu 36 adet gravür, eserde, birkaçı aynı sahifede olarak yer almış olduğundan 27 levha halinde görülmektedir. Bu gibi eserlerin gravürleri bakır (*"nuhâs"*) yapraklar üzerine hakk edilmekteydi. Bu iş için kezzâp (*"Tîz-âb"*) kullanılmaktaydı. Bakır levhalar önce bakırcı esnâfına döğdürülür ve bu iş için *"hâlis"* bakır kullanılmasına dikkat edilirdi. Bakırlar Darbhâne'den tedarik ile[2] mîrî fiyâtı râyiciyle satın alınırdı. İyice döğülerek, Battâl Kâğıdı, İstanbul Kâğıdı ve Nemnika Kâğıdı inceliğine getirilen levhalar[3] üzerine, ressâm gravür ustaları istenilen resmi hakk ederlerdi. Bakır sahifeler üzerindeki resimler ve şekiller arzu edildiğinde patiska bezi üzerine yapıştırılmış Âbâdî Kâğıd'a basdırılırdı. Nitekim, Tab'hâne reisi müderris Abdurrahman Efendi tarafından basıma hazırlanan, Beğlikci Mahmûd Râ'if Efendi'nin Danvil'in *Atlas*'ından tercüme ve tevsi' ettiği[4], Avrupa-Asya-Afrika ve Amerika kıt'alarından müteşekkil iki *"kürre"* içinde dört parça harita, bu şekilde Patiska bezi üzerine yapıştırılmış Âbâdî kâğıda bastırılmış ve çerçeveleterek, önceleri Enderûn-ı Hümâyûn'da daha sonraları Üsküdar Tab'hânesi'nde muhafaza edilmiş, nihâyet Mühendishâne Kütüphânesi'ne konulmuştur[5]. Gravür ustaları genelde, adına sıkca rastladığımız Frenk ressâm Likar gibi Müslüman olmayanlardan oluşmakta olduğu zannedilmekle beraber, özellikle *Atlas-ı Kebîr* tercümesi basımında değineceğimiz üzere, emeği geçen çok sayıda Müslüman ressâmın varlığını tesbit edebilmekteyiz.

---

[1] Bu ma'rûf eserin, *"Türk dilini yabancılara öğretmek ve memleketimizi tanıtmak amacı ile yazılmış Fransızca kitap"* olarak nitelendirilmiş olması (bkz. Jale Baysal, *Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar)*, en az eserin, H. Hatemi ve A. Terzioğlu tarafından yapılan yeni neşri kadar şaşırtıcıdır *(Osmanlı İmparatorluğunda Yeni Nizâmlar Cedveli)*. Büyük bir zafiyyet içinde olan bu neşrin tanıtımı için şimdilik bkz. Turgut Kut, *Bir Tıpkı Basım Üzerine*. Mahmûd Râ'if'in bu eserinin *"gravürleri eksik olmayan"* yeni bir tıpkı basımı, eserin şimdiye kadar bilinmeyen özgün Osmanlıca/Türkçe yazma aslı ile birlikte yayıma hazırlanmaktadır. Mahmûd Râ'if'in ölüm tarihini 1808 olarak gösteren ve eserini 1797'de Üsküdar Matbaasi'nda bastıran B. Lewis'deki kayıtlar da tashihe muhtacdır. Bkz. *The Muslim Discovery*, s. 133.

[2] Meselâ, *"Büyük Atlas"* ve resim tab'ı ve sahife şekilleri yapmak için Darbhâne'den *"400 vukiyye a'lâ bakır"* verilmesi hakkında bkz. *BOA. CM.* 50703, tarih: 25.RA.1216/5.8.1801; veya *"iki vukiyye verilmesi"* talebi için bkz. *BOA. CM* 6760, tarih: 21.SA.1215/14.7.1800.

[3] *BOA. CM* 6760.

[4] *BOA. HH* 1681.

[5] *MMD*, s. 299. Kezâ, Abdurrahman Efendi'nin halefine devrettiği, *"beş kıt'a musavver kürre-i semâ ve dört kıt'a kürre-i arz"*, cem'an 15 parça nuhâs levhalar için bkz. *MMD*, s. 300.

Mahmûd Râ'if Efendi'nin 1798'de Hasköy'deki Mühendishâne Tab'hânesi'nde basılan, *"Firengîi' Libâre, eşkâlli"* eserinin, *"bi'l-ciimle"* masrafı dökümü şu şekilde gösterilmiştir[1]:

Gravürler İçin	
Nuhâs sahife. Kebîr ve sağîr. Adet: 36	225 kurus
Nuhâs sahifelerinin usta ücreti	240 kurus
Sahifelerin cilâsma verilen	200 kuruş
18 Mâh zarfında nuhâs sahifeleri ressâmlarına verilen mâhiyye	1376 kurus
Toplam	2041 kuruş
Metin için	
Mürettip Karabet'e verilen mâhiyye ile ücret-i tibâ'iyye	750 kuruş
200 cild kitaba Telhîs Kâğıdı behâsı	215 kurus
Şem'i asel ve revgan-ı bezir ve mesârifât-ı müteferrika ve sâ'ire	100 kuruş
Beher adeti 3 kuruştan Mücellid maasrafı	600 kuruş
Toplam	1665 kuruş
Genel Yekün: 2041 + 1665 = 3706 kuruş	

Bu döküme göre, eserin 36 parça tutan gravürleri için alınan bakıra 225, bunların bakırcı esnâfında döğdürülmesi işine, yani *"ücret-i üstâdiyye"* olarak 240 kuruş ödenmiş olup, cem'ân yapılan 2041 kuruşluk sarfiyyât; eserin metin kısımlarına, mürettip ücreti, kâğıd masrafı, beher adeti 3 kuruşa gelen mücellid masrafları vs. için ödenen 1665 kuruş ile kıyâs edildiğinde, gravürler için daha fazla harcanmış olduğu ortaya çıkar[2]. Bu maliyyet hesabına göre, eserin tanesi 18.53 kuruşa gelmektedir. Basılan eserden beş cildi nümûne olarak Enderûn-ı Hümâyûn'a, beş cildi Bâbıâlî'ye takdim edilmiştir. 100 cilt Reisülküttap Âtıf Efendi'ye, 20 cildi İrâd-ı Cedîd Defterdârı ve Ta'lîmli Asker Nâzırı Mustafa Reşid Efendi'ye verilmiş, geriye kalan 70 cildi ise İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin emâneti olarak Abdurrahman Efendi'ye teslim edilmiş, dolayısıyla basım masrafı olan 3706 kuruş Abdurrahman Efendi'nin zimmetinden düşülerek, kendisine bu husûsla ilgili olarak bir *"Sûret"* verilmiştir[3]. Reisülküttap Âtıf Efendi'ye bu eserden 100 adet teslim edilmiş olması, eserin tanıtıcı mahiyyet ve niyeti taşıdığının yeni bir delili olsa gerektir. Âtıf Efendi, bunları herhalde yabancı devlet temsilcilerine dağıtmış olmalıdır. Nitekim, Seyyîd Mustafa'nın yine Fransızca ve aynı gayeye matûf olarak yazdığını bildiğimiz *"Risâle"*si, kendisine takdim edilen Avusturya İmparatoru I. Franz'ın memnûniyyetini ve takdirini mûcib olmuş[4], gerek *"Risâle"* ve gerekse Mahmûd Râ'if Efendi'nin bu eseri İstanbul'daki Prusya elçisi von Knobelsdorf tarafından Berlin'e gönderilmiştir[5]. Berlin'deki

---

1 *MMD*, s. 284.

2 Eserdeki gravürlerin, bir yanlış anlama sonucu olarak kendisine *"ressâmlık"* yakıştırılan Mahmûd Râ'if tarafından yapılmış olduğu görüşü tashihe muhtacdır (Bkz. Maden, *"Grafik Sanatı"*, V, 76; buradan naklen Kabacalı, *Kitap Tarihi*, s. 73. Bu yargıyı kaynak göstermeden aynen benimseyen, Hatemi-Terzioğlu, *Yeni Nizamların Cedveli*, s. XXI). O devrin yaklaşımıyla *"resim"*i, "plân" olarak algılamak icâb eder. (Bu husûs için bkz. C.Orhonlu, *"Şehir Minarları"*, s. 12) Mahmûd Râ'if bir *"planograf"*tır (Schlechta-Wssehrd, *Die Revolutionen*, s. 83). Ancak zannedildiği anlamda bir *"ressâm"* değildir Sözü edildiği gibi Mahmûd Râ'if, *"Rodos'un bir resmini"* değil, fethinde hâzır bulunduğu Rodos Kalesi'nin bir plânını yapmış ve takdim etmiştir. Dolayısıyla, kendisini, bu becerisinden ötürü ve eserindeki gravürleri bizzât resmettiği yakıştırması ile, *"Türk grafik tarihinin ilk üyelerinden"* (Bkz. Maden, *aynı yer*) saymak, tarihî gerçeğe uymamaktadır. Ayrıca, eserin gravürlerini çizen *"ressâmlara"* 18 ay için toplam 1376 kuruş ödendiğini belgelemiş bulunmaktayız. Dolayısıyla *"resimler"* zaten kendisi tarafından yapılmış değildir!

3 *MMD*, s. 442. Burada da genel basım masrafı sehven 3176 kuruş olarak gösterilmiştir.

4 *TSMA*, E-9320/36. Seyyîd Mustafa ve Risâlesi hakkında bkz. Beydilli, *"Seyyîd Mustafa"*.

5 Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, VII, 323-324.

Osmanlı Elçisi Mehmed Es'ad Efendi'nin de eserden bir nüshayı Almancaya tercüme etmek üzere J. H. von Menu'ya hediye etmiş olduğu anlaşılmaktadır[1].

Bu eserin Fransızcasının bizzât Mahmûd Râ'if Efendi'nin elinden çıktığını söylemek, aşağıda yapacağımız açıklamalar doğrultusunda mümkün değildir. Zirâ, eserin Fransızca metninde yer alan şu ifâdeler böyle bir yargıda bulunulmasını haklı kılmaktadır. Bahriye'de yapılan düzenlemeler ile ilgili olarak verilen malûmât, eserin Osmanlıca/Türkçe özgün metninde *"Nizâm-ı Tersâne-i âmire"* ve Fransızca metinde *"Reglement pour l'Amirauté"* başlığı altında olup, tamamını *Nuri Tarihi*'nde takib edeceğimiz bu konudaki *Kanûnnâme*'nin -eserde yer alan bütün diğerleri gibi- bir özetidir. Burada gemilere verilen yeni düzenlemeler anlatılırken, özellikle gemilerde mürettebâtın yemek pişirmek için istedikleri yerlerde ve geminin her tarafında nasıl *Maltız Ocakları* yakıp, yemekleri pişirdikleri ve bu yüzden gemi güvertelerinin, düzensizce yerleştirilen sâir malzeme ve eşyalar yanında bir de bu ocaklar sebebiyle nasıl karışık bir duruma büründüğü sergilenmekte ve hattâ bu kargaşa arasında topların dahi gerektiğinde hemen kullanılamaz bir hâlde oldukları vurgulanmaktadır. Bu kısmı önce Hatemi-Terzioğlu tercümesinde takib edelim: "... Bununla beraber, her yıl denize açılan gemilerimizin köprü üst güvertesi fıçılarla, kasalarla ve diğer ıvır zıvırla o kadar dolu oluyordu ki, bunları düzene koyup, topu kullanmak en az iki saat alıyordu. Ayrıca tayfaların erzakı altı ayda bir verilip, kendilerine teslim edildiğinden, bazen *Maltalı esirler*, geminin otuz kırk yerinde ateş yakarak yemek yaparlardı"[2]. Aynı kısmın Fransızca metni: "Cependant nos Vaisseaux qui sortaient tous les ans avoient leur Tillac et leur Pont tellement encombrés de barils d'eau, de caisses at d'autres embarras, qu'il falloit au moins deux heures pour les dégager et pouvoir se servir du Canon. En outre, comme l'Etat fournissoit aux Équipages des vivres pour six mois et qu'on les leur donnait á euxmênes pour les garder, *les Esclaves Maltois* établissoint par-tout des cuisines de sorte qu'ill avoit de feu dans trente ou quarante endroits d'une Vaisseau"[3]. Fransızcaya tamamen sadık kalan Almanca metinde de özellikle üzerinde duracağımız cümlelerde herhangi bir farklılık yoktur: "... Da überdies der Staat der Equipage auf ein halbes Jahr Lebensmittel mitgab, und ein jeder Einzelne vom Schiffvolk seinen Theil zur eigenen Verwahrung erhielt; so hatten *die Maltheser Sclaven* überall Küchen angelegt, und es brannten oft 30 bis 40 Feuer zugleich auf dem Schiffe"[4]. Eserin elimizdeki Osmanlıca/Türkçe özgün metninde ise bu kısım şöyledir: "... Ve beher sene seferber olan Donanmâ-yı Hümâyûn güverte ve top anbârları ki tamâm-ı esbâb-ı harbden olan top ve edevât-ı sâ'irenin cümbüşgâhıdır. Ve neferât dahi top anbârı ve güvertede ârâm eylediklerinden, işbu iki mahal kesîrü'l-aded su varulları ve kumanya sandıkları ve sâ'ir envâ'-ı tecemmülât ile meşhûn olması bir sûrete varmış idi ki, topların tahrîk ü i'mâli bir iki sâ'at çalışmağla tahliyesine mevkûf olup, derûn-ı sefînede mîrîden verilen altı aylık kumanyalarını yanlarına alup, derûn-ı sefînede köşe ve bucakda *Maltız Ocakları*'nda âteş yakup, ta'âm tabh eylemeleriyle, bir gemide otuz kırk yerde âteş yanmak mahzûru âşikâr olmağla..."[5]. Bu özetin kaynağı ve mesnedi olan *Kanûnnâme*'nin bizzât kendisi ise şöyledir: "... Cânib-i mîrîden verilen zahirelerini müte'ehhil olanlar evlerine bırakup, bî-kâr olanlar dahi tabhı lâzımesinden olan revgan-ı sâde ve sâ'ireyi tedârüke adem-i kudretinden fürûht edüp, müddet-i seferinde kuru peksimed ile geçindikleri ve hastalık müstevlî oldukda sefînede köşe bucakda *Maltız Ocakları*'nda âteş yakup, ta'âm tabh etmekle, kiminde rahat ve kiminde zillet ü mihnet derkâr olduğundan başka bir gemide 30-40 yerde âteş yakmak mahzûr-ı küllî iken..."[6].

---

[1] Bkz. Eserin Almanca tercümesinde, mütercimin önsözü, s. 3-4.
[2] Hatemi-Terzioğlu, *Türkçe tercüme*, s. 27.
[3] *Fransızca metin*, s. 44.
[4] J. H. von Menu'nun *Almanca tercümesi*, s. 66-67.
[5] *Osmanlıca-Türkçe özgün metin*, s. 24.
[6] *Nuri Tarihi*, v. 96b. Aynı kanûnnâmeyi veren Vâsıf, bu kelimeyi *"Malta ocakları"* olarak kaydetmiştir. Bkz. *Vâsıf Tarihi*, 5981, v. 69b.

Görüldüğü gibi, *Kanûnnâme* ve onu özetleyen eserin Osmanlıca/Türkçe özgün metni, gemilerde yemek pişirmek için orada-burada yakılan ve mahzûrlarının giderilmesine çalışılacak olan *Maltız Ocakları*'ndan söz etmektedir. Fransızca ve ona bağlı Almanca metinde ise *Maltalı Esirlerin* yaktıkları ocaklardan bahsedilmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla, eseri Fransızca'ya tercüme eden *"Maltız"* kelimesinin içinden çıkamamıştır. Lugat manâsıyla *"Maltalı" (Maltais)* demek olan bu kelimenin ayrıca hep bildiğimiz, mangala benzer, içinde ateş yakılan bir cins ocak anlamına da geldiği kavranamadığından, mütercim kelimeyi *"Maltalı Esirler"* haline getirerek ve kendince bir açıklayıcı yorumda bulunarak tercüme etmiş olmalıdır. Dolayısıyla *"Maltız Ocağı"* yerine, ocakların *"Maltalı Esirler" (Les Esclaves Maltois)* tarafından yakılması cümlesi ortaya çıkmıştır. Şimdi, Osmanlıca/Türkçe özgün metni Mahmûd Râ'if'e ait olan bu eserin, Fransızca tercümesinde böyle bir yanlışlığa nasıl düşülebilmiştir? Eserin Fransızcasını üstlenen, *"Maltız"*ın ne olduğunu pek kestiremeyen bir kimse olmalıdır. Dolayısıyla, eserin Fransızcası bizzât Mahmûd Râ'if'in elinden çıkmış olsaydı, Osmanlıca/Türkçe özgün metninde *"Maltız Ocağı"*ndan söz ederken, Fransızca yazarken bunu *"Maltalı Esirler"* haline getirmez idi. Bu önemli tesbit, Fransızca metnin Mahmûd Râ'if Efendi elinden çıkmaması gerektiğini yeterince göstermektedir. Mahmûd Râ'if'in diğer bir eseri olan *"İcâletü'l-coğrafiyye"*sini de Yakovaki Efendi'ye vererek Türkçe'ye tercüme ettirdiğini bilmekteyiz[1]. Dolayısıyla, yoğun devlet hizmeti meşguliyetinden vaktiyle Fransızca yazdığı Coğrafya eserini bizzât kendisi Türkçe'ye çevirmeye vakit bulumayan Mahmûd Râ'if Efendi'nin, bu sefer de aynı şekilde Türkçe tertîb ettiği bu eserini, Fransızca olarak yazmaya vakit bulamadığım ve eserini, çevresinde bu gibi işleri yapabilecek birisine havâle ettiğini düşünmek pek yanlış olmaz. Üstelik, Yakovaki Efendi'nin Türkçesinin de zayıf olduğu, yaptığı Coğrafya tercümesinin Vâsıf Efendi ve bizzât Mahmûd Râ'if Efendi tarafından gözden geçirilerek, tashîh edildiğini de bilmekteyiz[2]. Bu durumda, Türkçedeki zafiyyeti hasebiyle Yakovaki Efendi'nin elinden çıkacak ve Osmanlıca özgün metninden de anlaşılacağı üzere, hem de ağır bir Türkçe'ye dayanmak zorunda kalınarak yapılacak Fransızca tercümenin, tesbit ettiğimiz anlamdaki bir hata ile gerçek mütercimini de ele vermesi düşüncesi zayıf bir varsayım olarak addedilemez. Hülasa, mütercimi kim olursa olsun, her halükârda *"Maltız"* kelimesi *"Maltalı Esirler"* hâline getirildiğine göre, bunun anadili Türkçe olan Mahmûd Râ'if Efendi tarafından yapılması söz konusu olacak bir hata olmadığı ve bu tesbitten hareketle, eserin Fransızca metninin Mahmûd Râ'if Efendi elinden çıkmamasının icâb ettiğini -başkaca delile ihtiyac duymayarak- söyleyebiliriz.

Bununla beraber konuya arşiv belgeleriyle kesin bir açıklık getirebilmek de mümkün olabilmiştir. Eserin mütercime havâle edilerek tercüme edilmiş olduğu, elimizdeki üçü müsvedde halinde olan dört adet *"Takrîr-i âlî"*den anlaşılmaktadır.[3] Eserin hazırlanış şekli ile de ilgili bilgiler vermesinden ötürü, bu takrirlerin muhtevalarını burada incelemek istemekteyiz:

1)"*Ma'lûm-ı hümâyûnları buyurulduğu üzere tab' ve terceme ettirilen nizâmâttan kusûr kalan mâddelerin dahi [Levend Çiftliği Mu'allem Askeri ile Kılâ'-ı seb'a, Bahr-ı siyâh Boğazı'nda vaki' Kılâ'-ı Seb'a ve Erba'a Nizâmâtı dahi terceme ve tab' ettirilmek üzere]*[4] *müsveddesi kaleme aldırılup, manzûr-ı hümâyûnları buyurulmak içün ma'rûz-ı huzûr-ı mülûkâneleri kılındı. Nizâmât-ı mezkûre*

---

[1] Bkz. *İcâletü'l-coğrafiyye*, s. 2.

[2] Bkz. *İcâletü'l-coğrafiyye*, s. 2.

[3] Bunlar için bkz. *BOA.HH.* 58988, tarihi: 9.RA.1213/21.8.1798; *HH.* 58992, tarihi: 13.RA.1213/25.8.1798. *HH.* 59019, tarihi: 27.R.1213/8.10.1798 ve *HH.*1457. Fotokopileri için bzk. *Vesikalar*.

[4] Köşeli parantez içine aldıklarımız, müsvedde üzerinde yapılan tashihler sebebiyle üstleri çizilmiş olan kelimelerdir. Muhtevayı takviyye ettiklerinden burada da aynen göstermeyi tercih ettik. Sözü edilen bu üç nizâmnâme, yani, "Levent çiftliği Mu'allem Askeri" ve Karadeniz Boğazı çıkışında yer alan "Kılâ'-ı seb'a" ve "Kılâ'-ı erba'a", bir "Mukaddime" ve bir "Hâtime" dışında onbeş adet "Nizâmnâme"den oluştuğunu bildiğimiz eserin son üç nizâmnâmesini teşkil eder. Bkz. *"Reglement pour les sept Châteaux situés à l'Embouchure de la mer Noire"*, *"Reglement pour les quatre Châteaux situés dans le Canal de la Mer Noire"* ve *"Reglement pour le Corps disciplíné à l'Europeenne de Lévénd Tchiftlik"*.

olmak üzere müsvedde-i mezkûrede muharrer olan mevâd ile hitâme bulduğuna binâen Hâtime'si dahi tahrîr olunmuş olmağla, [bununla onbeş aded Mevâdd-ı Nizâmiyye'yi ve bir Mukaddime ve bir Hâtime'yi müştemil olup, tekmîl olmağla, işbu müsvedde dahi manzûr-ı hümâyûnları buyuruldukda, bu vechle çıkarılup, tab' ettirileceği] manzûr-ı hümâyûnları buyuruldukdan sonra, bunlar dahi terceme ve tab' ettirilüp, cümlesi bir mücellede sebt ü terkîm ve yine huzûr-ı âlîlerine takdîm olunacağı muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukda [ol bâbda] emr ü fermân ".[1]

2) *"Ma'lûm-ı hümâyûnlar [olduğu üzere tersîm] buyurulduğu üzere terceme ve tab' ettirilmekte olan ba'zı nizâmât-ı Devlet-i aliyye'den bu def'a dahi Tersâne-i amîre Nizâmı'na dâ'ir*[2] *[bir kıt'a müsvedde kaleme alınup] kaleme alınan bir kıt'a müsvedde ile Donanma-yı Hümâyûn kalyonlarının resm-i kadîm ve cedîd [lerine konulmuş olan kalyonlar resimleriyle]*[3] *eşkâlleri manzûr-ı mülûkâneleri buyurulmak içün ma'rûz-ı huzûr-ı hümâyûnları kılınmağla, işbu Tersâne-i amîre Nizâmı dahi [kaleme alındığı vechle tab' ve yanlarına dahi resm-i mezkûr dahi] terceme ve tab' birle eşkâli mezkûre dahi mahallerine tersîm ettirileceği muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukda emr ü fermân "*[4]

3) *"Ma'lûm-ı hümâyûnları buyurulduğu üzere tab' olunacak nizâmât [-ı devlet-i aliyyelerine dâ'ir ba'zı mevâd bundan akdem huzûr-ı hümâyûnlarına ba'de'l-arz terceme ve ol vechle tab' ettirilmiş olduğundan başka nizâmât-ı mezkûreden ba'zıları dahi kaleme alınup, bu def'a kaleme alınup terceme ve tersîm olundukdan sonra] mâddelerinden müsveddeleri manzûr-ı âlîleri buyurulup, terceme ve tab' ettirilenlerden mâ'adâ ba'zı husûsâtın dahi müsveddeleri bu def'a kaleme alınup, arz buyuruldukdan sonra terceme ve tab' ettirileceğinden başka hazır olunan müsveddelerde münderic olduğu vechle Top ve Humbara'ya dâ'ir [ve işbu nizâm furû'âtından olan] ba'zı eşkâllerin dahi hazır olan resimleri*[5] *kezâlik manzûr-ı şâhâneleri buyurulmak içün takdîm olunmağla, tab'ında eşkâl-i mezkûre dahi mahallerine tersîm olunacağı [tab' ettirileceği manzûr ve gerek eşkâli mezkûre ve gerek bu def'a kaleme alınan nizâmât-ı mezkûre manzûr ve ma'lûm-ı hümâyûnları buyurulmak içün takdîm-i hâk-pâ-yı mülûkâneleri kılındığı] muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukda emr ü fermân "*[6]

4) *"Şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü, velî-i ni'metim Efendim, Pâdişâhım. Ma'lûm-ı hümâyûnları buyurulduğu üzere tab' ve terceme ettirilen nizâmâtdan kusûr kalan mâddelerin dahi müsveddesi kaleme aldırılup, manzûr-ı hümâyûnları buyurulmak içün ma'rûz-ı huzûr-ı mülûkâneleri kılındı. Nizâmât-ı mezkûre el-haletü-hazihi müsvedde-i mezkûrede muharrer olan mevâd ile hitâm bulduğuna binâ'en, hâtimesi dahi tahrîr olunmuş olmağla, manzûr-ı hümâyûnları buyuruldukdan sonra, bunlar dahi terceme ve tab' ettirilüp, cümlesi bir mücellede sebt ü terkîm ve yine huzûr-ı âlîlerine takdîm olunacağı muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukda, emr ü fermân şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü, velî-i ni'metim Efendim, Pâdişâhım hazretlerinindir.*[7]

---

1 *BOA.HH.* 59019

2 Tersâne Nizâmı" konusu Fransızca metinde *"Reglement pour l'Amirante "* başlığı altında 39-51 arası sahifelerde yer almaktadır.

3 Bu vesikada sözü edilen eski tarzdaki (*"resm-i kadîm"*) gemi gravürüne eserde, *"Vaisseau de ligne d'Ancienne Construction"* adı altında yer verilmiştir. Fransızca metinde yer alan *"Cedîd"* tarzda gemiler, mühendislerimizden Seyyîd Mustafa Hoca ("Büyük Seyyîd Mustafa"), Ahmed Hoca ve Çavuşoğlu Mustafa tarafından yapılmış olup, bunlar ve yapılan gemiler hakkında başka bir çalışmamamızda gereken bilgiler verilmiş bulunmaktadır. Bkz. Beydilli, *"Seyyîd Mustafa"*, s. 405-406. Krş. s. 33, n. 6.

4 *BOA. HH* 58992

5 Burada sözü edilen Fransızca metinde yer alan, *"Dessein de gros Canon avec son Chariot a l'ancienne" " Ancien Canon de campagne avec Chariot de voyage", "Plan et profil de gros Canon artificieux nouvellement invente, et Affût de voyage", "Canon Artificieux et Affût de voyage nouvellement inverte", "Plan et profil de Chariot du Munitions pour Canon nouvellement invente"* gibi eski ve yeni tiplerde çeşitli top ve toparabaları ve mühimmât nakliye arabaları resimleridir.

6 *BOA. HH.* 58988

7 *BOA. HH 1457* Bu vesika üzerindeki Hatt-ı Hümâyûn sûreti söyledir: *"Güzeldir, yazılsın ve resimleri dahi yapılsun".*

Yukarıdaki ilk vesikanın, eserin hazırlanışının son safhasını ve son durumu gösterdiği açıktır. Buradan, eserde onbeş "*Nizâmnâme*" ve bir "*Mukaddime* " ve bir "*Hâtime* " halinde yer alan yazıların tercüme işlerinin, bu vesikada sözü edilmekte olan son üç *Nizâmnâme* hariç olmak üzere, bitmiş olduğunu ve bu son üç *Nizâmnâme*'nin de tercüme işlerine başlanılmış bulunduğunu anlamaktayız. Gerekli resimlerin ise, ilgili nizâmnâmelerin yazılması ve Pâdişâh'a takdim edilerek, onaylanmaları ve mütercime havâle edilmesi aşamasından evvel, nerelere konulacağının belli olduğu görülmektedir. İlgi çekici diğer bir husûs, eserin parça parça kaleme alınmış olarak takdim edildiğine dâir verilen bilgilerdir. Bu durumda Türkçe metnin bir bütün halinde telif edilmemiş olduğu ve eserde yer alan nizâmnâmelerin peyderpey kaleme alınarak, bitenlerin huzura takdim edildiği, onaylananların hemen tercümeye verildikleri ve böylece biten bahislerin parça parça basıldıkları anlaşılmaktadır."*Hâtime* " nin en sonunda yazıldığı bildirilmektedir. "*Mukaddime*"nin ise, eserin sonunda yer alacak üç nizâmnâmenin telifinin itmâmı ve tercümeye verilmesi aşamasından epey evvel kaleme alınmış olduğu kesindir. Zirâ, Mahmûd Râ'if Efendi, Fransızca metindeki "Mukaddime"yi (*Preface*), Gurre-i Muharrem 1213 (15 Haziran 1798) tarihli olarak kaydetmiştir. Yukarıda sunduğumuz bir numaralı vesikanın, 27 R.1213 (8.10.1798) tarihli olmasından hareketle, bu vesikada sözü geçen son üç nizâmnâmenin tercümesi, gravürlerinin itmâmı ile eserin tüm basım işlerinin 1798 senesinin sonuna kadar sarktığı anlaşılmaktadır. Eserin basım masraflarını gösterdiğimiz dökümde yer alan ve gravürleri hazırlayan ressâmlara ödenmiş bulunan 1376 kuruşun, 18 ay için ödenmiş olduğuna dâir yapılan açıklama, vesikalarda yer alan tarihlemelerle uygunluk içindedir. Zirâ, Mühendishâne Matbaası'nın açılması, riyâsetine tayin edilen Müderris Abdurrahman Efendi'ye verilen "Berât" tarihinden hareket edecek olursak, 25.2.1797 tarihli olup, eserin hazırlanmasına, özellikle zaman alacak bir iş olduğu anlaşılan gravürlerinin hazırlanmasına hemen başlandığı varsayılsa bile, ressâmlara 18 ay süre ile maâş ödenmiş oldukları beyânından hareketle ve bunun başlangıcını da hemen berât veriliş tarihiyle hesaplayacak olsak dahi, 1798 senesinin Haziran ayına gelmiş oluruz. Ancak, matbaanın hazırlanması ve faaliyete geçmesi biraz zaman almıştır. Nitekim, "*Basmahâne Odası*"nın hazırlanmasının Nisan ayı içinde hâlâ devâm etmekte olduğuna işâret etmiş bulunmaktayız. Bu hazırlık faaliyetlerinin en az üç-dört aylık bir zaman aldığını hesaplayarak, 1797 senesi yaz başlarına kadar gelecek ve ressâmlara ödemelerin böylece başladığını varsayacak olursak, 18 aylık bir ödeme süresinden sonra, yukarıda zikrettiğimiz, eserin hazırlanışındaki en son durumu aksettiren, ilk vesikadaki Ekim 1798 tarihine gelinmiş olacağı açıktır. Hazırlanan Türkçe telifâtın ve dolayısıyla, akabinde başlanan tercüme ve resimlerin hazırlanmaları işlerinin ise, birlikde yürütülmesi gerekmektedir. Zira, elde metin olmadan, bunlara uygun resimlerin oluşması herhâlde mümkün değildir. Nitekim, takdim ettiğimiz son vesikada yer alan Hatt-ı Hümâyûn kaydında yer alan, "*güzeldir, yazılsun ve resimleri dahi yapılsun*" ifâdesi, resimlerin metinlerin yazılmasından sonra yapıldığına ve basıma hazırlandığına işaret etmektedir. Eserin, parça parça tercümeye verilmesi ve uygun resimlerle örneklenmesi ve hazırlanan parçaların peyderpey basımı, yapılan işin zamana yayılmış bir çalışma özelliğini taşıdığını göstermektedir. Bu durumda, ve özellikle 8 Ekim 1798 tarihli vesika ışığında, eserin "*Mukaddime*"sinde yer alan 15 Haziran 1798 tarihine rağmen, basım işlerinin, en iyi ihtimalle, 1798 senesinin sonuna doğru ancak sonuçlandırılmış olması icâb edeceği; hattâ, Ekim ayının ilk haftası sonunda Pâdişâh'a sunulan bu son üç bahsin, tercüme ve resimleriyle birlikte oluşan basım işlerinin, senenin son birbuçuk ayı içinde bitirilebilmesini pek mümkün görmediğimizden hareketle, eserin ikmâlinin 1799 senesine dahi sarkmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu neticeye göre, eserin ancak 1799 senesi ilk aylarında itmâm edilebilmiş olduğunu, hattâ, ciltlenmesinin de bu aylar içinde tamamlanmış olması gerektiği ve yukarıda belirttiğimiz üzere yine aynı sene içinde gereken yerlere ve ilgililere dağıtıldığını kabul etmek zorundayız.

Türkçe metinde yer alan "*maltız ocakları*" kelimesinin, Fransızca metinde "*Maltalı esirlerin yaktıkları ocaklar*" haline getirilmesi ile yapılan tercüme yanlışlığının, Mahmûd Râ'if Efendi tarafından nasıl farkedilmemiş olduğu suâline bir cevap aramak icâb ederse, vardığımız netice oldukca ilgi çekicidir. Yanlış tercüme edildiğini tesbit ettiğimiz bu kelimenin içinde yer aldığı,"*Tersâne-i amîre Nizâmı*" bahsinin müsveddeleri ve bu nizâmnâme ile basılacak olan gemi resimleri 25 Ağustos 1798 tarihli olarak Huzûr'a takdim edilerek, mütercime havâle edilmiştir. Eserin en uzun nizâmnâmesi olan bu parçanın, tercümesi sürerken, Mahmûd Râ'if Efendi'nin önemli bir vazife ile İstanbul'dan ayrılma hazırlığı içinde olduğu görülmektedir. Fransa'nın Mısır'a saldırması ile gelişen olaylar, 3 Eylül 1798'da Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya harb ilân etmesi ile sonuçlanmış[1] ve bu mücâdeleye İngiltere yanında müttefik olarak iştirâk edecek olan Rus filosu, daha bir ittifâk antlaşması oluşturulmadan ve 5 Eylül 1798'de İstanbul Boğazı'ndan içeri girmiştir.[2] Müşterek deniz kuvvetleri, 17 Ekim 1797 Campo Formia Antlaşması ile Fransa ve Avusturya arasında bölünen ve ortadan kaldırılan Venedik topraklarından, Fransa'nın eline geçen Korfu, Zanta, Ayamavra, İtaka, Cerigo gibi bazı adaların zabtı için yola çıktığında[3], Mahmûd Râ'if Efendi iyi Fransızca bildiğinden[4]"*ahvâl-i politika-i Avrupa'ya aşinâ olduğundan*" Osmanlı donanmasına "*Donanma Müsteşârı*" olarak atanmış[5] ve Kaptan Abdülkadir Paşa'ya terfik edilerek,"*Mora'ya i'zâm* " ve müttefik kumandanlarıyla görüşme ve yazışmaların sürdürülmesi işi ile tavzif edilmiştir. Mahmûd Râ'if Efendi, böylece Eylül sonuna doğru, artık donanma ile yoldadır. Çanakkale'den çıktıktan iki gün sonra, Andre Boğazı'na yaklaştıklarında lodos sebebiyle Eğriboz Adası yakınındaki İşkroz Adası limanına sığındıklarını yazdığı ve Bâbıâlî'ye yolladığı 12 Ekim 1798 tarihi ilk mektubunda, iki gün sonra donanmaya vâsıl olacağını bildirdiğine göre, İstanbul'dan Donanmanın hareketinden birkaç gün sonra yola çıkmış olduğu anlaşılmaktadır. 25.11.1798 tarihinde ise Korfu'dadır. Bâbıâlî'ye yollamış olduğu bu tür yazışmalardan hareketle, kendisinin faaliyetleri hakkında etraflı bilgiler edinebilmekteyiz[6]. Mahmûd Râ'if Efendi bu görevini, adaların ele geçirilmesi ve donanma harekâtının sona ermesine kadar sürdürür ve ancak, Haziran 1799 içinde tekrar İstanbul'a döner. Bu sebebden ötürü, eserinin bu son kısımlarının basılması aşamasında kendisi İstanbul'da bulunmamaktadır ve basım işlerini de takib edebilme ve dolayısıyla eserin bu son parçalarının tercümelerini de gözden geçirme imkânını bulamamış olduğu açıktır.

---

[1] Bkz. *Cevdet Tarihi*, VI, s. 354.

[2] Bkz. *Cevdet Tarihi*, VII, s. 4-5.

[3] İstanbul'dan Rus filosunun hareketi 19.9.1798, Osmanlı filosunun yola çıkışı, 20.9.1798. Bkz. *Cevdet Tarihi*, VII, s. 5.

[4] Kendisinin çok akıcı bir Fransızca konuştuğuna şahâdet edilmektedir. Bkz. W.Wittman, *The Travels in Turkey*, s.127.

[5] *Cevdet Tarihi*, VII, s. 6.

[6] Bütün bunlar için ayrıca, Mahmûd Râ'if Efendi hakkında hazırladığımız ve Türk Tarih Kurumu'nda basılmakta olan müstakil çalışmamıza bakınız.

42) 1793'de Londra'ya gönderilen ilk Osmanlı dâimî elçisi Yusuf Âgâh Efendi'nin *Sırkâtibi* ve Nizâm-ı Cedîd'i tanıtan Fransızca eserin (*Tableau des Nouveaux Reglemens de L'Empire Ottoman,* Mühendishâne Matbaası 1798) mü'ellifi Mahmûd Râ'if Efendi. (Faik Reşid Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*'nden). Mahmûd Râ'if Efendi Nizâm-ı Cedîd devrinin önde gelen isimlerinden olup, 1800-1805 yılları arasında Réisülküttâblık yapmış, 25 Mayıs 1807'de isyan eden Boğaz Yamakları tarafından öldürülmüştür. Kendisi ve söz konusu edilen eseri ile ilgili olarak meslekdaşım İlhan Şahin ile birlikte hazıladığımız müstakil bir çalışma TTK tarafından basılmaktadır.

TABLEAU
DES
NOUVEAUX REGLEMENS
DE
L'EMPIRE OTTOMAN,

Composé par MAHMOUD RAYF ÈFÈNDI,
ci-devant Secrétaire de l'Ambassade Impériale près
de la Cour d'Angleterre.

Imprimé dans la nouvelle Imprimerie du Génie,
sous la direction D'ABDURRAHMAN ÈFÈNDI
professeur de Géometrie et d'Algébre.

A CONSTANTINOPLE.

1798.

43) Mahmûd Râ'if Efendi'nin Nizâm-ı Cedîd'i tanıtan ve Mühendishâne Matbaası'nda basılan Fransızca eseri. İlk sahife.

Darstellung
der
neuesten Verordnungen
im
türkischen Reiche,
von
Mahmud Reif Effendi,
ehemaligem kaiserlichen Gesandschafts-Sekretär am englischen Hofe.

Aus dem Französischen übersetzt
und
mit Anmerkungen begleitet
von
J. H. von Menu,
Königl. Preuss. Hauptmann am Berliner Kadettencorps

Mit drei Kupfertafeln.

Berlin, 1802.
In der Himburgischen Buchhandlung.

44) Mahmûd Râ'if Efendi'nin Nizâm-ı Cedîd'i tanıtan Fransızca eserinin J. H. von Menu tarafından yapılan Almanca tercümesi: *Darstellung der neuesten verordnungen im türkischen Reiche* . Berlin 1802. İlk sahife.

مقدمه

45) Mahmûd Râ'if Efendi'nin *Nizâm-ı Cedîd* 'i tanıtan Fransızca eserinin şimdiye kadar bilinmeyen Türkçe yazma özgün nüshası. İlk sahife. Bu yazmanın tam metni, Mahmûd Râ'if Efendi ve eseri ile ilgili olarak hazırlamış olduğumuz ve TTK tarafından basılmakta olan müstakil çalışmada aynen verilmektedir.

جالس اورنك سلطنت شاهى اولان شوكتلو افندمزك زمان دولتلرنده دخى اوده
همت والانهمت شاهانه‌لرى بر عينده كالشمس فى السما اولدى

خاتمه

اشبو بالاده مذكور نظامات ملكيه‌دن اون بش عدد نظاماتى بو جريده‌يه
ثبت وتحرير ايتديكم معلوم اكرم شهرياريلرى ودقايق وحقايقيله تحرير ايتمك لازم كلسه
هر برى بر مجلد كتاب اولمغه متحمل اوله‌جغندن بشقه خواصك معلومى اولان
حربيه شريفين خزينه‌سى ووظايف محدثه‌سى وبعض قيود اقلام نظاميه
وسائرلرى كبى بحمده تعالى زمان عدالت نشان شاهانه‌ده منصه پيراى
ظهور اولان نظامات وروابط ملكيه‌نك حدود باباشا ولما معلوم عموم
بيانى خارج دائره امكاندر بنا بر اين بر مجموعه * القطره تنبئ عن الغدير
بو وجهله بر مقدارى انتراب وتحريرا استصواب كرده عبد فقير اولدى
جناب مفيض الخير والجود وجود باهر الجود همايونلرينى سرير
سلطنت وپادشاهيده برقرار ايدوب بوندن بويله دخى جلوه نماى مرآت
شهود اولور نيجه نيجه امر عالم پسند شاهانه‌لرى ضبط وتحريريله بو مجموعه
بنده‌لرى دخى مظهر سرور ناممدود ايده آمين بالنبى الامين

46) Sözü edilen Türkçe yazma özgün nüshanın son sahifesi.

47) Mahmûd Râ'if Efendi'nin *Atlas-ı Kebîr* 'e ilâve edilen *İcâletü'l-coğrafiyye* ünvânlı eserinin *Fihrist* sahifesi. Üsküdar Matbaası, 1803.

[illegible]

48) *İcâletü'l-coğrafiyye* ünvânlı eserinin *Mukaddime* sahifesi.

49) Mahmûd Râ'if Efendi'nin *Nizâm-ı Cedîd* 'i tanıtan eserinin Fransızca metninin kendi elinden çıkmadığını ve mütercime havâle edilmiş olduğunu mübeyyin üç adet *Takrîr-i âlî* müsveddeleri.

پادشاهم

كوزلدر يازلسون
و رسملري دخي ياپلسون

شوكتلو كرامتلو مهابتلو قدرتلو ولي نعمتم افندم

معلوم همايونلري بيورلديغي اوزره طبع و ترجمه ايتديرلن نظامات قصوردن مادۀ اولى دخي مسوده سي قلمه آلديرلوب منظور همايونلري
بيورلمق ايچون معروض حضور ملوكانه لري قلنديغي نظامات مذكوره الحالة هذه مسودۀ مذكوره ده محرر اولان مواد ايله ختام بولديغنه بنا
خاتمه سي دخي تحرير اولنوب اولمغله منظور همايونلري بيورلدقدنصكره بونلر دخي ترجمه و طبع ايتديرلوب جمله سي بر مجلده ثبت و رقم و تنيه حضور
عالي لرينه تقديم اولنه جغي معاط علم عالي لري بيورلدقده امر و فرمان شوكتلو كرامتلو مهابتلو قدرتلو ولي نعمتم افندم پادشاهم حضرتلرينكدر

50) Mahmûd Ra'if Efendi'nin *Nizâm-ı Cedîd* ile ilgili eserinin tercümeye verilmiş olduğuna dâir Takrîr-i âlî sûreti. Takrîrin üst kısmındaki mâ'il kayıt III. Selim'e aittir: "*Güzeldir, yazılsın ve resimleri dahi yapılsın*".

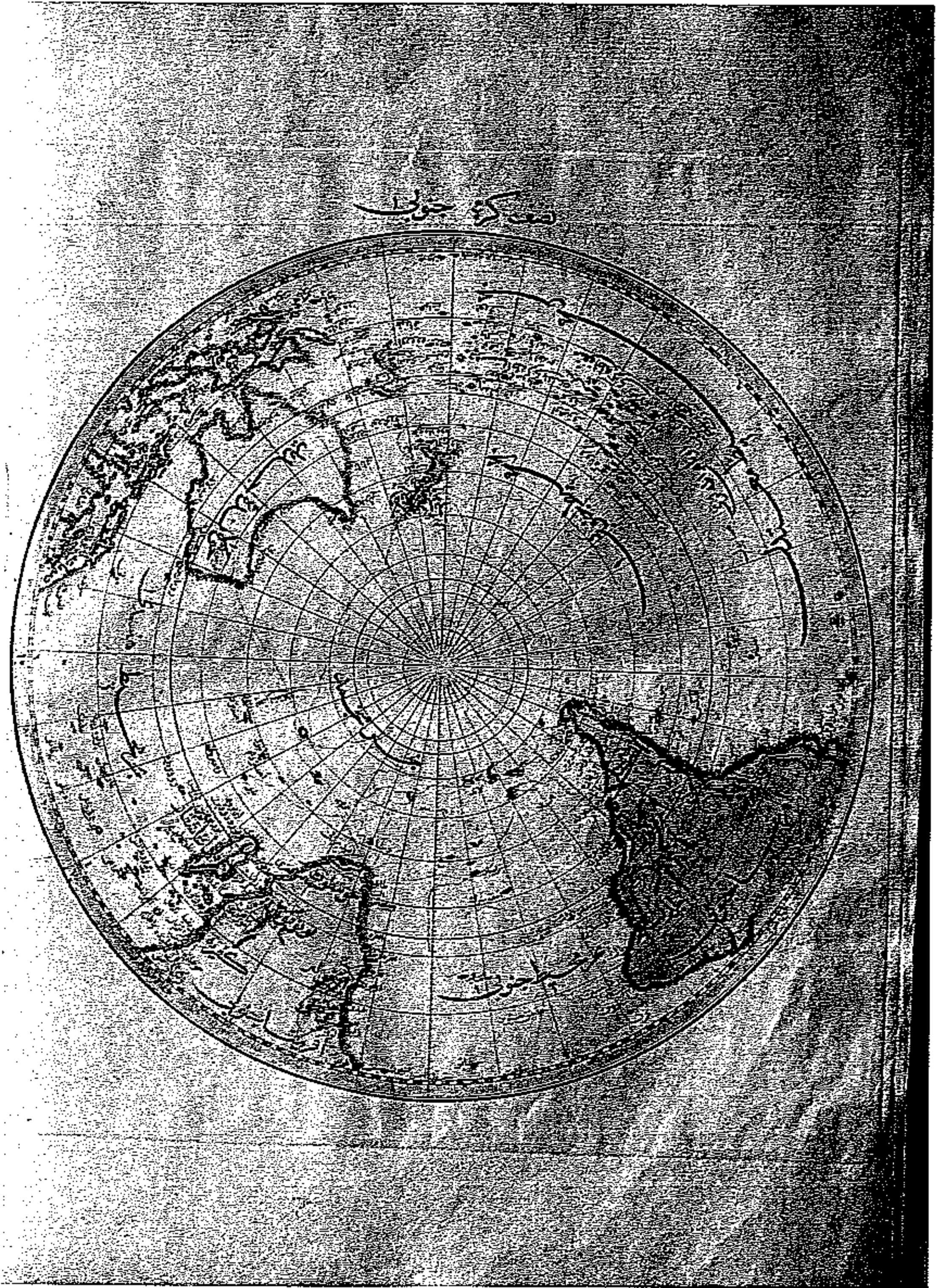
I. "Cedid Atlas Tercemesi".
Atlas-ı Kebîr tercümesinin ilk sahifesi.

II. Atlas-ı Kebîr'den Asya Kıtası. Anadolu ve Türk illerini gösteren kısım.

III. Atlas-ı Kebîr'den Kuzey Yarımküresi.

IV. Atlas-ı Kebîr'den Güney Yarımküresi.

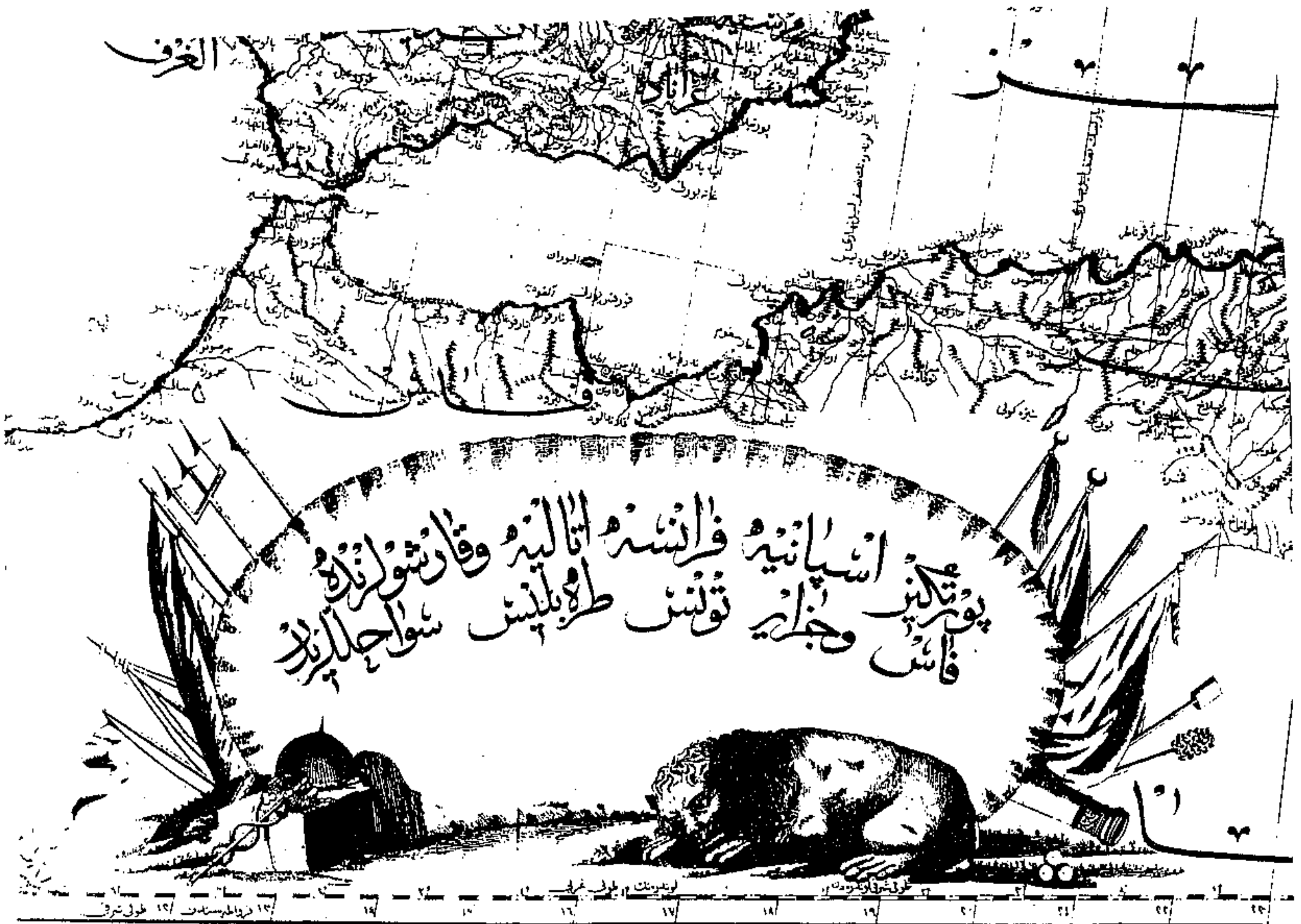

V. Atlas-ı Kebîr'den burçlar.

VI. Atlas-ı Kebîr'den burçlar.

VII. Atlas-ı Kebîr'den Fransa haritasından alt köşe süslemesi ve logosu.

VIII. Atlas-ı Kebîr'den Cebel-i Tarık Boğazı.

ATLAS-I KEBÎR

Üsküdar Tab'hânesi'nde basılan en pahalı ve san'at değeri en yüksek eser, muhakkakki aynı zamanda bir *"prestij basımı"* olarak da yorumlanması gerekecek olan, Mahmûd Râ'if Efendi'nin *İcâletü'l-coğrafiyye* isimli eserine bir ek olarak ilâve edilen *Atlas-ı Kebîr* tercümesidir. Mahmûd Râ'if Efendi, bilindiği gibi bu eserini Londra'da, burada açılan ilk dâimî elçilik hizmetine tayin edilen Yusuf Agâh Efendi'nin *"Sır Kâtibi"*[1] olarak bulunduğu sırada ve Fransızca olarak kaleme almıştır. Eser, çağının Coğrafya sahasındaki en son ve yeni bilgilerini içermemekte ve artık terk edilmiş olan eski görüşler doğrultusunda, arzın âlemin merkezi olduğunu kabul etmekte olan Ptolemaios sistemi üzerine istinâd etmektedir[2]. Eser, Viyana Maslahatgüzârı Yakovaki Efendi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş, bu tercüme bizzât müellif ve Vâsıf Efendi tarafından gözden geçirilmiştir. *"İngilterekârî Atlas-ı Kebîr"*e gelince, bunun da hangi Atlas esas alınarak hazırlandığı, dolayısıyla hangi Atlas'dan tercüme edildiğine dâir bir kayıt yoksa da, müellifinin William Faden olduğuna Hammer işaret etmektedir[3]. Ancak, bunda da bazı yer isimlerinin doğru okunmamış olduğuna dikkat çekilmektedir[4]. O sıralarda Reisülküttap olan (1800-1805) Mahmûd Râ'if Efendi'nin Coğrafya'sı, işte bu Atlas'a bir *"mukaddime"* ve bir *"şerh"* gibi düşünülmüş olduğundan, Coğrafya eserinin basdırılması ile, *"Atlas'ın da bunun zeyline rabt edilmesi"*, bizzât III. Selim tarafından uygun görülmüştür. Pâdişâh, bu konuda duyduğu memnûniyyeti şu satırlarda dile getirmiştir: *"Tab'olunan şerhden gayet haz eyledim. Pek güzel olmuş. Resimler ile beraber cilt olunup, Atlas şeklinde kitap olsun, ya'nî sâ'ir nüshaları dahi bana arz olunan gibi olsun. Aferin Re'is Efendi'ye. Esnâ-yı gavâ'ilde yine bu makûle şeylere himmet eyliyor. Berhudâr olsun"*[5].

50 adet gibi çok mahdûd bir sayıda basılan bu büyük eser için 14.034,5 kuruş gibi önemli bir harcama göze alınmıştır. Oysa, eserin eskimiş bilgi düzeyi ve *"İcâletü'l-coğrafiyye"* tesmiyesinin işâret ettiği gibi bir *"el kitabı"* olma vasfının aksine, pratik kullanma imkânı olmayan, battâl boyda ve geniş çevre ve kitle ihtiyâcını ve istifâdesini hedeflemeyen, çok pahalı bir basım olması; bu eserin, gerekliliğinden ve bir ihtiyâca cevap vermeyi amaçlamasından ziyâde, masraflı bir prestij basımı olma özelliği taşıdığını açığa vurmaktadır. Bununla beraber, bu basım ile Mahmûd Râ'if Efendi'nin 1798'de Fransızca olarak basılan diğer eseri, gerek gravürlerinin mükemmelliği ve san'atkârâne resmedilmiş olmaları, gerekse hurûfât, dizgi ve sahife düzeni yönlerinden kitap basma san'atının kısa zamanda Avrupa ayârında bir atılım ile en iyi örnekleri verebilecek bir hâle gelmiş olmasını göstermesi bakımından ayrı önem taşımaktadır. Zirâ, D'Ohsson (Muradcan Tosunyan), *Tableau Général de l'Empire Ottoman* ünvânlı meşhur eserini İstanbul'da basdırma imkânını bulamadığından, 1784'de, o büyük eseri için senelerdir topladığı malzemeleri de beraberinde alarak, Paris'e gitmiş ve eserinin gravürlerini orada hazırlamış olarak, basım işini tamamlamıştır[6]. Kezâ, yine Mahmûd Râ'if Efendi'nin, yukarıda değindiğimiz Danvil Atlası'ndan tercüme ve tevsi' eylediği bir parçası Avrupa-Asya-Afrika ve diğer parçası Amerika kıt'asını gösteren, *"frengîden terceme eylediği iki kıt'a kebîr kürre haritaları"*nın kalıpları İstanbul'da çıkartılamadığından, Viyana'ya yollanarak, orada hazırlanmış ve gönderilen nümûnelerin beğeni bulması üzerine, kalıpları İstanbul'a getirilerek, Tab'hâne'de basdırılması cihetine gidilmiştir[7]. Hülâsa, belki de bu prestij basım ile güdülmek istenen gaye, on kü-

---

[1] Kuran, *İkamet Elçileri*, s. 15.
[2] Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, s. 210.
[3] Hammer, *GOR*, VII, 558.
[4] Adıvar, *İlim*, s. 210-211.
[5] *BOA. HH* 12436.
[6] Beydilli, *"D'Ohsson"*, s. 215.
[7] *BOA. HH.* 5004.

sür sene kadar sonra kitap basma san'atında erişilen bu teknik ve kalite üstünlüğünün ve mükemmelliğin nümâyişkârâne bir şekilde sergilenmek istenmesidir. Neticede, bu gibi gravür ve harita işlerinin artık mükemmel bir şekilde hazırlanarak, rahatlıkla basılmakta olduğu görülmektedir. Nitekim, *"Tersâne-i âmire Mühendishânesi"*nde (Mühendishâne-i Bahrî) kullanılmak üzere *"Portolan"* ta'bîr olunur, Akdeniz, Karadeniz ve Marmara Denizi haritaları Tab'hâne'de bakır sahifeler üzerine resm ve hakk edilerek bastırılmıştır (1.7.1801)[1]. *Atlas-ı Kebîr Tercümesi*'nin, 14.034,5 kuruş genel masraf ve maliyet hesabı üzerinden beher nüshasının 280,68 kuruşa geldiği görülmektedir, ki senelik geliri 2000 kuruş üzerinden ayda 166,5 kuruş kadar bir maâşı olan Darü't-tıbâ'a Reisi Müderris-i kirâm Abdurrahman Efendi'nin, yüksek sayılan maâşına kıyâsen dahi, bu eserin çok pahalı olduğu anlaşılır. Eserin birim maliyet fiyâtı, aşağıda dökümü verilecek olan san'atkârlara ödenen maâşlar ile mukayese edildiğinde, ayda 100 kuruş ile en yüksek ücreti alan Frenk ressâm Likar ve 30 kuruş ile en düşük ücreti almakta olan ressâm İbrâhim için olduğu kadar, Tab'hâne'de eserin basımı ve dizimi işinde çalışan işçilerin aldıkları aylıklarla kıyâslandığında da, 60 kuruş alan Başmusahhih veya 45 kuruş alan Başmürettibin ellerinden, ancak seyredebilecekleri bir eser çıkmış olduğu daha belirgin bir şekilde görülür. Daha önceki bölümde örneklemesini yaptığımız Mühendishâne'de çalışan hoca ve halife ve şâgirdânın ellerine geçen -bazen geçmeyen- maâşlarıyla bir mukayeseye gidilecek olursa, durumun bunlar için de seyirlik olduğu anlaşılır. Basımı 1803 senesi Ağustos'unda nihâyete ermiş bulunan eserin Atlas levhalarının resmedilmesi işine daha 1801 senesi Nisan'ında başlanmış olduğu, aşağıdaki dökümden de takib edilebileceği gibi, ressâmlara yapılan ödemelerin başlangıç tarihlerinden hareketle tesbit edilebilmektedir. Bu durumda, eserin basım hazırlıklarının, dolayısıyla Atlas'ın resim işlerinin, Tab'hâne henüz Hasköy'de iken başlanmış olduğu neticesine varmak gerekecektir. Eserin, tercümesi Resmî Mustafa Ağa tarafından yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Çok sayıda Müslüman san'atkârın resim işlerinde istihdâm edilmiş olması ayrıca ilgi çekici bir tesbit olup, zamanında da övünç kaynağı olduğu ve takdirle karşılandığı anlaşılmaktadır[2]. Frenk ressâm Likar ve zimmî Masis yanında, altı adet Müslüman ressâm ve bir Müzehhip çalıştırılmıştır, ki bunların isimleri, kaçar ay çalışmış oldukları ve aldıkları ücretler, verdiğimiz dökümde yer almaktadır. Basılan 50 cildin altı adeti Enderûn-ı Hümâyûn'a, bir kıt'ası Sadrıazam Yusuf Ziyâ Paşa'ya takdim edilmiş olup, bir adet Sadrıazam'a ve iki adet Pâdişâh'a sunulmak üzere üç adet *"erkân"* nüshasının basıldığı anlaşılmaktadır. Bunlar için daha özel bir kâğıdın kullanıldığı ve bu iş için fazladan 60 kuruş ödenmiş olduğu tesbit edilmektedir. Eserin, iki adedi Mühendishâne'ye konulmuş, geriye kalan 41 adeti ise *"Basmahâne'de hıfz"* olunmak üzere alıkonulmuştur[3]. Basma masrafları olarak sarf edilen meblağ İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nden verilmiş olduğundan, alıkonulan nüshaların İrâd-ı Cedîd malı addolunmasına ve pey der-pey satıldıkça behâsının İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ne teslim edilmesi husûsuna, İrâd-ı Cedîd Defterdârı Elhâc İbrâhim Reşid Efendi'nin takrîren inhâsı üzerine Rikâb'dan, *"mucebince tanzîm oluna"* Hatt'ının sâdır olması üzerine karar verilmiş ve İbrâhim Reşid Efendi ve Abdurrahman Efendi'ye ayrı ayrı *"ilmühâber"*'i verilmiştir. Basım masraflarına mahsûben daha evvel, 29.2.1803 tarihinde yapılmış bulunan[4] 5000 kuruşluk ön ödeme, genel masraf yekûnu olan 14.034,5 kuruşdan düşülerek, geriye kalan 9034 kuruşun da ödenmesi tahakkuk etmiş ve böylece hesâplar tasfiye edilmiştir[5]. Yapılan ödemelerin genel dökümü şöyledir[6]:

---

[1] *BOA. CM.* 688.

[2] Behîc Efendi, *Sevânihü'l-Levâyih*, v. 37b-38a.

[3] *MMD*, s. 441. Tarih: 10.CA.1218/28.8.1803; kezâ, bkz. *MMD*, 10442. s. 104. Tarih: 7.R.1223/2.6.1808. Abdurrahman Efendi'nin hesaplarının tasfiyesi ile ilgili işlemler.

[4] *MMD*, s. 309.

[5] Bu hesaplar, Abdurrahman Efendi'nin riyâsetten ayrılmasından sonra zimmetinin tasfiyesi münâsebetiyle yapılan işlemlerde tekrarlanmıştır. Bkz. *MMD*, 10442, s. 104. Tarihi: 7.R.1223/3.6.1808.

[6] *MMD*, s. 442. Tarih: 23.CA.1218/10.9.1803 ve s. 441. Tarih: 12.SA.1218/3.6.1803.

İngilterekârî Kebîr Atlas Tercemesi'ne olunan mesârifât ve ücret-i amele-i Tibâ'iyyesinin defteridir: 12.SA.1218/3.6.1803		
Darbhâne-i âmire'den sahâ'if içün alınan nuhâs	400	kuruş
Atlas resmi içün nuhâs-ı mezkûreden döğdürülen sahâ'if ücreti	503	kuruş
Sahâ'if-i merkûmenin eğeci ücreti, maktû'ân	370	kuruş
Dolab-ı kebîr kurgan behâ	91	kuruş
Sahâ'if-i merkûmeye cilâcı ücreti, maktû'ân	370	kuruş
Toplam	1734	kuruş
Eğe kızâğı ve çelik kalemi, ma'a kabza	50	kuruş
Atlas-ı mezkûrun resmi ihrâc içün kebîr âbâdî kâğıd	32	kuruş
İnce Felemenk kâğıdı	24	kuruş
Şem'i asel	17	kuruş
Toplam	1857	kuruş
Revgan mesârifi	15	kuruş
Tîzâb tahtası, kebîr, bir adet	15	kuruş
Tavşânkârî resim tahtası, altı adet	30	kuruş
Toplam	1917	kuruş
Hammâliyye ve ücret-i kayık berâ-yı nuhâs ve sahâ'if-i nuhâs ve sâ'ire	25	kuruş
Genel Toplam	1942	kuruş

ÜCRET-İ AMELE

İsim	Tarih	Süre (ay)	Aylık (kuruş)	Yekün (kuruş)
Ressâm Likar'a mahiyye	Gu.Z.1215-Ga.M.1216/15.4.1801-12.6.1801	2	100	200
Def'aten mersûma mahiyye	Gu.SA.1216-Ga.RA.1217/13.6.1801-31.7.1802	13	150	2100
Def'aten mersûme mahiyye	Gu.R.1217-Ga.SA.1218/1.8.1802-20.6.1803	11	200	2200
				4500
Masis zimmîye mahiyye	Gu.Ş.1216-Ga.ZA.1218/7.12.1801-12.3.1801	8	60	480
Def'aten mersûma mahiyye	Gu.R.1217-Ga.SA.1218/1.8.1802-20.6.1803	11	80	880
Müzehhip Ârif Ağa'ya mahiyye	Gu.Z.1216-Ga.RA.1217/4.4.1802-31.7.1802	4	40	160
Def'aten merküma mahiyye	Gu.R.1217-Ga.SA.1218/1.8.1802-20.6.1803	11	60	660
				6680
Resim içün Mollâ Abdullah'a mahiyye	Gu.Z.1215-Ga.RA.1217/15.4.1801-31.7.1802	16	40	640
Resim içün Hasib Dede'ye mahiyye	Gu.Z.1215-Ga.Z.1216/15.4.1801-3.5.1802	13	40	520

İsim	Tarih	Süre (ay)	Aylık (kuruş)	Yekûn (kuruş)
Resim içün Mollâ Ahmed'e mahiyye	Gu.RA.1216-Ga.Ş.1216/12.7.1801-4.1.1802	6	40	240
Resim içün Mollâ Selim'e mahiyye	Gu.Z.1215-Ga.Ş.1216/15.4.1801-4.1.1802	9	40	360
				8440
Resim içün İbrâhim'e mahiyye	Gu.M.1216-Ga.Ş.1216/14.5.1801-4.1.1802	8	30	240
Resim içün Mes'ud'a mahiyye	Gu.SA.1216-Ga.B.1216/13.6.1801-6.12.1801	6	30	180
Resim içün Mollâ Abdullah'a mahiyye	Gu.R.1217-Ga.SA.1218/1.8.1802-20.6.1803	11	50	550
Terceme içün Resmî Mustafa Ağa'ya ale'l-hesâb	Gu.Z.1216-Ga.SA.1218/4.4.1802-20.6.1803	15		600
				10010

Elli cild Atlas tercümesinin tab'ına olan mesârif

Fiyatı mîrîsi 28 kuruşdan 4 top Battâl Kâğıdı	112
Aylığı 60 kuruşdan basmacı ustası Zakar zimmîye 3 aylık	180
Aylığı 40 kuruşdan basmacı Ali'ye 3 aylık	120
Aylığı 30 kuruşdan basmacı Tıngır zimmîye 3 aylık	90
Beyaz çuka, 2 kuruşdan 5 adet	10
Toplam	512
Kömür-ı Arába	25
Boyasıyle cild mesârifi, aded 50, beheri 10 kuruş	500
Rikâb-ı Mustatâb'a ve Bâbıâlî'ye adedi 20 kuruşdan 3 adet kâğıdlar dahi başkaca alınmıştır	60
Genel Yekûn	1097

10.010	kuruş	
1.942	kuruş	
1.097	kuruş	
13.049	kuruş	Berâ-yı Şehr-i RA.1218 (21.6.- 20.7.1803)
460	kuruş	150 kıyyeden ma'mûl 20 Levhâ
225	kuruş	Eğe ve cilâ ücreti
300	kuruş	
14.034	kuruş	
5.000	kuruş	gayrı ez-defter mukaddem ale'l-hesâb verilen
9.034		

باصدرلسون

باصدرلسون تام اوتو ایله

باصلسون

51) III. Selim'in matbaada basılmasına karar verilen eserlerle ilgili üç Hattı: "*Basdırılsun*" (*BOA. HH.* 58712), "*Basdırılsun tam ütü ile*" (*BOA. HH.* 58713) ve "*Basılsun*" (*BOA. HH.* 14018). Hatt-ı Hümâyûnlar ait oldukları vesikalardan kesilmiş olduklarından, hangi eserlere işaret etmekte olduklarını söylemek mümkün değildir.

سبحان من انطق مصقع لسن اللسن المسلاق ودرء العي والعي عن نطق السلاق فسبحان
من ألقى اللغى بزكن العروبة من هو مصلاق وجعل الغرابة لذيفان الجهالة المحض الدرياق
نحمده على ما عوّم المقلفين في قاموس الجرس عن زهر صحاح الفصاحة وبلغهم من راموز العواهن
النهاية سيف الاعجاز عصاح البراعة ونشكره على ما ادخلهم ككنز اللغة الذي باساس
البلاغة محكم البيان وصدرهم فائقين في ديوان الادب بلسان العرب وجزالة البيان ونصلي
ونسلم على محمد النبي العربي الذي خص به العروبية وسراج المعجزات ونص على خاتمية
في الرسالة بالآيات البينات وعلى آله واصحابه الذين هم مجمع بحار العلوم وضياء الحلوم
في الفهوم ومغرب الهندي كالنجوم ما تجرس المذود مجملا ومفصلا ونطلس الملسن
بالمقفى بالمكملا اما بعد بو عبد كينه كليلة البضاعة وقليلة الاستطاعة نظم
* زبدهٔ طائفهٔ بی دل وبی فهم خرد * سهو کوبنده خطا کار محمد اسعد *
امد مدید وعهد بعید درکه دانشگاه استفاده ده تهاده زانوی طلب ایدکله آرزوی کسب ادب
قلوب کرچه ازه آهن برد کوشش بی مزد ذرهٔ فولاد قوّاد انتهای خرد ایده میوب شجره
بی ثمرهٔ استعداد دن بك بار امكان انتشار نثارهٔ آثار خير المعاد اصعب من خرط القتاد اولوب
انجق بیش نگاه اخوان وخلانده چمبار بحاس خاص اولان هیئت دانشوری بی زخارف
تفضل ایله تموبه وتزیین ایدوب بزمگاه حضر کوبانده اکثار زره ایله سرخلعهٔ اهواب هوا آیین
اولمیدم لکن خریدار زرهکرچه باشدبی سفالینه راهم شناسدکی مستدعا صنعه اطائم
مسك وعود وعنبر ود منهٔ ریحان وتودهٔ ورد زایله اسواق وبازار مالامال اولغله حطب کشان
وعشب فروشان دیار وکار وبارلرندن مدفوع وعمل وکردارلرندن ممنوع اولدقلری نامعلوم وغیر
مسموع وچارسوی عالمده متزی زربفت وحریر وخریدار شکر وشیر بسیار وکثیر اولدیغی کبی
طالب کلیا ره وکهنه حصیر وراغب پاره وسیر دخی بی نهایه ووفیر ایدوکی نامستور در بیت
* نه در عالم همه خوب اختیار رست * که زشتی نیز چون خوبی بکار رست *
تذکور رأس المال دلال خیال کاسد وبوکونه نمی فروشی بیع فاسد ایسه دخی بته
اول حال بی مآل ایله نمی کذا رش آونه وعصور رواداشتهٔ بجبرهٔ ضیور اولیوب

52) Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi'nin *Lehcetü'l-lugat* ünvânlı, Türkçe-Arapça ve Farsca lugatı. Mühendishâne Matbaası. 1216/Haziran 1801. İlk sahife.

٨٥١

* مغيث الرعايا خلد الله ملكه * * معين البرايا بالعدالة والنصر *
* فلا زال فى ملك يدوم مخلدا * * ودائما جبلا بالرسول المطهر *

الا وهو السلطان ابن السلطان السلطان محمود خان ابن السلطان مصطفى خان ابن السلطان
محمد خان خلد الله دولته الى نهاية الزمان وايده بالنصر والظفر فى كل الاحيان حضرتلرينك
دعاى دوام عمر ودولتلرى فرض العين عامهٔ برايا اولمغله على وجه الوجوب مرون ووظوب اوزره
اول فريضه بى تجيم وادا شرفن بعد الاحراز ياورئ توفيق فياض بى علت ومنعام بى امتنان
و بى منت جلت آلاؤه وعلت حضرتلرى ايله تلقيط وتقميش قيلنان كتاب بلاغت نصاب كه نام آور
لهجة اللغات در مأخذى اولان نسخ موثوق بهادن تجميع وتأليف وبونكا شتهٔ صحايف تزبير اولان
منوال اوزره ترتيب وتزريف قيلندى لكن شناوران دامان بى كلان علم وافضال و بو بنده كان تماى
بى پايان معارف وكمال اولان جهابذهٔ فضائل پرادن مستدعادركه سرف و پردهٔ عقول واختفا كرده
پردهٔ زهريله اولان بعض حالات كه موجب شوب وريب اولديغى رخساره تماى وزيله استطلاع
اولورسه مقولهٔ مقالهٔ بنوه وكبوه دن اولمغين البأس واكساقيلنان باق پرنبان تعبيرى در يدهٔ پنجهٔ
دشنام وتعبير اعيوب حسب الامكان جبيرهٔ تصحيح واصلاح ايله هرچاك ومزوقنى رفو وتلفيق بيورب
هنكام چشم كزارش افتقار لغاتده جامع الكتاب اولان بو عبد افقر وشبريت احقر كه بيت * كارم خطا
وهر چه بودارمن آن خطاست * بنكر مرا كه مردم جرم آفريده ام * مغز استخوان هيبه جسم زارى
قوت ضعف خدل ايله هشيم وكالبد مهزولى انحاء داء العضال خطل ايله نمودار عظم رميم محتاج
عنايت ايزد رحيم پربنده جريم وچاكر اثيم در ترحما وتعطفا دعاى خيردن فراموش ايتميوب
رحمت رحمان ايله ياد واهداء فاتحهٔ شريفه ايله احيا وداشاد بيورهلر زيرا بيت * بهر خدا دعا كه
كند دردل كذر * ازدل كذر بكرده بلب باد مستجاب * منظور غنچه غيبت اخوان وخلالنده
هر نسيم حبيات شميم دعا كه مهب دهن اخلاصفكندن وزان اولوب وصول يافته
كلشن قبول اولهباى حال بادئ كشايش غنچهٔ اقبان اولور وهر قطرهٔ ثنا كه
ميزاب لسان صداقت نشاندن ريزان اولوب رسيده چمنستان
اجابت اوله مؤدئ سرسبزئ برك زبول يافتهٔ آمال اولور
خصوصا بوكونه براثر حقير موجب تذكير اولمغله
مستجلب دعاى كثير اوله جغى ناستيردر
رحم الله ناظرا فيه
بخرج الطيبات
من فيه

تم طبع الكتاب المستطاب بعون الله الملك الوهاب فى دار الطباعة المعمورة السلطانية فى البلدة
الطيبة القسطنطينية صانها الله عن الافات والبلية فى اليوم التاسع والعشرين من شهر محرم
الحرام سنه ستة عشر ومائتين والف من هجرة النبويه عليه اكمل
الصلوة والتحية بمعرفة عبد الرحمن المدرس رئيس
دار الطباعة ومعلم فن الهندسة

53) *Lehcetü'l-lugat* 'tan son sahife.

الحمد لله الذى شرح صدرى لشرح ديباجة القاموس والصلوة والسلام على المصطفى الذى انزل عليه الناموس
وعلى آله وصحبه ذوى نفايس النفوس ماغردت عنادل الاقلام على ايك السطور فى رياض الطروس اما بعد
معلوم اصحاب فهوم مدركدر كه ديباجهٔ قاموس خليج اوقيانوس اولان بحر هر مزمثال اجناس جواهر زواهر ايله ما لامال
وغواص فكر وانديشه قعر وغورينه وصول ممتنع الاحتمال مثابه سنده اولوب الفاظ وعبارتنده مندمج وفقرات
ومجعاتنده مندرج اولان حسن انسجام ولطف جزالت وسلاست وانتظام وفنون محسنات وصنوف مزينات
ومبديات واستعارات وترصيعات ومعانى بديعة البيان ومبانى متينة الاركان وصنايع غريبه وروايع ادبيه
وانواع فصاحت واصناف بلاغت بالجمله شناور درياى علم وفضيلت عندنده روشنا وترجمهسى خصوصى
مقامات حريرى ترجمهسى كبى اهدار اصل اصيل اوله جقى ارباب نهايه مستغنى عن الاظهار بناءً على ذلك ديباجهٔ
مرقومهنك ترجمهسى امرى استحسان ومقيد ومضبوط وموجز ومربوط شرح اولنمسى سنجيدهٔ ميزان استحسان
اولنمغله وجه مذكور اوزره ملخص ومخلص اشبو شرح دلكشا متوكلا على الله تعالى ترقيم واملا وهر فقرهنك
متضمن اولديغى مسائلى فردا فردا ايضاح وتطبيق وتصريح وتحقيق ايلك دخى اطناب واملالى موجب اولمغله
بعض اهمنه تلميح وتلويحله اكتفا اولندى وقبل الشروع مؤلف اصل اصيل فاضل فاقد العديل عليه رحمة
الرب الجليل حضرتلرينك تراجم احوالى عصرينك فريدى اولان شارح قاموس السيد مرتضى الزبيدى مرحومك
تحرير وبيانى موجبجه بو محلده رسم ورقمى حسبان وموافق وجدان اولمغله اول ميدانده يكران كلك سريع
الجريانه ارخاى عنان قلندى خفى اولميه كه مؤلف عليه الرحمه حضرتلرينك كنيهلرى ابو طاهر واسم ساميلرى
محمد بن يعقوب بن محمد بن يعقوب بن ابراهيم بن عمر بن ابى بكر بن محمود بن ادريس بن فضل الله بن الشيخ ابى اسحق
ابراهيم بن على بن يوسف الشيرازى در ولقبى مجد الدين وسلسلهٔ نسبى خليفهٔ كزين صديق اكبر رضى الله عنه
حضرتلرينه پيوسته در ايرانده شيراز ايالتنده واقع فيروز آباد نام بلده اعمالندن كازرون نام قصبه ده يديوز يكرمى
طقوز تاريخنده مسقط بستيدن سرنمون ساحهٔ هستى اولدى يدى ياشنه قدر قرآن كريمى ازبر وسكز ياشنده
وارديغنده پدرلريله شيرازه نقل ورحلت وآنده پدرلرندن وقوام الدين عبد الله بن محمود ومحمد بن يوسف الزرندى وساير
اعلام علمادن بر مدت استحصال مقدماته سعى ومبادرت ايلدكدنصكره عراق سمتنه توجيه وجههٔ عزيمت بدوب
دار السلام بغدادة جنت ارتسامده نظاميه مدرسى قاضى شرف عبد الله بن بكتاش نام سرآمد فضلانك حوزهٔ
مجلس شريفلرينه رخصتياب دخول وبر زمان اول شمس سپهر علم وعرفاندن اقتباسهٔ انوار معقول ومنقوله

مشغول

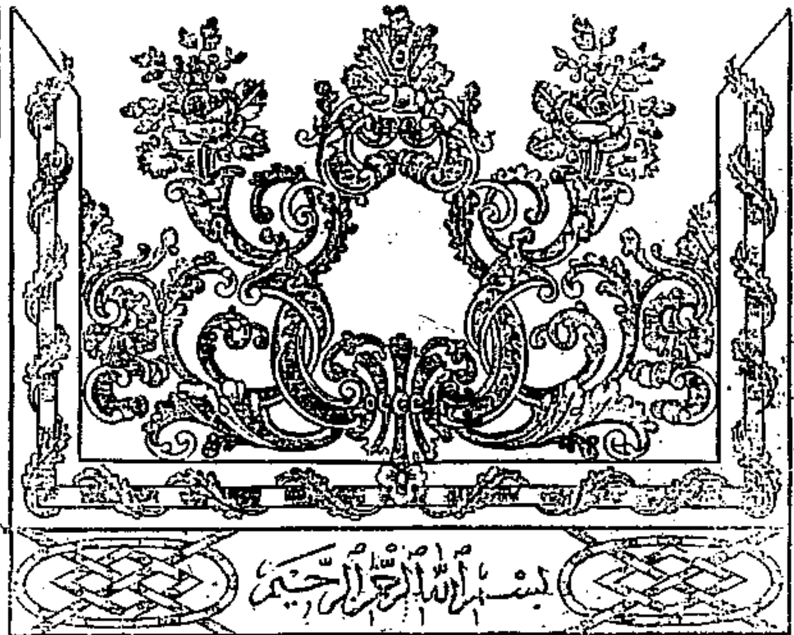
54) Vankulu lugatinden 1. cilt ilk sahife.

٦٥٠

آلتن حركتنه كتورمك يقال انعظه صاحبه وانعاظ مجامعته حريص اولمغه دخى ديرلر يقال انعظت
نكظ الدابة اذا فتحت حياها مرة وقبضته اخرى النكظ فتحتينله عجله معناسنه يقال نكظ الرجل من الباب
الرابع الانكاظ همزه نك كسريله عجله ايتدرمك يقال انكظه غيره اى اعجله عن حاجته التنكيظ
وشظ على وزن التكريم كذلك عجله ايتدرمك يقال نكظه تنكيظا (فصل الواو) الوشيظ واوك
فتحيله وشينك كسريله ومديله شول ملايم كيك پاره سيدر كه برلكك اوجنده اولور كه اكاكورتك دخى
ديرلر و وشيظه اجنبى اولانه دخى ديرلر يقال بنو فلان وشيظة فى قومهم اى هم حشو فيهم الوشظ واوك
فتحى وشينك سكونيله كيك پاره سن اوفاتمق تقول وشظت العظم اشظه وشظا اذا كسرت منه قطعة
ووشظ بالته دايكينه براغاج پاره سى صوقمغه دخى ديرلر صاپى اوينامسون ديو تقول وشظت الفأس اذا
وعظ جعلت فى خرتها قطعة خشب تضيقه بها وخرت خاء معجمه نك فتحيله بر نسنه نك دليكينه ديرلر الوعظ
واوك فتحى وعينك سكونيله نصيحت ايتك وبر نسنه نك آخرين اكدرمق العظة عينك كسريله بمعناه
تقول وعظته وعظا وعظة من الباب الثانى الاتعاظ همزه نك وتانك كسريله نصيحت قبول ايتك
وكظ يقال وعظته فاتعظ اذا قبل الموعظة ويقال السعيد من وعظ بغيره والشقى من اتعظ به غيره الوكظ
واوك فتحى وكافك سكونيله ايتك دفع معناسنه يقال وكظه غيره وكظا اذا دفعه المواكظة ابو عبيدك
مصنفنده واقع اولان روايتى اوزره ميمك ضمى وكافك فتحيله بر نسنه يه مداومت ايتك قال الله تعالى الا
يقظ مادمت عليه قائما قال مجاهد اى مواكظا (فصل الياء) اليقظ يانك فتحى وقافك ضميله واليقظ يانك فتحى
وقافك كسريله ايكيسيده متنبه اولوب حذر اوزره اولان كمسنه معناسنه در الايقاظ همزه نك كسرى
ومديله اوياندرمق وايقاظ توزقوپارمغه دخى ديرلر تقول ايقظت الغبار اذا اثرته التيقظ فتحتينله وقافك
ضمى وتشديديله اويانمق الاستيقاظ همزه نك وتانك كسريله كذلك اويانمق معناسنه يقال ايقظته من نومه
فتيقظ واستيقظ اليقظان يانك فتحى وقافك سكونيله اويانق اولان كمسنه اليقظة
فتحتينله اسمدر اويانقلق معناسنه يقظة كذلك فتحتينله بر رجالك اسميدر
كه اول يقظة بن مرة بن كعب در كه جداعلالرى فهر در
التيقيظ على وزن التكريم كذلك توز
قوپارمق تقول ايقظت
الغبار اذا
اثرته

قد تم الجلد الاول بعون الملك الوهاب * من كتاب الفاضل محمد بن مصطفى الوانى * المترجم لصحاح
الجوهرى * للامام العالم الفاضل الكامل المحقق * ابى نصر اسمعيل بن الحماد الجوهرى *
على يد اضعف العباد عبد الرحمن المدرس المأمور بعمل الطبع من الدولة
العليا العثمانية * فى دار الطباعة المعمورة * فى البلدة الطيبة
القسطنطنية * صانها الله تعالى عن الافات والبلية *
فى اوائل ربيع الاخر لسنة سبعة عشر
بعد المأتين والف من هجرة
من له العز
والشرف

55) Vankulu lugatinden 1. cilt son sahife.

* باب العين من كتاب ترجمة الصحاح للجوهرى *

امع — فصل الالف) الامّع همزه نك كسرى و ميمك فتحى و تشديديله شول كسنه دركه رأيى ضعيف اولوب
هر كوردوكى كسنه يه تابع اولوب انى معك ديه ومنه قول ابن مسعود لا يكونن احدكم امّعة وابو بكر بن السراج
ايتدى بو فعلدر فانك كسرى و عينك تشديديله زيرا افعّل وصف اولماز و شول كسنه كه اراء امعه دير
آنك قولى خطادر زيرا اسقاطى ايچون امعه ديمز [illegible] ابو عبيده دن روايت اولنمشدر (فصل الباء

بتع — البتع فتحتيله بيون اوزن اولقدر بيون ديمكدر اولمغله يقال بتع الفرس من الباب الرابع البتع
بانك فتحى وتانك كسريله شول آتدركه بويني اوزن اوله [illegible] البتعة بانك فتحى وتانك كسريله
مؤنثى البتع بانك كسرى وتانك سكونيله والبتع بانك كسرى وتانك فتحيله بالمد اولان نبيذه [illegible]
[illegible] كه خرما [illegible] اولان نسنه ديكدر ابتع همزه نك و تانك فتحى و بانك [illegible]
سكونيله شول تأكيددركه [illegible] اجمعون اكتعون ابتعون البتاعة تانك كسريله

بخع — [illegible] دمدن طولى قرمزى اولمق يقال شفة كانها بتعة اى [illegible] البخع بانك فتحى
وخانك سكونيله كندى نفسنى غصه سيله قتل ايتمك ومنه قوله تعالى فلعلك باخع نفسك البخوع ضمتيله
والبخاعة بانك فتحيله حقه اقرار ايتمك يقال بخع بالحق بخوعا من الباب الثالث اذا اقرّ به وخضع له و [illegible]
بخع بخوعا وبخاعة من الباب الرابع

بدع — الابداع همزه نك كسريله برنسنه يى اورنه سى ومثالى يوغيكن اختراع
ايتمك وابداع شاعرك شعرنى طرز بديع اوزره ايراد ايتمكه ده ديرلر وابداع راحله يورلمغه دخى ديرلر يقال
ابدعت الراحلة اذا كلّت وابدع بالرجل على البناء للمجهول اذا كلّت راحلته البديع بانك فتحى ودالك
كسرى ومدّيله بى مثال نسنه احداث ايدن كسنه والله تعالى بديع السموات والارض و بى مثال حادث
اولان نسنه يه دخى ديرلر و بديع طلومه دخى ديرلر وفى الحديث ان تهامة كبديع العسل حلو اوله حلو آخره
يعنى تهامه عسل طلومى كبى اولى و آخرى برقرار در سود طلومى كبى دكلدر تا كه اولى حلو اولوب
صوڭرا [illegible] آخرى فاسد اوله البدع بانك كسرى و دالك سكونيله يڭى حادث اولان نسنه وبدع احداث
ايدن كسنه يه دخى ديرلر يقال فلان بدع فى هذا الامر اى بديع الابداع همزه نك فتحيله جمعيدر يقال
قوم ابداع ومنه قوله تعالى قل ما كنت بدعا من الرسل البدعة بانك كسرى و دالك سكونيله دينده حادث
اولان نسنه در دينكى [illegible] الاستبداع همزه نك و تانك كسريله نسنه يى بديع عد ايتمك

يقال

56) Vankulu lugatinden 2. cilt ilk sahife.

دكلدر دمشلردر وكاه اولور یای متكلمی منصوبدن كابت قلورلر لكن فعلك اخرن صرت تجردن صيانت ایچون نون وقايه دن لابد اولور كقولك ضربنی وكاه اولور بعض كلمه نك اخرينه بیله نون وقايه داخل اولورلر لكن سماعی در قياسی دكلدر منی وعنی ولدنی وقطنی كبی وبوذكر اولنان كلمه لر كه اخری سكون اوزره وضع اولنمشدر سكونی صيانت ایچون ايتمشلردر وكاه اولور تأنيث ايچون علامت قلنور افعلی وانت تفعلين كبی الساويه واوك كسری وياءنك تشديديله شول قصيده دركه قافيه سی يااوزرينه اوله يا الفك قصر يله شول حرفدر كه انكله قريب وبعيده ندا اولنور تقول يازيد اقبل وكاه اولور يا تعجب ايچون اولور تقول يالها واما باری تعالينك الا يا اسجدوا لله ديدوكی قولنده لامك تخفيفيله قراءت اولندوغی اوزره منادی محذوفدر معنی الا يا هؤلاء اسجدوا ديمكدر يعنی منادی حذف اولندی حرف ندا ايله اكتفا اولنمشدر نتكيم كاه اولور حرف ندايی حذف ايدرلر منادی ايله اكتفا ايتمكين كقوله تعالى يوسف اعرض عن هذا مراد معلوم اولديغنه بناء وبعضلر ايتدی كلمه يا بو قوله برلرده تنبيه ايچوندر كويا كه الا يا اسجدوا ايورلمشدر وقتا كه ياء تنبيه داخل اولديسه اسجد كلمه سنده اولان همزه ساقط اولدی همزه وصل اولديغيچون وياءنك الفی دخی ساقط اولدی اجتماع ساكنين لازم اولديغيچون ياءنك الفی ايله اسجدونك سيندن نتكيم شاعرك الا يا اسلمی يادارمی علی البلی ولا زال منهلا بجرعائك القطر ديدوكی قولنده يا اولی تنبيه ايچوندر اولوب حروف مزبور ساقط اولمشدر والله اعلم

تم الكتاب وربنا محمود * وله الفضائل والعلا والجود * صلى الله على النبی محمد

ما اخضر ريحان واورق عود * وقد وقع الفراغ من جمعه وتأليفه

فی اواسط شهر جمادی الاولى من شهور

سنه سبع وتسعين وتسعمائة

من الهجرة النبوية

المصطفوية

قد تم الجلد الثانی بعون الملك الوهاب من كتاب الفاضل محمد بن مصطفى الونی المدرس *

المترجم اصحاح الجوهری * للامام العالم الفاضل الكامل المحقق

ابی نصر اسمعيل بن الحماد الجوهری * علی يد اضعف العباد

عبد الرحمن المدرس * المأمور بعمل الطبع بدار الطباعة

الجديدة المعمورة فی مدينة اسكدار *

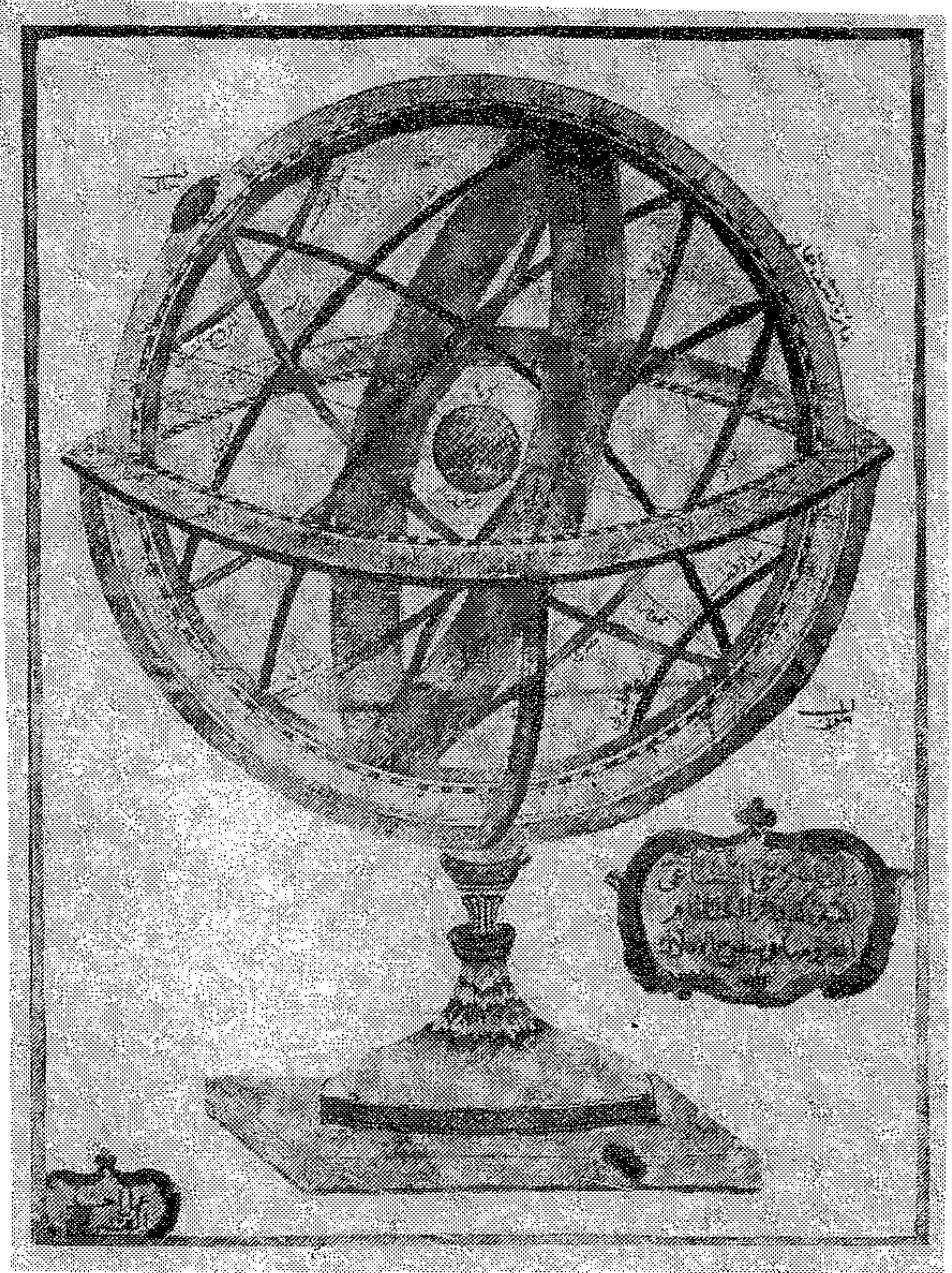
فی اواخر شعبان شريف

لسنة ثمانية عشر

بعد المأتين

والف

57) Vankulu lugatinden 2. cilt son sahife.

58) Kürre-i mücessem, *Cihannümâ*'dan. Kâtib Çelebi'nin bu eseri hakkında yapılan mükemmel bir çalışma için bkz. Fikret Sarıcaoğlu, *Kâtib Çelebi'nin Cihânnümâ'sı ve Kaynakları*. İÜ.Ede.Fak.Tarih Böl. Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 1990. Çalışma, TTK tarafından basılmaktadır.

LEHCETÜ'L-LUGAT - VANKULU LUGATI

Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin *"elsine-i selâse"*den tertîb eylediği bu eserin basılması, *"İstanbul ve taşralarda"* özellikle, *"talebe-i ulûma"* faydalı olacağı beyânı ile Abdurrahman Efendi tarafından teklif edilmiş ve 1000 adet basılmasına karar verilmiştir (17.S.1215/11.5.1800). Eserin basımında ve daha sonraları basılacak kitap, risâle ve haritalarda kullanılmak üzere bu vesile ile çeşitli cinslerden külliyyetli mıkdârda kâğıd satın alınmış ve bunlar için nakliyye masrafı dâhil olmak üzere 10.388,5 kuruş İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nce ödenmiştir[1]. Eserin basımı 11.6.1801 (29.M.1216) tarihinde tamamlanmıştır. Bunun üzerine, Tab'hâne'de çalışanların boşta kalmamaları ve Tab'hâne'nin muattal olmaması için, daha evvel Müteferrika matbaasında iki defa basılmış (1729, 1754) olmakla beraber, piyâsada bulunmaz hâle gelen ve bu yüzden de aşırı fiyat ile (*galâ' behâ*) satılmaya başlandığı belirtilen *VANKULU LUGATI*'ndan 800 adet basılması, yine Abdurrahman Efendi'nin teklifiyle olumlu karşılanmıştır[2]. Gerçekten de Vankulu lugatı, fiyâtı en yüksek kitaplar arasına girmiştir. Nitekim, 1801 senesi para değeri ile (7 kuruş = 1 Fındık Altını) Diyarbekir'de Vankulu Lugatı'na 70 kuruş, dolayısıyla 2800 para ve 10 Fındık altını gibi bir fiyât biçilmekte olduğu görülmektedir. Oysa, aynı yerde 2 veya 2,3 altına bir Kur'ân, 2,5 altına bir Tefsîr kitabı alabilmenin mümkün olduğu hesaplanmış bulunmaktadır[3].

BİR İSTİSNA: VAUBAN TERCÜMELERİ

1797'de faaliyete geçen Mühendishâne Matbaası'nda basılmış olmamakla beraber, III. Selim'in pek sahiplendiği bu önemli tercümeler hakkında arşiv kayıtlarından hareketle bazı bilgiler verilmesini faydalı bulmaktayız. Vauban tercümeleri, Râşid Efendi'nin bastırdığı mahdûd eserler arasında ayrı bir yer işgal eder. III. Selim'in tercümesine sebeb olduğundan dolayı dâimâ övündüğü, okumasını çeşitli vesilerle tavsiyye ettiği, Sadrıazamına yazdığı bir Hatt-ı Hümâyûn'unda, düşmanların açıkca ortaya çıkmadan çeşitli harb hileleriyle savaştıklarına dikkati çekerek, *"... benim terceme ettirdiğim Goban nâm kitabı mütâla'a olunsa, ma'lûm olur"*, dediği bilinmektedir[4]. Eserin müellifi olan Sébastien le Prestre de Vauban (1.5.1633-30.3.1707), yalnız istihkâm ve strateji üzerinde değil, aynı zamanda millî ekonomi sahasında da önemi olan bir asker ve uzman idi. Önceleri İspanya hizmetinde Fransızlara karşı savaşmış, 1653'de Fransızlara esir düşmüş ve bilâhire de Fransızların hizmetine geçmiştir. 1669'da Fransız Müstahkem Mevki'ler Genel Müfettişi oldu. Fransız istihkâmlarını, kendi adı ile anılan bir tahkîm sistemi ile elden geçirerek, yeniledi. Kale savaşında yeni usûller ihdâs etti. Kale inşâsındaki fikir ve düşünceleri 19. yüzyılın ilk yarısına kadar Almanya'da, 1870'e kadar ise Fransa'da geçerli oldu[5]. Başlıca eserleri arasında *"Traité de l'attaque et de la défense de palaces"* (1729, 1737, 1739'da 2 cilt halinde, olmak üzere çeşitli baskıları vardır), *"Traité de Mines"* (1740) ve *"Traité de Siéges"* (1747) yer almakta olup, bunların Türkçe tercümelerinin serlevhaları ve fihrist başlıkları yanlış ve yanıltıcı olup, ayrıca kaynaklarda ve incelediğimiz kitap listelerinde de herbiri

---

[1] Bkz. *BOA.MMD.* 8909. s.559. 1.R.1215/ 22.8.1800.

[2] *MMD,* s. 308. Basım işinde çalışanların bir aylık maâşlarının *"Vankulu kitabına mahsûben İrâd-ı Cedîd Hazinesi"* tarafından ödenmesi hakkında bkz. *BOA. CM* 3156. Tarih: 7.B.1216/13.11.1801.

[3] Öztürk, *"Fiyâtlar"*, s. 115.

[4] Karal, *Hatt-ı Hümayunlar*, s. 81. III. Selim'in çağdaş harb tekniklerine, usûl ve silahlarına (*"sanayi'-i harb"*) karşı olan ilgisini, bu konularda bizzât bir *"risâle"* kaleme alacak derecelere getirdiği anlaşılıyor. Pâdişâh-mü'ellifin risâlesinin ikinci kısmının (*"bâb-ı sânî"*) *"Fişekler"* ve üçüncü kısmı (*"bâb-ı sâlis"*) *"Toplar"* ile ilgili olduğu, bu risâleyi inceleyen Kapudân Paşa'nın, burada sözü edilen fişek ve topların Donanma'daki gemilerde mevcûd olmadığını beyân ve bunların te'minini istid'a etmesi vesilesiyle ortaya çıkmaktadır. Bkz. *BOA. HH* 8372. Pâdişâh-mü'ellifin bu eserini ilim âlemine sunmak üzere çalışmaktayız.

[5] *Brockhaus*, XIX, 407: Berkes, *Çağdaşlama*, s. 92'de verilen doğum ve ölüm tarihleri yanlıştır.

değişik ve çeşitli isimlerle zikredildiklerinden, genelde hangi eserin belirtilmek istendiği ancak karine yoluyla anlaşılır. Bunlardan *"Traité Mines", "Fenn-i Lağım" ("Sanâyi'-i Lağım")* ünvânıyla 1793'de; *"Traité de l'attaque", "Usûl-i Harbiyye" ("Fenn-i Harbiyye", "Fenn-i Muhâsara", "İsti'mâl-i Asâkir", "Darben ve Def'an muhâsara ve Muhârese-i Kılâ' ve Hüsûn-ı Müşeyyed")* ünvânıyla 1794'de basılmış olup; *"Traité de Siéges", "Fenn-i Harb", ("Muhâsara-yı Kılâ'", "Fenn-i Muhâsara")* ismiyle 1792'de basılmıştır. Ancak, bu *Fenn-i Harb*'in müellifinin Vauban olmadığı, Vauban tercümeleri üzerinde incelemeler yapan başta Hammer olmak üzere çeşitli araştırıcılar tarafından vurgulanmış bulunmaktadır. Nitekim adı geçen eserin tercüme ve matbû' nüshalarının önsözünde, eseri tercüme eden Konstantin İpsilanti'nin de isim vermeden ifâde etmiş olduğu gibi, bu eser, *"Avrupa'nın eshâb-ı ma'arifinden birinin Fenn-i Harbe dâ'ir risâlesi tercemesi"*dir[1]. Yine mütercimin, *"... hâfî olamıya ki..."* kaydıyla yaptığı açık uyarısı doğrultusunda, bu eserin Vauban'a ait olmadığı ayrıca belirtilmiştir[2]. Bunlara rağmen *"Fenn-i Harb"*de müellif, ilgi çekici bir baskı hatası olarak yine de "Voban" (وبان) olarak gösterilmektedir. Ancak, eser basıldıkdan sonra geç de olsa farkına varılan bu hata, müellifin "Voban" olarak gösterildiği satırda[3], "Voban" isminin sonradan kazınmasıyla giderilmek istenmiştir. Bu sebebden ötürü, *"Fenn-i Harb"* nüshalarının hemen hepsinde sonradan "Voban" ismi kazınmıştır. Bazı nüshalarda, bu kazılan yere daha sonra elle "Goban"(غوبان)şekliyle müellif isminin yazılmış olduğu görülmekle beraber, bu "Voban" isminin, özellikle III. Selim'in kullandığı imlâsıyla bir başka yazılış şekli olduğundan, müellif sorununa açıklık getirmeyen bir tasarrufdur. *"Fenn-i Harb" ("Muhâsara-yı Kılâ'")*'in müellifinin Bernard Forest de Belidor olduğuna dâir kayıtlar bulunmakla beraber, bunun Fransızca aslı tesbit edilememiştir[4]. Vauban'nın eserleri telif tarihleri itibâriyle eski olmakla beraber, Prusya ve Fransa'da ders kitabı olarak okullarda okutulduğuna göre, muhtevası itibariyle henüz eskimemiş olup, geçerliliklerini hâlâ muhâfaza etmekteydiler. Bu açıdan bakıldığında, III. Selim'in seçiminin isabetli olduğu söylenebilir. Vauban tekniğine uygun bir kale plânına Mahmûd Râ'if Efendi'nin Nizâm-ı Cedîd ile ilgili ma'lûm eserindeki bir gravürde ayrıca yer verilmiştir[5]. Sözü edilen üç eserden, *"Usûl-i Harbiyye"* ve *"Fenn-i Lağım"* üçeryüz adet, *"Muhâsara-yı Kıla'"* ("Fenn-i Harb") ise 327 adet basılmıştır[6]. Her üç eserin basım işi için 22419 kuruş harcanmıştır[7]. Bunların, 25.2.1797 (25.Ş.1211) tarihli bir kayda nazaran elde kalan mevcûdlarının dökümüne göre, basımları üzerinden üç-beş sene geçmiş olmakla beraber, *"ba'zı mahallere ve Lağımcı ve Humbaracı Ocakları'na ve ba'zen ricâli Devleti Âliyye'ye verilenlerden mâ'adâ"* hemen hiç satılmamış oldukları anlaşılmaktadır. Mevcûd kitapların herbirinden onar cilt, *"satılmak üzere sahhâflara verilip, hâlâ zimmetlerinde"* oldukları kaydı da bu husûsu te'yid etmektedir[8]. Râşid Efendi'den devr alınan bu kitapların birer ciltten oluşan üç cildi bir *"Takım"* addolunmuş ve 300 takım (dolayısıyla 900 cilt) için 7500 kuruş değer biçilmiştir[9]. Takımının 25 kuruşa satılması ve satışlardan toplanacak paranın Hasköy Tab'hânesi'nde basılacak kitaplarda kullanılmak üzere, *"basıma gelür"*, *"İngiltere Kâğıdı"* alınması şartı ile, kitapların Tab'hâne'de mahfûz tutulmasına karar veril-

---

1 *Fenn-i Harb*, "Fihrist", v. 3a.

2 *Fenn-i Harb*, "Metin", v. 2a.

3 *Fenn-i Harb*, "Giriş", v. 2a. Bkz. *Resimler*.

4 Bu husûslara dikkatimi çeken T. Kut'a teşekkür ederim.

5 Bkz. *Tableau*.

6 *MMD*, s. 281. Bununla beraber, üçeryüz adet basıldığı belirtilen diğer iki eserin de, yirmi,yirmibeşer adet daha fazla basıldıkları anlaşılmaktadır Dolayısıyla eserlerin basım sayısı bini bulmaktadır. Bkz. *BOA. HH.* 57756. Râşid Efendi'nin takriri. Bkz. *Vesikalar*

7 BOA. HH. 55040.

8 *MMD*, s. 281. Oysa, eserlerin basım işlerinin hitamı üzerine, *"Yirmi takımı Enderûn-ı Hümâyûn'a gelsün ve taşrada münâsib mahallere vaz' olunup, bâkisi fürüht oluna"* kaydını düşen III. Selim (Bkz. *BOA. HH.* 57756. Râşid Efendi'nin takriri bâlâsındaki Hatt-ı Hümâyûn sûreti), kitapların satılabileceğini ummaktaydı.

9 Râşid Efendi'den satın alınan *"Basmahâne Takımı"* için de ayrıca 7500 kuruş değer biçilmiş olduğundan, bu iki meblağı birbiriyle karıştırmamak lâzımdır

miştir[1]. Ancak, Tab'hâne'nin açılmasından (1797) 1803 senesine gelinceye kadar geçen *"altı seneyi mütecâviz zemânda 10 takım"* ancak satılmıştır. Uzun zamanlar geçmesine rağmen diğer takımlarının da satılabileceğine pek ihtimal verilmemekteydi. Bu yüzden, bu kitap yığını, o sıralarda artık Üsküdar'a taşınmış olan Tab'hâne'den Hasköy'deki Mühendishâne Kütüphânesi'ne nakl ve teslim olunması, Abdurrahman Efendi tarafından istid'a edilmiş ve bu istek doğrultusunda Mühendishâne Kütüphânesi'ne nakl ile, içlerinde satılacak olanların geliri İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ne teslim edilmek üzere işlem görmüştür (20.C.1218/7.9.1803)[2] 1806 senesine gelindiğinde, yani yukarıda sözü edilen işlemden üç yıl sonra Vauban tercümelerinden ancak 20 takım satılabilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Geri kalan 270 takım yine Mühendishâne Kütüphânesi'nde mahfûzdur (26.R.1221/13.5.1806)[3]. Vauban, baskılarının itinasız ve hurûfâtı hayli eski, okunaksız ve kırık-dökük olduğuna ve dolayısıyla hurûfât takımının sürelerini çoktan doldurmuş olduğuna dâir mevcut kayıtlar doğrultusunda[4], 1797'de Râşid Efendi'den satın alınan Basmahâne Takımı'nın hurûfâtının yenilenmesi için Abdurrahman Efendi'ye üç kalemde toplam 10.471 kuruş verilerek, yeni harfler dökülmesi zorunda kalındığının sebebi daha iyi anlaşılmaktadır. Eserleri Fransızca'dan Türkçe'ye aktaran mütercimi, muhtemelen kendi el yazısı ile olayı tahkiye ederek, kendisini şöyle tanıtmaktadır: *"... neslen İpsilanti şöhretiyle ârif Aleksander Voyvoda'nın Kostantin nâm Beyzâdesi..."*[5] Eflak ve Boğdan Voyvodalıklarında bulunmuş Aleksander'in oğlu olan Konstantin İpsilanti, *"çocukluğundan beri ma'arife bezl-i miknet ve elsine-i mütenevvi'a ve fünûn-ı riyâziyyede kesb-i mehâret, bâ-husûs lisân-ı Farisî'de iktisâb-ı kudret eylemiş"* bir zât idi. Eseri, *"mebsûten terceme"* etmiş olduğunu belirten Kostantin İpsilanti, eserde mevcût resim ve şekilleri de bizzât kendi çizmiş olarak, tercümesine ilâve ederek, Pâdişâha takdîm etmiştir. Konstantin İpsilanti'nin hazırladığı çizimlerin, eserlerin takdim için hazırlanan yazma nüshalarında, *"Enderûn-ı Hümâyûn-ı Kilâr-ı hâssa"* san'atkârlarından Mehmed Emîn Efendi tarafından resmedilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Eserleri hüsn-ı hat ile tebyiz eden hattâtın ise yine, *"Enderûn-ı Hümâyûn-ı Kilâr-ı Hâssa"*da *"Çukadâr-ı Şehrîyârî"* olan Mehmed Sâdık Efendi olduğu görülmektedir. Matbû nüshalardaki resimler ve şekiller ise Kapril ve İstefan adlarındaki iki Ermeni san'atkâr tarafından hazırlanmıştır[6]. Eserlerin basımının sona ermesi ve her üç cildin *"nümûne"*lerinin takdimi amacıyla sunduğu takrirde Râşid Efendi, eserlerin basımının uzun sürmesini, bakırlar üzerinde eşkâllerin ve resimlerin hakkedilmesinin zaman alıcı bir iş olmasına bağlamakta ve artık bakır kalıpların hazır olduğuna işaretle, istendiğinde yedi-sekizyüz cildin iki-üç ay içinde hemen basılabileceğini belirtmekteydi. Eserdeki gravürlerin, *"Frenge muhtâç olmadan"* hazırlanması amaçlanmış olduğundan, bu iş için reâyâdan olan san'atkârlardan istifâde edilmiş olduğunu ifâde eden Râşid Efendi, bu san'atkârların İstefan ve Kapril Efendi adlarında iki Ermeni *"kalemkâr"* ile bunların *"kalfaları"* olduğunu bildirmektedir. Bu ustalar, *"Frenkler"* gibi basım yapmaya aynıyla muktedir ve yalnızca resimde değil, müteferruâtı olan diğer

---

1 *MMD,* s. 440. Ayrıca bkz. *BOA. HH.* 55040 vesika bâlâsındaki Hatt-ı Hümâyûn kaydı.

2 *MMD,* s. 440. *Derkenâr*

3 *MMD,* s. 446.

4 Ertuğ, *Basım Yayın,* s. 119; Gerçek, *Türk Matbaacılığı,* s. 99.

5 *BOA. CM* 5744. Bkz. Vesikalar.

6 Bkz. *"Usûl-ı Harbiyye" ("Traité de l'attaque...")* tercümesinin yazma nüshası. *TSM Kütüphânesi.* Tercüme. Receb 1206'da (Şubat-Mart 1792) bitmiş olup, basım işleri 1794'de tamamlanmıştır. Bu eserin, *"Traité de l'attaque..."*ın 1739 basımından tercüme edildiğini ileri sürmek (Bkz. İhsanoğlu, *Başhoca İshâk Efendi,* s. 38, n. 9) mesnedsizdir. Eserin, *TSM Kütüphânesi*'ndeki nüshası, La Haye 1737 tarihli olup, yine aynı eserin 1729 tarihli bir başka basımı da bilinmektedir. *TSM Kütüphânesi*'ndeki nüsha resim ve şekilsizdir. Dolayısıyla, mütercimin Türkçe yazma ve tercümedeki resim ve şekilleri, eserin hangi baskısını kullanarak aldığı tesbit edilememektedir. "III. Selim'in, eserin tercümesini Sereitibba Mehmed Sâdık Efendi'den istediği, bunun ise bu işi Konstantin İpsilanti'ye havâle ettiği" kaydından (Bkz. İhsanoğlu, *Başhoca İshâk Efendi,* s. 38, n. 9), tercüme işinin Sâdık Efendi'nin üstlenmesinin istenmiş olduğu gibi bir anlam çıkartılması yanlıştır. III. Selim, bu eserin tercüme edilmesini arzu etmektedir. *"Âşinâ-yı mizâc-ı saltanat"* olan Sâdık Efendi bu arzuya *"sâdır ve sânih"* olunca, tercüme işi İpsilanti'ye *"emr û ihâle"* edilir. Bkz. *Usûl-ı Harbiyye, Hâtime* kısmı. s. 85. Mehmed Sâdık Efendi'nin 10.Ş.1215/27.12.1800 tarihindeki vefâtı için bkz. *Vâsıf Tarihi,* 6012, v.117a ve 6013, v. 43a.

san'atların çoğunda da "*sanâyi'-i efrenciyye*"yi husûle getirebilecek yetenektedirler. Meselâ, bunlar her türlü cam çeşidini ve kristal dökümü işini, hattâ frenklerden daha iyi bir şekilde yapabileceklerini ileri sürmektedirler. Râşid Efendi, bu ustaların, emsâllerini de teşvike medâr olması için Mühendishâne'ye veya Matbaa'ya alınmasını tavsiyye etmektedir[1]. Tercümenin, III. Selim tarafından beğenilmesi üzerine, memnûniyyeti mucib olan bu hizmetine karşılık, Konstantin İpsilanti'ye Divân-ı Hümâyûn Tercümanlığı tevcîh edilmiştir (14. Safer, yevmü'l-erba'a)[2]. Bu tevcih münâsebeti ile, kendisine verilen "*Mu'âf ve Müsellemlik Berâtı*"nda, Vauban tercümeleri hakkında verilmiş olan bilgiler, bu eserlerin müellifleri ile ilgili olarak, yukarıda yapmış olduğumuz tesbit ve izâhlara teyid edici bir açıklık getirmektedir. Bu Berât'ta, Konstantin İpsilanti'nin babasının, Divân-ı Hümâyûn tercümanlığı hizmetinde bulunduğu ve bu vazifeden Eflak ve Boğdan Voyvodalıklarına atandığına değinildikten sonra, kendisinin de Divân-ı Hümâyûn tercümanlığına getirilmesinin gerekçesi olmak üzere yaptığı tercümelerden söz edilmekte ve şöyle denilmekteydi: "*...mûmâileyh dahi bu def'a tekrar Eflak voyvodalığına nasbla...oğlu mûmâileyh dahi âbâ vü ecdâdı isrîne iktifa ve mütaba'at ve vâcibe-i sadâkati ikmâle mübâderet birle hidemât-ı aliyyeye iktisâb-ı isti'dâd ve liyâkat arzusuyla sagîr sinînden beru tahsîl-i ma'rife bezl-i tâb ü tâkat ve ta'allüm-i elsine-i mütenevvi'aya sarf-ı mâ-hass-ı mikned ve fenn-i kitâbet ü inşâ'da dahi kesb-i mehâret ü mümâreset etmiş olduğu tahkîk-gerde-i mülûkâne olmak mülâbesesiyle müceddeden ihyâlarına İrâde-i hümâyûn ta'alluk eden Humbaracı ve Lağımcı Ocakları misillü harbe mahsûs Devlet-i aliyyem Ocakları'nda dâ'imâ isti'mâl ve ilmen ve amelen ta'lîm ve ta'allüm-ı fünûn-ı harbiyyeye sa'y-ı bî-mâl olmak içün terceme ettirilmeleri cây-gîr-i zamîrü'l-mehâm-ı şâhâne olan Voban nâm üstâd-ı nâmdârın bi't-tecrîbe kaleme alup, te'lîf eylediği Muhâsara ve muhârese-i Kılâ' vü Büldân'a dâ'ir kitâbını ve Fenn-i Lağım'a müte'allik diğer bir risâle-i amelliyyeyi ve ale'l-itlâk Fenn-i harbe müteda'ir âhar bir risâle-i güzîdeyi zebân-ı Firengî'den lisân-ı Türkî'ye nakl ü terceme eylemesi, mûmâileyhin süpürde-i uhde-i isti'dâd ü liyâkati kılındıkda, herbirini hâvî olduğu rüsûm ü eşkâl-i hendesiyyesiyle uslûb-ı mergûb ve merâm-ı me'âlî-i irtisâm-ı Pâdişâhâne üzere terceme ve tebyîz etmekle, kütüb-i müterceme-i mezkûrenin müştemel oldukları fevâ'id-i harbiyye-i hendesiyye ve berâyi'-i sanâ'iyyeleri teshîl ve tetmîm içün Dârü't-tıbâ'a-i mülûkânede tab' ü teclîd ve mezkûr Ocaklar'a ve sâ'ir umûr-ı harbiyyeye me'mûr hüddâm-ı felek-destgâhıma neşr-i fevâ'idi i'tâ olunup, mûmâileyhin fenn-i terceme ve inşâ'da ve tekellüm-i elsine-i mütenevvi'ada hüsn-ı edâ ve fünûn ü ma'arifde yed-i tûlâsı bi't-tecrîbe nezd-i ferd-i Hüsrevânede zâhir ve hüveydâ olmağla...*"[3] İktibas ettiğimiz bu parçadan Konstantin İpsilanti'nin Vauban'dan sadece iki eser tercüme ettiği ("*Muhâsara ve Muhârese-i Kılâ' ü Büldân*" ve "*Fenn-i Lağım*") ve "*Fenn-i Harbe*" dâir diğer bir eserin de ("*Fenn-i Harbe müteda'ir âhar bir risâle-i güzîde*"), yâni Belidor'a ait olan eserin de, yine kendisi tarafından tercüme edildiği açıkca ifâde edilmekte olup, "*âhar bir risâle*" vurgulaması ise, bu son eserin Vauban'a ait olmadığının işâretini taşımaktadır.

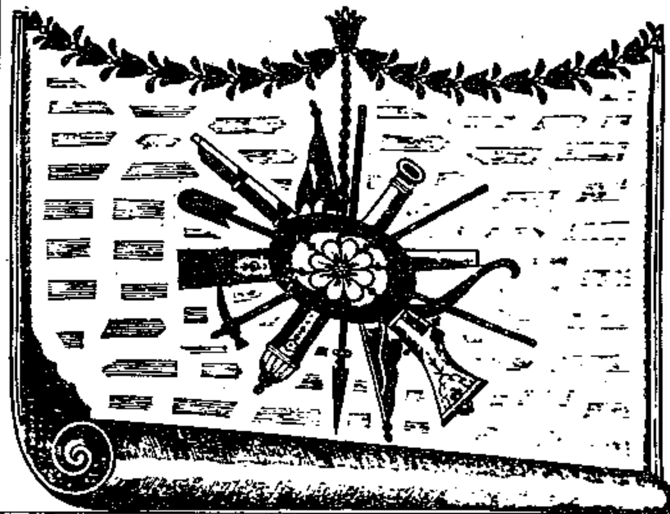
1 *BOA. HH.* 57756. Râşid Efendi'nin Takriri. Bkz. *Vesikalar*

2 *BOA. CM*, s. 5744. Kullandığımız vesikada sene olarak tarih gösterilmemiş olmakla beraber, Konstantin İpsilanti'nin 14.SA.1211 (19.8.1796) tarihinde atandığı başka bir kaynaktan tesbit edilebilmektedir (Bkz. *Rûznâme*, s. 227).

3 Konstantin İpsilanti'ye verilen Berât sûreti için bkz. *BOA.CH*, 2070. Berât'ın veriliş tarihi: 21.C.1211 (22.12.1796). Berât içinde verilen bilgilerden, Konstantin İpsilanti'nin 14.SA.1211 (19.8.1796) tarihinde Divân-ı Hümâyûn tercümanlığına getirildiği ayrıca zikredilmekte olup, bu husus, III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi'nin *Rûznâme*'sinden yaptığımız yukarıdaki tesbiti doğrular mahiyettedir.

59) Râşid Efendi tarafından basılan Vauban ve Belidor'un üç cilt eserinin basım masraflarının 22419 kuruş tuttuğu ve elindeki matbaa takımlarının satın alınmasından sonra bu basım için yaptığı masrafların kendisine ödenmesi, söz konusu olan üç cilt eserin satışlarından oluşacak gelirin "*İngiltere'den basına gelür kâğıd* " alınması için sarfedileceğine dair *Takrîr* sûreti ve III. Selim'in *Hatt-ı Hümâyûn* kaydı. (*BOA. HH .55040*) Kitapların hiç satılamadığı ve hemen hepsinin elde kaldığı husûsu ise çalışmamızın ilgili bölümünde belirtilmiştir.

60) Vauban tercümelerinin itmâmı, her üç kitaptan kaçar adet basıldıkları ve eserin resimlerini hazırlayan san'atkârları vs. hakkında Râşid Efendi tarafından takdim edilen *Takrîr* ve III. Selim'in *Hatt-ı Hümâyûn* 'ı. (*BOA. HH.* 57756).

بسم الله الرحمن الرحيم

جنود مجنده حمد وسپاس بیشمار * وصنوف شکر وثنای بیحد وعدیم الاحصا اول
مدبر جیوش ملائکه وانس وجان وما للک الملاء ما یکون وما کان درگاه عظمت پناهنه
شایاندر که حکمت بالغه بینهایه وقدرت کامله مالانهایه سیله جمیع اکوانی ترکیب عجیب
وترتیب غریب اوزره خلق وابداع وهر برینه طبایع مختلفه وخواص متباینه وضع وایداع
ایدوب ازجمله نوع انسانی وساطت عقل ودرایت ایله انواع سائره دن اقوی وبرتر واعمال
فکر ایله تزاید بأس وقوتی مستلزم نیچه فنون معتبره ایجادینه دسترس اولمسنی میسر ایلدی
وبعد ذا بوگونه ارخای عنان ایله ادهم سبکسیر قلم صحرای بیضاده رخصت جولان
ویرلمسنه سبب بودرکه بو عبد حقیر پرتقصیر بوندن اقدم امروارده شهامت افاده یه
امتثالا ووبان نامدارک ابتدا محارصه ومحاصره قلاع وحصون طریقلرینی حاویه مجلده
جلیله سنک وبعده خاصه صنایع لغیدینی محتویه رساله علیه سنک تماموکمالا جمیع اشکال
وارساملریله ترجمه سی خدمتی مع قلة البضاعه وعدم الاستطاعه لدایه دسترس رقیت
اولمقدن صکره علی الاطلاق فن حربه دائر دیگر رساله لرینک ترجمه سنه دخی اراده حکمت
افاده پادشاهانه وفرمان واجب الانقیاد شهنشاهانه لاحق وسانح اولمغین بمقتضای
عبودیت وضراعت جبین فرسای خاک سمع وطاعت اوله رق مستعینا بالله العلی العظیم ومستمدا
من لطفه العمیم ایمدی رفع ظلام تعبیر فرنکی برله لسان روشن بیان دولت علیه ابد پیوند
اوزره تنویر صحائف ترجمه وتبیانه ابتدار اولندی یا مخفی اولمیه که علی الاطلاق فن حربه
متعلق یعنی ترتیب فرنکی اوزره جمیع مراتب سیفیه یه وسپهسالاردن صنوف افراد عسکریه
وارنجه هر برینک نه گونه حرکت ایتمسی اقتضا ایدیکنه دائر وده اغا وقت وحاله مناسب

61) Belidor, *Fenn-i Harb*

Vauban'ın olduğu zannedilen Bernard Forest de Belidor'un *Fenn-i Harbe* dâir risâlesi. Râşid Efendi Matbaası 1792. Eserin metninin birinci sahifesi. Eserin ikinci sahifesinde mü'ellif adı olarak *Voban* yazılmış, ancak bu yanlışlık daha sonra fark edildiğinden *Voban* ismi sonradan bütün nüshalardan silinmiştir (bkz. s. XXX). Buna rağmen, *Voban* isminin silinmemiş olduğu bazı nüshalar da mevcûdtur. Eserin *Fihrist* 'inde ise mü'ellifin Vauban olmadığına ayrıca işaret edilmiştir: "*Avrupa'nın ashâb-ı ma'ârifinden birinin Fenn-i Harbe dâ'ir risâlesi tercemesinin fihristidir* " (bkz. s. 192). Eserin başlangıç sahîfeleri konuya kesin bir açıklık getirmekle beraber esas mü'ellifin adını vermez. Burada, "*Hâfî olmıya* " kaydıyla (yukarıdaki resim, alttan üçüncü satır), bu eserin mü'ellifinin Vauban olmadığı, ancak bunun da en az Vauban kadar tanınmış ve harb san'atında mâhir ve bilgili biri olduğu ifâde edilir (bkz. s. 188). Bu sahîfelerde, eserin mütercimi olan Konstantin İpsilanti, söz konusu ettiğimiz eserler arasında, Belidor'un bu eserinin en son tercüme ettiği eser olduğunu belirtir. Oysa bu tercümeler içinde basılan ilk eser Belidor'unkidir.

مناسب بعض حركات عسكريه‌يه متدائر اولان تأليف مرقوم اگرچه ووبان نام مدبّرك
چكيده قلم حذاقت رقمی اولیوب انجق آنكدخی مصنفی ووبان مثللو فن حربده مهارت
مستبان وحذاقتی نمایان بر معتبر سركرده صنايع نشان اولدیغی اجلدن فوائد كثیره‌یی
حاوی و نتیجه وصایای حكیمانه‌یی محتوی اولمغله مولفات فنون حربیه‌دن شایسته اعتبار
و كمال دقت اوزره امعان ومطالعه‌یه حریّ و مختصر مفید بر مجموعه بديع الآثار در كه بر وجه آتی
بسط اسلوب مرغوبی اوزره ترجمه‌سنه شروع اولندی ﴿در بیان اردوی جنگ﴾
جنگ اردوسی جنرال تعبیر اولنان بر سپهسالارك زير حكمنده اولمق اوزره مجتمع اولان
انواع صنوف عسكریه‌دن عبارتدر واول سپهسالارك معيتنده ضبط وربط عساكره
مأموریتلری تعریف اولنه‌جق وافر لیوتنان جنرال و مارشال ده قام تعبیر اولنان رؤسا
موجود اولوب هر بر متعين سركرده بر مقدارك اوزرینه آمر وناهی نصب اولنور ذكر اولنان
لیوتنان جنرال و مارشال ده قام رؤسالرك اك اسكیلری میمنه‌نك وقدم زمان جهتیله انلردن
صكره اولنلر میسره‌نك اوزرینه سردار اوله‌كلوب آنجق بعضا ملوك وابنای ملوك
بو قاعده‌یه عدم رعايت برله بالعكس عمل ایدرلر خاصة سواری عسكرینك اداره‌سنه
مأمور رؤسا اولدیغی كبی پیاده عسكرینك اداره‌سنه دخی مخصوص رؤسا واردر
اشبو جمیع عساكر براغادر تعبیر اولنان بر قاچ فرقه‌یه تقسیم اولنوب هر بر فرقه‌نك اوزرینه
كرك سواری كرك پیاده كروهنده براغادر تسمیه اولنان بر باشبوغ تعيين اولنور مذكور
فرقه‌لر دخی اورطه مثابه‌سنده اولان وافر رجمنتلردن متركب اولوب هر بر رجمنتك قولونل
تعبیر اولنان بر سركرده‌سی وسائر ضابطانی واردر ذكر اولنان فرقه‌لر عادتا متركب اولدقلری
رجمنتلرك اك اسكیسنك اسمیله تسمیه اولنه‌كلمشلردر ﴿در بیان طوپخانه وجبه‌خانه﴾
بر اردونك طوپلردن وانواع آلات وادواتدن وعلى الاطلاق كرك صحرا جنگی وكرك قلعه محاصره‌سی
واردونك نهضت وحركتنه اقتضا ایدن جمیع مالزمه‌دن عبارت طوپخانه وجبه‌خانه‌سی
اولوب اشبو طوپخانه وجبه‌خانه‌نك ناظری وضابطان خاصه‌سی وطوپلك اعمالنه مأمور طوپجی
تسمیه اولنان وافر نفراتی واردر طوپخانه وجبه‌خانه دخی بر قاچ قطعه‌یه منقسم اولوب
هر بر قطعه‌سی ناظری عنوانیله تسمیه اولنور ﴿در بیان ذخائر﴾ وبوندن ماعدا اردونك ذخائر
موجوده‌سی اولوب حفظ واداره‌سنه مأمور اولان كمسنه كرچه جنرال رتبه‌سنده‌در
آنجق حكمی فقط عربه وسرم ویوك حیواناتی اوزرینه مأمور اولان نفراته جاریدر
اشبو نفرات دخی عربه قپودانلرینك زیر ضبطنده اولمق اوزره بر قاچ بلوكه منقسمدر
وبونلرك جمله‌سی انجق اردونك امرینه متعیندر ﴿در بیان بعض مأمورینك اسملری﴾
آتاماژوری كه‌یند بر طاقم رؤساسی دخی واردر كه آنلرك جمله‌سنه معا آتاماژورلر
اشبو آتاماژورلر اردونك قوناقلرینی ومنازلنی ترتيب وتنظیمه مأمور بر مارشال ده لوژی
وخاصة سواریانك دقایق امورینی رؤیت وتمشیته مأمور دیگر بر مارشال ده لوژی
وكذلك خاصة پیادگانك دقایق امورینی رؤیت وتمشیته مأمور بر ماژور جنرال واجرای
احكام تهدیدیه مجرمینه تمكه مأمور عسس‌باشی مثابه‌سنده اقتضا ایدن نفراتیله برابر
تعبیر اولنور بر ضابط ولدى الحاجه قولاغوز ویره‌جك بر قولاغوز قپودانی ویرای استخدام
بر قاچ نفر مباشرلیله آتاندان تعبیر ایتدكلری بر ناظردن متركبدر ناظرلنه ایچون مذكور

62) **Belidor,** ***Fenn-i Harb***

Yukarıda Belidor'a ait eserin metninin ikinci sahifesi gözükmektedir. Burada, eserin mü'ellifinin *Voban* olmadığı zikredilmektedir. (Bkz. yukarıdaki resim, üstten ilk üç satır).

طبعت هذه الحلة اللطيفة ۞
والرسالة المنيفة ۞ في ايام سلطنة
روح جهان العالم ۞ ونخبة نوع بني آدم ۞
ظل الله الممدود على مفارق الخلائق من اهل الوبر
والحضر ۞ وسيف الله المسلول لقمع المعادين لملة خير البشر ۞
من تهتز اغصان المنابر بذكر اسمه الجليل ۞ وتخضر انابيب الاقلام
برسم وصفه الجميل ۞ الا وهو السلطان الاعظم ۞ والخاقان الافخم ۞
مالك رقاب الامم ۞ من العرب والعجم ۞ السلطان ابن السلطان ۞
السلطان سليم خان ۞ ابن السلطان مصطفى خان ۞
لازالت مفتحة له كائم المعاقل والبروج المشيدة ۞
عن زهرة النصرة المؤيدة ۞ بعناية الله المؤبدة ۞
آمين يا رب العالمين

وفي
وقت
مشيخة كنز
دقائق حقائق
العلوم ۞ خازن اسرار
المنطوق والمفهوم ۞ مالك
زمام الشريعة المحمدية فرعا
واصلا ۞ حاوي مكارم الاخلاق
المصطفوية قولا وفعلا ۞ حلال
المشكلات الدينية ۞ كشاف المعضلات
اليقينية ۞ الناشي في حجر الشرف الباذخ
والمستخرج من اكرم العناصر ۞
شيخ الاسلام ۞ ومقتدى الانام ۞
السيد محمد عارف افندي دري زاده
جعل التقوى زاده
آمين

وفي
زمان
صدارة
حضرة الوزير
الوقور ۞ والدستور
المحصور ۞ والليث الباسل ۞
والغيث الهاطل ۞ يمين الملك
شمس الملك ۞ بدر صدارة تدور
عليه الفلك ۞ امان الانام في حرم امانه
وحراسته ۞ وحمى حومة الاسلام
بشوكة عدالته وسياسته ۞ وهو الوزير
الاعظم ۞ والبدر الافخم ۞ ونظام العالم ۞
ملك محمد باشا ۞ يسر الله له ما يشاء ۞ وجعل
ايامه ربيعا تتفتق بانوار العدالة ۞ فتصدح
حمائم الشامل اغصانه الميالة ۞
آمين

63) Belidor, ***Fenn-i Harb***

Belidor'a ait eserin takdim sahifeleri .

فن جليل طبع وتمثيلنڭ فوائد كثيره نڭ ومنافع وفيره سی نڭ بوندن اقدم طبع اولنان
كتب متنوعه ظهورلرنده بو وجه تفصيل بياننڭ سرحد ايضاحه ايصال ايله عيان نڭ غدن
اولوب بو مجلده تكراری حاصل تحصيل قبيلندن اولهجغنه بناء المنابدن اعراض
واجتناب اولندیكه آوروپا رجالنك اصحاب معارفندن نڭ نام مؤلف
مشهورك فنون حربيه يه وقوف واطلاع تامی ظاهر نڭ وترتيب وتنظيم لشكر نڭ وتربيه
واعمال رؤسا وعسكر نڭ خصوصلرنده مهارت كامله سی باهر نڭ اولديغندن فن جنك
وهيجان نڭ وصنعت پيكار ووغا نڭ ومتفرعاتی بياننده تاليف كرده سی اولان كتاب
عبرت نصاب لسان افرنجی اوزره مؤلف نڭ واهل اسلام عندلرنده غير متعارف نڭ اولمق
حسبيله نفعی عام وشامل نڭ ومركز مفاد ومزاياسنه واصل نڭ اوله مديغندن پادشاه
جم حشم نڭ وشهنشاه اسكندر خدم نڭ شهسوار عرصه تاجداری نڭ بالانشين مسند
شهرياری نڭ رونق افزای اريكه خلافت نڭ زينت فرمای ديهيم سلطنت نڭ نير عالم افروز
اوج سعادت واقبال نڭ آفتاب جهانتاب سپهر دولت واجلال نڭ سلطان البرين
نڭ وخاقان البحرين نڭ خادم الحرمين الشريفين نڭ فرمان فرمای مشرقين نڭ نظم نڭ آفتاب
سپهر هفت اقليم نڭ سايه رحمت خدای رحيم نڭ آمر عرف وناهی منكر نڭ ناشر حكم شرع
پيغمبر نڭ كلدی دهره بويله شاهنشاه نڭ سايه سن اكسك اتمسون الله نڭ هر امورنده ايده
رب جليل نڭ خضر توفيقی دليل سبيل نڭ دائم ايدوب مظفر ومنصور نڭ اوله اعداسی
مدبر ومقهور نڭ مدظل لواه في الارضين نڭ ايد الله نصره آمين نڭ الا وهو السلطان
ابن السلطان السلطان سليم خان ابن السلطان مصطفى خان نڭ ايد الله دولته نڭ وابد سلطنته نڭ
نڭ نظم نڭ خدايا تا ابد تخت سعادتده مكين اولسون نڭ وجود فيض آلودی خطالردن
امين اولسون نڭ جهان طوردقچه طورسون سايه سی فرق عباد اوزره نڭ سپهر
آسا بنای عز واجلالی متين اولسون نڭ نظام بولقده عالم كون بكون رای رزينيله نڭ معين
ويا وری توفيق رب العالمين اولسون نڭ بهر آوان بهر آن خرمن جاه وجلالندن
نڭ نيم كبی هزاران بندكانی خوشه چين اولسون نڭ نثر اول شهريار مكرمت آثار
حضرتلرينك طبع صفوت نبع همايونلری ترتيب وتنظيم صنوف لشكر نڭ وتربيه وتعليم
جنود وعسكر نڭ ايله جمله سنك فنون حربيه ده اكتساب مهارت نڭ واعمال صنايع قتال
ومكافحه ده تحصيل هنر ومعرفت نڭ لطائفنه مائل نڭ وهمت والا نهمت ملوكانه لری استحصال
اسباب جهاد وغزايه مصروف وشامل نڭ اولديغندن ذكر اولنان كتابك مفهومنه
تحصيل وقوف ايچون لسان تركی يه ترجمه سی بابنده شرفيافته صدور اولان
امر همايونلری موجبجه ترجمه سی ميسر نڭ وتحسين شاهانه لرينه مظهر نڭ اولدقدن صكره
نفعی عام وشامل نڭ ورؤسای عسكری وغيريدن خواهشكر اولنلر مزاياسنه واصل نڭ
اولمق ضمننده طبع وتمثيله تكثيری اراده نڭ وصنعت طباعتك اجرا واداره سی خط همايون
شوكتمقرون ايله موشح برات عاليشان ايله بو عبد عاجزه يعنی رياست كتاب
خدمت جليله سيله شرفياب اولان محمد راشد كمينه سنك عهده كترانه سنه اولديغندن
طبع وتمثيل وتوفير وتكثير اولنمق بو حقير پر تقصيره امر وافاده نڭ بيورلمريله در حال نڭ
اجازت وفرمان همايونلرينه امتثال نڭ برله مباشرت سی بيهمال نڭ ونسخ عديده سی

64) Belidor, ***Fenn-i Harb***

Eserin müellifini yanlışlıkla *Voban* olarak gösteren müteâkıb sahife. *Voban* ismi sonradan kazınmıştır. Bkz. üstten dördüncü satır.

طبع وتمثالنك دستیاری عون وعنایت رب متعال ایله وجه اتمامه ایصالنده اولنقله
مزایا اشناسان اسرار و بیانك و رمز اشنایان دقایق و عرفان اولان
ارباب الباب دن رجا و نیاز اولنور که املا و ترسیمده
وطبع و تنظیمنده واقع اولان هفوات وعثرات
صفح جمیل ایله عفو و مستور و قصور و سقطات
کمال کرملریله معذور
طوتیله رق بو عبد
کمینه بی خیر ایله
مذکور
بیوره لر

65) **Belidor,** ***Fenn-i Harb***

Belidor'a ait Eserin takdim sahifesinin sonu.

اورو پانك اصحاب معارفندن برينك فن حربه دائر رساله سى ترجمه سنك فهرستيدر		
بيان ذخائر ٢	بيان طوبخانه وجبه خانه ٢	بيان اردوى جنك ٢
بيان عسكرى كه موسوم بقام وولانست ٢	بيان كيفيت ترتيب اردودر وقت نزول ٢	بيان بعض ماموريكه ايشانرا آتاماژور ميكويند ٢
بيان جنرال معسكر يعنى سپهسالار اردو ٣	بيان ان نفراتيكه پارتى ميكويند ٢	بيان فرقهٔ عسكريكه دهتاشمان نامند ٢
بيان ماموريت آن سركردهٔ كه اورا مارشال دهلوژى اردو ميكويند ١٧	بيان ماموريت مارشال دهقام ١٠	بيان ماموريت ليوتنان جنرال ١٣
بيان ماموريت آن سركردهٔ كه اورا ماژورده برغاده ميكويند ٢٠	بيان ماموريت ماژورجنرال ٢٠	بيان ماموريت مارشال دهلوژى سواريان ٢٠
بيان ماموريت سركردهٔ كه اورا قولونل ميكويند ٢٣	بيان ماموريت سركردهٔ كه اورا مستردهقام نامند ٢١	بيان ماموريت براغادر ٢٠
بيان ماموريت قپودان سواريان ٢٦	بيان ماموريت ماژور رجمند ٢٥	بيان ماموريت ليوتنان قولونل ٢٥
بيان علداران ٢٧	بيان ضابطانيكه ليوتنان وسوليوتنان نامند ٢٧	بيان ماموريت قپودان پيادكان ٢٧
بيان نفرات سوارى ٢٥	بيان ماموريت سرزان ٢٥	بيان مارشال دهلوژى سواريان ٢٧

66) Belidor, *Fenn-i Harb*

Eserin müteakib fihrist sahifesi: "*Avrupa'nın ashâb-ı ma'ârifinden birinin fenn-i harbe dâ'ir risâlesi tercemesinin fihristidir*" ifâdeleri, eserin "*Voban*"a ait olmadığını vurgular.

طبعت هذه المجلة اللطيفة
والرسالة المنيفة في ايام سلطنة
روح جثمان العالم ونخبة نوع بني آدم
ظل الله الممدود على مفارق الخلائق من اهل الوبر
والحضر وسيف الله المسلول لقمع المضادين للة خيرا لبشر
من تهتز اغصان المنابر بذكر اسمه الجليل وتخضر انابيب الاقلام
برقم وصفه الجميل الا وهو السلطان الاعظم والخاقان الافخم
مالك رقاب الامم من العرب والعجم السلطان ابن السلطان
السلطان سليم خان ابن السلطان مصطفى خان
لازالت مفتحة له كمائم المعاقل والبروج المشيدة
عن زهرة النصرة المؤيدة بعناية الله المؤيدة
آمين يا رب العالمين

وفي
زمان
صدارة
حضرة الوزير
الوقور والدستور
الجسور والليث الباسل
والغيث الهامل عين الملك
شمس الملك بدر سعادة تدور
عليه الفلك انام الانام في حرم امانه
وحراسته وحمى حومة الاسلام
بشوكة عدالته وسياسته وهو الوزير
الاعظم والبدر الافخم ونظام العالم
ملك محمد پاشا يسر الله له ما يشاء وجعل
ايامه ربيعا تتفتق بانوار العدالة فتصدح
حمائم الثناء على اغصانه المياله
آمين

وفي
وقت
مشيخة كنز
دقائق حقائق
العلوم خازن اسرار
المنطوق والمفهوم مالك
زمام الشريعة المحمدية فرعا
واصلا حاوي مكارم الاخلاق
المصطفوية قولا وفعلا حلال
المشكلات الدينية كشاف المعضلات
اليقينية الناشئ في حجر الشرف الباهر
والمستخرج من اكرم العناصر
شيخ الاسلام ومقتدى الانام
السيد محمد عارف افندي دري زاده
جعل التقوى زاده
آمين

67) Vauban, ***Fenn-i Lağım***

Voban **(Vauban)** ***Fenn-i Lağım*** **(*****Traite de Mines*****) isimli Eserin takdim sahifesi.**

فن جليل طبع وتمثيلك فوائد كثيره‌سی و منافع وفيره‌سی گوزه‌دن اقدم طبع اولنان كتب
متنوعه ظهورلرنده بو وجه تفصيل بيانی و سرحد ايضاحه ايصاللريله عيانی قلنمش اولوب
و مجلده تكراری حاصل تحصيل قيلندن اوله‌جقنه بناء اطنابدن اعراض واجتناب
اولندی و آوروپا رجاللرنك اصحاب معارفندن ووبان نام مؤلف مشهورك اسباب
حصر وتضييق حصون وقلاع و ضبط وتسخير صياصی وبقاعه وقوف واطلاع تامی
ظاهر و اسباب مذكوره‌نك اقدمی اولان صنعت لغم واتشبازيده مهارت كامله‌سی باهر
اولديغندن صنعت جليله لغم واعمال لغميان وآلات وادواتی بياننده تأليف كرده‌سی
اولان كتاب عبرت نصاب لسان افرنجی اوزره مؤلف و اهل اسلام عندلرنده غير متعارف
اولوب حسبيله نفعی عام و شامل و هر كس مفاد و مزايا سنه واصل اوله‌مديغندن
پادشاه جم حشم و شهنشاه اسكندر خدم شهسوار عرصه تاجداری و بالانشين مسند
شهرياری و رونق افزای اريكه خلافت و زينت فرمای ديهيم سلطنت و نير عالم افروز
اوج سعادت واقبال و آفتاب جهانتاب سپهر دولت واجلال و سلطان البرين
و خاقان البحرين و خادم الحرمين الشريفين و فرمانفرمای مشرقين و نظم و آفتاب
سپهر هفت اقليم و سايه رحمت خدای رحيم و آمر معروف وناهی منكر و ناشر حكم
شرع پيغمبر و گلدی دهره بويله شاهنشاه و سايه سن اكسك اتمسون الله و هر امورنده
ايده رب جليل و خضر توفيقی دليل سبيل و دائم ايدوب مظفر ومنصور و اوله اعداسی
مدبر و مقهور و مد ظل لواه فی الارضين و ايد الله نصره آمين و الا و هو السلطان
ابن السلطان و السلطان سليم خان ابن السلطان مصطفی خان ايد الله دولته و ولد
سلطنته و نظم و خدايا تا ابد تخت سعادتده مكين اولسون و وجود فيض آلودی
خطالردن امين اولسون و جهان طوردقجه طورسون سايه‌سی فرق عباد اوزره و سپهر
اساسی عز و اجلالی متين اولسون و نظام بولقده عالم كون بكون رأی رزينيله و معين
و ياوری توفيق رب العالمين اولسون و بهر آوان بهرآن خرمن جاه و جلالندن و بيم كی
هزاران بنده كانی خوشه چين اولسون و نثر اول شهريار كرامت آثار حضرتلرينك طبع
صفوت نبع همايونلری ترتيب وتنظيم صنوف لشكر و تربيه وتعليم جنود و عسكر
ايله جمله سنك فنون حربيه‌ده اكتساب مهارت و اعمال صنايع قتال و مكافحه‌ده
تحصيل هنر و معرفت و ايلمرينه مائل و همت والا نهمت ملوكانه‌لری استحصال اسباب
جهاد وغزايه مصروف و شامل و اولديغندن ذكر اولنان كتابك مفهومنه تحصيل
وقوف ايچون لسان تركيه ترجمه‌سی بابنده شرف يافته صدور اولان امر همايونلری
موجبنجه ترجمه‌سی ميسر و تحسين شاهانه‌لرينه مظهر اولدقده عسكره نفعی عام و شامل
و رؤسای عسكری وغيريدن خواستكار اولنلر مزايا سنه واصل اولمق خصوصنده طبع
وتمثيله تكثيرينی اراده و صنعت طباعتك اجرا و اداره‌سی خط همايون
شوكتمقرون ايله موشح برات عاليشان ايله بو عبد عاجزك يعنی رياست كتاب
خدمت جليله‌سيله شرفياب اولان محمد راشد كمينه سنك عهده كفايتنه سنده
اولديغندن طبع وتمثيل وتوفير وتكثيرا ونسخی بو حقير پر تقصيره امر وافاده بيورلديله
در حال اشارت وفرمان همايونلرينه امتثال و برله مباشرته سعی بيهمال و وصول

68) Vauban, *Fenn-i Lağım*

Eserin müellifinin ve ünvânının zikredildiği (üstten dördüncü satır vd.) takdim sahifesinin devâmı. Sahifenin alt satırlarında (alttan on satır), eserin faydasından ötürü Pâdişâh'ın emri ile tercüme edildiği ve Râşid Efendi tarafından basıldığı hakkında bilgiler verilmektedir.

واشكاليله نسخ عديده سى طبع وتمثالنده ودستيارى عون وعنايت رب متعالده ايله
درجهٔ اتمامه ايصال اولنمغله مزايا شناسان اسرار وبيانده ورمز
آشنايان دقايق وعرفانده اولان ارباب الباب‌دن رجا ونياز
اولنوركه املا وترسيم وطبع وتنظيمنده واقع اولان
هفوات وعثرات صفح جميل ايله عفو ومستور
ده وقصور وسقطات كمال كرمليله
معذور ده طوتيله‌رق بو عبد
كمينه‌يى خيرايله
مذكور بيوره‌له

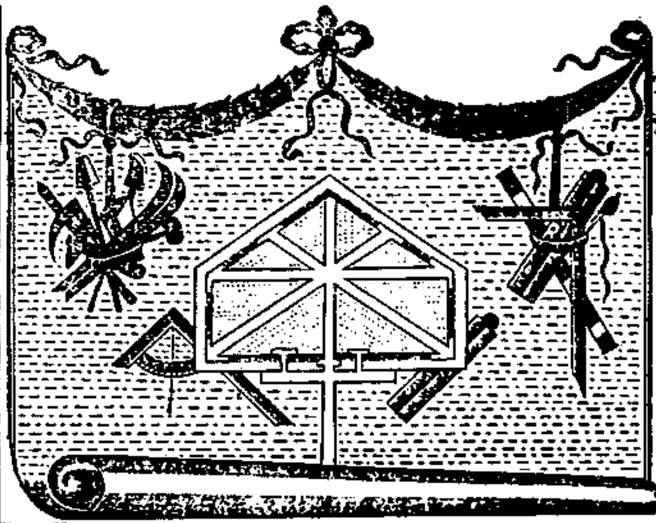
69) Vauban, *Fenn-i Lağım*

Eserin takdim sahifesinin sonu.

ووبان نام مؤلفك فن لغمده تأليفكردهسى اولان رسالهنك ترجمهسى فهرستيدر		
بيان وجوه شروع نقب ٥ بيان تسيبوتلئه كردن لغم بروجه مناسبات ٦	بيان آلاتيكه مخصوص لغمجيانست ٥ بيان كيفيت وضع باروت درخزانۀ لغمها ٦	بيان گروه لغمجيان ٣ بيان صوجقها ولاميدها ٦
بيان طريق ربطكردن صوجقهايكديكر براى وقايت از منقطع شدن ٧	بيان تقسيمكردن انتها بامسافات غير متساويه ٧	بيان تقسيمكردن انتها بامسافات متساويه ٧
بيان طريق نقبكردن لغم زير زمين بى صبت وصدا ٨	بيان وجوه رفع مضرت لغمها محصورين ٧	بيان كيفيت اشعال لغم ٧
طريق اعمال لغم وكشادن شكاف بديوار يكه درپس اوسدنا كى باشد ٨	بيان كيفيت مقياس اشكال بروجه تفصيل ٨	بيان وجوه دادن هوا براى تنفس در لغمها ٨
بيان طريق برباد كردن قلعۀ كه قطرش متوسط يعنى داخل جدارا و دوازده يا پانزده قدم باشد ٩	بيان طريق برباد كردن قلعۀ كه قطرش عظيم باشد ٩	بيان طريق اشعال كردن خزينها از بالاى دهان چاهى ٩
بيان كيفيت منهدم كشتن قلعه با وساطت بيمستماركه آن قلعه از بلدۀ مستدام پنج ساعت دور بود ١٠	ذكر انواع تجاربه ١٠	بيان برباد كردن نصف قلعه ٩
بيان كيفيت هدم حصاريكه از قلعۀ ماستريق دو ساعت دور بوده ١١	بيان كيفيت هدم قسطلكه از بلدۀ اوترمت دو ساعت دور بود ١٠	ذكر لغمى كه براى هدم قلعۀ معمول شده ١٠
بيان طريق محاصرۀ باستيونهاى قلعۀ ماستريق ١١	بيان كيفيت تعبيۀ لغم بيكى از باستيونهاى قلعۀ طورنه ١١	بيان وجه هدم حصار فرانشون كه از بلدۀ ليبورغ سه ساعت دور بوده ١١

70) Vauban, *Fenn-i Lağım*

Eserin fihrist sahifesi: *"Voban nâm mü'ellifin Fenn-i Lağım'da te'lîfgerdesi olan risâlenin tercemesi fihristidir"*

بسم الله الرحمن الرحيم

شکر و ثنا من خالق خیر و شره ○ لئم فرسای ملاثم افواه بشره ○ اولق دائما لازم و مقرره ○ درگاه
دیوانخانه اکوانده نوع انسانی قبای زیبای احسن خلقت ایله ملبس و مشرف ○
و خزینهٔ حکمت بالغه سندن جواهر انوار آفتاب التماع عقل و درایت ایله پر زیب
و شرف ○ ایدوب دفع مضار گروه ظالمین ○ و قلع اساس اشرار شقاوت آیین ○ ضمننده
نمونهٔ رعود و بروق آسمانی ○ و نشانهٔ زلازل هول انگیز ناکهانی ○ ایله نیجه اسرار خفیهٔ
عجیبة الآثارک استکشافنه دسترس ایلدیکی بعد ذاتنه ثناء و تواریخ شناسان احوال
دول ماضیه ○ و خواطر دقائق آشنایان وقایع و اطوار ملل سالفه ○ یه جلی و عیاندرکه
ترکیب عجیب باروت شعله انداز میدان ظهوره ○ و خیره ساز عیون ارباب غوغا و شوره ○
اولهلی طور ضرب و حرب جهان ○ و طریق محارسه و محاصرهٔ قلاع و بلدان ○ کلیا متغیر
اولوب خشت و عدد تلمبو طباغچه و تفنک و معتاد قدما اولان منجنیقات رامیة الحجارات ○
و سائر آلات و ادوات ○ انواع قوارع آتشباره و غایت شدت و نهایت سرعتندن همان
آن غیر منقسمده قلل و بروج آسمان ارتفاع جبال المتانتی روی خاک ایله یکسان ○ و ابنیهٔ
مشیدهٔ مرصوصة الاساس حدیدی الرصانتی مثال ذرهٔ ناتوان اوج هوایه پران ○
و مانندهٔ رسوم اطلال دارسة الارکان خرابه زار و بی نشان ○ ایدن شدید الزلزله
عظیم الهول و الولوله آتشین لغمار مبدل اولدیغی الیوم معتبر و مستعمل ○ و عند الدول
دستور العمل ○ لولانا انواع فنون حربیه و علوم دقیقه و ضربیه و بونلرک حاوی اولدقلری
قواعد و ضوابط حسنه ○ و لطائف حیل و خداع مستحسنه ○ با خصوص لغماره دائر سبقت
ایدن تجارب مکررهٔ عدیده و اول تجاربه موثوقه بنادن مستخرج استدلالات صائبهٔ

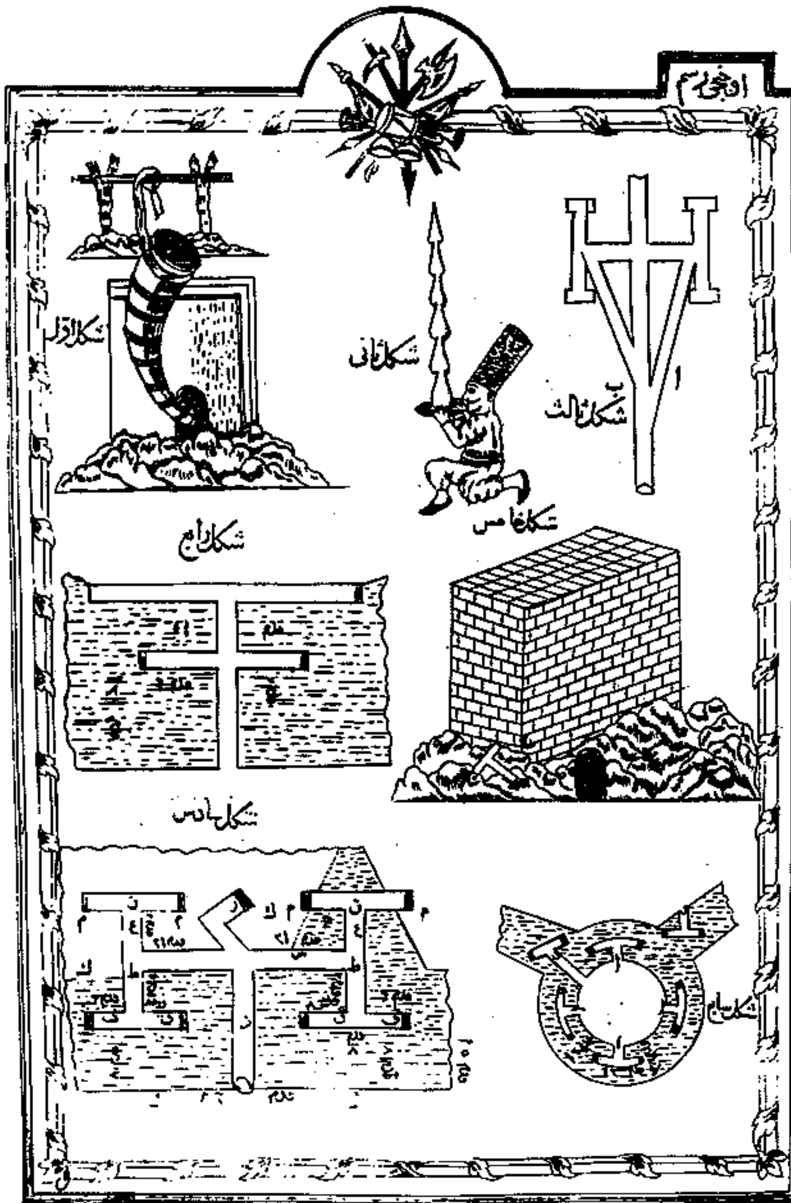
71) Vauban, *Fenn-i Lağım*

Eserin metninin birinci sahifesi.

صاحبه نسخه ده نك تحتنده فوائد كثيره و منافع وفيره دركار ايدوكى كالنار على علم المنار ظاهر
و آشكاردر ☉ ودفع تسلط اعدا و قهر و استيصال خصماء ملكه و سلطنتله اسهل و احسن وجه
اوزره ميسر اولديغى كالشمس فى وسط النهار باهر و پديداردر ☉ و لهذا ناشى اشبو آوان
سعادت اقتران و هنگام ميمنت ارتسامده نوربخش فلك سلطنت ☉ و ضيا پاش افق خلافت ☉ ناصب
اعلام شوكت ☉ مجدد بنيان دولت ☉ يكه سوار ميادين الجلادة والاجلال ☉ صاحب اشتات
الفنون والكمال ☉ آمر بالعدل والاحسان ☉ سايه گستر مفارق كهان و مهان ☉ كهف الامان
للعالمين ☉ روشنايى بخشاى ديده ستمديدگان ☉ سبب امن و آسايش انام ☉ ظل ظليل جناب خالق
عالم ☉ ممتاز سلاطين سلف ☉ مهر درخشان سپهر شرف ☉ اعظم خواقين ☉ خليفه روى زمين ☉ پادشاه
دادگستر ☉ و شهنشاه مراحم پرور ☉ السلطان ابن السلطان ☉ والخاقان ابن الخاقان ☉ السلطان
سليم خان ☉ ابن السلطان مصطفى خان ☉ ادام الله تعالى دولته وابد سلطنته ☉ و ضاعف
قدرته وسطوته ☉ حضرتلرينك بر مقتضاى لوازم ملكدارى ☉ و مبتناى مراسم شهريارى ☉
جا يگير ضمير الهام پذير خسروانه لرى مجرد تنظيم احوال دولت ☉ و تشييد و تأسيس مبانى
سلطنت ☉ و حفظ و حراست حماى مملكت ☉ و توسيع دائره قوت و قدرت ☉ اولمق حسبيله
بوندن اقدم شرف رز صدور اولان فرمان واجب الانقياد ملوكانه لرينه امتثالا بو ذره كثير
بى مجال و چاكر احقر ضعيف الحال علكسانده وبوده قوللرينك اوغلى قسطنطين ابسلانتى
قوللرى تماما جميع اشكال و رسومى ايله ترجمه و خاكسارانه مرفوع عتبه فلك دبه
قيلديغى محارسه و محاصره قلاع و حصون طريقلرينه دائر مجله جليله صنعت پيرا مجلاى
نظر كيميا اثرلرى اولمق شرفنده مظهر و جواهر جهان بهاى تحسين و التفات پادشاهى
ايله پرنور و زيور قيلنديغى آثار بشارت عالم بهاسى اولمق اوزره اول كتاب مستطاب
مترجمك معنى اولان وبان نام اركان خاصه لغملره دائر كتيبه سلك تسطير و ترقيم
ايتديكى رساله عليه سنك دخى ترجمه سى خدمتنه بو مفقود البضاعه و عديم الاستطاعه
عبد بيمقدار و چاكر خاكسار امر و احاله بيورلمغين ايفاى رسم سمع و طاعت فريضه
رقيت و لازمه ذمت عبوديت عد اولنه رق مستفيضا من الفياض الكريم و مستعينا
من فوز الرحيم اشبو بيك ايكيوز اللى سنه سى ماه رمضان المباركك منتصفنده وساطت
ترجمان خامه صادق البيان ايله افاده مرام و بسط تحرير كلامه ابتدار اولندى تا كه
مصنف كتاب نادره آثار و معارف شعارك رقزده قلم حذاقت رقمى اولان جميع مؤلفاتى
قرين اعتبار و امعان و مطالعه يه سزاوار اولمغله لزوم فن تحصينه دائر اولان مقاله جمله
جليله سى فائده دن خالى اولمق ملاحظه سيله مقاله مرقومه نك ترجمه سى اجمالى تقريبيله
ما نحن بصدده اولان رساله نك ترجمه سنه تقديم اولنمسى مناسب عد اولنديغنه بناء
اسلوب مرغوب اوزره آنكله بالابتدا تزيين صحايف مقاله آغاز اولنور ده فن قلاعنك
حصر و تسخيرى و ممالكك فتح ميسر ايدوكى بديدار ايسه امر تحصين دخى اول ممالكك
استقرارلغى و حدود و ثغورك بوزغونلق ظهورنده وقوعى ملحوظ حالات موحشه دن
مأمون اولمسى مستلزم اولوب بوكونه احتياطه رعايت اولنديغى صورتده دشمن غالب
آثار غالبيتى بالاعتياد بغايت بعيد عدّ اولنمز اصله ظفرياب اولمسى ملحوظدر فرانچه ده
و هپ با تعبير اولنان بحر محيطه مجاور اراضى مضفنده و آلمانيه و اسپانيه ممالكنده

72) Vauban, *Fenn-i Lağım*

Eserin metninin birinci sahifesinin devâmı.

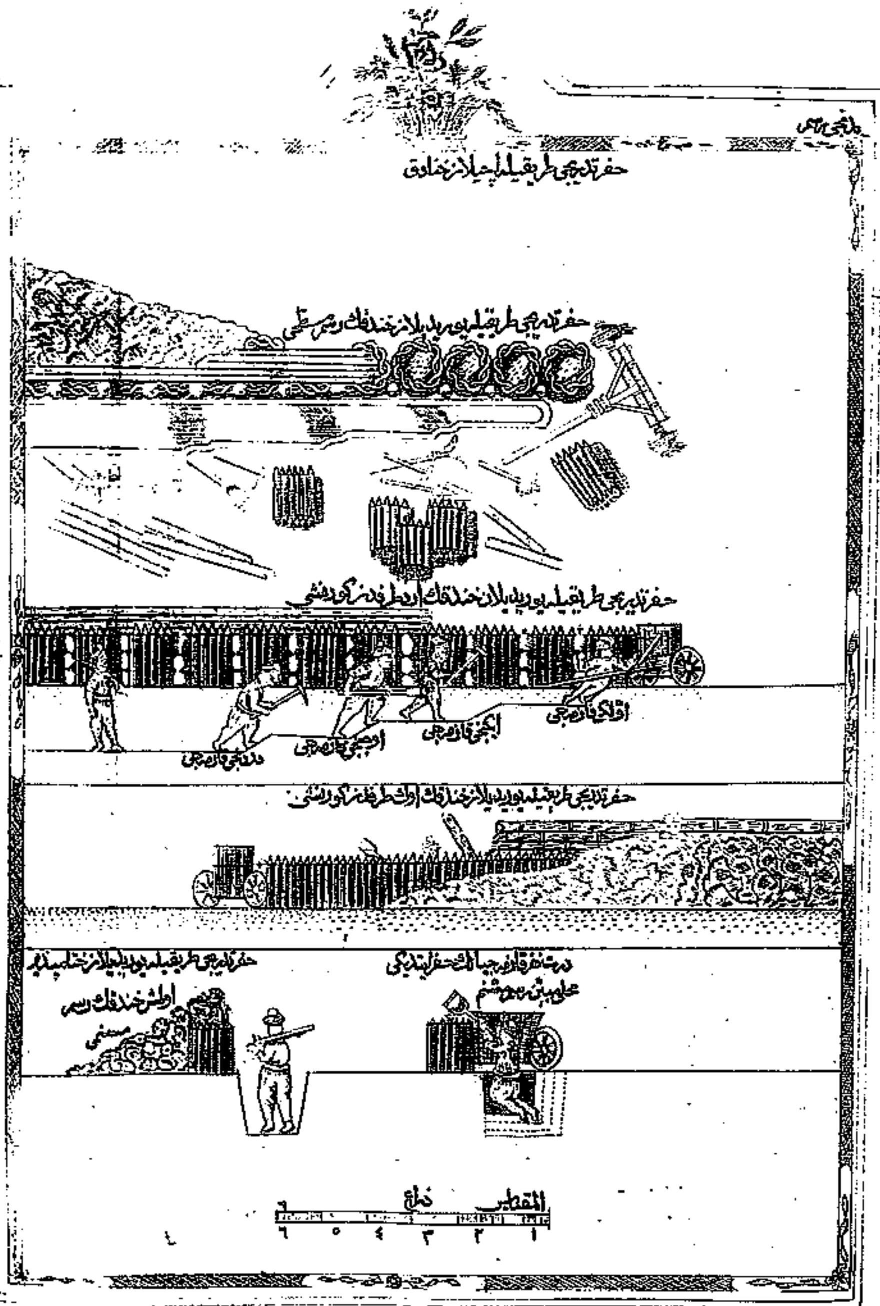
73) Vauban, *Fenn-i Lağım*

Eserin lağım bağlanması ile ilgili resimleri.

مربوط اوله رق اوجاقلردن بيوك اغزنه وارنجه ايصال اولنور انده بروجه معتاد
آتش ويريلور ۞ دربيان طريق برباد كردن قلعه كه قطرش عظيم باشد يعنى اوچنجى رسمك
شكل سابقنده «ا» حرفيله اشارت اولنان كبير ديوانخانه لرى ديوارك عرضى
منتصفندن بر مقدار اوته يه سورودكدن صكره اول ديوانخانه لردن متفرع اولان
قوللرى چفته خزينه لى قطعه دائره صورتنده اعمال يعنى قلعه مركزندن متساوى البعد
اوللرينه دقت ييهمال ايتمك وقلعه يى بردنبره ربط ايدن زوايا ده دخى «ى» حرفيله
اشارت اولنديغى كبى ديكر اوجاقلر اشلتمك مقتضيدر زيرا اول محل قلعه نك آنجق
استنادگاهى اولمق حسبيله انده دخى بروجه مذكور اعمال لغم اولنديغى صورتده
افوستريا خانه انه تابع لبورغ نام بلده ده بيندبر قلعه نك هدمنده تجربه سى سبقت
ايتديكى كبى قلعه نك كليا هوايه پران اولمسندن مانعت ايده جكندن اشتباه يوقدر
وبوندن بشقه نقبه مامور قيلنان لغمجيلرك حد امكاندن خارج اولديغى حالده دائما
قلعه نك داخلنه تقرب ايله اولمق كركدر زيرا بو صورتده صو چقلرك مساوات اوزره ترتيبى
اسهل وجه اوزره ميسر اوله جغندن ماعدا لغمك تأثيرى دخى اشتداد اولور آنجق باروتك
كركى كبى كاركر اولمسى مطلوب ايسه مقدارينى همان تضعيف يعنى معتاددن تقريبا
بر قات زياده وضع ايتمك لازمدر زيرا بو وجهله تقويت ويرلمديكى حالده لغمك بوشنه
چقمسى ملحوظدر ۞ دربيان طريق برباد كردن قلعه كه قطرش متوسط يعنى داخل
جدار او دوازده يايا نزده قدم باشد يعنى هدم اوله جق قلعه نك قطرى ديوار ايچنده
اون ايكى يا اون بش قدم اولديغى حالده نكن مرتبه عميق يعنى آلتى اول قلعه
اساسنك عمقنه مساوى اولوب اوجاقلك تخته لر ايله احاطه سى وبعد التقنه (?) بو وجه
سدوبندى آسان اولمق ايچون چار كوشه بر قيو حفر اولنور واشبو بيوك جوانب
اربعه سى وضع اولنه جق باروتك مقدارينه وقلع ورفعى مطلوب اولان بنانك ثقل
وعظمنه كوره ايكيشر ياخود ايكيشر بچق قدم اولور امر تعليله (?) بزراى اتمام اولدقده
كركدر توپى وكرك قلعه نك ايچ ديبى برى برينه بو وجه ربط وبند اولنمش قالن تخته لر
ياخود كريشلر وطبان مثللو سائر حطبلر ايله ستر واشبو اغاج دوشمه سنك اوستنه
كذلك بو وجه ربط اولنمش اغاجلردن ديكر برقات دخى ارقرى وضع اولنور بو جمله
اشيانك اوزرنده نصف بنصف اويولنمش ايكى عظيم اغاج بروجه تقاطع يرلشديريلوب
بونلرك اوزرينه براوجى قلعه ديوارنده آچيلان شكافلره وديكر اوجى اوجه لر ايله
مذكور ايكى اغاجك ايچنه ادخال اولنان دركلر وضع اولنور اما لغمه
ايصال آتش ايده جك صوچقك مجرى سد ولنمامسنه دقت مقتضيدر * دربيان
طريق برباد كردن نصف قلعه نك * يعنى قلعه نك نصفنى هدم ونصف آخرينى على حاله ترك
ايتمك مراد اولندقده دردنجى رسمك شكل ثانيسنده اشارت اولنديغى كبى
«ن» ده قلعه ديوارينى تحت برله قوت باروت ايله هوايه پران اوله جق
قطعه «و» بيننده قائم تماسى مطلوب اولان «ه» قطعه سندن افراز اولنق
لازمدر بو وجهله قلعه بريانه دن اوبريانه وارنجه دلندكدن صكره طرفيندن
نقب اولنان محلردن ديوارك تالفنه كوره تك ياچفته خزينه لى

74) Vauban, *Fenn-i Lağım*

Eserin lağım bağlanmasını gösteren, yandaki resme tekabül eden metin sahifesi.

75) Vauban, *Fenn-i Lağım*

Eserin lağım kazılması ile ilgili resimleri.

طبعت هذه المجلة اللطيفة
والرسالة المنيفة في ايام سلطنة
روح جثمان العالم ونخبة نوع بني آدم
ظل الله الممدود على مفارق الخلائق من اهل البدو
والحضر وسيف الله المسلول القامع المضادين للتقدير البشري
من تهتز اغصان المنابر بذكر اسمه الجليل وتخضر انابيب الاقلام
برسم وصفه الجميل الا وهو السلطان الاعظم والخاقان الافخم
مالك رقاب الامم من العرب والعجم السلطان ابن السلطان
السلطان سليم خان ابن السلطان مصطفى خان
لازالت مفتحة له مغالق المعاقل والبروج المشيدة
من زهرة النصرة المؤيدة بعناية الله المؤبدة
آمين يا رب العالمين

وفي
زمان
صدارة
حضرة الوزير الوقور
والدستور المحمود
والليث الباسل والغيث
الهامل ذو همة شدت اركانها
بمنطقة الجوزاء ورفعة يطير دون سرادقها
نسر السماء انام الانام في حرم امانه وحراسته
وحمى حومة الاسلام بشوكة عدالته وسياسته
وهو الوزير الاعظم والبدر الافخم
ونظام العالم الحاج محمد عزت
باشا يسر الله له ما يشاء
وجعل ايامه ربيعا تتفتق
بانوار العدالة فتصدح
حمائم الثناء على
اغصانه المياله
آمين

وفي
وقت
مشيخة كنز
دقائق حقائق
العلوم خازن اسرار
المنطوق والمفهوم مالك
زمام الشريعة المحمدية فرعا
واصلا حاوي مكارم الاخلاق
المصطفوية قولا وفعلا حلال
المشكلات الدينية كشاف المعضلات
اليقينية الناشي في حجر الشرف
الباهر والمستخرج من اكرم
العناصر شيخ الاسلام
ومقتدى الانام السيد
محمد عارف افندي
دري زاده جعل
التقوى زاده
آمين

76) Vauban, Usûl-i Harbiyye

***Voban*'a (Vauban) ait *Usûl-i Harbiyye* (*Traite de l'Attaque*). Eserin takdim sahifesi.**

فن جليل طبع وتمثيلك فوائد كثيره ۞ و منافع وفيره سى ۞ بوندن اقدم طبع اولنان
كتب متنوعه ظهورلرنده بر وجه تفصيل بيان ۞ و سر حد ايضاحه ايصال ايله عيان ۞
قلنمش اولوب بو محلده تكراری حاصل تحصيل قبيلندن اوله جغنه بناء اطنابدن اعراض
واجتناب اولندی ۞ فرانجه ده سر معمارلق و بعض مارشاللق خدمتلرنده ۞ و نيجه
قلاعك تعمير وتجديد ابنالرنده ۞ وقتی وامر قنعه لرك تدابير محاصره لری خدمتنده ۞
بولنمش وويان نام مهندس مشهورك ضربا ودفعا محاصره ومحارسه قلاع وحصون
بياننده صنايع بديعه حربيه ۞ واشكال هندسيه ۞ اوزره تاليف كرده سی اولان
كتاب عبرت نصاب فرانجه لسانی اوزره مؤلف ۞ واهل اسلام عندلرنده
غير متعارف ۞ اولمق حسبيله نفع عام وشامل ۞ وهر كس مفاد ومزاياسنه واصل ۞
اولمه مديغندن پادشاه جم حشم ۞ وشهنشاه اسكندر خدم ۞ شهسوار عرصه
تاجداری ۞ بالا نشين مسند شهرياری ۞ رونق افزای اريكه خلافت ۞ زينت
فرمای ديهيم سلطنت ۞ نير عالم افروز اوج سعادت واقبال ۞ آفتاب جهانتاب سپهر
دولت واجلال ۞ سلطان البرين ۞ وخاقان البحرين ۞ خادم الحرمين الشريفين ۞
فرمان فرمای مشرقين ۞ عامر بلاد الله ۞ ناصر عباد الله ۞ سلطان الملوك ملاذ السلاطين
۞ ظل الله فی الارضين ۞ رافع رايات الامن والامان ۞ ناكس الويه البغی
والطغيان ۞ خافض جناح المرحمة علی العالمين ۞ حافظ ثغور المسلمين لنصرة الدين
المبين ۞ مرغم انوف الفراعنة والجبابرة ۞ معفر جباه القياصرة والاكاسرة ۞ المؤيد
من عند الله الملك الوهاب بالتوفيق ۞ المظفر بنصر الله الفتاح علی التحقيق ۞ الذی
هو اشمل السلاطين عدلا واحسانا ۞ واعزهم انصارا واعوانا ۞ مثنوی ۞
پادشاه زمان عميد العصر ۞ طول الله عمره بالنصر ۞ آفتاب سپهر هفت اقليم ۞ سايه
رحمت اله رحيم ۞ در درج امانة العظمی ۞ بدر برج خلافة الكبری ۞ ناصر الملة ظهير الدين
۞ ناصر الحق نصير شرع مبين ۞ آمر معروف وناهی منكر ۞ ناشر حكم شرع پيغمبر ۞ باسط
العدل وباذل الاحسان ۞ كاسر الظلم وخاذل الطغيان ۞ كردن خون كرفت اعدايه
۞ جوهر تيغ قهری پيرايه ۞ دركه عدلی ملجاء عالم ۞ نيجه عالم ملوك روم وعجم ۞
استانی وسيع الاكنافدر ۞ بوسه جای شهان اطرافدر ۞ قبله كاه جباه ملوك خاقان ۞
قبله كاه شفاء مصروفان ۞ كلديكده هر بوبله شاهنشاه ۞ سايه سن اكسك اتمسون الله ۞
۞ ايادی عدلی عالمی احيا ۞ خلد الله ملكه ابدا ۞ هرامورنده ايده رب جليل ۞
خضر توفيقی دليل سبيل ۞ دائم ايدوب مظفر ومنصور ۞ اوله اعداسی مدبر
ومقهور ۞ مدظل لواء فی الارضين ۞ ايد الله نصره آمين ۞ الا وهو السلطان
ابن السلطان ۞ السلطان سليم خان ۞ ابن السلطان مصطفی خان ۞ ايد الله دولته ۞
وابد سلطنته ۞ نظم ۞ خدايا تا ابد تخت سعادتده مكين اولسون ۞ وجود فيض
آلوده خطالردن امين اولسون ۞ جهان طوردقجه طورسون سايه سی فرق
عباد اوزره ۞ سپهر اسا بنای عز واجلالی متين اولسون ۞ نظام بولقده عالم
كون بكون رای رزينيله ۞ معين وياوری توفيق رب العالمين اولسون ۞ بهرآوان
بهران خرمن جاه وجلالندن ۞ نيجه كی هزاران بنده كانی خوشه چين اولسون

77) Vauban, Usûl-i Harbiyye

Voban isminin ve eserin ünvânının zikredildiği (altıncı satır vd.) takdim sahifesinin devâmı.

ی نشری اول شهریار کرامت آثار حضرتلرینك طبع صفوت تبع همایونلری تعمیر
وتجدید حصون وقلاع ی وتنسیق وتنظیم سپاهی وبقاع ی خصوصلرینه مائل ی
وهمت ملکانه شاهانه لری بو ماده دائر وامور حربیه یه متداول معارف وفنونده
هر کسك تحصیل مهارت واکتساب وقوف ومعرفت ایتملرینه شامل ی اولدیغندن
ذکر اولنان کتابك لسان ترکی یه ترجمه سی بابنده شرف سانحه صدور اولان
امر همایونلری موجبجه ترجمه سی میسر ی وتحسین شاهانه لرینه مظهر ی اولدقدن صکره
نفع عام وشامل ی ور وشا وغیریدن خواهشکر اولنلر مزایاسنه واصل ی اولق
ضمننده طبع وتمثیله تکثیرینی اراده ی وصنعت طباعتك اجرا واداره سی خط همایون
شوکتمقرون ایله موشح برات عالیشان ایله بو عبد عاجزك بعینه سابقا ریاست کتاب
خدمت جلیله سیله مشرفیاب اولان محمد راشد کینه سنك عهده کفایه سنده
اولدیغندن طبع وتمثیل وتوفیر وتکثیر اولنمسی اثنای ریاستده بو حقیره تقصیره امر
وافاده ی بیورملریله بو خدمت ولی نعمت ی وسیله مباهات ومفخرت ی اولدیغندن
ی قطعه ی اشبو خدمتله دخی شویله شرف بولدیغم ی جهتدن بر آنکده مه غبطه ایدر
نسرها ی عنکبوت درود یوار کهن مصطبه ملك ی کثرتی صیدی مکس وار هما ومنقا ی
دیده رکده رجال ی اشارت وفرمان همایونلرینه امتثال ی برله مباشرته
سعی بیهمال ی ونسخ مدیده سی طبع وتمثال ی ودستیاری عون وعنایت
رب متعال ی ایله درجه اتمامه ایصال ی اولنقله مزایاشناسان
اسرار وبیان ی ورمزاشنایان دقایق وعرفان اولان ی
ارباب الباب دن رجا ونیاز اولنور که املا ورسم ی
وطبع وتنظیمنده ی واقع اولان هفوات
وعثرات صفح جمیل ایله عفو ومستور ی
وقصور وسقطات کال کرملریله
معذور ی طوتیله رق
بو عبد کمینه یی
خیر ایله مذکور ی
بیوره ی

78) Vauban, Usûl-i Harbiyye

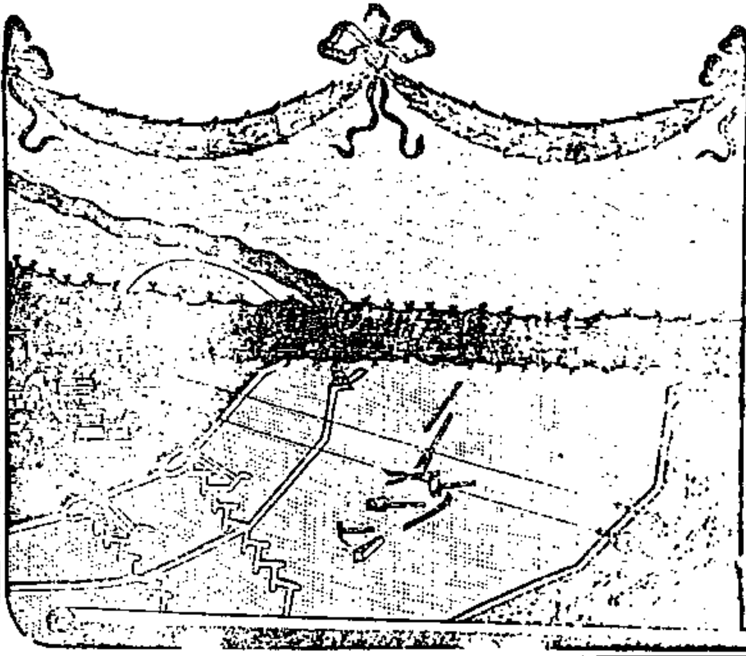
Eserin takdim sahifesinin sonu.

وو بان نام مؤلفك فن لغمده تاليفكرده سى اولان رساله نك ترجمه سى فهرستيدر

فصل اول قلاع محاصره سنه عزيمت ايتمزدن مقدم رؤيت وتمشيتى مقتضى خصوصاتك بياننده ٢	فصل ثانى ادوات حربيه محرلرى بياننده در ٣	فصل ثالث قلعه محاصره سنه توجهله شروع اولنديغى بياننده ٣
فصل رابع برقاچ ماده يه شامللر ماده اولى كوپرى انشاسى بياننده در ٥	ماده ثانيه مترس و خندقلرك ترتيبنه تأمل ودقت اولنه جق حالات بياننده در ٥	لكن بو محلده ذكرى آتى تعريفاتك بيان تعبيراته سهولت ضمننده الى آخره ٦
رسم مستم اول رسم مستم ثانى رسم مستم ثالث رسم مستم رابع رسم مستم خامس رسم مستم سادس ٦	ماده ثالثه مترس و خندقلرك كيفيت انشاسى بياننده ٦	ماده رابعه ولوج وخروج ايچون مترس وخنادق خطوطلنده انشا اولنان قپولر وكوچه بندلر بياننده ٧
ماده خامسه قلعه درونندن محصورلرك ناگهانى هجومى مضرتندن مصون الى آخره ٧	ماده سادسه قلعه محاصره سنه لازم بعض تداركات بياننده ٨	ماده سابعه طوپخانه وجبه خانه تجهيزى بياننده ٨
ماده ثامنه ذكر اولنان ايكى تكرلكلى سپرلرك انشاسى طريقى بياننده ٨	ماده تاسعه اقتضا ايدن سائر آلات متنوعه بياننده ٩	فصل خامس ايكى ماده يى متضمن اولوب ماده اولى محاصره سنه عزيمت الى آخره ٩
ماده ثانيه انسب واوفق مدار اولان هجوم محلرى تعيينى بياننده ١١	فصل سادس يوللرنك آچلمسنه توجهله شروع اولنديغى بياننده ١٤	فصل سابع چقان يولى اغزندن قلعه خندقى خارجنده واقع سكردم الى آخره ١٦
فصل ثامن حفر تدريجى بياننده ١٧	فصل تاسع ايكى ماده يى متضمن اولوب ماده اولى مبارزگاه تعبير اولنان خطوط متوازيه بياننده ١٨	ماده ثانيه كوچك مبارزگاهلرك بياننده ٢٠

79) **Vauban, Usûl-i Harbiyye.**

Eserin fihristi. Eserin ismi yanıltıcı ve yanlış olarak "*Fenn-i Lağım*" olarak geçmektedir .

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد و ثنای موفور ○ و شکر و سپاس نامحصور ○ جناب صانع قدیم حکیم ○ و مبدع
صفت اجرام قلاع قویه‌نک لایق و سزادر که ذات البروج افلاکی کال قدرتی ایله ترصین
و تحکیم و ادوات لازمهٔ رصانتلرین وجه سهولتله تهیئه و تتمیم و دوار اما دار جنود
نامعدود ملائکه ایله احاطه و تقویم ○ و هندسه پیرایی دست ابداع و اختراعی ایله اشکال
و صور متنوعه‌ده ایجاد اجسام عظامی و متمماتی اتمام و ساحهٔ پهنای غبرا اوزره بلا عماد
و ستون مانند خیام قصه رتمای خنام و قیام ایتدکدن صکره با جمله اعیان ممکناتی
قبابات الحب عدمدن بهای فسیح الارجای وجوده اصعاد و بروات حکمت آیات خلافت
کبری ○ و سلطنت عظمی بنی نوع آدمه رقم عنایت ازلیه ایله نوشته و ترقیم ایتمکله بنی
آدمی تکریم و اسعاد و ایدوب تأسیس اساس امن و امانی و تشیید مبانی عدل
و جهانبانی ایچون هر اوانده بر روشن ضمیر و کارآگاهی گشترف افزای چار بالش پادشاهی و رونق
بخشای تخت شهنشاهی ایتدی بعد ذلك قواعد هندسیه اوزره ابنیه و اسباب تحصینیه
دائر و دفعا و ضربا محاربه و محاصرهٔ قلاع و حصونه متدائر فرانسز لساننده تدوین
اولنه‌رق فن معماری حربی امم امور حربیه‌دن اولدوغی آشکاره و وجوهله رغبت و اعتباره
سزاوار و حاوی اولدیغی تا بر صاحبهٔ حسینه و قواعد دفعیه و ضربیه مستحسنه‌نک
تحت نظم عظیم اولدیغی بدارلو لفظه اشبو بیك ایکیوز بش سنه‌سنده که اوائل قرن ثالث
عشره رزیب اورنك سلطنت و آرایش سریر خلافت و شاح الصدر بلادت خداوند همایون

80) Vauban, Usûl-i Harbiyye
Vauban'dan *Usûl-ı Harbiyye* olarak da bilinen *Darben ve Def'an Muhâsara ve Muhârese-i kılâ' ve Hüsûn (Traite de l'Attaque)*. Eserin metninin birinci sahifesi. Râşid Efendi Matbaası 1794. Eserin mü'ellifi ve ünvânı, örnek olarak verdiğimiz ikinci sahîfede zikredilmektedir (bkz. s. 207). Böyle olmakla beraber, *Fihrist* 'de, "*Voban nâm mü'ellifin Fenn-i Lağım'da te'lif-gerdesi olan risâlenin tercemesi fihristidir* " denilmekte (bkz. s. 205) ve araştırıcıyı kolaylıkla yanıltabilen bir yanlışlık yapılmaktadır.

همایون منقبت ○ اثر مآثر عدل و احسان في اقصای آمال جهان وکیهان ○ ظل ... دائما
عز و اقبال ○ شمس عالم آرای جاه وجلالك اعظم خواقین ○ و اکرم سلاطین شهنشاه ...
پادشاه آگاه ○ ظل ممدود حضرت الله تعالی و مولی السلطان ابن السلطان ○ السلطان ... خان
ابن السلطان مصطفی خان ○ جعل الله قاطبة اعدائه مخذولا بالانهزام و الخسران و
وحصن حصین دولته مشید ارصین البنیان و خلد ملکه و سلطنته الی انقراض
الدوران حضرتلری خاصة الملوك ملهم سریر مظاهر و آثار درایت ایله کامروا اولوب مدت
کاملهٔ خدیوانه لری حفظ حدود و ثغور محصوره و وقایهٔ ملك مقصوره اولمق حسبیله
مراسله اولان فنون حربیه و علوم دقیقه وضربیه و بالجمله دقائق دولت و حقایق
روابط و ضوابط ملل و نیجه غوامض اسرار و خبایای اذهان و افکاره
کمال اطلاعلری و مستحسن طبع کرامت نبع عالیلری اولان حالا ترکند و خطهٔ حکمرانیلرنده ابداع
واختراع امر صوابنه خواهشکار اولملریله فرانجه قرال‌لرندن مشهور اون دردنجی
لویسك وقتنده فرنك بیننده مراتب رفیعه دن معدود مسر معماری حربی خدمتنده
مدت وفیره مستخدم اولدقدن صکره مارشال پایه سیله قرین اعتبار و فن مرقومك
اقرانی بیننده حائز قصب السبق تفوق و اشتهار اولوب مدت عمرنده اوچیوز قدر
حصونی احسن وجه اوزره ترمیم و تحکیم و مجددا اوتوز اوچ قلاع بنا و تتمیم برله یوز قرق
ملاحمنده اظهار مردانکی و شجاعت و اللی اوچ قلعه‌نك تدبیر محاصره سنده ابراز هنر
و لیاقت ایدن ووبان دیمکله مشتهر مهندس سلك ضربا ودفعا محاصره و محارسهٔ قلاع
وحصون بیاننده صنایع بدیعهٔ حربیه و اشکال هندسیه اوزره فرانسز لساننده
مؤلفی اولان صنعت آرا و بین الدول دستور العمل نسخهٔ دلارانك ترجمه سنه ارادهٔ
کرامت افادهٔ شهریارانه لری لایحه و سانحه اولدیغی بو قلیل البضاعه و عدیم الاستطاعه
ذره دن کمتر چاکر کمترین و محقرلری خاکپای سلیمان تخت جهانبانیلرینه مانند مور
ضعیف خاکسارانه ادنی قوللغمی ابراز منیه سیله مستعینا بالله العلی العظیم و مستمدا
من الطفه العمیم معترفا بالعجز و القصور ترجمه یه جرأت ایدوب بو وجهله روی مخدرهٔ
کلامدن رفع نقاب تعبیر فرنکی برله تعبیرات لسان دولت علیهٔ ابد پیوند اوزره
زیب بخش جمال شاهد مقال اولندی اشبو کتاب مستطاب ایکی قسمه منقسم
و هر قسمی دخی نیچه فصولی متضمن اولوب قسم اولی ضربا قلعه محاصره سی و قسم اخری
دفعا قلعه محارسه سی طریقلری بیاننده در قسم اولدن ○ فصل اول قلاع محاصره سنه
عزیمت ایتمزدن مقدم رؤیت و تشبث مقتضی خصوصاتك بیاننده در ○ قلاع
محاصره سنه قرار ویرمك خصوصی دولت رأینه توقف ایدر امور دن اولوب
بوکونه عزیمت اکثریا قوت وقدرت جهتیله دشمن اوزرینه غلبه و تفوق ادعا سندن
نشئت ایتدیکی نمایاندر لکن درجهٔ قوه دن درجهٔ فعله ایصالی اهم امور سفریه و اصعب
مصالح حربیه دن اولغله زیاده حزم و احتیاطه رعایت ایتمکه محتاج اولوب آنجق
نتیجه بخش مرام اولمسی برقاچ نسنه یه توقف ایدر اولا غایت مکتوم اولمسی لازمدر
زیرا مباشرت ایتمزدن مقدم شیوع بوله جق اولورسه بو وجه مرام پذیر ای حصول
اولمسی غایت مشکل در ثانیا قصد اولنان دشمن قلاعنك محاصره سی وکند و دولتنك

81) Vauban, Usûl-i Harbiyye.

Eserin müellif ve ünvânının zikredildiği (üstten onyedinci satır vd.) ikinci metin sahifesi.

تقویت و یوروب عن اصل مصنوع اولان ستره لر وسائطیله اول قرارکاهلری حفظ
و حراست و ستره لر تخریب اولنمش ایسه مجددا بشقه ستره لر انشاسنه مسارعت ایتمك
اقتضا ایدر کیفیات مشروحه نك اجراو تادیه سی کورنیجه قدر صبر و دوام
اولیوب قوت و شجاعتدن زیاده حسن تدبیره محتاجدر زیرا باستیون نك بطرق
تاثیرلر ایله منهدم اولدیغنده بعضا و یاخود درونده معمول ایچ متریسدن
و ایچ متریسلك خندقندن استیعاب اولندیغنده اثناء محاصرین برای تستر
قرارکاهلرینه زیاده امتداد ویرمکه کافی محل بولمدقلرندن باستیون نك
اوزرنده کثرت اوزره قرار و توقف ایده مزلر ایدی باستیونلرك یوزلری
چاك چاك و جدارلری افتاده اولوب و خندقلك دیبی چفت سورلمش مثللو مختلط
و منعرق و مستحفظلرین مبتلای ضعف و ذخائر و جبه خانه نك مقدار وافری قرین
صرف و تلف و نفرات عسکریه بی تاب و زبون و حاللری دیکر سکون و قرار جدن
امداد امیدی هم ان منقطع اولدقده بعضا فقط قلعه ظاهرا له نظرا عقد مشروط ایله
قلعه یی تسلیم ملاحظه سنده اولمق اقتضا ایدر اما مقتضی الامره نظرا بر مدت دخی
مقام مدافعه ده قیام ایده بیلورز محاصره ختام پذیر اولمش اعمالك تکرارا شروع
و ابتدار و علی ما جری العاده قرین فتح و تسخیر اولمسی اقتضا ایدن قلعه یی
یکیدن تهیئه اسباب هجوم برله تضییقه مجبور اولمق اقتضا لی عسکرینك
ضوا هنی و غیرتنی ازاله و حرارتنی تسکین ایده کلکه بو مثللو مدافعه دلیرانه
عاقبة الامر محاصرینه ایراث فتور ایتمسی مامولدر زیرا ذکری سبقت
ایتدیکی وجه اوزره محاصرینك مطلوب طابیه لری ابطال و خندقده اولان
قرارکاهلری تخریب و امحا و کندولری کد کاردن طرد و ابعاد اولنوب اشبو
کندولر تعمیر و ترمیم اولنمش ایسه و خلاصه کلام محافظ قلعه وارقوتنی بازویه
کتوروب کمال شجاعت و مهارت ایله مشهور و مجرب سردارلردن مطلوب اولان
بدایع ماتك و انواع صنایع حربیه نك اجزا و تادیه سنده تجویز قصور ایتمزسه
محاصرین یا محاصره دن فراغت و یاخود اعمال جدیده ایله تکرار ذات قلعه یی
تضییقه مباشرت ایتمکه مجبور اولورکه محاصرین نیم ترطابیه یه هجوم و اوزرنده
معمول دشمن قرارکاهنی لغم ایله بعد التخریب مذکور نیم ترطابیه یی ضبط
و حفظ ایتمکه یاخود مروج محاصرینه مدار اولان بیقندیلرینی زیر و زبر
ایتمکیچون کندولك دینده اوباق ایشلتمکله بینه مدافعه ایده بیلور اعدا
اشبو جمیع موانعی دفع ایدوب محافظی باستیون و ایچ متریسنی ترکه مجبور
ایلدکده محافظ مذکور قلعه ایچنده تهیئه و احداث ایتمسی وظیفه حالی اولان
بشقه ایچ متریسه چکیلوب دشمن بو ابنیه جدیده نك ضبطنه ظفریاب اولمغیچون
عنادق خرقنه و قرارکاهلر و ایچ متریسلك محاط اولدیغی عنادقه نزول ایچون دهلیزلر
و معبرلر و صغیر و کبیر لغملر اعمالنه و آخر کاربو ریشه محتاج اولور و بوندن ماعدا
و ایچ متریس دخی تهیئه اولنه بیلور شویله که دشمن بو قلعه یی محاصره ایتمك تصمیمنه
ایکن برقاچ عمودنی احاطه و تضییق ایتمکه و محصورین دلیرانه مدافعه ایتمکه

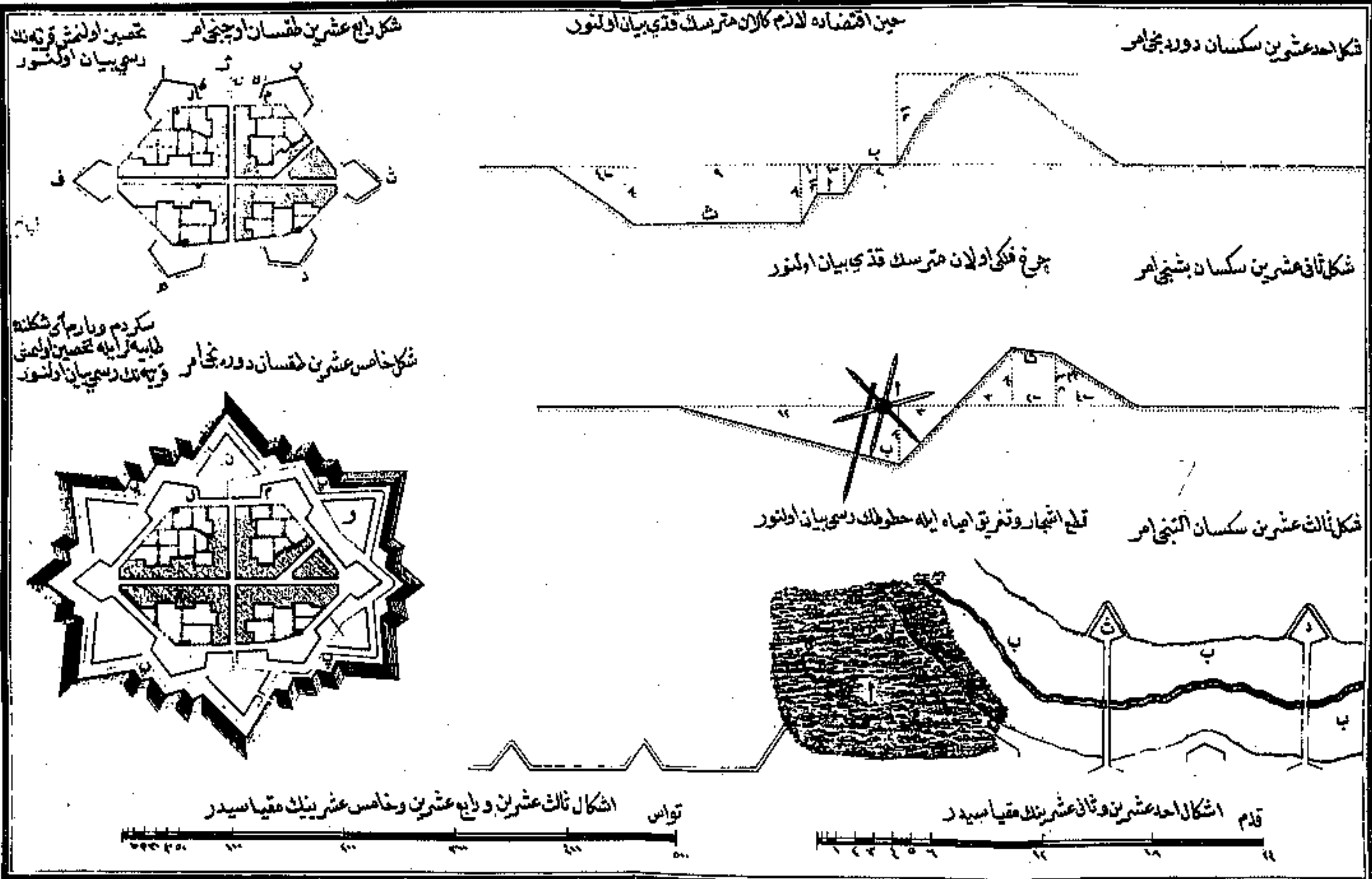
82) Vauban, Usûl-i Harbiyye

Eserin son sahifesi.

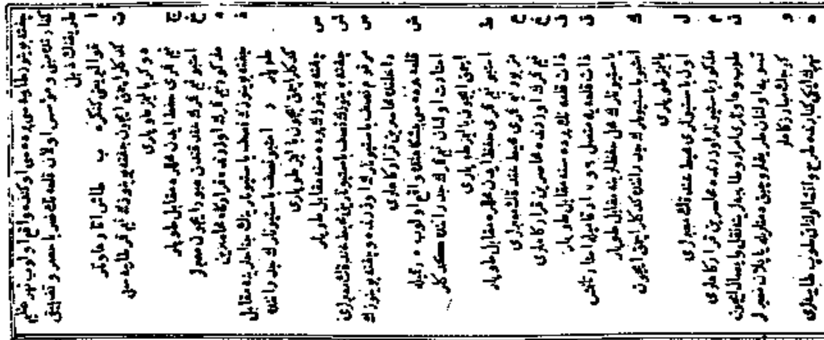
اچمکه بری بر یننه متعاقب حملات مکرره یه ابتدار ایلمکه مجبور اوله بیلور محافظ قلعه تکرار
متریسلرینه عودت ایله عمل قالمامله ترک و تخریبه اچمکه مجبور اوله جغی ایچون متریسی دخی تخریب
و افنا ایله وب کندوسی و معیتنده حرب و قتال ایدن طوائف عسکریه کمال شان و اشتهار
و نیکنامی و اعتبار کسب ایدرک عقد شروط استیمانه رضا ویره بیلور زیرا ترک و تسلیم
ایلدیکی قلعه قریب خراب و یباب اولمغله آثار متهدمه سی لسان الحال ایله شجاعت و غیرتی
یاد و نشر ایدرک شاهد مشید حصن حصین دولت و مؤید بنیان رصین ملک و سلطنت
واقف اسرار خفیه دول کاشف دقائق و حقائق احوال ملل مالک رقاب امم صاحب
السیف و القلم صاحب اذیال العدل و الکرم ظل الله فی العالمین خلیفه روی زمین شهنشاه
اکاسره کیتی ستان سلطان سلیم خان ابن حضرت سلطان مصطفی خان خلد الله المستعان
و ابد ملک سلطنته الی انتهاء الزمان حضرتلرینک همم علیه جهانگیرانه لری حفظ حدود
و ثغور محروسه و تأمین و تحصین قلاع و بقاع ممالکه مقصور اولمغله مقدمه ده ذکری
سبقت ایتدیکی وجه اوزره اشبو محاصره و محارسه قلاع حصونه متضمن و دائر مشهور
دوران نام سر معماران مهندسینک بیک الدول مقبول و متداول و حصر و حفظ قلاعده
دستور العمل اولان انواع صنایع و خدع حربیه جدیده عدیده یی مشتمل و محتوی فرانسز
لسانیله مؤلف کتاب عجیب الترتیب بابی بعینه اشکال و رسومی ایله بسط و ترجمه اولنسنه
اراده حکمت افاده تاجدارانه لری ارزانی و لازم و بالله امر واجب الانقیاد خدیوانه لری
فیلسوف حکم صنع زمان ضبط فرمای ابن سینای دقیقه دان نبض آشنای مزاج سلطنت
صدق و صفا آرای دولت حکمت پیرای یکدانی حالا سر اطبای خاصه حضرت سلطانی
عمودتای صادق افندی حضرتلرینه صادر و شایع اولمغین و بونلر بی مقدار چاکر حقیر
خاکسار سابق بغدان و بوده سی علکساندر قولاریتک اوغلی قسطنطین ایپسلانتی
قوللرینک مجرد خدمات سنیه دولت علیه ده تادیه لوازم عبودیتده وقت بوقت قوللغنی
اجرایه وسیله اولمق ضمننده السنه متنوعه و فن حکمت و هندسه مثللو فنون مکتسب
و تحصیلنده عاجزانه صرف نقد عمر ایلدیکمه اطلاعه مبنی اشبو مآثره مفاخرت و جانه منت
و محض نعمت اولان خدمت جلیله لیاقت و استیهالمدن متجاوز آثار فهم و درایتدن معرا
بو قلیل البضاعه و عدیم الاستطاعه یه امر و اماله بیورلمغین مراسم سمع و طاعتی و اجبه
رقبه توفیقت عدد شمار و بذل ما حصل اقتدار ایدرک کتاب مزبوری اصلنده بلا مخالفه
بسط اسلوب مرغوبیله ترجمه و بعینه اشکال هندسیه اوزره اشارات حربیه
و رسملرینی ترسیم و تصویره دقت ایله بعونه تعالی میامن همم علیه ایله اشبو بیک ایکیوز
الی سنه میمنه هجریه سنک ماه رجب الفردنده پذیرای حسن ختام و پیوسته
ربطه ترجمه و انتظام اولمغله درزمین خاکساری استدعای عفو
قصور و کسور ایله مرفوع عتبه علیا قلنمسنه جسارت چاکرانه م
تقدیم مغتنم جمیل لطف و احسان بیورلمق بابنده امر
و فرمان درگاه فلکجاه معدلت
نوازکدر

83) **Vauban, Usûl-i Harbiyye**

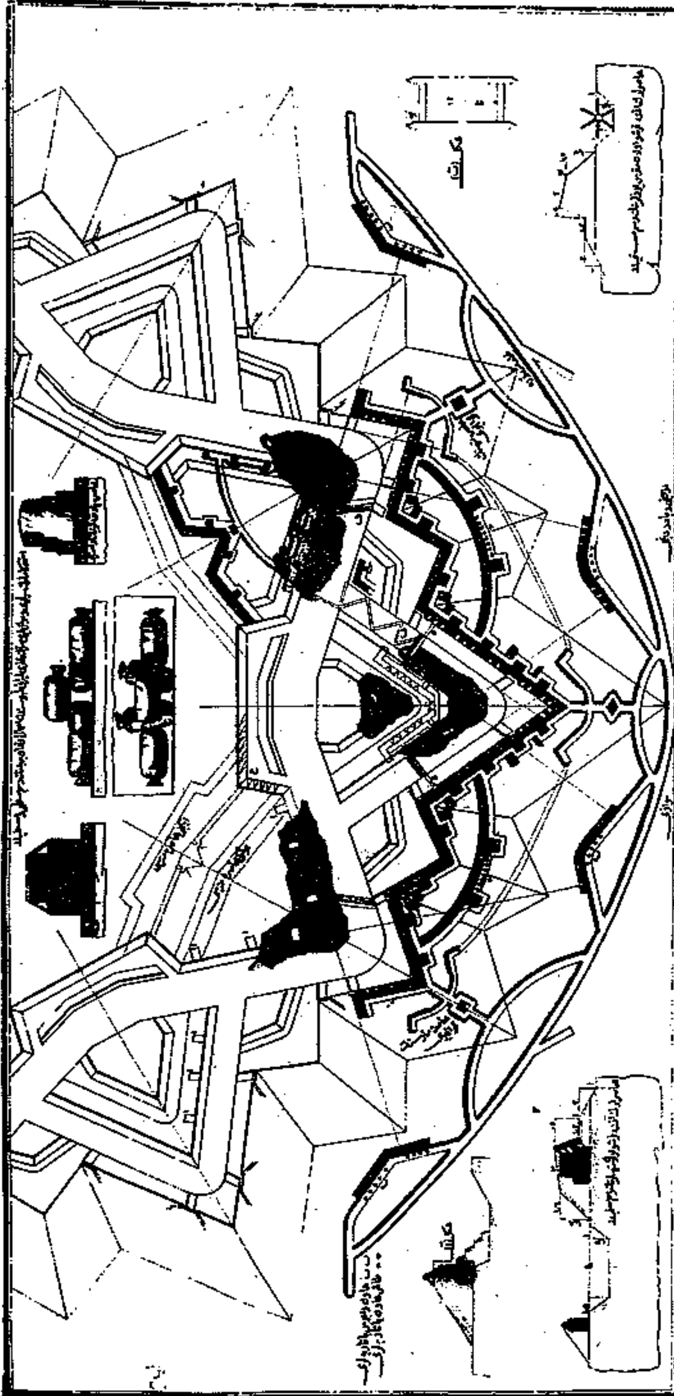
Eserin son sahifesinin devâmı ve *Hâtime* kısmı.

84) Vauban, Usûl-i Harbiyye. Eserdeki resimlerden örnekler.

85) Vauban, Usûl-i Harbiyye. Eserdeki resimlerden örnekler.

86) Vauban, Usûl-i Harbiyye. Eserdeki resimlerden örnekler.

KAMÛS TERCÜMESİ

Vak'anüvis Âsım Efendi'nin tercüme ettiği Kamûs'un basımına nezaret işi, Defteremini sâbıkı Abdurrahim Mühib Efendi'ye havâle edilmiştir (1814)[1]. Daha önce de değindiğimiz üzere, Tab'hâne'nin *"âlât ve destgâh ve edevâtlarının fenâ-pezîr ve amelesinin pârekende ve perişân"* bir durumda bulunduğunun tesbiti bu vesile ile tahakkuk etmiş, hattâ, Tab'hâne'nin tekrar İstanbul tarafına, Tersâne-i âmire'de Havz-ı Kebîr ittisâlindeki Ta'lîmhâne'ye nakli dahi düşünülmüştü (19.N.1229/ 4.9.1814)[2]. Taşınması düşünülen mahallin tahsisinin mümkün olmaması üzerine, Tab'hâne'nin, basımına girişilecek bu eserin tab'ı içün elzem, gerekli düzenlemelerden geçirilmesi ve eksikliklerinin giderilmesi zarûreti hâsıl olmuştur. Önce, Kamûs Tercümesi'nden kaç adet basılması gerekeceği tesbit edilmiş ve şimdilik 500 adet tab'ile ileride ihtiyâc söz konusu olur ise, tekrar tab'edilmesine bizzât II. Mahmûd tarafından karar verilmiştir[3]. Akabinde ise, hurûfâtın yenilenmesi ile kâğıd ve sâir masrafların ne mıkdârlara varacağının hesaplanmasına geçilmiştir. Eserin, Pâdişâh'a sunulan ve dolayısıyla basılması izninin sâdır olmasına vesile olan yazma nüshası üç cilt üzerine tertîb edilmiş olmakla beraber, eserin basımı meselesini görüşmek üzere oluşturulan komisyon, bunun iki cilt üzerine tertîben basılmasının daha tasarruflu ve kullanışlı olacağı görüşünü izhâr etmiştir. Bu komisyonda, Mütercim Âsım Efendi, *"cânib-i Fetvâ-penâhîden musahhih ta'yîn buyurulan"* Sâ'id Efendi, Tab'hâne'ye *"ber-vech-i mâlikâne mutasarrıfı olan"* Ali ve Mehmed Emîn Efendiler, mürettip ve diğer iştirâki lâzım gelen Tab'hâne ustaları ile yeniden dökülmesi icâbeden Ta'lik hurûfâtın çeliklerini hazırlayacak olan ve bundan evvel de harf döküm işlerini başarı ile yapmış bulunan ve bu işin tecrübeli ustası addedilen Arapoğlu Bogos yer almaktaydı[4]. Komisyon üyeleri, Kamûs tercümesini *"ta'dâd"* ve kaç cilt hâlinde tab'olunmasının münâsib olacağına ve kullanılacak kâğıd ve mıkdârını, dökülecek hurûfât ve masraflarını tahminen hesaplamışlardır. Zikrolunduğu üzere, eserin yazma nüshası üzerinde yapılan incelemede, sahifelerin alt ve üstlerine birer satır ve satırların başlarına da birer kelime ilâvesi ile, üç cildin iki cilt hâline getirilebileceğini tesbit etmişlerdir. Böylece, kâğıd ve cilt masraflarının azalacağı ve eserin daha kullanışlı olacağı düşünülmekteydi. Dökülecek yeni hurûfât için Darbhâne'de mevcûd 300 vukiyye kurşunun kullanılması uygun görülmüştür. Bu iş için harcanacak meblağ ve Tab'hâne ustalarına ve sâir müstahdeme verilecek aylıkları belirlemek üzere Arapoğlu Bogos ile Mehmed Emîn Efendi vazifelendirilmiş ve ilk hamlede kendilerine 400 kuruşluk bir ön ödemede bulunulmuştur. Aylık ücretlerin tesbiti üzerine, mürettiplerle, beher sahife için iki kuruş verilmek üzere mukavele olunmuş ve 4020 sahife tutması hesaplanan eserin mürettip masrafı olarak, dolayısıyla 8040 kuruş tahsis ve ödemenin de haftadan haftaya yapılması uygun görülmüştür. Eserin, bu sahife adedi ile 43 ayda tertib edilebileceği tahmin edildiğinden, hitâmına kadar, sahifeleri gözden geçirecek olan Âsım ve Sâ'id Efendiler dışında, her gün Tab'hâne'ye gelecek olan iki Mukabeleci'ye de ihtiyâc duyulmakta olduğundan, aylık altışar kuruşdan iki *Mukabeleci* ve iki *Sikkezen* tedârik edilmiş ve bunlardan başka, ayda yedişer kuruşdan iki *Destgâh Tashîhcisi* ve ayda otuzar kuruşdan iki *"Tavcı ta'bîr olunur" Mürekkebci* ile ayak işlerini görecek, yine ayda otuz kuruş

1 *BOA. HH.* 18010. Bkz. Vesika. Eserin basılması ile ilgili olarak II. Mahmûd'un ruhsatı hâvî Hatt-ı Hümâyûn sûreti için bkz. ayrıca, İ.Ü. Kütb. Ty. 6017. s. 18.

2 *MMD*, s. 303. krş. s. 141

3 II. Mahmûd'un üç cilt hâlinde kendisine takdîm kılınan yazma nüshadan fevkalâde memnûn olduğu ve eserin yanlışsız olarak ve özenle bastırılmasıyla yakından ilgilendiği ve bu husûsla ilgili gerekli talimâtları verdiği anlaşılmaktadır. Bu konudaki Hattı Hümâyûn kaydı şöyledir: "*Efendi-i mümâileyhin bu eserine doğrusu söz olmaz. Takrîrında beyân eylediğin vechile menâfi'i cümle talebe-i ulûm ve ma'ârife sârî olmak içün Üsküdâr'da tab' ü temsîl ile teksîr olunması lâzımdır Ancak, bunun tertîbi dahi her bir âdemin kârı olmamağla galat u sakâmetlerin sâlim olmasına kemâl-i mertebe dikkat etmek şartıyla semâhâtlü Efendi dâ'imiz yine Âsım Efendi ile bi'l-müzâkere nüshayı mukâbele ve tertîb içün erbâb-ı ma'ârifi ulûmdan bir âdem ta'yîn eylesun, mukâbele ve tertîbine gâyet dikkat olunarak tab' u neşr olunsun*". İÜ. Ty. 6107, v. 18b.

4 *MMD*, s. 303.

maâşlı bir *Hademe* temin edilmiştir. Mürekkep, sabun, kömür ve sâir giderler için de ayda altmış kuruş ayrılarak, cem'ân 530 kuruş aylık masraf öngörülmüş, dolayısıyla 43 aylık bir süre için 22.790 kuruş tahsîs kılınmıştır[1].

Çalışanlar	**adet**	**Beher aylık tutarı/kr.**	**Genel aylık Tutarı/kr.**
Mukābeleci	2	60	120
Sikkezen	2	60	120
Destgâh Tashîhcisi	2	70	140
Mürekkebci	2	30	60
Hademe	1	30	30
Mürekkeb-Sabun-kömür giderleri			60
Toplam			530
43 ay için genel toplam			22.790

500 adet Kamûs için gerekli kâğıdın, piyâsada bir top kâğıdın 20, 21, 22 kuruş râyici olduğundan, 21 kuruş üzerinden hesapla, 800 top kâğıdın masrafı olarak da 16.800 kuruş hesaplanmış; beher iki cildin ondörder kuruşdan ciltlenmesine Tab'hâne mücellitleri razı olmuş olmalarıyla, cilt masrafları olarak da 7.000 kuruş ayrılmıştır. Dolayısıyla, eserin basımının genel masraf dökümü şöyledir:

Arapoğlu Bogos ve Mehmed Efendi'ye yapılan ödeme	4.000	kuruş
Mürettip Ücreti	8.040	kuruş
Yukarıda listede görülen işçi vs. giderleri	22.790	kuruş
Topu 21 kuruştan 800 top kâğıd	16.800	kuruş
Cilt masrafları	7.000	kuruş
Genel toplam	58.630	kuruş

Bu genel yekûna göre iki cildten oluşan beher takımın fiyatı 117,26 kuruş tutmaktadır.

1229 Şevvâl ayı ortalarına kadar (31.10.1814) yeni hurûfât dökümü ve bakırların elden geçirilmesi işini tamamlayabileceğini tahmin eden Arapoğlu Bogos, iki oğlu ile birlikte, İstanbul'dan hergün gelip gitmeleri zor olacağından, Tab'hâne'de kendilerine tahsîs edilen odaya yerleşmişlerdir. Kendisine, hemen işe başlamak üzere, gerekli bazı masrafların karşılanması ve ilk hamlede iki-üçyüz top kâğıdın satın alınabilmesi için, tahmini olarak çıkartılan genel masraf yekûnu üzerinden üçdebirlik bir ödemede bulunularak, 24.9.1814 (9.L.1229) tarihiyle ve Mühib Efendi'nin takrîri doğrultusunda 19533 kuruş Darbhâne'den ödenmiş ve basım hazırlıklarına başlanmıştır[2]. *Kamûs Tercümesi*'nin iki cilt hâlinde tab'ına dâir başlangıcda varılan karara rağmen, eserin üç cilt hâlinde basıldığı görülmektedir. Bu değişikliğin hangi nedenlere dayandığı kayıtlardan belirlenememiştir. Eserin basımı 1817 (1232/33) senesi içinde sona ermiştir. Âsım Efendi, üç sene süren basım boyunca, yaz-kış demeden hergün Tab'hâne'ye gelerek, tertîbi ve tashîhi biten sahifelere son bir def'a göz atmış ve *"mukābele"* ile gereken düzeltmelerde bulunmuştur. Böylece, eser hemen hemen hatasız

---

[1] *MMD*, s. 303-304.
[2] *MMD*, s. 303.

denilebilecek bir mükemmelikte ortaya çıkmıştır[1]. Birinci ve ikinci ciltlerin basımı 1232 (1817 Baharı'nda) senesinde biterek, Huzûr'a takdîm edilmiştir. Eserin, *"cild-i sânîsinin"* takdîmi üzerine II. Mahmûd, yapılan işi beğendiğini ifâde ile, *"Manzûrum olmuştur. Güzel gayret olunmuş. Cild-i sâlisin dahi tab'ü tekmîline mübâderet oluna"* Hattını düşmüştür[2]. Üçüncü cildi de 1233 senesi Muharrem'inin evâhirinde (20-30 Kasım 1817) sona ermiştir. Her üç cildden oluşan 72 takım, dolayısıyla 216 adet eser, çıktıkları andan itibâren, İstanbul'daki talebe trafiği yoğun olan Kütüphâne ve Enderûn Kütüphânesi'ne ve *"vacîbü'r-ri'âye ba'zı zevât-ı izâm ve ulemâ-yı fehâma"* hediye olarak dağıtılmıştır.

Kamûs Tercümesi, lugat cinsi benzeri tüm eserlerde olduğu gibi en çok ve en çabuk satılan, sürümü ve revâcı olan eserler arasında yer almıştır. II. Mahmûd'un uygun gördüğü sayı olan beher cildinden 500'er adet basılması sözkonusu olduğundan; mevcûd nüshalar kısa zamanda iyi satış yapmış ve *"tâlibine furûht olunup, Rumeli ve Anadolu taraflarına ve Der-sa'âdet ahâlisinden külle yevm iştirâsı zımnında Tab'hâne'ye fevc fevc âdemler gelip, Kamûs taleb etmekte"* olduklarından, tükenmeye başlamış, iki parti daha basılacak olsa bile yine de satılacağı, *"sûret-i hâlden"* anlaşılır olmuştur[3]. Bu durumda, henüz Tab'hâne'nin bilcümle edevât ve aletleri ve tezgâhları, mürettip ve musahhih ve sâir amelesi yerli yerinde iken ve basım işi bittiğinden, herkes işsiz kalıp, birer tarafa dağılmadan ve başka işler peşine düşmeden, *Kamûs Tercümesi*'ne olan taleb doğrultusunda, eserin tekrar basdırılmasında isâbet olacağı, Mühib Efendi tarafından takdîm edilen bir takrîr ile dile getirilmiştir (18.B.1233/24.5.1818)[4]. Eserin sür'atle satılmasından ötürü toplanan hâsılâtın, yeni basım için gereken masrafları takviyye edebileceğini de vurgulayan Mühib Efendi, eserin 500 adet daha bastırılması için izin taleb etmekte ve ayrıca böylece Tab'hâne'de çalışan elemanların birer tarafa dağılma tehlikesinin de önüne geçileceği ifâde edilmekteydi. Özellikle bu kaygunun, bir eserin basımı hitâmı akabinde, bir an evvel başka bir eserin basımına geçilmesinde önemli bir etken oluşturduğu görülmektedir. II. Mahmûd'un ise, eserin tekrar basımına, daha önceki basım için Darbhâne'den verilen paraların geriye ödenmesinden sonra ve her cilt için 500 adetlik bir basıma ruhsat verdiği anlaşılmaktadır[5].

MİYÂRÜ'L-ETİBBÂ VE MİR'ÂTÜ'L-EBDÂN

Evkaf Müfettişi sâbıkı Şânîzâde Mehmed Ataullah Efendi'nin, *"Fenn-i teşrîhe dâ'ir Mir'âtü'l-ebdân"* ve *"Fenn-i tıbba mütedâ'ir Miyârü'l-etibbâ"* ünvânlarıyla *"terceme ve te'lîf"* eylediği kitaplar, basılmak ruhsatı istizâmıyla huzura takdîm olunduklarında, dörder yüzden 800 adet basılmaları için İrâde sâdır olmuştur (Şubat 1819). Şânîzâde, *Miyârü'l-etibbâ*'sını, Viyana'lı hekim Baron Anton von Stoerck'ün, *Medizinisch praktischer Unterricht für Feld- und Landwundeaerzte der österreichischen Staaten* (Viyana 1776) ünvânlı eserinin, 1778'de Venedik'de basılan İtalyanca tercümesinden Türkçe'ye aktarmıştır[6]. Sivil ve askerî cerrâhlar için pratik bilgiler veren bir el kitabı olarak, bu eserin daha kullanışlı ve iyi anlaşılır olabilmesi için, bir Anatomi ve Fizyoloji kitabına da ihtiyâc duyulacağını düşünen Şânîzâde, böylece, *Mir'âtü'l-ebdân fî teşrîhi'l-â'zâi'l-insân* ünvânlı eseri hazırlamıştır. II. Mahmûd, bu eserler hakkında kendisine takdîm edilen bilgileri hâvî Sadaret tezkiresi bâlâsına şu Hattı düşerek, basılmasına izin vermiştir: *"Benim Vezirim, efendi-i mümâileyhin te'lîf ettiği kitab manzûrum olmuştur. Lâzım olan eşkâl zam olunup, tab'olunmasını tenbîh eyleyesin. Vakı'â Devlet-i*

---

1 *MMD,* s. 303-304.
2 *BOA. HH.* 51401. Ayrıca bkz. *BOA. HH* 16853
3 *MMD,* s. 304.
4 *MMD,* s. 304-304.
5 *MMD,* s. 304.
6 Adıvar, *İlim,* s. 215-216. Şânîzâde ve eserleri, dolayısıyla sözünü etmekte olduğumuz bu eseri için yeni bir çalışma olarak bkz. M. Bedizel Zülfikar, *Şânîzâde,* s. 35 vd.

âliyyemizde bir eser olmuş olur ve kendüye ikrâm da olunur"[1]. *Mir'ât*'ın hangi eserden tercüme edilmiş olduğu bilinmemektedir. Kayıtlardaki, "*tercüme ve te'lîf*" eylediği kitaplar, olarak geçen ifâdenin, bu eserdeki herhangi bir "*te'lîf*" katkısına işaret edip-etmeyeceğinin tesbiti güçtür. Bu eser, "*56 kıt'a teşrîh tesâvîri levhâlar*" ile süslenmiş olarak tab'edilmiştir[2]. Basılma kararı alındıktan sonra, eserin -her zaman yapıldığı gibi- genel bir maliyet hesabı çıkartılmasına çalışılmıştır. Eserde, özellikle 56 adet levhânın yer alması ve bunların bakır üzerine hakk edileceğinden, oldukca masraflı olacağı kolayca tahmin edilmekteydi. Levhâların ehl-i İslâm hakkâklar tarafından hakk edilemiyeceği anlaşıldığından -burada san'atkârların yetersizliğinden ziyâde anatomi resmetmekten mütereddit dinî telakkinin de rol oynadığı düşünülmektedir-, Ermeni san'atkârlardan Erzurumlu üç hakkâk ile Frenk bir hakkâk bulunmuş, Frenkten sarf-ı nazar ile iş Erzurumlu Ermeni san'atkârlara havâle edilmiştir. Bunlar, resimleri "*kezzâb ile hakk edecekleri bakır levhalardan, nümûne olmak üzere cendereden çekilen birkaç aded levhayı*" örnek olarak takdîm edilmek üzere hazırlamışlardır[3].

1819 senesi içinde Tab'hâne'nin oldukca yoğun bir faaliyet içine girdiği anlaşılmaktadır. Bir taraftan üçer cildten 500 takım *Kamûs Tercümesi*'nin tekrar basımı için gerekli hazırlıklar ve külliyetli mıktarda kâğıd tedâriki, diğer taraftan da Şânîzâde'nin sözü geçen 56 adet Anatomi levhasının hazırlanması gerekmekteydi. Eserin, ulemâ ve hoca efendilerden seçilen iki adet musahhihi, her zaman yapıldığı gibi, iş yerine yakın olabilmeleri için Üsküdar'a, dolayısıyla, *Kamûs Tercümesi* basımı esnasında Arapoğlu Bogos'un da yaptığı gibi, Tab'hâne'ye nakl ettirilmişlerdir. Basıma nezâret eden Tab'hâne Reisi Mühib Efendi, Mart 1819 tarihli olan bir takrîrinde, eserin son beş-altı cüz'ünün basılması işinin kaldığını, levhalardan ise on adet bakırlarının hakk edilmiş olduğunu, belirtmekte olduğuna göre, eserin basımından çok, gravürlerinin hazırlanmasının el tuttuğu ve zaman aldığı anlaşılmaktadır[4]. Eserin basım ön masrafı olmak üzere ve ileride varidâtından tevkif olunmak şartıyla, Darbhâne'den 29.600 kuruş "*ta'vîzen*" verilmiştir (12.CA.1234/10.3.1819). Eserin, tamamı için 88.199 kuruş ödendiğini tesbit edebilmekteyiz. Bu para, *Kamûs Tercümesi* basımında olduğu gibi, eser satıldıkca Darbhâne'ye geri ödenecekti. Ancak, bu meblağın 23.12.1824 (2.CA.1240) tarihinde "*mukata'ât fâ'izine masraf olarak kaydedilmiş*" olmasından, 88.199 kuruşluk önemli bir harcama ile 800 adet basılan ve adet maliyet fiyâtı 110 kuruş 2,5 akçeye (dolayısıyla takımı 220 kuruş 5 akçe) gelen bu pahalı eserin satışının yetersiz olduğu ve geriye yapılması beklenen ödemelerin tahakkuk etmemiş olduğu anlaşılmaktadır[5]. Eserin basımı Nisan 1820 içinde bitmiştir. Bu husûs, Mühib Efendi tarafından, basılan eserden bir nüshanın takdîmiyle beraber, II. Mahmûd'a arzedilmiştir. Nüshalar, Tab'hâne'ye sermaye olmak üzere Başmuhâsebe'ye kayd edilmişlerdir (19.B.1235/2.5.1820)[6].

---

[1] *BOA. HH* 22672.
[2] *MMD*, s. 305.
[3] *MMD*, s. 305.
[4] *MMD*, s. 305.
[5] *MMD*, s. 305.
[6] *MMD*, s. 376.

پادشاهم

بنم وزیرم

بو وجهله مثلبدر طبعنه محب افندی نظارت ایدوب حروفنی ترتیب و مقابله‌یچون علمادن ایکی ادم

افندی داعیلرینی انتخاب و تعیین ایلیه‌سن

ولی نعمتم افندم

شوکتلو کرامتلو مهابتلو قدرتلو

وقعه‌نویس عاصم افندی داعیلرینک دره صدفه فضیلتی اولان قاموس محیط ترجمه‌سیله برابر بوندن اقدمجه تقدیم عتبهٔ علیای ملوکانه‌لری قلنان تقریر چاکرانه‌سنه بالا

شرف افزای صدور اولان خط شریف عنایت ردیف شاهانه‌لرنده ترجمهٔ مذکوره‌نک غلط و سقامتدن سالم اولمسنه سماحتلو شیخ الاسلام افندی

داعیلری طرفندن مترجم موما الیه ایله بالمذاکره دقت اولنه‌رق اسکداره‌ده طبع و نشرلرینی امر و فرمان جهانبانلری بیورلمش اولدیغندن صورت

ارادهٔ علیهٔ جهانبانلری افندی مشار الیه داعیلرینه افاده اولنمغله بو دفعه گوندردکلری تقریرده کیفیت مترجم موما الیه لدی البیان اولا جابل(?)

دولت علیه‌ده وارباب درایت واقرانندن وحید افندی یاخود محب افندی بنده‌لری مثللو بریننک ناظر نصب و علمادن ایکی کسنه‌نک دخی

مرتب حروف تعیینیله ارالقده کندوسی دخی نظارت ایلسی صورتنی ایراد و بابده ایتمش اولدیغی محرر و مسطور اولمغله ذکر اولنان تقریر

تقدیم حضور فائض النور ملوکانه‌لری قلنمغله خصوص مذکورک اول وجهله تنظیمی نزد کرامت وفود خلافت پناهیلرنده دخی استصواب بیورلور ایسه

منوط ارادهٔ کرامت افادهٔ شاهانه‌لری ایدوک محاط علم عالم محیط جهانبانلری بیورلدقده امر و فرمان شوکتلو کرامتلو مهابتلو قدرتلو

ولی نعمتم افندم پادشاهم حضرتلرینکدر

87) *Kamûs* basımının, II. Mahmûd tarafından Mühib Efendi'nin nezâretine havâle edilmesi ve eserin hatasız bir şekilde basılması ile ilgili olarak alınan karar ve tedbirlerle ilgili olarak Sadr-ı azam Mehmed Emîn Ra'uf Paşa'nın *Takrîr* i. (*BOA. HH,* 18010).

٩

١٢٤٣

بنم وزیرم [illegible] تکمیلنده مأمورلرک [illegible]

تحریر ایدوب جلد اولی تکمیل ایدلدکلرندن محظوظ اولدم دیکرلرینه دخی سعی ایلیوب [illegible]

شوکتلو کرامتلو مهابتلو قدرتلو ولی نعمتم افندم

مقتضای اراده سنیه ملوکانه لری اوزره طبع وتمثیل اولنمقده اولان قاموس ترجمه سی

اولدیغندن کرک ذات شوکتسمات شاهانه لرینه وکرک جناب [illegible]

کوندرلدیکی وکتاب مذکورک جلد ثانیسنک [illegible] شیرازه سنه مباشرت وجلد ثالث

اولنه جغنی [illegible] قوللری برقطعه تقریریله انها اتمکله ذکر اولنان کتابلر ایله برابر [illegible]

[illegible] معروضه حضور [illegible] جهانبانیلری قلندیغی [illegible] بیوریلور اول باده شوکتلو

قدرتلو ولی نعمتم افندم پادشاهم حضرتلرینکدر

88) *Kamûs* tercümesinin birinci cildinin tekmîli ve ikinci cildinin basılarak şirâzesine geçildiği, üçüncü cildin basımına başlanacağı ve II. Mahmûd'un bütün bu gelişmelerden duyduğu memnûniyyeti dile getirdiği *Hatt-ı Hümâyûn* sûreti. (*BOA. HH*, 16853. Sadr-ı azam Mehmed Emîn Ra'uf Paşa'nın *Takrîr* i. Vesika sol tarafından çürümüştür).

سبب طبع کتاب مستطاب بودر که

چون حالا اورنگ آرای سلطنت عظمی ٭ واریکه پیرای خلافت کبری ٭ پادشاه جهان ٭ شهنشاه گیتی ستان ٭ سرور سریر جهانبانی ٭ داور کشور فرمانروائی ٭ اسوه سلاله عثمانی ٭ نخبه خاندان خاقانی خدایگان فرخنده جناب ٭ خداوند همایون القاب ٭ فلک قدرت ٭ ملک سیرت ٭ شهاب ضمیر ٭ عطارد تدبیر قمر پیکر ٭ زهره منظر ٭ خورشید لقا ٭ مشتری سیما ٭ بهرام صولت ٭ کیوان مکانت فرازنده رایات سروری فروزنده مشکات دین پیغمبری ٭ قبلة الحاجات ٭ کعبة المناجات ٭ تمیمه بازوی ملت احمدی ٭ تعویذ گردن شریعت محمدی ٭ کامل علم و عارف ٭ کان جواهر هنر و معارف ٭ جامع اخلاق حمیده ٭ مجموعه جمائل شمائل پسندیده ٭ داننده مقادیر ارباب علم و کمال ٭ دادنده رواتب و مراتب اصحاب استئهال ٭ مدار امن و امان عالم ٭ ملاذ ممالك و ملل و امم ٭ حامی الغزاة الموحدین ٭ ماحی البغاة الطاغین ٭ هادی الحقیقه مهدی الطریقه ٭ مجدی الخلیقه ٭ محمودی السلیقه ٭ امیر المؤمنین ٭ امام المسلمین ٭ ظل الله فی الارض خلیفة رسول الله القائم بالنفل والفرض ٭ سلطان البرین خاقان البحرین ٭ خادم الحرمین المحترمین ٭ مطهر البلدین المکرمین ٭ السلطان ابن السلطان ٭ السلطان الغازی محمود خان ابن السلطان الغازی عبد الحمید خان ایده الله تعالی بمعالی دولته ٭ وشید دعائم سلطنته ٭ ویجعل الدهر مفتخرا بوجوده الاکمل الاعلی ٭ والخلق متنعما بجوده الاشمل الاوفی ٭ افندمز حضرتلرینك زمان یمن اقتران سلطنتلری خیر الازمان ٭ و رواجگاه علم و هنر و عرفان اولمغله سایه دار بضاعه حیثیت اولان علما و ارباب معرفت همیشه تألیف و تصنیف مثللو آثار علیه علیه ابرازینه مبادرت ایله جمله عوارف عام الشمول جهانبانیلرندن هر بری وایه مند نصاب کامرانی اوله گلوب بو ملابسه ایله حالا طبع و تمثیل خصوصنده مأمور ملازمتکار اولدیغمز اوقیانوس بسیط ایله نامدار قاموس محیط ترجمه سی بوندن اقدم درگاه فلك دستگاه ملوکانه لرینه تقدیم اولنوب بر مدت مرتبا مطالعه منه توجه باصره امعان و دقت بیورلدقده اول پادشاه آگاه و شهنشاه بالانتباه حضرتلری کتاب مرقومك ٭ ولا رطب ولا یابس الا فی کتاب مبین ٭ سر جامعیتنه مظهر و کنز رمز ٭ ولا خطر علی قلب بشر ٭ اولدیغنی تیقن ونفس قاموسدن بر ماده نك کماهو حقها استفاده و استیفاسی تقاصر همم سببیله رسیده رتبه تعذر و امتناع اولدیغی کذلك ترجمه سی اولان اشبو اوقیانوسك دستیاری قلم نساخ ایله استنساخ اولنمسی عند مدن کتابه قلت اهل کتابه حسبیله درجه ندرت و انقطاعه بولدیغی وجدان صوابدان شاهانه لرینه تبین ایلمکله طبع و تمثیل ایله نسخ کثیره سنك تحصیل و اعدادی ٭ کتاب مرقوم بالجمله آیات شریفه و احادیث منیفه نك لغات واستعمالاتنه دائر حقایق و دقایقی حاوی و اساس شرع مهذب اولان لسان پاکیزه بیان عربیه مخصوص لهجه جلائل و دقائقی محتوی اولمق ملابسه سیله کتب محمدیه نك توفیر و ازدیادینه بادی اولدیغنه مبنی التشبث بالسبب هو التشبث بالمسبب ٭ تمسکیله شریعت احمدیه یه محض امداد و بر فحوای صدق احتوای تعاونوا علی البر والتقوی ٭ عامه طلاب علومه یاوری و اسعاد اولدیغی مجلای صور اسرار لاهوت و مطرح اشعه انوار ملکوت اولان ضمیر منیر حقایق آشنای شهریاریلرینه الهام باری وفی الحقیقه طرف اشرف ملوکانه لرینه موجب اجر جزیل و مستجلب ذکر جمیل اولوب و بو ماده اکثر اصحاب رشد و انتباهك دخی صمیمی مطلوب و دلخواهلری اولدیغی مرآت دل عالمیانلرینه غیر متواری اولمغله بر مقتضای ٭ الا ابتغاء وجه ربه الاعلی ٭ کتاب مرقومك طبع و تمثیلی ضمننده اراده فائض الافاده خدیویلری جلوه پیرای منصه ظهور و اولبابده مثال واجب الامتثال خسروانه لری صورتنمای رصدگاه صدور بیورلدی و مصلحت مرقومه یه خدمه دولت علیه لرندن بو بنده قدیم و چاکر اخلاصکار مستدیم حالا محاسبه اول سید عبد الرحیم محب قوللری اختیار و اول دنیوی و اخروی اجر و ثوابی محتوی خدمت خیریه یی ذمت اهتمام کمتری یه احاله ایله مظهر امتیاز و اعتبار بیوردیلر بناء برین بنده دیرینه لری دخی درحال دار الطباعه جانبنه قادمه جنبان استعجال اولوب طبعخانه یه و بالجمله اقلام و ادواتنه نظر انداز امعان اولندقده اولا طبعخانه مشرف ویرانه اولمغله تجدید گونه تعمیری لازم وثانیا جمیع اقلام و آلات سائره بالکلیه فرسوده و معطل اولمق حسبیله آنلرك دخی تجدید و تعمیرلری اهم اولدیغنه مبنی بعد الاستئذان ضربخانه همت والانهمت شاهانه دن استدرار نقد عنایت اولنه رق طبعخانه خرابه نهاد تعمیر و آباد قلندقدنصکره اقلام فرسوده مذکوره یه مقدار وافی

رصاص

89) *Kamûs (Okyanus) Tercümesi*..Tahir Mahmûd bin Ya'kub Firûzâbâdî'den Mütercim Âsım Efendi'nin tercümesi. (*El-Okyanûsü'l-Basit fî Tercemeti'l-Kamûsi'l-Muhit*). Arapca-Farsca-Türkçe sözlük. Üç cilt halinde Üsküdar Matbaası'nda, Mühib Efendi nezâretinde olarak 1815-17 yılları arasında basılmıştır. Birinci cilt, *Takdîm* sahifesi.

90) *Kamûs (Okyanus) Tercümesi* birinci cildinin, ilk ve son sahîfeleri.

91 *Kamûs (Okyanus) Tercümesi*. **İkinci cildinin ilk ve son sahîfeleri.**

الجلد الثالث

بسم الله الرحمن الرحيم

فصل الصاد المهملة الصدق صادك كسرى وفتحيله والمصدوقة ميك فتحيله يسوز وبرجيم
كرچك اولمق وكرچك سويلمك معناسنه در كه واقعه مطابق اولمقدن عبارتدر كذبك مقابليدر وعند البعض صادك
فتحيله مصدردر وكسريله اسم مصدردر كرچك وكرچكلك معناسنه پس مصدر اولدقده خبر كرچك اولمق
وبر آدم كرچك سوزلو اولمق وكرچك سويلمك معناسنه اولور يقال صدق فلان في الحديث وصدق فلان
الحديث صدقا ومصدوقة من الباب الاول حتى كذب ويقال صدق القتال ومنه المثل * صدقني سن بكره * بومثل
هدع ماده سنده بيان اولندي مؤلفك بصائره بيانه كوره صدق وكذب في الاصل قول وكلامك وصفي اولوب
اوزره موضوعدر كه فارسيده راست ودروغ وتركيده كرچك ويلان تعبير اولنور قول ماضي ومستقبل اولنون
ووعد وسائر كونه كلام اولسون وصدق وكذب قصدا اول الله انواع كلامدن خبر كلام خبرى به مخصوصدر
وبعضا بالعرض امر واستفهام ودعا مثللو كلام انشائيده دخي استعمال اولنور و اتباع جهتيله قائل ومخبره ده
وصف اولنور وصدق برشئك اجزاسي مجتمع وارکانی تام وقوتی کامل اولمق جهتیله حاصل اولمغه اطلاق اولنور
نته كه انشاءالله آتيده بيان اولنور و كاه اولور كه صدق اعتقاد متكلمده حاصل و ثابت اولان نسنده استعمال اولنور
وكذب آنك مقابلي اولور نته كه صدق ظني وكذب ظني ديرلر و كاه اولور كه افعال جوارحده استعمال اولنور نته كه
صدق القتال وصدق في القتال ديرلر قوردوغي اوزره قتاله كرچكدن اقدام ايدوب حق حربي توفيه ايتدي معناسنه
وصدق ماده سي لازم ومتعدي اولور ايكي مفعوله دخي تعديه ايدر نته كه مقابلي اولان كذب دخي بويلهدر انتهى
وصدق صادك كسريله شدت معناسنه استعمال اولنور يعني بركسه شدت اوزره صلاح وخيره ثبيت اولنمه
صدق لفظيله مضاف ايدرلر مثلا رجل صدق وصديق صدق وامرأة صدق وحمار صدق ديرلر اضافتله يعني
رجوليت وصديقيت وحماريت صادقدر كه اجزاء وارکانی كاملدر نته كه اصطلاح جزده دخي اوكرچكدن آدم
وكرچكدن اشك تعبير اولنور ومنه قوله تعالى ولقد بوأنا بني اسرائيل مبوأ صدق اى انزلناهم منزلا صالحا يعني
منزلنده كامل وغرمني ومطلوبه صالح ومرضي وهر درلو خير ظن واعتقاد اولنمقده صادق منزله انزال بيوردیلر كه
مراد مصر وشام اولمقدر بو وجهه مذكور اولنده شدت وكمال معناسي اراده اولندقده اضافتله رجل صدق ديرلر
صادك كسريله ونعت اولندیغی صورتده الرجل الصدق ديرلر كه صادك فتحيله در وصادك فتحيله مثللودر
وطوغري مراغه وصف اولور يقال رمح صدق اى صلب مستو وثابت وسداد واستقامتي اولان آلته وصف
اولور يقال الرجل صدق اى مستقيم متين ومطلقا الجزاء واركانی تام وكامل آدمه وصف اولور يقال رجل صدق

اى كامل

فحمدا ثم حمدا ثم حمدا اشبو جلد ثالث اوقيانوسك دخي طبع وتمثيلي عونتو باوريء حضرت رب جليل الآلاء
آثار عنايتي ١٢٣٢ باخود اثر عنايات ١٢٣٣ حسابنه موافق اشبو يك ايكيوز اوتوز اوچ سنه سنك شهر محرم
الحرامي اواخرنده رسيده سرحد تكميل اولدي حق الانصاف اشبو جلد ثالث بي مثيل ترجمه فضائل
انصاف كان امكانده نظيري ناپيدا بر كوهر يكتا بيني بعالمها الماسيه مثل الزوايا اولديغي
جوهر بانمنده روشندر جزاه الله تعالى مترجمه خير الجزاء وچونكه حالا سرير آراي سلطنت عظمى
واريكه پيراي خلافت كبرى سايه حضرت اله پادشاه عاليناه مشيد دعايم دين ودولت ممهد قواعد ملك
وملت خلاصه خاندان شوكت بنيان عثماني نقاوه دودمان حشمت اقتران خاقاني ابر درربار عاطفت واحسان
بحر زخار مرحمت بيكران محب العلماء مربي الفضلاء قدردان واهالي پرور حيثيت شناس ومكارم كستر
الا وهو السلطان الاعظم والخاقان المعظم سلطان البرين والبحرين مطهر الحرمين الحرمين السلطان
ابن السلطان الغازي محمود خان خلد الله ملكه ودولته وابد وشيد مجده وسلطنته افندمز حضرتلرينك
اراده معالي افاده شاهانه لري موجبنجه نفعا للطلاب اشبو كتاب كتاب بو بنده مقتب السيد عبد الرحيم نب
قوللرينك سعي ومباشرتيله طبع وتمثيل وتاريخ مرسومده بزيور حسن تكميل اولنوب طرف شرق ملوكانه دن
اندرون وبيرونده كائن هر كتابخانه يه حسبة لله الملك المعين بر نسخه سني وقف وتمكين ايله طلبه سارى
ممنون ومنشرح البال بيوروب بعده مترجم خطيله منسوخ اولنوب دستور طبع وتمثيل اولان نسخه يي
دخي مجلد ومضبطه شيوه سيله بدرجت مقرر لرينك اثر معتبرلري اولان جديد كتبخانه سنه وضع
وتعيين ايله اكمال قاعده عونو افضال بيورملريله استفاده ايدن طلاب كرام اول پادشاه
اسلام وشهنشاه اعلم ادام الله عمره واقباله الى يوم القيام افندمز
حضرتلرينك جانب جليل المناقب همايونلرنه ومصنف قاموس
ومؤلف اوقيانوس حضرتلرينه خير دعا ايدوب اشبو
بو بنده خدمت طبع اولاندن حصنلك دخي
وقوعبافته اولان قصور وكسورنى
عفو تعمم واغضا ايتملرى
مسئول ومتنادر
٣٣

92) *Kamûs (Okyanus) Tercümesi*. Üçüncü cildinin, ilk ve son sahîfeleri.

SİYER-İ KEBÎR TERCÜMESİ

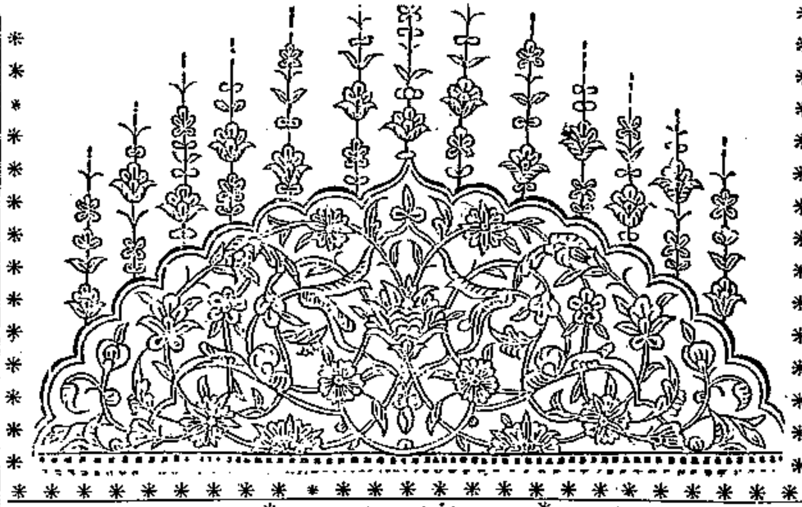
Mehmed Münib Efendi'nin tercüme ettiği *Siyer-i Kebîr Tercümesi*'nden[1] 1000 adet basılmasına 1825 senesi başında karar verilmiştir. Üsküdar Tab'hânesi 1824'de taşındığına göre, İstanbul'daki yeni yerinde faaliyet gösteren Matbaa'da basılan ilk önemli eserin *Şerh-i Siyer-i Kebîr Tercümesi* olması icâb etmektedir. Eserin basım masraflarını karşılamak için, *Kamûs* basımında yapılmış olduğu gibi, yine Darbhâne'den borç para alınması gerekmekteydi. Mühib Efendi, *Kamûs*'u basarken, Darbhâne'den *"makbûz"* karşılığında 58.600 kuruş almış olduğuna kıyâsen, *Siyer-i Kebîr* basımının da gerekli kâğıd masrafı, matbaada çalışanların ücretleri, mürettip ve mücellid ödemeleri olmak üzere, tahminen 41.000 kuruşa bâliğ olacağı hesaplanmış olup, kâğıd ve diğer âcil masrafların karşılanması için 15.000 kuruşluk bir ön ödeme yapılmasına ihtiyâc duyulmaktaydı. Ancak, Mühib Efendi zamanında verilen paraların akibeti ma'lûm olduğundan, yani geri ödenmediğinden, şimdi taleb edilen 41.000 kuruşun nasıl ve ne sûrette, ne zaman geri ödeneceği husûsu tereddüd yaratmaktaydı. Öte yandan matbaanın da bu şekilde desteklenmemesi hâlinde, herhangi birşey basmanın imkânı olamıyacağı da açıkca görülmekte olduğundan, verilecek paranın Mühib Efendi'ye yapıldığı gibi *"makbûzen"* değil de, bu sefer Tab'hâne Reisi Sâ'ib Efendi'den alınacak *"kavî deyn temessükü"* karşılığında verilmesi daha garantili bir çözüm olarak görülmüş ve gerekli işlemler bu doğrultuda yapılarak, icâb eden *"kredi"* açılmıştır (Gur. C.1240/21.1.1825)[2]. Ancak, buna rağmen verilen bu paranın da *"sağlam bir kazığa"* bağlanmış olduğunu söylemek zordur. Kitaplar basılacak, yeterince satılacak, -en iyi ihtimalle kâr bir tarafa- ana para toplanacak ve alınan borç ödenecek... Bu hesap, her ne kadar biraz Nasreddin Hoca'nın borcunu ödemek için bulduğu çareyi hatırlatmaktaysa da; artık *"menâfi'-i ammesi olan"* matbaanın çalışır bir hâlde tutulması çağına uygun standarttaki her devletin, kâr-zarar hesâbını pek yapmadan veya bunu en düşük düzeyde tutmaya çalışarak, göğüslemek mecbûriyyetinde olduğu bir öncelik olarak uzun zamandan beri, hattâ ilk günden itibaren anlaşılmış bulunmaktaydı. İki cilt hâlinde tertîb olunarak 15 Eylül 1825 (Gu.SA.1241) tarihinde basılan *"Siyer-i Kebîr"* tercümesinden, iki cildi bir arada olarak bir nüshası talebelerin istifâdesi için Mühendishâne Kütüphânesi'ne verilerek, *"Hâfız-ı Kütüb"* olan zâta teslim edilmiş; ayrıca İstanbul'daki tüm kütüphânelere de birer nüsha dağıtılmıştır (18.R.1241/30.11.1825)[3].

---

1 İmâm Muhammed'in bu eserinin tercümesini, evâsıt-ı Rebîü'l-âhır 1214 (11.9-21.9.1799) tarihinde itmâm ederek, Pâdişâh'a sunmuş olan Münib Efendi'ye, mukabeleten pek arzulamakda olduğu Mekke-i Mükerreme pâyesi tevcîh olunur. Bkz. *Vâsıf Tarihi*, 6012, v.40b-41a.

2 *MMD*, s. 380.

3 *MMD*, s. 353. Bu münâsebetle Cevdet Paşa'nın Es'ad Efendi'den naklen kaydettikleri ilgi çekicidir: "Zat-ı şâhâne (II. Mahmûd) ta'lîm ve tanzîm-i askere niyet eylediğinden evvel-i emirde mümkün mertebe halkın cehlini izâle etmek icâb-ı hâlden görülüp, mesâ'il-i cihâd ve siyeri câmi' bir kitab-ı mu'teber olan Siyer-i Kebîr'i Hoca Münib Efendi terceme edüp, ta'mîm-i fevâ'id zımnında tab ü neşr emr olunmağla, Tab'hâne-i âmire'de tab'ına ibtidâr ve itmâm olunarak, birer nüshası kütüphânelere ve Ocaklara verildi. Birer nüshası dahi taşralarda bulunan mehâkim-i şer'iyye'ye gönderildi. Efkâr-ı âmmenin bu yolda islâhı ise Ocaklunun işlerine elvermiyeceğinden, taşralardaki Yeniçeri serâmedânına mektublar yazup, sakın bu kitaba kulak asmayınız. Siz Ocağınızın erkân ü kanûnundan şaşmayınız, deyu iş'âr etmişler idi...", *Cevdet Tarihi*, XII, 138-139. Taşralara yollanan *Siyer-i Kebîr* nüshalarından 15 adedinin Ankara'ya yollanmış olduğu ve bunlardan 5 tanesinin Mahkemeye konularak istifâdeye sunulduğu, geri kalanlarının Kadı tarafından ödünç olarak ileri gelenlere verildiği, okunup iâde edilen nüshaların tekrar başkalarının istifâdesine sunulduğu anlaşılmaktadır (Bkz. M. Çadırcı, *Anadolu Kentleri*, s. 99 ve n. 196). Kezâ, Antep'de de, yollanan aynı eserden kütüphânelere konulduğu ve *Sicill*'e kayd ile mahkemelerde saklanarak, isteyenlere ödünç verildiği tesbit edilmektedir (Bkz. C. Güzelbey'in, *Gaziantep Şer'î Sicilleri'nden naklen*, M. Çadırcı, *aynı eser*, s. 99, n. 197). Nizâm-ı Cedîd askerinin gerekliliği ve şer'e uygunluğu hakkında ve Nizâm-ı Cedîd askerlerinin ta'lîmlerine ve tranpeto çalmalarına cevâz-ı şer'î olduğunu mübeyyin Münib Efendi'nin III. Selim devrinde ayrıca bir de *Risâle* telif ettiğine dâir, bkz. *Cevdet Tarihi*, VIII. 141, 159.

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد نعمتزا وشكر نعومت افزا كه هر حرف حلاوت مغزاسي احراز مغانم اجر وجزاده موازي مرارت
حرفت غزا وهر كلمهٔ كرامت اعتزاسي تسويهٔ حسن كفايت واجتزاده مساوي مقامات كاوم شهدا
قلماغه سزادر اول ولي المؤمنين وموهن كيد الكافرين اولان حضرت كريم غفار وجابل جبار
جل شانه وعز سلطانه جنابنه حقيق وجديردركه معسكر ولله جنود السموات والارض دن اخراج
ايلديكي جيوش دريا جوش آتش خروشله ساحهٔ غبرايي چركاب شركدن تطهير وخانمان كفر وضلالي سوختهٔ
قهر وزير ايلدي نظم لمؤلفه * هو الواحد القهار بعلو خصومه * بوحدته ذا واحد بغلب الجما * هو المانع
المعطي قابض بقادر * سواه لان يملك ضرا ولا نفعا * وصلوات دزيبة النظام * وتحيات مسكية الختام كه
هر سطري صف شكن ذنوب وآثام وهر بندي قفل افكن قيود آلام در اول نبي السيف ورسول الملاحم
وعين الجود وينبوع المراحم اولان سيد المرسلين وقائد الغر المحجلين حضرتلرينه اليق واحرادركه
بازار كارزار ان الذين يبايعونك انما يبايعون الله ده تنفيل ان الله اشترى من المؤمنين انفسهم واموالهم
بان لهم الجنة ايله منافع قتالي وصف واطرا وامت عالي همتن صرف رأس مال جان وكسب سرمايهٔ حيات
جاودانه سوق واغرا ايلدي نظم لمؤلفه شهنشهيست كه نه چرخ باركاه ويست مسومين ملائكه همه
سپاه ويست هزار سكندرلا زبمشت ريك شكست بلي شكسته شود آنكه سنك راه ويست واول مصدوقهٔ
اشداء على الكفار رحماء بينهم ومقصودهٔ اذلة على المؤمنين اعزة على الكافرين اولان آل واصحاب واهل بيت
معالي استحصالنه ولاسيما محرمان سر وجهاري وساتران سر سعادت اشتهاري اولان چهار يار خلافتمأبنه
لايق وشايانندركه ميدان يجاهدون في سبيل الله ولا يخافون لومة لائم ده دامن درميان وبهناي
هيجاده بر منطوق اذا لقيتم فئة فاثبتوا ماننده بنيان راسخ الاركان ثبات ابدان وثبت جنان اوزره دادوستاد
سيف وسنان ايله جانبخش وجانستان اولدبلر نظم لمؤلفه احمد مختار در سرخيل جمع اصفيا
طالب اولدي امتدن اولمذهب انبيا * آل ياكيدر كل آل زمين ابتهاج زمرهٔ اصحابيدر نجم سماء اهتدا * امابعد
ترددن خلاده معقول بلكه عند الجهلا دخي مسلم ومقبولدركه اصح دلائل تميز ناس واوضح مخائل
عيز ناس ونسناس انجق انتساب ابواب علوم واكتساب اسباب فهم ومدر ومن بين العلوم علم الفقه
والاحكام دخي بر دولت ابديهٔ ثابتة الاقدام وبر سعادت سرمديهٔ شامخة الاعلامدر كه نظام رابطهٔ رشتهٔ
معاش ومعاد انك اصول صحيحة الوصولنه بسته وانتظام ضابطهٔ عبادات ومعاملات آنك فروع سهلة الحصولنه
پيوسته اولمغله اول ملك لايفنى به مالك واول سلك عديم الانحنايه سالك اولان من دقوم المسالك حمد ذاتنده

برعبد

93) Ayıntâbî Mehmed Münib Efendi'nin *Şerh-i Siyer-i Kebîr* ünvânlı eseri. Son sahifede basım tarihi, Gu.SA.1241/15.9.1825 olarak gösterildiğine göre, Üsküdar Matbaası'nın İstanbul tarafına taşınmasından sonra basılan ikinci eser bu olmalıdır. İlk sahife.

٢٧٢

ومتوكلا على الله شروع وعزيمت ايدوب علايق مدارسات طلاب وعوايق موانسات اولى الالبابدن كاه وبيكاه
انتهاز فرصت واختلاس وقت فراغت ايدهرك شكسته وبسته وآهسته آهسته بيك ايكيوز اون اوچ سنه سى
ماه ذى القعده سنك اون سكزنجى كونى يوم الاربعاده بعناية الله تعالى وتوفيقه لايق ايجاز اولان مواضع طابن اجمال
ومستحق اطناب اولان مواقع ايجازن تفصيل واكال اوزره اوضح عبارات وافصح تعبيرله رسيده حد اتمام
وواصل سرمنزل اختتام اولشدر وشروع واتمامى على التمام جوار قسطنطينيه ده توابع اسكداردن
يورس اجيه سنده فكاكجق نام قريه دلاراميه واقع ساحلخانه نزهت ارتسامده شيرازه بند انتظام
قلنمشدر واهل عدل وانصاف اولان فضلا وفتوت اتصافدن رجاء واثق ومقصد صادق
اولدر كه اشبو كتاب صعب المواقعده بعض خلل وزلله واقف اولدقلرنده
جوانب كلامده امعان نظر ومعتبرات كتبه ارجاع بصردن صكره
صلاح اوزره حلى ميسر اولمازسه حاشيه كتابده تحرير حق
صريحله تصحيح ايدهلر وما ابرئ نفسى ان النفس
لامارة بالسوء الا ما رحم ربى ان ربى
غفور رحيم وصلى الله على سيدنا محمد
وآله الطيبين الطاهرين
والحمد لله رب
العالمين
مم
م

قد تيسر اتمام طبع هذا الكتاب بعناية الملك الوهاب
بمعرفة الحاج ابراهيم صائب صانه الله تعالى
من جميع المصائب فى غرة صفر الخير
سنة احدى واربعين
ومائتين
والف

94) Ayıntâbî Mehmed Münib Efendi'nin *Şerh-i Siyer-i Kebîr* ünvânlı eseri. Son sahife .

بسم الله الرحمن الرحيم

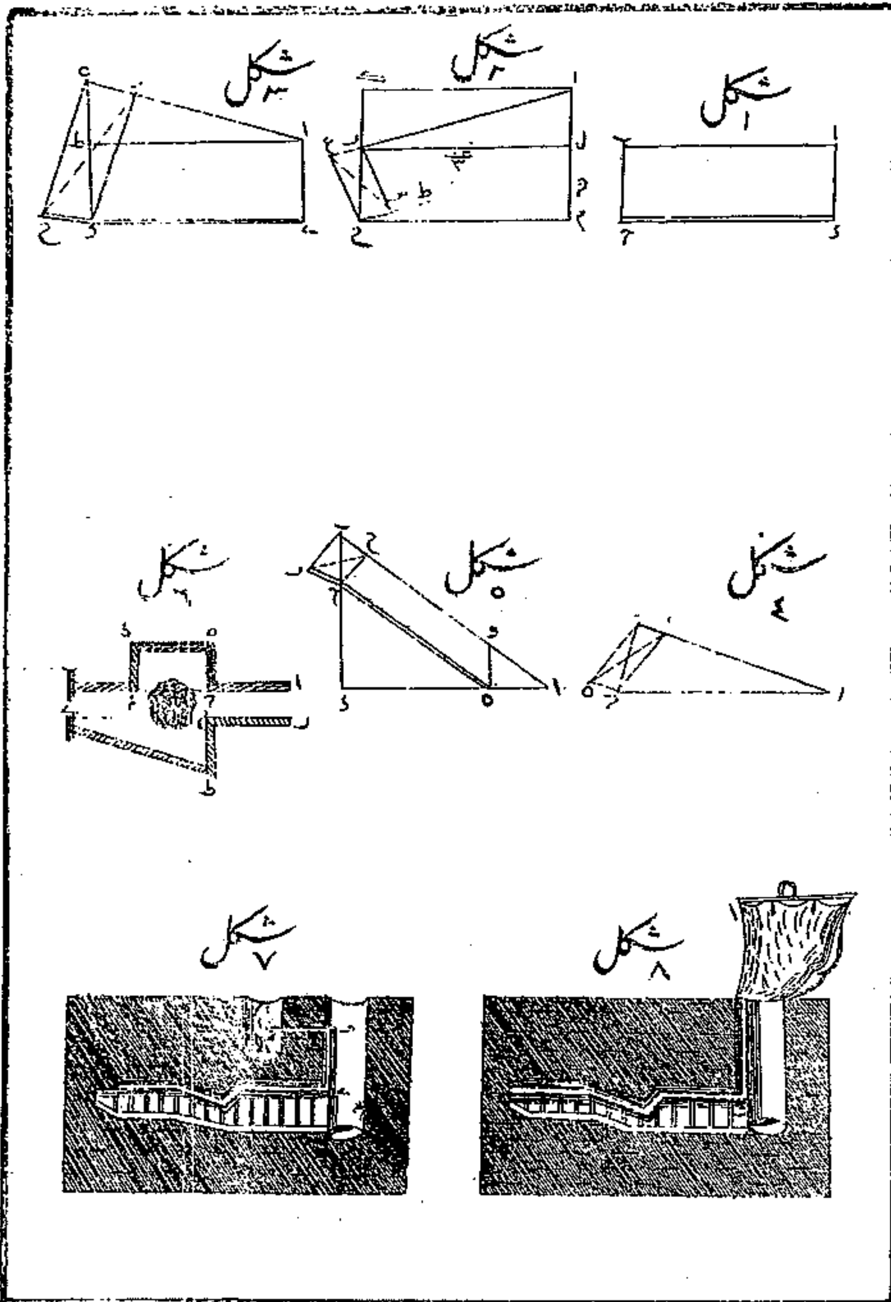
حمد وسپاس بی نهایه وشكر وثنای عدیم الغایه اول خالق عالم
العناصر والافلاك تنزه ذاته عن مشابهة الاشكال والاشتراك
جناب كبریاسنه تقدیم وادا وتحیهٔ صلوة وتحیات وزكیهٔ سلام
بی غایات اول مبداء اصول دین مبین وبراهین مثبتهٔ اهل یقین
وخاتم الانبیاء وسید المرسلین افندیمزه تهدیه واسرا وادعیهٔ لایقهٔ
بی حساب اول آل واصحاب مقدمة الانساب حضراتنه تأدی
واهدا قلندقدنصكره معلوم اوله كه متانت بنیان وهدایت برهان
ومطلوب نظریه‌یی بطریق القطع اثبات وبیان جهتیله اقوای
علوم اولان فن هندسه‌یه معارف شریفه وعلم هیئت سیما ومعرفهٔ
مساحه ومقادیر عروض واطوال بلاد كه فن جغرافیا ایله مصادر
واكثر صنایع فن مرقومك اصولنه متوقف ومنوط اولمقدن ناشی
حرف حربیه‌لك دخی بورتبه نشو ونماسی وقلاع ومترس وسائر
استحكاماتك بناسی واردو یرلرینك رسم وتصویری ولغملر
حفر واحداثی وخمبره‌لر انداختی وجسرلر وسفینه‌لر انشاسی
والحاصل هنگام حربده وقوف واطلاعنه محتاج اولدیغمز اكثر اشیا
بوفن جلیل اصولنه متعلق اولمغین تعلیم وتعلمی اهم مهام واجبهٔ

الاهتمامدن

(دیباجه) ٣

الاهتمامدن اولمق ملابسه‌سیله فن مذكوره اشد احتیاج ایله محتاج
ومطالب نظریه اثباتلرینك موقوف علیهی اولان فن مذكورك منافع
سائره‌سندن قطع النظر میزان العلوم اولان منطق مثللو برحقیقتك
تحصیل وطلبنده ذهنك اصابت اوزره تأمل وتفكر ایتمك ملكهٔ
راسخه‌سینی استحصاله بادی اولدیغندن قانون راستی نمون مناظره‌نك
بالجمله قواعد منتجة الفوائدنده ناصح وادق وانتظام مبادی والتیام
سلسلهٔ اجزا ودعاوینك عمومیت اوزره استعمالی وبراهین محصلهٔ
الیقینك علی طریق الوضوح والتحقیق هرمحلده جریان وتناولی
ظاهر ومحققدر لكن فن مذكورده تألیف وتصنیف اولنان كتب
متقدمین اختلال تراكیب وعباره حسبیله افادهٔ مرامده قاصر وكتب
متأخرین دخی اكثر ذكری لازم وتركی الزم اولمق ظنیله التزام
مالایلزم ثنیه‌سنه سالك ومتبادر اولدقلرندن قلیل الافاده اولوب كتب
متقدمیندن الك اشهر ومعتبریكه اصول هندسه‌یی حاوی اقلیدسه
منسوب اولمق اوزره مقبول فحامدر حدود ومصادرات واصول
موضوعه وعلوم متعارفه‌لرك تقریر وبیان واثبات عباننده زیاده‌سیله
اختلال ودعاوی علمیه ونظریه‌لرك سبك واداسنده غموض اشكال
اولمقدن ناشی مبانیٔ عباره‌سی مراد وفؤادینی افاده‌ده منعقد المعانی
اولدیغندن بشقه مطلوب نظریٔ واحدی اثبات ضمننده طرق
عدیدهٔ مهوشه ومتقدمات كثیرهٔ معوجه بسط وسرد ایتمش اولوب
بروجه محرر اثبات ایلدیكی مطالبك اكثری لدی التدقیق غیر سدید
وامعان نظر ایله مطالعه وملاحظه اولندقده اقلیدسك اختیار ایلدیكی
مناهج متفرقه‌سی خبط خطایی منتج ایدوكی عند اصحاب الالبا
باهر وبدید واثباتنه متصدی اولدیغی مدعیات سقیمه‌سی امضا كردهٔ
ارباب بینش ودیددر امدی علم هندسه ایله برحقیقتدن حقیقت
اخرانك استنباط واستخراجنه متعلق قواعد منطقیه اوزره نتایج

95) **Hüseyin Rıfkı Efendi'nin Öklides'den tercüme ettiği *Usûl-i hendese* ünvânlı risâlesi. Mühendishâne Matbaası, 1212/1797-98. İlk sahifeler .**

96) ***Usûl-i hendese*'den şekiller.**

DERS KİTAPLARI-RİSÂLELER

Üsküdar Matbaası'nda basılanlar içinde Mühendishâne talebeleri için *ders kitabı* olmak üzere seçilen ve hazırlanan eserler ayrı bir yer tutar. Bu eserlerin tesbiti, aynı zamanda Mühendishâne'de takibedilen ders müfredâtına ve eğitime de ışık tutmakta ve buralarda neler okutulduğuna dâir önemli bilgiler verebilmektedir. Eylül 1805 tarihli bir kayıd, Mühendishâne'deki *"hülefâ ve neferât ve mülâzımların hendese ve hesâbı tahsîl ve tertîb ve tasnîf-i asker ve istihkâmât ve istihfâzâta dâ'ir sanâyi'-i harbiyyeyi tekmîl ile kesb-i mehâret eylemeleri"* husûsu, verilmek istenen eğitimin başlıca hedefi olarak addolunduğundan; bunların, bu fennleri, *"ilmen ve amelen"* öğrenmeleri, hoca ve halifelerin istek ve gayretle yetişmeye dikkat etmeleri için uzun zamandan beri, büyük bir özen gösterildiği hâlde, henüz, *"tahsîl-i mehâret etmiş nüfûs-ı vâfire"* meydana getirilmemiş olduğu i'tirâf edilmekteydi[1]. Bu gibi fenlerde yetişmek ise, bu saha ile ilgili eserlerin *"tertîbli"* bir sûrette okunması, *"ta'allüm ve ta'lîm ile mümâreset ve tefennün"* edilmesi ile mümkün olabileceği açık olmakla beraber, bu konudaki Türkçe kitapların yeterli mıkdârlarda tedârik edilmesi yanında, Arapca ve Frenkçe öğrenmeye çalışanların da, bu tür eserlerin muhtevalarına hâkim olup, *"istihrâc-ı me'âlde adem-i kudret"* içinde oldukları söz konusu olduğundan, yetişmeleri beklenen elemanların, *"kütüb-ı fenni tertîb üzere kırâ'at edemediklerinden kesb-i mehâretleri"* engellenmektedir. Bu yüzden mühendislik ilimleri için gerekli olan *"mütercem ve mü'ellef"* bazı *"mu'teber"* kitapların tesbît ile ders kitabı olmak üzere Tab'hâne'de basılmaları teklif edilmekteydi. Önce ellişer adet basılması düşünülen bu kitaplar, Mühendishâne Kütüphânesi'ne teslim ve irâd olarak kayd olunacak, ihtiyâc duyulduklarında da talebelere verilecek, *"ba'de'l-kırâ'at"* yine Kütüphâne'de muhâfaza edilecekti. Böylece bunun, *"müsta'id şâgirdânın az vakitte fünûn-ı harbiyyeyi tahsîl ve kesb-i hüner ve ma'rifet eylemelerinin ve erbâb-ı hünerler teksîrini mûcib bir keyfiyyet olacağı"* düşünülmekteydi. Mühendishâne'ye kabul edilen, *"mübtedî bir şâgirdâna"* önce, *"mukaddimât-ı fenn-i hesâb"* olmak üzere, *"kalem ile ba'zı erkâm"* öğretilip, isti'dâd kesb eylemelerinden sonra, ilkin Gelenbevî İsmâil Efendi'nin *"Müselles Risâlesi"* ve *"Hesâb-ı küsûr ve cebîr-i mukâbele Risâlesi"* okutulurdu. Bundan sonra, İngilizce'den tercüme edilmiş olan, John Bonnycastle'ın *"Usûl-i hendese Risâlesi"* ve nihâyetinde de De Lafitte'in *"Ordu Tertîbine dâ'ir"* kitabı, okuma kitabı olarak (*"nesh makâmında"*) kırâ'at ettirilirdi. Bütün bunların tekmîlinden sonra başkaca, *"sanâyi'-i harbiyyeyi müştemil kütüb-i fenniyyenin mütala'a ve kırâ'ati ve ta'allümleri husûsuna ikdâm ü ihtimâm"* edilmesi, Mühendishâne hocasıyla müzâkereden sonra kararlaştırılacaktı[2]. Hacegân-ı Divân-ı Hümâyûn'dan Abdullah Râmiz Efendi'nin[3] bu konudaki bir takrîrinin Rikâb'a takdîmi üzerine sâdır olan Hatt-ı Hümâyûn mucebince, basılacak ders kitapları Tab'hâne Reisi Müderris Abdurrahman Efendi'den isti'lâm ile, *"basılacak kütübün mesârifâtı yegân yegân hesâb"* olunmuştur. Buna göre, şu şekilde bir döküm çıkartılmıştır[4]:

---

[1] *MMD*, s. 310-311.
[2] *MMD*, s. 310-311.
[3] Bilahire kısa bir zaman için Kaptan-ı Deryâ (1808) ve *"Rusçuk Yârânı"*.
[4] *MMD*, s. 310.

Eserin ismi	adet	Basım maliyet kuruş	Birim maliyet kuruş
Müselles Risâlesi	50	300	6
Hesâb-ı Küsûr ve Cebîr-i Mukābele Risâlesi	50	2400	48
Usûl-i hendese Risâlesi	50	3200	68
Mecmû'atü'l-mühendisîn Risâlesi	50	2376	47.52
Kutü' ü'l-mahrûtiyât Risâlesi	50	750	15
İmtihânü'l-mühendisîn Risâlesi	50	1300	26
Lağım Risâlesi	50	200	4
Ordu Tertîbine dâ'ir Risâle	50	1300	26
Cilt masrafı	400	1000	2,5
Genel Yekûn		12.826	

Ortalama maliyet fiyâtı 32 kuruşu bulan bu ders kitaplarının fiyâtı, o sıralarda Mühendishâne-i Bahrî'de, *"Halife-i evvel"*in 100, *"Halife-i sânî"*nin 83, şagirdânın ise 25'er kuruş aldığını düşünürsek, bunlar için, Bahrî'ye kıyâsen daha dolgunca maâşları olan Berrî'deki hoca ve talebelerden çok daha pahalı geleceği, ancak çok adetli ders kitapları olmaları hasebiyle Berrî'dekileri de zorlayacağı anlaşılır. Zaten bunların pahalı oldukları, takib ettiğimiz kayıtta da vurgulandığı üzere, *"fiyâtı i'tidâlden hariç"* ifâdesiyle dile getirilmiştir. Ayrıca ellişer cilt olarak basılmalarının da yetersiz ve ihtiyâca cevap vermiyeceği düşünüldüğünden, bunların yüzer adet, dolayısıyla 800 cilt olarak basdırılmalarına ve cilt masraflarıyla beraber senelik 9000 kuruş ödemeler hâlinde, *"ber-vech-i maktû' tab' ve Mühendishâne'ye teslîm olunmasına"* karar verilmiştir. Satışı çok olabileceği tahmin edilen Risâleler'in ise, daha fazla basdırılmasına da olanak sağlanmıştır. İlk harcama için gereken 9000 kuruş nakden Hazine-i âmire tarafından ödenerek, basım işine başlanmıştır (2.C.1220/28.8.1805)[1].

Basımına karar verilen 800 cilt Risâle	
Risâle/Kitap ismi	**Adet**
Gelenbevî merhûmun Müselles Risâlesi	100
Gelenbevî merhûmun Türkî Hesâb-ı Küsûr ve Cebîr-i mukābele Risâlesi	100
İngiltere lisânından terceme olunan Usûl-ı hendese ve müselles̱ât	100
Mühendishâne Hocası Efendinin müceddeden tertîb eylediği Mecmû'atü'l mühendisîn	100
Mûmâileyh te'lîfi olan Tertîb-i Usûl-i Kutû'-i Mahrûtiyât	100
Mûmâileyh tertîbi Türkî İmtihânü'l-mühendisîn	100
Mûmâileyhin Türkî Tertîb-i Lağım fennine dâ'ir Risâle	100
Lafit nâm mühendisin ordu tertîbine dâ'ir Türkî kitabı	100
Toplam	800

[1] *MMD*, s. 310-311.

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم ﴾

حمد وسپاس بی پایان وشکر وثنای کافهٔ عالمیان جنابِ
کبریانك علو شانه شایاندرکه برهان وحدانیتی
اشکال ملحدینی قاطعدر وصلوة وسلام فراوان اول ذات
سید الاکوان حضرتلرینه لایق بی کاندرکه نور روحانیتی
اشکال موحدینه ساطعدر وآل واصحاب گزیدهٔ کرامت
عنوان ومقتدا ومهتدای اهل ایمان حضراتنه جسباندرکه
کنز مخفیهٔ نبویه‌دن صدور ایدن اسرار غیبیهٔ الهیه‌یی امت
سائره‌سنه اخبارلری شایعدر وبعد معلوم اوله‌که لطائف
فن هندسه‌یه متعلق بعض مسائل مجهوله‌یی استخراج
برطبق قانون بر رساله‌ده وضع واندراج مرآت ضمیر فقیرانه‌مده
جلوه‌گر وصورت‌نما اولدیغی وجهله اصول هندسه‌یی قرأت
وتکمیل وفن مرقومده کمال ومهارت کسب وتحصیل ایدن
ذوات فطانت صفاته تشحیذ اذهان ایچون علی قدر
الطاقه سعی وفیر وبذل مقدرتده جهد کثیر ایده‌رك فوائد
عظیمه‌یی شامل ومنافع کثیره‌یی مشتمل اولمق ملاحظه‌سیله

اربابنه

٣

اربابنه یسر وسهولت اوزره تفهیم ضمننده لسان ترکیده
اشبو رساله ترقیم واسمنه امتحان المهندسین نامیله توسیم
ودرونده اصوله کیکونه برمقدار دعاوی وضع وتعیین
واجوبه‌سی بطریق البرهان کشف وتبیین اولنوب بوندن
اقدم انکلتره لساندن ترجمه ایلدیکمز اصول هندسه‌یه حواله
ایله مراجعت واندن بضاعهٔ عاجزانه‌م مقداری بو فروعی
ترتیبه سعی ودقت وآنك اعانتیله حل مشکلاته طلاب
اولی الالباب کسب قدرت ومجهولات مطلوبه‌یه وصول
قنغی طریق ایله ممکن الحصول وفوائد ومنافعی بالسهوله
جمله‌یه موصول اوله‌جغنی بیان وانها وکمالات نفیسهٔ علمیه
وصناعات لطیفهٔ فکریه‌ده رائض مراکب تحقیق واتقان
وسالك مسالك تدقیق واتقان فکرنده اولان اصحاب
استعداد دوی الرشاده اهدا واصول هندسهٔ مرقومه‌یی
سائر مسائل هندسیه‌ده استعمال واجرا ایلمك ملکهٔ
راسخه‌سنی استحصاله اشبو دعاوی بادی اولدیغندن حالا
سریر آرای اریکهٔ شوکت وجهانبانی واورنك پیرای
سلطنت وسطوت خاقانی افتخار ملوك العرب والعجم
ظل الله فی العالم علی مفارق الامم دام مادار الفلك الاعظم
الناصر اصلاح مصالح العباد الدافع اهل البغی والفساد
الحافظ حوزتی الدین والدنیا النائل مظهر کلمة الله العلیا
القائم متانة قوائم سریر الشرع القویم المجاهد مجهد دعائم

97) **Hüseyin Rıfkı Efendi'nin *İmtihânü'l-mühendisîn* ünvânlı risâlesi. Ders kitabı. Üsküdar Matbaası, 9.R.1217/9.8.1802. İlk sahifeler.**

١١٤

مطلوبدرکه هر دائره‌نك متجاورتين بيننده واقع فضل
درون دائره‌ده مرسوم دائرهٔ صغيره‌يه مساوی اوله

مثلا ب ح ل دائره‌سی درونده ا مرکزندن ایکی دائره
متوازیه رسمی مطلوبدرکه هر دائره‌نك متجاورتين بيننده
واقع فضل درون دائره‌ده مرسوم دائرهٔ صغیره‌یه مساوی
اوله طریقی اولدرکه اولا ا ب اوزرینه او ب نصف
دائره‌سی رسم اولنوب ا ب نصف قطری د ه نقطه‌لرنده
متساویه اوچ قسمه تقسیم اولنه بعده د ه نقطه‌لرندن
ا ب اوزرینه د و ه ر عمودلری نصف دائره محیطنه
دکین اخراج او ار دخی وصل اولنوب ا مرکزندن
ار او بعدلریله رع ط و ح ك دائره‌لری رسم اولندقده
اشبو دائره‌لر دوائر مطلوبه اولور زیرا اه خطی بالعمل
او خطنك ضعفی اولدیغندن اب اه مستطیلنه مساوی
اولان ار مربعی اب او مستطیلنه مساوی اولان او
مربعنك ضعفی اولوب رع ط دائره‌سی و ح ك دائره‌سنك
ضعفی اولور وكذا او به قطری متساویین
اولدیغندن اب به مستطیلنه مساوی اولان بز
یاخود او مربعیله اب اه مستطیلنه مساوی اولان
ار مربعی مجموعی اب مربعنه مساوی اولوب ار اب

مربعلرینك

١١٥

مربعلرینك فضلی او مربعنه مساوی اولمغین رع ط
ب ح ل دائره‌لرینك فضلی و ح ك
دائره‌سنه مساوی اولوب
مطلوب ثابت اولور

قد استراح القلم بعنه اللطف والكرم من تألیف هذه
الرساله وتكمیل تلك العجاله فی الیوم التاسع من شهر
ربیع الاخر لسنه سبعة وعشرومائتین بعد الالف
من هجرة من له العز والشرف

98) Hüseyin Rıfkı Efendi'nin *İmtihânü'l-mühendisîn* ünvânlı risâlesinden son sahifeler. Üsküdar Matbaası, 9.R.1217/9.8.1802.

٢٩٤

تم طبع مجموعة المهندسين بعون الله الملك المعين
بمعرفة الحاج ابراهيم الصائب مدير دار الطباعة
العامرة في اوائل ربيع الآخر لسنة
ست واربعين وماتين
والف

م

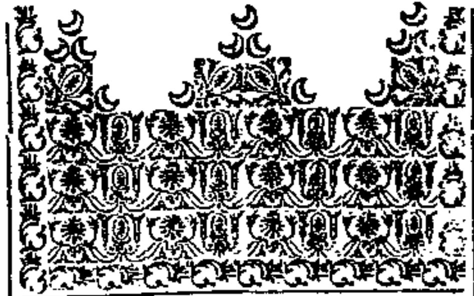

* بسم الله الرحمن الرحيم *

حمد وثنا وشكر لايحصى اول مكور الليل والنهار وخالق
البر والبحار تنزه ذاته عن الخيال والافكار حضرتلرينك
دركاه الوهيتنه اخص واحرادركه آيينهٔ كيرهٔ قلوب
موحدين انعكاس انوار دائمة الشعاع توحيد صمدانيه سيله
رضيا اولشدر (وصلوات بى انتهى اول شمس سماء نبوت
وكوكب درئ افق رسالت افنديمز حضرتلرينك پيشكاه
فلك اشباهلرينه اهدا قلنوركه طلوع مهر ذات
انورلريله ساحهٔ فيض مساحهٔ اسلاميه كسب روشنايى
عرفان ايلشدر (ورضيهٔ ذكيه بالجمله آل واصحاب وخصوصا
جهاريار كزين سعادتنصاب حضراتنه جسباندركه
[illegible] اعتصام حبل متين ايله مساعى مجتهدانه لرى
سمت سعه واشتداد قوت دين مبين صورت وارتفاع

شوكت

99) Hüseyin Rıfkı Efendi'nin *Mecmû'atü'l-mühendisîn* ünvânlı risâlesi. Ders kitabı. Önce Üsküdar Matbaası'nda basılan (1808) bu risâle, daha sonra Matbaa'nın İstanbul tarafına taşınmasından sonra tekrar basılmıştır. (1830). Yukarıda eserin bu baskısının ilk ve son sahifeleri görülmektedir.

﴾ بسم الله الرحمن الرحيم ﴿

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام
على سيد الانبياء والمرسلين وعلى آله وصحبه
اجمعين وبعد علوم رياضيه اصحابنك
فلكيات وعنصريات حسابلرنده محتاج
اولدقلرى مثلثاتك اضلاع وزوايا سين
بالتحقيق استخراج ايچون اوچ شكللرى واردر
برى شكل عروس وبرى شكل ظلى بو ايكى
شكل مثلث قائم الزاويه يه مخصوصلردر
وبريسى دخى شكل مغنى در مثلث قائم الزاويه يه
مخصوص اولميوب هر مثلثده جاريدر لكن
بعض مواضعده شكلين اولينه محتاجدر
انكيچون شكل عروسه وشكل ظلى يه اعتبار
ايدبلر مقدمة برسطح مستوى اوزره ايكى

خط

٧٩

اولان ـ ح ضلعى ايله موتره اولان ا زاويه
سنك قوسى اولور اولا معلومه اولان زاويه
قوسى كه نحع يعنى اللى اوچ درجه سكز
دقيقه يه جمع اولنوب مجموعى يوز سكساندن
طرح اولندقده ح زاويه مجهوله سنك
مقدارى اولان ـ ى يعنى يكرمى سكز درجه
ودرت دقيقه قوس باقى قالور پس امدى
اصل مثلثده ايكى ضلع وزواياى ثلثه نك
قوسلرى معلوم اولدى بعدازين اح ضلع
مجهولى دخى شكل مغنى حكميله استخراج
اولنور وقس على هذا
تمت باعانة من آلائه عمت من يد اضعف
العباد اسماعيل الكلنبوى ثم طبعت فى دار
الطباعة فى سنة عشرين
بعد المائة والف

100) Gelenbevî İsmâil Efendi'nin *Müsellesât* ünvânlı risâlesi. Ders kitabı. Mühendishâne Matbaası 1220/1805. İlk ve son sahifelerden örnekler.

[illegible]

[illegible]

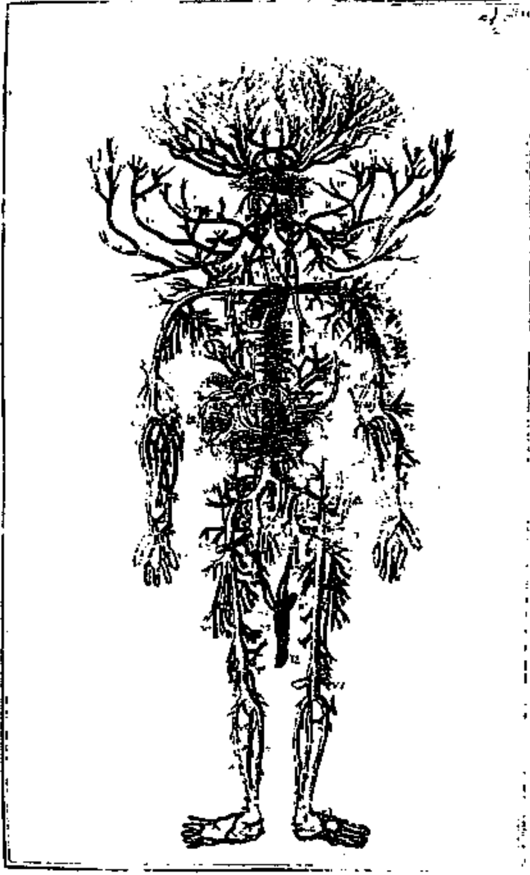
101) İshâk Efendi'nin *Rekz ü Nasb-ı Hıyâm* ünvânlı eserinin basılması ile ilgili olarak yapılan tetkikât, Serasker Hüsrev Paşa'nın uygun görmesi ve Sadr-ı azam Selim Sırrı Paşa'nın bu konudaki *Takrîr*'i ve II. Mahmûd'un basılması bâbında verdiği ruhsatı hâvî *Hatt-ı Hümâyûn* kaydı. (*BOA. HH,* 17363).

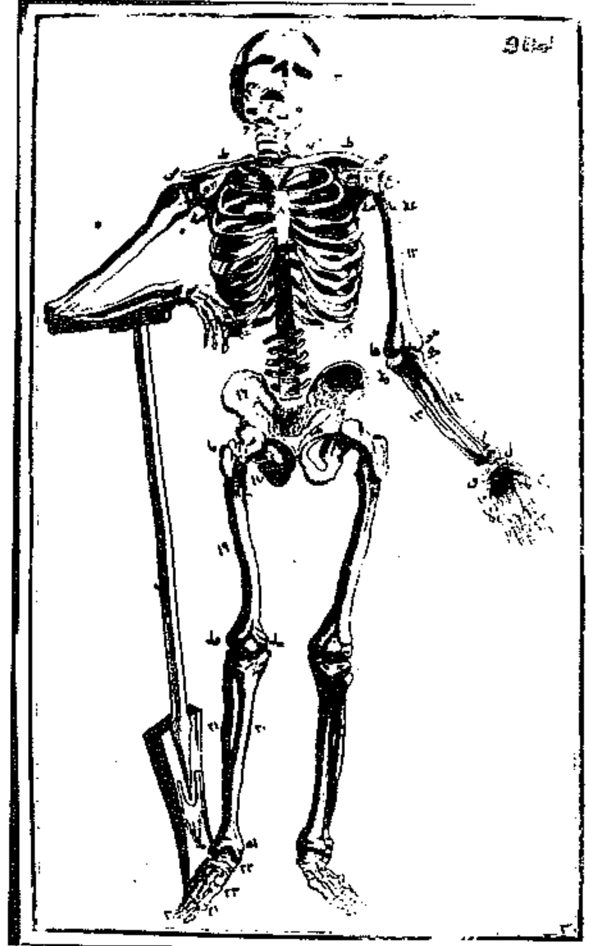
وهذا نهاية الكلام من الكتاب الاول ولنا ان نشرع الآن في الكتاب الثاني والبحث فيه من الامور الطبيعية بكرمه تعالى وبشفاعة نبيه وكرامة وليه

الكتاب الاول في التشريحات

غدد

102) Şânîzâde Ataullah Efendi'nin *Mir'âtü'l-ebdân ve Miyârü'l-etibbâ* ünvânlı eser. Üsküdar Matbaası 1819. Birinci cilt ilk ve son sahifeler.

103) Şânîzâde Ataullah Efendi'nin *Mir'âtü'l-ebdân ve Miyârü'l-etibbâ* ünvânlı eserinden resimler. Üsküdar Matbaası 1819.

بسم الله الرحمن الرحيم

جلالت

104) *Kitâb-ı Tıbyân-ı nâfi Tercеme-i Burhân-ı Katı'.* Hüseyin bin Halef-i Tebzî'den Ayıntâbî Âsım Efendi'nin tercümę ettiği Farsça-Türkçe lugat.Mühendishâne Matbaası 23.RA.1214/25.8.1799. İlk sahifeler. Vâsıf'ın verdiği bilgiye göre, eserin tercümesi iki sene sürmüştür. Tercemenin hitâmı münâsebetiyle kendisine 5000 kuruş atiyye verilmiş ve ayda yarım kese ma'işet bağlanmışdır. Eserden 500 adet basıldığını bildiren Vâsıf, 30 kuruş fiyât ile satıldığını da kaydeder. Bkz. *Vâsıf Tarihi,* 6012, v. 53b-54a.

٨٦٢

ابو جيد وبكو معناسنه در روفتري و محكم نسنه به ده ديتور لصف فتح لام و صاد مهمله ايله اسم
كبردر كه تركجه كبره ديدكلري نبات در الثي مبرژش سكون باي فارسيه بريشيدن دن نهي
صيغه سيدر طاعته ويريشان اغمه معناسنه در انتون تجلك فتح نون و جيم فارسيه تجاق تعبير
اولنان آلته ديتور و عند البعض اوطون بالطه سيدر تحسام ساى مهمله ايله مرام ورننده برنوع
سوفو شيدر ولفت مزبور معرب يدربولقي آتغط قوشيله تفسير اتمشلر تصرف حكسر نونله برنوع
قدحدر ودو اري ايكشمر درجه ايكنسر درجه مرسوم اولان اسطرلابده دبرز تمامي بشمر درجه
ايله رسم اولنور وقلبو تكمن اتجمه دمه ديتور وساز الو اصندن عند البعض جك تعبير اولنان
سازه ده ديتور نصاب فتحونه ايلقين اغاجنه ديرلر نطاق فراق ورننده الدوانجه له
معناسنه دركه قوشجلر الرينه كيررلر نظاره كي ظاى منددة ايله باقجي اولمق و باقيلق معناسنه در
كي اداتما سل مصدردر الواو وبرش باي فارسيه لرزش ورننده رنك ولون معناسنه در
وناق بيررت اول اوطه دركه نوشروانك حرمسراي شماماتلري ايچره برقوجه قارينك بروجه
ملكيت مسكني ايدي مقدما اطرافني آلوب سراي بايد رمشيدي اول اوطه ايچون مزبوره يه فتي
جوق مال ويرمجك اولدي امتناع ايتمكله نوشروان دخي جور ايلميوب وفاتنه قدر ايچنده اقامت
ايلدي وقنوك لوله مغلوك ورننده فاشيه بلنك معناسنه در كه قبلا پوستندن اولان خاشه در ولو
تقشه بريده آيدر كمشراونده بايارل و كال واو معضوم وكاف فارسيه كومور وهم معناسنه در
الهاء هنته فتح ها و سكون تاي مثناة ايله خدشه تشبور و نج معناسنه در هج فتح ها و سكون
جيم فارسيه زمينه نيز موضعي و براق مقولهسي نسنه يي طوغري ديكمك وطوغري قمق معناسنه در
طوغري ديكلان نسنه يه هج كرده ديتور رمتم ها ايله ده لغتدر هدبه ورننده هاني استمام اولنان
كسه نك اظهار رانجه محتنده اخراج ايلديكي نفسدن حكايه در الياء يعقوب پيغمبر
ذيشان اسيدر على نبينا و عليه السلام و نصاري طائفه سندن بر طريق آيدر كه مجتهدلري
مزلنه يدي ثالث ثلثه اطلاقنه ذاهب اولانك ري بودر و بري ملكاو بري نسطوره هربري
بر كونه مذهب اختراع ايدوب نصارايي فرقه فرقه ايلديلر وار كلك
كلكده ده يعقوب ديتور والسلام نجز
بعون الله الملك العلام

الحمد لله الذي يسر باختتام هذه الجملة الحقيرة في الاوقات اليسيرة بالعنايات الكثيرة والصلوة
على من به الصلوة جديرة وعلى آله واصحابه اصحاب السيرة والسريرة ما دامت الافلاك مستديرة
والانجم مستنيرة اما بعد ضميري متصف صفوت نصفت وباكرة كدرت كدورتلزوم منيرة
وصورت اولان ذوات كريمة الصفات و سليمة السماته غير مستتر و غني عن التذكير والتقرير دركه
اشبو صورتيافته تحرير بولدوغي اولان ترجمه كنزين خلعه انساب جسم و فوآدو تمريق ادهم
كلك كحيل نژاد ايله جلوه كر مجلاي ظهور و ملحق ما يطلق عليه الكتاب المسطور اولمشدر
سال برملاله توعلواقف وبالبال بي بالدق الجمع آكاه وعارف اولميه ژ نسخه مزبوره نك فضلا
عن الترجمه جهت كتب و استنساخني استغراق و نشاريقد باباش بشمار ايدجكلري
دركاردر شعوري مرحوم فرهنك نبا معني تمام اون ايكي سنه مدت ملازمت وروز و شبانه
فيا فكر ختام ايلدكلري ذيل كتابه مصكندو ايراد ومصير سايادايه رز كتاب مزبور
ايسه با انكه فارسي لغتي ساوي اولديغندن بشغه بين الجمع والترجمه بونبيد اولديغي جلي
وبديدر فالديكه بعض تعبيرات مشوشه مزيوبة حدثك دخل و اعتراض ايدن عزيزه بروجه

تحرير

٨٦٣

تحرير و تفريق بحر اندوه وكدر وحريق نار قربت حكربت اولمه و لديغمز ذريعة اعتذار
و بلباني مرحوم شرح ايلديكي طبعي الجامع اكبرك خلاف ابيات بايندمسرد
و تمهيد ايلديكي كلمات موجهه قضيه بورش و عند رمزبينه شستانز السليم والافراد
اولور خلاصه جمله دن مأمول ومسؤلدركه جهت فتح و عفو ترقم ايفانه رزي مظهر
فضل العين تسامح و احسان ومصون كنبد ء حذبطلانيبو رمل ما ه
اولمزبور نظر اعتباردن ساقط و مهجور و رنج وسعتزهباء
منثور اولميه و استعمال و استفاده لري متعلق اولان
اخواندن دخي مستدعادركه مترجم قليل و عليل وكاللي
ذكر جميل و دعاي جزيل ايله ياد و دلشاد
بيوره لر اللهم اصلح حالنا وحال جميع
المسلمين لاجم الفراغ في غرة
جمادي الاولى في سنه
اثني عشر ومائتين
والف

تم طبع الكتاب المستطاب بعون الله الملك الوهاب بدار الطباعة السلطانية في البلدة
الطيبة القسطنطنية صانها الله عن الآفات و البلية في اليوم الثالث والعشرين من شهر
ربيع الاول لسنه اربع عشر و مائتين والف من هجرة النبوية عليه اكمل الصلوة وا التحية

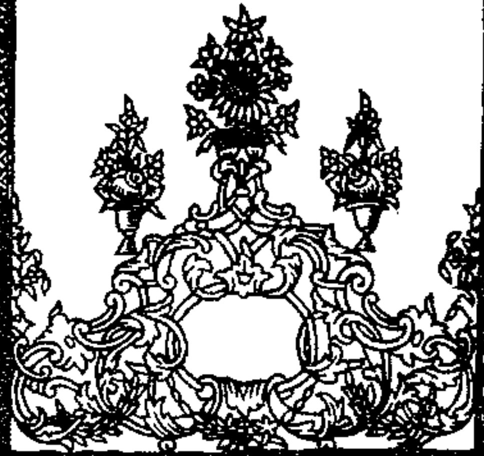
العبد الضعيف عبد الرحمن المدرس
رئيس دار الطباعة المعمورة

105) ***Kitâb-ı Tıbyân-ı nâfî Terceme-i Burhân-ı Katı'***. **Mühendishâne Matbaası 23.RA.1214/25.8.1799. Son sahifeler. Vâsıf'daki kayda nazaran eser, Cumâde'l-âhır'da (Kasım 1799) neşrolunmuşdur. (Bkz. *Vâsıf Tarihi*, 6012, v.54a). Ancak, eserin 23 Rebîü'l-âhır'da basıldığı, son sahifede gösterildiğine göre, Vâsıf'ın bu ifâdesinin, eserin piyasaya çıktığı tarih olarak algılanması icâb eder. Aradaki iki aylık zaman içinde eserin ciltlenme işlerinin tamamlandığı anlaşılıyor.**

سنی الهمم کریم الشیم دولتلو عاطفتلو افندم حضرتلری

[illegible]

106) Vâsıf Tarihi'nin bastırılması için *Hazine-i Hümâyûn* 'daki cildin kullanıldığı, muhtevâsı ve basılması gerekçesi ile ilgili olarak yapılan yazışmadan bir örnek.

درود نامحدود وشکر متعاقب الورود معبود بالحق اولان واجب
الوجود حضرتلرینه سزادرکه احوال امم ماضیه واطوار ملل
بالیه یی محل عبرت اولی الابصار وسبب انتباه صنوف اخبار ایلیوب
ماضیدن حاله انتقال ایله سوالف اوضاع ناسه استدلال استعدادنی
افراد عباده اعطا واجرای ایله مجرب مجاری احوال روزکار
وداشته صروف فاتحة الظهور ادوار ایلدی واکمل صلوة
واجل تحیات تحفهٔ روضهٔ اشرف موجودات قیلنورکه سر
دفیع الارکه ملوك وافتفا باعث حصول فوز دوسرا ووسیلهٔ
تهذیب اخلاق ومعایا در وآل واصحاب وعترت واحبابنه اهدای
تفاریق رضا قیلنورکه جمله سی راه‌نمای جادهٔ صواب ویکه تاز
مضمار فصل الخطاب اولمشلردر امابعد معلوم اوله که قرآن
عظیم الشان واحادیث فخر دوجهاندن صکره فن جلیل تاریخ النواطیب
علوم واشرف واعز فنون اولوب شوسببله که سیر واثار
انبیای عظامی جامع وقصص اولیا وملوکی احتوا ایله مبین سوابق وقایع
اولدیغندن غیری نظم انما طالع التاریخ شخص رای الدنیا واوابصر
کل جیل مفهومی اوزره نظردن غایب نیجه حوادث ومناقب داخل
ظرف اطلاع وغرائب اخبار جوانب کوشه کیر دفتر سماع اولوب
احوال سلفه علم الیقین درجه سنده وصول واطوار مخلوقات ارضین
وسماواته وقوف ایله اختبار واتعاظ مقاصدی الحق بوفن عزیز الشان
سببی ایله حصول بولوب عقول ناصره اربابی عقل بالملکه مرتبه سنه

ایصال

ایصال ورای سقیم اصحابی رسوخ امتحان وتجربه ایله مستقیم البال
ایلدیکنه بنا بوفائدهٔ عامه دن خواص ناس محروم. ووداداشتهٔ ملوك عرب
وروم اولیوب دولتلرینده انقلابات دوروزمان ایله وقوعیافته اولان کیفیاتی
رفته رفته ضبط وتدوین ایچون اصحاب لیاقتدن برراهل هنری تخصیص
وتعیین ایلیوب محصول وقتاری خلفدن سلفه یادکار وسلفدن خلفه
رهآورد اعتبار اولورایدی دولت علیهٔ ابدی الاستمرارده دخی بوفن جلیله
کال مرتبه اعتبار اولنوب هرعصرده وقوعات دیوانیه وعوارضات ملکیه
ثبت صحایف ایام ونقش جراید شهور واعوام قیلنوب مس حاجت ایله
مرجع ارکان سلطنت ودستور العمل اولیای دولت اولمشیدی ووقتاکه نوبت
خلافت وسریر سلطنت شهریار کیومرث سیرت ناهید طلعت بهرام
صولت دیهیم فروز چنسفه جهانبانی پانهادهٔ صدر ایوان صاحبقرانی
وارث ملك سلیمانی فریدون فر واسکندر ثانی رافع منار شریعت مطهره
دافع خروش جیوش کفره سلطان سلاطین الافاق صاحب السلطنة
بالاستحقاق حایز الماثر الملکیة والملکیة الذی اذعنت لاوامره ونواهیه
الحرکات الفلکیة اعنی به السلطان الغازی سلیم خان بن السلطان الغازی
مصطفی خان بن السلطان الغازی احمد خان ثبت الله دعایم دولته ماکر
الجدیدان وقهر اعدائه الدین بکره وصولته مانعاقب الملوان حضرتلرینه
سعادت واقبال ایله توجه وعموم ناس قدوم میامن لزوم شاهانه لری ایله کسب
نعم ورفه ایلدی کافهٔ اموردولت علیه لرینه کماهو المرام نظام
ویردکلری کبی بوفن شریفی دخی الزام وعصرباهر النصرلرینه سزدهٔ
وقوع اولان احوال وآثاری ضبط ایتدرمکله احیای سنن آبا واجداد
عظام بیوردقلرندن فضله ضرب نوبت خاقانی وطلوع بدر دولت
عثمانیدن بیك یوز الی التی تاریخنه کلنجه وقوعات سلطنت سنیه بربرینه
متصل ودستیاری صنعت طبع وتمثیل رمیدهٔ ابادی شریف وحامل
اولوب سکسان ایکی تاریخنه کلنجه یکرمی بش سنهلك وقایع تلف وضایع
اوله جق درجه لره واصل اولمغله دردست اولان آثار اسلافدن حوادث
مذکوره احسن نسق اوزره جمع وانشاء الله تعالی وقتیله تمثیل وطبع اولنمق
بیرامن کذار طبع معالی نبع ملوکانه اولوب بوخدمت سنیه‌نك رؤیتی دولت
علیهٔ ابدی الاستمرار لرینده مآلا وقعه نویس ومبین احواله هرمرؤسی ورئیس
اولان توقیعی سابق احمد واصف قولرینه امر ونهیه وسبق ارادهٔ مناعم
الفتوه تابعدارلرله قدر کذرانم ترفیع وتنویه اولنوب نطق بحض نوع

107) *Vâsıf Tarihi* . (*Mehâsinü'l-âsâr ve hakâyikü'l-âhbâr*). Vak'avünis Ahmet Vâsıf Efendi'nin tarihi. Üsküdar Matbaası, Ş. 1219/Kasım 1804. İlk sahifeler.

(٣١٤)

ترتیب بیوردقلری جنود موحدینه مخصوص بر فاج محلده رفیع
البنیان و رصین الارکان اینه احداث ولوازم وحوایجلرین
بالمنا مابلغ تنظیم ایله غزا و جهاده اغرا و احثاث بیوردقلرندن
غضنه فنونده باعثه بی تعلیم و برفاج سنه دنبرو غایت مناعبه سی
خارجه چیقمش فن جدید عمارهء بی قولا وفعلا تفهیم ایچون متعدد
دوایر عالیه بنیاد و تواریخ و سایر طبع و تمثیله مناسب کتب آلیه
ایچون استکمار دهء مکلفه ار الطباع عامرهء ایجاد بیوروب حین
بیمرالك مابه الافتخاری اولان کیفیت کهء تیبهء ارباب معنا رفدن
حبارکلبتی . اولدیغی زمان ملوکانه لرنده بکمالها وجوده کلوب
ارباب تصانیف وهنرورانك بعقلرنده جلوهء عسکر جلای بروز
اولان اعتبارات ملوکانه . وقایع شاهانهء جهاندارانك اسلافك
برندن مسبوق اولمدیغی منبعان مجمعات احوال ملوکه مستباندر
علی الخصوص بو عبد ناتوانك کوچك خصاد طریق ایله افتادهء
جاه مذلت وهوان و صفر سقدن برو تحصیل و تجمیله ایتدیکم معارف
و احوال زمان نهفتهء طاقچهء نسیان اولمیکن انظار شامل الاقطار
خسروانه لرندن نام عاجزانه م بلندجك قدر کسب ایتدیکم
توجه همایون ملکه وقابلیتی یوما فیوما افزون ایدوب زبان صادی
البرهان خام فصیح وطلیق . وصفحات تاریخم اوراق کل مطرا کبی
دلاویز و انیق وبلکه شهرتلری عالمکیر اولان وصاف وخواجهء
جهان آثاری کبی مسلم ارباب ایقان وتحقیق اولوب دولت
علیه دهء بوآنه دك نشو ونما بولان مورخلرانه کبی تعقید واغلاظ
کلام ایله مرامی ابهام و کبی بوغن جلبلده درملدهء فرق تعض وابرام
اوله زق قولره کبك ومعکوس والفاظ وحشی وغیر مانوس ایله
صرف مداد وتکثیر سواد وموضوع فن تاریخ اولان فواید ملکیه
ودقایق حکمیه و حقایق اطوار کونیه بی عدم التزام ایله مضغهء افواه
ارباب حیثیت و استعداد اولمشلردر بو علم کثیر النفع کمال
توجه و اقبال شاهانه در کار اولدیغندن بو جاریه نکش امتنان دولت
روز افزونلری اولان عبد کمینا هم شب وروز اعمال دقایق
فکر ایله ملك ودولته عبید طور رعنیق وجدیدی بالمنا سبه
صحیفه زیب تحریر وفواید اخلاق و حکمت علیه اصولنی
درج ایله جمع نابدنین مصلحتی نکاشتهء لوحهء تسطیر ایدوب

مدران

(٣١٥)

مدران پرکار امور صغیر وکبیر اولان ارباب رای وتدبیر
آثار کمتر انمدن التقاط جواهر معانی ایدرك هر بری عصرلرنده
علم مفرد کبی منادی وبالقابیه فتح کلید مبهمات امور ایدرك
بین الاقران ممتاز ومستثنی اوله جقلری کالشمس فی عنان السما
ظاهر وهویدادر حق عاجزانه مده هر بار ظهور ایدن عطایای
شاهانه که بردوردهء مورخان دول حقلرنده لوحه طراز سنوح اولمدیغی
محقق التبوتدر لیل ونهار داعیهء شوقی تهییج وکالای بی بهای هنر
واستعدادمی ترویج ایدوب التمش الی تاریخندن ایکیوز اون بدی
تاریخنه کلنجه یعنی الی برسنه دن برو دولت علیهء ابدی الاتصالده
وقوعیافته اولان حوادث بومیه وظهورات کونیه نسق واحد
اوزره چکیدهء قلم نادره رقم اولوب انشا الله تعالی بوندن صکره
نیجه سنین وسال اوپادشاه فرخنده فال واول شهنشاه سروش
خصال حضرتلرینك شهنامهء ستایش ومدیحه وزمان معدلت
افزالرنده نمودار اولان آثار صربحه لرین فکرت فجسته وصفوت
قریحه ایله نقش پرند تحریر ایتمك الطاف الهیه دن مستبعد دکلدر
همان جناب مسبب الاسباب تعالی ذاته عن الشك والارتیاب
خدیو زمان واسکندر دوران هوشنك هوش افراسیاب جیوش
سلطان البرین والبحرین المشتهر بالعدل والاحسان فی الخافقین
خلیفة الله فی ارضه لقایم بواجبه وفرضه حضرتلرینی الی آخر الادوار
سریر سلطنتلرنده برقرار ایدوب اعدای دولتلرینی قوهء قاهرهء الهیه سیله
مدمر ومقهور وزیر سایه ذحایب عدالتلرنده اولان توانا وفقرا
ورعایا و برایای طول عمر وفزونی شوکتیله
مسرور ایده امین

کمل طبع هذا التاریخ الجدید والاثر المفید المسمی بمحاسن الآثار
وحقایق الاخبار لاحد واصف افندی المؤرخ فی الدولة العلیة
العثمانیة لازالت محفوفة بتاییدات الصمدانیة بمعرفة الفقیر
الی آلاء ربه القدیر عبد الرحمن المدرس والرئیس بدار الطباع العامره
وذلك فی عام تسع وعشر بعد المأتین والف
فی شهر شعبان المعظم

108) *Vâsıf Tarihi* . (*Mehâsinü'l-âsâr ve hakâyikü'l-âhbâr*). Üsküdar Matbaası, Ş. 1219/Kasım 1804. Son sahifeler.

الدرر المنتخبات المنثوره ❁ فى اصلاح الغلطات المشهوره ❁

❁ بسم الله الرحمن الرحيم ❁

الحمد لله الذى ميز الانسان بالنطق عن سائر الحيوان وشرف
السنة بعضهم بالفصاحة واكثرهم يتفوهون بما يوجب الفضاحة
وكرم شرذمة منهم بالبلاغة والبراعة ومنهم زمزمة تقطع الاوهام
بسيف البراعة لبيان انعامه وجدت مجالا وقلت بديهة وارتجالا نظم
بالسنة البرايا شاهدات لقدرة ربنا فى كل نفس اذا ما كلموك سمعت
منهم فصاحة بلبل وهراء غرس نثر ونصلى على من قال انا افصح العرب
وبين باعذب اللغات ماجاء من طرف الرب بيت عليه صلوة الله مادام
طالعا من الشرق شمس والهلال من الغرب نثر وعلى آله واصحابه
الذين هم بحار العلوم صاروا فى اهتداء الضالين كالنجوم وبعد فيقول
العبد الراجى عفو ربه المجيد امين الله ابو الرفيد محمد حفيد
ابن المولى الهمام مصطفى عاشر مفتى الدولة العلية فى الزمن الغابر
اطال الله تعالى بقائه بمنه وطوله واسبغ عليه سابغات نعمه وفضله
قد صدر من بعض الكملة والنقاد كلمات غلطوا فيها حتى ظهر منهم
نبوة الصارم وكبوة الجواد فتصدى لاعلامها بعض الاعلام وانتصبوا
لتمييز الصحاح منها من السقام منهم ابو محمد القاسم الحريرى صاحب
المقامات والف فيه كتابا بلغ الغايات وسماه درة الغواص
فى اوهام الخواص وكتب عليها بعض الكمل حواشى زادوا فيها
من ذلك الباب ما اهمل ومنهم ابو محمد عبد الله ابن البرى وابو عبد الله
محمد المعروف بحجة الدين الصقلى ومحمد بن محمد بن ظفر المكى وابن

حنبلى

(٣)

جنبلى اسعد الغزى وشرحها الشيخ احمد شهاب الدين الخفاجى
وابو عبد الله محمد ابن ابى بكر الانصارى وكتب لها ابو منصور موهوب
البغدادى تتمة وسماها التكملة فى ما يلحن العامة وصحح مائة غلط المولى
ابن كمال باشا اسكنه الله تعالى فى غرف الجنان كما يشاء وسماه التنبيه
على غلط الجاهل والنبيه وكتب نبذ منها مفتى الثقلين ابو السعود
العمادى عليه رحمة الهادى وكذا مصطفى بن محمد حفيد منلا
خسرو صاحب الدرر صب الله عليهما سجال غفرانه الاوفر لكن
هذه الفحول بينوا التحريف فى العربيه وما التفتوا الى سائر الالسن
والدريه مع ان ما يتفوه به اهالى القسطنطينية ممزوجة بالعربية
والفارسية واليونانيه واكثر ما يتكلمونه مأخوذ من الجغطائية وهى
اصل فى اللغة التركية بهذا شاع بين ابناء الزمان غلطات كثيرة والحان
لقصور الفهم وعدم الالتفات اولقلة الالف بمطالعة اللغات فاذاقات
لمن يهذى منهم احفظ لسانك عن العثور يشد فيقول ع غلط اولى در
اوليجق مشهور وكيف يليق العبث فى اللسان فى هذا الاوان مع ان
صاحب الزمان سلطاننا المؤيد بتأييد الرحمان بليغ بلغ فى حسن عبارته
الى حسان وفصيح يجر ذيل الفخار على سحبان اذا تكلم يقتبس
قبس الابادى من انوار كلامه واذا تكرم يخجل حاتم الطائى آثار
اكرامه فائق على جميع الملوك فى الكمالات الملكية وسابق على
اصحاب السلوك فى الفضائل الملكية فاتح مصر القاهرة بالشوكة
العلية الباهرة سلطان حليم وارحم وخاقان اعدل واكرم مستخدم
الخواقين بالجود والانعام ومستعبد السلاطين بالقهر والارغام
زكاء الزكاء والزكن وبدر المحاسن والفطن خادم الحرمين الشريفين
وعين جسم السلطنة ومهجته بلا مين الا وهو السلطان
ابن السلطان السلطان الغازى سليم خان ابن السلطان
الغازى مصطفى خان خلد الله دولته وابده وبالفتوحات الجليلة
شيده وايده فاردت ان اجمع الاحجار فى هذه العجالة بلا اكسار
وسميته الدرر المنتخبات المنثوره فى اصلاح الغلطات المشهوره

109) Mustafa Âşir Efendizâde Mehmed Hafid'in *Ed'dürerü'l-müntehebâti'l-mensûre fî islâhi'l-galati'l-meşhûre* ünvânlı Osmanlıca'ya yanlış girmiş olmakla beraber dile yerleşerek, herkes tarafından kullanılmakta olan kelilemeler hakkında eseri. Üsküdar Matbaası, C. 1221/Ağustos 1806. İlk sahifeler.

لام الف كردی شكل مقراصه　زلف جانانه بر نظر كیدر

یاری یای تیر معنی در　بو منازلده كاركر كیدر

نصبی اوستونسه فتحه‌دن ارتوره　كسر نكته مرادی جر كیدر

انده تا دیب طفل معنایه　نقطه‌لر سربسر بو بر كیدر

شده‌سی شانه زلف دلداره　جزم او زلف ایچره حلقه‌لر كیدر

مشتری نوله هزار اولسه　باغ عرفانه ورد تر كیدر

بو بیان مفید ایله حقا　صان معانی مختصر كیدر

كل نیلا براق بو نطق و بلی　وقت دعوات پر اثر كیدر

برقرار اولسون عمر و اقبالی　بو فلك دوره دورایدر كیدر

صدر دولتدن اولسون منفك　صدره حقا كه زیب و فر كیدر

نسخهٔ ذاتی آنده حفظ اولسون

حفظ حق ظرف مستقر كیدر

طبع هذا الكتاب

فی دار الطباعه

سنه ۱۲۲۱

فی غرة

ج

110) Mustafa Âşir Efendizâde Mehmed Hafid'in *Ed'dürerü'l-müntehebâti'l-mensûre fi islâhi'l-galati'l-meşhûre*'sinden son sahife. Üsküdar Matbaası, Gu. C.1221/16 Ağustos 1806.

* هذه جوهرهٔ بهیهٔ احمدیه * فی شرح الوصیة المحمدیه *

* بسم الله الرحمن الرحیم *

جمیع حمد و ثنا واجب الوجود وکامل الاحسان واجود اولان
الله تعالی یه مخصوصدرکه امت محمدیه یی اصول دینیه و فروع
شرعیه ده سائر امم سالفه دن بشقه اوزرینه تفضیل ایلدی و اهل
سنت و جماعت مذهب حقه توفیق ایدوب زیغ و ضلالدن محفوظ
ایلدی و صلوات متوالیه و تسلیمات متتابعه اول افضل مخلوقات
و مفخر کائنات شمس فلک نبوت و رسالت و فلک عالم سعادت
و سیادت خاتم انبیاء و مرسلین و سید اولین و آخرین محمد مصطفی
صلی الله تعالی علیه و سلم اوزرینه اولسونکه شمس دین متین
و نور شرع مبینه جمله جهانی ظلمات کفر و جهالتی محو ایدوب
امتی احیا و تنویر ایلدی و دخی آل و اصحابی اوزرینه اولسونکه
ملت محمدیه و شریعت احمدیه یی نقل و روایت ایلدیلر و دخی علماء
دین اوزرینه اولسونکه شریعت مطهره یی اهل اسلامه
تعلیم ایتدیلر و بعد بو عبد فقیر و حقیر قاضی زاده اسلامبولی
احمد بن محمد امین رحمهما الله تعالی دیرکه علماء دیندن اولان شیخ
تقی الدین محمد بن پیر علی البرکوی علیه رحمة الملک القوی تألیف
ایلدیکی وصیتنامه ذاتنده برگزیده و رسالهٔ شریفه اولوب
اصول دینیه دن اکثر عقائد اهل سنتی مشتمل و علم اخلاقدن امهات
محاسن اخلاقی حاوی و فروع شرعیه دن بعضی ادب سیئاتی اولان

مسائل

مسائل نفیسه یی جامع اولمغله طالب سعادت و سالک آخرت
اولان اخوان دین و خلان مخلصین ایچون وسیله وصول سعادت
اولوب اهل علم و ارباب صلاح عندنده بالاتفاق ممدوح و معتبر
اولمغله طالب دین اولنلر آندن مستفید و مسترشد اولوب طریق
مقصوده وصوله سعی بلیغ و رغبت ایدرلر لکن بعض معانی حل و بعض
مشکلاری ایضاح ایتمکه بر مقدار شرحه محتاج اولدیغیچون بو عبد
فقیردن بعض اخوان آخرت الفاظنی متضمن بر شرح مناسب البیان
و فصیح اللسان تحریرینی التماس ایلیوب اخوان مخلصینه خدمت
و طلب رحمت و مغفرت ایچون بعون الله تعالی شرح مذکورک
تحریرینه شروع و بعد الاتمام جوهرهٔ بهیهٔ احمدیه فی شرح الوصیة
المحمدیه تسمیه اولندی معلوم اولسونکه اهل تصنیفین عادت
و لیجیدرکه کتابلرینک اولنده بسمله شریفه یی ذکر ایدوب تأییده بین
طاعت قبولنه ارشادی حقنده اسم جلیل الشان وسیله حق تعالیدن
نصرت طلب ایدرلر بعده تألیف کتابی بر نعمت عظیمه اولوب انکله موفق
اولدقلری ایچون حمدله ایله ابتدا ایدوب حق تعالی یه ثنا ایدرلر و دخی
فخر جهان رسول الله صلی الله علیه و سلم دین اسلامی تبلیغ ایلمکده
حق تعالی ایله قوللری بینینده واسطهٔ جلیله اقتدر اولوب ظلمات کفر
و جهالتدن خلاصه وسیلهٔ عظیمه اولدیغیچون انکا صلوات و سلام ایدرلر
و دخی آل و اصحاب رضوان الله علیهم اجمعین رسول الله ایله سائر اهل
اسلام آراسنده دین اسلامی نقل و روایت ایتمکه وسیله اولدقلریچون
انلری دخی ذکر ایدرلر پس مصنف مرحوم رسالهٔ سنک اولنده
بسمله و حمدله یی ذکر ایلدیکی تا کیم کتابی بر طاعت مقبوله اولوب
مصنفلری ثوابه و بو طریقه بر تألیف جلیل اقتدره موفق اولدیغیچون تحمید
[illegible] العظیم الشان [illegible] حکیمانه سنه موافق و سلف
صالحینک تألیفاتنه مطابق اوله بعده صلوة و سلامی ذکر ایلدی

111) *Cevhere-i behiyye-i Ahmediyye fî Şerhi'l-Vasiyyeti'-l Muhammediyye* ünvânlı Kadızâde İslâmbolî Ahmed bin Mehmed Emîn Efendi'nin eseri. Üsküdar Matbaası, RA. 1219/Ekim 1804. İlk sahifeler.

٢١٤

بروقتده موقت دكلدر زيرا نسوان طائفه سى بوندہ برابر
دكلدر بوقول مختاردر بعضيلر اللى ياشنده حيضدن قالور
ديمشلر بعضيلر التمش ياشنده قالور ديمشلر دخى اقوال واردر
اولكى قوله كوره كسنه لر كده تكرار قان كورسه حيضدر
مطلقه اولسه آى حسابيله عدت چكركن تمام اولمدن قان
آقرسه عدت مذكوره باطله اولوب حيض ايله حساب
ايتمك كركدر واكر عدت مذبوره تمام اولدقدن صكره
قان كلسه عدت سابقه تمام وصحيحدر نصيحت تزوج ايتمك مراد
ايدن اخوانه اهم والزم اولان بودركه اولا پاك نسب صاحبه سى
واخلاق جيده ايله معروفه وحسن تربيه ايله موصوفه اولانه
راغب اولهلر كفوى اولمق شرطدر فقراء اولان اغنيا
اولادينه طالب اوليه اكر فقرى زياده اولوب نفقه
وكسوه وسكنايه قادر اولمازايسه تزوج اصلا جائز دكلدر
واولادى اولانى نكاح ايتمسه زيرا بركسه نك سبب وجودى
اولوب آخرتده جنته كيرمسنه سبب اولمق بر يوك سعادتدر
حسن تربيه سى اولميوب نسبى ادنى كسه يى مزبله ده بتمش چيچكه
تشبيه ايتمشلردر لطيف مشرب وظريف طبع وحسن طلعت
ايله موصوفه اولاندن اولاد دنيايه كلدكده هر وجهله قرة
عين پدر وجكر كوشهٔ مادر اولور جهان ايچره بر درخت منتها
وكلستان ايچره بر نهال كل صد برك بى بها يتشدرمكه راغب اولهلر
ودخى ربنا هب لنا من ازواجنا وذرياتنا قرة اعين
واجعلنا للمتقين اماما كبى دعاره
مداوم اولهلر تم الكلام
فى هذا المرام بعون الخالق
العلام

٢١٥

اصول دين وضروريات فروع شرع مبينده بركوى محمد افندى
مرحومك رسالهٔ شريفهٔ مشهوره سى بين العلما تلقى بالقبول
اولنمش اولوب تكثير فوائدى وتعميم عوائدى قصديله علماى
عظامدن شرح وايضاحنه ابتدار ايدنلردن قاضى زاده استانبولى
احمد افندى مرحومك شرحى جملهدن انفع اولمغله مخدوملرى
حالا تذكرهٔ ثانى السيد عبدالرحيم محب افندى والدجدما ربنك
ابقاى نامى واخوان دين سعادت قرينك انتفاعى نيت خالصه سيله
انتشارينه بذل مقدرت ايليوب پدرلرى استكتابنه اكرچه همت
بيورمشلر اولوب لكن عصرمزده ارباب كتابتك ندرتى وبحسب البشرية
سهو وخطا وسقاطتى تقريبيله مقابله وتصحيحى متوقف مدت وفيره
ايدوككه بناء سنه ده انجق بر ايكى نسخه سى منصه بيراى
حصول اولهبيلوب صورت مزبوره ده بروفق دلخواه تكثير نسخ
غير ماءمول اولمغله بو رئيس دارالطباعه حافظ عبدالرحمن فقيره
اشبو نسخهٔ شريفه نك طبع وتمثيلى ايله دفعة نسخ كثيرهٔ صحيحه
حصولى جلوه كر ضمير منيرلرى ايدوكنى اشعار بيورملريله طبع
وتمثيلنه اقدام وبعناية الله تعالى قرين حسن ختام اولوب منتفع
اولان اخوان كرام صفوت ارتسام روح مؤلف وشارحه
بالاخلاص فاتحهٔ شريفه اهدا وايثار بيورملرى
وابستهٔ اخلاق جيده لريدر قدتم
فى اواخر شهر ربيع الاول لسنة
تسع عشرة ومائتين
والف

112) ***Cevhere-i behiyye-i Ahmediyye fî Şerhi'l-Vasiyyeti'-l Muhammediyye.*. Üsküdar Matbaası, RA. 1219/Ekim 1804. Son sahifeler.**

Ders kitabı olarak kullanılmak üzere, sekiz adet risâleden 800 adet basılması kararına rağmen, yalnızca beşinin, yüzer adet olmak üzere basdırıldığı görülmektedir. Basılmalarından vaz geçilen Risâleler, Gelenbevî'nin, *Hesâb-ı Küsûr ve Cebî-i Mukâbale, Tertîb-i Usûl-i Kutû'-i Mahrûtiyât* ve De Lafitte'in *"Ordu tertîbine dâ'ir"* olan, zaten daha önce de basılmış bulan eseridir. 500 adet basılan bu beş cilt risâle için, yukarıdaki listede karşılarında gösterilen beher maliyet fiyâtları üzerinden 7376 kuruş harcanmıştır (16.CA.1223/10.5.1808)[1].

Eylül 1808 tarihli ve Abdurrahman Efendi'nin vefâtıyla çıkartılan hesaplarına ait bir dökümden anlaşıldığına göre, bu kitaplar cümlesinden olan *"Fünûn-ı Hendeseyi müştemil 400 aded kitapdan"*, Abdurrahman Efendi hayatta iken ancak 133 cildinin tekmîl ve teslîm edildiği anlaşılmaktadır. Geriye kalan ciltlerden 267 cildin 20 adedi *"şekil"* olup, bunların Abdurrahman Efendi'nin vefâtından sonra adamlarından Sâ'id Efendi tarafından tekmîline taahhüd olunmuştur[2]. Ancak, zikrolunan Risâleler'in tekmîli, kullandığımız kaydın tutulduğu Eylül 1808 tarihine kadar da gerçekleşmemiştir[3]. Mamâfîh, elimizdeki, daha sonraki tarihlere ait, Mühendishâne Kütüphânesi'ndeki mevcûd dökümlerinde, bu eserlerin kayıdlarına 500 cilt olarak yer verilmiş olduğuna göre, hepsinin basımı ve teslîmi Abdurrahman Efendi'nin vefâtından sonra tahakkuk etmiş demektir. Yukarıda zikr ettiğimiz, tab'edilen, *"fünûn-ı hendeseyi müştemil 400 cilt-kitap"* kaydı ile söz konusu edilmek istenen, yüzer cildten 500 adet olarak basılan bu beş cins Risâle olduğu açıktır. Bu *"400 cilt"* ifâdesi, herhâlde E. Z. Karal dahil[4] hemen herkesin tekrarladığı[5], ama herhâlükârda yanlış ve yanıltıcı olan, *"Mühendishâne'de 400 ciltlik bir Kütüphâne kurulduğu"* na dâir olan bilginin kaynağı olsa gerektir. Bununla beraber, böyle bir iddiânın ilk defa, o devrin çağdaş bir kaynağı olan A. de Juchereau de Saint-Denys tarafından ileri sürüldüğü bilinmektedir[6]. Oysa, burada sözü edilen ve Mühendishâne Kütüphânesi mevcûdât dökümlerinden de takib edebildiğimiz, bibliyografik künye itibâriyle -ki önemli olan ve ölçü olarak alınması gereken budur- beş adet olan ders kitabı Risâleler'den başka birşey değildir[7].

REKZ Ü NASB-I HIYÂM

Rekz ü nasb-ı hıyâm fennine ve teferrû'âtına dâir Risâle'nin müellifi yine İshâk Efendi'dir. Eser, *"Usûl-ı hendese üzerine"* hazırlanmıştır. Bâbıâlî'ye takdim edildiğinde, *"Asâkir-i Mansûre Orduları'nda işe yarayabileceği ve ma'iyyetlerine me'mûr mühendislere luzûmu"* olabileceği ve basılmasından fayda mülahaza edildiği, Risâle'nin incelenmesi kendisine havâle edilen Serasker Hüsrev Paşa tarafından ifâde ve beyan olunmuştur[8]. Risâle'nin basılma izni önce Rikâb'dan istihsâl ve akabinde de, ne mıkdârlarda basılması gerektiği husûsu Seraskerî'den sorulmuş olduğundan, bu konu Tab'hâne Nâzırı Sâ'ib Efendi ile müzâkere olunarak, neticede 300 adet basdırılmasında mutabakat sağlanmış ve Sâ'ib Efendi'ye Mayıs 1827'de bu husûsu te'yîden bir de *"sûret"* verilmiştir (6.L.1242/

---

1 *MMD*, s. 300. *Derkenâr.*

2 *MMD*, s. 283. Tarih: 13.Ş.1224/23.9.1809.

3 Üç cinsinin terki ve ile beş cins ders kitabı *Risâle*'nin yüzer adetten 500 cilt basıldığı ve maliyet hesaplarının ne şekilde tasfiye edildiği, Abdurrahman Efendi'nin riyâsetten ayrılması münâsebetiyle yapılan işlemlerde de gösterilmektedir. Bkz. *MMD*, 10442, s. 104. Tarih: 16. CA. 1223/10. 5. 1808.

4 Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, 68.

5 Meselâ, Gençer, *Bahriye'de Yapılanlar*, s. 47; Lewis, *The Muslim Discovery*, s. 237. Kezâ, Lewis, *Modern Türkiye*, s. 60.

6 De Saint-Denys, *Révolution*, I, 76.

7 Mühendishâne Kütüphânesi Bölümüne Bkz.

8 *BOA. HH.* 17363. Bkz. *Vesika. "Nasb-ı Hıyâm Risâlesi'nin tab' olunduğu ve zâbitân-ı askerî ile Mühendishâne-i âmire'ye i'tâ edildiği"* kaydı için bkz. *Lütfi Tarihi*, I, 227.

2.5.1827)[1]. Risâle'nin basımı Şubat 1828'de tamamlanmıştır[2]. Basım masrafları kâğıd, cilt ve basmahâne giderleriyle birlikte, cem'ân 9000 kuruşa baliğ olup, beher nüshası 30 kuruşluk bir maliyyet fiyâtına sahiptir. Basılan Risâle'nin kimlere ve ne mıkdârlarda dağıtılacağına şu şekilde karar verilmiştir:

Mühendishâne Odasına	10	cilt
Sınıfı evvel	30	cilt
Sekiz nefer hoca ve halifelere	8	cilt
Asakir-i Mansûre-i Muhammediye Mühendislerine	14	cilt
Piyâde asâkiri Binbaşılarına	32	cilt
Süvârî asâkiri Binbaşılarına	3	cilt
Tophâne'ye	1	cilt
Cebehâne'ye	2	cilt
Sadrıazam hazretlerinin Binbaşısına	1	cilt
Seraskerin Binbaşısına	1	cilt
Tuna Seraskeri'nin Binbaşısına	1	cilt
Mehterhâne-i âmire Binbaşısına	1	cilt
Toplam	104	cilt

Geriye kalan 196 cilt Risâle yine icâb eden yerlere ve özellikle taşralarda kendi mahallerinde mu'allem asker tanzîm eden vüzerâya verilmek üzere Tab'hâne'de muhâfaza edilecekti. Dağıtılmış olan 104 cilt içinden, askerîlere verilmiş bulunan 56 cildin bedeli olan 1680 kuruş Mansûre Hazinesi tarafından ödenecek; yine dağıtılan 48 cilt ile Tab'hâne'de, ileride icâb edenlere verilmek üzere şimdilik mahfûz tutulan 196, ki cem'ân 244 cildtir, bunların bedeli olan 7320 kuruşun da, *"cânib-i mîrî"*den verilmesi uygun görülmüştür ve gerekli işlemler de buna göre yapılmıştır (7.B.1242/ 4.2.1828)[3]. Bununla beraber, Tab'hâne'de mahfûz tutulacak 196 cilt Risâle bedeli olan 5880 kuruşun da bilâhire Mansûre Hazinesi'nden ödenmesine karar verilmiş olduğu anlaşılmaktadır (10.ZA.1244/14.5.1829)[4].

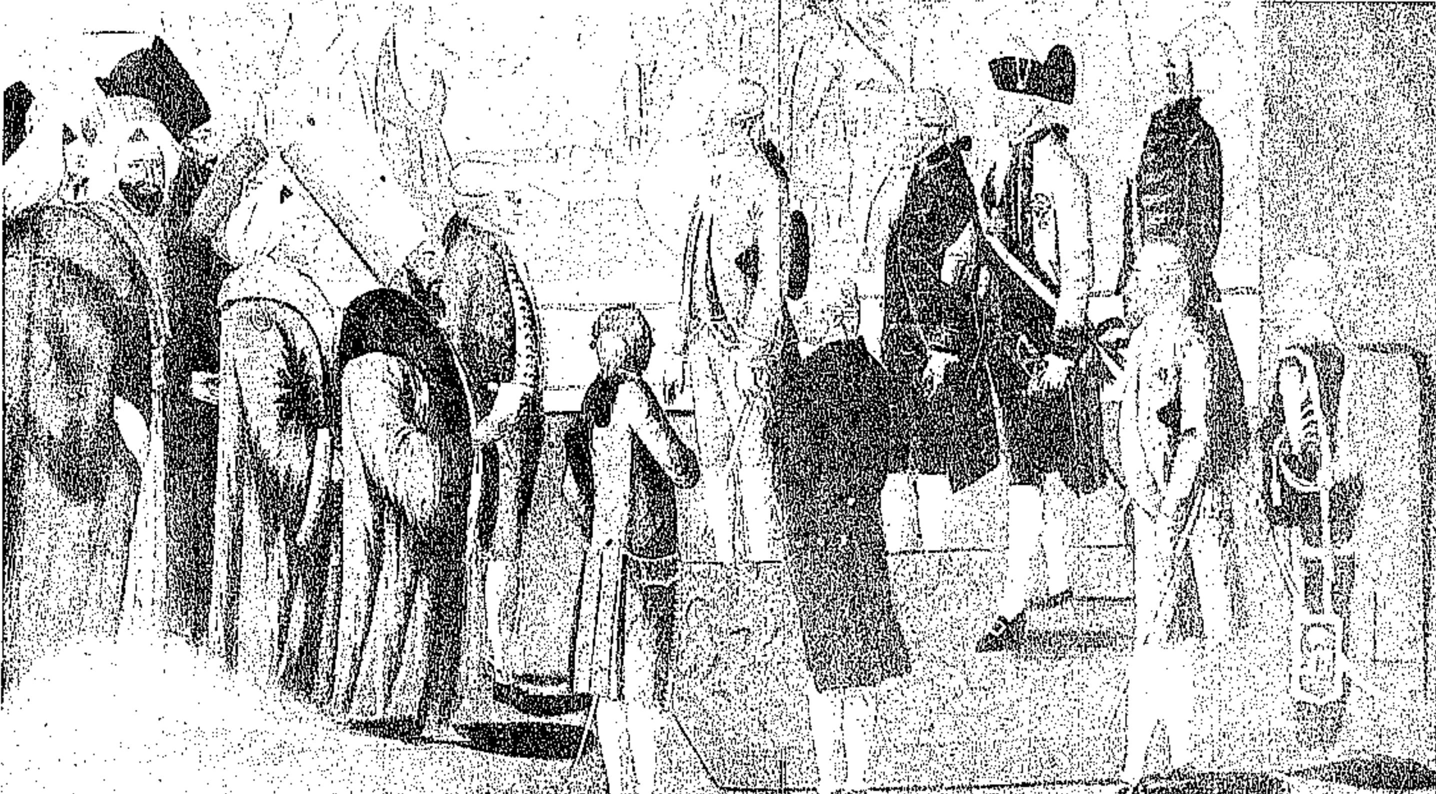
Cild Risâle/adet		**Behâ/kuruş**	
300		9000	
196	Tab'hâne'de mahfûz	5880	Mansûre Hazinesi'nce ödenmiştir.
-		-	
104		3120	
56	Asâkir-i Mansûre Binbaşılarına	1680	Mansûre Hazinesi'nce ödenmiştir.
-		-	
48		1440	Cânib-i mîrî'den ödenen

1 *MMD*, s. 366.

2 Basım tarihinden de anlaşılacağı üzere eser, matbaanın İstanbul tarafına taşınmasından sonra basılmış olan kitaplara bir örnektir.

3 *MMD*, s. 369.

4 *MMD*, s. 369.

113) 1791 Ziştovi Antlaşması'ndan sonra sefâretle Viyana'ya gönderilen Nizâm-ı Cedîd'in önde gelen simâlarında Ebu Bekir Râtıb Efendi'nin İmparator II. Leopold tarafından kabûlü. (F. R. Unat'tan). Ebu Bekir Râtıb Efendi başında mücevveze ve elinde kağıd olan şahıstır. İmparatorun huzûruna 27 Şubat 1792'de çıkmıştır. Ancak, 1 Mart 1972'de vefâtı üzerine yerine kardeşi II. Franz geçmiş ve Ebu Bekir Efendi, yeni imparatorun da huzûruna çıkmak için dönüş tarihini ertelemek mecbûriyyetinde kalmıştır. Bkz. Ebu Bekir Râtıb Efendi, *Sefâretnâme*, v. 27b.

114) Ebu Bekir Râtıb Efendi'nin topladığı kitaplardan D. Anton Friedrich Büsching'in *Neue Erdbeschreibung* ünvânlı on ciltlik Almanca coğrafyaya dair eserinin 4. cildi. Sahhâfa düşmüş olarak bulunmuştur (Bkz. arka sahife). Ciltlerin ilk sahifelerinde Mühendishâne âidiyyet mührü yeralmaktadır (yukarıdaki resim). Mühürde, III. Selim'in Tuğrası ve "*Min Kitüb-i Mühendishâne-i Hümâyûn der Hasköy, 1216* ". kaydı yer almaktadır. 1216 (1801/1802) tarihini taşıyan Kütüphâne mührü, uzun yıllar Mühendishâne ve Matbaa'ya riyâset eden ve henüz müstakil bir *Hâfız-ı Kütüb* tayininde bulunulmamış olanKütüphâne'deki mevcûd kitapların da mes'uliyetini taşıyan Abdurrahman Efendi'nin Mühendishâne riyâsetinden ayrılması ve yalnızça Matbaa riyâseti ile vazifelendirilmesi ve Mühendishâne hocalığına getirilen halefi Hüseyin Efendi'ye, zimmetindeki kitap ve alet ve edevâtı bir hey'et huzûrunda tek tek sayarak teslim etmesi münasebetiyle hazırlanmış olmalıdır. (29.5.1802). Dolayısıyla, Kütüphâne'nin bu ilk mührünün, bu devr ü teslîmde kullanılmak üzere kazıldığı anlaşılıyor. Kütüphâne için atanan ilk *Hâfız-ı kütüb*'ü ise, Mühendishâne'nin genç mülâzımlarından Hasköylü Ali Efendi olup, tayin tarihi Ekim 1804'dür.

D. Anton Friedrich Büschings,
königl. preussischen Oberconsistorialraths und Directors
des berlinischen Gymnasii,

neue Erdbeschreibung

Vierter Theil,

welcher
die vereinigten Niederlande, Helvetien,
Schlesien und Glatz, enthält.
Vierte Auflage.

Mit Röm. Kais. und Churf. Sächs. wie auch der hochlöbl. Eidgenossensch. Zürich, Glarus, Basel, Appenzell und der löbl. Reichsstädte Gallen, Mühlhausen und Biel Freyheiten.

Hamburg, bey Johann Carl Bohn. 1773.

115) Ebu Bekir Râtıb Efendi'nin topladığı kitaplardan D. Anton Friedrich Büsching'in *Neue Erdbeschreibung* ünvânlı on ciltlik Almanca coğrafyaya dair eserinin 4. cildi.

ولايخفى مافي الرفع والنصب والصرف والنحو والجر والجزم والاتباع والمنصرف وغير المنصرف والعمل والاعراب من براعة الاستهلال وهي كون الفاتحة مناسبة للمقصود وهي من المحسنات البديعية منه

قوله داء الجهل من قبيل لجين الماء يعني من اضافة المشبه به الى المشبه منه

قوله اطباء العلماء من قبيل جرد قطيفة يعني من اضافة الصفة الى موصوفها منه

اي العلل التي في جانبنا منه

قوله بمجزومات الادوية منه

من قبيل جرد قطيفة منه

على صيغة المجهول والمراد بالكتاب القرآن بقرينة المقابلة للسنة كما هو مصطلح الفحول من ارباب الاصول منه

قوله ماوعى على صيغة المعلوم اي جمعه بحذف العائد وفاعل وعى راجع الى السنة بتأويل المذكور والا فالصواب ان يقال ماوعت بالتانيث الا انه ذكر بالتاويل المذكور عادية للقافية منه

اي بما جمعه منه

على صيغة المجهول اي حفظ منه

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي رفع داء الجهل عنا بانزال قرآن عربي مبين الهدى علينا ونصب اطباء العلماء بيننا بمحض لطفه واحسانه وكرمه لنا ليصرفوا العلل في نحونا بجر مجزومات الادوية الينا والصلوة والسلام على محمد المرسل رحمة للورى والفائز الاتباع في الاخرة والاولى وعلى اله غير المنصرفين من امره الاعلى واصحابه المنصرفين من نهيه الاحلى ما قرئ الكتاب وعمل بما حوى وما وعي السنة واعرب ما وعي اما بعد فيقول الراجي من ربه الحسنى والزيادة حسين بن احمد الشهير بزيني زاده غفر ذنوبهما وستر عيوبهما لما كان كتاب اظهار الاسرار للشيخ محمد البركوي بديع الفضل في الاعجاز منطويا على حقائق المباحث العربية ومحتويا على دقائق الاسرار الادبية واكب عليه اذكياء الطلاب مريدي الفهم بما فيه من المعنى والاعراب سألني بعض الاخوان واخص الخلان ان اكتب عليه اعرابا لا يغادر صغيرا ولا كبيرا الا احصاه ويبلغ في تبيين المرام وتحقيق المقام

احصاه

٣

على صيغة المجهول اي ظهر منه بالذات المجسة من الذكاء وهو خلاف الغباوة منه

اقصاه ظنا منهم اني على ذلك قادر مع ان بضاعتي شيء قاصر فاجبتهم متضرعا الى من هو عليه هين يسير وما من ممكن عليه بعسير حسبنا الله ونعم الوكيل ولا حول ولا قوة الا بالله الجليل وسميته بحل اسرار الاخبار على اعراب اظهار الاسرار لما اراد الحبر الاقتداء بالقرآن العظيم والاقتضاء لحديث النبي الكريم صلى الله تعالى عليه وسلم وعظم وكرم كل امر ذي بال لم يبدأ ببسم الله الرحمن الرحيم فهو اقطع وكل امر ذي بال لم يبدأ فيه بالحمد لله فهو اجزم قال بسم الله الرحمن الرحيم الباء فيه للاستعانة متعلق بفعل مقدر مؤخر للاهتمام والحصر او مقدم كما ذكره الشهاب وابن عادل والاول هو المشهور فيما بين الجمهور والاسم مجرور به لفظا او المجرور وحده لا مع الجار كما زعم منصوب محلا مفعول به غير صريح لذلك المقدر اي باستعانة اسم الله تعالى اصنف او اصنف باستعانة اسم الله تعالى وهو فعل مضارع معلوم مرفوع لفظا بعامل معنوي وتحته انا مبني على الفتح مرفوع محلا فاعله وهو معه جملة فعلية اخبارية او انشائية على ما في شرح دلائل الخيرات للفاسي لا محل لها ابتدائية والباء للملابسة فحينئذ الجار والمجرور ظرف مستقر والضمير المنتقل من متعلقه المحذوف فيه هو راجع الى المبتداء المحذوف المقدم او المؤخر مبني على الفتح مرفوع المحل فاعله وهو معه جملة فعلية كما هو مختار البصريين لان المتعلق المحذوف على اختيارهم الفعل او مركب كما هو مختار الكوفيين لان المتعلق المحذوف على اختيارهم الاسم وعلى كلا التقديرين فالظرف المستقر مرفوع محلا خبر لذلك المبتداء اي تصنيفي ملابس او ملابس بسم الله او ملابس او ملابس بسم الله تصنيفي والجملة الاسمية لا محل لها ابتدائية فظهر ان جملة اسم الله تحتمل الفعلية والاسمية قال في مغني اللبيب الثاني قول البصريين والاول قول الكوفيين وهو المشهور

116) Zeynîzâde Hüseyin'in *Mu'ribü'l-izhâr* ünvanlı eseri. İlk sahifeler.

٣٦٨

منصوب المحل اسم لا وظريف مرفوع صفة رجل حملا على محله البعيد
وخبر لا محذوف اى عندنا (وظريفا) مراد اللفظ مع محذوفه اى لا
رجل مجرور تقديرا عطف على مدخول نحو واذا اريد المعنى فلا لنفى
الجنس ورجل مبنى على الفتح منصوب المحل اسم لا وخبره محذوف اى
عندنا وظريفا منصوب صفة رجل حملا على لفظه تشبيها للفتحة
العارضة الدائرة على لا وجودا وعدما بالاعراب الدائر على العامل
كذلك كذا فى شرح العصام فاحفظه فانه من مزالق الاقدام ويجوز ان
يكون صفة رجل حملا على محله القريب كما فى الرضى هذا آخر ما
اوردناه من الاعراب على اظهار الاسرار بعون الله الملك الستار اعانة
للطلاب المشتغلين الحريصين الى معرفة الاعراب وطلبا لمرضاة
رب العالمين المرشد الى الصواب والمأمول من الناظرين ذوى الصلاح
اصلاح ما يقبل الاصلاح وعدم التبادر الى التخطئة فيما هنالك لعل
المخطئ يكون ابن اخت خالتك مع انى معترف بالخطاء والنسيان كيف
وهو من خصائص الانسان اللهم اجعله خالصا لوجهك الكريم وسببا
للنجاة يوم لا ينفع مال ولا بنون الا من اتى الله بقلب سليم وصلى الله
على سيدنا محمد الذى ارسل رحمة للعالمين وعلى آله واصحابه اجمعين
وعلى جميع الانبياء والمرسلين والحمد لله
رب العالمين

قد تم طبع هذا الكتاب الاظهار مع معرب زينى زاده بدار الطباعه
العامره بعمل اضعف العباد حافظ محمد امين الامام زاده الرئيس
بدار الطباعه فى اوائل شهر جمازى الاخره لسنه ثمان
وعشرين ومائتين بعد الف من هجرة صاحب
منبع الشفاعه عليه افضل الصلوات
واكمل التحيه

وتم التبييض بعد صلوة العصر
من يوم الخميس الخامس عشر
من جمازى الآخرة المنتظمة فى سلك
شهور سنة اثنين وخمسين ومائة والف
من هجرة من له العز والشرف

117) **Zeynîzâde Hüseyin'in *Mu'ribü'l izhâr* ünvanlı eseri. Son sahifeler.**

MÜHENDİSHÂNE VE ÜSKÜDAR MATBAASI'NDA BASILAN ESERLERİN LİSTESİ (1797-1824)

DÜZENLEDİĞİMİZ LİSTE HAKKINDA

Mühendishâne Matbaası'nda basılmış eserleri bir araya getiren dökümler, böyle bir amacı gözeten müstakil bir çalışma özelliği taşıyan çalışmalar olmayıp, genel olarak Müteferrika'dan başlamak üzere tanzim edilen listeler içinde yer alırlar. Ancak bunları, gerek düzenlenme tarihleri itibarıyla 165-175 sene gibi çok öncelere dayanmalarından ve gerekse basılmış eserlerin tümünü eksiksiz bir şekilde bir araya getirememelerinden, dolayısıyla artık eskimiş olmaları gibi sebeblerden ötürü sıhhatle kullanabilmek mümkün değildir. Bununla beraber, eskiden hazırlanan bu gibi listelerle yetinmemek ve artık bunların yanlışlık ve eksikliklerini tekrarlamamak için, bütün yayımları belirleyen yeni ve tam bir listenin oluşturulması gerekmektedir ki, bunun da ciddi ve derin araştırmaların külfetini ihtiyâr etmeği icâb ettiren ayrı bir iş olduğu açıktır. Dolayısıyla, bu anlamdaki ihtiyâcımıza cevâp verebilecek ve bizim de bu çalışmamızda istifâde edebileceğimiz yeni ve etraflı ve güvenilir bir çalışma, maalesef mevcûd değildir. Bu yaklaşımla, sunmakta olduğumuz listenin, daha derin araştırmalar ile itmâm edilebileceğini ihtimal dahilinde görmekle beraber, bunun şimdiye kadar mevcûd olan listeleri -ele aldığımız dönem şimdilik yalnızca 1797-1824 yılları arasıdır- aşan bir sağlamlık içinde olduğunu söyleyebiliriz. Basılan kitaplarla ilgili olarak bildiklerimiz, yapılan ilk liste derlemeleri ve Bianchi'nin 1726/27-1820 yılları arasında basılan kitaplarla ilgili listesi[1] ve ilgili literatürde belirtilen diğerleri tarafından hazırlanan dökümler, en nihâyet topluca Hammer tarafından değerlendirilmiş ve bazı düzeltme ve ilâvelerle 1830 senesine kadar getirilerek, yayımlanmıştır.[2] Hammer, bir başka eserinde 1831-1838 yılları arasında basılmış kitapların listesini verdiğinde, daha evvel vermiş olduğu listede gözünden kaçırmış veya yapmış olduğu bazı hataları da düzeltmiştir.[3] Düzenlediğimiz ve sunmakta olduğumuz listede, bütün bu bilgiler ve düzeltmeler dikkate alınmıştır. Ancak, Hammer'in tanzim ettiği listenin de pekçok yönlerden tashihe muhtaç ve yer yer eksik ve hatalı olduğu görüldüğünden, listede yer alan kitaplar, Kütüphânelerimizde aranarak bulunmuş, özellikle bibliyografik ünvân, mü'ellif ve mütercimleri, ay ve gün ayrıntılı basım tarihleri ve sayfa sayıları cihetiyle incelenmiş, muhtevaları yönünden de verilen bilgilerin itmâmına ve tashihine özen gösterilmiş ve listede mevcûd olmayan yeni yayımlar ilâve edilmiştir.

Matbaa'da yayımlanan eserleri, 1797-1839 tarihleri arasında, yani tüm III. Selim ve II. Mahmûd devrini tamamen içine alacak bir boyutta ele almak ve ayrıca Mühendishâne Kütüphânesi'nin bu çalışmamızda ilk defa olarak ilim âlemine tanıttığımız tüm kitap varlığını, tek tek ele alarak, sıhhatlı bir özgün künye ve mü'ellif tesbiti yapmak, dolayısıyla kitap listelerinde genelde belli belirsiz atıflar ve işaretlerle kaydedilen eserleri ve bunların mü'ellif veya mütercimlerini tam olarak ortaya çıkartmak ve muhteva tanımlamalarını vermek, yürütmekte olduğumuz başkaca müstakil bir çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir.

---

[1] Bianchi, *Cataloque des Livres turcs* Tıpkıbasımı için bkz. Kazancıgil, *Bianchi*. 1783-1828 arasında basılan kitapların Bianchi ve Hammer (yalnızca *GOR*' dan)'den istifâde ile yapılan kısa bir değerlendirme ve tasnif için bkz. Ubicini, *Lettres sur la Turquie*, s.248. Ayrıca bu konuya genel olarak bkz. Acaroğlu, "*Osmanlı -Türk Genel bibliyografiası*"; Özer Soysal, "*Hammer-Purgstall*".

[2] Hammer, *GOR*, VII, 583-595.

[3] Hammer, *GOD*, IV, 598.

ESERLERİN LİSTESİ

1) 1212: 1212/1797. Mühendishâne Matbaası. *Mehâhü'l-miyâh*. (*Su Risâlesi*). Âşirefendizâde Derviş Mehmed Hafid Efendi tarafından tertib edilmiş olan bu risâle İstanbul'un çeşmelerini ve sularını tavsif etmekte. Eserin başında üç ayrı takrîz yer almaktadır. Hammer'in 1830'daki ifâdesiyle zor bulunan ve kitapcılarda mevcûdu olmayan bir eserdir. 14 yaprak. 11 sahife derkenârında bir "Mizân" resmine yer verilmiştir. Mühendishâne Matbaası'nda basılan ilk kitab.

2) 1212: 1798. ***Logaritma Cetveli***. 271 s. Basım yeri ve tarihi belirtilmemiş olmakla beraber, bu husûsa ışık saçan vesikada, "***Ensâb-ı cîb ve zıl cedveli***" olarak tanımlanan bu eserin selh-i Ş.1212/18.2.1798 tarihinde basıldığı anlaşılmaktadır (*BOA. HH*. 12234). Yine basım tarihi belli olmayan 3. sıradaki Humbaracı Cetveli'nin de aynı tarihte basıldığını kabul edebiliriz.

3) 1212:1798. ***Humbara Cetveli***. 273 s. Basım yeri ve tarihi belirtilmemiştir.

4) 1212: 1212/1797-98. Mühendishâne Matbaası. ***Usûl-i hendese***. Mühendishâne'nin ikinci halifesi Hüseyin Rıfkı Efendi'nin İngiliz asıllı mühtedi mühendis Selim ile beraberce (bkz. eserin "*Dibâce*"si s. 5) Bonnycastle'dan tercüme ettikleri "*Öklides Hendesesi*". Basım tarihi belirtilmemiştir. (Ancak, basımı ile ilgili olarak verilen *Tezkire* 6.CA.1212/27.10.1797 tarihlidir. Bkz. *BOA. CMa*. 4717). 272 s. (Hendese).

5) 1213: 1213/1798. Mühendishâne Matbaası. ***Tableau des Nouveaux Règlemens de l'Empire Ottoman***. Mahmûd Râ'if Efendi'nin ma'lûm eseri. 60 s. 27 levha hâlinde 36 gravür. 200 adet basılmıştır.

6) 1213: 1213/1798. Mühendishane Matbaası. ***Tuhfe-i Vehbî***. Sünbülzâde Vehbî tarafından hazırlanmış ve Şâhidî'nin bu konudaki eserine dayanan, Farsça-Türkçe küçük manzum bir lugat. 55 s. 1804, 1809, 1817, 1823'de tekrar basılmıştır. (Lugat).

7) 1213: 1798-1799. Mühendishâne Matbaası. ***Evrâk***. Rumca Propaganda Broşürleri. Fransızlar'ın eline geçmiş bulunan eski Venedik adalarının, Rusya ile yapılan ittifâk dahilinde elegeçirilmesi için girişilen sefer esnasında, ada ahâlisine hitâben bastırılan ve yöre Rumlar'ının Osmanlı Devleti tarafına meyl ve celbini amaclayan *Nasihâtnâme Varakları*. 400 adet. (Evrâk).

8) 1214: 23.RA.1214/25.8.1799. Mühendishâne Matbaası. ***Tıbyân-ı nâfî der Terceme-i Burhân-ı Katı'***. Hüseyin bin Halefî-i Tebrizî tarafından elli kadar Farsca lugattan derlenen ve 21004 kelime içeren lugatı. Mütercim Ahmed Âsım Efendi tarafından tercüme edilmiştir. 863 s. (Lugat).

9) 1213/14: 1799-1800. Mühendishâne Matbaası. ***Evrâk***. Fransızca Propaganda Broşürleri. Eski Venedik adalarının Fransızlar'ın elinden alınması üzerine Mısır'da bulunan işgalci Fransız askerlerinin maneviyâtlarını bozmak amacıyla hazırlanmış ve Mısır'a yollanmıştır (Evrâk).

10) 1215: 1215/ Haziran 1800. Mühendishâne Matbaası. ***Şerh-i Tuhfe-i Vehbî***. Ahmed Hayatî Efendi'nin Tuhfe-i Vehbî'ye yaptığı *Şerh*. Manzum lugat. 503 s. (Lugat).

11) 1215: Evâhir-i L.1215/Mart1801. Mühendishâne Matbaası. ***Telhîsü'l-eşkâl***. Mühendishâne ikinci halifesi Hüseyin Rıfkı Efendi'nin Lağım fenni ve endahtı ile ilgili bu eseri, 100 adet hâlinde ve ders kitabı olarak 1220/1805-1806'da tekrar basılmıştır. 60 s. 7 levha. (Fenn-i lağım).

12) 1216: 29.M.1216/11.6.1801. Mühendishâne Matbaası. *Lehcetü'l-lugat*. Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi tarafından hazırlanan Türkçe-Arapca-Farsca lugat. 851 s. 1000 adet basılmıştır Basım tarihinin Hammer tarafından 1210/1795 olarak gösterilmesi yanlıştır. (Lugat).

13) 1216: 1216/1801-1802. Üsküdar Matbaası. ***Sübha-i sıbyân.*** Çocuklar için hazırlanmış Arapca-Türkçe küçük lugat. Mü'ellifinin isminden ötürü *Mahmûdiyye* olarak da adlandırılmaktadır. 33 s. (Lugat).

14) 1216/17: 1802. Üsküdar Matbaası. ***Tarif de Douane que les négocians de Sa Majesté l'empereur de toutes les Russies doivent payer dans les états de le Sublime Porte, sur les marchandises d'importation et d'exportation, traduit et mis en ordre alphabetique.*** İstanbul'daki Rus elçiliği tercümanı Antoin Fonton tarafından Fransızca olarak hazırlanmış olan bu *"Gümrük Tarifesi"* Rusya ile Osmanlı Devleti arasında kararlaştırılmıştır. İthâl ve ihrâc edilecek malların dökümü ve değerleri belirtilmektedir. 53 s. Mühendishâne Matbaası'nda basılan bu türdeki tek eser. (Gümrük Tarifesi).

15) 1217: 9.R.1217/9.8.1802. Üsküdar Matbaası. ***İmtihânü'l-mühendisîn.*** Mühendishâne hocası Hüseyin Rıfkı Efendi'nin İngilizce'den tercüme ederek tertib ettiği bu risâle'den önce 40 adet basılmıştır. 1220/1805-1806'da, Mühendishâne'de ders kitabı olarak kullanılmak üzere tekrar 100 adet basılmıştır. 115 s. (Hendese).

16) 1217: 1217/Ağustos 1802. Üsküdar Matbaası. ***Vankulu Lugatı.*** İmâm Ebu Nasr İsmâil bin Hammâd el-Cevherî'nin eserinden *Vankulu* olarak tanınan Mehmed bin Mustafa el-Vanî tarafından tercüme edilen Arapca-Türkçe lugat. *Terceme-i Sıhâh-ı Cevherî* veya *Vankulu Lugatı*. 655 s. 800 adet basılmıştır. (Lugat).

17) 1218: 1218/1803. Üsküdar Matbaası. ***Diatribe de l'ingénieur Mustafa sur l'état actuel de l'art militaire du Génie et des sciences à Constantinople.*** 1795'de eğitime başlayan Mühendishâne-i Berrî'nin ilk talebelerinden Seyyîd Mustafa'nın *Nizâm-ı Cedîd*'i tanıtan ve müsbet ilimlere duyduğu hevesi dile getiren *Risâle*'si. 33 s.

18) 1218: 1218/1803 Üsküdar Matbaası. ***Atlas-ı Kebîr Tercemesi*** ve ***İcâletü'l-coğrafiyye.*** Mühendishâne Matbaası'nda basılan san'at değeri ve maliyyeti en yüksek eserler arasında yer alır. *Atlas Tercümesi* mü'ellifi Faden olan bu eser İngilizceden tercüme edilmiş 24 Harita'dan oluşuyor. Bunun baş tarafına ilâve edilen, *İcâletü'l-coğrafiyye*'nin mü'ellifi ise Mahmûd Râ'if Efendi'dir. 80 s. İkisi birlikte olarak yalnızca 50 adet basılmıştır. (Coğrafya/Atlas).

19) 1218: C.1218/Eylül 1803. Üsküdar Matbaası. ***Risâle-i Birgivî.*** Mehmed bin Pîr Ali Birgivî 'nin (öl. 1573) İlmihâl ile ilgili bu eseri Saray nüshası esas alınarak basılmıştır. Mühendishâne Matbaası'nda basılan ilk din kitabı. 86 s. (Din).

20) 1218: Gu.CA.1218/Eylül 1803. Üsküdar Matbaası. ***Mu'ribü'l-izhâr.*** Güzelhisârî Zeynîzâde Hüseyin bin Ahmed tarafından, Birgivî'nin *İzhârü'l-esrâr* ünvânlı Nahiv ile ilgili Arapca dilbilgisi ile ilgili eserine yapılan *Şerh*. 362 s. 1224/1809'da 358 sayfa olarak tekrar basılmıştır (Gramatik).

21) 1219: 1219/1804. Üsküdar Matbaası. ***Tuhfe-i Vehbi.*** 2. baskı İlk baskı tarihi 1798.

22) 1219: N 1219/Aralık 1804. Üsküdar Matbaası. ***Şurûtu's-salât.*** Çocuklar için "namaz hocası". 23 s. Mü'ellifi belli değil. (Din).

23) 1219: R.1219/Temmuz sonu, 1804. Üsküdar Matbaası. ***Ferâ'idü'l-fevâ'id fî beyâni'l-akâ'id.*** (*Amentü Şerhi*). Abdurrahman Mühib Efendi'nin babası Kadızâde Ahmed bin Mehmed Emîn

Efendi'nin eseri. III. Selim'in kızkardeşi Hatice Sultân'a ithâf edilmiştir. 298 s. 1808, 1817, 1828, 1837 yıllarında olmak üzere pekçok def'alar basılmıştır. (Akaid).

24) **1219:** RA.1219/Haziran 1804. Üsküdar Matbaası. ***Cevhere-i behiyye-i Ahmediyye fî Şerhi'l-Vasiyyeti'l-Muhammediyye***. Birgivî'nin ma'lûm *Risâle*'sine, Kadızâde Ahmed bin Mehmed Emîn Efendi tarafından yapılan *Şerh*. 1224/1809 ve 1817'de tekrar basılmıştır. 315 s. (Din).

25) **1219:** Ş.1219/Kasım 1804. Üsküdar Matbaası. ***Mehâsinü'l-âsâr ve hak-âikü'l-âhbâr***. Vekâyi'-i nüvis Ahmed Vâsıf Efendi'nin 1166/1752-1188/1774 yıllarını içeren tarihi. 2 cilt. Birinci cilt 327 s., ikinci cilt 315 s. (Tarih).

26) **1220:** 1220/1805-1806. Mühendishâne Matbaası. ***Usûl-ı hendese ve müsellesât***. 2. baskı. Mühendishâne'de ders kitabı olarak kullanılmak üzere 100 adet olarak tekrar basılmıştır. (Hendese).

27) **1220:** 1220/1805-1806. Üsküdar Matbaası. (***Telhîsü'l-eşkâl***). ***Fenn-i lağım risâlesi***. Mühendishâne hocası Hüseyin Rıfkı Efendi'nin tertib ettiği bu risâle Mühendishâne'de ders kitabı olmak üzere 100 adet olarak (tekrar) basılmıştır (Fenn-i harb). 1. baskı. 1801.

28) **1220:** 1220/1805-1806. Üsküdar Matbaası. ***Mecmû'atü'l-mühendisîn***. Mühendishâne hocası Hüseyin Rıfkı Efendi'nin tertib ettiği bu risâle Mühendishâne'de ders kitabı olarak kullanılmak üzere 100 adet basılmıştır. 293 s. (Hendese).

29) **1220:** 1220/1805-1806. Üsküdar Matbaası. ***Müselles Risâlesi***. Gelenbevî İsmâil Efendi'nin bu risâlesi Mühendishâne'de ders kitabı olarak kullanılmak üzere 100 adet basılmıştır. (Hendese).

30) **1220:** 1220/1805-1806. Üsküdar Matbaası. ***İmtihânü'l-mühendisîn***. 2. baskı. İlk baskı 1802.

31) **1220:** CA.1220/Ağustos 1805. Üsküdar Matbaası. ***Tuhfe-i ihvân 'alâ avâmili'l-Birgivî***. Şeyh Mustafa bin İbrâhim tarafından hazırlanmış Birgivî'nin *Avâmil* 'ine bir başka *Şerh*. 88 s. 1226/1811'de tekrar basılmıştır. 128 s. (Gramatik).

32) **1220:** M.1220/Nisan 1805. Üsküdar Matbaası. ***Şerh-i Avâmil-i Cedîd-i Birgivî***. Zeynîzâde Hüseyin bin Ahmed tarafından hazırlanmış Birgivî'nin Nahiv ile ilgili Arapça bir eseri olan *Avâmil* 'ine *Şerh* . 118 s. (Gramatik).

33) **1221:** 1221/1806. Üsküdar Matbaası. ***Ferâ'idü'l-fevâ'id***. 2. baskı. İlk baskı. 1804.

34) **1221:** Gu.1221/Mart 1806. Üsküdar Matbaası. ***Ed-dürerü'l-müntehabâti'lmensûre fî islâhi'l-galati'l-meşhûre***. Müftizâde Mustafa Âşir Efendizâde Dervîş Hafîd'in bu eseri, yanlış kullanılan yerleşmiş kelimeler hakkında olup, eserin başında bu konu ile ilgili eserlerin ünvânları ve mü'ellifleri yer almaktadır. 534 s. (Gramatik).

35) **1221:** Z.1221/Şubat 1807. Üsküdar Matbaası. ***El-Burhân***. Gelenbevî İsmâil Efendi'nin ilm-i mantık'dan eseri. 83 s. 74 sahifede derkenâr notları mevcûd. (Mantık).

36) **1223:** 1223/1808. Üsküdar Matbaası. ***Cevhere-i behiyye***. 2. baskı. İlk baskı 1804.

37) **1224:** 1224/1809. Üsküdar Matbaası. ***Mu'ribü'l-izhâr***. 2. baskı, 385 s. İlk baskı 1803.

38) **1224:** 1224/1809. Üsküdar Matbaası. ***Tuhfe-i Vehbi***. 3. baskı. İlk baskı 1798.

39) **1224:** R.1224/Mayıs 1809. Üsküdar Matbaası. ***Kitâbül-Muharrem fî Hâşiye-i Câmî***. Câmî'nin Ibn-i Hacîb'in *Kafiye*'sine yaptığı *Haşiye*. 757 s. (Gramatik).

40) **1225:** 1225/1810. Üsküdar Matbaası. ***Cevhere-i behiyye***. 3. baskı. İlk baskı 1804.

41) **1226:** 1226/1811. Üsküdar Matbaası. ***Tuhfe-i ihvân***. 2. baskı. İlk baskı 1220/1805.

42) **1227:** B.1227/Temmuz 1812. Üsküdar Matbaası. ***Hâşiyetü's-Seyalkûtî' alâ'l-Mutavval***. *Telhîs-i Kazvinî*'ye *Şerh* olarak kaleme alınan Ahmed bin Yahya el-Taftazanî'nin *Mutavval* 'ına Abdülhakim bin Şemseddin es-Seyalkûtî'nin *Hâşiye*'si. 663 s. (Retorik).

43) **1229:** Evâhiri M.1229/Ocak 1814. Üsküdar Matbaası. ***Cevhere-i behiyye***. 4. baskı. İlk baskı 1804.

44) **1230:** Z.1230/Aralık 1814. Üsküdar Matbaası. ***El-Okyanusü'l-basît fî Tercemeti'l-Kamûsi'l-Muhit***. Tahir Muhammed bin Yakub Firuzâbâdî'nin Arapça lugatı. Mütercim Âsım tarafından ilâveler yapılarak Türkçe'ye tercüme edilmiştir. 3 cilt. Birinci cilt 943 s. Basım tarihi: Z.1230/Aralık 1814; İkinci cilt 939 s. Basım tarihi: Z.1231/Aralık 1815; Üçüncü cilt 973 s. Basım tarihi: Her üç cildinden 500'er adet olmak üzere cem'ân 1500 adet basılmıştır. M.1233/Kasım 1817. (Lugat).

45) **1232:** 1232/1817. Üsküdar Matbaası. ***Cevhere-i behiyye***. 5. baskı. İlk baskı. 1804.

46) **1232:** 1232/1817. Üsküdar Matbaası. ***Ferâ'idü'l-fevâ'id***. 3.baskı. İlk baskı. 1804.

47) **1232:** 1232/1817. Üsküdar Matbaası. ***Tuhfe-i Vehbi***. 4. baskı. İlk baskı. 1798.

48) **1232:** CA.1232/Mart 1817. Üsküdar Matbaası. ***Nehcetü'l-menâsık***. Derviş elhâc Mehmed Edîb bin Mehmed Efendi'nin 1193/1779 senesinde yaptığı hâc seyâhatini tasvir etmektedir. 255 s. Eserin sonuna müstakilen numerolandırılmış olarak ve 14 sahife hâlinde ilâve edilen, Mustafa Reşid ve Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendiler tarafından yazılan ***Tertîb-i Eczâ*** risâlesi ile hüccâcın yolda vâkî olacak olan rahatsızlıklarına acîlen müdâhale ve tedâvi imkânı verilmesi amaçlanmaktaydı. (Hâc seyâhati).

49) **1233:** CA.1233/Mart 1818. Üsküdar Matbaası. ***Sarf Cümlesi***. Okullarda öğretilen Arapça dersleri için bir araya getirilmiş Arapca dilbilgisi ile ilgili beş *Risâle*. 119 s. İçindekiler: **1)** ***Merâhu'l-ervâh***. Ahmed bin Ali bin Mes'ûd'dan. Kelime teşkili ile ilgili. 43 s. **2)** ***İzzî***. Şeyh İzzeddin Ebil-Fazail Abdulvehhâb İmadeddin bin İbrâhim es-Sencârî'den (öl. 1257), s. 44-59. **3)** ***Maksûd***. Mü'ellifi belli olmamakla beraber İmâm-ı ekber Yusuf Hanefî'ye atfedilmektedir. Fiillerin tasnifi ile ilgili. s. 60-77. 4) ***Binâ'***. Fiillerin esâsı ile ilgili. Mü'ellifi belli değil. s. 78-87. 5) ***Emsile***. Fiillerin çekimi ile ilgili. Müstakilen numerolanmış olarak, s. 1-32. (Gramatik).

50) **1233:** L.1233/Ağustos 1818. Üsküdar Matbaası. ***Hâşiyetü'l-Gelenbevî***. Celâleddin ed-Devânî'nin *Akâ'id-i Adudiyye*'ye yaptığı *Şerh*'e Gelenbevî tarafından yapılan *Hâşiye*. 657 s. (Akaid).

51) **1234:** L.1234/Ağustos 1819. Üsküdar Matbaası. ***Ta'likâtü'l-Gelenbevî alâ Mîri'l-Âdâb***. Mîr Ebu Feth es-Sâ'idî'nin (öl. 1543) ***Mîrü'l-Âdâb*** ünvânlı eserine, Gelenbevî tarafından 1775'de itmâm edilen *Ta'likât*. 609 s. (Retorik).

52) **1234:** Selh L.1234/Ağustos 1819. Üsküdar Matbaası. ***Ta'likâtü'l-Gelenbevî alâ Mirü't-Teshîb***. Mîr Ebu Feth es-Sâ'idî'nin (öl. 1543) *Mîrü't-Teshîb* ünvânlı esere yaptığı *Tâhşiye*'ye Gelenbevî tarafından itmâm edilen *Ta'likât*. 514 s. (Retorik).

53) **1234:** Selh-i C.1234/Nisan 1819. Üsküdar Matbaası. ***Sarf Cümlesi***. Okullarda öğretilen Arapça dersleri için bir araya getirilmiş üç *Risâle*'yi hâvî Arapca dilbilgisi kitabı. 72 s.

İçindekiler: 1) *Kâfiye* (Nahiv/Syntax). İbn-i Hacîb'den, s. 1-30; 2) ***İzhârü'l-esrâr***. Birgivî'den, s. 34-64. (Nahiv); 3) ***Avâmil-i Cedîd***. Birgivî'den, s. 66-72. (Nahiv).

54) **1235:** 1235/1820. Üsküdar Matbaası. ***Mir'âtü'l-ebdân fî teşrîh-i azâi'l-insân***. (*Kütüb-ı selâse-mine'l-Hamse-i Şânîzâde*) 2 cilt. Birinci kitab, 131 s. İkinci ve üçüncü kitab, 283 s. 400'er cildten 800 adet basılmıştır. Eserde 63 Levha yer almaktadır. (Tıb).

55) **1235:** 1235/1820. Üsküdar Matbaası. ***Ta'likât-ı Abdülhakîm el-meşhûr bi Seyalkûtî ale'l-hâşiyet li Mollâ el-Gıyâsıye alâ Şerhi'l-aka'idi'n-Nesefiyye***. Ömer Nesefi Efendi'nin (öl. 537) *Akâ'id*'ine Taftazanî tarafından yapılan *Şerh*'e Mollâ Giyâs'ın yaptığı *Hâşiye* ve buna Abdülhakim bin Şemseddin Hindîyü'l-Seyalkûtî tarafından yapılan *Ta'likât*. Arapça. 392 s. (Akaid).

56) **1235:** 1235/1820. Üsküdar Matbaası. ***Ta'likât-ı dürrü'n-nâcî bi İsagoci***. Tokadlı Es-Seyyîd Ömer Sâlih Efendi'nin 1210/1795'de tekmîl ettiği, Esireddin bin Ömer el-Ebherî'nin (öl. 1300) Porphyrius'dan yaptığı tercümenin *Şerh*'ine *Ta'likât*. 183 s. (Mantık).

57) **1236:** 1236/1821. Üsküdar Matbaası. ***Reşehât-ı ayni'l-hayat***. Nakşibendi Tarikatı Şeyhleri'nin önde gelenlerinin hayat hikâyelerini veren ve Mevlâna Ali bin Hüseyin tarafından 1503'de yazılmış bir eser. Aslı Farsca olan bu eser, Mehmed bin Şerif bin Abdülganî el-Abbasî (öl. 1593) tarafından 1584'de Türkçeye tercüme edilmiştir. 654 s. (Bibliyografya).

58) **1237:** 23.CA.1237/Şubat 1822. Üsküdar Matbaası. ***Tuhfetü'l-manzûmetü'd-dürriye fî lugati'l-Farsiyyet ve'd-deriyye***. *Tuhfe-i Vehbî*'nin 2. baskısı. Ahmet Hayatî Efendi tarafından dokuz senelik bir mesâî sonunda 1791'de itmâm edilmiştir. 511 s. (Lugat).

59) **1237:** 1237/1822. Üsküdar Matbaası. ***Hülâsa-i Risâle-i Birgivî***. Mü'ellif adı belirtilmemiş. 24 s. (İlmühâl).

60) **1237:** 29.Ş.1237/21.5.1822. Üsküdar Matbaası. ***Neticetü'l-fetevâ***. Mehmed bin Ahmed Kudûsî'nin tertiblediği Fetvâ metinleri. 683 s. (Fetvâ metinleri).

61) **1238:** 1238/1822. Üsküdar Matbaası. ***Haşiye 'alâ Tahrîri'l-Kavâ'idi'l-Mantıkıyye***. Abdülhakîm bin Şemseddin el-Seyalkûtî'nin, Taftazanî'ye *Şerh* ve Abdülhakîm'e *Tahşiye* yazan Nasireddin'in talebelerinden Kâtibî'nin *Er-Risâletü'ş-Şemsiyye fî'l-kavâ'idi'l-mantikıyye* ünvânlı mantık ile ilgili eserini çalışan ve *ilm-i mantık*'a başlayan oğlu için yazdığı, adı geçen esere bir *Tahşiye*. 617 s. (Mantık).

62) **1238:** 1238/1823. Üsküdar Matbaası. ***Tuhfe-i Vehbi***. 5. baskı. İlk baskı 1798.

63) **1238:** Evâsıt-ı RA.1238/1822 Kasım sonları. Üsküdar Matbaası. ***El-Risâle fî'l-hendese***. Eserin mü'ellifi Mühendishâne halifelerinden Masdâriyyecizâde Seyyîd bin Hüseyin Efendi'dir. 34 s. Geometri ile ilgili olarak 7 levhası mevcûd. Basım tarihi Hammer'de (*GOD*, *Liste*, nr. 32) 1217/1802 olarak gösterilmesi yanlış olup, bu eser, verilen *Liste*'de 70 numero altında gösterilen mü'ellifi bilinmeyen biri tarafından hazırlandığını ileri sürdüğü ve Öklides'in III. kitabından 23. teoremin hâlline ait bir risâle olarak gösterdiği yayın ile aynıdır Dolayısıyla, sözü geçen *Liste*'de aynı risâle, iki ayrı yerde ve birbirinden farklı risâleler zannedilerek gösterilmiştir. (Hendese).

64) **1239:** 1239/1824. Üsküdar Matbaası. ***El-Mevâkıf fî ilmi'l-kelâm***. Addu'd-din Ebu'l-fazl Abdurrahman bin Ahmed bin Abdülgaffar el-Îcî'nin (öl. 756) Kelâm ile ilgili tanınmış eseri ve buna Ali bin Muhammed el-Cürcânî tarafından yapılan Arapca *Şerh*. Sahife altlarında Abdülhakim bin Şemseddin es-Seyalkûtî'nin ve hâmişinde de Hasan Çelebi'nin *Haşiye*'leri

vardır. 635 s. (Kelâm). Eserin, İstanbul'da 1286 (1869-70), 1292 (1875) ve 1311 (1893-94) basımları bilinmekle beraber, Hammer'in Listesinde yer alan 1239 (1824) tarihli basım. İÜ. Kütüphânesi'nde tasnifi yapılmamış kitaplar arasında mevcûd gözükmekle beraber, numero verilmemiş olduğundan bulunamamıştır. Bu sebebden 1824 senesinin hangi ayında basımının itmâm edildiğini söyleyememekle beraber, herhâlükârda Üsküdar Matbaası'nda basılmış olduğunu kabûl etmekteyiz.

65) 1239: 1239/Şubat 1824. Üsküdar Matbaası. *Mir'ât-ı âlem*. Ali Kuşçu'nun (öl. 1474) Fatih Sultan Mehmed'e ithâf ettiği *Fethiye* ünvânlı Astronomi ile ilgili Arapça eserinin Türkçe tercümesi. 130 s. 4 levhâ. Üsküdar Matbaa'sında ta'lîk hurûfât ile basılan ilk eser. 250 adet basılmıştır. (Astronomi).

66) 1239: Evâhir-i ZA.1239/20-30Temmuz 1824. Üsküdar Matbaası'nda basılan son eser. *Gunyetü'l-mutemelli*. *Mülteka* mü'ellifi İbrâhim Halebî'nin İmâm Kaşgarî'nin *Munyetü'l-musalli* ünvânlı eserine yaptığı *Şerh*. Arapça. 278 s. (Akaid).

1) 1240: 1240/1824-1825, İstanbul Matbaası'nda basılan ilk eser. *Mecma'u'l-enhur fî Şerhi'l-Mülteka'l-ebhur*. Şeyhîzâde Abdurrahman bin Şeyh Mehmed bin Süleyman tarafından hazırlanan İbrâhim Halebî'nin *Mülteka*'sına *Şerh*. 2 cilt. Birinci cilt 352 s. Basım tarihi: 11.RA.1240/1.11.1824. İkinci cilt 374 s. Basım tarihi: Evâhir-i Ş.1240/20-30 Nisan 1825. (Akaid).

2) 1241: Gu.SA.1241/15 Eylül 1825. İstanbul Matbaası. *Siyer-i Kebîr Tercümesi*. İmâm Muhammed bin Hasan es-Şeybânî'den (öl. 805) Ayintâbî es-Seyyîd Mehmed Münib Efendi'nin 1796-1798 arası itmâm ettiği yaptığı tercüme. 2 cilt (357 s., 375 s.). 1000 adet basılmıştır. İstanbul Matbaası'nda basılan ikinci eser. (Siyer).

Listenin Değerlendirilmesi: 1797-1824 arası basılan kitapların adeti 66 parçayı bulmaktadır.[1] Bunların içinden önce, kitap özelliği taşımayan ve 2 bibliyografik künye hâlinde yer alan "*Propaganda bröşürleri*"ni hariç tutmak icab eder ki, bu takdirde basılan eser sayısı 64 parçaya düşer. Bunların içinde, 4 bibliyografik künyede 4 parça eser III. Selim devrinde (1797-1807) ve 5 bibliyografik künyede 10 parça eser II. Mahmûd (1808-1824) devrinde olmak üzere, toplam 9 bibliyografik künyedeki 14 parça eserin, ikinci ve dolayısıyla diğer baskıları yapılmıştır. Bunların da düşülmesi neticesinde 1797-1824 arası bibliyografik künye itibâriyle yalnızca 50 parça eserin basılmış olduğu görülür. Bu 50 parça eserin konuları itibâriyle genel olarak şöyle bir tasnife tâbi tutulabilmektedir: Su 1, Gümrük Tarifesi 1, Tarih 1, Hâc Seyâhati 1, Tıb 1, Bibliyografya 1, Atlas-Coğrafya 1, *Nizâm-i Cedîd*'i tanıtan 2, Propaganda Bröşürleri 2, Cetvel 2, Fetva külliyâtı 1, Mantık 3, Kelâm 1, Astronomi 1, Fenn-i Harb 2, Hendese 7, Din 14, Dil 13, Lugat 11. Bu durumda, çeşitli konularıyla *din* (15 parça), Fenn-i harb ve Lağım'ı da ilâve edecek olursak *Hendese* (9 parça) ve Arapça ile ilgili çeşitli dil konularını (13 parça) ele alan eserlerin lugatlar ile (11 parça) beraber toplanmasıyla, *dil ve lugatlar* 'dan (toplam 24 parça) oluşan üç ana grubun, basılan eserler içinde en önemli yeri işgâl ettiği görülür. Eğer basılan eserler, gözetilen belirli bir ihtiyacı ve eğitim hedefini belirlemekteyse, bu durumda işletmeye açılan Matbaa'nın teknik eğitim yanında *Din* ve özellikle dinî

[1] 27 senede basılan bu 66 parça esere mukabil, 1822'de kurulan Bulak matbaasında, kuruluşundan 1842 senesine kadar basılan eser sayısı şu şekilde verilmektedir: 1822'den 1830 senesi sonuda kadar 56 parça, 1831'den 1836 senesi sonuna kadar 60 parça, 1837'den 1842 senesi başlarına kadar 114 (13 parça eser kesin olmadığından hâriç tutulmuştur) olmak üzere, 20 sene içinde cem'ân 230 parça eser basılmıştır. Bkz. Bianchi'nin Bulak matbaasında basılan eserler kataloğundan, Ubicini, *Lettres sur la Turquie*, s. 251.

eğitimin dili olan *Arapça*'ya özel bir ilgi gösterdiğini ve buna yardımcı olmak amacıyla bolca *Lugat* basıldığını (11 parça) söylemek yanlış olmaz. Bu tabloya göre Mühendishâne Matbaası'nda 50 bibliyografik künyedeki eserler içinde teknik eğitime cevap verenlerin sayısı ancak 9 parçayı bulmaktadır ki, böylece teknik eğitimi hedef alan eserlerin, gerek telîf ve gerekse tercüme edilmiş olsun, istenildiği miktârda ve çeşnilikte basılmış olarak hazır olmadığı gerçeği bir def'a daha gözler önüne serilmektedir.[1] Telîf ve tercüme eserlerin yetersizliği, aradan geçen uzun yıllara rağmen, temel eserlerin Türkçe'ye tercüme edilmemiş olarak kalması ve tercüme işlerinin 1830'lardan sonra bile hâlâ yetersiz olduğunu dile getiren kayıtlar karşısında, teknik eğitimdeki zafiyyetin ve esas aksaklığın, bu tür eserlerin hazırlanamamış olmasından kaynaklandığını ve zararına çalışan ve devlet tarafından cömertce desteklenen bir kurum olan Matbaa işletmesinin ve buna destek veren devletin, basım işlerini sahiplenmek konusunda herşeye rağmen ellerinden geleni yaptıklarını söyleyebiliriz.

III. Selim Devri'nde hendese ve çağdaş harb sanatı ile ilgili 8 parça eserin basılmış olmasına rağmen, 1808-1824 senesine gelinceye kadar geçen zaman içinde, bu konuda ancak bir parça eserin basılmış olduğu gözlenmektedir. Bu eksiklik, lugat ve Arapça dilbilgisi ile ilgili eserlerin (toplam 14 basım) ve Kelâm, Mantık, Hâc, Fetvâ ve 1826'da kapatılan Bektaşi tekkelerine el koyacak olan Nakşibendî Tarikatı'nın tanınmış şeyhleri ile ilgili Biyografi gibi, konu itibâriyle din ağırlıklı eserlerin (toplam 16 parça) basılmalarıyla giderilmek istenir gibidir. Bütün bu veriler ise, bu çalışmamızda varılan bir neticeyi de teyîd etmektedir: *Nizâm-ı Cedîd* 'i tanıtıcı eserler yanında, çağdaş harb fenni ve hendese ile ilgili eserlerin hazırlanmasında ve basılmasında, başlangıç aşamasında büyük zorluklarla karşılaşılmış ve bu konularda eser hazırlanması işi güçlükle yürütülmüştür. Buna rağmen, III. Selim Devrin'de az sayılarda dahi olsa bir takım teknik eserlerin basılmış olması, teknik eğitimin canlanıp, hayat bulmaya başladığına bir işaret sayılır. Ancak, bu gelişme, II. Mahmûd'un tahta çıkmasına yol açacak olan ve *Nizâm-ı Cedîd* devrini başarısızlıkla sonuçlandıran karşı hareket sebebiyle, çalışmamızda da belirtildiği gibi, Yeniçeri Ocağı'nın ilgasına (1826) kadar tamamen inkıtaya uğramış ve bu tür faaliyetler uzun bir zaman için askıya alınmıştır. Eğitilmiş modern bir ordunun mevcûd olmaması, çağdaş teknik eğitim ve hizmetin de verilmesini engellemiştir. Teknik eğitiminden vaz geçilmek zorunda kalınması, II. Mahmûd devrinde basılan 31 parça eser içinde hendese ile ilgili olarak yalnızca bir adet eser basılmış olmasının da sebebini izâh etmektedir. Dolayısıyla, bu tür eserlerin basılmasına tekrar önem verilmesi ve böyle bir ihtiyacın duyulması, ancak 1826'dan sonra kurulacak Avrupa tarzında eğitilecek ordunun teknik ihtiyaclarını karşılamak zarûreti tekrar ortaya çıktığında olacaktır ki, bu konuda çok büyük sıkıntılar çekildiği ve yetişmiş eleman bulunmasında zorluklarla karşılanıldığı, çalışmamızda yeterince belgelenmiştir. Yeni devrin teknik ihtiyaclarının İshâk Efendi'nin tercüme ve derlemeleri ile karşılanmaya çalışılması, teknik eğitimin bu ihmal neticesinde uğradığı sıkıntılarım ve zafiyyetini dile getirir. II. Mahmûd devrinde Matbaa faaliyetlerinde dinî konulu eserlerin ağırlıklı olması ise tesâdüfî değildir. Çağdaş ordu ve onun vazgeçilmez ihtiyacı ve mütemmim parçası olan teknik eğitimi "*Yeniçeriler*"in zoruyla şimdilik bir tarafa bırakmak mecburiyyetinde kalan ve işin vaadesini aldığı tedbirlerle sabırla bekleyen II. Mahmûd'un, Yeniçeri-Ulemâ ittifâkını bozmak ve Yeniçeri Ocağı'nı kaldırabilmek amacıyla ulemâyı kendi tarafına çekmek için, fırsatları çok iyi değerlendirmiş ve gelişmeleri bu istikamette yönlendirmiş olduğu bilinmektedir[2].

---

[1] Nitekim, 1837'de Mühendishâne'ye kayd olan Ahmed Sırrî Efendi, hatırâtında, Mühendishâne'deki ders kitaplarının "*ekserîsinin yazma*" olduğunu vurgulamaktadır. Bkz. Mühendis Ahmed sırrî Paşa, *Sergüzeşt*, s. 27.

[2] II. Mahmûd'un bu konuda takib ettiği siyâset ile ilgili olarak Bkz. Heyd. "*The Ottoman Ulema and Westernization*"; Levy."*The Ottoman Ulema and military reform*" ; Berkes. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 157-160; Shaw. *History of the Ottoman Empire*, II, 19. Rosen. *Geschichte der Türkei*, I, 8, 11. "*...ve 'ale'l-husûs Yeniçeriler ıslâhât-ı askeriyyeye düşman olduklarından, bu sırada ulemâya rûy-i iltifât gösterilmekle beraber...*" ifâdeleri ve ulemânın hoş tutulduğu hakkında bkz. *Cevdet Tarihi*, XII, 143.

Ulemânın diyânetine hitâb etmeği ve devletin yenilenmesi ve yeniden yapılanması için, bu grubun desteğinin sağlanmasını elzem gören siyâseti, basılan kitapların genelde dinî konulu olması husûsuyla da ayrıca teyid bulmaktadır. Nitekim, 1825'de "*Siyer-i kebîr*" in basılması ile "*Yeniçeri Partisi*"nin nasıl rahatsız olduğuna ve bu kitapta yazılanlara itibar edilmemesi için ne gibi tertiblere tevessül ettiklerine değinmiş bulunmaktayız.[1]

1797-1824 Arasında Basılan Kitaplar

Kitap adı	III. Selim Devri 1797-1807	II. Mahmûd Devri 1808-1824	Toplam baskı sayısı	
Su Risâlesi	1	—		1
Hendese	6	1		7
Nizâm-ı Cedîd'e dâir	2	—		2
Lugat	6	5		11
Propaganda Broşürleri	2	—		2
Logaritma ve Humbara Cetvelleri	2	—		2
Fenn-i Lâğım	1	—		1
Fenn-i Harb	1	—		1
Gümrük Tarifesi	1	—		1
Atlas/Coğrafya	1	—		1
Din	5	9		14
Gramatik/Dil	5	8		13
Tarih	1	—		1
Mantık	1	2		3
Kelâm	—	1		1
Tıb	—	1		1
Hâc Seyâhati	—	1		1
Biyografi	—	1		1
Fetvâ Külliyâtı	—	1		1
Astronomi	—	1		1
Toplam Basım	35	31	66	66
1. Baskı Bib. Künye/Parça	31	21	52	
2. Baskı/Parça	4	10	14	
Bütün basımların yekûnu	**35**	**31**	**66**	**66**

[1] Bkz. s. 223.

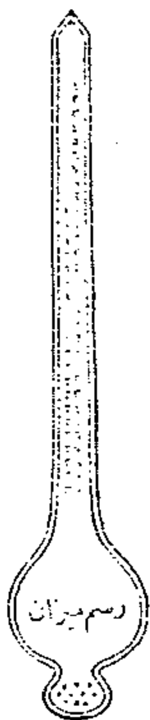
مهاه میاه

بسم الله الرحمن الرحیم

وجعلنا من الماء کل شیء حی صدق الله العظیم
حمد و سپاس زلال صفوت اول ساقی ماء الحیات
حکمت حضرتنه و صلوة ارید از عدد امطار
و سلام اوفر از امواج بحار تقدیم عتبه ٔ حبیب
کردکار و معروض آل و اصحاب ذوی الاعتبار
قلندقدنصکره بو صوده اشراب ما فی الضمیره
ابتدار اولنور که بو حقیر درویش مذاق برای
اندفاع مراق قبه ٔ خضرای نه طاقده جیادت
آب و هوا ایله مشهور آفاق اولان چاملیجه ده
تدارك ایلدیکی جهان بینده بعضا اقامت
و اطراف آستانه ده مشهور میاهك امزجه
و لطافتلرین تجربه یه وسیله ٔ مبادرت اولندی
و بالله التوفیق ماء مبارك زمزم شریف میاه جنانه
ردیف ولذا شرب له وصفیله ممتاز و شفا و غذا و دوا
اولدیغی مجرب اهل نیازدر بو حالات ماء مبارکك

مذکوردن مستنبان و حدیث شریف ایله مدح
و بیان بیورلمش اولدیغی مستغنی عن البرهان
اولوب انجق تزیین مهاه میاه ایچون تبرکا ذکر کرده
خامه جنان اولندی بعده جمیع عالمده موجود
و جاری اولان میاهك اعلا و الطف و الذ و اخف
یغمور صویدر بعده ماء انهار که دره و ییکار
صولریدر شروط ثمانیه نك اکثری موجود اولانی
اعلاسیدر شرط اولی طاش و یاخود طاشلق
اوزرندن نبع و جریان ثانیسی فرازدن سیول
و تشبیه نزول ثالثی وزن و معده ده خفت و تسخین
و تبریدده سهولت رابعی شدت سرعت ایله محلندن
خروج و سیلان خامسی کثرت و فراوانی و وفرت
بی پایانی ایله فساددن امنیت سادسی طعم و لذتنده
بغایت احسنیت سابعی بعید و علو منبع و اوزرنده
باد و آفتابه مانع شیء اولمامق ثامنی جریانی جنوبدن
شماله یاخود مغربدن مشرقه اولمق اوصاف
مذکوره نك اکثری نهر نیلده موجود اولمغله مبارك
وصفنه لایق اولدیغی مشهوردر بعده ماء مقطر که
انبیق ایله تقطیر اولنه یاخود بر خام دستیدن ترشح

118) Âşîrefendizâde Mehmed Efendi. *Mehâhü'l-miyâh* adlı eserinin ilk sahifesi. Mühendishâne Matbaası, 1212/1797.

ماء کبریتی که کوکرد معدنلرندن جریان وغلیان
ایدر صوغوق وصجاق شربی مساوی
ماء آجامدن ایتردر بعده ماء حمات که ایلیجه
وقپلوجه صولریدر بعد التبرید نوش اولنمسی
میاه ردیه دن مضردر وسائر معادندن تقاطر
ایدن صولر بونلره قیاس ایله آشکار اولور
میاه مقطره یاخود بالذات خالص ولطیف
اولنلر درجهٔ ثانیه ده باردونهایت مرتبه ده
رطب اولوب طاش اراسندن وچاقللو یردن نبع
وسخت وسنکستاندن جریان ایدنی صفراوی
طبیعت وقومسال وقرمزی خاکدن نبع وجریان
ایدنی دموی وبیاض وصاری ترابدن حاصل
وجاریسی بلغمی وسیا ٭ ویاخیلی محلدن نابع
وسازلی وقامشلی محللره جاریسی سوداوی
طبیعت اولور بو مقدماتدن مراد
ع ایندی احیا عالی یغمور صوبی درجه ٥
میزان مخصوص ایله وزن اولندقده بالاده محرر
مقطر صولر ایله ترازوده همسنك وبش درجه ده
دنکادنك الذ والطف وجمیع امزجه به انسب
ایدوکی بدیهیدر لکن ارق واجیدی ایام صیفده
رعد وبرق ایله بحره بعید اولان محللره نازل
اولنیدر عربیه ایام صیفده اول نازل اولانی
بش درجه ده ورقاع ساعت صکره نازل اولانی
بدی درجه ده وزن اولندیغی امور مستقربه دندر
اولوب وتیسان صویندن اون وقیه مقدارینه
بکرمی بش درهم قدر رزاق اوزیمی برچقن ایله
وضع اولنوب قرق کون ترك اولندقده صافی
ثابت شد تلی سرکه اولدیغی تجربه کرده مردیه
تاریخ چشمه
چشمهٔ عین الحیات جان افزا سنه ١٠٧١
ع صولریاد شهی چاملیجه در درجه ٥
مشهور تام وزهنکاه خاص وعام اولان بیولك
چاملیجه ده بیك یتمش بر تاریخنده سلطان محمد
خانك اجرا ایلدیکی ماء لذیذ ودرجهٔ خامسه ده
ثقل وعز بزواد راروهضمده فائق الاقران
ومذموم بی تمیز اندنی دماغان اولوب منبع عالی
وطاشلق وقریب وبلا قنوات دائما جاری شب
شروط ثمانیه نك اکثری موجود ماء لطیف

119) Âşîrefendizâde Mehmed Efendi. *Mehâhü'l-miyâh* adlı eserinin "*resm-i mîzan*"ı gösteren 11. sahifesi.

رشحهٔ نیل نوال لطفنه نسبت ایله *
قطرهٔ ناچیز دری اشباه نهر فرات *
خاصهٔ ذات مباهی ناودان خاصه دن *
ایلدی اجرا او آزموده او افلاطون صفات *
موج خیز اولدقجه عالمده بحار هر میاه *
مسند رفعت پناهنده و یره حق دائم ثبات *
مصرع تاریخ اشراب ایلدی خامه م نعیم *
اولدی کویا بو رساله مقسم عین الحیات *

١٢١٣

تاریخ دیکر

جوهر دردانهٔ دریای علم و معرفت *
حضرت عاشر افندی زاده اول کان سخا *
آب روی رتبه داران موالیٔ فخام *
کیم خدا دادا زلدر ذاتنه رشد و ذکا *
جویبار دانشندن رشحه پاش اولوب بنه *
بر رساله اسناله ایلدی چوق ماجرا *
بر برندن ایتدی تمییز میاه صافیه *
اهل دقت چکمسون تقسیمه زحمت بعد ذا *
بو یله لازم دست عاقلده ترازوی هنر *
عین ماهیت بلندی جمله صوده واقعا *
آب فشان اولدقجه هرکز چشمهٔ چرخ برین *
جوی لطفندن انی دلسیر ایده دائم خدا *
اقدیغی مدتجه باغ دهرده نیل و فرات *
نیل آمالیله اولسون منبع لطف و عطا *
تردماغ اطافی اولسون جمله عطشانان هم *
بولمسون اعداسی یارب ایچمکه بر قطره ما *
آب جوهر کبی تام تاریخن اشراب ایت عطا *
فضل الله کیم بو رساله چشمه سار اولدی سزا *

١٢١٣

120) Âşîrefendizâde Mehmed Efendi. *Mehâhü'l-miyâh* adlı eserinin son sahifeleri.

تأليف
۱۲۴۷

رسالة في الهندسه

** بسم الله الرحمن الرحيم **

حمد وسپاس بی نهايه وشکر وثنای عديم الغايه اول
خالق هستی وامکان تنزهت ذاته عن المشابهة والمشاكلة
والانقسام فی الاعيان اولان جناب کبرياك
شان عظمتنه واجب وثنايا ندرکه جميع ممکناتی
عدمدن اظهار وسر احديتنه دليل اشکار
قلمشدر ونتيجه صلوات تحيات بی حد وزکيه سلام
طيبات لا يعد اول مرکز دائره معجزات ومحيط
کامله سطح نبوت مدينة العلوم الحکميه ودقينة

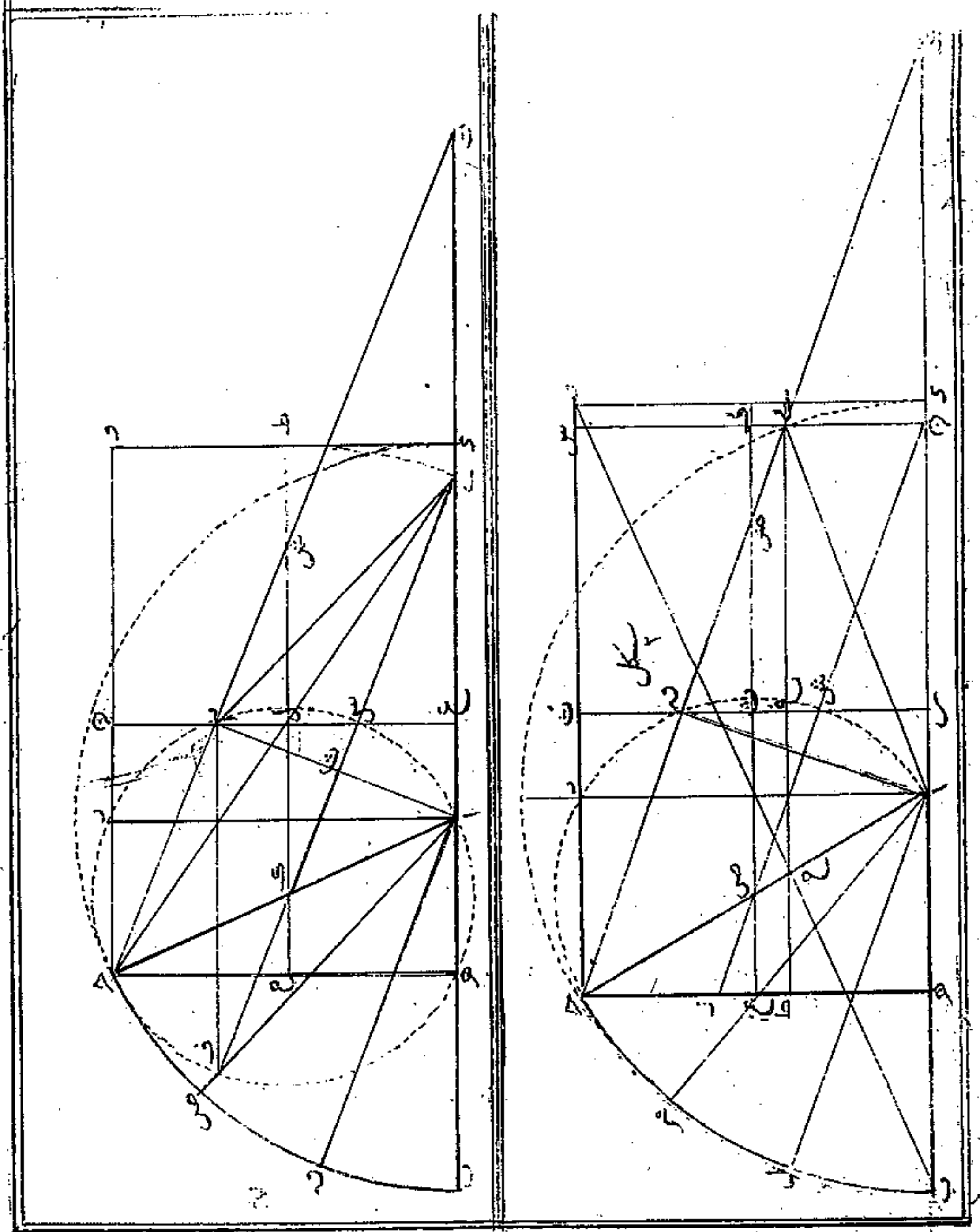
الكليه

۳۴

ل م نقطه لرنده بالهندسه متساويه اوج
جزئه تقسيم اولنوب مطلوب ثابت اولور تثليثه
اکر تثليثی مراد اولان زاويه ياخود قوس قائمه دن
اعظم اولورسه زاويه مزبور ياخود قوس مذکور
اولا بالهندسه تنصيف اولنه (مقاله دعوی
ط ا
من اصول) بعده عمل مذکور اجرا
اولنوب بالهندسه تضعيف اولندقده
(مقاله دعوی من اصول)
ا ك
مطلوب حاصل
اولور

تم طبع هذه الرسالة بعون رب البرية
بمعرفة ابراهيم صائب مدير دار الطباعة
فی اواسط ربيع الاولی لسنة ثمان
وثلثين ومائتين
والف

121) Masdariyecizâde Seyyîd bin Hüseyin *Risâle fi'l-hendese* adlı eserinin ilk ve son sahifeleri.

122) *Risâle fi'l-hendese* adlı eserinden şekiller.

٢٠، ٢٢، ٢٤، ٢٦، ٢٨، ٣٠ قولاجلرك ١٥ درجه‌دن تجربه‌لری

٢٢ ٤٨	٤٠	١٣ ٤٥	٢٤	٣٣ ٤٠	٤٠	ح	ق
٢٤ ١٨	٤٢	١٥ ٠	٢٦	٣٦ ٢٠	٤٢	١٥°	٣٠
٢٥ ٥٤	٤٤	١٦ ١٧	٢٨	٤٥ ٠	٤٤	١١ ٤٧	١٦
٢٧ ٣٧	٤٦	١٧ ٣٧	٣٠			١٣ ٢٢	١٨
٢٩ ٣٠	٤٨	١٩ ٠	٣٢	ح	ق	١٥ ٠	٢٠
٣١ ٣٧	٥٠	٢٠ ٢٥	٣٤	١٥°	٢٤	١٦ ٤١	٢٢
٣٤ ٧	٥٢	٢١ ٥٤	٣٦	٩ ٤٤	١٦	١٨ ٢٦	٢٤
٣٧ ١٨	٥٤	٢٣ ٢٨	٣٨	١١ ٠	١٨	٢٠ ١٦	٢٦
٤٥ ٠	٥٦	٢٥ ٨	٤٠	١٢ ١٨	٢٠	٢٢ ١٣	٢٨
		٢٦ ٥٦	٤٢	١٣ ٣٨	٢٢	٢٤ ١٨	٣٠
ح	ق	٢٨ ٥٤	٤٤	١٥ -	٢٤	٢٦ ٣٤	٣٢
١٥°	٣٠	٣١ ٦	٤٦	١٦ ٢٣	٢٦	٢٩ ٦	٣٤
٩ ٤٤	٢٠	٣٣ ٤٢	٤٨	١٧ ٥٠	٢٨	٣٢ ٥	٣٦
١٠ ٤٤	٢٢	٣٧ ١	٥٠	١٩ ٢٠	٣٠	٣٥ ٤	٣٨
١١ ٤٧	٢٤	٤٥ ٠	٥٢	٢٠ ٥٤	٣٢	٤٥ ٠	٤٠
١٢ ٥٠	٢٦			٢٢ ٣٣	٣٤		
١٣ ٥٤	٢٨	ح	ق	٢٤ ١٨	٣٦	ح	ق
١٥ -	٣٠	١٥°	٢٨	٢٦ ١٠	٣٨	١٥°	٢٢
١٦ ٧	٣٢	٨ ١٨	١٦	٢٨ ١٢	٤٠	١٠ ٤٠	١٦
١٧ ١٥	٣٤	٩ ٢٢	١٨	٣٠ ٣١	٤٢	١٢ ٤	١٨
١٨ ٢٦	٣٦	١٠ ٢٨	٢٠	٣٣ ١٣	٤٤	١٣ ٣١	٢٠
١٩ ٣٩	٣٨	١١ ٣٤	٢٢	٣٦ ٤٢	٤٦	١٥ ٠	٢٢
٢٠ ٥٣	٤٠	١٢ ٤١	٢٤	٤٥ ٠	٤٨	١٦ ٣١	٢٤
٢٢ ١٣	٤٢	١٣ ٥٠	٢٦			١٨ ١	٢٦
٢٣ ٣٥	٤٤	١٥ -	٢٨	ح	ق	١٩ ٤٦	٢٨
٢٥ ١	٤٦	١٦ ١٢	٣٠	١٥°	٢٦	٢١ ٣٠	٣٠
٢٦ ٣٤	٤٨	١٧ ٢٥	٣٢	٨ ٥٧	١٦	٢٣ ٢٠	٣٢
٢٨ ١٣	٥٠	١٨ ٤٢	٣٤	١٠ ٧	١٨	٢٥ ١٩	٣٤
٣٠ ٢	٥٢	٢٠ ٠	٣٦	١١ ١٨	٢٠	٢٧ ٢٧	٣٦
٣٢ ٥	٥٤	٢١ ٢٢	٣٨	١٢ ٣١	٢٢	٢٨ ٥٢	٣٨

١٠٠٠، قولاجلرك ١٥ درجه‌دن تجربه‌لری

٣٩ ١٦	١٩٦٠	٣٢ ٢٥	١٨١٠	٢٨ ٣	١٦٦٠	٢٤ ٣١	١٥١٠
٣٩ ٣٨	١٩٦٥	٣٢ ٣٥	١٨١٥	٢٨ ١١	١٦٦٥	٢٤ ٣٧	١٥١٥
٤٠ ٢	١٩٧٠	٣٢ ٤٥	١٨٢٠	٢٨ ١٩	١٦٧٠	٢٤ ٤٤	١٥٢٠
٤٠ ٢٨	١٩٧٥	٣٢ ٥٥	١٨٢٥	٢٨ ٢٧	١٦٧٥	٢٤ ٥١	١٥٢٥
٤٠ ٥٧	١٩٨٠	٣٣ ٦	١٨٣٠	٢٨ ٣٥	١٦٨٠	٢٤ ٥٧	١٥٣٠
٤١ ٣٠	١٩٨٥	٣٣ ١٧	١٨٣٥	٢٨ ٤٣	١٦٨٥	٢٥ ٤	١٥٣٥
٤٢ ٨	١٩٩٠	٣٣ ٢٨	١٨٤٠	٢٨ ٥٠	١٦٩٠	٢٥ ١١	١٥٤٠
٤٢ ٥٤	١٩٩٥	٣٣ ٣٩	١٨٤٥	٢٨ ٥٨	١٦٩٥	٢٥ ١٧	١٥٤٥
٤٥ -	٢٠٠٠	٣٣ ٥٠	١٨٥٠	٢٩ ٦	١٧٠٠	٢٥ ٢٤	١٥٥٠
		٣٤ ٢	١٨٥٥	٢٩ ١٥	١٧٠٥	٢٥ ٣١	١٥٥٥
		٣٤ ١٣	١٨٦٠	٢٩ ٢٣	١٧١٠	٢٥ ٣٨	١٥٦٠
		٣٤ ٢٥	١٨٦٥	٢٩ ٣١	١٧١٥	٢٥ ٤٥	١٥٦٥
		٣٤ ٣٧	١٨٧٠	٢٩ ٤٠	١٧٢٠	٢٥ ٥٢	١٥٧٠
		٣٤ ٤٩	١٨٧٥	٢٩ ٤٨	١٧٢٥	٢٥ ٥٩	١٥٧٥
		٣٥ ٢	١٨٨٠	٢٩ ٥٧	١٧٣٠	٢٦ ٦	١٥٨٠
		٣٥ ١٤	١٨٨٥	٣٠ ٥	١٧٣٥	٢٦ ١٣	١٥٨٥
		٣٥ ٢٧	١٨٩٠	٣٠ ١٤	١٧٤٠	٢٦ ٢٠	١٥٩٠
		٣٥ ٤١	١٨٩٥	٣٠ ٢٢	١٧٤٥	٢٦ ٢٧	١٥٩٥
		٣٥ ٥٤	١٩٠٠	٣٠ ٣١	١٧٥٠	٢٦ ٣٤	١٦٠٠
		٣٦ ٨	١٩٠٥	٣٠ ٤٠	١٧٥٥	٢٦ ٤١	١٦٠٥
		٣٦ ٢٢	١٩١٠	٣٠ ٤٩	١٧٦٠	٢٦ ٤٨	١٦١٠
		٣٦ ٣٧	١٩١٥	٣٠ ٥٨	١٧٦٥	٢٦ ٥٦	١٦١٥
		٣٦ ٥٢	١٩٢٠	٣١ ٦	١٧٧٠	٢٧ ٣	١٦٢٠
		٣٧ ٨	١٩٢٥	٣١ ١٦	١٧٧٥	٢٧ ١٠	١٦٢٥
		٣٧ ٢٤	١٩٣٠	٣١ ٢٦	١٧٨٠	٢٧ ١٨	١٦٣٠
		٣٧ ٤١	١٩٣٥	٣١ ٣٦	١٧٨٥	٢٧ ٢٥	١٦٣٥
		٣٧ ٥٨	١٩٤٠	٣١ ٤٥	١٧٩٠	٢٧ ٣٣	١٦٤٠
		٣٨ ١٧	١٩٤٥	٣١ ٥٥	١٧٩٥	٢٧ ٤٠	١٦٤٥
		٣٨ ٣٥	١٩٥٠	٣٢ ٥	١٨٠٠	٢٧ ٤٨	١٦٥٠
		٣٨ ٥٥	١٩٥٥	٣٢ ١٥	١٨٠٥	٢٧ ٥٥	١٦٥٥

123) *Humbaracı Cetveli.* İlk ve son sahifeler.

٢٧١

دقیقه	ظل اعشاری		جیب اعشاری		دقیقه
	٤٤ درجه				
٣٠	١٠١٧٦٠٧٤	٩٨٢٦٩٧٢	٧١٣٢٥٠٥	٧٠٠٩٠٩٣	٣٠
٢٩	١٠١٧٠١٥٥	٩٨٣٢٦٩٢	٧١٣٠٤٦٦	٧٠١١١٦٧	٣١
٢٨	١٠١٦٤٢٣٩	٩٨٣٨٤١٥	٧١٢٨٤٢٦	٧٠١٣٢٤١	٣٢
٢٧	١٠١٥٨٣٢٦	٩٨٤٤١٤١	٧١٢٦٣٨٥	٧٠١٥٣١٤	٣٣
٢٦	١٠١٥٢٤١٧	٩٨٤٠٨٧١	٧١٢٤٣٤٤	٧٠١٧٣٨٧	٣٤
٢٥	١٠١٤٦٥١٢	٩٨٥٥٦٠٣	٧١٢٢٣٠٢	٧٠١٩٤٥٩	٣٥
٢٤	١٠١٤٠٦١٠	٩٨٦١٣٣٩	٧١٢٠٢٠٦	٧٠٢١٥٣٠	٣٦
٢٣	١٠١٣٤٧١٢	٩٨٦٧٠٧٩	٧١١٨٢١٧	٧٠٢٣٦٠١	٣٧
٢٢	١٠١٢٨٨١٧	٩٨٧٢٨٢١	٧١١٦١٧٤	٧٠٢٥٦٧١	٣٨
٢١	١٠١٢٢٩٢٥	٩٨٧٨٥٦٧	٧١١٤١٣٠	٧٠٢٧٧٤٥	٣٩
٢٠	١٠١١٧٠٣٧	٩٨٨٤٣١٦	٧١١٢٠٨٦	٧٠٢٩٨١١	٤٠
١٩	١٠١١١١٥٣	٩٨٩٠٠٦٩	٧١١٠٠٤١	٧٠٣١٨٧٩	٤١
١٨	١٠١٠٥٢٧٢	٩٨٩٥٨٢٥	٧١٠٧٩٩٥	٧٠٣٣٩٤٧	٤٢
١٧	١٠٠٩٩٣٩٤	٩٩٠١٥٨٤	٧١٠٥٩٤٨	٧٠٣٦٠١٤	٤٣
١٦	١٠٠٩٣٥٢٠	٩٩٠٧٣٤٦	٧١٠٣٩٠١	٧٠٣٨٠٨١	٤٤
١٥	١٠٠٨٧٦٤٩	٩٩١٣١١٢	٧١٠١٨٥٤	٧٠٤٠١٤٧	٤٥
١٤	١٠٠٨١٧٨٢	٩٩١٨٨٨١	٧٠٩٩٨٠٦	٧٠٤٢٢١٣	٤٦
١٣	١٠٠٧٥٩١٨	٩٩٢٤٦٥٤	٧٠٩٧٧٥٧	٧٠٤٤٢٧٨	٤٧
١٢	١٠٠٧٠٠٥٨	٩٩٣٠٤٢٩	٧٠٩٥٧٠٧	٧٠٤٦٣٤٢	٤٨
١١	١٠٠٦٤٢٠١	٩٩٣٦٢٠٨	٧٠٩٣٦٥٧	٧٠٤٨٤٠٤	٤٩
١٠	١٠٠٥٨٣٤٧	٩٩٤١٩٩١	٧٠٩١٦٠٧	٧٠٥٠٤٦٩	٥٠
٩	١٠٠٥٢٤٩٧	٩٩٤٧٧٧٧	٧٠٨٩٥٥٦	٧٠٥٢٥٣٢	٥١
٨	١٠٠٤٦٦٥١	٩٩٥٣٥٦٦	٧٠٨٧٥٠٤	٧٠٥٤٥٩٤	٥٢
٧	١٠٠٤٠٨٠٧	٩٩٥٩٣٥٨	٧٠٨٥٤٥١	٧٠٥٦٦٥٥	٥٣
٦	١٠٠٣٤٩٦٨	٩٩٦٥١٥٤	٧٠٨٣٣٩٨	٧٠٥٨٧١٦	٥٤
٥	١٠٠٢٩١٣١	٩٩٧٠٩٥٣	٧٠٨١٣٤٥	٧٠٦٠٥٧٦	٥٥
٤	١٠٠٢٣٢٩٨	٩٩٧٦٧٥٦	٧٠٧٩٢٩١	٧٠٦٢٧٣٥	٥٦
٣	١٠٠١٧٤٦٩	٩٩٨٢٥٦٢	٧٠٧٧٢٣٦	٧٠٦٤٨٩٤	٥٧
٢	١٠٠١١٦٤٢	٩٩٨٨٣٧١	٧٠٧٥١٨٠	٧٠٦٦٩٥٣	٥٨
١	١٠٠٠٥٨١٩	٩٩٩٤١٨٤	٧٠٧٣١٢٤	٧٠٦٩٠١١	٥٩
٠	١٠٠٠٠٠٠٠	١٠٠٠٠٠٠٠	٧٠٧١٠٦٨	٧٠٧١٠٦٨	٦٠
	٤٥ درجه				

٢

انساب	اعداد	انساب	اعداد	انساب	اعداد
١٩٠٨٤٨٥٠	٨١	١٦١٢٧٨٣٩	٤١	٠٠٠٠٠٠٠٠٠	١
١٩١٣٨١٣٨	٨٢	١٦٢٣٢٤٩٣	٤٢	٠٣٠١٠٣٠٠	٢
١٩١٩٠٧٨١	٨٣	١٦٣٣٤٦٨٥	٤٣	٠٤٧٧١٢١٣	٣
١٩٢٤٢٧٩٣	٨٤	١٦٤٣٤٥٢٧	٤٤	٠٦٠٢٠٦٠٠	٤
١٩٢٩٤١٨٩	٨٥	١٦٥٣٢١٢٥	٤٥	٠٦٩٨٩٧٠٠	٥
١٩٣٤٤٩٨٤	٨٦	١٦٦٢٧٥٧٨	٤٦	٠٧٧٨١٥١٢	٦
١٩٣٩٥١٩٢	٨٧	١٦٧٢٠٩٧٩	٤٧	٠٨٤٥٠٩٨٠	٧
١٩٤٤٤٨٢٧	٨٨	١٦٨١٢٤١٢	٤٨	٠٩٠٣٠٩٠٠	٨
١٩٤٩٣٩٠٠	٧٩	١٦٩٠١٩٦١	٤٩	٠٩٥٤٢٤٢٥	٩
١٩٥٤٢٤٢٥	٩٠	١٦٩٨٩٧٠٠	٥٠	١٠٠٠٠٠٠٠	١٠
١٩٥٩٠٤١٤	٩١	١٧٠٧٥٧٠٢	٥١	١٠٤١٣٩٢٧	١١
١٩٦٣٧٨٧٨	٩٢	١٧١٦٠٠٣٣	٥٢	١٠٧٩١٨١٢	١٢
١٩٦٨٤٨٢٩	٩٣	١٧٢٤٢٧٥٩	٥٣	١١١٣٩٤٣٣	١٣
١٩٧٣١٢٧٩	٩٤	١٧٣٢٣٩٣٨	٥٤	١١٤٦١٢٨٠	١٤
١٩٧٧٧٢٣٦	٩٥	١٧٤٠٣٦٢٧	٥٥	١١٧٦٠٩١٣	١٥
١٩٨٢٢٧١٢	٩٦	١٧٤٨١٨٨٠	٥٦	١٢٠٤١٢٠٠	١٦
١٩٨٦٧٧١٧	٩٧	١٧٥٥٨٧٤٩	٥٧	١٢٣٠٤٤٨٩	١٧
١٩٩١٢٢٦١	٩٨	١٧٦٣٤٢٨٠	٥٨	١٢٥٥٢٧٢٥	١٨
١٩٩٥٦٣٥٢	٩٩	١٧٧٠٨٥٢٠	٥٩	١٢٧٨٧٥٣٦	١٩
٢٠٠٠٠٠٠٠	١٠٠	١٧٧٨١٥١٢	٦٠	١٣٠١٠٣٠٠	٢٠
٢٠٠٤٣٢١٤	١٠١	١٧٨٥٣٢٩٨	٦١	١٣٢٢٢١٩٣	٢١
٢٠٠٨٦٠٠٢	١٠٢	١٧٩٢٣٩١٧	٦٢	١٣٤٢٤٢٢٧	٢٢
٢٠١٢٨٣٧٢	١٠٣	١٧٩٩٣٤٠٥	٦٣	١٣٦١٧٢٧٨	٢٣
٢٠١٧٠٣٣٣	١٠٤	١٨٠٦١٨٠٠	٦٤	١٣٨٠٢١١٢	٢٤
٢٠٢١١٨٩٣	١٠٥	١٨١٢٩١٣٤	٦٥	١٣٩٧٩٤٠٠	٢٥
٢٠٢٥٣٠٥٩	١٠٦	١٨١٩٥٤٣٩	٦٦	١٤١٤٩٧٣٣	٢٦
٢٠٢٩٣٨٣٨	١٠٧	١٨٢٦٠٧٤٨	٦٧	١٤٣١٣٦٣٨	٢٧
٢٠٣٣٤٢٣٨	١٠٨	١٨٣٢٥٠٨٩	٦٨	١٤٤٧١٥٨٠	٢٨
٢٠٣٧٤٢٦٥	١٠٩	١٨٣٨٨٤٩١	٦٩	١٤٦٢٣٩٨٠	٢٩
٢٠٤١٣٩٢٧	١١٠	١٨٤٥٠٩٨٠	٧٠	١٤٧٧١٢١٣	٣٠
٢٠٤٥٣٢٣٠	١١١	١٨٥١٢٥٨٣	٧١	١٤٩١٣٦١٧	٣١
٢٠٤٩٢١٨٠	١١٢	١٨٥٧٣٣٢٥	٧٢	١٥٠٥١٥٠٠	٣٢
٢٠٥٣٠٧٨٤	١١٣	١٨٦٣٣٢٢٩	٧٣	١٥١٨٥١٣٩	٣٣
٢٠٥٦٩٠٤٩	١١٤	١٨٦٩٢٣١٧	٧٤	١٥٣١٤٧٨٩	٣٤
٢٠٦٠٦٩٧٨	١١٥	١٨٧٥٠٦١٣	٧٥	١٥٤٤٠٦٨٠	٣٥
٢٠٦٤٤٥٨٠	١١٦	١٨٨٠٨١٣٦	٧٦	١٥٥٦٣٠٢٥	٣٦
٢٠٦٨١٨٥٩	١١٧	١٨٨٦٤٩٠٧	٧٧	١٥٦٨٢٠١٧	٣٧
٢٠٧١٨٨٢٠	١١٨	١٨٩٢٠٩٤٦	٧٨	١٥٧٩٧٨٣٦	٣٨
٢٠٧٥٥٤٧٠	١١٩	١٨٩٧٦٢٧١	٧٩	١٥٩١٠٦٤٦	٣٩
٢٠٧٩١٨١٢	١٢٠	١٩٠٣٠٩٠٠	٨٠	١٦٠٢٠٦٠٠	٤٠

124) *Logaritma Cetveli.* İlk ve son sahifeler. (T. Kut koleksiyonu).

TARIF

DE DOUANE

Que les Négocians de SA MAJESTÉ L'EMPEREUR de toutes les Russies doivent payer dans les Etats de la SUBLIME PORTE, sur les Marchandises d'importation et d'exportation.

TRADUIT ET MIS EN ORDRE ALPHABETIQUE

Par ANTOINE FONTON

Jeune de Langues au service de SA MAJESTÉ IMPÉRIALE.

CONSTANTINOPLE 1802.

DE L'IMPRIMERIE IMPÉRIALE.

125) *Gümrük Tarifesi.*
İlk sahife. Üsküdar Matbaası 1802. (T. Kut koleksiyonu)

﷽ بسم الله الرحمن الرحيم ﷽

الحمد لله وكفى وسلام على عباده الذين اصطفى * اما بعد * بو عبد
ضعيف قليل البضاعة السيد حافظ محمد بن احمد بن الشيخ مصطفى
الكدوسی خصه الله برأفته واسلافه برحمته وقتا كه شيخ الاسلام سلف
السلام علامة الانام دری زاده السيد محمد عارف افندی حضرتلرینك
فتوی امینلری احمد افندینك بالمرمشار اليه تدوين ونتيجة الفتاوی
تسميه ايلديكی كتاب بين العلماء الاعلام مقبوله ومرغوبه اولمقدن
ناشی قريب العهدده تدوين اولنمش ايسه ده فی زمانه منتشر اولوب
فن فقه شريفه انتسابی اولان ذوات تحرير ايلديكندن ماعدا فن
كتابتده بهره سی اولانلر دخی بيع ايچون تحرير ايلدكلری نسخه لرده
بر فتوايه دليل وشاهد مقامنده اولان نقل صحيحی اصل فتوای شريفه نك
حذاسنه يازلق اوزره تنبيه اولنمش ايسه ده برايكی اوچ فتوانك اوزرينه
منحرفا تحرير ايدرك بعض نقللر مقصود اولان محلدن شاغيده ياخود
فوقنده خالی وبياض قلان محللره تحرير اولنه رق نوع تغيير ونقلی فتوايه
تطبيقده نوع تكلفه محتاج اولمغين بو معنايه بنا بوندن اقدم فقير
اصلك اصلی مجموعه لطيفه لری محلندن تحصيل ونتيجة الفتاواده
موجوده صور فتوايه تطبيق وهر برينك نقلی فتوای شريفه نك حذاسنه
ثبت وقيد ايدرك بر نسخه تحرير ايدوب بالجمله موجود نقولی بشقه جه
تدوين دخی ايتمش ايدم بو اثناده بعض موثوق نسخه مذكوره ده ثبت

وقيد

٣

وقيد اولنان هر فتوانك نقلی ذيلنه قيد وسطره تحرير اولنمغی مناسب
واستحسان بيورملريله مستعينا بالله الكريم الموفق وجه محرر اوزره
تحريره مباشرت اولنمدی

* كتاب الطهارة *

عشرا فی عشر اولان كبير حام قيوسنه بار كير دوشوب هلاك
اولدقده نصكره اخراج اولنسه اول قيونك صوينی نزح اولنمق لازم
اولورمی * الجواب اولماز * سع * فی الاصل النجاسة اذا وقعت
فی حوض ان كان كبيرا فهو بمنزلة البحر لا ينجس الا بتغير طعمه او لونه
او ريحه وفی الفتاوی الحوض الكبير يقدر بعشرة اذرع فی عشرة وصورته
ان يكون من كل جانب الحوض عشرة اذرع وطول الماء ان يكون
ذراعا ووجه الماء ما به ذراع هذا مقدار الطول واما العمق ان كان
بحيث لا ينحسر بالاغتراف فهذا القدر يكفی وعليه الفتوی من طهارة
خلاصة الفتاوی من اوله ملخصا

عشرا فی عشر اولميان قيويه كلب دوشوب صوينی متنجس اولغله كلب
اخراج اولنوب لكن جمله صوينی اخراج ممكن اولمسه اول قيونك ايچنده
موجود اولان صو قدر صو اخراج اولنجق اول قيو طاهر اولورمی
الجواب اولور * سع * ان كان الواقع فيها ذا روح ان اخرج حيا لا ينجس
الماء ای حيوان وقع الا الكلب والخنزير من طهارة الخلاصة فی البئر
وان كان البئر معينا لا يمكن نزحها اخرجوا مقدار ما كان فيها من الماء
هدايه فی فصل البئر من كتاب الطهارة البئر عندنا بمنزلة الحوض الصغير
يتنجس بوقوع النجاسة فيها فی فصل الحوض من بونده زاده
بر حام قيوسنه كلب دوشوب هلاك اولدقده اول قيونك جمله صوينی
نزح ممكن اولميجق اول قيودن اوچيوز قوغه صو نزح اولنسه شرعا اول
قيونك طهارتنه حكم اولنورمی * الجواب اولنور * ابو الخير * بكلب نحو
كلب او شاة او آدمی او انتفاخ الحيوان او تفسخه وان لم يمكن نزحها نزح
قدر ما كان ملتقی الابحر فی فصل البئر وعن الامام مأتا دلو وعنه مأتان
وخمسون وعنه مأتان او ثلثمأته وعند محمد ثلثمأته وعليه الفتوی

126) ***Netîcetü'l fetevâ.*** **Es-seyyid Hâfız Mehmed bin Ahmed bin eş-şeyh Mustafa el-Kudûsî. İlk sahifeler. Üsküdar Matbaası, 29.Ş.1237/21.5.1822.**

ان حقوقهم تتعلق بالتركة المملوكة والمنزل الموقوف والاراضي لايكون
ملكا له حتى تتعلق حقوقهم به كما لايخفى من فتاوى الطرسوسي
بو صورتده دائنلری اول تارلالری تغلباً ضبط ایلسه لر عمرو اول تارلالری
انتقال عادی یه بناء دائنلردن الوب ضبطه قادر اولورمی * الجواب
اولور * وما اخذه بغير حق يسترد منه محيط
زيد طاپو ايله تصرفنده اولان تارلاسنی ساکه فراغ ایدم دیو بدل فراغ
نامه عمرودن شوقدر اقچه سنی الوب لکن اذن صاحب ارضله فراغ ایتمسه
عمرو مبلغ مزبوری زیددن استردادہ قادر اولورمی * الجواب * اولور
الاراضي الميرية في ديارنا بالتذكرة ميزان الفتاوى ان علم صاحب الارض
التفويض باخذ عشره لايمنع التفويض فانه هو اذن منه ميزان الفتاوى لان
الصك علامة الحكم الشرعي وضبط ما وقع فلا مدخل له جواهر العقود
وفي هذه الصورة لم يوجد شيء من الاذن والتفويض دفعه شيئا ليس
بواجب فله استرداده الا اذا دفعه على وجه الهبة ابتداء قنية
بوقریه اهالیسندن زید اخر قریه یه نقل ایدوب اون سنه دن متجاوز
اخر قریه ده ساکن اولدقدنصکره بو مقوله کسنه لر قریه لرینه نقل
تکلیفیله رنجیده اولنمیه لر دیو امر سلطانی صادر اولمشیکن قریه اولی
سپاهیسی عمرو خلاف امر زیده قریه اولایه نقل ایله یاخود سنده
رسم رعیت اسمنیا کشفوقدر اقچه ویر دیو جبره قادر اولورمی * الجواب
اولماز * نحن امرنا باطاعة اولى الامر كذا في الدرر
الحمد لله على التمام والرسول افضل السلام صلى الله عليه وسلم واله وصحبه
اجمعين وعلى سائر الانبياء والمرسلين صلوات الله على نبينا وعليهم اجمعين
وعلى الصحابة والتابعين رضوان الله تعالى عليهم اجمعين قد وقع الفراغ
من تحرير هذه المجموعة اللطيفة على يد جامعه الفقير السيد حافظ محمد
الكموسي في اليوم الثامن من شوال المكرم لسنة ست وعشرين
ومائتين والف من هجرة من له العز
والشرف صلى الله عليه
وسلم

تم طبع هذا الكتاب بعون الله الملك الوهاب في دار الطباعة
المعمورة السلطانية في بلدة الطيبة قسطنطينية
صانها الله عن الآفات والبلية في يوم التاسع والعشرين
من شهر شعبان المعظم سنة سبع وثلثين
ومأتين والف من هجرة النبوية
عليه افضل الصلوات واكمل
التحية بمعرفة ابراهيم
صائب مدير دار
الطباعة
م

127) *Netîcetü'l fetevâ*. Son sahifeler. Üsküdar Matbaası, 29.Ş.1237/21.5.1822.

٢٧٨

تم طبع هذا الكتاب المستطاب بعون الله الملك الوهاب
فى البلدة القسطنطينية المحمية صانها الله عن الآفات والبلية
بمعرفة الحاج ابراهيم صائب مديردار الطباعة العامرة
فى اواخر ذى القعدة الشريفة لسنة تسع
وثلثين ومائتين والف
من هجرة من له العز
والشرف

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى جعل العبادة مفتح السعادة ومطمح السيادة ومطمع الحسنى
والزيادة وجعل الصلوة عمود قيامها وذروة سنامها وعمدة احكامها والصلوة
والسلام على افضل خلقه سيدنا محمد الذى جعلت فى الصلوة قرة عينه وعلى
آله واصحابه الذين فازوا من معدن الدين بلجينه وعينه وبعد فيقول المفتقر
الى ربه الغنى ابراهيم بن محمد بن ابراهيم الحلبي قد كنت شرحت كتاب منية
المصلى شرحا وسميته بغنية المتملى لكن رأيت فيه بعض الاطالة التى ربما اوجبت
للمبتدئين والقاصرين الملالة فاحببت ان اختصر من فرائد دلائله وازيد
فى فوائد مسائله تسهيلا للطالبين وتذييلا للراغبين والله سبحانه هو
المستعان على كل مراد منه المبدأ واليه المعاد وهو حسبى ونعم الوكيل قال المص رح
بسم الله الرحمن الرحيم تيمنا وتبركا واقتداء بالقرآن وكذا قوله الحمد لله
رب العالمين واتبع ذكر الله تعالى بذكر رسوله فقال والصلوة على رسوله محمد وآله
اى اهله اجمعين اعلموا خطاب عام لمن يطلب الاستفادة وفقكم الله اى
جعلكم موفقين لطاعته وايانا ان انواع العلوم كثيرة واهم الانواع
بالتحصيل متعلق باهم مسائل الصلوة لانها واجبة على الغنى والفقير
بخلاف الزكوة والحج ومتكررة كل يوم وليلة بخلاف الصوم فلما رأيت رغبة
المقتبسين جمع مقتبس اسم فاعل من اقتبس اى اخذ القبس وهو شعلة نار

تؤخذ

128 İbrâhim bin Mehmed'in *Gunyetü'l-mutemelli* unvânlı eserinin ilk ve son sahifeleri. Üsküdar Matbaası. ZA.1239/Temmuz 1824. Üsküdar Matbaası'nda basılan son eser.

* بسم الله الرحمن الرحيم *

الحمد لله الذي هدانا الى الايمان بهدايته الازلية * ووفقنا لمداومة الصلوة بعنايته العلية * واطلعنا
على الاصول وما يتفرع عليها من المسائل الخفية * وفرض علينا الزكوة لازالة الوسخ عن الاموال البهية
وشرفنا بالصوم والحج فانهما مكفران للذنوب * وكاشفان عن ظلم المعاصي وغياهب الريوب * حمدا
لايكتنه كنهه في البداية والنهاية * وهو مرقاة الاصول ومعراج الرواية والدراية * هو الله لا اله سواه * ولا ضرع
لما عداه وسواه * والصلوة على اشرف الخلائق الانسية * وجمع الخلائق الانسية * وطور تجليات الاحسانية
ومهبط الاسرار الرحمانية * وترجمان لسان القدم * ومنبع العلم والحلم والحكم * سيدنا محمد الذي وسم الحلال
والحرام * ورسم الاحلال والاحرام * على الدين المبين واماما للحكام * وموسدا للملة وممهدا للاسلام * صلوة
ممدودا مداها * باقية الوصول الى منتهاها * وعلى آله واصحابه الذين هم قاطعوا دابر اهل الضلالة *
وقاتلوا كل اهل الغواية والجهالة * ما تجلت وجوه الاسلام بغرر التدقيق * وتحلت صدور الاحكام
بدرر التحقيق * وبعد فيقول المفتقر الى الله الملك المنان * عبد الرحمن ابن شيخ محمد بن سليمان * المدعو بشيخ
زاده * جعل الله له الحسنى وزيادة * وغفر له ولوالديه * واحسن اليهما واليه * ان الكتاب المسمى بملتقى
الابحر بحر زاخر * وغيث ماطر * وان كان صغير الحجم * وجيز النظم * لكن جمع الواقعات
من المسائل * قد يوجد في قعره او في الساحل * وهو انفع متون المذهب واجل * واتمها فائدة واكمل *
خال عن الزوائد المملة * والاختصارات المخلة * وشهرته فوق الاطناب في مدحته * رحم الله مؤلفه
وتغمده بمغفرته * قد شرحه بعض من العلماء * وكشف عن حقائقه المحتجبة غير واحد من الفضلاء * الا ان
منهم من اطنب بلا فائدة * ومنهم من اوجز بلا ربط ولا قاعدة * لا ترى فيها قالوا شفاء لعليل * ولا رواء لغليل *
بل لاح من زيغان الابصار على الناظرين * والتخالج في بال اكثر المتأملين * فاردت تبيين مكنونه عن كل
محكم وغامض * وتحقيق لبه من كل حلو وحامض * من غير اسهاب ممل * وايجاز مخل * والحقت به كثيرا
من الفوائد الجمة * والمسائل المهمة * متوغلا في تخليص الحق والصواب * وتمييز القشر عن اللباب * مع قلة
البضاعة وكثرة الهموم والالام * واشتعال نيران شدائد الطريق في الليالي والايام * واختلال الحال *
وتراكم بواعث الملال * وسميته بمجمع الانهر * في شرح ملتقى الابحر * راجيا من المنصف اذا نظر فيه بعين
الرضا * ووجد الخطأ * ان يصحح * على ما اشتهر فيما بينهم اللئيم يفضح * والكريم يصلح * لان نوع
الانسان

129) Şeyhîzâde Abdurrahman bin Muhammed bin Süleyman'ın ***Mecma'u'l-enhur fî şerh'il Mülteka'l-ebhur.*** **Birinci cilt, ilk sahife. İstanbul Matbaası'nda basılan ilk eser. 1. cilt = 9.RA.1240/1.11.1824; 2. cilt = Evahir.Ş.1240/20-30 Nisan 1825.**

٣٥٢

وقدانتهى هذا النصف الاول من الشرح المذكور فى يوم الخمس رابع عشر
من ذى القعدة الشريفة لسنة سبعين والف ونرجو من الله
اتمام النصف الاخر بحرمة سيد المرسلين
صلى الله تعالى
عليه وعليهم
اجمعين

قد تم طبع النصف الاول بعون الله الملك الاجل فى البلدة
القسطنطينية المحمية صانها الله عن الآفات والبلية
فى دار الطباعة العامرة للدولة العلية العثمانية
لازالت محفوظة بتأييدات الصمدانية فى اليوم
التاسع من شهر ربيع الاول
لسنة اربعين ومائتين
والف من هجرة
من له العز
والشرف
م

130) Şeyhîzâde Abdurrahman bin Muhammed bin Süleyman'ın *Mecma'u'l-enhur fî şerh'il Mülteka'l-ebhur.* 1. cilt, son sahife. İstanbul Matbaası. 9.RA.1240/1.11.1824.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÜHENDİSHÂNE KÜTÜPHÂNESİ

MÜHENDİSHÂNE KÜTÜPHÂNESİ

KURULUŞU VE EDİNİLEN KİTAPLAR

Yeni Mühendishâne'de muhâfaza edilmek üzere verilen kitapların ilki, giderek bir *"kitaplık"* ve dolayısıyla bir müstakil *"Kütüphâne"* hâlini alacak olan Mühendishâne'deki kitap mevcûdunun, pekçok örnekleriyle belirleyebileceğimiz gibi, ana kaynaklarından birini teşkil eden *"Enderûn-ı Hümâyûn Hazinesi"*'nden ihrâc edilmiştir. Kitaplar, *"bir vakitte bir kıt'ası zâyi' ve telef olmamak"* şartıyla Başmuhâsebe'ye kayd edilmiş ve Mühendishâne hocası Abdurrahman Efendi ve Humbara ve Lağımcı Ocakları Nâzırı Memiş Efendi'ye ayrı ayrı *"Sûret"*'leri verilerek, teslim edilmişlerdir (20.SA.1208/27.9.1793)[1]. Hasköy'de inşâsı 1794'de bitmekle beraber, mütemmim binâlarının yapımı devâm eden, Humbaracı ve Lağımcı Kışlası bünyesinde yer alan Mühendishâne-i Berrî binâsında muhâfaza edilecek olan bu ilk kitapların, böylece Mühendishâne'nin henüz daha eğitime başlamadığı (Humbaracı ve Lağımcı Ocağı mülâzımlarından oluşan ilk talebelerini daha 1794 senesi yazından itibaren, ertesi sene başlayacak ilk eğitim yılı olan 1795 senesi için almış olduğunu bilmekteyiz)[2] bir zamanda verildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bunu bir eğitim hazırlığı olarak algılamak yanlış olmayacaktır. Nitekim, bu kitapların yanında gerekli alet ve edevât temini cihetine de aynı şekilde gidilmiş olduğunu ayrıca göreceğiz. Mühendishâne'ye teslim edilen bu ilk kitaplar 14 bibliyografik künyede olmak üzere 20 cilttir. Bu kitaplar, kitap adetinin mahdûd ve mütevazı olduğunu göreceğimiz Mühendishâne Kütüphânesi'nin raflarında, uzun yıllar temel demirbaşları arasında yer tutacak ve çeşitli senelere ait olmak üzere tanzim edilen ve bizim de bu çalışmamızda ilk defa olmak üzere ilim âlemine takdim ettiğimiz, devir ve teslim tutanaklarındaki kitap mevcûdunu gösteren tüm listelerde yer alacaktır. Bu ilk kitapların dökümü şöyledir[3]:

Bibl. Künye	Kitap ismi	cilt/adet
1	Macesti-i mine'l-hey'et	1
2	Şerh-i Macesti-i Nişâbûrî	1
3	Öklides	1
4	Serh-i Öklides	1
5	Mecmû'a evveluha hall-i sükûk fî kitabı Macesti ve âharuha serh-i semâ faslı fî'n-nücûm	1
6	Hedivvetü'l-Mühterî	1
7	Cihânnüma. Basma	3
8	Şerh-i Hulâsatü'l-hesâb	1
9	Keşfü'l-Hakâyık fî İlmi'l-hesâb	1
10	Usûlü'l-hikem fî nizâmi'l-ümem	1
11	Fuyûzâtü'l-mıknatıs	1
12	Kitâb ı Behâ'iyye	1
13	Terceme-i Montekukuli	2
14	Kitâb-ı de Lafit	4
14		20

[1] *MMD*, s. 461.
[2] Bkz. s.32. Ayrıca Bkz. Beydilli, *"Seyyîd Mustafa"*, s. 416 vd.
[3] *MMD*, s. 461.

Abdurrahman Efendi ve Başmuhâsebe'den memûr kılınan Kâtib Seyyîd Tevfik Efendi marifetleriyle sayılan, 22.8.1797/28.SA.1212 tarihli Kütüphâne mevcûdu[1], 1793'de giren bu 20 cilt hâlindeki 14 parça/bibliyografik künye esere ilâve olarak, iki parça eser zikretmektedir. Bunlardan biri, Vâlide Kethudâsı Yusuf Ağa tarafından teslim edilmiş olan dokuz cilt hâlinde gösterilen, *"Eşkâlli Atlas Minor Tercümesi"*dir. Diğeri ise, Râşid Efendi'nin vaktiyle basmış olduğu *"Voban"* tercümeleri olup, bunun da üç cildden oluşan bir *"Takım"* hâlinde olduğunu bilmekteyiz. Böylece, 1797'de kitap mevcûdu, bibliyografik künye itibâriyle, Vauban'ın eserleri üç müstakil eserden oluşmakla beraber, *"Takım"* olmak hasebiyle 1 bibliyografik künye itibâr edilmekte olduğundan, 16 ve cilt sayısı olarak da 32 cildde varmış bulunmaktadır[2]. 1797'den 1801 senesine gelene kadar Mühendishâne Kütüphânesi'ne giren kitaplar pek mahdûdtur ve 1801 yılı içinde ani ve büyük artışı, ancak -ileride göreceğimiz üzere- Ebu Bekir Râtıp Efendi'nin zengin kitap birikiminin terekesinden alınmasıyla gerçekleşebilecektir. Ebu Bekir Râtıp Efendi'nin kitaplarının alınmasına kadar, 1797 mevcûduna ilâveten giren kitapların adeti, bibliyografik künye itibariyle -ki esas ölçü budur- 6 ve cilt sayısı hesabıyla da 16 cilt olarak tesbit edilmektedir, ki aşağıda dökümünü verdiğimiz bu kitapların (*) işareti ile işaretlemiş olduklarımızın da, 1798 dökümünde, *"Nâzır-ı esbâk Mustafa Bey"* zamanında satın alınan kitap, alet ve edevât listesi[3] içinde yer aldıklarından, bunların da 1797'da edinilmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Bibl. Künye	Kitap ismi	cilt/adet
1	Miftâh Tercemesi *	1
2	Terceme-i tebakamât. Cerr-i eskâle dâ'ir	1
3	Cedvel-i Mısrî-i tertîb-i irtifâ'	cüz 2
4	Firengî Lugat-ı Meninski *	4
5	Top ve humbara ve cerr-i eskâle dâ'ir Bezo'nun te'lifi *	4
6	Hesâbda istihkâmât-ı cedîd tercemesi 2, Orduya müte'allik Rûmî 1, Logaritma Cedveli 1	4
6		16

Bu verilere göre, Râtıp Efendi'nin kitaplarının intikalinden önceki genel kitap mevcûdunun, 22 bibliyografik künye de 48 parçadan ibâret olduğu görülmektedir, ki bunun izâha muhtac bir zafiyyet hâli arz ettiği açıktır. Bu zafiyyetin, dolayısıyla müstakil ve zengin bir kütüphâne oluşturulmasındaki zorlukların çeşitli yollardan giderilmekte olduğu da anlaşılmaktadır. Meselâ, Mühendishâne hoca ve talebelerinin zaman zaman bazı kitaplara ihtiyâc duymaları söz konusu olduğunda, bunlar başka kütüphânelerden tedârik edilerek ve faydalanılmak üzere Mühendishâne'ye verilebilmekteydi. Nitekim, 1802 Mayıs'ında Vâlide Kethüdası Yusuf Ağa'nın bir takrîriyle gündeme gelen böyle bir ihtiyâc, Hamidiyye kütüphânesi'nden[4] ihrâc edilen iki adet *"kütüb-ı nefîse"* ile giderilmiştir. Bunlar, *"Kelimât-ı Nasırü't-tûsî"* ve *"Mecmû'a-i hey'et-i kadîm ve'l cedîd"* ünvânlı yazma eserler olup, Mühendishâne Kitaplığına konulması ve orada muhâfaza edilmesi III. Selim tarafından uygun görülmüş olarak, gerekli kaydı Başmuhâsebe, Haremeyn Muhâsebesi ve Hamidiyye Vakfı ile Mühendishâne taraflarına ayrı ayrı verilen *"Sûret"*lerle yapılmıştır[5]. Vâlide Kethüdası Yusuf Ağa'nın[6] Mühendishâne'ye bazı kitaplar hediye ettiğini de ayrıca bilmekteyiz. Bu husûsda, *"Enderûn-ı*

---

1 *BOA. D. BŞM.* 6601. Bkz. *Vesikalar*
2 *BOA. D. BŞM* 6601.
3 *MMD,* s. 468. Ayrıca bkz. s. 355.
4 Hamidiyye Kütüphânesi için bkz. Cunbur, *"Hamidiye Kütüphânesi"*; Erünsal, *Türk Kütüphâneleri,* s. 107 vd.
5 *MMD,* s. 461.
6 Yusuf Ağa'nın kendi kütüphânesi için bkz. Erünsal, *Türk Kütüphâneleri,* s. 115-116; Biyografik bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *"Yusuf Ağa".*

Hümâyûn Hazinesi"nin, kitap ve gerekli alet ve edevât ihtiyâcının karşılandığı gerçek bir hazine vazifesini görmüş olduğuna ise şüphe yoktur. Zaman zaman ve duyulan ihtiyâclara cevap vermek üzere bu kaynaktan ihrâc edilen çeşitli kitap ve gereçler, Mühendishâne Kütüphânesi'ne giderek önemli bir birikim ve katkı sağlayacaktır. Resmî kayıtların verdikleri bilgilerden hareketle bunları örneklemek mümkündür:

Aralık 1801'de üç parça kitap, *"bâ emr-i Hümâyûn"*, Enderûn-ı Hümâyûn Kütüphânesi'nden alınarak Mühendishâne Kütüphânesi'ne konulmak üzere, Mühendishâne hocası Abdurrahman Efendi'ye teslim edilmiştir. Abdurrahman Efendi ise, hem Matbaa'nın idâresi ile uğraşmakta hem de Mühendishâne hocalığı vazifesini sürdürmeye çalıştığından, nihâyet bu iki vazifenin birbirinden tefrik edilerek, başhocalık vazifesini halefi olacak olan *"Hoca-ı sânî"* Hüseyin Efendi'ye devr ile yalnızca Matbaa riyâseti ile ilgilenme durumunda bırakıldığından, kendisine teslim edilen bu kitapları da halefine devr ve teslim etmiştir. Kitapların Başmuhâsebe ve sâir yerlerde kayıtları yapılmıştır (17.Ş.1216/23.12.1801)[1].

Bibl. Künye	Kitap ismi	cilt/adet
1	Kanûn-ı Mes'ûdî	1
2	Apolitos Mahrûtâtı	1
3	Şerh-i Tezkire	1

Enderûn-ı Hümâyûn Hazinesi'nden ihrâc edilerek, Şubat 1804'de Mühendishâne'ye teslim edilen kitap ve hendeseye dâir bazı aletlerin, Mühendishâne Kütüphânesi'ni oldukca zenginleştirmiş olduğuna şüphe yoktur. Bu kitaplar, Fransızca başta olmak üzere çeşitli yabancı dillerde olup, *"ilm-i hendese, sanâyi'-i harbiyye ve fünûn-ı sâ'ire"* ile ilgilidir. Ayrıca, bunlara iki adet *"Sekstant ta'bîr olunan alet-i irtifâ'iyye"* ve bir sandık içinde muhâfaza edilen bir adet *"Kürre-i Semâ"* ve bir *"Kürre-i arz"* ilâve edilmiştir. Mühendishâne'ye konulmak üzere bir de *"çalar sâ'at* verilmekteydi. Bunlar, Mühendishâne Hocası Hüseyin Efendi ve Humbaracı Ocak'ı Nâzırı Mustafa Reşid Efendi'ye teslim ve usûl gereği Başmuhâsebe'ye kaydı yapılarak, teslim alınmıştır (17.ZA.1218/28.2.1804)[2]. Teslim alınan bu kitaplar arasında 35 cilt hâlinde Fransızca bir ansiklopedi ve çeşitli atlaslar özellikle göze çarpmaktadır. Bu ansiklopedi, 1751'de Paris'te neşredilmeye başlayan, ancak 1772'de, dolayısıyla 1780'de tamamlanmış bulunan, başta Diderot ve d'Alembert nâşir sıfatıyla olmak üzere, Rousseau, Voltaire, Holbach, Turgot, Dumarsais gibi *"Aydınlanma Devri"* felsefesini temsil eden, çağın çeşitli büyük düşünürlerinin fikir ve görüşlerini ihtivâ eden 35 ciltlik meşhûr Fransız Ansiklopedisi'dir (*Encyclopédie ou dictionnaire raissoné des sciences, des arts et des métiers*). II. Katharine'nın (öl. 1796), *"aydınlanmış"* bir hükümdâr gibi kendisini satmış olduğu, Voltaire ve benzerleri Aydınlatma Felsefesi'nin temsilcileri olan devrin feylesoflarıyla yazışmalarda bulunarak, göz boyadığı hâlde; *"Fransız Hastalığı"*, yani, Aydınlanma zındıklığı ve ihtilâl fikirlerini temsil ettiğini ileri sürdüğü bu ansiklopediyi, bu yüzden Rusya'ya sokmadığı hatırlanacak olursa, Montesquieu ve Voltaire'i "*zındık*" ve "*dehrî*" olarak tanımlamalarına ve Fransız İhtilâli ve fikrî oluşumunu lânetlemelerine[3] rağmen, Osmanlı devlet adamlarının -tabii bu ansiklopediyi satın almış olma seçimini bilinçlî olarak yapmışlarsa- bu konuda II. Katharina Rusyası'ndan çok daha ileri fikirli olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. 29 Bibliyografik künyede 84 cilt kitap ve 4 parça alet ile bir çalar sâ'at'ten oluşan bu büyük mevcûdun dökümü şöyledir[4]:

---

1 *MMD*, s. 438.
2 *MMD*, s. 443, 444, 445.
3 *Âsım Tarihi*, I, 62, 78; *Cevdet Tarihi*, VI, 394: Reisülküttâb Âtıf Efendi'nin Lâyihası; VIII, 147-148. Kezâ, Lewis, *Modern Türkiye*, s. 72-73.
4 *MMD*, s. 443-445.

Bibl. Künye	Kitabın İsmi	1804	
		Cild	Dili
1	Fransız lisâm üzere Ancuklonedva ta'bîr olunur ma'a zeyl ü eşkâl kütüb	35	Fran.
2	Latin lisânı üzere evvelki ve onuncu cildleri nâkıs olmak üzere ikinciden onbirinciye değin Atlas Mayor ta'bîr olunur kütüb	9	Latin
3	Fransız lisânı üzere başka Atlas-ı kebîr	2	Fran.
4	Lisân-ı mezkûr üzere nâkıs diğer Atlas	1	Fran.
5	Lisân-ı mezkûr üzere el yazısıyla deniz haritası	2	Fran.
6	Lisân-ı mezkûr üzere Belidor'un hidrolik ta'bîr olunur nakl-ı miyâh ilmine dâ'ir kütüb	4	Fran.
7	Lisân-ı mezkûr üzere el yazısıyla istihkâmât-ı kılâ'a dâ'ir kitâb	1	Fran.
8	İngiliz lisâm üzere hakîm Pladyo'nun arşitektür ta'bîr olunur ebniyye-i mutlaka inşâsına dâ'ir kitâbı	1	İngiliz
9	Fransız lisânı üzere Belidor nâm mü'ellifin kılâ'-ve bilâd inşâsına dâ'ir	1	Fran.
10	Lisânı-ı mezkûr üzere Şikremi nâm mü'ellifin mehâmm-ı harbiyyeye dâ'ir cild-i sânî olarak kitâbı	1	Fran.
11	Lisân-ı mezkûr üzere Kinar'ın i'mâl-ı askeri harbiyyeye dâ'ir cild-i sânî olarak kitâb	1	Fran.
12	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Movez'in hücûma dâ'ir mü'ellefkitâbı	1	Fran.
13	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Kasini nâm mü'ellifin hey'et'e dâ'ir kitâbı	1	Fran.
14	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm-i mezbûrun ilm-i zîce dâ'ir kitabı	1	Fran.
15	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Buke'nin şekl-i arza dâ'ir kitâbı	1	Fran.
16	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Monive'nin târîh-i semâviyyeye dâ'ir kitâbı	1	Fran.
17	Latin lisânı üzere hakîm Vebezler'in târîh-i nücûma dâ'ir kitâbı	1	Latin
18	Fransız lisânı üzere Dalanber nâm hakîmin nesâyık-ı i'tidâl-i ley ü nehâra dâ'ir kitâbı	1	Fran.
19	Lisân-ı mezûr üzere Buke Refail nâm hakîmin seyr-i sefâyine dâ'ir kitâbı	1	Fran.
20	Lisân-ı mezkûr üzere Bernive nâm hakîmin kuvruklu yıldıza dâ'ir kitâbı	1	Fran.
21	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Kleron'un yıldız-ı merküm harekâtına dâ'ir kitâbı	1	Fran.
22	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm-i merkümun (Kleron) levh-ı rasad-ı Kamer'e dâ'ir	1	Fran.
23	Lisân-ı mezkûr üzere Laland nâm hakîmin hesâb-ı nücûma dâ'ir kitâbı	1	Fran.
24	Fransız lisânı üzere hakîm Mikael'in usûl-ı heyet ve hendese ve hikmet-i tabi'yyeye dâ'ir kitâbı	1	Fran.
25	Lisân-ı mezkûr üzere mıntakatü'l-burûca dâ'ir	1	Fran.
26	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Dalanber'in ilm-i hey'ete dâ'ir kitâbı	3	Fran.
27	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Filero'nun şekl-i arza dâ'ir kitâbı	1	Fran.
28	Lisân-ı mezkûr üzere Revazzar nâm hakîmin istihkâmât-ı kılâ'a dâ'ir kitâbı	1	Fran.
29	Elsine-i muhtelife üzere isti'mâle gayr-ı sâlih ve köhne olarak hendese ve nücûm ve mühimmât ve sarf ve harita kitâbları	7	Fran.
Yekûn	Cild Toplamı	84	

Mühendishâne-i Hümâyûn'a vaz' olunmak üzere Enderûn-ı Hümâyûn'dan ihrâc olunan		
Parça No	Alet ve Edevât İsmi	1804 Adet
1	İngiltere'de Ramazdek nâm ustanın ameli olmak üzere Sekstant ta'bîr olunur dürbünlü alet-i irtifaiyye, ma'a Yeni Dünya ağacından masnû' muhâfaza	1
2	İngilterekârî batasa işâretli kezâlik sekstant ta'bîr olunur, tesviyyeli ve dürbünlü alet-i irtifâiyye, ma'a Yeni Dünya ağacından ma'mûl muhâfaza	1
3	Ceviz ağacından masnû' bir aded sandık derûnunda kürre-i semâ ve kürre-i arz	2
4	Ceviz ağacından kubûrlu ve iki top ve üç babalı İngiltere'de Elfginton nâm ustanın ameli olmak üzere a'lâ kebîr çalar sâ'at	1
Yekûn		5

Kasım 1804'de yine Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Nâzırı Mustafa Reşid Efendi'nin marifetiyle 19 parça kitap ve risâle ile -alet ve edevât kısmında ayrıca değineceğimiz üzere- mükemmel bir takım Nemçekârî Hava Tulumbası, ancak bu sefer piyâsadan satın alınarak, Mühendishâne'ye teslim edilmiştir (3.Ş.1219/7.11.1804)[1]. Bu gibi alımların ödemeleri genelde *"İrâd-ı Cedîd Hazinesi"* tarafından karşılanmaktaydı. Bunların dökümleri şöyledir[2]:

Bibl. Künye	Kitap ismi	cilt/adet
1	Fransız lisânı üzere Ancuklonedya'nın tertîb-i fenn-i harbe dâ'ir kütüb, cild 8, eşkâl 1	9
2	Fransız lisânı üzere süvârî askeri ta'lîmine dâ'ir tercemeli eşkâlli	1
3	Fransız lisânı üzere asker-i piyâdegânın çarha ve ta'lîmleri nizâmına dâ'ir	2
4	Fransız lisânı üzere süvârî askerlerinin çarha ve ta'lîmleri nizâmına dâ'ir	2
5	Fransız lisânı üzere top ve cebehâne ve mühimmât-ı sâ'ireye dâ'ir	1
6	Fransız lisânı üzere tüfenk ta'lîmine dâ'ir risâle	1
7	Fransız lisânı üzere piyâde asâkirinin bir mahall-i mu'ayyenede ikâmetleri içün nizâm-ı mahsûsalarına dâ'ir risâle	1
8	Top ve obüs remyine dâ'ir cedvel	1
9	Fransız lisânı üzere top isâgasına dâ'ir	1
10	Fransız lisânı üzere piyâde askerinin te'dîb ve terbiyyesi ve me'mûriyyetinin nizâmına dâ'ir risâle	1
11	Fransız lisânı üzere süvârî askerinin te'dîb ve terbiyyesi ve me'mûriyyetinin nizâmına dâ'ir risâle	1
12	Fransız lisânı üzere ince karagol ve üzerine ta'yîn olunan zabitâna müte'allik tenbîhâta dâ'ir risâle	1
13	Fransız lisânı üzere asakir-i kalîle isti'mâline dâ'ir risâle	2
14	Fransız lisânı üzere âlât-ı kat'a inşâsına dâ'ir	1
15	Fransız lisânı üzere sefâyinde top remyine dâ'ir risâle	1
16	Fransız lisânı üzere Belon nâm mühendisin kılâ' muhâfazasına dâ'ir	1
17	Fransız lisânı üzere Prusya Kralı'nın generalleriçün tanzîm-i asâkire dâ'ir	1
18	Fransız lisânı üzere eşkâlsız piyâde asâkirinin çarha ve nizâmına dâ'ir	1
19	Fransız lisânı üzere piyâde askerlerinin çarha ve ta'lîmlerinin nizâmı, eşkâlli	1
19		30

[1] *MMD*, s. 444.
[2] *MMD*, s. 444.

Mart 1806'da, yine, fakat o sırada Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Nâzırlığı'ndan ayrılmış bulunan Mustafa Reşid Efendi marifetiyle iki parça tercüme *"Şurûtnâme"*, Mühendishâne Kütüphânesi'ne konulmak üzere ve makbûz karşılığında Mühendishâne Başhocası Hüseyin Efendi'ye teslim edilmiş ve Başmuhâsebe ve sâir yerlerine kaydı yaptırılmıştır (10.Z.1220/1.3.1806)[1].

Bibl. Künye	Kitap ismi	cilt/adet
1	Süvârîyânın kanûn ve erkânlarına müte'allik Şurûtnâme tercemesi	1
2	Piyâdegânın kanûn ve erkânlarına müte'allik Şurûtnâme tercemesi	1

Haziran 1805'de sabık Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Nâzırı Mustafa Reşid Efendi marifetiyle Mühendis Selim'e tercüme ettirilen, *"Usûl-ı Hendese"* ve Enderûn-ı Hümâyûn'dan alınan kitaplar -ve âlât ve edevât kısmında ayrıca değineceğimiz- bir *"Mesâha Tabilesi"*, Mühendishâne'ye yine makbûz karşılığı teslim edilmiş ve Başmuhasebe ve diğer gerekli yerlere kaydı yapılmıştır (27.RA.1220/25.6.1805)[2]. Bunların da dökümü şöyledir:

Bibl. Künye	Kitap ismi	cilt/adet
1	Üsküdar'da tab'olunan serhli Atlas	1
2	İngiltere'de masnû' Ramazdek nâm ustakârî dâ'ire-i tam şeklinde nısf-ı dâ'ireli iki dûrbînli ve vasıtında pusulalı ve ruhlu mesâha tabilesi, ma'a İstanbulkârî sehpâ	1
3	İngiltere lisânından tercüme olunan Usûl-ı hendese. Mühendis Selim tercüme etmiştir.	1
4	Fransız lisânı üzere Zovirdo nâm rahibin sanâyi'-i fünûna dâ'ir lugat-ı umûmî	5
5	Fransız lisânı üzere Berison nâm hakimin usûl-i hikmet-i tecribiyyesi	4
6	Fransız lisânı üzere Diyorkert nâm mü'ellifin tecribûna müte'allik hey'et hesâplarını şâmil risâlesi	1
6		13

Şubat 1806'da Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Nâzırı Abdullah Râmiz Efendi marifetiyle 7 parça kitap Enderûn-ı Hümâyûn'dan alınarak, Mühendishâne'ye teslim edilmiş ve gerekli kayıdları yapılmıştır (8.Z.1220/27.2.1806)[3]. Bunların dökümü şöyledir:

Bibl. Künye	Kitap ismi	cilt/adet
1	Kitab-ı usûlü'l-asliyye fi'l-hendese be-hattü'l-Arab	1
2	Kitab fî ilmi'l-menâzir li- Ebi'l-Hasan el-Farisî	1
3	Şerh-i tezkire-i A'rec	1
4	Telhîsü'l-mahrûtât	1
5	Mecmû'a min resâ'il-i ibni'l-Haysem bazıhâ fî semti'l-kıble ve bazıhâ fi hattı nısfi'n-nehâr bazıhâ fî irtifâ'i kutub	1
6	Mecmû'a min resâ'il-i ibn Haysem	1
7	Resâ'il-i süllemü's-semâ'	1
7		7

---

1 *MMD*, s. 446.
2 *MMD*, s. 445.
3 *MMD*, s. 446.

Enderûn-ı Hümâyûn'dan ihrâc edilen en yüklü kitap paketi, 1806 senesi Temmuz'unda gerçekleşmiştir. 20 bibliyografik künyede cem'ân 350 cilt eser Mühendishâne Başhocası Hüseyin Efendi'ye teslim edilmiş ve yine Başmuhâsebe'ye kayd ile Mühendishâne Nâzırı hacegândan Râmiz Efendi'ye *"Sûret"*i verilmiştir (10.CA.1221/26.7.1806)[1]. Bu kitaplar içinde en büyük yeri 147 cilt hâlindeki *"Ansiklopedi Metodik"* (*Encyclopédie Méthodique*) tutmaktadır. Bu ansiklopedi, Paris'de 1728-1832 yılları arasında neşredilmiş olup, tamamı 166 ciltden müteşekkildir. Eserin, 1806'da Mühendishâne Kütüphânesi'ne intikal ettiği sırada 147 ciltde ulaşmış olduğu istidlâl edilmektedir. Teslim edilen bu kitapların dökümü şöyledir[2]:

Bu def'a taraf-ı eşref-i cihândârîden Mühendishâne-i Hümâyûn'a vaz' olunmak üzere irsâl buyurulan üçyüz elli cild kütüb Mühendishâne Başhocası Hüseyin Efendi'ye teslîm olunduğunu nâtık hoca-i mûmâ-ileyhin takdîm eylediği bir kıt'a memhûr tahvîli mucebince Mühendishâne Kütübhânesi'ne vaz' ve hıfz olmuş olmağla kütüb-i mezkûre ale'l-esâmi Başmuhâsebe'ye kayd olunup sûret i'tâsmı Mühendishâne-i Hümâyûn Nâzırı Hâcegân-ı Divân-ı Hümâyûn'dan Râmiz Efendi bâ-takrîr istid'â etmeğin sûret verilmek fermân buyurulmağın mucebince kayd olunup Mühendishâne-i Hümâyûn'a işbu ilm ü haber verile.

Bibl. Künye	Kitabın İsmi	1806 Cilt	1806 Cinsi
1	147 cild olmak üzere Paris'de müceddeden tab' olunan Ancuklopedi Metodik	147	1 nüsha
2	Beheri ikişer cild olmak üzere Akedemiya lugatı	22	11 nüsha
3	Mufassal logaritma	5	5 nüsha
4	Beheri dört cildi hâvi olmak üzere Bezo nâm mühendisin berr için te'lîf-gerdesi olan ulûm-ı ta'lîmiyye cümlesi	40	10 nüsha
5	Beheri beşer cild olmak üzere Berison nâm hakîmin hikmet-i tecribiyyesi	50	10 nüsha
6	Beheri ikişer cild olmak üzere kılâ' ve ordu ve istihkâm için te'lîf-i cedîd	4	2 nüsha
7	Bezo nâm mühendisin beheri altışar cildi hâvi te'lîf-gerdesi olan ulûm-ı ta'lîmiyye cümlesi	12	2 nüsha
8	Vahidden onbire kadar âdâd-ı muntazamanın mürebaât ve mükâ'abât ve cezrlerini hâvi cedvel	2	2 nüsha
9	Kratya nâm mü'ellifin muhârebe-i bahriyye ve tasnîf-i sefâyin	1	1 nüsha
10	Sefâyin donanmasına dâ'ir	1	1 nüsha
11	Hamûle-i sefâyine dâ'ir	1	1 nüsha
12	Beheri yedişer cild olmak üzere Buset nâm mühendisin ulûm-ı ta'lîmiyye cümlesi	14	2 nüsha
13	Laland nâm müneccimin muhtasar hey'eti	10	10 nüsha
14	İngiliz lisânından Françe lisânına mütercem Rozen nâm coğrafînin Takvim-i Büldân'ı	2	2 nüsha
15	Beheri dörder cild olmak üzere Ozenam mühendisin te'lîf-gerdesi olan ulûm-ı ta'lîmiyye eğlencesi	12	3 nüsha
16	Kiyot nâm hakîmin beheri üçer cild olmak üzere hikmet-i tabi'iyye eğlencesi*	6	2 nüsha
17	Beheri iki cild olmak üzere Tesenyas nâm re'is Panaîyot'ın te'lîf-gerdesi olan ameliyât-ı menâzır	4	2 nüsha
18	Onbeş cildi hâvi olmak üzere Bomar nâm musannifin Hikâyât-ı Tabi'iyye lugatı	15	1 nüsha
19	İnsâ-i âlât-ı tabyaya dâ'ir kitabdan	1	1 nüsha
20	Kanguli nâm mü'ellifin müsellesât-ı müsteviyye ve kürreviyyeyi hâvi	1	1 nüsha
Yekûn	Toplam	350	

[1] *MMD*, s. 447.

[2] *MMD*, s. 447. Ayrıca bkz. *BOA. CM* 5506. Bkz. *Vesikalar* Kezâ, İhsanoğlu, *"Tanzimat Dönemi"*, s. 352. Ancak burada teslim edilen kitapların 300 cilt olarak gösterilmiş olması tashihe muhtacdır.

* *Diatribe* anlamındadır.

TEREKELERDEN SATIN ALINANLAR

Enderûn-ı Hümâyûn Hazinesi kaynaklı bu tür bağışlar yanında, ellerinde, dolayısıyla terekelerinde Mühendishâne'nin işine yarayacak kitap ve alet-edevât bulunan şahıslardan, bunların yine devlet tarafından satın alınarak veya müsâdere edilerek Mühendishâne'ye tahsisi gelmektedir. Ebu Bekir Râtıp Efendi[1] ve Mühendishâne Başhocası Hüseyin Rıfkı Efendi[2] terekelerindeki kitaplar ve araclar bu tür kaynaklara güzel birer örnektir. 1791'de sefâretle Avusturya'ya gittiğinde, her vesile ile kitâp bilgisini gözler önüne seren, Rousseau, Voltaire, Montesquieu gibi çağdaş müelliflerin eserlerini ve bazı mühendislerin yeni eserlerini zikreden ve gezdiği okul ve kütüphânelerde bunların mevcûdiyyetini sorarak[3], getirip gösterilmesini isteyen ve bu sahadaki bilgisiyle muhatabını şaşkınlığa düşüren Ebu Bekir Râtıp Efendi'nin[4] Mühendislikle ilgili olarak toplamış olduğu zengin kitap ve alet-edevât mevcûdu, kendisinin trajik katlini müteakip[5], ortaya çıkartılan malları arasından ihrâc ile edinilmiştir. Râtıp Efendi'nin terekesinde, *"Beçkârî envâ'ı âlât-ı hendesiyye ve Frengîü'l-ibâre istihkâmât-ı kılâ' ve ateşbâzlığa dâ'ir kütüb-ı mütenevvi'a ve coğrafyaya dâ'ir kebîr 300 kıt'a harita olduğu Bâbıâlî'ye ihbâr"*[6] olununca, bunların Mühendishâne'ye konulmak için zabtı Abdurrahman Efendi'ye havâle edilmiştir (Gu.ZA.1214/27.3.1800)[7]. 71 Bibliyografik künyede 117 cilt kitap, 4 cilt içinde 300 adet harita parçaları ve *"tevârîh-i kadîme ve atîk sikkeler"* ile ilgili ayrıca 117 cilt çeşitli eser içeren iki sandık dolusu kitaplardan oluşan mevcûd dökümü, Râtıp Efendi'nin bu sahada devri için dikkat çekici çoklukta ve kalitede eser topladığını belgelemektedir. Niteliği vurgulanan iki sandık dolusu kitaplar ve atîk sikkeler, herhâlde mühendislikle ilgili görülmedikleri için müstakil bir grup hâlinde ve diğerlerinden ayrı olarak (*"haric ez-defter"*) mütâla'a edilmişlerdir[8]. Râtıp Efendi'nin bu kitapları, çeşitli senelerdeki kitap mevcûdunu gösteren listelerden de mukayese edilebileceği gibi, Mühendishâne Kütüphânesi'ni aniden ve hissedilir bir şekilde zenginleştirmiş ve kalite yönünden de değerini arttırmıştır. Zirâ, Mühendishâne Kütüphânesi'nde 1800 senesi Mart'ındaki bu katılmadan önceki mevcûd olan kitapların bibliyografik künye sayısının yalnızca 22 ve içerdiği cilt adedinin de 48 olduğu görülmektedir[9]. Bu durumda, Râtıp Efendi'nin sâhip olduğu kitapların, 1795'den beri eğitime açık bulunan, *"İmparatorluk Kara Mühendishânesi"*nin kütüphânesinden hem kemiyyet ve hem de keyfiyyet itibârıyla -yalnız kitap adeti ve niteliği açısından değil, mühendislikle ilgili alet ve edevât mevcûdu ile de- çok daha zengin olduğu hayretle görülür. Kitaplar arasında çeşitli atlaslar ve genelde çeşitli yabancı dillerde olması gereken pekçok eserler yer almaktadır. Kitapların hangi yabancı dil ağırlıklı oldukları hakkında, kitap mevcûdunu gösteren listede bir açıklık olmamakla beraber, bunların büyük çoğunlukla Fransızca oldukları kuvvetle istidlâl edilebilmektedir. Bunun yanında içlerinde Almanca olanların varlığı da tesbit edilmektedir. Nitekim, bu husûsu aşağıda verdiğimiz listede 66. bibliyografik künyede yer alan, *"Coğrafyaya dâ'ir"* olarak kaydedilmiş bulunan eserden örneklemek mümkündür. 1., 5., 7., 9. ve 10. ciltleri sahhâf'a düşmüş olarak tesadüf edilen ve beher cildinin ilk sahifelerinde, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'un aidiyyet mührünü taşıyan[10] bu

---

1 Ebu Bekir Râtıp Efendi hakkında bkz. Uzunçarşılı, *"Ratıb Efendi"*.

2 Tashihe muhtac olmakla beraber Hüseyin Rıfkı Efendi için şimdilik bkz. İhsanoğlu, *"İshâk Efendi"*, s. 742.

3 Meselâ, *"Lûfie nâm nebâtât kitâbı var mı"* diye sorması. Bkz. *"Büyük Lâyiha"* v. 208a.

4 Ebu Bekir Râtip Efendi'nin bu tür kayıtları için bkz., *"Büyük Lâyiha"*, v. 13b, 14a, 19a, 208a; *"Sefâretnâme"*, v. 6., 6b, 7a, 13b, 20a, 20b.

5 Bkz. Uzunçarşılı, *"Ratıb Efendi"*, s. 68-69.

6 *MMD*, s. 286.

7 *MMD*, s. 286.

8 Bunların ise Raşid Efendi'den edinildiği anlaşılmaktadır Bkz. verilen Liste, nr. 71.

9 Krş. s. 278.

10 Sözü edilen kitaptan alınan mühürlü sahifenin fotoğrafı için bkz. Resimler.

eserin, D. Anton Friedrich Büsching tarafından yazılmış *"Neue Erdbeschreibung"*, yani, yine ilk cildinin cilt kapağı arkasındaki vaktiyle yapılmış özgün tercüme kaydıyla, *"Nemçece"*, *"Yeni Coğrafya"* ünvânlı, Almanca bir eser olduğu anlaşılmaktadır[1]. Râtıp Efendi'nin muhalefâtından satın alınarak, karşılığında 1344,5 kuruş ödenen[2], bu zengin kitap ve alet-edevât mevcûdunun dökümü şöyledir.

Müteveffâ Râtıb Efendi'nin muhallefâtından, cânib-i mîrîden mübâya'a olunan kitâbların mevcûdu			
Bibl. Künye	Kitabın İsmi	1801	
		Cild	Cinsi
1	Frengî Atlas	1	Atlas
2	Prusya Atlası	1	Atlas
3	Voban Tertîbi	1	
4	Muhâsara-i kılâ'a dâ'ir Voban te'lîfi	1	
5	Muhâsaraya dâ'ir diğer Voban te'lîfi	2	
6	Kosta nâm müellifin kal'a muhâfazasına dâ'ir	1	
7	Bulon nâm mü'ellifin sanâyi'-i harbiyyeye dâ'ir	2	
8	Montekukuli nâm ceneralin sanâyi'-i harbiyyesi	3	
9	Humbara endâzlık fennine dâ'ir	1	
10	Silvârî askeri nizâmına dâ'ir	1	
11	Kılâ' inşâsı tarîkına dâ'ir	1	
12	Kanûn-ı humbaraya dâ'ir, 1 cild, 2 cild diğer	3	
13	Lağım hafrı fennine dâ'ir	1	
14	Ordu tertîbâtına dâ'ir	1	
15	Asker ta'lîmine dâ'ir	1	
16	Asker tertîbine dâ'ir	1	
17	Kılâ' istihkâmına dâ'ir	1	
18	Humbara endâhtına ve lağıma dâ'ir Bulon te'lîfi	1	
19	Kal'a hücûmuna dâ'ir Vilnöf te'lifi	1	
20	Fenn-i harbe dâ'ir, iki cild bir yerde	1	
21	Humbara endâhtına dâ'ir	1	
22	Tevârîh-i harbiyyeye dâ'ir	1	
23	Meç ta'lîmine dâ'ir	3	
24	İstihkâmât ve muhâsaraya dâ'ir	1	
25	Tertîbât ve harekât-ı asâkir-i bahriyyeye dâ'ir	1	
26	Asâkir tanzîmine dâ'ir	1	
27	Sefâyin ile deryâ cengine dâ'ir 1, deryâ fennine ve ticârete 1, seyr-i deryâya 1	3	
28	Askerî tâ'ifesine cenk ta'lîmine dâ'ir	1	
29	Fizika yâ'ni tabi'iyyât tecribeleri	2	
30	Cenk ta'lîmine dâ'ir	2	

1 Râtıb Efendi'nin muhâllefâtından alınarak, 1800'de Mühendishâne Kütüphânesi demirbaşları arasına sokulan bu eserin ve genelde bu tür eserlerin, piyâsaya nasıl düştükleri inceleme sahamız dışındadır. Söz konusu olan bu beş parça eser, *Türk Bilim Tarihi Kurumu* tarafından satın alınarak, tarihî ve manevî kıymeti takdir edilmiştir. Kurum yöneticilerine teşekkür ederim.

2 *MMD*, s. 286.

31	Cenk tertîbatına dâ'ir	3	
32	Cenkde mecrûh olanlara mu'âceleye dâ'ir	1	
33	Muhârebe hendesesine dâ'ir	3	
34	İlm-i hendese ve hesâba dâ'ir	2	
35	Müdâfa'a-i düşmene dâ'ir	1	
36	Muhâsara-i kılâ'a dâ'ir	1	
37	Hendese ve lağım fennine dâ'ir Belidor'un te'lîfi	1	
38	Nemcekârî logaritma cetveli	1	Cedvel
39	İnşâ-i kılâ' ve hile-i muhârabeye dâ'ir	1	
40	Kal'a hücumuna dâ'ir	1	
41	Sefâyin inşâ ve i'mâline dâ'ir	1	
42	Fünûn-ı muhârebeye dâ'ir	1	
43	Fünûn-ı muhârebeye dâ'ir ıstılâh-ı efrenciyye	1	
44	Süvârî askerine dâ'ir	1	
45	Düşman zuhûrunda harekâta dâ'ir	1	
46	Ordu kurmasına dâ'ir	2	
47	Piyade asker ta'limine dâ'ir	8	
48	Prusyalu'nun süvârî asker ta'lîmi	1	
49	Fenn-i muhârebeye dâ'ir	3	
50	Muvâzene ve hendese ile harekâtın icmâli	1	
51	Kılâ' inşâsına dâ'ir	1	
52	Fizika ve cerr-i eşkâle dâ'ir	3	
53	İngiltere Cumhûrına dâ'ir	1	
54	Süvârî cengine dâ'ir	1	
55	Kılâ' inşâsı hendeselerine dâ'ir	1	
56	Sanâyi'-i harbiyyeye dâ'ir	2	
57	İstihkâmâta dâ'ir	1	
58	Marşal Dironok Mecmû'aları	2	
59	Elektriğe dâ'ir	3	
60	Prusyalu'nun asker kullanmasına dâ'ir	1	
61	Piyâde asker kullanmasına dâ'ir	1	
62	Prusyalu'nun asker tertîbâtına dâ'ir	1	
63	Süvârî askere dâ'ir	1	
64	Kılâ' istihkâmına dâ'ir	2	
65	Asker nizâmına dâ'ir	6	
66	Coğrafyaya dâ'ir	10	
67	Tanzîmât-ı asker risâlesi	1	
68	Benovil'in kara ve deryâ cengine dâ'ir	1	
69	Muhârebe-i bahriyye ve berriyyeye dâ'ir	1	
70	Coğrafyaya dâ'ir kebîr atlas takımlarından dört cild derûnunda mahlût harita kıt'aları	4	300 Ad.
71	Müteveffa Râşid Efendi'nin muhallefâtından haric-ez defter tevârîh-i kadîme ve atîk sikkeler beyânında kütüb-i mütenevvi'a 2 sandık, 117 cild	117	
Yekûn		117 [+4+117]	

Müteveffâ Râtıb Efendi'nin muhallefâtından cânib-i mîrîden mübâya'a birle Mühendishâneye vaz' olunan âlât-ı hendesiyyenin mevcûdu		
Parça No	Alet ve Edevât İsmi	1801 Adet
1	Nemçekârî sağîr ve vasat Frengî ustırlâb, kebîr 1	3
2	Kebîr dâ'ire-i .... akrebli 1	2
3	Akrebli ve ibreli basite-i âfâkî	1
4	İbreli ve mihverli sağîr basite	1
5	Mihver müteharrikeli ve hau-ı sâireli basite	1
6	Pusulalı hatt-ı istivâ basitesi	1
7	Kā'ime-i .... ve münharifeli müştemel müke'ab şeklinde ağacdan masnû' âlât-ı irtifâ'iyye	1
8	Dûrbînli ve pusulalı ve ruhlu planset ta'bîr olunur mesâha tabilesi, ma'a zencir.	1
9	Zâviye-i mastıhıyye ve irtifâ' ve inhitât kat' eder ruhlu ve dûrbînli nısf-ı dâ'ire şeklinde mükemmel nuhâs mesâha tabilesi, ma'a sandık	1
10	Ağacdan masnû' pergâr-ı tâm, ma'a kutu	1
11	Sandık derûnunda Klafter ta'bîr olunur Nemçe arşunu	2
12	Sağrı kaplu sağîr sandık-ı istucu	2
13	Ağaç kutu derûnunda sağîr pusula	1
14	Çâr-kûşe sandık derûnuda dolabı müteharrik Nemçekârî a'lâ pusula	1
15	İngilterekârî boya kutusu	1
16	Hedefeli, ruhlu, demir kollu tesviyye terâzisi, ma'a sandık, sehpâ	1
17	Sondi kolu, abanos 1, simşîr 1	2

Mühendishâne ihtiyâcı için gereken bazı kitapların kitapcı esnâfından da satın alınarak, Mühendishâne kütüphânesi'ne konulmasına başka bir örnek olarak, Ocak 1807'de bu şekilde satın alınan 7 parça kitap (resim ve risâle) ve bir adet haritayı gösterebiliriz. Bunlar için İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nden 148,5 kuruş ödenmiştir. Kitap ve haritalar Mühendishâne Hocası Hüseyin Efendi'ye teslim edilerek, Başmuhâsebe ve diğer mahallere gerekli olan kaydı yapılmıştır (14.ZA.1221/ 23.1.1807)[1]. Bunların dökümü şöyledir:

Bibl. Künye	Kitap ismi	cilt/adet
1	Takvîmü'l-Büldân	1
2	Risâle-i Gıyaseddin Cemşîd	1
3	Asâkir-i piyâdegânın âdâb ve erkânına dâ'ir resim	1
4	Mecmû'atü'l-mesâ'il-i Öklides. Risâle	1
5	Bosna Târîhi. Matbû'	1
6	İngilterekârî Avrupa haritası	1
7	Lehcetü'l-lugat	1
8	Burhânü'l-kat'ı. Lugat-ı Farsî	1
8		8

[1] *MMD*, s. 448.

Mühendishâne'de uzun yıllar hocalık yaptıktan sonra vefât eden, *"Hoca-i evvel"* Hüseyin Rıfkı Efendi'nin terekesinden, Mayıs 1817'de satın alınan 15 bibliyografik künye hâlinde 24 adet kitap, şahıslardan edinilen kitaplara bir diğer örnektir. Mühendishâne Nâzırı hacegândan Ataullah Efendi'nin verdiği bir takrîrden, Hüseyin Rıfkı Efendi'nin terekesinden, aslında 37 cilt kitap çıktığı anlaşılmaktadır. Bu kitapların hepsine 270 kuruş değer biçilmiştir. Başmuhâsebe'de kayıt işlemlerine geçildiğinde, bunların Mühendishâne Kütüphânesi'ndeki mevcûd kitaplarla karşılaştırılması yapılmış ve terekede yer alan 13 adet kitabın Mühendishâne'deki mevcûd kitaplar içinde yer aldığı tesbit edilmiştir. Mükerrer kitap oldukları gerekçesiyle -ve muhtemelen tasarruf kaygusu ile- bu 13 kitabın alınmasından vaz geçilmiştir. Hüseyin Rıfkı Efendi vaktile, bu sözü edilen 37 cilt kitap için toptan 270 kuruş ödemiş olduğundan, mükerrer olanların değerlerinin ayrıca tesbiti icâb etmiştir. 70 kuruş değer biçilen bu kitaplar açıkta bırakılarak, geriye kalan 24 cilt kitaba 200 kuruş ödenmiş ve gerekli para Hazine-i âmire'den verilmiştir. Mühendishâne'ye teslimen gerekli mahallere kaydı yapılmıştır (15.B.1232/31.5.1817)[1]. Bu kitapların dökümü şöyledir:

Bibl. Künye	Kitabın İsmi	1817	
		Cild	Adet
1	Hoca-i Sâlis Edhem Efendi'nin logaritma ve hendese-i a'lâya dâ'ir tercemesi	1	
2	Hendeseye dâ'ir Geralnadyus nâm kitâb	1	
3	Hesap ve Hendeseye dâ'ir Geralnadyus nâm kitab	1	
4	Ali Kuşçu'nun hey'et tercemesi	1	
5	Hakân-ı fî tekmîli'z-zîc	1	
6	Sanâ'atü'l-acîbe-i Abdü'l-ikbas	1	
7	Hülâsatü'l-hey'et	1	
8	Hendeseye dâ'ir mütercem diğer kitap	1	
9	Hendese hesap ve hey'ete dâ'ir resâil-i müteaddide		8
10	Fransız lisânı üzere harekât ve muhârebe-i sefâyine dâ'ir	1	
11	Lisân-ı mezkûr üzere Delino nâm mü'ellifin ale'l-ulûm top endâhtına dâ'ir	1	
12	Lisân-ı mezkûr üzere Bukar nâm mü'ellifin coğrafyaya dâ'ir	2	
13	Lisân-ı mezkûr üzere Sori nâm mü'ellifin hey'ete dâ'ir	1	
14	Lisân-ı mezkûr üzere Belidor nâm mü'ellifin fenn-i merâyâ'ya dâ'ir	1	
15	İtalyan lisânı üzere Posun nâm mü'ellifin hendeseye ve hesâba dâ'ir	2	
Yekûn		24	

Mühendishâne'ye Konulan Alet ve Edevât: Alet ve edevât tedârikinde de kaynağı *"Hazine-i Hümâyûn"* teşkil eder. Bunun dışında, imâl etme, satın alma ve terekelerden intikal gibi -genelde kitaplar için de aynı olan yollar kullanılmıştır. Abdurrahman Efendi tarafından bazı hendese aletlerinin de imâl edilerek Mühendishâne'de özel bir odada muhâfaza edildiğini bilmekteyiz. Abdurrahman Efendi'nin, Râşid Efendi'nin elindeki matbaa ile ilgili malzemeleri devr aldığında da bazı hurûfât kalıpları ve gerek gereçleri imâl ettiğine ise ayrıca değinmiş bulunmaktayız[2]. 1796 senesinde yapılan sayımda yer alan malzeme dökümü ise keza elimizdedir[3].

---

1 *MMD,* s. 348.
2 Bkz. s. 121
3 Bkz. s. 123.

Enderûn Hazinesi'nden ihrâc edilen alet ve edevât hakkında, yeni kayıtlardan hareketle şu örneklemeleri yapmak mümkündür: Nisan 1804'de Enderûn Hazinesi'nden ihrâc edilen beş adet *"edevât-ı lâzıme"* Mühendishâne'ye konulmak üzere sevkedilmiş ve Humbaracı Ocağı Nâzırı Mustafa Reşid Efendi'nin iş'arıyla Mühendishâne Hocası Hüseyin Efendi'ye teslim edilerek, gerekli mahallere kaydı yapılmış ve *"Sûret"* verilmiştir. (8.M.1219/19.4.1804)[1]. İçlerinde Fransızca bir kitabın olduğu da anlaşılan bu gerekli malzemenin dökümü şöyledir:

Bibl. Künye	Kitap/Alet ismi	cilt/adet
1	İngilterekârî Yeni Dünya ağacından masnû' sandığına merbût mükemmel hûrdebîn	1
2	Aks-i mücessemât içün Yeni Dünya ağacından masnû' mükemmel kamera uskure	1
3	Fransız lisânı üzere Prospekto ta'bîr olunur mücessemât merkezleri tersîmine dâ'ir kitap	1
4	Fransızkârî nısf-ı dâ'ire şeklindeki dûrbînli ve pusulalı sehpâsı nakıs mesâha tabilesi	1
5	Fransızkârî nısf-ı dâ'ire şeklinde hedefeli ve pusulalı kâr-ı kadîm sehpâsı nakıs mesâha tabilesi	1
5		5

Kasım 1804'de yine aynı şekilde ihtiyâcı söz konusu olan bazı *"âlât-ı hendese Enderûn Hazinesi"*'nden ifrâz ile Mühendishâne'ye teslim edilerek, gerekli kayıtları ikmâl edilmiştir. (Gu.Ş.1219/5.11 1804)[2]. Bunun dökümü şöyledir:

Bibl. Künye	Kitap/Alet ismi	cilt/adet
1	Pariskâri dürbînli planceta mastarası	1
2	Pariskârî hedefeli planceta mastarası	1
3	Mühendis Seyyîd Osman Efendikârî hedefeli sağîr mesâha tabilesi, bilâ sehpâ	1
4	Pâriskârî dürbînli lağımcı pusulası	1
5	İngilizkârî İftânet	1
6	İngilizkârî ruhlu sütre terâzûsu	1
7	İngilizkârî ehl-i İslâm yazısıyla barometer [ve] termometer ta'bîr olunan mizân-ı hevâ ve mizân-ı hararet	1
7		7

Kasım 1804'de bazı kitaplarla beraber[3] Mühendishane'ye teslim edilen *"Mükemmel bir takım Nemçekârî hava Tulumbası"* (3.Ş.1219/7.11.1804)[4].

[1] *MMD*, s. 444.
[2] *MMD*, s. 445.
[3] Bkz. s. 281.
[4] *MMD*, s. 444.

Nisan 1805'de Humbaracılar Ocağı Nâzırı Mustafa Reşid Efendi marifetiyle İngilterekârî Marangoz aletleri satın alınarak, Mühedishâne'ye teslim edilmiştir. (16.M.1220/16.4.1805)[1]. Bu aletların dökümü şöyledir:

Künye Nr.	Alet ve edevât ismi	Adet
1	Sagîr ve kebîr tavşan rendesi, ma'a tığ	1
2	Rende-i dest, ma'a tığ	3
3	Sagîr ve kebîr ve vasat vek-deste, ma'a tığ	3
4	Avadânlıklı küştere-i mütenevvi'a, ma'a tığ	8
5	Gavsâle taşı	1
6	Zivâna desderesi	1
7	Satûrî desdere	1
8	Ağacdan masnû' matkab-ı dest	1
9	Tığ-ı mütenevvi'a-i matkab	24
10	Sağîr ve kebîr oluklu burgume-i mütenevvi'a	12
11	Balta	3
12	Oluklu ve düz ağızlı sağîr ve kebîr âhen valdız	19
13	Oluklu ve düz ağızlı doğramacı kalemi	22
14	Âhen kalkancı kalemi	8
15	Demir kabza-yı urgan	3
16	Ağac tokmak	1
17	Çifte kabzalı yolgu	2
18	Sagîr ve kebîr kurşun tapesi	2
19	Kulaklı catal cekiç	2
20	Kebîr zevne çekiç	2
21	Sagîr çekiç	3
22	Şimşîr İngiliz zirâ'ı	1
23	Âhen gönye	2
24	Kebîr âhen câr-pergâr ı	1
25	Sagîr bileği taşı	4
26	Kerpeten	2
27	Sagîr ve kebîr burma	3
28	Sagîr câr-pergâr ı	1
29	Sagîr kısac	2
30	Desdere dişleri ta'mîr içün alet	2

Haziran 1805'de yine Mustafa Reşid Efendi marifetiyle Enderûn Hazinesi'nden ihrâc edilen bazı kitaplar[2] arasında yer alan, İngiltere'de Ramazdek adlı usta tarafından yapılmış, *"dâ'ire-i tâm şeklinde nısf-ı dâ'ireli iki dûrbînli ve vasatında pusulalı ve ruhlu mesâha tabilesi"*, İstanbulkârî sehpasıyla beraber, Mühendishâne'ye teslim edilmiştir (27.RA.1220/25.6.1805)[3].

Ocak 1807'de, 653 kuruş ödenerek alınan İngilterekârî *"Mıkyâs-ı Mesâfe"* Mühendishâne'ye teslim edilerek, ödemesi Mühendishâne Nâzırı Abdullah Râmiz Efendi tarafından verilen takrir üzerine, İrâd-ı Cedîd Hazinesi tarafından yapılmıştır (21.L.1221/1.1.1807)[4].

---

1 *MMD*, s. 445.
2 Kitaplar için bkz. s. 282
3 *MMD*, s. 445.
4 *MMD*, s. 446.

131) Usturlab. as-Sahl al Asturlabi an-Nisaburi tarafından hicrî 698 (1298-99)'da yapılmıştır. (*Shätze der Astronomie*...adlı eserden).

Serhât Kaleleri, Plânları ve Haritalarının Muhâfazasına dâ'ir ilk Nizâmnâme (1794)

Elde mevcûd serhat kal'aları plânlarının ve haritaların konulup, düzenli bir şekilde saklanacakları özel bir mahallin henüz mevcûd olmaması yanında, bunların kayıtlarının da tutulmamış olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden pekçok plânların ve haritaların kaybolduğu belirtilmektedir. Bu husûsda yapılan yeni düzenlemeye göre, elde bulunan ve bundan sonra edinilecek olan plân ve haritalar Humbaracı Kışlası bünyesinde yeni oluşturulan Mühendishâne'de kayıtları tutularak, zabt edilecek ve muhâfaza altına alınacaktır. Bunların dışarıya çıkartılması ve ödünç olarak kullanmak isteyenlere verilmesi, ancak Bâbıâlî'nin bu husûsda vereceği özel bir *"Tezkire"* ile mümkün olabilecek ve bunların işi bittiğinde, geciktirilmeden tekrar eski yerlerine iâde edilmesine özen gösterilecektir. Bundan böyle Bâbıâlî'ye gelen her türlü plân ve haritalar, ilgili Bâbıâlî mensûbları tarafından incelendikten sonra, hemen Mühendishâne'ye teslim edilecektir. Plân ve haritaların birer kopyaları Mühendishâne halife ve şâgirdleri tarafından çıkartılacak ve her birinden ikişer aded olmak üzere saklanacaktır. Dolayısıyla, iki nüsha hâlinde muhâfazası sözkonusu olduğundan, birinin kaybı hâlinde, elde bir diğeri mevcûd bulunacağından, bu şekilde muhtemel kayıbların telâfisi mümkün olacaktır. Mevcûd plân ve haritalar için, *"filân kal'anın resm-i atîki ve filân kal'anın resm-i cedîdi ve filân mahallin haritası"* diyerek, bir *"Fihrist Defteri"* tutulacaktır. Bu defterde, kayda geçirilen bir şeyin mevcûd veya nâ-mevcûd olduğu, Bâbıâlî veya bir başka yerde ödünç olarak verildiğinde, yanında böyle bir duruma işâret eden bir *"Şerh"* düşürülmesi husûslarına yer verilecektir. Uzun zaman ödünç verilmesi hâlinde, verilen şeylerin kaybedilme tehlike ve ihtimâli ile karşı karşıya kalınacağı düşünüldüğünden, verildikleri yerlerden kısa bir zaman sonra iâde edilmelerinin temini öngörülmüş olup, bu husûs Mühendishâne hocası Abdurrahman Efendi'nin uhdesine havâle edilmiştir. Humbaracı Ocağı Nâzırı da ayrıca bu işlere nezâret etmek üzere me'zûn kılınmıştır. Özellikle, Bâbıâlî'ye verilen plân ve haritaların, uzun zaman alıkonulduğu ve makûl bir süreden sonra iâdelerinin temini bir mesele teşkil etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bâbıâlî'ye yeni gelen plân ve haritaların noksânsız olarak ve geciktirilmeksizin Mühendishâne'ye intikal ettirilmesi için de, Bâbıâlî ricâline gerekli uyarıda bulunulması; teslim edilenlerin ise, ayrıca Bâbıâlî aklâmında da kayıdlarının tutulması gibi husûslarda da bir düzenleme (*"Nizâm"*) getirtilerek, bu konuda Divân- ve Mektûbî-i Sadrı âlî ve Kethüda Kâtibi kalemlerine *"ilmühâber"*leri verilmiştir. Bütün bu düzenlemelerin ise, yine İrâd-ı Cedîd Defterdârı Mustafa Reşid Efendi'nin elinden ve fikrinden çıktığı görülmektedir. Bu konudaki düzenlemelere dâir takdîm etmiş olduğu takrîr bâlâsına III. Selim, *"pek güzel, haz eyledim. Vâkı'â Reşid Efendi güzel mülâhaza eylemiş. Berhüdâr olsun. Böyle nizâmı verilsün"*, Hatt-ı Hümâyûnunu düşürmüştür (26.SA.1209/22.9.1794)[1].

İlk Kütüphâne Nizâmı ve *"Hâfız-ı Kütüb"* Tayini (1797) ve Mevcûdun Yoklanması

Mühendishâne Kütüphânesi'ne intikal edecek kitapların ve haritaların korunması ve talebe ve hocalar tarafından kullanılması husûsu ise, Mart 1797'de bir *"Nizâm"*a kavuşturulmuştur. Âmedî Âtıf Efendi ile Mühendishâne hocası Abdurrahman Efendi arasında yapılan müzâkereler neticesinde, Mühendishâne'de, *"fünûn-ı hendesiyye ve harbiyye ve ma'ârifi sâ'ireyi ta'allüm"* edecek talebelerin, bu bilim dallarında yazılmış kitaplara, coğrafî ayrıntıları büyük ölçekte gösteren haritalara ve palankaların, kale ve tabyaların muhkemliğini gösterir plânlara ve pek çok *"sanâyi' ve ma'arifi şâmil"* Fransız âlimlerinin te'lîf ettikleri, *"ancuklopedya nâmıyla müsemma"* kırk-elli cildden ibâret kitaplara ihtiyâc duyulacağı dile getirilerek, bunların devletce satın alınması gerektiği vurgulanmıştır[2].

---

[1] *MMD*, s. 461. *Mâ'il derkenâr* Bkz. *Vesikalar* Metin için bkz. *EK*

[2] *BOA. HH.* 58412. Âmedî Âtıf Efendi'nin Lâhiya'sı (1796) ve MMD. s. 288. *Mâ'il derkenar*

Nihâyet, mevcûd ve alınacak bu gibi kitapların iyi bir şekilde korunması husûsu söz konusu edilmiştir. Kütüphâne'nin 1796 senesi mevcûdat dökümünden de anlaşılacağı üzere, henüz ihtiyâc arzetmemiş olduğundan -çünkü elde çok az kitap vardır- müstakil bir kütüphâne mahalli ve *"Hâfız-ı Kütüb"*ü yoktur. Bu durumda mevcûd kitapların sağlam bir dolaba konulmasına ve bu dolabın anahtarlarının da Mühendishâne hocası olan şahsın elinde bulunmasına, dolayısıyla hocanın aynı zamanda, *"Hâfız-ı Kütüb makāmında olmasına"* karar verilmiştir[1]. Bu bilgi ışığında, Mühendishâne Kütüphânesi'nin ilk Hâfız-ı kütüb'ünün Abdurrahman Efendi olduğu anlaşılmaktadır. Kitaplara sahib çıkmak ve korumak, harice kitap ve harita vermemek ve *"selefien halefe"* mevcûdu noksânsız devretmek ve noksân zuhûr edecek olursa, tazmîn etmek, *"Hâfız-ı kütüb"* olanların vazifesi şartlarından olmak üzere tesbit edilmiştir. İhtiyâc duyulan kitap ve haritaların devletce ödenmek kaydıyla ve Mühendishâne Nâzırı eliyle satın alınması ve serdedilen şartlar dahilinde korunmak ve kullanılmak üzere Mühendishâne Kütüphânesi'ne teslim edilmesi, kayıtlarının Başmuhâsebe'ye yaptırılması ve birer *"Sûret"*inin Mühendishâne hocası ve Mühendishâne Nâzırı'na -ki o sıralarda Humbaracı Ocağı Nâzırı şahsında temsil edilmektedir- verilmesi, ayrıca karar altına alınmış ve bu husûslar Mühendishâne hocası Abdurrahman Efendi ve Humbaracı Ocağı Nâzırı Elhâc Memiş Efendi taraflarına birer *"ilmühaber"* ile bildirilmiştir. (18.N.1211/17.3.1797)[2].

Mühendishâne hocası Abdurrahman Efendi'nin, kitaplar ve yine kütüphâne odasında muhâfaza edilen ve gerektiğinde derslerde talebelerin istifâdesi için kullanılan bir takım hendese aletler üzerindeki zimmet ve mes'ûliyyeti uzun zaman devâm eder. Kendisinin yalnızca matbaa işleri ile uğraşmak üzere hocalıkdan alınması ve yerine *"Halife-i sânî"* Hüseyin Rıfkı Efendi'nin atanması üzerine (Aralık 1801)[3], *"Mühendishâne'ye dâ'ir ve Humbara ve Lağımcı Ocakları'nın mevcûduna müteda'ir"* elinde bulunan kitaplar, eşyâ ve alât ve edevâtın hepsi Humbaracı Ocağı nâzırı hacegândan İsmâil Kâmî Efendi riyâseti ve Başmuhâsebe'den me'mûr bir kâtip marifetiyle tahrir edilmiş ve mevcûdâtı gösterir bir döküm defteri yeni hoca Hüseyin Efendi'ye teslim olunmuştur. Halef ve selefe bu husûs için ayrı ayrı birer *"Sûret"* tanzim edilerek verilmişdir. (26.M.1217/29.5.1802)[4] Mühendishâne'nin başlangıcından itibâren ancak bir dolabı doldurabilecek -veya doldurmayacak- sayıdaki ve ayrı bir kütüphâneci gerektirmeyen *"Kütüphânesi"* için müstakil bir kütüphâneci atanması oldukca geçtir ve Abdurrahman Efendi'den kitap ve alet ve edevâtı teslim alan yeni hoca Hüseyin Efendi de, tıpkı selefi gibi bir müddet kütüphânecilik vazifesini de yürütmek mecbûriyyetinde kalmıştır. Ancak, kütüphâne, *"hocanın taht-ı kilidi altında olduğundan"* ve genelde, hocanın olmadığı hâllerde, Kütüphâne'nin kapısı kapalı ve kilidli tutulduğundan, kitapları inceleyecek ve ders çalışacak veya burada bulunan herhangi bir aleti kullanmak isteyecek olanlar için kütüphâneden rahatca istifâde etmek mümkün olamamaktaydı. Bu duruma bir çare bulunması, nihâyet müstakil bir kütüphâneci atanması ile çözülür ve buraya, diğer kütüphânelerde olduğu gibi, *"hâfız-ı kütüb-gûnâ"* birisi tayin edilir. (Ekim, 1804). Kütüphâne'nin ilk hâfız-ı kütübü, Mühendishâne'nin beşinci mülâzımlarından Hasköylü Ali veled-i Abdullah adında güvenilir bir gençtir. Kendisine bu iş için ayda 15 kuruşluk bir ma'âş bağlanır, ayrıca mülâzımlık yevmiyyesinden de aynen istifâde etmesi sağlanır.[5] Kütüphâne mevcûdunun bir hey'et gözetiminde olarak, halefden selefe devr ve teslimi ve bu işler için muntazam zabıtlar tutulması ile ilgili uygulama, ilerideki yıllarda Mühendishâne Kütüphânesi'nde mevcûd kitap ve alet-edevât dökümlerinin de elde edilmesi ve incelenmesine imkân vermektedir. Böylece, ilk anlardaki mütevâzı mevcûdâta ilâve edilen kitap ve edinilen veya imâl edilen alet ve edevâtı sıhhatli bir şekilde tesbit edebilmek ve müessesenin

---

1 *BOA. HH.* 58412 ve *MMD.* s. 288. *Mâ'il derkenâr.*
2 *MMD,* s. 288. *Mâ'il derkenâr "Nizâmnâme"* için bkz. *EK* ve *Vesikalar*
3 Bkz. s. 124.
4 *MMD.* s.440
5 MMD, s. 473. Atama işleminin tekemmül tarihi: 23.B.1219/28.10.1804.

gelişmesini veya gerilemesini yakından ve sene be-sene takib edebilmek mümkün olmaktadır. Devir ve teslimler genelde üç sebebten ötürü gündeme gelmektedir: 1) *"Hâfız-ı Kütüb"*lerin vefât veya işten ayrılmaları, dolayısıyla yerlerine yapılan yeni atamalar münâsebetiyle düzenlenen mevcûdât dökümleri. 2) başhocaların değişmeleri hâlinde, yine aynı şekilde yapılan devir ve teslimler ve oluşturulan mevcûdât dökümleri. 3) Kontrol maksadıyla yapılan sayımlar.

*"Hâfız-ı Kütüb"*lerin değişmeleri ile ilgili olarak 1816 senesi başlarında yapılan yeni bir devir-teslim işlemini örnek olarak gösterebiliriz: *"Hâfız-ı Kütüb"* olan Elhâc Abdullah Efendi, *"mucâveret"* sûretiyle Hicâz cânibine gitmek istediğinden, kendisine gerekli izin verilmiş ve yerine Ahmed Efendi atanmıştır. Yeni atama münâsebetiyle mevcûd tüm kitapların, alet ve edevâtın, *"Nizâmnâme"*de öngörüldüğü üzere, *"selefden halefe devr ü teslîmi"* lâzım geldiğinden, mevcûdât tek tek ve *"kemâl-i dikkat ve ihtimâm"* ile sayılmıştır. Sayım işlemi Mühendishâne Nâzırı Seyyîd Mehmed Nazif Efendi'nin nezâreti ve Başmuhâsebe'den me'mûr bir kâtib marifetiyle yapılır. Sayımda Mühendishâne hocası ve sâir hoca ve hülefâ hazır bulunurlar. Bir mevcûdât dökümü çıkartılır. Bazı talebelerin ellerinde fazla kullanmadan ötürü *"zâyi' ve telef"* olan kitaplar ve risâlelerin bâlâlarına, bu husûsa işâreten birer *"şerh"* düşülür. Aynı şekilde çeşitli kişilerin ellerinde ödünç olarak verilmiş bulunan kitap ve aletler de belirlenir. Aletler içinde tamire muhtac olanlar, kaybolanlar ve ödünç verilmiş olanlar, ayrı ayrı işâretlenir ve gerekli açıklamalar eklenir. Tamir masrafları ise İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nden karşılanır. Mevcûd kitap ve aletlerin korunması ve kaybedilmemesi esastır. Bu husûsda gösterilen hassasiyyeti yeterince vurgulayabilmek için, kitap ve hendese aletlerini ödünç olarak kullanacaklara, bunların verilmesinin ancak Mühendishâne Nâzırı'nın takrîren arzı ve Fermân-ı âlî isdârıyla mümkün olacağına dâir yeni bir uygulamaya geçilmiş olduğunu söylemek, herhâlde yetirlidir (1816). Bu noktaya, *"Hâfız-ı Kütüb"* ve hocaların dikkatlerinin çekilmesi ve mevcûd ve noksânlar için ayrı ayrı *"defter"* tanzimi, Mühendishâne Nâzırı Mehmed Nazif Efendi'nin bu doğrultudaki inhâsı uyarınca sâdır olan, *"Beyaz üzerine bir kıt'a Fermân-ı âlî"* ile tenbih edilmiştir, ki bu da meseleye en yüksek makamlardan ne derecelerde bir önem atfedilmekte olduğuna başka bir delildir. (6.RA. 1231/5.2.1816)[1].

Kasım 1822'de *"Hâfız-ı Kütüb"* Ahmed Efendi'nin vefâtı üzerine yeni bir devir ve teslim işlemine, yukarıda örneklediğimiz tertibât dahilinde girişilmiştir. Mühendishâne Nâzırı Mehmed Sâdık Efendi nezâreti ve Başmuhâsebe'den me'mûr kâtib marifetiyle, Mühendishâne Başhocası Ali Bey ve diğer hoca ve hülefa hazır oldukları hâlde sayıma geçilmiştir. Vefât eden Ahmet Efendi'nin yerine yeni *"Hâfız-ı Kütüb"* olarak İbrâhim Edhem Efendi tayin edilmiştir. (Gu.SA.1238/ 18.10.1822)[2].

Başhocamn değişmesi veya vefâtı hâlinin de genel bir sayım ve devr ü teslimi icâb ettirdiğini, Şubat 1836'da, Başhoca İshâk Efendi'nin vefâtı[3] akabinde yapılan sayım işlemleriyle örneklemek mümkündür. İshâk Hoca'nın ölümüyle başhocalığa tekrar Ali Bey getirilmiş ve Kütüphâne'nin mevcûdu, *"Hâfız-ı Kütüb"* Fethi Efendi'nin iştirâki ve sayım işi için Başmuhâsebe'den, Ali Bey'in talebi üzerine me'mûr edilen Kâtib İzzet Efendi marifetiyle, diğer ilgili zevâtın huzûrunda sayılmıştır. (11.ZA.1251/28.2.1836)[4]. Sayıma eski mevcûdât listelerinin esas teşkil ettiği ve mevcûdların yanlarına *"mim"* harfi işâret konulduğu görülmektedir. Talebe eline *"ta'allüm-ı ulûm"* için verilmiş bulunan, ancak aşırı kullanma neticesinde yıpranan ve *"telef"* edilen kitaplara da, bu yönde açıklayıcı birer *"şerh"* düşülmüştür. Bu sayımda İshâk Efendi'nin, orduya ve bazı kalelere vesâir yerlere vazifeli olarak me'mûren gönderildiğinde, yanına Mühendishâne Kütüphânesi'nden bir takım kitapları ve alet ve edevâtı ödünç olarak aldığı, ancak bunların hepsini iâde etmediği belirlenmiştir. Bunların tereke-

---

[1] *MMD*, s. 346 ve 340.
[2] *MMD*, s. 350, 356.
[3] Bkz. İhsanoğlu, *"İshâk Efendi"*, s. 753.
[4] *BOA. D BŞM*, 10295.

sinde mevcûd oldukları tesbit edildiğinden, zabt ve Mühendishâne Kütüphânesi'ne iâdesi sağlanmıştır[1]. Bunların dökümü şöyledir:

İshâk Efendi'nin Zimmetindeki Kitaplar		
Bibl. Künye	Kitap ismi	cilt/adet
1	Arabîü'l-ibâre kürre risâlesi	1
2	Arabîü'l-ibâre hey'et risâlesi	1
3	Lisân-ı Françe üzere	2
4	Mîrim Ali Çelebi'nin hey'et şerhi	1
5	Françe Lisânı üzere coğrafyaya dâ'ir	2
6	Françe Lisânı üzere coğrafya mecmû'ası	3
7	Françe Lisânı üzere gramer-i kebîr. Kebîr ve vasat cild	2
8	Françe Lisânı üzere fenn-i oktaniyye dâ'ir	1
9	Françe Lisânı üzere Akademiya lugatı	2
10	Françe Lisânı üzere cerr-i eskâle dâ'ir	1
11	Françe Lisânı üzere Bülon kitabı	1
12	Lisân-ı Rum üzere elektrik	1
13	Lisân-ı Rum üzere mahrûtiyyât	1
14	Cilâs hakîmin tevârîhe dâ'ir	3
15	Françe Lisânı üzere ilm-i hesâb ve cebîre dâ'ir	1
16	Françe Lisânı üzere inşâ-i (?) dâ'ir kitap	1
17	Françe Lisânı üzere tombaz köprü inşâsına dâ'ir	1
18	Françe Lisânı üzere Akedemya ta'bîr olunur lugat-ı sağîr	1
19	Lisân-ı Yunânî üzere tevârîh	6
20	Françe Lisânı üzere hararet-i nariye ve âna müte'allik âlâta dâ'ir	1
21	Françe Lisânı üzere inşâ-i (?)	1
22	Françe Lisânı üzere sanâyi'-i mi'mâriyyeye dâ'ir	2
23	Françe Lisânı üzere hikmet-i tabi'iyye	10
24	Rum lisânı üzere istihkâmâta dâ'ir. Cildi hâmis olarak	1
25	Françe Lisânı üzere ilm-i hesâb (?) dâ'ir	1
26	Françe Lisânı üzere ilm-i (?) dâ'ir sânî ve sâlis olarak	2
27	Siyer-i Kebîr	1
28	Meninski Lugatı	4
29	Na'îmâ Târîhi	2
30	Kamûs	3
31	Târîh-i İzzi	1
32	Kavâ'id-i ressâmiyye	1
33	Tıbyân-ı nâfi'	1
34	(?) Risâlesi	1
35	Ferâ'iz	1
36	Nücûma dâ'ir risâle	1
37	Humbara cedveli	1
37		67

[1] *BOA. D. BŞM*, 10295. Bkz. *Vesikalar.*

İshâk Hoca'nın zimmetinde görülen *"sagîr istûc"*, *"hedefe"* gibi hendese aletleri yanında, *"tahsîl-i ulûm"* gayesiyle talebeye verilen, ancak aşırı kullanmadan ötürü hırpalanan 27 adet Voban ciltleri için de, *"telef hükmünde"* olduklarına dâir *"şerh"* verilmiş, aletler ise geri alınmıştır[1].

Yukarıda örneklediğimiz ve yeni atama veya vefât sebeplerinden dolayı, hoca ve *"Hâfız-ı Kütüb"* değiklikleri dışında, mevcûd kitapların ve alet-edevâtın, üç-dört senede bir kontrol amacıyla sayıldığı hâller de söz konusu olmuştur. *"Mâl-ı mîrî olarak mevcûd olan kütüb ve sâ'ire aralık-aralık devr ü teslîm ile telefden vikāyesi fevâ'id-i mîriyyeden olduğuna mebnî"* denildiğine göre, bu uygulamadaki gerekçenin, devlet malına sahib çıkılması olduğu açıktır. Nitekim, 1826 Haziran'ında, *"Hâfız-ı Kütüb"* olan İbrâhim Edhem Efendi'nin zimmetindeki mevcûdât, *"Hâfız-ı Kütüb"* olarak atanmasından dört sene sonra, ilgili şahısların iştirâkları, ama bu sefer Humbarahâne-i âmire Kâtibi İzzet Efendi marifetiyle, tekrar usûlüne uygun olarak sayımdan geçirilmiştir. Bu sayımda, bazı aletlerin bir takım kimselerin elinde oldukları görülerek, 2 adet mesâha pusulası, 1 adet hedefeli mastara, 1 adet zencirli mesâha tabilesi ve 1 adet İngilterekârî sağîr istûc verilmiş oldukları yerlerden geri alınmışlardır. 3 adet mesâha pusulası, 1 adet sehpâ, 1 adet mastara ve 1 adet ruh, cem'ân altı parça aletin, Kuşadası cânibine me'mûren gönderilen mühendislerden Ömer ve Hâfız Mustafa Efendilere verilmiş ve karşılığında *"makbûz"* alınmış olduğu görülmüştür. Noksân görülen 1 adet mastaranın, mevcûdu aslında 11 adet iken, bunların sayısının yanlışlıkla 12 olarak kaydedilmiş olduğunun farkedilmesi ile noksân ve zâyi' olmadığı ortaya çıkartılarak, kaydı tashîh edilmiştir. 1 adet pusula ve 1 adet sagîr istûcun ise, daha önce vazife ile Mora'ya gönderilen Mühendis Ahmed Efendi'ye yine *"makbûz"* karşılığında ödünç verilmiş olduğu, ancak, bu zâtın Mora'da vefât etmesi üzerine zimmetindeki bu iki parça aletin kaybolduğu anlaşılmıştır. Bu zâyi'âta ilâveten, 1 adet Nemçekârî ruh ile 2 adet Astânekârî istûcun da noksân oldukları tesbit edilmiştir. Sayım sonucu noksân ve zâyi' olanların az bir sayıda oldukları, herhâlde memnûniyyet yaratmış olmalıdır. *"Hâfız-ı Kütüb"*lerin, kitaplar gibi alet ve edevâtı da ancak, Nâzır'ın takrîri ve Fermân-ı âlî isdârıyla ödünç vermeleri sözkonusu olduğundan -alet ve edevâtın bu doğrultuda ödünç olarak verilmesi husûsu 1238 senesi Safer'inde (Kasım 1822) bir *"Nizâm"*a kavuşturulmuştur-, noksân çıkan aletler ve zâyi' olanların değerleri, *"Hâfız-ı Kütüb"*den tahsil edilmesi cihetine gidilmemiştir. Oysa, bu noksân çıkan üç parça aletin değeri 157.5 kuruş olarak belirlenmiş bulunuyordu. (7.ZA.1241/13.6.1826)[2].

Hâfız-ı Kütübler	
Müderris Abdurrahman Efendi	1797-1802
Hüsevin Rıfkı Efendi	1802-1804
Sagirdândan Haskövlü Ali	1804- ?
Abdullah Efendi	? -1816
Ahmed Efendi	1816-1822
İbrâhim Edhem Efendi	1822-1836
Fethi Efendi	1836- ?

Kitab Mevcûdâtını ve Alet ve Edevât Dökümünü Gösteren Listeler Hakkında Gözlemler: Kitap mevcûdunun değişmez bir seviyeye ulaşması ve daha sonraki sayımlara da temel teşkil etmesi açısından, incêleme ve tahlillerimize esas olmak üzere ele aldığımız ve örneklemeler yapacağımız 1816 senesi mevcûdât yekûnu, 203 bibliyografik künyeyi hâvî olmak üzere, cem'ân 2587 parçadan ibârettir[3]. Ancak, bu bibliyografik künye sayısı yakından incelendiğinde, 4 puan dü-

[1] Bkz. 1836 senesi *Genel Dökümü.*
[2] *MMD*, s. 365.
[3] Bkz. 1816 senesi *Genel Dökümü*

şürülmesi gerektiği ortaya çıkar. Zirâ, *"Voban"* ciltleri 4 ayrı yerde zikredilmiş olup, (Liste'deki sıra numaraları ile, 38, 39, 40 ve 60), Montecuculi'nin ma'rûf eseri de iki ayrı yerde mükerreren kaydedilmiştir. (Liste'deki sıra numarası ile 11 ve 64). Bu altı kaydın ikisi esâs bibliyografik künye olarak kalacağından, 4 bibliyografik künyenin mükerrer olması hasebiyle genel toplamadan tenzil edilmesi gerekmektedir. Bu durumda genel bibliyografik künye toplamının 199 olduğu kesinlik kazanır. Bu mevcûd içinde Mühendislik dalları dışında oldukları görülen kitapların da (lugatlar, ansiklopediler, harita ve plânlar ve askerlik ile ilgili eserler) önemli bir yer tutmakta oldukları ayrıca göze çarpmaktadır. Bunların, nitelik yönünden değerlendirilmesi ve yeterli bir eğitim imkânı sağladığı, dolayısıyla, gerçek anlamda bir mühendislik eğitimine cevâp verip veremiyeceğinin belirlenmesi, teknik bir husûs olduğundan, bu noktanın kitap listelerini inceleyecek olan gerçek uzmanlara havâle edilmesinin daha doğru olacağı açıktır. Bununla beraber, mühendislik dallarındaki kitap ihtiyâçlarının büyük ölçüde başta Fransızca olmak üzere yabancı dillerdeki telifât ile karşılanmaya çalışıldığının tesbiti, teknik ihtiyâcın belirli bir kalite tutturularak giderilmek istenmesi niyetine bir işâret sayılmalıdır. İhtiyâc duyulan eserlerden bazılarının Türkçe'ye tercüme edildikleri ayrıca bilinmektedir. *"Voban"* tercümeleri, bunların başında gelir. Fransız Elçiliği Matbaası'nda basdırılan De Lafitte ve De Truguet'den yapılan tercümeler de bu zümredendir. Mühendishâne hocalarının da bazı eserler tercüme ettikleri, Bâbıâlî'ye yakın bazı gayrımüslimlerin de aynı yolu takib ettiklerini örneklemek mümkündür.

Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'un aynı zamanda bir *"Topçu ve İstihkâm ve Mühendislik"* okulu olduğu ve bir *"Kara Harb Okulu"* öncüsü olarak, bu alandaki ihtiyâcın da karşılandığı, dolayısıyla, Ebu Bekir Râtıp Efendi'nin Avusturya örneğinde dile getirdiği, bir *"Militer Akademi"* özelliğine sahib olduğu düşünülecek olunursa; Kütüphâne mevcûdunun da, bu doğrultudaki, ders müfredâtı ihtiyâcına cevâp vermek üzere donatılmak zarûretini taşıması lâzım geleceği beklenir. Bu anlamda, Kütüphâne'de yer alan kitaplar her yöndeki ihtiyâca cevâp vermeği amaçlayacak çeşnide terekküb etmiştir. Askerlik, askerî ta'lîm bilgisi, Lağımcılık, istihkâmcılık, dolayısıyla kal'a ve müstahkem mevkiler; genel matematik (hesâb) ve geometri (hendese), cebir, fenn-i mahrûtiyyât (koni kesitleri), difrensiyel hesâp (hesâb-ı tefâzûlî), İntegral hesâp (hesâb-ı tamâmî), mekanik (ilm-i cerr-i eskâl), arâzî ölçümü (mesâha), topografya ve astronomi (ilm-i hey'et)... Mevcûd çeşitli dillerdeki lugatlar, ansiklopediler, harb tarihi, tarih ve coğrafya'ya dâir eserler, çeşitli haritalar ve plânlar bu yöndeki ihtiyâcın teferrûâtı dahilindedirler. 1816 senesi mevcûdât listesi bu anlamda incelendiğinde şu ilgi çekici sonuçlara varabiliriz: Listedeki 199 bibliyografik künyede 2587 parça yer almaktadır. Bir kütüphânenin zenginliği bibliyografik künye ile ölçüleceğine göre, bu rakamın gayet mütevazı olduğu görülür. Parça adeti olan 2587 sayısı ise, büyük yekünler tutan tek bibliyografik künyeler yüzünden yüksek çıkmaktadır. Bu tür bibliyografik künye karşılığı olan parça sayısının ayrı bir döküm hâlinde bir araya toplayacak olursak, durumu daha iyi takib etmemiz mümkün olacaktır.

Bibl. Künye	Kitap ismi	cilt/ adet
1	Humbara Cedveli	146
3	Voban mü'ellifin muhâfaza-yı kılâ' ve fenn-i Lağım ve isti'mâl-i asâkir içün te'lîfi olan kütüb, 266 nüsha (x 3)	798
1	Gelenbevî merhûmun Türkî müselles risâlesi	100
1	Hüseyin Efendi'nin Türkî İmtihanü'l-mühendisîn	100
1	Mumâileyh (Hüseyin Efendi) Lağım fennine dâ'ir risâlesi	100
1	Mûmâleyhin Mecmû'atü'l-mühendisîn	100
1	Mûmâileyhin İngiltere lisânından tercüme eylediği Usûl-i hendese	100
1	Sarf cümlesi.	25

1	Tevârîh-i kadîme ve atîk sikkeler beyânında kütüb-ı mütenevvi'a. 2 Sandık	117
1	Coğrafyaya dâ'ir	10
1	Coğrafyaya dâ'ir kebîr Atlas takımlarından dört cild derûnunda mahlût harita kıt'aları	300
1	Yüzkırkyedi cild olmak üzere Paris'de müceddeden tab'olunan Ancukloпedi Metodik. 1 nüsha	147
1	Beheri ikiser cild olmak üzere Akademiya Lugatı, 11 nüsha (x 2)	22
1	Beheri dört cild olmak üzere Bezo nâm mühendisin berr için te'lîfgerdesi olan ulûm-ı ta'limiyye cümlesi, 10 nüsha (x 4)	40
1	Beheri beş cildi hâvî Berison nâm hakîmin Hikmet-i Tecribiyyesi (x 10)	50
1	Bezo nâm mühendisin beheri altışar cildi hâvî berr için te'lîf gerdesi olan ulûm-ı ta'lîmiyye cümlesi, 2 nüsha	12
1	Beheri yediser cild olmak üzere Post nâm mühendisin ulûm-ı ta'lîmiyye cümlesi, 2 nüsha	14
1	Laland nâm müneccimin muhtasar hey'eti. 10 nüsha	10
1	Beheri dört cild olmak üzere Ozenam nâm mühendisin te'lîfgerdesi olan ulûm-ı ta'lîmiyye eğlencesi*. 3 nüsha	12
1	Onbes cildi hâvî Bomar nâm musannifin hikâyât-ı tabi'iyye lugatı. 1 nüsha	15
1	Lisân-ı mezkûr üzere (Fransızca) Ancuklopedya ta'bîr olunur, ma'a zeyl ü eskâl	35
24		2253

Çıkardığımız bu döküme göre, 24 bibliyografik künyede 2253 parçanın yer aldığı görülmektedir. Bunun içinde bulunan, biri 147 ve diğeri 35 cildden oluşan iki takım ansiklopedi ve satılamadıkları için elde kaldıkları anlaşılan 266 takım, dolayısıyla beher takımı üçer cildden 798 ciltlik *"Voban"* tercümeleri önemli bir yer işgal etmektedir. Ayrıca, *"ders kitabı"* olarak hazırlanıp kullanılan 500 adet Risâle; Râtıp Efendi'nin terekesinden intikal ettirilen 300 adet harita ve iki sandık içinde saklanan 117 parça hâlindeki, *"Tevârîh-i kadîme ve atîk sikkeler"*e dâir kitaplar (ki bunlar bidâyette *"haric ez-defter"* olarak mütâla'a edilmiştir)[1], bu yekûnu özellikle kabartmaktadır. Râtıp Efendi'nin terekesinden alınan bu 300 adet harita ve diğer 117 parça bir tarafa bırakılacak olunursa, geriye 22 bibliyografik künyede 1836 parça kalır.

Bibl. Künye	Parça
22	1836
1	300
1	117
24	2253

Parça sayısı itibâriyle büyük yekün tutan bu 24 bibliyografik künyeyi genel bibliyografik künye sayısı olan 199'dan çıkartacak olursak, geriye 175 bibliyografik künyede, dolayısıyla 334 parçanın kaldığı görülür. Ancak, yukarıda çıkarttığımız dökümden hareketle daha sıhhatli bir sonuca varabilmemiz için, Râtıp Efendi'nin bu 300 harita ve 117 parça hâlindeki malûm mevcûdunun da hesaba katılmaması gerekir. Bu durumda geriye 22 bibliyografik künyede 1836 parça kalır. Genel bibliyografik künye sayısından ve genel parça adedinden bunların düşülmesi ile 177 bibliyografik künyede 751 parça olduğu ortaya çıkar.

* *"Diatribe"* anlamındadır.

[1] *"Tevârîh-i kadîme ve atîk sikkeler"*e ait olan bu kitapların ise Râşid Efendi'nin terekesinden edinilmiş olduğu görülmektedir. Bkz. Râtip Efendi'nin terekesinden alınan kitaplar listesi.

Bibl. Künye	Parça
199 - 24 = 175	2587 - 2253 = 334
199 - 22 = 177	2587 - 1836 = 751

Ancak bu yekûn da mühendislik dalları ile doğrudan ilişkili olmayan, lugat, tarih, coğrafya, atlas, harita vs. gibi pekçok parçayı içerir, dolayısıyla bunların da ayıklanması gerekir. Genel listeden kesin tesbitini yapabileceğimiz bu tür kitapları ayıracak olursak, şöyle bir döküm elde ederiz:

Bibl. Künye	Kitap ismi	parça/ adet
1	Burhân-ı Kat'ı	1
1	Lehcetü'l-lugat	1
1	Vankulu	2
1	Ferheng-i Şu'ûrî	2
1	Frengî lugat-ı Meninski	4
1	Humbara Cedveli	149
1	Logaritma Cedveli	3
1	Eşkâli Atlas-ı minor tercümesi	9
1	Üsküdar'da tab'olunan şerhli atlas	1
1	Üsküdar'da müceddeden tab'olunan mücelled harita	2
1	Mühendishâne'de sandal üzerine i'mâl olunankebîr Avrupa haritası	1
1	Abdurrahman Efendi tarafından yapılan..... Avrupa, Asya, Afrika, Amerikan haritaları	4
1	Atlas-ı Büldân	10
1	Firengî Atlas	1
1	Prusya Atlası	1
1	Cihânnümâ	1
1	Matbû Bosna Tarihi	1
1	Montekukuli nâm generalin sanâyi'-i harbe dâ'ir	3
1	İngiltere Cumhûruna dâ'ir	1
1	Takvim-i Büldân (Fransızca)	2
1	Takvim-i Büldân	1
1	Tevârîh-i Harbiyye	1
22		201

Bu dökümde yer alan lugat, harita, atlas, tarih, coğrafya ve harb san'atı, humbara ve logaritma cedvelleri olmak üzere hesaplanan 22 bibliyografik künye hâlindeki 201 parçanın, yukarıda zikrettiğimiz 751 parça sayısından düşülmesi ile geriye 155 bibliyografik künyede 550 parça kalır, ki kütüphânenin mühendislik dallarına doğrudan hitab edecek, lüzumlu ve temel kitaplarını bu son yekûn içinde aramak gerekecektir. 550 parçalık bu son yekûnu ise kendi içinde tekrar iki gruba ayırmak icâb eder: 1) Askerî konuları içeren eserler: Askerî ta'lîm bilgileri veren, *"tüfenk ta'lîmine"*, *"asker kullanma san'atına"*, *"piyâde cengine"*, *"süvârî cengine"*, *"fenn-i muhârebeye"*, *"fenn-i harbe"*, *"tertîbât-ı askere"*, *"cenk ta'lîmine"*, *"cenk tertîbâtına"*, *"tabya inşâsına"*, *"humbara"* ve *"Lağım"* ve *"istihkâmcılık"* konularına, *"kal'a inşâsı"*, *"kal'a müdâfası"*ve *"kal'a zabtına"*, *"cenkde mecrûh"* olan

askerlerin tedâvilerine; deniz harbi ve ticâretine, *"sefâ'in donanmasına"*, *"hamûle-i sefâ'ine"* ve bu gibi konulara dâir telîfât. Bu grup, son yekûnun yarısından fazlasını teşkil eder. 2) Gerçek mühendislik dalları için gerekli ihtisas eserleri ve ders kitapları ikinci grup içinde yer alır: Hesap (Matematik), hendese (geometri), cebir, fenn-i mahrûtiyyât (koni kesitleri), hesâb-ı tefâzûlî (difrensiyel hesap), hesâb-ı tamâmî (integral hesap), ilm-i cerr-i eskāl (mekanik), mesâha (arâzî ölçümü), ilm-i hey'et (astronomi) gibi bazı eserlere de bu grup içinde yer verecek olursak, Mühendishâne Kütüphânesi'nin gerçek durumu, kemmiyyet ve keyfiyyet itibarıyla değeri, iş görürlüğünün derecesi ve dolayısıyla mütevazı hacmi hakkında, yeterli bir yargıya varmamız herhâlde mümkün olur. Birinci grupda daha fazla kitap yer almakla beraber, bir genelleme ile sonuca varmak gerekirse; bu durumda her iki gruba ortalama olarak 77 bibliyografik künyede 275'şer parça kitap düşmekte olduğunu söyleyebiliriz. Mühendishâne'de her iki gruptaki eğitim dalı için istifâdeye sunulan teknik anlamda meslek ile doğrudan doğruya ilgili ihtisas kitaplarının gerçek mevcûdu her hâlükârda budur.

Bibl. Künye	Parça
177 - 22 = 155/77	751 - 201 = 550/275

Kitap mevcûdunun değişmez bir yekûna erişmiş olduğuna ve daha sonraki yıllarda yapılan sayımlara da esâs teşkil edeceğine işâret etmiş bulunduğumuz, 1816 dökümünde yer alan kitap ve risâlelerin, III. Selim devri birikimi olduğu, bu dökümün tahliline devam edilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Bu durumu gözler önüne serebilmek için III. Selim devrinde Mühendishâne Kütüphânesi'ne girmiş olduğunu daha önce tesbit ettiğimiz kitapları ayrı bir döküm hâlinde bir araya toplamak yeterlidir:

Giriş Tarihi	Bibl. Künye	Cilt/Parça
30.3.1793-22.8.1796	22	48
12.12.1801	3	3
13.11.1801	71	117
	4 cild içinde 300 parça harita ve 2 sandık içinde 117 parça hâlinde *"Tevârîh-i kadîme ve atîk sikkeler"*	
29.2.1804	29	84
7.11.1804	20	31
8.5.1805	2	2
26.6.1805	5	12
27.2.1806	7	7
23.1.1807	8	8
26.8.1807	20	350
Toplam	187	662

Dökümden de anlaşılacağı gibi, bunlar 1793 ve 1807 yılları arasında kütübhâneye girmiş olmak üzere, 187 bibliyografik künyede 662 parçadan ibârettir. Bu yekûna, yine III. Selim devrine ait olan 146 adet *Humbara Cedveli*'ni, üçer cildden oluşan 266 Takım hâlindeki, dolayısıyla 798 cilt tutan, vaktiyle Râşid Efendi'nin basmış olduğu *"Voban"* tercümelerini ve kütüphâneye teslimi her ne kadar 1808 senesi içinde olmuş ise de, basım kararının alınması ve basım işlerinin, III. Selim devrinde gerçekleştiğini bildiğimiz ve ders kitabı olarak hazırlanan 525 adet Risâle'nin de ilâve edilmesi gerekir.

Bibl. künye	Kitap/Risâle adı	Parça/cilt
1	Humbara Cedveli	146
1	Voban Tercümeleri (266 x 3)	798
6	Risâle	525
8		1469

Bu iki dökümün birleştirilmesi hâlinde, III. Selim devrinde kütüphâneye giren kitap ve risâlelerin genel yekûnunun 195 bibliyografik künyede 2131 parça/cilt kitap ve risâleden meydana geldiği ortaya çıkar.

Bibl. Künye	Parça/cilt
8	1469
187	662
195	2131

III. Selim devrine ait bu sayısal değerlerin, 1816 senesi mevcûdâtından düşülmesi hâlinde, III. Selim devri sonrası olarak kütüphâneye giren kitapların sayısının tesbiti mümkün olur. Ancak, daha önce küçük bir düzeltme daha yaparak, 2587 adet olarak görülen 1816 senesi genel mevcûdât yekûnundan, kütüphâneye 1801'de Râtıp Efendi'nin terekesinden alınarak girdiğini bildiğimiz, 2 bibliyografik künye değerinde yer tutan 300 parça harita ve 117 cilt, *"Tevârîh-i kadîme ve atîk sikkeler"* ile ilgili, cem'ân 417 parçanın, genel yekûn sayısı olan 2587 parçadan düşülmesi ve dolayısıyla bu 2 bibliyografik künyenin, III. Selim devrinde giren kitaplara ilâve edilmesi gerekir.

Parça/cilt	Bibl. Künye
2587 - 417 = 2170	195 + 2 = 197

Bu işlem sonunda kalan 197 bibliyografik künyede yer alan 2170 parça eser, 1816 senesi listesinin gerçek dökümü ve mevcûdudur. Bu sayıdan, III. Selim devrinde kütüphâneye girmiş olan kitap ve risâlelerin toplam sayısı düşülecek olursa, III. Selim devri sonrası olarak Mühendishâne Kütüphânesi'ne giren kitapların nihâî sayısını elde etmiş oluruz:

	Bibl. Künye	Parça/cilt
1816 dökümü	199 - 2 = 197	2587 - 417 = 2170
III. Selim devri genel dökümü	195 + 2 = 197	2131 [+ 417 = 2548]
III. Selim devri sonrası girenler	—	2587 - 2548 = 39

Bu durumda, III. Selim devrinde Mühendishâne Kütüphânesi'ne giren kitap ve risâlelerin bibliyografik künye olarak, 195 [+2] ve parça adeti itibariyle de 2131 [+417] olduğu kesinleşir. III. Selim devri sonrası olarak, 1816 listesi dökümünün tahlilinden de ortaya çıkarıldığı üzere, bibliyografik künye olarak herhangi bir artış yoktur. Yani, kütüphâneye yeni eser girmiş görünmemektedir. Bununla beraber, parça adedinde ortaya çıkan 39 parçalık bir fazlalılığın hangi sebebten ötürü oluştuğuna bir açıklık getirilememiştir. Herhâlükârda, kütüphânede oluşan kitap mevcûdunun, yalnızca III. Selim'in bir eseri olduğu açıkca görülmektedir. Aşağıda değinileceği gibi, kütüphânedeki kitap sayısı, II. Mahmûd devrinin sonuna kadar genelde hemen hiç değişmeden kalmıştır. Bu husûs, III. Selim tarafından meydana getirilen kütüphânenin kendi mevcûdu içinde uzun yıllar hizmet verdiğini ve bu eserin şerefinin de yalnızca III. Selim'e ait olduğunu tekrar gözler önüne sermektedir.

1822, 1826 ve 1836 tarihli kütüphâne mevcûdunu belirleyen sayımların[1], genelde 1816 dökümünden pek farklı olmadıkları, dolayısıyla pek fazlalıklar da arz etmediği, diğer listelerin incelenmesinden anlaşılmaktadır. Mevcûd kitapların bazılarının sayılarında, çeşitli sebeblere dayanan kaybedilmeler veya sayım sırasında başkalarının zimmetinde görülmelerden ötürü azalmalar tesbit edilmiş olduğu gibi, *"ders kitabı"* olarak bilinen *"Risâleler"*in sayılarından da artışlar olduğu gözlenmektedir. Bunlar, sayım listelerindeki parça adedindeki artışların veya azalmaların sebebini teşkil etmekte, mükerrer kayıtlar ise bibliyografik künye sayılarında oynamalar husûle getirmektedir. Genel gözlem, incelenen son üç sayım listelerinin daha öncekiler kadar düzenli ve sistemli tutulmamış olduğu doğrultusundadır. Pekçok kitap isimlerinin, ilk listelerden farklı veya yanlış olarak yazılmış olduğu, ayrıca bu husûsa bir delil olmalıdır.

Kitap ismi	sene/mevcûd	sene/mevcûd	sene/mevcûd	sene/mevcûd
Kitab-ı Lafit	1796/4	1816/3	1836/2	
Cedvel-i Mısıî tertîb-i irtifâ'	1801/2	1836/1		
Süvârî askerî nizâmına dâ'ir	1801/2	1836/2		
Mec ta'lîmine dâ'ir	1801/3	1836/2		
Piyâde asker ta'lîmine dâ'ir	1801/8	1836/2		
Tevârîh-i kadîme ve atîk sikkeler	1801/117	1822/105	1825/108	1836/43
Mufassal Logaritma	1806/5	1825/4		
Humbara cedvelleri	1807/146	1836/198		
Voban tercümeleri	1816/798	1836/763		
Gelenbevî Efendi, Müselles Risâlesi	1816/100	1836/236		
Hüseyin Efendi, İmtihânü'l-mühendisîn Risâlesi	1816/100	1836/227		
Hüseyin Efendi, Lağım Fenni	1816/100	1836/188		
Hüseyin Efendi, Mecmû'atü'l-mühendisîn Risâlesi	1816/100	1836/321		
Hüseyin Efendi, Usûl-i hendese	1816/100	1836/186		
Sarf Cümlesi	1816/25	1836/76		

Yukarıda örneklemeye çalıştığımız mevcûdât sayısındaki değişiklikler, genel liste yekûnlarında oynamalara yol açmıştır. Bu anlamda 1836 listesinde ders kitabı vazifesini gören *"Risâleler"*in ve *"Humbara Cedvelleri"* sayısındaki artış 652 adeti bulabilmektedir. Buna karşılık meselâ, bir türlü satılıp, mevcûdu tüketilemeyen ve uzun zamandır elde kaldığı görülen *"Voban"* ciltlerinde 35 adetlik bir eksilme; Râtıp Efendi'nin, *"Tevârîh-i kadîme ve atîk sikkeler"*inde de 74 adetlik bir noksânlık vardır, ki bunları onun-bunun elinde kalmalarından oluşan birer *"zâyi'ât"* olarak saymak herhâlde pek yalnış olmaz.

Listelerdeki Alet ve Edevât Dökümleri: Listelerin alet ve edevât mevcûdunu gösteren dökümleri ayrıca ilgi çekicidir. Bunlar da kitap mevcûdunda olduğu gibi, genelde 1816 mevcûdunu pek aşmazlar. *"Alet ve edevât"*, Râşid Efendi'nin elinden satın alınan Basmahâne takımları ve gereçleri ile oluşmaya başlar ve Abdurrahman Efendi'nin buna ilâveten imâl ettiği alet ve edevât ile birikimini geliştirmeye devam eder. Genelde III. Selim devri eserleridirler. Bunların korunmaları için özel bir oda

[1] Bkz. *Genel Döküm Listeleri*

tahsis edildiğine ayrıca işâret edilmiştir. Râşid Efendi'den alınan Basmahâne takımlarının, 1824'de Üsküdar Matbaası'nın İstanbul'a taşınmasına kadar muhafaza edilmiş ve kullanılmış olduğu, ancak matbaanın bu tarihde taşınması esnasında alet ve edevât dökümünde bir ayıklamaya gidilerek, *"işe yaramayan"* bazı alet ve edevâtı ile basım tezgâhlarının satılmak üzere açığa çıkartıldığı ve İstanbul'a nakl edilmedikleri bilinmektedir[1]. Satılmak üzere açığa çıkartılan alet ve basım tezgâhları içinde yer alan, *"2 adet köhne takım"*, *"1 adet harita destgâlu ma'a takım"*, *"1 adet atîk destgâh"*, 1797'de Râşid Efendi'den alınan Basmahâne takımları cümlesinden oldukları, listelerin mukayesesinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Müteferrika'ya kadar uzanan bu önemli bakıyyenin, Râşid Efendi'den alındıktan sonra otuz sene kadar daha kullanıldığı ve muhâfaza edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

"Alet ve edevât" mevcûdâtı genelde dört bölüme ayrılarak ele alınabilir: 1) Mühendislik ve hendese ile ilgili gereçler: *"Hedefeli sagîr mesâha tabilesi"*, *"dürbünlü plançeta mastarası"*, *"çifte dürbünlü aleti irtifâ'-i arâzî"*, *"'tam dâ'ire şeklinde mesâha tabilesi"*, *"nısf-ı dâ'ire şeklinde mesâha tabilesi"*, *"çifte hedefeli rub'-ı dâ'ire"*, *"sagîr ve kebîr mastara-ı muvâzât"*, *"akrebli dâ'ire-i basite-i âfâkî"*, *"mihver müteharrikli ve hatt-ı sâ'ireli basite"*, *"pusulalı hatt-ı istüvâ basitesi"*, *"sath-ı müteharriki isti'lâm içün şakûllu nısf-ı dâ'ire şeklinde terâzi"*, *"dürbünlü pusulalı ruhlu planşet"*, *"hedefeli ve ruhlu demir kollu tesviyye terâzisi"*, *"sekstant ta'bîr olunur dürbünlü âlât-ı irtifâ'iyye"*, *"usturlâb-ı basite ta'bîr olunur âlât-ı hendesiyye"*, *"Çâr-kûşe ta'bîr olunur âlât-ı hendesiyye"*, *"Çâr-kûşe pusula"*, *"sath-ı münharifî tesviyye veyâhûd sath-ı müsteviyi sath-ı ufka müvâzî vaz' içün ruh terâzisi nâmıyla meşhûr aleti hendese"*, *"ba'zı mahallin mahall-i âhar ile tesviyyesi veyâhûd yüksekliğini isti'lâm içün su terâzisi nâmıyla meşhûr aleti hendese"*, *"remy-i humbara içün"* çeşitli humbara terâzileri, pusulalar, dürbünler, mikroskop (Hûrdebîn), mesâha tabileleri, istûc ve plançatolar... 2) Çeşitli marangoz ve doğramacı aletleri: Örs, çekiç, körük, maşa, mengene, cendere, matkab, çeşitli eğeler, törpüler, rende, testere, burgular, arşın, gönye, perger, kerpeten... 3) Çeşitli haritalar ve plânlar: *"Mora ceziresi kılâ' ve kastellerinin"* plânları (*"'resim"*); *"Karadeniz Boğazı'ndan İğne Adası Limanı'na varıncaya kadar sahil haritası"*, Niğbolu, Yergöğü, Akkerman, İsmâil, Bender gibi kalelerin plânları; *"Bergos, Suzepoli ve Cengâne İskeleleri limanları haritaları"* ve başkaca çeşitli haritalar.. 4) Genel mefrûşat: Hoca ve halifeler ile kâtib ve kütüphâne vs. odalarında mevcûd olan her türlü kullanılan ve sayılabilen eşya: Yasdıklar, minderler, halı ve kilimler, pencere ve kapı perdeleri, abdest leğeni, kahve ibriği, güğüm, maşraba, seccâde, mangal, mangal tahtası, sâat...

Mühendishâne-i Bahrî'nin Kitap Mevcûdatı ve Alet ve Edevât Dökümü: Müstakil olarak ele alınması icâb eden ve hakkında ciddi bir incelemesi henüz mevcûd olmayan Mühendishâne-i Bahrî'nin, kitap mevcûdâtı ve alet ve edevâtıyla ilgili olarak vereceğimiz dökümü, bu eğitim müessesesinin de içinde bulunduğu fevkalâde ihmal edilmiş durumunu yeterli bir açıklıkla gözler önüne sermektedir. Döküm, Mühendishâne-i Bahrî hocası Tulumbavîzâde Mehmed Emin Efendi'nin, *"alîl ve ihtiyâr"* olmasından ötürü, vazifesine müdâvemet edememesi cihetiyle azli ve yerine Mühendishâne-i Berrî'de İkinci Halife olan Mehmed Ruheddin Efendi'nin tayin edilmesi münâsebetiyle tanzim edilmiştir (Evâhir-i Receb 1240/1825 senesi Şubat ayının son haftası)[2]. *"Müfredât Defterleri"*nden hareketle yoklanan mevcûd, *"Zimmet Defteri"*ne kayd edilerek, yeni hocaya devr ve teslim edilmiştir[3]. Bunların dökümü şöyledir:

---

1 Bkz. s.146

2 *Deniz Müzesi Muhâsebe Defteri*, Nr. 51, s. 40. Bu malzemeye işâret eden değerli meslekdaşım İdris Bostan'a teşekkür ederim.

3 *Deniz Müzesi. Muhâsebe Defteri*, Nr. 51, s. 40. Bu kaydın altında yer alan tarih: 15. Z. 1243/28. IV. 1828.

Bibl. Künye	Kitap ismi	cilt	adet
1	Usûl-ı hendese, 3 [cild] nâ-mevcûd, 11	14	
2	Mecmû'atü'l-mühendisîn, 2 nâ-mevcûd, 13	15	
3	Vankulu, 1 cild-i evvel, 1 cild-i sânî	2	
4	Tıbyân-ı nâfî	1	
5	Lehcetü'l-lügât	1	
6	Cihânnümâ	1	
7	Pirî Reis	1	
8	Liman portolam, sagîr	1	
9	Türkî, Lağım Risâlesi	1	
10	Frengî Atlas	3	
	Frengî Kitap		
11	İngilizce kitâb	2	
12	Fransızca sarf-ı nahvi	14	
13	Nemçe lisânı üzere kütüb-i kadîme	20	
14	Evsâf-ı Memleket-i Beç	1	
15	İstihkâmâta dâ'ir Fransızca kütüb	8	
16	İnşâ'-i sefâyine dâ'ir İsveçkârî kitâb	1	
Yekûn		86	

Nr.	Alet ve Edevât ismi	adet
1	İbreli pusula	1
2	İbreli kürre-i semâ	1
3	Otant, isti'mâle gayr-i sâlih 1	2
4	Mıknatıs	1
5	İngilizkârî pusula, kebîr 1, sagîr 1	2
6	Pirinç dûrbînli mesâha tablası	1
7	Pirinç hedefeli mesâha tablası	1
8	Nısf-ı dâ'ire pirinç mesâha tablası	1
9	Kamera uskura	1
10	Pergâr-ı resm-i tevsi'	1
11	Pirinç zâviye nısf kutu	1
12	Pirinç dûrbînli ahşâb mesâha tablası	1
13	Pirinç kebîr usturlab	1
14	Pirinç tesviyye, kebîr 1, sagîr 1	2
15	Ahşâb mesâha tablası	1
16	Kebîr rub'-ı dâ'ire	1
17	Frengî logaritma, kebîr 1, sagîr 1	2
18	.... France	1
19	Mesâha tablası sehpâsı	2

20	Zencir-i mesâha	1
21	Kebîr kürre-i 'arz, ma'a kürsü	1
22	İbreli kürre-i 'arz	1
23	Hurdebîn	1
24	Sarf cümlesi, 12 nâ-mevcûd: 36	48
25	Pirincden masnû' kürre	1
	İstüc	
26	Pirinç pergâr 3+3	6
27	Cedvel kalemi, 1+1	2
28	Pirincden pergâr 1+1	2
29	Pirincden gönye 1+1	2
30	Kurşun kalemlik 1+1	2
	Kitap	
31	Âstâne-i aliyye'de mîrî tab'hânesinden bu def'a ahz olunan basma kütüb-i Dürr-i Yektâ	16

Bibl. Künye	**Kütübhâne-i mezkûrun derûnunda yine Tersâne-i âmire malı olarak ziyâde zuhûr eden kitâb ve sâ'irenin mikdârı**	**Adet/Cild**
1	Siyer-i Nebî basma	1
2	Fransızca logaritma-i kebîr	1
3	Şivit lisânı üzere inşa'-i sefâyine dâ'ir	1
4	Pirinç tesviyye	1
5	Pirinç sagîr mu'âdilü'n-nehâr	1
6	Sîm istûc-ı sagîr	1

Bu mütevazı mevcûda 1828 senesi Ocak ayı başında 152 parçalık yeni bir ilâve yapılmıştır. Ruheddin Efendi'nin gayretleriyle tedarik edildiği bildirilen bu kitaplar Fransızca olup, bunların içinde 100 adedi Fransızca dilbilgisi ile ilgilidir. Dolayısıyla Mühendislik dalları ile ilgili olarak geriye yalnızca 52 aded kalmaktadır. Ayrıca, kâğıd ve kalem gibi bazı kırtasiyye ihtiyâclarının karşılanması cihetine de gidilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bunlar için sarfedilen 3014,5 kuruş, Tersâne Emîni Elhâc Mehmed Sa'id Efendi'nin inhasıyla Tersâne-i âmire Hazinesi tarafından ödenmiştir[1]. Bunların da dökümü şöyledir:

Bibl. Künye	**Kitap ismi**	**Cilt**	**Nüsha**	**kuruş**	**para**
1	Lavo nâm musannifin Fransa lisânı lugatı	2	1	200	
2	Buleste nâm musannifin diğer Fransa lugatı	1		100	
3	Diğer Fransa ve Rumî lisânı üzere lugat	1		60	
4	Fontuma nâm musannifin 'İlm-i riyâziyyeyi muhtevî	9	1	230	
5	Dolekal nâm musannifin hey'ete dâ'ir	1		25	
6	Musannif-i mezbûrun hendese ve cebir-i mukâbeleye dâ'ir	2	1	50	

[1] *Deniz Müzesi. Muhâsebe Defteri,* Nr. 51, s. 49. Tarih: 21. C. 1243/9. 1. 1828.

7	Ozanam musannifin ilm-i ta'lîmiyyeye dâ'ir	4	1	120	
8	France topcularının cemi'-i fünûnundan bahseder	2	1	80	
9	Pirsimon nâm musannifin hey'ete dâ'ir	2	1	50	
10	Cinyet nâm musannifin kerasteye dâ'ir	1		25	
11	Odyer Dolir nâm musannifin kitâbı	1		25	
12	Laferova nâm musannifin cebir-i mukâyeseye dâ'ir	1		30	
13	Resm-i haritaya dâ'ir kitâbı	1		30	
14	Silâh-ı fenne dâ'ir Rumîü'l-ibâre	2	1	12	
15	Dober nâm musannifin muhtasar coğrafyası	1		20	
16	Bezo nâm musannifin külliyât-ı riyâziyye-i tecribiyye'ye dâ'ir	6	1	150	
17	Musannif-i mersûmun fünûn-ı bahriyyeye dâ'ir olan kitâblarına şerh olarak Denyoden nâm musannifin	1		40	
18	Lalande nâm mühendisin zîci	1		90	
19	Muhtasar coğrafya	1		30	
20	Memâlik-i mahrûsanın muhtasar haritası	1	kıt'a	90	
21	Mufassal Eflak haritası	1	kıt'a	40	
22	Belidor nâm ordu mühendisinin kitâbı	1		90	
23	Divar nâm mühendisin te'lîfi	1		90	
24	Tehasyir Monser nâm musannifin top i'mâline dâ'ir	1		100	
25	Brune nâm musannifin fenn-i mi'mâriyyeye dâ'ir	2	1	130	
26	Prespektiyo ta'bîr olunur fenn-i ressâmiyyeye dâ'ir Dale nâm musannifin	1		80	
27	Topcu zâbitânına dâ'ir	2	1	60	
28	Coğrafya-i felekiyye	1		40	
29	Istılâhât-ı hendese lügâtı	1		60	
30	Fransa lisânının sarf ve nahivi	50		250	5
31	Fransa lisânının elifbâ kitâbı	50		200	4
32	Kalem-i Efrenci, deste		3	7	
33	Kebîr resim kâğıdı		12	78	6
34	Diğer kâğıd-ı resmi-i vasat		20	90	4
35	Diğer kâğıd-ı resm		84	147	70
36	Diğer kâğıd-ı resm-i sagîr		200	125	25
Yekûn		152		3014	

BEŞİNCİ BÖLÜM

MÜTEFERRİK HİZMETLER

MÜTEFERRİK HİZMETLER

Kapıcılık (Bevvâblık), Temizlik (Ferrâşlık) ve Sekreterya (Kitâbet) Hizmetleri

Mühendishâne'nin bevvâblık ve ferrâşlık hizmetlerine tayin edilmiş bulunan ilk şahıs Musa veled-i Mehmed olup, Nisan 1797'de, o sene faaliyetine başlamış olan matbaanın da kapıcılık ve ferrâşlık işleri ile vazifelendirilmiştir. (Bkz. s.124). Mühendishâne ve matbaa işleri birlikte göreceğinden 45 kuruş maaş almakta, ayrıca ayda 15 kuruş tayinâtı bulunmaktaydı. Bu hizmete atanan ikinci şahısın Ali veled-i Abdullah olduğu tesbit edilmektedir. Kendisine, bevvâblık hizmeti için ayda 25 kuruş ve ferrâşlık hizmeti karşılığı olarak da yine ayda 15 kuruş maâş ile günde her iki hizmetin tayînâtı olarak birer çift ekmek tahsis edilmiştir. Bu durumda matbaanın işine başka birisinin baktığı anlaşılıyor. Kapıcılık ve ferrâşlık hizmetlerinin aynı şahsa havâle edilmiş olması, herhâlde maâşlarının az olmasından gerekli görülmüş olmalıdır. Ali Efendi'nin bu hizmete hangi tarihte atanmış olduğunu belirleyememekle beraber, Aralık 1813'de vefât ettiği anlaşılmaktadır[1]. Bunun vefâtı üzerine kapıcılık hizmeti, Mühendishâne Nâzırı Mehmed Nazif Efendi ve Mühendishâne Başhocası Hüseyin Rıfkı Efendi'nin müştereken tanzim ve takdim ettikleri arzları doğrultusunda[2], bu iş için uygunluğu, *"müstakîm ve mücerrebü'l-etvâr"* olarak vasıflandırılan Mehmed Tahir veled-i Ali adında bir zâta tevcîh edilmiştir. Yeni kapıcı efendiye, selefinin maâş ve tayinâtı aynen tahsîs edilmiş (22.ZA.1228/ 16.11.1213) ve ferrâşlık hizmeti de aynı maâş ve tayinâtıyla (ayda 15 kuruş ve günde bir çift *"nân-ı azîz")* yine kendisine havâle edilmiştir. (2.M.1229/25.12.1813)[3]. Mehmed Tahir Efendi'nin yerine, yine aynı maâş ve tayinât ile bevvâblık ve ferrâşlık hizmetleri, *"müstakîmü'l-etvâr"* ve bu hizmetlerde istihdâmı *"her vechile sezâvâr"* olduğu belirtilen Elhâc Mehmed veled-i Mahmûd adında bir zâta tevcîh edilmiştir. (25.M.1240/19.9.1824)[4]. Elhâc Mehmed Efendi, Nisan 1832 tarihine kadar bu hizmetleri yürütmüş, herhâlde vefâtı üzerine bevvâblık hizmeti bu sefer Mehmed Ârif veled-i İbrâhim Efendi'ye tevcîh edilmiştir. Ancak, ferrâşlık hizmetinin, Âstâneli İbrâhim veled-i İbrâhim adında bir zâta havâle ile bevvâblıktan ayrılmış olduğu görülmektedir. (22.ZA.1247/ 23.4.1832)[5]. Her iki hizmetin maâş ve tayinâtı, aradan geçen uzun senelere rağmen değişmeden kaldığı; oysa hayat pahalılığı karşısında sabit kalan maâşların -her devir ve her kesim için geçerli olduğu üzere-mühendishâne hocalarının da geçim derdi ile aslî vazifeleri ile gerektiği gibi ilgilenememelerine ve dışarıdan iş tutmalarına yol açtığı tesbit edildiğine göre[6], Mühendishâne'deki küçük maâşlı bu tür hizmetlilerin de daha büyük sıkıntılar içinde kaldıkları açıktır. Maâşların nihâyet biraz artmış olduğu 1836 senesindeki yeni atama vesilesi ile anlaşılmaktadır. Zirâ, bevvâbhk hizmetini sürdüren Ârif Efendi Mart 1836'da, ecel-i mev'udıyla vefât edince, yerine atanan Mehmed Tevfik veled-i Ahmed Efendi'ye bu iş 100 kuruş maâş ile havâle edilmiştir. (15.RA.1252/ 30.4.1836)[7].

---

[1] *MMD*, s. 406, *Derkenâr* kayıdları.

[2] Mühendishâne tevcihâtının Nâzır ve başhoca olan zâtların müşterek arzuhâlleriyle olması, *Kanûn* gereğidir. Bkz. *MMD*, s. 407, *Ortadaki metin.*

[3] *MMD*, s. 406, *Derkenâr* kayıtları.

[4] *MMD*, s. 406, *Ortadaki metin. "Sûret ve ilmühâber i'tâsı"* tarihi: 15.SA.1240/8.10.1824.

[5] *MMD*, s. 406. *Ters mâ'il kayıtlar* Her ikisine *"başka başka"* verilen *"Sûret"*lerin tarihleri: 5.Z.1247/6.5.1832.

[6] Bkz. s. 67.

[7] *MMD*, s. 407.

Mühendishâne Bevvâb ve Ferrâşları			
İsim	Bevvâb	Ferrâs	Hizmet Süresi
Musa veled-i Mehmed	+	+	1795- ?
Ali veled-i Abdullah	+	+	? -1813
Mehmed Tahir veled-i Ali	+	+	1813-1824
Elhâc Mehmed veled-i Mahmûd	+	+	1824-1832
Mehmed Ârif veled-i İbrâhim	+		1832-1836
Âstâneli İbrâhim veled-i İbrâhim		+	1832- ?
Mehmed Tevfik veled-i Ahmed	+		1836- ?

Yeni Mühendishâne'nin yazı ve yazışma işlerinin görülmesi, dolayısıyla bir *"sekreterya"* oluşturulması, diğer işlerinin giderilmesine yönelik kadrolaşma cümlesindendir. Mühendishâne'nin *"tahrîrât ve ma'rûzât ve tertîbâtını tahrîr eylemek üzere"*, kitâbet hizmetine tayin edilen Es-seyyid Hüseyin Efendi'ye gereken Berâtı 15.CA.1221/1.8.1806 tarihiyle verilmiştir[1]. Bunun tayininden evvel kitâbet hizmetinin kimin tarafından görüldüğü tesbit edilememiştir. Ancak, Mühendishâne Kanûnnâmesi'nin, diğer Humbaracı ve Lağımcı Kanûnnâmeleri gibi, Ocaklar, dolayısıyla Mühendishâne kâtiblerine teslim ve saklanmaları husûsu kendilerine tevfîz edildiğine göre, bu hizmetin muhatablarının müesseseselerin hizmete girmeleriyle beraber tayin edilmiş olacağı açıktır. Hüseyin Efendi, ayda 100 kuruş maâş almakta ve çalıştığı büronun kırtasiyye masrafları içün *("oda mesârifiçün")* senede 200 kuruş, Humbaracılar Ocağı mevâcîb icmâline dahilen ödenmekteydi. Kendisine ayrıca, *"cânib-i mîrî"*den günde, tayinât olarak iki çift *"nân-ı azîz"* verilmekteydi. Hüseyin Efendi, Aralık 1812'de ölmüştür. Yerine, Lağımcı ve Humbaracı Ocakları Nâzırı Mîr Seyyîd Hüseyin Efendi'nin teklifi üzerine Mehmed Tahir ibn Hâfız Mehmed Emîn Efendi atanmıştır. Maâş ve tayinâtında herhangi bir artış söz konusu değildir. Mühendishâne Kanûnnâmesi kendisine teslim edilmiş ve bunun Mühendishâne Kütüphânesi'nde muhâfaza olunması kendisine havâle edilmiştir. Ayrıca, Mühendishâne'de işlerin kanûn ve nizâm dahilinde yürütülmesi mes'uliyeti önce Mühendishâne Nâzırı ve daha sonra da *"Hoca ve Kâtib ve Hülefâ"* üzerinde olduğu zikredildiğine göre, kâtibin, Mühendishâne sekreteri sıfatıyla, yazı işlerinin tedvîninden gayrı, Kanûnnâme'nin kendisine teslimi sembolünün de işâret ettiği üzere, idârî gözetmenlik yapmasının da vazifesinin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Mehmed Tahir Efendi'ye berâtı, 3.Z.1227/8.12.1812 tarihiyle verilmiştir[2].

Tercüme İşleri: Mühendishâne'de oluşmaya başlayan kitaplıkta yer alan eserler genelde büyük çoğunluğu ile Fransızca telifâttan meydana gelmekteydi. Bu eserlerden istifâde edilmesi amacıyla, bir yandan bunların tercümelerine çalışılması, diğer yandan da Mühendishâne talebelerine Fransızca öğretilmesi icâb etmekteydi, ki ileride *"Rum Fetreti"* sebebiyle, Rum asıllı Divân Tercümanları'ndan sarf-ı nazar edildiğinde, devreye Mühendishâne hocalarının girmeleri, bu alanda az da olsa yine de bir yol alındığının işâreti olmalıdır. Ancak, bu konuda büyük sıkıntılar içine düşüldüğü ve Divân'da *"Avrupa ma'lûmâtının miftâhı olan lisân-ı ecnebiyyeye vâkıf"* Müslüman bir mütercimin dahi bulunmadığı görülecektir[3]. Oysa, III. Selim devri reformcu ricâlinden ve *"Ruscuk Yârânı"*ndan Mehmed Emîn Behîc Efendi (öl. 1809), daha kendi devrinde, özellikle yabancı dillerde yazılmış *"Fenn"* kitaplarının Türkçe'ye tercümeleri ile talebelerin istifâdesine sunulmasının gerektiğine işâret etmiş ve hemen örneğinde tek olan bir isâbet ve özgünlükle, *"Mühendishâne gibi"* müstakil bir binâ oluşturularak, bir *"Lisân Okulu"* açılmasındaki zarûreti vurgulamış ve müslümandan değişik dilleri

---

1 *MMD*, s. 453, *mâ'ilce derkenâr* kaydı.
2 *MMD*, s. 453, *mâ'ilce derkenâr* kaydı.
3 *Lütfi Tarihi*, I, 29.

bilen mütercimlerin yetiştirilmesi lâzım geldiğine dikkatleri çekmiş idi[1]. Ama bunun herhangi bir etkisi olmadığı anlaşılıyor.

Mühendislik ve çağdaş askerlik bilimi ile ilgili eserlerin Türkçe'ye çevrilmesine, Kara Mühendishânesi'nin açılmasından (1795) evvel başlanmış bulunuyordu. Montecucculi'nin, *"Sanâyi'-i Harbiyye"*si ve Vauban'ın, III. Selim'in himmetiyle tercüme edilerek, basılan eserleri dışında, Fransız Elçiliği'ndeki Matbaada basılan De Lafitte-Clavé ve De Truguet gibi mühendislerin, daha evvel sözünü ettiğimiz eserleri[2], Mühendislik ve çağdaş harb *"fenni"*ne dâir mevcûd olan ihtiyâcın karşılanması bâbında yapılan ilk önemli tercümeler arasında yer alır. Hattâ, İshâk Hoca gibi mühendis kökenli tercümanlar, bu gibi tercümeleri ileride pek de beğenmeyeceklerdir[3]. Bununla beraber, bu tercüme işleri için kadrolu mütercimler mevcûd değildir. Dolayısıyla, plânlı bir tercüme işine girişilmemiştir ve bir plân dahilinde gerekli eserlerin Türkçe'ye aktarılması fikri üzerinde ciddiyetle durulmuş olduğunu söylemek de mümkün değildir. Tercüme işleri, genelde lisan bilen Bâbıâlî hizmetindeki gayrımüslimlerin ellerindedir ve tercüme edilip, takdim kılınan eser, ya mütercimin para ile ödüllenmesine, ya da durumuna göre terfi' etmesine veya yeni -veya yeniden- bir devlet hizmetine tayin edilmesine vesile olurdu. Özellikle, Divân Tercümanları bu amaclı tercüme faaliyetleri içinde sıkca görülmektedirler. Meselâ, Vauban'ın eserlerini tercüme eden sabık Boğdan Voyvodası Aleksander İpsilanti'nin oğlu Konstantin İpsilanti, beğeni kazanan bu hizmetinden ötürü mükâfâtlandırılmış ve Divân-ı Hümâyûn Tercümanlığı'na getirilmiştir[4]. Yine Mühendishâne'deki talebelere Fransızca kitapları tercüme eden ve onlara Fransızca öğretmeye memûr olan esbâk Divân Tercümanı Karaca Manolaki, bir Fransızca gramer kitabı tercüme etmiş, ayrıca yeni bir Risâle dahi tercüme ederek, Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Nâzırı Memiş Efendi'ye takdim etmiştir. Kendisinin bu mesâîsi, Memiş Efendi tarafından III. Selim'e arzedildiğinde, Manolaki Bey, *"bâ'is-i tezâyüd-i şevkî"* olmak üzere, *"lâyıkıvechile atiyye-i hümâyûn hsânı"* ile taltif ve mesrûr kılınmıştır[5]. Artık, mütercimlerin özendirilmek üzere taltifi, müellifler kadar revâctadır: *"Fıkh-ı şerîf'den Mülteka'yı terceme"* ederek, meydana getirdiği meşhur eserini *(Tableau Général de l'Empire Ottoman)*, III. Selim'e takdim etmesi anında, Muradcan Tosunyan'a (D'Ohsson) o devirde bir çok önemli devlet memûriyyetlerinin birsenelik gelirlerini çok aşan, *"iki bin rub'iyye"* (5000 kuruş) gibi büyük bir meblağ ihsânıyla şâhâne bir şekilde mukabele edilmiş olması, bu açıdan da anlam taşır[6].

Mühendishâne hocalarının çeşitli eserler tercüme ederek takdim etmeleri, telif ettikleri eserlerde olduğu gibi takdirle karşılanmıştır. Bunlara genelde verilen *"atiyye"*, para mükâfâtı şeklindedir. Bununla beraber, bu tür eser takdiminin, *"akademik"* kadroya intisâb ve bu yolla terakki vesilesi addolunmaması gerektiğine dikkat edilmekteydi. Nitekim, Mühendishâne hocalarından olup, o sıralarda (1796) *"Halife-i sânî"* olan Hüseyin Rıfkı Efendi, *"Lağım endâhtı"*na dâir *"Telhîsü'l-eşkâl"* ismini verdiği yeni bir eser tanzim ederek, Mühendishâne Nâzırı İbrâhim Efendi'ye teslim etmiştir[7] İbrâhim Efendi'nin Pâdişâh'a, *"fenn-i hendese"* dışında, *"ulûm-ı Arabiyye ve Farsiyye'de âharına fâ'ik ve her türlü iltifât ü inâyete lâyık"* bir mühendis olarak takdim ettiği Hüseyin Efendi'nin bu eseri, III. Selim'in takdir ve iltifâtına vesile olmuş olmakla beraber, kendisinin bu şekilde eser takdimiyle, *"Ru'ûs"*da gözü olduğu ve Mühendishâne'nin ilk hocası olan Abdurrahman Efendi gibi *"Müderris"* olmak arzusunu taşıdığı zannına kuvvet vermiş olmalı ki; III. Selim, *"münâsib atiyye verilsün ve ikrâm olunsun. Eğer bu Hüseyin Efendi'nin emeli ru'ûs ise, bizim Mühendishâne tarîkine Müderrislik*

---

[1] Behîc Efendi, *Sevânihü'l-Levâyih*, vr. 37b-38a.
[2] Bkz. s. 125.
[3] İhsanoğlu, *"İshâk Efendi"*, s. 757.
[4] Bkz. s. 184.
[5] *BOA. HH.* 10925, Tarih: 8. CA. 1211/9. 11. 1796.
[6] Beydilli, *"D'Ohsson"*, s. 261.
[7] Bkz. *BOA. HH* 10446, *HH.* 10894.

ve Mollâlık uymaz Abdurrahman Efendi evvel müderris idi[1]. *Yoksa ânı dahi etmez idim. Zirâ, bu fenler ve ma'rifetler ancak askerî tâ'ifesine ve sefere yarar âdemlere olmalıdır"*, Hatt'mı düşürerek, fikrini ve Mühendishâne'nin askerî karakterdeki özel durumunu anlamlı bir şekilde ifâde etmiştir[2]. III. Selim'in bu ifâdesi, aslî meslekleri ile ilgisiz, akademik kılıklı tarîklerde yol katetme kolaylığını bulan ve katettiği bu yolu aslî mesleğine zam eden zemâne örnekleri için de geçerli olması gereken bir düstûr değerindedir.

Mühendishâne'de faaliyet gösteren bazı yabancı mühendislerin de bu tür gerekli eser telif ve tercümesinde katkıda bulundukları ve dolayısıyla taltif edildikleri bilinmektedir. Yine Fransız mühendislerinden olup, 1796'da Mühendishâne'de bu anlamda faaliyet gösteren Kosel adında bir mühendisin, *"kavâ'id-i hendesiyyeyi şâmil fenn-i Lağımcı dâ'ir"* bir risâle *"terceme ve tertîb"* ederek, Mühendishâne Nâzırı İbrâhim Efendi'ye takdim ve bir mıkdâr atiyye ile *"bâ'is-i tezâyüd-i şevk ü gayret"* olunmasına çalışıldığı, bu gibi örnekler cümlesindendir[3].

Mütercim Zenop - Bulgarzâde Yahya - İshâk Efendi: Mühendishâne'de *"kadrolu"* olarak mütercimlik hizmeti veren en kıdemli tercümanların başında Zenop gelmekle beraber, bu zâtın uzun hizmet yılları içinde, kendisiyle birlikte anılacak olanlar arasında Bulgarzâde Yahya (öl. 1824) ve Hoca İshâk Efendi (öl. 1836) de yer almaktadır. Bulgarzâde Yahya Efendi -ki Ahmet Vefik Paşa'nın (öl. 1891) dedesidir[4]- 1804 Şubat'ında Mühendishâne talebelerine Fransızca dersleri vermek ve bunların, *"sanâyi'-i hendesiyye ve kavâ'id-i harbiyyeye dâ'ir efrenc kitâplarından mâdde-i nâfi'aya tahsîl-i vukûf"* etmelerini sağlamak üzere tayin edilmiştir. Tatillerden gayrı hergün Mühendishâne'ye devam ederek, *"Lisân-ı Fransevîyi"* öğretecek olan Yahya Efendi'ye bu iş mukabilinde ayda 100 kuruş maâş ödenecekti. Mühendishâne Nâzırı Mustafa Reşid Efendi'nin takririyle ve III. Selim'in, *"takrîr mucebince ta'yîn oluna"* Hattı ile tekemmül eden tayin işleminden, *"Bulgarzâde"* Yahya Efendi'nin 1218 senesi Zilka'desi gurresinden (12 Şubat 1804) başlamak üzere Mühendishâne'de Fransızca hocalığı hizmetine girdiği kesin olarak belirlenmektedir[5].

Zenop'un tercüman olarak Mühendishâne'de istihdâmı, Mühendishâne hocası müderris Abdurrahman Efendi'nin takrîren istizânı ve İrâd-ı Cedîd Defterdârı İbrâhim Reşid Efendi'nin inhâ ve Rikâb'a arzı ile gündeme gelmiştir. Bunların bu vesile ile yaptıkları açıklamalara göre, Zenop, *"İtalya mühendishânesinde on seneden mütecâviz ikâmet ve İtalyan lisânlarını kemâliyle tahsîle sarf-ı liyâ-*

---

1 Abdurrahman Efendi'nin (hakkında ayrıca bkz. s.34) daha önceki hizmetleri hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak kendisinin *"Kırk Medresesi'nden munfasıl ve erbâb-ı kemâl'den"* olduğu ve *"hidmet-i celîle-i Devlet-i aliyye'ye ta'yîn olması cihetiyle Keşfî Osman Efendi Medresesi bâ-ibtidâ-i hâric tevcîh buyuruldugu"*, 6. CA.1205 (11.1.1791) tarihli olarak hazırlanan, Şeyhülislam Mehmed Mekkî Efendinin bir arzından anlaşılmaktadır. O tarihte de *"Müderris Abdurrahman Efendi"* olarak kaydedildiğine göre, Pâdişâhın vurguladığı gibi, çok daha öncelerinden müderrisliğe yükselmiş olduğu anlaşılmaktadır. (Şeyhülislâm Mehmed Mekkî Efendi'nin sözü geçen arzı için bkz. *BOA. CM*, 3959). Mahmûd Râ'if Efendi'nin *Tableau*'sunda kendisini *"Geometri ve Cebir Müderrisi"* (Professeur de Géometrie et d'Algébre) olarak tanıtan Abdurrahman Efendi'nin Mühendishâne-i Berrî'de *"kılâ' hendesesi"* dersi vermekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu ders, daha önce Mühendishâne-i Bahrî'de müderris Ali Bahar Efendi tarafından verilmekteydi. Berrî'nin açılması ile Bahrî'deki bu ders iptâl edilmiştir. Abdurrahman Efendi'nin bu dersi vermesinden ve aynı yerde iki hoca bulunmasının mahzûrlarından ötürü, Bahar Efendi'nin Berrî'ye geçmesi mümkün olamamıştır. Böylece kendisinin hocalığı sona erdirilmiştir. Ancak mağdur olmaması için başka bir tertîbden kendisine maâş bağlanması işi Şeyhülislâm'a havâle edilmiştir. (Bkz. *BOA. HH.* 15921.) Ali Bahar Efendi, *"cebir-i mukâbele"*ye müteallik Arapca bir risâle telif ile takdim etmiş ve kendisine 500 kuruş atıyye ihsân edilmiştir. Akabinde bu risâleyi Türkçe'ye tercüme etmesi istenmiş ve bu iş için de kendisine, *"terceme mesârifi olarak"* 500 kuruş daha verilmiştir. Buna ilâveten ayda ayrıca 50 kuruşluk bir maâş tahsis edilmiştir. (Bkz. *BOA. HH.* 16569 Tarihi: 5.M.1228/8.1.1813). Bu eser takdimi münâsebetiyle *"medresesi hâmse rütbesine"* çıkartılmış (*Şânîzâde Tarihi*, II, 180) ve Üsküdar Mevleviyyeti ihsân olunmuştur. (*Câbî Tarihi*, s.1170. Selh-i RA.1228/4.3.1813). Ali Bahar Efendi'nin vefât tarihi bilinmemekdir (*Sicill-i Osmanî*'de 1220/1805 olarak gösterilmesi yanlıştır. Bkz. *SO.* II, 30).

2 *BOA. HH.* 10894, Tarih: 4.CA.1211/5.11.1796.

3 *BOA. HH.* 10894, *Alt ilâvesi.*

4 Hakkında enson ve mükemmelen bkz. Akün, *"Ahmet Vefik Paşa"*, *TDV İA.* II, 143-157.

5 *MMD*, s. 473. *Derkenâr* kaydı. Tarih: 21.L.1218/3.2.1804.

kat" etmiş olup, *"ba'zı hendese eşkâline dahi vukıîf ve intisâbı"* vardır. Babası ise Darbhâne-i âmire Sarrâfı Manesa'dır[1]. *"Lisâna aşinâ"* olduğu bildirilen Zenop'un, *"şimdilik"* 50 kuruş maâş ile Mühendishâne'ye tayini teklif edilmekteydi. Zenop'un tayini 8.4.1802 (5.Z.1216) tarihiyle tahakkuk etmiştir[2].

Darbhâne Nâzırı Yusuf Ağa'nın verdiği bir takrîrden ise, Manisar'ın Darbhâne sarraflığı yanında Darbhâne ustabaşısı vazifesini de yürütmekte olduğunu öğrenmekteyiz[3]. Bu hizmetleri daha önce ifâ etmekte olan ve mukabilinde, *"fâ'iz-i Darbhâne"*den günde 60 akçe yevmiyyesi bulunan İstefan adında bir zimmî olup, bunun, vazifesinde ihmâl ve kusuru görüldüğünden ötürü azli söz konusu olmuş ve Darbhâne sarrâflığı ve ustabaşılığı Manisar'a ve Yorgi adında bir başka zimmîye *"müştereken"* tevcîh edilmiştir. İstefan'a verilmiş bulunan *"mu'âfiyyet berâtı"*nın aynısı bunlara da verilmiştir. Darbhâne'nin emekdârlarından olduğu belirtilen Manisar'a verilen muâfiyyet ve müsellemlik berâtı 23 Safer 1206/22.10.1791 tarihli olup, kendisinden mâadâ oğulları (dolayısıyla Zenop) ve iki nefer hizmetkârlarını, *"cizye-i şer'iyye ve avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye"*den muâf ve müsellem tutmakta olup, bu tüm vergilerden muâfiyyet hâli yanında, ailesi ve hizmetkârları dahil olmak üzere, kendi şahsı ve mülkiyyetinde bulunan tüm mal varlığı için de geniş bir dokunulmazlık temin edilmekte ve pekçok adlî takibâttan masûn kılınmaktaydı[4].

Bu vesile ile, bu gibi berâtlarda yer alan ve gayrımüslim muhatabının Müslüman kıyafetine bürünmesine izin verildiğine işâret eden, *"melbûsât ve sarı çizme ve pâpûş"* ile ilgili kayıtların tamamen iptâli ve ilgası; berâtların *"kuyûd"*tan istihrâcı, dolayısıyla *"der-kenâr"*a alınmaları hâlinde ise, *"libâsa müte'allik olan elfâzın külliyen terk"* olunarak ihrâcı ve yazılacak müsellemlik berâtlarında, *"elbise ve sarı çizme ve pâpûş lâfzlarının yazılmaması"* husûsu, 19 Safer 1171 (2.11.1757) tarihinde sâdır olan bir *"emr-i âlî"* ile hükme bağlanarak yasaklanmış olduğu; ve ayrıca bu gibi müsellemlik berâtlarının, *"ricâl-i devlet-i aliyye"* dışında başka bir kimsenin şefaâtiyle verilmemesi ve gerek yeni verileceklerin gerekse mahlûlden intikal edeceklerin, *"emr-i hümâyûn sâdır"* olmadıkca *"kaleme kayd"* edilmemesi, 14 Zilhicce 1179 (24.5.1767) tarihinde sâdır olan bir *"fermân-ı âlî"* ile hükme bağlandığının belirtilmiş olması, bu gibi berâtlarla ilgili mevcûd bilginin tekemmülü bakımından ayrı bir önem taşımaktadır[5]. Ayrıca, 25 Safer 1225 (1.4.1810) tarihinde sâdır olan bir başka fermân ile, verilecek bu gibi berâtlarda yer alan bazı husûslardaki muâfiyyet kapsamına bazı sınırlamalar getirildiği de görülmektedir. Yukarıda zikredilen iki husûs yanında şu üç konu için yeni bir uygulama söz konusu edilmektedir: 1) Verilecek berâtlarda evlâd ve hizmetkârların isim ve şöhretlerinin açıkca yazılmaları, 2) *"hukûk mâddesi şurûtunun"* berâtlarından çıkartılması ve 3) vergi muâfiyyetinin kısıtlanması. Birinci mâdde, evlâd ve hizmetkârlarım berâtta yer alan muâfiyyetlerden istifâdelerini isme ve şahsa bağlamakta ve böylece bu haklardan istifâde edecekleri tesbit etmiş olarak, bu konudaki su-i istimâlleri önlemek istemektedir. İkinci mâdde ile de mahkemelerdeki dokunulmazlık sınırlarına varan imtiyâz

---

1 Zenop'un babasının isminin, *MMD,* s. 473'deki bu şekilde yazılışı dışında, kendisinin adı geçen diğer bütün vesikalarda, ismi Manisar şeklinde geçmekte olduğundan, doğrusunun Manisar olması kanaatine vardık.

2 *MMD,* s. 473, *Derkenâr* kaydı.

3 Manisar'a verilen Berât kaydı için bkz. *BOA. CM* 59 ve *mâ'l derkenâr çıkma.* İngiliz Elçisi'nin bir raporunda, Avrupa'da tahsil gördüğü ve iyi lisan bilgisi vurgulanan (Findley, *Bureaucratic Reform,* s. 134 ve s. 375, n. 78) Zenop'un; Çark'ın eserinde (*Ermeniler,* s. 135 vd.), kendilerine sahifeler ayrılmış olan, *"Manas-Minas-Menase"* ailesine mensup olduğunu ileri sürebilmek için, aile ismi benzerliği dışında daha başkaca delillere ihtiyâc vardır. Zenop'un, Findley'in işâret ettiği gibi (*aynı eser,* s. 375, n. 78) Manas ailesinin bir ferdi olmasından ziyade -zaten Çark'ta verilen bilgiler içinde sözü geçen Zenop ve babasının bu aileye mensûbiyyetinden bahs olunmamaktadır-, yine Çark'ın eserinin 67. sahifesinde, kendisine bir cümle ile değinilen ve *"Darbhâne'de Minas Ağa isminde bir altın doğrama ustabaşılığında imiş",* ifâdesiyle yetinilen kıt bilgide adı geçen, *"Minas Ağa"*nın, Zenop'un babası olması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla, *"Menas"* ailesi ile ilgisi olmaması lâzım gelir.

4 Manisar'a verilen Berât kaydı için bkz. *BOA. CM* 59. *Önsahife, orta kayıd ve mâ'il derkenâr çıkma.*

5 *BOA. CM.* 59, *mâ'il derkenâr çıkma.*

zırhına bir kısıtlama getirmekte ve bu gibi hâllerde hiçbir ayrıcalık gözedilmeden ve *"mukteza-yı şer'iyye"* üzere davâlara bakılmasını öngörmekteydi. Üçüncü mâdde ile ise, gayr-ı menkûl mal varlığı üzerindeki vergi muâfiyyetine bir açıklık, dolayısıyla bir kısıtlama getirilmekteydi. Buna göre, muâfiyyete dahil olanlar, *"mu'âfiyyet târîhinden"*, yani, berât verilme anından evvel edinmiş oldukları mal varlığı (hâne, sahilhâne, bağ, bahçe, tarla vs.) için ödeyecekleri *"âşâr-ı şer'iyye ve rusûm-ı âdiyye"*den muâf tutulmakta; ancak, muâfiyyet tarihinden sonra edinilen bu tür gayr-ı menkûller için gerekli vergileri ödemek zorunda kalacaklardı. Bu gibi malların evsâfı, boyutları, genişliği vesâiresiyle bildirilecek, *"mu'âfiyyet târîhleriyle mutasarrıf oldukları ve sonradan tedârük eyledikleri her ne ise senedâtları yegân yegân mu'âyene"* ve kontrolden geçirilerek, doğruluk derecesinin tahkîki İstanbul Kadısı'na havâle edilecekti. Bu yeni uygulama, Rum ve Ermeni Patriklerine de bildirilerek, gerekli tenbihâtta bulunulmuş ve ellerinde berât olanların kayıdları Kalemlerinden ihrâc edilerek, İstanbul Kadısı'na havâle ile bu yeni şartlar dahilinde *"tecdîd ve tebdîl"* edilmeleri cihetine gidilmiştir. Uygulamanın iktizâ eden yerlere ilmühâberleri 25.SA.1225/1.4.1810 tarihiyle tahakkuk etmiştir[1].

Nisan 1802 tarihinden beri ayda 50 kuruş maâş ile Mühendishâne'de tercümanlık hizmetinde istihdâm edilen ve bazı lüzûmlu kitaplar tercümesiyle meşgûl olan Zenop'un, *"şimdilik"* kaydıyla tesbit edilen maâşının arttırılması, nihâyet 1803 Mayıs'ında Mühendishâne Nâzırı İsmâil Kâmî Efendi tarafından teklif edilmiştir. Bu konuda fikri sorulan İrâd-ı Cedîd Defterdarı İbrâhim Efendi de verdiği takrîrde, Zenop'un vazifesine müdâvim bir kişi olduğundan bahis ile, almakta olduğu 50 kuruş maâş ile geçinemiyeceğini ikrâr ve *"ta'ayyüşde muzdarib"* olduğunu beyân etmiştir. Geçim sıkıntısı içinde dışarıda başka işler tutmasının söz konusu olacağına da dikkati çeken İbrâhim Efendi, Zenop'un, *"düvel-i sâ'ire tercemanlığına"* tâlib olabileceğine işâret ile ve babasının Darbhâne Sarrâfı olduğunu hatırlatarak, bu gibi devlet hizmetkârlarının yabancı devlet kapılarına düşmemeleri lâzım geldiğini ifâde etmiştir. Kendisinin tensibi, maâşının ayda 100 kuruşa yükseltilmesidir. Her ay maâş almanın bürokratik *"meşakkatine"* de değinen İbrâhim Efendi, bu paranın *"mevâcîbden mevâcîbe"* ve Lağımcı Ocağı Nâzırı tarafından ödenmesini teklif etmektedir. Zenop'un maâşı, bu teklif doğrultusunda 100 kuruşa yükseltilerek ve belirtildiği şekilde (üç ayda bir) ödenmek üzere, bu husûsta sâdır olan *"Fermân- âlî"* ile kesinleşmiştir[2].

Zenop'un babası Manisar 1804 senesi Eylül'ünde ölmüştür. Babasının ölümü üzerine artık muâf ve müsellemlik berâtından istifâde etmesi (çünkü, babasının vefâtıyla bu berât *"lagv"* edilmiştir) mümkün olmayan Zenop'un, babasınınki gibi, kendisine de bir berât verilmesini ricâ etmekte olduğu, Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Nâzırı Mustafa Reşid Efendi'nin takdim ettiği bir takrir ile söz konusu edilmiştir. Zenop'un ricâsını takrîrinde, *"mersûm, Mühendishâne'de ba'zı lüzûmlu kitap tercemesiyle meşgûl olub, bu makûle devlet-i aliyyle hidmetinde müstâhdem olanlar haklarında inâyet-i aliyye buyurula geldiği"* ifâdeleri ile takviyye eden Mustafa Reşid Efendi, berât verilmesini tavsiyye eder[3]. Bu takrîrin Rikâb'a arzı akabinde, *"berât verile"* Hattı sâdır olmağla ve böylece bu tür berâtların, *"Fermân-ı âlî"* isdârı ile verilmesi husûsu tahakkuk etmiş olarak[4], Zenop'un berâtının hazırlanmasına dâir gereken talîmât verilmiştir. Zenop'a berâtı, 8 Receb 1219/13.10.1804 tarihiyle hazırlanmıştır[5].

1814 senesi içinde Zenop'un maâşının arttırılması tekrar gündeme gelmiştir. Ancak, mesele kaynak bulma sıkıntısı sebebiyle bir müddet sürümcemede kalmıştır. Aynı sıralarda hâfız-ı kütüblerin *"âlât ta'mîrciliği"* hizmeti karşılığında almakta oldukları, ancak o sıralarda ref' olunan aylık 60 kuruş

---

[1] *BOA. CM.* 5983, *Ön sahife.* Bu yeni uygulamadaki istisnâlar için bkz. s. 324. Bu konuda ayrıca bkz. Beydilli, *"III. Selim devrinde verilen bazı Muâf ve Müsellemlik Berâtları hakkında ve Foti Kalfa'nın Berâtı".*

[2] *MMD.* s. 473. Tarih: 11. M. 1218/3. 5. 1803.

[3] *BOA. CM.* 59. *Ön sahife, üst kayıd.* Defterdâr Efendi'nin takrîri. Tarih: 29. C. 1219/4. 10. 1804.

[4] *BOA. CM.* 59. *Ön sahife, alttaki kayıd.* Tarih: 12. C. 1219/18. 9. 1804.

[5] Berât Sûreti. *BOA. CM.* 59, *İkinci sahife.*

tutarındaki maâşının tekrar ibkası söz konusu edilmekteydi. Bu masraflar için ödenen meblağ, Darbhâne tarafından *"zabt"* olunan[1], Mühendishâne tîmârlarının *"fazla fâ'izinden"*[2] ödenmekte olup, ancak bu tîmârların gelir fazlası, bu gibi ilâve ödemeleri karşılayacak yeterlilikte değildi. Bunların, *"zecriyye eshâmı fâ'izinden"*[3] istifâde edilerek ödenmesi, Humbarahâne Nâzırı Es-seyyid Hüseyin Efendi'nin takdim ettiği bir takrîr ile dile getirilmiştir. Bu vesile ile Mühendishâne gelirlerinin belirlenmesi icâb etmiş olduğundan, maâş ve masraflar için 22.420 kuruş harcandığı ve dolayısıyla 3580 kuruşluk bir gelir fazlalığı bulunduğu görülmüştür. Ancak, bu fazla meblağın içinden 400 kuruş *"Forma Nâzırı"*nın[4] maâşına mahsûb olunmuş olduğundan, geriye 3180 kuruş kalmaktaydı. Bu fazla meblağdan, Zenop'un hâlâ 100 kuruş olan mevcûd maâşının 200 kuruş ilâvesiyle 300 kuruşa çıkartılması ve hâfız-ı kütüb'ün o sıralarda ref' edildiğinden ödenmeyen *"ta'mîrcilik"* maâşı tutarı olan 60 kuruşun tekrar ödenmesi husûsları Pâdişâh'ın onayına sunulmuştur. Nihâyet, Humbarahâne Nâzırı Hüseyin Efendi'nin bu doğrultudaki arzlarına müsbet cevâb verilerek, Mühendishâne'nin senelik fazla geliri olarak, geriye kalan 3180 kuruş içinden, Zenop'a senelik 2400 kuruş ve hâfız-ı kütüb'e, tamîrcilik maâşı olarak 720 kuruş ödenmesi kesinlik kazanmıştır[5]. Böylece, 1803'de 100 kuruşa yükselen Zenop'un maâşı, 1814'de 300 kuruş olmuştur. Ref' edilen ta'mîrcilik maâşı da ayda 60 kuruş olarak tekrar ödenmeye başlanmış ve hâfız-ı kütüblerin ellerine biraz daha fazla maâş geçmesi sağlanmıştır.

1823 senesi sonlarına doğru, Zenop'un Divân-ı Hümâyûn Tercümanlığı'nda kullanılmakta olması ve İshâk Efendi'nin[6] Mühendishâne tercümanlığına getirtilmesi ile ilgili bir takım gelişmeler söz konusu olmuştur. Divân-ı Hümâyûn Tercümanlığı[7] hizmetine duyulan ihtiyâc, bilindiği gibi 1821'de patlayan *"Rum Fetreti"* sebebiyle, Rum tercümanlarının işten el çektirilmeleri ve bazılarının da *"yüksek ihânet"* suçu ile idâm edilmeleriyle ortaya çıkmıştır. Son Divân-ı Hümâyûn Tercümanı Kostaki (Konstantin Mouroussi)'nin, 16.4.1821 (13 Receb 1236)[8] tarihinde ve Donanma-yı Hümâyûn Tercümanı Hançerlizâde Mihalaki[9] ile Yorgaki Mavrokordato'nun 17.4.1821 tarihindeki idâmları[10] üzerine, Divân Tercümanlığı, *"ehven-i mevcûd"*[11] addolunan ve o sıralarda Eflak Voyvodası Kalamaki Bey'in Kapu Kethüdası olan İstavraki (Aristarchi) Bey'e *"vekâleten"* tevcih edilmiştir[12]. İstavraki Bey, bu vazifede bir sene kadar kalabildi. İhâneti görülmemekle beraber, devam etmekte olan Rum isyanının genel havası kendisinin tercüme işlerinde kullanılmasını mahzûrlu kılmakta ve emniyyetle istihdâmı zımnında tereddüdler uyanmaktaydı[13]. Nihâyet, evâhır-ı Receb 1237 tarihinde (24.3-7.4.1822) azl ile Bolu'da mecbûrî ikâmete memûr edilmiş ve yerine, kendisine, *"onbeş yirmi günden beridir, Bâbıâlî'de Rûmî ve Firengîü'l-ibâre ba'zı evrâk kırâ'at ettirilmekte olan,*

---

[1] *"Zabt"* keyfiyyeti için bkz. Cezar, *Osmanlı Maliyyesi*, s. 165.
[2] Yâni "kâr"ından. Bu konuda bkz. Cezar, *Osmanlı Maliyyesi*, s. 165 vd.
[3] 1798'de ihdâs edilen ve Zecriyye Resmî Mukataası üzerine çıkartılan Eshâm'ın elli tam Sehim'den oluşmakta olduğu hakkında bkz. Cezar, *Osmanlı Maliyyesi*, s. 185 vd.
[4] *"Forma Nâzırı"*nın, hurûfât, erkâm ve cedvel dökümü için gerekli pirinc kalıpların hazırlanmasıyla ilgilendiği anlaşılmaktadır.
[5] *MMD*, s. 452. Tarih: 5. Z. 1228/30. 11. 1814.
[6] Bkz. İhsanoğlu, *"İshâk Efendi"*, s. 746.
[7] Divân-ı Hümâyûn Tercümanlığı hakkında genel olarak bkz. Orhonlu, *"Tercüman" İA*, XII, 175-181.
[8] *Şânîzâde Tarihi*, IV, 21-22; *Cevdet Tarihi*, XI, 145.
[9] Runciman'da (*Das Patriarchat*, s. 390), Donanma-yı Hümâyûn tercümanı Konstantin Mouroussi'nin kardeşi Nikola Mouroussi olarak gösterilmesi herhâlde yalnıştır.
[10] *Cevdet Tarihi*, XI, 146.
[11] *Cevdet Tarihi*, XII, 43.
[12] *Şânîzâde Tarihi*, IV, 22; *Cevdet Tarihi*, XI, 162.
[13] Kendisinin, Müslümanlar arasında dil bilen eleman bulunmadığı için değil de, *"dış politika ve diplomasideki bazı ince noktaların öğrenilmesi"* amacıyla atandığı şeklindeki garib izâhların (bkz. Ali Akyıldız, Osmanlı Merkez. s. 74) mesnedi ve tarihî gerçeğe uygunluğu yoktur Yeterli dil bilinmeme zâfiyeti bir önceki sayfada ikrâr edildikden sonra (bkz. s. 73), bunun tevilinc çalışılması anlamsızdır.

Rûmîü'l-asl Bulgarzâde Yahya Efendi"[1] Divân'da biriken evrâkı tercüme ve *"ba'zı müsta'id heveskârlara düvel ü milel beyninde dolaşan ecnebî dilleri ta'lîm eylemek"* üzere vazifelendirilmiştir[2]. Böylece Mühendishâne'deki vazifesinden de ayrılmış olarak, bu yeni hizmeti için ayda 500 kuruş maâş tahsis edilmiştir[3]. Divân'daki tercüme işlerinin Yahya Efendi'yi zorladığı, *"nazarî ilimlerdeki ihâtasına rağmen, herhangi bir Avrupa dilini iyi bilmediği ve hattâ Türkçe'sinin de kısıtlı olduğunun söylendiğine dâ'ir, İngiliz elçisinin bir raporunda kullandığı ifâde"*[4] kendisinin 1804'den beri Mühendishâne'de Fransızca öğretmek üzere vazifeli olduğunu bilmemizden ötürü çarpıcıdır. Ancak, yirmi sene boyunca, Fransızca'sından sarf-ı nazar, Türkçesi'nin bile kısıtlı bir düzeyde kaldığına pek ihtimâl vermemekle beraber; ileride ele alacağımız bir vesikada, kendisinin *"lisâna aşinâ"* bir kimse olarak tanıtılması yanında, *"mehâreti kemâlde"*[5] olmadığından ta'lîm ve tercüme işlerinde kendisine yardımda bulunmak üzere bir *"mu'in"* tayini söz konusu edilmiş olması ve hattâ bu iş için Zenop düşünülerek, kendisine terfik edilmiş olması[6] hatırlanacak olursa, hakkındaki bu yargının pek de mesnedsiz sayılmaması gerekeceğine dâir bazı şüphelerin mevcûd olduğu görülür.

Bu konulara aydınlık getiren Humbarahâne Nâzırı Elhâc Mehmed Sâdık Efendi'nin, Aralık 1823'de takdim ettiği bir takririnde, önce, Mühendishâne Kanûnnâmesi gereği birinci ve ikinci sınıf talebelerinin muallimlerinden gördükleri derslere ait olan, *"Ulûm-ı Riyâziyyeye dâ'ir Hendese'den İlm-i Harita ve Cebir ve Hesâb-ı Tamâmî ve İlm-i Hey'et ve Cerr-i Eskāl ve İlm-i Tevârîh-i Fünûn-i Harbiyye ve İlm-i Coğrafya'ya dâ'ir ve sâ'ir ulûm"* ile ilgili kitapların Mühendishâne Kütüphânesi'nde mevcûd olduğuna değinilmekte, ancak bunların hepsinin Fransızca olduğu vurgulanmaktadır. Bu kitapların Türkçe'ye tercümeleri için uzun zamandan beri (1802'den beri olduğunu artık bilmekteyiz) tercüman olarak, *"tâ'ife-i Ermeniyândan"* Zenop'un istihdâm edildiğini ve kendisine 300 kuruş maâş verildiğini ifâde etmektedir. Mehmed Sâdık Efendi'nin bildirdiğine göre, bunca zamandan beri, yukarıda zikredilen kitapların Türkçe'ye tercümeleri beklenirken, Zenop, *"Ulûm-ı Riyâziyye'ye ve Fünûn-ı Hendese'de adem-i mehâreti sebebiyle istilâhâtını bilmediğinden"*, bu kitaplardan bir tane dahi tercüme edememiş, küçükce bir risâle dahi Türkçe'ye aktaramamıştır[7].

Öte yandan Mühendishâne Başhocası Ali Bey, Mühendishâne *"şâgirdânından, lisân-ı Arabî ve lisân-ı Françe ve lisân-ı Talyan ve lisân-ı Yunaniyyâne aşinâ olup, Ulûm-ı Riyâziyye ve Fenn-i Hendese'de dahi mehâreti olan Mühendis"* İshâk Efendi ile müştereken ve bir sene zarfında Kütüphâne'deki, *"İlm-i Mahrûtiyyât ve İlm-i Cebîr ve İlm-i Hesâb-ı Tefâzülî ve Hesâb-ı Tamâmî"* kitaplarını Fransızca'dan Türkçe'ye tercüme ve müsveddelerini tekmîl etmişlerdir Hattâ, Başhoca Ali Efendi *"İlm-i Mahrûtiyyât"*'ı talebelere okutup, *"hatm"* etmiş ve *"İlm-i Cebîr'i dahi el-yevm okutmaktadır"*. *"İlm-i Cerr-i Eskāl ve Fenn-i Tevârîh-i Harbiyye"* kitaplarının da tercüme edilmeleri ise Mehmed Sâdık Efendi tarafından Ali Bey'e tenbih edilmiştir. Diğer taraftan, Zenop'un bu tür kitapların tercümesinde *"ademi"* bulunduğundan gayrı, *"Bâbıâlî'ye me'mûriyyeti"*, yani Rum tercümanların istihdâmından vazgeçilmesi üzerine, Müslümanlardan acilen dil bilenlerin yetiştirilmeleri hizmetinde kullanılmak üzere vazifelendirildiğinden, Mühendishâne'de bu tür kitap

---

[1] *Şânîzâde Tarihi*, IV, 33. Yahya Efendi'nin, Findley'in de aktardığı bir bilgi doğrultusunda *"Bulgar mühtedisi"* (*"a Bulgarien convert to Islam"*, (bkz. *Bureaucratic Reform*, s. 133) olarak kabul etmekten ziyâde, devri yaşamış ve şahısları tanımış olan Şânîzâde'nin ifâdesine itibâr ile Rum asıllı olarak kabul etmek, herhâlde daha isâbetli olmalıdır. Aynı doğrultudaki kanâat için bkz. Tansel, *"Ahmed Vefik Paşa"*, s.I 18, n. 1. Bununla beraber, *"Tarhanzâdeler'den"* ve Türk asıllı olduğuna dâir bkz. Akün, *"Ahmet Vefik Paşa"*, s. 143.

[2] *Şânîzâde Tarihi*, IV, 34; *Cevdet Tarihi*, XII, 43.

[3] *Şânîzâde Tarihi*, IV, 34. Tarih: 20. B. 1237/13. 4. 1822.

[4] İngiliz Elçisi Strangford'un 25. 4. 1822 tarihli Raporu. Zikreden Findley, *Bureaucratic Reform*, s. 133 ve s. 375, n. 76.

[5] Bunu, *"ders vermekte fazlaca mahareti olmadığı"* şeklinde anlamaktan ziyâde (bkz. İhsanoğlu, *"İshâk Efendi"*, s. 745), lisan bilgisinin mükemmel olmadığının ifâdesi olarak kavramak daha doğrudur

[6] *BOA. HH.* 16749. Vesika için bkz. ileride.

[7] *MMD*, s. 452.

tercümesi mesâîsine iştirâk edecek vakti de bulamamaktadır. Bu sebebten ötürü, Mühendishâne tercümanlığına İshâk Efendi'nin tayini gündeme getirilmektedir. Bu gibi tayinlerde, adayın uygun evsâfta olduğunun vurgulanması -azli gerektiğinde ise bunun tamamen aksi söz konusu olduğuna ayrıca değineceğimiz gibi- âdet olduğundan, bu vesile ile de İshâk Efendi'nin, *"her vechle Mühendishâne Tercümanlığı'na istihkâk ve ehliyeti derkâr"* olduğu tekrar dile getirilmiştir. Ancak, kendisi şu sıralarda (Kasım 1823) son sınıf *("Sınıf-evvel")* talebesi olarak, hâlâ *"şâgirdân zümresinden"* addolunmakta olup, ayda 45 kuruş maâşı vardır. Zenop'un Mühendishâne Tercümanlığı, almakta olduğu 500 kuruş maâşı ile beraber, İshâk Efendi'ye tahsis edilecek olursa, kısa zamanda, *"Ulûm-ı Riyâziyye ve Fünûn-ı Harbe"* dâir Fransızca'dan pekçok kitabı Türkçe'ye tercüme edebilecektir. Böylece, talebelerin daha iyi bir şekilde eğitilmeleri de imkân dahiline girecektir[1].

Mühendishâne'nin eğitimine başladığı 1795 senesinden 28 yıl sonra bu satırları okumak, katedilen yolun zavallılığı hakkında acı bir fikir vermeye yeterlidir. III. Selim devrinden beri hiçbir zenginlik kayd etmediğini tesbit ettiğimiz Mühendishâne Kütüphânesi'nin zaten çok mütevazı olan mevcûdâtı içinde yer alan az sayıdaki gerekli teknik eserlerin, henüz tercüme edilerek hazırlanmadığı ve bunları okuyup anlayacak -bu iş ile vazifelendirilen tercümanların dahi yetersizliklerinden bahsolunduğuna göre- yeterli hoca ve hemen hemen hiçbir talebenin gerektiğince yetiştirilmemiş olması; hattâ dil bilen birkaç mühendis kökenli hoca/tercümanın da Divân Tercümanlığı'na soyundurulmaları ve mühendislik hizmetinde istihdâm edilecek olan elemanların tercümanlık hizmetine sevkedilmeleri ile Mühendishâne'de dil bilen *(="lisân-aşinâ")* hoca/tercüman açığının oluştuğu, bu vesile ile bütün vehâmetiyle gözler önüne serilmektedir.

Humbarahâne Nâzırı Mehmed Sâdık Efendi'nin 1823 senesinin muhtemelen Kasım ayında vermiş olması gereken bir takrîrinde, Mühendishâne ikinci hocası Yahya Efendi'nin lisân hocalığı için Bâbıâlî hizmetine alınmış olduğunu, dolayısıyla Zenop'un da kendisine yardım etmek üzere terfik edildiğini ifâde ve Yahya Efendi'nin 500 kuruşluk ve Zenop'un 300 kuruşluk Mühendishâne'den mürettep maâşlarının açığa çıktıklarına işaretle; Yahya Efendi'nin maâşının Zenop'a, Zenop'un maâşının ise, *"Mühendishâne'de lisân hocalığı şartıyla"* İshâk Efendi'ye tahsisini teklif etmekte, Zenop'un Mühendishâne'deki hizmetine devam etmesi hâlinde ise İshâk Efendi'nin başka bir maâş ile *"kayırılmasını"* önermekteydi[2]. Mehmed Sâdık Efendi'nin teklifini Pâdişâh'a arz eden Sadrazam Paşa[3], bu husûsla ilgili olarak takdim ettiği takrîrinde, Mühendishâne'nin, dil bilen elemanlarının Bâbıâlî hizmetine alınması neticesinde muattal kalma tehlikesi ile karşılaşmasının yaratacağı sakıncaların bilincinde olarak, bu müesseseyi zamanın şartları icâbı vazgeçilmez görmekte ve Bâbıâlî'de, *"terceme ve ta'lîm ve ta'allüm"* husûsunun (yani, gerekli evrâk tercümesi ve yabancı dil öğretme) özen gösterilmesi gereken bir iş olduğunu vurgulamaktaydı. Dolayısıyla, Yahya Efendi'nin, *"her ne kadar lisâna aşinâ ise de, mehâreti kemâlde olmamak cihetiyle bir mu'îne muhtâc olduğu"* ve bu amacla Zenop'un, *"hem ta'lîm edenlere fenn-i lisân-ı ta'lîm ve hem terceme maslahatında [Yahya Efendi'ye] mu'avenet eylemek üzere tenbîh olunduğunu"* belirtmekteydi. Ancak, lisân bilgisindeki zafiyyetini takviye etmek üzere Yahya Efendi'ye yardımcı olarak vazifelendirilen Zenop'un da, *"elinde Türkçe yazısı olmadığından"*[4], yani, *"tahrîr"* keyfiyyetinde aczi söz konusu olduğundan, kendisinden beklenen hizmeti lâyıkıyla yerine getirememektedir. Bu sebeblerden ötürü Sadrazam da,

---

1 *MMD*, s. 452.

2 *BOA. HH.* 16749-A. Humbarahâne Mehmed Sadık Efendi'nin takrîri.

3 13 Aralık 1823'de azledilen Silahdâr Ali Paşa. Bkz. Danişmend, *Kronoloji*, V, 7.

4 Bu ibâreyi de, *"... aynı şekilde Zenop'un da Türkçe'si olmadığından..."* (İhsanoğlu, *"İshâk Efendi"*, s. 745) şeklinde anlamak herhâlde hatalıdır. 1802'den beri Mühendishâne'de tercüman olarak istihdâm edildiğini bildiğimiz Zenop tabîîki Türkçe bilmekteydi. Ancak, onun, yalnızca Türkçe yazmaya, *("tahrîre")* iktidârı olmadığı ve bu konuda zafiyyet içinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, bu takrîrin bâlâsında yer alan Hatt-ı Hümâyûn sûretinde, İshâk Efendi için, *"... Zenop'tan ziyâde lisâna aşinâ ve tahrîrde mehâreti varsa..."* denildiğinde, *"tahrîr"* kelimesi ile II. Mahmûd'un atıfta bulunduğu husûs, Zenop'un *"elinde Türkçe yazısı"* olmaması keyfiyyetidir.

Mehmed Sâdık Efendi'nin inhâ ettiği gibi, İshâk Efendi'yi öne çıkartmakla ve kendisinin daha önceleri *"Ravza-yı Mutahhara"*'nın kubbesinin inşââtında bulunduğu, *"ulûm-ı şettâ ve fenn-i terceme vü lisânda"* sözü geçen her ikisinden de daha üstün olduğunu, *"bi'l-istihbâr ma'lûm ve aşikâr"* olarak, belirtmekteydi. Bu durumda Sadrazam'ın teklifi, Zenop'un eski maâşı ile ve eskiden olduğu gibi istihdâm edilmek üzere Mühendishâne'ye iâdesi ve onun yerine İshâk Efendi'nin tayin ve Mühendishâne'de olan *"tarîkına halel gelmemek"* ve *"külle yevm Bâbıâlî'ye gelip, Lisân Odası'nda*[1] *ta'lîm ve ta'allüm"* ve Yahya Efendi'ye tercüme işlerinde yardım etmek üzere me'mûr kılınması doğrultusundadır. II. Mahmûd, kendisine sunulan bu takrîr bâlâsında yer alan ve *"Benim vezirim"* diye başlayan, Hatt-ı Hümâyûnunda, İshâk Efendi'nin birkaç def'a Bâbıâlî'ye celb ile bazı evrâk tercüme ettirilerek, mehâreti olup olmadığının tecrübe edilmesini ve *"Zenop'tan ziyâde lisâna aşinâ ve tahrîrde mehâreti"* olduğu tesbit edilirse; dolayısıyla, hem yabancı dil bilgisi ve hem de Zenop'un, *"elinde Türkçe yazısı"* olmadığı kaydına nazaran, İshâk Efendi'nin *"tahrîr"*'deki iktidârının da yoklanması ile ve bu iki husûsda Zenop'tan üstünlüğü tahakkuk edecek olursa, o zaman kendisinin Bâbıâlî hizmetine sevkini ve Zenop'un da tekrar Mühendishâne'de istihdâm edilmesini uygun görmüştür[2].

Bu Hatt-ı Hümâyûn kaydı sonunda yer alan, *"aklâm ketebesinden lisâna ta'allüm edenlerden hâlâ öğrenmiş kimse yok mu? Niçin gayret ve heves etmiyorlar? Re'is bunlara ikdâm edüp, bir-iki adam yetiştirsin"*, ifâdeleri; bir-iki mühendis ile Mühendishâne'yi ayakta tutmaya çalışan İmparatorluğun, bir-iki *"lisâna aşinâ"* kimse ile, o sıralarda *"yedi düvele"* karşı mücâdele veren Bâbıâlî'sinin ve hariciyyesinin işlerini yürütme savaşı vermekte olduğunun ve devletin içine düştüğü fevkâlade sıkışık durumun boyutlarını gözler önüne sermesi bakımından da çarpıcıdır.

Varılan sonuç, II. Mahmûd'un bu Hatt'ı doğrultusunda, İshâk Efendi ve Zenop'un mehâretlerinin yoklamaları neticesini de aksettirmiş olmalıdır. Zirâ, İshâk Efendi, Bâbıâlî'ye ("Kapu'ya") me'mûr kılınmamış ve Mühendishâne'de istihdâma devam edilmiştir. Dolayısıyla, *"lisâna aşinâ ve tahrîrde mehâreti"* açısından Zenop'a tercih edilmemiştir. İshâk Efendi, Zenop'un 300 kuruş olan maâşı ile Mühendishâne Tercümanlığı'na getirilmiş ve 1239 senesi Rebî'ü'l-ahır'ı gurresinden (5. 12. 1823) itibâren maâşı tahsis edilmiştir. Zenop'un ise, *"Bâbıâlî'de luzûmu"* söz konusu olduğundan ve ona da bir maâş tahsisi icâb ettiğinden, kendisine verilen 300 kuruş maâşı karşılayacak yeni bir kaynak aranmıştır. Nihâyet, *"ba'zı müteka'idîn ve muhâfızîn mâhiyye ve ma'âşları için eyâlat ve elviyyeden i'âne nâmıyla Darbhâne-i âmire'ye müretteb olan meblağdan"*, sabık Rakka Valisi Abdullah Paşa'nın vefâtıyla münhâl kalan senelik 12000 kuruşluk maâş tahsisâtından istifâde edilmesi düşünülmüş ve Zenop'a, aylık 300 kuruş olarak belirlenen maâşının bu kaynaktan karşılanmasına karar verilmiştir. Zenop'un maâşı da İshâk Efendi'nin ki gibi aynı tarihten itibâren (5.12.1823) tertîb olunmak üzere, gerekli yerlere *"ilmiihâberleri"* ve taraflara da birer *"Sûret"*'i verilmiştir (28.RA.1239/1.12.1823)[3].

Böylece, Mühendishâne'deki hizmetine devam etmesi uygun görüldüğü anlaşılan İshâk Efendi, nihâyet Yahya Efendi'nin vefâtı üzerine Divân-ı Hümâyûn Tercümanlığı'na asaleten tayin olunur (Temmuz 1824)[4]. İshâk Efendi'nin Divân-ı Hümâyûn Tercümanlığı'na atanması üzerine, Divân-ı Hümâyûn Kalemi ketebesinden Esrâr Efendi, *"Tercüman Yamağı"* olarak tayin edilmiştir. *"Rum tercümanlar zamanında"* tercümanlık hizmetine tahsis edilmiş olan *"varidât"*, maâş sûretine konularak, münâsib mıkdârının Tercüman Yamağı ve geriye kalanının da tercümanlara taksimi cihetine gidilmiş idi. Sözü geçen *"varidât"* şu gelirlerden oluşmaktaydı[5]:

---

1 Burası için bkz. *Şânîzâde*, IV, 34; Findley, *Bureaucratic Reform*, s. 132-133. B. A. Lalor, *"Promotion Patterns"*, *GDAAD*, I, 77-92; C. Bilim, *"Tercüme Odası*, *OTAM*, I, 29-43.

2 *BOA. HH* 16749. Sadrazâm Paşa takrîri bâlâsındaki Hatt-ı Hümâyûn kaydı.

3 *MMD*, s. 452.

4 İhsanoğlu, *"İshâk Efendi"*, s. 746.

5 *BOA. HH*. 21304.

Cânib-i mîrîden	6.000	kuruş
Rum Patrikhânesi'nden	5.000	kuruş
Aynaroz Adası'ndan	9.175	kuruş
Eflak Voyvodası'ndan	10.000	kuruş
Boğdan Voyvodası'ndan	5.000	kuruş
Toplam: Senede	35.175	kuruş

Senelik toplam bu meblağ içinde, Mora'dan da gelmesi icâb eden gelir, *"Rum İhtilâli"* sebebiyle yer almamaktadır. Memleketeyn'den verilen 15.000 kuruşun, 300 kuruşu Tercüman olanların aylığına ilâve edilmekte (dolayısıyla, İshâk Efendi'nin maâşı, böylece ayda 800 kuruş olmaktadır), Tercüman Yamağı Esrâr Efendi'ye, yine aynı kaynaktan aylık 400 kuruş, oğlu Ruheddin Efendi'ye 100, mütercim Sâmî'ye kezâ 100 kuruş maâş verilmektedir. 450 kuruşluk bir tahsisât ise, *"iktizâsına göre Tercüman Odası'na müdâvim sâ'ir mütercimlere"* tahsis olunmak üzere ayrılmıştır. Bu şekilde ödemelere devam edilirken, Tercüman Odası'na da çalışan tercümanların bir kısmı Tab'hâne-i âmire'ye ve bazıları ise Serasker Paşa Kapısı'na memûriyetleri icâb ettiğinden, bunlara taksim edilmek üzere tahsis edilmiş olan 450 kuruş aylık meblağın kesilmesi gerekmiştir. Memleketeyn'den gelmekte olan senelik cem'ân 15.000 kuruş ise, buralardaki son karışıklıklardan ötürü artık gelmemektedir[1]. Dolayısıyla bundan istifâde ile yapılan maâş takviyyeleri ve ödemeleri kaynaksız kalmıştır. Tercümanların geçim sıkıntısı çekmemeleri için yapılan ek ödeme ve diğer maâşların karşılanabilmesi için başka bir kaynağın bulunması icâb ettiğinden; İshâk Efendi'ye verilen aylık ilâve 300 kuruş, Esrâr Efendi'nin 400, Ruheddin Efendi'nin 100 kuruşluk maâşlarının tutarı olan toplam 800 kuruşun Zilka'ade gurresinden itibâren (17.6.1825) aydan aya olmak üzere Hazine-i âmire'den ödenmesi, Sadrazam tarafından takrîren inhâ edilmiş ve II. Mahmûd tarafından da aynen onaylanmıştır[2].

İshâk Efendi 1831 tarihinde başhoca olarak tayin edilerek, Şubat 1836'da vâki vefâtına kadar bu hizmetini sürdürmüştür[3]. Vefâtı akabinde zimmetinde görülen ve Mühendishâne Kütüphânesi'ne ait olan bazı eserler, terekesinde bulunarak zabt ve ait olduğu yere teslim edilmiştir[4]. Divân Tercümanlığı zamanında da Mühendishâne'deki *"tarîkını"* muhafaza eden İshâk Efendi'nin asıl mesleği olan mühendisliği de zaman zaman, tercümanlık hizmetine rağmen beraberce sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Nitekim, 1828/29 Osmanlı-Rus savaşı esnasında, Balkanlar'da sür'atle ilerleyen Rus kuvvetlerinin en son İslimiye'yi ele geçirmeleri (10.8.1829) üzerine, Edirne'ye giden yolların savunmasız kalmış olduğu görülmüştür. Şehrin müdâfaası bâbında alınan bir takım geçikmiş tedbir ve tertibât cümlesinden olmak üzere, şehrin etrafına bazı istihkâmlar inşâsı işlerinin, o sıralarda *"Edirne'de bulanan Terceman-ı Divân-ı Hümâyûn İshâk Efendi ma'rifetiyle"*[5] yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak, Rusların sür'atle ilerleyerek şehri ele geçirmeleri (22.8.1829), bu işi kuvvede bırakmış olmalıdır. İshâk Efendi'nin bu esnada Edirne'de bulunması, kendisinin *"Balkanlar tarafına gönderilmesi"* hadisesiyle ilgilidir[6]. Ancak, bu yollanış dolayısıyla İstanbul'dan uzaklaştırılmasının ve Divân Tercümanlığı hizmetinden alınmasının, bu husûs ile ilgili vesikada sözü edildiği şekliyle; *"cibiliyyetindeki tama' ve irtikâbının ziyâdece olması"*, kendisine güvenilmediği için, *"esrâr-ı Devlet-i*

---

1 *BOA. CH* 2317.

2 *BOA. HH* 21304 ve *CH.* 2317. İshâk Efendi'nin 800 kuruş tutan aylığının hazineden ödenmesi ile ilgili olarak verdiği arzuhâl için bkz. *BOA. CH.* 2326. (29.B.1244/4.2.21829). Maâş ödemeleri ile ilgili olarak ayrıca bkz. *BOA. CH.* 57; *BOA. CH.* 6446.

3 İhsanoğlu, *"İshâk Efendi"*, s. 747, 750.

4 Bkz. s. 295.

5 *Lütfi Tarihi*, II, 94.

6 İhsanoğlu, *"İshâk Efendi"*, s. 746-747.

aliyye'ye mahrem edilmeyerek, keenne ecnebî tercemanlar gibi âdî istihdâm olunması"[1] ve Divân Tercümanı sıfatıyla ağızmdan, o an sürdürülmekte olan politikaya ters düşebilecek bir söz kaçırması, bir *"hezeyân"* eylemesinden çekinilmesi gibi kaygulardan neş'et etmesi[2], kabul edilir bir töhmet isnâdı ise de, gerçek sebeblerin daha başka derinliklerde aranması ve su üstüne çıkartılması gerektiğine kaniyiz. Resmî yazışmalardaki genel klişelerin çözümü, medh ü zemm keyfiyyetindeki gerçeklik payının tartılarak tesbiti, kelimelerin çıplak lugatıyla değil de, *"satır aralarında"* gizli başkaca şeylerin, varsa keşfi ve harice çıkartılması ve bu tür ihtimallerin düşünülmesi ile yapılmalıysa, bunu, başka bir örnek ile açıklığa kavuşturmak yerinde olacaktır: Mühendishâne hocalarından ve uzun yıllar hizmet vermiş ilk mühendislerden olan *"Büyük"* Seyyîd Mustafa'nın, 15 Kasım 1821 tarihinde *"Sermi'mârlıktan azl edilmesi"*, müverrih Es'ad Efendi'nin ifâdesiyle, *"fenn-i binâyîde bir pîr-i sâde olduğundan başka ba'zı irtikâbâtı dahi tebeyyün etmiş"* olması sebebiyle izâh edilmiştir[3]. 1785'lerden itibâren Mühendishâne'de eğitim gören ve çok uzun yıllar hoca olarak da hizmet veren, Fransız Mühendis Brun'den gemi inşâiyyesini tahsil etmiş, bu zâtın kalfası sıfatıyla Kalas'da, *"Bülheves"* adıyla anılacak 40 topluk ve 275 kişilik bir fırkateyn inşâ ettiğini bildiğimiz ve hattâ bu geminin bir de gravürüne sahib bulunduğumuz bir mühendisin, böyle bir evsâfta olduğunu kabul etmek mümkün değildir[4]. Dolayısıyla, işini iyi bilmemek ve *"irtikâb"*, genelde azle yol açan suçlamaların en sevilenlerinden biri olarak görülmektedir. Nitekim, kendisine *"Sermi'mârlıktan teka'üdlük ma'âşı"* bağlanması icâb ettiğinde, bu husûs için Pâdişâh'a arz edilen *"Tezkire"*de, kendisinin zikrolunan azlinin herhangi bir suçtan ötürü (*"bir cünha ile"*) olmayıp, halefi Mehmed Efendi'nin kendisinden daha *"üstün"* olması sebebiyle olduğu ifâde edilmekteydi ve bunun üzerine emekli maâşının bağlanması tahakkuk etmiştir[5]. Dolayısıyla, resmî vesika ile resmî kayıtlar birbirlerini tekzîb edebilmektedirler Biri zahiri, diğeri ise gerçek sebeblere işâret edebilir. İshâk Efendi'nin Divân Tercümanlığı'ndan ve İstanbul'dan uzaklaştırılması, kendisinin Reisülküttap Pertev Efendi (1836'da Paşa)[6] ile olan ilişkisiyle ilgili olduğu kesindir. Pertev Efendi'nin Rum isyanının yol açtığı bir Rus savaşını göze aldığı ve Pâdişâh'ı da bu yönde etkilemiş olduğu malûmdur. Hattâ, savaş aleyhtarı ve dolayısıyla, *"Yunanistan'ın serbestiyyetinin"* tanınmasını *"ehven-i şerr"* olarak savunan Keçecizâde İzzet Mollâ gibi muhâliflerin Pâdişâh'ı uyarmak amacıyla bu konuda bir *"Lâyiha"* takdîmine de cesaret ettikleri ve bunun sonuçunda sürgüne yollandıkları bilinmektedir[7]. Harbin beklenen kötü gidişi ve vahim sonucu üzerine, *"Yunan ve Rus mes'elelerinde Pâdişâh'ı iğfâl etmesi sebebiyle bed-du'â ile azl"*[8] edilen Pertev Efendi'nin, kendisinin görüşlerini paylaşmayan siyâsî muhâliflerini etkisiz bir hâle getirmesi ve bertaraf etmeye çalışmasını beklemek doğaldır. İshâk Efendi de bu anlamda Pertev Efendi'nin yakınında yer almakla beraber (hiç olmazsa Divân-ı.Hümâyûn Tercümanı olarak yakın bir teşrîk-i mesâî ve ilişki içinde olması kaçınılmazdır), Pertev Efendi'nin *"Takımı"*na[9] dahil olmamasından ötürü, hem Divân Tercümanlığı vazifesinden hem de -İzzet Mollâ ve arkadaşları misâli- İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Gerçek duruma işâret eden Lütfi Efendi *"Tarih"*inde, *"İshâk Efendi'nin teb'îdinin sebeb-i hafîsi Re'is*

---

1 *BOA.HH.* 43333.

2 Kezâ, İhsanoğlu, *"İshâk Efendi"*, s. 746. Burada, vesikanın (*BOA.HH.* 43333) bu önemli cümlesinde geçen "sanki" anlamındaki "keenne" kelimesinin, "Kâne" şeklinde okunması ve bir yabancı isim gibi algılanmış olması yanlıştır. Aynı şekildeki yanlış okunuş, kezâ devam etmektedir..Bkz. İhsanoğlu, *Başhoca İshâk Efendi*, s. 18.

3 *Es'ad Efendi Tarihi*, III, v. 72a-72b.

4 Gemi resmi için bkz. Mahmûd Râ'if, Ayrıca bkz. *Tableau;* Beydilli, *"Seyyîd Mustafa"*, s. 400-401, n. 34. Krş. s. 157.

5 Beydilli, *"Seyyîd Mustafa"*, s. 408.

6 Turan, *"Pertev Paşa"*, İA, IX, 554-556.

7 *Lütfi Tarihi*, I, 293-295. Bu konuda verilen *Lâyiha* metni ve Pertev Efendi'nin *"Reddiyye"*si. kezâ *aynı yer*, s. 391-401 ve s. 402-409.

8 *Es'ad Efendi*'den naklen *Lütfi Tarihi*, II, 17 ve Danişmend, *Kronoloji*, V, 356.

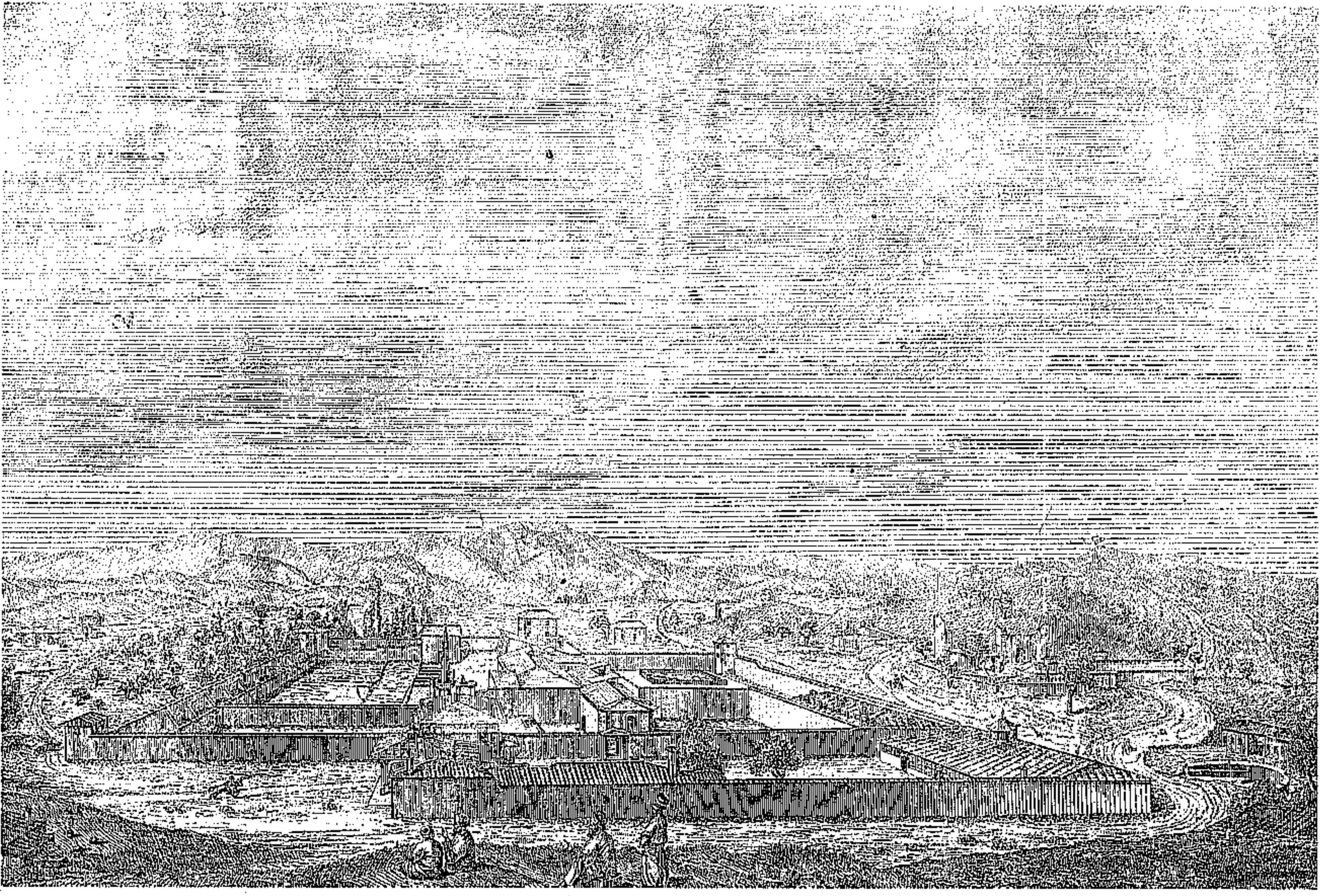
9 Kâmil Paşa, *Tarih-i Siyâsî*, III, 116.

Pertev Efendi'nin dâhil-i dâ'ire-i kabûlü olmadığı ba'zı sikattan menkûldür"[1], kaydıyla İshâk Efendi'nin, Pertev Efendi'nin *"Takımı"*na dahil olmamasından ötürü *"teb'îd"* edildiğini, sözüne güvenilir kaynaklara istinâden bildirmektedir Bu durumda, İshâk Efendi'nin İzzet Mollâ ve hem-fikirleri gibi, Pertev Efendi'nin izlediği politikayı tasvib etmeyenler grubuna dahil edildiğini ve İstanbul'dan ve Divân Tercümanlığı'ndan bu sebebden ötürü uzaklaştırıldığını ve diğerleri gibi Pertev Efendi'nin politikasının iflası ve kendisinin azli[2] üzerine geriye döndüğünü kabul ve dolayısıyla kendisine yapılan isnâdları şüphe ile karşılamak gerektiği fikrindeyiz.

Hurûfât Dökücüler: Arapoğlu Bogos. 1814 senesinde *Kamûs Tercümesi*'nin basımı için matbaanın eksikliklerinin tamamlanması ve tekrar işler hâle getirilmesi amacıyla Mühib Efendi'nin vazifelendirilmesi üzerine[3], yeni hurûfât dökülmesi söz konusu olduğundan, bu iş daha önceleri de harf imâlinde tecrübesi sâbit olan Arapoğlu Bogos'a havâle edilmiştir. Yeni harflerin dökümü için Darbhâne'de mevcûd 300 vukiyye Kurşun'un kullanılması uygun görülmüş idi. Arapoğlu Bogos, 1229 Şevvâl'i ortalarına kadar (31.10.1814) yeni harflerin döküm işini tamamlayabileceğini tahmin etmekteydi. Bu amacla iki oğlu ile beraber Tab'hâne'ye taşınmış ve kendilerine ayrılan bir odada çalışmalarını sürdürmüşlerdir[4]. Bogos'un 1792 senesinden beri harf dökümcüsü olarak matbaa işlerinde emeği geçtiği anlaşılmaktadır. Abdurrahman Efendi'nin Râşid Efendi'den satın alınan matbaa takımlarının elden geçirilmesi ve yeni harfler döktürülmesi işini de vaktiyle başarı ile yerine getiren yine bu Bogos usta olmuştur[5]. *Kamûs Tercümesi* için kullanılan Nesih hurûfât kalıplarını, *"hüsn-ı hatt"* niteliğinde hazırlayıp, yeni hurûfât kalıplarının *"çeliklerini ve bakır cedvel ve formalarını ve sâ'ir edevât ve âlâtlarını"* imâl etme işi, yine kendisinin marifetiyle gerçekleştirilmiştir[6]. Hülâsâ bu tür hizmetleri 1817 senesine gelinceye kadar geçen 25 sene zarfında, kendisinden hoşnûd kalınacak bir şekilde sürdürmektedir. Asvador, Kalust, Kevork ve Simon adlarında dört oğlu olduğu belirtilen Bogos usta, oğullarından Asvador ve Kalust ile beraber çalışmakta ve bu iki oğluna da harf dökme san'atını öğretmektedir[7]. 1814'de başladığı *Kamûs* tab'ına riyâseti hasebiyle Bogoslarla yakın çalışma hâli oluşan Mühib Efendi, 1817 Şubat'ında verdiği bir takrîr ile, *"ba'zı kütüb-ı nefîse ve ale'l-husûs Hâşiyeler ve Divânların ta'lîk hurûfât ile"* basılmalarının münâsib olacağını beyân ile, bu husûsda Bogos ile yaptığı görüşmelerde, *"ta'lîk"* harflerin dökülmesinin mümkün olduğunu ve Bogos'un da bu işi tekeffül ettiğini bildirmekteydi. Bu sıralarda matbaanın riyâsetine de getirilmiş bulunan (1817) Mühib Efendi'nin[8], matbaanın ihmale uğramış durumunun ıslâhı ve alet ve edevât yönünden eksikliklerinin ikmâli yanında, yeni hurûfât dökümü ile kitap basımının arttırılmasını düşünmekte olduğu ve kitapların, yangınlarla yanıp kül olan, memleket dışında ve taşralara götürülmeleri sebebiyle mevcûdları azalan, bulunması zorlaşan ve gittikce pahalılaşan şeyler zümresine girdiğini belirtmektedir, ki Münib Efendi, mevcûd *"nesih"* ve yeni dökülecek olan *"ta'lîk"* hurûfât ile pekçok kitabın basılmasını ve bunlardan büyük faideler husûlünü ümid etmekteydi[9].

---

1 *Lütfi Tarihi*, II, 143.
2 Turan, 1830 senesi Nisan sonu (*"Pertev Paşa"*, s. 555); Danişmend, 23. 2. 1830 (*Kronoloji*, V, 356).
3 Bkz. s. 213.
4 Bkz. s. 214.
5 Bkz. s. 121.
6 *BOA. CM.* 5983. Mühib Efendi'nin takrîri ve bununla ilgili yapılmış bulunan yazışma ve işlemler *Arka* ve *ön sahifeler*
7 Bogos Araboğlu'nun, "Ohannes Araboğlu mu, yoksa Ohannes Efendi'nin oğlu Bogos Araboğlu mu olduğu bilinmiyor", tereddüdleri (bkz. Kabacalı, *Kitap Tarihi*, s. 76, n. 2) böylece cevaplandırılmış olmalıdır. Ayrıca bkz. P. Tuğlacı, *"Ermenilerin Türk Matbaacılığına Katkısı"*, s. 51-52.
8 Bkz. s. 142-143.
9 *BOA. CM.* 5983.

132) Küçükçekmece civarındaki Azadlu'da yeni olarak açılan Baruthane'nin dıştan görünüşü. 1798. (Mahmûd Ra'if Efendi'den)

133) Küçükçekmece civarındaki Azadlu'da yeni olarak açılan Baruthane'nin içten görünüşü. 1798. (Mahmûd Ra'if Efendi'den). Baruthâne içinde görülen çarhlar Akarel ustanın eseridir. Azadlu Baruthânesi'nde İngiliz barut ayârında üstün kaliteli barut imâl edilebilmekteydi. Kasım 1808'deki Yeniçeri İsyanında, bir *Nizâm-ı Cedîd* müessesesi olması sebebiyle, benzerî diğer kurumlarla beraber tahrib edilmiştir.

Harf dökümcülüğü alanında Arapoğlu dışında bir kimsenin mevcûd olmadığım da dile getiren ve 1814'den bu yana geçen iki seneden beri, kendisinin iki oğlu ile güzel hizmetler ifâ ettiğini vurgulayan Mühib Efendi, 1215 (1795) tarihinde Baruthâne'de yeni *"Çarhlar"* icâdıyla[1] önemli hizmetler gören Arakel'e verilmiş olduğu gibi, Arapoğlu Bogos'a da, *"gerek nesih kalemlerine nezâret ve gerek ta'lîk kalemlerinin icâdına sa'y ü gayret ve oğulları mersûmâne fenn-i mezkûru ta'lîme dikkat ve oğulları mersûmân dahi ta'lîm ü tahsîle mübâderet ve tab'hâne hizmetinden bir an münfek olmayıp, kemâl-i sadâkat ve istikâmetle vücûda getirmeye müsâra'ât eylemeleri şartıyla"*[2], bir mu'afiyyet berâtı verilmesini teklif etmektedir. Buradaki kayıtlardan, Arakel'e berâtının vaktiyle Baruthâne Nâzırı olan Şerîf Mehmed Efendi takrîri mucebince verildiği anlaşılmaktadır. Mehmed Efendi takrîrinde, *"Baruthâne'de Güllüoğlu Agop*[3] *Kalfa mübâşereti ve Sâ'atçı Arakel ma'rifetiyle"*, bir *"Çarh-ı kebîr"* icâd ve inşâ edilerek hizmete konulduğunu ve bunun beğenilmiş olduğunu ve bu gibi işlerde Frenklerle yarışacak derecelerde ustalık gösteren[4] kimselerin devletin şanının artmasına katkıda bulunmalarından ötürü kayırılmalarının lâzım geldiği ve takdir edilmeleri husûsu dile getirilmekteydi. Bu telakki doğrultusunda Agop Kalfa ve Arakel'e *"cizyeden mu'âf ve sarı mest ve pâpûşa ruhsat"* verilmek üzere birer berât isdârına Fermân çıkmıştır. Dolayısıyla, *"melbûsâta dâ'ir"* 1171/1757 tarihinde sâdır olan iptâl kararına, bu zâtların hizmetlerine mükâfâten riâyet edilmediği ve istisnâî bir muâmeleye tâbi' tutuldukları anlaşılmaktadır[5].

Sâ'atçı Arakel ifâdesinden esas mesleğinin *sâatçılık"* olduğu bu vesile ile anlaşılan Arakel'in 1812'de ölmüş olduğu bilinmektedir[6]. Kendisinin vefâtından sonra iş oğlu tarafından devam ettirildiğinden, gerekli hizmet aksamamıştır. Aynı şekilde oğullarını yetiştiren Bogos'dan da, bu anlamda hizmetin devamının temini beklenmekteydi. Dolayısıyla, kendisini, yetiştirmekte olduğu Asvador ve Kalust adlı iki oğlunun da müstefid olacağı, Arakel'e verilmiş olduğu gibi bir berâtın hazırlanıp, verilmesi uygun görülmüş ve II. Mahmûd tarafından da onaylanmıştır. Pâdişâh, verilecek berâtın, *"1225 (1810) tarihinde verilen nizâm şurûtu derc olunarak mu'âfiyet berâtları verile"*[7], hattım düşündüğünden, 25 Safer 1225 (1.4.1810) tarihinde isdâr olunan, berâtlarla ilgili kısıtlamalar dahilinde[8], yani berâttan istifâde edecek oğulların ve hizmetkârların isimlerinin açıkca zikri, *"hukûk mâddesi şurûtu"* ve mutasarrıf oldukları gayr-ı menkûl mülklerin tam dökümü ve bunların muâfiyet tarihinden sonra edinilenlerin vergiye tâbi' tutulmaları husûslarına riâyet edilmek şartıyla, berâtın hazırlanma-

---

1 Kasdedilen Azadlu Baruthânesi'dir. Yeni Çarhlar resmi için bkz. M. Râ'if Efendi, *Tableau*

2 *BOA. CM.* 5983. *Ön Sahife.* Tarih: 24. R. 1232/12. 3. 1817. Mühib Efendi'nin mühürlü takrîri üzerine yapılan işlem ve *arka sahifede* Mühib Efendi'nin *Mühürlü Takrîri* sûreti. Bkz. *Vesikalar*

3 *BOA. HM.* 57807'de "Güllâbî oğlu Agop" olarak geçmektedir.

4 Baruthâne'de "*çarh*" inşâsında çalışan Venedikli Frençesko ve İspanyol Migel ile rekabet ve musabakat içinde ve onlarınkinden daha üstün evsâfta çarhlar imâl ettikleri hakkında bkz. *BOA. HH.* 57807. Frençesko ve Migel ile beraber "*çarh*" yapımı işinde Kofer adında başka bir yabancı mühendis de çalışmaktadır. (Bkz. *BOA. HH.* 55096). Migel, humbara gülleleri imâlinde de kullanıldığı gibi (Bkz. *BOA. HH.* 56783), Kofer de ayrıca Karadeniz Boğazı'ndaki kalelerin takviyye ve istihkâmında istihdâm edilmiştir. (Bkz. *BOA. HH.* 56682).

5 *BOA. CM.* 5983. *Arka Sahife.* Alt tarafta yer alan *"Derkenâr"* a ihrâc edilen *Berât* şurûtu ve *mâ'ilce çıkmalar* Arakel'in Berâtı, III. Selim'in tahtan indirilmesi ve IV. Mustafa'nın cülûsu ile, yeni hükümdâr tarafından yenilenmiştir. Arakel'in elindeki berât III. Selim'in Tuğrası ile muvaşşah olduğundan, *"huzûra takdîm ile bâlâsına"*, *"mucebince amel oluna"* kaydı ve Tuğra keşîdesiyle muvaşşah buyurularak, kendisine verilmesi, IV. Mustafa'nın, *"Hatt çekile"* hükmü ile takarrur etmiştir. Bkz. *BOA. HH.* 51137. Vazife gördüğü Azadlu Baruthânesi'ne gidip-gelme zorluğundan ötürü, Baruthâne yanında oturan Arakel ve barut imâl etmesini bilen oğlu için burada mutasarrıf olduğu tarla üzerine bir ev inşâsına dâir olan vâki müracaatı, nihâyet yeni pâdişâh II. Mahmûd tarafından olumlu karşılanmıştır. Kendisine ise 500 kuruş maâş verilmektedir. Bkz. *BOA. HH.* 17274. Tarihi: Ca. Ş. 1224 (11.9.1809).

6 *BOA. CM.* 5983. *Arka Sahife* Arakel'in 31 Ağustos 1812'de vefat ettiği ve Ortaköy Ermeni Mezarlığı'nda medfûn olduğu hakkında verdikleri bilgi için Turgut Kut'a teşekkür ederim. Sâatçı, aslında kazılan sikke kalıplarının cilâsını yapan, bu kalıpları onarıp, perdahlıyan zenaatkârlara denilmekte olup (bkz. Sahillioğlu, "*Mihaniki Darb*", s. 23); Arakel'in de sâatçılığı, yaptığı teknik aletlerin kalıplarının bu anlamda ikmâl ve bakımı ile ilgili olmalıdır.

7 *BOA. HH.* 51384. Sadrıazâm Telhîsi üzerine sâdırolan Hatt-ı Hümâyûn kaydı.

8 Bkz. s. 313.

sına gidilmiştir. Yeni uygulama mucebince, Arapoğlu Bogos mal varlığını ibrâz etmiş ve muâfiyet berâtından, Asvador ve Kalust isimlerindeki iki oğlunun istifâde edeceği belirtilmiştir. Kendisinin hizmetkârı yoktur. Ortaköy'de Tahir Ağa vakfından bir evde oturmaktadır ve İstanbul'da Kürkçüler Hanı'ndaki bir vakıf odasından gayrı uhdesinde mutasarrıf olduğu emlâk, bağ, bahçe ve sâir herhangi bir gayr-ı menkûlü bulunmadığını, *"Meclis-i Şer'e"* tahrîren beyân etmiştir. Durum, İstanbul Mahkemesi tarafından i'lâm edilerek (10 R.1232/27.2.1817)[1], gerekli Fermân'ın isdârı ile berât tanzimi tahakkuk etmiştir[2].

Ressâm ve Hakkâklar: Matbaada basılan eserlerde yer almak üzere, *"eşkâl-i hendese ve sâ'ir mücessemât ve harita tersîm eylemek"*[3] ve *"harita ve sâ'ir muktazi olan eşkâl ve rüsûmâtın sahâyifi hakkında me'mûr olmak"*[4], ancak bu konuda özel bir eğitimi olan kabiliyetli san'atkârların mevcûdiyyetiyle mümkün olabilirdi. Bu gibi eşkâlli eserlerin san'atkârlarının her zaman tam olarak tesbit edilmesi zor bir iş olmakla beraber, bunlardan bazılarının isimleri zabt edilebilmiştir. *"Resm"* işinde kullanılan hakkâklar genelde Ermeni ağırlıklı olmak üzere Müslüman olmayan tebeadan oluşmuş görünmekte ise de, isimlerini bu çalışmamızda tesbit ettiğimiz çok sayıda müslüman san'atkârların da varlığı ortaya çıkmıştır. 1792/94 yılları arasında basılan Vauban tercümelerindeki *"eşkâller"*in, Kapril ve İstefan adlı iki Ermeni san'atkâr tarafından hazırlandığına dâir kayıtlar,[5] Müslüman olmayan san'atkârların bu sahada ön sıralarda yer almakta oldukları gerçeğine işâret eder mahiyettedir. Nitekim, 1819'da da, Şânîzâde'nin *"Mir'âtü'l-ebdân"* ünvânlı anatomi eserinde yer alan 56 adet gravürün hazırlanma işinin de Erzurumlu san'atkârlara verildiğine değinmiş bulunmaktayız[6]. Ancak, bu için Frenk ressâmlara rağbet edilmemesi, Müslüman ressâmlardan ise, herhâlde dinî telakki cihetiyle, beden tasviri söz konusu olduğundan sarf-ı nazar edilmiş olduğunun bilinmesi, çevrede başka seçeneklerin de mevcûd olduğunun kanıtlarıdır. 1800 senesi Mayıs ayında matbaada çalışanlarla ilgili olarak kaleme alınan *"Nizâmnâme"*de tesbit edildiği üzere[7], vazife görecek musahhih, mürettib, ustabaşı, basmacı, Firengî hurûfât mürettibi yanında, *"kadro"*ya dahil edilen *"Frenk ressâm Likar"* diğerlerine kıyâsen ayda 100 kuruş ile en yüksek maâşı almaktaydı[8]. Büyük bir basım ve san'at şâheseri olan *"Kebîr Atlas Tercümesi"* için hazırlanan *"resimler"* geniş bir san'atkâr kadrosunun mevcûdiyetini gözler önüne sermiştir. Ressâm Likar yanında adı geçen Masis, bu kadronun müslüman olmayan san'atkârlarını oluşturmakta; Müzehhip Ârif Ağa, ressâmlardan Mollâ Abdullah, Hasib Dede, Mollâ Ahmed, Mollâ Selim, İbrâhim ve Mes'ûd gibi Müslüman san'atkârlar ise çoğunluğu oluşturmaktaydı[9]. Müslüman san'atkârların varlığının iftihâr vesilesi olduğunu ise, devrin önemli bir şahsiyeti olan Mehmed Emîn Behic Efendi, *"Sevânihü'l-levâyîh"* adlı eserinde ifâde etmektedir. Behic Efendi'ye göre, Frenk Likar'a verilen aylık 100 kuruş maâş yanında, diğer Müslüman ve zimmî san'atkârlara, bunun aldığının yarısına ve dörtte birine varan oranlarda ödeme yapılması, Likar'ın üstünlüğünden ziyâde, *"Devlet-i aliyye'de hezârfenn ve erbâb-ı hüner"* san'atkârların çokca mevcûdiyyetine rağmen, *"memâlik-i efrenciyyeden gelen Frenk tâ'ifesine"* itibâr gösterilerek, bunlara verilen aylıkların dolgun tutulması neticesidir. Aynı yetenekte olup, aynı işi aynı mükemmellikte yapan yerli

---

1 *BOA. CM* 5983. *Ön sahife.*

2 Arakil'e verilen Berât şurûtunun *"Derkenâr"* edilmesi ve Bâbıâlî'ye arzı tarihi 9.ZA.1232/20.9.1817 tarihini taşıdığından, Bogos'a Berât'ının Eylül 1817 sonunda verilmiş olduğunu kabul edebiliriz. Bkz. *BOA. CM.* 5983. *Arka sahife, alt satır*

3 *MMD,* s. 459.

4 *BOA. CMa.* 2015.

5 Krş. s. 183.

6 Bkz. s. 216.

7 Bkz. s. 126 vd.

8 Frenk Likar'ın almakta olduğu 100 kuruş maâşının ödenmesiyle ilgili çeşitli tarihlerdeki kayıtlar için bkz. *MMD,* s. 459 (2.Z.1215/16.4.1801); *BOA. CMa.* 9211 (12.M.1216/22.5.1801); *BOA. CMa.* 2015 (21.B.1216/27.11.1801). Bkz. *Vesikalar*

9 Bkz. s. 171-172.

san'atkârlara daha az ödemede bulunmak, bunların *"san'atlarından nefret"* etmelerine yol açmakta olduğu ise yine Behic Efendi tarafından tenkîden dile getirilmektedir. Bu münâsebetle, *Atlas Tercümesi* kıt'alarını bakır üzerine hakk ve imâl eden ustaların içinde ancak bir tanesinin *"Frenk"* olduğuna dikkati çeken Behiç Efendi, geri kalanların Müslüman ve zimmî, ancak yerli san'atkârlar olduklarını vurgulayarak, bunların Frenkten *"a'lâ ve dikkatli hakk ve i'mâl"* ettiklerini ve tamamen *"erbâb-ı mehâretten"* oldukları işledikleri işten ma'lûm iken, Müslümanların aylıklarının Frenkinden, zimmînin yevmiyyesi ise hepsinden az olduğunu[1], nihâyet *"cüz'i yevmiyye ile küllî iş"* görülmeyeceğini, bütün bunların ise, *"erbâb-ı hüner ve ma'rifetin"* heves ve şevkini kırdığını dile getirmekte, dolayısıyla konunun günümüz için de geçerli güncel boyutlarının geçen yüzyıllara varan uzantısına parmak basmaktadır[2].

Basılan Bazı Eserlerin Cins, Adet ve Fiyâtları: Gerek Mühendishâne'de gerekse daha sonra Üsküdar/Harem'de faaliyetine devam edecek olan Tab'hâne'de basılan ilk büyük eserlerin adetce pek fazla olmadıkları ve genel olarak sayılarının 200 cildi aşmadıkları tesbit edilmektedir. Mahmûd Râ'if Efendi'nin marûf eserinden 200 adet bastırıldığı, *Büyük Atlas Tercümesi*'nden ise sadece 50 adet hazırlandığına daha önce işâret etmiş bulunmaktayız[3]. Lugat gibi daha geniş bir kitle tarafından kullanılabileceği varsayılan eserlerin ise daha fazla basıldıkları anlaşılıyor. Nitekim, Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin 1800 senesi yazında basılan *"Lehcetü'l-lugat"* adlı eseri 1144 adet basılmıştır[4]. Matbaada az mıkdârda kitap basılması, bazen Nâzır'ının gayretsizliğine verilmekle beraber[5], bunda çeşitli ve çok daha başka sebeblerin etkili olduğu anlaşılmaktadır Özellikle az sayıda dahi olsa basılan kitapların satılamaması, elde kalması, fiyâtlarının pahalılığı veya halkın alış gücündeki zayıflık kadar, taşralara pazarlanamamasından da ileri gelmekteydi. Öte yandan bu konuda, piyâsa şartlarının, oluşan arz ve talebin de etkin bir rol oynadığı görülmektedir. Mühendishânelerde ders kitabı olarak telakki edilen risâlelerin sayıları üç yüz adeti bulabilirken[6], bazen 40 cilt kadar dahi basıldıkları olurdu[7]. Lugat cinsinden olanlar sayıca en yüksek basımları yapanlar zümresindeyken, bunlarla yarışabilecek bir kitap türü de dinî eserlerden oluşmaktaydı. Ancak, bunda da piyâsa talebinin giderek belirleyici bir rol üstlenmekte olduğu izlenebilmektedir. Meselâ, Davut Efendi'nin yaptığı, *"Delâ'il-i Hayrât"* şerhi, kitapcı esnâfının talebi doğrultusunda, mıkdârı, tesbit edilenin iki katına çıkartılmış ve 2400 adet olarak basılmıştır[8].

Hıristiyan dünyasının Şark'a yönelik misyoner faaliyetlerinin zaman zaman hissedilir bir şekilde artması, özellikle Avrupa'da basılmış *Tevrat, Zebur, İncil* ve *Havvariyyun Hikâyeleri* gibi yayınların, *"ikişer-üçer bin cild"* olmak üzere ele geçirilmeleri, ilgilileri bu konuda hassas olmaya sevketmiştir. Bu tür kitapların, *"Gümrük tarafından tevkîf ve ihbâr olunması"* ve *"ol makûle kitâb-ı bâtılanın ehl-i İslâm'dan"* hiçkimse tarafından alınmaması, her kimde bulunur ise, el konularak, *"ateşe ilkâ ve ihrâk"* olunması ve bu tür kitaplara sahib olunmaması kadılıklara duyurularak, gerekli uyarı ve tenbihât yapılmakta olduğu gözlendiğinden[9], dinî kitapların özel bir yer tutmaya ve önem kazanmaya baş-

---

1 Krş. *Ücret Dökümli.* Bkz. s. 171-172

2 Behîc Efendi, *Sevânihü'l-Levâyih.* v. 72a-72b.

3 Bkz. s. 169.

4 *BOA. CM* 1176 ve 6777 ve 2493. Basmahâne masraflarını hâvî 11.M.1218/3.5.1803 tarihli genel *"İlmühâber"*.

5 *BOA. HH* 8420.

6 Başhoca Ali Bey'in 300 adet basılan *"Fenn hey'etinden terceme eylediği"* Risâle'de olduğu gibi. Bkz. *BOA. HH* 23959.

7 Mühendishâne hocası Hüseyin Efendi'nin İngilizce'den terceme ettiği Hendese'ye dâir eserinde olduğu gibi. Bkz. *MMD*, s. 287. *Mâ'ilce derkenâr* Tarih: 2.Ş.1217/28.11.1802. Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Nâzırı İsmail Kâmî Efendi'nin takrîri mefhûmu.

8 *BOA. HH.* 33229. Tarih: 4.ZA.1254/19.1.1839.

9 *BOA. CM* 4018. 5.SA.1240/29.9.1824 tarihli Ahıska muzafatından Oltı mahkemesine vürûd, tescîl ve ahâlîye ilân edildiğini cevâben arz eden Oltı Kadı Nâ'ibi Mehmed Efendi'nin *Mühürlü Takrîri*. Bkz. *Vesikalar*. Ayrıca bkz. *"men'i*

ladığı anlaşılır. Müslüman ahâlinin bu konudaki cehli acı ifâdelerle dile getirilmektedir. Devlet memûrlarının, *"evâmîr ve tahrîrâtının me'âlini"* anlamayacak bir hâle düştükleri, devrin taşra kadılarının gelen Fermânları doğru dürüst okuyup çözemediklerini tesbit eden kayıtlar doğrultusunda[1]; telîf ve tercüme edilecek eserlerin matbaada basılmaları ve bunların devlet memûrlarının eğitimlerinde kullanılmaları, Müslüman ahâlînin cehâletten kurtarılması için özellikle dinî kitapların tab' ve neşirinin gerektiği vurgulanmakta olması, devrin zafiyyetini abartmak için tutulmuş kayıtlar değildir[2]. Kafkaslar'da, Anapa gibi yeni fethedilen yerlerde[3], *"şeref-i İslâm ile müşerref olan kabâ'il ve akvâma"* verilmek üzere İstanbul'dan *Birgivî Şerhi* ve *İlmühâl Risâlesi* yollanması[4], bu anlamda ayrı bir ilgiye lâyıktır. Bu şekilde, Tokad'ta vefât etmiş olan sabık Anapa Muhâfızı Hamzazâde Hasan Paşa tarafına, *"kabâ'il ve akvâma"* verilmek üzere beherî 12 kuruştan 810 cilt *Birgivî Şerhi* ve beherî 1 kuruştan 1000 adet *İlmühâl Risâlesi* gönderilmiş ve bunların masrafları olan 10.720 kuruş Hazine-i âmire'den ödenmiştir. Bu kitaplardan 443 cilt *Birgivî Şerhi* ile 337 cilt *İlmühâl Risâlesi* satılamamış olduklarından ötürü İstanbul'a yollanmak üzere Giresun'a getirilmiş ve Giresun Ayânı Ahmed Bey tarafından teslim alınmıştır. Hava muhâlefeti yüzünden yola çıkartılması geciken bu kitaplar, Ahmed Bey'in vefâtı üzerine terekesinde kalmış ve bunun zabtı için memûr edilen hacegândan Mektûbî-i sadrı âlî hülefâsından İsmâil Zühdî Bey tarafından tesbit edilen kitaplar muhâfaza altına alınmıştır. Üç sandık içinde mahfûz tutulan bu kitaplara, masrafları Hazine'den karşılandıkları için ve dolayısıyla, *"mîrî malı"* olmaları hasebiyle sahib çıkılmaktaydı. Nihâyet bunlar İstanbul'a yollanmıştır[5]. Özellikle Tanzimât'tan sonra Hıristiyan halkın, giderek artan bir rahatlıkla ve hediye ucuzluğunda tedârik edebildikleri kutsal kitaplarına karşılık, Müslüman ahâlinin ihtiyâc açısından azamet kesbeden, fiyât yönünden ise yanına yaklaşılamaz bir hâle gelmiş olan ve bu yüzden de her evde bulunmayan Kur'ân-ı kerîm ihtiyâclarının, en nihâyet 1291 (1874) senesinde tab' olunmak sûretiyle karşılanması mecbûriyyetinde kalındığı, Cevdet Paşa tarafından işâret edilmektedir[6].

Basılacak eserler çeşitli yollardan tesbit edilirdi. Dolaysız olarak tesbit muhakkak ki, ihtiyâc hâli olması ile belirirdi. Bu durumda, Mühendishâne'nin derslerde talebelerin ellerinde bulunması gerekli kitap ve risâleleri, bunların başında yer alırdı. Diğer tercih sebebi ise, askerî anlamda gerekli olma özelliğini taşımaktı. Eserlerin basımındaki bu öncelik, bunların basımlarını tavsiyye edenlerin konumlarıyla da yakından ilgiliydi. Bu, genelde Mühendishâne başhocası olanlar -ki, bu iş uzun yıllar aynı zamanda Tab'hâne'nin riyâsetini de üstlenmiş bulunan Abdurrahman Efendi'nin uhdesinde kalmıştır-, Mühendishâne Nâzırları, dolayısıyla Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Nâzırları, genelde matbaa ve (1824 senesinde İstanbul tarafına taşınmasından sonra yerleşecek tanımlamasıyla) *"Dârü't-tıbâ'a"* idâresine memûr olan kimselerin teklifiyle gündeme getirilirdi. Kezâ, askerî konular için Serasker'den bu anlamda bir teklif ve onay beklenirdi[7]. Her iki yol da, genelde müellifin eserini tarif

---

mübâya'a-i kütüb-i matbû'-i müterceme ez tevrât ve zebûr ve incil ve sâ'ir" Es'ad Efendi Tarihi, III., v. 53b. Sene 1239/1823-1824.

1 Bu konulardaki zâfiyyetin daha geç tarihli olarak başka bir ilgi çekici örneğini, II. Mahmûd'un huzûrunda, Varna ve Silistre taraflarından gelen savaş ile ilgili (1828/29 Osmanlı-Rus savaşı) bazı sevindirici haberlerin yazılı olduğu mektubu, huzûrda bulunan herkesin duyarak mesrûr olmasını dileyen Pâdişâh'ın emrine imtisâlen, yüksek sesle okumak vazifesi kendisine havâle edilen İmâm-ı evvel Zeynelabidin Efendi vermektedir. Zeynelabidin Efendi, mektubun bazı kısımlarını okuyamaz. Bunun üzerine II. Mahmûd yerinden kalkarak, Zeynelabidin Efendi'nin elinden mektubu alır ve bizzât kendisi okur. Bkz. Abdullah Mollâ, *Tarih-i Livâ*, v.6b. 16.RA.1244/26.9.1828.

2 Behîc Efendi, *Sevânihü'l-Levâyih*, v. 28a-28b, 29a-29b, 36a-37b.

3 Bkz. Gökçe, *Kafkasya*.

4 Üsküdar'da tab' olunan Birgivî Şerhî'nin Anapa'ya gönderildiğine ve *"Anapa Muhâfızı Kapukethüdâsı olan Mektupcu'ya teslîm ve irsâl"* edildiğine dâir küçük bir kayıt için ayrıca bkz. *Defter*. 61[illegible], v.9b

5 Selh-i ZA. 1239/27. 7. 1824. Bkz. *MMD*, s. 366-67. *Mâ'il derkenâr kaydı*.

6 Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 40, s. 128-129.

7 *BOA. HH.* 17363: İshâk Efendi'nin *"Nasb-ı Hıyâm fennine dâir ba'zı kütüb-i efrenciyye ve hendesiyyeden ahz ile bir kıt'a risâle terceme ve te'lîf"* ve bunun basılması istid'ası üzerine, *"asâkir-i Mansûre Orduları'na yarar fünûndan mıdır,*

ve lüzûmunu beyân eden bir *"arzuhâl"* ile başvurması ile açılırdı[1]. Müsbet cevâb alanların nihâî basım izinleri için bizzât Pâdişâh'ın yüksek onayına ihtiyâc duyulurdu. Hangi kitabın veya hangi risâlenin, kaç adet basılacağı, kimlere hediye ve nerelere kaçar adet dağıtılacağı ve müellifin ne şekilde taltif ve takdir edileceği, eserlerin hangi fiyât ile satılması lâzım geleceği; hattâ basılan eserin ilk provalarının kontrolü, yeni dökülen hurûfâtın numüne baskıları[2] ve imâl edilen ve *"zarflar derûnuna konularak"* takdim edilen *"âlât-ı hendesiyye"*ler hakkında görüş beyanı[3], gibi ayrıntılarla, Pâdişâhların şahsen meşgûl olduklarını görmek şaşırtıcıdır. Basımı biten eserden bir nüshanın Pâdişâh'a takdimi âdet idi[4]. Hattâ, bu bazen ve istisnâî olarak daha alâ kâğıd kullanımı ile hazırlanan bir *"Erkân nüshası"* şeklinde de olabilirdi[5].

Sahhâf ve esnâfdan gelen taleblerin de önemli bir rol oynadığı açıktır. *"Müşteri olma hâli"*nin aranması keyfiyyeti, biraz da verimlilik ve ekonomik işletme zarûretinden gelen ve uzun bir zararla çalışma devrinin tecrübesinden geçilerek edinilen bir husûs olmuş olmalıdır. Basılan kitapların bir kısmı bazı ricâle ve ulemâya hediye edilir[6], bir mıkdârı, özellikle dinî ve ahlâkî nitelikte olanları[7] veya *"lugat"* türünden olanları[8] genel kütüphânelere ve askerîlere, *"bilâ-bedel"* dağıtılırdı[9]. Fiyât tesbiti, maliyyet fiyâtının belirlenmesi üzerine yapılırdı. Genelde bu, maliyyet fiyâtı kadar, *"kâr"*, *"ticâret"*, *"menâfi"* ilâvesiyle, dolayısıyla maliyyet fiyâtının ikiye katlanmasıyla belirlenirdi. Eserler, genelde müellif hattı veya bu anlamda temiz nüshalarıyla takdim edilirdi. Bunun güzel ve ilgi çekici bir örneği muhakkakki, Müderris Hoca Abdurrahman Efendizâde Es-seyyid Osman Sâ'ib Efendi'nin tıbba dâir tercüme ettiği eserini, *"Vâlidesi hattı ile"* tebyîz edilmiş olarak sunmuş olmasıdır[10]. Eserin takdîm edilen nüshaları genelde Pâdişâh katında alıkonulmakla beraber, basılmayacak olan nüshaların iâdesinin mümkün olduğu, hiç olmazsa İshâk Efendi'nin bu yöndeki bir talebi sebebiyle olağan olmalıdır[11]. Eserlerin basılmasından ötürü müelliflere herhangi bir telif ücreti ödenmesi yapılıp yapılmadığına dâir doyurucu bilgiler edinilememekle beraber, eser takdîmine münâsib ve makûl bir *"atiyye"* ile mukabele edildiğ malûmdur[12]. Hattâ, bu husûs, *"Vâlidesi hattı ile"* eserini takdim eden Osman Sâ'ib Efendi örneğinde olduğu gibi, *"... müderrisîn olup, emr-i ta'ayyüşü bu misillü kitâbete münhasır ola-*

---

mütala'a ve ifâde" olunması için Serasker Hüsrev Paşa'ya yollanmış olduğu ve faydalı olacağı mülahaza edilerek, olumlu cevabı verildiği hakkında.

1 Kezâ, meselâ, İshâk Efendi'nin *"Usûlü'l-istihkâmât"* ve *"Aksü'l-merâyâ"* adlı iki eserinin tab' edilmesi niyâzıyla takdîm ettiği *"arzuhâl"* için bkz. *BOA. HH* 32030-A ve Seraskerîden verilen tavsiyye üzerine basılmasına dâir Hatt-ı Hümâyûn kayıtları. Bkz. *BOA. HH.* 32030. Bkz. *Vesikalar.*

2 Abdurrahman Efendi'nin Takrîri. Tarih: selh-i Ş.1212/19.2.1798.

3 *BOA. HH* 10359. Kezâ, *BOA. HH* 7976.

4 Örnek olarak meselâ, bkz. *BOA. HH.* 23959: Mühendishâne Serhocası Ali Bey'in *"Fenn-i hey'et"*ten tercüme eylediği Risâle'nin Mühendishâne Kütüphânesi'ne konulmak üzere tab' olunmasına izin verildiği ve 300 adet basılarak, ciltlenip Kütüphâne'ye konulduğu ve bir nüshanın ise Huzûr'a takdîm edildiğine dâir *"Dârü't-tıbâ'a"* müdürü Sâ'ib Efendi'nin mühürlü takrîri. Bkz. *Vesikalar*

5 Bkz. s. 170.

6 *Kamus Tercümesi*'nden birer nüshanın, *"vâcîbü'l-ri'âye ba'zı zevât-ı izâm ve ulemâ-yı fehâma"* hediye olarak dağıtılması hakkında bkz. s. 215.

7 Meselâ, *Siyer-i Nebî Tercümesi*'nden bütün kütüphânelere birer nüsha teslim edilmiş ve Mühendishâne Kütüphânesi'ne de *"iki cüz bir arada"* olmak üzere verilmiştir. Bkz. *MMD*, s. 452, *Derkenâr kaydı.* Tarih: 18.Z.1241/24.7.1826; kezâ mükerrer kayıd olmak üzere bkz. *MMD*, s. 353.

8 Bkz. s. 215.

9 Halebli Halil Efendi'nin, *"Nuhbetü'l-menkûl"* adlı kitapçığı gibi. Bkz. *BOA. HH* 31381. Kezâ, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin her yüz askerine iki cilt *Dürr-i yektâ Risâlesi*'nden verilmesi ve *"risâle-i merkûmenin müşirân ve ferikân-i kirâm hazârâtıyla, umerâ-yı askeriyyeden ve sâ'ir memâlikde bulunan zâbitândan iktizâ edenlere bilâ-bedel neşr ü i'tâ olunması"*. Bkz. *MMD*, s. 367. Üstte mâ'il derkenâr. Genel dağıtım listesi için bkz. s. 175.

10 *BOA. HH.* 33744 ve 33545. Müderris Abdurrahman Efendi'nin oğlu olarak Osman Sa'ib Efendi için krş. s. 34, n. 3.

11 *BOA. HH.* 32030-A: *"... ve adem-i tab'ı takdirinde tedrîs ve istinsâlı için kullarına i'âdesi..."*.

12 Meselâ, Mühendishâne ikinci hocası Hüseyin Rıfkı Tamânî'nin *Tellîsül-eşkâl* adlı kavâ'id-i hendesiyye üzere fenn-i Lağım'a dâir bir eser (*BOA. HH* 10984. 4.CA.1211/5.11.1796 ve *HH.* 10446) tercüme eylediği ve bu eseri için kendisine, Pâdişâh'ın işâret ettiği üzere taltifen 1000 kuruş verildiği (*BOA. CM.* 4717. 4.CA.1211/5.11.1796).

rak şâyân-ı inâyet" olduğu kayıdlarıyla özellikle vurgulanırdı[1]. Dolayısıyla, karşılığında *"para"* ile ödüllendirilme veya yine İshâk Efendi örneğinde olduğu gibi, tab' olunan eserlerden bir mıkdâr verilmesi söz konusu olabilirdi[2].

***"Dürr-ı yektâ"* adlı Risâle'nin ordu mensuplarına dağıtımını gösterir liste**[3]: Çirmen Mutasarrıfı Es'ad Paşa ma'iyyetindeki 600 nefer Piyâde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'ye, beher yüz nefere ikişer nüsha olmak üzere, 12 cilt, Edirne'de bulunan iki tabur askere ise 32 cilt yollanmıştır (16.CA.1243/5.12.1827). Tevzi'ât aşağıda gösterildiği şekilde yapılmış olup, 1016 cilt risâle dağıtılmış ve beherî için 110 para fiyât biçilerek, dolayısıyla 2 kuruş olarak hesaplanan maliyyetine 3 kuruş kâr ilâvesiyle oluşan 5 kuruşluk piyâsa satış bedelinin çok altındaki bir fiyât ile dağıtılmıştır. Cem'ân 2794 kuruş tutan masrafları Mukata'ât Hazinesi[4] tarafından ödenmiştir (26.R.1243 /6.11.1827)[5].

Dağıtıldığı yer	Tabur	Adet	Beherî/pr.	Masraf/kr.
Enderûn-i Hümâyûn ağavâtı	1	16	110	44
Âstâne-i aliyye'de ve Rumeli'de ve Anadolu'da me'mûr Asâkir-i Mansûre	31	469	110	1364
Mu'allem Bostânîyân-ı Hâssa	3	48	110	132
Tophâne-i âmire neferâtı. Sekizbin olmak üzere karar verildiği i'tibârıyla Tüfekciyân	10 1	176	110	484
Cebehâne-i âmire'ye iki tabur i'tibârıyla	2	32	110	88
Tersâne-i âmire'ye, şimdilik	–	16	110	44
Humbarahâne neferâtından münâvebeten kışlakda bulunanlar için	–	48	110	132
Mehterhâne-i âmire	–	8	110	22
Sadr-ı azam efendimiz asâkiriçün	–	16	110	44
Taşrada vüzerâ ma'iyyetinde bulunan içün	10	160	110	440
Cem'ân		1016	110	2794

1 *BOA. HH* 33744.

2 İshâk Efendi'ye, *Mecmû'â-i ulûm-ı riyâziyye* ünvânlı eserinin basılmış bulunan dördüncü cildinden on adet (yedi cilt sahtiyân ve üç cilt karton kaplı olarak), *"zahmet ve emeği mukâbelesi"* olarak verilmesi hakkında bkz. *BOA. CM* 2088/2 ve 2088/3. Eserin birinci cildinin yazma nüshasının kendisine takdimi münasebetiyle II. Mahmûd'un İshâk Efendi'ye, *"tâziyâne-i şevkini mûcib olmak için"* ayrıca 1000 rub'iyye atiyye ihsan etmiş olduğu hakkında bkz. *BOA. HH.* 33074. Krş. Kezâ İhsanoğlu, *Başhoca İshâk Efendi*, s. 505-51. Kezâ, eser takdîm edenin herhangi bir şekilde mevki' ve makam cihetinde yükseltilmesinin örnekleri çoktur. Ali Kuşçu'nun eserini, *"Mir'ât-ı âlem"* adıyla Türkçe'ye kazandıran Mühendishâne Başhocası Ali Bey'in, 250 adet basılmasına karar verilen bu tercümesi sebebiyle, kendisine, *"ahass-ı emeli olan"*, *"Hacegânlık"* verilmesine de taltifen karar verilmiştir. Bkz. *BOA. HH.* 40090. Bkz. *Vesikalar*

3 *MMD*, s. 366.

4 Cezar, *Osmanlı Maliyesinde*, s. 252 vd.

5 *MMD*, s. 67.

Üsküdar Matbaası'nın İstanbul tarafına taşınmasından sonra (1824) basılan bazı eserlerin maliyyet ve satış fiyâtlarına dâ'ir örnekler

Baskı Adeti	Kitab İsim	Maliyyet Fiyâtı		İlâve edilen		Satış Fiyâtı		Kaynak
		kuruş	para	kuruş	para	kuruş	para	
1912	Dürr-i vektâ	2		3		5		HH. 25904-A
620	Tecvîd-i edâ'iyye	2	30	3	30	6,5		HH. 25904-A
1200	Serh-i Maksûd	3		3		6		HH. 25904-A
1200	Burhân-ı Gelenbevî	3		3		6		HH. 25904-A
1200	Fenârî ve Kul Ahmed Nüshası	2	30	2	10	5		HH. 25904-A
1200	Mollâ Câmî Haşiyyesi Abdülgafûr Nüshası	6,5		5,5		12		HH. 25904-A
1400	Halebî-i sagîr	8		8		16		HH. 25904-A
3600	Tuhfe-i Vehbî Manzûmesi	2		3		5		HH. 25904-A
1200	Delâ'ilü'l-Hayrât Şerhi tercümesi	25		25		50		HH. 31381, HH. 3182
600	Halebli Halil İbrâhim'in Nuhbetü'l-menkûl Risâlesi		100	2		2	100	HH. 31382
–	Gülşen-i ma'ârif. Cild-i evvel	30		30		60		HH. 51582
–	Gülşen-i ma'ârif. Cild-i sânî	30		30		60		HH. 16890
1200	Amentü Şerhi	12		8		20		HH. 17267-A
1200	Ta'rîfât-ı Seyyîd	7		5		12		HH. 17267-A
1000	Nasreddin Efendi Letâ'ifi	1,5		1,5		3		HH. 17267-A
2500	Pend-i Attar	3		2		5		CM. 3487
3600	Subha-ı sıbyân. Lugat Manzûmesi	2		1.5		3,5		CM. 3487
1200	Kâfiye-i Mu'ribî	19,5		10,5		30		CM. 3487
200	Aksü'l-merâyâ	24,5		5.5		30		CM. 3487
1000	Fenn-i mantık'da İsagocı Şerhi	9.5		4,5		14		CM. 3406
600	Mecmû'a-i ulûm-ı riyâziyye. Cild-i râbî	37.5		–		–		CM. 2088/I
300	Nasb-ı hıyâm	30		–		–		MMD. 7917 s. 366

* * * * * * * * * * * * * * * * * * * *

* بسم الله الرحمن الرحيم *

الحمد لله الذي جعلنا من المسلمين * والصلوة والسلام على
سيدنا محمد خاتم الانبياء والمرسلين * وعلى آله واصحابه اجمعين
معلوم اوله كه عاقلا بالغ اولوب مسلم اولادندن اولان كمسنه
كلمتين شهادتيني تلفظ ايدر اولدقده ايمان اولنمق لازم
اولان اموري بيلوب واينا تعاد قيجديكيدن ايمان ونكاح لازم
اولديغي كتب معتبره ده تصريح اولنديغندن عوام ناسه
افاده اولنه جق مرتبه ابتدا صفت ايماني تعليم الزم اولوب
بعده اصول اسلاميه دن اولان عادات خمس مفروضه
اعمالنك كاانه مدار وقوامنه شعار ايكن اكثر ناس احكامني
تحصيله عدم همتلرندن بالكليه نسيان اولنمه منزله سنه
تقرب ايتديكي ظاهر وعيان اولديغندن عوام ناس حقنده
تعليم وتعلمي آسان اولمسيجون فقهاي عظام حنفيه نك
اصح اقوالرندن قدر كفايه لسان تركي اوزره بر رساله

تدوين

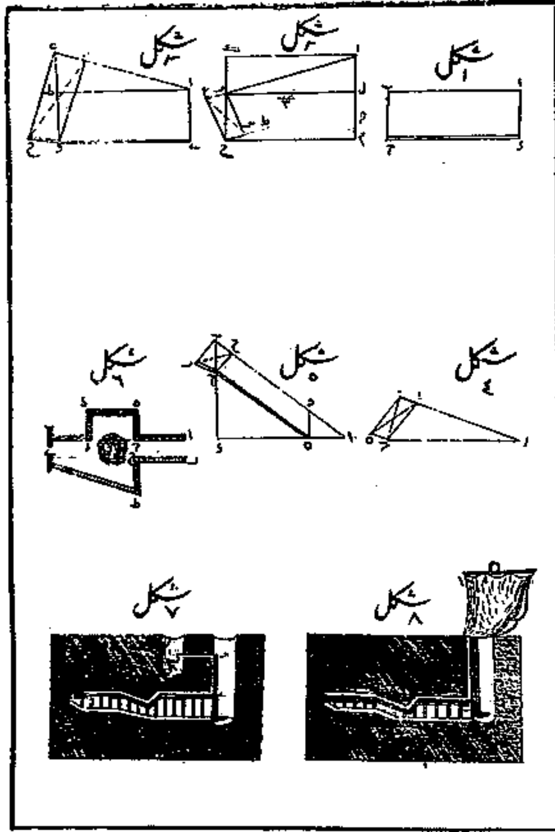
دخي قوللر كدر بز وانلر تحت قدرت ربانيه كده وملك
وتصرفات آلهيه كده بز يارب بزلر حق اوزره انلر باطل
اوزره اولمامزله انلري مهزوم ومكسور وبزلري انلر
اوزرينه غالب ومنصور ايله ايمدي جناب رسالته
اقتدا ايدوب هر امور مهمه ده دعا وتضرع ايتمك كركدر
زيرا مؤمن خلوصانه دعاسي ايله مظهر نصرت ونائل
خير وبركت اولديغي حقنده آثار كثيره واردر انبياء
عظام حضراتنك سير حسنه لريدر لكن اول باول تحصيل
عقايد اسلام وتطهير لباس وجام وفرائض اعمالي التزام ايله
اركان دين اكمال اولنمغه اهتمام لازمدر والله المستعان
وعليه التكلان * سبحان ربك رب العزة عما يصفون
وسلام على المرسلين والحمد لله رب العالمين * الفقير
الى الطاف ربه القدير * عبده المدعو بين مدرسي دار الخلافة
السنية لازالت هي وقطانها بالمواهب الربانية محمد اسعد
جعله الله تعالى في الدارين اسعد رجاء ان يكون من الناصحين
وطمعا لمغفرة سيئاته يوم الدين يوم لا ينفع مال
ولا بنون الا من اتى الله بقلب سليم
ولا حول ولا قوة الا بالله العلي
العظيم
تم طبعها بمعرفة ابراهيم صاحب نال مانتاه في اولاه واخراه
في اوائل رمضان المبارك لسنة ثلث واربعين ومائتين والف

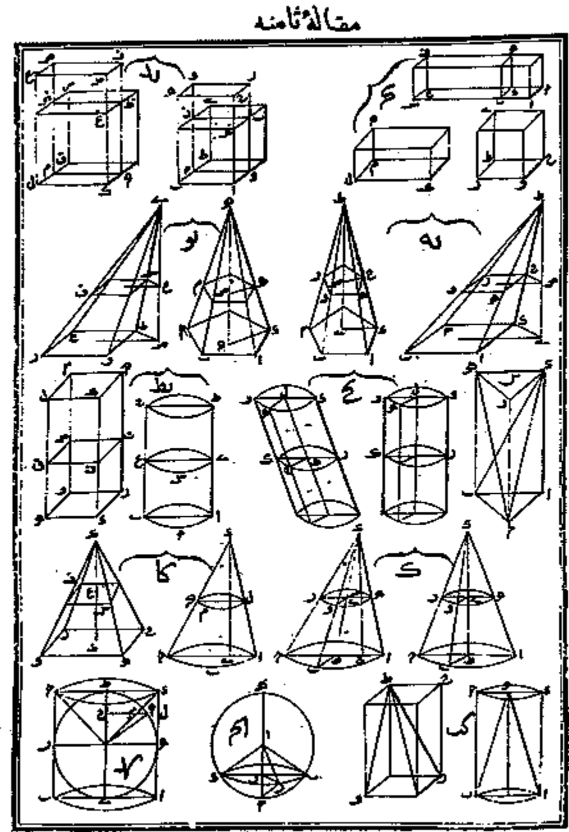
مطلب
امور مهمه ده دعا

134) İmâmzâde Mehmed Es'ad bin Abdullah'ın *Dürr-i yektâ* ünvânlı eseri. İstanbul Matbaası, Evâ'il-i Ramazân 1243/Mart 1828. İlk ve son sahifeler.

135) Hüseyin Rıfkı Tamânî'nin *Telhîsü'l-eşkâl* ünvânlı "*Lağım fenni ve endahtı*" ile ilgili kitabı. Mühendishâne Matbaası 1215/Mart 1801. İlk sahifeler ve Lağım bağlanmasını gösteren çeşitli şekillerinden örnekler.

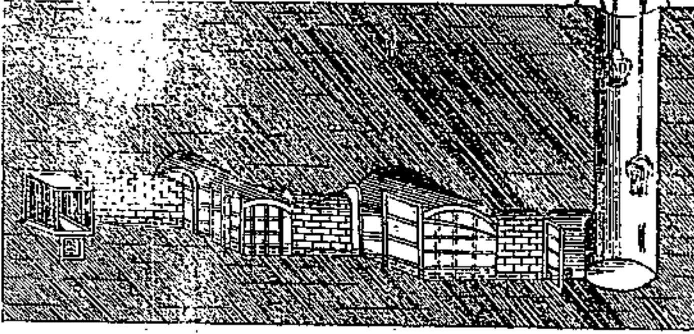

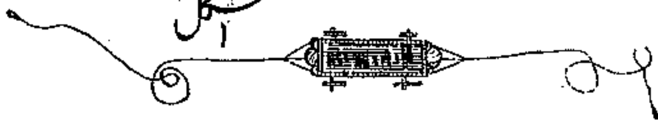
136) ***Telhîsü'l-eşkâl*** **ünvânlı hendese kitabından şekiller.**

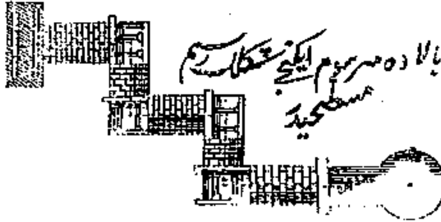
کاغد ٣

شكل ٢

شكل ١

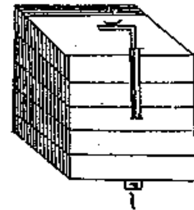

بالاده مرسوم ايكنجى شكلك رسم مسطحيدر

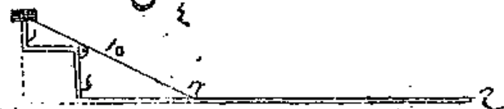
خزينه نك اوست سطحى دوشمه سيدر

شكل ٣

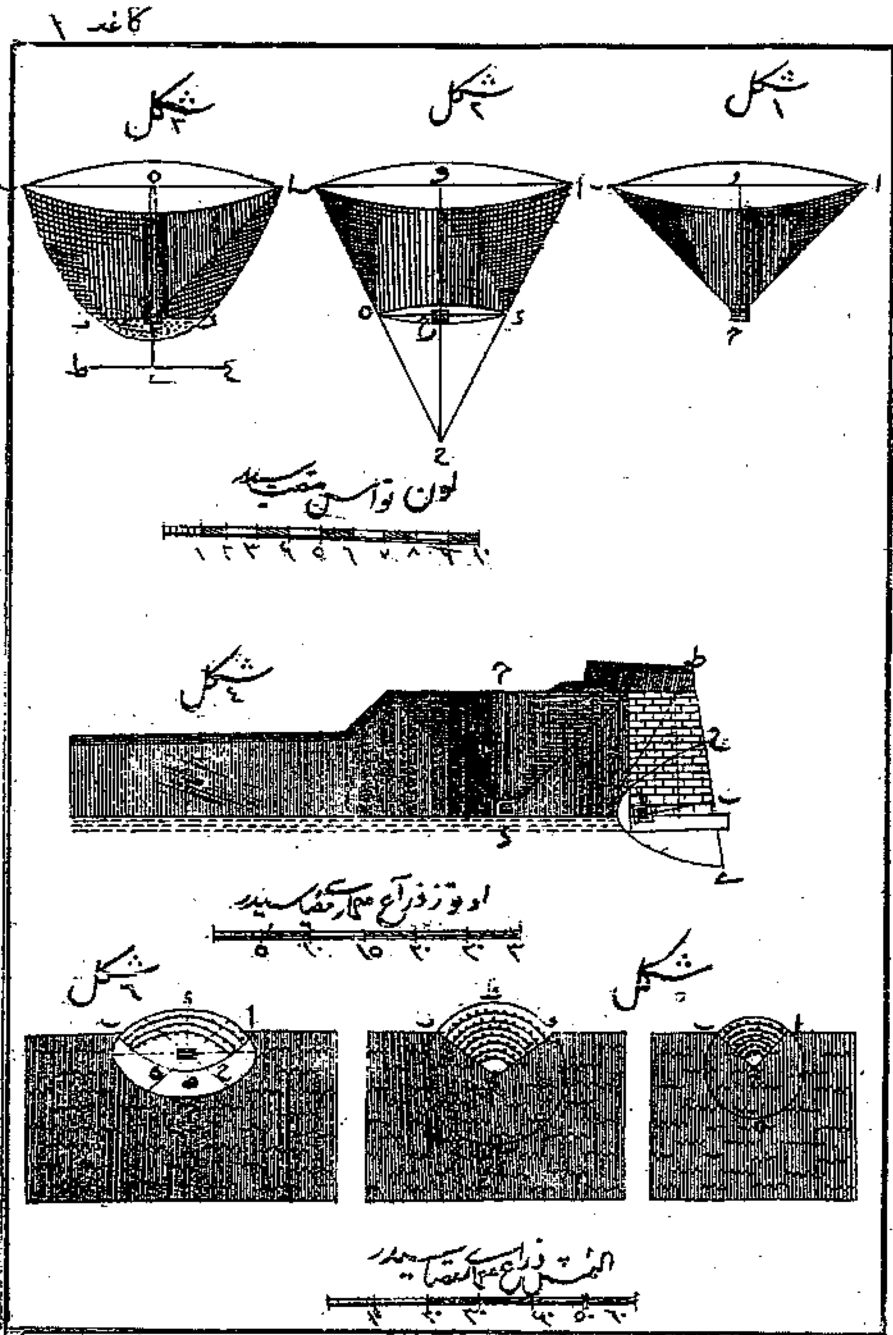
شكل ٤

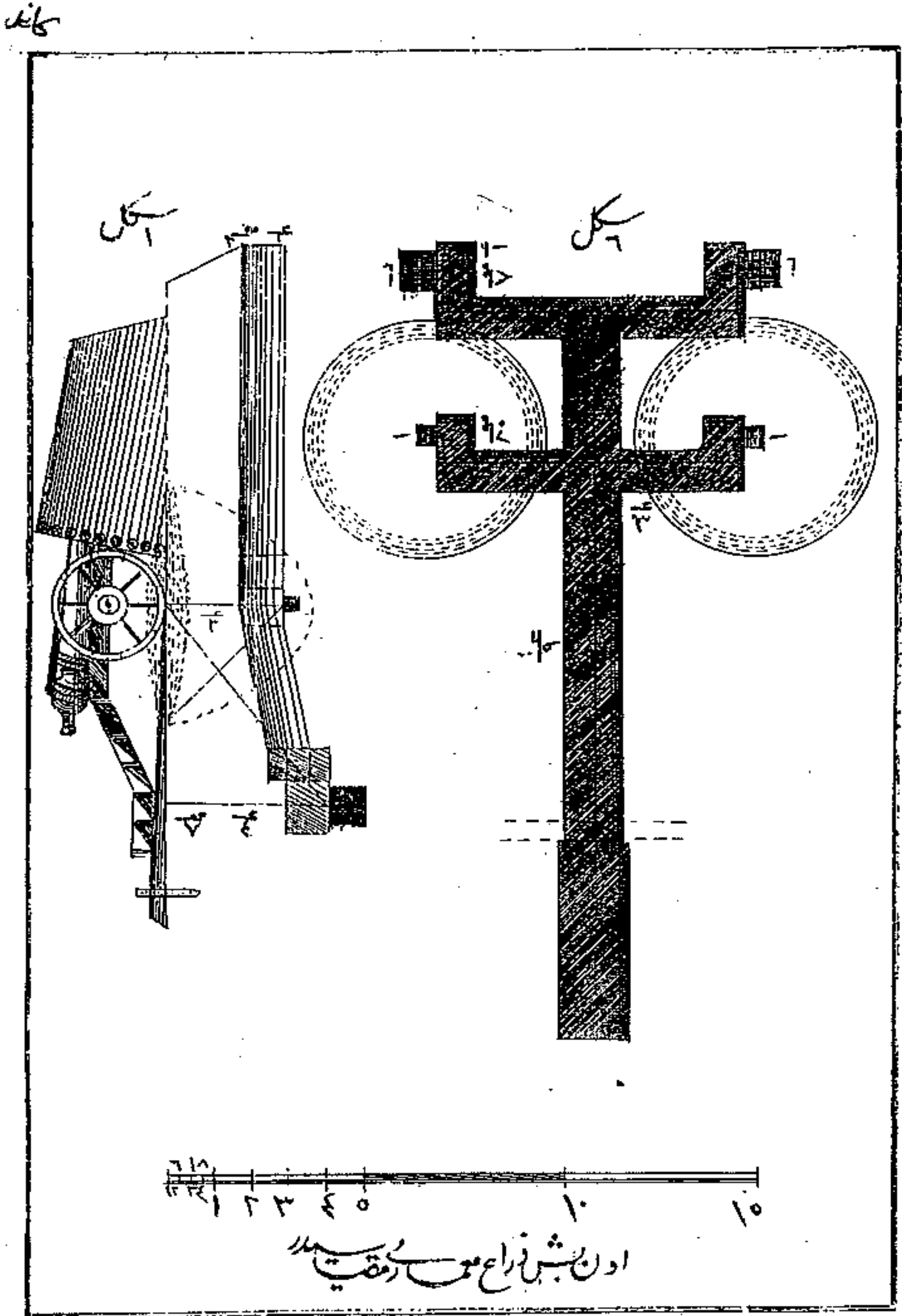
اوتوز بش ذراع معمار قصبه سيدر

137) ***Telhîsü'l-eşkâl*** **ünvânlı hendese kitabından şekiller.**

138) *Telhîsü'l-eşkâl* ünvânlı hendese kitabından şekiller.

139) ***Telhîsü'l-eşkâl*** **ünvânlı hendese kitabından şekiller.**

* بسم الله الرحمن الرحيم *

الحمد لله حق حمده والصلاة والسلام على خير خلقه محمد وآله
* وبعد * فهذه تعريفات جمعتها واصطلاحات اخذتها من
كتب القوم ورتبتها على حروف التهجي من الالف والباء الى الياء
تسهيلا تناولها للطالبين وتيسيرا لتعاطيها للراغبين والله الهادي
وعليه اعتمادي في مبدئي ومعادي * باب الالف فصل الباء * مطلب باب الالف فصل الباء
(الابتداء) هو اول جزء من المصراع الثاني وهو عند النحويين
تعرية الاسم عن العوامل اللفظية للاسناد نحو زيد منطلق
وهذا المعنى عامل فيهما ويسمى الاول مبتدأ ومسندا اليه
ومحدثا عنه والثاني خبرا وحديثا ومسندا (الابتداء العرفي)
يطلق على الشيء الذي يقع قبل المقصود فيتناول الحمدلة
بعد البسملة (الابدال) وهو ان يجعل حرف موضع حرف آخر
لدفع الثقل (الابد) استمرار الوجود في ازمنة مقدرة غير متناهية
في جانب المستقبل كما ان الازل استمرار الوجود في ازمنة مقدرة
غير متناهية في جانب الماضي وهي مؤنث سماعي (الابد)
هو الشيء الذي لا نهاية له (الابن) هو ان يتولد من نطفة

(الاب)

٣

(الاب) حيوان يتولد من نطفته شخص آخر من نوعه (الابدي)
ما لا يكون منعدما (الآبق) هو المملوك الذي يفر من مالكه
قصدا (الابتلاع) عبارة عن تحمل الخلق دون الشفاء (الابداع
والابتداع) ايجاد شيء غير مسبوق بمادة ولا زمان كالعقول وهو
يقابل التكوين لكونه مسبوقا بالمادة والاحداث لكونه مسبوقا
بالزمان والتقابل بينهما تقابل التضاد ان كان موجودين
بان يكون الابداع عبارة عن الخلو عن المسبوقية والتكوين
عبارة عن المسبوقية بمادة ويكون بينهما تقابل الايجاب
والسلب ان كان احدهما وجوديا والآخر عدميا ويعرف هذا
من تعريف المتقابلين (الاباضية) هم المنسوبون الى عبد الله
ابن اباض قالوا مخالفونا من اهل القبلة كفار ومرتكب الكبيرة
موحد غير مؤمن بناء على ان الاعمال داخل في الايمان وكفروا
مطلب فصل التاء عليا واكثر الصحابة رضوان الله تعالى عليهم اجمعين * فصل
التاء * (الاتحاد) ان تصير الذاتان واحدة ولا يكون الا في العدد
من الاثنين فصاعدا (الاتقان) معرفة الادلة بعللها وضبط
القواعد الكلية بجزئياتها (الاتفاقية) هي التي حكم فيها
بصدق التالي على تقدير صدق المقدم لا لعلاقة موجبة لذلك
بل بمجرد صدقهما كقولنا ان كان الانسان ناطقا فالحمار ناهق
وقد يقال انها هي التي يحكم فيها بصدق التالي فقط ويجوز
ان يكون المقدم فيها صادقا او كاذبا وتسمى بهذا المعنى اتفاقية
عامة والمعنى الاول اتفاقية خاصة للعموم والخصوص بينهما
فانه متى صدق المقدم فقط صدق التالي ولا ينعكس (الاتصال
التربيع) اتصال جدار بجدار بحيث يتداخل لبنات هذا الجدار
بلبنات ذلك وانما تسمى اتصال التربيع لانهما انما يبنيان ليحيط
مطلب فصل الثاء بع جدارين آخرين بمكان مربع * فصل الثاء * (الاث) الاثلث

140) Ali bin Muhammed Seyyîd Şerîf el-Cürcânî'nin (öl.1413) *Ta'rîfât-ı Seyyîd* ünvânlı terimler sözlüğü. Arapça. İstanbul Matbaası, M.1253/Nisan 1837. İlk sahifeler. (Lugat)

١٦٦

الكمال له وافره (الهوى) ميلان النفس الى ما تستلذه من الشهوات
من غير داعية الشرع (الهوية) الحقيقة المطلقة المشتملة على
الحقائق اشتمال النواة على الشجرة في الغيب المطلق (الهوية
السارية في جميع الموجودات) ما اخذ حقيقة الوجود لا بشرط
شئ ولا بشرط لا شئ (الهو) الغيب الذي لا يصح شهوده للغير
كغيب الهوية المعبر عنه كنها باللاتعين وهو ابطن البواطن
(الهيبة والانس) هما حالتان فوق القبض والبسط كما ان القبض
والبسط فوق الخوف والرجاء فالهيبة مقتضاها الغيبة والانس
مقتضاها الصحو والافاقة (الهيولى) لفظ يوناني بمعنى الاصل
والمادة وفي الاصطلاح هي جوهر في الجسم قابل لما يعرض
لذلك الجسم من الاتصال والانفصال محل للصورتين الجسمية
والنوعية * باب الياء * (الياقوتة الحمراء) هي النفس الكلية لامتزاج مطلب باب الياء
نورانيتها بظلمة التعلق بالجسم بخلاف العقل المفارق المعبر
بالدرة البيضاء (اليبوسة) كيفية تقتضي صعوبة التشكل والتفرق
والاتصال (اليدان) هما اسماء الله تعالى المتقابلة كالفاعلية
والقابلية ولهذا وبخ ابليس بقوله تعالى (ما منعك ان تسجد
لما خلقت بيدي) ولما كانت الحضرة الاسمائية تجمع الحضرتين
الوجوب والامكان قال بعضهم ان اليدان هما حضرتي الوجوب
والامكان والحق ان التقابل اعم من ذلك فان الفاعلية قد يتقابل
كالجميل والجليل واللطيف والقهار والنافع والضار وكذا القابلية
كالانيس والهائب والراجي والخائف والمنتفع والمتضرر
(اليزيدية) اصحاب يزيد بن انيسة زادوا على الاباضية ان قالوا
سيبعث نبي من العجم بكتاب سيكتب في السماء وينزل عليه جملة
واحدة ويترك شريعة محمد صلى الله عليه وسلم الى الملة الصابئة
المذكورة في القرآن وقالوا اصحاب الحدود مشركون وكل ذنب

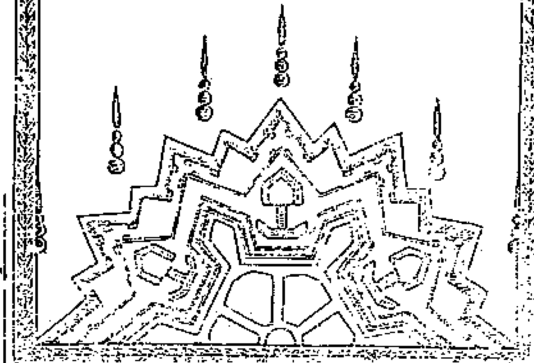
شرك

١٦٧

شرك كبيرة كانت او صغيرة (اليقظة) الفهم عن الله تعالى
ما هو المقصود في زجره (اليقين) في اللغة العلم الذي لا شك معه
وفي الاصطلاح اعتقاد الشئ بانه كذا مع اعتقاد انه لا يمكن الا كذا
مطابق للواقع غير ممكن الزوال والقيد الاول جنس يشمل الظن
ايضا والثاني يخرج الظن والثالث يخرج الجهل المركب والرابع
يخرج اعتقاد المقلد المصيب وعند اهل الحقيقة رؤية العيان
بقوة الايمان لا بالحجة والبرهان وقيل مشاهدة الغيوب بصفاء القلوب
وملاحظة الاسرار بمحافظة الافكار وقيل اليقين هو طمانينة
القلب على حقيقة الشئ يقال يقن الماء في الحوض اذا استقر فيه
(اليمين) في اللغة القوة وفي الشرع تقوية احد طرفي الخبر بذكر الله
تعالى او التعليق فان اليمين بغير الله تعالى ذكر الشرط وصيغ الجزاء
حتى لو حلف ان لا يحلف وقال ان دخلت الدار فعبدي حر يحنث
فتحريم الحلال يمين لقوله تعالى (لم تحرم ما احل الله لك) الى قوله
(قد فرض الله لكم تحلة ايمانكم) (اليمين الغموس) هي الحلف على
فعل او ترك ماض كاذبا (اليمين اللغو) ان يحلف ظانا انه كذا وهو
خلافه وقال الشافعي رحمه الله ما لا يعقد الرجل قلبه عليه كقوله
لا والله بلى والله (اليمين المنعقدة) الحلف على فعل او ترك آت
(يمين الصبر) هي التي يكون الرجل فيها متعمدا للكذب قاصدا
لاذهاب مال مسلم سميت به لصبر صاحبه على الاقدام عليها مع
وجود الزواجر من قبله (يوم الجمعة) وقت اللقاء والوصول
الى عين الجمع (اليونسية) هو يونس ابن عبد الرحمن
قالوا ان الله تعالى على العرش
تحمله الملائكة

كمل طبع هذه التعريفات للسيد الشريف الجرجاني * قدس سره
بالفيض الرباني * بمعرفة الفقير شيخزاده السيد محمد اسعد
اواسط محرم الحرام سنة ثلث وخمسين ومأتين والف

141) Ali bin Muhammed Seyyîd Şerîf el-Cürcânî'nin (öl.1413) *Ta'rîfât-ı Seyyîd* ünvânlı terimler sözlüğü. Arapça. İstanbul Matbaası, M.1253/Nisan 1837. Son sahifeler. (Lugat)

* *

ارکان حمد وسپاس * مستحکم الاساس * وبنیان شکرو ستایش ممتنع
الاندراس * اول جناب قادر بیچون وچرا * تقدس ذاته وتعالی
حضرتلرینك درکاه عظمت پناه الوهیتنه اخص واحرادرکه حصن
حصین دین مبینی بروج قویهٔ توحید وایمان ایله تحکیم واعلا ووجود
بدبود عبدهٔ اوثان واصنامی * آلات ناریهٔ اعلامیه ایله شوصحرای
خذلانده قهر وامحا ضمننده عامهٔ موحدینی نصوص قرآنیه سیله
مأمور جهاد وغزا بیورمشدر * (وصلوات) زکیه * وتحیات وفیه
اول مؤید قوائم دین مبین * ومشید ارکان رکین شرع متین * افندمز
حضرتلرینك پیشگاه نبوتنبا عیلرینه عاجزانه اهدا اولنورکه بالذات
غزایه مباشرت وتعسکر * وبجا هدات سفریه یه ثبت وتصبر
برله امت مرحومه سنی کفار مخذوله ایله جهاده تشویق وتحریضنده
اظهار بذل ولانیوره رق * هو الذی ارسل رسوله بالهدی ودین الحق
لیظهره علی الدین کله * نص شریفی مدلولنجه دین مبینی جمیع ادیان

اوزرینه

٤٦٣

ضمننده اولمق ایچون اوله (وحرکات) حربیه نك مذکره سی
ایچون مدافعه شوراسنك مجلسی هربار عقد اولندقده اشبو امر
نامه مرصوف بالا ایله قرائت اولنمسی مرام ومطلوبمزدر (ولکن) هذا
آخر ما اوردنا فی هذا المقام والحمدلله علی التمام والسلام علی
نبیه الهمام وعلی اصحابه ذوی الاحترام * تمت المقالة الثالثة *
وبها قد کمل بحث اصول الاستحکامات بحمد من اظهر علی ایدی
انبیائه واولیائه المعجزات والکرامات (قد استراح) القلم من تحریر
هذا الکتاب بعون الله الملك الوهاب فی الیوم السادس
من رمضان الشریف لسنة ثمانیة واربعین ومأتین والف
من هجرت من له العز والشرف علی ید اضعف
العباد المعترف بالعجز وعدم الاستحقاق
الحاج الحافظ اسحق سرخواجهٔ
مهندسخانهٔ بریهٔ
همایون غفرله

قد کمل طبع هذه النسخة المسماة بالاستحکامات فی دار الطباعه *
بمعرفة ناظرها افقر الوری واقل البضاعه * شیخ زاده السید محمد اسعد
القاضی حینئذ فی دار الخلافة العلیه * والناظر
لتقویم الوقایع السنیه * اواخر جمادی الاخره
لسنة خمسین ومأتین
والف

142) İshâk Efendi'nin *Usûl-i istihkâmât* ünvânlı modern harb sanatı ile ilgili Fransızca'dan mütercem eseri. İstanbul Matbaası, C.1250/Ekim 1834. İlk ve son sahifeler.

٢٧٨

وان تفسح فى قبورنا وان تحشرنا يوم الحشر بين اقربائنا
اللهم ارحمنا والحقنا بزمرة حبيبك الابرار والاخيار والمقربين
الاطهار واغفر لنا ولوالدينا ولاساتيذنا ولاقربائنا وللمؤمنين
والمؤمنات الاحياء والاموات برحمتك يا ارحم الراحمين
وصل وسلم و بارك على سيدنا وشفيعنا
رسولك وحبيبك محمد وعلى
سائر النبيين والمرسلين وعلى
آل كل وصحبهم اجمعين
والحمد لله
رب العالمين
آمين

م

قد تم طبع هذا الكتاب المطبوع المتعلق بالايمان والاسلام المشتمل
على الاصول والفروع فهو على الحق حقيق بان يكتب بماء النضار
بل حرى بان يحرر بجداول جواهر الانظار فرحم الله لمن آلفه ودونه
وفى روضة جنانه اسكنه واحسنه وقد عنى بطبعه نجل المؤلف المرحوم
السيد عبد الرحيم المحب ترويحا لروح والده المرقوم واتفق
اتمامه فى اوائل جمادى الاخرة لسنة اثنين وثلاثين
من هجرة سيدنا خاتم الانبياء والمرسلين والحمد لله
تعالى اولا وآخرا والصلوة والسلام
على رسوله وآله وصحبه
ابدا دائما

*

فرائد الفوائد فى بيان العقائد

بسم الله الرحمن الرحيم

جميع محامد بى عد وثنای لایعد وشکر بى حساب و بى حد او خلاق
متعال وقدير بى مثال وحى قيوم بى زوال مالك الملك والملكوت رب العزة
والجبروت مقدر الاكوان والازمان عليم اسرار انس والجان مذكور بكل
لسان مشكور بكل اركان وجنان معبود فى كل وقت وزمان علام احوال
واطوار بصير ضمائر اسرار اولان رب الارباب ومالك الرقاب تلألأ بوارق
آياته على صفاح المحدثات واشرق شوارق صفاته على الواح المبدعات
حضرتنه اولسونكه كافه كائناتى ما ترى فى خلق الرحمن من تفاوت
فارجع البصر هل ترى من فطور ثم ارجع البصر كرتين ينقلب اليك البصر
خاسئا وهو حسير فحواسنجه نظام بديع اوزرينه ابداع وعامه مصنوعاتى
اسلوب منيع اوزره اختراع ايدوب هر برينك كمال ثانوى سنى مقتضاى
حكمت ربوبيت ايله اوزرلرينه اجرا وترتيب ايلدى ونسخه آدمى خامه
قدرتيله لوح وجوده تحرير وصورت انسانى احسن تقويم ايله
تصوير ايدوب جواهر عقل وادراك ايله مزين واسكان اماكن مكونات ايله
تعيين ومسالك معاشى تعليم ومناهج معادى تفهيم ايدوب جمله عبادى

والله

143) Ahmed bin Muhammed Emîn'in *Ferâ'idü'l-fevâ'id fî beyâni'l akā'id* ünvânlı dinî eseri. Üsküdar Matbaası, C.1232/Nisan 1817. İlk ve son sahifeler.

* بسم الله الرحمن الرحیم *

بحمدله بدأ اولنسه برکتاب ‖ لاجرم حاصل اولور اجر وثواب
اولنسه هرسوزك بی ارتیاب ‖ حمدله وصلوله فصل خطاب
انکیچون کشف اولور سر نقاب ‖ هرطرفدن آچیلور روی حجاب
یارب الطاف کریمك بحساب ‖ آچ بیچاره سعیده حسن باب
ایلدم اعمال خیری اکتساب ‖ باری بو یوزدن اولسون انتساب
رونما اولسون بکا راه صواب ‖ ایله دعوانم سراپا مستجاب
ایتدم اوراق کمالی انتخاب ‖ اندن اولدی بوکتاب مستطاب
حمد لله خامه دن بی اضطراب ‖ اقدی تاریخ معارف همچو آب
اهل فضل ودانش والا جناب ‖ اوقود نجه ایده دعواته شتاب
بعض تعبیر اولدی ایسه ینعطاب ‖ ایلیان تصحیح اولسون فیضیاب
روز محشر بی سؤال بی جواب ‖ اوله الطاف خدادن کامیاب

* معتقدات اهل سنت وجماعت *

امنت بالله وملائکته وکتبه ورسله والیوم الاخر وبالقدر خیره وشره من الله تعالی والبعث بعد الموت اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله * یعنی حق جل وعلا حضرتلرینك ذات وصفاتنده شریك ونظیری یوقدر * کیمسه دن تولد ایتدی * وکیمسه بی متولد اولمدی صفت حیاتله موصوفدر * قدیمدر صکره دن اوله دکلدر * موجود در کندی وجودنده علتسز * واحد در

عدد سز * استعانه ومدد دن مستغنیدر * مکان وزماندن وجهاتندن منزهدر صفت قدیمده منفرد در * اوزرینه زوال وعدم محالدر * مکوناتك صانع وخالقیدر * ماضی وحال واستقبالی جزئیات وکلیاتیله بیلور * سموات سبع وارضین وما بینهن علمندن خارج دکلدر * اولدر بلابدایه * آخردر بلانهایه * همه اشیاء وحدانیته دلیل وعلامتدر * عزت وعظمت وکبریا اکا مخصوصدر * کندویه برشی مشابه دکلدر * هرشیئك رب ومولاسیدر * ضدی یوقدر واجب الوجوددر * وارلغی کند وندندر * مرکب دکلدر * مکاندن منزه اولدیغی حالده مؤمنین جنتدن بلاکیف کوررلر * وشول صفاتلرکه عقلا بهاندر کنه وحقیقتی علم الوهیتی محیطدر * جمیع صفات کمالیه ایله متصفدر * حالات نقص وزوالدن پاك ومطهردر * ماده ومثال وصورتسز خلق ایلدیکی همه اشیا عظمت وقدرتی تحتنده مسخردر * ارادهٔ علیه سی اولمدقجه حیواناتدن برقیل وذراتدن برذره قطعا متحرك وساکن اولماز عوالمده واقع اولان خیر وشر ونفع وضرر وحرکت وسکون واولمش واولاجق جمله سی الله علمیله وخلقیله وارادهسیله اولمش واولاجقدر * برشیئه حلول ایتمز وبرشیده اکا حلول ایتمز * اوزرینه زمان واحوال جریان ایتمز * محالدن برشیئه راضی اولماز کندودن غیری اصلا خالق ورازق یوقدر جمیع ذی روح وجمادات همیشه اکا محتاجدر * ماهیت ومقداریت وکیفیتله وصفلنمز * صفات ذاتیه سی * (حیاة) (علم) (قدرت) (ارادت) (سمع) (بصر) (کلامدر) وصفات فعلیه سی (تخلیق) (ترزیق) (تکوین) (انشا ابداع صنعه در) جمله صفاتی ذاتنك عینی وغیری دکلدر وهمه صفاتی مخلوقاتندن براحدك صفاتنه بکزه مز * عالمدر بلمسی بزم بلمزکبی دکل * قادردر قدرتی بزم قدرتمزکبی دکل * متکلمدر سویلمسی بزم سویلمزکبی دکل * سمیعدر اشتمسی بزم اشتمامزکبی دکل * بصیردر کورمسی بزم کورممزکبی دکل * اعضا واجزا وکیفیتدن منزهدر * معلوماتنك تجددیله علمی تجدد ایتمز * اراده سی ارادهٔ واحده درکه مراداتك تجددیله اراده سی متجدد اولمز * صداتی برکالدر * مثبت وقضا وقدر پادشاه صفالرینك کیفیتی بلنمز * کلامی صاحب

144) Ferâ'izcizâde Mehmed Sâ'id'in *Târîh-i gülşen-i ma'ârif* ünvânlı eseri. İstanbul Matbaası, CA.1252/Ağustos 1836. Birinci cildin ilk sahifeleri.

٨١٦

واردی حلب کلوب بدی سکز سنه دنبرو یکی ایل و بوندلفی جبرا ضبط
ایدن ابازه حسن اغایی احضار ودیار بکری ابازه یه وویوده لغی اباز
کتخداسنه ویروب حادی عشر رمضانده استانبوله کلدی (بعدازان)
بوزجه اطه فاتح سلطان محمد همتیله آبادان والی الآن مأوای اهل ایمان
اولمغله سفاین اسلامیه لیمانه التجالیله کفاردن قورتیلوردی بو دفعه
ونه‌دیك دونغاسی جزیرهٔ مزبوره یی محاصره ایتدیلر محافظه سنه مأمور
اولان احمد پاشا زعما وارباب تیماری حقلیوب طاغتشیدی و برلونکده
مواجبی یغا حمله‌کی محطه دن و یریلورکن برقاچ سنه مواجبلری
و یریلمکله جزیره متحفظ ومهمات وذخایردن خالی ایدی امداد ممکن
اولمیوب محاصره‌نك طقوز یکه رمضانك یکری بر یعنر اوسط انامدار
اماله کرفتار کفار اولدی (چون) خواجه زاده مسعود افندینك
ظاهرده دعواسی امور دولتی تصحیح ایمه‌ده درونی غرضدن خالی اولمغله
مصلحته رواج ایچون مهری بوینی یاره‌لی محمد پاشایه رأی ایتشیدی
تماما وزیر کلدکده حضور همایونه یالکزجه کیدوب کلدیکندن
مسعود افندی بخضوروز اولوب بوآدمی یاکلش سوق ایتمشز تبدیلی لازم
دیو نهانی والده‌یه خبر کوندریجك والده بوآدمی کندی استدی
ایکنده بر وزیر تبدیلنك ضرری ایچون ملاحظه ایتمزلر دیکله مسعود
افندی قائمقامقدن معزول حیدر اغازاده‌یه بو مقوله یی بر سوق ایتدك
شمدی ایاغز المده چالشور کفار بوزجه اطه یی آلدی بو وضع مزه کورم
استانبولده کلوز قولی تحریکله سلطان طیبانی جلوس ایتدیره‌لم
سنده وزیر اولوب عالمك نظامنه بقه‌لم دینجه اولدخی صدارت آرزوسیله
قول کتخداسی کیچه‌جی اوغلنه واوجاق متعینلرینه کشف راز وقولی
تحریکله سلطان طیبان والده‌سی کتخداسی قره علی اغا وسپاهیدن
دیکر علی اغایله بوتدبیر فاسده متفق اولدیلر واقع غیر واقع بو کیفیتی
وزیر پادشاهه ووالده‌یه اعلامنده مسعود افندینك اقدمجه وزیر حقنده
اولان سوء قصدی وزیرك اعلامنی تصدیق ایتمکین مسعود افندی
دیار بکر قضاسی تمسیه رمضانك یکرمی بشنده الی نفر بستانجی ایله
بروسه‌یه نفی اولوب مشیخت اسلامیه حنفی زاده‌یه ویرلدی (بعباره
مسعود افندی بروسه‌ده معال زاده بغچه سنه ایتوب جرمز تفحص

اولدین

٨١٧

اولدین اعدا افترا سنه وجود ویرلمك لایقمی دیو عدم امتثال صورتی
کوسترردی (اواثناده سیدی وابازه نفراتندن بولر مخوف اولمغین
مسعود افندی دیار بکره کیتمك ایچون بروسه‌ده سکبان یازدی عاجلا
دیار بکره کیتسون دیو درعقب فرمان کلنجه مکر بروسه حاکمی
روح الله افندی مسعود افندی‌یه خاطر مانده ایمش مسعود افندینك
عوق وتأخیرین دوانه عرض ایتمکله صدر اعظم عرضی دیوانه کتوروب
اشته مسعود افندی دیار بکره کیتمش و بروسه ده لوند جمعیله
بوراده‌کی هوادارلرینك فتنه قوپارملرینه منتظر ایمش دیو مسعود
افندینك وآستانه ده‌کی هوادارلرینك اعداملرینه خط شریف
الدقدنصکره اکر دیار بکره کیدرسه ابکنجی قوناقده والا بولدیغك
یرده قتل ایده سن دیو بروسه حاکمنه امر کوندرمکله بروسه‌ده حکم
قضا اجرا اولندی (چون) صدر اعظم مفتی‌یی اعدام ایتمردی فرداسی
قبودانلق امرینی بوغاز حصار محافظی سیدی احمد پاشایه کوندروب
بوغازده محترق اولان دونغای همایون وکفار کمیلرینك دریاده‌کی
التیوز قدر طوبلرك اخراجی وسفن موجوده ایله خدمت محافظه یی
اشعارلدی (وقبودان سابق کنعان پاشانك قتلی لازم ایکن صدر اعظم
اللی کیسه سن الوب آغربوز محافظی ایتدی (وبوزجه اطه

محافظی احمد پاشا زعما وارباب تیماری حقلیوب
جزیره یی کفاره ویرمکه سبب مستقل اولمشیکن
قبودان پاشا حمایه سیله عتاب بله
اولمدی دیو کفتکو
اولدی

تکمل طبع الجلد الاول ویتلوه طبع الجلد الثانی من تاریخ
* کلشن معارف * بعون الله المنزه عن الموانع
والصوارف * فی اواسط جمادی الاولی
سنه اثنین ومأتین
والف

145) Ferâ'izcizâde Mehmed Sâ'id'in *Târîh-i gülşen-i ma'ârif* ünvânlı eseri. İstanbul Matbaası, CA.1252/Ağustos 1836. Son sahifede yer alan basım tarihinde, *"isneyn ve mi'eteyn"* kelimeleri arasında *"hamsîn"* kelimesinin basılmasının unutulmuş olduğu görülmektedir. Birinci cildin son sahifeleri.

سبحهٔ صبیان

نام خدا ذکر ایده لم ابتدا   منزل مقصوده او در رهنما
نام خدا اولسه اساس کلام   آکه بناء تو له اولسه تمام
نام خدا جان ودلی شاد ایدر   جمله لغات اهلی انی یاد ایدر
حمد وثنا منت وشکر وسپاس   لایق آن خالق جن وناس
اولکه بنی آدمه ویردی لسان   تا ایده لر شکرینی ورد زبان
علمه حکمت وروب ایتدی کرم   علم مالم یعلم بالقلم
نعمتنك سفره سی بر بسیط   حکمتنك قطره سی بحر محیط
قوللرینه رحمتی چوق پادشاه   جنته کوسترمك ایچون شاهراه
عالمه کوندردی رسول امین   هم اکا ایندردی کتاب مبین
خلق بری قیلدی ضلالتدن اول   حق عیان ایلدی کوستردی یول
راه هدا یشده سراج منیر   یوم قیامتده شفیع ونصیر
امتی حقنده دعاسی قبول   احمد و محمود و محمد رسول
صل علیه هو خیر الانام   رب وسلم باتم السلام
ثم علی الال واصحابه   المتحلین بآدابه
نجم هدایتدر آنك هر بری   مذهب حق اوزره ایدر رهبری
جمله سنك روحنه هر صبح وشام   واصل اوله حضرت حقدن سلام

سبب نظم کتاب

نام خدا چونکه سوزه ویردی تاب   دکله ندر باعث نظم کتاب
علم لغت امر مهم اولمغین   حفظنی تسهیل ایچون اهل یقین

نظمله

۴۲

تکف واستنکاف عار ایتکدرر
دین بورج وبین فرقت شین عار
ساق اینجك سوق جمی رکبه دیز
برق شمشك ودق بمعنور ثلج قار
ملبون نومید اولانلر کره کوج
محتمی ومتقی پرهیز کار
شعب ایکی طاغ آره سی هم طاغ یولی
شاطب ایکری شط وشاطی درکنار
صرصوق صرصر صوق یلدر فتی
حاصب اول یلدر که اوله سنکبار
ثیب ارکومش زن وزن کورمش ار
بعل اردر کهل قرجل رده یار
وزر آغر یوك هم سلاح وهم کناه
بأس وهیجا جنك بغی کارزار
رهب وخوف ورعب خشیه قورقودر
کنه وقصوی خاتمه پایان کار
بو عمل قیل سن که اوله یارغار
یار فو ناصکه قالة یادکار

طبعت هذه المنظومة فی دار الطباعة المعمورة
للدولة العلیة العثمانیة بمعرفة
عبد الرحمن رئیس
دار الطباعة
۱۲۱۶

146) *Subha-i sıbyân* ünvânlı Arapca-Türkçe manzûm lugat. Üsküdar Matbaası, 1216/1801-02. İkinci basımı 1809'da yapılmıştır. İlk ve son sahifeleri.

راویان اخبار وناقلان آثار ومحدثان روزکار شویله روایت
وبو یوزدن حکایت ایدرلر که خواجه نصر الدین افندی
برکون کورسی یه چیقوب وعظ ایدرکن ایتدی ای مؤمنلر
بن سزه نه دیه جکیم بلورمسکز دیدی جماعت ایتدیلر که خیر
خواجه افندی بلمیز دیدیلر خواجه ایتدی یاسز بلمیجه
بن نه سویلیه یم دیمش * برکون نصر الدین خواجه ینه کورسی یه
چیقوب وعظ ایدرکن ایتدی ای مسلمانلر بن سزه نه دیه جکیم
بلورمسکز دیدی انلرده ایتدیلر بلورز خواجه ایدر یاسز
بیلدکدنصکره بن سزه نه سویلیه یم دیوب کورسیدن اشاغی
اینوب چیقوب کتدی جماعت تعجب ایدوب ایتدیلر ردخی
خواجه وعظه چیقار ایسه دیه لمکی کیمیمز بلورز کیمیمز
بلموز دیه که قول قرار ایلدیلر نصر الدین خواجه ینه برکون
کورسی یه چیقوب ایتدی ای قرداشلر بن سزه نه سویلیه جکیم

— بلور

41

خواجه نك مدعیسی بغدای دیدی خواجه اربه دیو شهادت
ایلدی های بغدای ایدر دیدی خواجه ایتدی بهی جاهللر بیلان
اولدقدنصکره کرك بغدای اولسون کرك اربه اولسون دیمش
(لطیفه) برکون خواجه قیویه صوچکمکه وارر اما کورر که
آیك شوق قیویه دوشمش همان فریاد ایلدی آی قیویه دوشمش
بونی چیقارمق کرکدر دیوب اوه کلوب براورغان ویرده چنکل
آلوب واروب قیویه صالار چنکلده برطاشه طاقیلوب خواجه
زور ایدوب چکر تکرار زور ایدرکن اورغان قیریلور آرقه سی
اوزرینه دوشر کوکه بقار کورر که آی کوکده حمد وثنالر
اولسونکه چوق زحمت چکدم اما آیده یرینه کلدی دیمش
(لطیفه) خواجه برکون برکمسه نك باغچه سنده زردالی
اغاجنه چیقار زردالی یرایکن صاحبی کلور خواجه نیلرسین
بونده دیدکده خواجه ایدر بهی جانم کورمزمیسین بلبلم زردالی
اغاجنده اوتریرم دیدی باغچوان ایدر اوت بقایم دیدی خواجه
باشلدی ترنم ایتمکه حریف کولوب بویله ترنمی اولور خواجه
ایدر عجمی بلبل بوقدر اوتر دیمش (لطیفه) مرحوم خواجه
هر علمده ماهر وهر فنده کامل ایدی لکن طلبه کندیدن درس رجا
ایتدکده قدوری درسی اوقورز دیرلرسه اوقودر ایمش آخر کتاب
استرلرایسه اوقوتمازایمش بعضیلر دیرلر که قدوری اوقودرکن
کشف کرامته ایرمش دیرلر قدوری اوقوتمه نك حکمتی
بو ایمش دیرلر رحمة الله علیه رحمة واسعة
طبعت هذه اللطائف المضحكة النادره * بدار الطباعة العامره *
فی بلدة اسلامبول الفاخره * فی اواخر رجب المرجب
لسنة ثلث وخمسین ومائتین والف

147) *Letâ'if-i Nasreddin Hoca.* İstanbul Matbaası, B. 1253/Ekim 1837. İlk ve son sahifeler.

١٣١

معناه والالتباس وقد نبهت على تفصيل موضع الاعلال
في اول الباب وليكن هذا آخر الكتاب الحمد لله
على الاختتام والصلاة على رسوله
افضل الانام وآله
وصحبه الكرام
النجباء
الفخام

قد تم طبع هذا الشرح المسمى بروح الشروح * بعون من باسمه
تنزل الملائكة والروح * بدار الطباعة العامرة * في بلدة
اسلامبول الفاخرة * بمعرفة ناظرها الفقير الى آلاء ربه الصمد
* شيخ زاده السيد محمد اسعد * في اواخر
ربيع الآخر * لسنة ثلاث
وخمسين ومائتين
والف

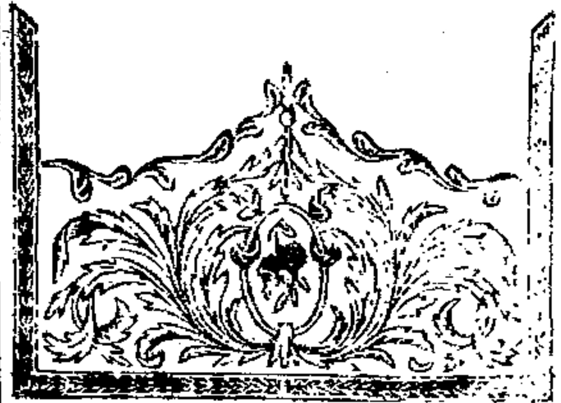

* بسم الله الرحمن الرحيم *

الحمد لله الواهب كل موهوب * من المرصود والمقصود والمطلوب
* والصلاة على حبيبه محمد المودود * افضل الرسل واشرف
الموجود * وعلى آله الآمرين بالمعروف * والناهين عن المنكر
المعروف * اللهم اغفر ذنوبنا الماضية في الاقوال والافعال
* واصلح عملنا الآتية في الحال والاستقبال * وارزقنا [illegible]
اثبات في ابواب الخيرات * واحفظنا عن الاعتلال في يوم
العرصات * قوله الحمد لله الوهاب للمؤمنين سبيل الصواب *
الحمد معناه اللغوي هو الوصف بالجميل المراد به التعظيم بازاء فعل
اختياري (وعرفي هو فعل يشعر بتعظيم المنعم والمراد به سبب
كونه منعما (وكذا الشكر معناه اللغوي هو فعل ينبئ عن تعظيم
المنعم المراد بسبب كونه انعامه الى الشاكر (وعرفي هو صرف
العبد جميع ما انعم الله تعالى الى ما خلق لاجله (والمدح هو الوصف

بالجميل

148) ***İ'mânü'l-enzâr fî şerhi'l-Maksûd.*** **Arapca gramer kitabı. İstanbul Matbaası, R.1253/Temmuz 1837. İlk ve son sahifeler.**

**** *** (نخبة المنقول) *******

* بسم الله الرحمن الرحيم *

نوعروس زیبای مقال * هرچند که سراپردهٔ فکرندن
توجه و ذات * ومنصهٔ خیال ونتق بالدن عرض جمال
ایلیه * طرهٔ مشکین سواد خطی * وخصلهٔ عنبرین نهاد
ربطی شانهٔ سین بسم الله ایله شایده ومطرا قلنمسه پیرایهٔ
اسباب حسن وجمال وحلیهٔ اطوار جلوه و دلالی چندان
زیب وفر بولماز * وشهدلاری کتاب عبیر نقاب که
خلوتسرای دلدن فضای ظهور و انجلاده کشف حجاب
وعرض رخسار آفتاب ایلیه چهرهٔ صفا بهره‌ده
کرداری * وطلعهٔ بدرلمعهٔ کوکب دری منواری * نقطهٔ نام
رب الانام ایله د ابار اولمیه * صفحهٔ رخسارینک مطالعه‌یه
تحمل اولماز * واساس کلام بلاغت عنوان ربانی اساطین
حمد وثنا سبحانی ایله مستحکم ومتین * ودر ودیوار

بدایع

٧٣

وموفق اوله‌لر * ومشیرا بکل خیر وعلیه معین * وهر برخیر
وصلاح اولان نسنه‌لری امیر المؤمنین افندیمزه تذکیر
واخطار واشارت واشعار ایله فعل خیر اثناده انلره
معاون ودستیار اوله‌لر * وسلام علی المرسلین والحمد لله
رب العالمین * وانبیاء عظام افندیلریمزه سلام
خیر انجام وجمله عالمک رب وباریسی
الله ذو الجلاله حمد نعمت اتمام ایله
اشبو رساله مسکی
الختام اولدی

تم طبع ترجمة نخبة المنقول * في قوله تعالى وما محمد الا رسول
* بعون الله الذي انزل عليه الكتاب المقبول *
بدار الطباعة العامره * في اسلامبول الفاخره *
* بمعرفة ناظرها الراجي لطف ربه محمد رجائي *
عفي عنه البارى * في اواخر جمادى
الآخره * لسنه اربع
وخمسين ومائتين
والف
م

149) Halebli Halil İbrâhim'in, *Nuhbetü'l-menkûl* ünvânlı risâlesinin tercümesi. Din kitabı. İstanbul Matbaası, C.1254/Ağustos 1838. İlk ve son sahifeler.

قوله* الحمد مصدر المعلوم واللام للجنس اوالاستغراق ٩
اى كل حمد من الازل الى الابد من اى حامد كان ويحتمل
ان يكون مصدر المجهول اوالقدر المشترك بين المصدرين
فان مقام حمده سبحانه يلائمه الاستيعاب كما يلائمه الاستغراق
ويحتمل ان يكون الحاصل بالمصدر معنى سپاس وستايش *قوله
الوليه ٧ اى الحرى بجنس الحمد لايخفى ما فى ترك التصريح باسمه
سبحانه من التعظيم والاجلال وادعاء التعين وان الوهم لايذهب
الى ان الجدير بالحمد غيره تعالى وتعليق الحمد صريحا ابشعر
بالعلية وغرابة الاسلوب التى تجلب الطباع اليه لكون الجدير
الذيذ *قوله والصلاة اى الرحمة وافاضة الخير نازلة من علو
جناب الحق سبحانه على نبيه *قوله على نبيه من النبوة بمعنى
الرفعة وهو فى الشرع عبارة عن انسان بعثه الله على عباده
للتبليغ ويظهر مما ذكرنا فى الفقرة السابقة وجه ترك التصريح
باسمه صلى الله تعالى عليه وسلم على ان فيه حسن الموافقة *قوله

وعلى

٣٥٢

ما قاله الشيخ الرضى وهو ان قسم المصادر والصفات بنى
لمشابهته لفعال الامرى زنة ومبالغة اذفى الكل مبالغة * قال
علما للاعيان حال من مفهوم قوله مبنى فى الحجاز معرب فى تميم
اى اختلاف فيه حال كونه علما للاعيان واما قلنا ذلك لانه
ان تعلق بكل من قوله مبنى ومعرب لزم توارد العاملين على
معمول واحد وان تعلق باحدهما لزم خلوا الاخر عن التعلق
بهذا الحال اللهم الا ان يقدر للاخر كما فى باب التنازع * قوله
لمشابهته لفعال بمعنى الامر فيه ان هذا القسم اما علم مرتجل
اومنقول عن المعنى الوصفى فان كان منقولا راعوا معناه الاصلى
وكان فيه المبالغة وان كان مرتجلا حملوا على المنقول لانه اكثر
من غيره * قوله وجه الاكثرين اوان وجه البناء فى ذى الراء
قصد الامالة اذ هى امر مستحسن والصحيح للامالة كسر
الراء وهى لا تحصل الا بتقدير البناء لانه اذا
اعرب منع الصرف فلم يكسر تمت
الحاشية الغفورية بعون الله
تعالى وبتوفيقه
واذا بلغ المحشى عبد الغفور اللارى الانصارى رحمه الله تعالى
الى مبحث الاصوات اجاب صوت نداء ارجعى الى ربك راضية
مرضية وكان ذلك فى يوم الاحد خامس شهر رمضان
المبارك لسنة اثنى عشرة
وتسعمائة
قد تم طبع هذه الحاشية المسمى بعبد الغفور * بعون الله الملك
الشكور * بدار الطباعة العامره فى اسلامبول الفاخره * بمعرفة
ناظرها الفقير الى ربه الصمد * السيد محمد اسعد * فى اوائل
جمادى الاخر * لسنة ثلث وخمسين ومائتين والف

150) Mollâ Câmi' haşiyesi *Abdülgafûr* nüshası. Arapça din kitabı. İstanbul Matbaası, C.1253/Eylül 1837. İlk ve son sahifeler.

١٣٣

رؤسای عساکر منصورهٔ محمدیه جانبلرندن
فوق المأمول اعمال واجراسیله دائما
منصور ومظفر اولملری الطاف
علیهٔ سبحانیه دن
متوقع ومسؤلدر
تمت

م

قدتم طبع تحفة الامراء بمعرفة الحاج ابراهیم
صائب نال ماتمناه فی القسطنطینیة صانها الله
تعالی عن الافات والبلیة فی اواخر محرم الحرام
سنه ثلث واربعین ومأتین والف
من هجرة من له العز
والشرف

* بسم الله الرحمن الرحیم *

حمد وسپاس * وشکر بی قیاس * اول خالق قباب
افلاک * تنزه ذاته عن الادراک * حضرتلرینک بادگاه
اقدس ودرگاه مقدسنه احری واخصدر که قدرت
باهرهٔ الهیه سندن نه طارم آسمان ممتنع الاندراسی
بیستون وعماد تکوین وایجاد ایلمشدر وصلوات
وافیه وتسلیمات زکیه اول چار بالش نشین سریر
سراپردهٔ نبوت وسپهدار کتیبهٔ انبیاء جناب رب العزت
اولان افندمز حضرتلرینک پیشگاه سایبان نبوت
پناهیلرینه ناچیزانه اهدا اولنور که قوایم موکب
شریعت برین وحصن حصین دین مبینی تشیید
واعلا ضمننده تخریب خیمهٔ کفر وضلالته قیام وامداد
روحانیت قدسیه لریله ارکان ایمان واسلامه الی آخر
الایام استحکام ویرمشلردر وترضیهٔ نامتناهیه بالجمله
آل واصحاب سعادت نصاب خصوصا چهار یار
گزین خلافت انتساب حضراتنه شایاندر که
کفار لئامی حصر وتضییقه صرف سلیقهٔ اقدام

وبذل

151) İshâk Efendi'nin *Tuhfetü'l-ümerâ fî hıfz-ı kılâ'* ünvânlı modern harb sanatı ile ilgili mütercem/derleme eseri. İstanbul Matbaası, M.1243/ Temmuz 1827. İlk ve son sahifeler.

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم ﴾

حمد وسپاس لامعة الانوار حقايق وشكر وثناى جامعة
الاسرار دقايق اول ملجاء سامع الدعاء والمناجات ومرجع
رافع القدر والدرجات مبدع حكمتخانۀ كون مكان وموجد
جملۀ هستی وامكان تنزهت هويته عن المشاكلة فى الاعيان
واستغنت وحدانيته عن الاثبات بالدليل والبرهان اولان
جناب خالق الموجوداتك شان كبرياسنه اليق وشاياندركه
حقيقت بی كم وكيفنى ادراكده افكار عقلا عاجز وقاصر
وكمال قدرتی اظهارده وجود موجودات شاهد وظاهردر
ونتيجۀ صلات وسلام بی غايات وزكيۀ هزاردرود وتحيات
اول مركز دائرۀ پركار معجزات ومحيط كافۀ سطح كرامات
مدينة العلوم الشرعية والحكمية ودفينة المعارف الكلية
والجزئية اولان جناب مشكين نقابلرينه احرى وجسباندركه
وجود شريفی باعث ترتيب مقدمات مصنوعات وذات
قدسی الصفاتی سبب ترکيب بسائط مركباتدر وترضيه
وتعظيمات صافيات وتصليه وتسليمات وافيات اول رهنمای
دين متين وبدرقۀ راه راحت يقين اولان آل واصحاب
واتباعنه سزاوار وارزاندركه سعى وهمتلری معبران ديجور

تيره كه

١٢٢

وشبو جدولك طريق استعمالی بوكه جدول مذكورك
فوقنده محرر هرقنق برجك يوم معروض درجه تيله يمينندن
طردا دخول وبولنديغى خانه نی تعداد وبعده تحتنده
محرر برجك درجاتيله يساردن عكسا دخول واوقدر
خانه تعداد اولنه رق بيت مشتركده بولنان مقدار نصف
قوس نهاره مطلوب اولور وبومنوال اوزره هرقنق برجك
تنزيله بروجه مشروح دخول اولنه رق بيت مشتركه
بولنان مقدار نصف قوس ليل ساعتی اولور ولكن هذا
اخر ما اوردنا فى هذه الرسالة قد استراح القلم من تأليف
هذه الرسالة على يد اضعف العباد المعترف بالعجز وعدم
الاستحقاق الحاج الحافظ اسحق سرخواجۀ مهندسخانۀ
بريۀ همايون وكان ذلك فى يوم مولود النبی المبجل من شهر
ربيع الاول لسنة ثمان واربعين ومأتين والف من هجرة
من له العز والشرف والحمد لله على التمام
والصلاة والسلام على نبيه
الهمام وعلى اصحابه
ذوى الاحترام

كمل طبعها بمعرفة افقر الورى شيخزاده السيد محمد اسعد
فى اواخر ذى القعدة الشريفة سنة خمسين
ومأتين والف

152) İshâk Efendi'nin *Aksü'l-merâyâ fî ahzi'z-zevâyâ* ünvânlı yükseklik ve mesafe ölçme aletlerinin kullanımı ile ilgili mütercem/derleme eseri. İstanbul Matbaası, ZA.1250/Mart 1835.

١٤٤

الاول ان ههنا قسما ثالثا وهو كونها نظرية ثابتة بالدليل
ولم يسموه باسم الثانى ان اذعان المتعلم بها بحسن ظن يقتضى
تلك القضية ظنيـة ولو سلم ان الظن ههنـا بمعنى مطلق
الاعتقاد فغاية الامر ان يكون تقليدية عند المتعلم اذ لا يتيقن
النظرى بدون البرهان والمقدمة التقليدية لا يكون مقدمة
البرهان وقد وضع اقليدس اصولا موضوعة لتكون مقدمات
البراهين الا ان يقال كونها تقليدية بالنسبة الى المتعلم لا يقدح
فى كونها يقينية بالنسبة الى المستدل وغاية الامر ان يكون
الحـاصل للمتعلم من ادلة المركـبة منها تقليدا لا يقينـا
ولا بأس فيه وادعاء المتعلم اليقين زعمى
لا فى الواقع فتأمل
فيه جدا

تم طبع هذه الرسالة المرغوبة المسمى بالبرهان مع الحاشية
من خط المصنف المرحوم اسمعيل افندى الشهير بكلنبوى
فى دار الطباعة العامره * للدولة العلية العثمانيه * بمعرفة
ناظرها الفقير الى آلاء ربه الصمد * السيد محمد اسعد *
فى اواخر جمادى الآخر وذلك فى عام
ثلث وخمسين ومائتين
والف

برهان كلنبوى
بسم الله الرحمن الرحيم

انواع محامد عالية بسطت مقدمة لفتح الابواب واجناس
مدايح نامية ركبت موجهة لذلك الجناب المتنزه كنه ذاته
عن حدود مدارك الالباب المقدس جل صفاته عن رسوم
النقض والنقص بلا ارتياب على ان عمم آلاء جلية غير
محصورة فى مداد الكتاب وخص الانسان بنعماء منتشرة
سيما المنطق الفصيح فى كل باب فسبحان من ردت الافكار
والمحابر عن غرايب ملكه وملكوته وارتدت الابصار
والبصاير الى بدئها فى عجائب عظمته وجبروته واصناف
صلوات مرتبة بيد التبجيل والانتخاب محتوية على كليات
الاخلاص وافراد الاداب على من عرف حقايق الحق
ورفع موجبات الاحتجاب ومير حدود حدايقها بخواص
البيان وفصل الخطاب لانه المتوسط بيننا وبين نتايج

٢

153) Gelenbevî İsmâil Efendi'nin *Burhân-ı Gelenbevî* ünvânlı eseri. Arapça. İstanbul Matbaası, C.1253/Eylül 1837. İlk ve son sahifeler.

٢٥٩

ختم طبع هذا الاثر المعتبر المسمى باس ظفر
بمعرفة الحاج ابراهيم صائب صين عن المصائب
فى اواخر شوال المكرم سنة ثلث
واربعين ومائتين
والف

م

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذى ايد الاسلام بجنود الغيب فى طرفة العين * والصلوة
والسلام على سيدنا محمد الذى نسخ دينه الاديان السابقة
بلا ريب ودين * وعلى آله واصحابه الذين بذلوا جهدهم حتى هلك
بسيوفهم اهل النفاق والرين * اما بعد دعا وثنا يثى لازم
ذمت كافهٔ انام اولان جناب ظل خداو پادشاه اقاليم لفظ ومعنى
الطافكن سكون فتن * محاساز سواد محن * ناصر شرع قويم
قاهر دشمن لئيم * خاور برج شوكت * باور دين وملت * تزيين ساز
حسن نظام رعب انداز كروه خصام * صاحب السيف والقلم
وساحب اذيال الكرم على الامم * الا وهو السلطان الاعظم * والخاقان
المعظم * السلطان ابن السلطان * السلطان الغازى محمود خان
ابن السلطان * الغازى عبد الحميد خان * ابن السلطان * الغازى
احمد خان * المتصل حديث سلطنته المعنعنة بثلاثين وسائط من
السلاطين الاساطين الى ابى المغازى * عثمان خان * ما برح الظفر
عن خوافق راياته اينما نشرت * وما انفك الفتح عن ملازمة عساكره
المنصورة حيثما حشرت * افنديمز حضرتلرينك يد مؤيد كرم

154) Es'ad Efendi'nin Yeniçeri Ocağı'ın ortadan kaldırılışını anlatan *Üss-i zafer* ünvânlı eseri. İstanbul Matbaası, 1243/Nisan 1828. İlk ve son sahifeler. Yazma nüsha ve basılmış metin arasındaki Yeniçeriler'i tezyîf eden bazı ibârelerin yumuşatılması yönündeki mü'ellif tasarrufu ve bu konuda kaleme alınmış, yine Yeniçeriler'i şiddetle tenkid ve tezyîf etmekte olan diğer bir eser ve bunların mukayesesi için bkz. Şamil Mutlu, *Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı ve II. Mahmûd'un Edirne Seyâhati: Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri. İstanbul 1995*. *Üss-i zafer* hakkında zamanında yapılan gözlemlere müstenid bazı bilgiler için bkz. Mac Farlane, *Constantinople in 1828*, s. 265-267.

155) Yeniçeriler'in şimdiye kadar yaptıkları bütün kötülükleri herkesin gözleri önüne sermeyi ve genel efkârı devlete meyl ve celb etmeği amaçlayan bu eserde, Es'ad Efendi'nin bizzât görgü şâhidi olarak olayları kaleme aldığı ve Etmeydanı'nda Yeniçeriler'in tedîb ve Ocaklar'ının topa tutulup, yerle bir edilmesi müjdesini Sultan Ahmed Meydanı'nda sancak açmış ve câmi'de mekân tutmuş olan devlet erkânına getirdiği, bu hadiseleri kaydetmiş olduğu *Üss-i zafer'* in basılması ve tashihlerinin bizzât mü'ellif tarafından yapılması ricâsının kabûlü ve Es'ad Efendi'ye bu hizmetlerine mükâfaten "*Mevleviyyetle Evkaf Müfettişliği* " tevcîh edilmesi hakkında Sadrıazam Mehmed Selim Sırrı Paşa'nın *Takrîr'*i ve II. Mahmûd'un onayını hâvî *Hatt-ı Hümâyûn* 'u. *BOA.H H* . 17350.

Alet ve edevât imâli: Râşid Efendi'den satın alınan *"Basmahâne Takımı"*, yeni hurûfât dökümü ve *"destgâh"* imâli ile takviyye edilerek eksikliklerinin giderilmesine çalışılmış ve özellikle ilk hamlede basılacak olan Mahmûd Râ'if Efendi'nin meşhûr eserinin tab'ı içün gereken tezgâhların hazırlanmış olduğuna, daha önce değinmiş bulunmaktayız[1]. Çeşitli hurûfâtın âbâ ve ümmehât ta'bîr edilen dişi ve erkek kalıplarının ve diğer basım işlerinde gerekli olan gereçlerin *("edevât-ı tıba'a")* ve tezgâhların imâlât masrafları 10.471,5 kuruşa baliğ olmuş ve *"Firengîü'l-ibâre"* ve *"eşkâlli"* olarak tavsif edilen ve 200 adet basıldığı bildirilen Mahmûd Râ'if Efendi'nin eseri için de üçbin küsür kuruş harcanmıştır. Bu işler için yapılan masraflar, ilk iki kalemde ödenen 9.000 kuruş ve bakıyyesi 5.277,5 kuruş, ki cem'ân 14.277,5 kuruş tutmaktadır, İrâd-ı Cedîd Hazinesi tarafından ödenerek, tanzîm edilen *"Müfredât Defteri"* huzura arz ve imâl ve inşâ olunan âlât ve edevâtın bir dökümü de tahrîren zabt edilmiştir[2]. İki kalem hâlinde ödendiği belirtilen bu 9.000 kuruşun ilk hamlede ödenen 4.000 kuruşu ile yeni dökülen, *"hurde rakam ve hurûfât kalıpları"*nın masraflarının karşılandığı anlaşılmaktadır[3]. İkinci kalem ödeme tutarı olan 5.000 kuruş ile, iki takım hâlinde olmak üzere dökülen 266 vukiyye hurûfâtın, vukiyyesi 7 kuruşdan 1862 kuruş tutan maliyyet hesabı kapatılmış; ayrıca üç aded *"mükemmel basma destgâh"* inşâ edilmiş ve yedi aded de *"mürettib yazıhânesi"* yaptırılmıştır. Mahmûd Râ'if Efendi'nin eserinin, *"eşkâl ve resimleri"* için bakır *("nuhâs")* sahifeleri masrafı için de 3138 kuruş ödenmiştir. Bütün bu işler için yapılan 5000 kuruşluk (3138+1862) harcama keza İrâd-ı Cedîd Hazinesi tarafından karşılanmıştır[4].

Alet ve edevât imâli için tahsis edilen mekânın, *"Humbaracı Kışlası derûnunda odalar tahliyyesiyle âlât-ı hendesiyyenin Avrupa misillü i'mâl ve inşâ olunması buyurulmuş olmaktan nâşî"*[5], kaydından hareketle, zikrolunan kışla içindeki bazı odaların bu amaç için ayrılmış olmasından oluştuğu zannı uyanmaktaysa da, civârda, Aynalıkavak ve Karaağaç taraflarına doğru mevcûd olan arsaların ve bostanların ve bunlara pek bitişik bulunan bazı Yahudi ve Ermeni hânelerinin istimlâki ile oluşturulan sahalara müstakil bazı binâların inşâ edildiği anlaşılıyor[6]. Nitekim, buralarda mühimmât ve alet konulması içün bir *"mahzen"*, bir *"dökmeci odası"*, bir *"demir ocağının konulduğu oda"*, bir *"çilingirhâne"* ve bir *"marangozhâne"* gibi mekânların düzenlendiği ve zanaâtkârların barınmaları için de ayrıca odalar yapıldığı tesbit edilmektedir[7]. Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Nâzırı Yenişehirli Mustafa Efendi, inşââtına memûr olduğu Humbaracı ve Lağımcı Kışlası civârında, *"ba'zı mühimmât ve edevâtın vaz'ı içün inşâsı lâzım gelen mahaller ve sundurmalar ile çilingir ve marangoz vesâ'ire ehl-i hirfet odalarının binâ vü inşâsı"* husûsunu takrîren inhâ etmesiyle, sâdır olan Hatt-ı Hümâyûn mucebince gerekli inşâât Mimâr Ağa tarafından keşf ve mu'ayene ettirilmiş ve yapılması düşünülen binâların 33.500 kuruşa çıkabileceği tahmin edilmiştir. Bu keşfe göre, kışla mahalli içindeki boş arsalara yapılacak binâlar şunlardan oluşmaktaydı: Büyük binâmn sol tarafına bitişik bir büyük ve bir küçük oda, merdiven, sofa, memşâ ve kuyulu iki katlı binâ, (arzen 9 x tulen 23); kuyu bitişiğinde

---

1 Bkz. s. 121.

2 26. Ş. 1214/23. 1. 1800: İrâd-ı Cedîd Defterdârı İbrahim Reşid Efendi'nin takrîri. *MMD*, s. 285.

3 27. Ş. 1211/25. 2. 1797: İrâd-ı Cedîd Defterdârı Mustafa Reşid Efendi'nin takrîri. *MMD*, s. 282.

4 29. SA. 1213/12. 9. 1798: Tab'hâne reisi Abdurrahman Efendi'nin takrîri. *MMD*, s. 282.

5 *BOA. HH* 10359: Sadrıazâm Paşa Takrîri.

6 Bkz. *BOA. HH.* 14580.

7 Bkz. *MMD* 8955, s. 83-85. Mühendishâne binâsının bazı mahallerinin tamir ve tecdîdi ile ilgili kayıtlar içeren *"Keşif Defteri"* dökümü. Tarihi: 27.M.1212/22.7.1797. Buradaki bilgilere göre mevcûd mekânlar şöyledir: *Kömürlük* mahalli: 31,5 m^2 (3x10.5 m.) İki bölmelidir. Yanında 5.25x3.75x5.25 eb'adında bir *Su Deposu* vardır. *Dökümhâne*, 14.06 m^2 hâlindedir (3.75x3.75). İki penceresi vardır. *Demirhâne*, 23,6 m^2 eb'adında (4.5x5.25) olup, beş adet penceresi vardır. İçinde bir *Ocak* bulunur. Kömürlük, Dökümhâne ve Demirhâne önlerinde, üstü kiremit kaplı ve cem'an 283,5 m^2 (13.5x21) genişliğinde bir alan tutan bir *Saçak* yer almaktadır. *Marangozhâne* en geniş mekânı işgal eder. 15x15 m. eb'adıyla 225 metrekarelik bir saha kaplar. İçinde 11.25 metrekarelik (3x3.75) bir *Sofa* bulunur.

ehl-i hirfet için dokuz odalı ve memşâlı binâ, (arzen 9 x tulen 22 ve arzen 7 x tulen 28 olmak üzere iki kıt'a); yine zanaâtkârlar için mükemmel ocaklı ve memşâlı iki dükkân, (arzen 10 x 36 ve 8 x 17); oda ve dükkânlar önünde saçaklı, üzeri kiremit örtülü sundurma (arzen 3 x tulen 120 ve 2 x 300). Buradan kışla derûnuna açılan doğrama kanatlı, kilitli, halkalı ve kol demirli mükemmel kapı, (tulen 2 x kadden 4); kereste depolamak için üzeri örtülü sundurma, (arzen 9 x tulen 64); mahzen binâsı, (arzen 20 x tulen 407); kışlaya nâzır kilidli, halkalı, demir kollu, boyalı tavanlı mükemmel kapı, (kadden 6 x tulen 5); bu mahallerin etrafını çevirecek taş örmeli, kiremid kaplı duvar, (kadden ma'a temel 7 x 1 x tulen 461). Sundurma yapılacak mahallin zemin tesviyyesi için toprak hafriyyâtı ve amele, mavna ve kayıklarla yapılacak nakliyât masrafları dahil olmak üzere cem'ân keşf bedeli 33.500 kuruş olup, ale'l-hesab 10.000 kuruş peşin ödenerek inşââta başlanmıştır (17.B.1208/ 18.2.1794)[1].

Burada yapılan *"Demirhâne"*de, havan ve humbara arabalarının demir aksamı ve çeşitli alet ve edevâtın imâli için *"Ocak"* ve *"Çarh"* inşâsı gerekmiştir. Bunların, önce nümûne olmak üzere birer adet imâli ve sonra da ihtiyâc mıkdârı kadar yapımına gidilmesi kararlaştırılmıştır. Demirhâne'de altı adet *"Ocak"* ve dört adet *"Çarh"*, bir adet *"Matkab"* ve üzerine oturtulacağı demir *"Destgâh"* ile çeşitli diğer malzemelerin imâli işini üstlenecek usta ve işçilerin temini ve bunların *"mîrî"* fiyâta bağlı olmaksızın, dolayısıyla daha tatminkâr olduğu anlaşılan piyâsa fiyâtı üzerinden sipârişi; ayrıca seferlerde her humbaracı'ya, humbaraların ellişer atımlık mühimmâtını ve humbaracı neferâtının gerekli takımlarını istihâb edebilecek birer adet Cephâne Arabası'nın tahsisi Kanûnnâme'leri gereği olduğundan, bunların dahi inşâsına karar verilmiştir. Yapılacak *"Ocak"* ve *"Çarh"* gibi gereçlerin maliyyet fiyâtı Tersâne Demircibaşısı tarafından tesbit edilmiş ve bunların 4769 kuruşluk bir masraf ile yaptırılabileceği tahmin edilmiştir. Yapım işlerine nezâret etmek için Hacegân'dan Cebeciler Kâtibi Es-seyyid Mehmed Râgıb Efendi vazifelendirilmiştir (5.Ş.1209/25.2.1795)[2]. İmâl edilen âlât ve edevât şunlardır: Kalafat yerinde Salamon adlı zimmînin yapabileceğine işâret edilen sekiz adet demir örs. İki adedi 70 vukiyyeden 140, dört adedi 55 vukiyyeden 220 ve iki adedi 10 vukiyyeden 20 olmak üzere, cem'ân 380 vukiyye olup, beher vukiyyesi 70 paradan 26.600, dolayısıyla 665 kuruş maliyyet fiyâtı tahmin edilmektedir. Beylerbeyi'nde Çilingir Karabet'in imâl edebileceğine işâret edilen altı adet demir mengene. Bir adedi 35 ve beş adedi 60 vukiyyeden olmak üzere 95 vukiyye. Beher vukiyyesi 12 paradan 11.400 para, dolayısıyla 285 kuruş fiyât biçilmiştir. Yine aynı ustanın yapabileceği bildirilen 1000 vukiyyelik demir *"Hâdde-i Ocak"*. Vukiyyesi 10 paradan 10.000 para, dolayısıyla 250 kuruşa çıkacağı hesaplanmıştır. *"Küçük Pazar'da Emir Hasan nâmında bir ustası olup, iyisini ol yapar"* kaydı ile altı adet körük. Tanesi 5040 paradan 30240 para, dolayısıyla 750 kuruşa mal olacağı tahmin edilmiştir. 60 adet kısac, 30 adet kebîr çekiç, 18 adet sagîr çekiç, 12 adet keski ve benzeri aletlerden oluşan 226 parça alet ve edevât. Bunların da 29.720 para, dolayısıyla 743 kuruşa malolacağı kaydedilmiştir. Bu edevâtın, Tophâne'de Arabacılar Kışlası'nda olan Ocaklar'daki Cebehâne demircibaşısı marifetiyle imal edilebileceği ve Sultan Mehmed Hân Cami'-i şerîfi civârında Kurban Çarşısı'nda alâsını yapabilecek ustalarının bulunduğuna ayrıca işâret edilmektedir. İki adet diğer örs için, ustasının Sebzeciler'de bulunduğu, altı adeti 30.000 para, dolayısıyla tanesi 125 kuruşa mal olacağı tahmin edilen *"Ocak"* inşâsının demircibaşının tarifi üzerine yapıldığını; yine demircibaşı ve marangoz ve sâir ustalara imâl ettirildiği kaydedilen müteferrik edevât. Hepsi için toplam 4.769 kuruşluk bir ödeme göze alınmıştır (Gurre-i N.1209/22.3.1795)[3].

Buralarda yapılan hendese alet ve edevâtının ilk örnekleri, Humbaracı Ocağı Nâzırı Yenişehirli Mustafa Beyefendi tarafından, *"zarflar derûnunda mevzû'ân"*, Bâbıâlî'ye gönderilerek, Pâdişâh'ın

---

[1] *MMD*, s. 631. Tarihi: 17. B. 1208/18. 2. 1794.

[2] *MMD*, s. 633, *Derkenâr* Tarih: 5. Ş. 1209/25. 2. 1795.

[3] *MMD*, s. 633. Tarih: Gurre-i N. 1209/22. 3. 1795.

beğenisine sunulmuştur. III. Selim, bu konu ile ilgili Sadrıazam Paşa takrîri bâlâsına, *"Benim Vezirim, âlâtları gördüm. Beğendim. İktizâ edenler dahi yapılsın. Abdurrahman Efendi'ye münâsib atiyye verilsin ve bu aletleri yapan İslâm ve kefere her kim ise, ânlara dahi atiyyeler verilsin ve bunları isti'mâl eder âdemler tedârük olunmaya sa'y oluna"* Hattını düşürmüştür[1]. Marangozhâne'de yapılan araba ve *"mühimmât-ı sâ'ire"*nin ve Mühendishâne'nin ihtiyâcı olan diğer aletlerin imâli idâresi Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Nâzırı tarafından nezaret edilmekte ise de, Nâzırın işlerinin çokluğundan ötürü[2], bu vazife, 1797 senesi içinde hâlâ Topçular Kâtibi Mehmed Râğıb Efendi tarafından yürütülmekteydi[3]. Mahmûd Râ'if Efendi'nin marûf eserinde resmedilmiş bulanan Top Arabaları ve Mühimmât Sandıkları bu imâlâthânenin eseri olmalıdır.

İmâl edilen ilk gereçlerin neler olabileceği mevcûdâtı zabteden kayıtlardan hareketle tesbit edilebilmektedir. *"Nâzır-ı esbâk Mustafa Bey'in vaktinde mübâya'a ve i'mâl olunanlar"* başlığı altında toplananlar, oldukça nitelikli şeyler olarak görünmektedir: Gönye, demir cetveller, pusula, zincir, demir miller, iskale, rub' tahtaları, büyük ve küçük istûclar, ruhlu humbara terâzileri, top terâzisi gibi aletler yanında; yabancı imâlâtı olduğu anlaşılan, *"İngiterekârî dâ'ire şeklinde ruhlu ve hedefeli ve pusulalı mesâha tabilesi"* ve *"Nemcekârî ruhlu ve hedefeli humbara terâzisi"* gibi aletler bu cümledendir[4]. Yine Mustafa Bey'in nâzırlığı esnâsında, Tab'hâne'ye riyâset eden Abdurrahman Efendi tarafından, *"i'mâl ü inşâ ve vaz' olunan âlât-ı hendesiyyenin mevcûdu"*, mühendislerin meslekî ihtiyâclarını karşılayabilmek açısından herhâlde doyurucu olmalıdır. 1796 tarihli mevcûdât zabtı, 49 parça çeşitli gereçleri içermekte olup, bunlardan 7 parçanın çeşitli hizmetler ifâsı için bazı mahallere me'mûr kılınan mühendislerin elinde olduğu belirtilmiştir. Bu döküme, dürbünlü ve pusulalı çeşitli ustur-lablar, arâzî ölçümlerinde kullanılan *"çâr-küşe"* tabileler, mastaralar, *"çâr-kûşe pusula"*, ruh terâzileri, humbara terâzileri ve su terâzisi, top terâzisi ve istûclar yer almaktadır. Abdurrahman Efendi'nin hocalıktan ayrılması üzerine (1801), makbûzen üzerinde zimmet olarak kayıtlı bulunan, *"mübâya'a eylediği edevât ve İngiltere kârî cedîd edevât ile ba'zı mahallerde inşâ olunan eşyâ"*, Mühendishâne hocası Hüseyin Efendi tarafından teslim ve *"memhûr Müfredât Defteri"* hâlinde zabt edilerek, Başmuhâsebe'ye kayd ve Abdurrahman Efendi'ye de bir *"Sûret"*'i verilmiş, dolayısıyla zimmetinden çıkartılmıştır. Bu münâsebetle yapılan genel döküm, yukarıda değinilen ve kezâ dökümü verilen *"hendese aletleri"* dışında 1796 ve 1807 yılları arasında oluşturulan, *"âlât ve edevât"* birikimini sıhhatli bir şekilde gözler önüne sermektedir[5].

Matbaada basılan bazı eserlerin, yeni hurûfât dökülmesini ve yeni tezgâhlar yapımını gerekli kıldığı görülmektedir. Mahmûd Râ'if Efendi'nin *"eşkâlli"* eserinde yer alan gravürlerin basımı için uygun tezgâhlar yanında, Fransızca hurûfât ihtiyâcının da giderilmesi icâb etmiş; *Büyük Atlas Tercümesi*'nin basımı, bu anlamda ilâve tedbirlerin alınmasına yol açmıştır. 1808 senesi Alemdâr ve Yeniçeri hadiselerinde, Matbaanın tahrib ve yağma edilmesi, bazı tezgâhların ve aletlerinin yeniden yapılmasını gerektirmiş, 1814'de basımına başlanan *Kamûs Tercümesi* tab'ı içün gerekli büyük tezgâhlar yanında, yeni ta'lîk hurûfât dökümü de söz konusu olmuştur[6]. Kullanılan tezgâhların menşeî, *"İngilterekârî"*, *"Nemçekârî"* veya *"İstanbulkârî"*, *"Âstânekârî"* gibi tanımlamalarla gösterilmiş olup, Mühib Efendi'nin matbaa riyâseti esnâsında bir adet *"destgâh"*ın, Dubrovnik Konsolosu Frederiko Maryo Kerkof vasıtasıyla Cenova'da Bone nâm ustaya sipâriş ile imâl ettirildiği ve yine ısmarlanan

---

1 *BOA. HH* 10359. Bu takrîr bâlâsındaki yer alan Hatt-ı Hümâyûn sûreti.
2 *MMD*, s. 633. *Derkenâr.*
3 *MMD*, s. 288. Humbaracı Ocağı Nâzırı Mehmed Emîn Firdevsî Efendi'nin takrîren inhâsı. Tarih: 3.M.1212/28.6.1797.
4 *MMD*, s. 468. 7.ZA.1212/23 4.1798 tarihli döküm.
5 *MMD*, s. 301-302. 23.ZA.1222/22.1.1808 tarihli döküm.
6 Bkz. s. 213.

bir adet cedvel, mürekkep ve mâyelik masrafları olarak, toplam 4200 kuruş ödendiği görülmektedir[1]. Bu sipârişlerin İstanbul'a intikali, Mühib Efendi'nin riyâseti zamanında olmakla beraber, Matbaaya teslimi ve gerekli ödemesinin yapılması keyfiyyeti sürümcemede kalmış, Mühib Efendi'nin vefâtı (1821) üzerine de, halefi Sâ'ib Efendi'nin ilgilenmesi gerektiği bir konu olmuştur. Bu arada *"sâbık"* Konsolos olan Frederiko Maryo'nun ödeme talebi işleme sokulmuştur. Getirilen basım tezgâhı ve cedvel ile mürekkep ve mâyeliğin matbaada ihtiyâc duyulup duyulmayacağının tahkik edilmesi emrolunduğundan, Sâ'ib Efendi, Tab'hâne'de destgâh ve lüzûmlu mıkdârda cedvelin mevcûd bulunduğunu ifâde ile bunların hâlen basılmakta olan kitapların tab'ına yeterli olduğunu tasrîh etmiş; ancak, *"Kamûs emsâli kebîr kütüb tab'ı"* sözkonusu olacak olur ise, el altında fazladan bir tezgâhın bulunmasının da faydadan hâlî olmayacağını ve böylece gerektiğinde daha sür'atle kitap basılmasının mümkün olacağını dile getirmiştir. Kendisinin bu beyânı neticesinde, destgâh için 2403 kuruş ve *"edevâttan ma'dûd olan mürekkeb ve mâyenin behâsı"* olarak da 1796,5 kuruş, dolayısıyla toplam 4200 kuruş, Hazine-i âmire'den ödenmesine dâir irâde sâdır olmuştur[2].

Demirbaş olarak kayd edilen her türlü *"destgâh"*, *"âlât ve edevât"*'ın, kullanılmayacak hâlde olsalar bile saklandığı anlaşılıyor. Nitekim, 1824 senesine Üsküdar (Harem) Matbaasının İstanbul tarafına taşınması icâb ettiğinde, yapılan tesbit neticesinde, artık işe yaramıyacak bir durumda olanlar ayıklanarak, satışa çıkartılması ve İstanbul'a taşınmamasına karar verilmiştir. Yapılan dökümde yer alan bazı basım tezgâhları ve alet, edevâtın, vaktiyle (1796) Râşid Efendi'den satın alınan *"Basmahâne Takımı"*'na ait oldukları, dolayısıyla Müteferrika bakıyyesi sayılması gerekeceği husûsuna ayrıca işâret edilmiştir[3].

Alet ve Edevât Kullanımı: Matbaada basılan kitap ve haritaların Mühendishâne Kütüphânesi'ne konulan nüshalarının korunması ve kullanımı, dışarıya ödünç olarak verilmesi husûslarına getirilen *"Nizâm"*'a daha önce değinmiş bulunmaktayız[4]. Bunlar, Mühendishâne başhocası ve Nâzırı'nın onaylarıyla ve *"makbûz"* ve *"sened"* karşılığında verilir; Tab'hâne reisine veya iki adet ciltli haritanın istifâde edilmek üzere *"Hendesehâne-i Hümâyûn'a vaz' ve hıfz"*'ına dâir olan örnekde olduğu gibi[5], diğer muhatab olan Mühendishâne Nâzırı'na ilmühâberleri verilerek, *"Başmuhâsebe"*'ye kayıdları yapılırdı. Bunların kayb ve zâyi' olmaları hâlinde ise, bu iki şahıs mes'ûl tutulur, gerektiğinde değerlerinin tanzimi cihetine gidilirdi. Hâfız-ı kütüblerin bu protokol dahilinde ödünç olarak Kütüphâne dışına çıkartılan kitapların zâyi'inden doğabilecek zararı karşılamamaları, 1238 Safer'inde (Kasım 1822) verilen yeni *"Nizâm"* mucebince, *"âlât ve edevât"*'lara da teşmil edilmiş ve bunların, ancak Nâzır'ın takriri ve *"Fermân-ı âlî"* isdârıyla ödünç olarak verilmesi kaidesi ihdâs edilmiştir. Nitekim, 1826 senesi Haziran ayında Kütüphâne mevcûdâtının sayımı yapıldığında zâyi' olduğu tesbit edilen üç adet hendese aletinin bedeli olan 157,5 kuruş Hâfız-ı kütüb olan İbrâhim Ethem Efendi'den, bunların *"Nâzır takrîri ve Fermân-ı âlî isdârı"* ile verilmiş olmasından ötürü tahsil edilmemiştir[6].

Mühendislikle ilgili alet ve edevât, genelde meslekleri ile ilgili olarak çeşitli yerlere gönderilen mühendisler tarafından kullanılır ve bunlar usûlüne göre ödünç olarak verilirdi. Ödünç verme işleri için, mühendisin vazife ile gönderildiği yerde yapacağı işe ve bu işe kullanması lâzım gelecek ve ihtiyâc duyabileceği aletlere dâir bir dilekce ile başvurması gerekirdi. Bu dilekce, Mühendishâne, dolayısıyla Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Nâzırı olan şahıs tarafından takrîren arz edilir, gerekli izin *"Nizâm"*

1 *MMD*, s. 306. *Derkenâr*
2 7.C.1237/29.2.1822. *MMD*, s. 306. *Derkenâr*
3 Bkz. s. 145.
4 Bkz. s. 294.
5 *MMD*, s. 285. Tarih: 9. CA. 1218/27. 8. 1803.
6 Bkz. s. 296.

gereği olarak, *"Fermân-ı âlî"* şeklinde alındıktan sonra, ödünç verilecek aletler *"makbûz"* karşılığında teslim edilir ve Başmuhâsebe'ye de kayıtları yapılırdı. Bu uygulama hakkında çeşitli örnekler vermek mümkündür: Mühendishâne'nin üçüncü halifesi Hâfız Mehmed Efendi bu şekilde, *"Mora'da vâkı' kılâ'-ı Hakanî resımlerini ihrâca me'mûr"* kılınmış ve takdîm ettiği *"arzuhâl"* ile, bu iş için gerekli gördüğü bir adet mastara, bir pusula, bir sagîr mükemmel istûc taleb etmiş ve *"hitâm-ı umûr ile avdette mahallinde teslîm etmek şartıyla"*, ihtiyâc duyduğu malzemelerin kendisine *"emâneten"* verilmesi, *"Fermân-ı âlî"* isdârıyla tahakkuk etmiştir[1]. Yine Mühendishâne hocası *("Büyük")* Seyyîd Mustafa'ya, *"yeşil sağrı kaplu bir adet istûc"* verilmiş; Boğaz'da vakı' kalelere dört adet *"an-asl İngiltere icâdı Humbara Terâzisi ma'a kutu"* gönderilmiş; Levend Çiftliği'ne me'mûr Masdariyyecizâde Hüseyin Halife'ye de *İngilterekârî dâ'ire şeklinde ruhlu ve hedefeli ve pusulalı mesâha tahtası, ma'a sehpâ ve sandık"* emâneten verilmiştir[2]. Bunlardan *"sened"* alınmamış, ancak Mühendishâne hocası Abdurrahman Efendi zimmetinde olarak verilmiş ve mahalline kayd olunmuştur. Ayrıca Humbaracı Ocağı Nâzırı Hüseyin Kâmî Efendi'ye de tahrîren inhâ ile Başmuhâsebe'ye kaydı bu minvâl üzere yapılmıştır[3]. Bu gibi işlemlerin bürokratik külfeti dikkat çekicidir.

Mevcûdât sayımlarında hangi aletlerin -dolayısıyla kitapların da- kimlerin zimmetinde bulundukları tesbit edilir ve bu husûsa dâir bir "şerh" düşülürdü. Nitekim, 1826 Haziran ayında yapılan zikr ettiğimiz yoklama sayımında, emâneten verilmiş bulunan mesâha pusulaları, mastara, zencirli mesâha tabilesi, İngilterekârî sagîr istûc geri alınmıştır. Üç adet mesâha pusulası, bir adet sehpâ, bir adet mastara, bir adet ruh, toplam altı parça aletin Kuşadası cânibine me'mûren yollanan mühendislerden Ömer ve Hâfız Mustafa Efendilere, *"makbûz"* karşılığı olarak verildiği anlaşılmıştır. Mora'ya vazife ile yollanmış bulunan mühendis Ahmed Efendi'ye makbûzen verilen bir adet pusula ve bir adet sagîr istûc ise, bu mühendisin Mora'da vefâtı üzerine kaybolmuştur. Sayımlarda kimsenin zimmetinde görülmediği hâlde noksân olan aletler de tesbit edilebilirdi. Nitekim aynı sayım neticesinde bir adet Nemçekârî ruh ile iki adet Âstânekârî istûc bu cümledendir. Eski sayımlarda yapılan hataların da düzeltildiği olurdu. Sayıları yanlışlıkla 12 adet olarak tesbit edilmiş bulunan mastaraların, aslında 11 adet olması icâb ettiği, aynı sayımda ortaya çıkartıldığından, bu yanlışlık düzeltilmiştir[4].

Bu gibi vazife ile yollananlar arasında hayatlarını inceleme konusu yaptığımız mühendisleri teşhis ve tesbit edebilme, ayrı bir ilgi odağı olarak dikkatimizi çekmektedir. Bu örnekte olmak üzere yukarıda sözünü ettiğimiz, *"Büyük"* Seyyîd Mustafa dışında, Varna cânibi Seraskeri Vezir Hüsrev Paşa kumandasındaki orduya gönderilen, *"Halife-i râbî Es-seyyid Mustafa Efendi"*[5] zikredilebilir. *("Küçük")* Seyyîd Mustafa Efendi ve ma'iyyetine verilen sınıf-ı evvel Başmülâzımı Mollâ Mehmed Efendi'ye makbûz karşılığı ve vazife nihâyetinde iâde şartıyla, bir adet *"Pariskârî çift dürbünlü ve pusulalı ve sehpâlı pirinç tabile"* ile bir adet *"abanos musattaha-yı muvazât"* ödünç olarak verilmiştir[6]. Hüsrev Paşa, 1806'da başlayan ve devam etmekte olan Rus savaşına memûr olmuş ve 1810 senesi Haziran ayında Varna Seraskerliği'ne tayin edilmiştir. Sayıları altı bine varan iyi talim görmüş kuvvetlerini Avrupa harb usûlüne uygun tarzda kullanmaya özen gösterdiği belirtilen Hüsrev Paşa'nın, bu amaçla İstanbul'dan mühendisler taleb etmekte olduğu bilinmektedir[7]. Yukarıdaki örnekleme, bu husûstaki kayıtları teyîd etmesi bakımından da ayrıca önemlidir.

---

1 *MMD,* s. 468. Tarih: 23.CA.1212/24.11.1797.

2 Mühendishâne halifelerinden olan bu zâtın 1822'de basılan *El-Risâle fi'l-hendese* ünvânlı eseri için bkz. s. 258. Bu eser, II. Mahmûd devrinin 1826 senesinde gelinceye kadarki döneminin hendese ile ilgili olarak basılan tek kitabıdır

3 *MMD,* s. 469. Derkenar. Tarih: 13.Ş.1216/19.12.1801.

4 *MMD,* s. 365. Tarih: 7.ZA.1241/13.6.1826.

5 Her iki Mustafa için bkz. Beydilli *"Seyyîd Mustafa".*

6 *MMD,* s. 289. Tarih: 12.Ş.1225/12.9.1810.

7 *Şânîzâde Tarihi,* I, 362.

Mühendishâne hocasının şahsî kefalet ve zimmetine geçirınesi ile ihrâc edilip ödünç verilen alet ve edevât yanında, kendisine teslim edilen aletler karşılığında verilen *"Sened"*'in kaybedilmesi hâli de söz konusu olabilirdi. Nitekim, aşağıda dökümünü verdiğimiz dört parça hendese aleti Mühendishâne mevcûdâtından ifrâz ile İsmâil Kal'ası Humbaracıbaşısı Elhâc Ebu Bekir Efendi'ye teslim olunmuş; ancak Ebu Bekir Efendi'nin buna mukabil verdiği sened kaybedilmiş olduğundan, kendisinden bir yenisi alınarak, tekrar Başmuhâsebe'ye kaydı yapılmıştır[1]. Ebu Bekir Efendi'ye verilen aletlerin ayrıntılı bir şekilde tarif edilmiş olmaları, bu tür aletlerin tanımı bakımından önemlidir.

Keşf-i mesâha-yı arâzî ve tahtît-i bilâd ile harita-yı musattaha inşâsıçün ağaçdan çâr-kûşe ta'bîr olunur hendese [aleti], ma'a sehpâ [ve] sandık, adet 1
Zikrolunan tabilede müsta'mel İzâde, ki hedefe-i mütehariikeli Mastara demekle ma'rûf alet-i hendese, ma'a kutu, adet 1
Yine tabile-i mezkûrda cihât-ı erba'ada rüzgâr işâretiyle dâ'iresi üçyüzaltmışa taksîm olunmuş çâr-kûşe Pusula, ma'a kutu, adet 1
Ve yine sath-ı münharifi tesviyye veyâhûd sath-ı müsteviyi sath-ı ufka muvâzî vaz' içün Ruh Terâzisi nâmıyla alet-i hendese, ma'a kutu, adet 1

Kitaplar gibi alet ve edevâtın da kaybı çeşitli şekillerde aksettirilmektedir. Yolda kaybetme, vefât hâli sebebiyle kaybolma gibi örnekler yanında, vazifeyi terk ve kaçma gibi hadiselerden ötürü, nadir de olsa bazı örnekleri zabt etmek mümkündür. Meselâ, *"Lafit Tercümesi"*'nden bir cilt kitap Levend Çiftliği'ne, İrâd-ı Cedîd Defterdârı Elhâc İbrâhim Efendi'nin tezkeresiyle verilmiş, ancak Üsküdar Ortası'na me'mûr mühendislerden, *"firâr"* ettiği için *"tîmârı ref' olunan"* Pehlivan Ahmed isminde bir mühendis, *Lafit Tercümesi*'ni de Levend Çiftliği'nden alarak kaçmış olduğundan, bu kitap kayb ve zâyi' olmuştur. Aynı kayıtlar bize, bir sene evvel (1805) Levend Çiftliği'nden Rumeli cânibindeki orduya me'mûren vazifelendirilen mühendislere verilmiş olan bir adet ruh terâzisi ile bir adet pusulanın da yolda kaybolduğunu bildirmektedir, ki bu ruh terâzisi de şu şekildeki ayrıntısıyla tarif edilmektedir: *"Sath-ı münharifi tesviyye veyâhûd sath-ı müsteviyi sath-ı ufka muvâzî vaz' içün müsta'mel, kutu derûnunda mahfûz ruh terâzisi nâmıyla meşhûr olan hendese takımı"*[2]. Tesbit ettiğimiz mevcûdâtı gösteren dökümlerden de anlaşılacağı üzere, mevcûd alet ve edevâtın yeterli sayılarda olduğunu söylemek zordur. Çeşitli kalemlerdeki tekmil aletlerin birkaç adet ile kısıtlı olması buna delildir. Dolayısıyla, bunların ihtiyâcı karşılayamadıkları anlar olmuştur. Nitekim, *"kılâ'-ı Hakânî'yi keşf ve mu'ayene ve müceddeden inşâları"* husûsuna me'mûr edilen bazı mühendislere verilmiş bulanan bir takım *"alet-i hendesiyye"*'nin, bu sebebten ötürü Mühendishâne'de mevcûdu kalmadığı görüldüğünde, bu aletlerin satın alınarak tedariki cihetine gidilmesinde zarûret hâsıl olmuştur (Kasım 1813). Böyle bir ihtiyâc daha önce de, o sıralarda Humbaracı Nâzırı olan *"müteveffâ"* İsmâil Kâmî Efendi tarafından giderilmiş ve Hazine-i âmire'den verilen 300 kuruş ile dört adet mesâha tabilesi satın alınmıştır[3]. Şimdi satın alınan aletler ise şunlardır:

Pirinçden masnû' ve üzerinde mıknatıs iş'ârı ve bir kenârında esâbî-i Osmanî mersûm olarak tarafeyni hedefeli Mesâha Mastarası, ma'a muhâfaza, 10 adet, beherî 33 kuruş.
Keşf-i arâzî husûnda tahtit-i cihât içün muhâfazası murabba'ü'ş-şekl pirinç kaplı kapaklı ve müceddeden dâ'iresi derecâta mukassem Pusula, 10 adet, beherî 22 kuruş.

---

1 *MMD*, s. 468. *Derkenar*. Tarih: 16.Ş.1216/22.12.1801.

2 *MMD*, s. 439. *Derkenar*. Tarih: 12.L.1220/3.1.1806.

3 *MMD*, s. 449. Tarih: 6.ZA.1228/31.10.1813.

Her iki alet için toplam 550 kuruş ödenmiştir[1]. Bu anlamda, Mühendislerin bazen bir *"Pusula"*yı bile emâneten taleb etmekte olduklarını görmek düşündürücüdür[2].

Mühendislik hizmeti vermek üzere çeşitli yerlere koşturulan bir avuç insandan, imparatorluğun çağdaş bilgi zafiyyetini tamamen telâfi etmesini beklemek herhâlde haksızlık olurdu. Divân Tercümanlığı'ndan matbaacılığa ve eser telif ve mütercimliğine; arâzî ölçümü ve harita çıkartılmasından, kale tamirâtı ve istihkâmlar inşâsına; gemi yapımından ve kanal açma projelerinden[3], Mekke ve Medine'ye kadar uzanan bir coğrafyada dinî ve sivil binâların tamir ve inşâsına ve Mansûre Ordusu'ndaki askerî mühendislik hizmetlerinin görülmesine kadar, geniş bir alanda istihdâm edilen az sayıdaki mühendislerin, 19. yüzyıl başlangıcından itibâren acilen hisedilen teknik ve çağdaş bilgi kaynağını devletin istifâdesine sunma mücâdelesinin ağırlığı altında ezilmiş oldukları muhakkakdır. İmparatorluğun bu azametteki teknik ve çağdaş bilgi zafiyyeti içinde, en uzak çeperlerindeki topraklarından gelen, bu doğrultudaki taleplere cevap vermek mecbûriyyetinde kalmakta olması, durumu daha da vahim bir hâle sokmaktaydı. *"Fenn-i inşâ-yı süfüne vâkıf İskenderiyye Tersânesi'nde mi'mâr bulunmadığından"*, İstanbul'dan yollanmasını isteyen Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın, gönderilmesini istediği mimârın *"mehâretli"* olmasını özellikle vurgulayarak, yaptığı bu müracaâtına; bizzât II. Mahmûd'un, *"Tersâne-i âmire'de mi'mârın nedreti olduğu zâhirdir"* itirâfı ile ve *"fenninde mâhir öyle üstâd mi'mâr olsa diriğ olunmaz"* Hattı ile[4], hani, *"öylesini bulsam, ben kullanacağım"*, dercesine, olumsuz cevap vermiş olması, durumu bütün çıplaklığı ile gözler önüne seren örneklerden sadece biridir. Cezâyir'de, *"top ve humbara endâhtını ta'lîm edecek bir kimse olmadığından Mühendishâne'den takım ve âlât-ı hendesesi ile beraber, mâhir bir nefer mühendis halifesi"* yollanması, Cezâyir Beylerbeyi Hüseyin Paşa tarafından taleb edildiğinde; senede 5000 kuruş maâş ve malûm tayinâtıyla ve iki sene istihdâm edilmek üzere, Mühendishâne'nin üçüncü hocası Mahmûd Efendi'nin gönderilmesi[5], örneği ise, teknik hizmet talebinin boyutlarını ve teknik bilgi zafiyyetinin dehşetini hissettirmeye yeterli olmalıdır. Nitekim, 1829 Edirne Antlaşması ile sona erecek Rus savaşının barış görüşmelerinde, Kafkas cephesinin sınırlarının tesbitine çalışıldığında, Rus murahhaslarının sözünü ettiği *"Sank Nikola"* Limanının (Türkçe'si Şekvitil Boğazı) nereye düştüğü bilinemediğinden, Mühendishâne hocası Ali Bey Bâbıâlî'ye celb ile, mevcûd olan *"atîk ve cedîd"* haritalar tetkik edilmiş, ancak *"Sank Nikola"* ismine rastlanamadığından, nihâyet, burasının neresi ve Türkçesinin ne olduğunun Rus murahhasından sorulmasına karar verilmiş ve hattâ II. Mahmûd bu husûsun bir de İngiltere ve Nemçe elçilerinden tahkikini istemiştir[6]. Mühendis Ali Bey'in aczi, haritaların kifayetsizliğinden ziyâde, her işe koşulan o devir mühendislerinin, bir *"süperman"* zannedilme telakkisi ile içine düştükleri sıkıntıyı ve bu telakki ile kendilerinden beklenen işlerin çeşni ve azametini dile getirir. Bununla beraber, 1768'de başlayan Rus harbinde, ordunun geçmesi için Tuna Nehri üzerine köprü oturtacak adam bulunamadığı devirlerden[7], *"bir üçgenin iç açılarının toplamının"* üç-

---

1 *MMD*, s. 449. Kayıtta herhâlde sehven 560 olarak toplanmıştır. Tarih: 26.ZA.1229/9.11.1814.

2 Makaris Körfezi'nde vaki' Makaris Kal'ası'nı ta'mîre me'mûr Mühendis Ahmet Efendi'nin, *"âlât-ı hendesiyyeden Pusula ta'bîr olunur alâtı"* ödünç olarak taleb etmesi hakkında bkz. *MMD*, s. 354. *Derkenar*. Tarihi: 16.Ş.1241/ 26.3.1826.

3 Sakarya Nehri-Sapanca Gölü-İzmit Körfezi Kanalı keşfi için yollanan mühendisler, üçüncü halife Ahmed, dördüncü halife Mehmed ve mi'mâr-mühendis Mustafa *("Küçük")* hakkında ve bu konu ile ilgili vesikalar için bkz. Uzunçarşılı, *"Marmara ve Karadeniz"*.

4 *Lütfi Tarihi*, II, 270. 1242 (1826/27) senesi ahvâli. Bu sıralarda bütün mühendislik hizmetleri için işe yarayabilecek mühendis sayısının, dört adet *"hoca"* bir tarafa bırakılacak olursa, dört *"halife"* ve kıdemli yirmi *"şagirdân"* olmak üzere, ancak yirmidört mühendisden ibaret olduğu, o andaki zafiyyetin resmi zabtı olarak ifâde edilmektedir. Bkz. *BOA. HH.* 17685. B. Divân-ı Hümâyûn Tercümanı tarafından hazırlanan *Lâyiha*. 1826. Krş. s. 74, 76.

5 *MMD*, s. 351. *Derkenar* Tarih: 12.L.1240/30.5.1825. Ancak, yetişmiş başka eleman olmadığından, bizzat hocaların bu gibi işlerde istihdâmı, Mühendishâne'deki eğitimin daha da aksamasına yol açmaktaydı. Bkz. *BOA. HH.* 17685-B. Divân-ı Hümâyûn Tercümanı tarafından hazırlanan *Lâyiha*. 1826. Krş. s. 74, 76.

6 *Lütfi Tarihi*, II, 117-118.

7 *Enverî Tarihi*, v. 127b-127a; kezâ, zikrolunduğu yer, Aktepe, *"1711 Prut"*, s. 30.

genine göre değişebileceğini sananlardan[1], bu yana geçen zaman içinde epey yol alındığı; o bilgi zafiyyetinden hareketle, imparatorluğun o muazzam gök-kûbbesini sırtlayacak "*Atlas*"ların bütün zorluklara rağmen belirli sayıda dahi olsalar yetiştirilmiş olduğu gerçeği, herhâlde bu kara tablonun en parlak noktası olarak kabul edilmelidir.

Kâğıd ve Kırtasiyye İhtiyacı: Basılan eserlerin kâğıd ihtiyâcı kâğıdcı esnâfından ve piyâsa fiyâtı üzerinden temin edilirdi. Satın alınan kâğıdlar Tab'hâne reisine teslim edilir ve Tab'hâne'ye "*irâd kayd*" olunurdu. Ödemeler ise genelde "*İrâd-ı Cedîd Hazinesi*"nden yapılırdı. Matbaanın Üsküdar'a nakli (1802) ve bir sermaye tahsisi ile "*maktû'ân*" idâresini emreden yeni bir statü içinde çalıştırılmasına karar verildikten sonra[2]; kâğıd giderlerinin, bundan böyle basılan eserlerin satışından ele geçecek gelirlerden karşılanması düşünülmekle beraber, işletmenin "*kamu yararı*" özelliği taşıması hasebiyle, ödeme açıkları ve ziyânının, nihâyetinde yine "*mîrî*"ce karşılanması kaçınılmaz olmuştur. Kullanılan kâğıdların menşeî hakkında kayıtlarda açık bilgiler yer almamakla beraber, "*İngiliz*", "*Felemenk*", "*Ceneviz*" gibi yer ve memleket adıyla anılan kâğıdların yabancı kökenli oldukları kendiliğinden ortaya çıkmaktadır Beykoz'da kurulan kâğıd imâlâthânesi'nin devreye girmesi (1805)[3], ve ihtiyâcın bir kısmına cevâb vermeye başlamış olduğu düşünülebilirse de, bu kaynaktan gelen kâğıdlarla hangi eserlerin basılmış olduğu tasrîh edilmemiştir. Bunun da tesbiti, herhâlde ayrı bir inceleme konusu olmalıdır. Bununla beraber, imâlâthânenin ilk ma'mûlâtını 1805'den itibâren Basmahâne ve kâğıdcı esnâfına dağıttığı bilinmektedir[4]. Burada imâl edilen kâğıdlar, sulu-susuz, kebîr-sagîr, battâl ve kaba cinsleriyle, Battâl, Âstâne/İstanbul, Meşklik, Haşebî ve Hartuçluk gibi isimlerle adlandırılmış olup, filigranları ise "*Ay*" (Hilâl) damgalıdır[5]. Beykoz'daki imâlâthâneden evvel basılan eserlerde yalnızca ithâl kâğıd kullanıldığı açıktır. Vauban tercümelerinin elde kalan "*Takım*"larının zaman içinde gerçekleşmesi ümid edilen satışlarından elde edilecek gelirin, başka kitapların basımında kullanılmak üzere, "*İngiliz Kâğıdı*" alınması için harcanması öngörülmüş idi. Mühendishâne matbaasında basılan ilk büyük eserler olan, Mahmûd Râ'if Efendi'nin ma'rûf eserinde "*Telhîs kâğıdı*" kullanılmış olduğu; *Büyük Atlas Tercümesi* basımında ise, haritalar için "*Âbâdî kâğıd*", metin kısımları için, "*İnce Felemenk kâğıdı*" kullanıldığını tesbit etmekteyiz[6]. Abdurrahman Efendi'nin Ocak 1800 tarihli bir takrîrinde, 1214 senesi Muharrem'inden Cumade'l-âhır sonuna kadar (5.6.1799-31.10.1779), "*Üç Takyeli*" ve "*Arslan Nemika*" kâğıdı üzerine "*Firengî'ü'l-ibâre*" 3300 "*tabaka evrâk*" basılmış ve bunlara, tabakası üçer kuruşdan kâğıd ve basım masrafı olarak 495 kuruş ödenmiştir. Yine aynı aylar içinde "*İstanbul*" ve "*Telhîs kâğıdı*" üzerine basılan 1200 "*tabaka evrâk*" için de tabakası onar paradan 300 kuruş, dolayısıyla ikisi için toplam 795 kuruş sarf edilmiştir[7].

---

1 Tott, *Mémoires*. s. III, 213-214.

2 Bkz. s. 136.

3 Ersoy, *Türkiye'de Kâğıd*, s. 28.

4 Ersoy, *Türkiye'de Kâğıd*, b. 41.

5 Ersoy, *Türkiye'de Kâğıd*, s. 42-45.

6 Bkz. s. 171.

7 *MMD*, s. 283. Tarih: 11.Ş.1214/8.1.1800. "*... Cem'ân 795 kuruş Darbhâne-i âmire'den Françalu elçisinden i'tâsı husûsu bâ-takrîr istid'â etmeğin, sâdır olan Fermân-ı âlî mucebince meblağ-ı mezkûrun Darbhâne-i âmire'den Françalu malından i'tâsıçün Başmuhâsebe'ye kayd olunup, sûret verilmek bâbında Fermân-ı âlî sâdır olmağın, mucebince kayd olunup, meblâğ-ı mezkûr 795 kuruşun Darbhâne-i âmire'den Françalu elçisinden i'tâsıçün sûret verildi*" ifâdelerinden, ki görüldüğü gibi anlatım karışık ve ifâde tarzı bozuktur -bu evrâkın basımının ve yapılan ödemelerin Fransa elçisi ile olan ilgisini tam olarak kavramak mümkün değildir. O tarihte, Fransa ile, Mısır'a saldırmaları yüzünden savaş hâli içinde bulunulması ve Fransız elçisinin "*Yedikule*"de misafir edilmekte olması ve Fransız elçiliğindeki matbaaya el konulmuş bulunması mâlum olduğundan, vesikanın yorumu bu bilgiler altında daha da müşkil bir hâl almaktadır. Bununla beraber, Fransa'nın Mısır'a saldırması ile başlayan sefer esnasında (1799), Tab'hâne'de "*Rumîü'l-ibâre*" çeşitli eb'adlarda bir takım "*evrâk*" tab'edildiğine dâir kayıtlar da mevcuttur (Bkz. *MMD*, 10442, s. 101: Abdurrahman Efendi'nin bir kıt'a deftergûne takrîri, tarihi: 20.ZA.1222/19.1.1808). Bunların Fransızların eline geçmiş bulunan eski Venedik adaları (Korfu, Zenta, Ayamavra vs.) ve Dalmaçya sahil şeridindeki bazı kıyı kesiminin zabtı için Rusya ile birlikte girişilen harekât esnâsında, yöre ahâlisinin teskini ve Osmanlı Devleti'ne meyl ve celbi amacını taşıyan propaganda broşürleri ve "*nasihat varakları*" olduğu anlaşılıyor. Abdurrahman Efendi'nin Matbaa riyâsetinden

Abdurrahman Efendi'nin Tab'hâne riyâseti zamanında basılan kitap, risâle, harita, atlas ve eşkâl için satın alınan çeşitli kâğıd türleri ve bunlar için yapılan bir kısım ödemeleri aşağıdaki tabloda bir araya getirerek, örneklemek mümkündür[1].

Kâğıd cinsi	Top	Beher Top	Tutarı/pr.	Tutarı/kr.	
Üç Takyeli Kâğıd	876	190	pr.	166440	4161
Arslan Nemika Kâğıdı	395	260	pr.	102700	2567,5
A'lâ Telhîs Kâğıdı	64	23	kr.	–	1472
A'lâ Battâl Kâğıdı	9	28	kr.	–	252
A'lâ İnce Nemika Kâğıdı	11	11	kr.	–	121
Arslan Nemika Kâğıdı	117	8	kr.	–	936
Felemenk Kâğıdı	8	12	kr.	–	96
Üç Takyeli Kâğıd	42	7	kr.	–	294
Kâğıd-ı Ceneviz	75	5,5	kr.	–	412,5
Toplam					10312
Nakliye ücreti					412,5
Genel toplam					10724,5

Yine Abdurrahman Efendi tarafından, *"harita ve eşkâl ve sâ'ire tab'içün"*, beher topu altmışar kuruştan 36 top *"Arslan Nemika"* ve beher topu beşer kuruştan 148 top *"Üç Takyeli Kâğıd"* alınarak 30 kuruş nakliyye ücreti ile beraber, cem'ân 986 kuruş İrâd-ı Cedîd Hazinesi tarafından ödenmiştir. Alınan bu kâğıdlar, Abdurrahman Efendi'ye *"irâd"* kaydedilmişlerdir (23.ZA.1212/9.5.1798)[2]. İhtiyâc duyulan ve satın alınan kâğıd cinslerinde herhangi bir değişiklik olmadığı, daha sonraki aylarda yapılan diğer siparişlerde takib etmek mümkündür. Nitekim, Nisan 1803'de satın alınanlar yine, *"Battâl kâğıd"* (10 top), *"Telhîs kâğıdı"* (15 top), *"Arslan kâğıdı"* (116 top), *"Üç Takyeli kâğıd"* (402 top) gibi kâğıd cinslerinden oluşmaktadır. Bunlar için aynı işlemler dahilinde 3421 kuruş 10 para ödenmiş, nakliyye ücreti olarak da 18 kuruş harcanmıştır (23.Z.1217/16.4.1803)[3].

Mühendishâne'de eğitim, hattâ bazen yapılacak imtihanlar için gerekli duyulan çeşitli kâğıd, kalem gibi kırtasiye ihtiyacı[4], hocasının talebi üzerine temin edilir, genelde Humbaracılar Ocağı Nâzırı olan şahısların onayı ile satın alınarak teslim edilirdi. Ağustos 1813'de bu tür satın almalar için yapılan

alınmasından sonra mevcûd hesapların kapatılması bâbında yapılan işlemler sırasında takdim ettiği anlaşılan, sözü geçen bu *"deftergûne"* takrîrinde, bu konuda şu ayrıntıya yer verilmektedir: Mısır seferi esnasında Rumca 400 adet *"evrâk"* basılmıştır. Bunların masrafı 968,5 kuruşdur. Bu meblağ Abdurrahman Efendi'nin zimmetinde olan 16.065 kuruşdan tenzîl edilmiştir Bu basılan *"evrâk"*ın, yukarıda sözkonusu edilen Fransız Elçisi ile ilgili evrâk basımından ayrı birşey olması icâb etmektedir. Öte yandan, yukarıda sözü geçen adaların fethi ve Fransızların hezimeti, Mısır'daki işgalci Fransız kuvvetlerine karşı bir propağanda silahı olarak kullanılmıştır. Bu zaferi dile getiren *"frengiü'l-ibâre basma kâğıdlar"*, *"ümmet-i Muhammed'e bâ'is-i meserret ve cânib-i küffara mûcib-i dağdağa-ı hezimet"* olması için İskenderiyye ve Dimyâd taraflarına gönderilmiştir. Fransız askerlerinin morallerini bozmayı amaçlayan bu *"kâğıdlar"* herhâlde Fransızca olarak kaleme alınmıştır. Bkz. *BOA. HH.* 6519-C. Tarihi: 27.ZA.1213/2.5.1799.

1 *MMD,* s. 290. Abdurrahman Efendi'nin berât'ı mucebince basacağı kitap ve risâleler için satın aldığı çeşitli kâğıdlar. Tarih: 29.ZA.1215/13.4.1801.

2 *MMD,* s. 290. Tarih: 23.ZA.1212/9.5.1798

3 *MMD,* s. 291. Tarih: 23.Z.1217/16.4.1803.

4 *"Tersâne-i âmire Mühendishânesi'nde kalyon inşâ fennini talîm eden şagirdâna mıktâzî olan kâğıd ve kurşun kalem ve sâ'ir alât-ı lâzıme mu'allimleri olan mühendisin mühürlü Şukkasıyla istid'â eylediği..."*. Bkz. *BOA. CM* 3744. Tarihi: 27.R.1212/19.10.1797. Bkz. *Vesikalar.*

ödemelerden, ne gibi maddelere ihtiyac duyulmuş olduğunu anlamak ve bir fikir edinmek mümkündür[1].

Cinsi	mıkdâr		mıkdâr fiyat/kr.	Tutarı/kr.
İngilterekârî Boya Sandığı	4	adet	60	240
Mühresiz Battâl Kâğıd	1	top	75	75
Mühresiz Fıstık Kâğıd	1	top	25	25
Gomalastik	5	adet	7	35
Çin Mürekkebi	4	adet	8	32
Kurşun Kalem	4	deste	10	40
İngiltere Kâğıdı	–		–	500
Mühreli Fıstık Kâğıdı	1	top	35	35
Cem'ân				982

Orduda hizmet gören mühendislerin de kırtasiyye ihtiyâcları söz konusu olduğunda, İstanbul'dan taleb edilirdi. Örnek olarak, orduda bulunan Humbarahâne Nâzırı vekili Hamdullah Bey'in yolladığı *"Şukka"* da bu konu ile ilgili olarak kayd ettikleri gösterilebilinir[2]: Hamdullah Bey bu mektubunda ordudaki mühendislerin mühimmâtlarının bitmiş olduğunu ve Mühendishâne Başhocası Hüseyin Efendi'nin takdim ettiği *"Defter"*de yer alan, *"kâğıd ve sâ'irenin"* satın alınarak gönderilmesini istemektedir. Bu taleb üzerine yapılan işlemde, 1226 senesinde (1811), aşağıda gösterilen kırtasiyyenin satın alınarak yollandığı ve bu iş için de 215,5 kuruş ödendiği anlaşılmıştır. Bu sefer de ihtiyâcların giderilmesi için *"Fermân-ı âlî"* sâdır olmuştur[3].

Resimlik İngilterekârî kâğıd	2	deste
Tesvîdlik	3	deste
İngilterekârî Kurşun Kalem	3	deste
İngilterekârî Boya Sandığı	1	adet
cem'ân ödenen	215,5	kuruş

[1] *MMD*, s. 448. *Tezkire* verilme tarihi: 3.9.1813.
[2] Tarih: 14.ZA.1228/9.11.1813.
[3] *MMD*, s. 448. *Derkenar* kaydı.

156) II. Mahmûd'un ilk defa burada yayımlanın bir resmi. Bulunduğu yer: *BOA. HH.* 47379-C. Aslına uygun olarak Prusyalı bir subay tarafından çizilmiş olduğu resmin altında belirtilmektedir. Bu ifâde ile, 1837-39 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin hizmet gören Moltke, Mühlbach, Fischer, Fichte gibi Prusyalı subaylar arasında bulunan biri kasdedilmektedir. Maalesef açık isim verilmemiştir. Prusya, Avusturya hükümdarlarının üniformalarını andıran kıyafeti içinde II. Mahmûd, iri, uzun kirpikli ve manâlı koyu siyah gözleri ile huzuruna çıkanları etkilemektedir. Nitekim, Beylerbeyi Sahilsarayı'nda kendisini huzuruna kabul ettiği Prusyalı subaylardan Mühlbach'ın, ahşâb sarayın sâde hâli yanında dikkatini çeken ikinci nokta, Pâdişâh'ın iri ve etkileyici gözleri olmuştur. (Reinhold Wagner, *Moltke und Mühlbach zusammen unter dem Halbmonde, 1837-1839*. Berlin 1893, s.38). Bu resim kendisinin bu beyânını doğrulamaktadır. "*Ateş gibi parıltılı, canlı ve hareketli koyu siyah gözler, baktığı şahsı etkileyen, gözlerine bakılamayan* " gibi çağdaş kayıtlar için ayrıca bkz. Münch, *Mahmud II* . s. 219. Ağustos 1839'da neşredilen Münch'ün bu eseri ise, ölümünden hemen sonra ve II. Mahmûd hakkında basılmış ilk kitap olması bakımından ayrı bir önemi hâizdir.

SONUÇ

XVI. Yüzyılda Akdeniz coğrafyasına ayrıntısıyla vâkıf olan Osmanlının, XVIII. yüzyılın sonlarında Baltık'dan hareket eden Rus filosunun (1770), bu iki denizi birleştiren bir irtibât noktası olmadığı gerekçesiyle, Akdeniz'e geçemiyeceğine inanan bir bilgi düzeyine tenezzül etmiş olduğunun sanılması; vebâli Hammer'de olan bir yanlış anlama ürünü dahi olsa[1]; Baron de Tott'un *Hatırât*'ında, *"bir üçgenin iç açılarının toplamının üçgenine göre değişebileceği"*[2] hakkında ileri sürdüğü ve artık bir salon fıkrası hâline dönüşen örneklemelerin de katkısıyla inanırlığını devam ettiregelmiştir. Tott örneğini, bir genelleme yaparak, genel bir matematik bilgi düzeyi için kullanmak herhâlde haksızlık olurdu. Bununla beraber, seyrüsefâinden bî-hâber kaptanın filosunu, ancak bir tüccâr gemisinin peşine takılarak, gideceği yere -tâbii tâcirin seyrine de tâbi olarak ve uzun dolaşmalardan sonra- varabildiğine dâir[3], şüpheli ve tahkike muhtâc, ama gerçeklilik payı, kalyonunun Haliç'deki Tersâne'den kaldırıp, Büyükdere'ye kadar götürmeyi başaran bir kaptanın "usta kaptan" sayıldığı[4], kaptanlıkların

---

1 Osmanlı devlet adamlarının Baltık Denizi ve Akdeniz arasında bir irtibât noktası, dolayısıyla bir geçit olmadığına inandıkları hakkında yerleşmiş olan yakıştırma mesnedsizdir ve bunun böyle olmadığı birçok yerlerde belirtilmiş olmakla beraber (Meselâ, bkz. Uzunçarşılı, *OT*, IV. 2. 393; *MOT*, V, 2576), bu haksız isnâdın nasıl oluştuğu sorgulanmamıştır. Bu isnâdın tashîhi gerektiğine işâret eden değerli meslekdaşım Feridun Emecen'e teşekkür ederim. Bu husûsda yaptığımız incelemede, yakıştırmanın Hammer'den kaynaklanmış olduğu anlaşılmıştır. Rusların Baltık'da bir filo hazırlayarak, Akdeniz'e sevk edeceklerine dâir çıkan haberler, Rusların böyle bir filoyu hazırlayabilecek gerekli üslerden yoksun olarak Akdeniz'e sevk edebilecek yetenekten ve teknik donanımdan uzak olmaları yargısıyla mümkün görülmemekteydi: *"... O vaktin ricâl ü ekâbiri bu keyfiyyeti mugalataya haml ve adem-i tasdik ile Peterburk'dan Akdeniz'e Moskovlu'nun donanma ihrâcını bir vechile mütâla'alarına tatbik edemeyüp, umûr-ı müstahsileden add ve mu'arıza ederek, delâyilini mükâbere-i mahz ile redd eylediler..."* (Vâsıf, II, 80). Görüldüğü gibi iki deniz arasında herhangi bir irtibât ve geçit noktası olmadığı değil, Rus filosunun Akdeniz'e sevkine, Rusya'nın yakından takib edilen bahrî zafiyyeti nazara alınarak ihtimâl verilmemekte ve böyle birşeyi havsalalarına sığdıramamakta, mugalata ve olmayacak saçma-sapan bir iş olarak görerek, kesip-atmaktaydılar. Hammer'in bu konudaki kaydı ise şöyledir: *"... ricâl ve ekâbir-i devlet böyle bir teşebbüsün imkân dahilinde olabileceğine inanmak istememekteydiler Zirâ, onlar, Akdeniz ile Baltık Denizi arasında bir irtibât bulunduğuna ihtimâl vermemekteydiler Bu sıkca anlatılan, fakat aynı zamanda yine aynı sıklıkta şüpheyle karşılanan vakı'a, imparatorluk vak'anüvisinin samimi i'tirâfı ile sâbittir..."* (Hammer, *GOR*, IV, 601-602). Görüldüğü gibi ve olması da lâzım geldiği üzere, Osmanlı devlet adamları, iki denizi birbirine bağlayan bir geçidin olmadığına değil, Rus filosunun o devrin bilinen zayıf hâliyle Baltık'tan kalkıp Akdeniz'e geçerek -İngiliz yardımı alabilecekleri hesâplanmamıştır- Osmanlı topraklarına saldırabileceklerine ihtimâl verilmemiştir. Vâsıf'taki bu yöndeki bilgiler ise, Hammer tarafından yanlış olarak aktarılmış ve *"devlet adamlarının iki denizi birleştiren bir geçid olmadığını zannettiklerine"* dâir bir de mesnedsiz kayıd ilâve edilmiştir. Üstelik bu yanıltıcı yoruma, devletin resmî tarih yazıcısı olan Vâsıf Efendi şâhid olarak gösterilmiştir. Hammer'den bu yana tekrarlana gelen bu haksız ve temelsiz yakıştırma, kontrolsüz bilgi aktarmanın parlak bir örneği olarak eski ve yeni tarihli çalışmalarda kullanıla gelmiştir. Nitekim, A. R. Seyfi, *"o zamanki devlet adamlarının insana şaşkınlık veren bu inanılmayacak câhilliklerine Türk tarihcisi Vâsıf bile şahadet etmektedir"* derken (*Çeşme*, s. 60), yenilerden en son B. Lewis de bu hikâyeyi tekrarlamaktadır (*Muslim Discovery*, s. 153-154. Ayrıca Krş. Aksan, *"Ottoman sources"*, s. 5-6). Bu mesnedsiz yakıştırma öteden beri Osmanlı gerilemesinin en çarpıcı örneği olarak istismar edilmiştir. (Bkz. Recep Peker, *İnkılap Dersleri Notları*, Ankara 1936, s. 4). Rus filosunun doğrudan Adriyatik Denizi'ne indiği ve buna izin verilmediği için Venedik Elçisi'nin azarlandığı hakkında değişik başka bir yakıştırma için ayrıca bkz. Tott. *Mémoire*, III, 20-21. Kezâ, Hammer. *GOR*, IV, 602. Hülâsa, Osmanlı Devleti'nin Rus filosunun hazırlıklarını yakından takib ettiği, 1769 sonlarından 1770 baharına kadar yoğun bir şekilde donanma ve asker tertibi içinde bulunduğu ve Rus filosunun inanılmaz ve şaşırtıcı bir geliş yapmadığı bilinmektedir. Haliç'de hazılanan gemiler ve yapılan askerî hazırlıklar ve Rus filo harekâtının 1769'dan beri takib altında tutulduğuna dâir tafsilen ve tevsiken bkz. Bode, *Die Flottenpolitik Katharinas*, s.81-84.

2 Tott, *Mémoire*. III, 213-214.

3 Karal, *Selim III'ün*, s. 46.

4 Ömer Fâ'ik, Nizâmü'l-atîk, v. 18b.

para ile alınıp-satıldığı ve ehliyetin aranmadığı[1] bir devrin genel zafiyyeti açısından pek de ihtimâl dışı olmayan örneklemeler yanında; inanmamanın söz konusu olamayacağı bir kaynak sağlamlığı içinde Ahmed Câvid Bey'in *Tarih*'inde zikrettiği, Rus cephesinde kazılan metrislerden çıkan toprağın ne tarafa, düşman tarafına mı, yoksa beri tarafa mı, dökülmesi icâb ettiğini İstanbul'dan soran gariplikler[2]; 1768'de başlayan Rus savaşında, ordunun geçmesi için Tuna Nehri üzerine köprü kuracak mühendis bulmaktaki güçlükler[3] veya III. Mustafa'nın, barış görüşmeleri sırasında Rus murahhaslarının geçeceği yola gömülmek üzere yolladığı ve murahhasların üzerinden geçmesi hâlinde, büyüye tutulup, *"firâra mecbûr"* olacaklarına inandığı muskalar *("nüsha")*[4] ve nihâyet, III. Selim'in en kritik harb zamanında rüya falı (istihâreye yatarak) veya kur'a çekerek, Sadrıazâm tayin etmesi[5] gibi hayretlik örneklemeler, herhâlde *"birşeylerin"* ters gitmekte olduğunun kesin delilleri olsa gerektir. Bütün bu gibi şeyleri bir araya getirmek, tek başına bir kitap oluşturur ve adı da *"Rehâvetnâme"* olur, diyen Ahmed Câvid Bey gibi[6], yalnızca XVIII. yüzyılın nihâyetindeki zafiyyet noktalarının boyutlarına değinmiş olmak, XIX. yüzyıl *"yenilenme"* ve *"yeniden yapılanma"* faaliyetleri devrinin halletmeye çalıştığı meselelerin azametini gözler önüne sermeye yeterlidir.

Bu anlamda, *"Nizâm-ı Cedîd"* genel tanımlaması altında girişilen *"yenilenme"* ve *"yeniden yapılanma"* faaliyetlerinin, imparatorluğun mukadderâtı açısından büyük bir önem taşıdığı açıktır. III. Selim devri *"yenileşme"*sinin, II. Mahmûd devri *"yeniden yapılanma"*sı ile devam ettiğini düşünücek olursak; 1792'de sona eren uzun Rus, dolayısıyla 1788'den beri devam eden Avusturya savaşları sonundan, 1830'lu senelerin nihâyetine kadar gelen bir devrin genel muhâsebesini yapmak icâb edecektir. Genelde bilinenler ile ve genel hatlarıyla büyük ölçekteki yaklaşımlarla ve tekrarlamalarla, devrin görüntüsündeki zafiyyet noktalarının, *"hamaset"*ten arındırılmış bir gerçekçilik ve yeterli bir berrâklık içinde ortaya çıkartılamıyacağı açıktır. Ayrıntıyı ele alan, küçük noktaları nihâyet incelemeye alma külfetine katlanıp, derinlemesine inen her çalışma, bütünün bilinen görüntüsünü köklü bir şekilde değiştirecek ve gerçek boyutlarına bürünmesini sağlayacaktır. Giderek, genel tablonun bilindiğinden çok daha farklı olduğu gözler önüne serilecektir. Şu hâlde, ayrıntıya inmeyen her çalışma, mevcûd bilgi yanlışlığımızın süre gelmesinden ve takviyyesinden gayrı hiçbir işe yaramıyacaktır. Yaptığımız çalışmanın böyle bir düşüncenin müşahhas bir delili olduğu inancındayız.

Mühendishâne, Matbaa ve Kütüphâne konusundaki bu ayrıntılı inceleme, el yordamı ve göz kararı ile algılanan ve tanımlanmaya çalışılan genel görüntünün dışında, tamamen başka bir tablo ortaya çıkarmıştır. Yalnızca III. Selim'in, Mühendishâne ile birlikte, *"400 ciltlik bir de Kütüphâne"* kurduğuna dâir olan ve hep tekrarlana gelen bilginin ne kadar mesnedsiz olduğunu örnek olarak vermek ve bibliyografik künye itibâriyle bu sayının hemen hemen ancak yarısında kaldığı, kitap mevcûdunun ise, mühendislik dallarıyla doğrudan ilgili teknik eserlere indirgendiğinde ne kadar mütevazı bir sayıya düştüğünü görmek dahi, bu konuda -muhafazâtında mustakar tarihçilerimize intikali epey uzun sürecek olsa da- eskiyi iptâl eden yep-yeni bilgilerin ortaya çıkması demektir.

Standart bir mühendislik eğitimi için gerekli kitapların ve gereçlerin temini önemli masrafların ihtiyârını icâbettiren işlerden olmakla beraber, özellikle kitapların kullanılır bir hâle getirilmesi, pek sadece para ile haledilecek boyutta bir iş olmamıştır. Zirâ, mühendislik dallarında, dolayısıyla çağdaş askerlik bilimi sahasında istifâde edilmesi söz konusu olan eserlerin Türkçe'ye kazandırılması ve ye-

---

1 Bkz. *"Tersâne Nizâmı"* ile ilgili olarak çıkartılan *"Kanûnnâme"* Krş. Nuri Tarihi, v. 95a-96b; Mahmûd Râ'if, *Tableau*, s. 39-50.

2 A. Câvid, *Hadika*, v. 101a. Zikrolunduğu yer. Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya*, s. 84.

3 *Enverî Tarihi*, v. 127b. Kezâ, ayrıca zikreden. Aktepe, *"1711 Prut"*, s. 30.

4 *MOT*, v. 2591. Vesikanın fotografisi için bkz. *Aynı yer*

5 Gâzî Hasan Paşa'nın istihâre ile tayini için bkz. *Cevdet Tarihi*, V. 5; *MOT*, V. 2697. Halefi Şerif Hasan Paşa'nın kur'a ile seçimi için bkz. *Cevdet Tarihi*, V. 17; *MOT*, V. 2700-2701. Vesikaları için bkz. *BOA. HH* 10747, 11754.

6 A. Câvid, *Hadika*, v. 40a. Zikredildiği yer, Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya*, s. 84.

niden telifi gerekmekteydi. Mühendishâne Kütüphânesi'ne giren ilk kitapların içinde *El-Macesti* ve *Nişâbûrî şerhi* gibilerin Arapça olduklarına ayrıca işâret edilmiş olmakla beraber[1], bunun, bu tür eserlerden istifâdeyi zorlaştıran bir engel olarak görüldüğü kesindir. Arapça tekmil eserler, tıpkı genelde Fransızca olan tüm Frenkçe eserler gibi, tercüme edilmeye muhtâcdır ve yabancı dilde olduklarından kullamlamamaktadırlar. Oysa, Batı'daki gerekli eserlerin, bunların kendi dillerinde olmasının sebebi, bu eserlerden kolaylıkla istifâde edebilmelerini sağlamak içindir. Bu husûsun teşhisi ile başlayan ve konuya bu anlamda ışık saçan bir vesika[2], bizde bu tür eserlerin Arapça olduğunu ve bunların anlamlarının kavranılamadığı, yeterince Arapça öğrenmenin ise beş-on seneye ihtiyâc gösterdiğini dile getirdikten sonra, çözümün bu tür eserlerin acilen Türkçe'ye çevrilmesinde olduğunu vurgulamaktadır. Bu doğrultudaki faaliyetler içinde ilk tercümelere başlanılmış olduğu ve bitirildiği ifâde edilir: Cemşîd'in *Miftâh*'ı halife-i evvel İbrâhim Kâmî tarafından; *Eşkâl-i te'sîs*, Tersâne mühendishânesi (Bahrî) hülefâsından ve Berrî hocası Mehmed Efendi'nin kardeşi olan Abdurrahman Efendi tarafından tercüme edilir. *Hediye*, Berrî'de halife-i sânî olan Hüseyin Rıfkı tarafından tercüme edilmeye başlanır ve bunun itmâmından sonra *Öklides*'in de Türkçe'ye çevrileceği plânlanır[3]. Öte yandan aynı şekilde Fransızca ve Frenkçe eserlerin de dilimize aktarılmasına devam edilir. Bütün bu faaliyetlerin başarı kaydettirecek bir süreklilik arzetmediği ve 1820'li senelerde, kezâ aynı ihtiyâc ve eksikliğin hâlâ dile getirilmekte olduğu, İshâk Efendi örneğinde ayrıca görmüş bulunmaktayız.

Oluşturulan kütüphânedeki kitap mevcûdunun azlığı yanında teknik eserlerin de yetersizliği, mühendislik biliminin ve müessesesinin gelişmesinde görülen duraklamalarla birlikte ele alındığında, teknik eğitimin arzu edilen yeterli düzeye erişmediğini gözlemek mümkün olur. Gerekli teknik alet ve edevâtın da aynı şekilde mahdûd sayılarda olduğu ve mahdûd sayılardaki mühendislerin ihtiyâclarına rahatca cevâb vermekten dahi uzak kaldığı ayrıca tesbit edilmiştir. Oysa, aynı devirlerde önde gelen iki Avrupa devletindeki kütüphânelerde yer alan kitap sayılarının yanında, okul, talebe ve hoca sayılarına bir göz atmak, aradaki mesâfenin telâfi edilmesi zor boyutlara eriştiğini ortaya koyar. Bilgileri 1834'de Londra ve Paris'de bulunan Namık Paşa'nın *"Sefâretnâme"*sinden almaktayız[4].

Yer	Kolej adeti	Hoca sayısı	Öğrenci sayısı	Kitap adeti
Londra şehrinde. Kıt'a-i İngiltere	8	50	1500	90.000
Cambridge şehrinde olan	16	60	1400	100.000
Oxford şehrinde olan	20	95	2500	150.000
İskoçya kıt'asında olan	20	70	2150	120.000
İrlanda Kıt'asında olan	15	80	1700	140.000

Ayrıca, Afrika, Amerika, Avusturalya ve Asya Cemiyetleri'nin mükemmel kütüphânelerinde, *"kâffe-i ulûm-ı nâfi'a ve fünûn-ı sanâyi'e dâ'ir"* 575.000 cilt kitabın yer almakta olduğu, yine Namık Paşa tarafından belirtilmektedir[5]. Durum, Fransa'da da pek farklı değildir: Çağdaş askerî ve teknik bilimlerdeki ihtiyâca cevâb verecek çok sayıdaki okulların mevcûdiyyeti, aynı kaynaktan istihrâc ve bir kısmı örnek olarak gözler önüne serilecek olursa, Fransa'da: Bahriye Mühendisleri için 5, ilm-i istihkâmât için 10, Topçu Mühendisleri için 7, ilm-i Coğrafya ve Harita resmi için 40, Türkçe-Arapça-Farsca dilleri için 15, Çin ve Hind dilleri için 15, Mühendislerin resim ta'lîmleri için 10, Ebniyye inşâsı için 1, Resim ve tasvîrât ta'lîmi için 10, Kız ve Erkek çocukları için 100, Güzel san'atlar için

---

1 İhsanoğlu, *"Tanzimat"*, s. 351.
2 *TSMA*. E-7016/94. Hasköy Mühendishânesi Nâzırı Hacegân'dan İbrahim Efendi'nin takrîri. Sene 1217/1802.
3 *TSMA*, E-7016/94.
4 İÜ. Kütb. Ty. 5985, v. 30a. Namık Paşa için bkz. A. N. Sinaplı, *Namık Paşa*.
5 v. 15a.

5, Kız ve Erkeklere oyunlar (tiyatro) öğretimi için 11, Zâbitân-ı askeriyyenin ilm-i Harita ta'lîmleri için Politeknik 15, Ordu ve Cenk ta'lîmi için Politeknik 1, Hekimlik için politeknik 1... olmak üzere okul mevcûttur[1]. Bu tablo karşısında, birkaç odalı iki adet yetersiz Mühendishânesi, yetişmiş ve lisan bilir eleman kıtlığı, alet ve edevât ve gerekli kitap noksânlığı ile ihtiyâc ve ihmâl uçurumuna düşmüş olan imparatorluğun içinde bulunduğu zafiyyetin boyutları daha belirgin bir hâle gelir. Böylece, Dünya'yı idâre etmek kadar, sahib bulunulan toprakları muhâfaza edebilmenin de belirli bazı şartları olduğu açıkca görülür. 1830'lu senelerin sonlarında da --daha ilerideki senelerde de olduğu gibi-- imparatorluk coğrafyasını haritaya almak için hâlâ yabancıların yardımına ihtiyâc duyulduğunu görmek, bu konuda fazla birşey söylemeyi gereksiz kılar[2].

Râşid Efendi'nin matbaacılık denemesi bir tarafa bırakılacak olursa, Mühendishâne Matbaası, imparatorluğun tek resmî matbaası olarak, Müteferrika matbaasının kapanmasından ve aradan çok uzun bir zaman geçmesinden sonra faaliyete başlar. Kendisini isbât yolunda eğitim hedefi olmayan pahalı prestij basımlarında bulunur (Atlas-ı Kebîr gibi) ve Mühendishâne'nin ihtiyâcını karşılayacak kitap ve risâle ve cedvelleri başarı ile basar. Hiçbir zaman ekonomik verimlilik dahilinde çalışmaz. Kamu yararı olan bir müessese olması hasebiyle açıkları dâimâ devletce karşılanır ve ekonomik çalışmayan her müessese gibi ayakta kalması mes'ele olur. Daha Selim devrinde ağır bir şekilde ihmâle uğramıştır. 1808 Yeniçeri ayaklanmalarında yanar, yağma edilir. 1802'de Üsküdar'a (Harem'e) taşınan Matbaa, 1824'de tekrar İstanbul tarafına geçer. Matbaanın ayrıntılı bir şekilde ele alınması neticesinde ilk def'a olmak üzere, mevcûdât dökümü ile, Râşid Efendi Matbaası, Mühendishâne'de kurulan Matbaa ve oluşturulan *"Basmahâne Odası"* ve bununla ilgili ayrıntılar, riyâsetine me'mûr olanları, müstahdemi, maâşları, nizâmnâmesi, basılan eserleri ve maliyyet hesâpları ve genel mâlî bilançosu, mu'attal ve kapalı kaldığı zamanları, zafiyyet ve kriz dönemleri bir bütün hâlinde gösterilebilmiş ve genel bir dökümü ortaya çıkarılmıştır. Herşeye ve devrin bütün zafiyyetine rağmen basım san'atı ve tekniği küçük bir gayretle dâimâ alevlenmeye hazır bir ocak gibidir.

1795'de ilk öğrencilerini kayd ile eğitime başlayan Kara Mühendishânesi askerî ağırlıklı bir müessesedir ve genel karakteri ile bir *Harb Akademisi* ve bir *Topçu ve İstihkâm Okulu* olarak hizmet verir. Örneğini geniş ölçüde Avusturya'da Maria Theresia devri müesseselerinden olan *Akademie Militär* (Harb Akademisi) ve *Akademie Enginieur* (Mühendislik Akademisi) gibi kurumlardan alır. Ders programlarıyla bu iki okulun karışımını aksettiren bir yapı arz eder. Okulun askerî karakteri III. Selim'in *"Lağım endâhtı"*na dâir bir risâle telif ve takdim eden Mühendis Hüseyin Rıfkı Efendi için söylediklerinde de açıkca vurgulanır: Bu risâle takdimiyle müellifin *Rufûs*'da gözü olduğundan şüphelenen Padişah, *"Bizim Mühendishâne tarîkına Müderrislik ve Mollâlık uymaz... Zira, bu fenler ve ma'rifetler ancak askerî tâ'ifesine ve sefere yarar âdemlere olmalıdır"*[3] derken, okulun askerî ağırlıkda bir okul olma vasfını dile getirmekteydi[4]. Gerçekten okulda takib edilen ders programı bu husûsu ayrıca teyid etmektedir. Hoca ve yetiştirilen mühendislerin de birer asker gibi ordu ve donanmada hizmet verdikleri görülür. Mühendishâne hoca ve halifeleri, humbara atmak, lağım bağlamak, isabetli ve sür'atli top atmak, *"fenn-i hendese üzere"* metris kazmak ve tabya inşâ etmek, kale tabyası yapmak, top kundağı, gülle ve humbara kundakları ve köprü tombazları yapmak gibi *"fünûn-ı harbiyye"* tahsil ve tatbik ederlerdi. Ayrıca, bu tür dersler için gerekli bazı risâleler telifi ile de uğraşırlar, öğrencilere, *"harb fennini"*, alçıdan ve ağaçdan aslına uygun kale modelleri hazırlayarak, hem nazarî hem de amelî

[1] v. 73b-74a.

[2] Moltke ve diğer yabancı subayların bu sahadaki hizmetleri yanında bkz. *BOA. CB.* 3435: *"Bahr-ı siyâh'a amed şüd etmekte olan ehl-i İslâm ve re'âyâ ve müste'men tüccâr sefâyinin azîm levâzımından olan harita mâddesini layıkıyla zahire bi'l-ihrâc tanzîm ve tersîmi zımnında Rumeli ve Anadolu sevâhilini dolaşmak üzere"* bir Rus uzman için hazırlanmış izin tezkiresi sûreti. 1250 senesi tarihiyle.

[3] Bkz. s. 311-312.

[4] Cevdet Paşa'nın Mühendisler için, *"Ordu-yu Hümâyûn'un erkân-ı harbi, ya'ni mühendisleri"* tanımlaması bu husûsu ayrıca te'yid eder. *Cevdet Tarihi*, VII, 61.

olarak öğretmeye çalışırlardı[1]. Bütün bunlara uygun olarak derslerin, ölçme, harita çıkartma, müstahkem yerler inşâsı, çağdaş askerlik tertibi, topçuluk, lağımcılık, istihkâm; dolayısıyla, temelde yüksek matematik bilgisine dayanan koni kesitleri, difrensiyel hesap, integral hesap, mekanik gibi her türlü çağdaş askerî ve mühendislik hizmetlerini karşılayacak teknik bilgi ile donatılmış bir şekilde olduğu görülür[2].

Ancak bütün bunlara rağmen Mühendishâne'nin istenilen gelişmeyi tam olarak gösteremediği ve merbût bulunduğu Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'ndan ayrılarak, müstakil bir kurum olarak düzenlenmesine teşebbüs edildiği tesbit edilmiştir. "*Nizâm-ı Cedîd*" devrinin sonu Mühendishâne'nin de sonu olmuştur. 1807 ve 1826 arası Mühendishâne ve teknik eğitimin ağır bir ihmâle uğradığı dönem olarak kalır. Avrupa tarzında eğitilen askerî kurumların kapatılması, bunlara teknik bilgi ve hizmet vermek üzere açılmış olan bu müesseseye ağır bir darbe vurur. Mühendishâne, ancak tekrar, 1826'da kurulan yeni ordunun çağdaş mühendislik hizmetleri ihtiyacının karşılanması amacıyla yeniden hayat bulur ve yeniden düzenlenmesi kaçınılmaz olur. II. Mahmûd, III. Selim'in bıraktığı yerden ve arada geçen uzun senelerin tahribâtını gidermek üzere zorlu bir mücâdeleye girişir. Bir anlamda "*Nizâm-ı Cedîd*"i itmâm eder.

Devrin mühendisleri, devletin tüm zafiyet noktalarında ve hemen her işde becerilerini göstermek mecbûriyetinde kalmışlardır. "*Deus ex machina*" olarak "*mühendislere*" duyulan ihtiyac, bunları giderek, bürokratların üstündeki kıymetleri teslim edilen, vazgeçilmez bir zümre haline getirir. Az sayılardaki bu mühendisler, her türlü ihtiyaca ve her cihete koşturulmalarıyla, amansız bir hizmet yoğunluğu yaşarlar. Teknotratların, bürokratların fevkinde bir yer edinmeleri devri, böylece giderek yerleşmeye başlar. "*İ'tibâr eyleme pek Hendeseye - Düşme ol dâ'ire-i vesveseye*" diyen şâirin, eski dönemler için yaptığı tavsiyenin, başlayan bu yeni devirde artık hiç bir kıymeti ve yeri yoktur. 17. yüzyılda maliyye kalemlerinde çalışan bürokratların, siyasî iktidarı ellerinde tutan idârî bürokrasi *("seyfiyye")* karşısında bir üstünlük kurmaları gibi[3], 19. yüzyıl başından itibaren Mühendislerin şahsında temsil edilen teknik kadroların da, giderek klasik idârî bürokratlarının iktidarına rakib olmasına yol açacak olan ve nihâyet günümüze kadar gelen uzun bir sürecin, artık böylece başlamış bulunduğunu söylemek, pek de yanlış olmasa gerektir.

---

1 Böyle bir kale maketi inşâsı ile ilgili döküm için bkz. *MMD.* 8955, s. 842-843, tarihi: 13.M.1219/24.4.1804 ve *MMD.* 10440, s. 72, tarihi: 16.M.1219/27.4.1804. Büyük ölçülerdeki bu kale modelinin mürûr-ı zemân ile harâb olmasından ötürü sökülmesi için bkz. *BOA. CAs.* 37101, tarihi: 21.Ş.1230/29.7.1815. Kışla meydanında ve altı köşeli *("musaddes")* olarak inşâ edilen bu kalenin, meydana girdikleri bildirilen koyun, inek ve bazen de köpek gibi hayvanların dolaşmaları ve otlamaları sebebiyle tahribi sözkonusu olduğundan, muhâfazasını temin için bir müddet sonra kale modelinin çevresi ahşap bir parmaklık ile çevrilmiştir. Parmaklık 4,5 m. yüksekliğinde ve 90 m. uzunluğundadır (6 x 75 zirâ'). İçeriye girmek için bir kapısı vardır (*CAs,* 36976 ve 36976-A. Tarih: 9.B.1219/14.10.1804. Sermimâr-ı Hâssa İbrâhim Kâmî Efendi'nin mühürlü "*Keşif Defteri*"). Kale modelinin, "*mürûr-ı zemân ile harâb*" olmasından ötürü, on sene kadar sonra söktürülmesine karar verilmiştir (*CAs.* 37101. Tarih: 21.Ş.1230/29.7.1815). Sökülme işi Humbaracı Ocağı Başçavuşu İbrâhim Ağa'ya havâle edilmiştir. Sökülen kale modelinin boşalan yeri Ocaklu için talîm sahası olarak kullanılacaktır. Sökülme işi için 100 kuruş masrâf edilmiştir. *CAs.* 37101. Tarih: 13.Z.1230/16.11.1815. Yıkılma teklifi, 21.Ş.1230/29.8.1815 tarihinde yapılmıştır.

2 Bkz. s. 44 vd..

3 Bkz. Klaus Röhrborn, "*Die Emanzipation der Finanzbürokratie im osmanischen Reich*".

KİTAP VE ALET EDEVÂT MEVCÛDÂTINI GÖSTERİR DÖKÜMLER

LİSTE I- 1801 Senesi Mevcûdâtını Gösterir Döküm

LİSTE II- 1816 Senesi Mevcûdâtını Gösterir Döküm

LİSTE III- 1822 Senesi Mevcûdâtını Gösterir Döküm

LİSTE IV- 1826 Senesi Mevcûdâtını Gösterir Döküm

LİSTE V- 1836 Senesi Mevcûdâtını Gösterir Döküm

Liste : I
Kaynak : BOA, DBŞM, Nr. 6974
Tarih : 1801
Konu : 1801 senesi kitap, alet ve edevât dökümü

Bu def 'a bâ-Hatt-ı Hümâyûn-ı şevket-makrûn Mühendishâne hocalığı Halife-i Sânî Hüseyin Efendi kullarına tevcih buyurulmuş olmağla Hendesehâne'ye dâ'ir Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'nın sanâyi'ine mütedâ'ir hoca-i sâbık Abdurrahman Efendi yedinde ne mıkdâr eşyâ ve edevât var ise cümlesi nezâret-i çâkerî ve Başmuhâsebe'den me'mûr Seyyîd Kasım Efendi kulları ma'rifetiyle tahrîr ve defteriyle mûmâileyh Hüseyin Efendi kullarına teslîm olunmak bâbında sâdır olan Divân tezkiresi mucebince Mühendishâne-i Hümâyûn'da mevcûd olub halef ve selef hâzır oldukları hâlde tahrîr ve teslîm ve tesellüm olunan kütüb ve âlât-ı hendesiyye ve sâ'irenin defteridir.

17 Receb 1216/23.11.1801

Bibl. Künye	Kitabın İsmi	1801	
		Cild	Cinsi
1	Macesti mine'l-hey'et	1	
2	Şerh-i Macesti-i nişâbûrî	1	
3	Öklides	1	
4	Mecmû'a evveluha hallu's-şükûk fî kitâb Macestî ve âharuha şerh-i semâ fasl fî'n-nücûm	1	
5	Hediyetü'l-Mühterî	1	
6	Cihânnümâ-Basma	3	
7	Şerh-i hulâsatü'l-hesâb	1	
8	Kitâb-ı Behâ'iyye	1	
9	Keşfü'l-bakâyik fî ilmi'l-hesâb ve eşkâl-ı te'sîs tercemesi. Dekâyikü'l-hakâyıkdır. Keşf ta'bîri mukaddem sehvdir.	1	
10	Usûlü'l-hikem fî nizâmi'l-ümem	1	
11	Füyûzâtü'l-mıknatıs	1	
12	Terceme-i Montekukuli	3	
13	Kitâb-ı Delafit	4	
14	Miftâh Tercemesi	1	
15	Eşkâlli Atlas Minor tercemesi	9	
16	Terceme-i tebakamât. Cerr-i eskâle dâ'ir. Hâric ez-defter.	1	
17	Cedvel-i Mısrî tertîb-i irtifâ'. Bu dahi. [Hâric ez-defter].	2	Cüz
18	Şerh-i Öklides	1	
19	Muhâsara-i lağım fenninde Goban nâm mühendisin tercemesi	3	Terceme
20	Frengî lugat-ı Meninski	4	Lugat
21	Top ve humbara ve cerr-i eskâle dâ'ir Bezo'nun te'lîfi	4	
22	Hesâbda istihkâmât-ı cedîd tertîbi. 2, orduya müte'allik Rumî 1, logaritma cedveli 1	4	
23	Frengî Atlas	1	Atlas
24	Prusya Atlası	1	Atlas
25	Voban Tertîbi	1	
26	Muhâsara-i kılâ'a dâ'ir Voban te'lîfi	1	
27	Muhâsaraya dâ'ir diğer Voban te'lîfi	2	
28	Kosta nâm müellifin kal'a muhâfazasına dâ'ir	1	
29	Bulon nâm mü'ellifin sanâyi'-i harbiyyeye dâ'ir	2	
30	Montekukuli nâm ceneralin sanâyi'-i harbiyyesi	3	
31	Humbara endâzlık fennine dâ'ir	1	
32	Süvârî askeri nizâmına dâ'ir	1	
33	Kılâ' inşâsı tarîkine dâ'ir	1	
34	Kanûn-ı humbaraya dâ'ir, 1 cild, 2 cild diğer	3	

	Müteveffâ Râtib Efendi'nin muhallefâtından, cânib-i mîrîden mübâya'a olunan kitâbların mevcûdu		
Bibl.	Kitabın İsmi	1801	
Künye		Cild	Cinsi
35	Lağım hafrı fennine dâ'ir	1	
36	Ordu tertîbâtına dâ'ir	1	
37	Asker ta'lîmine dâ'ir	1	
38	Asker tertîbine dâ'ir	1	
39	Kılâ' istihkâmına dâ'ir	1	
40	Humbara endâhtına ve lağıma dâ'ir Bulon te'lîfi	1	
41	Kal'a hücûmuna dâ'ir Vilnöf te'lîfi	1	
42	Fenn-i harbe dâ'ir, iki cild bir yerde	1	
43	Humbara endâhtına dâ'ir	1	
44	Tevârîh-i harbiyyeye dâ'ir	1	
45	Meç ta'lîmine dâ'ir	3	
46	İstihkâmât ve muhâsaraya dâ'ir	1	
47	Tertîbât ve harekât-ı asâkir-i bahriyyeye dâ'ir	1	
48	Asâkir tanzîmine dâ'ir	1	
49	Sefâyin ile deryâ cengine dâ'ir 1, deryâ fennine ve ticârete 1, seyr-i deryâya 1	3	
50	Askerî tâ'ifesine cenk ta'lîmine dâ'ir	1	
51	Fizika ya'ni tabî'iyyât tecribeleri	2	
52	Cenk ta'lîmine dâ'ir	2	
53	Cenk tertîbâtına dâ'ir	3	
54	Cenkde mecrûh olanlara mu'âleceye dâ'ir	1	
55	Muhârebe hendesesine dâ'ir	3	
56	İlm-i hendese ve hesâba dâ'ir	2	
57	Müdâfa'-i düşmane dâ'ir	1	
58	Muhâsara-i kılâ'a dâ'ir	1	
59	Hendese ve lağım fennine dâ'ir Belidor'un te'lîfi	1	
60	Nemcekârî logaritma cetveli	1	cedvel
61	İnşâ-i kılâ' ve hile-i muhârabeye dâ'ir	1	
62	Kal'a hücûmuna dâ'ir	1	
63	Sefâyin inşâ ve i'mâline dâ'ir	1	
64	Fünûn-ı muhârebeye dâ'ir	1	
65	Fünûn-ı muhârebeye dâ'ir ıstılâh-ı efrenciyye	1	
66	Süvârî askerine dâ'ir	1	
67	Düşman zuhûrunda harekâta dâ'ir	1	
68	Ordu kurmasına dâ'ir	2	
69	Piyâde asker tâ'lîmine dâ'ir	8	
70	Prusyalu'nun süvârî asker ta'lîmi	1	
71	Fenn-i muhârebeye dâ'ir	3	
72	Muvâzene ve hendese ile harekâtın icmâli	1	
73	Kılâ'insâsına dâ'ir	1	
74	Fizika ve cerr-i eskâle dâ'ir	3	
75	İngiltereCumhûruna dâ'ir	1	
76	Süvârî cengine dâ'ir	1	
77	Kılâ' inşâsı hendeselerine dâ'ir	1	
78	Sanâyi'-i harbiyyeye dâ'ir	2	
79	İstihkâmâta dâ'ir	1	
80	Marşal Dironak Mecmû'aları	2	

81	Elektiriğe dâ'ir	3	
82	Prusyalu'nun asker kullanmasına dâ'ir	1	
83	Piyâde asker kullanmasına dâ'ir	1	
84	Prusyalu'nun asker tertîbâtına dâ'ir	1	
85	Süvârî askere dâ'ir	1	
86	Kılâ' istihkâmına dâ'ir	2	
87	Asker nizâmına dâ'ir	6	
88	Coğrafyaya dâ'ir	10	
89	Tanzimât-ı asker risâlesi	1	
90	Benovil'in kara ve deryâcengine dâ'ir	1	
91	Muhârebe-i bahriyye ve berriyyeye dâ'ir	1	
92	Coğrafyaya dâ'ir kebîr atlas takımlarından dört cild derûnunda mahlût harita kıt'aları	4	300 adet
93	Müteveffâ Râşid Efendi'nin muhallefâtından hâric-ez defter tevârîh-i kadîme ve atîk sikkeler beyânında kütüb-i mütenevvi'a 2 sandık, 117 cild	117	
Yekûn			

Mütevaffa Râtıb Efendi'nin muhallefâtından cânib-i mîrîden mübâya'a birle mühendishâneye vaz' olunan âlât-ı hendesiyyenin mevcûdu

Parça No	Alet ve Edevât İsmi	1801 Adet
1	Meşhur sevhin rub' tahtası, aded 1, mi'mâr Sâlih Efendi'nin 1	2
2	Serko Haritası	9
3	Gönye ma'a tahta	2
4	Kebîr demir cedvel tahtası	1
5	Hutût-ı mütevâzî ve cedveli	1
6	Sefîne pusulası	1
7	Zencir	1
8	Âhen mil	5
9	İskala	3
10	İngilterekârî istûc, kebîr 1, sagîr 2	3
11	Top Terâzisi ma'a kutu	1
12	Ruhlu humbara terâzisi	1
13	Nemçekârî ruhlu ve hedefeli humbara terâzisi, sandık	1
14	Nısf-ı dâ'ire şeklinde kutu tarafında iki dürbünlü ve pusulalı usnırlâb-ı basite tesmiyye olunur âlât-ı hendesiyye. Sandık 1, kutu 1. Ta'lîm ve ta'allümde kesret-i isti'mâl ile bazı mahalleri ta'mîre muhtâcdır.	2
15	Keşf ve mesâha-ı ârâzî ve tahtît-i bilâd ile harita-i musattıhiyye inşâsı içün ağaçdan çâr-kûşe tabile ta'bîr olunur alet-i hendesiyye. Ma'a sehpâ, sandık 4. Bu dahi [Ta'mîre muhtâcdır].	4
16	Zikr olunan çâr-kûşe tabilede müsta'mel izâde ki, hedefe-i müteharrikeli mastara demekle ma'rûf alet-i hendesiyye, ma'a kutu. Bu dahi [ta'mîre muhtâcdır].	4
17	Cihât-ı erba'ada rüzgâr işâretiyle dâ'iresi üçyüzaltmışa taksîm olunmuş, çâr-kûşe pusula, ma'a kutu. Bu dahi [ta'mîre muhtâcdır].	4
18	Sath-ı münharifi tesviyye veyâhûd sath-ı müsteviyi sath-ı ufka müvâzi vaz' içün müsta'mel ruh terâzisi nâmıyla meşhûr olan alet-i hendesiyye, kutu. Üç adedinin ruh şişeleri şikesttir.	4
19	Mahall-i matlûba remy-i humbara içün mastarası hedefeli ve ruhlu humbara terâzisi ta'bîr olunur nev-icâd alet-i hendesiyye. Ma'a kutu.	2
20	Bir mahallin mahall-i âhar ile tesviyyesi veyâhûd yüksekliğini isti'lâm içün su terâzisi nâmıyla meşhür alet-i hendesiyye. 5 sandık, 5 sehpâ. İki adedinin şişeleri şikesttir.	10
21	Asl İngiltere icâdı humbara terâzisi, ma'a kutu.	1
22	İzâdesi müteharrikli ve ruhlu humbara terâzisi	1
23	Hendesehânekârî mükemmel sandık-ı istûcu. Bir aded cedvel kalemi nâkısdır.	1

24	Yeşil sagrı kaplu istûç. Taşra mahallere gidüp gelmekle ikisi dahi takımları noksândır.	
25	Pergâr-ı tâm, ma'a kutu. Hâric ez-defter	1
26	Pirinç humbara şâkulu. Hâric ez-defter	2
27	Siyah kaplu bir kutu derûnunda, havalı terâzi misillü kulaklı pusula zarfı ve	1
28	Sath-ı münharifi isti'lâm için şâkullu nısf-ı dâ'ire şeklinde terâzi. Hâric ez-defter	1
29	Musavver kebîr kürre-i semâ. Ba'zı mahaller fersûdedir	1
30	Nemçekârî sagîr ve vasat Frengî usturlâb, kebîr 1	3
31	Kebîr dâ'ire-i ...., akrebli 1	2
32	Akrebli ve ibreli basite-i âfâkî	1
33	İbreli ve mihverli sagîr basite	1
34	Mihver müteharrikeli ve hatt-ı sâ'ireli basite	1
35	Pusulalı hatt-ı istüvâ basitesi	1
36	Kaime-i .... ve münharifeli müştemel mükâ'ab şeklinde ağaçdan masnû' âlât-ı irtifâ'iyye	1
37	Dûrbînli ve pusulalı ve ruhlu planşet ta'bîr olunur mesâha tabilesi, ma'a zencir.	1
38	Zâviye-i musattahiyye ve irtifâ' ve inhitât kat' eder ruhlu ve dûrbînli nısf-ı dâ'ire şeklinde mükemmel nuhâs tabilesi, ma'a sandık.	1
39	Ağacdan masnû' pergâr-ı tâm, ma'a kutu.	1
40	Sandık derûnunda Klafter ta'bîr olunur Nemçe arşunu.	2
41	Sağrı kaplu sagîr sandık-ı istûcu	2
42	Ağaç kutu derûnunda sagîr pusula	1
43	Çâr-kûşe sandık derûnunda dolabı müteharrik Nemçekârî a'lâ pusula	1
44	İngilterekârî boya kutusu	1
45	Hedefeli, ruhlu, demir kollu tesviyye terâzisi, ma'a sandık, sehpâ	1
46	Sondi kolu, abanos 1, simsîr 1	2
	Mükemmel kebîr sandık-ı istûcu	
47	Kebîr ve sagîr pergâr 5. Üç saklı 1, iki taraflı göbeği mıhlu 1, iki taraflı merkezi müteharrik 1, kebîr taksîm 1	9
48	Pergâr kalemi	3
49	Pergâr ma'den kalem	2
50	Pirinc saplı cedvel kalemi	3
51	İki taraflı cedvel kalemi	1
52	Çifteli cedvel kalemi	1
53	İğne	2
54	Sondi ayağı, ma'a kalem	2
55	Pirinç boya ma'asırası	1
56	Pirinç mikvâs	2
57	Pirinç pergâr-ı nisbe	1
58	Abanos mastara-i muvâzât	1
59	Abanos cedvel tahtası ma'a gönye	1
60	Pirinc gönye	1
61	Pirinç nısf-ı dâ'ire	1
62	Merkezi izâde-i müteharrikeli pirinç nısf-ı dâ'ire	1

Tûlî bir kıt'a tahta sandık derûnunda mevcûd olan harita ve resimlerin müfredâtı. Hâric ez-defter

Parça No	Alet ve Edevât İsmi	1801 Adet
63	Mora cezîresi kılâ' ve kastellerinin resimleri	11
64	Kastel-i İnebahtı	1
65	Balyebadre kal'ası	1
66	Kal'a-i Anapoli	1
67	Kastel-i Anapoli	1

68	Kal'a-i Palamoda	1
69	Kal'a-i Gördüs	1
70	Kal'a-i Anavarin	1
71	Kastel-i Mora	1
72	Kal'a-i Moton	1
73	Kal'a-i Koron	1
74	Kal'a-i Nakşa	1
75	Bahr-i Siyah Boğazı Feneri'nden İğne Ada Limanı'na varınca sâhil haritası	1
76	Niğbolu karşısında Kule Kal'ası'nın cedîd resmi	2
77	Yergöğü kal'ası'nın resmi	2
78	İsmâil kal'ası'nın resmi	1
79	Akkerman kal'ası'nın resmi	2
80	Bergos ve Suzepoli ve Cengâne iskelesi limanlarının haritası	2
81	Bender kal'asının atîk ve cedîd istihkâmlarının resmi	2
82	Bender kal'asının Bahr-ı siyâh'a munsab Turla Boğazı'na varınca Nehr-i Turla ve Sevâhili haritası. Mâî dırâî kaplu ve iki tarafı altun varak elvâhlıdır.	1
	Mefrûşât ve evânî-i nuhâs ve sâ'ire	
83	Estârı sarı boğası kıtık memlû çatma yasdık. Ziyâde müsta'mel	15
84	Estârı sarı boğası mâî sacaklı turuncu çuka mak'ad	3
85	Beyaz kirpas kulaklı yapağı memlü minder	6
86	Orta kecesi	1
87	Çift pencere perdesi	3
88	Kapu perdesi: 3 müsta'mel, 1 köhne	4
89	Halı seccâde	1
90	Abdes leğeni	1
91	İbrik-i dest	2
92	Kebîr maşraba	1
93	Kahve ibriği	2
94	Mangal	1
95	Elvâh-ı mangal	1
Yekûn		

Liste : II
Kaynak : MMD, 340-346
Tarih : 1816
Konu : 1816 senesi kitap, alet ve edevât dökümü

Mühendishâne-i Hümâyûn'da hâfız-ı kütüb olan Elhâc Abdullah Efendi'nin tebdili hasebiyle yerine hâfız-ı kütüb nasb ü ta'yîn buyurulan Ahmed Efendi'nin nasbı cihetiyle bi'l-cümle mevcûd olan ecnâs-ı kütüb ve âlât-ı hendesesinin devri lâzımeden olmakdan nâşi, Mühendishâne-i Hümâyûn Nâzırı sa'âdetlu atufetlu Seyyîd Mehmed Nazif Efendi hazretleri nezâretleri ve Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Mühendishâne Hocası Hüseyin Efendi ve hülefâ ve me'mûrîn-i sâ'ire hazır oldukları hâlde selefden halefe devri lâzım gelüp, yegân yegân devr ü ta'dâd olunarak noksân zuhûr eden kütüb ve âlât-ı hendeseden mâ'adâ el-yevm mevcûd olan kütüb ve âlât-ı sâ'ire mûmâ-ileyhümâ Hüseyin Efendi ve hâfız-ı kütüb Ahmed Efendi'ye devrü teslîmi defteridir.

Bibl. Künye	Kitabın İsmi	1816 Cild	1816 Adet
1	Macesti mine'l-hey'et	1	
2	Şerh-i macesti-i Nişâbûrî	1	
3	Öklides	1	
4	Mecmû'a evveluhâ hallü'ş-şükûk fî kitâb Macesti ve âharuha şerh-i semâ ve fasl fî'n-nucûm	1	
5	Hediyetü'l-mühterî	1	
6	Basma Cihânnümâ	3	
7	Şerh-i hulâsatü'l-hesâb	1	
8	Kitâb-ı Behâiyye	1	
9	Usulü'l-hikem fî nizâmi'l-ümem	1	
10	Keşf-i dekâyık fî ilmi'l-hesâb ve eşkâl-i te'sîs tercemesi, dekâyık 1	2	
11	Terceme Montekukuli, fenn-i harbe dâ'ir	2	
12	Kitâb-ı Delafit	3	
13	Miftâh tercemesi	1	
14	Eşkâlli Atlas Minor tercemesi	9	
15	Terceme-i tebekamât	1	
16	Cedvel-i Mısrîtertîb-i irtifâ'	2	
17	Şerh-i Öklides	1	
18	Takvîm-i büldân	1	
19	Risâle-i muhit-i Gıyâseddin Cemşîd	1	
20	Mecmû'a-i mesâ'il fi'l-hendeseti mine'l- Öklides	3	
21	Burhân-ı katı' lugât-ı Fârisiyye	1	
22	Lehcetü'l-lugat	3	
23	Kitâb-ı usûlü'l-asliyyeti fi'l-hendese bi-hatti'l-Arab	1	
24	Kitâb fî ilmü'l-menâzır li'Ebi'l-Hasan el-Fârisi	1	
25	Enderûn-ı Hümâyûn'dan muhrec, Şerh-i tezkire-i Mollâ Arec	1	
26	Telhîsü'l-mahrûtât	1	
27	Risâle-i Süllemü's-semâ	1	
28	Mecmû'a-i resâ'il-i İbnü'l-Haysem ba'zıhâ fî semti'l-kıble ve ba'zıhâ fî hattı nısfı'n-nehâr ve ba'zıhâ fî irtifâ'i kutub	1	
29	Mecmû'a min resâ'il-i İbnî'l-Haysem	1	
30	Kanûn-ı Mes'ûdî	1	
31	Aylonbos Mahrûtât	1	
32	Külliyât-ı Nasırü't-tûsî	1	
33	Mecmû'a-i hey'et-i kadîm ü cedîd	1	
34	Vankulu	2	
35	Ferheng-i şu'ûrî	2	
36	İngiltere lisânından tercemе olunmuş el yazısıyla usûl-ı hendese kitâbı, 1 rık'a	2	

37	Humbara cedveli	146	
38	Muhâsara ve lağım fennine dâ'ir Voban nâm mühendisin tercemesi, 1 takım	3	
39	Voban tertîbi, 1 takım	3	
40	Üsküdar'da tab' olunan şerhli atlas	1	
41	Voban mü'ellifin muhâfaza-i kılâ' ve fenn-i lağım ve isti'mâl-i asâkir içün te'lîfi olan kütüb, 266 nüsha	798	
42	Üsküdar'da müceddeden tab' olunan mücelled harita		2
43	Mühendishâne'de sandal üzerine i'mâl olunan kebîr Avrupa haritası		1
44	Matbu' Bosna târîhi	1	
45	Tab'hâne re'isi esbâk Abdurrahman Efendi'nin mukaddemâ Enderûn-ı Hümâyûn içün müceddeden resm ve terceme ve Tab'hâne'de nuhâs sahifeler üzerine resm eylediği patista bezi üzerine âbâdî kâğıd yapıştırılmış a'lâ mücessim altun ile müzeyyen ağaçlı ve başları makaralı kebîr haritahâ, 1 kıt'a Avrupa, 1 kıt'a Asya, 1 kıt'a Afrika, 1 kıt'a Amerika		4
46	İngilterekârî matbû' Avrupa haritası		1
47	Usûl-ı hendese	1	
48	Atlas-ı Büldân	10	
49	Gelenbevî merhûmun Türkî müselles risâlesi	100	
50	Hüseyin Efendi'nin Türkî İmtihânü'l-mühendisîn	100	
51	Mûmâ-ileyhin [Hüseyin Efendi] lağım fennine dâ'ir risâlesi	100	
52	Mûmâ-ileyhin Mecmû'atü'l-mühendisîn	100	
53	Mûma-ileyhin İngiltere lisânından terceme eylediği usûl-ı hendese	100	
54	Sarf cümlesi. Bu dahi vech-i meşrûh üzere olmağla şerh verildi	25	
55	Frengî lugat-ı Meninski	4	
56	Frengî Atlas	1	
57	Prusya Atlası	1	
58	Top ve humbara ve cerr-i eskâle dâ'ir Bezo'nun te'lîfi	4	
59	Hesâbda istihkâmât-ı cedîd tertîbi, 1 orduya dâ'ir, 1 logaritma cedveli	3	
60	Muhâsara-i kılâ'a dâ'ir Voban te'lîfi 1, diğer 2	3	
61	Fusta nâm mü'ellifin kal'a muhâsarasına dâ'ir	1	
62	Bulon nâm mü'ellifin sanâyi'-i harbiyyeye dâ'ir te'lîfi	2	
63	Humbara-endâzlık fennine dâ'ir	1	
64	Montekukuli nâm ceneralin sanâyi'-i harbe dâ'ir	3	
65	Süvârî asker nizâmına dâ'ir	1	
66	Kılâ' inşâsı tarîkine dâ'ir	1	
67	Kanûn-ı muhârebeye dâ'ir	3	
68	Lağım hafrı fünûnuna dâ'ir	1	
69	Asker ta'lîminedâ'ir, 1 tertîbine dâ'ir	2	
70	Kılâ'-ı istihkâmâta dâ'ir		
71	Humbara endâhtına dâ'ir	1	
72	Humbara endâhtına ve lağıma dâ'ir Bulon te'lîfi	1	
73	Kal'a hücûmuna dâ'ir Vilnöf te'lîfi	1	
74	Fenn-i harbe dâ'ir iki cild bir yerde	1	
75	Meç ta'lîminedâ'ir	3	
76	İstahkâmât ve muhârebeye dâ'ir	1	
77	Deryâ-ı fenne ve ticârete dâ'ir, 1 seyr-i deryâya dâ'ir	2	
78	Asâkir tanzîmine dâ'ir	1	
79	Tertîbât ve harekât-ı asâkir-i bahriyyeye dâ'ir	1	
80	Askerî tâ'ifesine cenk ta'lîmine dâ'ir	1	
81	Fizika ya'ni tabi'iyyât tecribeleri	2	
82	Cenk ta'lîmine dâ'ir	2	
83	Cenk tertîbâtına dâ'ir	3	

84	Cenkde mecrûh olanlara mu'âceleye dâ'ir	1	
85	Muhârebe hendesesine dâ'ir	3	
86	İlm-i hendese ve hesâba dâ'ir	2	
87	Müdâfa'a-i düşmana dâ'ir	1	
88	Muhâsara-i kılâ'a dâ'ir	1	
89	Nemçekârî logaritma cedveli	1	
90	Muhâsara ve lağım fennine dâ'ir Belidor'un te'lîfi	1	
91	İnşâ-i kılâ' ve hile-i muhârebeye dâ'ir	1	
92	Kal'a hücûmuna dâ'ir	1	
93	Sefâyin inşâ ve i'mâline dâ'ir	1	
94	Fünûn-ı muhârebeye dâ'ir	1	
95	Fünûn-ı muhârebeye dâ'ir ıstı'lâh-ı Efrenciyye	1	
96	Süvârî askerine dâ'ir	1	
97	İngiltere cumhûruna dâ'ir	1	
98	Ordu kurmasına dâ'ir	2	
99	Piyâde asker ta'lîmine dâ'ir	8	
100	Prusyalu'nun süvârî asker ta'lîmi	1	
101	Fenn-i muhârebeye dâ'ir	3	
102	Müvâzene ve hendese ile harekâtın icmâli	1	
103	Kılâ' inşâsına dâ'ir	1	
104	Fizika ve cerr-i eşkâle dâ'ir	2	
105	Süvârî cengine dâ'ir	1	
106	Sanâyi'-i harbiyyeye dâ'ir	2	
107	İstihkâmâta dâ'ir	1	
108	Marşal Dironak mecmû'aları	2	
109	Elektiriğe dâ'ir	3	
110	Prusyalu'nun asker kullanmasını dâ'ir	1	
111	Piyâde asker kullanmasına dâ'ir	1	
112	Prusyalu'nun asker tertîbatına dâ'ir	1	
113	Süvârî askere dâ'ir	1	
114	Kılâ' istihkâmâtına dâ'ir	2	
115	Asker nizâmına dâ'ir	6	
117	Coğrafyaya dâ'ir	10	
118	Tanzimât-ı asâkir risâlesi	1	
119	Bulon'un derya ve kara cengine dâ'ir	2	
120	Muhârebe-i bahriyye ve berriyyeye dâ'ir	4	
121	Coğrafyaya dâ'ir kebîr atlas takımlarından dört cild derûnunda mahlût harita kıt'aları		300
122	Tevârîh-i kadîme ve atîk sikkeler beyânında kütüb-ı mütenevvi'a 2 sandık	117	
123	Yüzkırkyedi cild olmak üzere Paris'de müceddeden tab' olunan Ancuklopedi Metodik, 1 nüsha	147	
124	Mufassal logaritma, 5 nüsha	5	
125	Beheri ikişer cild olmak üzere Akedemiya lugatı, 11 nüsha	22	
126	Beheri dört cild olmak üzere Bezo nâm mühendisin berr için te'lîf-gerdesi olan ulûm-ı ta'lîmiyye cümlesi, 10 nüsha	40	
127	Beheri beş cildi hâvi Berisor nâm hakîmin hikmet-i tecribiyyesi, 10 nüsha	50	
128	Sefâyin donanmasına dâ'ir	1	
129	Hamûle-i sefâyine dâ'ir	1	
130	Nemçe ile Rusya cengine dâ'ir harita		1
131	Beheri ikişer cild olmak üzere kılâ' ve ordu istihkâmâtı içün te'lîf-i cedîd, 2 nüsha	4	

132	Bezo nâm mühendisin beheri altışar cild hâvi berr içün te'lîf-gerdesi olan ulûm-ı ta'lîmiyye cümlesi, 2 nüsha	12	
133	Vâhidden on bine kadar a'dâd-ı muntazamanın murabba'ât ve mükâ'abât ve cezrlerini hâvi cedvel, 2 nüsha	2	
134	Kratya nâm mü'ellifin muhârebe-i bahriyye ve tasnîf-i sefâyin, 1 nüsha	1	
135	İngiltere lisânından France lisânına mütercem Rozen nâm coğrafînin Takvîm-i Büldânı, 2 nüsha	2	
136	Beheri yedişer cild olmak üzere Post nâm mühendisin ulûm-ı ta'lîmiyye cümlesi, 2 nüsha	14	
137	Laland nâm müneccimin muhtasar hey'eti, 10 nüsha	10	
138	Beheri dört cild olmak üzere Ozenam nâm mühendisin te'lîf-gerdesi olan ulûm-ı ta'lîmiyye eğlencesi, 3 nüsha	12	
139	Kiyot nâm hakîmin beheri üçer cild olmak üzere hikmet-i tabi'iyye eğlencesi, 2 nüsha	6	
140	Beheri iki cildi hâvi Tesenyas nâm re'isin te'lîf-gerdesi olan ameliyyât-ı menâzır, 2 nüsha	4	
141	Onbeş cildi hâvi Bomer nâm musannifin hikâyât-ı tabi'iyye lugatı, 1 nüsha	15	
142	İnşâ-i âlât-ı tabyaya dâ'ir, 1 nüsha	1	
143	Kanguli nâm mü'ellifin müsellesât-ı müsteviyye ve kürreviyyeyi hâvi, 1 nüsha	1	
144	France lisânı üzere Ancuklopedyanın tertîb-i fenn-i harbe dâ'ir	9	
145	Lisân-ı mezkûr üzere asker-i piyâdeğânın çarh u ta'lîmleri nizâmına dâ'ir	2	
146	Lisân-ı mezkûr üzere top ve cebehâne ve mühimmât-ı sâ'ireye dâ'ir	1	
147	Lisân-ı mezkûr üzere süvârî askerinin çarh u ta'lîmleri nizâmına dâ'ir	2	
148	Lisân-ı mezkûr üzere tüfenk ta'lîmine dâ'ir risâle	1	
149	Lisân-ı mezkûr üzere piyâde askerin bir mahall-i mu'ayyende ikametleri içün nizâm-ı mahsûsalarına dâ'ir risâle	1	
150	Top ve obüs remyine dâ'ir cedvel	1	
151	France lisânı üzere top ısâgasına dâ'ir	1	
152	Lisân-ı mezkûr üzere piyâde askerin te'dîb ve terbiyyesi ve me'mûrînin nizâmına dâ'ir risâle, 1 süvârî	2	
153	Lisân-ı mezkûr üzere asâkir-i kalîle isti'mâline dâ'ir	2	
154	Lisân-ı mezkûr üzere âlât-ı kat'iyye insâsına dâ'ir	1	
155	Lisân-ı mezkûr üzere sefâyinde top remyine dâ'ir	1	
156	Lisân-ı mezkûr üzere Prusya Kralı'nın ceneralleri içün tanzîm-i asâkire dâ'ir	1	
157	Lisân-ı mezkûr üzere Bulon nâm mü'ellifin kılâ' muhâfazasına dâ'ir	1	
158	Lisân-ı mezkûr üzere eşkâlsız piyâde askerin çarh ve nizâmına dâ'ir	1	
159	Lisân-ı mezkûr üzere piyâde askerin çarh u ta'lîmleri nizâmı eşkâli	1	
160	Lisân-ı mezkûr üzere prospekto ta'bîr olunur aks-ı mücessemât tersîmine dâ'ir kitâb	1	
161	Lisân-ı mezkûr üzere Ancuklopedya ta'bîr olunur ma'a zeyl ve eşkâl	35	
162	Lisân-ı mezkûr üzere başka başka atlas-ı kebîr	2	
163	Latin lisânı üzere evvelki ve üçüncü cildleri nâkıs olarak ikinciden on birinciye değin Atlas Mavor ta'bîr olunur kitâb	9	
164	Fransız lisânı üzere nâkıs atlas	1	
165	Lisân-ı mezkûr üzere el yazısıyla deniz haritası	2	
166	Lisân-ı mezkûr üzere Belidor'un hidrolik ta'bîr olunur nakl-ı miyâh ilmine dâ'ir kitâb	4	
167	Lisân-ı mezkûr üzere el yazısıyla istihkâmât-ı kılâ'a dâ'ir	1	
168	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Moniye'nin nücûma dâ'ir mü'ellef kitâbı	1	
169	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Pladlo'nun arşitektür ta'bîr olunur ebniyye-i mutlaka inşâsına dâ'ir kitâbı	4	
170	İngiltere lisânı üzere hakîm Fasini mü'ellifin hey'ete dâ'ir	1	
171	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm-i mersûmun ilm-i zîc'e dâ'ir	1	

172	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Buke'nin şekl-i arza dâ'ir	1	
173	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Moniye'nin târih-i semâviyyeye dâ'ir	1	
174	Latin lisânı üzere hakîm Vebezler'in târih-i nücûma dâ'ir	1	
175	France lisânı üzere Dalanber'in nesâyık-ı i'tidâl-ı ley ü nehâra dâ'ir	1	
176	Lisân-ı mezkûr üzere Buke Ref'ail nâm hakîmin seyr ü sefâyine dâ'ir	1	
177	Lisân-ı mezkûr üzere Berniye nâm hakîmin kuyruklu yıldıza dâ'ir kitâbı	1	
178	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Kleron'un yıldız-ı merkûm harekâtına dâ'ir	1	
179	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm-i mersûmun levh-i rasad-ı kamere dâ'ir	1	
180	Lisân-ı mezkûr üzere Laland nâm hakîmin hesâb-ı nücûma dâ'ir	1	
181	Lisân-ı mezkûr üzere Refailin usûl-ı hey'et ve hendese ve hikmet-i tabi'iyyeye dâ'ir kitâb	1	
182	Lisân-ı mezkûr üzere mıntakatü'l-burûca dâ'ir	1	
183	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Dalanber'in ilm-i hey'ete dâ'ir	3	
184	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Kleron'un sekl-i arza dâ'ir kitâbı	1	
185	Elsine-i muhtelîfe üzere isti'mâle gayr-i sâlih ve köhne olarak hendese ve nücûma ve mühimmât ve sarf ve harita kitâbları	7	
186	France lisânı üzere Sikremi nâm mü'ellifin mühimmât-ı harbe dâ'ir cild-i sânî olarak	1	
187	Lisân-ı mezkûr üzere Juvero nâm rahibin sanâyi' ve fünûna dâ'ir lugat-ı umûmî	5	
188	İlm-i ceybe dâ'ir Laland	3	
189	Fransız lisânı üzere Berison nâm hakîmin usûl-ı hikmet-i tecribesi	4	
190	Lisân-ı mezkûr üzere ince karagol üzerine ta'yîn olunan zâbitâna müte'allik tenbihâta dâ'ir risâle	1	
191	Lisân-ı mezkûr üzere Rozar nâm hakîmin istihkâmât-ı kılâ'a dâ'ir	1	
192	Lisân-ı mezkûr üzere Belidor'un kılâ' ve palanka inşâsına dâ'ir	1	
193	Lisân-ı mezkûr üzere Diverge mü'ellifin tecribûna müte'allik hey'et hesâbları şâmil risâle	1	
194	Lisân-ı mezkûr üzere Kinar mü'ellifin i'mâl-ı asâkir-i harbiyyeye dâ'ir cild-i sânî olarak kitâb	1	
195	Ordu tertîbâtına dâ'ir	1	
196	Tevârîh-i harbiyyeye dâ'ir	1	
197	Düsman zuhûrunda harekete dâ'ir	1	
198	Kılâ' insâsı hendeselerine dâ'ir	1	
199	Asâkir-i piyâdegânın adâb ve erkânlarına dâ'ir risâle	1	
200	Bezo nâm mü'ellifin humbara endâhtına dâ'ir kitâbı	1	
201	Lağım fennine dâ'ir İnor te'lîfi	1	
202	Fenn-i harbe dâ'ir Fular nâm mü'ellifin te'lîfi, 1 takım	6	
203	İnşâ-i metrise dâ'ir Fevasık nâm mü'ellifin te'lîfi	2	
Yekûn			

Mevcûd olan âlât-ı hendesiyyenin mıkdârı

Parça No	Alet ve Edevât İsmi	1816 Adet
1	İngilterekârî Yeni Dünya ağacından masnû' sandığına merbût mükemmel Hurdebîn	1
2	Aks-ı mücessemât için Yeni Dünya ağacından masnû' mükemmel kamera uskure	1
3	Nemçekârî hava dolması. Ma'a takım balon	1
4	Fransızkârî nısf-ı dâ'ire şeklinde hedefeli ve pusulalı kâr-ı kadîm sehpâsı nâkıs mesâha tabilesi	1
5	İngiltere masnû' Ramazdek nâm ustakârî ve dâ'ire-i tâm şeklinde üzeri nısf-ı dâ'ireli iki dürbünlü vasatında mesâha tablası	1
6	Usta-ı mersûmun (Ramazdek) ameli olmak üzere sekstant ta'bîr olunur dûrbînli âlât-ı irtifa'iyye ma'a Yeni Dünya ağacından muhâfaza	1

7	İngîlterekârî batasa işâretli kezâlik sekstant ta'bîr olunur dûrbînli alet-i irtifâ'iyye ma'a Yeni Dünya ağacından ma'mûl muhâfaza	1
8	Ceviz ağacından masnû' bir aded sandık derûnunda, kürreha: semâ 1, arz 1	2
9	Meşhur şeyhin rub' tahtası 1, Mi'mâr Sâlih'in 1	2
10	Serko Haritası	9
11	Gönye ma'a tahta	2
12	Ceviz ağacından kubûrlu ve iki top ve üç babalı İngiltere'de Elfington nâm usta ameli olmak üzere a'lâ kebîr calar sâ'at	1
13	Nısf-ı dâ'ire şeklinde kutu tarafında iki dûrbînli ve pusulalı usturlâb-ı basite tesmiyye olunur alet-i hendesiyye. Sandık 1, kutu 1. Ta'lîm ve ta'allümde kesret-i isti'mâl ile bazı mahalleri ta'mîre muhtâcdır.	1
14	Keşf ve mesâha-i arâzî ve tahtît-i bilâd ile harita-i musattahiyye inşâsı içün ağaçdan çâr-kûşe tabile ta'bîr olunur alet-i hendese. Ma'a sehpâ	4
15	Zikrolunan çâr-kûşe tabilede müsta'mel izâde ki, hedefe-i müteharrikeli mastara demekle ma'rûf alet-i hendese. ma'a kutu.	4
16	Cihât-ı erba'ada rüzgâr işâretiyle dâ'iresi üçyüzaltmışa taksîm olunmuş, çâr-kûşe pusula, ma'a kutu 4. Zavi'inden kaydı terkîn olunan 1	3
17	Sath-ı münharifi tesviyye veyâhûd sath-ı müsteviyi sath-ı ufka muvâzi vaz' içün ruh terâzisi nâmıyla meşhûr alet-i hendese, ma'a kutu	4
18	Mahall-i matlûba remy-i humbara içün mastarası hedefeli ve ruhlu humbara terâzisi ta'bîr olunur nev-icâd alet-i hendesiyye. Ma'a kutu	2
19	Bir mahallin mahall-i âhar ile tesviyyesi veyâhûd yüksekliğini isti'lâm içün su terâzisi nâmıyla meşhûr alet-i hendese. 5 sandık, 5 sehpâ	10
20	Demir kebîr cedvel	1
21	Sefîne pusulası	1
22	Âhen mil	5
23	Iskala 3, sikest 1	2
24	Zencir	1
25	Top terâzisi ma'a kutu	1
26	Ruhlu humbara terâzisi	1
27	Hutût-ı mutevâziye cedveli	1
28	İngilterekârî istüc, kebîr 1, sagîr 2	3
29	Pergâr-ı tâm, ma'a kutu	1
30	Nemcekârî ruhlu ve hedefeli su terâzisi, ma'a sandık	1
31	An-asl İngiltere icâdı, humbara terâzisi, ma'a kutu	1
32	İzâdesi müteharrikli ruhlu humbara terâzisi ma'a kutu	1
33	Musavver kebîr kürre-i semâ, ma'a musanna' sehpâ	1
34	Nemcekârî usturlâb, kebîr 1, vasat 1, sagîr 1	3
35	Kebîr dâ'ire-i mivol, akrebli 1	2
36	Akrebli dâ'ire-i basite-i âfâkî	1
37	Hendesehânekârî mükemmel sandık-ı istûcu	1
38	Princ humbara şâkulu	1
39	İbreli mihverli sagîr basite	1
40	Mihver müteharrikli ve hatt-ı sâ'ireli basite	1
41	Pusulalı hatt-ı istüvâ basitesi	1
42	Ruhlu ve hedefeli kebîr humbara terâzisi, ma'a sandık	1
43	Yeşil sağrı kaplu kubûr-ı istûc	2
44	Kâ'ime-i....... ve münharifeli müştemel mükâ'ab şeklinde ağacdan masnû' alet-i irtifâ'iyye	1
45	Siyah kaplu kutu derûnunda mevcûd: havâ misillü kulaklı pusula zarfı	1
46	Sath-ı münharifi isti'lâm içün şâkullu nısf-ı dâ'ire şeklinde terâzi	1
47	Dûrbînli, pusulalı ruhlu planset ta'bîr olunur mesâha tabilesi ma'a zencir	1
48	Zâviyye-i musattıhıyye ve irtifâ' ve inhitât kat' eder pusula ve dûrbînli nısf-ı dâ'ire şeklinde mükemmel nuhâs mesâha tabilesi, ma'a sandık	1

49	Ağaçdan masnû' pergâr-ı tâm, ma'a kutu	2
50	Sandık derûnunda Klafter ta'bîr olunur Nemçe Arşunu	2
51	Sağrı kaplu sagîr sandık-ı istûcu	1
52	Ağaç kutu derûnunda sagîr pusula	1
53	Çâr-kûşe sandık derûnunda dolaplı, müteharrik Nemçekârî pusula	1
54	İngilterekârî boyası tehî boya sandığı	1
55	Hedefeli ve ruhlu demir kollu tesviyye terâzisi ma'a sandık ve sehpâ	1
56	Pariskârî dûrbînli planceta mastarası	2
57	Mühendis Osmankârî hedefeli sagîr mesâha tabilesi sehpâ	1
58	Mühendis Osmankârî lağımcı pusulası	1
59	İngilterekârî Oktant	1
60	İngilterekârî ruhlu humbara terâzisi	1
61	İngilterekârî ehl-i İslâm yazısıyla barometer ve termometer ta'bîr olunur mîzân-ı hevâ ve mizân-ı hararet	1
62	Tavşankârî demir kollu nınç vataklı çarh	1
63	Kebîr destgâh mengenesi	2
64	Tavşankârî destgâh	1
65	Körük-i ocak	1
66	Ocak-ı demir	2
67	Köhne ağaç cendere	2
68	Âhen maşa	1
69	Kalaycı körüğü	1
70	Demir örs	1
71	Tavşankârî destgâh önüne çatma ayaklı karaağaç tahtasından kubbe destgâhı	1
72	Destgâh-ı merküm önüne ceviz kütüğünden demir burmalı ve makaralı ma'a miftâh	1
73	Kubbe-i merküme demir burmalı ağac siper	1
74	Çelik milli pirinçden isâğa olunmuş musanna' ve yine ma'a pirinç siper	1
75	Nuhâs kuyumcu ocağı ma'a kasnak	1
76	Nuhâs borulu ceviz tahtalı ve ayaklı telatin kaplu kebîr kuyumcu körüğü	1
77	Ağaçdan masnû' burma ve kelebekli kebîr pîştahtacı cenderesi	1
78	Tuncdan masnû' cedîd dökmeci derecesi kebîr 1, vasat 2, sagîr 2	5
79	İngilterekârî tam dâ'ire şeklinde vasatı kavisli bir dûrbînli ve hedefe ve ruhlu ağaç sandık derûnunda mesâha tabılası	1
80	Nemçekârî vasatı kavisli nısf-ı dâ'ire şeklinde mesâha tabilesi ma'a sandık ve pusula ve sehpâ	1
81	Rub'-ı dâ'ire şeklinde irtifâ' için cifte dürbünlü Nemçekârî alet-i irtifâ'-ı ârâzî	1
82	Nemçekârî çifte hedefeli nısf-ı dâ'ire şeklinde mesâha tabilesi	1
83	Üç hedefeli Nemçekârî tam dâ'ire şeklinde mesâha tabilesi	1
84	Nemçekârî çifte hedefeli pirinçden masnû' rub'-ı dâ'ire	1
85	Pirinç kollu top terâzisi, 1 muhâfaza	4
86	Sagîr ve kebîr mastara-ı muvâzât	11
87	Abanos arşun	1
88	Zirâ' insâsıçün alet, ma'a gönye	1
89	İngilterekârî âlât-ı mükemmel siyâh sagrikaplu sandık-ı istûcu	1
90	İngilterekârî tahta muhâfaza derûnunda musanna' Oktant	1
91	Nemçekârî mazı tahta sandık derûnunda mesâha tabilesi ma'a âlât-ı sâ'ire	1
92	İngilterekârî mikyâs, biri mesâha-i zemîn	1
93	Pariskârî sâniyeli kubür sâ'ati	1

Parça No	Alet ve Edevât İsmi	1816 Adet
94	Keler kanlu sagîr istûc	2
95	Yeni Dünya ağacından sandık derûnunda İngilterekârî haritahâ Avrupa 1, Asya 1, Afrika 1, Amerika 1 kıt'a	4
96	Mastara-i mesâha ma'a muhafaza	10
97	Pusula-i mesâha	10
98	Sekstant	1
99	Kopernikus kavli üzere seb'a-i seyyârenin harekâtını mübeyyin Pariskârî musanna' sâ'at-ı felekî	1
100	Vasat örs, çekiç 1	2
101	Sade ağac sehpâ	3
102	Kebîr yağ bileği taşı	1
103	Müsta'mel sepet sandık	5
104	Sagîr tel hâddesi	1
105	Vasat tarakçı minsârı	1
106	İngilterekârî pirincden masnû' havan terâzisi taslakları, bir adeti şikest	14
107	Nemçekârî sagîr istûc-ı sandık	1
108	Vasat demir mikrâs-ı hâdde	1
109	Sagîr ve kebîr demir zenberek minsârı	2
110	Cedîd demir tavşan matkabı	1
111	Pariskârî aitı nev' burmalı başpâreli ve demir kollu burma. Ma'a ceviz kundak	1
112	Zikrolunan burma kolunun ceviz ağacından masnû' sineri	1
113	Zikr olunan burma kolunda beyzî çarhı için kebîr pirinç burma ma'a demir miftâh	1
114	Zikr olunan burma kolun tarakları	6
115	Cedîd teneke mikrâsı	2
116	Makravardo ve köskü ta'bîr olunur burma kol içün cedîd envâ'-ı kalemler	32
117	Demir burma bucurgadı	1
118	Çelik çâr-kûşe ma'a kabza	2
119	Ağac kütük üzerinde sâ'atçı örsü	1
120	Pariskârî cedîd havaî çıkrık	1
121	Çıkrık-ı merkûmun firezesi	1
122	Sâ'atçı minsârı	1
123	Fireze	5
124	Demir milli pirinç topulu matkab	1
125	Burma çevireceği ma'a kabza kebîr 3, sagîr 2	5
126	Vasat âgalı eğesi	6
127	Destere eğesi	3
128	Sıçan kuyruğu	2
129	Kebîr balık sırtı darb eğesi	4
130	Kebîr darb eğesi	8
131	Vasat âgalı eğesi	12
132	Sivri uçlu vasat âgalı eğesi	7
133	Balık sırtı eğe 3 sagîr	14
134	Burmalı ve elekli ve oluklu köskü ta'bîr olunur cedîd kalemler	17
135	Pirinç sâ'atçı kumpası	2
136	Kollu demir pergâr	2
137	Sadme-i dest, yassı ağızlı 1, sivri ağızlı 1	2
138	Keski, yassı ağızlı 1, sivri ağızlı 1	2
139	Kebîr sâ'atçı kısacı	1

140	Kebîr mengene-i dest	2
141	Sagîr kısac	2
142	Kebîr sâ'atçı çekici, sagîr 1	2
143	Kebîr burma hâddesi ma'a kalagoz	1
144	Tel fırça	1
145	Kebîr törpü	2
146	Pariskârî kebîr sedli pergâr. Mâ' muhâfaza	1
147	Pariskârî hedefeli plançeta mastarası	1
148	Nısf-ı dâ'ire taksîm içün elvâh-ı sath-ı tekmîl	1
149	Pergâr taksîm içün elvâh-ı sath-ı tekmîl	1
150	Havan terâzisi taksîm içün elvâh-ı sath-ı tekmîl	1
151	Sagîr ve kebîr simsîr forma	40
	Bir kıt'a sandık derûnunda mevcûd doğramacı takımları	
152	Sagîr ve kebîr Tavşan rendesi ma'a tığ	4
153	Rende-i desd. Ma'a tığ	3
154	Kebîr ve vasat ve sagîr teldesde ma'a tığ	3
155	Avadanlıklı küştere-i mütenevvi' ma'a tığ	8
156	Gavsala tası	1
157	Zivâne desteresi	2
158	Satûrî destere	1
159	Ağacdan masnû' matkab-ı dest	1
160	Tığ-ı mütenevvi'a-i matkab	24
161	Sagîr ve kebîr oluklu burgu-i mütenevvi'a	12
162	Balta	3
163	Oluklu düz ağızlı doğramacı kalemi	22
164	Oluklu düz ağızlı kebîr ve sagîr âhen	19
165	Âhen kalafatçı kalemi	8
166	Demir kabzalı burgu	3
167	Ağaç tokmak	1
168	Çifte kabzalı burgu	2
169	Sagîr ve kebîr kurşun tapesi	2
170	Kulaklı çatal çekiç	2
171	Kebîr zeyne çekiç	2
172	Sagîr çekiç	3
173	Şimşîr Nemçe zirâ'ı	1
174	Âhen gönye	2
175	Kebîr âhen hesâb pergârı	2
176	Sagîr bileği tası	4
177	Kerpeten	2
178	Sagîr ve kebîr burma bükeceği	3
179	Sagîr hesâb pergârı	1
180	Kebîr kısac	2
181	Sagîr kısac	2
182	Destere dişleri ta'mîrine âhen âlât	2
	Mükemmel kebîr Nemçekârî sandık istûçu	
183	Kebîr ve sagîr pergâr 5. Üç saklı 1, iki taraflı göbeği mıhlu 1, iki taraflı merkezi müteharrik 1, kebîr taksîm 1	9
184	Pergâr kalemi	3
185	Pergâr ma'den kalem	2
186	Pirinç saplı cedvel kalemi	3

187	İki taraflı cedvel kalemi	1
188	Çifteli cedvel kalemi	1
189	İğne	2
190	Sondi ayağı, ma'a kalem	2
191	Pirinç boya ma'a sırası	1
192	Pirinç mikyâs	2
193	Pirinç pergâr-ı nisbe	1
194	Abanos mastara-i muvâzât	1
195	Abanos cedvel tahtası ma'a gönye	1
196	Pirinç gönye	1
197	Pirinç nısf-ı dâ'ire	1
198	Merkezi izâde-i müteharrikeli pirinç nısf-ı dâ'ire	1
	Tûlî bir kıt'a tahta sandık derûnunda mevcûd harita ve resimlerin müfredâtı	
	Mora ceziresi kılâ' ve kastellerinin resimleri:	11
199	Kastel-i İnebahtı	1
200	Balyabadra Kal'ası	1
201	Kal'a-i Anapoli	1
202	Kastel-i Anapoli	1
203	Kal'a-i Palamoda	1
204	Kal'a-i Gördüs	1
205	Kal'-i Anavarin	1
206	Kastel-i Mora	1
207	Kal'a-i Moton	1
208	Kal'a-i Koron	1
209	Kal'ai Naksa	1
210	Bahr-ı Siyâh Boğazı Feneri'nden İğne Ada Limanı'na varınca sâhil haritası	1
211	Niğbolu karşısında Kule kal'ası'nın cedîd resmi	2
212	Yergöğü kal'ası'nın resmi	2
213	İsmâil kal'ası'nın resmi	1
214	Akkerman kal'ası'nın atîk resmi 1, resm-i cedîd 1	2
215	Burgos ve Suzebolu ve Çengâne iskelesi limanlarının haritası	2
216	Bender kal'ası'nın atîk ve cedîd istihkâmlarının resmi	2
217	Bender kal'asının Bahr-ı Siyâh'a munsab Turla Boğazı'na varınca Nehr-i Turla ve sevâhili Haritası. Mâî ve dırâî kaplu iki tarafı altun varak elvâhlıdır	1
	Hâric ez-defter zuhûr eden âlât-ı hendesiyyenin mıkdârı	
218	Yaldızlı taht-ı hümâyun iskemlesi ma'a pûşîde	1
219	Memâlik-i Osmâniyye'nin aktâr-ı şimâliyyesi haritası ma'a muhâfaza	6
220	Prusya Kralı'nın Nemçe ile muhârebesini mübeyyin cam çerçeviyyeli mücessem resimler	6
221	Boya sandığı içün sahanî taş ma'a dest-i deng	1
222	Astânekârî âlâtı nâkıs ta'mîre muhtâc plançeta	2
	Mevcûd olan oda mefrûşâtı ve evânî-i nuhâs ve sâ'iresi	
223	Kıtık memlû köhne çift yasdık	15
224	Köhne çift mak'ad	3
225	Beyaz kirpas kulaklı yapağı memlû minder	6
226	Selanikkârî orta keçesi	1
227	Kapu perdesi: 3 müsta'mel, 1 köhne	4
228	Halı seccâde	1
229	Abdes leğeni	1
230	İbrik-i dest	2
231	Kebîr maşraba	1

232	Kahve ibriği	2
233	Nuhâs mangal	2
234	Mangal tahtası	1
	Noksân zuhûr eden ecnâs-ı kütüb	
235	Hesâbda istihkâmât-ı cedîd tertîbi,	1
236	Fizika ve cerr-i eskâle dâ'ir kitâb,	1
237	Fuyûzâtü'l-mıknatıs. Râmiz Paşa tarafından zâyi' olduğunu ihbâr etmeleriyle şerh verildi.	1
238	Sefâyin ile deryâ cengine dâ'ir kitâb. Hâfız İsmâil Paşa'ya verilmiş olmağla şerh verildi.	1
239	Fransız lisânı üzere süvârî asker ta'lîmine dâ'ir terceme eşkâlli. Levend Çiftliği'nde zâyi' olmuş olmağla şerh verildi.	1
240	Fransız lisânı üzere süvârî asker ta'lîmine dâ'ir terceme eşkâlli. Levend Çiftliği'nde zâyi' olmuş olmağla şerh verildi	1
241	Şerhü't-tezkireti'l-Areci. Râmiz Paşa tarafında verilmiş olmağla şerh verildi.	1
242	Süvâriyânın kanûn ve erkânlarına dâ'ir şurûtnâme tercemesi. Behic Efendi'ye verilmeğle şerh verildi	1
243	Piyâdegânın kanûn ve erkânlarına dâ'ir şurûtnâme tercemesi. Bu dahi mûmâileyhe verilmeğle şerh verildi	1
244	Humbara cetveli. Evâdî-i şâgirdânda telef olmuş olmağla şerh verildi	44
	Noksân zuhûr eden âlât-ı hendesenin mıkdârı	
245	Voban nâm mü'ellifin Muhâfaza-ı kılâ' ve Fenn-i Lağım ve İsti'mâl-i asâkir içün te'lîfi olan kütüb. İsmâil Paşa'ya verilmiş olduğu, cild 3, nüsha 1; Levend Çiftliği'ne verilmiş olduğu, cild 3, nüsha 1; Üsküdar Çiftliği'ne verilmiş olduğu, cild 3, nüsha 1; Sâbık Mi'mâr Ağa'ya verilmiş olduğu ihbârıyla şerh verildi, cild 3, nüsha 1. cild 12, nüsha 4	12
246	Sandıklı sagîr İstîlc. Çelebi Efendi ma'rifetiyle Anton nâm Frenge verildiği ecilden şerh verildi.	1
247	Pariskârî hedefeli plançeta mastarası. Ordu-yu Hümâyûn'da zâyi' olmağla şerh verildi.	1
248	Otuz zirâ' tûlûnde mesâha zinciri. Ordu-yu Hümâyûn'da zâyi' olmağla şerh verildi	1
249	Sondi kolu. Şimşîr 1, Abonos 1.	1
250	Tunç havan, ma'a demir dest	1
251	.... adet 3	3
252	Elvâh derece	1
253	Paftalı demir hadde	1
254	Âstânekârî mükemmel takımlı plançeta. İsmâil Humbaracıbaşı'sına verildiği, adet 1; Abdurrahman Efendi yedinde şikest olduğu, adet 1	2
255	Burma kolu kalemlerine pirinç... kabza	32
256	Tabile ve mesâha-yı mastara vesâ'ir şimşîr kalemler. Bir mıkdâr.	
257	Kebîr eğe taşı	2
258	Amelmânde eğe ve dürtü.	37
259	Sıçan kuyruğu	2
260	Üç köşe evsât eğe	3
261	Balık sırtı evsât eğe	15
262	Sagîr mengene	1
263	Sagîr sâ'atçı burma haddesi	2

Liste : III
Kaynak : MMD, 350-355
Tarih : 1822
Konu : 1822 senesi kitap, alet ve edevât dökümü

Künye	Kitâb İsmi	1822	
		Cild	Adet
1	Macesti mine'l-hey'et	1	
2	Şerh-i Macesti-i Nişâbûrî	1	
3	Mecmû'a evveluha hallü'ş-şükûk fî kitâb Macesti ve âharuha şerh-i semâ faslı fi'n-nücûm	1	
4	Hediyetü'l-mühterî	1	
5	Basma Cihânnümâ	3	
6	Şerh-i hulâsatü'l-hesâb	1	
7	Kitâb-ı behâiyye	1	
8	Usûlü'l-hikem fî nizâmi'l-ümem	1	
9	Keşf-i dekâyık-ı ilmü'l-hesâb ve eşkâl-i te'sîs tercemesi, dekāyık 1	2	
10	Terceme-i Montekukuli, fenn-i harbe dâ'ir	1	
11	Kitâb-ı Delafit	3	
12	Miftâh tercemesi	1	
13	Eşkâli Atlas Minor tercemesi	1	
14	Terceme-i tebakamât	1	
15	Cedvel-i Mısrî tertîb-i irtifâ'	2	
16	Şerh-i Öklides	1	
17	Takvîm-i Büldân	1	
18	Risâle-i muhit-i Gıyaseddin Cemşîd	1	
19	Mecmû'a-i mesâ'il fi'l-hendeseti mine'l- Öklides	1	
20	Burhân-ı katı', lugât-ı Fârsiyye	1	
21	Kitâb-ı usûlü'l-asliyyeti fi'l-hendese bi-hatti'l-Arab	1	
22	Lehcetü'l-lugat	1	
23	Kitâb fî ilmü'l-menâzır li'-ebi'l-Hasan el-Farisî	1	
24	Şerh-i tezkire-i Mollâ Arec	1	
25	Telhîsü'l-mahrûtât	1	
26	Risâle-i süllemü's-semâ	1	
27	Mecmû'a-i resâ'il-i ibni'l-Haysem ba'zıhâ fî semti'l-kıble ve ba'zıhâ fî hattı nısfı'n-nehâr ve ba'zıhâ fî irtifâ'i kutûb	1	
28	Mecmû'a-ı resâ'il-i ibn-i Haysem	1	
29	Kanûn-ı Mes'ûdî	1	
30	Aylonbos mahrûtât	1	
31	Külliyât-ı Nasıru't-tûsî	1	
32	Mecmû'a-i hey'et-i kadîm ve'l-cedîd	1	
33	Vankulu	2	
34	Ferheng-i Su'ûrî	1	
35	İngiliz lisânından Türkîye terceme olunmuş el yazısıyla usûl-ı hendese kitâb	1	
36	Humbara cedveli 142, noksân 4	146	
37	Muhâsara ve lağım fennine dâ'ir Voban nâm mühendisin tercemesi, takım	3	
38	Voban tertîbi, takım	3	
39	İngiltere lisânından terceme olunan usûl-ı hendese	1	
40	Üsküdar'da tab' olunan şerhli atlas	1	

41	Voban müellifin muhâfaza-i kılâ' ve fenn-i lağım ve isti'mâl-i asâkir içün te'lîfi olan kütüb, nüsha 266, cild 795, noksân 3	798	
42	Tab'hâne re'is-i esbâk Abdurrahman Efendi'nin mukaddemâ Enderûn-ı Hümâyûn için müceddeden resm ve terceme ve Tab'hânede nuhâs sahifeler üzerinde resm eylediği patista bezi üzerine âbâdî kâğıd yapışılmış a'lâ mücessem ve altın ile müzeyyen ağaçlı ve başları makaralı kebîr haritahâ		2
43	Avrupa 1, Asya 1, Afrika 1, Amerika 1		4
44	usûl-ı hendese	1	
45	İngilterekârî matbû' Avrupa haritası	1	
Tab'hâne-i Amîre'de tab' olunan Türkî kütüb. Kütüb-i mezkûr fi'l-asl beşyüz iken bu def'a ikiyüzyirmiyedisi mevcûd ve mâ'adâ noksân olan ikiyüzyetmişüçü fenn-i mezkûr tahsîline ta'allüm ve ta'lîm eden şâgirdân yedlerinde olarak zâyi' ve bir tarafdan dahi telef olunmakda olduğu ihbâr olunmağla şerh verildi.			
46	Gelenbevî merhûmun Türkî müselles risâlesi	100	
	Mühendishâne hocası Hüseyin Efendi'nin Türkî imtihânü'l-mühendisîn	100	
	Mûmâ-ileyhin lağım fennine dâ'ir risâlesi	100	
	Mûmâ-ileyhin Türkî mecmû'atü'l-mühendisîn	100	
	Mûmâ-ileyhin İngiltere lisânında terceme eylediği usûl-i hendese	100	
47	Sarf cümlesi 3, noksân 22	25	
48	Mühendishâne'de sandal üzerine i'mâl olunan kebîr Avrupa haritası		1
49	Frengî lugat-ı Meninski	4	
50	Atlas-ı Büldân, noksân 7	10	
51	Top ve humbara ve cerr-i eskâle dâ'ir Bezo'nun te'lîfi	1	
52	Hesâbda istihkâmât-ı cedîd tertîbi, orduya dâ'ir 1, logaritma cedveli 1	3	
53	Frengî atlas	1	
54	Prusya atlası	1	
55	Muhâsara-i kılâ'a dâ'ir Voban te'lîfi 1, diğer 2	3	
56	Fusta nâm müellifin kal'a muhâfazasına dâ'ir	1	
57	Bulon nâm müellifin sanâyi'-i harbiyyeye dâ'ir te'lîfi	2	
58	Montekukuli nâm ceneralin sanâyi'-i harbe dâ'ir	3	
59	Humbara-endâzlık fennine dâ'ir	1	
60	Süvârî asker nizâmına dâ'ir	1	
61	Kılâ' inşâsı tarîkıne dâ'ir	1	
62	Kanûn-ı muhârebeye dâ'ir	3	
63	Lağım hafrı fennine dâ'ir	1	
64	Asker ta'lîmine dâ'ir	1	
65	Asker tertîbine dâ'ir	1	
66	Kılâ' istihkâmâtına dâ'ir	1	
67	Humbara endâhtına dâ'ir	1	
68	Humbara endâhtına ve ta'lîme dâ'ir Bulon te'lîfi	1	
69	Kal'a hücûmuna dâ'ir Vilton te'lîfi	1	
70	Fenn-i harbe dâ'ir iki cild bir yerde	1	
71	Meç ta'lîmine dâ'ir	3	
72	Deryâ fennine dâ'ir, sevr-i deryâya dâ'ir 1	2	
73	Asâkir tanzîmine dâ'ir	1	
74	Tertibât ve harekât-ı asâkir-i bahriyyeye dâ'ir	1	
75	Asâkir tâ'ifesine cenk ta'lîmine dâ'ir	1	
76	Fizika ya'ni tabiyyât tecribeleri	2	
77	Cenk ta'lîmine dâ'ir	2	
78	Cenk tertîbâtına dâ'ir	3	
79	Cenkde mecrûh olanlara mu'âleceye dâ'ir	1	
80	Muhârebe hendesesine dâ'ir	3	
81	İlm-i hendese ve hesâba dâ'ir	2	

82	Müdâfa'a-i düşmane dâ'ir	1	
83	Muhâsara-i kılâ'a dâ'ir	1	
84	Muhâsara ve lağım fennine dâ'ir Belidor'un te'lîfi	1	
85	Nemçekâtî logaritma cedveli	1	
86	İnşâ-i kılâ' ve hile-i muhârebeye dâ'ir	1	
87	Kal'a hücûmuna dâ'ir	1	
88	Sefâyin inşâ ve i'mâline dâ'ir	1	
89	Fünûn-ı muhârebeye dâ'ir	1	
90	Silvârî askerine dâ'ir	1	
91	İngiltere cumhûruna dâ'ir	1	
92	Ordu kurmasına dâ'ir	2	
93	Piyâde asker ta'lîmine dâ'ir	8	
94	Fenn-i muhârebeye dâ'ir	3	
95	Prusvalunun silvârî asker ta'lîmine dâ'ir	1	
96	Muvâzene ve hendese ile harekâtın icmâli	1	
97	Kılâ' inşâsına dâ'ir	1	
98	Fizika ve cerr-i eskâle dâ'ir	2	
99	Silvârî cengine dâ'ir	1	
100	Sanâyi'-i harbiyyeye dâ'ir	2	
101	İstihkâmâta dâ'ir	1	
102	Marşal Dironak mecmû'aları	2	
103	Elektriğe dâ'ir	3	
104	Prusvalu'nun asker kullanmasına dâ'ir	1	
105	Piyâde asker kullanmasına dâ'ir	1	
106	Prusyalu'nun asker tertîbâtına dâ'ir	1	
107	Silvârî askere dâ'ir	1	
108	Kılâ' istihkâmâtına dâ'ir	2	
109	Asker nizâmına dâ'ir	6	
110	Coğrafyaya dâ'ir	10	
111	Tanzîmât-ı asker risâlesi	1	
112	Bulon'un kara ve deryâ cengine dâ'ir	1	
113	Muhârebe-i bahriyye ve berriyyeye dâ'ir	4	
114	Coğrafyaya dâ'ir kebîr atlas takımlarından dört cild derûnunda mahlût harita kıt'aları		300
115	Tevârîh-i kadîme ve atîk sikkeler beyânında küttib-i mütenevvi'a, 2 sandık, 105 cild, 12 noksân	117	
116	Yüzkırkyedi cild olmak üzere Paris'de müceddeden tab' olunan Ancuklopedi Metodik, 1 nüsha	147	
117	Mufassal logaritma, 5 nüsha	5	
118	Beheri ikişer cild olmak üzere Akademiya Lugatı, 11 nüsha	22	
119	Beheri dört cild olmak üzere Bezo nâm mühendisin berr üçün te'lîf-gerdesi olan ulûm-ı ta'lîmiyye cümlesi, 10 nüsha, 39 cild, noksân 1	40	
120	Beheri beş cild olmak üzere Berison nâm hakîmin hikmet-i tecribesi 10 nüsha	50	
121	Sefâyin donanmasına dâ'ir, 1 nüsha	1	
122	Hamûle-i sefâyine dâ'ir, 1 nüsha	1	
123	Beheri ikişer cild olmak üzere kılâ' istihkâmâtı için te'lîf-i cedîd 2 nüsha	4	
124	Bezo nâm mühendisin beheri altışar cild olmak üzere berr için te'lîf-gerdesi olan ulûm-ı ta'lîmiyye cümlesi, 2 nüsha	12	
125	Nemçe ile Rusya cengine dâ'ir harita		1
126	Vâhidden on bine kadar a'dâd-ı muntazamanın murabba'ât ve mükâ'abât ve cezrlerini hâvi cedvel, 2 nüsha	2	
127	Kratya nâm milellifin muhârebe-i bahriyye ve tasfîf-i sâbık, 1 nüsha	1	

128	İngiltere lisânından France lisânına mütercem Rozen nâm coğrafînin Takvîm-i Büldân, 2 nüsha	2	
129	Beheri yedişer cild olmak üzere Post nâm mühendisin ulûm-ı ta'lîmiyye cümlesi, 2 nüsha, 13 cild, 1 noksân	14	
130	Laland nâm mütercimin muhtasar hey'eti, 10 nüsha	10	
131	Beheri dört cild olmak üzere Orze nâm mühendisin te'lîf-gerdesi olan ulûm-ı ta'lîmiyye eğlencesi, 3 nüsha	12	
132	Kiyon nâm hakîmin beheri üç cild olmak üzere hikmet-i tabi'iyye eğlencesi, 2 nüsha	6	
133	Beheri iki cild olmak üzere Tesenyas nâm re'is Panayoto'nun te'lîf-gerdesi olan ameliyyât-ı menâzır, 2 nüsha	4	
134	Onbeş cildi hâvî Bomar nâm musannifin hikâyât-ı tabi'iyye lugatı, 1 nüsha	15	
135	İnşâ-ı âlât-ı tabyaya dâ'ir, 1 nüsha	1	
136	Kanguli nâm müellifin müsellesât-ı müsteviyye ve kürreviyyeyi hâvi, 1 nüsha	1	
137	Fransız lisânı üzere Ancuklopedyanın tertîb-i fenn-i harbe dâ'ir, 1 eşkâl	9	
138	Lisân-ı mezkûr üzere asker-i piyâdegânın carh ve ta'lîmleri nizâmına dâ'ir	2	
139	Lisân-ı mezkûr üzere top ve cebehâne ve mühimmât-ı sâ'ireye dâ'ir	1	
140	Lisân-ı mezkûr üzere süvârî askerinin carh u ta'lîmleri nizâmına dâ'ir	2	
141	Lisân-ı mezkûr üzere tüfenk ta'lîmine dâ'ir risâle	1	
142	Fransız lisânı üzere piyâde askerin bir mahall-i mu'ayyende ikametleri içün nizâm-ı mahsûsalarına dâ'ir risâle	1	
143	Top ve Obüs remyine dâ'ir cedvel	1	
144	Fransız lisânı üzere top isâgasına dâ'ir	1	
145	Lisân-ı mezkûr üzere piyâde askerin te'dîb ve terbiyyesi ve me'mûrînin nizâmına dâ'ir risâle	1	
146	Lisân-ı mezkûr üzere süvârî askerin te'dîb ve terbiyyesi ve me'murînin nizâmına dâ'ir risâle	1	
147	Lisân-ı mezkûr üzere asâkir-i kalîle isti'mâline dâ'ir risâle	2	
148	Lisân-ı mezkûr üzere âlât-ı kat'iyye inşâsına dâ'ir	1	
149	Lisân-ı mezkûr üzere sefâyinde top remyine dâ'ir risâle	1	
150	Lisân-ı mezkûr üzere Prusya Kralı'nın cenerallerı içün tanzîm-i asâkire dâ'ir	1	
151	Lisân-ı mezkûr üzere Bulon nâm müellifin kılâ' muhâfazasına dâ'ir	1	
152	Lisân-ı mezkûr üzere eskâlsiz piyâde askerin carh ve nizâmına dâ'ir	1	
153	Lisân-ı mezkûr üzere piyâde askerin carh ta'lîminin nizâm-ı eşkâli	1	
154	Lisân-ı mezkûr üzere prespekto ta'bîr olunur aks-ı müccessemât tersîmine dâ'ir kitâb	1	
155	Lisân-ı mezkûr üzere Ancuklopedya ta'bîr olunur ma'a zeyl ve eşkâl	35	
156	Latin lisânı üzere evvelki ve üçüncü cildleri nâkıs olarak ikinciden ona değin Atlas Mayor ta'bîr olunur kitâb	9	
157	Fransız lisânı üzere başka başka diğer atlas-ı kebîr	2	
158	Lisân-ı mezkûr üzere nâkıs diğer atlas	1	
159	Lisân-ı mezkûr üzere el yazısıyla deniz haritası	2	
160	Lisân-ı mezkûr üzere Belidor'un hidrolik ta'bîr olunur nakl-ı miyâh ilmine dâ'ir kitâb	4	
161	Lisân-ı mezkûr üzere el yazısıyla istihkâmât-ı kılâ'a dâ'ir	1	
162	İngiltere lisânı üzere hakîm Pladlo'nun Arşitektür ta'bîr olunur ebniyye-i mutlaka inşâsına dâ'ir kitâb	1	
163	Fransız lisânı üzere hakîm Moniye'nin nücûmuna dâ'ir mü'ellef kitâbı	1	
164	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Fasini nâm mü'ellifin hey'ete dâ'ir kitâbı	1	
165	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm-i mersûmun ilm-i zîce dâ'ir kitâbı	1	
166	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Buke'nin şekl-i arza dâ'ir kitâbı	1	
167	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Moniye'nin târîh-i semâviyye dâ'ir kitâbı	1	

168	Lisân-ı mezkûr üzere mersûmun levn-i rasad-ı kamere dâ'ir kitâbı	1	
169	Lisân-ı mezkûr üzere Laland nâm hakîmin hesâb-ı nücûma dâ'ir kitâbı	1	
170	Latin lisânı üzere hakîm Vebezler'in târîh-i nücûma dâ'ir kitâbı	1	
171	Fransız lisânı üzere Dalanber nâm hakîmin nesâyık-ı i'tidâl-i leyl ü nehâra dâ'ir kitâbı	1	
172	Lisân-ı mezkûr üzere Buke Refail nâm hakîmin seyr ü sefâyine dâ'ir kitâbı	1	
173	Lisân-ı mezkûr üzere Berniye nâm hakîmin kuyruklu yıldıza dâ'ir kitâbı	1	
174	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Kleron'un yıldız-ı merkûm harekâtına dâ'ir kitâbı	1	
175	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Refail'in usûl-ı hey'et ve hendese ve hikmet-i tabi'iyyeye dâ'ir kitâbı	1	
176	Lisân-ı mezkûr üzere mıntakaü'l-burûca dâ'ir kitâbı	3	
177	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Dalanber'in ilm-i hey'ete dâ'ir kitâbı	1	
178	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Kleron'un şekl-i arza dâ'ir kitâbı	7	
179	Elsine-i muhtelife üzere isti'mâle gayr-i sâlih ve köhne olarak hendese ve nücûma ve mühimmât ve sarf ve harita kitâbları	1	
180	Fransız lisânı üzere Şikermi nâm müe'llifin mühimmât-ı harbe dâ'ir cild-i sâni olarak kitâbı	5	
181	Lisân-ı mezkûr üzere Döbyerd nâm rahibin sanâyi' ve fünûna dâ'ir lugat-ı umûmî 1, 4 noksân	4	
182	Lisân-ı mezkûr üzere Berison nâm hakîmin usûl-ı hikmet tecribesi	3	
183	İlm-i ceybe dâ'ir Laland nâm kütüb	1	
184	Ordu tertîbâtına dâ'ir	1	
185	Tevârîh-i harbiyye dâ'ir	1	
186	Düşman zuhûrunda harekâta dâ'ir	1	
187	Kılâ' inşâsı hendeselerine dâ'ir	1	
188	Fransız lisânı üzere ince karagol üzerine tâ'yîn olunan zabitâna müte'allik tenbihâta dâ'ir risâle	1	
189	Asâkir-i piyâdegânın âdâb ve erkânına dâ'ir risâle	1	
190	Fransız lisânı üzere Revazar nâm hakîmin istihkâmât-ı kılâ'a dâ'ir	1	
191	Lisân-ı mezkûr üzere Belidor nâm müe'llifin kılâ' ve palanka inşâsına dâ'ir	1	
192	Lisân-ı mezkûr üzere Diverge nâm müe'llifin tecribûna müta'allik hey'et hesâblarını şâmil risâle	1	
193	Lisân-ı mezkûr üzere Kinar nâm müe'llifin i'mâl-ı asker-i harbiyyeye dâ'ir cild-i sânî olarak kitâbı	1	
194	Bezo nâm [müe'llifin] humbara endâhtına dâ'ir	1	
195	Lağım fennine [dâ'ir] İnor te'lîfi kitâb	1	
196	Fenn-i harbe dâ'ir Fular nâm müe'llifin te'lîfi, 1 takım	6	
197	İnşâ-i metrise dâ'ir Fras nâm müe'llifin te'lîfi	2	
Yekûn			

Parça No	Alet ve Edevât İsmi	1822	
		Adet	Açıklama
1	İngilterekârî Yeni Dünya ağacından masnû' sandığına merbût mükemmel hurdebîn	1	
2	Aks-ı mücessemât içün Yeni Dünya ağacından masnû' mükemmel kamera uskura	[1]	
3	Fransızkârî nısf-ı dâ'ire şeklinde hedefeli ve pusulalı kâr-ı kadîm sehpâsı nâkıs mesâha tabilası	[1]	
4	Nemçekârî havâ dolması, ma'a takım	1	
5	İngiltere'de masnû' Ramazdek nâm ustanın kârı ve dâ'ire-i tâm şeklinde olan nısf-ı dâ'ireli iki dûrbînli vasatında pusula ruhlu mesâha tabilası, ma'a sehpâ	1	
6	İngiltere Ramazdek nâm ustanın ameli olmak üzere sekstant ta'bîr olunur dûrbînli âlât-ı irtifâ', ma'a Yeni Dünya ağacından mahfaza	1	

7	İngilterekârî batasa işâretli kezâlik sekstant ta'bîr olunur dûrbînli âlât-ı irtifâ, ma'a Yeni Dünya ağacından ma'mûl mahfaza	1	
8	Ceviz ağacından masnû' bir aded sandık derûnunda kürrehâ, 1 semâ, 1 arz	2	
9	Meşhûr şeyhin rub' tahtası. 1 mi'mâr Sâlih	2	
10	Serko haritası	9	
11	Ceviz ağacından kuburlu ve iki taraf ve üç babalı, İngiltere'de Elfington nâm ustanın ameli olmak üzere a'lâ kebîr çalar sâ'at	1	
12	Nısf-ı dâ'ire şeklinde kutru tarafında iki dûrbînli ve pusulalı usturlâb-ı basiteli tesmiyye olunur alet-i hendese, 1 sandık, 1 kutu	2	
13	Keşf-i mesâha-ı ârâzî ve tahtît-i bilâd ile harita-i sathiyye inşâsı içün ağaçdan çâr-kûşe tabila ta'bîr olunur alet-i hendesiyye, ma'a sehpâ	3	sandık
14	Zikrolunan çâr-kûşe tabilada müsta'mel izâdeki hedefe-i müteharrikeli mastara demekle ma'rûf alet-i hendesiyye, ma'a kutu	3	
15	Cihât-ı erba'ada rüzgâr işâretli dâ'iresi üçyüzaltmışa taksîm olunmuş çâr-kûşe pusula, ma'a kutu	1	
16	Sath-ı münharifi tesviyye veyâhûd sath-ı müsteviyi sath-ı ufka muvâzi vaz' içün müsta'mel ruh terâzisi nâmıyla meşhûr alet-i hendesiyye, ma'a kutu	2	
17	Mahall-i matlûbe remiy-i humbara atmak içün mastarası hedefeli ve dereceli humbara terâzisi ta'bîr olunur nev-icâd alet-i hendesiyye, ma'a kutu	2	
18	Bir mahallin mahall-i âhar ile tesviyye veyâhûd yüksekliği isti'lam için su terâzisi nâmıyla meşhûr alet-i hendese, 5 sandık, 5 sehpâ	10	
19	Gönye ma'a tahta	2	
20	Kebîr demir cedvel tahtası	1	
21	Sefîne pusulası	1	
22	Âhen mil	5	
23	Iskale	1	
24	Zencir	1	
25	Top terâzisi, ma'a kutu	1	
26	Ruhlu humbara terâzisi	1	
27	Hutût-ı mütevâzıye cedveli	1	
28	İngilterekârî kebîr istûc	1	
29	Pergâr-ı tâm, ma'a kutu	1	
30	Nemcekârî ruhlu ve hedefeli humbara terâzisi ma'a sandık	1	
31	An-asl İngiltere icâdı humbara terâzisi, ma'a kutu	1	
32	İzâdesi müteharrikeli ve ruhlu humbara terâzisi, ma'a kutu	1	
33	Ma'den kebîr kürre-i semâ, ma'a sehpâ	1	
34	Nemcekârî usturlâb, 1 kebîr, 1 vasat, 1 sagîr	3	
35	Kebîr dâ'ire-i miyol, 1 akrebli	2	
36	Akrebli dâ'ire-i basite-i âfâkî	1	
37	Hendesehânekârî mükemmel sandık-ı istûcu	1	
38	Pirinç humbara şâkulu	2	
39	İbreli ve mihverli sagîr basite	1	
40	Mihver müteharrikli ve hatt-ı sâ'ireli basite	1	
41	Pusulalı hatt-ı istüvâ-i basite	1	
42	Ruhlu ve hedefeli kebîr humbara terâzisi ma'a sandık	1	
43	Kâ'ime......... ve münharifeli müştemel mükâ'ab şeklinde ağaçdan masnû' alet-i irtifâ'	1	
44	Dûrbînli ve pusulalı ve ruhlu planset ta'bîr olunur mesâha tabilası, ma'a zencir	1	
45	Ağacdan masnû' pergâr-ı tâm, ma'a kutu	2	
	Siyah kutu derûnunda mevcûd olan:		
46	Havâlı terâzi misillü kulaklı pusula zarfı	1	
47	Sath-ı münharifi isti'lâm içün şâkullu nısf-ı dâ'ire şeklinde terâzi	1	
48	Sandık derûnunda Klafter tâ'bîr olunur Nemce arşunu	2	

49	Sağrı kaplu sagîr sandık-ı istûcu	1	
50	Ağaç kutu derûnunda sagîr pusula	1	
51	Çâr-kûşe sandık derûnunda dolablı mütehariık Nemçekârî a'lâ pusula	1	
52	İngilterekârî boya kutusu	1	
53	Hedefeli ve ruhlu demir kollu tesviyye terâzisi, ma'a sandık ve sehpâ	1	
54	Pariskârî dûrbînli lağımcı pusulası	2	
55	Mühendis Osmankârî hedefeli sagîr mesâha tabilası, ma'a sehpâ	1	
56	Pariskârî dûrbînli lağımcı pusulası	1	
57	İngilterekârî oktant	1	
58	İngilterekârî ruhlu humbara terâzisi	1	
59	İngilterekârî ehl-i İslâm yazısıyla barometr ve termometr ta'bîr olunur mizân-ı hevâ ve mizân-ı hararet	1	
60	Tavşânkârî demir kollu tunç yataklı çarh	1	
61	Kebîr destgâh mengenesi	1	
62	Tavşankârî destgâh	1	
63	Kürek-i ocak	1	
64	Ocak demiri	2	
65	Köhne ağaç cendere	1	
66	Âhen maşa	1	
67	Kalaycı Körük	1	
68	Demir örs	1	
69	Tavşankârî destgâh önüne çatma ayaklı karaağaç tahtasından kubbe destgâhı	1	
70	Destgâh-ı merküm önüne ceviz kütüğünden demir burmalı ve makaralı demir kulaklı miftâh	1	
71	Kubbe-i merküma demir burmalı ağaç siper	?	
72	Çelik milli pirinçden ısâğa olunmuş musanna' kubbe, ma'a pirinç siper	1	
73	Nuhâs kuyumcu ocağı, ma'a kasnak	1	
74	Nuhâs borulu ceviz tahtalı ve ayaklı telâtin kaplı kebîr kuyumcu körüğü	1	
75	Ağaçdan masnû' burma ve kelebekli pistahtacı cenderesi	1	
76	Tunçdan masnû' cedîd dökmeci derecesi. 1 kebîr, 2 vasat, 2 sagîr: 5	5	
77	İngilterekârî tam dâ'ire şeklinde vasatı kavisli ve dûrbînli ve hedefeli ve ruhlu ağaç sandık derûnunda mesâha tabilası	1	
78	Nemçekârî vasatı kavisli tek dûrbînli ve hedefeli ve mihalı nısf-ı dâ'ire şeklinde mesâha tabilası, ma'a sandık ve pusula ve sehpâ	1	
79	Rub'-ı dâ'ire şeklinde irtifâ' içün çifte dûrbînli Nemçekârî alet-i irtifâ'-i ârazî	1	
80	Nemçekârî çifte hedefeli ve nısf-ı dâ'ireli mesâha tabilası	1	
81	Üç hedefeli Nemçekârî tam dâ'ire şeklinde mesâha tabilesi	1	
82	Nemçekârî çifte hedefeli pirinçden masnû' rub'-ı dâ'ire	1	
83	Pirinç kollu top terâzisi, 1 mahfazalı	4	
84	Sağîr ve kebîr mastara-ı muvâzat	11	
85	Abanos arşun	1	
86	Zirâ' inşâsıçün alet ma'a gönye	1	
87	İngilterekârî âlât-ı mükemmel, sağrı kaplı sandık-ı istûcu	1	
88	İngilterekârî tahta muhâfaza derûnunda musanna' oktant	1	
89	Nemçekârî beyaz tahta sandık derûnunda mesâha tabilası ma'a âlât-ı sâ'iresi	1	
90	İngilterekârî mikyâs. Biri mesâha-i zemîn	1	
91	Pariskârî sâniyeli kubûr sâ'ati	1	
92	Keler kaplı sagîr istûcu	2	
93	Nemçekârî sagîr	1	
94	Yeni Dünya ağacından sandık derûnunda İngilterekârî haritahâ: 1 kıt'a Avrupa, 1 kıt'a Asya, 1 kıt'a Afrika, 1 kıt'a Amerika	4	
95	Mastara-i mesâha, 2 noksân	10	

96	Pusula-i mesâha, 2 noksân	10	
97	Sekstant	1	
98	Kopernikus kavli üzere seb'a-i seyyârenin harekâtını mübeyyin Paris-kâri musanna' sâ'at-i felekî	1	
99	Müsta'mel sepet	5	sandık
100	Vasat örs, 1 çekiç	2	
101	Sade ağac sehpâ	3	
102	Kebîr yağ bileği taşı	1	
103	İngilterekârî pirinçden masnû' Havan terâzisi taslakları, 1 şikest	4	
104	Sağîr tel hâddesi	1	
105	Vasat tarakçı minşâri	1	
106	Vasat demir mikrâs-ı hâdde	1	
107	Sağîr ve kebîr demir zenberek minşârı	2	
108	Cedîd demir tavşan matkabı	1	
109	Pariskârî altı nev' burmalı ve baş pâreli ve demir kollu burma ve ceviz kundak	1	
110	Zikrolunan burma kolunun ceviz ağacından masnû' sineri	1	
111	Zikrolunan burma kolunun beyzî çarhı içün kebîr pirinç burma, ma'a demir miftâh	1	
112	Zikr olunan burma kolunun tarakları	6	
113	Cedîd teneke mikrâsı	1	
114	Makravardo köskü ta'bîr olunur burma kol içün cedîd envâ'-ı kalemler	29	
115	Demir burma bucurgadı	2	
116	Çelik çâr-kûşe ma'a kabza	2	
117	Ağaç kütük üzere sâ'atçı örsü	1	
118	Pariskârî cedîd havaî çıkrık	1	
119	Çıkrık-ı merkûmenin firezesi	1	
120	Sâ'atcı minşâri	1	
121	Fireze	5	
122	Demir milli pirinç toplu matkab	1	
123	Burma çevireceği ma'a kabza, 2 kebîr, 2 sağîr	4	
124	Vasat ağalı eğesi	12	
125	Sivri uclu vasat ağalı eğesi	7	
126	Balık sırtı eğesi	6	
127	Sağîr eğe	7	
128	Pirinç sâ'atçı kumpası	2	
129	Burmalı ve elekli ve oluklu ve köskü ta'bîr olunur cedîd kalemler	16	
130	Kollu demir pergâr	2	
131	Sadme-i dest, 1 yassı ağızlı, 1 sivri ağızlı	2	
132	Vasat ağalı eğesi	6	
133	Destere eğesi	3	
134	Sıçan kuyruğu	2	
135	Kebîr balık sırtı darb eğesi	4	
136	Kebîr darb eğesi	8	
137	Köskü, 1 yassı ağızlı, 1 sivri ağızlı	2	
138	Kebîr sâ'atçı kısacı	2	
139	Kebîr mengene-i dest	2	
140	Sağîr kısac	2	
141	Kebîr sâ'atçı çekici, 1 sağîr	2	
142	Kebîr burma hâddesi, ma'a kalagoz	1	
143	Tel fırça	2	
144	Kebîr Törpü	2	

145	Nısf-ı dâ'ire taksîmiçün elvâh-ı sath-ı tekmîl	1	
146	Pergâr nesne taksîmiçün elvâh-ı sath-ı tekmîl	1	
147	Havan terâzisi taksîmiçün elvâh-ı sath-ı tekmîl	1	
148	Sagîr ve kebîr şimşîr forma	40	
	Bîr kıt'a sandık derûnunda mevcûd olan doğramacı âlâtı		
149	Sagîr ve kebîr tavşan rendesi, ma'a tığ	4	
150	Rende-i dest, ma'a tığ	3	
151	Kebîr ve vasat ve sagîr teldeste, ma'a tığ		
152	Avadanlıklı küstere-i mütenevvi'a, ma'a tığ	8	
153	Gavsala taşı	8	
154	Zivâne desteresi	2	
155	Saturî destere	1	
156	Ağaçdan masnû' dest-i matkab	1	
157	Tığ-ı mütenevvi'a-i matkab	24	
158	Sagîr ve kebîr oluklu burgu-i mütenevvi'a	12	
159	Balta	3	
160	Oluklu düz ağızlı doğramacı kalemi 22+19	41	
161	Âhen kalafatçı kalemi	8	
162	Demirli kabzalı burgu	3	
163	Ağalı tokmak	1	
164	Çifte kabzalı burgu	2	
165	Sagîr ve kebîr kurşun tanesi	2	
166	Kulaklı çatal çekiç	2	
167	Kebîr zevne çekiç	2	
168	Sagîr çekiç	3	
169	Şimşîr Nemçe zirâ'ı	1	
170	Âhen gönye	2	
171	Kebîr âhen hesâb pergârı	2	
172	Sagîr bileğ taş	4	
173	Kerpeden	2	
174	Sagîr ve kebîr burma bükeceği	3	
175	Sagîr hesâb pergârı	1	
176	Kebîr kısâç, 2 sagîr	4	
177	Destere dişleri ta'mîr içün demir âlât	2	
	Mükemmel Nemcekârî kebîr sandık îstûcu		
178	Kebîr ve sagîr pergâr. 5 üç saklı, 1 iki tarafı göbeği mıhlı, 1 iki tarafı göbeği mıhlı, 1 kebîr taksîm	9	
179	Pergâr kalemi	3	
180	Pergâr ma'den kalemi	2	
181	Pirinç saph cedvel kalemi	3	
182	İki tarafı cedvel kalemi	1	
183	Çifteli cedvel kalemi	1	
184	İğne	2	
185	Sondi ayağı, ma'a kalem	2	
186	Pirinç boya mastarası	1	
187	Pirinç mikvâs	2	
188	Pirinç pergâr-ı nisbe	1	
189	Abanos mastara-ı muvâzât	1	
190	Abanos cedvel tahtası ma'a gönye	1	
191	Pirinç gönye	1	
192	Pirinç nısf-ı dâ'ire	1	

193	Merkezi izâde-i mütaharrikeli pirinc nısf-ı dâ'ire	1	
Tûlî bir kıt'a tahta sandık derûnunda mevcûd olan harita resimlerinin müfredâtı			
	Mora Cezîresi kılâ' ve kastellerinin resimleri:		
194	Kastel-i İnebahtı	1	
195	Kal'a-i Balyabadra	1	
196	Kal'a-i Anapoli	1	
197	Kastel-i Anapoli	1	
198	Kal'a-i Palamoda	1	
199	Kal'a-i Gördüs	1	
200	Kal'a-i Anavarin	1	
201	Kastel-i Mora	1	
202	Kal'a-i Moton	1	
203	Kal'a-i Koron	1	
204	Kal'a-i Nakşa	1	
205	Bahr-ı Sivâlı Boğazı'nda İğneada Limanı'na varınca sahil haritası	1	
206	Niğbolu karşısında Kule Kal'ası'nın cedîd resmi	2	
207	Yergöğü Kal'ası'nın resmi	2	
208	İsmâil Kal'ası'nın resmi	1	
209	Akkerman Kal'ası'nın resimleri, 1 cedîd, 1 atîk	2	
210	Burgos ve Suzebolu ve Cengâne iskelesi limanlarının haritası	2	
211	Bender Kal'ası'nın atîk ve cedîd istihkâmâtının resimleri	2	
212	Bender Kal'ası'nın Bahr-i Siyâh'a munsab Turla Boğazı'na varınca Nehr-i Turla ve sevâhili haritası	1	
Hâric ez-sûret zuhûr eden âlât-ı hendese			
213	Yaldız taht-ı hümâyûn iskemlesi, ma'a nüsîde	1	
214	Memâlik-i Osmaniyye'nin aktâr-ı şimâliyyesi haritası, ma'a mahfaza	6	
215	Prusya Kralı'nın Nemçe ile muhârebesini mübeyyin cam çerçûbeli mücessim resimler	6	
216	Boya sahkiçün sahânî taş, ma'a dest-i deng	1	
217	Astârıekârî âlâtı nâkıs ta'mîre muhtâc planceta	2	
Bu dahi hâric ez-defter zuhûr eden kütüb			
218	Usulü'l-hikem fi'n-nizâmi'l-ümem	1	
219	Loğaritma cedveli	1	
220	Nemce lisânı üzere zîc nüsha	1	
221	Fransız üzere sarf nüsha	16	Nüsha
222	Beheri iki şer cild olmak üzere piyâde asker ta'lîmi içün, 10 nüsha	20	
Hoca-i evvel-i sâbık mütevveffa Hüseyin Efendi'nin terekesinden mübâya'a ve Mühendishâne-i Hümâyûna teslîm olunan kütübuhâ			
223	Hoca-i sâlis İbrâhim Efendi[nin] logaritma ve hendese-i a'lâya dâ'ir tercemesi	1	
224	Hendeseye dâ'ir Geralnadyus nâm kitâb	1	
225	Hesâb ve hendeseye dâ'ir Dürretu't-tâc nâm kitâb	1	
226	Ali Kuşî'nin hey'et tercemesi	1	
227	Hakanî fî tekmîli'z-zîc	1	
228	Sanâ'atü'l-acîbe-i Abdü'l-ikbâs	1	
229	Salâhatü'l-hey'et	1	
230	Hendeseye dâ'ir müterceme diğer kitâb	1	
231	Hendese ve hesâb ve hey'ete dâ'ir resâ'il-i münferide	8	Adet
232	Fransız lisânı üzere harekât ve muhârebe-i sefâyine dâ'ir	1	
233	Lisân-ı mezkûr üzere Veblino nâm mü'ellifin ale'l-umûm top endâhtına dâ'ir	1	
234	Lisân-ı mezkûr üzere Bıfer nâm mü'ellifin coğrafyaya dâ'ir	1	

Parça No	Alet ve Edevât İsmi	1822 Adet	1822 Açıklama
235	Lisân-ı mezkûr üzere Sori nâmı mü'ellifin hey'etine dâ'ir	1	
236	Lisân-ı mezkûr üzere Belidor'un müellef fenn-i muhârebeye dâ'ir	1	
237	Mühendishâne-i Hümâyûn Nâzırı atûfetlu Mehmed Sâdık Efendi hazretleri ma'rifetiyle müceddeden i'mâl ve Mühendishâne-i Hümâyûn'a teslîm olunan mükemmel mesâha tabilası, ma'a sehpâ	1	
238	Pariskârî tam dâ'ire şeklinde dûrbînli ve çifte ruhlu ve pirinçden sehpâlu musanna' sagîr mesâha tabilası, ma'a mahfaza	1	
239	def'aten Pariskârî nısf-ı dâ'ire şeklinde çift dûrbînli ve pusulalı pirinçden musanna' mesâha tabilesi, ma'a sehpâ	1	
240	Def'aten Paris-kârî rub'-ı dâ'ire şeklinde çifte dûrbînli ruhlu pirinçden masnû' mesâha tabilası, ma'a sehpâ	1	
	Bâ-emr-i âlî me'mûr kılınan ba'zı mühendise verilen âlât-ı hendesenin mıkdârı		
241	Sagîr istûc — Mühendis İshâk Efendi yedinde	1	
242	Hedefesi — Mühendis İshâk Efendi yedinde	1	
243	Nemçekârî pusula — Mühendis Feyzi Efendi yedinde	1	
244	İstanbulkârî istûc — Mühendis Feyzi Efendi yedinde	1	
245	Nemçekârî ruh — Mühendis Feyzi Efendi yedinde	1	
246	Kebîr mastara-i muvâzât — Mühendis Feyzi Efendi yedinde	1	
	Plançeta takımından:		
247	Sehpâ — me'mur mühendis Mustafa Efendi yedinde	1	
248	Mastara — me'mur mühendis Mustafa Efendi yedinde	1	
249	Ruh — me'mur mühendis Mustafa Efendi yedinde	1	
250	Pusula — me'mur mühendis Mustafa Efendi yedinde	1	
	Mora cânibinde miyânelik ve şikest olan topların mübâya'a ve Tersâne-i Amîre'ye nakliçün Mühendishâne-i Hümâyûn üçüncü halifesi Seyyîd Elhâc Efendi'ye teslîm olunan kütüb ve âlât-ı hendesenin mıkdârı		
251	İstûc	1	
252	Boya sandığı	1	
253	Frengî pusula	1	
254	Osmanlı ile pusula	1	
255	Plançeta	1	
256	Pirinç cedvel	1	
257	Simsîr mikyâs	2	
258	Tesviyye ruhu	1	
259	Usûl kitâbı	1	
260	İmtihân kitâbı	1	
261	İmtihân risâlesi	1	
262	Rub' ve kürre risâlesi	1	
263	Fârisî lugat	1	
264	Sagîr lugat	1	
265	İnşâ mecmû'aları	2	
266	Perdâhsız kâğıd	9	
	Mühendishâne-i Hümâyûn'da mevcûd olan oda mefrûşâtı ve evânî-i nuhâs ve sâ'ire		
267	Kıtık memlû çatma yasdık	15	
268	Koltuk yastığı	6	
269	Yün minder	6	
270	Çuka mak'ad	3	
271	Oda kecesi	1	

272	Kapı perdesi	1	
273	Pencere perdesi	6	
274	Halı seccâde	1	
275	Abdest leğeni	1	
276	İbrik-i dest	2	
277	Kebîr masraba	1	
278	Nuhâs mangal	5	
279	Mangal tahtası	1	
	Hoca-i sânî odası		
280	Kıtık memlû çatma yasdık	8	
281	Minder	?	
282	Çuka mak'ad, köhne	3	
283	Kapı perdesi	1	
	Hoca-i sâlis odası		
284	Kıbrıskârî kıtık memlû yasdık	13	
285	Minder	5	
286	Kıbrıskârî mak'ad	3	
287	Kapı perdesi	?	
	Hoca-i râbi' odası		
288	Çatma kıtık memlû yasdık	7	
289	Minder	3	
290	Çuka mak'ad	3	
291	Kapı perdesi	1	
	Kâtib odası		
292	İstanbul basması yasdık	5	
293	Minder	2	
294	Çuka mak'ad	1	
	Dört aded hülefâ odaları ve kütübhâne ve kapıcı odasında olan mefrûşât		
295	İstanbulkârî yün memlû yasdık 25+6	31	
296	Mak'ad İstanbul basması	7	
297	Minder	3	
298	Kapı perdesi	5	
299	Pencere perdesi	5	
	Ber-mûceb-i kuyûd noksân olan kütüb ve âlât-ı hendesenin mıkdârı		
300	Matbu' Bosna Târîhi	1	Cild
301	İstihkâmât ve muhâsaraya dâ'ir	1	Cild
302	Yeşil sağrı kaplı kebîr istûcu	2	
303	Zâviye-i musattah ve irtifâ' ve inhitât kat' eder pusulalı ve dûrbînli nısf-ı dâ'ire şeklinde mükemmel nuhâs mesâha tabilası, ma'a sandık	1	
304	Ağaç kütük üzerinde sâ'at-örsü	1	
305	İtalyan lisânı üzere Posun nâm müe'llifin hendese ve hesâba dâ'ir	2	Cild
306	Hendesekârî mükemmel istûc	1	

Liste : IV
Kaynak : MMD, 357-364
Tarih : 1826
Konu : 1826 senesi kitap, alet ve edevât dökümü

Bibl. Künye	Kitâb İsmi	1826	
		Adet	Açıklama
1	Macesti mine'l-hey'et	1	
2	Şerh-i Macesti-i Nişâbûrî	1	
3	Öklides	1	
4	Mecmû'a evveluhâ hallü'ş-şükûk fî kitâb Macasti ve âharuhâ şerh-i semâ fasl fi'n-nucûm	1	
5	Hediyetü'l-mühterî	1	
6	Basma Cihânnümâ	1	
7	Serh-i hulâsatü'l-hesâb	1	
8	Kitâb-ı Behâiyye	1	
9	Usûlü'l-hikem fî nizâmi'l-ümem	1	
10	Keşf-i dekâyık-i ilmü'l-hesâb ve eskâl-i te'sîs tercemesi, 1 dekâyık	2	
11	Terceme-i Montekukuli, fenn-i harbe dâ'ir	2	
12	Kitâb-ı Delalît	3	
13	Miftâh tercemesi	1	
14	Eşkâlli Atlas Minor tercemesi	9	
15	Terceme-i Tebekamât	1	
16	Cedvel-i Mısrî tertîb-i irtifâ'	2	
17	Şerh-i Öklides	1	
18	Takvîm-i Büldân	1	
19	Risâle-i muhit-i Gıyaseddin Cemsîd	1	
20	Mecmû'a-i mesâ'il fi'l-hendeseti min Öklides	1	
21	Burhân-ı katı', lugât-ı Fârisiyye	1	
22	Lehcetü'l-lugat	1	
23	Kitâb-ı usûl-ı asliyyeti fi'l-hendese bi-hattü'l-Arab	1	
24	Kitâb-ı fî ilmi'l-menâzir li-Ebi'l-Hasan el-Fârisî	1	
25	Serh-i tezkire-i Mollâ Arec	1	
26	Telhîsü'l-mahrûtât	1	
27	Risâle-i süllemü's-semâ	1	
28	Mecmû'a-i resâ'il-i ibni'l-Haysem ba'zıhâ fî semti'l-kıble ve ba'zıhâ fî hatt nısfı'n-nehâr ve ba'zuhâ fî irtifâ'i kutub	1	
29	Mecmû'a min resâ'il-i ibni'l-Haysem	1	
30	Kanûn-ı Mes'ûdî	1	
31	Avlonbos mahrûtât	1	
32	Külliyât-ı Nasıru't-tûsî	1	
33	Mecmû'a-i hey'et-i kadîmü'l-cedid	1	
34	Vankulu	2	
35	Ferheng-i Şu'ûrî	2	
36	İngiltere lisânından Türkî'ye terceme olunmus el yazısıyla usûl-ı hendese	1	
37	Humbara cedveli, 10 noksân	142	
38	Muhâsara ve lağım fennine dâ'ir Voban nâm mühendisin tercemesi, 1 takım	3	
39	Tab'hâne re'isi esbâk Abdurrahman Efendi'nin mukaddemâ Enderûn-ı Hümâyûn içün mücedded en resm ve terceme ve Tab'hâne'de nuhâs sahifeler üzerine resm eylediği patiska bezi üzerine âbâdî kâğıd yapıştırılmış a'lâ mücessem ve altun ile müzeyyen ağaçlı ve başları makaralı kebîr haritahâ		

	Tab'hâne-î Amîre'de tab' olunan Türkî kütüb		
40	Gelenbevî merhûmun Türkî müselles risâlesi	100	
41	Mühendishâne hocası Hüseyin Efendi'nin Türkî İmtihânü'l-mühendisîn	100	
42	Mûmâ-ileyhin lağım fennine dâ'ir risâlesi	100	
43	Mûmâ-ileyhin Türkî Mecmû'atü'l-mühendisîn	100	
44	Mûmâ-ileyhin İngiltere lisânından terceme eylediği usûl-ı hendese	100	
45	1 Avrupa, 1 Asya, 1 Afrika, 1 Amerika [harita]		4
46	İngilterekârî matbu' Avrupa haritası		1
47	Sarf cümlesi	3	
48	Mühendishâne'de sandal üzerine i'mâl olunan kebîr Avrupa haritası		1
49	Frengî lugat-ı Meninski	4	
50	Atlas-ı tabâbet	3	
51	Top ve humbara ve cerr-i eskāledâ'ir Bezo'nun te'lîfi	4	
52	Hesâbda istihkâmât-ı cedîd tertîbi, 1 orduya dâ'ir, 1 logaritmaya dâ'ir	3	
53	Frengî atlas	1	
54	Prusya atlası	1	
55	Muhâsara-i kılâ'a dâ'ir Voban te'lîfi, diğer 2	2	
56	Kosta nâm mü'ellifin kal'a muhâfazasına dâ'ir	1	
57	Bulon nâm mü'ellifin sanâyi'-i harbiyyeye dâ'ir te'lîfi	2	
58	Montekukuli nâm ceneralin sanâyi'-i harbe dâ'ir	3	
59	Humbara-endâzlık fennine dâ'ir	1	
60	Süvârî asker nizâmına dâ'ir	1	
61	Kılâ' inşâsı tarîkine dâ'ir	1	
62	Kanûn-ı muhârebeye dâ'ir	3	
63	Lağım hafrı fennine dâ'ir	1	
64	Asker ta'lîmine dâ'ir	1	
65	Asker tertîbine dâ'ir	1	
66	Kılâ' istihkâmâtına dâ'ir	1	
67	Humbara endâhtına dâ'ir	1	
68	Humbara endâhtına ve lağıma dâ'ir Bulon te'lîfi	1	
69	Kal'a hücûmuna dâ'ir Vilnöf te'lîfi	1	
70	Fenn-i harbe dâ'ir iki cild bir yerde	1	
71	Meç ta'lîmine dâ'ir	3	
72	Deryâ fennine ve ticârete dâ'ir, 1 seyr-i deryâya dâ'ir	2	
73	Asker tanzîmine dâ'ir	1	
74	Tertibât ve harekât-ı asâkir-i bahriyyeye dâ'ir	1	
75	Askerî tâ'ifesine cenk ta'lîmine dâ'ir	1	
76	Fizika ya'ni tabi'iyyât tecribeleri	2	
77	Cenk ta'lîmine dâ'ir	2	
78	Cenk tertîbâtına dâ'ir	3	
79	Cenkde mecrûh olanlara mu'âleceye dâ'ir	1	
80	Muhârebe hendesesine dâ'ir	3	
81	İlm-i hendese ve hesâba dâ'ir	2	
82	Müdâfa'a-i düşmana dâ'ir	1	
83	Muhâsara-i düşmana dâ'ir	1	
84	Muhâsara ve lağım fennine dâ'ir Belidor'un te'lîfi	1	
85	Nemçekârî logaritma cedveli	1	
86	İnşâ-i kılâ' ve hile-i muhârebeye dâ'ir	1	
87	Kal'a hücûmuna dâ'ir	1	
88	Sefâyin inşâ ve i'mâline dâ'ir	1	

89	Fünûn-ı muhârebeye dâ'ir	1	
90	Fünûn-ı muhârebeye dâ'ir ıstı'lât-ı Efrenciyye	1	
91	Süvârî askerine dâ'ir	1	
92	İngiltere cumhûruna dâ'ir	1	
93	Ordu kurmasına dâ'ir	2	
94	Piyâde asker ta'lîmine dâ'ir	8	
95	Prusyalu'nun süvârî asker ta'lîmi	1	
96	Fenn-i muhârebeye dâ'ir	3	
97	Muvâzene ve hendese ile harekâtın icmâli	1	
98	Kılâ' inşâsına dâ'ir	1	
99	Fizika ve cerr-i eskâle dâ'ir	2	
100	Süvârî cengine dâ'ir	1	
101	Sanâyi'-i harbiyyeye dâ'ir	2	
102	İstihkâmâta dâ'ir	1	
103	Marşal Dironak mecmû'aları	2	
104	Elektiriğe dâ'ir	3	
105	Prusyalu'nun asker kullanmasına dâ'ir	1	
106	Piyâde asker kullanmasına dâ'ir	1	
107	Prusyalu'nun asker tertibâtına dâ'ir	1	
108	Süvârî askere dâ'ir	1	
109	Kılâ' istihkâmâtına dâ'ir	2	
110	Asker nizâmına dâ'ir	6	
111	Coğrafyaya dâ'ir	10	
112	Tanzîmât-ı asker risâlesi	1	
113	Bulon'un kara ve deryâ cengine dâ'ir	1	
114	Muhârebe-i bahriyyeye ve berriyyeye dâ'ir	4	
115	Coğrafyaya dâ'ir kebîr atlas takımlarından dört cild derûnunda mahlût harita kıt'aları		300
116	Tevârîh-i kadîm ve atîk sikkeler beyânında kütüb-i mütenevvi'a, 2 sandık	108	
117	Yüzkırkyedi cild olmak üzere Paris'de müceddeden tab' olunan Ancuklopedi Metodik, 1 nüsha	147	
118	Mufassal logaritma	4	
119	Beheri ikiser cild olmak üzere Akademiya lugatı, 11 nüsha	22	
120	Beheri dört cild olmak üzere Bezo nâm mühendisin berr için te'lîf-gerdesi olan ulûm-ı ta'lîmiyye cümlesi, 10 nüsha	38	
121	Beheri beş cild olmak üzere Berison nâm hakîmin hikmet-i tecribesi, 10 nüsha	50	
122	Sefâyin donanmasına dâ'ir, 1 nüsha	1	
123	Hamûle-i sefâyine dâ'ir, 1 nüsha	1	
124	Beheri ikiser cild olmak üzere kılâ' istihkâmât içün te'lîf-i cedîd, 2 nüsha	4	
125	Bezo nâm mühendîsin beheri altışar cild olmak üzere berr için te'lîf-gerdesi olan ulûm-ı ta'lîmiyye cümlesi, 2 nüsha	12	
126	Nemce ile Prusya cengine dâ'ir harita		1
127	Vâhidden on bine kadar a'dâd-ı muntazımanın murabba'at ve mükâ'abât ve cezrlerini hâvi cedvel, 2 nüsha	2	
128	Kratya nâm mü'ellifin muhârebe-i bahriyye ve tasnîf-i sefâyin, 1 nüsha	1	
129	İngiltere lisânından Fransa lisânına müterceme Rozen nâm coğrafînin Takvîm-i Büldânı, 2 nüsha	2	
130	Beheri yedişer cild olmak üzere Post nâm mühendisin ulûm-ı ta'lîmiyye cümlesi, 2 nüsha	2	
131	Laland nâm müneccimin hey'eti, 10 nüsha	10	
132	Beheri dört cild olmak üzere Ozenam nâm mühendisin te'lîf-gerdesi olan ulûm-ı ta'lîmiyye eğlencesi, 3 nüsha	12	
133	Kiyot nâm hakîmin beheri üçer cild olmak üzere hikmet-i tabi'iyye eğlencesi, 2 nüsha	6	

134	Beheri iki cild olmak üzere Tesenyas nâm re'is Panalyot'un te'lîf-gerdesi olan Ameliyyat-ı menâzır, 2 nüsha	4	
135	Onbeş cildi hâvi Bomar nâm musannifin hikâyât-ı tabi'iyye lugatı, 1 nüsha	15	
136	İnşâ-i âlât-ı tabyaya dâ'ir. 1 nüsha	1	
137	Kanguli nâm mü'ellifin müsellesât-ı müsteviyye ve kürreviyyeyi hâvi 1 nüsha	1	
138	Fransız lisânı üzere Ancuklopedya'nın tertîb-i fenn-i harbe dâ'ir. 1 eskâl	9	
139	Lisân-ı mezkûr üzere asker-i piyâdegânın carh u ta'lîmleri nizâmına dâ'ir	2	
140	Lisân-ı mezkûr üzere top ve cebehâne ve mühimmât-ı sâ'ireye dâ'ir	1	
141	Lisân-ı mezkûr üzere süvârî askerinin carh u ta'lîmleri nizâmına dâ'ir	2	
142	Lisân-ı mezkûr üzere [tüfenk] ta'lîmine dâ'ir risâle	1	
143	Fransız lisânı üzere piyâde askerin bir mahall-i mu'ayyende ikametleri içün nizâm-ı mahsûsalarına dâ'ir risâle	1	
144	Top ve obüs remyine dâ'ir cedvel	1	
145	Fransız lisânı üzere top ısâğasına dâ'ir cedvel	1	
146	Fransız lisânı üzere top ısâğasına dâ'ir	1	
147	Lisân-ı mezkûr üzere piyâde askerin te'dîb ve terbiyyesi ve me'mûrînin nizâmına dâ'ir risâle	1	
148	Lisân-ı mezkûr üzere asker-i kalîl isti'mâline dâ'ir risâle	1	
149	Lisân-ı mezkûr üzere âlât-ı kat'iyye inşâsına dâ'ir	1	
150	Lisân-ı mezkûr üzere sefâyinde top remyine dâ'ir risâle	1	
151	Lisân-ı mezkûr üzere Prusya Kralı'nın ceneralleri içün tanzîm-i asâkire dâ'ir	1	
152	Lisân-ı mezkûr üzere Bulon nâm mü'ellifin kılâ' muhâfazasına dâ'ir kitâb	1	
153	Lisân-ı mezkûr üzere eskâlsiz piyâde askerin carh u nizâmına dâ'ir	1	
154	Lisân-ı mezkûr üzere piyâde askerin çarh u ta'lîminin nizâmı eskâli	1	
155	Lisân-ı mezkûr üzere presnekto ta'bîr olunur aks-ı mücessemât tersîmine dâ'ir kitâb	1	
156	Lisân-ı mezkûr üzere Ancuklopedya ta'bîr olunur ma'a zeyl ve eskâl	35	
157	Latin lisânı üzere evvelki ve üçüncü cildleri nâkıs olarak ikinciden ona değin Atlas Mayor ta'bîr olunur kitâb	9	
158	Fransız lisânı üzere baska diğer atlas-ı kebîr	2	
159	Lisân-ı mezkûr üzere nâkıs diğer atlas	1	
160	Lisân-ı mezkûr üzere el yazısıyla deniz haritası	2	
161	Lisân-ı mezkûr üzere Belidor'un hidrolik ta'bîr olunur nakl-i miyâh ilmine dâ'ir kitâb	4	
162	Lisân-ı mezkûr üzere el yazısıyla istihkâmât-ı kılâ' dâ'ir	1	
163	İngiltere lisânı üzere hakîm Pladlo'nun Arşitektür ta'bîr olunur ebniyye-i mutlaka insâsına dâ'ir kitâb	1	
164	Fransız lisânı üzere hakîm Moniye'nin nücûma dâ'ir mü'ellef	1	
165	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Fasini nâm mü'ellifin hey'ete dâ'ir kitâbı	1	
166	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm-i mersûmun ilm-i zîce dâ'ir kitâbı	1	
167	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Buke'nin sekl-i arza dâ'ir kitâbı	1	
168	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Moniye'nin târîh-i semavîye dâ'ir kitâbı	1	
169	Latin lisânı üzere hakîm Vebezler'in târîh-i nücûma dâ'ir kitâbı	1	
170	Fransız lisânı üzere Dalanber nâm hakîmin nesâvık-ı i'tidâl-i leyl ü nehâra dâ'ir kitâbı	1	
171	Lisân-ı mezkûr üzere mıntakaü'l-burûca dâ'ir kitâb	1	
172	Lisân-ı mezkûr üzere Buke Refail nâm hakîmin seyr ü sefâyine dâ'ir kitâbı	1	
173	Lisân-ı mezkûr üzere Berniye nâm hakîmin kuyruklu yıldıza dâ'ir kitâbı	1	
174	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Kleron'un yıldız-ı merkûm harekâtına dâ'ir kitâbı	1	
175	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm-i mersûmun levn-i rasad-ı kamere dâ'ir kitâbı	1	
176	Lisân-ı mezkûr üzere Laland nâm hakîmin hesâb-ı nücûma dâ'ir kitâbı	1	
177	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Refail'in usûl-ı hey'et ve hendese ve hikmet-i tabi'iyyeye dâ'ir kitâbı	1	
178	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Laland'ın ilm-i hey'ete dâ'ir kitâbı	3	
179	Lisân-ı mezkûr üzere hakîm Kleron'un şekl-i arza dâ'ir kitâbı	1	

180	Elsine-i muhtelife üzere isti'mâl-i gayr-i sâlih ve köhne olarak hendese ve nücûm ve mühimmât ve sarf ve harita kitâbları	7	
181	Fransız lisânı üzere Sikremi nâm mü'ellifin mühimmât-ı harbe dâ'ir cild-i sânî olarak kitâb	1	
182	Lisân-ı mezkûr üzere Juyero nâm rahibin sanâyi'-i fünûna dâ'ir lugat-ı umûmî	5	
183	Lisân-ı mezkûr üzere Berison nâm hakîmin usûl-ı hikmet tecribesi	4	
184	İlm-i cevbe dâ'ir Laland nâm kütüb	3	
185	Ordu tertîbâtına dâ'ir	1	
186	Tevârîh-i harbe dâ'ir	1	
187	Düşman zuhûrında harekâta dâ'ir	1	
188	Kılâ' inşâsı hendeselerine dâ'ir	1	
189	Fransız lisânı üzere ince karagol üzerine ta'yîn olunan zâbitâna müte'allik tenbihâta dâ'ir risâle	1	
190	Asâkir-i piyâdegânın adâb ve erkânına dâ'ir risâle	1	
191	Fransız lisânı üzere Revazar nâm hakîmin istihkâmât-ı kılâ'a dâ'ir kitâbı	1	
192	Lisân-ı mezkûr üzere Belidor nâm mü'ellifin kılâ' ve palanga inşâsına dâ'ir	1	
193	Lisân-ı mezkür üzere Diverge nâm mü'ellifin bahriyûna müte'allik hey'et hesâbların şâmil risâle	1	
194	Lisân-ı mezkûr üzere Kinar nâm mü'ellifin i'mâl-ı asker-i harbiyyeye dâ'ir cild-i sânî olarak kitâb	1	
195	Bezo nâm mü'ellifin humbaraendâtına dâ'ir	1	
196	Lağım fennine dâ'ir İnor te'lîfi kitâbı	1	
197	Fenn-i harbe dâ'ir Fular nâm mü'ellifin te'lîfi, 1 takım	6	
198	İnşâ-i metrise dâ'ir Fevasık nâm mü'ellifin te'lîfi	2	
Yekûn			

Parça No	**Alet ve Edevât İsmi**	**1826**	
		Adet	**Açıklama**
1	İngilterekârî Yeni Dünya ağacından masnû' sandığına merbût mükemmel hûrdebîn	1	
2	Aks-ı mücessemât içün Yeni Dünya ağacından masnû' mükemmel kamera uskure	1	
3	Fransızkârî nısf-ı dâ'ire şeklinde hedefeli puslulalı kâr-ı kadîm sehpâsı nâkıs mesâha tabilası	1	
4	Nemcekârî havâ tulumbası, ma'a takım	1	
5	İngiltere'de masnû' Ramazdek nâm ustanın kârı dâ'ire-i tâm şeklinde nısf-ı dâ'ireli iki dûrbînli vasatında pusula ve ruhlu mesâha tabilası, ma'a sehpâ	1	
6	İngiltere'de Ramazdek nâm ustanın ameli olmak üzere sekstant ta'bîr olunur dûrbînli alet-i irtifâ', ma'a Yeni Dünya ağacından ma'mûl mahfaza	1	
7	Ceviz ağacından masnû' bir aded sandık derûnunda kürrehâ, 1 semâ, 1 arz	2	
8	Meşhûr şeyhin rub' tahtası, 1 mi'mâr Sâlih	2	
9	Serko haritası	9	
10	Ceviz ağacından kuburlu ve iki top ve üç babalı İngiltere'de Elfington nâm ustanın ameli olmak üzere a'lâ kebîr calar sâ'at	1	
11	İngilterekârî yana işâretli kezâlik sekstant ta'bîr olunur dûrbînli alet-i irtifâ', ma'a Yeni Dünya ağacından ma'mûl mahfaza	1	
11	Nısf-ı dâ'ire şeklinde kutru tarafında iki dûrbînli ve pusulalı usturlâb-ı basiteli alet-i hendese, 1 sandık, 1 kutu	?	
12	Keşf ve mesâha-i ârâzî ve tahtît-i bilâd ile harita-i musattıhıyye inşâsıçün ağaçdan çâr-kûşe tabila ta'bîr olunur alet-i hendese, ma'a sehpâ, sandık	2	
13	Zikrolunan çâr-kûşe tabilada müsta'mel izâdesi hedefe-i müteharrikeli mastara dimekle ma'rûf alet-i hendese, ma'a kutu	2	
14	Cihât-ı erba'ada rüzgâr işâretli dâ'iresi üçyüzaltmışa taksîm olunmuş çâr-kûşe pusula, ma'a kutu	1	

15	Sath-ı münharifi tesviyye veyâhûd sath-ı müsteviyi sath-ı ufka muvâzi vaz' içün müsta'mel ruh terâzisi nâmıyla meşhûr alet-i hendese, ma'a kutu	2	
16	Mahall-i matlûbe remy-i humbara içün mastarası hedefeli humbara terâzisi ta'bîr olunur nev' icâd alet-i hendese, ma'a kutu	2	
17	Bir mahalde mahall-i âhar ile tesviyye veyâhûd yüksekliği isti'lâm için su terâzisi nâmıyla meşhûr alet-i hendese, 5 sandık, 5 sehpâ	10	
18	Gönye ma'a tahta	2	
19	Kebîr demir cedvel tahtası	1	
20	Sefîne pusulası	1	
21	Âhen mil	5	
22	Iskala	1	
23	Zencir	1	
24	Ton terâzisi ma'a kutu	1	
25	Ruhlu humbara terâzisi	1	
26	Hutût-ı mütevazive cedveli	1	
27	İngilterekârî kebîr istûc	1	
28	Pergâr-ı tâm, ma'a kutu	1	
29	Nemçekârî ruhlu ve hedefeli humbara terâzisi, ma'a sandık	1	
30	An-asl İngiltere icâdı humbara terâzisi, ma'a kutu	1	
31	İzâdesi mütaharrikli ruhlu humbara terâzisi, ma'a kutu	1	
32	Musavver kebîr kürre-i semâ, ma'a sehpâ	1	
33	Nemcekârî usturlâb, 1 kebîr, 1 vasat, 1 sagîr	3	
34	Kebîr dâ'ire-i miyol, 1 akrebli	2	
35	Akrebli dâ'ire-i basite-i âfâkî	1	
36	Hendesehânekârî mükemmel sandık-ı istûcu	1	
37	Pirinç humbara sakûlu	2	
38	İbreli ve mihverli sagîr basite	1	
39	Mihver mütaharrikli ve hatt-ı sâ'ireli basite	1	
40	Pusulalı hatt-ı istüvâ-i basite	1	
41	Ruhlu ve hedefeli kebîr humbara terâzisi, ma'a sandık	1	
42	Kā'ime-i...... ve münharifeli müştemel mükâ'ab şeklinde ağaçdan masnû' alet-i irtifâ'iyye	1	
43	Siyâh kaplı kutu derûnunda havâlı terâzi misillü kulaklı pusula	1	
44	Sath-ı münharifi isti'lâm içün sâkullu nısf-ı dâ'ire şeklinde terâzi	1	
45	Dûrbînli ve pusulalı ve ruhlu planşet ta'bîr olunur mesâha tabilası, ma'a zencir	1	
46	Ağaçdan masnû' pergâr-ı tâm, ma'a kutu	2	
47	Sandık derûnunda Klafter ta'bîr olunur Nemçe arsunu	2	
48	Sağrı kaplı sagîr sandık-ı istûcu	1	
49	Ağac kutu derûnunda sagîr pusula	1	
50	Çâr-kûşe sandık derûnunda dolablı mütaharrik Nemcekârî a'lâ pusula	1	
51	İngilterekârî boya kutusu	1	
52	Hedefeli ve ruhlu demir kollu tesviyye terâzisi, ma'a sandık ve sehpâ	1	
53	Pariskârî dûrbînli plançeta mastarası, 1 Âstânekârî	2	
54	Mühendis Osmankârî hedefeli sagîr mesâha tabilası, ma'a sehpâ	1	
55	Pariskârî dûrbînli lağımcı pusulası	1	
56	İngilterekârî oktant	1	
57	İngilterekârî ruhlu humbara terâzisi	1	
58	İngilterekârî ehl-i İslâm yazısıyla barometr ve termometr ta'bîr olunur mizân-ı hevâ ve mizân-ı harâret	1	
59	Tavşankârî demir kollu ırnc vataklı carh	1	
60	Kebîr destgâh-ı mengene	1	
61	Tavşankârî destgâh	1	

62	Körük-i ocak	1	
63	Ocak demiri	2	
64	Köhne ağac cendere	1	
65	Âhen masa	1	
66	Kalaycı körüğü	1	
67	Demir örs	1	
68	Tavşankârî destgâh önüne çatma ayaklı karaağaç tahtasından kubbe destgâhı	1	
69	Destgâh-ı merkûm önüne ceviz kütüğünden demir burmalı ve makaralı demir kolu cevizli, ma'a miftâh	1	
70	Kubbe-i merkûme demir burmalı ağac siper	1	
71	Çelik milli pirinçden ısâğa olunmuş musanna' kubbe, ma'a siper	1	
72	Nuhâs kuyumcu ocağı, ma'a kasnak	1	
73	Nuhâs borulu ceviz tahtalı ve ayaklı telatin kaplı kebîr kuyumcu körüğü	1	
74	Ağaçdan masnû' burma ve kelebekli kebîr piştahtacı cenderesi	1	
75	Tunçdan masnû' cedîd dökmeci derecesi, 1 kebîr, 2 vasat, 2 sagîr	5	
76	İngilterekârî tâm dâ'ire şeklinde vasatı kavisli ve bir dûrbînli ve hedefeli ve ruhlu ağaç sandık derûnunda mesâha tabilası	1	
77	Nemçekârî vasatı kavisli dûrbînli ve hedefeli nısf-ı dâ'ire şeklinde mesâha tabilası ma'a sandık ve pusula ve sehpâ	1	
78	Rub'-ı dâ'ire şeklinde irtifâ' içün çifte dûrbînli Nemçekârî alet-i irtifâ'-i arâzî	1	
79	Nemçekârî çifte hedefeli nısf-ı dâ'ireli mesâha tabilası	1	
80	Üç hedefeli Nemçekârî tâm dâ'ire şeklinde mesâha tabilası	1	
81	Nemçekârî çifte hedefeli pirinçden masnû' rub'-ı dâ'ire	1	
82	Pirinç kollu top terâzisi, 1 mahfazalı	4	
83	Sagîr ve kebîr mastara-ı muvâzat	11	
84	Abanos arşın	1	
85	Zirâ' inşâsıçün alet ma'a gönye	1	
86	İngilterekârî âlât-ı mükemmel siyâh sağrı kaplı sandık istûcu	1	
87	İngilterekârî tahta muhâfaza derûnunda musanna' Oktant	2	
88	İngilterekârî beyaz sandık derûnunda mesâha tabilası ma'a âlât-ı sâ'ire	1	
89	İngilterekârî mikyâs, biri mesâha-i zemîn	1	
90	Pariskârî sâniyeli koyun sâ'ati	1	
91	Keler kaplu sagîr istûc	2	
92	Nemçekârî sagîr kubûr [sâ'ati]	1	
93	Yeni Dünya ağacından sandık derûnunda İngiltere haritahâ, 1 kıt'a Avrupa, 1 kıt'a Asya, 1 kıt'a Afrika, 1 kıt'a Amerika	4	
94	Kebîr Yağ bileği taşı	1	
95	İngilterekârî pirinçden masnû' havan terâzisi taslakları nuhâs, 1 şikest	14	
96	Sagîr tel hâddesi	1	
97	Mastara-i mesâha, ma'a mahfaza	10	
98	Pusula-i mesâha, 4 noksân	8	
99	Vasat tarakcı minşârı	1	
100	Kopernikus kavli üzere seb'a-i seyyârenin harekâtını mübeyyin Pariskârî musanna' sâ'at-i felekî	1	
101	Vasat demir mikrâs-ı hâdde	1	
102	Sagîr ve kebîr demir zenberek minşârı	2	
103	Cedîd demir tavşan matkabı	1	
104	Pariskârî altı nev' demir milli ve demir kollu burma ceviz kundak	1	
105	Zikrolunan burma kolunun ceviz ağacından masnû' siperi	1	
106	Sekstant	1	
107	Müsta'mel sepet sandık	5	
108	Vasat örs, 1 çekiç	2	

109	Sade ağac sehpâ	3	
110	Zikr olunan burma kolunda beyâz çarh içün kebîr pirinç burma, ma'a demir miftâh	1	
111	Zikr olunan burma kolunun tarakları	6	
112	Cedîd mengene mikrâsı	1	
113	Makrovardo ve köskü ta'bîr olunur burma kol içün cedîdü'l-envâ'-ı kalemler	29	
114	Demir ve burma	1	
115	Çelik çâr-kûşe, ma'a kabza	2	
116	Ağaç kütük üzerine sâ'atçı örsü	1	
117	Pariskârî cedîd havâlı cıkrık	1	
118	Çıkrık-ı merkûmun firezesi	1	
119	Sâ'atçı minşârı	1	
120	Fireze	5	
121	Demir milli pirinç kollu matkab	1	
122	Burma çevireceği, ma'a kabza, 2 kebîr, 2 sagîr	4	
123	Vasat ağalı eğesi	12	
124	Sivri uçlu vasat ağani eğesi	7	
125	Balık sırtı eğesi	7	
126	Sagîr eğe	7	
127	Burmalı ve elekli ve oluklu köskü ta'bîr olunur cedîd kalemler	14	
127	Pirinç sâ'atçı kumpası	2	
128	Kollu demir pergâr	2	
129	Sadme-i dest, 1 yassı ağızlı, 1 sivri ağızlı	2	
130	Kebîr sâ'atçı kısacı	2	
131	Vasat ağalı eğesi	6	
132	Destere eğesi	3	
133	Sıçan kuyruğu	2	
134	Kebîr balık sırtı darb eğesi	4	
135	Kebîr darb eğesi	8	
136	Köskü, 1 yaskı ağızlı, 1 sivri ağızlı	2	
137	Kebîr mengene-i dest	2	
138	Sagîr kısac	2	
139	Kebîr sâ'atçı çekici, 1 sagîr	2	
140	Kebîr burma hâddesi, ma'a kalağoz	1	
141	Tel fırça	2	
142	Kebîr törni	2	
143	Nısf-ı dâ'ire taksim içün sath-ı tekmîl	1	
144	Pergâr taksîm içün elvâh-ı sath-ı tekmîl	1	
145	Sagîr ve kebîr simşîr forma	4[illegible]	
146	Havan terâzisi taksîm içün elvâh-ı sath-ı tekmîl	1	
147	Fransız lisânı üzere mıntakaü'l-burûca dâ'ir kitâb	1	
	Bir kıt'a sandık derûnunda mevcûd olan doğramacı âlâtı		
148	Sagîr ve kebîr tavsan rendesi, ma'a tığ	4	
149	Rende-i dest, ma'a tığ	3	
150	Kebîr vasat ve sagîr mengene, ma'a tığ	3	
151	Avadanlıklı Küstere-i mütenevvi'a, ma'a tığ	8	
152	Gavsala taşı	1	
153	Zivâne desteresi	2	
154	Saturî destere	1	
155	Ağacdan masnû' dest-i matkab	1	
156	Tığ-ı mütenevvi'a-i matkab	24	

157	Kebîr ve sagîr oluklu burgu-i mütenevvi'a	12	
158	Balta	3	
159	Oluklu ve düz ağızlı doğramacı kalemi, 22+19	41	
160	Âhen kalafatçı kalemi	8	
161	Demir kabzalı burgu	3	
162	Ağaç tokmak	1	
163	Çifte kabzalı burgu	2	
164	Sagîr ve kebîr kurşun tanesi	2	
165	Kulaklı çatal çekiç	2	
166	Kebîr zımba çekiç	3	
167	Simsîr Nemçe zirâ'ı	1	
168	Âhen gönye	2	
169	Kebîr âhen çap pergârı	2	
170	Sagîr bileği taşı	4	
171	Kemeden	2	
172	Sagîr ve kebîr burma bükeceği	3	
173	Sagîr çap pergârı	1	
174	Kebîr kısaç, 2 sagîr	4	
175	Destere dişleri ta'mîri için demir âlât	2	
	Mükemmel Nemçekârî kebîr sandık-ı istûcu		
176	Kebîr ve sagîr pergâr 5, 1 üç saklı, 1 iki tarafı göbeği mıhlı, 1 iki tarafı merkezi müteharrik, 1 kebîr taksîm	9	
177	Pergâr kalemi	3	
178	Pergâr ma'den kalemi	3	
179	Pirinç saplı cedvel kalemi	3	
180	İki taraflı cedvel kalemi	1	
181	İğne	2	
182	Sondi ayağı, ma'a kalem	2	
183	Pirinç bova mastarası	1	
184	Pirinç mikyâs	2	
185	Pirinç pergâr-ı nisbe	1	
186	Abonoz mastara-i muvâzât	1	
187	Abanos cedvel tahtası, ma'a gönye	1	
188	Pirinç gönye	1	
189	Pirinç nısf-ı dâ'ire	1	
190	Merkezi izâde-i müteharrikli pirinç nısf-ı dâ'ire	1	
	Tûlî bir kıt'a tahta sandık derûnunda mevcûd olan harita resimlerinin müfredâtı		
	Mora Cezîresi kılâ' ve kastellerinin resimleri		
191	Kastel-i İnebahtı	1	
192	Kal'a-i Balyabadra	1	
193	Kal'a-i Anapoli	1	
194	Kal'a-i Palamode	1	
195	Kal'a-i Gördüs	1	
196	Kal'a-i Anavarin	1	
197	Kastel-i Mora	1	
198	Kal'a-i Moton	1	
199	Kal'a-i Koron	1	
200	Kal'a-i Nakşa	1	
201	Kastel-i Anapoli	1	

Parça No	Alet ve Edevât İsmi	1826 Adet	1826 Açıklama
202	Bahr-i Siyâh boğazında İğne Adası limanına varınca sâhil haritası	1	
203	Niğbolu karşısında Kule Kal'ası'nın cedîd resmi	2	
204	Yergöğü Kal'ası'nın resmi	1	
205	Akkerman Kal'ası'nın resimleri. 1 atîk, 1 cedîd	2	
206	Burgos ve Suzeboli ve Cengâne iskelesi limanlarının haritası	2	
207	İsmâil Kal'ası'nın resmi	1	
208	Bender Kal'ası'nın atîk ve cedîd istihkâmatının resimleri	2	
209	Bender Kal'ası'nın Bahr-i Siyâh'a munsab Turla Boğazı'na varınca Nehr-i Turla ve sevâhili haritası	1	
	Hâric ez-defter zuhûr eden [âlât-ı] hendese		
210	Yaldız taht-ı hümâyûn iskemlesi, ma'a pûşîde	1	
211	Memâlik-i Osmâniyye'nin aktâr-ı simâliyyesi haritası, ma'a muhâfaza	6	
212	Prusya Kralı'nın Nemçe ile muhârebesini mübeyyin çam çarçûbeli mücessem resimler	1	
213	Boya sahk içün sahânî taş, ma'a dest-i denk	1	
214	Astânekârî âlâtı nâkıs ta'mîre muhtâc planceta	2	
	Bu dahi hâric ez-defter zuhûr eden kütüb		
215	Usulü'l-hikem fî nizâmi'l-ümem	1	cild
216	Loğaritma cedveli	1	cild
217	Nemce lisânı üzere 10 nüsha	19	cild
218	Fransız lisânı üzere sarf	16	nüsha
219	Beheri ikişer cild olmak üzere piyâde asker ta'lîmiçün, 10 nüsha	19	cild
	Hoca-i evvel sâbık müteveffa Hüseyin Efendi'nin terekesinden mübâya'a ve Mühendishâne-i Humâyûn'a teslîm olunan kütübühâ		
220	Hoca-i sâlis İbrâhim Efendi loğaritma ve hendese-i a'lâya dâ'ir tercemesi	1	cild
221	Hendeseye dâ'ir Gralnavibus nâm kitâb	1	cild
222	Hesâb ve hendeseye dâ'ir Dürretü'ttâc nâm kitâb	1	cild
223	Ali Kuşî'nin hey'et tercemesi	1	cild
224	Hakânî fî tekmîli'z-zîc	1	cild
225	Sanâ'atü'l-acîbe-i Abdü'l-ikbâs	1	cild
226	Hulâsatü'l-hey'et	1	cild
227	Hendeseye dâ'ir müterceme diğer kitâb	1	cild
228	Hendese ve hesâb ve hey'ete dâ'ir resâ'il-i münferide	8	Adet
229	Fransız lisânı üzere harekât ve muhârebe-i sefâyine dâ'ir	1	cild
230	Lisân-ı mezkûr üzere Veblino nâm mü'ellifin ale'l-umûm top endâhtına dâ'ir	1	cild
231	Lisân-ı mezkûr üzere Bufer nâm mü'ellifin coğrafyaya dâ'ir	1	cild
232	Lisân-ı mezkûr üzere Sori nâm mü'ellifin hey'ete dâ'ir	1	cild
233	Lisân-ı mezkûr üzere Belidor nâm mü'ellifin fenn-i muhârebeye dâ'ir	1	cild
234	Mühendishâne-i Hümâyûn Nâzırı Atûfetlu Mehmed Sâdık Efendi Hazretleri ma'rifetiyle müceddeden i'mâl ve Mühendishâne-i Hümâyûn'a teslîm olunan mükemmel mesâha tabilası, ma'a sehpâ	[1]	
235	Pariskârî tâm dâ'ire şeklinde dûrbînli ve çifte ruhlu ve pirinçden sehpâlu musanna' sagîr mesâha tabilası, ma'a mahfaza	1	
236	Def'aten Pariskârî nısf-ı dâ'ire şeklinde çifte dûrbînli ve pusulalı pirinçden musanna' mesâha tabilası, ma'a sehpâ	1	
237	Def'aten Pariskârî rub'-ı dâ'ire şeklinde çifte dûrbînli ruhlu pirinçden masnû' mesâha tabilası, ma'a sehpâ	1	

238	Mühendishâne-i Hümâyûn Nâzırı sâbık Ahmed Efendi ma'rifetiyle mübâya'a olunup Mühendishâne-i Hümâyûn'a teslîm olunan mikyâs-ı sür'at-i şâkula dâ'ir âlât-ı hendese, takım	2	
239	Tab'hâne-i Hümâyûn Mukata'ası Emîni Elhâc İbrâhim Sa'ib Efendi Hazretleri ma'rifetiyle Tab'hâne-i Amîre'de müceddeden ve bâ-İrâde-i Seniyye Mühendishâne-i Hümâyûn'a teslîm olunan müselles 74+26	100	cild
240	Emîn-i mûmâ-ileyh hazretleri ma'rifetiyle Mühendishâne-i Humâyûn' Başhocası Ali Bey'in terceme edüp müceddeden Tab'hâne-i Amîre'de tab' ve Mühendishâne-i Humâyûn'a teslîm olunan risâle-i fenn-i hey'et, 283+17	300	cild
	Mühendishâne-i Hümâyûn'da mevcûd olan oda mefrûşâtı ve evânî-i nuhâs ve sâ'iresi		
	Mefrûşât-ı oda-i hoca-i evvel		
241	Kıtık memlû çatma yasdık	15	
242	Koltuk yastığı	6	
243	Yün minder	6	
244	Çuka mak'ad	3	
245	Orta kecesi	1	
246	Kapı perdesi	1	
247	Pencere perdesi	6	
248	Mangal tahtası	1	
249	Halı seccâde	1	
250	Abdest leğeni	1	
251	İbrik-i dest	2	
252	Kebîr masraba	1	
253	Nuhâs mangal	5	
	Hoca-i sânî odası		
254	Kıtık memlû çatma yasdık	8	
255	Minder	3	
256	Çuka köhne mak'ad	2	
257	Kapı perdesi	1	
	Hoca-i sâlis odası		
258	Kıbrıskârî kıtık memlû yasdık	13	
259	Minder	5	
260	Kıbrıskârî mak'ad	3	
261	Kapı perdesi	1	
	Hoca-i râbî' odası		
262	Çatma kıtık memlû yasdık	7	
263	Minder	3	
264	Çuka mak'ad	3	
265	Kapı perdesi	1	
	Kâtib odası		
266	İstanbul basması yasdık	5	
267	Minder	2	
268	Çift minder	1	
	Dört aded hülefâ odaları ve kütübhâne ve kapıcı odasında olan mefrûşât		
269	İstanbulkârî yün memlû yasdık 25+6	31	
270	İstanbul basması mak'ad	7	

271	Minder	7	
272	Kapı perdesi	5	
273	Pencere perdesi	5	
	Mühendishâne-i Hümâyûn mevcûdundan zîrde mastûr noksân görünen eşyânın lede't-tahkîk sûret ve keyfiyyeti		
	Bazı mahallere verilmiş olduğundan tahsîl ve ahz ile be-ez-teslîm olunan		
274	Humbara cedveli	10	
275	Akedemiya luğatı	2	cild
276	Pusula-i mesâha	2	
277	Hedefeli mastara	1	
278	Zencirli mesâha tabilası	1	
279	İngilterekârî sağîr istûc	1	
	Eşyâ-yı mezkûre bazı mahallere i'âdeten lede's-su'âl buldurulup Mühendishâne-i Humâyûn'a teslîm ettirilmiş olduğu.		
	Hasbel'-iktizâ be-ez-teslîm şartıyla me'mûriyyette olanlara verilen		
280	Pusula-i mesâha	3	
281	Sehpâ	1	
282	Mastara	1	
283	Ruh	1	
	Eşyâ-yı merkûm Çürüksu ve Kuşadası ve Yergöğü câniblerine bâ-Fermân-ı âlî me'mur mühendis Ömer Efendi ve Niş Kapı Çukadârı Hâfız Efendi ve Mustafa Efendi've makbûz senedleri alınarak verilmiş olduğu.		
	Mora cânibine me'mûren gidib ol-cânibde fevt olan Ahmed Efendi'nin senedi mucebince yedinde zâyi' olan		
284	Pusula	1	
285	Sağîr istûc	1	
	İşbu iki aded âlât-ı hendese mukaddem Moracânibine me'mûr mühendis Ahmed Efendi'ye makbûz sened alınarak verilmiş ise de merkümun Mora'da vefâtına mebni zâyi' olmuş olduğu.		
	Mühendishâne-i Hümâyûn fi'l-asl onbir aded teslîm olunmağla yine onbir tane olarak cümlesi temâmdır deyu cevâp eyledikleri		
286	Kebîr mastara-i basite	1	
	İşbu bir aded mastara-i basite ber-mûceb-i kayd cümlesi oniki aded i'tiyâdıyla noksân görülmüş ise de fi'l-asl Mühendishâne-i Humâyûn'a teslîm olunan onbir aded olub cümlesi mevcûd idiği		
	Sarf-ı noksân olan		
287	Âstânekârî, 1 nk'a	2	
288	Nemcekârî	1	
	İşbu üç aded âlât noksân idiği		

Liste : V
Kaynak : D. BŞM, 10295
Tarih : 11.Za.1251/29.2.1836
Konu : 1836 senesi kitap, alet ve edevât dökümü

Mühendishâne-i Hümâyun-ı Berriyye Başhocası İshâk Efendi'nin vefâtına mebnî bâ-irâde-i aliyye Ali Bey Ser-hoca nasb u ta'yîn olunmuş olduğundan kütübhâne-i mezkûrede mevcûd olan kütüb ve âlât-ı hendese ve sâ'irenin devr ü tâ'dâd olunması bâbında sâdır buyrulan bir kıt'a Divân emr-i şerîfi mantûkunca kütübhâne-i mezkûrun hâfız-ı kütübü Fethi Efendi ve hoca ve hulefâ-i sâ'ire kulları hazır oldukları hâlde bi'l-cümle mevcûd olan kütüb ve âlât-ı hendese ve sâ'ire yegân yegân devr ü ta'dâd olunup devrini mübeyyin ber-vech-i müfredât defteridir.

Bibl. Künye	Kitâb İsmi	1836	
		Cilt	Adet
1	Seyyîdü'l-kevneyn efendimiz hazretlerinin İshâk Efendi ma'rifetiyle ta'mîr ve teberrüken Mühendishâne'ye vaz' olunan ahşâbdan masnû' kubbe-i sa'âdetlerinin resm-i mücessemi		1
2	Menâzırü'l-Ebû'l-Fâris	1	
3	Lehcetü'l-lugat	1	
4	Burhân-ı katı'	1	
5	Serh-i Macesti'Nişâbûrî	1	
6	Şerh-i Öklides	1	
7	Resâ'il-i İbn-i Haysem	1	
8	Terceme-i Takvîm-i Büldân	1	
9	Usûl-i hendese	1	
10	Şerh-i siveri'l-ekber	1	
11	Serh-i tezkireti'l-Arec	1	
12	Aylonbos fi'l-mahrûtât fenn-i ilmi'l-hendese	1	
13	Usûl-i asliyye	1	
14	Hall-ı şükûk li'l-heyet	1	
15	Terceme-i miftâh	1	
16	Tahrîr-i Macesti-i Hoca Nasîr	1	
17	Usûlü'l-hikem nizâmü'l-ümem	1	
18	Dekayıkü'l-hakâyık	1	
19	Cedvel-i Mısrî	1	
20	Serh-i Behâiyye	1	
21	Şerh-i hulâsa	1	
22	Mesâ'il-i Öklides	1	
23	Terceme-i eşkâl-i te'sîs	1	
24	Terceme-i Tebekamât	1	
25	Telhîsü'l-mahrûtât	1	
26	Mecmû'a min resâ'il-i ibni'l-Haysem	1	
27	Süllemü's-semâ fi'l-hey'et	1	
28	Öklides min hendese	1	
29	Türkî saltanat-ı Nemçe icmâli	9	
30	Usûl-i hikem	1	
31	Lafiit	2	
32	Risâle-i muhit-i Gıyaseddin Cemşîd	1	
33	Vankulu	2	
34	Montekukuli	2	
35	İshâk Efendi'nin te'lîf-gerdesi olan coğrafya	1	
36	Mûmâ-ileyhin te'lîf-gerdesi olan risâletü'l-ceyb	1	
37	Cihânnümâ	3	
38	Ferheng-i Şu'ûrî	2	

39	Kitâb-ı Nasıru't- tûsî	1	
40	Meninski lugatı	3	
41	Kanûnü'l-mesmû'	1	
42	Voban tercemesi, 1 takım	3	
43	Mecmû'a-i hey'et-i kadîm ü cedîd	1	
44	Cedîd Türkî kebîr atlas tercemesi	3	
45	Hulâsatü'l-hey'et	1	
46	Geralnadyus	1	
47	Risâle-i hendese-i bâ-hatt-ı Sıdkı Efendi	1	
48	Terceme-i hey'et-i Ali Kuşî	1	
49	Sâlih Efendi cedveli	1	
50	Ensâb tercemesi	1	
51	İshâk Efendi'nin Tuhfetü'l-ümerâ nâm te'lîf-gerdesi	4	
52	Mûmâ-ileyhin mecmû'a-i ulûm-ı riyâziyye nâmında te'lîfgerdesi	1	
53	İlm-i coğrafya, 1 takım	10	
54	Elektirik, 1 takım	3	
55	Hikmet-i nazariyye ve cerr-i eskâl ve nakl-ı miyâha dâ'ir, 1 takım	2	
56	Kitâb-ı mahrûtât	1	
57	Şmaydır mü'ellifin ordu tertîbi, 1 takım	6	
58	Bolon mü'ellifin kal'a hücûmuna dâ'ir	1	
59	Bulon mü'ellifin kal'a ref'ine dâ'ir	1	
60	Bulon mühendesin kal'a muhâfazasına dâ'ir	1	
61	Veblino mü'ellifin hıfz-ı kal'a hücûmuna dâ'ir	1	
62	Belidor'un hidrolik ta'bîr olunur nakl-ı mivâh ilmine dâ'ir, 1 takım	4	
63	Pisagor nâm mü'ellifin sanâyi-i harbiyyeye dâ'ir, 1 takım	2	
64	Moniyer'in nücûma dâ'ir mü'ellef kitâbı	1	
65	Kebnar nâm mü'ellifin harbiyyeye dâ'ir cild-i sânî	1	
66	Asâkir tanzîmine dâ'ir	1	
67	Belidor nâm mü'ellifin kılâ' istihkâmına ve hafrına dâ'ir	2	
68	Vebalonk ta'bîr olunur Fransız lisâm üzere makâle	7	
69	Laland Frengî zîce dâ'ir, 1 takım	3	
70	Bezo nâm mü'ellifin ilm-i hesâb ve hendese ve cerr-i eskâl ve sâ'ireyi hâvi, 1 takım	4	
71	Post nâm mü'ellifin mecmû'a-i ulûm-ı riyâziyyesi, 2 takım	13	
72	Ozenam mü'ellifin ulûm-ı ta'lîmiyye eğlencesi	12	
73	Bulon nâm mü'ellifin hendeseye dâ'ir, 1 takım	2	
74	Piyâde ta'lîmine dâ'ir, 9 takım	18	
75	Seyr ü sefâyine dâ'ir	1	
76	Kasini nâm mü'ellifin zîyce dâ'ir	1	
77	Moniye nâm mü'ellifin târîh-i semâviyyaya dâ'ir	1	
80	Moroku mü'ellifin mühârebetü'l-bahriyyesi	1	
81	Ancukloŋedyanın fenn-i harbe dâ'ir eşkâli	1	
82	Didye nâm mü'ellifin târîh-i nücûma dâ'ir	1	
83	Bulon nâm mü'ellifin süvârî ve piyâde asâkiri tanzîmine dâ'ir	1	
84	Tanzîm-i asâkir ve mühimmât-ı muhârebeye dâ'ir, 1 takım	2	
85	Fenn-i lağım, 1 takım	2	
86	Dalanber nâm mü'ellifin şekl-i arza dâ'ir, 1 takım	3	
87	Flero nâm mü'ellifin şekl-i arza dâ'ir	1	
88	Buke ve Refail nâm mü'elliflerin seyr ü sefâyine dâ'ir	1	
89	Prusya Devleti'nin nizâmı ve atlası	1	
90	Frengî atlas-ı cedîd	1	

91	Ancuklopedyanın atîk fenn-i harbe dâ'ir	8	
92	Fasini nâm mü'ellifin hey'ete dâ'ir	1	
93	Buke nâm mü'ellifin şekl-i arza dâ'ir	1	
94	İlm-i menâzır-ı kebîr	1	
95	Müsellesât-ı müstevî ve kürrevî	1	
96	Valanber nâm mü'ellifin nesâyik-i i'tidâl-ı leyl ü nehâra dâ'ir	1	
97	Kâğıt ve toprak üzere eşkâl-i hendese resm i'mâli ve sanâyi'-i mi'mâriyyeye hâvi	1	
98	Refail'in ilm-i hendeseye dâ'ir	1	
99	Elsine-i muhtelifede te'lîf olunmuş logaritma	4	
100	Beniye nâm mü'ellifin kuyruklu yıldıza dâ'ir	1	
101	Flero nâm mü'ellifin kuyruklu yıldız harekâtına dâ'ir	1	
102	Flero nâm mü'ellifin levh-i rasad-ı kamere dâ'ir	1	
103	Gayr-i muntazam kılâ'ı tarîk-i cedîd üzere hıfz	1	
104	Kosta nâm mü'ellifin ve palanka muhâfazası ve hücûmuna dâ'ir	1	
105	Şikenni nâm mü'ellifin mühimmât-ı harbe dâ'ir cild-i sânîsi	1	
106	Eskâlsiz piyâde askerinin çarh u nizâmına dâ'ir	3	
107	Kal'a inşâsına dâ'ir	1	
108	Fular nâm mü'ellifin fenn-i harbe dâ'ir Bolib nâm kitâbı	1	
109	Bulundel nâm mü'ellifin humbara endâhtına dâ'ir	1	
110	Süvârî askeri nizâmına dâ'ir	2	
111	Didye nâm mü'ellifin kal'a hıfz ve hücûmuna dâ'ir	1	
112	France lisânı üzere humbara endâhtına dâ'ir cedvel	1	
113	Ofiçyalin asker tanzîmine dâ'ir	1	
114	Voban nâm mü'ellifin lağım fennine ve ba'zı tenbîhât-ı harbe dâ'ir	1	
115	Voban nâm mü'ellifin kal'a hıfz ve muhâsarasına dâ'ir	2	
116	Roma Çasarları'nın atîk tertîb-i asâkiri	1	
117	Adam Retaş nâm mü'ellifin istihkâmına dâ'ir	1	
118	Piyâde askerinin çarh ü ta'lîminin nizâm-ı eşkâli	2	
119	Pladyo nâm mü'ellifin Arşitektür ta'bîr olunan ebniyye-i mutlaka inşâsına dâ'ir	1	
120	İstihkâmât-ı kılâ'a dâ'ir	1	
121	Deniz haritası	2	
122	Boze Roje mü'ellifin sanâyi'-i harbiyyesi, 1 takım	2	
123	Fenn-i harbe dâ'ir tenbihât, 1 takım	2	
124	Akedemiyanın France lugatı, 11 takım	22	
125	Asâkir-i kalîle isti'mâline dâ'ir, 1 takım	2	
126	Lisân-ı France'de logaritma-i kebîr	2	
127	Lisân-ı France'de logaritma-i vasat	3	
128	Coğrafya lugatı	2	
129	Laland nâm mü'ellifin hesâb-ı nücûma dâ'ir	1	
130	Mıntakaü'l-bürûca haritası şerhi	1	
131	Kasbar nâm mü'ellifin istihkâmâta dâ'ir, 2 takım	4	
132	Muhârebe-i bahriyyeye dâ'ir	3	
133	Asker tanzîmine dâ'ir	1	
134	Tenbihât-ı harbiyyeye dâ'ir	4	
135	Tarîk-i cedîd üzere asker ta'lîmi evâmiri	2	
136	Techîz-i sefâyine dâ'ir	1	
137	Tahmîl-i sefâyine dâ'ir	1	
138	Laland nâm mü'ellifin hey'ete dâ'ir	10	
139	Ancuklopedya-yı cedîd	147	
140	Meç ta'lîmine dâ'ir	2	

141	Sikermi nâm mü'ellifin mühimmât-ı muhârebeye dâ'ir, 1 takım	3	
142	Refrisa nâm mü'ellifin Montekukuli şerhi, 1 takım	3	
143	Zedalope nâm mü'ellifin hikmet-i tecribiyyesi, 1 takım	2	
144	Polbeb nâm mü'ellifin ordu kurmasına ve asâkir tanzîmine dâ'ir şerhi, 1 takım	3	
145	Fenn-i muhârebeden Defrisa nâm mü'ellifin Montekukuli'den bir mıkdâr şerhi, 1 takım	3	
146	Âlât-ı katı'a insâsına dâ'ir	1	
147	Kavâ'idü'l-bahriyye ve inşâ-i sefîneye dâ'ir, 1 takım	4	
148	Atlas-ı Büldân	4	
149	Murabba'ât ve mükâ'abât cedveli	2	
150	Berison nâm mü'ellifin hikmet-i tabî'iyyesi, 11 takım	53	
151	Fransızca hüsn-i hatt usûlü	2	
152	Basite ve münharife tersîmine dâ'ir, 2 takım	1	
153	Bezo nâm mü'ellifin umûr-ı bahriyyeye dâ'ir, 2 takım	12	
154	Sanâyi'-i muhârebeye dâ'ir lugat, 1 takım	5	
155	Givo nâm mü'ellifin ulûm-ı ta'lîmiyye eğlencesi, 2 takım	6	
156	Menâzır-ı sağîr, 2 takım	4	
157	Bezo nâm mü'ellifin ulûm-ı ta'lîmiyye-i berriyyesi, 10 takım	40	
158	Gomar nâm mü'ellifin tevârîh-i tabi'iyyeye dâ'ir lugatı, 1 takım	15	
159	Bezo nâm mü'ellifin ilm-i hesâba dâ'ir müsta'mel kitâbı	1	
160	Tevârîh-i umûmiyye, 1 takım	42	
161	Muhârebede mecrûh olanlara tımâr içün cerrâhnâme	1	
162	Guyon nâm mü'ellifin kal'a muhâfazası ve hücûmuna dâ'ir	1	
163	İlm-i hey'et nâkıs	1	
164	Deryâ ticâretine dâ'ir	1	
165	İnsâ-i sefîne usûlü	1	
166	Marşal Dironak nâm kimesne kendüye mahsûs tevârîh mecmû'ası, 1 takım	2	
167	Mezdava nâm mü'ellifin asâkir tanzîmine dâ'ir, 1 takım	2	
168	Prusya Devleti'nin süvârî askeri tanzîmine dâ'ir	1	
169	Tertîb-i ordu ve metris hafrına dâ'ir, 1 takım	2	
170	Tarîk-i istihkâmât-ı kılâ', 1 takım	2	
171	Belidor nâm mü'ellifin top ve humbara endâhtına ve lağım istihkâmâtına dâ'ir	1	
172	Porenri nâm mü'ellifin Dragon ta'bîr olunur süvârî askerine dâ'ir	1	
173	Moris nâm mü'ellifin fenn-i muhârebesi, 1 takım	3	
174	Tenbihât-ı muhârebe ve tanzimât-ı asâkire dâ'ir	1	
175	Piyâde asâkiri ta'lîmine dâ'ir, 1 takım	2	
176	Istılâhât-ı harbiyye	1	
177	Kal'a inşâsına elzem olan mebâdî	1	
178	Hîn-i muhârebede lâzım olan tenbîhât	1	
179	Süvârî asâkir tenbîhâtına dâ'ir	1	
180	İstihkâmâta dâ'ir	2	
181	Piyâde asâkirin bir mahall-i mu'ayyende ikametleri için nizâm-ı mahsûsalarına dâ'ir	1	
182	Top ve obüs fennine dâ'ir	1	
183	Prusya Kralı'nın kendi cenerallerinin asâkir tanzîmine dâ'ir	1	
184	Süvârî ta'lîmi	1	
185	Tüfenk ta'lîmine dâ'ir	1	
186	Sefâyinde top remyine dâ'ir	1	
187	Envâ'-i istihkâmâta dâ'ir	1	
188	Top ve cebehâne ve mühimmât-ı sâ'ireye dâ'ir	1	
189	Bulon nâm mü'ellifin top ve havan ve sâ'ir âlât-ı harbe dâ'ir	1	
190	Hareket-i sefâyine dâ'ir	1	

191	İngiltere Cumhûru'na dâ'ir	1	
192	Hey'ete dâ'ir	1	
193	Fenn-i remy'e dâ'ir	2	
194	Atîk sikkelere dâ'ir	43	
195	Lisân-ı France üzere İstanbul Târîhi	23	
196	Ancuklopedya-i Atîk	35	
197	Latin lisâm üzere Atlas Mayor, 1 takım	9	
198	Voban nâm mü'ellifin muhâfaza-i kılâ' ve fenn-i lağım ve isti'mâl-i asâkir içün te'lîf eylediği. Yirmiyedi tane müteveffa İshâk Efendi zimmetinde tahsîl-i ulûm için şâgirdâna verilip telef hükmünde olduğu ifâde etmekle şerh verildi.	763	
199	Roza nâm mü'ellifin kala' istihkâmâtına dâ'ir	1	
200	Mecmû'atü'l-mü'hendisin 222, şâgirdânda 99	321	
201	Müselles risâlesi 203, şâgirdânda 33	236	
202	Dürr-i Yektâ	12	
203	Lağım risâlesi 114, şâgirdânda 74	188	
204	Türkî hey'et risâlesi 206, şâgirdânda 38	244	
205	Humbara cedveli 166, şâgirdânda 32	198	
206	Türkî loğaritma 73, şâgirdânda 77	150	
207	Türkî tûl-i arz cedveli 155, şâgirdânda 10	165	
208	Usûl-i hendese 94, şâgirdânda 92	186	
209	İmtihânü'l-mühendisîn 179, şâgirdânda 48	227	
210	Teslîs-i zâviye 39, şâgirdân 30	69	
211	Gramer	78	
212	Mukavva üzerine Serko haritası		8
213	Kofer haritası		4
214	Macar memâliki haritası		1
215	Tuhfetü'l-Ümerâ	10	
216	Sarf cümlesi 21, şâgirdânda 55	76	
217	Frengî basma memâlik-i islâmiyye üzerine dokuz kıt'ayı hâvi Avrupa haritası		1
	Mühendishâne'de inşâ olunan haritalar		
218	Tunus ve Cezâvir		4
219	Sırp Eyâleti		4
220	Avrupa ve Mora etrafı		4
221	Avrupa'nın bir kıt'ası		4
222	Köhne atlas		1
223	Atlas kîse derûnunda Sırb eyâletinin hâvi olduğu meştâlar haritası, Nemce sevâbili 1		2
224	Ufak vâve-i harb tesmiyye olunan zâta dâ'ir harita mecmû'ası		1
225	Fransızca top isâgasına dâ'ir	1	
226	Ahşâbdan masnû' mükemmel kamara sukure		1

Parça No	Alet ve Edevât İsmi	1836 Adet	1836 Cilt
1	Kürre-i eflâki mübeyyin Francekârî gayr-i müsta'mel kebîr sâ'at	1	
2	İngilizkârî kebîr hûrdebîn	1	
3	Nemce ve France muhârebelerine dâ'ir camlı ve çerçûbeleri valdızlı basma levha	6	
4	Nemcekârî mükemmel kebîr sekstant	1	
5	İngilizkârî mükemmel vasat sekstant	1	
6	Sandık-ı istûcu	4	
7	Nemcekârî istûc-ı kubûr	4	

8	Çekmeceli kebîr boya sandığı	1	
9	Boya sandığı	4	
10	İngilterekârî mükemmel kebîr istûc-ı sandık	1	
11	Nemcekârî sagîr istûc-ı sandık	1	
12	İngilterekârî mükemmel çifte dûrbînli ve pusulalı ve üç ruhlu nısf-ı dâ'ireli müteharrikli âlât-ı irtifâ'iyye	1	
13	Nısf-ı dâ'ire şeklinde çifte hedefeli ve pusulalı muhâfaza derûnunda mesâha âlâtı	1	
14	Tam dâ'ire şeklinde zemîn terâzisi	1	
15	Kebîr sandık-ı istûc derûnunda mahfûz pirinçden masnû' köhne pergâr ve mikyâs	1	
16	Kebîr köhne sandık-ı istûc	1	
17	Kebîr ceviz sandık-ı istûc	1	
18	Mükemmel dûrbînli ve pusulalı ve çifte ruhlu İngilterekârî irtifâ' âlâtı	1	
19	Muhâfaza derûnunda ruhlu havan terâzisi	1	
20	Muhâfaza derûnunda sâkulu havan terâzisi	1	
21	Muhâfaza derûnunda nısf-ı mustatîl şeklinde havan terâzisi	1	
22	Muhâfaza derûnunda ruhlu top terâzisi, bilâ mahfaza 1	2	
23	Mahfaza derûnunda ruhlu çifte hedefeli top nişân-gâhı	1	
24	Mahfaza derûnunda ruhlu ve çifte hedefeli def'-i top nişân-gâhı	1	
25	Mahfaza derûnunda kavisli kebîr pergâr	1	
26	Mahfaza derûnunda Nemcekârî kebîr Oktant	1	
27	Mahfaza derûnunda abanoslu sagîr Oktant	1	
28	Mahfaza derûnunda pirinçden masnû' mükemmel su terâzisi, sehpâları mahfazası 5	10	
29	Mahfaza derûnunda pirinçden musavver üzerinde ka'im tek dûrbîn	1	
30	Mahfaza derûnunda mastara ve çifte hedefeli ve bir aded dûrbînli tesviye âlâtı	1	
31	Mahfaza derûnunda nısf-ı dâ'ire şeklinde pusulalı çifte dûrbînli ve sehpâlı mesâha âlâtı	1	
32	Efrenckârî	1	
33	Pirinçden masnû' nısf-ı dâ'ire şeklinde çifte hedefeli mesâha âlâtı	1	
34	Pirinçden masnû' İngilizkârî usturlâb, kebîr 1, vasat 1, sagîr 1	3	
35	Pirinçden masnû' tam dâ'ire şeklinde müteharrik usturlâb	1	
36	Pirinçden masnû' yelkovanlı usturlâb	1	
37	Pirinçden masnû' basite	1	
38	Pirinçden masnû' tam dâ'ire şeklinde bâlâda pusulalı bir nev'-i usturlâb	1	
39	Ahşâbdan masnû' mükâ'ab şeklinde pusulalı usturlâb	1	
40	İstanbulkârî pirinçden havan terâzisi	3	
41	İstanbulkârî pirinç cap pergârı	5	
42	Nemçekârî müteharrik hedefeli mastara, mahfazalı 1, bilâ-mahfaza 1	2	
43	Mahfaza derûnunda abanosdan masnû' pergâr	1	
44	Mahfaza derûnunda pirinçden masnû'	1	
45	Mafaza derûnunda demir kollu ve ruhlu ve çifte hedefeli ve sehpâlı su terâzisi	1	
46	Rub'-ı dâ'ire şeklinde çifte dûrbînli ve sehpâlı mesâha âlâtı	1	
47	Rub'-ı dâ'ire şeklinde çifte dûrbînli ve ruhlu ve sehpâlı mesâha âlâtı	1	
48	Pirinçden masnû' Nemcekârî dâ'ire-i hedefe	1	
49	Pirinçden masnû' rub'-ı dâ'ire şeklinde biri müteharrik biri sâbit çifte hedefeli basite	1	
50	Sandık derûnunda üç ayaklı tahtî ve fevkî tam dâ'ireli kendinden çifte ruhlu ve çifte dûrbînli mükemmel mesâha âlâtı	1	
51	Mahfaza derûnunda çifte hedefeli ve kavisli ve ruhlu top terâzisi	1	
52	Mahfaza derûnunda mustatîlü'ş-şekl izâdesi hedefeli ve üzeri pusulalı ve sehpâlı basite âlâtı	1	
53	Pirinçden masnû' pusulalı sagîr basite	1	
54	Pirinçden masnû' tam dâ'ire şeklinde ortası mütaharrik usturlâb	2	
55	Mükemmel rub' tahtası, kebîr 1, sagîr 1	1	

56	Mahfaza derûnunda abanosdan masnû' zirâ'-i mi'mârî	3	
57	Mahfaza derûnunda pirincden masnû' cifte hedefeli tek dûrbînli mastara	1	
58	Mahfaza derûnunda nısf-ı dâ'ire şeklinde çifte ve sürme hedefeli ve pusulalı ve diğer nısf-ı dâ'ire üzerinde müteharrik ruhlu ve tek dûrbînli mesâha âlâtı	1	
59	Mahfaza derûnunda İstanbulkârî sefîne pusulası	4	
60	Abanosdan masnû' kebîr muvâzî, pirincden masnû' 1	5	
61	Mahfaza derûnunda Avrupa ve Asya ve Amerika ve Afrika kıt'alarının Frengî haritası	1	
62	Ahşâbdan masnû' pusula	1	
63	Mahfaza derûnunda pirinçden masnû' ruh. Sarf olunmakda olduğu	5	
64	Mükemmel plançeta sandığı. Ta'mire muhtâc olmağla şerh verildi	1	
65	Demir cedvel tahtası	1	
66	Ceviz cedvel tahtası	2	
67	İngilterekârî kebîr kürsü üzerinde kürre-i arz ve kürre-i semâ	3	
68	France lisânı üzere atlas, kebîr 1, sagîr 1	1	
69	Balık	1	
70	Yelkovanlı akrebli havâ terâzisi	1	
71	Havâ terâzisi	4	
72	Başları yaldız makaralı kıt'a-i erba'a haritası	1	
73	Başları yaldız makaralı Bender Kal'ası'nın Bahr-ı Siyâh'a munsab olduğu boğazına varınca tarafeyn sahillerinin resm-i musattah haritası	1	
74	Başları yaldız makaralı Bender Kal'ası'nın resm-i musattah haritası	1	
75	Mühendishânekârî başları yaldız makaralı canfes üzerine mersûm Avrupa icmâli haritası	1	
76	Kavisli ahşâb pergâr	1	
77	Ahşâbdan masnû' âlât-ı lâzımesiyle cerr-i eskâl âlâtı	2	
78	Yelkovanlı akrebli tekerlek üzere mesâha çarhı	1	
79	Ahşâbdan sandık derûnunda mevzû' haritaları, sandık	1	
80	İngilterekârî kebîr mengene	1	
81	Dest-i deng ma'a somaki taşı	2	
82	Yaldızlı taht-ı hümâyûn sandalyesi	1	
83	Fanûsu şikest âlât-ı mükemmel havâ tulumbası	1	
84	Pirinçden masnû' taslak havan terâzisi	13	
85	İngilterekârî kebîr tam destgâhı ma'a takım	1	
86	Sandık derûnunda âlât-ı marangoz	1	
87	Köhne sepet sandık derûnunda muvazza' âlât-ı âhenger	1	
	Bir aded köhne cüzdân derûnunda nâkıs kütüb ve edevât-ı perişân		
88	Ma'a mahfaza hedefeli pusula	2	
89	Ma'a mahfaza pirinç pusula	1	
90	Şimşîr pusula	2	
91	İngilterekârî sagîr sekstant	1	
92	Ceviz kubûr üzerinde çâr-yekli kebîr çalar sâ'at	1	
93	Saniyeli Francekârî kubûre sâ'ati	1	
94	Ulûm-ı riyâziyye'ye dâ'ir İshâk Efendi'nin terceme olarak cild-i evvel ve sânî ve sâlis ve râbi' ve kütüb		1547
95	Yine mûmâ-ileyhin tercemesi olarak top isâgasına dâ'ir		235
96	Yine mûmâ-ileyhin tercemesi olarak istihkâmâta dâ'ir		429
97	Yine mûmâ-ileyhin tercemesi olarak coğrafyaya dâ'ir		469
98	Yine mûmâ-ileyhin tercemesi olarak oktant		58
99	Hey'et-i mühendis		1
100	Masdara hedefeli	5	
101	Hedefeli pusula, hoca ve hulefâda 14	58	
102	Nemçekârî boya sandığı	31	

	Kütübhâne derûnunda Nâzır efendilere mahsûs mefrûşât, köhne olmağla şerh verildi	
103	Catma yasdık	7
104	Çuka mak'ad	1
105	Yün memlû minder	2
106	Münakkas sandalve	100
	Kütübhâne derûnunda hâfız-ı kütübe mahsûs mefrûşât, bu dahi [köhnedir]	
107	Çatma yasdık	4
108	Çuka mak'ad	1
109	Yün memlû minder	1
	Başhoca Efendi odasında mevcûd mefrûşât, bu dahi	
110	Çatma yasdık	15
111	Çit köşe yasdığı	3
112	Çuka mak'ad	3
113	Yün memlû minder	6
114	Köhne kalınca seccâde	1
115	Kapı perdesi	1
116	Odakicesi	1
	Hoca-i sânî odasında mevcüd mefrûşât, bu dahi	
117	Çatma yasdık	8
118	Köşe yasdığı	1
119	Çuka mak'ad	2
120	Yün memlû minder	3
121	Köhne oda kiçesi	1
122	Kapı nerdesi	1
	Hoca-i sâlis odasında mevcûd mefrûşât, bu dahi	
123	Catma vasdık	14
124	Çuka mak'ad	3
125	Yün memlû minder	6
126	Kapı perdesi	1
	Hoca-i râbi' odasında mevcûd mefrûşât, bu dahi	
127	Catma vasdık	7
128	Çukamak'ad	1
129	Yün memlû minder	1
130	Kapı perdesi	1
	Sınıf-ı evvel halifesi odasında mevcûd mefrûşât, bu dahi	
131	Çatma vasdık	5
132	Çuka mak'ad	1
133	Yün memlû minder	1
134	Kapı perdesi	1
	Sınıf-ı sânî halifesi odasında mevcûd mefrûşât, bu dahi	
135	Çatma yasdık	2
136	Cuka mak'ad	1
137	Yün memlû minder	1
138	Kapı nerdesi	1

	Sınıf-ı sâlis halifesi odasında mevcûd mefrûşât, bu dahi		
139	Çatma yasdık	4	
140	Çuka mak'ad	1	
141	Yün memlû minder	1	
142	Kapı perdesi	1	
	Sınıf-ı râbi' halifesi odasında mevcûd mefrûşât, bu dahi		
143	Çatma yasdık	1	
144	Çuka mak'ad	1	
145	Yün memlû minder	1	
146	Kapı perdesi	1	
	Tercüman Efendi odasında mevcûd mefrûşât, bu dahi		
147	Çatma yasdık	1	
148	Çuka mak'ad	1	
149	Yün memlû minder	1	
150	Kapı perdesi	1	
	Evânî-i nuhâs, bu dahi		
151	Abdest leğeni	1	
152	İbrik	1	
153	Kara güğüm	1	
154	Maşraba	1	

EKLER

EK I Harita ve Plânların Muhâfazası (1794).

EK II Mühendishâne Kütüphânesi Nizâmı (1797).

EK III Matbaa Nizâmı (1800).

EK IV Matbaa'da Çalışanlar ve Maâşlar, Vazifeleri, Kâğıd ve sâir ihtiyâcları (1800).

EK V Üsküdar Matbaası için Abdurrahman Efendi'ye "Berât" yazılması için "Tezkire Sûreti" (1802).

EK VI Mehmed Emîn ve Ali Efendilerin Üsküdar Matbaası dışında herhangi bir yerde kitap basılmamasının temini için verdikleri "Arzuhâl".

EK VII Mehmed Emîn ve Ali Efendilerin Üsküdar Matbaası için taleb ettikleri "Tekel" imtiyâzı.

EK VIII Mehmed Emîn ve Ali Efendilere verilen Matbaa Tekeli hakkında "Emr-i şerîf".

EK IX Mühendishâne'nin 1806 ve 1808 Tarihli Kanûnnâmeleri.

EK-I

Kaynak : *MMD,* s. 461, *Derkenâr kaydı*
Konu : Harita ve Plânların Muhâfazası
Tarih : 26.SA.1209/22.9.1794

Nizâm-ı hıfz-ı resm-i kılâ'-ı Serhâdât ve Harita

Devlet-i aliyye-i ebedîü'l-kararın her umûru bir rabıta tahtına idhâl ile bir mahalle kayd ü hıfz olundıkda, mensî olmayıp iktizâ ettikce kayd ü mahfûz olan mâddeye mürâca'ât ile tahsîl ve suhûleti mûcîb olduğu bedihî olup, ancak devlet-i aliyye'ye luzûmu olan serhâdât kal'aları resmi ve ba'zı haritalar bir mu'ayyen mahalde hıfz ve kaydı olmadığından, bu vakte dek nîce resimler ve haritalar zâyi' olup, bu mâddenin dahi hüsn-i rabıtaya idhâli vâcibe-i umûrdan olup, el-haletü-hazihi mevcûd olan resimler ve haritalar ve bundan sonra zuhûr edecek resim ve haritalar, bu esnâde himmet-i şâhâne ile Humbaracı Kışlası derûnunda tanzîm olunan Mühendishâne'de mahfûz ve mukayyed olması ve iktizâ ettikce Bâbıâlî'den Tezkire tahrîriyle celb olundukda ba'de'l-mürâca'ât yine i'âde olunması ve bir mahalden bir resim veyâhûd bir harita geldikde mahall-i merküme irsâl olunması bir hüsn-i sûret ve rabıta addolunması, fî'mâ-ba'd Bâbıâlî'ye gelen resim ve haritaları ba'de'n-nazar Mühendishâne'ye irsâl eylemeleri Bâbıâlî hüdemâsına tenbîh ve mevcûd olan resimler dahi mahall-i merküma irsâl olunmak ve her bir resmin birisini Mühendishâne hülefâ ve şâgirdânına resm ettirilüp, herbir resim ikişer olarak hıfz olunup, biri zâyi' olur ise, biri mevcûd bulunmak, filân kal'anın resm-i atîki ve filân kal'anın resm-i cedîdi ve filân mahallin haritası diyerek, bir *Fihrist Defteri* tahrîr olunup, adem ve mevcûdu ma'lûm olmak ve bir resim Bâbıâlî'den taleb olunup, verildiğinde defter-i mezkûrde esâmisi üzerine Bâbıâlî'ye gönderildiği şerh olunup, geldiği işâret olunmak ve eğer resm-i mezkûr müdded-i medîde kalır ise, zâyi' olmamak için Bâbıâlî'den taleb olunmak ve bu husûs Mühendishâne hocası Abdurrahman Efendi'nin uhdesine ihâle olunup, Humbaracı Ocağı Nâzırı olanlar dahi nezâret etmek üzere başka başka sûretleri ve Bâbıâlî'ye gelen resimlerin bir adeti geru kalmıyarak, Mühendishâne'ye irsâl etmelerine dikkat ve Bâbıâlî ricâline ihtâr ve şurûtu derdest ettirmeleri içün Bâbıâlî aklâmına dahi kayd olunması tabî'at-ı maslahâttan olmağla, Divân- ve Mektûbî-i Sadr-ı âlî ve Kethüdâ Kâtibi Kalemleri'ne ilm ü hâberleri i'tâsını İrâd-ı Cedîd-i Hümâyûn Defterdârı Mustafa Reşid Efendi bâ-tâkrîr inhâ etmeğin, takrîr-i mezkûr cânib-i Sadaret'ten Rikâb'a arz ile "pek güzel, haz eyledim, vakı'a Reşid Efendi güzel mülâhaza eylemiş. Berhüdâr olsun. Böyle nizâm verilsin", deyu Hatt-ı Humâyûn-ı şevket-makrûn şeref-rîz-i sudûr olmağla, sâdır olan Fermân-ı âlî mucebince Başmuhâsebe'ye kayd olunup, suver ve aklâm-ı mezkûra başka başka ilm ü haberleri verilmek ve Abdurrahman Efendi'nin me'mûriyetlerini hâvî başka ve husûsu mezkûre nezâret eylemek üzere Humbaracı Ocağı Nâzırı Efendi tarafına başka sûretleri verilmiştir.

EK- II

Kaynak : MMD, s. 288.

Konu : Mühendishâne Kütüphânesi Nizâmı

Tarih : 18.N.1211/6.3.1797

Mübâya'a-ı kütüb, zabt ü rabt-ı nizâm-ı Mühendishâne ve nizâm-ı sâ'ire bâ-hatt-ı Hümâyûn

Humbaracı Kışlası derûnunda kâ'in Mühendishâne-i Hümâyûn'da fünûn-ı hendesiyye ve harbiyye ve ma'ârif-i sâ'ireyi ta'allüm edecek mülâzimîn ve sâ'irenin fünûn-ı mezkûrede te'lîf ve tedvîn olunmuş kütüb ve ekâlîm ü büldân ve ma'âbir ü mesâlik ve enhârın kurb ü bu'd ve derecâsına ve keyfiyyetine ve kılâ' vü balanka ve tabyaların resânet-i istihkâmâtını mübeyyin haritalar ve resimlere ve ale'l-husûs katı çok sanâyi' ve ma'ârifi şâmil ve sanâyi'-perdâzdan Fransa'nın te'lîfgerde-i musannifâtları olan Ancuklopedya nâmıyla müsemma kırk-elli cildten ibâret kitâblara ihtiyâcları derkâr ve bu makûle kütüb ve harita ve resimlerin iştirâ ve tedârük ve Mühendishâne'ye vaz'ı mücerred himmet-i seniyyeye menût idüğü, Mühendishâne hocası Abdurrahman Efendi ile müzâkere olunmuş olmağla, Mühendishâne'nin o misillü kütüb ve harita ve resimlerin iştirâ ve vaz'ıyla müceddeden ihyâsı muvâfık-ı Berât-ı seniyye olduğu sûrette ifnâ vü telefden vikâyeleriçün bu makûle kütüb ve haritalar Mühendishâne'de sağlam bir dolaba vaz' ve iktizâ ettikce ihrâce ve isti'mâl ve yine mahallerine idhâl olunmak ve dolabın miftâhı Mühendishâne hocası olan kimselerde hıfz olunup, hocalar *Hâfız-ı Kütüb* makamında olmak ve harice kütüb ve harita vermemek ve selefden halefe teslîm olunup, noksan olmamak ve noksân zuhûrunda hocalara tazmîn ettirilmek şartları derci ve behâları cânib-i mîrîden verilerek lâzım olan o misillü kütüb ve resim ve haritaların bir tarafdan Nâzır Efendi ma'rifetiyle tedârük ve iştirâsı husûsu bâ-takrîr Rikâb-ı Hümâyûn'a lede'l-arz şeref-sudûr olan Hatt-ı Hümâyûn mucebince ber-mantûk-ı takrîr tanzîm ve Nâzır'ı tarafına ilm ü haberi i'tâ olunmak bâbında sâdır olan Fermân-ı âlî mûcebince Başmuhâsebe'ye kayd olunup, Nâzır'ı tarafına başka ve Mühendishâne hocası efendi tarafına başka ilm ü hâberleri verilmek Fermân buyurulmağın, mûcebince Mühendishâne hocası Abdurrahman Efendi ve Humbaracı Ocağı Nâzırı Elhâc Memiş Efendi taraflarına başka başka iki kıt'a ilm ü haberi verilmiştir.

EK- III

Kaynak : 465-466

Konu : Matbaa Nizâmı

Tarih : 18.SA.1215/11.7.1800

Nizâm-ı Dârü't-tıbâ'a

Fenn-i tıbâ'ata müte'allik mukaddemâ Re'isü'l-küttâb-ı sâbık müteveffa Râşid Efendi'de bulunan ba'zı âlât ve kütüb İrâd-ı Cedîd-i Hümâyûn Hazinesi'nden behâsı içün 7.500 kuruş verilerek, cânib-i mîrîden mübâya'a ve Hendesehâne derûnunda tahsîs olunan Tab'hâne'ye vaz' ve sâ'ir lüzûmlu âlât mübâya'ası içün dahi kezâlik hazine-i merkümeden bir def'a 4.000 ve ba'dehu 5.277.5 kuruş i'tâ olunarak, Dârü't-tıbâ'a riyâseti hâlâ Hendesehâne hocası müderrisîn-i kirâmdan Abdurrahman Efendi'ye bâ-berât-ı âlî ihâle olunduktan berü luzûmu olan hurûfât ve edevât ve âlât müceddeden inşâ vü tanzîm ve Tab'hâne-i mezkûrede bir mıkdâr kütüb dahi tab'ü temsîl olunmuş olup, ancak Dârü't-tıbâ'a'da istihdâm olunan amele lüzûmlarına göre, kendülere mâhiyye ma'âş ve ücret tahsîs ile ale'd-devâm istihdâm olunmak üzere şimdiye dek bir nizâm ü rabıta tahtına idhâl olunmadığından fenn-i hendeseye dâ'ir ve sâ'ir kütüb tab' ü temsîl olunmak irâde buyuruldukda ücret ile tedârük ve istihdâm olunup, hizmetleri tekmîlinde müteferrik olduklarından lede'l-iktizâ fenn-i tıbâ'aya vâkıf işbilir kimesnelerin tedârükinde usret derkâr ve lüzûmuna göre ma'âşlı amele tertîb ve tahsîs [etmeğle] ale'd-devâm Tab'hâne'de bulunmak üzere bu def'a iki nefer Musahhih ve sekiz nefer Mürettib ve iki nefer Ustabaşı ve iki nefer Basmacı ve Frengî hurûfât tertîb ve tab' hizmetinde istihdâm olunmak içün diğer bir nefer kim, cem'ân onbeş nefer amele tertîb ve şehriyye ma'âş ile Tab'hâne'ye ta'yîn ve tahsîs olunup, bunlardan ziyâde amele istihdâmı lâzım geldikde cüretle tedârük ve istihdâm olunmak üzere tanzîm olunmasını Dârü't-tıbâ'a re'isi mûmâileyh Abdurrahman Efendi ifâde ve istid'â etmeğle, bunların ma'âşları ve râbıta ve nizâmları husûsları mûmâileyh ile bi'l-müzâkere her bir mâddesi bend-bend tahrîr ve takrîr-gûne bir kâğıd tastîr ettirilip, huzûr-ı âliye takdîm olunduğuna mebnî istihdâmları keyfiyyeti ve şurût-ı nizâmları ve âna müteferri' mâddeleri Efendi-i mûmâileyhin verdiği bend-bend takrîr-i mezkûrdan ale't-tafsîl ma'lûm oldukda, zikrolunan onbeş nefer ameleden mâ'adâ nuhâs sahâyif üzerine eşkâl-i hendesiyye ve sâ'ir mücessemât ve harita resimleriçün Likar nâm ressâm bundan mukaddemce dahi tahrîr olunmuş olup, el-yevm luzûmu olmakdan nâşî bundan böyle âhar müsta'id bir kimesne tedârük ve zîrine ol vakt Tab'hâne'ye mahsûs ve şurût-ı nizâm ilâve ve idhâl olunmak üzere, şimdilik mersûm Likar mâhiyye 100 kuruş ücret ile istihdâm olunmasını Efendi-i mûmâileyh istid'â etmeğle, işbu fenn-i tıbâ'at kesîrü'l-menâfi' olan kütüb-i celîlenin ve ale'l-husûs hendeseye müte'allik resâ'il ve cedvel ve eşkâl makûlelerinin zemân-ı kalîlde ber-vech-i sıhhat husûlünü mûcîb olacağı ecilden, i'mâline mübâşeret ve dikkat olunmak mazmûnunda mukaddemâ Hatt-ı Hümâyûn-ı şevket-makrûn şeref-rîz-i sudûr olmağla, Efendi-i mûmâileyhin inhâ ve istid'â üzere ta'yîn ve tanzîmi irâde-i seniyye buyurulur ise, ma'âşı ile müretteb onbeş nefer amelenin ve şimdilik mâhiyye yüz kuruş ücret ile istihdâm olunacak ressâm-ı mezkûrun takdîm olunan bir kıt'a şukkası terkîm olunduğu üzere, ma'âş ve ücretlerin şehriyyesi 755 kuruşa bâliğ ve senevîsi 9000 kuruşa resîde olacağı, kaldı ki efendi-i mûmâileyhin takrîr-i mezkûrunda muharrer mevâddan harita ve eşkâl-i hendesiyye ve müces-

semât-ı sâ'ire tersîm olunmak içün işâ'a ettirilecek nuhâs sahâyifi, mûmâileyhin takrîri vechle, beher kıyyesine ücret-i üstâdiyye Tersâne-i âmire misillü verilerek, Kazgancı esnâfına döğdürüldüğü sûretde Tersâne fiyâtı mîrîlisi olup, mîrîlisiyle isâ'asında esnâf-ı merkûmenin ihtimâm etmiyecekleri zâhir olmakdan nâşî, bu mâdde esnâf-ı merküm ile bi'l-müzâkere ber-vech-i i'tidâl tanzîm olunur ve luzûmu olan ecnâs-ı kâğıd dahi tüccârdan ve esnâfdan mübâya'ası husûsu Kağıdcıbaşı ve tüccâr ile ba'de'l-müzâkere taht-ı rabıtaya idhâl olunmak lâzım gelüp, ancak gerek mâhiyye verilecek ma'âş ve ücretlerin ve gerek işbu mübâya'ât ve sâ'ir mesârif-i müteferrikanın kangı mahalden ta'yîn ve i'tâsı irâde buyurulur ise ba'dehu âna göre iktizâ iden mahallere kayd ile tanzîmlerine mübâşeret olunacağı hâvî hâlâ İrâd-ı Cedîd-i Hümâyûn Defterdârı atufetlü Elhâc İbrâhim Reşid Efendi hazretlerinin takdîm eyledikleri takrîrleri taraf-ı Hidivâneden Atebe-i ulyâ-yı Mülûkâneye lede'l-arz mucebince tanzîm olunub, "mesârifi İrâd-ı Cedîd'den verilsin ve Tab'hâne hiç mu'attal kalmayup, ale'd-devâm işlemesine dikkat olunsun", deyu Hatt-ı Hümâyûn-ı şevket-makrûn şeref-yafte-i sudûr olmağla, muceb ü muktezasının icrâsı bâbında Fermân-ı âlî sâdır olmakdan nâşî, şimdilik işbu takrîr-i mezkûr ve Dârü't-tıbâ'a re'isi Abdurrahman Efendi'nin bend-bend takrîri Başmuhâsebe'ye kayd olunarak, istihdâm olunacak amelenin tertîb olunan ma'âş ve ücretleriyle ta'yîni husûsu Dârü't-tıbâ'a re'isi efendi-i mûmâileyh tarafından bâ-takrîr ifâde olundukca, tarafından dahi bi't-tekmîl keyfiyyeti memhûren i'lâm olunarak amele-i merkûmenin ta'yîn ve istihdâm ve lede'l-iktizâ tertibi üzere silsile olunmaları husûslarına ale'd-devâm dikkat ve ihtimâl olunmak ve taht-ı nizâma idhâl olunacak kâğıd ve nuhâs mâddelerine dahi bundan böyle ne gûne nizâm verilür ise, yine Başmuhâsebe'ye kayd birle icrâsına ibtidâr olunmak ve mübâya'ât ve mesârif-i sâ'irenin ahz u sarfı ve tab' ü temsîl olunacak kütüb ve sâ'irenin hıfz ve iktizâsına göre fürûhtu husûslarında dahi tarafından kemâliyle nezâret ve dikkat olunarak mukteza-yı irâde-i şâhâne üzere Tab'hâne'nin ale'd-devâm i'mâline ve mütefennin kimesnelerin vucûd ü istihsâline takayyud-ı tâm olunmak üzere İrâd-ı Cedîd tarafına başka başka ve Dârü't-tıbâ'a re'isi mûmâileyh tarafına başka nizâm-ı mezkûrun aynı birer sûretleri i'tâsı iktizâ eylediğini, efendi-i mûmâileyh, müşârünileyh hazretlerine memhûren i'lâm buyurmalarıyla, sâdır olan Fermân-ı âlî ve i'lâmı mucebince Başmuhâsebe'ye kayd ve sûretleri verilmek Fermân buyurulmağın, mucebince kayd olunub, Dârü't-tıbâ'a re'isi efendi tarafına başka sûret verilmeğle İrâd-ı Cedîd tarafına dahi sûret verilmiştir.

EK- IV

Kaynak : *MMD*, s. 464-465

Konu : Matbaa'da çalışanlar ve maâşlar, vazifeleri, kâğıd ve sâ'ir ihtiyâcları

Tarih : 14.M.1215/7.6.1800

Ta'yîn-i ma'âş ve tertîb-i amelehâ ve nizâm-ı sâ'ire-i Tab'hâne-i Hümâyûn

I- Dârü't-tıbâ'a-i ma'mûrede mürettiblik ile istihdâm olunarak her vechle mütefennin, Arabî ve Farsî ve Türkî imlâ ve inşâya muktedir bir kimesne mahiyye 60 kuruş ma'âş ile Musahhih-i evvel ve ber-vech-i meşrûh mütefennin bir kimesne dahi mahiyye 50 kuruş ma'âş ile Musahhih-i sânî ta'yîn ve tahsîs buyurulup, merkūmân külle yevm tertîb olunmuş sahâyifi evvelâ nüshasıyla mukâbele eyledikde, gerek nüshasına mugayeretle zuhûr eden sehv ü hatayı ve gerek imlâ vü inşâda vâki' olan galatât ve sakatâtı tashîh içün sahâ'ifde vâki' hurûfât ve kelimâtı tebdîl eyledikden sonra tekrar tab' ü mukābele ve birbirlerine mu'âvenet ederek, külle yevm destgâhlara vaz' olunacak sahâyifi sahîhen ve sâlimen destgâh ustalarına teslîm eylemek.

II- Ve yine Dârü't-tıbâ'a-i ma'mûrede Mürettiblik ile istihdâm olunarak envâ'-ı hurûfâtın imlâ vü inşâsıyla tertîb ve terkîb-i sahâyifde kesb-i mehâret eden tîzdest bir kimesne mâhiyye 45 kuruş ma'âş ile Mürettib-i evvel ve el-yevm Tab'hâne'de mevcûd sekiz takım mürettibhânenin biri Mürettib-i evvele tahsîs ve bâkî yedi takımın her birine mâhiyye kırkar kuruş ücret ile erbâb-ı isti'dâddan yedi nefer Mürettib ta'yîn buyurulmuş ve Mürettib-i evvel olan salifü'z-zikr mürettiblere sanâyi'-i tertîbi ta'lîm ü tefhîm ve külle yevm mürettiblere tertîb olunacak sahâyifi tevzi' vü taksîm eyleyüp ve tertîb olunmuş sahâyifi destgâh nizâmı üzere tekrâren icrâ-yı tertîb ve berâ-yı mukābele sahâyif-i mürettebeyi tab' ve evrâklarını musahhihlere teslîm ve ba'de'l-mukābele zuhûr eden hatânın tashîhinde dahi musahhihlere mu'âvenet eylemek ve mürettib-i merkūmlar beher yevm kendülere tevzi' olunmuş sahâyifin tertîbini tekmîle sa'y ü dikkat eylemek.

III- Ve yine Dârü't-tıbâ'a-ı ma'mûrede mevcûd basma destgâhlarına ve eşkâl ve rusûmâtlu nuhâs sahâyif tab'ma mahsûs destgâhda istihdâm olunarak mütefennin ve esrâr-ı tab'a vâkıf ve kârgüzâr bir kimesne mâhiyye 60 kuruş ücret ile destgâhlara Ustabaşı ve ber-vech-i meşrûh bir kimesne dahi mahiyye 40 kuruş ücret ile ikinci ve mâhiyye 30 kuruşu ücret ile iki nefer dahi Basmacı ta'yîn buyurulmak ve merkūmdan sahâyifi destgâhlara vaz' ve çıtır ve çivilerini tanzîm edüp, vaz' olunacak evrâkı kâ'ide üzere ısladup, tab' eylediklerinden sonra, sahâyifi destgâhlardan ref' ve sabunlu ve killi kaynar su ile fırçalayup, tathîr ve evrâk-ı matbû'ayı dahi tertîbiyle iplere serüp, kuruttukdan sonra yine tertîbiyle kaldırıp, Muhâfız-ı evrâka teslîm eylemek. Ve sâlifü'z-zikr Ustabaşı hâlî oldukda, Tab'hâne'ye dâ'ir ve i'mâline kadir sanâ'yide dahi istihdâm olunmak.

IV- Ve Dârü'ttıbâ'a-ı ma'mûrede Frengî hurûfâtın envâ'ı mevcûd olmağla Fransız ve Talyan lisânlarına âşina ve tertîb-i hurûfâtıyla sahîhen tab' husûsunda mütefennin bir kimesne mâhiyye 60 kuruş ücret ile ta'yîn buyurulup, hurûfâtı merkūm ile tertîb ve tab'a dâ'ir iş olmadığı sûrette merkūm mu'attal kalmamak için muktedir oldıığı sâ'ir hidmette istihdâm olunmak.

V- Dârü't-tıbâ'a-ı ma'mûrede iki seneden mütecâviz Mühendishâne hülefâsından ve tîmârlu ve mülâzemetten musahhihcilik ve mürettiblik ve basmacılık hizmetlerinde istihdâm olunarak el-yevm on nefer kimesneler mevcûd olmağla, haricden dahi beş altı nefer mütefennin bulunup, bu def'a müceddeden gerek ma'âş ve gerek ücret ile tertîb ve ta'yîn buyurulacak kimesneler sâlifü'z-zikr mütefennin müsta'id kullarından iktizâsına göre münâsibiyle tertîb olunmak ve merkūmûndan ma'âş ile gönüllü olanlar tertîbiyle lede'l-hâce silsile olmaları ve merkümların bu cihetle istihdâmları husûsu Mühendishâne-i hümâyûnda ber-muceb-i şurût tertîb ve nizâmlarına ve ma'âş ve yevmiyyelerine mânî' ve menâfi' olmaması şurûtu tasrîh buyurulmak ve mârü'z-zikr ma'âşlı ve gerek ücretli istihdâm olunan kimesnelerin hizmet-i lâzımelerinde tekâsül ve betâ'etleri hasebiyle cânib-i mîrîye hasâreti mûcîb hareketleri zuhûr eder ise, bade'l-mu'âyene mütenebbih olmadıkları hâlde o misillü kimesneler Tab'hâne'den ihrâc ve hâlî kalan hidmet-i lâzımesi ile ma'âş ve ücretleri āhar müsta'idine ta'yîn buyurulmak.

VI- Dârü't-tıbâ'a-ı ma'mûreye luzûmu olan ecnâs-ı kâğıdın tedârük ve mübâya'ası husûsunda el-yevm usret derkâr ve tedârük olunduğu sûrette dahi zı'fı mertebe fiyâtla mübâya'a olunacağı zâhir ve âşikâr olmakla, bâzirgân ma'rifetleriyle İstanbul ve Galata gümrüklerine tevârüd eden ecnâs-ı kâğıdın Gümrük Emîni ma'rifetiyle re'is-i tab'hâne olanlar numûnelerine bade'n-nazar tab'hâneye ehemm ü elzem olan ecnâs-ı kâğıdtan mıkdâr-ı kifâye ahz ve kâğıdcı esnâfının kat' eyledikleri fiyâtıyla hesâb olunup, iktizâ eden sehmini ashâbına teslîm olunmak ve lede'l-icâb bâzirgân ma'rifetiyle mahallerinden a'lâ ecnâs-ı kâğıd celbini bir taht-ı nizâma idhâl olunmak ve Dârü't-tıbâ'a-ı ma'mûrede tab' ü temsîl olunacak harita ve eşkâl-i hendesiyye ve mücessemât-ı sâ'ire tersîm olunmak için Battâl kâğıd tabakası cürmünde ve İstanbul kâğıdı tabakası cürmünde ve Ay Nemike kâğıd tabakası cürmünde üç nev' nuhâs-ı elvâhdan muktazi olduğu mıkdâr tertîb olunup, Dârbhâne-i âmire'de mevcûd a'lâ nuhasların ber-muceb-i tertîb iktizâ eden nuhâs akçasıyla i'tâ ve kazgancı esnâfı ve Yiğitbaşısı ma'rifetleriyle tertîb olunan sahâyif döktürülüp, beher kıyyesine ücret-i üstâdiyye Tersâne-i âmire misillü hesab olunup, sehmi esnâfına verilmek ve zikr olunan nuhâs sahâyife eşkâl tersîm olundukda hafri husûsu beherhâl a'lâ tîzâba muhtâc ve alâsı Dârbhâne'ye mahsûs olmağla, iktizâ etdikce a'lâ tîzâb dahi akçasıyla Dârbhâne-i âmireden verile.

VII- Dârü't-tıbâ'a-ı ma'mûreye bi'l-cümle luzûmu olan sabun ve astar ve sünger ve mürekkeb topları içün deri ve revgan-ı zeyt ve basma mürekkebi ve revgan-ı zeyt ve kezzâb ve sâ'ir müteferrik mesârif-i cüz'iyye mâh be-mâhı hesâb ve defter olunup, mahall-i sarfi ve bâkî mevcûdu bilinerek, defteri takdîm olundukda akçası mu'ayyen buyurulan mahalden verilmek.

VIII- Dârü't-tıbâ'a-ı ma'mûreye bi'l-cümle luzûmu olan âbâ ve ümmühât ve hurûfât ve destgâh ve edevât-ı sâ'ire üç seneden beru Tab'hâne re'isi Abdurrahman Efendi dâ'ileri ma'rifetiyle müceddeden inşâ ve tanzîm ve bir mıkdâr kütüb tab' ü temsîl olunmuş olmağla, bundan böyle dahi Tab'hâne [de] istihdâm olunan kimesneler ber-mûceb-i şurût hidmet-i lâzımelerinde kemâ-yenbaği sa'y ü gayret eylemelerine mûmâileyh tarafından dikkat ve ihtimâm olunarak yevm-i Cum'a'dan mâ'adâ külle yevm sanâyi'-i tıb'aya icrâ ve âmme-i ibâdullaha enfâ' kütüb-i celîle ve fenn-i hendese ve coğrafyaya dâ'ir luzûmu derkâr olan resâ'il ve eşkâlleri tab' ü temsîl ve hitâm-pezîr olan kütüb ü resâ'ilin kemmiyyet ü mıkdârlarıyla cildlerine olunan mesârif-i sahîhe ve cânib-i mîrîden verilen ma'âşı ve ücret-i kâğıd ve mesârif-i müteferrikanın yekûnu hesab olunup, beher cilt kıtâba ma'a dellâliyye fiyât vaz' ve Başmuhâsebe'ye kayd olundukdan sonra, fürûht olunmak üzere Tab'hâne re'isi mûmâileyh yedine ibkā ve kütüb-ı mütenevvi'a fürûht olundukca semenlerin terâküm eden meblağ defterleriyle ceste ceste İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ne teslîm ve senedi alız olunmak ve tekmîlen fürûht olundukda muhâsebesi rû'yet olunub, eğer noksân kütüb zuhûr eder ise, onun dahi semeni mûmâileyh tarafından teslîm ile tamamen makbûzâtı edâ olunup, yedine sûret-i muhâsebe i'tâ buyurulmak.

EK- V

Kaynak : CM. 6869

Konu : Üsküdar Matbaası için Abdurrahman Efendi'ye "Berât" yazılması için "Tezkire Sûreti".

Tarih : 17.Ş.1217/12.12.1802

Mühür : Bende Selim Sâbit

Yazılmıştır.

Nişân-ı Hümâyûn yazıla ki,

Fenn-i tıbâ'ate müte'alik mukaddemâ Re'isü'l-küttab-ı esbâk müteveffa Râşid Efendi'de bulunan âlât ve edevât-ı tabî'iyye ve kütüb, yedibin beşyüz kuruşa cânib-i mîrîden mübâya'a ve Mühendishâne derûnunda tahsîs olunan Tab'hâne'ye nakl ü teslîm ile dârü't-tıbâ'a riyâseti müderrisîn-i kirâmdan Abdurrahman zîde fazlehuya bâ-berât-ı âlîşânım tevcîh olunup, müceddeden i'mâl edeceği hurde rakam ve hurûf kalıpları ve destgâh mesârifiçün İrâd-ı Cedîd-i Hümûyûnum Hazinesi'nden mûmâileyhe bir def'a dört bin ve bir def'a beşbin ve badehû beşbinikiyüz yetmişyedibuçuk kuruş, ki cem'ân ondörtbin ikiyüz yetmişyedibuçuk kuruş dahi i'tâ olunarak lüzûm iden âlât ve edevât müceddeden inşâ vü tanzîm ve bir mıkdâr kütüb dahi tab' ü temsîl olunmakda iken, Tab'hâne'nin ale'd-devâm bir hüsn-i nizâma idhâl olunmak husûsuna irâde-i seniyyem ta'alluk etmekle, mûmaileyin takdîm eylediği bend bend takrîriyle ale't-tafsîl keyfiyyeti ol'esnâda rikâb-ı mu'allâ-elkâb-ı şâhâneme lede'l-arz ve'l-istizân şerefrîz-i sudûr olan Hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnum mucebince Tab'hâneye müretteb olan amele ve ressâm ve sâ'ir hademeye ve Tab'hâne re'isi mûmâileyhe tahsîs olunan şehriyye ma'âş ve ücret ve mübâya'ât ve sâ'ir mesârif-i müteferri'ası İrâd-ı Cedîd-i Hümâyûnum Hazinesi tarafından verilerek, mukteza-yı irâde-i hümâyûnum üzere ale'd-devâm i'mâline ve mütefennin kimesnelerin tedârük ve istihsâline dâ'ir olmak üzere Başmuhâsebe'ye kayd birle ikiyüz onbeş senesi Muharremi'nde İrâd-ı Cedîd tarafına ve mûmâileyhe ilm ü haberleri i'tâsıyla tanzîm olunmuş idi. Nizâm-ı mezkûreden berü pey der-pey kütüb ve resâ'il tab'ü temsîl olunarak elhâletühazihi muktazi olan edevât tekmîl olunub, müstâhdem olan amele dahi sanâyi'-i tabî'iyyede kesb-i mehâret ve mütefennin eylediklerinden gayrı bu def'a müceddeden Üsküdar'da kâ'in arâzî-i vakf-i şerîfde bir binâ-i Tab'hâne inşâ ve evkâf-ı hümâyûn-ı mülûkâneme ilhâk olunmuş olmağla, elde Tab'hâne takımı olarak mevcûd olan destgâhlar ve âlât ve edevât-ı sâ'irenin cümlesi kârhâne-i mezkûre nakl olunup, fî-mâ-ba'd cânib-i mîrîden mu'ayyen olan ma'âş ve mâhiyyeler kat' olunarak müceddeden bir nizâma ifrâğ ile Tab'hâne-i mezkûre maktû'ân idâre ettirilmesi lâzım gelmekden nâşî, hâlâ Dârü't-tıbâ'a re'isi mûmâileyh ile lede'l-müzâkere Tab'hânenin mevcûd olan âlât ve edevâtından başka kendiye yirmibeşbin kuruş sermâye verilir ise, mâh be-mâh cânib-i vakf-ı hümâyûna yüz kuruş verilmek üzere idâreye müte'ahhid olduğu ifâde ve beyân eylemeğin, bu sûretde Tab'hânenin cemî'-i mevcûdunu mübeyyin takdîm olunan bir kıt'a defterde muharrer olduğu üzere şimdiye dek Tab'hâne mesârifiçün İrâd-ı Cedîd-i Hümâyûnum Hazinesi tarafından mümâileyhe verilen ellisekizbin dokuzyüzyirmialtıbuçuk kuruşun içinden yirmibirbin yediyüzyetmişyedibuçuk kuruş mevcûd olan

âlât ve edevât ve sâ'ir Tab'hâne takımı behâsı olmağla, edevât-ı mezkûre mûmâileyhe devr ü teslîm ve zimmetinde olan akçadan sermâye olarak yirmibeşbin kuruş dahi tevkif olunup, bundan böyle cânib-i mîrîden mu'ayyen olan ma'âş ve mâhiyye ve sâ'ire kat'olunmak ve ba'de'z-zemân kârhânenin hesâbı görülmek lâzım geldikde, mîrînin olmak üzere bâ-defter teslîm olunan âlât ve edevât ve bi'l-cümle mühimmât aynen kendüden istirdâd olunmak ve kesret-i isti'mâl ile fersûde olanları kendü tarafından tecdîd ve ta'mîr idüp, demirbaş olarak bi'l-cümle Tab'hâne takımı bilâ-noksân halefden selefe ve selefden halefe devr ü teslîm olunub, zayi'âtı zuhûr eder ise tazmîn ettirilmek ve şimdiye dek İrâd-ı Cedîd-i Hümâyûnum Hazinesi'nden verilen mebâliğ-i mezkûrenin hesâbı görülüp, edevât-ı mezbûre behâsı ile sermâye vaz' olunacak mebâliğ-i mezbûrdan mâ'adâsını hazine-i merkümeye edâ ve teslîm eylemek ve mâh be-mâh vakf-ı hümâyûna yüz kuruş icâre vermek üzere Tab'hâne-i hümâyûnun ale'd-devâm hüsn-i idâresine ihtimâm ü dikkat edip, lüzûm olan ameleyi tarafından istihdâm ile Tefsîr ve Hadis-i şerîfden mâ'adâ kesîrü'l-menâfi' olan kütüb ü resâ'il tab' ü temsîl ve neşr ü fürûht eylemek ve fî-mâ-ba'd taraf-ı devlet-i aliyyemden ba'zı kütüb ve harita ve eşkâl tab' ve resm olunması irâde olundukda behâsı hazine-i mîrîden verilüp, Tab'hâne-i hümâyûndan başka mahalde sanâyi'-i tabî'iyye icrâ olunmamak ve ettirilmemek ve hufyeten icrâ olunur ise men' ü def' olunmak ve bi-mennihi te'âlâ bundan böyle tab'ü temsîl olunan kütüb ü resâ'ilin teksîr ve etrâfa neşr ü tesyîriyle Tab'hâne-i Hümâyûn'un neşv ü nemâsı ziyâde olup, külliyyetlü fazla zuhûr eder ise, sermâye ve edevât İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nden olmağla, ol vakt mesârif ve bedel-i ma'âşı ihrâz olundukdan sonra, fazlası İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ne teslîm olunmak üzere Tab'hâne-i Hümâyûn'un idâresi ber-vech-i maktû' mûmâileyhin uhdesinde kayd olunmak üzere tanzîmi husûsunu İrâd-ı Cedîd-i Hümâyûnum Hazinesi Defterdârı Elhâc İbrâhim Reşid dâme ulûvvuhu bâ-takrîr inhâ eylediği, atabe-i ulyâ-yı mülûkâneme lede'l-arz, takrîr mucebince tanzîm oluna, deyu şeref-yâfte-i sudûr olan Hatt-ı Hümâyûn-ı şevket-makrûn mucebince Tab'hâne-i Hümâyûn'un idâresi ber-vech-i maktû' mûmâileyhin uhdesine kayd olunup, yedine müceddeden Berât-ı şerîfim ve İrâd-ı Cedîd Hazinesi ve Vakf-ı Hümâyûn taraflarına ilm ü hâberleri verilmek bâbında bâ-telhîs Fermân-ı âlîşânım sâdır olmağın, mucebince kayd olunup, ilm ü hâberleri verilmekle vech-i muharrer üzere Berât-ı şerîf yazılmağa işbu Tezkire verilmiştir.

EK- VI

Kaynak : BOA. CM. 6343

Konu : Mehmed Emîn ve Ali Efendilerin Üsküdar Matbaası dışında herhangi bir yerde kitap basılmamasının temini için verdikleri "Arzuhâl".

Tarih : 25.C.1223/18.8.1808. Vesika üst köşesinde Matbaa'ya tanınan tekel hakkının Başmuhâsebe'den istihrâc edilen "Derkenâr" sûreti tarihidir.

Devletlü, inâyetlü, merhametlü Sultanım hazretleri sağ olsun,

Üsküdar'da Selimiyye Câmi'i kurbunda vâki' ber-vech-i mâlikâne uhde-i kullarında olan Tab'hâne'de tab' ü temsîl içün âlât ü edevât ve destgâhdan mâ'adâ ehl-i zimmet tâ'ifesinin dahi âyînlerine müte'allik kütüb tab'ü temsîl içün âlât ü edevât ve destgâh mevcûd olduğundan selefimiz Abdurrahman Efendi'nin vaktinde mesfûrlardan bazen Basmahânemizde âyînleri üzere kütüb tab'ü temsîl üzere iken Basmahâne çend mâh mesdûd olmağla i'mâl-i kütüb eden kefereler dahi İstanbul'da başka mahallerde sâ'irleri misillü hufyeten hilâf-ı şurût kütüb tab'ü temsîl eylediklerden başka, Basmahânemize münhasır olan mücellidleri dahi celb ve zabt etmeleriyle bu günlerde tab' eylediğimiz kütüb ve mîrînin kitapları cildsiz kalıp, ol vechle Basmahânemizin ta'tîline bâ'is mâl-ı mîrî ve icâre-i vakfın kesr ü noksânına bâdî ve sebeb-i müstakil olmalarıyla Basmahâne şurûtu Derkenâr ve ba'de'n-nazar ma'lûm-ı devletleri oldukda mâl-ı mîrî ve vakfı siyâneten İslâmbol'da ve Galata'da Rûmî ve Yahûd ve Ermeni tâ'ifesinden kütüb tab ü temsîl edenlerin bulundukları mahallerden âlât ü edevât ve destgâhları Mübâşir ma'rifetiyle kaldırıp, Basmahânemize nakl ü iskân ve âyînleri üzere kütüb tab'ü temsîl eylemeleriçün ber-mûceb-i şurût Emr-i âlîşân inâyet ü ihsân buyurulmak bâbında emr ü fermân devletlü, inâyetlü Sultanım hazretlerinindir.

Bende Mehmed Emîn	Bende Ali Hacegân-ı Divân-ı Hümâyûn

EK- VII

Kaynak : BOA. CM. 6343

Konu : Mehmed Emîn ve Ali Efendilerin Üsküdar Matbaası için taleb ettikleri "Tekel" imtiyâzının tekîdi hakkında verdikleri "Arzuhâl"in takrîren arzı ve bu yönde "emr isdârı" ve "fermân-ı âlî" ile iktizâ edenlere hitâben emir tahriri.

Tarih : 2.M.1224/17.2.1809 (Vesika üst kısmındaki mâ'il kayıdlar: "*İzzetlü Defterdâr Efendi*, tahrîr mucebince emrini isdâr ettirdesin", deyu yazılmışdır. 2.M.24.; "*Ber muceb-i Fermân-ı âlî iktizâ edenlere hitâben emri tahrîr oluna*").

Hacegân-ı Divân-ı Hümâyûn'dan Ali Efendi kullarıyla Mehmed Emîn Efendi'nin takdîm eyledikleri bir kıt'a arzuhâlleri mefhûmunda Üsküdar'da Harem İskelesi verâsında Selimiyye vakfı ârâzîsinde kâ'in ber-vech-i mâlikâne uhdelerinde olan Tab'hâne'de milel-i selâse âyînlerine müte'allik kütüb tab' ü temsîliçün âlât ü edevât ve destgâh mevcûd olup, selefleri Abdurrahman Efendi vaktinde tab' ü temsîl olunmak üzere iken bundan akdemce Tab'hâne-i mezkûrun mesdûdiyyeti takrîbiyle i'mâl iden kefereler İstanbul'da hilâf-ı şurût hufyeten kütüb tab' ü temsîl eylediklerinden başka Tab'hâne'ye münhasır olan mücellidleri dahi celb ve zabt eylediklerinden, bu günlerde gerek mîrînin ve gerekse tab' ü temsîl olunan kütüb cildsiz kalup ol-vechle Tab'hâne'nin ta'tîline bâ'is ve mâl-ı mîrî ve icâre-i vakfın kesr ü noksânına bâdî bir keyfiyyet olduğu beyânıyla ol makûle İstanbul ve Galata ve sâ'ir mahallerde milel-i selâseden kütüb tab' ü temsîl edenlerin bulundukları mahallerden âlât ü edevât ve destgâhları Mübâşir ma'rifetiyle kaldırıp, Tab'hâne'ye nakl ve âyînleri üzere kütüb tab' ü temsîl eylemeleriçün ber-muceb-i şurût bir kıt'a Emr-i şerîf sudûrunu tahrîr ve istid'â ederler. Derkenâr'a havâle olundukda vakf-ı mezbûr ârâzîsinde müceddeden inşâ ve vakf-ı mezbûre ilhâk olunan Tab'hâne maktû'asından başka mahalde sanâyi'-i tıb'aiye icrâ olunmamak ve ettirilmemek ve hufyeten icrâ olunur ise men' ü def' olunmak şurûtundan idüğü Başmuhâsebe'den Derkenâr olunmuştur. Manzûr ve ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda şurûtu mucebince sanâyi'i-i tıb'aiye-i mezkûrenin mahall-i âharda icrâsı husûsunun men'ini hâvî iktizâsına göre Emr-i şerîf ısdârı muvâfık-ı irâde-i aliyyeleri ise emr ü fermân devletlu sa'âdetlu sultanım hazretlerinindir.

EK- VIII

Kaynak : BOA.CM. 6347

Konu : Mehmed Emîn ve Ali Efendilere verilen Matbaa Tekeli hakkında "Emr-i şerîf".

Tarih : 9.M.1224/24.2.1809

İstanbul ve Galata ve Üsküdar ve Haslar Kadılarına Hükümki,

Hacegân-ı Divân-ı Hümâyûn'dan Ali zîde mecdehu ile Mehmed Emîn zîde kadrehunun takdîm eylediği bir kıt'a arzuhâlleri mefhûmunda Üsküdar'da Harem İskelesi verâsında Selimiyye Vakfı ârâzîsinde kâ'in ber-vech-i mâlikâne uhdelerinde olan Tab'hâne'de milel-i selâse âyînlerine müte'allik kütüb tab' ü temsîlçün âlât ü edevât ve destgâh mevcûd olup, selefleri müteveffa Abdurrahman [Efendi] vaktinde tab'ü temsîl olunmak üzere iken, bundan akdemce Tab'hâne-i mezkûrun mesdûdiyyeti takrîbiyle i'mâl eden kefereler İstanbul'da hilâf-ı şurût hufyeten kütüb tab'ü temsîl eylediklerinden başka Tab'hâne'ye münhasır olan mücellidleri dahi celb ve zabt eylediklerinden, bu günlerde gerek mîrînin gerek tab'ü temsîl olunan kütüb ciltsiz kalıp, ol-vechle Tab'hâne'nin ta'tîline bâ'is ve mâl-i mîrî ve icâre-i vakfın kesr ü noksânına bâdî bir keyfiyyet olduğu beyânıyla, İstanbul ve Galata ve sâ'ir mahallerde milel-i selâseden kütüb tab'ü temsîl edenlerin bulundukları mahallerde âlât ü edevât ve destgâhları Mübâşir ma'rifetiyle kaldırılıp, Tab'hâne'ye nakl ve âyînleri üzere kütüb tab'ü temsîl eylemeleriçün ber-muceb-i şurût bir kıt'a Emr-i şerîfim sudûrunu takrîr ve istid'â etmeğle, Hazine-i âmirem kuyûdâtma nazar olundukda vakf-ı mezbûr ârâzîsinde müceddeden inşâ ve vakf-ı mezbûre ilhâk olunan Tab'hâne mukata'asından başka mahallerde sanâyi'-i tıba'iye icrâ olunmamak ve ettirilmemek ve hufyeten icrâ olunur ise men'ü def' olunmak şurûtundan idüğü Başmuhâsebe'de Derkenâr ve keyfiyyeti bâ-takrîr lede'l-arz mucebince hareket olunmak fermânım olmağın, işbu emr-i âlîşânım ısdâr ve yedlerine i'tâ kılınmıştır. Sizki mevlânâ-yı mûmâileyhümsüz bâlâda tahrîr ü beyân kılındığı üzere ber-muceb-i sanâyi'-i tıba'iye-i mezkûrenin mahall-ı âharda icrâsı vakı' ise men' ü def'i husûsuna dikkat eylemeniz bâbında Fermân-ı âlîşân sâdır olmuştur.

EK - IX

Mühendishâne'nin 1806 ve 1808 Tarihli Kanûnnâmeleri

İki kanûnnâme başlangıç kısmındaki genel ve ana değişikliklerin beyânından sonra, muhteva itibâriyle hemen birbirinin aynı olan bir metni takibe başlar Uygulamalardaki değişikliklerden ötürü iki metin arasında oluşan farklılıklar şu şekilde gösterilmiştir: Koyu harflerle yazılanlar, 1806 Kanûnnâmesi'nde yer aldığı hâlde 1808 Kanûnnâmesi'nden çıkartılan, dolayısıyla uygulamaların iptâlinden gelen değişiklikleri ve 1808 Kanûnnâmesi'nde yer almayan kısımları göstermektedir. İtalik olarak ve köşeli parantez içinde yazılanlar ise 1808 Kanûnnâmesi'nde bulunan, dolayısıyla 1806 Kanûnnâmesi'nde bulunmayan kısımları göstermektedir.

Mühendishâne'nin ilk müstakil kanûnnâmesinin başlangıç kısmı
III. SELİM, 1806

Hasköy'de ve Tersâne-i âmire'de vâki' müceddeden ihyâ-gerde-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî olan Mühendishâne-i Hümâyûnlarda fünûn-ı berriyye ve bahriyyeden hendese ve hesâb ve coğrafya fenlerinin intişâr ve tezâyüdi ve Devlet-i aliyye'ye ehemm ü elzem olan sanâyi'-i harbiyyenin ta'lîm ü ta'allüm ile kuvveden fi'le hurûcu husûslarına irâde-i aliyye ta'alluk eylediğine binâ'en bundan akdem Hasköy Mühendishânesi'ne Lağımcı Ocağı mülâzımlarından elli nefer ve Humbaracı mülâzımlarından otuz nefer ki, cem'ân seksen nefer mülâzım ve beş nefer halife ve bir hoca ve bir Françe lisânı mu'allimi ve bir nefer tercemân ta'yîn ve Hâssa Mi'mârbaşılığı Mühendishâne-i mezkûre rabt ve halife-i evvel olanlara tahsîs ve Mi'mârhalifelikleri dahi Hendesehâne mülâzımlarından ta'yîn olunmak şart kılınup, Humbaracı tarafından düşen mahlûl tîmâr ve ze'âmetler bir def'a Ocak mülâzımına ve bir def'a Hendesehâne başmülâzımına ve Lağımcı Ocağı'nın mühendislerinden mâ'adâ mülâzimeti olmayup lağımcılık tîmârları ikiyüz kayda tenzîl olunmak dahi meşrût olduğundan, düşen mahlûlâtı bir def'a Hendesehâne başmülâzımına ve bir def'a dahi İrâd-i Cedîd-i Hümâyûn Hazinesi'ne verilmek ve mülâzımeyn-i merkûmeynden Levend Çiftliği ve Üsküdâr Ocakları'na müte'addid mühendisler ta'yîn kılınmak ve Humbaracı tarafından yazılan mühendis mülâzımlarına ellibeşer akçe ve yüzer dirhemden ikişer ekmek ve senevî elli guruş kisve-behâ ve Lağımcıların bir takımı yevmiyye kırkbeşer akçe ve ikişer ekmek ve senevî aynı kisve ve bir takımına ellibeşer akçe ve ikişer ekmek ve senevî kisve-behâ verilmek üzere şart kılınup, ber-minvâl-i muharrer Humbaracı ve Lağımcı Ocakları kanûnnâmelerine zeyl ü ilâve kılınmış olduğundan başka, Tersâne-i âmire Mühendishânesi'ne müretteb olan mühendisîn dahi iki nev'e taksîm birle, bir nev'i seyr-i sefâyin ve bir nevi inşâ-yı sefâyin fenlerini ta'lîm ve tahsîlle me'mûr ve nev'-i evvel mühendisleri otuzbeşe nefer şâgirdân ve bir nefer halife ve iki nefer hoca, ki cem'ân otuz sekiz nefere münhasır ve nev'-i sânî mühendisleri on nefer şâgirdân ve iki nefer halife ki, cem'ân oniki nefere mütehassır olup, nev'-i evvel şâgirdânından müsta'idleri halife olsun olmasun iktizâ ettikce Donânma-yı Hümâyûn sefâyininden birisine alız ve ibtidâ jurnalhocası ve şorbahocası ve ba'dehu başhoca ve ba'dehu bi'l-imtihân kapudân ta'yîn olunmak ve nev'-i sânî şâgirdânından müsta'idleri ikinci halife ve ba'dehu başhalife ta'yîn ve ba'dehu çırâğ olunup, Tersâne Mi'mârlığı hidmetinde istihdâm olunmak üzere kezalik Tersâne-i âmire Nizâmâtı'na zeyl ü ilâve kılınmış ise dahi, mühendisîn-i merkûmîn fenn-i hendese ve hikmet ve hesâb ve coğrafya ve istihkâmât ve tevârîh misillü fünûn-ı dakîka ve sanâyi'-i harbiyye ta'lîm ü ta'allümmüne sa'y ü verziş edecekleri hasebiyle,

bunlar talebe-i ulûm gurûhundan ma'dûd ve bu makūle fünûn-ı dakīkaya sarf-ı zihn ve bezl-i ictihâd edenlerin sâ'ir sunûf-ı askeriyyeden meziyyet ve rüchâniyyetleri için hâll u hâllerince tevâfüd-i merâtib ve bezl ü âmâl ü metâlib ile beyne'l-emsâl kesb-i teheyyüz ü iftihâre mecbûl ü meftûr eyledikleri ber-mukteżâ-yı tabâyi'-i beşeriyye ma'lûm ve meşhûd olan hâlâtdan olduğuna binâ'en bunlara ba'zı merâtib ve metâlib irâ'e ve tahsîsi ve ma'âşlarının hasbe'l-vakt kadr-ı kifâyeye iblâğ ve tevfîr ile müheyyic-i şevk ü gayret olup, ilâ-mâ'şâallahu tâ'alâ destûrü'l-amel tutulacak vechle keyfiyyet-i nizâmiyyelerine sarf-ı himmet buyurulmak husûsuna bu def'a irâde-i seniyye sudûr etmeğin, ber-vech-i âtî şu vechle kanûn-ı metîn vaz' olunur ki, Hasköy ve Tersâne Mühendishâneleri'nde mevcûd şâgirdân ve hulefânın cümlesi bir mahalde ta'allüm-i ulûm-ı lâzime eylemeleriçün kalem ve mekteb şeklillü mevki'-i münâsebede bir Mühendishâne ihdâs ve bunlara tahsîs ve ber-vech-i âtî tertîb olunacak dört nefer hoca ve hulefâ-yı sâ'ire ancak mahall-i mezkûrede cemi'-i fünûn-i hikemiyyeyi neşr ü ta'lîm eylemeleri meşrût kılınmak ve mahall-i mezkûr Tersâne mühendislerine nisbeten fakat mekteb misillü olup, Tersâne mühendisleri hulefâları ma'ân beher haftada pazarertesi ve pençşenbe günleri mekteb-i mezkûre gelüp, vakt-i asra değin hocalardan ta'allüm eyleyüp, eyyâm-ı sâ'irede Tersâne-i âmire'de mühendisler için mahsûs kışlalarında hulefâlar şâgirdânma ta'lîm ü ta'allüm ile meşgûl olmaları lâzım olmak ve Tersâne mühendisleri kemâ-fi's-sâbık kā'ide-i tariklerince başlarına kalyoncu şalı sarup, bunlara mühendisân-ı bahriyye itlâk olunarak, ahâr gûne kisve iktisâ eylemeleri memnû' olmak ve tersâne mühendisleri mukaddemâ iki nev'e taksîm olunup, bir nev'i seyr-i sefâyin ve bir nev'i inşâ-yı sefâyine dâ'ir olan fünûnu tahsîl eylemek üzere tertîb ve her sınıfın iktizâsına göre ma'âş ve merâtibleri Tersâne-i âmire Kanûnnâmesi'nde tanzîm ve tensîk olunmuş olmağla, ânların usûl-i nizâmlarına dokunulmayarak, ancak seyr-i sefâyin için tertîb olunan nev'in şâgirdânı otuz nefere ve hulafâları onüç nefere ve inşâ-yı sefâyin için tertîb olunan nev'in şâgirdânı yirmi nefere ve hulefâsı iki nefere hasr ile iltizâ eden ma'âşları yine Tershâne-i âmire'nin usûl-ı kavânîn-i nizâmiyyesine tevfîk olunarak tanzîm olunmak kanûn ola. Ve bunların şâgirdânı halife olmazdan akdem bir mahalle me'mûr kılınmaya ve halife oldukdan sonra bir rütbeye ta'yîn ve bir mahalle me'mûriyyetleri husûsunda eskilik ve yenilik mu'teber olmayup, ancak derece-i isti'dâd ve liyâkate nazaran irâdeye muhavvel ola. Ve şâgirdân ve hulefânın tertîbâtı ve isti'dâdlarına göre ta'lîm ü ta'allümleri keyfiyyâtı ber-vech-i âtî mühendisân-ı berriyye nizâmâtına mukāyese ve tatbîk ile tensîk oluna. kaldı ki, hâlâ Hasköy Mühendishânesi'nde mevcûd ve ba'zısı tîmârlu ve ba'zı yevmiyyelü olup, Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'na merbût olan mühendisân-ı berriyye dahi bundan böyle zikr olunan Ocaklara irtibât olunmakdan ifrâz ve başlu başlarına bir kalem misillü i'tibâr olunup, kesret-i şâgirdânın hasarrât-ı mîriyyeden gayrı bir fâ'idesi olmadığından, bunların şâgirdânı kırk nefere tenzîl ve hulefâsı dört nefere hasr olunup, cem'ân müretteb olarak kırkdört neferden ibâret bir mekteb ola. Ve bunların fi'l-asl Ocaklu olduklarından şevk ü rağbetlerini îrâs-ı fütûr ve keslden siyâneten işbu müretteb olan şâgirdân ve hulefâya Mühendisân-i berriyye Ocağı deyu ve mekteb misillü ihdâs olunarak mühendishâneye Mühendisler Kışlası deyu, ba'zen nâmzed kılınmak dahi câ'iz ola. Ve hidemât-ı Devlet-i aliyye'den Hasköy Dökümhânesi Dökümçübaşılığı ma'âş-ı sâbıkı ile ve Tophâne-i âmire Dökümcübaşılığı ma'âş-ı mu'ayyeni ile ve Su Nizâreti ve Hâssami'mârbaşılığı vâridât-i mu'ayyeneleriyle ve Lağımcı ve Humbaracıbaşılıkları ma'âş-ı mahsûseleriyle ocak-ı mezkûre rabt ve tahsîs ve ba'zen irâde-i Hümâyûn ta'alluku ile Arabaçıbaşı ve Topçubaşı ve Levend Çiftliği ve Üsküdâr Ortaları'na Başbuğ ve Ağa olmaları tecvîz oluna ve..

Mühendishâne'nin ikinci kanûnnâmesinin başlangıç kısmı IV. MUSTAFA, 1808

Hasköy ve Tersâne-i âmire'de vâki' bundan akdem inşâ olunan Mühendishâne-i Hümâyûnlarda fünûn-ı berriyye ve bahriyyeden hendese ve hesâb ve coğrafya fenlerinin intişârı Devlet-i aliyye'ye ehemm ü elzem olan sanâyi'-i harbiyyenin ta'lîm ve ta'allümü ve kuvveden fi'le ihrâcı husûslarına irâde-i aliyye ta'alluk eylediğine binâ'en Hasköy Mühendishânesi'nde bundan akdem şâgirdân tertîb ve ba'dehu kırk nefere iblâğ ile dört nefer hoca ve dört nefer halife tanzîm olunup, bu def'a b â-irâde-i seniyye Mühendishâne-i merkûmun kanûn ve şurûtuna bu vechle ibtidâr olunur ki, senevî altıbin kuruş ma'âş-ı mu'ayyen ile Humbarahâne-i âmire'ye Nâzır olan Mühendishâne'ye dahi nezâret eyleye ve Mühendishâne-i mezkûrede mevcûd şâgirdân ve hülefânın cümlesi bir mahalde ta'lîm-i ulûm-ı lâzime eylemeleri içün Hasköy'de vâki' Humbaracı ve Lağımcı Kışlası civârında kâ'in Mühendishâne, kadîmi üzere bunlara tahsîs olunduğuna mebnî mukaddemce tertîb olunan dört nefer hocalar ve hulefâ-i sâ'ire ancak mahall-i mezkûrde cemi'-i fünûn-i hikemiyyeyi neşr ü ta'lîm eylemeleri meşrût kılınmak ve Tersâne-i âmire'de olan Mühendishâne'de mevcûd hoca ve hulefâ ve şâgirdânın nizâmları Tersâne-i âmire'nin usûl ve kavânîn-i nizâmiyyesine tevfîk olunarak tanzîm olunmak kanûn ola. Kaldı ki, hâlâ Hasköy Mühendishânesi'nde mevcûd Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'na merbût olan Mühendishâne-i Berriyye dahi bundan böyle şâgirdânı kırk nefere tenzîl ve hulefâsı dört nefere hasr olunup, cem'ân müretteb olunan kırkdört neferden ibâret olmak ve bunların fi'l-asl Ocaklu olduklarından şevk ü rağbetlerini îrâs-ı fütûr ü kesldan siyâneten işbu müretteb olan şâgirdân ve hulefâ kemâ-fi'l-evvel Humbara ve Lağımcı Ocakları'na merbût olmak ve hizmet-i Devlet-i aliyye'den Hasköy Dökümhânesi Nezâreti hizmeti ma'âş-ı sâbıkı ile ve Su Nezâreti ve Hâssa Mi'mârbaşılığı edevât-ı mu'ayyeneleri ile mühendishâne-i mezkûreye bundan akdem rabt olunmuş olduğundan, fimâ-ba'd işbu hizmetlerin azl ü tebdîllerinde ziyâde mastûr ve merbûtiyyet-i nizâmı üzere hulefâdan ehakk ü elyak olanlara ve İrâde-i Hümâyûn ta'allukıyla Mi'mârbaşılık ve ba'zen Mi'mâr Ocağı hulefâsından ehliyyet almak ve kabiliyyeti olanlar dahi kanûn-ı kadîmleri üzre bi'l-intihâb istihdâm olunmak ve....

Her iki Kanûnnâme'nin müştereken takib ettikleri metin kısmı

Ve işbu tertîb olunan kırk neferin beher on neferi bir sınıf i'tibâr ile dört sınıfa taksîm olunup, sınıf-ı râbi' şâgirdânı resm-i hatt ve imlâ ve erkanı ve san'ât-ı ressâmiyye ve ba'zen Arabiyyât ve mukaddemât-ı hendese ve hesâb ve ba'dehu Françe lisânı ta'allüm eylemek üzere dördüncü hoca ile dördüncü halifenin zîr-i terbiyye ve idârelerine tahsîs ve bir sene müddet mürûrunda imtihân olunup, ehliyyeti zâhir olanların ol sınıfta başmülâzım i'tibâr ve sınıf-ı sâlisde hâlî mahal bulunduğu hâlde oraya nakl olunmak ve bir seneden evvel imtihân olunmamak. Ve sınıf-ı sâlis şâgirdânı nihâyet-i ilm-i hesâb ve hendese ve coğrafya ve ba'zı Arabiyyât ve yine Françe lisânı ta'allüm etmek üzere üçüncü hoca ve üçüncü halifenin zîr-i ta'lîm ü terbiyyelerine ta'yîn ve iki sene müddet mürûrunda imtihân olunup, kabiliyyeti zâhir olan başmülâzım i'tibâriyle sınıf-ı sânîde boş yer bulundukda nakl olunmak ve iki seneden akdem imtihân olunmamak. Ve sınıf-ı sânî şâgirdânı ilm-i coğrafya ve ilm-i müselle-sât-ı müsteviyye ve cebir ü mukâbele ve tahdîd-i ârâzî ve fenn-i târîh-i harbiyye ta'allüm etmek üzere ikinci hoca ve ikinci halifenin zîr-i terbiyye ve idârelerine ta'yîn ve iki sene müddet mürûrunda imtihân ve başmülâzım olanları sınıf-ı evvelde hâlî mahal bulunduğu hâlde oraya nakl olunmak. Ve sınıf-ı

evvel şâgirdânı fenn-i mahrûtiyyât ve hesâb-ı tefâzulî ve hesâb-ı tamâmî ve ilm-i cerr-i eskâl ve ilm-i hey'et ve ameliyyât-ı fenn-i remiy ü lağım ve ta'lîm-i asâkir ve ilm-i istihkâmât ta'allüm etmek üzere halife-i evvelin ve başhocanın zîr-i ta'lîm ve terbiyyelerine ta'yîn ve bir müddet meks eyledikden sonra mârrü'z-zikr halifeliklerin biri mahlûl oldukda işbu sınıf şâgirdânı imtihân olunup, başmülâzım olanları halife-i râbi' nasb olunmak ve halife-i râbi', sâlis ve sânî ve sânî-i evvel nasb olunarak lede'l-iktizâ ber-vech-i muharrer silsileleri yürütülmek. Ve her sınıfın şâgirdânı aralarında bi'l-imtihân isti'dâd ve dirâyeti zâhir olanlardan dâ'imâ üç nefer başmülâzım, ikinci mülâzım ve üçüncü mülâzım nâmıyla mümtâz olup, sâ'ir şâgirdânın ta'lîm ve terbiyyelerine bunlar me'zûn ve zabt-ı tehdîdlerine halifelerinden sonra me'mûr olmak usûl-i nizâmiyyelerinden ola. Ve işbu dört nefer hulefâdan başka olarak dört nefer dahi hocalar ta'yîn ve zikr olunan hocalar mühendisân-ı berriyyenin ve bahriyyenin cümle hulefâ ve şâgirdânına ta'lîm-i fünûn-ı lâzime ve tefhîm-i elsine-i muktaziyye eylemek üzere ehl-i ilm ve sâhib-i ma'arifet kimesnelerden tertîb oluna. Ve hangi tarîkden olursa olsun tarîkleri kayd olunmayup, cünhâ-i azîmesi yahûd rızâsıyla terki ve yâhûd emr-i Hakk zuhûru vukû' bulmadıkca azl ve infisâlden vâreste olarak te'bîden hoca olmaları meşrût kılına. Ve merâtib ve menâsıb-ı mezkûreye hocalık mahrec i'tibâr olunmayıp, hocalıklar dahi başkaca bir tarîk gibi ola. Lâkin hocalardan birisi hocalığını ve bulunduğu tarîkini terk ile merâtib-i mezkûreye rağbet ederse, o makûle umûr-ı hariciyye ve hidemât ve menâsıb-ı harbiyyeye liyâkatı nümâyân ise ibtidâ kendüye halifelik verilüp, ba'dehu hidemât-ı mezkûreden birisine ta'yîn olunmasına müsâ'ade olunmak câ'iz ola. Eğer böyle değil ise müsâ'ade olunmaya. Ve işbu müretteb olan kırk nefer şâgirdân ve hulefânın ahâr tarîklerden kat'-ı alâka eylemeleri meşrût ola. Ve bunlardan başka ashâb-ı dirâyet ve isti'dâddan kimesneler gelüp, ta'lîm-i fünûna rağbet ederler ise hangi tarîkden olursa olsun mümâna'at olunmaya. Ânlara dahi ta'lîm-i fünûn etmeğe hocalar me'mûr ve me'zûn olalar. Ve bu makûle hariç ez-tertîb müdâvemet edenler, diler ise tarîkini terk ile merâtib-i şâgirdlere dâhil olması ve diler ise tarîkini terk etmeyerek bekleyip bir hocalık mahlûl olduğu gibi tarîk-i sâbıkına zarar olmayarak, bi'l-imtihân hoca nasb ü ta'yîn olunması husûslarına müsâ'ade oluna. Ve'l-hâsıl nâ-müretteb olarak hâricden devâm edenlerin nihâyet-i mertebeleri Başhocalık [*ve Hasköy Dökümhânesi Nezâreti hizmeti ve Su Nezâreti*] ve müretteb şâgirdânın nihâyet-i mertebeleri halifelik ve ba'dehu menâsıb ve merâtıb-ı mezkûre ve ba'dehu *merâtıb-ı sâmiyye-i sâ'ire olmağla, halifelikde eğerce tertîb* mu'teber ise de, *merâtıb-ı mezkûreye* ta'yîn ve me'mûriyyet husûslarında silsile-i tertîb mu'teber olmayup, lâyıkı vech üzere merâtıb-ı mezkûreye ta'yînleri husûsu ancak irâdeye menût ola. Şöyle ki, şâgirdân bi'l-imtihân dördüncü halife oldukdan sonra yolu geldikde üçüncü ba'dehu ikinci ve ba'dehu başhalife olması tertîbine ri'âyet olunmak meşrût olduğu misillü, halife-i mezkûrun isti'dâd ü liyâkâti zâhir olduğu hâlde evvel-i emirde merâtib-i mezkûreden birine ta'yînleri dahi irâdeye menût kılınıp, eskilik ve yenilik silsilelerine bakılmaya ve menâsıb-ı mezkûreden birini ikisini zabt edüp, tahsîl-i ma'lûmât-ı hâriciyye ve kesb-i liyâkât eden mühendislerin ba'zen Lağımcıbaşı ve Humbaracıbaşı olmaları tecvîz oluna. Ve ol hâlde hem bunlara şevk-i cedîd îrâsı ve hem Ocaklar zâbitânının fütûr ü vahşetden siyâneti içün humbaracı ve lağımcıbaşılıklar bir def'a Ocak Kethüdâları'ndan ve bir def'a mühendislerden nasb ü ta'yîn olunmak nizâmına ri'âyet oluna. Ve bundan sonra mühendis-i merkümun cemi'-i fünûn-ı harbiyyede kesb-i mahâret ve tabâyi'-i askeriyyeye ve mizâc-ı mesâlîh-i Devlet-i aliyye'ye kemâyenbaği tahsîl ve vukûf ü ittilâ' eylediği ma'lûm ve sadâkat ü istikâmeti nezd-i âlîde meczûm olur ise, bâ-İrâde-i Hümâyûn [*lâyıkı vechle Kapuçubaşılık ihsânıyla bekâm kılınarak*] Arabacıbaşı ve Topçubaşı ve ba'zen rütbesini terfî' ile Levend Çiftliği ve Üsküdâr Ortaları'na Başbuğu ve Ağa olması ve sâ'ir hidemât-ı askeriyyede istihdâm olunması tecvîz oluna. Kaldıki, şâgirdânın nakl-i merâtib eylemeleri imtihâna menût olduğu misillü, işbu hulefâ ve ashâb-ı menâsıb olan mühendislerin *dahi terakki-i merâtib* ve *zabt-ı menâsıb* eylemeleri şerîta-i imtihân ile meşrût ola. Ve bunların imtihânları fünûn-ı harbiyyeye dâ'ir Türkîü'l-ibâre olarak bir risâle te'lîfi ve yâhûd kütüb-i mu'tebere-i eslâfdan birinin tercümesi ile inde'l-mühendisîn isbât-ı vücûd ve izhâr-ı mahâret eylemek sûretine

münhasır olup, her bâr nakl-i merâtib ve tebdîl-i menâsıb etmelerinde şart-ı mezkûre ri'âyet ve ihtimâm oluna. Ve yukarı rütbelerden ma'zûl olanlar ba'zen Kapucubaşılık ihsânıyla bekâm kılınup, ba'de'l-azl mükerreren menâsıb-ı refî'a-yı mezkûreye me'mûr olmaları câ'iz ola. Ve Ocak ağalıklarının bir def'a yeni mühendise ve bir def'a ma'zûl mühendise ve bir def'a yeni kethüdâya ve bir def'a ma'zûl kethüdâya müceddeden ve mükerreren tevcîh olunması husûslarında kadem-i tarîklerine göre münâvebe kâ'idesi mer'î ola. Ve Humbaracı Ocağı neferât [*ve zâbitânına*] nisbeten bunların rütbeleri şu vechle ola ki, şâgirdân-ı sınıf-ı râbî' âdetâ humbaracı mülâzımı rütbesinde ve şâgirdân-ı sınıf-ı sâlis humbaracıların dokuzuncu mülâzımları rütbesinde ve şâgirdân-ı sınıf-ı sânî timârlı humbaracı rütbesinde ve şâgirdân-ı sınıf-ı evvel humbaracı hulefâsı rütbesinde ve halife-i râbi' humbaracı serhalifesi rütbesinde ve halife-i sâlis Ocak âlemdârı pâyesinde ve halife-i sânî başçavuş rütbesinde ve halife-i evvel kethüda pâyesinde ve başmühendis olan başhocaları ve sâ'ir hocalar dahi Humbaracı ve Lağımcı kethüdâlarından pâyelü ve [*Mühendishâne'nin*] Mühendis Ocağı'nın Ağaları makamında olmak. Ve bundan sonra Hasköy Kârhânesi'nin Dökümcübaşılığı ve ba'dehu Tophâne-i âmire Dökümcübaşılığı [*nezâreti hizmeti*]ve ba'dehu Su Nezâreti ve ba'dehu Hâssa Mi'mârbaşılığı ve ba'dehu Lağımcıbaşılık ve ba'dehu Humbaracıbaşılık ve ba'dehu Arabacıbaşılık ve ba'dehu Arabacı va Topçubaşılık ve ba'dehu hasbe'l-irâde asâkir-i şâhâne ağalığı hidmetleri rütbe cihetinden bu minvâl üzere mütefâvit ise de, istihdâm husûsu ber-vech-i sâbık ancak hasbe'l-isti'dâd irâdeye mevkûf ve ba'de'l-azl yine menâsıb-ı mezkûreyi bi'l-münâsebe devr eylemeleri veyâhûd hidemât-ı sâ'ire-i askeriyyede istihdâmları husûsu dahi kezalik irâde-i aliyyeye [*tebdîllerinde hasbe'l-isti'dâd istihdâmları husûsu bâlâda beyân olunduğu üzere irâdeye mevkûf olmakla, işbu nizâm irâde-i aliyyeye*] menût kılınmak esâs-ı nizâmlarından ola. Ve nizâm-ı sâbıkda mi'mâr halifelikleri mahlûl oldukca mühendishâne şâgirdânına tevcîh olunmak meşrût olunduğundan, şâgirdân-ı mezkûrenin ekseri mi'mâr halifeleri olup, her biri haftada ikişer üçer gün ders ve ta'lîmlerinden âvâre ve keşf-i ebniyye bahânesiyle esvâk ü pazar güşt ü güzâre mutâd olduklarından gayrı, mi'mârîne lâzım olacak mıkdârı san'at-ı ressâmiyye ve mesâha öğrenip, herbiri ulûm-i sâ'ire-i lâzımeden gâfil ve mühendishânenin ihdâsından matlûb-ı aksâ-yı Devlet-i aliyye neşr-i fünûn-i harbiyye maslahatının kuvvet ve ta'tîline bâ'is oldukları aşikâr olmakla, fî-mâ-ba'd şâgirdân-ı merkümeden mıkdâr-ı kifâye neferât-ı ma'lûme Mi'mâr Ocağı'na tahsîs olunup, mâ'adâları mi'mârlıkdan memnû' ve ta'lîm-i fünûn-ı lâzime ile dâ'imâ meşgûl olmaları ve mi'mâr halifeliklerinden birisi mahlûl oldukda, ber vech-i sâbık sınıf-ı râbî' yâhûd sâlis şâgirdânının müste'idlerinden mi'mârlığa rağbet ederi olur ise, âna arz ü tevcîh ve mühendis mektebinden ihrâc olunup, işbu müretteb olan mühendis şâgirdânı mi'mâr halifeliğinden memnû' kılınmaları ve mi'mâr halifeliği dahi yine Ocak-ı mezkûre merbût olup, Ocak-ı mezkûru terk ile ol tarafa rağbet eyleyen şâgirdlere tevcîh olunarak bîgâneye verilmekden bi'l-külliyye memnû' olması husûsları destûrü'l-amel tutularak ve mevâdd-ı nizâmiyye-i mezkûreye mezîd i'tinâ ü dikkat oluna. [*Mi'mâr ocağının kadîmi nizâmı üzre Mi'mâr Ocağı'nın bi'l-imtihân evlâd-ı müstehakkına Mi'mâr Ağa arzıyla tevcîh olunup, işbu müretteb olan şâgirdânı mi'mâr halifeliğinden memnû' kılınmaları husûsu destûrü'l-amel tutula.*] Ve bunların ma'âşları şöyle ola ki, hâlâ mevcûd olan mülâzım ve ashâb-ı tîmâr ve hulefâ her ne kadar mühendis var ise içlerinden bi't-taharri kırkdört nefer intihâb olunup, tertîb-i sâbık üzere taht-ı nizâma idhâl ve mülâzımlardan işe yaramıyacakları Humbaracı Ocağı'na mülâzım tahrîr oluna. Ve müntehib mülâzımlar ve mühendishâneden tîmâra nâ'il olmuş olan bi'l-cümle mühendisler ile hâlâ mevcûd olan hoca ve beş nefer hülefâdan iktizâ eden kırkdört nefer mühendis tertîb ve bi'l-imtihân ve'l-taharri her biri yollu yolunca münâsib rütbe ve sınıflara tahrîr olundukdan sonra fî-mâ-ba'd bunlara gerek yevmiyye ve gerek ze'âmet ve tîmâr i'tâsı zâbita-i nizâm ve kā'ide-i ta'dîl ve tesviyyeye mugâyîr olacağı bi'l-mülâhaza ma'lûm olan hâlâtdan olmağla, ba'de'l-yevm hülefâ ve hoca ve başmülâzımlara tîmâr ve ze'âmet ve bayâğı mülâzımlara yevmiyye verilmeyüp ve uhdelerinde olan tîmârları umûmen ref' birle Humbaracılar Ocağı'nın ber-muceb-i şurût beşyüz

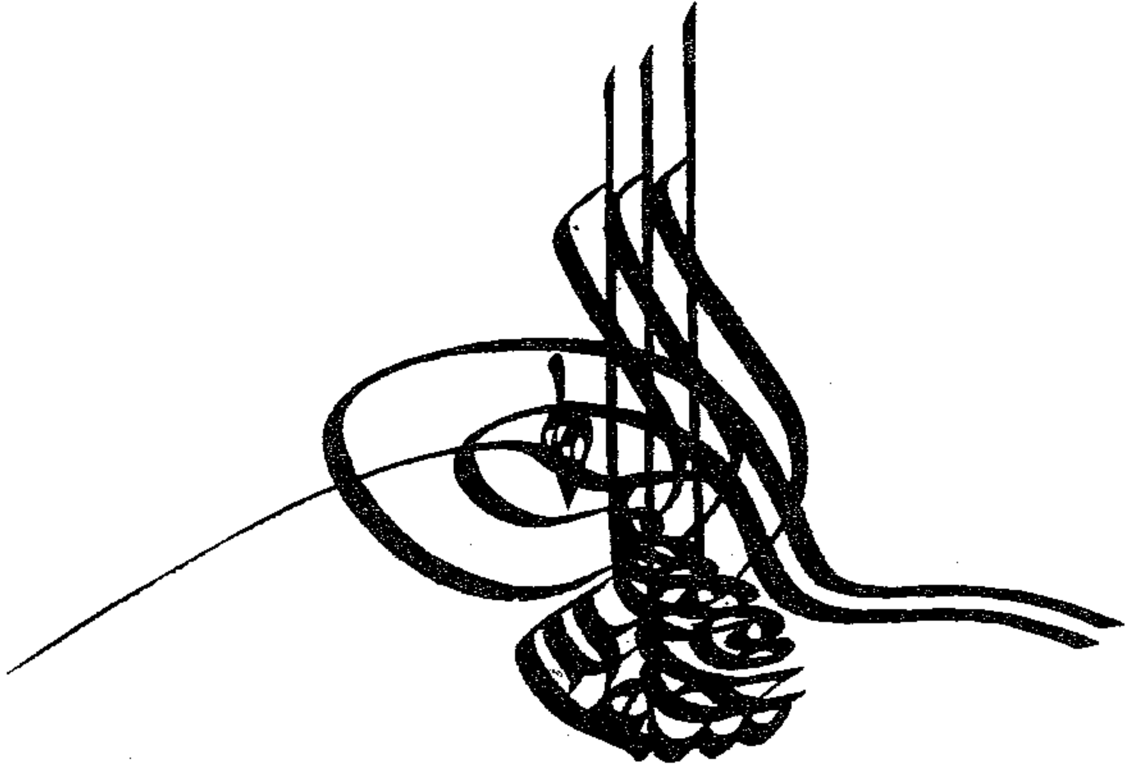
kayda iblâğına değin iktizâ eden noksânlannı tekmîl içün merfû' olan tîmârât-ı mezkûre Humbaracılar Ocağı'na i'tâ ve müstahakkına tevcîh olundukdan sonra tîmâr ve yevmiyye mukâbilinde, Şâgirdân-ı sınıf-ı râbî'in beherine mâhiyye onbeşer guruş ve senevî kisve behâ nâmıyla kırk guruş ve yevmî yarımşar vukiyye nân-ı azîz ve yüz dirhem lahın ve ellişer dirhem yağ ve pirinç ta'yînâtı. Ve şâgirdân-ı sınıf-ı sâlisin beherine mâhiyye yirmibeşer guruş ve senevî kisve behâ nâmıyla altmış kuruş ve yevmî yarımşar vukiyye nân-ı azîz ve yüz dirhem lahm ve ellişer dirhem yağ ve pirinç ta'yînâtı. Ve şâgirdân-ı sınıf-ı sânînin beherine mâhiyye otuzbeşer guruş ve senevî kisve behâ seksen guruş ve yevmî birer vukiyye nân-ı azîz ve yarımşar vukiyye lahın ve yüzer dirhem yağ ve pirinç ta'yînâtı. Ve şâgirdân-ı sınıf-ı evvelin beherine kırkbeşer guruş ve senevî kisve behâ nâmıyla yüzer guruş ve yevmî birer vukiyye nân-ı azîz ve yarımşar vukiyye lahın ve yüzer dirhem yağ ve pirinç ta'yînâtı. Ve halife-i râbî'e senevî binbeşyüz guruş ma'âş ve yevmî birerbuçuk vukiyye nân-ı azîz ve bir vukiyye lahm ve yarımşar vukiyye yağ ve pirinç ta'yinâtı. Ve halife-i sâlise senevî binyediyüzelli guruş ma'âş ve yevmî birbuçuk vukiyye nân-ı azîz ve bir vukiyye lahm ve yarımşar vukiyye yağ ve pirinç ta'yînâtı. Ve halife-i sânîye senevî ikibin guruş ma'âş ve yevmî iki vukiyye nân-ı azîz ve bir vukiyye lahm ve birer vukiyye yağ ve pirinç ta'yînâtı. Ve halife-i evvele senevî ikibinyüzelli guruş ma'âş ve kezalik yevmî iki vukiyye nân-ı azîz ve bir vukiyye lahm ve birer vukiyye yağ ve pirinç ta'yînâtı. Ve başhocaya [*hoca-yı evvel*] senevî dörtbin guruş ma'âş [*bedeli hâsıllı ze'âmet*] ve yevmî dört vukiyye nân-ı azîz ve iki vukiyye lahm ve bir vukiyye yağ ve birbuçuk vukiyye pirinç ta'yînâtı. Ve ikinci hocaya senevî üçbinbeşyüz kuruş ma'âş [*bedeli hâsıllı ze'âmet*] ve yevmî üç vukiyye nân-ı azîz ve birbuçuk vukiyye lahm ve birer vukiyye yağ ve pirinç. Ve üçüncü hocaya senevî üçbin kuruş ma'âş [*bedeli hâsıllı ze'âmet*] ve yevmî üç vukiyye nân-ı azîz ve bir vukiyye lahm ve birer vukiyye yağ ve pirinç ta'yînâtı. Ve dördüncü hocaya senevî ikibinbeşyüz kuruş [*bedeli hâsıllı ze'âmet*] ma'âş, yevmî iki vukiyye nân-ı azîz ve bir vukiyye lahm ve birer vukiyye yağ ve pirinç ta'yînâtı. [*Anadolu'da vâki' elviyyeden ifrâz ve Mühendishâne-i Berriyye'nin hoca ve hulefâsına tahsîs ve tevcîh ve isimleri tasrîhiyle yedlerine berâtları verilmek. Ve zikrolunan hoca ve hulefâdan fevt veyâhûd hilâf-ı meşrût cünhâ-i azîmisi zuhûruyla tardı lâzım geldikde kanûnları üzere bi'l-imtihân isti'âdları cümle hoca ve hulefâ beyninde nümâyân oldukda, hocalardan ise dördüncü hoca, hulefâdan ise dördüncü hulefâ nasb olunup, ma'âş bedeli dördüncü halifeye ta'yîn ve tahsîs kılınan ze'âmet, nâzırı ve hoca-yı evvelin ale'l-iştirâk memhûr arzlarıyla tevcîh oluna. Ve tahsîs kılınan ze'âmetler hoca ve hülefâlıklara münhasır olmakla her kim ol hizmette bulunur ise, âna tevcîh olunup, âhara verilmeye*] Ve halifelerin odaları şâgirdân ile bir olup, hocaların odaları başka i'tibâr olunarak cem'ân sekiz oda i'tibârıyla, beher odala çârûb ve hatab ve falım ve kahve misillü oda mesârifleriçün senevî ikişer yüz guruşdan cem'ân binaltıyüz guruş i'tâ oluna. Ve bunlardan mâ'adâ bir nefer hâfız-ı kütübe mâhiyye yirmibeş guruş ve yevmî bir çift nân-ı azîz ve bir nefer bevvâba mâhiyye yirmişer guruş ve yevmî bir çift nân ve bir nefer farrâşa mâhiyye onbeş guruş ve yevmî bir çift nân-ı azîz ve bin nefer tercemâna mâhiyye yüzer guruş ve şâgirdâna ta'lîm-i fenn-i kitâbet içün isticân muktazi olan bir nefer hattâta mâhiyye yirmibeş guruş ve bir çift nân ve Ocak-ı mezkûrun iktizâ eden tahrîrât ve urûzât ve tertîbâtını tahrîr içün bi't-tahsîs ta'yîn olunması lâzım ve mehem olan bir nefer hünermend ve müstakim kâtibe mâhiyye yüzer guruş ve senevî oda masrafıçün ikiyüz guruş ve yevmî iki vukiyye nân-ı azîz ve bir vukiyye lahm ve yarımşar vukiyye yağ ve pirinç ta'yînâtı i'tâ oluna. [*Ve bir nefer hendese âlâtı ta'mîrcisi hezârfene mâhiyye altmış kuruş, cem'ân yevmî altmışdört çift nân Mühendishâne-i Hümâyûn'a tahsîs kılınıp, sâbıkı gibi Humbaracı ve Lağımcı Ocakları nân-ı azîzini veren fırından ta'yîn ile beher mâh iktizâ eden behâsı cânib-i mîrîden i'tâ oluna.*] Ve işbu mühendisîn ma'âşları ancak rütbe-i mezkûrelere tahsîs kılınup, ol rütbelerden yukaru hidemât ve menâsıba terakki ettiklerinde ma'âşları kat' olunup, hidemât ve menâsıb-ı mezkûrenin ma'âş-ı mahsûs ve vâridât-ı mu'ayyeneleri her ne ise âna müstehak olmaları meşrût kılına. Ve her bâr azl ü nasb vukû'unda halife ve şâgirdânın silsileleri yürüdülmek husûsuna i'tinâ vü dikkat oluna. Kaldıki bunlar kalem ve mekteb

şâgirdânı misillü olup, sâ'ir sınıf-ı askeriyye gibi bunlara dahi kisve-i mahsûs tahsîsi lâzım değil ise de, müretteb olan kırk nefer şâgirdânın cümlesi [*Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'na merbût misillü olduğundan, bunlar dahi zikrolunan Ocaklar neferâtı gibi nişândan ârî olarak sâdece kalpak iktisâ eyleyeler ve dört nefer hulefâsı başlarına âdeta kâtibi kavuk giymek ile mümtâz ola.*] Humbaracı ve Lağımcı Ocakları'ndan ifrâz olunmuş olup, bu âna değin Humbaracı ve Lağımcı kalpaklarına me'lûf olageldiklerinden başka mühendislik içün kisve-i mahsûsa ve alâmeti ma'lûma ile kesb-i imtiyâz eylemeleri mücib-i mübâhât ve bâ'is-i şevk ü gayret olacağına mebnî, şimdilik işbu müretteb olan fakat kırk şâgirdânın üç sınıf şâgirdânı başlarına Humbaracı kalpağı misillü kalpak giyüp, üzerine Humbaracı ve Lağımcı kalpaklarında olan nişânları câmi' olarak tûlen ve arzen beyaz harîrden nişânlar vaz'ile ve sınıf-ı evvel şâgirdânı kezalik tûlen ve arzen şeridden masnû' nişânlar vaz'ile mümtâz olalar. Ve dört nefer hülefâların başlarına âdetâ kâtibî kavuk giymek ile nişândan müstagnî olalar. Ve hocaları kendi tarîki ne ise âna göre kisve giyüp, hey'et-i mahsûsa kaydından vâreste olalar. Ve dâhil-i tertîb olmayarak hâriçden gelüp ta'lîm-i fünûn edenler haklarında kat'ân kisve tahsîsi kayd olunmayup, herkes kendü tarîkine lâyık kisve iktisâ eyleyeler. Ve bunların tenbihât-ı muktaziyye ve tehdîdât-ı lâzimeleri şöyle ola ki, Humbaracı ve Lağımcı Ocakları kâtibleri misillü Mühendis Ocağı'na dahi bir kâtib tahsîs olunduğuna mebnî iktizâ eden urûzât ve tahrîrât-ı sâ'ireleri kâtib-i mûmâileyh yediyle tanzîm ve kanûnnâmeleri dahi mûmâileyhe teslîm olunup, kâtibin ve nâzırların mührüyle memhûr olarak Mühendishâne'de kâ'in kütüphâneye vaz' ve hıfz olunmak ve mühendishâne-i mezkûrun kavânîn-i nizâmiyyelerine ri'âyet husûsu ibtidâ nâzırdan ve sâniyyen kâtibinden ve sâlisen hoca ve halife-i evvelden mes'ûl ve matlûb olmak. Ve bâlâda zikrolunduğu üzre her sınıfın şâgirdânından bi'l-imtihân üç nefer şâgirdân intihâb ve başmülâzım ve ikinci mülâzım ve üçüncü mülâzım olarak tahrîr birle, bunların aralarında üçüncü mülâzım olan [*baş*]çavuş makâmında olup, ol sınıfın iktizâ eden umûr ve husûsları âna havâle kılınmak kanûn ola. Ve şagirdân ve hulefânın nakl-i merâtib eylediklerinde [*bâlâda muharrer*] ma'âş ve ta'yînâtlarının tebdîl ve tağyîri iktizâ edeceğini mübeyyin arzlarını nâzır ve hoca-ı evvel bi'l-iştirâk temhîr ve mi'mâr halifeliği arzlarını dahi nâzır ve hoca ve mi'mârbaşı bi'l-istirâk temhîr eylemek meşrût ola. Lakin gerek hocalıklar ve gerek mühendishâne-i mezkûre merbût olan [*Hasköy Dökümhânesi Nezâreti*] Dökümcübaşılıklar ve Su Nezâreti ve Mi'mârbaşılık hizmetlerine ta'yîn ve azl ü nasb husûsları nâzırın keyfiyyet ve nizâmı mübeyyîn müstakilen arzına mevkûf ola. Ve bunlardan mâ'adâ hidemât ve menâsıba ta'yîn husûsu ancak irâde-i aliyyeye menût olup, nâzırın arzına muhtâc olmaya. Ve bunlardan arz akçesi ve rişvet ve ubûdiyyet ve hediyye ve atiyye nâmıyla bir akçe ve bir hâbbe ahz ve kabûl olunmaya. Ve gerek nâzır ve gerek kâtib ve gerek hoca ve hulefâ bunlardan bir akçe rişvet ahzına cesâret ve irtikâb ederler ise, duyulduğu anda te'dîb ü terbiyye ve itâb ukābları husûsuna irâde-i aliyye ve kâffe-i evliyâ-yı umûrun inzimâm-ı re'yi ma'rifetleriyle ikdâm ü ihtimâmda dakika fevt olunmaya. Ve bu makûle irtikâbât zuhûrunda mühendishâne-i mezkûrenin eski ve mu'teber şâgirdânı hakikât-ı hâli beyân zımnında Kethüdâ-yı Sadr-ı âlî bulunan zâta arzuhâl takdîm eylemeleri câ'iz ola. Ve bunların terbiyye ve tehdîdât-ı lâzimeleri husûsu Humbarahâne nizâmında meşrût olan kavânîne tatbîk ile icrâ oluna [*nâzır ve başhocaların ma'rifetleriyle icrâ olunup*]. Ve bunlardan bir mühendis bir mahalle me'mûr oldukda hidmet-i me'mûr behâsını edâ eyledikden sonra ol gezdiği mahallerin haritalarını çıkarup sabîh olarak tersîm ve hin-i avdetinde nâzır ve başhoca yedleriyle Bâb-ı âlî'ye ve ândan atabe-i ulyâ-yı Hüsrevâne'ye takdîm eylemesi furû'-i nizâmlarından ma'dûd olmak ve ol haritalar dahi yine Mühendishâne'de hıfz ve cem' olunarak mürûr-ı zamân ile bi't-tedric cemi' memâlik-i mahrûsa'nın haritaları alâvechi's-sahîha tersîm ve tanzîm ettirilmek husûslarına dikkat ve ihtimâm oluna. [*Ve işbu Mühendishâne-i Hümâyûn'un ihyâsı kılâ'-ı hakaniyyenin müceddeden inşâ' vü ta'mîrlerinde kā'ide-i hendese ve metânet ve resânetine dikkat ve ebniyye-i mîriyyenin keşf-i sânîsinde ber-vech-i hakkaniyyet kā'ide-i hendese üzerine mesâha olunarak cânib-i mîriyye hasarâttan vikāye olunmak farîzâsına ri'âyet ve nîce nîce kavâ'id-i azîmeye müstelzim olmak arza mebnî idiiği*]

âşikâr olduğuna binâ'en, kılâ'-i hakaniyyeden birisinin ta'mîr ve inşâ'sı husûsuna irâde-i aliyye ta'alluk eyledikde mühendishâne-i mezkûre hulefâ ve şâgirdânından müntehâb ve ilm-i mesâha ve ilm-i istihkâmât bilür birisi nâzır ve başhoca ma'rifetiyle bi'l-intihâb ta'yîn ve ma'iyyetine bir nefer mi'mâr halifesi dahi terfîk ve mahall-i me'mûriyyetlerine irsâl ve ta'mîr ü inşâ' olunacak kal'anın kemâl-i metânet ü resânet ve istihkâmâtı hâvî mühendis-i merkûm bir kıt'a resmini tahrîr ve mi'mâr halifesi merkûm dahi ebniyye-i kal'aya lâzım gelen levâzımât-ı ebniyyeyi kemâl-i dikkat ve taharrî vechile bi'l-ittifâk defterini tahrîr ve tanzîm edüp, mühendis-i merkûm ile bi'l-istihsâb getirüp, Bâb-ı âlî'ye takdîm edeler Ve ebniyye-i mîriyyenin tekmîlinde keşf-i sânî olmak irâde buyuruldukda ebniyye-i mezkûrenin mesâhası ilm-i hendeseye tatbîk ve mesâha-yı mezkûre şekk ü şüpheden ârî olmak içün mühendishâne-i merkûm hulefâsından nevbetleriyle bir halife ta'yîn oluna, mi'mârlar ile bi'l-ma'iyye varup, ebniyye-i mezkûreyi ba'de'l-mesâha kâ'ide-i mesâha üzere kaç zirâ' gelür ise, şekilleriyle bir kıt'a resmi tahrîr ve Bâb-ı âlî'ye takdîm edeler.] Ve bunlar asâkir-i mürettebe ma'iyyetlerine mühendisler ta'yîni menâfi'-i kesîreyi müştemil idüğü ma'lûm ise de **bunlar bayağı nefer gibi dâ'imâ Levend Çiftliği ve Üsküdâr Kışlâlarını bekleyüp ve me'mûriyyetde dahi beher Orta'ya dörder mühendis tertîb olunarak ancak asâkir-i mezkûrenin çadırlarını kurdurmaya me'mûr ve tanzîm-i nizâmât-ı harbiyyeden mehçûr olmaları bir fâ'ideyi müfîd olmamağla, bundan böyle asâkir-i mürettebe ile ma'ân bir mahalle mühendis irsâli iktizâ eyledikde**, başhoca ve nâzır ma'rifetleriyle şâgirdân-ı sınıf-ı evvelden ilm-i istihkâmât ve fünûn-ı sâ'ire-i harbiyyede mâhir ve mütefennin bir kâmil mühendis ta'yîn olunup, ol mühendis fakat çadır kurmakla meşgûl olmayup, ol askerin hîn-i nüzûlünde ve hareketinde dikkat olunması lâzım gelen keşfiyyât-ı nizâmiyyesini ve hîn-i muhârebede metris almak ve tâbya yapmak iktizâsına göre tabur düzmek misillü sanâyi'-i harbiyyede ol askerin başbuğu olan kimse müsteşâr olarak me'mûr kılınup, ol askerin başbuğu olan kimesneye dahi bu vechile tenbîh ve tefhîm olunmak ve avdetinde mühendishâneye gelüp ta'lîm ve ta'allüm ile meşgûl olmak ve her me'mûriyyette i'yâb ü zehâbları mesârifi ve harc-ı râhları [*mahalline göre Hazine-i âmireden*] müstevfi olarak i'tâ kılınmak müteferri'ât-ı nizâmlarından ola. Mühendishâne hocasının tarîk-i hidemât-ı Devlet-i aliyye'den bir tarîkde alâkası olup olmamak husûsları kayd olunmayup, her kangı tarafdan olur ise olsun, hüner ü ma'rifeti ma'lûm olan kimesnenin tarîkine mâni' olmayarak, tertîb üzre hoca nasb ü ta'yîn olunması câ'iz ola. Ve eğer hoca olanlar bir tarîkde alâkası olmayıp, sâlifü'z-zikr merâtib ü menâsıba rağbeti olur ise, ber-vech-i sâbık hocalıkdan ihrâc ve halife i'tibâr olunup, badehu merâtib ve mansıb-ı mezkûreden birine ta'yîn ve istidâdına göre başhalifeye takdîm olunması ve halifelerden birisi ahâr çıraklıkdan nukûliyle hocalığa rağbet eder ise, ber mukteżâ-yı isti'dâd âna dahi müsâ'ade kılınması kezalik câ'iz ola. Ve bundan sonra mühendishâne-i mezkûreye ta'yîn olunacak şagirdân hadîsü's-sin, asîl ü necîb, sâhib-i fetânet kişizâdelerinden tahrîr olunup, haseb ü nesebi nâ-ma'lûm âdemlerden tahrîr olunmaya. **Ve Tersâne-i âmire'den gelüp ta'lîm-i fünûn edecek mühendislerin dahi tertîbâtı şâgirdân ve hülefâ husûsları ve ta'lîm ü ta'allüme dâ'ir iktizâ eden tertîbât-ı lâzimeleri bunlara mukâyese olunup, ancak ânların ma'âşları ve tahsîs olunan merâtib ve menâsıb-ı bahriyyeleri nizâmât-ı bahriyye usûlüne tatbîk ve tevfîk olunarak tanzîm olunagelmekle, ol husûslarda mühendisân-ı berriyye nizâmâtına mukâyese olunmaya.** Ve Mühendishâne-i Hümâyûn hocalıklarından dahi nizâmâtı husûsu şöyle ola ki, **Mühendishâne-i Berriyye ve Bahriyye cümlesi bir mahalde ta'lîm ü ta'allüm ettirilüp ve her nev'e başhalifeden başka olarak hâriçden ehl-i ilm ve mütefennin birer hoca ta'yîn olunup**, ba'de'l-yevm Mühendishâne-i Hümâyûn'da dört nefer dâ'imâ müste'mir olarak mevcûd buluna. Ve bu hocaların tarîk-i ulemâ ve tarîk-i sâ'ire-i devletten birisinde alâkaları olup olmaması kayd olunmayıp, ancak ehliyyet ve kemâl-i ma'rifetlerine nazar oluna. Ve bunlar tarîk-i sâ'ireden bî-alâka olduklarından gerek mühendislik merâtib ü menâsıbına ve gerek tarîk-i sâ'ireden birine rağbet eyledikleri hâlde müsâ'ade oluna. **Ve başhoca mühendisân-ı berriyyenin hocası ve zâbiti ve başmühendis mekanımda olup, bir azîm töhmeti zuhûriyle tardı yâhûd mühendislik menâsıbından birine rağbeti ile çırâğ olup,**

Ocak'dan ihrâcı yâhûd hasbe'l-iktizâ terki iktizâ etmedikce bî-mucib azl olunmaya. Ve Mühendishâne-i Berriyye'nin ta'lîm ü ta'allüm ve zabt ü rabt ve tertîbât-ı muktaziyyeleri evvelen nâzırdan sonra hoca-i evvel merkūmdan mes'ûl olup, hizmet-i mezkûresinde devâm eyledikce, nizâmât-ı berriyye bendlerinde tafsîl olunan senevî dörtbin kuruş ma'âş ve ta'yînât-ı ma'lûmesi [*bedeli ze'âmete mutasarrıf olmak*] i'tâ oluna. Ve ikinci hoca Mühendishâne-i Bahriyye'nin seyr ü sefâ'in fünûnuna me'mûr nev'i evvel şâgirdân ve hülefâsının [*hulefâ ve şâgirdânına ta'lîm ü ta'allümde ve Tersâne Mi'mârbaşısı ma'rifetiyle inşâ olunan sefâ'inin tanzîm ve inşâsına bunun dahi ba'zen nezâreti ve re'yi munzâm olup*] zâbiti mekāmında olup, kezalik hizmetinde devâm eyledikce ber-vech-i muharrer senevî üçbinbeşyüz kuruş ma'âş *ve ta'yînât-ı mezkûresi* [*bedeli ze'âmete mutasarrıf olmak*] i'tâ olunmak. Ve üçüncü hoca **mühendisân-ı bahriyyenin inşâ'-i sefâyine me'mûr olan nev'-i sânî şâgirdân ve hülefâsının hocası ve zâbiti olup, Tersâne mi'mârbaşısı ma'rifetiyle inşâ' olunan sefâyinin tanzîm ve inşâ'sında bunun dahi ba'zen nezâret ve re'y ü ma'rifeti münzâm olması câ'iz olarak** [*ber-vech-i bâlâ hulefâ ve şâgirdânına ta'lîm ü ta'allüm edup*], hizmetinde devâm eyledikce ber-vech-i sâbık ta'yîn olunan senevî üçbin kuruş ma'âş ve *ta'yînât-ı ma'lûmesi* [*bedeli ze'âmete mutasarrıf olmak*] i'tâ olunmak. Ve dördüncü hoca fünûn-ı hendese ve hesâb ve coğrafya-yı berriyye ve bahriyyeyi tefennünden mâ'adâ Arabiyyât ve lisân-ı Frânçe bilmekte mehâreti olup, her nev'in ve her sınıfın şâgirdânına Arabiyyât ve lisân-ı Françe **bilmekde mehâreti olup her nev'in ve her sınıfın şâgirdânına Arabiyyât ve lisân-ı Françe** ve mukaddemât-ı ulûm-ı berriyye ve bahriyyeyi ta'lîmine me'mûr olmak şartıyla sâ'ir hocalardan sonra bu dahi halifelerden ziyâde nüfûzlu ve rütbeli ve zâbiti mekâmında olmak ve hizmetinde devâm eyledikce mârrü'z-zikr ikibinbeşyüz kuruş senevî ma'âş [*bedeli ze'âmete mutasarrıf*] **ve ta'yînât-ı ma'lûmesi verilmek meşrût ola.** Ve başhocalık mahlûl oldukda yerine ikinci hoca ve ânın yerine üçüncü hoca ve ânın yerine dördüncü hoca nasb olunarak silsileleri yürütülüp, hâricden devâm eden kimesnelerden mütefennin ve hünermend ve lisân-âşine bir kimesne bi'l-imtihân dördüncü hoca ta'yîn olunup, ol cihetle hocalıklar dahi bir başkaca tarîk i'tiyâd oluna. Lâkin bunların dahi hulefâ misillü tertîbleri mu'teber ise de, silsile tertîblerine ri'âyet pek mu'teber olmayup, her kangı rütbede bir müsta'id ve hünermend âdem bulunur ise, bi'l-istihkak takdîm ve tercîh olunması ancak irâde-i aliyye'ye menût ola ve eskilik ve yenilik hâletlerine bakılmaya. Kaldı ki, Mühendishâne-i Hümâyûn'a mürettep kırk nefer mühendislerden mâ'adâ hâriçden olarak gerek evlâd-ı ekâbir ve kişizâdelerden ve gerek ashâb-ı dirâyet kimesnelerden ta'lîm-i hüner ve ma'rifet içün devâm eder olur ise, o makūlelerin hendesehâneye devâmları tarîklerine mâni' olmayarak, başkaca ders ta'yîniyle ta'lîm ve ifâdelerine mezîd ihtimâm ü dikkat eylemek üzere zikr olunan dört nefer hulefâ ve hocaların cümlesi bi'l-hassa me'mûr olalar. Ve işbu hâriçden gelüp, devâm edenlerden kesb-i kemâl ü ma'rifet ve elsine-i Arabiyye ve Frengiyyeye tahsîl-i ıttılâ' vü mehâret eylemiş âdemler zuhûr edüp, mühendishâne hocalığına rağbet ederler ise, mahlûl zuhûrunda o makūlelere bi'l-imtihân dördüncü hocalık veyâhûd hasbe'l-isti'dâd üçüncü hocalık tevcîh ve bi't-tertîb başhoca [*başhalife*] olmaları tecvîz oluna. Ve mühendishâne hocalığı bunların bulundukları tarîklerine mâni' ve muzır addolunmayacağından başka, bunlar hocalıkda fünûn-ı berriyye ve bahriyyeye dâ'ir resâ'il-i nâfi'â te'lîfi ve kütüb-i lâzime tercemesiyle vesâ'ir vechile ibrâz-ı hüner ü ma'rifet ederler ise, kendü tarîklerince mazhar-ı i'ânet ü inâyet olmaları karîn-i müsâ'ade vü is'âf ola. Ve ber vech-i muharrer mühendishâne hocalarından birisi tarîkini terk edüp, hulefânın matmâh-ı enzâr-ı şevk ü gayretleri olan merâtib ve metâlib-i mezkûre ümîdvâr olur ise, başka bir dirlikde alâkası olmamak şartıyla, ibtidâ halife nasb olunup, ba'dehu merâtib-i mezkûreden birine ta'yîn olunması câ'iz ola. Ve kezalik bir hoca mahlûl oldukda, başhalifeden birisi bulunduğu nev'in hocalığına rağbet eder ise, nevbetli olan diğer hoca ile hüner ü ma'rifet ve lisân-âşinâlık cihetlerinde muvâzene ve imtihân olunup, rüchânı zuhûrunda âna dahi müsâ'ade câ'iz ola. Ve hoca ve hulefânın dâ'imâ mühendishânede mevcûd bulunup, salı ve cum'a günlerinden mâ'adâlarda müfârakat etmeyerek, ta'lîm-i fünûna müdâvemet etmeleri meşrût ola. Kezalik şâgirdân-ı berriyyenin dahi salı ve cum'a günlerinden mâ'adâlarda

mühendishânede mevcûd olunup, ulûm-ı riyâziyyenin mesâ'il-i nazariyyesini ta'lîm eylemeleri ve pazartesi ve pençşenbe günü sahrâya çıkup, halifeleriyle ma'ân [*mesâ'il-i*] ameliyyât meşk ü ta'lîm ü icrâ etmeleri furû'-i nizâmlarından ma'dûd ola. Ve mühendisîn-i merkûmînin tahsîl-i ma'arif eylemeleri edevât ü âlât ve kütüb-i lâzime-i Türkiyyenin müstevfî ve mükemmel olarak tedârük ve tetmîmine menût olduğu ve ale'l-husûs kütüb-i fenniyyenin teksîri mübâya'a ve tahrîr ile müşekkil olup, ancak tab' olunmaya muhtâc idüğü âşîkâr olmakla, bunların muhtâc oldukları edevât-ı lâzıme ve kütüb-i fenniyyeleri hocaları tarafından nâzırlarına inhâ olunduğu gibi derhâl nâzırları bâ-takrîr Bâb-ı âlî'ye arz ü istid'â eyledikde, iktizâ eden edevât ve âlâtın mübâya'a ve tedârüküne ve kütüb-i fenniyyenin [*Tab'hâne'de seri'ân tanzîmine*] tab'ına isti'câl ve müsâra'at oluna. Ve bundan böyle mühendishâne-i merkûmeynin [*merkûmenin*] nizâmâtına dâ'ir hayırlu ve nâfi' şerâ'it hâtıra geldikce kaleme alınup arz ü takdîm ve pesendîde-i tab'-ı Cihândârî oldukda, Kanûnnâme-i Hümâyûna zeyl ü ilâve olunarak, aklânıa kayd olunması câ'iz ola. Ve mühendisîn-i merkûmînin nakl-i merâtib etmeleri beher hâl şerâ'it-i imtihân ile meşrût olup, ri'âyet-i şart-ı mezkûreye gayet i'tinâ ve dikkat oluna. Ve hatıra gönüle ve recâ vü şefâ'ate bakılmaya. Ve ta'lîm eyledikleri fünûn-ı harbiyyenin ameliyyâtına gayet sarf-ı zihn ve bezl-i mechûd etdirilüp, haftada iki gün mühendishâne civârında sahrâya çıkup, ta'lîm-i ameliyyâta say' ü verziş etmelerine ikdâm ü ihtimâm oluna. Ve işbu Mühendishâne-i Berriyye'ye verilecek ma'âşların ve Mühendishâne-i Hümâyûn mesârifinin mıkdârı ve kemiyyetini mübeyyîn zîrde muharrer defter terkîm olunmağla tanzîm ve i'tâsında âna göre mürâca'at oluna.[*Ve işbu Mühendishâne-i berriyye'nin'nin şâgirdânına verilmek üzere bâlâda ta'dâd olunan mâhiyye ve kâtib ve hademe-i sâ'ire mâhiyyeleri ve oda masrafları hesâb olundukda, yirmiikibin şu kadar kuruşa baliğ ve defteri Başmuhâsebe'ye kayd olunup, meblağ-ı mezkûrdan beher mevâcib hurûcunda iktizâ eden meblağ icmâle idhâl olunmak üzere nizâm verilmiş olmakla, beher mevâcib ihrâcında mühendishâne-i merkûmenin halife-i evveli ve kâtib ve mülâzımları kā'ideleri üzere Hazine-i âmire'ye varup, Humbaracı ve Lağımcı Ocakları mülâzımları mevâcibi misillü alız ve doğru mühendishâneye getirüp, sergi ferşiyle cümle huzûrunda şâgirdân ve hademe-i sâ'ireye temâmen tevzi' ve i'tâ oluna.*] İşbu Kanûnnâme-i Hümâyûn karâr-ı erbâb-ı şûrâ ve irâde-i seniyye-i mülûkâne [*cenâb-ı Kişverkişâ*] ile rabt ve tevsîk [*tanzîm*] olunmuş olmakla, harf be-harf icrâsına ale'd-devâm i'tinâ vü dikkat ve hilâfından be-gâyet mücânebet oluna.

157) III. Selim'in hazırlattığı Mühendishâne-i Berrî'nin ilk müstakil Kanûnnâmesi. (1806). Mühendishâne'de muhâfaza edilmek üzere verilen özgün metnin üst kısmında yer alan Tuğra-yı Hümâyûn. (*Mühendishâne-i Sultânî'nin te'sîs ve küşâdını âmir Sultân Selim Han-ı Sâlis Fermânı,* ünvânlı yayından).

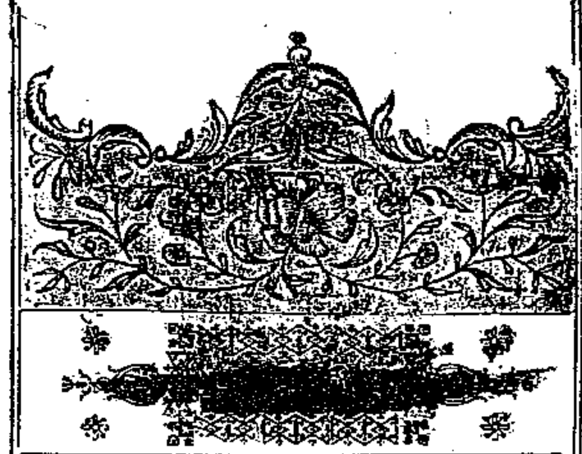
اشبو قانوننامۀ همایونمك اصلی دیوان همایونم قلمنده محفوظ اولمغله صورتی مهندسخانه‌ده حفظ اولنوب الی ماشاء الله دستور العمل طوتیلرق موجبنجه عمل و حرکت اولنه

158) III. Selim'in hazırlattığı ilk müstakil Kanûnnâme'nin başlangıç kısmı. (*BOA. HH.* 57898). Kanûnnâme metni üzerinde, üst kısımda yer alan Hatt-ı Hümâyûn sûreti şöyledir: "*İşbu Kanûnnâme-i Hümâyûn'umun aslı Divân-ı Hümâyûn'um kaleminde mahfûz olmağla, sûreti Mühendishâne'de hıfz olunup, ilâ-mâşâ'allah destûrü'l-amel tutularak, mûcebince amel ve hareket oluna*".

159) IV. Mustafa'nın hazırlattığı Mühendishâne-i Berrî'nin ikinci Kanûnnâmesi'nden başlangıç kısmı. 1808. (*BOA. Amedî Kalemi Odası*, 60/2. Tarihi: 13.ZA.1222/11.1.1808). Kanûnnâme metni üzerinde, üst kısmında yer alan Hatt-ı Hümâyûn sûreti şöyledir: "*İşbu Kanûnnâme-i Hümâyûn'um şurûtu fîmâ–ba'd destûrü'l-amel tutulup, Nâzır'ı ma'rifetiyle şerâ'itinin icrâsına be-gayet ihtimâm ve dikkat oluna*".

اشبو قانوننامهٔ همایونمك شروطی فیما بعد دستور العمل طوتلوب ناظرى معرفتیله شرائطنك اجراسنه بغایت اهتمام و دقت اولنه

160) IV. Mustafa'nın hazırlattığı Mühendishâne-i Berrî'nin ikinci Kanûnnâmesi üzerinde yer alan özgün Hatt-ı Hümâyûn kaydı: "*İşbu Kanûnnâme-i Hümâyûnumın şurûtu fîmâ-ba'd destûrü'l-amel tutulup, Nâzır'ı ma'rifetiyle şerâ'itinin icrâsına be-gayet ihtimâm ü dikkat oluna*". (*BOA. HH.* 16170. Tarihi: 13.Z.A.1222/11.1.1808).

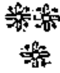
الحمد لله افهم العلوم للطالبين وجعل افعالهم بين العباد
نافعين وصيرهم بعلومهم على الناس غالبين واعلى مراتبهم
باعمالهم على الجاهلين ونصرهم فى الدارين خيرالنا صرين
وربح اعمالهم بعلومهم رب العالمين والصلوة على سيدنا
افضل المرسلين محمد اذهو رحمة للعالمين وعلى آله واصحابه
الطيبين الطاهرين اذهم افضل التابعين وبعد فيقول العبد
الضعيف الفقير الى ربه القدير الشيخ مصطفى ابن ابرهيم
رزقهما الله بجنات وحرير وغفر لهما الذنوب الكبير وسهل
عليهما الامور العسير ونصرهما فى الدارين النصير وحفظهما
من النيران وبئس المصير ولما رايت كتابا مسمى بعوامل الجديد
النحوى للشيخ الفاضل الكامل المعروف بالبركوى رحمة الله
عليه مختصرا ينطوى على مباحث شريفة ويحتوى على قواعد
لطيفة ومرغوبا بين المحصلين خصوصا بين الشارعين

الحوض

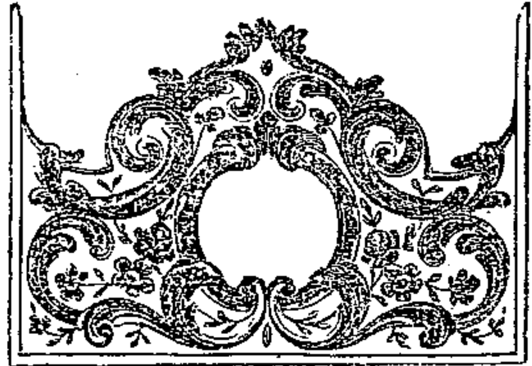
١٢٨

قد تيسر الاتمام بعون الله الملك العلام فى اواخر الربيع الاخر
من حجة اربع واربعين ومائة والف من هجرة
من ارتدى بالعز والشرف صلى الله تعالى عليه
وسلم وعلى آله اجمعين
آمين ويا معين

قد تم طبع هذا الكتاب المستطاب بعون الله الملك الوهاب
بمعرفت عمل الطبع اضعف العباد حافظ محمد امين الرئيس
بدار الطباعة العامره فى اواخر شهر جمازى الاولى لسنه ست
❋ وعشرين ومائتين بعد الف من هجرة اشرف ❋
❋ خاتم النبوة عليه افضل الصلوات ❋
❋ واكمل التحيه ❋ -

161) ***Tühfetü'l-ihvân alâ Avâmili'l-Birgivî.*** **Üsküdar Matbaası, C.1226/Haziran 1811. İlk ve son sahifeler.**

* بسم الله الرحمن الرحيم *

الحمد لله رب العالمين والصلوة على محمد واله اجمعين قوله على افهام
الخطاب اى اعلامه ايانا جنس الخطاب وهو توجيه الكلام نحو الغير
فايقاع الافهام عليه اسناد الى السبب اذ الخطاب سبب افهام
ماخوطب به او المراد ماخوطب به وهو الكلام اللفظى ففى الاسناد
تجوز ايضا او النفسى فلا تجوز فيه ويحتمل ان يحمل الخطاب على الخطاب
المعهود هو خطاب الله تعالى المتعلق بافعال المكلفين وهو الاحكام
الشرعية وافهامها ايانا من اجل النعم واما افهام مطلق الخطاب
فهو نعمة شاملة للثقلين ثم انه لم يقل على فهم الخطاب مع انه النعمة
الواصلة الينا الموجبة للشكر لما قالوا ان المحمود عليه يجب ان يكون
من الافعال الاختيارية للمحمود فان قلت كون المحمود عليه فعلا
للمحمود ينافى اجتماع الحمد مع الشكر الذى يجب كونه فى مقابلة النعمة
الواصلة اذ الفعل لا يقبل الانتقال اصلا قلت مرادهم من النعمة الواصلة
الى الشاكر الانعام الواصل الاثر اليه بشهادة قولهم فى تعريفه بسبب
كونه منعما فان الانعام وان لم ينتقل عن المنعم الى الشاكر الا انه انتقل اليه

اثره

٦٠٩

البداية واليه المرجع والنهاية او يجعل الواو للحال عن فاعل لنختم اى حال
كون رجوعنا اليه تعالى فقط لكن ان اريد بالمرجع مايعم الرجوع القلبى
فالحال مقارنة والا فمقدرة اى حال كوننا مقدرى الرجوع اليه تعالى
فقط فى عاقبة الامر فليتأمل او يجعل العطف المذكور من قبيل عطف
القصة على القصة من غير اعتبار الاخبارية والانشائية اى مع قطع
النظر عن احتلافهما خبرا وانشأ اذ ليس النظر فى هذا العطف الى نفس
الجملتين بل الى مناسبتهما فى الغرض فكلما كانت المناسبة اشد كان
العطف احسن كذا قالوا ولعل المناسبة ههنا ان الغرض من طلب الختم
على هذا القدر الغير الممل بيان ان هذا القدر مما يكثر به الانتفاع والرغبة
والغرض من افادة انفراده تعالى برجوع الامور اليه بيان ان الانتفاع
لا يحصل الا بارشاده تعالى وتوفيقه ولا يخفى المناسبة بين هذين الغرضين
قوله واعلم الخ واعلم ان نسخ المحشى لما كانت مختلفة جدا بذلت
جهدى فى تمييز غثها عن سمينها بقدر الامكان واستقصيت الكلام
فى هذا الشان وحقيقة المرام عند الملك العلام وقد استقرت سفينة القلم
على جودى الاتمام فى اليوم الثانى عشر من شهر جمادى
الثانية سنة تسع وثمانين بعد المائة والالف
من الهجرة النبوية عليه افضل الصلوات
والسلام
قد استراح قلم الطبع من عنوان استكتابة هذا الكتاب بعون الله الملك
العزيز الوهاب من تعليقات الفاضل الشهير بكلنبوى على مير الاداب
فرحم الله المؤلفين وقاطبة المؤمنين طوبى لهم وحسن مآب بحماية
سلطان سلاطين العظام ادام الله دولته الى يوم القيام يسر الله حسن
ختامه باضعف العباد مفتقر الى عفو ربه يوم الميعاد السيد عبد الرحيم محب
جعل الله فعله موافقا لما يرضيه ويحب فى اواخر شوال المكرم فى سلك
شهور سنة اربع وثلثين ومأتين والف من هجرة من له العز والشرف

162) *Ta'likâtü'l-Gelenbevî alâ Mîri'l-âdâb*. **Üsküdar Matbaası. Ş. 1234/Ağustos 1819.**

* ⁂ بسم الله الرحمن الرحيم ⁂ *

يامن تقدس ذاته عن احاطة الافكار وتنزهت صفاته عن ادراك الانظار نحمدك حمدا نضرت فى رياض القدس زهراته وانتشرت فى محافل الانس نفحاته ونصلى على من ولى فوق ما يسعه الافهام واولى ما لا يحيطه الاوهام وعلى آله الذين هم كسفينة نوح عليه السلام من ركبها نجا واصحابه الذين هم كالنجوم من اقتدى بهم اهتدى وبعد فيقول العبد المسكين عبد الحكيم بن شمس الدين ان الشرح العقائد النسفية للملك القمقام والقرم الهمام العالم الربانى سعد الملة والدين التفتازانى لكونه خير منتجب ومنتخب قد اشتهر به الفحول وتناولته ايدى القبول فاماطوا عنه القواشى وكتبوا عليه الحواشى ثم ان منها ما علقه الفاضل المحقق الالمعى المدقق للطف معانيه وحسن مبانيه قد امتدت عليه اعناق الخواطر وسهرت لاجله اعين الدياجر لكن ما اتوا بما يروى الغليل او يشفى العليل لما ان ابكاره آبية عن خطبة كل جاذب ومخدراته محتجبة لا تنجلى لكل طالب فصرفت برهة من عنفوات الشباب فى حل مبانيه وانتهبت فرصة عن اعين الزمان لتحقيق معانيه فقيدت اوابده والسنت شوارده

وحققت

٣٩٦

اجزها اى امتنها واقواها كذا فى الصحاح قوله وبه يظهر ان هذا الوجه ايضا يفيده آه لا يخفى عليك ان المنع الذى ذكره متجه فى عامة الملك بالنسبة الى عامة البشر اعنى اتقياء المؤمنين فتم الدليل على عمومه هذا نهاية ما اردت ايراده فى هذا الكتاب

مستعينا بالملك الوهاب وعليه التكلان

فى كل باب الحمد لله على الانعام

والصلوة على سيدنا خير الانام

وعلى آله واصحابه

الكرام

الحمد لمن يسر الابتداء والتمكين والشكر لمن وفق الاختتام والتهيين لطبع تعليقات الفاضل المتين والكامل المفيد لما هو الصواب واليقين عبد الحكيم بن شمس الملة والدين المشهور بسيلكوتى بين الناظرين على الحاشية الدقيقة للمتفكرين للمولى الخيالى اللامع كالنور المبين على شرح العقائد لسعد الملة والدين على المتن النسفية النفيسة فى احكام الدين بعون مالك الملك والعباد ومنه المبدأ واليه المعاد لاضعف الخلائق والعباد المفتقر الى مغفرة ربه يوم التناد السيد عبد الرحيم المحب جعل الله فعله موافقا لما يرضاه ويحب فى محمية السلطنة العلية حفظها الله تعالى من الفتن والبلية

فى اوائل شهر رجب الاصم ابتداؤه وفى اوائل رمضان

المعظم اختتامه من سنة خمس وثلثين ومأتين

والف بعد هجرة النبى الامين عليه

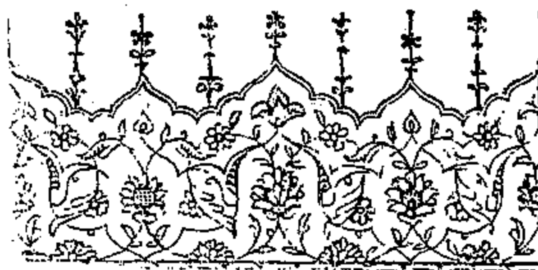
صلوات الله المعين وعلى آله

واصحابه المهتدين سيما

على الخلفاء

الراشدين

163) *Ta'likât-ı Abdülhakîm el-meşhûr bi Seyalkûtî ale'l-hâşiyet li Mollâ el-Gıyâsıye alâ Şerhi'l-Akâ'idi'n -Nesefiyye.* **Üsküdar Matbaası, N.1235/Haziran-Temmuz. 1820. İlk ve son sahifeler.**

بسم الله الرحمن الرحيم

لو لا رشحات ماء بحر القديم من فيض عمان الجود وعميم الكرم
من يخرجنا عن فلوات العدم او ينشنا برش غيث الحكم
اللهم يارافع الاستار ارفع عن بصائرنا حجاب الاغيار الهى الهى
خلصنا عن الاشتغال الملاهى وارنا حقائق الاشياء كما هى قطعه
يارب بو كوكل كوزنى بنيا ايله مرات دلى بالتجلا ايله ذكركله سنك
شكرك ايدوب ورد زبان دل بلبلنى حمد كه كويا ايله نثر هر نهال
امردى بال فرخنده فال كه نفحات نسيم عنبر شميم شكرا ايزد متعال
واهب الامان ايله تازه وتر وهر كلبن كلستان مقال عديم المثال كه
رشحات امطار فيض آثار حمد خداوند ذى الجلال كثير البر
والنوال ايله سرسبز ومخضر اولميه عاقبت تند باد دبور فنا ايله
برك وبارى پژمرده وابتر وصرصر هنكام خريف وشتا ايله
اوراق وازهارى متفرق وپريشان اولمق محقق ومقرردر
وان من شئ الا يسبح بحمده لكن هرچند كه باغبان خيال روضهٔ
امانى وامالده جريان جويبار مقال ايله نخل شكر وسپاس تمنيه
وتربيته اقدام جراءت وهربار كه فارس همت ميدان فصاحت

وبلاغت

تاريخ تمامش از حروف رشحات
رباعيهٔ فارسيه لمترجمه
اى بلبل جان ناله وافغان تا كى فرياد كنان سير كلستان تا كى
اسرار مكن فاش زبان باخود دار
در كوى وى اين نعرهٔ مستان تا كى
غزل لتاريخ اتمام لمترجمه

بحمد الله صفاى وقتله بونامهٔ نامى طقوز يوز طقسان اوچ ذى الحجه سنده بولدى اتمامى
بو دفتر سربسر مهر ومحبت داستانيدر كلور هر قصه سندن طالبه مطلوب پيغامى
بونامه جملهٔ اذواق ارباب سعادتدر بولور هر رشحه سينك نشانندن اهل دل كامى
بو بر جام سرور انجام وراح راحت افزادر كه بر پيانه سى مقبول خاص الزنجيه جامى
بو بر رند جهاندركم آچلمزدكه نادانه دل نجه سويلشور يكسان كور رهر نجته وخامى
بوكا انكار ايله قلمه نظر افسانه در صفه بونك فهمنده مصرف ايت طالب ايسك جمله شامى
نظر قل ديدهٔ عبرتله كلى اى طالب معنا ندر مقصودى بل فوت اولمادين بو فرصت ايامى

الحمد لله على الاتمام والصلوة والسلام على سيدنا محمد سيد الانام وعلى اله وصحبه البررة الكرام
هذا اخر ما جرى به قلم الطبع من عنوان استكتابة هـذا الكتاب بعون الملك
الوهاب المسمى برشحات عين الحيات لعلى بن حسين المشهور بالصفى
الى وقت الممات فرحم الله المؤلفين وعامة العلماء والصالحين فى محمية
السلطنة العلية حماها الله من الفتن والبلية بحمد الله
على وفق ختامه ومبشر حسن نظامه من اضعف العباد
مفتقرا الى عفو ربه يوم التناد السيد عبد الرحيم المحب
جعل الله فعله موافقا للمرضاه ويحب فى اواخر صفر
الخير ابتداؤه وفى اواخر جمادى الاولى انتهاؤه
من سلك شهور سنة ستة وثلثين
ومأتين والف من هجرة
من له العز
والشرف

م

164) *Reşehât-i Ayni'l-hayat.* Üsküdar Matbaası, N.1236/ Haziran-Temmuz. 1821. İlk ve son sahifeler.

* بسم الله الرحمن الرحيم *

قوله افتتح كتابه الخ اى كتابه المقدر فى الذهن ان كانت الخطبة ابتدائية او المحقق ان كانت الحاقية والافتتاح التصدير ومعنى افتتاح الكتاب بالحمد بعد التيمن بالتسمية اى بعد الافتتاح بها ذكر الحمد عقيب التسمية بلا فصل مقدما على ما سواهما وهذا الكلام لا دلالة له على جزئية شئ منهما ولا على عدمها على ما وهم وزاد لفظ التيمن اشارة الى ان الافتتاح بالتسمية للتيمن والتبرك سواء قلنا ان الباء للملابسة كما هو مختار صاحب الكشاف و الشارح رح او للاستعانة كما هو مختار القاضى او صلة للفعل المقدر كما ذهب اليه البعض فان الملابسة والاستعانة انما هو ببركاتها والافتتاح بها لاجل البركة الا ان فى الاستعانة زيادة وهو الاشارة الى ان المشروع فيه لا يتم بدونها والاستعانة ليست حقيقية حتى توهم عدم كون ذكره تعالى مقصودا بالذات وكذا الحال فى قوله بحمد الله وفى حديثى الابتداء وليس فى كلام الشارح رح اشارة الى خصوصية شئ من الاحتمالات نعم فى نسبة الافتتاح اليهما مع البعدية اشارة الى انه لا منافاة بينهما لان المراد التصدير على ما سوى التسمية والحمد فلا تعارض بين الحديثين ان جعل الباء صلة لم يبدأ واما على تقدير جعله للملابسة او الاستعانة فلا توهم للتعارض فانه يمكن تلبس الابتداء والاستعانة فيه بطريق التيمن بامور كثيرة اذ التيمن بامور كثيرة ليس مختصا بحال التلفظ بل باق الى اخر الكتاب قوله اداء جعله علة للافتتاح

٦٩١

الساعة فيكون قليلا صفة مؤكدة وعلى الوجه الثانى الاضافة بتقدير فى فلا يفيد الاستيعاب فيكون قليلا صفة مقيدة لان التعريج فى الساعة يحتمل ان يكون قليلا من الساعة وان يكون مستوعبا لها والاشارة الى هذا المعنى قدم قليلا على فى ساعة لانه اعتبر الصفة مقدمة على الاضافة على ما وهم من ظاهر عبارته قوله اى قليل التعريج فى الساعة على حذف المضاف او الاستخدام والاوجه ان يجعل الضمير لعرج والتأنيث باعتبار المضاف اليه قوله اتركانى اشارة الى اندعانى تثنية دع من ودع يدع قوله افصحت بلغاتها يقال افصح الاعجمى اذا انطلق لسانه وخلصت لغته عن اللكنة وجادت ولم يلحن وافصح به اى صرح والمراد باللغات النغمات جعل كل نغمة لغة قوله ومفتون من الفتن بمعنى الاحراق قال الله تعالى يوم هم على النار يفتنون او بمعنى الاعجاب او بمعنى الجنون والرنات جمع رنة وهى الاصوات والمثانى جمع مثنى وهو من الاعواد ما كان ذا وترين والفاء لتفصيل اهل البصرة اى فمنهم الصالحون ومنهم دون ذلك والمقصود ان البصرة مصر جامع

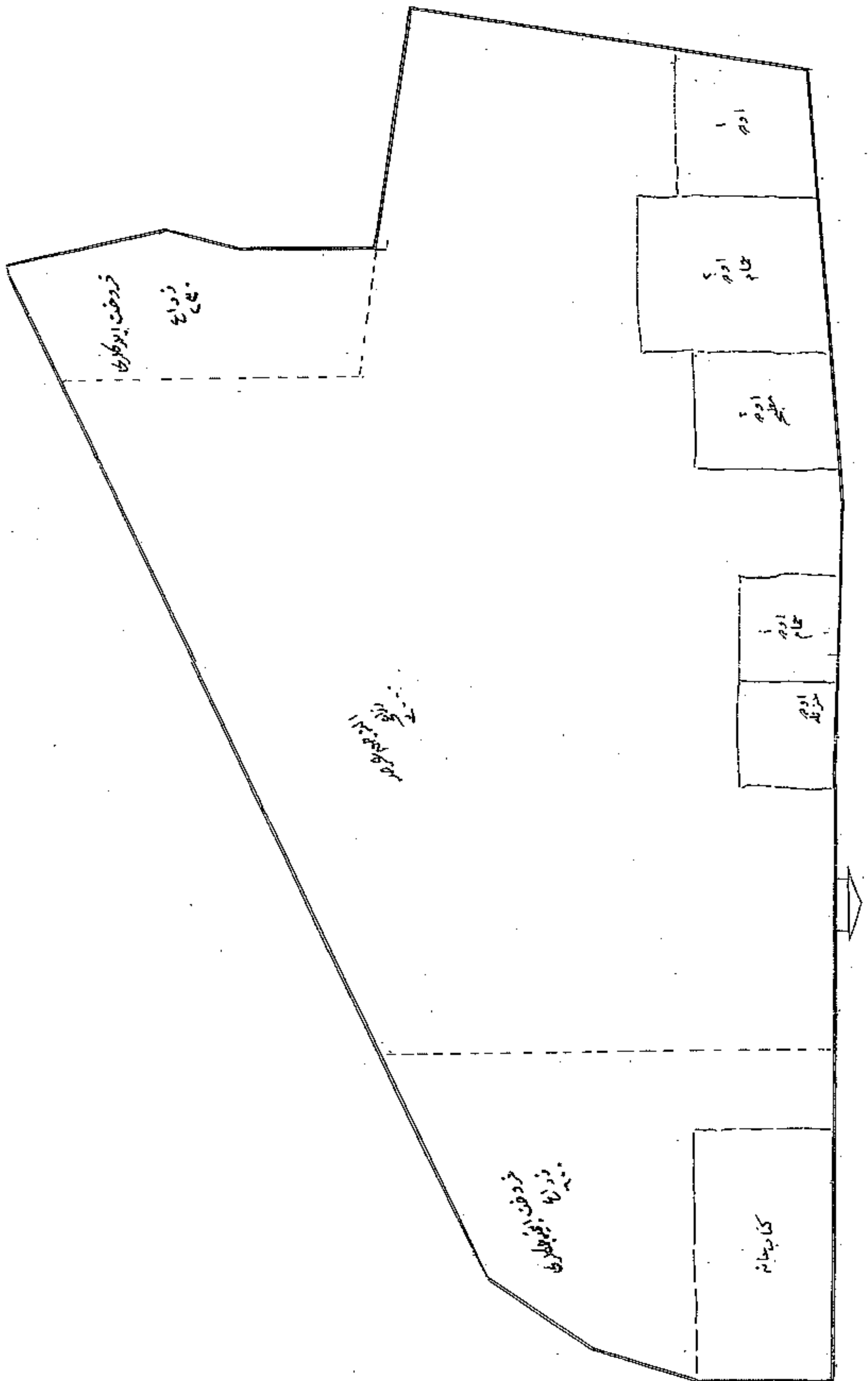
م

قد تم طبع هذه الحاشية الجليلة للمولى عبد الحكيم السيالكوتى
على المطول بمعرفة الحاج ابراهيم صائب نال ما تمناه
فى القسطنطينية صانها الله تعالى عن الآفات
والبلية فى اواخر رجب سنة احدى
واربعين ومأتين والف
من هجرة من له العز
والشرف

تم

165) [Haşiyetü's-] Seyalkutî ala'l-mutavval. İstanbul Matbaası, B.1241/Şubat 1826. Eserin 1227/1812 tarihli basımı için bkz. s. 257.

VESİKALARDAN ÖRNEKLER

166) Mühendishâne'nin İstanbul'un hangi mahallinde inşâsının daha uygun olacağı tartışılırken, Parmakkapı'da Âşir Efendi'ye ait olan, yukarıda plânı görülen arsanın satın alınarak, Mühendishâne, Matbaa ve Kütüphâne'nin burada yapılması düşünülmüştür. Bu amacla Âşir Efendi'ye ait olan bu arsa ve yanında satın alınması düşünülen diğer arsaların plânı çıkartılmıştır. *BOA. HH.* Nr. 9783-C. Bkz. s. 37.

استانهٔ سعادتده بر مهندسخانه ایجاد اولنمسنه دائر مهندسلک تقدیم ایلدیکی تقریری و کتاب همایونه عرض اولندقده
بو بابده کوزل شیدر رئیس افندی [illegible] مصطفی افندی و راتب افندی ایله سویلشسونلر بونی یاپدرمق [illegible]
سعدآباده اولمز دیو خط همایون شوکتمقرون شرفیافتهٔ صدور اولدیغنه بناء [illegible] قوللری جمع و مادهٔ
مرقومه‌یی مذاکره ایلدکلرنده فی نفس الامر بعض خصوصده استخدام ایچون اطرافدن مهندس جلب اولنمقده ایسه
دولت علیه‌ده بر مهندسخانه وجوده کتورلسنده طبعخانه ترتیبیله مهندس یتشدرمک اقتضا ایدر خدمتده استخدام
اولنمق هر وجهله مستحسن اولدیغی و لکن بو مهندسخانه مسافهٔ بعیده‌ده یعنی کاغدخانه‌ده اولور ایسه [illegible]
ایده‌جک شاکردانلر مصارف کثیره‌یه و تعب و مشقته مبتلا اولملرینه و بو وجهله قصور عارض اولمق [illegible]
اجتماعلرینه سبب اولور و درعلیه‌ده [illegible] بر مناسب محلده انشا اولنور ایسه هم شاکردانه موجب سهولت و هم [illegible]
زیاده اولمسنه باعث اولدیغی و مهندسخانه انشاسنده صنف اوطه‌لری دخی انشا اولنوب شاکرداندن
بیتوتته طالب اولنلر صنف اوطه‌لرده بیتوتت ایتملری و سائرلری اقربا و متعلقاتلری خانه‌لرینه کیدوب
جمعه ایله بازاردن ماعدا هر یوم سحری کلملری و مهندسخانه‌نک [illegible] انشاسی کیفیتده ناظر و سائر مدیرلر
تعیین اولنور ایجق مهندسخانه انشاسنه ارادهٔ علیه تعلق ایدر ایسه شمدیدن بعض کتابلرک ترجمه‌سنه
[illegible] لسان آشنا بعض کمسنه‌لر تعیین و [illegible] بعض [illegible] کتابلر ترجمه و طبع اولنوب
[illegible] حساب و هندسه‌نک علمی و عملیسنده و انشاء قلعه و اعمال سفاین و فنون حربیه و سائر
اقتضا ایده‌جکی [illegible] شمدیدن مباشرت اولنمق لازم کله‌جکی و بو ماده‌لر اصول اولنوب
فنلرده ماهر استادلرک دخی جلبنه شمدیدن [illegible] مهندسلک لوحه‌سنده تفصیل و بیان اولندیغی اوزره
مهندسخانه و طبعخانه ایکیسی بر محلده انشا بیورلوب [illegible] اقتضاسنه کوره بعض ماده‌لر و نظاملر اختراع
رؤسا و استادلر و شاکردان ترتیب اولندقدن صکره [illegible] در میان اولندیغی معلوم عالیلری بیورلدقده
اولنه‌جق اولوقت [illegible] رابطه ویرلمک مناسب ایدوکی [illegible] سعادتلو سلطانم حضرتلرینکدر
[illegible] ارادهٔ علیه‌لری تعلق ایدر ایسه امر و فرمان دولتلو سعادتلو سلطانم حضرتلرینکدر

167) Mühendishâne'nin ve içinde yer alacak olan Matbaa'nın İstanbul'un hangi mahallinde inşâsının uygun olacağı hakkında yapılan yazışmalar. D'Ohsson tarafından teklif edilen Kâğıdhâne /Sa'dâbâd bölgesi şehirden fazla uzak olması sebebiyle kabul edilmemiştir. Ancak Âşir Efendi'nin arsası da şehrin fazla içinde olması hasebiyle uygun görülmemektedir. Mühendishâne'nin yerinin tartışıldığı, Mühendislik eğitimi için gerekli kitapların temini, tercümesi, bir Matbaa açılarak bunların basılması, ve yabancı hocaların celbi ile ilgili bilgilerin verildiği bu vesika için bkz. *BOA. HH.* Nr. 9783-B. Bkz. s. 36 vd.

مهندس خانه ترتیبنه و برمناسب محلده مهندسخانه انشاسنه واثر مهندسلرك عرض ایلدیكی لایحه‌سی منظور همایون
حضرت جهاندارى بیورلدقده كاغدخانه‌ده اولماز دیو خط همایون شوكتمقروندن شرف نفاذ صدور اولمغله
فی نفس الامر مسافهٔ بعیده‌ده اولسه شاكردانك ایاب و ذهابلرنده مصارفه محتاج اولدقلرندن غیری
مشقتی موجب اولدیغنه بناءً خود اشكار اولدیغی حقلری ظاهر اولوب قریب برمحلده اولسه خاطره كلمیه‌جك
بعض كیفیه‌لرك مداومت اجتماعی ملحوظ اولدیغندن بغچه قپوسنه قریب سلطان حمامی قارشوسنده فقیقلو
عاشر افندیلرك عرصه‌سی فروخت اولنمق اوزره اولمغله رسمی برقاعده اخراج اولنوب واقف كاركر اوطه‌لری
دیوانلری طوغری ... وسعتلی
موجود اولمغله ماعدا احساندن دكانلر ... انشا اولندقده دكانلر بخانه یاپمق ایچون توقیف
ایده‌جكی كوشه باشنده كاركر اوطه دخی الحاق ممكن اولور ایسه هم مهندسخانه وهم بصمه‌خانه برمحلده اولوب
وهلهٔ اولیده بصمه‌خانه انشا اولنمق اوزره مباشرت اولنمق صورتی دخی خاطره كلور اكر بو وجهله اراده
علیه‌لری تعلق ایدر ایسه آخر كمسنه‌یه فروخت ایتمزدن مقدم مبایعه‌سنه مباشرت اولنمق اقتضا ایلدیكی
معلوم دولتلری بیورلدقده امر و فرمان دولتلو سعادتلو سلطانم حضرتلرینكدر

168) Mühendishâne'nin ve içinde yer alacak olan Matbaa'nın İstanbul'un hangi mahallinde inşâsının uygun olacağı hakkında yapılan yazışmalar. D'Ohsson tarafından teklif edilen Kâğıdhâne /Sa'dâbâd bölgesinin şehirden fazla uzak olması sebebiyle kabul edilmemiş olduğu ve Âşir Efendi'nin arsası üzerinde yapılması düşünülen Mühendishâne, Matbaa ve Kütüphâne mahalleri hakkında verilen bilgiler. *BOA. HH.* Nr. 9783-A s. 37.

پادشاهم

یاپلسون

شوکتلو کرامتلو مهابتلو قدرتلو ولی نعمتم افندم

خاصکوی قشله‌سنده واقع هندسه خانه ضیق اولدیغنه بناءً اقتضاسنه کوره توسیعی بابنده شرفبخش صدور اولان مبارک
خط همایونلری موجبنجه محل مذکورك اقتضاسنه کوره توسیعی ایچون مناسب وجهله رسمی تنظیم وتقریرلریله تقدیم اولنمسی باب
عالیدن ایراد جدید دفترداری مصطفی رشید افندی قوللریله خمپاره جیلر ناظری مصطفی بك افندی بنده‌لرینه حواله اولندقده مهندسخانه
خواجه‌سی عبدالرحمن افندی ایله بالمذاکره مهندسخانه‌نك توسیعی ممکن اولمدیغندن ناظر خانه حوالیسندن جبه خانه‌یه قریب
ایکی بیك بشیوز ذراع عرصه خالیه اولوب بعاینه ومحل مذکوره مجدداً هندسه خانه بناسی مناسب کورلمش اولمغین تاشی
اقتضا ایدن رسمی ترسیم وافندی موما الیهما برقطعه تقریرلریله تقدیم ایتملریله منظور شاهانه‌لری بیورلمق ایچون رسم مذکور ایله
تقریر مذکور تقدیم خاکپای ملوکانه‌لری قلندیغی وهندسه خانه مذکور ابنیه‌سی دخی تخمیناً اون بش بیك غروش مصارف ایله وجوده
کلوب جکی معلوم همایونلری بیورلدقده رسم مذکور اوزره محل مذکوره مجدداً هندسه خانه انشاسی موافق رای رضای شاهانه‌لری
ایسه فرمان شوکتلو کرامتلو مهابتلو قدرتلو ولی نعمتم افندم پادشاهم حضرتلرینکدر

169) Hasköy'de yapılmasına karar verilen Mühendishâne binâsının mekân itibâriyle "dar" olduğu ve daha geniş bir binânın yapılması. Vesika üstünde III. Selim'in "*yapulsun*" emrini hâvî Hatt-ı Hümâyûnu görülmektedir. *BOA. HH*. Nr. 8394. Bkz. s. 45.

پادشاهم

شوكتلو كرامتلو مرحمتلو قدرتلو ولى نعمتم افندم

شوكتلو كرامتلو مرحمتلو قدرتلو ولى نعمتم افندم پادشاهم

170) Hasköy'de Humbaracı ve Lağımcı Kışlaları civârında yer alan Mühendishâne'nin, bu Ocaklar mensûbu olan talebeleri, Mühendishâne'de eğitim ve verilen dersler, matbaası ve Râşid Efendi'den satın alınan Basmahâne Takımları ve devredilen Voban (Vauban) ciltleri, yeni matbaa için dökülecek hurûfât vs. ile ilgili Sadrıazam Paşa takrîri. *BOA. HH.* Nr. 16007. Bkz. s. 121.

171) Mühendishâne'nin Eyüp'de Hançerli Sultân Yalısı'na taşınması (1806) ve bununla ilgili III. Selim'in Hatt-ı Hümâyûnu. *BOA. HH.* Nr. 14572. Bkz. s. 76.

172) Mühendishâne'nin Hançerli Sultân Yalısı'na taşınması (*BOA. MMD.* Nr. 8956, s. 166, *Derkenâr* 'daki kayd) ile eski binânın depo olarak kullanılması ve bu amacla binâda yapılan tadilât işlerini gösterir birinci "*Keşif Defteri* "nin dökümü. *BOA. MMD.* Nr. 8956, s. 166. Bkz. s. 77.

173) Mühendishâne Hocası Müderris Abdurrahman Efendi'nin, Râşid Efendi'den intikal eden kitaplardan Voban (Vauban) tercümeleri olarak bilinen üç takım halindeki eserleri teslim alarak, bunlarıMühendishâne'de açılan Matbaa'ya nakl edeceğine dâir mühürlü makbûzu. *BOA. CM.* Nr. 3425 (Önyüzü). Tarihi: 13.ZA.1211/10.5.1797. Bkz. s. 121.

174) Râşid Efendi'den satın alınarak Mühendishâne'ye nakl edilen Basmahâne Takımı'nın mevcûdunu gösterir döküm. *BOA. CM.* Nr. 3425. (Arkayüzü). Tarihi: 27.Ş.1211/25.2.1797. Bkz. s. 121.

[illegible]

175) Mühendishâne Matbaası'nın Üsküdar/Harem'e taşınması (1802 senesi sonları) münâsebetiyle tanzim edilen ve Râşid Efendi'den 7.500 kuruş mukabilinde satın alınan Basmahâne Takımı'nın ve buna ilâveten Abdurrahman Efendi tarafından döktürülen yeni hurûfât ve yaptırılan yeni basım tezgâhlarının ve basılan bazı eserlerin dökümü ve maliyetleri hesapları gösterir mevcûdât defteri. *BOA*. *CM* . Nr. 2493. Tarihi: 11.M.1218/-3.5.1803. Bkz. s. 121.

176) Mühendishâne Matbaası'nın Üsküdar/ Harem'e taşınması (1802 senesi sonları) münasebetiyle tanzim edilen ve Râşid Efendi'den 7.500 kuruş mukabilinde satın alınan Basmahâne Takımı'nın ve buna ilâveten Abdurrahman Efendi tarafından döktürülen yeni hurûfât ve yaptırılan yeni basım tezgâhlarının ve basılan bazı eserlerin dökümü ve maliyetleri hesapları gösterir mevcûdât defteri. *BOA. CM*. Nr. 2493. Tarihi: 11.M.1218/ 3.5.1803. Bkz. s. 121.

177) Mühendishâne Matbaası'nın Üsküdar/Harem'e taşınması (1802 senesi sonları) münasebetiyle tanzim edilen ve Râşid Efendi'den 7.500 kuruş mukabilinde satın alınan Basmahâne Takımı'nın ve buna ilâveten Abdurrahman Efendi tarafından döktürülen yeni hurûfât ve yaptırılan yeni basım tezgâhlarının ve basılan bazı eserlerin dökümü ve maliyetleri hesapları gösterir mevcûdât defteri. *BOA. CM.* Nr. 2493. Tarihi: 11.M.-1218/3.5.1803. Bkz. s. 121.

178) Fransız Elçiliğinde faaliyet gösteren Matbaa'nın, Fransızlar'ın Mısır'a saldırmaları üzerine, diğer Fransız emvâli gibi müsâdere edilmesi ve Matbaa Takımı'nın zabt ile Mühendishâne Matbaası'na nakli gerçekleşmiş ise de (1798), Mısır'ın tahliyesi akabinde yapılan barış şartları uyarınca el konulan Matbaa Takımları'nın iâdesi gerekmiştir. Fransız Maslahâtgüzârı Rufen, mühürlü bir arzuhâl takdimi ile (Eylül 1803), bunların geri verilmesini taleb etmiştir. El konulan Matbaa Takımı *Derkenâr* 'a çıkartılmıştır ve iâdesi sağlanmıştır. *BOA. CH. Nr.* 5320. Başka bir döküm için bkz.*BOA. MMD.* Nr. 7917, s. 469. Bkz. s. 125-126.

179) **Fransız Elçiliğinde faaliyet gösteren Matbaa'nın, Fransızlar'ın Mısır'a saldırmaları üzerine, diğer Fransız emvâli gibi müsâdere edilmesi ve Matbaa Takımı'nın zabt ile Mühendishâne Matbaası'na nakli gerçekleşmiş ise de (1798), Mısır'ın tahliyesi akabinde yapılan barış şartları uyarınca el konulan Matbaa Takımları'nın iâdesi gerekmiştir. Fransız Maslahâtgüzârı Rufen, mühürlü bir arzuhâl takdimi ile (Eylül 1803), bunların geri verilmesini taleb etmiştir. El konulan Matbaa Takımı *Derkenâr* 'a çıkartılmıştır ve iâdesi sağlanmıştır. *BOA. CH. Nr.* 5320. Başka bir döküm için bkz. *BOA. MMD.* Nr.7917, s. 469. Bkz. s. 125-126.**

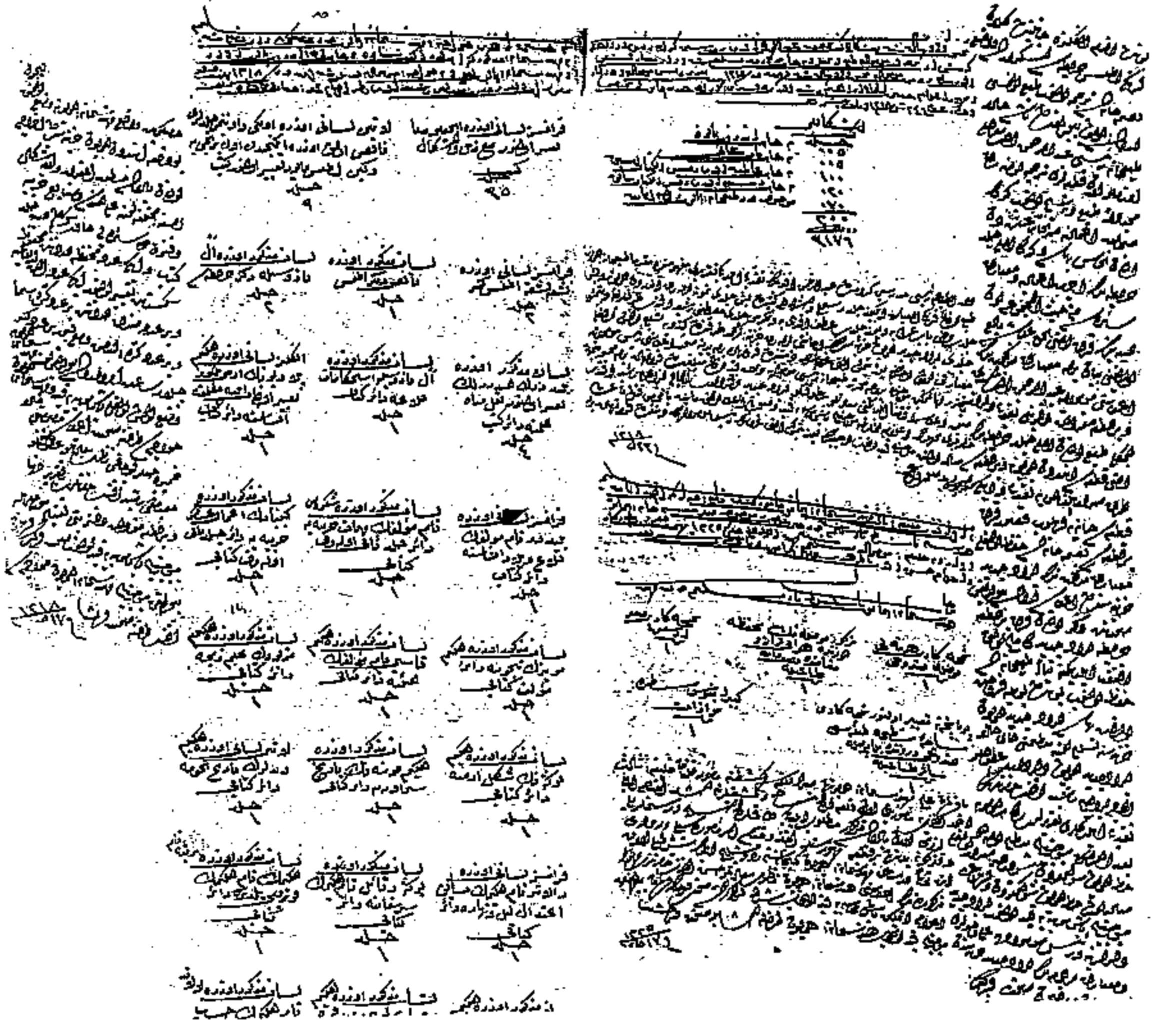
180) Fransız Elçiliğinde faaliyet gösteren Matbaa'nın, Fransızlar'ın Mısır'a saldırmaları üzerine, diğer Fransız emvâli gibi müsâdere edilmesi ve Matbaa Takımı'nın zabt ile Mühendishâne Matbaası'na nakli gerçekleşmiş ise de (1798), Mısır'ın tahliyesi akabinde yapılan barış şartları uyarınca el konulan Matbaa Takımları'nın iâdesi gerekmiştir. Fransız Maslahâtgüzârı Rufen, mühürlü bir arzuhâl takdimi ile (Eylül 1803), bunların geri verilmesini taleb etmiştir. El konulan Matbaa Takımı *Derkenâr* 'a çıkartılmıştır ve iâdesi sağlanmıştır. *BOA. CH. Nr.* 5320. Başka bir döküm için bkz. *BOA. MMD.* Nr. 7917, s. 469. Bkz. s. 125-126.

181) Yine Maslahâtgüzâr Rufen, Fransız Sarayı yanında"*Dil Oğlanları* " na tahsis ettikleri mahalde kullanılmakta olan, ancak devlet tarafından elkonulmuş bulunan Arapça, Farsça ve Türkçe lugatlar ve Meninski'nin dört ciltlik lugatının da bulunarak iâdesini taleb eden mühürlü arzuhâli. *BOA. CH.* Nr. 2018. Bkz. s. 126.

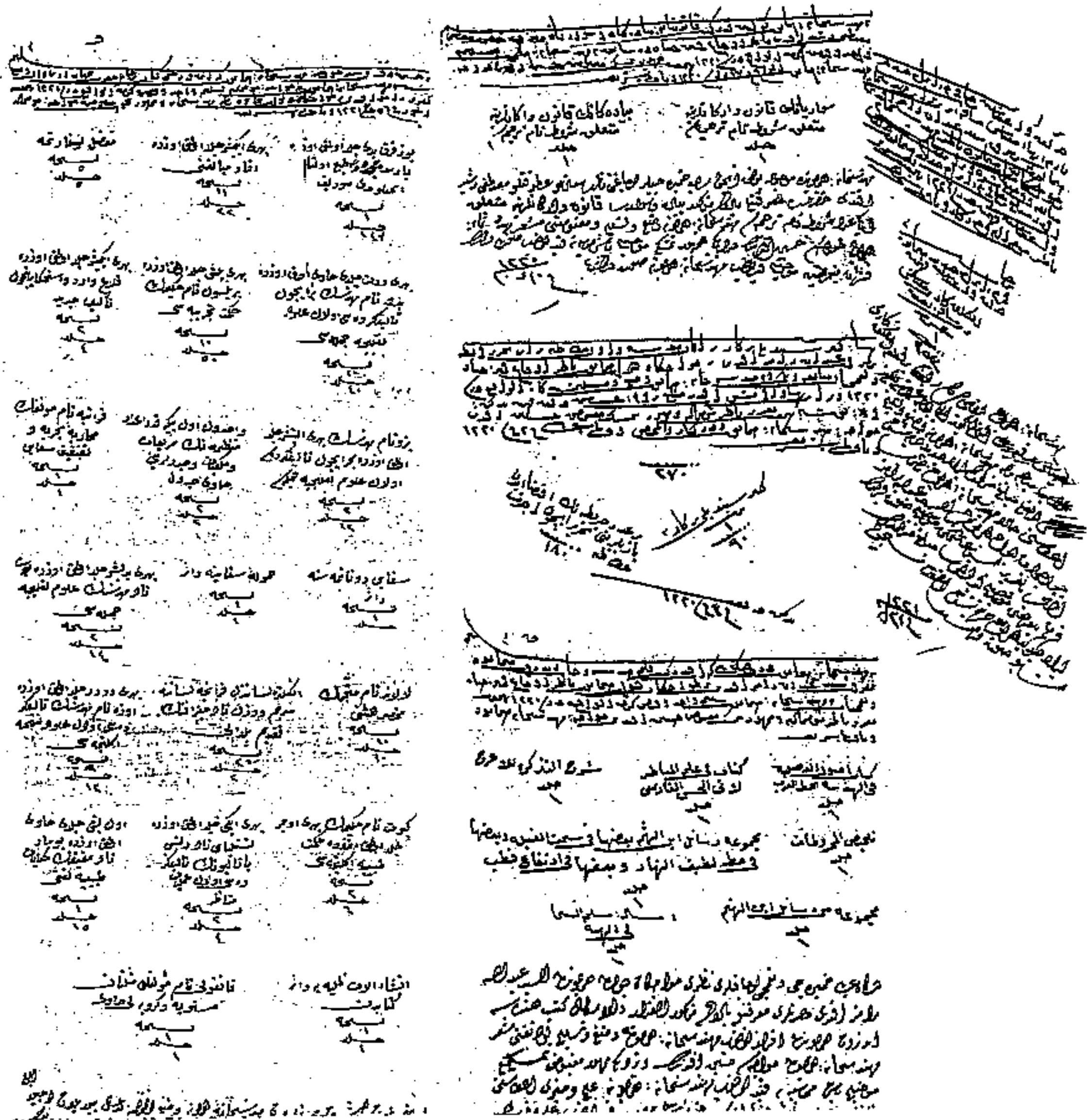
182) Mühendishâne Kütüphânesi'ne konulmak üzere Enderûn Hazinesi'nden ihrâc edilen bazı kitaplar, Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Nâzırı Mustafa Bey zamanında imâl ve tedârik edilen bazı alet ve edevât, Abdurrahman Efendi tarafından imâl edilen bazı hendese aletleri, Vâlide Kethüdası Yusuf Ağa tarafından teslim olunan bazı kitaplar ve aletler ve Dökmeci Odası'nda mevcûd bazı edevâtı gösterir kayıtlar. 469. sahifenin orta kısmında Fransız Elçiliğinden alınan Matbaa Takımı'nın mükerrer bir dökümü yer almaktadır. *BOA. MMD* . Nr. 7917, s. 468-469. Bkz. s. 278.

183) Mühendishâne Kütüphânesi'ne konulmak üzere Temmuz 1806'da verilen, içlerinde 147 ciltlik meşhûr Fransız ansiklopedisinin de bulunduğu, 350 cilt kitabın dökümü. *BOA. CM.* 5506 ve *BOA. MMD.* Nr. 7917, s. 447. Bkz. s. 283.

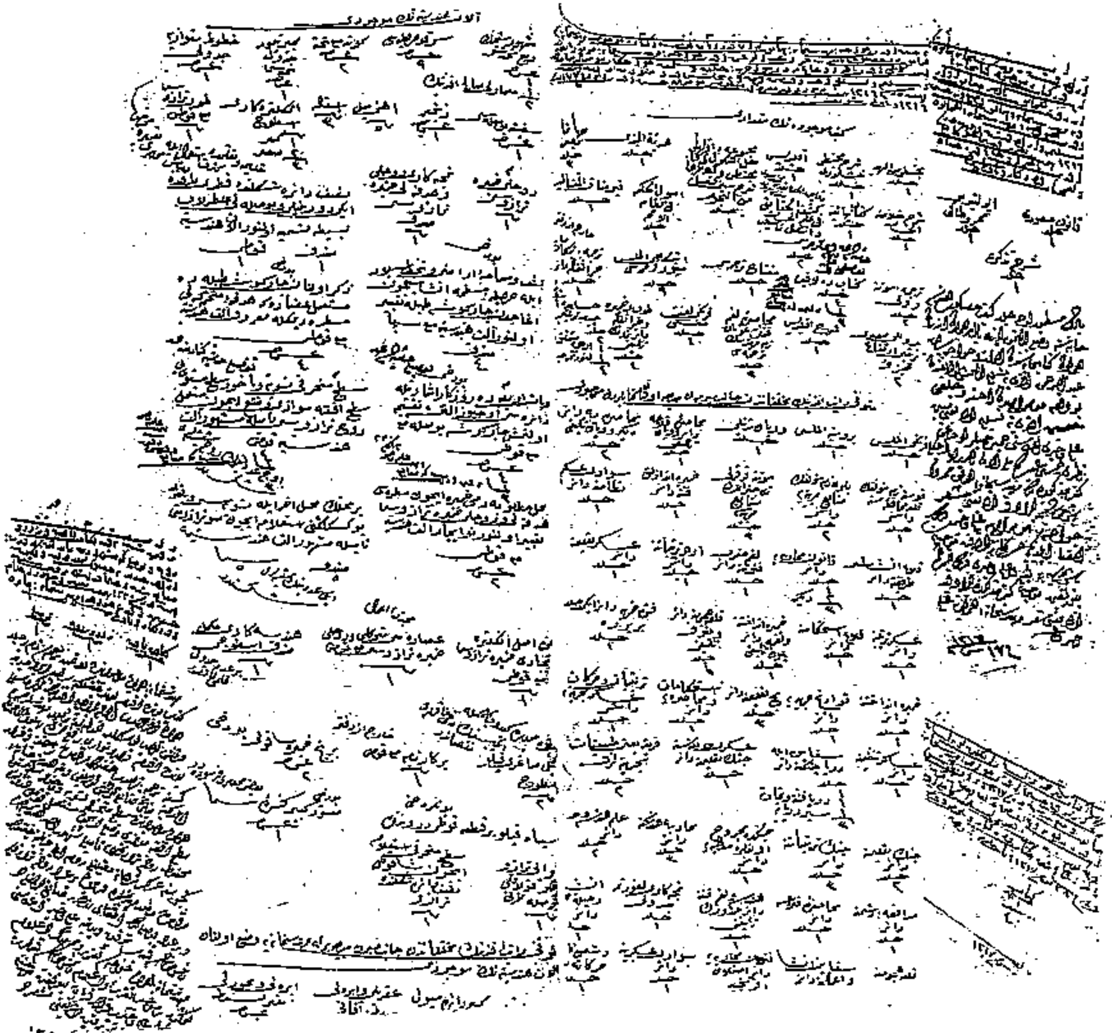
184) Mühendishâne Kütüphânesi'nin 22.8.1797 tarihli mevcûdunu gösteren genel dökümü. Mühendishâne Hocası Abdurrahman Efendi ve Başmuhâsebe'den me'mûr kılınan Kâtib Seyyîd Tevfik Efendi tarafından sayılarak kayd edilmiştir. *BOA. DBŞM.* 6601. Bkz. s. 278

185) Mühendishâne Kütüphânesi'ne giren çeşitli kitap ve aletleri gösterir kayıtlardan örnekler. *BOA. MMD.* Nr. 7917, s. 442-443, 446-447. Bkz. s. 278-283.

186) Mühendishâne Kütüphânesi'ne giren çeşitli kitap ve aletleri gösterir kayıtlardan örnekler. ***BOA. MMD.*** **Nr. 7917, s. 442-443, 446-447. Bkz. s.278-283.**

187) Abdurrahman Efendi'nin yalnızca Matbaa riyâseti ile ilgilenmesi ve Mühendishâne hocalığının Hüseyin Efendi'ye tevcihi münâsebetiyle (L.1216/Aralık 1801), Mühendishâne Kütüphânesi'nde mevcûd kitap, alet ve edevâtın devir-teslimi ve bu vesile ile hazırlanan genel mevcûdât dökümü. *BOA. MMD.* Nr. 7917, s. 438-439-440. Aynı mevcûdât dökümü için ayrıca krş. *BOA. DBŞM.* Nr. 6974. Bkz.s. 373-377.

188) Üsküdar Matbaası'nın İstanbul tarafına taşınması (Nisan 1824) münâsebetiyle Matbaa'daki alet ve edevât mevcûdunun yoklanması, işe yaramıyacak ve köhne olanların ayrılması işlemleri neticesinde İstanbul Matbaası'na taşınmasına karar verilen alet ve edevâtın genel dökümü. *BOA. MMD*, Nr. 7917, s. 381-382. Bkz. s. 146-147.

189) Üsküdar Matbaası'nda bulunan malzemeler içinde kullanım dışı bırakıldıkları için İstanbul tarafına taşınmayıp, satılmasına karar verilen alet ve edevâtın dökümü. Bunların bir kısmının Müteferrika bakiyyesi oldukları anlaşılmaktadır. *BOA. MMD.* Nr. 7917, s. 383. Bkz. 147-149.

190) Mühendishâne hocalarından Hüseyin Rıfkı Efendi'nin terekesinden satın alınarak Mühendishâne Kütüphânesi'ne konulan kitapların dökümü. (Mayıs 1817). ***BOA. MMD.*** **Nr.7917, s. 348. Bkz .s. 288.**

191) *Atlas-ı Kebîr Tercümesi*'nin basımı için yapılan masrafları gösteren genel döküm. *BOA.MMD* . Nr. 7917, s. 441. Bkz. s. 171-172. Vesikanın sağ tarafında (s. 440) Abrurrahman Efendi'nin hocalıkdan alınması üzerine halefi Hüseyin Efendi'ye devr ve teslim ettiği Kütüphâne mevcûdunun dökümünü gösteren mükerrer bir kayıd yer almaktadır. Bkz. s. 124, 373-377.

192) Mühendishâne odaları ve Humbaracı ve Lağımcı Kışlası'ndaki bazı odaların tefrişi için yapılan harcamaları gösteren dökümler. ***BOA. MMD.*** **Nr. 7917, s. 618-619. Bkz. s. 45-46.**

193) Mühendishâne'nin zemin katında yer alan mahallin *Basmahâne Odası* olarak hazırlanması amacıyla, burada yapılan inşâât ve tadilâtı gösterir döküm. Şubat 1797. *BOA. MMD*. Nr. 8955, s. 53. Bkz. s. 101-102.

[illegible]

194) Voban (Vouban) ve Belidor'a ait olan eserleri tercüme eden Konstantin İpsilanti'nin yaptığı bu tercümeler ve kendisi ile ilgili bilgilerin verildiği bir mektub. ***BOA. CM.*** **Nr. 5744.** **Bkz. s. 183.**

طبعخانهٔ همایونده نحاس صحایف اوزرینه بعض اشکال و خریطه لر رسم و طبع اولنمق ایچون خالص نحاسه لزومی دکار اولمغله اقتضا ایدنجه ضربخانهٔ
عامره دن آقچه سیله ویرلمك اوزره مجددا ترتیب و تنظیم بیورلان شروط موجبنجه بو دفعه آقچه سیله یالکز ایکیوز وقیه خالص نحاس ضربخانهٔ عامره
موجودندن اعطا بیورلمق بابنده امر و فرمان دولتلو عنایتلو سلطانم حضرتلرینکدر

195) Matbaa'da bakır sahifeler üzerine basılacak bazı şekiller ve haritalar için gerekli hâlis bakırın Darbhâne-i âmire'den satın alınması. Temmuz 1800. *BOA. CM.* Nr. 6760. Bkz. s. 153.

196) Matbaa'da kullanılan *Nesih* ve *Talîk* hurûfâtı dökmüş olan Arapoğlu Agop ve oğulları ile Azadlu Baruthânesi'ndeki çarhları imâl eden Arakel'in berâtısûreti ve berâtlar ile ilgili olarak yapılan bazı hukukî değişiklikler ve kısıtlamaları gösterir mâ'il derkenâr kayıdları. *BOA. CM.* Nr. 5983. Bkz. s. 324.

197) Matbaa'da çalışanların aldıkları maâşları gösterir bir döküm. Mart 1801. ***BOA. CMa.*** **Nr. 2015.** ***Ön yüzü*** **. Bkz. s. 325.**

198) Matbaa'da çalışan ve basılacak eserlerdeki şekil ve haritaları bakır üzerine resm ve hakk eden Firenk Ressâm Likar'a verilmekte olan maâş. Mayıs 1802. *BOA. CMa.* Nr. 2015. *Arka yüzü.* Bkz. s. 325.

199) Mühendishâne'nin *halîfe-i sânî*'si olan Hüseyin Rıfkı Efendi'nin te'lif ve takdim ettiği *Fenn-i Hendese* 'ye dâir risâleden ötürü 1000 kuruş ile mükâfatlandırılması ve *Lağım Bağlama* ile ilgili başkaca küçük bir risâle te'lif ve takdim eden diğer iki mühendisin de ikiyüzellişer kuruş ile taltifi. Kasım 1796. *BOA. CM.* Nr.

بو دفعه با خط همایون شوکتمقرون مهندسخانه خواجه‌لکی خدمتنه ثانی حسین افندی قوللرینه توجیه بیورلمش اولمغله هندسه خانه‌یه دائر ذخیره‌جی دفترلرینه اجابتلرینک
عنایتنه متدائر خواجه سابق عبدالرحمن افندی یدنده تعداد اشیا و ادوات و ادایسه جمله‌سی نظارت جاری درباری محاسبه‌دن مأمور سید قاسم افندی قوللری
معرفتیله تحریر و دفتریله محمد حسین افندی قوللرینه تسلیم اتدیکی بابنده صادر اولان فرمان تذکره‌سی موجبنجه مهندسخانه همایون ...
حاضر اولدقلری حالده تحریر و تسلیم و تسلم اولنان کتب و آلات هندسیه و سائره‌نک دفتریدر ۱۷ شعبان ۱۲۱۶

کتب موجوده‌نک مقداری

مترجم راتب افندینک محفظه‌سندن جانب میریدن مبایعه اولنان کتابلردن موجودی

200) Mühendishâne hocalığına atanan Hüseyin Efendi'ye selefi Abdurrahman Efendi tarafından devr ü teslim edilen Kütüphâne'deki kitap, alet ve edevât mevcûdunu gösterir genel döküm. Kasım 1801. *BOA. DBŞM.* Nr. 6974. Krş. *BOA. MMD.* Nr. 7917. s. 438-440. Bkz. s. 373-377.

[illegible]

201) Mühendishâne hocalığına atanan Hüseyin Efendi'ye selefi Abdurrahman Efendi tarafından devr ü teslim edilen Kütüphâne'deki kitap, alet ve edevât mevcûdunu gösterir genel döküm. Kasım 1801. *BOA. DBŞM.* Nr. 6974. Krş. Bkz. s. 373-377.

202) Mühendishâne hocalığına atanan Hüseyin Efendi'ye selefi Abdurrahman Efendi tarafından devr ü teslim edilen Kütüphâne'deki kitap, alet ve edevât mevcûdunu gösterir genel döküm. Kasım 1801. *BOA. DBŞM.* Nr. 6974. Krş. Bkz. s. 373-377.

203) Mühendishâne hocalığına atanan Hüseyin Efendi'ye selefi Abdurrahman Efendi tarafından devr ü teslim edilen Kütüphâne'deki kitap, alet ve edevât mevcûdunu gösterir genel döküm. Kasım 1801. *BOA. DBŞM*. Nr. 6974. Krş. Bkz. s. 373-377.

204) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan Elhâc Abdullah Efendi'nin yerine Ahmed Efendi'nin atanması münâsebetiyle halefden selefe devr ve teslim edilen kitap, alet ve edevâtın genel mevcûdât dökümü. Şubat 1816. *BOA. MMD.* Nr. 7917, s. 340-346. Bkz. s. 378-388.

205) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan Elhâc Abdullah Efendi'nin yerine Ahmed Efendi'nin atanması münâsebetiyle halefden selefe devr ve teslim edilen kitap, alet ve edevâtın genel mevcûdât dökümü. Şubat 1816. *BOA. MMD.* Nr. 7917, s. 340-346. Bkz. s. 378-388

206) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan Elhâc Abdullah Efendi'nin yerine Ahmed Efendi'nin atanması münâsebetiyle halefden selefe devr ve teslim edilen kitap, alet ve edevâtın genel mevcûdât dökümü. Şubat 1816. *BOA MMD*. Nr. 7917, s. 340-346. Bkz. s. 378-388.

207) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan Elhâc Abdullah Efendi'nin yerine Ahmed Efendi'nin atanması münâsebetiyle halefden selefe devr ve teslim edilen kitap, alet ve edevâtın genel mevcûdât dökümü. Şubat 1816. *BOA. MMD.* Nr. 7917, s. 340-346. Bkz. s. 378-388.

208) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan Ahmed Efendi'nin vefâtı ve yerine İbrâhim Edhem Efendi'nin atanması münâsebetiyle, yeni devr ve teslim edilmek üzere zabt edilen kitap, alet ve edevâtın genel dökümü. Ekim 1822. *BOA. MMD.* Nr. 7917. s. 350-356. Bkz. s. 389-400.

209) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan Ahmed Efendi'nin vefâtı ve yerine İbrâhim Edhem Efendi'nin atanması münâsebetiyle, yeni devr ve teslim edilmek üzere zabt edilen kitap, alet ve edevâtın genel dökümü. Ekim 1822. *BOA. MMD.* Nr. 7917. s. 350-356. Bkz. s. 389-400.

210) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan Ahmed Efendi'nin vefâtı ve yerine İbrâhim Edhem Efendi'nin atanması münâsebetiyle, yeni devr ve teslim edilmek üzere zabt edilen kitap, alet ve edevâtın genel dökümü. Ekim 1822. *BOA. MMD.* Nr. 7917. s. 350-356. Bkz. s. 401-412.

211) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan Ahmed Efendi'nin vefâtı ve yerine İbrâhim Edhem Efendi'nin atanması münâsebetiyle, yeni *Hâfız-ı Kütüb*'e devr ve teslim edilmek üzere zabt edilen kitap, alet ve edevâtın genel dökümü. Ekim 1822. *BOA. MMD.* Nr. 7917. s. 350-356. Bkz. s. 389-400.

212) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan İbrâhim Edhem Efendi'ye teslimi üzerinden üçbuçuk sene kadar bir zaman geçtikden sonra, mevcûdâtın teftişi ve yoklanması amacıyla yapılan genel sayımın neticesini gösterir döküm. Haziran 1826. *BOA. MMD* . Nr. 7917, s. 357-365. Bkz. s. 401-412.

213) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan İbrâhim Edhem Efendi'ye teslimi üzerinden üç-buçuk sene kadar bir zaman geçtikden sonra, mevcûdâtın teftişi ve yoklanması amacıyla yapılan genel sayımın neticesini gösterir döküm. Haziran 1826. *BOA. MMD.* Nr. 7917, s. 357-365. Bkz. s. 401-412.

214) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan İbrâhim Edhem Efendi'ye teslimi üzerinden üçbuçuk sene kadar bir zaman geçtikden sonra, mevcûdâtın teftişi ve yoklanması amacıyla yapılan genel sayımın neticesini gösterir döküm. Haziran 1826. *BOA. MMD.* Nr. 7917, s. 357-365. Bkz. s. 401-412.

215) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan İbrâhim Edhem Efendi'ye teslimi üzerinden üç-buçuk sene kadar bir zaman geçtikden sonra, mevcûdâtın teftişi ve yoklanması amacıyla yapılan genel sayımın neticesini gösterir döküm. Haziran 1826. *BOA. MMD.* Nr. 7917, s. 357-365. Bkz. s. 401-412.

216) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan İbrâhim Edhem Efendi'ye teslimi üzerinden üç-buçuk sene kadar bir zaman geçtikden sonra, mevcûdâtın teftişi ve yoklanması amacıyla yapılan genel sayımın neticesini gösterir döküm. Haziran 1826. *BOA. MMD*. Nr. 7917, s. 357-365. Bkz. s. 401-412.

217) Mühendishâne Başhocası İshâk Hoca'nın vefâtı sebebiyle, Kütüphâne'de mevcûd kitap, alet ve edevâtın yeni atanan Başhoca Müderris Ali Efendi riyâsetinde sayılarak, yoklanması ve bunun neticesini gösterir genel döküm. Şubat sonu, 1836. *BOA. DBŞM.* Nr. 10295. Bkz. s. 413-421.

218) Mühendishâne Başhocası İshâk Hoca'nın vefâtı sebebiyle, Kütüphâne'de mevcûd kitap, alet ve edevâtın yeni atanan Başhoca Müderris Ali Efendi riyâsetinde sayılarak, yoklanması ve bunun neticesini gösterir genel döküm. Şubat sonu, 1836. *BOA. DBŞM.* Nr. 10295. Bkz. s. 413-421.

219) Mühendishâne Başhocası İshâk Hoca'nın vefâtı sebebiyle, Kütüphâne'de mevcûd kitap, alet ve edevâtın yeni atanan Başhoca Müderris Ali Efendi riyâsetinde sayılarak, yoklanması ve bunun neticesini gösterir genel döküm. Şubat sonu, 1836. *BOA. DBŞM.* Nr. 10295. Bkz. s. 413-421.

220) **Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn'un mütevâzı kitab ve edevât mevcûdunu gösterir döküm. Aralık 1827- Mayıs 1828.** ***Deniz Müzesi Arşivi, Muhâsebe Defteri*** **. Nr. 51, s. 40, 49. Bkz. s. 303-306.**

221) Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn'un mütevâzı kitab ve edevat mevcûdunu gösterir döküm. Aralık 1827- Mayıs 1828. *Deniz Müzesi Arşivi, Muhâsebe Defteri* : Nr. 51, s. 40, 49. Bkz. s. 303-306

RESİMLER VE VESİKALARIN LİSTESİ

39) 1812'de Tersâne'den görünüş. s. 133.

40) III. Selim zamanında yapılan *Büyük Havuz* . s.134.

41) III. Selim devrinde yapılan ve sonradan yanan *Selimiyye Kışlası* 'nın görünüşü. s. 135.

42) Mahmud Râ'if Efendi'nin resmi. s. 160.

43) Mahmud Râ'if Efendi'nin *Tableau des Nouveaux Reglemens de L'Empire Ottoman* ünvâlı eserinden ilk sahife. s. 161.

44) Mahmud Râ'if Efendi'nin *Tableau des Nouveaux Reglemens de L'Empire Ottoman* ünvâlı eserinin Almanca tercümesi. İlk sahife. s. 162.

45) Mahmud Râ'if Efendi'nin *Tableau des Nouveaux Reglemens de L'Empire Ottoman* ünvâlı eserinin Türkçe özgün yazma nüshasından ("*Nizâmât-ı Mülkiyye*") ilk sahife. s. 163.

46) Mahmud Râ'if Efendi'nin *Tableau des Nouveaux Reglemens de L'Empire Ottoman* ünvâlı eserinin Türkçe özgün yazma nüshasından ("*Nizâmât-ı Mülkiyye*") son sahife. s. 164.

47) Mahmud Râ'if Efendi'nin *Atlas-ı Kebîr'e* ilâve edilen *İcâletü'l-coğrafiyye* ünvânlı eserinin *Fihrist* sahifesi. s. 165.

48) Mahmud Râ'if Efendi'nin *İcâletü'l-coğrafiyye* ünvânlı eserin *Mukaddime* sahifesi. s. 166.

49-50) Mahmud Râ'if Efendi'nin *Tableau des Nouveaux Reglemens de L'Empire Ottoman* ünvâlı eserinin tercüme edildiğine dâir vesikalar. s. 167-168.

51) III. Selim'in bazı eserlerin matbaada basılmasına izin verdiğini mübeyyin üç *Hatt-ı Hümâyûn*'u. s. 173.

52-53) *Lehcetü'l-lugat* ünvânlı eserden ilk ve son sahifeler. s. 174-175.

54-55) *Vankulu Lugatı*. Birinci cildinden ilk ve son sahifeler. s. 176-177.

56-57) *Vankulu Lugatı*. İkinci cildinden ilk ve son sahifeler. s. 178-179.

58) *Kürre-i Mücessem*. s. 180.

59-60) Râşid Efendi tarafından basılan Vauban ve Belidor'un eserleri ile ilgili vesikalar. s. 185-186.

61) Belidor'un *Fenn-i Harb* ünvânlı eseri. başlangıç sahifesi. s. 187.

62) Belidor'un *Fenn-i Harb* ünvânlı eserinden ikinci sahife. s. 188.

63) Belidor'un *Fenn-i Harb* ünvânlı eserinin takdim sahifesi. s. 189 .

64) Belidor'un *Fenn-i Harb* ünvânlı eserini yanlışlıkla Vauban'a ait olarak gösteren ikinci takdim sahifesi. s. 190.

65) Belidor'un *Fenn-i Harb* ünvânlı eserin takdim sahifesinin sonu yaprağı. s. 191.

66) Belidor'un *Fenn-i Harb* ünvânlı eserinin Vauban'a ait olmadığının vurgulandığı fihrist sahifesi. s. 192.

67) Vauban'ın *Fenn-i Lağım* isimli eserinin takdim sahifesi. s. 193.

68) Vauban'ın *Fenn-i Lağım* isimli eseri. Eserin ünvânının ve müellifinin zikredildiği ikinci takdim sahifesi. s. 194.

69) Vauban'ın *Fenn-i Lağım* isimli eserinin takdim sahifesinin son yaprağı. s. 195.

70) Vauban'ın *Fenn-i Lağım* isimli eserinin fihrist sahifesi. s. 196.

71-72) Vauban'ın *Fenn-i Lağım* isimli eserinin metin kısmının birinci ve ikinci sahifeleri. s. 197-198.

73-74) Vauban'ın *Fenn-i Lağım* isimli eserinden lağım bağlanması ile ilgili resim ve buna ait metin sahifesi. s. 199-200.

75) Vauban'ın *Fenn-i Lağım* isimli eserinden lağım kazılması ile ilgili resim. s. 201.

76) Vauban'ın *Usûl-i Harbiyye* ünvânlı eseri. takdim sahifesi. s. 202.

77) Vauban'ın *Usûl-i Harbiyye* ünvânlı eseri "*Voban*" isminin ve eserin ünvânının zikredildiği ikinci takdim sahifesi. s. 203.

78) Vauban'ın *Usûl-i Harbiyye* ünvânlı eseri.takdim sahifesinin son yaprağı. s. 204.

79) Vauban'ın *Usûl-i Harbiyye* ünvânlı eserinin fihristi. s. 205.

80) Vauban'ın *Usûl-i Harbiyye* ünvânlı eserinin birinci metin sahifesi. s. 206.

81) Vauban'ın *Usûl-i Harbiyye* ünvânlı eserinde müellifin adının ve eserin ünvânın zikredildiği ikinci metin sahifesi. s. 207.

82) Vauban'ın *Usûl-i Harbiyye* ünvânlı eserinin sondan bir evvelki sahifesi. s. 208.

83) Vauban'ın *Usûl-i Harbiyye* ünvânlı eserinin son sahifesi ve hatime kısmı. s. 209.

84-85-86) Vauban'ın *Usûl-i Harbiyye* ünvânlı eserinden resimler s. 210-211-212.

87) *Kamus* basımının Mühib Efendi'nin nezâretine havâle edilmesi ile ilgili bir vesika. s. 217.

151) *Tühfetü'l-ümerâ fî Hıfz-ı Kılâ'.* İlk ve son sahifeler. s. 348.

152) *Aksü'l-merâya fî Ahzi'z-zevâyâ.* İlk ve son sahifeler s. 349.

153) *Bulıân-ı Gelenbevî.* İlk ve son sahifeler s. 350.

154) *Üss-i Zefer.* İlk ve son sahifeler s. 351.

155) *Üss-i Zafer* ünvânlı eserin basılması ve müellifi Es'ad Efendi ile ilgili bir vesika. s. 352.

156) II. Mahmud'un ilk defa yayımlanan bir resmi. s. 363.

157-158) Mühendishâne'in 1806 tarihli ilk müstakil Kanünnâmesi. Başlangıç kısmı ve üstünde III. Selim'in *Hatt-ı Hümâyûn*'u ve Tuğrası. s. 446-447.

159-160) Mühendishâne'nin ikinci müstakil Kanûnnâmesi. Başlangıç kısmı ve ikinci sahife üstünde IV. Mustafa'mn *Hatt-ı Hümâyûn*'u. s. 448-449.

161) *Tulıfetü'l-ihvân alâ Avâmili'l-Birgivî* İlk ve son sahifeler. s. 450.

162) *Ta'likatü'l- Gelenbevî alâ Mîri'l-âdâb.* İlk ve son sahifeler. s. 451.

163) *Ta'likat-i Abdülhakîm.* İlk ve son sahifeler. s. 452.

164) *Reşehât-ı Ayni'l-Hayât.* İlk ve son sahifeler. s. 453.

165) *Hâşiyetü's-Seyalkûtî alâ'l-Mutavval.* İlk ve son sahifeler. s. 454.

166) Mühendishâne'nin İstanbul'un hangi mahallinde inşâsının daha uygun olacağı tartışılırken, Parmakkapı'da Âşir Efendi'ye ait olan arsanın satın alınarak, Mühendishâne, Matbaa ve Kütüphâne'nin burada yapılması düşünülmüştür. Bu amacla Âşir Efendi'ye ait olan bu arsa ve yanında satın alınması düşünülen diğer arsaların plânı çıkartılmıştır. s. 457.

167) Mühendishâne'nin ve içinde yer alacak olan Matbaa'nın İstanbul'un hangi mahallinde inşâsının uygun olacağı hakkında yapılan yazışmalar. s. 458 .

168) Mühendishâne'nin ve içinde yer alacak olan Matbaa'mn İstanbul'un hangi mahallinde inşâsının uygun olacağı hakkında yapılan yazışmalar. s. 459.

169) Hasköy'de yapılmasına karar verilen Mühendishâne binâsının mekân itibâriyle "dar" olduğu ve daha geniş bir binânın yapılması.. s. 460 .

170) Hasköy'de Humbaracı ve Lağımcı Kışlaları civarında yer alan Mühendishâne'nin, bu Ocaklar mensubu olan talebeleri, Mühendishâne'de eğitim ve verilen dersler, matbaası ve Râşid Efendi'den satın alınan Basmahâne Takımları ve devredilen Voban (Vauban) ciltleri, yeni matbaa için dökülecek hurufât vs. ile ilgili Sadrıazam Paşa takriri. s. 461.

171) Mühendishâne'nin Eyüp'de Hançerli Sultân Yalısı'na taşınması (1806) ve bununla ilgili III. Selim'in *Hatt-ı Hümâyûn*'u. s. 462 .

172) Mühendishâne'nin Hançerli Sultân yalısı'na taşınması ile eski binânın depo olarak kullanılması ve bu amacla binâda yapılan tadilât işlerini gösterir birinci "*Keşif Defteri*"nin dökümü.. s. 463.

173) Mühendishâne Hocası Müderris Abdurrahman Efendi'nin, Râşid Efendi'den intikal eden kitaplardan Voban (Vauban) tercümeleriolarak bilinen üç takım halindeki eserleri teslim alacağına ve bunların Mühendishâne'de açılan Matbaa'ya nakl edileceğine dâir mühürlü makbûzu.

174) Râşid Efendi'den satın alınarak Mühendishâne'ye nakl edilen Basmahâne Takımı'nın ve basmış olduğu Voban (Vauban) ciltlerinin mevcûdunu gösterir döküm. s. 465.

175) Mühendishâne Matbaası'nın Üsküdar/Harem'e taşınması (1802 senesi sonları) münâsebetiyle tanzim edilen ve Râşid Efendi'den 7.500 kuruş mukabilinde satın alınan Basmahâne Takımı'nın ve buna ilâveten Abdurrahman Efendi tarafından döktürülen yeni hurûfât ve yaptırılan yeni basım tezgâhlarının ve basılan bazı eserlerin dökümü ve maliyetleri hesapları gösterir mevcûdât defteri. s. 466.

176) Mühendishâne Matbaası'nın Üsküdar/Harem'e taşınması (1802 senesi sonları) münâsebetiyle tanzim edilen ve Râşid Efendi'den 7.500 kuruş mukabilinde satın alınan Basmahâne Takımı'nın ve buna ilâveten Abdurrahman Efendi tarafından döktürülen yeni hurûfât ve yaptırılan yeni basım tezgâhlarının ve basılan bazı eserlerin dökümü ve maliyetleri hesapları gösterir mevcûdât defteri.

177) Mühendishâne Matbaası'nın Üsküdar/Harem'e taşınması (1802 senesi sonları) münâsebetiyle tanzim edilen ve Râşid Efendi'den 7.500 kuruş mukabilinde satın alınan Basmahâne Takımı'nın ve buna ilâveten Abdurrahman Efendi tarafından döktürülen yeni hurûfât ve yaptırılan yeni basım tezgâhlarının ve basılan bazı eserlerin dökümü ve maliyetleri hesapları gösterir mevcûdât defteri.

178) Fransız Elçiliğinde faaliyet gösteren ve el konulan Matbaa'nın iâdesi,. s. 469.

179) Fransız Elçiliğinde faaliyet gösteren ve el konulan Matbaa'nın iâdesi,. s. 470.

180) Fransız Elçiliğinde faaliyet gösteren ve el konulan Matbaa'nın iâdesi,. s. 471.

181) Maslahâtgüzâr Rufen, Fransız Sarayı yanında "*Dil Oğlanları*na tahsis ettikleri mahalde kullanılmakta olan, ancak devlet tarafından elkonulmuş bulunan Arapça, Farsça ve Türkçe lıgatlar ve Meninski'nin dört ciltlik lugatının bulunarak iâdesini taleb eden mühürlü arzuhâli. s. 472.

182) Mühendishâne Kütüphânesi'ne konulmak üzere Enderûn Hazinesi'nden ihrâc edilen bazı kitaplar, Humbaracı ve Lağımcı Ocakları Nâzırı Mustafa Bey zamanında imâl ve tedârik edilen bazı alet ve edevât, Abdurrahman Efendi tarafından imâl edilen bazı hendese aletleri, Vâlide Kethüdası Yusuf Ağa tarafından teslim olunan bazı kitaplar ve aletler ve Dökmeci Odasında mevcûd bazı edevâtı gösterir kayıtlar. s. 473.

183) Mühendishâne Kütüphânesi'ne konulmak üzere verilen, içlerinde 147 ciltlik meşhûr Fransız ansiklopedisinin de bulunduğu 350 cilt kitabın dökümü. s. 474.

184) Mühendishâne Kütüphânesi'nin 22.8.1797 tarihli mevcûdunu gösteren genel dökümü.

185) Mühendishâne Kütüphânesi'ne giren çeşitli kitap ve aletleri gösterir kayıtlardan örnekler. s. 476.

186) Mühendishâne Kütüphânesi'ne giren çeşitli kitap ve aletleri gösterir kayıtlardan örnekler. s. 477.

187) Abdurrahman Efendi'nin yalnızca Matbaa riyâseti ile ilgilenmesi ve Mühendishâne hocalığının Hüseyin Efendi'ye tevcihi münâsebetiyle, Mühendishâne Kütüphânesi'nde mevcûd kitap, alet ve edevâtın devir-teslimi ve bu vesile ile hazırlanan genel mevcûdât dökümü. s. 478.

188) Üsküdar Matbaası'nın İstanbul tarafına taşınması (Nisan 1824) münâsebetiyle Matbaa'daki alet ve edevât mevcüdunun yoklanması, işe yaramıyacak ve köhne olanların ayrılması işlemleri neticesinde İstanbul Matbaası'na taşınmasına karar verilen alet ve edevâtın genel dökümü. s. 479.

189) Üsküdar Matbaası'nda bulunan malzemeler içinde kullanım dışı bırakıldıkları için İstanbul tarafına taşınmayıp, satılmasına karar verilen alet ve edevâtın dökümü. s. 480.

190) Mühendishâne hocalarından Hüseyin Rıfkı Efendi'nin terekesinden satın alınarak Mühendishâne Kütüphânesi'ne konulan kitapların dökümü. s. 481.

191) *Atlas-ı Kebîr Tercümesi'* nin basımı için yapılan masrafları gösteren genel döküm. s.482.

192) Mühendishâne odaları ve Humbaracı ve Lağımcı Kışlası'ndaki bazı odaların tefrişi için yapılan harcamaları gösteren dökümler. s. 483.

193) Mühendishâne'nin zemin katında yer alan mahallin *Basmahâne Odası* olarak hazırlanması amacıyla, burada yapılan inşâât ve tadilâtı gösterir döküm. s. 484 .

194) Voban (Vauban) ve Belidor'a ait olan eserleri tercüme eden Konstantin İpsilanti'nin yaptığı bu tercümeler ve kendisi ile ilgili bilgilerin verildiği bir belge. s. 485.

195) Matbaa'da bakır sahifeler üzerine basılacak bazı şekiller ve haritalar için gerekli bakırın Darbhâne-i âmire'den satın alınması. s. 486.

196) Matbaa'da kullanılan *Nesih* ve *Talîk* hurûfâtı dökmüş olan Arapoğlu Agop ve oğullarıile Azadlu Baruthânesi'ndeki "*Çarh*"ları imâl eden Arakel'in *Berât* 'ı sûreti ve berâtlar ile ilgili olarak yapılan bazı hukukî değişiklikler ve kısıtlamaları gösterir mâ'il derkenâr kayıdları. s. 487.

197) Matbaa'da çalışanların aldıkları maâşları gösterir bir döküm. s. 488.

198) Matbaa'da çalışan ve basılacak eserlerdeki eşkâli bakır üzerine resm ve hakk eden Firenk Ressâm Likar'a verilmekte olan maâş. s. 489.

199) Mühendishâne'nin *halîfe*-i *sânî* 'si olan Hüseyin Rıfkı Efendi'nin te'lif ve takdim ettiği *Fenn*-i *Hendese* 'ye dâir risâleden ötürü 1000 kuruş ile mükâfatlandırılması ve *Lağım Bağlama* ile ilgili başkaca küçük bir risâle te'lif ve takdim eden diğer iki mühendisin de ikiyüzellişer kuruş ile taltifi. s. 490.

200) Mühendishâne hocalığına atanan Hüseyin Efendi'ye selefi Abdurrahman Efendi tarafından devr ve teslim edilen Kütüphâne'deki kitap, alet ve edevât mevcûdunu gösterir genel döküm. s. 491.

201) Mühendishâne hocalığına atanan Hüseyin Efendi'ye selefi Abdurrahman Efendi tarafından devr ve teslim edilen Kütüphâne'deki kitap, alet ve edevât mevcûdunu gösterir genel döküm. s. 492.

202) Mühendishâne hocalığına atanan Hüseyin Efendi'ye selefi Abdurrahman Efendi tarafından devr ve teslim edilen Kütüphâne'deki kitap, alet ve edevât mevcûdunu gösterir genel döküm. s. 493.

203)Mühendishâne hocalığına atanan Hüseyin Efendi'ye selefi Abdurrahman Efendi tarafından devr ve teslim edilen Kütüphâne'deki kitap, alet ve edevât mevcûdunu gösterir genel döküm. s. 494.

204) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan Elhâc Abdullah Efendi'nin yerine Ahmed Efendi'nin atanması münâsebetiyle halefden selefe devr ve teslim edilen kitap, alet ve edevâtın genel mevcüdât dökümü. s. 495.

205) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan Elhâc Abdullah Efendi'nin yerine Ahmed Efendi'nin atanması münâsebetiyle halefden selefe devr ve teslim edilen kitap, alet ve edevâtın genel mevcûdât dökümü. s. 496.

206) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan Elhâc Abdullah Efendi'nin yerine Ahmed Efendi'nin atanması münâsebetiyle halefden selefe devr ve teslim edilen kitap, alet ve edevâtın genel mevcûdât dökümü. s. 497.

207) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan Elhâc Abdullah Efendi'nin yerine Ahmed Efendi'nin atanması münâsebetiyle halefden selefe devr ve teslim edilen kitap, alet ve edevâtın genel mevcûdât dökümü. s. 498.

208) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan Ahmed Efendi'nin vefâtı ve yerine İbrâhim Edhem Efendi'nin atanması münâsebetiyle, yeni *Hâfız-ı Kütüb*'e devr ve teslim edilmek üzere zabt edilen kitap, alet ve edevâtın genel dökümü. s. 499.

209) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan Ahmed Efendi'nin vefâtı ve yerine İbrâhim Edhem Efendi'nin atanması münâsebetiyle, yeni *Hâfız-ı Kütüb*'e devr ve teslim edilmek üzere zabt edilen kitap, alet ve edevâtın genel dökümü. s. 500.

210) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb*'ü olan Ahmed Efendi'nin vefâtı ve yerine İbrâhim Edhem Efendi'nin atanması münâsebetiyle, yeni *Hâfız-ı Kütüb*'e devr ve teslim edilmek üzere zabt edilen kitap, alet ve edevâtın genel dökümü. s. 501.

211) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb* ü olan Ahmed Efendi'nin vefâtı ve yerine İbrâhim Edhem Efendi'nin atanması münâsebetiyle, yeni *Hâfız-ı Kütüb* 'e devr ve teslim edilmek üzere zabt edilen kitap, alet ve edevâtın genel dökümü. s. 502.

212) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb* olan İbrâhim Edhem Efendi'ye teslimi üzerinden üçbuçuk sene kadar bir zaman geçtikden sonra, mevcûdâtın teftişi ve yoklanması amacıyla yapılan genel sayımın neticesini gösterir döküm. s. 503.

213) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb* olan İbrâhim Edhem Efendi'ye teslimi üzerinden üçbuçuk sene kadar bir zaman geçtikden sonra, mevcûdâtın teftişi ve yoklanması amacıyla yapılan genel sayımın neticesini gösterir döküm. s. 504.

214) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb* olan İbrâhim Edhem Efendi'ye teslimi üzerinden üçbuçuk sene kadar bir zaman geçtikden sonra, mevcûdâtın teftişi ve yoklanması amacıyla yapılan genel sayımın neticesini gösterir döküm. s. 505.

215) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb* olan İbrâhim Edhem Efendi'ye teslimi üzerinden üçbuçuk sene kadar bir zaman geçtikden sonra, mevcûdâtın teftişi ve yoklanması amacıyla yapılan genel sayımın neticesini gösterir döküm. s. 506.

216) Mühendishâne Kütüphânesi'nin *Hâfız-ı Kütüb* olan İbrâhim Edhem Efendi'ye teslimi üzerinden üçbuçuk sene kadar bir zaman geçtikden sonra, mevcûdâtın teftişi ve yoklanması amacıyla yapılan genel sayımın neticesini gösterir döküm. s. 507.

217) Mühendishâne Başhocası İshâk Hoca'nın vefâtı sebebiyle, Kütüphâne'de mevcûd kitap, alet ve edevâtın yeni atanan Başhoca Müderris Ali Efendi riyâsetinde sayılarak, yoklanması ve bunun neticesini gösterir genel döküm. s. 508.

218) Mühendishâne Başhocası İshâk Hoca'nın vefâtı sebebiyle, Kütüphâne'de mevcûd kitap, alet ve edevâtın yeni atanan Başhoca Müderris Ali Efendi riyâsetinde sayılarak, yoklanması ve bunun neticesini gösterir genel döküm. s. 509.

219) Mühendishâne Başhocası İshâk Hoca'nın vefâtı sebebiyle, Kütüphâne'de mevcûd kitap, alet ve edevâtın yeni atanan Başhoca Müderris Ali Efendi riyâsetinde sayılarak, yoklanması ve bunun neticesini gösterir genel döküm. s. 510

220) Mühendishânei Bahrî-i Hümâyûn'un mütevâzı kitab ve edevât mevcûdunu gösterir döküm. s. 511.

221) Mühendishânei Bahrî-i Hümâyûn'un mütevâzı kitab ve edevât mevcûdunu gösterir döküm. s. 512.

KAYNAKLAR VE LİTERATÜR

I-ARŞİVLER

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

ALİ EMİRÎ TASNİFİ, I. ABDÜLHAMİD: 1064; III. SELİM, 11262, 16524.

ÂMEDÎ KALEMİ ODASI: 60/2.

CEVDET ASKERİYE TASNİFİ: 7361, 10753, 36976, 36976-A, 37101.

CEVDET BAHRİYE TASNİFİ: 2260, 3435, 5849.

CEVDET HARİCİYE TASNİFİ: 57, 1784, 2018, 2070, 2317, 2326, 5320. 6446.

CEVDET MAÂRİF TASNİFİ: 59, 67, 172, 222, 688, 836, 880, 905, 921, 949, 1173, 1176, 1579, 1609, 2026, 2062, 2062/1, 2062/2, 2088, 2088/1, 2088/2, 2088/3, 2095, 2157, 2492, 2493, 2870, 2870/1, 2870/2, 2905, 3156, 3406, 3425, 3487, 3744, 3747, 3959, 3964, 4018, 4717, 5320, 5477, 5506, 5703, 5744, 5983, 6343, 6347, 6745, 6760, 6777, 6869, 7205, 8509, 50703.

CEVDET MALİYE TASNİFİ: 2015, 5983, 9211, 23802.

DİVÂN-I HÜMÂYÛN BAŞMUHÂSEBE: 6601, 6874, 6974, 7712, 10295, 16064.

HATT-I HÜMÂYÛN TASNİFİ: 1457, 1681, 2026, 2495, 2529-A, 4390, 4920, 5004, 6519-C, 7389, 7976, 8372, 8394, 8420, 8537, 8558, 8559, 9783, 9783-A, 9783-B, 9783-C, 10330, 10359, 10369-A, 10405, 10446, 10440, 10447, 10894, 10925, 10984, 12188, 12234, 12436, 14018, 14427, 14553, 14572, 14580, 14605, 15833, 15921, 16007, 16170, 16188, 16569, 16688, 16749, 16749-A, 16853, 16890, 17240, 17267, 17267A, 17274, 17350, 17363, 17685, 17685-A, 17685-B, 18010, 21304, 22672, 23804, 23959, 24019, 24048, 25877, 25877-A, 25904, 25904-A, 25979, 26030, 26030-A, 26034, 27265, 28635-A, 31287, 31381, 31382, 31401, 31485, 32030, 32030-A, 33074, 33229, 33545, 33744, 37985, 37985-A, 40090, 43333, 47379-C, 51384, 51401, 51582, 53137, 53229, 53485, 53751, 55040, 55096, 56682, 56783, 57756, 57807, 57809, 57898, 58411, 58412, 58712, 58713, 58860, 58887, 58932, 58988, 58992, 59019.

KÂMİL KEPEÇİ TASNİFİ : 7514.

MALİYEDEN MÜDEVVER DEFTER: Nr. 7917. Sahifeler: 18, 20, 40, 41, 274, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 380, 381, 382, 383, 406, 407, 408, 409, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 452, 453, 454, 459, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 468, 469, 473, 477, 478, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 634, 635, 633, 634, 635.

MALİYEDEN MÜDEVVER DİĞER DEFTERLER: Nr. 3132, 8257, 8882, 8909, 8955, 8956, 8956, 10421, 10426, 10440, 10442, 18955.

RUUS DEFTERİ: Nr. 111. (Defter-i Nizâmât); Nr. 72.

DENİZ MÜZESİ ARŞİVİ

Muhâsebe Defteri, Nr. 51.

TOPKAPI SARAYI ARŞİVİ

E. 9330/36, E. 7016/94.

II. YAZMA ESERLER

ABDULLAH MOLLÂ, *Târîh-i Livâ*. İÜ. Kütb. Ty. 6075. (Bu eser, Mehmet Yıldız tarafından ve danışmanlığım altında, diğer bütün yazmaları dikkate alınarak, tenkidli metin halinde master tezi olarak yayıma hazırlanmaktadır).

ABDÜRRAHİM MÜHİB, *Fransa Sefâretnâmesi (Küçük Sefâretnâme)*. Millet Kütb. Ty. Nr. 833. (Bu yazmayı ele alan ve Doç. Dr. Ş. Hanioğlu danışmanlığında İbrâhim Küpeli tarafından hazırlanan basılmamış Yüksek Lisans Tezi'nden istifâdeedilmiştir. İÜ.SBF 1992).

AHMED CÂVİD, *Hadika-i Vekâyi'*. İÜ. Kütb. Ty. Nr. 6037. (III. Selim devrine ait bu önemli kaynak, Adnan Baycar tarafından ve danışmanlığım altında, diğer nüshalarıyla karşılaştırılarak, tenkidli metin halinde Yüksek Lisans Tezi olarak neşre hazırlanmıştır (1992). TTK tarafından basılmaktadır).

AHMED SIRRÎ PAŞA, *Sergüzeşt*. (1837'de Mühendishâne'ye kayd olan. Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Nâzırı ve İstihkâm Ferîki Ahmed Sırrî Paşa'nın, çocukluk yılları, aile, tahsil ve meslek hayatı ile ilgili bu hatırâtı, yazma nüsha olarak Prof. Dr. Emre Dölen'in özel kütüphânesinde bulunmaktadır. Bu hatırât, prof Dölen ile beraberce sürdürdüğümüz müşterek bir çalışma ürünü olarak yayıma hazırlanmıştır).

AHMED VÂSIF, *Mehâsinü'l-âsâr ve hakaikü'l-ahbâr*. İÜ. Kütb. Ty. Nr. 5981, 6012, 6013.

CÂBÎ ÖMER, *Câbi Târîhi*, Süleymnniyye Kütb. Es'ad Efendi Ktb. Ty. Nr. 2152. (Prof Dr. Bekir Kütükoğlu ve onun vefâtından sonra danışmanlığı tarafımdan sürdürülen bu eser, Mehmed Ali Beyhan tarafından, diğer nüshasıyla karşılaştırılarak, tenkidli metin hâlinde Doktora Tezi olarak yayıma hazırlanmıştır (1992). Eser, TTK tarafından basılmaktadır).

DEFTER. II. Mahmûd devrine ait bazı kayıd ve Hatt-ı Hümâyûn sûretlerini hâvî *Defter* İÜ. Kütb. Ty. Nr 6017.

EBU BEKİR RÂTIB, *Büyük Lâyiha*. Süleymaniyye Kütb. Es'ad Efendi Ktb. Ty. Nr. 2235. (Bu hacimli eser, bütün nüshalarıyla karışlaştırılarak, danışmanlığım altında Sema Arıkan tarafından tenkidli metin hâlinde ve Doktora Tezi olarak yayıma hazırlanmaktadır).

EBU BEKİR RÂTIB, *Viyana Sefâretnâmesi*. İÜ. Kütb. Ty. Nr. 6096.

HALİL NURİ, *Târîh*, İÜ.Kütb. Ty. 5996.

İBRÂHİM KÂMÎ, *Yevmiyyenâme (Ta'lîmnâme-i Humbaracıyân)*. İÜ. Kütb. Ty. 6873.

MAHMUD RÂ'İF, *Nizâmât-ı Mülkiyye*. (Nizâm-ı Cedîd Kanûnlarının özetleri). Tercüman Gazetesi Kütüphânesi. TY 37 (Y5I). Ayrıca bkz. G. Kut, *Tercüman Gazetesi Kütüphânesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*. İstanbul 1989. (Mahmûd Râ'if Efendi'nin 1798 basımlı Nizâm-ı Cedîd ile ilgili Fransızca marûf eserinin şimdiye kadar bilinmeyen özgün Türkçe metni olan bu yazma, Mahmûd Râ'if ve eserleri ile ilgili olarak meslekdaşım İlhan Şahin ile birlikte hazırladığımız müşterek bir çalışmada aynen verilmiş olarak. TTK tarafından basılmaktadır).

MEHMED EFENDİ. SOĞAN AĞA MAHALLESİ İMÂMI, *Cerîde*. Süleymaniye Kütb. Zühtü Bey, Ktb. Ty. 453. (Soğan Ağa Câmi'i imâmı Mehmed Efendi'nin. III. Selim ve II. Mahmûd devirlerinin siyâsî gelişmelerini, İstanbul ahvâlini, mahalle olaylarını, ailesi ve hayatı ile ilgili notlarını içeren, hatırât nev'inden ve türünün nâdir örneklerinden olan bu günlüğü, tarafımdan yayıma hazırlanmıştır).

MEHMED EMÎN BEHİC, *Sevânihü'l-levâyih*, TSMKütb. Hazine Ty. Nr. 370. (III. Selim devri ricâlinden Behîc Efendi'nin bu önemli eseri tek nüsha hâlindedir. Eserin metni Doç. Dr. Özcan Mert'in danışmanlığında Ali Osman Çınar tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır. MÜ.TAE. 1992. *Sevânihü'l-levâyih*'i bu çalışmadan istifâde ile kullandık).

MEHMED ES'AD. *Târîh*, İÜ. Kütb. Ty. Nr. 6004.

MEHMED NAMIK PAŞA, *Londra sefâretnâmesi*, İÜ. Kütb. Ty. Nr. 5085.

MUSTAFA KESBÎ, *İbretnümâ-yı Devlet*, İÜ. Kütb. Ty. 5943. (Bu eser, diğer nüshasıyla karşılaştırılarak, danışmanlığım altında Ahmed Öğreten tarafından, tenkidli metin halinde doktora tezi olarak yayıma hazırlanmaktadır).

MUSTAFA RÂSİH PAŞA. Rusya Sefareti dönüşü takdim ettiği *Lâyiha* İÜ. Kütb. Ty. Nr. 3887. (Bu eser danışmanlığım altında Yılmaz Karakaya tarafından, diğer nüshalarıyla beraber tenkidli metin halinde master çalışması olarak hazırlanmaktadır).

MUSTAFA RÂSİH PAŞA, *Rusya Sefaretnâmesi*, Süleymaniyye Kütb. Es'at Efendi. Nr. 2281 (Bu eser danışmanlığım altında Yılmaz Karakayn tarafından, diğer nüshalarıyla beraber tenkidli metin halinde master çalışması olarak hazırlanmaktadır).

ÖMER FÂ'İK, *Nizâmü'l-atîk*. İÜ. Kütb. Ty. Nr. 5836. (Bu yazmayı ele alan ve Prof Dr. Bekir Kütükoğlu danışmanlığında Ahmet Sarıkaya tarafından hazırlanmış olan Mezuniyet Tezi'nden istifâde edilmiştir. İÜ. Ede. Fak. 1979).

SA'DULLAH ENVERÎ. *Târîh*. İÜ. Kütb. Ty. Nr. 5994.

III. GAZETELER

Takvim-i Vekayi', Nr. 2, 12, 36, 38, 53, 69.

IV. BASILMIŞ ESERLER

A Diderot Pictorial Encyclopedia of Trades and Industry Manufacturing and Technical Arts in plates. Selected from "L'Encyclopédie, ou Dictionnaire Raissonné des Sciences, des Arts et das Métiers" of Denis Diderot. Edited with introduction and notes by Charles Coulston Gillispie. 485 plates in two volumes. Cilt II. New York 1959.

ADIVAR, A. A. *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1982

AHMED ÂSIM, *Âsım Tarihi*, İstanbul.

AHMED CEVDET PAŞA, *Cevdet Tarihi*, İstanbul 1309.

AHMED CEVDET PAŞA, *Tezâkir, 40-Tetimme*. Yay. Cavid Baysun, Ankara 1986.

AHMED EFENDİ, III. Selim'in Sırkâtibi. *Rûznâme*, (TSMA. Nr. D. 10749'da kayıtlı ve tek nüsha hâlinde bulunan bu eser, danışmanlığım altında Sema Arıkan tarafından Yüksek Lisans tezi olarak yayıma hazırlanmış ve TTK tarafından basılmıştır). Ankara 1993.

AHMED LÜTFİ, *Lütfi Tarihi*, I-II, İstanbul 1290/91; X, Ankara 1988. Yay. Münir Aktepe.

AHMED VÂSIF, *Mehâsinü'l-âsâr ve hakâikü'l-ahbâr*, I-II, İstanbul 1246.

AHMED VÂSIF, *Mehâsinü'l-âsâr ve hakâikü'l-ahbâr*, Yay. Prof. Dr. Mücteba İlgürel, İstanbul 1978.

AKSAN, V., "Ottoman sources of information on Europe in the eighteenth century", *AO*, XI, Wiesbaden 1986. s. 5-16.

AKTEPE, M., "1711 Prut Seferi ile ilgili bazı Belgeler", *TD*, 34, İstanbul, 1983-1984, s. 19-54.

AKÜN, Ö. F., "Ahmed Vefik Paşa", *TDV Aİ*, II, 143-157.

AKYILDIZ, A., *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, İstanbul 1993.

ALİ RIZA SEYFİ, *Çeşme Deniz Muharebesi Faciası ve Akdeniz'de İlk Rus Donanması*. İstanbul 1943.

AYNÎ DİVÂNI, İstanbul 1258.

BAKIRCAN, İ., *İstanbul Kadılığı 94 Numaralı Şer'iye Sicili'ne göre 1807-1808 Senelerinde İstanbul'un Sosyal ve İktisâdî Hayatı*. İstanbul 1991.

BAYSAL, J., *Osmanlı Türklerinin Basıklan Kitaplar*. İstanbul 1968.

BERKES, N., "İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dinî ve Fikrî Kimliği", *Belleten*. XXVI/104, Ankara 1962, s. 715-737.

BERKES, N., *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul 1978.

BEYDİLLİ, K., *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı. Meydana Gelişi-Tahlili-Tatbiki*. İstanbul 1984.

BEYDİLLİ, K., "Ignatius Mouradgea D'Ohsson (Muradcan Tosunyan): Ailesi Hakkında Kayıtlar, 'Nizâm-ı Cedîd'e dâir Lâyihası ve Osmanlı İmparatorluğundaki Siyâsî Hayatı". *TD*, XXXIV, İstanbul 1984, s. 247-314.

BEYDİLLİ, K., "İlk Mühendislerimizden Seyyid Mustafa ve Nizâm-ı Cedîd'e dâir Risâlesi", *TED*. XII, İstanbul 1987, s. 387-479.

BEYDİLLİ, K., "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve 'Mirî Ticâret' Teşebbüsü", *Belleten*. LV/214, Ankara, 1991, s. 687-755.

BEYDİLLİ, K., "Bonneval'in İzinde: Muhtedî Osman Bey veya Avusturyalı Firârî General Karlo de Kotzi", *OA*, XI, İstanbul 1991, s. 73-104.

BEYDİLLİ, K., "III. Selim devrinde verilen bazı Muâf ve Müsellemlik Berâtları hakkında ve Foti Kalfa'nın Berâtı", *İÜ TAM. Paleografya ve Diplomatik Semineri 11 Mayıs 1994 Bildiriler* İstanbul 1995

BEYDİLLİ, K., *II. Mahmûd Devri'nde Katolik Ermeni Cemâati ve Kilisesi'nin Tanınması (1830)*. Cambridge, Mass. 1995.

BEYDİLLİ, K. - İ. ŞAHİN, *Mahmûd Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri. Türkçe Yazma Nüsha ve 1798 Tarihli Fransızca Tab'ının Tıpkıbasımı*. TTK. tarafından basılmaktadır.

BIANCHI, T.X., *Notice sur le premier ouvrage d'Anatomie et de Médicine, imprimé en turc, à Constantinople, en 1820, intitulé Miroir des Corps dans l'Anatomie de l'Homme..., Suivie du Cataloque des livres turcs, arabes et persans imprimés à Constantinople, depuis l'introduction de l'imprimerie, en 1726-27, jusqu'en 1820*. Paris 1821. Tıpkıbasımı için bkz. Aykut Kazancıgil, *XIX Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Anatomi*. İstanbul 1991, s. 33-73.

BİLİM, C., "Tercüme Odası". *OTAM*. I. Ankara 1990, s. 29-43.

BODE, A., *Die Flottenpolitik Katharinas und die Konflikte mit Schweden und der Türkei (1768-1792)*. Wiesbaden 1979.

BOPPE, A., "La France et le militaire Turc au XVIIIe siecle", *Feuilles d'Histoire*, VII/5, Paris 1912, s. 386-402. Türkçe tercüme için bkz. Ahmed Refik. "Onsekizinci Asırda Fransa ve Türk Askerliği", *TTEM*, Yeni Seri 1/4, İstanbul 1930, s. 17-33.

BOSTAN, İ., "Osmanlı Bahriyesinde Modernleşme Hareketleri: Tersâne'de Büyük Havuz İnşâsı (1794-1800)", *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s. 69-90.

BOSTAN, İ., "Osmanlı Bahriyesinin Modernleşmesinde Yabancı Uzmanların Rolü (1785-1819)", *TD* . XXXV, 1994, s. 177-192.

BOTT, G., (Yay). *Schätze der Astronomie. Arabische und deutsche Instrumente aus dem Germanischen Nationalmuseum.* Nürnberg 1983.

CEZAR, Y., *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi. (XVIII. yy'dan Tanzimata Mâlî Tarih)*. İstanbul 1986.

CUNBUR, M., "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphânesi" *DTCFD* . XXII, Ankara 1964, s. 17-69.

ÇADIRCI, M., *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991.

ÇARK, Y., *Türk Hizmetinde Ermeniler* . İstanbul 1953.

ÇEÇEN, K., *İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi*, İstanbul 1990.

DANİŞMEND, İ. H., *İzahlı Osmanlı Tarihi kronolojisi*, V, İstanbul 1971.

DEHÉRAIN, H., *La Vie de Pierre Ruffin. Orientaliste et Diplomate. 1742-1824*, Paris I-II, 1929-1930.

Der Grosse Brockhaus, XIX, Leipzig 1934.

DERİN, F. C., Yay. "Yayla imâmı Risâlesi", *TED*, 3, İstanbul 1973, s. 213-272.

DİLÇİN, C., "Şeyh Galip'in Şiirlerinde III. Selim ve Nizâm-ı Cedîd", *Türkoloji Dergisi*, Ankara 1993, s. 209-219.

DUVERDIER, G., "Savary de Breves et Ibrahim Müteferrika", *Bulletin du Bibliophile*, III, Paris 1987, s. 354-356.

EBU BEKİR EFENDİ, *Vak'a-yı Cedîd*, İstanbul 1332.

ERDEM, Y., "Doğubilimci Langlès'nin Notlarında Türkiye Matbaacılığıyla İlgili Bilgiler", *Kebîkeç*, 1, Ankara 1995, s. 15-25.

EREN, M - ERSOY, O., "Bir Kısım Batılı Eserlerde Kütüphanelerimizle İlgili Bilgiler Bibliyoğrafyası ", *Necati Lugal Armağanı*. Ankara 1968, s. 227-245.

ERGİN, O. N., *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1939.

ERGİN, O. N., *Muallim Cevdet'in Hayatı ve Eserleri ve Kütüphânesi*, İstanbul 1937.

ERGİN, O. N., *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul 1977.

ERSOY, O., *Türkiye'de Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*, Ankara 1959.

ERTUĞ, R. H., *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul 1970.

ERÜNSAL, İ., *Türk Kütüphaneleri Tarihi. II. Kuruluştan Tanzimat'a kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1988.

FINDLEY, V. C., *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire*, Princeton-New Jersey 1980.

GAWRYCH, G. W., "Şeyh Galib and Selim III: Mevlevism and the Nizam-ı Cedid", *International Journal of Turkish Studies*. Istanbul 1987, IV/1, 91-114.

GENÇER, A. İ., *Bahriyede Yapılan Islâhat Hareketleri ve Bahriye Nezâretinin Kuruluşu (1789-1867)*. İstanbul 1985.

GERÇEK, S. N., *Türk Matbaacılığı. Müteferrika Matbaası*. İstanbul 1939.

GÖKÇE, C., *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkas Siyaseti*. İstanbul 1979.

HAMMER, J. von., *Geschichte des osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit*. IV. Pesth, 1838.

HAMMER, J. von., *Geschichte des osmanischen Reiches*. V. Pesth, 1835.

HEYD, U., "The Ottoman Ulema and westernization in the time of Selim III and Mahmud II". *Studies in Islamic history and civilization*. Jerusalem 1961, s. 63-96.

The History of Cartography Cartography in the traditional Islamic and South Asian Societies Ed. J. B. Harley-David Woodward. Vol. II/1. London-Chicago 1992.

HITZEL, F., "Défence de la Place Turque d'Oczakow par un officier du génie Français (1787)". *Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi*. Samsun 1990, s. 639-655.

İHSANOĞLU, E., "Batı Bilimi ve Osmanlı Dünyası: Bir İnceleme Örneği Olarak Modern Astronomi'nin Osmanlı'ya Girişi (1660-1860)", *Belleten* . LVI/217, Ankara 1992, s. 727-774.

İHSANOĞLU, E., "Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Başhocası İshak Efendi. Hayatı ve Çalışmaları Hakkında Arşiv Belgelerine Dayalı bir Değerlendirme Denemesi", *Belleten*, LIII/207-208, Ankara 1988, s. 735-769. Aynı çalışma için bkz. *Başhoca İshak Efendi*. Ankara 1989

İHSANOĞLU, E., "Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı", *150 Yılında Tanzimat*. Ankara 1992, s. 335-395.

İSKİT, S., *Türkiyede Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir bakış*, İstanbul 1939.

İstanbul Dergisi, Sayı 4, Ocak 1993.

İstanbul Kütüphanesi Kataloğu, Çelik Gülersoy Vakfı, İstanbul 1988.

KABAÇALI, A., *Türk kitap Tarihi. I. Başlangıctan Tanzimat'a Kadar*. İstanbul 1989.

KÂMİL PAŞA, *Târîh-i Siyâsî-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, III, İstanbul 1327.

KARAL, E. Z., *Osmanlı Tarihi*, V, Ankara 1970.

KARAL, E. Z., "Osmanlı Tarihine dair vesikalar", *Belleten*, IV/14-15, Ankara 1940, s. 175-189.

KARAL, E. Z., *Selim III'ün Hattı Hümayunları. -Nizam-ı Cedid 1789-1807*. Ankara 1946.

KARATAY, F. E, *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Basmalar Kataloğu*. İstanbul 1958.

KARATAY, F. E., *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu*. İstanbul 1956.

KARTEKİN, E. - ULUÇAY, Ç., *Yüksek Mühendis Okulu*. İstanbul 1958

KONYALI, İ. H., *Üsküdar Tarihi*, II, İstanbul 1977.

KURAN, E., *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçilerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri*. Ankara 1988.

KURTOĞLU, F, *Deniz Mektepleri Tarihçesi*, İstanbul 1941.

KUT, T., "Bir Tıpkıbasım Üzerine ", *TATO*. İstanbul, Mart 1989, s. 63-64.

KÜTÜKOĞLU, S. M., *Osmanlı Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*. İstanbul 1983.

LALOR, B. A., "Promotion Patterns of Ottoman Bureaucratic Statesmen from the Lâle Devri until the Tanzimat", *GDAAD*, 1, İstanbul 1972, s. 77-92.

LEVY, A., "The Ottoman ulema and the military reforms of Sultan Mahmud II", *Studies in memory of Uriel Heyd*. Jerusalem 1971, s. 13-39.

LEWIS, B., *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Ankara 1970.

LEWIS, B., *The Muslim Discovery of Europe*. New York 1982.

MAC FARLANE, Ch., *Constantinople in 1828 A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces*. London 1829.

MADEN, S., "Türk Grafik Sanatı, 19. Yüzyıl." *Çevre*, IV, Temmuz-Ağustos, İstanbul 1979, s. 89-90; V, Eylül-Ekim, İstanbul 1979, s. 72-76.

MAHMUD RÂ'İF, *Tableau des Nouveaux Reglemens de l'Empire Ottoman*, Constantinopel 1789. Türkçe yay. H. HATEMİ - A. TERZİOĞLU, *Osmanlı İmparatorluğunda Yeni Nizâmlar Cedveli*, İstanbul 1988. Almanca terc. J. H. VON MENU, *Darstellung der neuesten Verordnungen im türkischen Reiche von Mahmud Reif Effendi*. Berlin 1802. Eserin Türkçe Yazma nüshası için bkz. *Yazmalar Kısmı*.

MEHMED ES'AD, *Mir'at-ı Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn*. İstanbul 1312. Bu eseri latin harfleri ile aynen yay. Sâdık Erdem, *Mir'at-ı Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn (İstanbul Teknik Üniversitesi Tarihçesi)*, İstanbul 1986.

MEHMED SÜREYYA, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1308-1315.

MELLING, M., *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore*. Paris 1819.

MUALLİM CEVDET, "Türkiyede İlk Avrupaî Fen kitapları", *İş Mecmuası*, S. 1, İstanbul 1934, s. 42-45.

MUTLU, Ş., *Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyâhati: Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri*. İstanbul 1995.

MÜNCH, E., *Mahmud II Padişah der Osmanen; sein Leben, seine Regierung und seine Reformen, nebst Blicken auf die nächste Gegenwart, und die Zukunft des türkischen Reichs* Stuttgart 1839.

OLIVIER, G.A., *Voyage dans L'Empire Othoman, L'Égypte et la Perse*. Paris, I, 1800.

ORHONLU, C., "Şehir Mimarları", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, s. 1-30.

ORHONLU, C., "Tercüman", *İA*. XII, 175-181.

ÖZEGE. M. S., *Eski Harflerle basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*. İstanbul 1971-77.

ÖZTÜRK, M., "Güney-Doğu Anadolu'da Fiyâtlar", *V Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kongresi(İstanbul 1989)Tebliğleri*, Ankara 1990.

PEKER, R., *İnkılap Tarihi Notları*. Ankara 1936.

PERTUSIER, CH. *Atlas des Promenades pittoreques dans Constantinople et sur les rives du Bosphore.* Paris 1817.

POUQUEVILLE, F. C. H. L., *Voyage en Morée, à Constantinople, en Albanie, et dans plusieurs autres parties de L'Empire Othoman, pendant les années 1798, 1799, 1800 et 1803.* Paris 1805.

Revolution des Wissens? Europa und seine Schulen im Zeitalter der Aufklaerung (1750-1825). Ein Handbuch zur europaeischen Schulgeschichte. Yay. W. Schmale - N. L. Dodde. Bochum 1991.

ROHRBORN, K., "Die Emanzipation der Finanzbürokratie im osmanischen Reich. Ende 16. Jahrhundert", *ZDGM*, 122, Wiesbaden 1972, s.119-139.

RUNCIMAN, S., *Das Patriarchat von Konstantinopel*. München 1970.

SAHİLLİOĞLU H., "Mihaniki Darb Usulünün Kabulu", *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi*, İstanbul 1992, s. 21-36.

SAINT-DENY, de J., *Revolutions des Constantinople en 1807 et 1808*. I, Paris 1819.

SCHLACHTA-WSSEHRD,von F., *Die Revolutionen in Constantinopel in den Jahren 1807 und 1808*. Wien 1882.

SEYYİD MUSTAFA, *Diatribe de l'Ingenieur Seid Moustapha sur l'Etat actuel de l'Art militair de Genie, et des Science a Constantinople*. İstanbul 1803. Bu eserin tıpkıbasım yayımı için bkz. Kemal Beydilli, "Seyyid Mustafa".

SHAW, STANFORD J., *Between Old and New*. Cambridge/Mass. 1971.

SİNAPLI, A. N., *Şeyhülvüzera, Serasker Mehmed Namık Paşa*. İstanbul 1987.

SOYSAL, İ., *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri 1789-1802.* Ankara 1964

SOYSAL, Ö., *Geriye Dönük Türk Bibliyografyası'nda bir Öncü ve Kaynak Olarak Joseph von Hammer-Purgstall* Ankara 1994

ŞÂNÎZÂDE, *Şânîzâde Tarihi*, İstanbul 1290.

ŞEYH GÂLİB, *Divân*., Bulak 1255.

TANPINAR, A. H., *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul 1976.

TANSEL, F. A., "Ahmed Vefik Paşa" *Belleten*, XXVIII/109, Ankara 1964, s. 117-139.

TODERINI, G., *Letteratura Turchesca*. I, Venedik 1787.

TOTT, de BARON, *Memoire du Baron de Tott, sur les Turcs et Tartares* Amsterdam 1784.

TUĞLACI, P., "Osmanlı Türkiyesinde Ermeni Matbaacılığı ve Ermenilerin Türk Matbacılığına Katkısı", *Tarih ve Toplum*, İstanbul 1991, C. 15, S. 86, s.48-56.

TURAN, Ş., "Pertev Paşa", *İA*, IX. 554-556.

UBICINI, M. A., *Lettres sur la Turquie ou Tableau statistique, religieux, politique. administratif, militaire, commercial, etc. de L'Empire Ottoman, Depuis le Khatti-Cherif de Gulkhanè (1839).* Paris 1853.

UÇMAN, A., *Koca Sekbanbaşı Risalesi.* İstanbul, tz. (Tercüman yay).

UNAT, F. R., *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara 1968.

UZUNÇARŞILI, İ. H., "Nizâm-ı Cedid Ricalinden Valide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf Ağa ve Kethüdazâde Ârif Efendi", *Belleten*, XX/79, Ankara 1959, s. 485-525.

UZUNÇARŞILI, İ. H., *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı.* Ankara 1948.

UZUNÇARŞILI, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, IV/2, Ankara 1962.

UZUNÇARŞILI, İ. H., "Sakarya Nehrinin İzmit Körfezine Akıtılmasıyla Marmara ve Karadenizin Birleştirilmesi Hakkında Vesikalar ve Tetkik Raporları". *Belleten*. IV/14-15, Ankara 1940, s. 149-174.

UZUNÇARŞILI, İ. H., "Toskalı Ebu Bekir Ratib Efendi", *Belleten*, XXIX/153. Ankara 1975, s. 49-76.

UZUNÇARŞILI, İ. H.,"Sadrıazam Halil Hamid Paşa", *Türkiyat Mecmuası*, V. İstanbul 1936, s. 223-234.

WAGNER, R., *Moltke und Mühlbach zusammen unter dem Halbmonde, 1837-1839.* Berlin 1893.

WITTMAN, W., *Travels in Turkey, Asia-Minor, Syria and Across the Desert into Egypt during the years 1799, 1800 and 1801 in Company with the Turkish Army and the British Military Mission.* London 1803.

YAZICI, N., *Takvim-i vekayi. Belgeler*. Ankara 1983.

ZINKEISEN, W., *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa.* VII, Gotha 1863.

ZÜLFİKAR. M. BEDİZEL, *Şanizade. Hayatı ve Eserleri.* İstanbul 1991.

DİZİN

(Kitap, harita ve plânlar *italik*, alet-edevât ve eşya türü olanlar **koyu** harflerle yazılmıştır).

EREN

Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti.

Tünel, İstiklâl Cad. Sofyalı Sokak No. 34 Beyoğlu 80050 - İstanbul
Telefon: (212) 251 28 58 - (212) 252 05 60 *Telefax:* (212) 243 30 16

YAYINLARIMIZIN LİSTESİ

1. **Türk Musikisi Güfteler Antolojisi. Cilt I-II, 1981.**
Etem Ruhi Üngör

2. **Kilim, Cicim, Zili, Sumak - Türk Düz Dokuma Yaygılar.**
Belkıs Balpınar-Acar.

3. ***Kilim, Cicim, Zili, Sumak. Türkishe Flachgewebe.***
Belkıs Balpınar-Acar. (İngilizce).

4. **Kilim, Cicim, Zili, Sumak. Turkish Flatweaves.**
Belkıs Balpınar-Acar. (Almanca).

5. **Atatürk ve Pietro Canonica, Eserleri ve Türkiye Seyahatnâmesi ile Atatürk'e Dair Hatıraları.**
Prof. Dr. Semavi Eyice.

6. **İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul.**
E. Ç *Kömürciyan*, Çev. H.D. Andreasyan, Yeni notlarla ekler, K. Pamukciyan.

7. **Türk Halı Sanatının Bin Yılı.**
Prof Dr Oktay Aslanapa.

8. **One Thousand Years of Turkish Carpets.**
Prof Dr. Oktay Aslanapa, Çev. William A. Edmonds.

9. **Kilimler Türk ve İslam Eserleri Müzesi.**
Nazan Ölçer.

10. **Kilims. Museum of Turkish and Islamic Art,**
Nazan Ölçer, Çeviren: William A. Edmonds.

11. **Kilims. Museum für Türkische und Islamische Kunst.**
Nazan Ölçer. Çev. Ingrid Iren.

12. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı.**
Prof Dr Cengiz Orhonlu, İstanbul 1987.

13. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı.**
Prof. Dr. Cengiz Orhonlu. I. hamur.

14. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı.**
Prof. Dr. Cengiz Orhonlu. III. hamur.

15. **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası. 1. Cilt.**
Prof Dr. Fernand Braudel, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul 1989, Tarih, I. Hamur, 525 s.

16. **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası. 2. Cilt.**
Prof. Dr. Fernand Braudel, Çev. M. A. Kılıçbay, İstanbul 1990, I. Hamur, 583 S. 16 X 24 Cm.; 25-40 Kuşe Kağıt Resim, *İplik Dikişli*.

17. **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası. 2. Cilt.**
Prof Dr Fernand Braudel, Çev. M. A. Kılıçbay.

18. **Süleymaniye Camii.**
Doç. Dr. Tanju Cantay.

19. ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı.***
Dr. Halime Doğru.

20. **Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklaması.**
Çev. Osman Keskioğlu, İstanbul 1988, XXXIII+632 s.

21. **Kuran-ı Kerim ve Türkçe Anlamı.**
İsmail Hakkı İzmirli, 632 Sayfa Şamua Kağıt.

22. **Kuran-ı Kerim ve Türkçe Anlamı.**
İsmail Hakkı İzmirli, 632 Sayfa, Kağıt, I. Hamur kağıt.

23. **13. Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler. 1-2 Cilt.**
E. Kemal Eyüboğlu.

24. **Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman *Olarak Kullanılışı.***
Prof. Dr. Metin Şahinoğlu. 77 S.,78 Resim, İngilizce-Türkçe.

25. **Büyülü Divan. 18. Yüzyıl Fransa'sında Türkler ve Türk Dünyası.**
Dr. Hélène Desmet-Gregoire. Çev. M. A. Kılıçbay.

26. **XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat.**
Prof Dr. Robert Mantran. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay.

27. **Akabi Hikyayesi. İlk Türkçe Roman. (1851).**
Vartan Paşa. Hazırlayan: Prof. Dr. Andreas Tietze.

28. **Es war einmal, es war keinmal. Türkische volksmärchen.**
Barbara Pflegerl.

29. **James Robertson: *Pioneer of photography in the Ottoman* Empire**
Bahattin Öztuncay.

30. **Tanzimat ve Bulgar Meselesi *Doktora Tezi'nin 50. Yılı.***
Prof Dr. Halil İnalcık.

31. **Osmanlı İmparatorluğu. Toplum ve Ekonomi.**
Prof Dr. Halil İnalcık.

32. **Eski Türklerde Yazı, Kağıt, Kitap ve Kağıt Damgaları.**
Prof. Dr Şinasi Tekin.

33. Balkanlar. İstanbul 1993, Araştırma ve Makaleler,

34. Boğaziçi ve İstanbul. (19. Yüzyıl sonu)
Ph. A. Dethier Çeviren: Ümit Öztürk.

35. Rumeli Demiryolları.
Dr. Vahdettin Engin.

36. Tanzimat Döneminde Osmanlı Merkez Teşkilâtındn Reform (1836-1856).
Dr. Ali Akyıldız,

37. Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993).
E. Büyükelçi İsmail Soysal.

38. Anadolu Islahâtı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899).
Dr Ali Karaca.

39. 18. Yüzyılın Sonunda İstnnbul'un Tasviri.
Cosimo Comidas. De Carbognano. İtalyanca ve Latince'den Çeviren. Erendiz Özbayoğlu.

40. Türkiye'de Avusturyalı Sanat Tarihçileri ve Sanatkârlar.
Prof Dr. Oktay Aslanapa.

41. A. Süheyl Ünver. Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri. 1898-1986.
Prof. Dr Ahmed Güner Sayar. İstanbul 1994. 640 Sayfa, 92 Resim.

42. A. Süheyl Ünver. Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri. 1898-1986.
Prof Dr. Ahmed Güner Sayar. İstanbul 1994. 640 Sayfa, 92 Resim. Ciltli.

43. Eyyûhi Efendi Kanunnâmesi.
Prof Dr. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1994, 128 Sayfa, 56 Sayfa Tıpkı Basım Metin, 1. Basım.

44. Oğuz'dan Selçuklu'ya (Boy, Konat ve Devlet).
Prof Dr Sencer Divitçioğlu.

45. Kaşgar ve Ötesi, Gezi Notları, Anılar ve Düşünceler.
Muzaffer Maden.

46. Hicaz Demiryolu.
Dr Ufuk Gülsoy.

47. La Découverte de la Cappadoce. Au dix-neuvième siècle.
I. Anagnostakis-Evangelia Balta. Çev. Bruno Dulibine.

48. Balkans: n mirror of the new international order.
Edited by Doç. Dr. Günay Göksu Özdağan-Prof. Dr Kemâli Saybaşılı, İstanbul 1995.

49. The Turkish 'Hayat' House
Prof Doğan Kuban. 280 s., 106 Renkli Resim, 28 s/b. gravür ve resim, 167 plan. Ciltli, kuşe.

50. Türk 'Hayat'h Evi.
Prof. Doğan Kuban. 280 s., 106 Renkli Resim, 28 s/b. gravür ve resim, 167 plan. Ciltli, kuşe.

51. The Seismicity of Turkey and adjacent areas. A historical review, 1500-1800.
Prof. N. N. Ambraseys & C. F. Finkel.

52. Türk Bilim ve Matbaacılık TarihindeMühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi.
Prof. Dr. Kemal Beydilli.

53. Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası: Kağıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri.
Dr. Ali Akyıldız.

1996-1997 Yılında Yayınlanacak Kitapların Listesi

54. Osmanlı İmparatorluğu. Toplum Ve Ekonomi. Üzerine Arşiv Çalışmaları, İncelemeler Cilt II.
Prof Dr. Halil İnalcık.

55. Ottoman Empire. Essays on Ottoman histography, economy and society.
Prof Dr Halil İnalcık.

56. Viyana Bozgnn Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Hanlığı.
Prof. Dr Halil İnalcık.

57. Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı.
Prof. Dr Yusuf Halaçoğlu.

58. Tarihte Boğaziçi ve Haliç.
Prof Dr. Semâvi Eyice.

59. Osmanlı Derviş Kıyafetleri.
Prof. Dr. Nurhan Atasoy.

60. Ottoman Dervish Costumes.
Prof. Dr. Nurhan Atasoy. (İngilizce).

61. Anadolu Türk-Mimarisinin Kaynak ve Sorunları.
Prof Doğan Kuban.

62. MimarSinan'ın Tasarım ve Çizim Esasları.
Prof. Dr. Tanju Cantay.

63. İstanbul'un Tarihsel Topografyası ve Eski Eserleri (16. Yüzyıl).
Pierre Gilles. Latince Aslından Çeviren: Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu.

64. İstanbul Boğazı (16 Yüzyıl).
Pierre Gilles. Latince Aslından Çeviren: Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu.

65. Boğaziçi Sayfiyeleri (18. Yüzyıl).
G. V. İnciciyan. Yayına Hazırlayan: Orhan Duru.

66. Manisa Yahudileri: Bir Gayrimüslim Topluluğun Sosyal ve Ekonomik Tarihi Üzerine Bir Deneme.
Prof. Dr Feridun Emecen.